GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN MUNKÁI

II. SOROZAT

A MAGY. TUD. AKADÉMIA MEGBIZÁSÁBÓL SAJTÓ ALÁ RENDEZI

SZILY KÁLMÁN
FŐTITKÁR

I. KÖTET

I. RÉSZ HITEL II. RÉSZ VILÁG

BEVEZETÉSÜL

GYULAI PÁLTÓL: Gr. SZÉCHENYI ISTVÁN MINT IRÓ

KAUTZ GYULÁTÓL: *a)* A „HITEL“ ÉS
b) A „VILÁG“ MÉLTATÁSA.

BUDAPEST
KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
1904

Ára: 10 korona.

GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN MUNKÁI

II. SOROZAT

A MAGY. TUDOMÁNYOS AKADÉMIA MEGBIZÁSÁBÓL SAJTÓ ALÁ RENDEZI

SZILY KÁLMÁN

FŐTITKÁR

I. KÖTET

I. RÉSZ HITEL II. RÉSZ VILÁG

BEVEZETÉSÜL

GYULAI PÁLTÓL: Gr. SZÉCHENYI ISTVÁN MINT IRÓ

KAUTZ GYULÁTÓL: a) A „HITEL“ ÉS
b) A „VILÁG“ MÉLTATÁSA

BUDAPEST
KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
1904

Hornyánszky V. cs. és kir. udv. könyvnyomdája.

GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN
MINT ÍRÓ

ÍRTA

S A M. TUD. AKADÉMIA 1892. ÉVI KÖZÜLÉSÉN ELŐADTA

GYULAI PÁL
A M. TUD. AKADÉMIA IG. ÉS R. TAGJA

GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN MINT ÍRÓ.

A magyar államférfiak és irók között senki sincs, a kinek pályáján annyi valódi vagy látszólagos ellentét mutatkoznék, mint a gróf Széchenyi Istvánén. Íme egy főúr, a ki egész életén át előjogai ellen küzd; íme egy hideg, számitó ész, a ki folyvást a sziv felindulásai között él; íme egy mélyen vallásos ember, a kit fájdalmában semmi sem vigasztal s kétségbeesése halálba űz; íme egy könnyűvérű huszártiszt, a ki hazáján kivül tölti ifjúságát, távol minden politikai küzdelemtől s egyszerre a nemzeti újjászületés mozgalmát inditja meg; íme egy államférfiú, a ki egy párthoz sem tartozik, de mindenik párt az ő hatása alatt áll, a kit felváltva, majdnem egyszerre szeretnek és gyűlölnek, dicsőitenek és rágalmaznak s a ki, bár nyomán zsendül fel az egész újabb magyar politikai és társadalmi élet, pályája végén magánosan és elhagyatva áll, a balsejtelem és önvád kinjai között; és végre íme egy iró, a ki anyanyelvét tördelve beszéli, minden európai nyelven jobban ir, mint magyarul, mégis a nemzeti miveltség bajnokaként lép föl, a bolyongó irókat központba egyesiti, akadémiát alkotva számukra, közéjük áll, könyveivel elragadja a közönséget, s egyszerre Magyarország legolvasottabb irójává emelkedik.

Csak ez utóbbi pontot akarom felvilágositani és Széchenyiről csak mint iróról szólok. Egy rövid óra korlátai nem engedik, hogy részletekbe bocsátkozzam, de igyekezni fogok néhány fővonással jellemezni a viszonyokat, a melyek őt iróvá tették s kiemelni mindazt, a mi irói egyéniségében és hatásában lényegesebb.

Bizonyára Széchenyi nem készületlenül lépett se a politikai, se az irói pályára. Csak a puszta látszatból indulnak ki

azok, a kik az ellenkezőt állitják. Igaz ugyan, hogy neveltetése már tizenhat éves korában megszakadt, mert atyja 1809-ben a magyar nemesi fölkeléshez küldötte, honnan csakhamar mint főhadnagy a rendes hadseregbe lépett át; az is igaz, hogy a franczia háború izgalmai s a bécsi kongresszus ünnepélyei között nem sok ideje maradt a tanulásra és elmélkedésre, de a midőn 1815-ben a béke helyre állott s ő mint huszárkapitány leginkább falun vagy kisebb városban állomásozott, lassanként nagy átalakuláson ment át mind erkölcsi, mind szellemi tekintetben. A magány és unalom magábaszállásra kényszeriték. Fegyelmezni kezdi eszét és szivét, sokat olvas, sokat ir, gyakran kér szabadságot, hogy utazhassék s beutazza a mivelt Európa nagy részét, sőt keletet is. De nincs még valamely kitűzött czélja s arra épen nem gondol, hogy a magyar közéletben szerepeljen. Nemzetét elsülyedtnek, haldoklónak hiszi s olvasva Herder munkáit, bár fájdalmasan, de megnyugszik azon állitásában, hogy a magyar nemzet végnapjait éli. Azonban a faj- és hazaszeretet bizonyos önkénytelen, határozatlan érzését folyvást szivében hordja. Naplójába 1814-ben ezt jegyzi be: „Hogy nekem okvetlen a legősibb hun fajból kell származnom, az már abból is kitetszik, hogy a helvét álpok legszebb vidékein vagy Olaszország leggazdagabb völgyeiben sohasem tudtam úgy felbuzdulni, átmelegülni s lelkesülni, mint hazám kopár pusztáin.“ Majd 1820-ban Debreczenben ezt irja: „Annyira elérzékenyülök, ha bármi honit látok, hogy egy hegedű, egy czimbalom, de még egy duda is elbájol és majdnem könnyekig megindit.“ Wesselényivel 1821-ben megismerkedvén, kezd hazája ügyeivel tüzetesebben foglalkozni, magyarul alaposabban megtanulni és irni. Együtt utazzák be Német-, Franczia- és Angolországot s együtt tanulva és tapasztalva, egymás hiányait pótolják. Széchenyi lassanként gyógyul pessimismusából, de mégis gyógyul, s csakhamar nemzeti életünk két jelensége nagy elszánásra ösztönzi és tevékenységre ragadja.

E két jelenség egyike irodalmi, a másik politikai volt. Széchenyi magyar könyveket is olvasva, sőt tanulmányozva a magyar irodalmat, meglepetve tapasztalta, hogy néhány évtized alatt mily fejlődésnek indult irodalmunk. Nyelv és izlés egyaránt megújult. Néhány homályban élő iró, minden támogatás

nélkül, inkább egymásnak írva, mint a közönségnek s mégis közönséget teremtve, fejlődésbe indítja a nemzetiségi eszmét, a szép és igaz kultusát hazafi érzéssel párosítva, európai szinvonal felé törekszik s kezdi megvetni a nemzeti miveltség alapjait. Ez nem a halál, hanem az élet jele s az irodalmi reform a társadalmi- és politikainak is anyja lehet. A másik jelenség az 1821—22-ben kibocsátott ujonczozási és adófelemelési rendeletek ellen megindult visszahatás volt. A megyék nagy erélylyel védték a megsértett alkotmányt s országgyűlést követeltek. Végre a kormány kifáradt s 1825 őszére országgyűlést hivott össze, igérve a sérelmek orvoslását. Széchenyi e felbuzdulásban, ez erélyben és győzelemben szintén az élet jelét látta, szerinte is meg kellett védeni az alkotmányt, de egyszersmind reformálni is, hogy tartós sikerrel védhető legyen s megérdemelje a védelmet. Megjelent az országgyűlésen, külsőleg, egész egyenruhájáig, még a régi ember, de belül egészen ujjászületve. Eddigi kételyeit erős hit váltotta fel, szivét, melyet annyi hiú vágy után is üresnek találta, a hazafiság nagy érzése töltötte be, hivatása, élete czélja egész tisztaságában és fönségében tünt fel szemei előtt s mint maga mondja, egy nap megesküdött, hogy ha senki más, ő fogja megvetni nemzetünk jövendő fényének alapját, vagy legalább e czélnak szentelni véglihegéséig földi pályáját. Lelkében egy újjászületési politika terve forrongott. E politika kiinduló pontja a nemzetiség alapján való fejlődés volt. Ezért október 12-én magyarul szólalt fel a latinul beszélő főrendiházban, november 3-án pedig a kerületi ülésben hatvanezer forintot ajánlott fel a magyar akadémia megalapitására. Ime, első fellépte gondolat, tett és példaadás egyszersmind, melyek oly magaslatra emelik, honnan hathatósabban hirdetheti reformeszméit.

Az ország bámuló lelkesedéssel tekintett az ifjú huszártisztre, de csak a nemzetiség és tudomány pártfogóját látta benne s nem egyszersmind a jövő államférfiát. A harczmezőn és laktanyákban hogy is tanulhatta volna meg a magyar *Corpus jurist*, honnan is ismerhette volna a magyar közigazgatás, megyei élet s a sérelmi politika ezer tekervényeit. Valóban ebben felülmulta Széchenyit bármelyik táblabiró, de abban, a mit ő tudott, a magyar közélet vezérférfiai is meglehetős járatlanok voltak. Tíz évig tanulva, gondolkozva, utazásaiban sokat

tapasztalva jól ismerte az európai polgárosodás létföltételeit, az államfejlődés természetét, a nemzetgazdaság alapigazságait, a magánjog alakitó hatását a közjogra, az állami és társadalmi összpontositás szükségét, az egyesületi szellem fontosságát. De a mi legfőbb, a lángész szempillantásával fölfedezte a magyar nemzeti fejlődés hiányait, gátjait, s megjelölte az emelkedés lehetőségét, fokozatait és végczélját. Felfogása, iránya, politikájának tervrajza, taktikája, ha egyes kérdésekben módosult is, főpontjaiban egész életén át az maradt, a mint azt föllép-tekor elgondolta. S e politika lényegében ellenkezett azzal, a melyet a század elején a legjobb hazafiak is hirdettek. A nemzet folyvást sérelmei orvoslását követelte s valósitani akarta mindazt, a mi a törvénykönyvben önállására vonatkozott. Széchenyi meddőnek találta a sérelmi politikát. Megóvni igyekezett ő is az alkotmányt minden újabb sérelemtől, de nem hitte, hogy Magyarország kivívhassa valódi önállását, a míg oly fejletlen és anyagilag, szellemileg szegény. Csak a magánjogi és társadalmi reform emelheti ki a nemzetet sülyedtségéből s teheti képessé fejlődésre. A főczél „hazánknak minden ingadozás nélküli átvarázslása egy elkopott, félig-meddig feudalis, félig-meddig alkotmányos szövevényből emberhez illő, minden álfénytől kitisztult képviseleti rendszerre.“ Csak egy igy megerősödött nemzet egyenlítheti ki közjogi viszályait, s vihatja ki biztosan önállását. S minthogy e nagy átalakulás csak alkotmányos úton valósitható s igy a nemesség beleegyezésétől függ, föl kell világositani őt, hogy előjogai föláldozása nemcsak a hazára nézve hasznos, hanem ő reá nézve is; másfelől, hogy a kormány ne akadályozhassa a valósitás folyamát, kerülni kell minden kihivást vele szemben, s minden összeütközést a monarchia érdekeivel. Politikája még más pontban is ellenkezett az akkor uralkodott nézetekkel. A magyar közvélemény azt tartotta, hogy minden hátramaradásunknak a kormány az oka. Széchenyi megforditotta a tételt: főleg mi vagyunk okai, mert tőlünk függ nemzetiségünk fejlesztése, magánjogunk reformja, tőlünk az egyesülési téren oly vállalatok meginditása, melyek szellemi és anyagi helyzetünket egyaránt emelik, tőlünk Budapestnek valódi fővárossá emelése, általában művelődésünk, munkásságunk a társadalom minden terén.

Azonban ez eszméket hirdetni, fejtegetni, érlelni kellett. Mi módon? Az ország- és megyegyűlésen nem lehet mindaddig, míg bizonyos fogékonyság ki nem fejlődik irántok. Széchenyi tollat ragadott, röpiratokat, hirlapi czikkeket írt, mint a hogy az európai publicisták szoktak. S ezzel megalapította publicistikánkat, mely tulajdonkép vele s az ő nyomán keletkezett. Nem becsvágyból lett író, hanem pályája kényszerűségéből. „A tett mindenben oly nagyszerű és hatalmas — jegyzi meg naplójában — az üres, gyönge szóval összehasonlítva." „A tett első, a szó második — kiált fel a *Világ*ban — s épen úgy az ember, a hazafi elől áll s csak azután jő az író." E tenni vágyó s oly tevékeny férfiú mégis a szóra kénytelen szorulni egész életén át s csak akkor jut kormányra, midőn már tennie lehetetlen. De ha megtagadta tőle a sors az állam élére juthatást s a szóra kárhoztatta, korlátolt pályáján is párhuzamosan váltják fel egymást a szó és tett. Egész életén át könyveket írva és szónokolva folyvást tesz: kaszinót és lóversenyt teremt, lánczhid-társaságot alapit, a Dunagőzhajózást létesiti, minden úton-módon emeli Budapestet, iparvállalatokat indít meg, vasutakat tervez és a Tiszaszabályozáshoz fog. A leláncczolt Prometheus lánczai között is tenni bír s bár szivét saskeselyű marja, az elorzott égi lángot folyvást szórja ajkaival és kezével.

Az írói pályára sem készületlenül lépett, a mint sokan hiszik. A ki megtekinti 1814-től kezdve rendszeresen vezetett naplóinak számos vastag kötetét, meggyőződhetik, hogy mily sokat írt írói föllépte előtt. E naplók nemcsak élményeket és eseményeket foglalnak magokban, hanem terjedelmes elmélkedéseket és értekezéseket is s egészen kidolgozott útirajzokat. A mint a nyilvánosság terére lép, kevesebb elmélkedést, értekezést ír naplóiba, leginkább csak élményeire szorítkozik és sokkal rövidebben. A mit azelőtt magának mondott el, most a közönségnek hirdeti s inkább csak titkait rejti naplóiba. E naplók hol francziául, hol angolul, de leginkább németül vannak írva s magyarul akkor kezd írni, a mikor már részt vesz a közdolgokban. Mily fáradságába került egy pár év alatt úgy megtanulni az eddig elhanyagolt magyar nyelvet, hogy rajta biztosan kifejezhesse gondolatait. De buzgósága és erélye győzedelmeskedett az akadályokon. Íróbarátai csak némely szó-

kötési hibákat javithattak iratain, s némely finomságokra figyelmeztethették, stilja oly sajátságos és eredeti volt, hogy e tekintetben nem igen használhatta a mások tanácsát. A dunántúli tájszólás nem egy nyomára találhatni irataiban, következetesen *rul rül*, *bul bül*-t használ az irodalmilag elfogadott *ról ről*, *tól től*, *ból ből* helyett. Itt-ott sikerrel alkalmaz egy-egy népies szólamot, melyet gyermekkorában vagy a huszároktól hallott. Legkedvesebb magyar költői Berzsenyi és Vörösmarty, a kiket többször idéz, s kiktől kölcsönöz is egy pár kifejezést. Bizonyos küzdelmet a nyelvvel mindvégig észrevehetni prózáján, de ha a szenvedély heve, vagy a gúny keserűsége elragadja, nyelve merevségének bilincsei széttörnek. Épen akkor vált magyar iróvá, a midőn a nyelvújitás győzött, s mintegy előkészité a társadalmi és politikai reformot. A vénülő Kazinczy ösztönszerűleg érzi, hogy pályája a Széchenyiével szoros kapcsolatban van és sirja szélén egy költeménynyel üdvözli őt. Azonban Széchenyi nem úszott az árral. Gondolkozott e jelenségen, nem mint nyelvész, hanem mint iró. A *Világ*ban egy egész szakaszt szentel a magyar nyelvnek. „Ha van saját szavunk — úgymond — ne tűrjük az idegent, ha pedig nincs s nyelvünk bányáiból nem teremthető vagy pedig honi szavunk, csak egy irányzattal (nuance) is, mást jelent, mutassunk az idegen, minket gazdagitó s az anyanyelvvel majdan összeforrandó szó iránt épen annyi hospitálitást, mint a mennyivel régi magyar szokás szerint fogadjuk e jövevényt." Gúnyolja az orthologusok álláspontját, a neologusok túlságait, s azt hiszi, „egyik fél sem lehet biró e nagy kérdésben, maga az Akadémia sem, hanem csak a nagy közönség, úgy tudniillik, hogy mindaz, mit idő, szokás által sajátjává teend, magyar lesz, az ellenben idegen marad, a mit nem fogad el." Ő sem fogadott el minden új szót, válogatott köztük; e mellett maga is alkotott néhányat, nem mindig szerencsésen. Legtöbbször az Akadémia nyelvész tagjait kérte föl egy-egy idegen szó jó magyar kifejezésére. Boszankodva tapasztalta, hogy a német *Klugheit*-ot nem lehet kifejezni jól magyarul, talán azért, mert nemzetünkben nincs meg e tulajdonság. Fogarasi a régi nyelvből az *illdom* szót ajánlotta e fogalomra, Szemere Pál új szót alkotott, az *eszély*-t. Széchenyi az elsőt fogadta el s mindvégig egyik legkedvesebb szava maradt. Már a *Világ*ban

panaszkodott, hogy a magyar társalgási nyelv nincs eléggé kifejlődve. Élénken érezte, hogy nincs szavunk, melyet a megszólitásban czím helyett használhatnánk, minő az angol *You*, a franczia *Vous*, a német *Sie*. A *Nagyságod*, *Kegyelmed*, inkább czímek, a *Kend* és *Maga* már lenéző értelműekké sülyedtek. Így alkotta e czélra az *önnön* és *önmagából* az *Önt*, a mely aztán közkeletűvé vált.

Széchenyi politikai és irói pályája első felében, mely egész 1841-ig tart, számos hirlapi czikket és kisebb röpiratot irt, de *Hitel*, *Világ* és *Stadium* czimű három főművével idézett elő legnagyobb hatást, bennök nyilatkozik leginkább irói egyénisége is, mely folyvást ugyanazon irányban fejlett. E könyveket balul itélnők meg, ha akár tisztán tudományos, akár tisztán irodalmi szempontból birálnók. Széchenyi nem új igazságokat búvárlott a tudomány mélyén, hanem már Európa-szerte ismert igazságokat hirdetett nemzetének s eredetisége abban állott, hogy ez igazságokat a hazai viszonyokra alkalmazta s a nemzeti újjászületés alapjává tette. Az irodalomban is nagy jártassága volt; midőn Wesselényivel utazott, ez nem győzte bámulni, mily behatóan és finom izléssel magyarázza neki Byron *Manfred*-jét. Kedvelt költői voltak Dante, Shakespeare, Alfieri, Schiller és Byron. Sokszor olvasta Voltaire-t, Rousseau-t, Montesquieu-t, legtöbbször Montaigne-t, a kit leginkább kedvelt a franczia irók között. De e nagy irókban az érzés mélysége, a gondolatok ereje hatott reá, nem pedig a bel- vagy külforma szépsége. Könyveiben is a gondolat és érzés uralkodik a formán. Műalkat alig van bennök, a logikai kapcsolat alapjában erős, de csapongások és kitérések szaggatják meg a fejtegetést. A részek közt nincs arány, a kidolgozás egyenetlen s a szikrázó szellem mintegy küzd a mondatok nehézkességével. Ez irásmódra nemcsak nyugtalan, ideges természete, gyors dolgozása szoktatták Széchenyit, hanem hosszas naplóirása is. Magának irva, semmi tekintet nem korlátolta, hogy eszmetársitás útján szabad röptet engedjen forrongó eszméinek s hullámzó érzéseinek s erről a nyilvánosság előtt sem tudott leszokni. Másfelől, mint a *Világ* előszavában bevallja, e mód némileg taktikájához is tartozott. Azt hitte, hogy rendszeres könyvet nem igen olvasnak Magyarországon. A tudományt több adagban kell beadni s a fejtegetést változatos tarka

ruhába öltöztetni. E mellett fokozatosan kell eljárni s az ostromnak a végső rohamig számos fortélya van. Valóban, ha pályájának első és második felében közrebocsátott könyveit tekintjük, mindenütt e taktika alkalmazását látjuk. A *Hitel*, *Világ* és *Stádium* ugyanegy eszmekör fokozatos fejtegetései, mind bővebben és erélyesebben, míg az utolsó könyvben mintegy összegezve, formulázva vannak legfőbb reformeszméi. A *Kelet népe*, a *Magyar Akadémia körül* és *Programmtöredék* fokozatos ostroma a Kossuth és az ellenzék irányának. Ez egymással kapcsolatos könyvek a forrásból csermelyként indulnak ki, majd zuhataggá válva, rohanó folyóként árasztják el a vidéket.

Széchenyi szellemének és irói stylusának legjellemzőbb oldala a mély érzés és metsző gúny vegyülete, mely majd satirává élesül, majd humorrá lágyul. E hangulat új volt irodalmunkban, söt költészetünkben is csak a negyvenes és ötvenes években észlelhető. Széchenyinél egyéniségéből folyt, melyet tápláltak benne Byron s angol humoristák. Az erős szeretet és gyűlölet volt forrása. Mint Arany mondja róla:

Midőn magát ez nem tudá szeretni,
Ő megszerette pusztuló faját.

Ez erős faj- és hazaszeretet Széchenyinek valóságos szenvedélye volt, mely uralkodott minden érzésen és túlélte másnemű hajlamait és szenvedélyeit. Szerette a magyar nemzetet, de tulajdonkép csak a jövőben szerette s érezte, hogy e jövővel földi pályája szoros kapcsolatban marad. A jövőbeli magyar nemzetért rajongott, szégyelte jelenét, de bízott fejlődésében. „Az emberiségnek egy nemzetet megtartani, sajátságait, mint ereklyét megőrizni, szeplőtelen mineműségeiben kifejteni, nemesíteni erőit, erényeit s így egészen új, eddig nem ismert alakokká kiképezve, végczéljához, az emberiség feldicsőítéséhez vezetni“, saját szavaival kifejezve, ez volt élete czélja, mondhatni rögeszméje. E rajongó szeretetből folyt lángoló gyűlölete is. Gyűlölt mindent, a mi a magyar fejlődést gátolta s az átalakulás sikerét koczkáztatta. Innen az a szenvedélyes támadás, melyet feudalis alkotmányunk ellen intézett, innen az a kiméletlen polemia, melyet az ellene föllépő gróf Dessewffy Józseffel folytatott, innen az élethalálpárbaj, melyet Kossuthtal

végig vívott. Annyira azonositotta magát a nemzeti fejlődéssel, annyira egyedül helyesnek hitte politikáját, hogy mintegy egyéniségébe olvasztott mindent. Ezért ömlik el iratain bizonyos alanyiság, melyet, némely kortársai a büszke önteltség és sértett hiúság kifakadásainak tartottak. Az emberi gyarlóság néha megejthette Széchenyi nagy lelkét is, de a mit így megbélyegeztek, nem volt egyéb, mint a mély meggyőződés erélye és türelmetlensége, mely benne küldetési hitté magasult s őt folyvást remény és aggodalom, lelkesedés és gúny hangulatai között hánykódtatta. Pályája első felében inkább a lelkesedés emelte s gúnyjába is a diadal érzete vegyült, később, 1841—1848, lelkesedése nem egyszer olvad fájdalomba, gúnyja keserűbb, majdnem a kétségbeesés pathosza.

A *Hitel*ben legtöbb a lelkesedés. Sajátságos könyv ez. Töredékek halmaza, melyet egy nagy eszme és érzés kapcsol össze. Tárgya nemzetgazdasági eszmék fejtegetése, de több és kevesebb annál. Ajánlata egy fenszárnyaló óda hazánk szebblelkű asszonyaihoz, mert a hitelről szól s a mi belőle foly, a becsületről, az adott szó szentségéről, a cselekedetek egyenességéről s az a nők előtt sem lehet idegen, a midőn annyi nemes és szép, a mi az emberiséget fölemeli, a nők műve. Főleg ahhoz a hölgyhöz volt ez intézve, a kit reménytelenül szeretett, a ki pályája nemtője volt s kit később nőül is vett. Az eszményi szerelem ösztönzője volt hazaszeretetének és vigasza egyszersmind küzdelmeiben. Az ajánlat után a könyv bevezetése következik, melybe szertecsapongón elősorolja a magyar hivságos panaszait és óhajtásait s rajzolva az igaz hazafi eszményét, kijelenti, hogy most csak pénz, kereskedés s gazdasági dolgokat akar fejtegetni, de talán egyebet is belekever, ez neki már szokása, vagy, jobban mondva, hibája. S valóban egyik eszméről a másikra szökelve, sok mindent elmond, a mi a hitellel csak legtávolabbi kapcsolatban is van. Leginkább azt fejtegeti, hogy mily szánandó állapotban van Magyarország, hol nem lévén valódi tulajdon, hitel sem lehet. Fejtegeti, hogy a fekvő birtok se el nem adható, se be nem ruházható s így értékben és jövedelemben való növekedése mintegy ki van zárva. Magyarázza, hogy pörrendszerünk a rossz fizetőknek és csalóknak kedvez; továbbá, hogy a robot és dézsma úgy a köz-, mint a magángazdaság fejlődését meg-

bénitja. Kimutatja, hogy közlekedési eszközeink rosszasága mennyire gátolja a forgalmat és kereskedést, elitéli az utaknak jobbágy-munkán nyugvó rendszerét s az országos vonalok állami központositását követeli. Mindezen segiteni kell. A szabad és biztos birtok s az ebből folyó hitel első lépcsője szellemi és anyagi haladásunknak. Oda kell törekednünk, hogy hazánkban mindenkinek vagy legalább a lehető legnagyobb résznek gyomra, feje és erszénye ne legyen üres. A haza javára s a magunk hasznáért az ország terhének egy részét vállainkra kell venni, a nép sorsát könnyiteni és méltóságát fölemelni.

A könyvnek rendkivüli hatása volt. A tetszés, a lelkesedés és harag zajából az ellenzék egyik vezérférfia emelkedett ki, az agg gr. Dessewffy József, hogy megfenyitse a merész és könnyelmű izgatót s megirta ellene a *Hitel taglalata* czimű munkáját. Széchenyi, ki a *Hitel* után hasonló irányban, még több művet szándékozott irni, félbehagyta tervét s *Világ* czimű könyvét bocsátotta közre, válaszul Dessewffynek. Ez még sajátságosabb könyv, mint a *Hitel*. Csak részben polemia, bár ívszámra felülmulja a *Hitelt*. Széchenyi csak kiindulópontul használja Dessewffy könyvét s csak azokra a részekre szoritkozik, melyek alkalmat szolgáltatnak neki a *Hitel*ben megpenditett eszmék bővebb kifejtésére. Meg-megszakitja kegyetlen polemiáját, töredék elmélkedéseket, vallomásokat sző belé, birálja a magyar társadalmat, egy angol valódi vagy költött leveleit közli Magyarországról, melyek többé-kevésbbé saját nézeteink kifejezései. A *Világ* változatosabb, mint a *Hitel*, hangja merészebb s gúnyja élesebb. Széchenyi itt is, mint a *Hitel*ben inkább csapongó és szellemes társalgó, mint rendszeres író, csakhogy szenvedélye lángolóbb s eszmegazdasága termékenyitőbb. Annyi mondanivalója van, hogy nem tudja kibeszélni magát, a harmincz ívre terjedő könyv nem látszik elégnek neki s csak azért végzi be, vagy jobban mondva szakitja félbe munkáját, mert ha még tovább terjedne, talán nem olvasnák el. Nem franczia kertbe vezet bennünket, söt angol parkba sem, hanem egy rengeteg erdőbe, hol el-eltévesztjük az ösvényt, de mindenütt az eszmék dús növényzetére találunk; a lelkesedés zuhatagja harsog körülünk, majd egy tóra bukkanunk, melynek eget, napsugárt s a fák lombjait visszatükröző szinpompája megragadja képzelmünket; mennél

tovább haladunk, hegyszakadások, bokrok, kúszó növények indái állják el utunkat, a gúny töviseitől vérzik arczunk és kezünk, de ha végre kifáradva felértünk a bérczoromra, fölséges kilátás nyilik meg előttünk: betekintünk Magyarország jövőjébe. Valóban a *Világ* majd minden kérdést fölvet, fejteget vagy érint, melyeket a szerző Magyarország nemzeti átalakulása vezéreszméinek hisz s melyek azzá is váltak. A könyv főeszméi három pontban foglalhatók össze: hogy Magyarország mindenben hátra van s míg ezt el nem ismerjük, mindaddig nem haladhatunk, vagy csak palliativákra fogunk szorítkozni; hogy a magyar erőtől pezsgő fiatal nép, mely csodálatos magasságra emelkedhetik s minden lehet, ha közértelmességét és nemzetiségét kifejti; hogy végre fővárost, politikai, társadalmi, irodalmi és kereskedelmi központot kell teremtenünk, mely kiáraszsza fényét, melegét az egész országra.

Széchenyi harmadik főmunkája, a *Stadium* rendszeresebb, mint társai. Szorosan tárgyánál marad s kevésbbé áradozó. Mintegy összegezi és formulázza mindazt, a mi mellett szerzője eddig izgatott s a mi szorosan a törvényhozás elébe tartozik. Tizenkét törvényjavaslatot ajánl az országgyűlésnek, a melyek a következők: a hitel haszna és kára mindenkit egyaránt ér; az ősiségi jog örökre eltörültetik; a megszakadásból származó fiscalitások örökre megszűnnek; Magyarországon mindenki birhat ingó és ingatlan jószágot, mint sajátot; mindenki egyenlően áll a törvény oltalma és súlya alatt; a nemtelenek is választhatnak magoknak megyei pártvédet; a házi pénztárba s országgyűlési költségekhez arány szerint mindenki fizet; a vizek, utak s belvám elrendelése mindenkit egyenlően ér és országgyűlési tárgyak; monopoliumok, czéhek, limitatiók és egyéb ilyes a közszorgalmat és versenyt akadályozó intézmények örökre eltörültetnek; Magyarországon csak magyar nyelven szóló törvény, parancs, ítélet kötelez; minden törvényhatóság csak a helytartó-tanács közbenjárásával hallja a fejedelmi szót; ítéletek, mint tanácskozások, csak nyilvánosan tartatnak. Az egész könyv nem egyéb, mint e törvényjavaslatok indokolása erős logikával és ragyogó dialektikával. Széchenyi Bentham hasznossági elvéből indul ki s mindazokat, a kiket előjogaiktól meg akar fosztani, igyekszik meggyőzni, hogy veszteségük tulajdonkép haszon, sőt nyereség mind-

magokra, mind az államra nézve. Inkább az észhez szól, mint a szivhez, mérsékli szenvedélyét és gúnyos hangulatát. Rábeszélő, behizelgő s fejtegetéseiben nagy sikerrel használja az élénk párbeszéd alakját is. Húsz íves könyvében még sem tudja elmondani mindazt, a mit óhajt, csak kilencz törvényjavaslatát indokolja s a még hátralevő hármat egy későbbi könyvére hagyja, a melyet nem ir meg ugyan, de hirlapi czikkeiben, beszédeiben vissza-visszatér rájok.

Széchenyinek e három könyve a reform útjára terelte a nemzetet. A kormány ugyan nem mozdult, de az 1832—36-ki országgyűlésen már érzett Széchenyi hatása s a gyorsan fejlődő közvélemény elfogadta eszméit. A hatást elősegitette sajátságos helyzete is. Nem vethették szemére, hogy egy vagyontalan demagog támadja a nemesi előjogokat, a feudalis alkotmány sarkköveit, hiszen gazdag főúr volt. Nem gúnyolhatták elméleteken csüngő ábrándozónak, hiszen minden vállalatát siker koronázta, melyeket a társadalmi téren meginditott. Mindamellett reformeszméi nem terjedtek volna oly gyorsan, ha nem varázsolja át egyszersmind a nemzeti újjászületés eszméivé. A magyar Széchenyi fölléptéig csak a mult dicsőségében találta vigaszát, a jelent sivárnak érezte s nem remélt jövőjében. A nemzeti érzület leghűbb kifejezői is, a költők csak a mult és jelen ellentétét érezték, a hanyatló, az elfajuló magyart siratták. Berzsenyi, a Kisfaludyak és Kölcsey lanthúrjain a mélabú hangja rezdült meg, vagy kétségbeesés jajkiáltása viharzott. Egyik sem emelkedett a jövő reményéig. Széchenyi önérzetet, önbizalmat, hitet lehelt a nemzetbe. Meggyalázta a multat egy dicsőbb jövő kedvéért, egy nagy elszánás dijában. Jósigéje, hogy Magyarország nem volt, hanem lesz, mint az ajk, sziv és tett jelszava hangzott mindenfelé. Széchenyi a költők ihletét pótolta, sőt ihletet lehelt beléjök és fölharsant Vörösmarty *Szózata*, új Magyarország hymnuszaként. Valóban, Széchenyit nem egyszer ragadja el a költői ihlet. Ritka emberben egyesült oly sajátságos vegyületben a hidegen számitó ész, mély érzés és heves képzelem. Beható esze gyorsan mérlegeli a hatás és ellenhatás erejét, számitásba veszi az emberek szenvedélyeit, egyesek önzését és hiúságát, megállapitja tervét, a kiinduló pontot, az egymásutánt, a mikéntet, lelkiismerete sokáig töpreng rajtok, de ha végre megnyugodott bennök, szenvedélye

egész erejével ragaszkodik hozzájok s a képzelem egész gazdagságával szinez ki minden részletet. Első három főművében mily fényben látja a jövőt s reformeszméi fejtegetésében menynyire emeli a körvonalakat. De a midőn a hidegen számitó ész megmutatja neki a láthatár fekete pontját, a melyet az országban senki sem vesz észre, midőn megérzi a veszélyt, mely nemzetét fenyegeti, heves képzelme szintúgy nagyitja az árnyat és rémes látomások hatása alatt ir.

Az 1832—36. országgyűlés bezárása után, Reviczky kanczellár bukásával, gr. Pálffy Fidél vette át a kormányt s hűtlenségi pörökkel és befogatásokkal igtatta be az új rendszert. Néhány országyűlési ifjat elfogtak, mert Pozsonyban olvasókört szerveztek, melynek némi politikai szinezete volt; br. Wesselényi Miklóst bepörölték Szatmármegye közgyűlésén tartott beszédeért; Kossuth Lajost börtönre itélték, mert egy irott lapot szerkesztett. Az 1823-ki összeütközés kezdett ismétlődni s az ország provisorium szélén állott. Széchenyi, kinek reformterveit mindez megzavarta, mindent elkövetett a sérelem orvoslására s a viszály kiegyenlitésére nézve. Az 1839—40-ki országgyűlés megoldotta a kiegyenlités nehéz feladatát, a folyamatban levő politikai pörök felfüggesztettek, az elitéltek szabadon bocsáttattak, sőt Kossuth engedélyt nyert egy politikai lap kiadására. Az új kormány kedvezni látszott a nemzetiségnek s hajlamot mutatott a reform iránt. Széchenyi boldog volt, meleg szive érzelmei elnémitották kételyeit. Hitte és hirdette, hogy az izgatásnak ideig-óráig meg kell szünni, s óvatosan hozzáfoghatunk a fokozatos reform munkájához. Azonban Kossuth *Pesti Hirlap*-ja csakhamar keserűcsalódásra ébresztette.

Széchenyi döbbenve tapasztalta, hogy Kossuth lapja a reform és nemzeti fejlődés ugyanazon eszméit hirdeti, a melyeket ő, de azok mégsem az övéi, s egy varázskéz mindent politikája ellen fordit. Széchenyi meg akarta győzni az aristokratiát és a nemességet, hogy mindaz, a mit előjogaiból veszit, az reá és a hazára nézve nyereség: Kossuth mint a nép örök jogait követelte a reformokat s jelszóként hirdette: általatok és veletek, ha tetszik, nélkületek, sőt ellenetek, ha kell; Széchenyi a democratiát bizonyos ponton túl veszélyesnek tartotta a még meg nem erősödött magyar nemzetiségre nézve: Kossuth hitt a szabadság olvasztó erejében; Széchenyi

a reformok létesitésében bizonyos egymásutánra törekedett: Kossuth ezt kevésbbé vette figyelembe; Széchenyi a közjogi viszonyokat, ha nem történt újabb sérelem, nem szerette bolygatni s a reformkérdéseket tolta előtérbe: Kossuth mindkettőt szorosan összefűzte; Széchenyi sohasem tévesztette el szemei elől fennálló viszonyunkat Ausztriával s kimélte a monarchia képzelt vagy valódi érdekeit: Kossuth előtt csak a magyar állam érdekei lebegtek; Széchenyi a magyar nyelv terjesztésére nézve szükségesnek tartott bizonyos törvényes intézkedéseket, de a többit anyagi és szellemi súlyunk fejlődésére bizta: Kossuth e tekintetben is erélyesebb rendszabályokat követelt; Széchenyi mindvégig hű maradt főelveihez, de az alkalmazásban hajlékony, alkudozó volt a körülmények szerint, különösen a közteher-viselés kérdésében: Kossuth merevsége elvvé emelte a módokat is. Ily és hasonló ellentétek választották el a két férfiút, a kik oly elhatározó befolyást gyakoroltak Magyarország sorsára. Széchenyi ismerte az izgatás természetét, mely nem szokott ott megállani, a honnan kiindult, de arra nem számitott, hogy épen ily gyorsan fejlődjék s az utána következő új izgató annyi fogékonyságra találjon s oly könnyen magával ragadja a nemzetet. Csalódásába önvád is vegyült. Érezte, hogy három főkönyvével a reformok mellett izgatva, ő sem volt ment némely tévedéstől, melyek Kossuth fölléptével oly nagy arányban tárultak elébe. Ő is a reformoknak inkább csak fényoldalait mutatta föl nemzetének s kevésbbé fejtegette a kivitel nehézségeit, holott a siker titka épen e nehézségek ismeretében és legyőzésében rejlik. Még talán nem késő nemzetét felvilágositani a nehézségekről, az egymásutánról, a mikéntről, ellensúlyozni, meggyöngiteni Kossuth hatását s néhány hónappal a *Pesti Hirlap* megindulása után egy nagy könyvvel lépett föl Kossuth ellen.

A *Kelet népe*, mely a hazafi aggodalmak és bánat könyve, mindjárt elején némi örömérzést fejez ki. Élünk még, nem vagyunk holt nemzet rothadt tagjai, nem élő szobor leirhatatlan kinok között. Hazánk hajnala derül s akármi légyen is sorsa a magyarnak, rút önfertőzéssel és lelki öngyilkolással nem végezheti többé életét. Azonban azért nagy veszély fenyegeti a magyart. Ő volt az, ki először hirdette, hogy álomkórságban dermedez nemzetünk, bár még van idő a fölébredésre,

most szintén ő hirdeti először: zavarnak vezettetik a nemzet, de még van idő a balirányok elejét venni, van idő, az itt-ott lappangó s még talán fékezhető tüzeket oltani, sok azonban már nincs. Erre aztán kiönti aggodalma és fájdalma egész özönét. Az ész és sziv, a modor és taktika fejtegetésén fordul meg a könyv lényege. A publicistának, az államférfiúnak nem a képzelem és gerjedelmek után kell indulnia, hanem hideg számokkal kell dolgoznia. Minthogy az érzelemnek nincs határa s ebben fekszik oka, miért nem alkalmas a kormányzatra, és a képzelem nem ismeri az ennél netovábbat: a tévedező sziv mindinkább féket fog veszteni; míg elvégre a közvélemény szerint, melyet szül, a legkérlelhetetlenebb zsarnokká változik, mely előtt nincs könyörület. A sziv, ha fanatismusra bőszül, még szánalmat sem ismer és az autodafének épen úgy lesz szerzője és felállítója, mint a guillotinenek. Széchenyi igy elitélve a sziv politikáját, a taktika és modor fejtegetéséhez fog, melyeket épen oly fontosaknak tart, mint magát az életbe ültetendő eszmét, mert tőlük függ a siker. Valamely politikai eszme leglelkesebb bajnokai hibás taktikájokkal inkább koczkáztatják a sikert, mint magok az eszmék ellenségei. S a mi sajátságos, kivételes viszonyaink között sokkal fontosabb a modor és taktika kérdése, mint más szerencsésebb nemzeteknél. Nem az a kérdés már, hogy haladjunk, hanem hogy miként haladjunk, melyek utaink, melyek a még bezártak, melyek a már kinyiltak, melyeken lehet haladni gyorsan, melyeken csak óvakodva, melyen végre csak úgy, a mint a fűszál nő. S e szempontokból elitéli Kossuth politikáját s hirdeti, hogy forradalom felé vezeti a nemzetet.

A *Kelet népe* irodalmi szempontból felülmúlja Széchenyi régibb műveit. Itt is találkozunk ugyan árnyoldalaival: a műalkatra keveset ad, kedveli a kitéréseket, de az egész mű egyenletesebb, a kitérések szorosabb kapcsolatban vannak a főeszmével. Stilje fordulatosabb, élénkebb; lelkesedése nem oly lobogó, de érzése mélyebb s a búskomolyság, mely az egészen elömlik, a pathosz, a humor és gúny oly hangulataiba ragadja, melyeket korábbi műveiben kevésbbé tapasztalunk. Sehol sem nyilatkozik vonzóbban Széchenyi irói egyéniségének fősajátsága: a mély érzés és metsző gúny vegyülete mint e művében. Mily meghatók önéletrajzi emlékei, mily talá-

lók közéletünk gúnyos rajzai, mily sebző polemiája, mily megragadó pathosza, mely egész a jóslatig emeli. De a politikus és író szellemének egész gazdagságát hiában pazarolja. Könyvét olvasták, de nem helyeselték: csatáját elvesztette. Csodálkoztak, hogy a ki helyesli Kossuth elveit, némi külsőség: a modor és taktika miatt oly nagy zajt üt. Vádjait. aggodalmait a sértett hiúság vagy beteges képzelem nyilatkozatainak hitték. Az ellenzék, melyhez Széchenyi eddig is inkább csak egyes kérdésekben tartozott, egészen elvált tőle: E pillanattól kezdve egy tragikai hős benyomását teszi ránk, a ki a bonyodalom forduló pontján annál erélyesebben és szenvedélyesebben küzd eszméiért, meggyőződéseért, mindenért, a mi szivének drága, mennél inkább fordulnak ellene a viszonyok jobbról-balról, míg végre a végkifejlésben megsemmisülve rogy össze.

A következő évben 1842-ben, az Akadémiában elmondott elnöki beszéde még nagyobb vihart idézett elő. E beszéd, mely Széchenyi beszédei közül talán az egyetlen kidolgozott és nem rögtönzött, a nyelv és irodalom művelésének a nemzeti életre való hatását tárgyazza ugyan, de leginkább a magyar nyelv terjesztésére nézve kifejlett túlbuzgalmat és eszélytelen eljárást veszi birálat alá. Fél a veszélyes visszahatástól. Szellemi és anyagi felsőbbségünkben, szeretetreméltóságunkban van az olvasztó erő. Nem kevés számunk a baj, hanem az, hogy nincs elég súlyunk. Ennek növelésére kell törekednünk, a többi magától jő. Nincs drágább kincsünk, mint nyelvünk, nemzetiségünk, épen ez volt neki pályája kezdetén kiinduló pontja, midőn az Akadémiát alapitotta s ezt soha sem bánta meg, mert művelt nemzetiségben, nemzeti műveltségben rejlik életerőnk. De a fejlődést veszély fenyegeti, végveszély egész nemzetünket. „Ki tudja, óh nagy Isten — kiált fel balsejtelmei fájdalmában — távol van-e még tőlünk a gyászidő s a nemzeti életek mértéke szerint nem borul-e szaporábban reánk mint gondolnók, mikor csak az Akadémia fogja ereklye gyanánt vagy inkább bágyadtan pislogó lámpaként őrizni azt a nyelvet, melyet legdrágább kincsének, nemzeti és függetlenségi alapjának elismert ugyan a magyar, de forró vérétől hajtva, bálványaitól elszédítve, nemcsak őrizni nem birt, hanem saját lábaival tiport el.“ Széchenyi jóslata teljesült. Emlékszünk mindnyájan, midőn a nemzeti romok között egyedül az Aka-

démia állott még, bágyadtan pislogó lámpaként őrizve nyelvünket, de Széchenyi abban sem csalódott, hogy nem bánta meg az Akadémia alapitását, mert e szomorú korszakban innen áradt ki az a hév, mely oly lelkesedve karolta fel a nyelv, irodalom és nemzetiség érdekeit és ékesszóló ajkak innen hirdették a vigaszt s egy jobb jövő reményét.

Széchenyi hol beszédeiben, hol hirlapi czikkeiben mind erélyesebben támadta meg az ellenzéknek nem annyira eszméit, mint valósitásuk módjait. Oly kevéssé tartozott a conservativekhez, mint az ellenzékiekhez s az ő szokásos erős kifejezésével kinyilatkoztatta, hogy ha bármelyik párt köntösét öltené föl, oly torzalakká válnék, mint a ki nő létére férfi vagy férfi létére nőruhában jelennék meg. Ő progressista, reformer, de egy új középpárt alakitását nem tartja lehetőnek. Megy a maga útján s azt hiszi, hogy birálatával, példájával, mindkét pártra hathat. Főiránya támogatni a kormányt reformtörekvéseiben, mert nem élünk Angolországban, hol a pártok egymást váltják föl a kormányon; az ellenzék tartsa meg ellenőrző szerepét, a kormány vezesse a nemzetet s álljon a reformok élére. Ő ez irányban kész követője s hivatalt is vállal az anyagi reformok terén. S csakugyan 1845-ben elvállallta a helytartótanácsban a közlekedési ügyek vezetését minden dij nélkül. Midőn 1847-ben a közelgő országgyűlésre szervezkedtek a pártok és kiadták programmjokat, ő is föllépett *Magyar programm-töredék* czimű könyvével, mely utolsó magyar nyelven írt munkája.

E könyv folytatása a *Kelet népé*-nek éppen, mint a *Világ* a *Hitel*-nek s a *Stadium* a *Világ*-nak. Kifejti benne és igazolja állásfoglalását a pártok között, tanácsot osztogatva jobbra-balra, sarkalja a kormányt reformokra s megtámadja az ellenzéket és Kossuthot élesebben, mint valaha. A *Kelet népe* egy vastag könyv, ez alig tíz ivnyi röpirat, mely kevés kitéréssel sokkal egyenesebben siet czélja felé. A *Kelet népé*-ben a búskomolyság néha érzelmességbe csap át, vagy humorrá emelkedik; itt a kétségbeesés erélye nyilatkozik, a láthatár sötét, a remény, mely kék égként itt-ott felderül, hamar felhőkbe vesz s a feddés, vád, gúny omlik, mint a jég verése, villámok czikáznak s a mennydörgésben jósige hallatszik. Azok a lapok, melyekben Széchenyi oly határozottan megjósolja a forradalmat s Kossuth-hoz fordulva, kér, eseng, majd gúnyra fakadva

vádol s a legmélyebb fájdalom pathoszában tör ki, a leghatásosabbak összes műveiben. Akkor nem hatottak, de igen később, a mikor átéltük a forradalmat s visszaemlékeztünk e szavakra. Csak két férfiú volt az egész országban, a kik előre megérezték, megjósolták a forradalmat: Petőfi az ifjú költő, a szenvedély és vágy ösztönéből és Széchenyi az agguló államférfi, a politikai belátás szülte aggodalmából. Petőfi egész lelkéből várja, óhajtja, üdvözli a vihart, Széchenyi aggódva nézi az események fejlődését és kétségbeesik a fordulat beálltán. Valóban az agguló államférfi Cassandra-jóslatával s kétségbeesésével a tébolyházban s az ifjú költő erős hitével s tyrtaeusi lantjával a csatában nyom nélkül eltünve, a magyar forradalom legmeghatóbb emlékei közé tartoznak. Azonban csalódnánk, ha azt hinnők, hogy Széchenyi azt a forradalmat jósolta meg, mely 1848-ban kitörve, 1849-ben szerencsétlenül bár, de nem dicstelenül végződött. Ezt, noha a gyúlékony anyag nem hiányzott, az európai forrongás idézte elő, adta meg eszközeit s növelte erejét. A véletlen tényezőt Széchenyi éppen oly kevéssé vehette számításba, mint Kossuth. Széchenyi a létező jelenségekből indult ki, kikerülhetetlennek látta az összeütközést s egy más forradalmat jósolt meg, mely rendes körülmények között tör ki, osztályharczczal vegyül s dicstelenül végződik.

Széchenyi legutolsó könyvét németül irta és névtelenül. Gyógyulása után is döblingi magányába temetkezve, mély hazafi bánatban töltötte napjait. Leigázott és szétdarabolt hazája mily éles ellentéte volt annak a képnek, mely pályája elején oly lelkesedésre ragadta. Magyarország csak volt s nincs többé. Kegyetlen fájdalmára enyhet egy könyv irásában keresett. Mintegy kihivta őt erre egy névtelen *Rückblick* czimű félhivatalos röpirat, mely Magyarországnak a Bach-rendszer alatti haladását és megelégedését hirdette világgá. Így született az *Ein Blick.* Nem nemzetéhez akart szólani, ez eléggé érezte mély sebeit, hanem a bécsi körökhöz, külföldhöz, hogy megismertesse hazája állapotját, nevetségessé tegye a kormányrendszert és főképviselőjét s megbosszulja hazája szenvedéseit. Széchenyi irói egyéniségének két fősajátsága, a mély érzés és metsző gúny vegyülete itt tetőpontra hág s folyvást tápot nyer beteg lelkétől. A névtelen röpirat minden sorát

megczáfolja, összetöri, kigúnyolja, de nem a rendes polemia modorában. Rendszer nélkül csapong s egészen átengedi magát féktelen felindulásának, kegyetlen humorának. Összevegyíti a köznapit és fönségest, az érzelmest és demonit, a bohózatost és pathoszt. Mintha Lear király egy személylyé olvadt volna bohóczával, egyszerre halljuk a mély bölcseséget és illetlen tréfát, a síró ellágyulást és üvöltő átkot. Maga az egész mű még inkább töredékek halmaza, mint Széchenyi bármelyik műve. Alig van műalkata s néha fárasztó is, de néhány lapja vetekedik a legnagyobb humoristákéival.

Széchenyi munkái rég eltűntek a könyvpiaczról s inkább csak közkönyvtárakban találhatók. Régi óhajtása tisztelőinek: vajha együtt bírhatnánk mindent, hozzá méltó kiadásban. Ez óhajtásnak az Akadémia eleget kiván tenni. Közrebocsátotta már naplója kivonatait, levelezése egy részét, úti rajzait, országgyűlési beszédeit, most hirlapi czikkei vannak sajtó alatt, melyeket nagyobb művei fognak követni. Bizonyára most olvasva e munkákat, sok olyat találunk bennök, a mi már elavult, mert az életbe ment át s intézményeinkben hirdeti szerzőjök dicsőségét. De sok van bennök olyan is, a mi mindig új marad és folyvást termékenyítő. Az az erős hit Magyarország jövőjében, melyet ő lehelt belénk, munkái olvasásakor még inkább megerősödik bennünk. Az az aggodalom, melylyel kisérte fejlődésünket, mérsékelni fogja vérünk és vágyaink hevét. Az az eszély és mérséklet, melyet nyelvünk és nemzetiségünk terjesztésére nézve szivünkre köt, még most sem avult el. Az a tanács, hogy hagyjunk fel a közjogi viszályokkal s intézményeink reformján és belső erőnk kifejtésén munkálkodjunk, folyvást időszerű s mintha hozzánk szólana, midőn így kiált föl: „Nem a szónoklati babérokat szomjazó hév, nem az „éljen" hajhászata, hanem a mindennapi hangyamunka van a teendők során".

De pártállásunk szerint bárhogyan gondolkozzunk is, abban mindnyájan egyetértünk, hogy az a hazaszeretet, mely Széchenyi minden során elömlik, azok a honfiúi erények, melyeket összes munkái elénk rajzolnak, örök forrásai maradnak lelkesedésünknek. Nem hiába nevezte őt Kossuth a legnagyobb magyarnak. Fény nevére, áldás poraira!

GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN ‚HITEL'
CZÍMŰ MUNKÁJÁNAK MÉLTATÁSA

IRTA

KAUTZ GYULA

A M. TUD. AKADÉMIA IG. ÉS RENDES TAGJA.

I.

BEVEZETÉS.

Az a huszonhárom évet átkaroló időszak, mely az 1825/27-ki országgyűlés kezdetétől 1848-ig terjed, egyike volt hazánk történetében a legnevezetesebbeknek; igazi világhistóriai fordulópont nemzetünknek mind politikai, mind míveltségi és társadalmi életében; alapvető jellegű és kihatású egész legújabbkori fejlődésünk, köz- és sociális viszonyaink átalakulására.

Valódi időszaka a magyar faj mintegy dermedtségben tespedő állapotokból való kibontakozásának; politikai élete föllendülésének; s az eddiginél jobb s derűsb jövőt igérő ébredésének. Annyiban pedig, hogy a kornak legsajátosabb jellegét, mozgalmainak, erőkifejtésének és emelkedésének typikus kifejezését a XIX. század egyik legnagyobb embere, a magyar faj legkiválóbb képviselője és praktikus államférfia, *Gróf Széchenyi István* adta meg: *Széchenyi-kornak* is szokott hívatni.[1]

A jelzett időkör két, jól megkülönböztethető korszakra osztható; úgymint az 1825-től 1840-ig terjedő, azután az 1841-től 1848-ig nyúló korszakra. A minket *itt* közvetlenebbül illető *első*, a melyben a nagy reform-agitátort messzeható tevékenysége és első vívmányai nimbuszában szemléljük; s a hol Széchenyi publicisztikai műveiben *ország-regeneráló* nagy eszméit először hirdetve, ezekkel egész szellemi forradalmat idézett elő: ez *első* korszak tüzetesebben „a reformeszmék proklamálása és kezdődő érvényesülése korszakának is nevezhető.[2]

[1] Lehetne talán az újkori magyar *renaissance* idejének is nevezni.

[2] *Gróf Széchenyi István*: élete, működése s eszmerendszerére nézve a következő nagyobb Értekezések és Munkák szolgálnak forrásul, illetőleg tájékoztatóul: *Br. Kemény Zsigmond* Értekezése: „Széchenyi

II.

SZÉCHENYI FÖLLÉPÉSE ÉS REFORM-MŰKÖDÉSÉNEK VEZÉRELVEI.

Ez időben lépett föl, mint mondók, s állott ki a küzdőtérre, a magát hazája reformátori szerepére hivatottnak érző *gróf Széchenyi István.* Meginditva e czélból oly agitatorius tevékenységet és mozgalmat, a mely az ország minden főbb érdekére és feladatára kiterjedve, minden fejlődési tényezőt felhasználva és értékesitve, s egyúttal a fennállót az államférfiúi kritika bonczkése alá véve, czélul tűzé maga és az ország elé: a magyar politikai életet új, az eddigitől eltérő irányba terelni; közállapotainknak tervszerű átalakitását, a formáknak és tartalomnak *újraöntés* által való megjavitását, részben gyökeres *reformját* keresztülvinni.

Széchenyit ezen messzeható praktikus s államférfiúi tevékenységben, mint nem szükség mondani, bizonyos *czélok* s *irányelvek* vezették, a melyekre a következőkben utalhatni:

Az *első* czél, mely gr. Széchenyi szeme előtt lebegett s rendszerében a legfőbb sarkalatos tétel volt: *Magyarországnak nemzetiség és fajbeli tekintetben* lehető legteljesebb *kifejlesztése* és biztositása; [3] [4] a nemzet erkölcsi, anyagi és politikai súlyá-

István", a Csengery-féle: „Magyar Szónokok és Statusférfiak" czímű m. (1851.) 332—513. lp. (Újabban: Br. Kemény Tanulmányai. Gyulai Pál kiad. 1870-ben, 149—409. lp.) — *Horváth Mihály:* Huszonöt év Magyarország történelméből (Genf, 1864.) főleg a 2. és 3-ik könyvben. — *Falk Miksa:* Széchenyi István gróf és kora. (1868.) — *Zichy Antal:* Gr. Széchenyi István Életrajza. (1896.) 2. rész. — *Kautz Gyula:* A nemzetgazdasági eszmék története és befolyása a közviszonyokra Magyarországon. (Akadém. Koszorúzott pályamű, 1868.) a 245—332. lp. — *Ugyanaz:* Gr. Stephan Széchenyi, a Brockhaus-féle „Unsere Zeit" 1860/61-ki évfolyamában,' — és legújabban *Gaal Jenő:* Gróf Széchenyi István nemzeti politikája (1903.), általában.

[3] A *fajszeretet* fogalmát Széchenyi a *hazaszeretet* tágabb fogalmával összeolvasztotta ugyan, de viszont egész sorára a teendőknek, s a hol összeütközésben áll egymással a két eszme (illetőleg a belőle folyó követelmény), mindig az *elsőnek* adott előnyt a másik felett. (Kemény.

[4] A *nemzetiség* eszméjének nagyjelentőségű szerepéről, s különösen a *rendiségi* szervezetnek a nemzetiséggel való összeférhetetlenségéről, sok helyes észrevételt tesz, noha túlzásba is esik *Grünwald Béla:* Az új Magyarország (1890) cz. munkája 9., 12. és 13. fejezetében.

nak s fensőbbségének megalapitása. *Második* feladatnak tekinté a magyar társadalmi s *jogi szervezetnek*, mely szerinte a XIX. század szellemével és kulturai állásával összeegyeztethető már nem volt, egész terjedelemben való reformját, átalakitását; míg mint *harmadik* czél hazai *közgazdaságunk* ódon formáinak és szerveinek új alapokra (jelesül a szabadság és szabad forgalom elvére) való helyezése, a hűbér-szellemű intézmények eltörlése, a munka, ipar, kereskedés és közlekedés, valamint az adó és a nemzetközi vámügy okszerűbb szervezete és fejlesztése volt kitűzve.

Mindezek összefoglalását s mintegy ethikai tetőzetét az képezvén (mint Széchenyi magát kifejezi): „az Emberiségnek egy nemzetet megtartani, ennek sajátságait megőrizni és szeplőtlen minőségben kifejteni; erőit és erényeit nemesiteni; és igy egészen új alakokban kiképezve, végczéljához, az Emberiség feldicsőitéséhez vezetni. Az az hivatásunk nem csekélyebb, mint a világot egy új nemzettel meggazdagitani." [5]

Széchenyi már kezdettől fogva fölismerte, hogy reformmunkája csak úgy lehet eredményes, ha a nemzeti élet minden vidékeit egyidejűleg felkarolja; s ha minden rendelkezésre álló erő és tényező egyszerre és kapcsolatosan alkalmaztatik, mindig akképen, hogy egyik érdek és ügykör a másikat, tehát az erkölcsi az anyagit, a közgazdasági a miveltségit és mind a kettő a politikait és nemzetiségit támogatja és előmozditja. E mellett megvolt Széchenyi eljárásában a geniális alkotó tehetség, az éles előrelátás, az erők és rugók oly combinatiója stb., hogy már előre némi biztosíték volt nyújtva az iránt, hogy a czélba vett eredmény el fog éretni s a kifejtett tevékenység és erőfeszités nem fog hiúnak vagy kárbaveszettnek bizonyulni.

A feladat (mint azt, más szempontból nézve, br. Eötvös Széchenyiről szellemesen mondja) az volt: „haladni a civilisatió ösvényén, azon jogfogalmak szerint módositván alkotmányunkat, melyek Európa-szerte elfogadtattak; a nélkül, hogy alkotmányos létünk és nemzetiségünk veszélyeztessék; szilárdul ragaszkodni alkotmányunkhoz, a nélkül, hogy ez által haladásunkban

[5] Az itt jelzetteket egybefoglalva legújabban *Gaal Jenő* id. munkájában: „Széchenyi nemzetfejlesztő politikájának" nevezi.

akadályoztassunk; kivívni a jogegyenlőséget a kiváltságos osztályok által: oly feladat, mely csaknem mindenkitől megoldhatatlannak tartatott.“

A maga elé tűzött feladatok megoldására nézve Széchenyi szükségesnek tartá mindenekelőtt a megdermedt közélet mozgásbahozását, s ennek leghatalmasabb rugója a közdolgok iránti érdeklődésnek, a *közszellemnek felköltését*. E végből a közügyek feletti eszmecserét iparkodott szélesebb alapra fektetni; a mire nézve az *egyesülési eszme* ápolására és fejlesztésére helyezett fősúlyt; és ezzel kapcsolatban az *associatiói* hajlamot törekedett ébreszteni s a társulási elv érvényesülésének minden irányban utat törni. — Egy további feladatot ismert föl Széchenyi abban, hogy a nemzetben, mely már az önmagában való bizalmat is elveszté, az *erő-tudat* fölébresztessék; a nyomott kedélyhangulat helyett a minden nagyért és nemesért való lelkesülés öntessék a keblekbe; a nemzettest fásult tagjaiba új, pezsgőbb élet oltassék. A mivel egyidejűleg oda kellett hatni, hogy a nemzet az ő ódon nézetei, előitéletei s középkorias eszmekörétől megváljék; ragaszkodását az elavult jog- és alkotmányi formákhoz s intézményekhez letegye, s szabadabb, modernebb álláspontra helyezkedjék.[6]

Ezekkel kapcsolatban Széchenyi a *nemzeti regeneratio* legfőbb emeltyűjének és biztositékának a *szellemi élet* mennél teljesebb kifejlését, az *értelmiség* mentől nagyobb kiterjedését és az irodalom buzgó mívelését tekinté; másrészt azt hangsúlyozá mindig, hogy egy nemzet *igazi jólléte-* és előmenetelének nélkülözhetetlen föltételét kedvező *anyagi viszonyok* és vagyonosság adják meg. Nem mintha rövidlátó anyagelvies felfogásban a mammont tartotta volna az emberi élet legfőbb kincsének, hanem mert a (bizonyos mérvű) anyagi jóllétben alapját látta a modern (mívelt) államnak, és tudta, hogy gazdaságilag gyönge nemzet sem igazán szabad, sem politikai súlylyal biró nem lehet.

Fontos tényezőnek tekintette Széchenyi czéljai megvalósitásában (magától érthetően) az *Országgyűlést*. De nem azon magatartásában, mint eddigelé, vagyis mint az örökös sérelem-

[6] Lásd erre nézve *Vécsey T.* „Széchenyi és a magyar magánjog“ 1891) czimű akad. Értekezését, általában.

emelés, meg a kormánynyal való folytonos ujjhuzás és tusakodás organumát, hanem mint alkotó, épitő és javitó igazi *törvényhozó* testet, a mely buzgó és czéltudatos tevékenységben az erők szabad fejlődésének, új intézmények meghonosulásának és a mindenoldalú haladásnak egyengeti útjait és létesiti föltételeit.

Mint a szó valódi értelmében *modern* államférfi, ki (a neki mintaképül szolgáló nagy státusférfiaknak: Pitt és Canning, Burke és Peel meg Gladstonenak hazáját) a világ legtevékenyebb és leggazdagabb országát, *Angliát* tekinté követendő eszményül, Széchenyi egész reformeri pályáján, nem szűnő, majdnem emberfeletti munkásságot s törhetetlen buzgalmat fejtett ki; izgatott és unszolt, tervezett és oktatott, folyton és szakadatlanul; s azon vala, hogy hontársaiban is élénkebb tettvágy, nagyobb mozgékonyság és leleményesség fejtessék ki, azt tartván, hogy *egyébként,* kivált ipari és kereskedési tekintetben úgyis meglehetősen nehézkes és járatlan fajunk igazi erőteljességhez nem fog jutni, s igen könnyen más életrevalóbb népektől való függőségbe kerülhet.

Legnemesb mozzanat Széchenyi státusférfiúi tevékenységében: a nemzet politikai, társadalmi és culturális életfelfogásának (világnézletének stb.) átalakitására irányuló törekvése; a mire nézve hatalmas eszközül és tényezőül szolgált az ő fényes *írói* s nevezetesen *publicistikai* dolgozatainak közrebocsátása. Ezekkel szórta ugyanis a nagy reformer az új eszméknek és tanoknak gazdag bőségét a nép minden rétegébe; ezekkel vetette meg egész újabb fejlődésünk és előhaladásunk alapjait; tanította a nemzetet országos dolgokról helyesen (józanabbul s elfogulatlanabbul) gondolkodni és itélni; ezekkel tűzte ki a kör- és határvonalakat, a melyek közt minden magyar correct államférfiúi politikának mozognia kell s megmaradnia tanácsos.

Nincs kétség e részben, hogy gr. Széchenyi *előtt* senki sem gyakorolt szellemi termékeivel nálánál nagyobb hatást; hogy senki jobban nem adott kifejezést a nemzetben élő eszméknek és érzületeknek; sőt alig létezett államférfiú, a ki kitűzött czélja tekintetében a nagy gyakorlati szakembert és a rendkivüli hatású publicistát oly mértékben és oly sikerrel egyesitette volna magában, mint Széchenyi. — Összefügg ezzel,

hogy Széchenyi reformeri szerepléséhez egyik főimpulsust a nemzeti irodalom egyidejű föllendüléséből, s különösen a *nyelvkimüvelés* s *nyelvújítás* körül kivívott első nagy sikerektől vette; s hogy találóan jegyezték meg, hogy a „nyelvújitók voltak a politikai újitóknak előkészitői, s hogy a győzedelmeskedő *neologismus* magával hozta szükségét és diadalát az állami és társadalmi reformoknak.“ (Kemény.)

Széchenyi *praktikus* felfogása- és eljárásának jellemzésére szolgálhatnak itt még a következők. Helyesen utal jelesül arra, hogy az országnak nem *szavakra*, hanem *tettekre* van szüksége [7], az örökös meddő tanácskozásokat czél- és öntudatos cselekvésnek kell felváltania. — A törekvéseinkben és alkotásainkban határozó irányt a kor szellemének és szükségeinek megfelelő *szabadelműség* kell hogy képezze; de menten minden túlhajtás, újitási rohamosság s az alkotmányi alapszervezettel meg nem egyező (s helytelenül értelmezett) democratia hangsúlyozása nélkül. — Maradjunk mindig a *természetességnél* (mondja Sz.), mert a mi ezzel, meg a rajta nyugvó renddel ellenkezik, az sikerre sohasem vezet, sőt veszélyt hozóvá válhatik. Czélszerű és eredményes eljárás az, a hol minden a maga helyén és a maga idejében s jól megfontolt *egymásutánban* és sorrendben eszközöltetik. Megkülönböztetvén mindig a *lehetőt* és *lehetetlent*, ez utóbbinak elérésére irányuló erőpazarlás mellőzésével, amannak a megvalósitása minden kitelhető helyes módon és úton, buzgalommal és munkássággal, ha kell, áldozattal is vétessék czélba; de mindig a kellő óvatossággal és körültekintéssel. [8]

A gyakorlati állambölcseség egyik főszabálya: a *fennállót* addig a meddig eredeti, jól kitűzve volt czéljának megfelel, illetőleg egy közérdeket vagy szükséget kielégit, — bántatlanul hagyni; változtatásánál és reformjánál pedig arra ügyelni, hogy a réginek helyébe *megfelelőbb* tétessék; az átmenet pedig kellő körültekintéssel s a jogosult érdekek lehető kiméletével eszközöltessék.

Minden nagyobb *újítás* mélyebbre nyúló hatást gyakorol, s ezzel járóan az illető környezet (milieu)-ben bizonyos *inga-*

[7] Lásd *Grünwald* id. munk 431. lap

[8] Az „*előbb mérni, aztán merni*“ elv szerint.

dozást idéz elő. Ez ingadozás hosszabb-rövidebb idő alatt *kiegyenlítődik*, s ezzel bizonyos megállapodás foglal helyet; a mire nézve azonban igen fontos előföltétel az, hogy a fejlődés *természetes processusába* avatatlan kezek zavaróan bele ne nyúljanak s ferde irányba ne tereljék.

Kapcsolatban ezekkel utalhatunk még Széchenyi politikai felfogásának és tevékenységének azon jellemző vonására, a melyet a *helyes középút* elve szerinti eljárásnak nevezhetni, és abban áll: az *ellentéteknek* ridegségét enyhiteni s összeütközésüket elháritani; egyikükben, valamint másikukban található *egyoldalúságokat* (túlzás, czél- és időszerűtlenség, stb.) kimutatni, s így a *kiegyenlítés* és *megegyezés* útjait, módjait keresni és érvényesiteni.

A „*helyes középút*" tanának első nagy hirdetője, *Aristoteles* szerint, a feladat ez: „minden emberi dolgokban a *helyest* és *igazat*, mint valami *középiest* két *véglet* között létesiteni".

A helyes és igazságos középút elve több hazai publicistánk, philosophusunk és államférfiúnk gondolatrendszerében is feltalálható; igy gróf Széchenyin kivül még b. Eötvösnél, Szalay Lászlónál, b. Keménynél, Horvát Boldizsárnál és Deák Ferencznél[9]; *jogosultságát* a dolgok természetéből, a helyesen felfogott köz- és államélet lényegéből és feladatából meriti; s korántsem tévesztendő össze az ismeretes franczia „juste-milieu"-féle gyanús jellegű elvvel, illetőleg jelszóval; nem értelmezendő mint valami lágymeleg oscillatio s határozatlan ide-oda ingadozás az itélésben és cselekvésben, mint habozó és következetlen politikai kapkodás és pillanatnyi exigentiák kielégitésére szolgáló, pillanatnyi értékű rendszabályok; s mindenekfölött nem jelent szintelenséget vagy épp elvtelenséget a felfogásban és cselekvésben.

Széchenyi a jelzett nagy gondolatnak munkái több helyén ekkép ad kifejezést: „*a józan és igazságos középút a nemesb lelkűek egyedüli ösvénye*", és a rendkivül termékeny és sokszor áldásossá váló elvnek mind eszmerendszerében, mind politikai működésében concret alakot és érvényt törekszik szerezni.

[9] Hazai *philosophusaink* közül: *Szontágh, Hetényi, Horváth Cyrill* hajlanak e felfogáshoz; az újabb német bölcselők közül különösebben *Trendelenburg, Zeller Ed.* és *Lotze.*

Jól jegyzi meg hazai bölcselőnk, *Hetényi*: „természeti józan tapintata kitaláltatá Széchenyivel a helyes *közép-ösvényt*". Legyen e tekintetben elég utalnunk arra, hogy a „minden áron való ellenzékiesség"-et határozottan helytelenité [10]; visszautasitó állást foglalt el minden oppositionális, kisszerű, meddő feleselés, ép úgy, mint minden túlbuzgó historismus s a meglevőhöz való nagyon is szivós ragaszkodás iránt; idegenkedve, sőt indignatióval fordult el minden szélső és subversiv iránytól, ép úgy mint minden reactionär mozgolódástól és törekvéstől. (A „medium tenuere beati" szerint). — Ez a felfogás vezette Széchenyit különösen abban, hogy tartózkodott, magát *pártpolitikailag* állandóbban lekötni s egy pártprogramm feszélyeinek alávetni; ezen a nagy elvi alapon tartá államférfiúi törekvései egyik legfőbb feladatának: egy tekintélyes *országos középpárt* létrehozatalát [11], a mely a nemzet előkelő, miveltség és meleg hazaszeretet által kiváló és anyagilag lehetőleg független elemeiből összealkotva, czélul tűzné ki magának: a *nemzeti politikát* lépésenként ugyan, de minden erőink kifejtésével megvalósitani.

Nem kell mondanunk, hogy a *középút-elvi* politika sok nehézséggel jár és sikeréhez az emberek részéről igen sok önmérséklés és önmegtagadás, méltányosság- és igazságérzet, a vezető egyéneknél nagy tapintat és eszélyesség kivántatik meg; s e mellett (mint mindenhez az életben szükséges) a körülmények nem épen kedvezőtlen volta is támogatja az illető törekvést.

III.

SZÉCHENYI ELSŐ NAGYOBB PUBLICISTIKAI MŰVE: A „HITEL".

Széchenyi reformeri tevékenységének egyik fénypontja (mint mondók) publicistikai *irói* működése, a mely egész sorozatában az Értekezéseknek, Röpiratoknak, Hírlapi czikkeknek s

[10] Kiemelvén tüzetesebben és többször, hogy az *ellenzékiség* korántsem egyértelmű a *hazafisággal*, a mint hazánkban széltiben tartják.

[11] *Deák* Ferenczczel, mint feje- és vezérével az élén.

terjedelmesebb munkáknak nyilvánul[12], a melyek irodalmunkban valódi forradalmat idéztek elő, a szellemeket a legélénkebb mozgásba hozták, közéletünket számos új eszmével s fogalommal gazdagitották, s a politikai gazdaságnak s állambölcseségnek európai szinvonalon álló tanaival és elméleteivel ismertették meg; úgy hogy szerzőjük a magyar *praktikus irányú* politikai irodalom megteremtőjévé vált[13]; és azt a cultust gyökereztette meg, melylyel ez idők óta a nemzet a publicistika iránt viseltetett s azt országos szabadságai és alkotmánya egyik biztositékának kezdte tekinteni.

Ilynemű nagyobb művei közül a három első, névszerint az 1830-ban közzétett „*Hitel*", az 1831-ben megjelent „*Világ*" és az 1833-ban kiadott „*Stadium*" bír kiváló jelentőséggel. Ezekkel, mint rendszeresb és kimeritőbb dolgozataival, vetette ugyanis a nagy Újitó reformeszméinek első gyujtó szikráit a tömegekbe; megannyi tanúságai azok mély felfogásának s combináló tehetségének; bennök jut látói ereje először tüzetesen kifejezésre. Ezen dolgozatai alkotják Széchenyi egész államférfiúi tevékenysége *elméleti alapjait; hatásuk* a gyakorlati életre nézve kétségtelenül a legnyomósabbak Széchenyi publicistikus szellemtermékei között.

E három munka között mind megjelenésök idejére, mind

[12] Széchenyi *irodalmi* munkásságának *bibliographiai* átnézete (a főbb dolgozatokat emlitve) a következő: *Lovakrul.* 1828. Pest. — *Hitel.* 1830. Pest. 4-dik kiadás. 1832. — *Világ*, vagyis felvilágositó töredékek némi hiba és előitélet eligazitására. 1831. Pest. — *Magyar Játékszínről.* 1832, Pest. — *Stadium.* 1833. I. Rész. (Lipcsében; iratott 1831-ben). — *Néhány szó a Dunagőzhajózásról*, húsz czikk a „Társalkodó"-ban, 1834—1836. — *Hunnia.* (A nemzetiség ügyében.) 1858; iratott 1835-ben. — *Kelet Népe.* 1841. Pest. — *A Magyar Akadémia körül.* 1842. (Közűlési beszéd.) — *Üdvlelde.* 1843. — *Adó és két garas.* Czikkek a „Jelenkor" 1844-ki folyamában. — *Magyarország kiváltságos lakosihoz.* 1844. Pest. — *Politikai programmtöredékek.* 1847. Pest. — *Javaslat a közlekedésügy rendezéséről.* 1848. Pozsony. — *Magyarország sarkalatos törvényei és államjogi fejlődése* (Széchenyi hagyományaiból. 1846.) — *Pesti por és sár.* 1866; iratott 1844-ben. — *Önismeret*, Széchenyi döblingi kézirataiból. — Ein *Blick* auf den anonymen Rück-Blick. 1859. London.

[13] Az előbbeni idők politikai irodalmát illetőleg becses ismertetést nyujtanak: *Concha Gy.*: A 90-es évek reformeszméi. Bp. Szemle, 1882. — *Ballagi Géza*: A politikai irodalom Magyarországon 1825-ig. 1888. — és *Gaal Jenő*: Berzeviczy Gergely élete és művei. 1902.

jelentősége szerint, első: a „*Hitel*" czímű könyv, a mely 1830. január hó végén került ki a sajtó alól, s rendkivüli feltűnést okozva, rövid idő alatt bejárta hirben és valóságban széles e hazát; közkézen forgott és olvastatott; megbeszélés és discussió tárgyává lett[14]; úgy hogy talán nem túlmerészség a „Hitelt" párhuzamba tenni egy-két nagyhirű (nem magyar) munkával, úgymint *Smith* Ádám „Wealth of Nations"-je, vagy J. J. *Rousseau* „Contrat Social"-ja, avagy *Beccaria* „Dei delitti e delle pene", vagy *Kant* „Kritik der reinen Vernunft„-jával, a melyek a XVIII. század második felében hasonló (persze *világra*terjedő) feltűnést okozva s hasonló módon felrázva a szellemeket, első sorban illető hazájuknak tudományos irodalmában örökbecsű szellemtermékekként díszlenek.[15]

Tartalmát általánosságban szemlélve, Széchenyi „Hitelé"-ben „a lángész szikrázó tüzével, a haza és nemzete iránti szeretet lelkesedésével, mint higgadt tervű izgató és merész kezdeményező szól az ország lakosságához; bonczolja közállapotait, átható értelemmel, államférfiúi mély felfogással elemezi állami és sociális szervezetének hiányait és hibáit; kimutatja a czélt, a melyre törekedni s a módokat és eszközöket, a melyekkel azt megközeliteni kellend". Hátramaradásunk okait és orvos-szereit vizsgálva, Széchenyi azt törekszik bebizonyitani, hogy, eltekintve a *hitel* hiányzásának véghetetlen hátrányától és közgazdasági dolgok körüli járatlanságunktól, legtöbb bajunk kútforrása: *hűbérjellegű intézményeinkben*, az ezekkel összefüggő s általuk táplált előitéletekben, közjogi tekintetben a meddő sérelmi politika és a kormánynyal való örökös surlódás, meg a köztevékenységnek ebből származó inproductivitásában rejlik. Tagadja, hogy visszamaradásunk

[14] *Falk M.* (id. m. 48. lap) szerint: sohasem tett könyv hazánkban oly benyomást, mint Széchenyi „Hitele".

[15] Talán helyén levő itt, hazai irodalmunk egy-két világhirű nagyságát: *Révay Miklóst*, a történeti és a magyar nyelvtudomány egyik megalapitóját, és *Bólyai Farkast*, a geniális mathematikust és a nagy Gaussnak méltó versenytársát, a kinek hires „Tentamen"-je éppen akkor jelent meg, a mikor Széchenyi „Hitele" látott napvilágot, valamint azt az igen érdekes jelenséget is emlékezetbe hozni, hogy Széchenyi „Hitelé"-vel egyidejűleg hirneves egyetemi tanárunknak, *Frank Ignácznak* remek „Principia juris civilis hungarici"-je, a régi hazai magánjognak e legjobb tudományos rendszere (illetve „kézikönyve") tétetett közzé.

oka főleg a kormányban volna; s ajánlja, hogy az okot inkább magunkban keressük s hogy minden erőnket feszitsük meg a végre, hogy mind erkölcsi, mind anyagi önállóságunkat megteremthessük; szóval, tükröt tart a nemzet elé, melyben beteg állapota s ennek gyógyitási módja tisztán látható; utalva egyidejűleg a jobb „*Jövőre*“, a melyre el kell, lehet s el is fogunk jutni, ha helyesen járandunk el, mert (igy szól a hazáját rajongóan szerető statusférfiú) „sokan azt mondják: Magyarország volt, én azt szeretem hinni, lesz.“ [16]

Joggal mondhatni, hogy a „Hitel“ mintegy elméleti reflexképe Széchenyi praktikus tervezetei és alkotásainak; másrészt egy messzefénylő szövétnek, mely a nemzettől ezentúl követendő utakat megjelöli és az elérendő új czélokat teljesebb világitásba helyezi.

* * *

A „Hitel“ *keletkezésének* körülményeit illetőleg, újabb kutatások alapján [17] ki lehet ugyanis mutatni, hogy Széchenyi a „Hitel“ czimű könyvének eszméjével már több évvel megjelenése előtt tüzetesebben foglalkozott; első cziméül „Emberekről vagy Boldogság alapjai“ czimet tervezte; 1829. jan. 21-én róla azt irja, hogy már fele kész; ugyanazon év dec. hó 1-én pedig azt, hogy a munka (értendő a kész munka) félretéve a porban hever, s aggodalmaskodik, azt legalább egyelőre közzétenni stb. Egyáltalában minden arra mutat, hogy a könyv sorsa Széchenyinek rendkivül a szivén fekszik s hogy izgalmas várakozással néz annak a megjelenésekor teendő hatása elé. A könyv *szerzősége* iránt kezdetben nem volt mindjárt általános a nézet, hogy azt Széchenyi irta; magának Széchenyinek egy 1830. márczius 21-én kelt leveléből kitűnik, hogy egynémelyek Nagy Pálnak vagy Döbrenteinek, mások Kisfaludynak, ismét mások Helmeczynek, sőt Wesselényinek is tulajdonitották az autorságot, a mivel azonban Széchenyi (úgy látszik) nem sokat törődött; de annál több figyelemmel volt a könyv fogadtatására és az első benyomásra, melyet az tőn; a mi külö-

[16] „Még jőni kell, még jőni fog egy jobb kor, mely után“ ... stb. mondja Vörösmarty örökszépségű „Szózat“-ában.

[17] Főleg Zichy Antal és Viszota Gyula által Széchenyi eddig kiadatlan Levelei és Naplójegyzeteiből eszközölt kivonatok szerint.

nösen egy 1830. márczius 27-én irt levelének következő tételéből világlik ki: „a legelágazóbb itéleteket hozzák könyvem fölött, *egy* rész s kivált az ifjak Egekbe emelik, a másik meg kigyót-békát kiált rá; egyébiránt már benne vagyunk, emberül ki kell állanunk a sarat".

Érdemes még megemliteni, hogy a „Hitel" megjelenése egy nagy európai eseménynyel, az 1830-iki júliusi forradalommal (a melynek hullámgyűrűi hozzánk is eljutottak s az elméket és kedélyeket élénkebb pezsgésbe hozták) esik némileg össze; másrészt, hogy ebből az időből való a *Közhitel* nagy kérdéseit tárgyaló, e részben első classikus szakmunka az irodalomban, tudniilik *Nebeniusnak* „Ueber den öffentlichen Credit (Karlsruhe, 1829.) czimű könyve, a mely Széchenyi előtt nem volt ugyan ismeretlen, de külön figyelemben — úgylátszik — nála nem részesült.

Bibliographiai szempontból arra utalunk még, hogy a „*Hitel*" 1830 (elején) első kiadásban Pesten (Trattner I. M. és Károlyi I.-nál); ugyancsak 1830-ban második és harmadik kiadásban (szintén Pesten, s Trattner-Károlyi nyomdájában), 1832-ben pedig a negyedik kiadásban (ugyanott) látott napvilágot; úgy, hogy ritka gyorsaságú kelendőségre talált. *Idegen nyelvek* közül csak németre forditattott és pedig mindjárt a megjelenését követő időben, vagyis 1830-ban (Wigand Ottó pozsony—lipcsei nyomdájában); a második német kiadás *Vojdisek Józseftől*, egy „Függelékkel" ugyancsak 1830-ban (szintén Wigandnál); míg a harmadikat, a melylyel a szerző legjobban volt megelégedve, *Paziazi Mihály* dolgozta ki és tette közzé.

IV.

A „HITEL" TARTALMA KÖZELEBBRŐL.

A „Hitel" tartalmáról mindenekelőtt megjegyzendő, hogy a munka e *czíme* nem jelenti vagy jelzi épp a *hitelügynek* tüzetesb és rendszeres tárgyalását; hanem, hogy szerzője művével arra czélzott, hogy a hitelnek a közgazdaság minden ágaiban és ereiben való szükségét és nélkülözhetetlen voltát feltüntesse s különösen a gazdasági életünkben ez idő szerint fenforgó teljes hitelhiányra, mint az országszerte tapasz-

található, számtalan baj és visszásság egyik fő *forrására* tüzetesen rámutasson.

Közelebbről méltatva: a „könyv" tartalmának szélesebb tárgy- és eszmekörénél fogva összesitett kifejezése egy sok izben új, sociális, jogi és közgazdasági *reform-programmnak*, a melyről az ország csakhamar azt a véleményt alkothatta magának, hogy itt egy óriási feladattal lesz dolga, a mely ha megvalósittatik, a nemzet az eddigitől igen sokban eltérő, s hasonlithatatlanul kedvezőbb helyzetbe jut. Mert különben a könyv megjelenésével oly rendkivüli feltűnést, sőt hatást aligha gyakorolhatott volna!

Szerkezetét illetőleg a „Hitel" (mely e jeligét viseli: „the strong resist, the weak despair") az „Előszón", a „Bevezetés"-en és néhány irányitó „Észrevétel"-en kivül, öt „főszakaszból, s azután még két, mintegy zárelmélkedést képező szakaszból áll.

A könyv eszmemenete s főbb tételei a következőkben foglaltathatnak össze: Széchenyi szerint nincs férfihoz méltóbb, dicsőbb és édesebb tudomány, mint az, mely az emberek jólléte és boldogsága okainak nyomozásával és kifejtésével foglalkozik. — Az általános vagy szorosabban *elméleti* tanok köréből utal szerző a hitel, a pénz, az érték, a munka, a kereskedés, a consumtio, a vám, a bank stb. fogalmakra; s elemzi ezeket, bár nem rendszeres összefüggésben, hanem szétszórva könyvének különböző helyein; s mint be kell ismerni, nem kellő praecisióval és hézagosan. A „hitelnél" megkülönböztet Széchenyi hitelt tágasb és szorosb értelemben; oda a *morál-sociális* vonatkozásban szemlélt hitelt (a hinni és egymásnak hihetni, az adott szó szentségében való bizalom, alattvalói hűség, hazafiúi önfeláldozás, szóval az ethikai értelemben vettet), emide a szoros közgazdasági felfogásban szemlélt, tehát tulajkonképeni hitelt s hitelcselekvényeket sorolván. — A *pénzben* látja Széchenyi is a modern gazdaság alapjelenségét és leghatékonyabb rúgóját; rámutat annak bizonyos mértékben és határok között való szükséges voltára; követeli szabad forgalmát; s egészen correct felfogással megkülönbözteti a szorosb értelemben vett tőkétől s kimondja, hogy nem a pénzben és nemes érczben, s nem is a földben és ingatlan birtokban, hanem a hasznos és értékes jószágok összeségében áll a vagyonosság. A nemzetek gazdasági erejének,

felvirágozhatásának s vagyonosságának igazi forrása a *munkában*, de csak a jól rendezett, észszel vezetett és hasznositott emberi munkában rejlik, a mely törvényileg védett tulajdonnal és biztossággal s személyi bátorsággal egyesülten [18], csodákat mivel s az emberiség haladásának leghathatósabb emeltyűje.

Az államok közötti gazdasági érintkezés a kereskedelmi szabadság elvére legyen fektetve; czélszerű nemzetközi *vámrendszer* álljon fönn. Hathatós előföltétele s ismérve a virágzó közgazdaságnak az élénk *belső fogyasztás*, a melynek ezért mennél intensivebb fejlődése igen kivánatos; sikeresen pedig a népesség sűrűsbödésével, az ipar felvirágzásával és jól rendezett pénz- meg hitelforgalommal érhető el. — A gazdálkodás és üzleti élet leghathatósb rúgója a *haszon-* és *nyereségvágy*, de nem oly értelemben, mint haszonlesés és *önzés*, a mely esetleg embertársaink megkárositásával s az igazságosság elvének megsértésével jár.

A vizsgálódás hazánk anyagi hátramaradása és erőtlensége, s különösen a birtokos- és gazdaosztály tehetetlensége, és mindennek orvoslási módja felett: épp oly fontos, mint halaszthatatlan feladat. — Nemzetünk előtt nagy és nehéz feladatok állnak e tekintetben, ha gazdasági állapotaink jobbra fordulását akarja eszközölni. — Jó háztartási rend, szorgalom és törhetetlen munkásság, helyes munka-felosztás és munkaegyesités; a kinálkozó alkalmak eszélyes felhasználása, idegen országok példáin való okulás, fölösleges költekezés kerülése s a jövedelemmel való okos bánás; végre pénz-, hitel- s közlekedési rendszerünk átalakitása, nemkülönben magánjogi s birtokviszonyaink gyökeres reformja: megannyi előföltételei az előttünk álló nagy czél, a *közgazdasági regeneratió* megvalósitására. A mi közben ne vezéreljen bennünket sohasem képzelődés, dicsszomj és fényűzési hajlam; ne tekintsen a nemzet *hátra* s a multra, hanem *előre* és a jövőre; ne törekedjék arra, a mi *lehetetlen*, hanem arra, a mi *lehető*; ne becsülje túl erőit, de ne is legyen kislelkű és iparkodjék mindig *önálló* gondolkodás, éber tevékenység és concentrikus, egyetértő munkásság által a haladás föltételeit megszerezni.

[18] Az angol Freedom, Property and Security jelszó szerint.

Hazánkban, úgymond Széchenyi, sem a földnek, sem a tőkének, sem a munkának nincs azon értéke, melylyel bírnia kellene, hogy gazdaságilag előbbre mehessünk.

A *földesúr* tehetetlen, mert birtoka különféle (hűbéries jellegű) intézmények, ú. m. úrbériség, dézma, fiskálitás, ősiség, forgalmi korlátozások által le van kötve és szabad mozoghatásában, javítások eszközlésében stb. feltartóztatva. — A *capitalista*, magában véve is csekély számban, félénk és tartózkodó, mert a hitel egészen fejletlen; hitel-törvényeink szerfelett hiányosak (inkább a rossz fizetőt, mint a hitelezőt dédelgetők); váltó- és kereskedelmi jog, bankok s efféle intézetek nem léteznek, vagy szerfelett tökéletlen állapotúak; úgy hogy a tőkés még önnön vagyoni állapotáról sem tudhat bizonyost, s üzleti tevékenységében magát minden irányban feszélyezve látja. — Innen az általános pangás; az ipar és forgalom fejletlen volta; az erélyesb üzleti szellem hiányzása. — A közgazdaság főtényezője a *munka* s ennek *berendezése* szintén fölötte hiányos mind értelmiségi, mind technikai tekintetben. Annak szabad érvényesülése minden irányban áthághatatlan akadályokba ütközik. A feudális békók, az anyagi foglalkozás és iparosság lenézése; a szabad közlekedés nehézségei, az elégtelen technikai képzettség, a társulási szellem, valamint a vetélkedés- és versenynek fejletlen volta miatt a *munka* minden foglalkozási ágban csak félig lehet productiv. — A gazda csak azon földön leli jutalmát, a melylyel *szabadon rendelkezik* és szabadon gazdálkodik. Hazánknak nincs *kereskedelme*, a minek oka: kedvezőtlen geographiai helyzetünk, folyamrendszerünk és közlekedési eszközeink tökéletlensége, pénz- és tőkében szegénységünk, belső és nemzetközi vámrendszerünk czélszerűtlen volta, — üzletviteli pontatlanságunk és a hiányzó soliditás; végül (mint már említők) a fejletlen *belső consumtio*. — Nagy szükség volna ez irányban egy jól szervezett *Nemzeti Bankra*, mely pénzt és pénzjegyeket productiv czélokra való kölcsönzés, hitelműveletek stb. által rendelkezésre bocsátván, különösen az ipari és kereskedési életbe élénk mozgalmasságot hozna.[19]

[19] V. ö. *Kautz:* Nemzetg. eszmék története 285. s k. l. és *Koltai:* Széchenyi közgazdasági nézetei (1903) 71. s k. l.

Arra nézve, hogy mik volnának tehát a *teendők*, *min kell kezdeni:* Széchenyi szerint szükséges, először is alapos szakismeret, soliditás, becsületesség, polgári erény a közéletben és a forgalomban; szükséges továbbá az erők concentrátiója és helyes egyesitése; üzletbeli balitéletekből és elavult ferde szokásokból való kivetkezés; jobb igazságszolgáltatás s legelső sorban oly törvényhozás és kormányzat, a mely az *ország szükségeit* minden irányban éber figyelemmel kiséri és kielégiteni törekszik.

Végezetül azt mondja a szerző: „munkám tartalmából kiki azt fogja látni, hogy inkább a *lehető jót* akarom elérni *közép* úton, mint a *képzelt* jót levegő útakon. Nem nézek annyit *hátra,* mint sok hazánkfia, hanem inkább *előre;* nem azt nézem: *mik voltunk,* hanem mivé lehetünk. A *Mult* elesett hatalmunkból, de a *Jövendőnek* urai vagyunk". „Sokan azt gondolják: Magyarország volt; én azt szeretem hinni, hogy lesz." [20]

V.

A „HITEL" ELEMZÉSE, KAPCSOLATBAN EGYNÉMELY VITAKÉRDÉSSEL ÉS BIRÁLATOS ÉSZREVÉTELEKKEL.

A „Hitel" jelentőségének kellő méltatásához szükséges azt a politikai és erkölcsi atmosphaerát valamivel közelebbről szemügyre venni, a melyben Széchenyi e könyvét kidolgozta és pályafutását megkezdte. Jeles történetirónk, Horváth Mihály [21] e tekintetben arra utal, hogy ez időben a meglehetősen zsétágazó nemzeti felfogásban *három* egymástól különböző irány észlelhető. Az *egyikhez* azon hazafias érzelmű, de erélytelen s kishitű ábrándozók tartoztak, a kik a nemzeti sülyedés miatt búsongva, a multban kerestek vigasztalást; a nemzetet elaggottnak s pusztulásának elébe menőnek tekintették. Egy *másik* csoportot jobbára a fiatalabb nemzedékbeli elemek alkottak, kik az újjászületett irodalomból s a folyton tökélyesbülő nemzeti nyelvből a nemzet egyetemes újjászüle-

[20] V. ö. b. *Kemény:* Értekez. 451. s k. l.
[21] V. ö. Huszonöt év cz. m. I. k. 202. s k. l.

tésére meritve reményt, hazájok szebb jövendőjében is hittek, s hévvel sürgettek reformot és haladást; de ennek iránya, módja és eszközei iránt eligazodni még nem tudván, az „országos bizottságok" munkálatait s az azokban javaslott újitási tervek életbeléptetését várták türelmetlenül. A *harmadik* csoporthoz azok számittathatnak, a kik az 1825–7-ki országgyűlésnek az alkotmányos jogok nagyjában helyreállitásával s a némileg megváltozott állapotokkal tűrhetően megelégedve, még csak a fennmaradt *sérelmek* orvoslását óhajtották. Ha az ország anyagi állapotának pangásáról szóltak, ezt egyenesen a kormány helytelen politikai és közgazdasági eljárásának tulajdonitották, azt hangsúlyozván, hogy főleg a káros hatású papirpénz-gazdálkodás és a mi érdekeinkkel ellenkező vámrendszer még mindig fennáll, és a hatalom viselkedése az ország irányában folyton mostoha és szűkkeblű.

„Könyvében" Széchenyi mind a három felfogás képviselőihez intézte hatékony szavait. Az *elsőknek*, a kik a mult dicsőségében elmerengve, a kietlen közállapotokat orvosolhatatlanoknak tartották, azt veté ellenükbe, hogy az egész multban nem találhatni valódi nemzeti nagyságot és dicsőséget s ezt csak ezentúl (a jövőben) lehet és kell is megteremteni. A nemzet, bár sülyedése nagy, de „még fiatal", a keleti faj nagy életszivósságát rejti magában stb. — Azoknak, a kik egy jobb jövőt óhajtva és remélve, a reformok szükségességéről meg voltak győződve, de nem tudták, mely irányban kell indulni, mely eszközökhöz nyulni stb., felmutatta Széchenyi a czélt, melyre törekedni kell: egy kiművelt, átnemesült s ez által biztositott nemzetiséget, anyagi jólétet, virágzást és alkotmányos kifejlettséget lebegtetvén szemeik előtt. Kimutatta a kiindulási pontot s az ösvényt, a melyen haladni kell, kifejté a logikai egymásutánt, a mi alatt a reformok összefüggő sorozatát érté; e programmszerű tételeket állitván fel: „Szabad biztos birtok, ezt megelőző jó törvény, ezt megelőző elmesurlódás, ezt megelőző egybepontositás, ezt megelőző kedvessé tétele a hazának és a haza központjának: Budapestnek."

Az ú. n. *ősi alkotmány* túlbuzgó híveinek végre azt válaszolta Széchenyi, hogy „hazánknak minden ingadozás nélküli átvarázsolása egy elkopott, félig-meddig feudális, félig-meddig alkotmányos szövevényből, emberhez méltóbb, kitisztult *kép-*

viseleti rendszerré: emelheti jólétre és virágzásra a nemzetet. Ne keressük hátramaradásunk okát csak a kormányban; hagyjunk fel az örökös panasz és meddő recriminátiókkal; lássunk a dologhoz magunk is; alakitsuk át hiányos magánjogi intézményeinket stb. A mivel azután kapcsolatban kifejté egész sorozatát azon, részben gyökeres reformoknak, a melyek keresztülvitelét az ország érdeke és előbbrevitele tekintetében szükségeseknek, sőt sürgőseknek tart s nemcsak a „Hitel" czimű, hanem az ezt közvetlenül követő *egyéb munkáiban* is folyton hangoztatni és követelni meg nem szűnt. [22]

Egy sajátságosb vonása a „Hitel" cz. könyvnek, hogy szorosb értelemben vett politikai és közjogi kérdésekkel tüzetesebben nem foglalkozik, ezeket mintegy czélzatosan kerüli. Értendő ez közvetlenebbül azon viszonyokról, a melyek a nemzet és a kormány közt fenforogtak s mint említeni sem kell, hazánkra nézve igen sok kivánnivalót hagytak fenn s gyökeres orvoslást igényeltek. A hol azért Széchenyi ilynemű ügyekről szól, azt mindig fölötte óvatosan és a kormány, illetőleg az erre jelentékeny befolyást gyakorló osztrák hatalom kimélésével teszi. Nem, mintha *közjogi* s alkotmányi állapotainkkal meg lett volna elégedve (hiszen vannak ez időből is nyilatkozatai, a melyekből kitűnik, hogy e részben is eszménye hazánkra nézve: a modern *alkotmányos képviseleti rendszer*), hanem azon okból, nehogy merészebb reformeri tevékenységében a gyanúskodó kormány részéről mindjárt kezdetben akadályokra vagy éppen tilalmakra találjon s magát hallgatásra és tétlenségre lássa kényszeritve. De különben is erősen meg volt győződve Széchenyi arról, hogy a nemzet újjászületési processusában a *közjogi* változtatásoknál *előbbrevaló* s mulhatatlanabb a nemzet olyatén *magánjogi* [23] és *társadalmi* átalakulása, a minőt ő inditványozott, mert ez utóbbi, ha sikerül s értelmiségileg és anyagilag megerősödünk, idejekorán okvetetlenül maga után vonandó lesz a *közjogi* reformokat is. Tehát minden törek-

[22] Helyesen utal *Zichy Antal* gr. Széchenyi Életrajza cz. munkájában arra, hogy a fentismertetett uralkodó áramlatokon kívül, vagy azok mellett még egy úgy nevezhető: *josephinikus*, egy franczia *forradalmi*, meg egy (később úgy czimzett) *ó-conservativ* felfogás is létezett és különböztethető meg Széchenyi föllépése idejében. (I. 179.)

[23] Ld. *Vécsey* id. Értekezését 9—45. l.

vését odairányozta, hogy a meddő *sérelmi* politika (a mely a kormánytól folyton engedményeket kér, oly dolgokban pedig, a melyekben szabadsággal intézkedhetik, mozdulni is vonakodik) mellőztessék s az áldástalan gravaminális politika mentől előbb egy helyes és gyümölcsözőbb *reformi politikával* cseréltessék föl.

VI.
FOLYTATÁS.

Csonka maradna ez „Elemzés", ha egynémely kérdést, mely a „Hitel" megjelenése óta s a legújabb időig, sok discussióra szolgáltatott alkalmat, figyelmen kívül hagyna.[24] Lássuk egyenként:

1. Így első sorban azt: *„vajjon kellő előkészülettel lépett-e Gróf Széchenyi István föl*, tekintve a maga elé tűzött nagy és nehéz feladatot? — Erre nézve a *válasz* némileg ingadozó. Kezdetben gróf Dessewffy József és fia D. Aurél és mások, később Kossuth és annak köre, legújabban is azok, kik Sz. működését kicsinylik s nagyon szigorú birálati mértékkel mérik, *tagadólag* nyilatkoznak; kétségbevonva, hogy Széchenyi, oly aránylag rövid idő alatt, azt a nagy tömegét az elméleti és praktikus ismereteknek, azokat a bő tapasztalásokat és informátiókat, melyek e részben nélkülözhetetlenek, magának megszerezhette volna. — *Igenlőleg* feleltek ellenben, a kik Széchenyi tanulmányairól (1819-től fogva, a mikor közelebbi barátainak s különösen „Naplóinak" tanúsága szerint, nagy életczélját fölismerte s a reformátori pályára magát eltökélte) kezdettől fogva tudomással birtak; a magyar mellett az angol, német és franczia státus-tudomány s közgazdasági irodalom kiválóbb termékeiben (Smith Ádam, I. B. Say, Bentham, Young, Lotz stb.) való tájékozottságát ismerték; országgyűlési szereplését, meg sociális téren való buzgó, sokirányú és már-már sikeres tevékenységét 1825-től fogva figyelemre méltatták. Az *igenlő* felfogás mellett érvként utalhatni arra[25] is, hogy a talaj, melyre lépendő volt, már nem hiányzott;

[24] V. ö. *B. Kemény* t. id. Értekezését általában.

[25] E felfogást osztják: több egykori író, újabb időben b. Kemény, Horváth Mihály, Kovács Lajos, Grünwald Béla, Gaal Jenő, Falk M. és mások.

a nemzeti irodalom meglehetős lendületet vett volt, sőt még a tulajdonképi szaktudomány körében is már kezdett érvényesülni; arra, hogy számos utazásai, a külföldnek s különösen Angolországnak több izben való meglátogatása alkalmával, Széchenyi világ-látköre, ismeretekbeli bősége, összeköttetései minden irányban szélesebbekké váltak. A mikhez (erős tanúbizonyságként) járulnak Széchenyi legújabb időben napvilágra jutott *Naplói*, a melyek Széchenyinek az érintett időtől fogva az ország újjáalkotása körüli elmélkedéseit, eszméit, töprenkedéseit mutatják s a komoly elszántságú reformer lelkiismeretes és beható készülődését egy magasztos hivatásra, minden kétségen kivül helyezik.

2. Egy további érdekes vitakérdés az: *„meg volt-e Széchenyi föllépésekor a nemzet érve a kilátásba vett nagy reformra?"* Mely tekintetben szintén két ellentétes véleménynyel találkozunk publicistikánkban. Így jelesül[26] *azok* szerint, a kik Széchenyi föllépésének jelentőségét s különösen eszméinek *eredetiségét* kevesebbre veszik: Széchenyi az ő agitátiója kezdetén a nemzetet nem találta készületlenül és a kellő fogékonyság hijában; sőt már némileg megbarátkozottnak a reformkérdésekkel és a szükséges újitásokkal. Érdeme tehát csak az, hogy a közszellem élénkitésére nagy hatást gyakorolt s a nemzetet tudatosabb és produktivabb tevékenységre serkentette. Ha (mondják) a kivánt fogékonyság nem lett volna meg, Széchenyi az ő eszméi kifejtése által jelentékenyebb hatásra nem számithatott, szavai, mint a kiáltóéi a pusztában, visszhangra alig találtak volna. Széchenyinek azzal a történetbölcseleti thesisével szemben, hogy a magyar mélyre sülyedt, dermedező és tespedt állapotában a megsemmisülés veszélyétől fenyegetett, azonban még nem halt meg, s eszélyesség s igyekezet és lankadatlan tevékenység által még feléledhet, sőt kies jövőnek is mehet eléje: váltig azt hangoztatják, hogy itt Széchenyi felfogásában, sőt az egész erre épitett rendszerben egy nagy és sarkalatos hiba, mert *kiáltó ellen-*

[26] Mellesleg legyen mondva, e kérdés a „Nagy Emberek" történet-philosophiai kérdésével is összefügg s már ez okból is tüzetesb figyelmet érdemel. Ld. még *Csengery*: „Deák Fer. Emlékezete" cz. Akad. Emlékbeszédét; *Gaal*: t. i. munkáját; *Kemény*: Értek. (főleg a 381. s köv. l.) és *Grünwald*: „Az új Magyarország" cz. könyvét t. h.

mondás van; hogy t. i. egy nemzetet egyidejűleg s egyszerre öregnek és fiatalnak (a sirhoz közel állónak meg egy szebb jövő elébe nézőnek) mondani nem lehet; hogy tévednek azok, a kik Széchenyit úgy nézik, mint a ki a *kort teremtette* és a nemzetet fölrázta álmából a haladásra, s nem úgy, mint a *kit a kor* teremtett, a ki a *már* fölébredve volt nemzetnek csak egy haladó tagja s a ki a *közvéleménynek* nyelve, hirdetője és eszköze, de nem alkotója lett! Ezeket (mondják végül) elismerte és szentesitette Széchenyi saját következő nyilatkozatával [27]: „én egyedül alakot adtam a közsejtésnek, egyedül szavakat a sokakban élő gondolatoknak". A mik szerint (mondják) joggal állithatni, hogy Széchenyi hazafias lelkületű, rendkivüli buzgóságú s akaraterejű és (részben nagy sikereket felmutatható) államférfiú volt, de a kit teremtő, önmagából meritő lángelmének mégsem nevezhetni. [28]

Ez a *Széchenyi-ellenes* felfogástól *eltérő álláspontra* helyezkednek azok, a kik Széchenyiben nemcsak egy nagytehetségű reform-agitátort, hanem egy valóban geniális, nagykezdeményezésű, eredeti conceptiójú és fényes eredményeket felmutatni biró államférfiút látnak. Ezek szerint: a nemzet (egészében) az új eszmék és a tervbe vett újitások *kellő* megértésére és horderejük megmérésére nem volt előkészülve és megérve; a fejletlen magyar közvéleménynek nem hirdetőre, nyelvi hordozóra s organumra, hanem egyenesen *megteremtőre* volt szüksége és ezt feltalálta Széchenyiben. A nemzet *életszakaitól* (fiatalság és öregség) kölcsönzött hasonlat s ennek formulái Széchenyi történetbölcseleti világnézetében nem üres phrásisok, hanem szoros reálitás, a mely mozzanatra irányuló kritika és támadás részint túlzáson, részint félreértésen és tévedésen alapszik. Széchenyi fentjelzett állitásai nem ellentétesek, hanem összefüggők és kiegyeztethetők, arról nem is szólva, hogy a nemzetek életfokáról való hit és föltevés *nélkül is* Széchenyinek mind tervei, mind modora és aggodalmai kevés különbséggel csak *azok* maradtak volna, a mik különben. A fentjelzett és

[27] V. ö. Kelet Népe. (2-ik kiadás 257. l.)

[28] Legújabbban *Zichy Antal* is ennek a felfogásnak adott kifejezést, de legkevésbbé sem Széchenyi-ellenes czélzattal. (Id. m. I. 179. s köv., 239. s köv. l.

önmagára vonatkozó nyilatkozata Széchenyinek nem az ellenvéleményűek támogatására szolgál, hanem csak a nemesjellemű államférfiú *szerénységének* bizonyitéka.

Összevetve a két oldalról felhozottakat, oda lehet következtetni, hogy voltak ugyan már ez időben is irodalommal és publicistikával foglalkozó[29], meg az értelmiség felsőbb rétegeihez tartozó *Egyesek,* a kik az ország közállapotai reformjának szükséges voltát belátták, sőt több irányban való javitásokat sürgettek[30]: Széchenyi „Hitele" volt mégis az az éleshangú *harsona*, melylyel szerzője a nemzetet aléltságából és tespedéséből tettleg *felrázta* s pedig olyképen, hogy ezt a *hatást* az elmékre és a kedélyekre nem külső esetleges körülmények, alkalmi hangulat stb. által előidézettnek tarthatni, hanem, hogy a „Könyvnek" egész szelleme és iránya, merész hangja, megkapó állításai és követelései, sajátságos és szokatlan modora, mondhatnók: *modern patinája*, hozta létre és tette azt egy úgynevezhető „békés sociális forradalomnak" mintegy *kátéjává, a magyar liberalismus* e korbeli *bibliájává!*

VII.

FOLYTATÁS.

3. Vita tárgyául szolgál az is, vajjon Széchenyi rögtönözve, avagy már megállapodott s egymással összefüggő s igy bizonyos *egészet* alkotó nézetekkel lépett-e a közpályára? A mi máskép kifejezve azt jelenti: volt-e Széchenyinek kezdettől fogva államférfiúi működésére nézve meghatározott programmja és *rendszere?*[31]

[29] Az 1825-ik évet megelőző időkre nézve v. ö. *Concha*, *Ballagi Géza:* f. id. dolgozatait; *Kautz:* Nemzetgazd. eszmék történetét 290—294. l.; *Gaal Jenő:* Berzeviczy Gergely Élete és Művei (1902.) cz. munkáját.

[30] Magától értetvén, hogy az 1830. innen folyó időben Széchenyi befolyása alatt a nemzet egyre nőtt és érett, politikailag képződött stb., úgy hogy joggal lehet a nagy államférfiút a nemzet *politikai nevelőjének* is nevezni. (E gondolat először van találóan kifejezve *Hetényi* id. akad. felolvasásában s legújabban *Gaal Jenő* művében és egyéb önálló Értekezésekben is.)

[31] V. ö. *Br. Kemény* id. Ért. 351. s k. l., 462. s k. l. és *Beöthy Ákos* alább idézett művében.

E kérdés megfejtése némi kapcsolatban áll az imént tárgyalt ama kérdéssel: „elő volt-e készülve Széchenyi a magára vállalt reformátori szerepre?"

Nem állítható, hogy Széchenyi államférfiúi eljárása a „*rendszer*"-fogalom szigorú definitiójának megfelelt volna, s kivált már kezdettől fogva még a *részletek* (a kiviteli mód s az alkalmazandó eszközök) tekintetében is valami meghatározott programm-szerintiséget árulna el; a mi tulajdonkép merő lehetetlenség is lett volna. [32]

De másrészt kétségtelen az is, hogy Széchenyi a maga elé tűzött s horderejük szerint jól fölismert feladatokat bizonyos *sorrendben* megállapító és tárgyaló működésének figyelmesebb szemlélésénél arra a meggyőződésre kell jutnunk, hogy a messzelátó reformátor legalább az *irányelvekre* és *fődolgokra* nézve magával tisztában volt; a czélok és teendők tekintetében bizonyos *egységes felfogás* s ugyanazon alap- és *vezérgondolatok* szerint járt el.

Ráutalt ezekre Széchenyi több helyütt és több alkalommal maga is, egyebek között „*a teendők logikai egymásutánja*" kifejezést is használván több ízben eljárása jellemzésére. Ugyanígy szól (Kelet Népében) a „magában tökélyetes, egybenhangzásban levő tervéről", s ismét másutt „terveit szilárdulni" mondja.

Hogy Széchenyi terv és rendszer szerint járt el, elismerte a maga idejében *Kossuth* is; később br. *Kemény* (id. Értek. t. h.), *Horváth* Mihály, valamint legújabban kiváló jellemrajzolói: *Falk* Miksa, *Ballagi* Géza, *Gaal* Jenő és *Grünwald* Béla, munkáik több helyén; míg az ellenkező felfogásnak *Beöthy* Ákos adott, még pedig meglehetősen éles és alig indokolható kifejezést. [33]

Az újabb kutatások alapján kitűnt, hogy már 1819-ben, de még inkább 1826 végén Széchenyit az ország siralmas közállapotainak átalakitására czélzó eszmék folyton foglalkoztatták; befolyásos vagy magas állású egyénekkel való összeköt-

[32] De hát kérdezhetnők, volt-e (a maga idejében) ily értelemben: Colbertnek vagy Tanuccinak, Canningnak vagy Pittnek, Hamiltonnak vagy Cavournak „rendszere"?

[33] Újabban közzétett s „A Magyar Államiság kifejlődése, küzdelmei" czímű terjedelmes munkája (1902.) II-ik köt. 158—174. lapjain.

tetéseit (azokat informálva és capacitálva) a maga nézetkörébe törekedett vonni, s szünetlenül egy nagyobb actió megindításának előkészületeivel foglalkozott.

A Széchenyi elmevilágában fogamzott reformtervnek megvannak egyes tárgyak körül kifejtett tevékenységében a tanúbizonyságai. Mint fentebb említettük, az éleslátású reformertől legnagyobbnak jelzett feladatok között, megoldásukra nézve, a szoros összefüggés, a helyes sorrend, a kivitel eszközeinek jó combinátiója stb. könnyen felismerhető. Nem is említve azt, hogy csakis *rendszerből* való kiindulás és rendszerileg kitűzött czélosság eredményezhette azt, hogy mindennek megvolt Széchenyi eszmekörében, valamint alkotásaiban a maga helye és ideje; hogy az erők és rúgók eszélyes és az általános egészet szem előtt tartó, tervszerű eljárása rendszerint már a várt siker biztosítékának tekintethetett.

Tanúskodik ezek mellett az is, hogy Széchenyi *első három munkája* egy előre megállapitott tervezetes felfogásra van alapitva és összehangzó gondolat-egészet képez, a melyben mind a kiindulási pontok, mind a teendők sorozata és az ösvény, a melyen haladni kell, tüzetesen kijelölvék; nemkülönben Széchenyinek az a (már említett) formulája a töle úgynevezett „logikai egymásután“ tekintetében: „Szabad és biztos birtok, ezt megelőző jó törvény, ezt megelőző elmesurlódás, ezt megelőző jó összepontositás, ezt megelőző kedvessé tétele a hazának és a haza központjának: a fővárosnak“.

4. Vitás kérdéssé tétetett, illetőleg erős *kifogásként* említtetett némely részről Széchenyi ellen az is, hogy neki reformtörekvéseiben csakis a gazdasági erősödés iránt volt érzéke; hogy egész életnézete és világfelfogása szerint az *utilitárius* vagy *haszonelvi* (némelyeknél *anyagelviségi*) iskolának volt hive; s a ki mint ilyen a *nyers önérdek* és *haszonkeresés* elvét tartva szem előtt, reformeszméi- és törekvéseiben a puszta hasznosság, az anyagi jólét, a nyereség és gazdaságvágy tekinteteit vette irányadókul[34]; ellenben a *szellem-erkölcsi* alapokra, ténye-

[34] Összefügg ezzel az a nem kevesektől vallott nézet, hogy Széchenyi (jellemében) „számító hidegvérű, rideg egyéniség, a ki mindent latra vet és fontsúly szerint értékel; az emberek kihasználására czéloz, s csak az anyagi érdekek cultusának hódol.“

zókre és czélokra kellő súlyt nem helyezett, azokat sokkal kevesebbe vette.

Ennek az indokolatlan s a nagy államférfi ethikai kisebbítésére czélzó felfogásnak, a mely épp a legújabb időben talált megint meglehetősen rideg kifejezésre, *helyreigazítására* szolgáljon (egész általánosságban) a következő:

Az ú. n. *utilitarismus* (az iskola alapítója, az angol *J. Bentham* szerint) arra az eszmére van alapitva, hogy a *hasznosság* a főelve és végső czélja minden erkölcsi, társadalmi szervezetnek és államnak; szabadság, egyenlőség, igazságosság nem czélok, hanem eszközök a *haszon* és *jólét* megvalósitására; minden cselekmény, elért vivmány és alkotás, a hasznosság mértékével mérendő, minden okoskodás, következtetés és értékitélet erre az egyedül *szilárd alapra* fektetendő. A miknek *folyománya* az is, hogy az emberi cselekvésnek oda kell irányzottnak lenni, „hogy a lehető legnagyobb számú embernek a lehető legnagyobb mennyiség jusson ki a boldogságból". [35]

Ezen morál-bölcseleti tételekből hozza le azután következtetéseit az angol philosophus; *a nélkül* azonban, hogy (s ezt hangsúlyozva mondjuk) okoskodásában és postulatumaiban az utilitarismussal ugyan rokon, de nem *azonos* vagy *egyértelmű anyag-elviség (materialismus)* doctrináját követné.

Gr. Széchenyi felfogása az utilitarismusnak egynémely több tételét elismerte ugyan, de következtetéseit és folyományait sohasem helyeslé; a mi különben is egész erkölcsi és lelki constitutiója, spiritualistikus vonású jelleménél s világnézleténél fogva másként nem is lehetett. Még kevesebb rokonszenvvel (sőt politikai idegenkedéssel) viseltetett Széchenyi a *materialistikus* életfelfogás iránt (a mely a nyers anyagot a szellem, az önzést az emberszeretet, a mammont az eszményi javak, a physikát az ethika *fölé* helyezi, a lélekismeret, *önfelelősség* és kötelesség fogalmaival is meglehetősen barátságtalan lábon áll és ezzel az egész erkölcsi és társadalmi világrend tagadásáig jut), s a mely (mellesleg mondva) az igazi magyarnak természetével sem fér össze!

A kérdés tisztázásául a következőkre utalunk. Széchenyi

[35] „The greatest possible quantity of happines" és „the greatest happines of the greatest number", mint Bentham formulázza.

reform-rendszerében a szerfelett elmaradt ország általános (minden sociális, műveltségi és gazdasági érdekekre kiterjedő) regeneratióját vévén természetszerűleg és magától érthetően czélba, kiváló mértékben a siralmas állapotban levő anyagi műveltség emelésére s ezzel a gazdasági erők fejlesztésére és gyarapitására forditotta figyelmét és gondoskodását. Törekedvén kitölteni a hézagokat, előljárni buzditással, példaadással, és megszüntetni a sok visszásságot, a mely a felfogásban és nézetekben, valamint az életben és intézményekben fennállott, mindig az a megismerés vezérelte, hogy a gazdasági fejlődés és haladás a szellemi fejlődésnek, a társadalmi és politikai átalakulásnak, a nemzetek erejének és hatalmának lényeges és nélkülözhetetlen *alapjául szolgál.* Közismeretű dolog továbbá, hogy a nagy reformer, már agitatiója elejétől fogva, mindig különös előszeretettel viseltetett Anglia és a nagy angol államtani theoretikusok: Smith Adam, Young Arthur és Bentham Jeremiás iránt[35], mint a melyben és a kikben azt a helyes, józan *realismust*, mely a népek egészséges, termékeny és eleven fejlődésének és fennállásának biztositéka, feltalálni vélte, s bizonyos congenialitásban a maga egész *valójához*, legmelegebb rokonszenvével kisérte és nagyrabecsülte. Csak természetesnek látszik, hogy ily viszonyok között, Széchenyi életbölcseleti felfogásában, valamint praktikus cselekvőségében igen közel jutott azon kiváló bölcselőnek és ethikusnak, a ki akkortájban a szellemekre oly nagy befolyással volt s (később) „utilitarismusnak" elnevezett doctrináival az elméket és kedélyeket (hazájában és egyebütt is) egyaránt lebilincselte: *Benthamnek tanaihoz*, a melyeknek, úgy látszik, hosszabb időkön át, behatóbb tanulmányt is szentelt. Bár, miként már megjegyeztük, legkevésbbé sem tekinté ama tanok *egészét* valami tökéletes igazságforrásnak vagy kánonnak s hogy sokszor azoktól eltérően nyilatkozott és cselekedett.

Álljon itt egynémelyike azon *főbb tételeknek*, a melyekben Széchenyinek az itt szóban forgó kérdés körüli nézetei legszabatosabban fejezvék ki. Széchenyi szerint[36]: Az ember tettei

[35] A kik mellett: Montesquieu: hires: „Esprit de Lois"-ja volt különösen kedvencz tanulmányi-tárgya.

[36] Ld. főleg „Hitel" és „Világ" czimű munkáit.

legfőképen az *alkotási* ösztöntől és a *haszonvágytól* nyerik irányzatukat. Az emberi cselekedetek legfőbb rúgója a *közhaszon* és a *jólét* utáni vágy. Az országlás tökéletessége a lehető legnagyobb résznek jólétében rejlik. Én (mondja) az emberek lehető legnagyobb részének a lehető legkellemetesb existentiát akarom megszerezni. A szegénység kirekeszti az értelem kifejlését, ez pedig függőségbe hoz előbb-utóbb. Vagyoni rend az emberi jólét és lelki függetlenség egyik sarkköve. Mit ér minden politikai okoskodás, theoria és praxis, a melynek tendentiája nem a lehető legnagyobb résznek jobbléte és szerencséje körül forog? (Mind e vélemény-nyilvánitásokra csakugyan nehéz ráfogni, hogy az utilitarismus, vagy éppen materialismus jellegét viselnék magukon.) *Más* irányban azt mondja Széchenyi: Pénz és vagyon nem czél, hanem eszköz. Bizonyos középarány mindenben s így pénz és vagyon dolgában is a legkivánatosabb; a pénzt igen nagyra (illetőleg túl) becsülni, nem kell. Az ország mechanikai s gazdasági érdekét a morális érdekeknek biztositása elébe tenni, helytelen. Vagyon és pénz körüli aggodalmaskodás kislelkűségnek, ezen legsúlyosabb emberi nyavalyának a jele. És sok hasonló észrevétel elszórtan „Könyveiben", „Naplóiban" és Hírlapi czikkeiben.

Széchenyinek e részben correct felfogása és kifogástalan tevékenysége mellett bizonyit az is, hogy reform-törekvéseinek végczélját az ország nem anyagi jóllétének és boldogságának megvalósitásába, hanem mindenek felett *nemzeti*, *szellemerkölcsi*, *ethikai fensőségébe*, tehát egy szorosan *ideális* feladat megoldásába helyezé [37]. Nem kiáltotta ki Széchenyi *irányadó elvül* „legyünk csak előbb gazdagok, majd aztán szabadok is leszünk". — Sehol sem mondta, hogy reform-munkája épületét *anyagi* alapokra fekteti; sőt inkább azt, hogy *morális* erők és tényezők azok, a melyekkel működik s a melyekre támaszkodik. — Ki ne venné észre Széchenyi alkotásai létrejövetelének rendjében a szoros *parallelismust*, a mely szerint mindig egy *gazdasági* jellegű újitás, reform-

[37] Ld. „Kelet Népe" (2-ik kiadás) 16. sk. l. és hazai philosophusunknak, *Hetényinek*: „gr. Széchenyi mint nemzeti bölcselőnk" cz. jeles Akad. Értekezését. (1850. szept. 14-én.)

intézmény, egyenközüleg létesittetik egy culturális vagy politikai reformmal s újitással!?[38]

Még egy *sajátos vonása* van Széchenyi ide vonatkozó eljárásának. Egyik elmés *capacitálási* szokása (illetőleg elve) ugyanis az volt: valami positiv, s tőle eltörlendőnek tartott jog vagy intézmény elleni okoskodásában, a megszüntetendő joggal vagy jogosítványnyal szemben az *eltörlésnek hasznos voltát* előtérbe állitani, s ezzel a jogot (t. i. valakinek a jogát) egyenesen nem vonni kétségbe, hanem azt bizonyítani, hogy a jog eltörléséből vagy feladásából származó haszon sokkal többet ér, mint a (már úgyis idejét haladott) jognak birása.

Végezetül nem igazságosan itélik meg Széchenyit azok, a kik az ő egész valójában, gondolkodásában és tetteiben gyökeredző és nyilvánuló *ideális vonást* és eszményies jelleget[39] az anyagi és gazdasági tekintetek által akár háttérbe szorítottaknak, akár paralysáltaknak mondják, s igy Széchenyiben a két nagy elv- és eszmekör között mintegy kiegyenlitetlenül maradt ellentétet vesznek föl — Széchenyi volt az első magyar kiválóbb államférfiú, a ki nemzetét az *anyagi javak és* érdekek rendkívüli fontosságára, mint elsőrendű nemzeti erőforrásra, sőt politikai tényezőre is figyelmeztette; a ki a gazdaság és anyagi miveltség tekinteteit és postulátumait a magyar politika gondolatvilága körébe bevitte; a nemzetet gazdaságilag értékelni és itélni megtanitá; az anyagi kérdé-

[38] Találóan mondja erre *Kemény Zs.* (id. Értek. 468—469. lap): „hogyan neveztethetnék az a férfiú (értsd Széchenyi) materialistának, a ki oly mélyen fogta fel a magánjog és anyagi kérdések befolyását az *állam sorsára* és *formáira*; a ki vállalatait a szellem emeltyűjévé tette, ki semmihez nem fogott, minek erkölcsi osztaléka nem volt, ki a lánczhiddal a vámmentességet buktatta meg; a közlekedési eszközökkel a nemadózást kivánta feldönteni: az associatiókkal a politikai eszmék központositására törekedett: számos kisérletével egy önálló magyar financziális rendszer létesitésére működött: s a munkásság minden terén *fajunk megmentése* után, második *vezércsillagul* tüzé ki: hazánknak átvarázslását egy félig-meddig alkotmányos, félig-meddig feudális szövevényből emberhez illő s minden álfénytől kitisztult *képviseleti* rendszerré“

[39] Erősen hangsúlyozva a *br. Kemény* és *br. Eötvös* (Akad. Emlékbeszéd Sz. felett), azután *Hetényi* fentebb id. Értekezésében: legújabban ismét *Berzeviczy Albert* (a „Magyar Remekirók“ 16-ik kötb megjelent **Jellemzésében** Széchenyiről.

seknek jelentőségét az eszmék mozgalmára, a társadalom és állam formáira való befolyása szerint feltünteté; és ez úton is az ország legnagyobb politikai visszásságai egyikének, az örökös meddő sérelmi politika űzésének megszüntetésére, vagy legalább enyhitésére vezetett.

Összefoglalva az eddigieket, az elfogulatlan s tárgyilagosan itélő azon eredményre jut, hogy gr. Széchenyi *nem volt sem materialista, sem utilitarista*, hanem egy *eszményi elemekkel* saturált s eszményi alapokon nyugvó, egészséges *realismusnak* a híve, hirdetője és érvényesítője.

5. A kellő tárgyilagosság szempontjából nem mellőzhető még az a kérdés: *„mily érték és jelentőség tulajdonítható a „Hitel“-nek* szorosabban vett elméleti és irodalmi szempontból?“ A mire nézve (utalva azokra is, miket e tekintetben Gyulai ide csatolt „Értekezésében“, igen helyesen elmondott) azt válaszolhatni, hogy a theoria és a publicistikai irodalom újabb állásához mérve, Széchenyi politikai művei magasbra fokozott igényeknek *nem felelnek meg*; több irányban fogyatékosak. Hiányzik bennök első sorban is a rendszeresebben iskolázott gondolkodó és érvelő főnek megnyilatkozása. Olvasottsága meglehetősen bő és sokoldalú; de míg egyfelől *históriai* érzéke csekélyebb, addig másrészt az elvontabb tudományos munkák fejtegetései és tanitmányai nincsenek egészen penetrálva, helyenként csak felületesen méltatva. Elég e tekintetben több sarkalatos fogalomnak hiányos meghatározására és szabatosságot nélkülöző voltára utalni. Például és mindenekelőtt magának a *hitel* fogalmának (több helyen, mint a „könyv“ legelején, aztán későbbi egyik-másik szakaszában) meghatározásában, a hol tágasb és szorosb értelemben vett „hitel“ van megkülönböztetve s egyik neme az (így szemlélt) hitelnek sem világos és elfogadható. — A „*nemzetiség*“ fogalma, valamint több más *ethikai* jellegű jelenségé vagy institutióé nincs kellően kifejtve és megállapitva. — A „*bank*“ definitiójánál, a melyben a bank valódi lényege nem határoztatik meg, sőt *jelzálogi* és *kereskedelmi* jegybank között a kellő megkülönböztetés sem tétetik meg, hasonlót kell mondanunk. — A *nemzetközi forgalom* és az ezzel kapcsolatos *vámügy* nem méltattatnak kellően, vagy ignoráltatnak; valamint az is nem kis hiány Széchenyi ezen és rákövetkezett rendszeresb könyvei-

ben, hogy a kivált *közgazdasági* tekintetben helytelen, ferde fogalmakkal és balitéletekkel eltelt népesség tájékoztatására, mondjuk oktatására irányított, szorosan vett *theoretikai* fejtegetés ott alig található, és így a czélba vett hatás e tekintetben a kelletinél csekélyebb maradt. Hátrányára volt Széchenyi publicistiko-literárius működésének, hogy *stílje* szétáradó, bonyolódott, hosszú incisumokkal terhelt, egyenetlen és félrecsapongó volt[40]; úgy hogy könyvei sok tekintetben kellemes olvasmányt nem nyujtottak, sőt a kellő szabatosságot nélkülöző fejtegetések során ellenmondásokra és félremagyarázásra alkalmat adó állítások is fordultak elő, — a melyek főleg a figyelmes olvasóra kedvezőtlen benyomást gyakoroltak.

Egyébiránt az igazságosan és elfogulatlanul ítélő másfelől be fogja látni azt, hogy Széchenyinek lényegükben agitatorius jellegű s majdnem rohamos egymásutánban közzétett munkáit akár tisztán tudományos, akár tisztán irodalmi szempontból birálni, s a nonum praematur in annum elvét azokra alkalmazni nem lehet, s nem is volna méltányos. Fényleni s mindenben eredetinek tartatni nem akart; az ő czélja az adott körülményekhez képest, lényegileg praktikus volt: közvetlenül hatni és alkotni; úgy hogy a felsorolt fogyatkozások miatt Széchenyi súlyosb beszámitás alá nem eshetik. — Figyelembe véve, hogy „Irataiban" (a mint br. Kemény is megjegyzi) „a logikai fonál nem az egyes eszméken, hanem az eszmetömbökön való végigtekintésben ismerhető fel, s hogy a sok apró ellenmondás, mely fejtegetéseibe szövődött, közelebbről nézve, egy *magasabb* következetességbe olvadt fel": a mi a „Könyv" hiányait jó részben föléri.

VIII.

SZÉCHENYI ELLENESEI ÉS BÍRÁLÓI.

A hatás, mely Széchenyi „Hitelének" megjelenését követte, köztudomásúlag nagy és mélyremenő volt. A publicistika iránt érdeklődő körök s az egész értelmiség egyet értettek abban.

[40] V. ö. *Kautz:* Nemzetgazdasági eszmék története 299–300. l. *Gaal:* Széchenyi nemzeti politikája II. 323. s k. l; *Grünwald:* Új Magyarország 200. s k. l. (Felette súlyos ítéletet mond Széchenyi működéséről *G. Gervinus:* Geschichte des XIX. Jahrhunderts cz. (1853. s k. év) különben becses könyvében; jelesül a VII-ik k. 115. s k. l.)

hogy a szerény *czím* alatt, de annál büszkébb tartalommal föllépő „Könyv", valami rendkivüli jelenség; egy sajátos, minden eddigi hasonnemű irodalmi terméktől eltérő, alak, irány, hang, okoskodás és következtetések tekintetében különböző alkotás, a *magyar publicistika valódi eseménye.*

Ez a meleg elismerés azonban, mint fentebb is érintők, nem volt osztatlan; jelesül annyiban, hogy a mily méltatással, sőt rajongással fogadta és olvasta a közönség egy része (mondjuk a *reform-barátok* tábora) a „könyvet", ép oly erős ellenzéssel és antipathiával találkozott a *másik* résznél, nevezetesen annál[41], a mely akár *conservativismus* s a fennállóhoz való túlbuzgó ragaszkodásból, akár a köz- és sociális állapotok megbolygatásával eshetőleg járandó bajok miatti aggodalomból, akár azon, nem egészen önzetlen felfogásból, hogy a proklamált reform egyesek, sőt egész osztályok érdekei megröviditésével fog járni: az új doktrinákat nem nézte jó szemmel, és így Széchenyivel ellentétes állást foglalt el, s a „Könyvben" való fejtegetéseket, mint (szerinte) birtokzavaró, békétlenséget és viszályt szitó, ősi alkotmányunkat sértő tartalmúakat kárhoztatta.

Legméltóbb, legkészültebb s legélesebb birálója támadt Széchenyinek (közvetlenül a Hitel megjelenését követő évben) *dr. Dessewffy Józsefben*, az egykorú közéleti pálya és publicistikus irodalom egyik kitűnőségében. Gr. Dessewffy ugyanis egy, 1831-ben (Kassán) közrebocsátott és a „Hitel" czimű munka „Taglalatja" (terjedelemre a Hitellel egészen egyforma) cz. munkájában, Széchenyi könyvével behatóan foglalkozva, a benne foglalt állításokat és javaslatokat erős birálatnak veti alá, és szakaszról-szakaszra kisérve, részint czáfolni, részint túlzottaknak tartott formulatióik miatt értékükben tetemesen leszállitani törekedett.

Nem feladatunk itt az érdekes, beható kritikával s ismeretbőséggel irott s *az akkor* hazánkban túlsúlyban levő, erősen conservativ világnézletnek hű kifejezését nyujtó dolgozatnak részletesebb elemzésébe bocsátkozni, azonban jelentősebb szakaszait emlitetlenül nem lehet hagynunk.

[41] Lsd. *Grünwald* id. m. 336. és 499. lp. és *Zichy*: Gr. Széchenyi I. 323.

Dessewffy „Taglalatában" kellő elismeréssel Széchenyi hazafias törekvései, erősen kifejezett nemzeti érzülete és egynémely javaslata iránt, szükségesnek tartja mégis arra a szerinte ferde irányra, hiányos kiindulási alapra, nem eléggé jól átgondolt különféle inditványokra és reform-intézkedésekre rámutatni, a melyek (az ő meggyőződése szerint) Széchenyi könyvében kifejezést találnak. Az *ellenzéki párt* érveivel és okoskodásával helyteleniti különösen a nemes aristokrata publicista, hogy Széchenyi egyoldalúan az anyagi érdekekre helyezi a fősúlyt, hogy nem mindenütt operál megfelelő szakfogalmakkal, sem a viszonyok kellő ismeretével stb. Hátramaradottságunk majdnem *egyedüli okának* Széchenyi önmagunkat (a nemzetet) nevezi s az e tekintetben réges régóta fennálló *kívülről jövő* akadályokat, helytelen kormány-intézkedéseket, vámkorlátozást, kedvezőtlen s nem tőlünk függött és függő viszonyokat számon kivül hagyja. Rosszalja, hogy Széchenyi a nemzetet s ennek jellemét nagyon kicsinylő módon értékeli s kétségtelen meglevő jó tulajdonságait nem emeli ki eléggé. A „Hitel" sok reformjavaslatának indokolása nem kielégitő; a reformokat nagyon is rögtönösen, a kellő előföltételek és átmenet nélkül. akarja megvalósitani.

Kifogásolja Dessewffy Széchenyi „Könyvében" azt is, hogy éppen a *czímének* meg nem felelően a *hitelről* s ennek praktikus érvényesitéséről aránylag igen keveset beszél; kifogásolja egyáltalában a hitel szerfeletti kiterjesztését a közgazdaságban. A földesurak és jobbágyok közötti viszony tekintetében is (mondja D.) a „Hitel" szerzője se nem eléggé tájékozott, se nem eléggé méltányos. A jobbágyság, robot, dézma stb. megszüntetése, a melyet Sz. követel, helyeselhető ugyan, de ez nem oly egyszerű művelet, mint azt hinni látszik. A földbirtokrendszert illetőleg Dessewffy a birtok szerfeletti mobilisatiója ellen nyilatkozik; a birtok-kötöttségről azt mondja, hogy ennek is megvannak előnyei; az ingatlan birtoknak a családhoz kapcsolt volta hazai alkotmányunk tartósságának egyik biztositéka, és idegen elemek kezére jutása a nemzeti szellemre nézve is hátrányos hatású lenne. Helyteleniti végre Széchenyinek túlságos anglomaniáját is, a mennyiben Anglia nem szolgálhat kizárólagosan mintaképül hazánknak.

Ezekben összpontosul gr. Dessewffy socialis és közgaz-

dasági eszméinek lényege. A szerző fejtegetései egészben véve nyugodtak, szenvedélytelenek, a tárgynál maradók; itt-ott helyes, jó és egészséges eszméket is tartalmazók; helyenként azonban élesebbek, söt gúnyorosokká válnak s minden irányban arra czélzók, hogy Széchenyi könyvének becsét és jelentőségét devalválják s hatását csökkentsék. Másrészt azonban beismerendő az is, hogy a „Taglalat" komoly, illetékes helyről jövő s tüzetes kifejezését adja az ó-magyar politikai iskolának. Az utolsó jelentékenyebb szózat, mely a *régi* felfogás és az aristokratico-*conservativ rendszer* fentartására és igazolására emeltetett.[41]

Gr. Dessewffy meglehetős elterjedésnek örvendő s főleg conservativ körökben erős visszhangra talált könyvével majdnem egyidejűleg, vagy közvetlenül annak nyomán egy egész kis irói csoport támadt, leginkább a régi rendszer hivei sorából, a mely szintén Széchenyi *ellen* foglalt állást s iparkodott egyik-másik tantételét vagy állitását helytelennek bizonyitani. Legyen elég ez irók közül *Orosz Józsefre*, a Hirnök és Századunk kiadójára, „Széchenyi mint iró" s több németül közzétett publicistikai értekezés szerzőjére, azután *Ponori Thewrewk Józsefre* utalnunk, a ki „Töredékes jegyzetek Széchenyi „Világ" czimű műve felett"; „Észrevételek gr. Széchenyi Hitel czimű munkájára (1832) és a „Borotválkozó tükör" czimű gúnyiratot tette közzé.

Nem zárhatjuk le e fejezetet a nélkül, hogy még egy és pedig felette súlyos birálatról, a mely *legújabban* gr. Széchenyi publicistikai működése s jelentősége ellen irányoztatott, meg ne emlékezzünk. Értjük *Beöthy Ákos* akadémiai tagnak: „A magyar államiság fejlődése, küzdelmei" czimű (nagyobb terjedelmű) munkájában (2-ik köt. 139—191. old.) foglalt, e részbeni fejtegetéseit, illetőleg birálatát.

Beóthy szerint Széchenyi nem birt a magára vállalt reformatori szerephez szükséges tulajdonságokkal, nem különösen azokkal, a melyek egy országos vezérlő emberben megkivántatnak. Egész működése, publicistikai dolgozatai stb. csak lángeszű rögtönzés és rhapsodikus észjárás szüleménye, eljá-

[41] Széchenyi az ő *ellenkritikáját* Dessewffy Taglalatára a „Világ" czimű munkájában irta meg.

rásában nem volt programmja; tetteiben és eszméiben nem volt kellő következetesség. Elméletének némely elemei politikai phantasmagoriáknak tekintethetnek; műveit másnak, mint közgazdasági elmefuttatásnak venni nem lehet. Hibái sok tekintetben politikai érzékhiánynak tulajdonitandók; közgazdasági és socialis életnézete és világfelfogása anyagelvies, utilitárius, mercantilistikus, kellő megállapodottság nélküli. Nem birt Széchenyi az ország és a viszonyok kellő ismeretével s elég éles felfogásával. Praktikus tekintetben nem volt képes az általa emlitett bajokat igazolni, nem volt képes „Hitel" könyvében a fennálló állapotok tarthatatlanságát kimutatni, vagy azt egy új korszak credójává emelni. S egyáltalában (mondja B. Á.) „Széchenyi munkáinak elemzésénél mindinkább kiderül, menynyire nélkülözik azok az öntudatos irányitás alkatelemeit, mind a pragmatikus jelleget, mind a következetességet illetőleg."

Ezek Beőthy kritikájának főbb pontjai, a melyek együttvéve az igazságtalan, kiméletlen s nem indokolható birálat valódi mintapéldányául szolgálhatnak; s minden hozzáértőben, söt minden *magyarban* csak visszatetszést kelthetnek.

A jelen „Bevezetés" feladatán messze túleső polémiába nem ereszkedhetvén, csak néhány helyreigazitó ellenészrevételre (mint a mely egészen helyén kivülinek még sem mondható) szoritkozunk. [42]

Először is teljes jogerejű s minden ellenvetést kizáró bizonyitékot szolgáltat B támadása ellen Széchenyi egész, közel húsz évet betöltő, alkotásokban és sikerekben gazdag államférfiúi pályája (illetőleg működése), a melyhez hasonlóval történetünkben századokon át nem találkozunk, s melynek fénylő nyomai nemzeti életünkben még századok mulva is fenn fognak állani. A Széchenyi publicistikai munkáit nemcsak minden mértéken túl kicsinylő, hanem mintegy megbélyegezni akaró kifejezések majdnem érthetetlenek egy oly nagy tájékozottságot, beható igazságkeresést és rendkivüli szorgalmat eláruló komoly dolgozatban, mint a milyen a Beőthy Ákosé. Mily kirivó *hiánya* (B. idézett szakaszbeli fejtegetéseiben) mind egy nagyratörekvő s számottenni akaró irónál szükséges tárgyilagosságnak, mind

[42] B. némely nyomósb állitásának kritikai megvilágitását a jelen „Méltatás" több szakaszában kisérletük meg.

(az adott esetben) az ország osztatlanul elismert egyik legnagyobb s hazáját a bálványozásig szerető, sőt e szeretetben a legtragikusabb módon megtört szivű fia irányában követelt kegyeletnek. Valóban nem tudni: szeszély, avagy subjectiv ellenszenv, vagy pedig a czélzat, hogy Széchenyi kisebbitésével egy *más* hazai nagyságnak (még ezen az áron is) piedestálja még magasabbnak tüntettessék föl: volt-e az oka (vagy voltak együttesen az okai) B. epével irott kritikájának, oly kritikának, a melynek hevében a szigorú biráló még arról is megfeledkezett, hogy az általa annyira kicsinyitett államférfiút maga hirneves ellenfele, Kossuth Lajos (a kire pedig B. mint alig utolérhető nagyságra, tekint s a kinek véleményére is bizonyára sokat ád), nem egyszer, hanem több izben a „legnagyobb magyar"-nak nevezte s a kiről azt is mondta, hogy „se későn, se korán nem lépett fel", a mely kritika, egyszóval, a különben értékes munkának egy disztelen foltját fogja tenni mindenha.

Nem tudhatni végül, mily hangulatban és mily felfogásban a következetességről, irta és mondja szerző (fejtegetéseinek a vége felé) a következőket: „Széchenyi igazán nagyot akart és nagyot hajtott végre"; s másutt „a Szent aggastyán áldásos életét saját kezével oltja ki" s ismét más helyen „áldassék mindörökre Széchenyi emlékezete". Vagy talán egy kissé *enyhiteni* akarta szerző kemény itéletének az Olvasóra gyakorolhatott kinos benyomását!? Különben ezt is köszönettel fogadhatni, mert csak megerősitésére szolgál *azok* álláspontjának, a kik nem Széchenyi nagyságának kisebbitését, hanem dicsfényében érintetlenül és csorbitatlanul való fenntartását óhajtják.

IX.

A „HITEL" HATÁSA KÜLÖNÖSEN.

Azok után, a miket a „Hitel" hatásáról *általánosságban* már elmondottuk, szükséges immár ugyanannak egynémely *részleteit* is feltüntetnünk és pedig *három* szempontból: jelesül a mint e hatás a nemzet politikai életének fejlődésében, azután közgazdasági viszonyai alakulásában, s végül politikai és közgazdasági irodalmában nyilvánul.

A mi először is a „Hitel" hatását a *nemzeti életre* és a

közállapotokra illeti, Széchenyi „készen találta ugyan (legalább az értelmiségi körökben) az ébredező nemzeti érzületet[43]; de ez tartalmatlan, homályos aspiratio volt. Ezt a homályos aspiratiót öntudatos politikai törekvéssé alakítja át; egy életrevaló fajnak megmentését s nemesb kifejtését tűzi ki a nemzet czéljául; a nemzeti érzületet megtermékenyíti s ellentétbe állítja a nemzeti érdeket a rendiségi intézményekhez való ragaszkodással, és ugyanakkor követeli a reformokat a nemzetiség érdeke nevében s így azokat, a kikben erős volt a nemzeti érzület, megnyerte a reformoknak; azokat pedig, a kik reformokat óhajtottak, megnyerte a nemzet ügyének s mind a két irányt egyesítette egy magasabb czélban: a magyar faj kifejtésének s jövője biztosításának eszméjében."

A nagy reformer az általa hirdetett doctrinákkal majdnem az egész fennálló socialis és jogszervezet ellen foglalván állást, valódi *forradalmat* idézett elő mind a kedélyekben, mind az általános felfogásban. Természetszerűen az eszmemozgalom nem folyt le egész békés módon, ellenmondás és ellenszegülés nélkül s nem is szülhetett rögtön eredményeket, a minőket Széchenyi és az ő felfogásához csatlakozók óhajtottak volna. Azonban a reform-agitatió meg volt indítva, az *új*, szabadsági, olvasztóerejű eszmék zászlaja ki volt bontva s az országnak egy modern alkotmányú, jog és míveltségi s a mi (ránk nézve) még ennél is több, *nemzeti állammá* való átalakítása czélul kitűzve; sőt e czél elérésének módja és eszközei is (általánosságban) megjelölve.

A kor, melyben a „Hitel" megjelent, nem volt még megérve az abban foglalt tanok és elvek kellő méltatására. „A politikai s különösen közjogi eszmekör (jegyzi meg egy jelesünk) 1830-ban még fejletlen volt s kevés még az új eszmék követője, még az *ellenzék* körében is"; s ha hivatalos discussióra került a sor, inkább oly ügyek vétettek föl, a melyek az új irányú felfogás kereteitől távolabb estek, úgy hogy a „Hitel"-ben megtámadott ódon intézmények még soká érintetlenül fennállottak.

Másrészt kétségen kívül áll az is, hogy Széchenyi agitatiójának hatása a praktikus alkotás leghivatottabb orga-

[43] Ld. *Grünwald*: Új Magyarország 424 s k. l

numának, az 1832—36-iki országyűlésnek működésében mégis már erősen észlelhető volt s hogy a *közvélemény* is, bár lassan, de mind kifejezettebben fordult az új tanok felé és kezdé azokat méltányolni. Sokat tőn e végre (mint Gyulai is helyesen jegyzi meg), hogy Széchenyi az ő reformeszméit a *nemzeti újjászületés* eszméivé varázsolta át; valamint az is, hogy a nemzet látta, hogy a kezdetben sokaktól nagyon is koraiaknak és kivihetetleneknek tartott eszmék valóban testet öltenek, sőt eleven és működő *intézményekké* is jegeczesednek; mely *hatás* annyival is kedvezőbb és nagyra veendő eredmény, hogy ez időben Széchenyi és követői még a politikai *sajtó* hathatós szervével nem rendelkeztek; a magyar közélet egyik legkiválóbb tényezője, *a megyék*, Széchenyitől a praktikus agitatió körébe nem vonattak be [44]; különben pedig társulati intézetek, egyesületek, casinók stb. ekkor még igen csekély számban voltak, és igy az élénkebb eszmemozgalom és eszmecsere *központjai* hiányoztak.

Széchenyi reform-agitatiójának s az 1828 óta megindult irodalmi tevékenységben s különösen Hitelében kifejezést nyert eszméinek és tanainak *hatása* szélesb érvényesülési mezőre: a *közgazdaság* és vele kapcsolatos ügyek terén talált.

Ebben az irányban ugyanis nemcsak a fiatalabb nemzedék, hanem az élemedettebbek, a rohamos haladás és újitás nem éppen buzgó barátai is, be kezdték látni, vagy legalább sejteni, hogy sok, nagyon sok a *fennállóból* már csakugyan tarthatatlan; hogy a fenforgó bajok orvoslására puszta javitgatások és foltozgatások elégtelenek, sőt egész sorozata a reformoknak továbbra nem halasztható, ha anyagilag fölemelkedni s hazánkat a műveltebb államokkal egyenlőbb lábra állitani, az újkori szabadsági, kulturai és technikai haladás vivmányaiban részesiteni akarjuk!

Legconcrétebb módon jutott ez a felfogás (és vele Széchenyi reform-izgatásának hatása) az 1832—1836-iki s még inkább az azt követő 1839—40-iki országgyűlésen, ennek tanácskozmányai és határozataiban kifejezésre. Ugyanis, ritka országgyűlésünk volt, a mely több, fontosb, sürgősb feladat

[44] Hogy az agitationális erő szét ne forgácsoltassék, a *vidék* az ő szűk látkörű felfogásával akadályokat ne teremthessen, s a mozgalom egysége s ezzel hatása ne legyen veszélyeztetve.

megoldására lett volna hivatva. Az akarat és hajlandóság meg is volt: képességekben sem volt hiány (a mennyiben talán sohasem volt *addig* még annyi fényes tehetséggel, államférfiúi képzettséggel s kiváló szónoki talentommal biró országos egyéniség a törvényhozásban egyesülve); a Karok és Rendek legalább egy része a helyzet világosb felfogásával, a hiányok és a teendők teljesebb ismeretével lépett hivatási körébe, s e mellett a nép értelmiségi elemei is már nagyobb érdeklődéssel követtek minden lépést, a melyet a törvényhozó testület tőn, nagyobbat, mint bármikor azelőtt. A mihez még az is járul, hogy a *kormány* is, daczára nehezen palástolhatott idegenkedésének a szabadabb eszmeirány s a reformatorius agitatiótól, engedékenyebb szándékkal s jobb indulattal az ország iránt, kezdett a törvényhozási actióba lépni s a halaszthatatlan reformok létrejövetelét (egyik-másik irányban) elő is mozditani.

Az *eredmény* a várakozásnak nem volt ugyan megfelelő és viszonyitva (a szóban levő) országgyűlések hosszú tartamához is, jelentéktelen. Bár nem téveszthető szem elől, hogy sokkal bonyolultabbak voltak a viszonyok, sokkal ellentétesebbek az érdekek: sokkal számosabbak a teendők és sokkal nehézkesebb a kormányzat: semhogy a nagy czél felé való közeledés gyorsan és könnyen történhetett volna. Úgy hogy (a dolgok akkori állásában) már az is némi megnyugvásul szolgálhatott, hogy az *új eszmék és elvek* diadalának útjait sikeresen egyengették, s azok az alapok, a melyekre a 43–44-iki és 48-iki korszakos országgyűlések alkotásaikat építették, ebben az időben tetemesen megerősittettek.

Közelebbről méltatva a „Hitel" *közgazdasági* tekintetben tapasztalt hatását, először is: ekkor jutottak mindjobban érvényre azok az elvek[4], a melyek szerint az *[illegible]* az eddigi odon, immobilis és nehézkes *[illegible]* rendszerből a modern jellegű mozgalmasb és szabadabb irányú *[illegible]*, sikeresen eszközölhető és ezzel a nemzet egész gazdasági élete produktivebbé és elevenebbé alakitható. *Egyes* irányokban illetőleg foglalkozási körök szerint a szóban levő hatás nagyobb vagy kisebb mértékben, egyenes vagy közvetett modon nyilvánult.

[4] Ld. Vécsey [illegible] Értekezését a [illegible]

A tárgyalások kezdetén a *birtokrendszer* körül teendő javitások, az *úrbériségi* kérdés s az ezekkel kapcsolatos *örökváltsági* elv megvitatásával találkozunk. Ezekre nézve a *kerületi* ülésekben beható tanácskozások eredményeként egy *javaslat* jött létre, a mely szelleme és dispositiói szerint lényegileg a Hitel-féle fejtegetésekkel megegyezik; a jobbágyok helyzetének javitására, szabad költözködhetésükre, személyi és vagyoni sérthetetlenségüknek teljesebb biztositására s a jobbágytartozások megválthatóságára czélzó intézkedéseket tartalmaz, szóval már az új irány közeledő győzelmét jelzi. Az e részben tett erőfeszités azonban nem járt elég sikerrel, a mennyiben daczára az alsóház legkiválóbb tagjai: Bezerédj és Beöthy, Klauzál és Nagy Pál, sőt Kölcsey és Deák (fényes érvelésű) felszólalásainak, az eredmény, főleg a főrendiháznak, a megyék jó részének s a kormánynak szűkkeblű, visszautasitó magatartása következtében, nagyon is csekély volt s a javasolt gyökeres intézkedések közül a jobbágytartozások megválthatóságának *elvben* való elismerése és egynémely, a jobbágyok helyzetének könnyebbitésére czélzó rendszabályokon kivül, minden egyéb reformpontok vagy visszautasitattak vagy későbbi időkre halasztattak.

Észrevehető volt a „Hitel"-ben foglalt reformeszmék hatása a hazai birtokjogi rendszerünkben oly kiváló helyet elfoglaló *ősiségi* s a vele összefüggő *hitbizományi* s *majorátusi* intézmények körüli tárgyalásokban is.[46]

Egy nem egészen jelentéktelen része az alsóháznak abban a nézetben volt, hogy mig a *szabad föld* s az ezt megkötő bilincsek eltörlésének elve ki nem mondatik s igy, mig az ősiségi törvény stb. fennáll, az ország anyagi felvirágzása, tőkeberuházások a nemzeti földbe és a productiónak fokozása alig képzelhető. A kérdés megoldása azonban, a gyorsabb elintézés ellen felhozott erős ellenvetéseknél fogva, szintén későbbre halasztatott s az eredmény csak az volt, hogy a hitbizományok leendő eltörlése a *kerületi* ülésben végzésileg kimondatott; az ingatlani hitel érdekében egynémely törvényileg megállapitott javitások létesitettek, s az ősiség később eszközlendő meg-

[46] „V. ö. *Horváth* Mih. Huszonöt év I. k. 428 s k. s *Kautz*: A nemzetgazdasági eszmék története a 319. s k. l.

szüntetésének némely módozatai iránt megállapodás jött létre. A mezőgazdasági és birtokrendszeri ügyek körében szó volt ez időtájt még tüzetesebben a *maximum* és *minimum* kérdéséről; a mezei gazdaság okszerübb (az előrehaladt tudomány és technika vivmányaira ügyelő) eljárásának szükséges voltáról; megfelelőbb mezőgazdasági *rendőrség* behozataláról; ez irányokban azonban valami jelentékenyebb lépés nem történt. Igen örvendetes jelenség volt azonban az *úrbéri törvényeknek* meghozatala, a melyek által a bonyolult ügy a kor szellemének és a humanitás követelményeinek megfelelőbb alapokra lőn helyezve.[47]

Az időszak, a melyről itt szó van, a *közgazdaság egyéb ágai*, illetőleg kérdései: ipar, közlekedés, vámrendszer, hitelorganisatio körül forgó discussió tekintetében is némi élénkséget mutat, sőt egynémely irányban a „Hitel"-ben hirdetett reformeszmék hatásáról is tanúságot tesz. Így nevezetesen a mi a *törvényhozást* illeti, ebben tárgyalás alá vétettek a *kereskedelmi szabadság* behozatalának elve, közelebbről a gabonakivitelünk vámmentesitésével: a *Duna* folyam és vizrendezési munkálatok szabályelveinek megállapitása; a közlekedési ügy érdekében levő *vállalatok* meginditóinak adandó kedvezmények (adómentesség, külön állami oltalom stb.); a *kisajátítás* kérdése; a vámügy és vámpolitika eddigi hiányos rendszerének megváltoztatása; a Pestet és Budát összekötő *lánczhíd* törvényben kimondott létesitése, még pedig a vámdij kivétel nélkül való *fizetési kötelezettségének* és igy az általános nemesi adómentesség részben való eltörlésének elhatározásával, valamint az ipari és technikai oktatás előbbrevitelére szolgáló tanintézetek, sőt polytechnikum felállitására czélzó javaslatoknak is kidolgozásával. Más téren, jelesül a *társadalmin*, ugyancsak a „Hitel" félreismerhetetlen hatása alatt, szintén élénkebb tevékenység s tervezés észlelhető, mely különösen az anyagi haladás és szervezkedés érdekének szolgált s egyebek között egy nagy „*nemzeti bank*"-féle pénzintézet felállitására is volt irányozva. Egyébiránt praktikus kivitelre ezen jelentékeny institutio sem érett meg s helyette csak a negyvenes évek elején megalkotott

[47] Ld. az 1836-iki IV. és V. törvényczikket.

(de pénzjegy-kibocsátási joggal fel nem ruházott) „Pesti Magyar Kereskedelmi Bank" létesült.

Az *adóügy* is egyike volt azon dolgoknak, a melyek ez időtájt általában, de főleg az 1832—40-iki országgyűléseken tüzetesebben foglalkoztatták a hivatásos köröket. Határozó intézkedések azonban ez ügyben sem történtek s ezért csak azt emeljük ki, hogy az *általános adókötelezettség* nagy elve, mint kiegészitő mozzanata az érvényre emelkedő szabadelvű iránynak, már szélesb körökben talált pártolásra; másfelől még igen sokan valának ez időben mind az országgyűlésen, mind azon kivül, kik a „nemesi adómentességet" (szűk látkörüknél és túlzott conservativismusuknál fogva) érintetlenül fentartatni kivánták, mert az ősi alkotmány veszélyes megingatásától féltek.

* * *

Befejezésül a Széchenyi „Hitel"-e és statusférfiúi tevékenysége *hatásáról* mondottaknak, összefoglalva, a következőkre utalhatunk:

Meg lőn mindenekelőtt az *alap* vetve (és kijelölve a czél s az ennek elérésére vezető mód és eszközök): hogy Magyarország a lényegében középkorias jellegű államból az újkor szellemének és követelményeinek megfelelőbb állammá válhassék s a modern polgárosultság és kultura igényeit kielégitőbb fejlődési polczra emelkedhessék. A „Hitel" s a mindjárt nyomában megjelent s hozzá szorosan csatlakozó „Világ" és „Stadium" idézték elő, a bennök foglalt radikális, hazánkra nézve meglepő újdonságú eszmék és elvek hirdetésével, azt a mély benyomást, a mely (lassanként az egész nemzetre kiterjedve) lélektani rugójává vált a nézetek, felfogások és aspiratiók átalakulásának, valamint az új alkotások egész sorának, a melyek közállapotaink sok irányban való megváltozását s megújhodását vonták maguk után.

Különös *hatással* volt Széchenyi érintett három munkája a nemzetgazdaság, a birtokjogi viszonyok és a forgalom átalakulására. Mint több helyütt emlitők, ezen hatás alatt indult meg s készittetett elő közgazdaságunk és államháztartásunk átmenete a hűbéries jellegű gazdaságból a modern gazdasági rendszerbe; a törekvés és vágy az új technikai vivmányok értékesitésére tért kezdett foglalni; a czéltudatosb verseny és

vetélkedés, magasabb üzleti látókör és behatóbb szakismeret s szakértelműség meghonosodni.

Ezekkel kapcsolatban Széchenyi agitatórius jellegű könyveinek és működésének az a rendkivül mélyre nyúló és következményekben gazdag hatása is volt, hogy a hazánkban ez időben még mindig széltiben uralkodott igazi feudális aristocratiai felfogás, mely szerint az anyagi munkával, az iparral való foglalkozást és a kereskedést lenézték, szabad és *nemes* emberhez nem illőnek s az azt űzőket az állam kisebbrendű és jelentőségű polgárainak tartották: meg lőn alapjaiban renditve s ezzel egy szabadabb, elfogulatlanabb, demokratikus, igazán gyakorlatias gazdasági és világnézletnek érvényrejutása tetemesen megkönnyitve.

Ethikai vonalban Széchenyi (ez időkbeli) irodalmi és államférfiúi tevékenysége azt eredményezte, hogy a nemzet civilisationális és műveltségi szinvonala emelkedett; a *rendiségi* szervezet, a *nemzetiség* eszméjének s az *egységes* állam fogalmának a köztudatban való érvényesülésével, felbomlásnak indult; Magyarország az előrehaladottabb népekkel mind eszmerokonsági, mind árú- és jószágcserebeli contactusba jutott; az emberi *egyenlőség*, az igazsági elvek stb. teljesebb elismerésével, a *jogállam* megvalósulására a talaj megteremtetett; minden irányban új értelmiségi erők keletkeztek s kezdettek tért és figyelembevételt igényelni. [48]

A nemzet Széchenyi hatása alatt *modernizálódni* kezdett, európaibb formákat öltött; érdeklődéssel kezdett viseltetni a civilisatio menete és a világesemények iránt. Megelégedést találhatnak Széchenyi hívei abban, hogy nagyrésze azon alkotásoknak, a melyekre büszkeséggel tekinthetünk, Széchenyi működése *hatásának* tulajdonitható, s hogy e hatás oly erős és intensiv, hogy a nemzetnek egész századbeli *továbbfejlődésében* is magát érvényesiteni fogja és tényleg érvényesiti is.

[48] Jól mondja br. *Eötvös* („Magyar irók és államférfiak" czímü munkájában, 118. lp.): „hogy ez időtől (1825) fogva nemzeti törekvéseinkben többé félbeszakitás nem történt".

X.

SZÉCHENYI ÉS POLITIKAI IRODALMUNK EZ IDŐBEN.

Hogy Széchenyi a föllépése korabeli hazai, valamint külföldi *irodalomban* tájékozottsággal bírt, s a mi közvetlenebbül ide tartozik, a politikai és közgazdasági ú. n. remekirókat is ismerte és felhasználta, már emlitettük.[49] Rámutattunk továbbá Széchenyinek, mint *politikai irónak* működésére is, ki a hazai publicistikai irodalmat többrendbeli jelentékeny s feltünést okozott munkával gazdagitotta; s hogy joggal állithatni, hogy a nagy praktikus iró, újitó és agitator a *gyakorlati* irányú szak-literaturánknak megalapitójává is lett, s újabbkori politikai és közgazdasági eszmefejlődésünk tulajdonképeni kiinduló pontja tőle számitandó.

Hátra van még szólanunk hazai publicistikus irodalmunk állásáról, a mint az Széchenyi műveinek s legelső sorban a „Hitel"-nek megjelenése következtében alakult, különös figyelemmel az ebben kifejezésre jutott reformeszmékre, illetőleg azon hatásra, a melyet Széchenyi szellemének ez első szülöttje a politikai (és gazdasági) *irói világra* gyakorolt.

Az idevágó irodalmi termékek vagy szorosan *didaktikai* czélra irattak; vagy az általánosabb miveltség terjesztésére irányuló *gyüjteményes* munkák alkatrészei; vagy a fejledező *journalismus* keretében szerepelnek; s végül némileg *rendszeresb dolgozatok* is, a melyek közvetlenebbül a Széchenyi-féle reformmozgalom alkalmából és ennek *támogatására*, vagy pedig az e mozgalommal *ellenkező nézetek* kifejezésére keletkeztek.

Nevesebb *közgazdasági* (de fősúlyt a mezőgazdasági politikára helyező) irók ez időből: *Balásházy János*, a ki „Tanácslatok a m. mezei gazdák számára" cz. (Sárospatakon) közzétett, pályadijas művében a közállapotoknak (s különösen a földbirtokrendszernek) némely visszásságait korholja; a hitelügyet tüzetesebben vizsgálat alá veszi, s egészben a szabadelvű felfogásnak hódol.[50] Jelentékenyebb s egyetemesb irányú

[49] Ld. többet: *Kautz*: Nemzetg. eszmék története. 299—310. lap.

[50] Tőle van a Mezei Gazdaság első rendszeresb kézikönyve. 2 kötet. Debreczen, 1838.

szakembernek mondható: *Henfner János* (zágrábi, később pesti egyetemi tanár), a ki „Introductio in Oeconomiam Politicam" czímű (bár latinul irott) 1831-ben megjelent, derék munkájában a *modern* nemzetgazdasági iskola híveként ír és érvel; a Smithianismust a már elavult (osztrák-jellegű) *Sonnenfelsianismus* fölé helyezve, a mesterséges korlátoktól ment forgalmi rendszer, a kereskedési szabadság stb. előnyösségét vitatja, s egészben a Széchenyi-féle reformeszmék hatása alatt látszik állani. Érdekes könyvvel gyarapította szakirodalmunkat hírneves költőnk *Berzsenyi Dániel*, 1833-ban közzétett, „A mezei szorgalom akadályairól" czímzett munkájával, a melyben egyebek között, az éppen akkor feltünést keltő franczia socialistikus eszmék befolyása alatt, gazdasági *kommunitási* szervezetet penget, az üzlet közös vitelét, közös pénzalapot s oly gazdasági egyesületek alkotását javasolja, a melyekben a vezetés az úgynevezett *öreg kormányzó* kezeiben volna stb. Míg más irányban segregatiót és commassatiót, gyarmatositást és sokgyermeknemzést ajánl, valamint egy nemzeti bank felállitását is belevonja kivánalmai körébe.

Mellőzve a 30-as években sok vitára alkalmat adott „*Minimum*"-kérdést, a mely vitában Széchenyi és követői (Fényes Elek, Fogarasi János, Szegedy stbek), inkább politikai és nemzeti érdekben, a „minimum" mellett; mások pedig (névszerint: Balla Károly, Csabay, Mándi, Édes Albert stbek), főleg demokratikus szempontból, a minimum ellen foglaltak állást: ugyancsak ez időben felette élénk irodalmi tevékenységgel találkozunk a *közlekedést* (Dunaszabályozás, közútak készitése ügyét és a kereskedést) illetőleg; azután a takarékpénztárak, érték- és hitelpapirok, pénzforgalom, státusadósságra stbre vonatkozólag, a melyek szerzői, névszerint *Petrovics Pál*, Győry, Pulszky Ferencz (!), Hallók, Pucher, Sréter, *Fáy András* és országos hirű szakemberünk, *Beszédes*, vagy röpiratok alakjában, vagy folyóiratok és hirlapok hasábjain közzétett „Értekezések"-ben fejtették ki nézeteiket és javaslataikat.

Általánosb jellegű és tartalmilag gazdagabb egy *Névtelennek* (ugyan németül irott, de magyar szakemberre valló, 1833-ban Németországban megjelent) következő czimű munkája: „Körvonalok egy Magyarországon kivihető reformhoz". (Umrisse einer möglichen Reform in Ungarn.) Szerző fejtege-

téseinek elején az 1790/91. és 1825/27-ki Országos Bizottságok munkálatait veszi birálat alá, s tökéletlenségeiket és hiányaikat mutatja ki. A kereskedelmi politika tekintetében *protectionista*, s azt hiszi, hogy hazánk teljes elzárkózása a külföldtől a közgazdaság jelentékeny előnyére váland.[51] Javasolja továbbá a közlekedési eszközöknek s különösen a *vaspálya*-hálózatnak *combinált* rendszerű megalkotását, valamint a főleg országos erőkkel létesitendő *nemzeti bankot*, a mely eszmének felkarolását és kivitelét sürgős szükségnek nevezi.

Jelentékenyebb elmetermék *Erdélyi János*-nak (gróf Károlyi-féle jószágigazgatónak) 1843-ban (Pesten) közzétett, de már jóval előbb a harminczas évek vége felé megirva volt, ily czimű rendszeresebb műve: „Nemzeti Iparunk" is. A meglehetős terjedelmű dolgozat öt szakaszban tárgyalja a közgazdaság főbb kérdéseit, kiterjeszkedik elméleti, valamint praktikus irányban a fontosabb feladatok taglalatára s mind kiinduló pontjára nézve, mind következtetéseiben a Széchenyi „Hitel"-ében foglalt doktrinák hiveként jelenkezik; a birtok, az ipar és a forgalom szabadságát védelmezi; az ország elmaradottságát Széchenyivel egészen egyforma okokból eredőnek tartja stb. Főbecse a munkának, hogy (hazai irodalmunkban) az első rendszeresb munka, mely elméletet és gyakorlatot czélszerűen egyesiteni törekszik. Megemlithető még, hogy a szerző, nem egészen összhangban alapfelfogásával, több helyütt tett észrevételei szerint, a conservativek némely tanait osztja, s hogy a gr. Dessewffy „Taglalatában" kifejtett több nézetet helyesli.

Nagyobb figyelmet keltett az ez időbeli dolgozatok között báró *Wesselényi Miklós* „Balitéletek" czimű (1831-ben irott, de csak 1833-ban Bukarestben megjelent) munkája. Széchenyinek ezen (ekkor még) melegszivű barátja és bámulója egészen a nagy reformátor nyomain halad, s osztozik a szabadelvű-, humánus-, nemzeti- és haladás-pártoló felfogásban, melyet a Széchenyi-féle rendszer képvisel. — Wesselényi e munkájában éles birálatot adván köz- és sociális állapotainkról, helyes bevezető társadalombölcseleti fejtegetések után, az uralkodó balvéleményeket mutatja ki, és iparkodik rektifikálni. Melegen szól az *új* (reform-)*irány* mellett; visszautasitja hazánk

[51] A Fichte-féle: „Geschlossener Handelsstaat" szerint.

ócsárlóinak igaztalanságait; sürgeti a parasztság nehéz sorsának javitását; szót emel a czéhek s a forgalom és iparszabadságot korlátozó rendszabályok, valamint a nemesség adómentessége *ellen*; helyteleniti és elégtelennek találja a jelmondatot, „legyünk szegények, de szabadok"; s végül visszautasitja az alkotmányunk ellen emelt azt a *vádat*, hogy *ez* anyagi felvirágzásunkat lehetetlenné teszi.

Fontos hely illeti meg az itt felsorolt jelesb publicistikai munkák sorában gróf *Desewffy* „Taglalat" czímű s Széchenyi „Hitel"-e czáfolására irányuló dolgozatot. Minthogy azonban erről már fentebb tüzetesen szó volt, itt egyszerű megemlitésével beérjük, s még csak három kiváló tehetségű fiának, *Aurél*-nak, *Emil*-nek és *Marczel*-nek 1832-ben (Kassán) közzétett: „Néhány szó a Közönséghez, a Hitel, Taglalat és Világ ügyében" czímű dolgozatára utalunk, a melyben erősen megtámadott atyjuknak (Széchenyi ellenében) védelmére kelnek; Széchenyit túlzásai, kiméletlensége stb. miatt megrójják. *Orosz József*-ről (conservativ irányú iró és hirlapszerkesztő), *Ponori Thewrewk* hasonló irányú publicistáról már fentebb tettünk említést.

Némi kiegészitéseül az elmondottaknak, meg kell itt még emlékeznünk az e korbeli *politikai* sajtó állásáról is.[52]

E tekintetben ugyan a közállapotok fejletlenségénél és annál fogva is, hogy a tulajdonképeni államtani és közjogi discussió ez időben még igen szűk térre szoritkozott, a *sajtószabadság* korlátozottsága pedig minden élénkebb eszmecserét lehetetlenné tett: főleg a 30-as évek kezdetéig nem sok örvendetest jelezhetünk, s e részben való elmaradottságunkat tagadni nem lehet. Annyi azonban mégis kiemelendő, hogy a később gyorsan kifejlett és befolyásossá vált *politikai sajtó* és *sajtóküzdelmek* előmozzanataival már ez időkben (a 30-as évek folyamán) is találkozunk, s hogy egy-két publicistikai közlöny egyes czikkeket, értekezéseket stb. már ekkor hozott, a melyek az „új irány"-beli eszméket vagy az ezekkel ellentétes felfogású nézeteket hozták kifejezésre s a közfigyelmet magukra is

[52] *Ferenczy József*: A magyar Hirlapirodalom története, 1780-tól 1867 ig. (1877), főleg 192–225. lp. és *Toldy*: A m. nemzeti irodalom története, a 285. s köv. lp.

vonták. Legyen elég utalnunk az ekkor megjelent (nagyobbrészt *Helmeczy*-től szerkesztett) „*Jelenkor*" czimű lapra, a mely a „*Társalkodó*" czimű melléklapjával, főleg Széchenyi organumául szolgált; az *Orosz József*-től szerkesztett „*Hírnök*"-re, a mely „*Századunk*" czimű mellékletével a conservativ eszméknek szolgált és a régi nézletet képviselte; azután a hasonló szellemű „*Nemzeti Ujság*"-ra és az „*Erdélyi Híradó*"-ra, mint tekintélyesebb organumokra.

Ez az eszmemozgalom is Széchenyi részben közvetett, részben közvetlen hatása alatt keletkezett és fejlődött, úgy hogy nem túlzás, ha Széchenyit a politikai sajtóirodalom megteremtőjének is nevezik. (Zichy Antal.)

Említést érdemel még, hogy ez időben a politikai sajtó *mellett* s vele párvonalosan már egy meglehetősen élénk s örvendetes, komolyabb irányú *folyóirati* literaturánk is keletkezik, a mely jórészben a már teljesebb munkásságban álló „Tudós társaság" (Magy. Tudományos Akadémia) és a publicistika előkelőbb tagjainak közreműködésével, az általános művelődés és szakismeret terjedésének (valamint a Literatura körüli tájékozódásnak) nagybecsű szolgálatokat tett. Így jelesül a „Tudományos Gyűjtemény", a „Tudománytár", az „Athenaeum", a „Kritikai Lapok", a „Hazai Tudósitások", a „Literaturai Lapok" és a „Figyelmező". Mindannyia az 1832—1841-ki időszakban, keletkezésük, irányuk és tartalmuk szerint, Széchenyi három első nagy művével némi összefüggésben van s az új szellem s a reformmozgalom közvetlen vagy közvetett hatása alatt áll.[53] [54]

[53] Gr. Széchenyi működésének összefüggését hazai *költészetünkkel*, s hatását ez utóbbira újabban tüzetesen kimutatta néhány jeles irodalomtörténészünk (Beöthy Zsolt stb.).

[54] Egynémely szakasza a jelen fejtegetéseknek a következő „Kötetekhez" csatolt „Méltatások"-ban fog kiegészülni.

GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN „VILÁG" CZIMU MUNKÁJÁNAK MÉLTATÁSA

IRTA: KAUTZ GYULA

A M. TUD. AKADÉMIA IG. ÉS RENDES TAGJA.

I.

BEVEZETÉS.

Széchenyi István második nagyobb (politikai) műve: a „Világ, vagyis Felvilágositó Töredékek Némi Hiba és Előitélet Eligazitására", a mely nyomban a „Hitel" után 1831-ben (Pesten) július hó elején jelent meg[1]; első munkájához majdnem hasonló feltűnést keltett; tartalmára nézve amannál változatosabb és gazdagabb, érveléseire nézve behatóbb s meggyőzőbb; stiljére nézve valamivel szabatosb; szóval a nagy reformernek sok tekintetben legkiválóbb munkája.

Czélja Széchenyinek e könyvével az volt: a „Hitel"-ben felállitott elveket s a kitűzött feladatokat jobban és tüzetesebben megállapitani; az ellene föllépett s részben éles birálatokban kikelt (leginkább a régi felfogást képviselő) kritikusainak, legelső sorban gróf Desewffy Józsefnek, válaszolni, s ezzel kapcsolatban az új eszmék barátait meggyőződéseikben szilárditani. E közben egyúttal egész sorozatát a legjelentősb állam- és közgazdaságtani eszméknek és igazságoknak nyújtja, a melyek a fennforgó viszonyok és teendők helyesb felfogására és megitélésére, valamint agitatorius működésének erősebb theoretikai megalapozására szolgálnak.[2]

[1] Landerer nyomdájában; német forditásban Paziazitól 1832-ben.

[2] Irodalmi forrásul a „*Világ*"-ra nézve ugyanazon Művek, Értekezések stb. szolgálnak, a melyeket a „Hitel" méltatásának elején a 2-ik jegyzetben felsoroltunk.

II.

A „VILÁG“ TARTALMA.

A munka tartalma és tagozata szerint: két bevezető „*Előszón*“ és egy „*Végszón*“ kívül, kilencz szakaszra, vagy fejezetre van felosztva, a melyek közül az egyikben az ország közállapotairól, hátramaradottságunk, bajaink és ezek orvoslásáról, a társadalmi osztályok hibáiról s a kormány állásáról elmélkedik; azután a gróf *Dessewffy-féle* „*Taglalatban*“ előforduló, némely fontosb állításokat, illetőleg ezek egyoldalú s helytelen voltát elemzi; egy másikban, a mely „Szerencsétlen ideák“ felirattal indul meg, kritikailag és elitélően szól a hazánkban, különféle irányokban uralkodó ferde nézetekről (p. o. a hitelt, a kereskedést, az ország erejét, a vagyon, pénz s forgalom jelentőségét illetőleg); továbbá a széltiben hallható, igaztalan és indokolatlan panaszokról; valamint az anyagi jóllétre való törekvés jogosultságáról; mig egy további szakaszt „*Vallomások*“ czimű fejtegetéseinek szentel, s ebben megint több helyütt Desewffy ellen fordúl; praktikus jellegű egynémely kérdést (például a lótenyésztésről) taglal; azután (tüzetesebben) a *magyar nyelv* jelentőségét és fejlesztésének szükséges voltát bizonyitja; a politikai charaktert s a helyes *középút* elvét jellemzi, a kormányba vetett bizodalmat emlegeti stb. Az „*Ész*“ és „*Szív*“ czimű szakaszban helyenként megint Desewffy ellen fordúl, kikel utóbbinak azon állitása ellen, hogy „gyakran az esze a szive érzelmeinek árt“, s hogy azt akarja elhitetni a világgal, hogy ő (Széchenyi) a hazát becsmérli és ócsárolja, végül korholja kritikátlan eljárását; az *Egyesületek* és *a Casino* feliratú szakaszokban az érdek, erő és cselekvés közczélra való összesitése és *központositása* kérdéseit taglalja; a népfelfogás azon ferdeségét (mint zavart ideát) kiemeli, hogy azt, a mi eszköz, czélnak tekinti; továbbá rámutat arra, hogy az emberek (s a részek) egyesitését a *közhaszon* eszközli, mely sok nagynak a forrása; *Casinók* a miveltebb osztályok gyülekezési helyei, a hol a társasélet számos kellemetességei könnyen s bármely időben föllelhetők, az emberek egymáshoz közelebb hozatnak; s e mellett az élénk eszmecsere, a békés vitatkozás stb. megannyi gyúpontjaiul szolgálnak. Itt szól Széchenyi tüzetesebben egy *Buda* és *Pest* között

felállitandó *álló-hídról;* a hazai közczélok előmozditására szolgálandó s országos adakozás útján létesitendő néhány millió forintnyi *pénzalap* szükséges voltáról; kitér egyúttal a *szabadság eszméjének* dicsőitésére, a gazdasági foglalkozások és *üzletágak* egymással szerves összefüggésére s kölcsönhatására, valamint azok emelését eszközlő intézkedésekre; de egyúttal arra is, hogy addig, a mig a *nemesek előjogai*, az osztály-privilegiumok, a hiányos és ferde hiteltörvények el nem töröltetnek s az anyagi foglalkozást űzők lenézése meg nem szünik: ipar Magyarországon soha sem lesz; az annyira kivánatos betelepedése külföldi mestereknek és üzletembereknek pedig nem fog bekövetkezni. A „*Casino*" czimű szakaszban tárgyalja azután Széchenyi még a *bor- és borkezelés* nagyfontosságú, praktikus kérdését, erre vonatkozó különféle javaslatainak kifejtésével; míg a rákövetkező szakaszban a *Lóverseny* ügyét veszi behatóbb tárgyalás alá, ennek jövendőbeli hasznosságát s gazdasági, valamint honvédelmi tekintetben is mutatkozandó előnyeit hangsúlyozza. Az *utolsó* szakaszban egy „*Angolnak Leveleiből*" némi töredékek közöltetnek, azzal a czéllal, hogy egynémely feladataink és teendőink (angol szempontból) újra is hangsúlyoztassanak, Anglia mint követendő mintaország állittassék oda stb.

Az „Ön- és körülményismereti *Töredékek*" czimű szakasz annyiban kiváló jelentőségű és igen érdekes, hogy jó része az ebben Széchenyitől hazánk közállapotáról és helyzetéről elmondottaknak, még ma *(hetven év lefolyta után)* is bir, fájdalom! némi actualitással; valamint a nagy államférfiú éleslátásáról és kitűnő diagnosis-felállitó képességéről is tanúskodik. Rámutat ugyanis arra, mily tele van országunk mindenféle visszásságokkal, ferdeségek- és előitéletekkel, s hogy mennyire hátra vagyunk minden irányban, a többi polgárosult országokkal szemben. — Hazánk, mondja tovább Széchenyi, rútul *szét van darabolva;* politikai pártok, hitfelekezetek, nemzetiségek és municipiumok által, megannyi külön részre és irányzatok szerint, a mi annak egy erőteljes egységbe való összefoglalását lehetetlenné teszi. E mellett (folytatja Sz.) az ország *osztályok* szerinti tagozata sem megfelelő. *A főrendű birtokosok* (mágnások és magasrangúak) nem sokat törődnek az országgal, nem is igen aggódnak sorsán; s befo-

lyásukat sem fölfelé, sem a társadalom irányában nem használják fel eléggé. — A *nemesség* miveltsége elégtelen, látköre szűk, a szabadságot féktelenséggel és szabadossággal azonosnak tartja; s egyáltalában országfenntartó hivatását, úgy mint kellene, nem tölti be. — A mi a *polgárságot* illeti, ez egyrészt (legalább túlnyomólag) nem magyar és nem nemzeties irányú, másrészt kellő szakképzettségben szűkölködő; de még azon közbecsülésnek és tiszteletnek sem örvend, a minővel más magasb-miveltségű népeknél. — A *parasztság* szét van tagolva nemzetiségek stb. szerint, nem munkakedvelő, itt-ott henye tétlenségben veszteglő, s egészben nem oly productiv, a minő (még jogi és politikai tekintetben kedvezőtlen helyzete mellett is) lehetne. — A *nemzetiségek* sokfélesége, s részben a magyarság irányában elfoglalt barátságtalan magatartása, épp úgy, mint a sokféle *hitfelekezetek* s az ezek közt létező versengés és surlódás egyaránt hátrányos momentumok az ország előmenetele és fölvirágozhatása tekintetében! Ezekhez járul az is, hogy az ötvenkét megyére szaggatott állam (bár a municipiumok nagy jelentősége s az alkotmányos szabadság körül való érdemeik kétségbe nem vonhatók) mint valódi *politikai egész* nem bir érvényesülni; és a széthúzó elemek és törekvések ez irányban is folyton tápot nyernek. Hogy végre gróf Széchenyinek, a par excellence *munkaemberének*, honfitársai dolog és fáradozás tekintetében tanúsitott közömbössége, henyeségi hajlamai nem kerülhették ki figyelmét, s rosszalását sem: könnyen megérthető és természetes. Utalhatunk itt (ugyan e fejtegetései során) tett következő nagyérdekű mondatára: „A Magyar az ő független önérzetében kerüli a munkát; s büszke vadsággal félreteszi a lelki előmenetel és civilisatio (csinosodás) legszükségesb eszközeit, napkeleti komolyságában!“

Ezen „szakaszokhoz“ *Végszó* fűződik, a melyben egynémely állítását, például a „Hitel“-re való utalással, újra erősiteni törekszik; Desewffyt ismét helyreigazítja; s a következő két jelentékeny tétellel fejezi be munkáját: először, „mit ér minden politikai okoskodás, theoria és praxis, a melynek tendencziája végleg nem a lehető legnagyobb résznek jobbléte és szerencséje körül forog“; és másodszor: „tegyen mindegyikünk a mennyit tehet a hazáért; s a ki becsüle-

tesebben s elszántabban futandja meg utolsó lehelletéig a hazafiság pályáját, az legyen győztes, *diadalmas*!

Ez itt jelzett tárgy- és tartalom-sorozat figyelmesb áttekintése arról győz meg, hogy Széchenyi „Világja", mind első munkájával, a „Hitellel", mind a „Világ"-ot közvetlenül követő „*Stádium*"-mal szoros eszmei összefüggésben áll[3]; az eszmék, elvek, tételek mind a három munkában (de itt a „Világ"-ban tüzetesb megokolással és részletesben kifejtve) egységes felfogásból és conceptióból folyók, csak különböző variatióban előadottak; s az épp fölvetett kérdés természete és czélja szerint szemléli és alkalmazza őket. Innen van az is, hogy a „Világ"-ban fejtegetett tanok és elvek szembeszökőleg folyton átjátszanak mind a „Hitel", mind a „Stádiumban" kifejtettekbe; sőt hogy, mint egy nagy zeneműben egy *alap-ária* uralkodik az Egészen: Széchenyi ezen művein is bizonyos vezérelvek vonulnak át; kölcsönzik nekik az alaphangot, a szint és zománczot.

* * *

Az előrebocsátottak *összefoglaló* eredménye a következő:[4]

Széchenyi „Világ"-ja, tartalmára nézve, tulajdonkép *két főelemből* áll. Az egyik: a „Hitel" eszméinek és tételeinek új érvekkel való behatóbb kifejtése; a másik azon agitatorius elveket, javaslatokat és reformokat foglalja magában, a melyekkel a szerző új térre lépve, új irányban inditja meg az izgatást. Az *első rendbeli* fejtegetésekben Széchenyi modora, irói hangja izgatott és helyenként szenvedélyes. Nem elégszik meg azzal, hogy elleneit czáfolja és a maga eszméinek győzelmét vivja ki, sem azzal, hogy a tespedő stabilismus elveit és doktrináit megdöntse s az új felfogás még ingadozó barátjaiban a meggyőződést erősitse, hanem egyúttal egyszermindenkorra leverni és megsemmisiteni is akarja elleneit, kimutatván okoskodásuk gyöngéit, érvelésük fogyatékosságát, tanaiknak tarthatatlanságát, helyenként kiméletlenül és gúnyos módon szólván felőlük.

[3] Hiszen lényegileg egyidőben (1829—1831-ik évben) keletkeztek is.

[4] Lsd még *Horváth Mihály*: Huszonöt év stb. I. 210. s k. l. és *Gaal Jenő*: Széchenyi nemzeti politikája. I. 339. s k. l.

A *második sorbeli* fejtegetésekben a nagy reformer a lerontott épület helyén az újnak alapjait kezdi lerakni.[5] Kiinduló pontjául az a nagy gondolat szolgál, hogy nemzetünk újjászületése és felvirágzása: *nemzetiségünk* és nemzeti *nyelvünk* kifejtésétől és uralkodóvá tétele s ezzel kapcsolatban a *közértelmiség* elterjedésétől és meghonosodásától van föltételezve. Széchenyi jelen művében mindazt, a mi ez iránybau mérvadó eszme, mozzanat, eszköz és segédszer, combinatiókörébe vonja és az olvasóközönség szemei elé igyekszik állítani. Így jelesül rámutat a *Szabadság*, mint a közélet leghathatósb rugója és éltető eleme jelentőségére s azt a népek legnagyobb kincsének s legfőbb javának nevezi; ráutal az *egyesületi* és *erőegyesítési* eszme rendkivül hatályos (csodaszerű eredményeket szűlő) voltára; az e tekintetben már tettleg el is ért nagy sikerekre; valamint arra is, hogy ez a bűvös emeltyű azon bajokat és visszásságokat is ellensúlyozhatja, a melyek az Ausztriával való kapcsolatunkból, továbbá a kormányrendszer hiányosságából és nehézkességéből háramolnak hazánkra. Ezen „egyesületi" eszme bővebb kifejthetése és könnyebb érvényesülhetése végett, Széchenyi a *központosítás* eszméjének apostoláúl lép fel; értvén a szellemi mozgalmak és a közgazdasági vállalatok központositását. Erős érveléssel s kétségbe nem vonhatólag bizonyítja, hogy haladásunk egyik legfőbb akadálya eddigelé azon eldaraboltságban s decentralisatióban keresendő, a mely még az országos kormánynyal is csak igen laza kapcsolatban lévő megyei administratiónknál fogva, minden társadalmi, anyagi és erkölcsi érdekekre egyaránt kiterjedt s mindenütt zsibbasztólag hatott, arról nem is szólván, hogy ily viszonyok közt a szétforgácsolt és szétágazó erők, az összefoglaló központ hiányában, egyenként elfecséreltetnek s sok fáradság, munka és megfeszitett szorgalom meddő és gyümölcstelen marad! Ennek a bajnak orvoslásául tehát a praktikus érzékű reformátor *központosítást* sürget Budapesten, hol (Horváth M. helyes megjegyzése szerint) „mint a vérforgás a szivben, egyesüljön minden értelmi mozgalom, az anyagi érdekek minden fonalszála; s a honnan viszont terjedjen ki

[5] Önkéntelenül eszébe jut itt az embernek *Móses*: Deuteroniumjának amaz ismeretes jeligéje: „*Destruam et aedificabo*".

minden haladás eszméje és eszköze az ország valamennyi részeibe.[6]

Kiemelhető ismételten még, mily rendkívüli súlyt helyez a nagy államférfiú ezen művében is *nemzeti nyelvünkre*, mint elsőrendű culturalis és politikai tényezőre, annak szükséges fejlesztésére, gondozására, terjesztésére. Szerinte, a *nyelv* a nemzet növekedésével és haladásával párvonalosan nő és halad; s fejlődésképességével a nemzet jövője kapcsolatban áll. Nemzeti nyelvünkben sok férfiúi erő van (tán több, mint bármely más nyelvben), sőt épp ez az ereje nyelvünknek tartott fenn eddig bennünket s óvott meg a más nemzetekkel való összeolvadástól.

Lehetetlen végül még egy igen szembeszökő vonásra, Széchenyi (politikai) felfogásában nem utalni, a mely talán inkább, mint bármelyik más munkájában, a „Világ"-ban jut kifejezésre, s a nagy státusférfiú egész publicistikus pályáján követett (e részbeni) magatartását teljesben megérthetővé teszi. Ez az ő erős *monarchikus* érzületéből eredő, rendkívül élénk és meleg *királytisztelet*, mondhatnók *királydicsőítés*, a mely ily mértékben (mint Széchenyinél) egy újabbkori politikai bölcselőnknél s praktikus államférfiúnknál sem található. Csak egynéhány praegnansabb tételét, illetve nyilatkozatát iktatjuk e tekintetben ide:

Így jelesül: a hol arra utal, hogy „mélyen-tisztelt Fejedelmünk nemzetünk újjászületését hátráltatni nem szándékozik s kifejlődésünket önmagunkra s ön-erőnkre bízza". „Nem tudtuk azt hinni, hogy egy oly igazságos Fejedelem, mint Koronás Urunk, ki éjjel-nappal dolgozik és fáradoz, oly hazafiakat veszedelmeseknek tarthasson, kik a közjó-nagyobbítás körül munkálódnak". „Egy jobb Jövő áll előttünk (mondja Sz.): nyelvünk újjászületése, melyet fejedelmi Urunk valóságos gyámolása és pártolása alá vévén, („valahára") új reggelt virrasztand honunkra." „Hatalmas Urunk bölcseségének és irántunk

[6] Ennek a *Centralisationális elvnek* praktikus megtestesülését és kifejezését mutatja, bizonyos tekintetben, a Buda és Pest közt létesített *álló híd;* a lóversenyek; a nemzeti játékszín; a *közlekedési eszközök* egységesnek tervezett hálózata; a nemzeti *Casino;* a magy. tudományos *Akademia* stb. Mindannyi Széchenyi czéltudatos, nagyszabású s államférfiúi előrelátásáról tanúskodó alkotások.

való tiszta szándékának nagy garantiája, hogy előreláthatólag az Országgyűlés nemsokára az ország szivében (Pest-Budán) fog tartatni" stb. „Hazánk ekként eddig ismeretlen fényre fog emelkedhetni, egészen új aera, valódi aranykor szelleme fog uralkodni stb.; de ehhez hozzáteszi: „*ha* tanácskozásainkban több lesz a philosophia, mint a rabulismus, több a praxis, mint a theoria, képviselőink közt több a nemesen gondolkozó, mint a privilegiált ember, több a hazafi, mint kormányfi és népfi."

„Egylelkű és egyszándékú fejedelem és nemzet, boldog lét és erő, mely se magában, se emberi hatalom által el nem enyészhet és bomolhat föl." „A nemzet erős volta a Fejedelemnek is hasznára váland; s ha a hű nemzet erejének kifejtésében nem gátoltatik s sajátságai szerint kormányoztatik: csodákat mivelhet."

„Az a sok oldalról hallatszó kivánság, bár laknék Fejedelmünk köztünk, a mi életet és elevenséget hozna közénk: Fejedelmünk legjobb akaratával sem teljesithető, mert a közkormányzat miatt stb. fővárosában kell tartózkodnia." Végül arra is utal a nagy státusférfiú, hogy király és nemzet jó egyetértése mellett s *közös* tanácskozásban megállapitott eljárással, a fejedelmi tekintély és az ország felvirágzása biztosittatik; Magyarország az Uralkodó birodalmának leggazdagabb részévé válhatand, s egész sorozata a legüdvösb javitásoknak foglaland helyet; s hozzá teszi „mire nézve azt szeretem s akarom hinni, hogy mennél gazdagabb Magyarország, annál jobban gyarapodnának a vele szövetségben álló szomszéd népek is."

III.

GRÓF DESEWFFY JÓZSEF „TAGLALATÁNAK" BIRÁLATA.

A „Hitel"-ről szóló „Méltatásban" tüzetesen kimutattuk, hogy Széchenyi gróf első-időbeli ellenesei és birálói között mint legkiválóbb és legilletékesebb: gróf Desewffy József „A Hitel czimű munka Taglalatjá"-nak nevezett könyvé-

vel tette magát ismeretessé; [7] s hogy a nemes aristokrata publicista beható s érdekes fejtegetései közt helyenként élesb megjegyzésekkel és erős kifakadásokkal kisérte kritikai fejtegetéseit. Gróf Széchenyi, a Desewffytől ellene (illetve munkája ellen) intézett, e szigorú birálat, de még inkább az ebbe beleszőtt csipős, éles megjegyzések által igen kellemetlenül volt érintve, a mi ingerlékeny természeténél s első szellemi terméke iránti, szintén könnyen érthető előszereteténél fogva nem csodálható; sőt talán némi magyarázatául is szolgálhat azon helyenként igen is epés, gúnyos és kiméletlen kifakadásoknak, a melyekkel „Világjá"-ban gróf Desewffyt és „Taglalatját" elárasztja; birálóját egy tudományos munka megitélésére képtelennek, „Hitelének" több tételeit elferdítve magyarázónak, értelmüket meghamisitónak s így illetéktelen kritikusnak nyilvánitja stb. Oly kifakadások ezek, a melyek (főleg személyeskedő élük miatt) Széchenyi legmelegebb tisztelőjét s legjóakaróbb jellemzőjét,[8] a geniális Kemény Zsigmondot, majdnem formaszerű óvástételre birták, s a publicistikus polemia izléstelen irányban való fejlődését idézhették volna elő.

A mi Széchenyinek a Desewffy-féle könyvre adott érdemleges *válaszát* illeti, szerző bevezetőleg kijelenti ugyan azt, hogy egész művében Desewffynek és Desewffyről szól s hogy a jeles ellenfele ellen intézett fejtegetéseiben, a „Hitel" éles megbirálásában felállitott tételek és kifogások indokolatlan s igazságtalan voltát törekszik bebizonyitani, de tényleg és valóságban a „Világ" jóval *szélesb* eszmekört ölel föl, Desewffy könyvét csak kiinduló pontul használja fel, t. i. azon részeit, melyek alkalmat szolgáltatnak neki, az első munkájában megpenditett eszméket vagy praktikus feladatokat bővebben kifejteni. A „Világ", mint már jeleztük, egész lánczolatát tartalmazza a legérdekesb s legtanulságosb reflexióknak, a melyek Széchenyi állam- s társadalomtudományi nézeteit és felfogását tükröztetik vissza.

Desewffy grófhoz vannak intézve, a fennforgó kérdések anyagi oldalát illetőleg, a következők:

Először is, a mi a *hitelt* illeti, Széchenyi a Desewffy

[7] Ld. fentebb a „Hitel Méltatása" VIII-ik fejezetét.
[8] Ld. *Csengery*: Státusférfiak és Szónokok 456. l.

által jelentőségében nem eléggé méltatott hitelről azt mondja, hogy az ezzel járó szükségképi megszorítások (kötelezések) nem bilincsek s szabadságkorlátozások, hanem hogy a hitel igazi áldás, mely még növeli is a szabadságot, s a gazdasági haladás elsőrendű tényezőjévé válhatik. A „szerencsétlen ideák“ egyike az is: a hiteltől (mint gr. D.) rettegni, s alkalmazását a lehető legszűkebb térre (városi és kereskedői körökre) szoritani; holott kivált hazánk jelen (értsd 1830 körüli) helyzetében épp az ingatlan földbirtok és gazdasági productio szükségli azt leginkább. Hitelünk külföldön éppen nincs; jó financiernek senki sem tart bennünket (mondja Széchenyi) s dolgainkat rosszul visszük; „s legnagyobb része honfiainknak még távolról sem gyanitja, mi a nemzetgazdaság“ stb.[9]

Azok, a kik a „Taglalat“ szerzőjével egyforma nézeteket vallanak, (sok egyéb helytelen eszme mellett) azt is tartják, hogy adó- és vámmentesség, fogyasztási adóktól való tartózkodás, a kormánynak minden baj okául való odaállítása, hazánknak minden többi országok fölé való helyezése stb. megannyi lényeges momentumok közéletünk előremenetelében, pedig nem egyebek, mint „szerencsétlen ideák“, a melyek állapotaink és feladataink ferde felfogásának szüleményei. Visszautasitja Széchenyi a vádat, hogy nála a pénz és az anyagi haszontekintetek a határozók; holott mindezt csak eszköznek tartja magasabb czélok megvalósitására, sőt hogy az örökös töprenkedést vagyon és anyagi kellemek körül egyenesen a kislelkűség stb. jelének nézi. Nem egyenesen Desewffynek, hanem más kritikusainak szól Sz. eme kemény kijelentése, hogy „alig van nagyobb szemtelenség (de kemény büntetésre is méltóbb), mint másokat oktatni akarni, az ahhoz megkivántató tulajdonok nélkül“; és tovább: „a sokaság mindég készebb balitéleteket elfogadni, mint józanokat s nem hozhat (a példabeszéd szerint) ezer bölcs rendbe, a mit egy bolond elrontott“. Egynémely észrevételét Desewffy grófnak úgy utasitja Sz. vissza, hogy azt jegyzi meg róla, hogy „sokszor distractiói közt nem is gyanitja, mit csinál s maga se tudja, hogy mit

[9] Desewffyt is itt „*antifinancziai*“ barátjának nevezi s egyebek közt azt is mondja róla, hogy „a Hitelt meg sem értette; állitásaiban egy igaz szó sincs, úgy beszél mint olyanok a kiknek esze kificzamodott; az eszközöket czélnak tekinti stb.“

mond vagy ir". Visszautasitja a „Taglalatnak" azt az állítását, hogy ő (t. i.) Széchenyi hazájáról és a magyarról helyenként oly rideg és igazságtalan módon nyilatkozik; arra utal, hogy a nemes gróf a Hitel illető tételeit helytelenül fogta fel; hogy ő nem generalizál, hanem egyeseket ért és korhol; s egyáltalában a neki imputált czélt egyenesen helyteleníti. Igyekszik még a „Világ" szerzője Desewffy okoskodásainak gyönge voltát azzal is bizonyitani, hogy több helyen a nemes gróf kritikusának pénztőke és kamatbeli számításait és calculusait igen fogyatékosaknak nevezi; s az ő (Sz.) ellen emelt kifogásait csak meddő gáncsoskodásból eredetteknek nyilvánítja. Nagyon zokon veszi még Sz. Desewffynek könyvében azt, hogy mindazon nagy reformokat és alkotásokat, melyek „Hitelében" kitűzvék, igen kevésbe látszik venni, jelentőségükben fel nem ismeri s vagy még időszerűtlennek, vagy esetleg visszás hatásúakká válhatóknak nyilvánítja.

Ezen s hasonló, részint védekezési, részint *ellenbirálati* fejtegetések a jelen „Méltatás" más szakaszában találják *kiegészitésöket*, s azért itt még csak a „Világ" direct Desewffy-ellenes tartalmára és jellegére nézve kell némely észrevételt tennünk, jelesül:

Kétségtelen, hogy Széchenyi „Világ"jával a Desewffy-féle, nem kellően indokolt, helyenként felületes s korántsem beható felfogást s doktrinákat győzedelmesen czáfolta s hiányosságukat és elégtelenségöket egész pongyolaságukban feltüntette; valamint az is, hogy ezzel a munkájával mérte a conservativ aristokratiai állam- és világfelfogásra a legsúlyosb csapást; s ezzel lett diadalmas és ünnepelt képviselője az új, szabadelmű, a régivel gyökeresen szakitó s az ország megújhodását czélbavevő eszmeáramlatnak és praktikus törekvéseknek.

Széchenyi e könyvének azon szakaszai, a melyekben ellenfelével oly rideg, kiméletlen s gunyoros módon bánik el, helylyel közzel disztelen személyeskedéssel, magánéleti viszonyai gyönge oldalainak feltárásával, még sociális reputatiójában is megtámadja, a nagy státusférfiú rendkivül izgatott lélekállapotából magyarázhatók meg; de a különben jeles és kiváló könyv ethikai értékének emelésére, (a mi kétségtelen), nem szolgáltak.

IV.

JELENTŐSEBB ÁLLÍTÁSOK ÉS STÁTUSBÖLCSELETI TÉTELEK A „VILÁGBAN".

Azokhoz, a miket a „Világ" tartalmát és tárgykörét illetőleg, fentebb (a II. fejezetben) kifejtettünk, egy egész sora fűződik a legérdekesb s legértékesb morálpolitikai tantételeknek és reflexióknak, a melyek a tárgyalásra fölvett főkérdések bővebb megvilágositására szolgálnak. Egy épp oly mélyreható, mint magasan is szárnyaló szellemtől fölismert igazságok igazi gyöngysorai ezek, s Széchenyi élet-, állam- és világfelfogásába közelebbi bepillantást engednek.[10]

Utalunk e tekintetben a következőkre:

„A *megelégedés* alapja és föltétele a *lelki függetlenség*, a mely megint a tiszta lélekismerettől, helyes életphilosophiától (Sz. szerint: élettudomány), egészség és vagyoni rendtől függ. Tehát nem pénz, életkellemek és haszonczélzás, a melyek csak eszközök és nem végczélok, a fődolog". „Egyeseknek, mint népeknek súlyja és fölénye szellemi kiválóságon és nagyságon nyugszik." „Az ország lakosságának *értelmi* súlyja határozza meg annak miveltsége és civilisatiója lépcsőit; s igy egy intelligens nép mostoha honát kellemesre varázsolhatja, valamint egy miveletlen paradicsomi hazáját igen kietlenné teheti." „Szegénység megakadályozza az értelmiség kifejlését s igy a gazdaságilag hátramaradott nemzet előbb-utóbb nyomasztó függésbe jut." „Mennél magasb születésű és mennél nagyobb vagyonú valaki, annál nagyobb a rája háruló felelősség és kötelesség, s közhasznú tettek által kell azt kiérdemelni."

„Multon nyugszik a Jelen és ezen a Jövendő; s csak józan theoriák által fejlődik a praxis." A társadalmi tudományok ismerete mindenkire nézve, a ki országos ügyekkel foglalkozik, okvetetlenül szükséges; és másokat oktatni vagy vezetni akarni, az erre megkivántató képesség és készültség nélkül — lelkiismeretlenség".

„A *szó* a lélek organuma, de csak felszines tolmácsa

[10] Nem kell mondanunk, hogy az itt fölhozottak csak rövid *Szemelvények*. L. különben még *Gaal Jenő* f. id. munkáját.

belső érzéseinknek; az első a *tett*, a szó a második."[11] Nő a lélek a szó, s a szó a lélek által."

„Vallás és *vallásosság* az emberi élet és a társadalmi rend alapja, de gyakorlatilag kell érvényesülnie, a mi abban is nyilatkozik, ha az emberek mint jó barát, jó rokon, jó polgár viselkednek, a hitfelekezeti türelmetlenségtől tartózkodnak s békés együttlétezésre törekszenek."

„Közdolgok felfogásában és intézésében a józan és igazságos *középút* egyedüli ösvénye kell, hogy legyen a nemesb lelküeknek, bár sokszor mellőztetik." *Jóllét* és elégedettség minden országlásnak a czélja s azért megvalósítására kell törekedni, de mindig úgy, hogy ne a képzelődés és a lehetetlen utáni vágyakodás vezesse lépéseinket."

„*Heterogén* részekből álló nép nem lehet előnyére egy országnak; de viszont a közhatalom kezeiből a gyeplőt kiragadni sem lesz képes. — Mindent a *kormánytól* várni vagy épp követelni, éppen úgy, mint minden bajt annak felróni: nagy helytelenség s káros visszásság." „Legtökéletesb országlási rendszer a legegyszerűbb; de határozó lesz e részben mindig a bánásmód, a kormányszervezet miként kezelése és hatályositása." „*Palliativ* javitások, foltozgatás és rendszertelen eljárás az államigazgatásban és törvények alkotásában, nem érnek semmit". „Mennél többen vesznek részt az *alkotmányban*, s mennél liberálisb jellegű ez utóbbi, annál nagyobb az erkölcsi erő, a munkakedv, a szorgalom, sőt a nemzet előhaladása és emelkedése". „A mint nem létezik oly hizelkedő, a ki elég szemtelen volna állitani, hogy a kormányok csalatkozhatatlanok: úgy nincs oly elvakult demokrata, a ki a népet merné csalhatatlannak mondani". — „A *Nemzetiségen*, ennek ép fentartásán és fejlesztésén nyugszik az ország boldogsága". A nemzet növésének és erejének leghathatósb biztositéka a *nyelvében* rejlik. Fajunk jövője legszorosabb kapcsolatban áll nyelvünk fejlődés-képességével. Ez okból főfeladat: az utóbbit minden módon fejleszteni, csinositani és tökélyesbiteni."

„Magyarország legtöbb irányban való hátramaradása kétségtelen; sőt, hogy eddig is fennmaradtunk és fennállunk,

[11] Míg a nagy német bölcselő *Hegel* azt mondja: „*Das Wort ist die That.*"

inkább a *szerencsének*, mint önmagunknak köszönhető." Az ország betegállapotának alapoka nemzetiségünk fejletlenségében, s a közértelmiség csekély voltában keresendő. Eltekintve attól, hogy igazi közszellem, tevékeny érdeklődés a közérdek iránt s czéltudatos buzgó munkásság is hiányzik; másfelől meg a sok ellenzéki fecsegés és feleselés, az „extra Hungariam non est vita" jelszó alatti tétlen s félszeg önelégültség, a Mult (állitólagos) nagyságának bámulása közbeni megfeledkezés a *Jelen* tökélyesbitéséről stb.: állják útját előmenetelünknek és haladásunknak". — „Felette sok erő veszett el és vész el hazánkban: elégtelen és hiányos munkásság, meddő politizálás, ferde ideák, de meg annál fogva is, hogy nem tudjuk vagy nem akarjuk egymást megérteni, a mi igazi Egek átkaként nyugszik rajtunk". — „*Ellenzékre* az országnak szüksége van, mert a *Való*, az Igazság csak elmesurlódások között derül ki; de oly oppositio, mely a tárgy ismerete *előtt* határoz, az Igazságot sohasem hozza világosságra, okoskodása csak lárma és zaj. Erős és tiszteletreméltó (politikai) *jellemű* embernek az tekintendő, a ki maga nem változván, egyszer Á-val, másszor B-vel tart, a szerint, a mint vagy az Á vagy a B van vele egy véleményen."

„A *magyar*, ha a benne rejlő (bár szétdarabolt s nem egységesen ható) erőket és képességeket kifejti, egy szebb Jövőnek megyen elébe; s merjen *nagy*, de egyszersmind *bölcs* is lenni! S tartsuk mindnyájan szem előtt, hogy *nagyot* igazán csak nagy fáradsággal és erőfeszitéssel érhetni el.[12]

A *sajtót* illetőleg, vélekedésem (mond Sz.) az, hogy legyen szabad kinyomatni *mindent*, de a rágalmazó, a veszedelmes magot hintő, az anarchiát javasló súlyosan bűnhödjék, személyével, vagyonával, vérével." — „Számos *ujság* (hirlapot ért Sz.), vagyis hazugság-koholó, nem a való tényállás, hanem képzelet szerint itél, s ezzel szerfelett árt a hazának."

„Az emberi dolgokban bizonyos fejlődési törvények uralkodnak; igy például, hogy minden az ég alatt bizonyos magasságig hat fel, s aztán lefelé hajlik. A fényes zenithről lefelé kell gurulnunk a sir nadirjáig. A népek élete is bizonyos

[12]) *Epicharmos* (a görög költő) szerint: „az istenek minden nagyot és jót csak nagy fáradság és erőkifejtés árán adnak."

lépcsőfokon megy végig; s az ifjúsági kort a férfiúi érettség s ezután az öregség hanyatlási időszaka követi.

„Bonthatatlan lánczczal kapcsoltatik az emberi társadalom egyik osztálya a másikhoz. Így (közgazdasági tekintetben) kereskedő nem létezhetik, ha nincs termesztő és fogyasztó, termesztő pedig csak az által ösztönöztetik munkára, ha van fogyasztó; mig viszont ez utóbbi csak úgy juthat szükségei kielégitéséhez, ha van kereskedő." „Épp úgy kétségtelen s igen természetes az is, hogy ott, a hol az iparos és gyárnok nem boldogulhat, legtöbbet a termesztő veszt, s aztán a fogyasztó és a kereskedő, — és így némileg a közönség (az összeség). [13]

V.

A „VILÁG" HATÁSA A KÖZVÉLEMÉNYRE ÉS A KÖZVISZONYOKRA.

Azon szoros összefüggésnél fogva, mely Széchenyi két első nagyobb munkája, a „Hitel" és a „Világ" közt létezik (s ez utóbbi amannak mintegy folytatása jelentkezik), de azon okból is, hogy a „Világ" a „Hitel"-ben foglaltaknak lényegileg kiszélesitését, bővebb megalapitását szolgáltatja: fölöslegesnek látszik a „Hitel" hatásáról (annak már kifejtett „Méltatásában") elmondottak után a „Világ" czimű könyvnek *hatásáról* még külön szólani.

Közelebbről nézve azonban, fennmarad a már jelzettek után is, még mindig több oly momentum, a mi a „Világ" jelentőségének, illetve hatásának jellegzésére nézve, hallgatással nem mellőzhető, sőt magának a „Hitel"-nek behatóbb méltatására is alkalmas; arról nem is szólván, hogy az erős védekezés és támadás, a melyet Széchenyi, a gróf Desewffy-féle „Taglalat" tekintetében, *ezen* művében kifejt, illetve intéz:

[13]) Sz. e nagy horderejű, még némi actualitással biró tétele is, (mint sok *más*, az ő munkáiban) *Smith Adamból* (Sz. közgazdaságtani mesterének könyvéből, a „Wealth of Nations"-ból) látszik véve lenni. Ugyancsak ez utóbbiról meg is emlékszik Sz. műveinek több helyén, de különösen itt taglalt munkájában, azt mondván: „Smith rakta le legelső, dönthetetlen sarkalatokra a nemzetgazdaság elveit, és lett egy, úgyszólván egészen új, előtte csak sejditett tudománynak megalkotójává".

könyvének más irányban gyakorolt *hatását* is érdemessé teszi arra, hogy szemügyre vétessék.

Ezek szerint a „Világ" hatását [14] *általában* tekintve, utalhatunk azon (mint Horváth Mihály és Kemény Zsigmond mondják) lelkesedésre, melyet e könyv a reformpártiak sorában ébresztett, s melynek egy akkori birálója a következőkép adott (kissé túlságosan fellengző) kifejezést: „A „Világ" előhirnöke a tűzoszlopnak, mely minket magyarokat egykor e terméketlen és sötét pusztából az igéret földére vezetend; a „Világ" első derengése a ragyogó keleti csillagnak, mely a hatalom embereinek és a népnek utat mutat a megváltó felé; a „Világ" egy fénytorony, mely vigasztaló sugarait messze kiküldi és irányt jelöl, midőn a viharos éjben megtörhetlen talaját a hullámok siker nélkül ostromolják." — A *közönségre* is nagy s igen mélyremenő vala a könyvnek hatása. „Nem kápráztatá el ugyan a szemeket annyira az eszmék ujságával, mint a „Hitel", de mélyebbre hatott s erősebb meggyőződést eszközlött a kedélyekben.[15] A ki a „Hitel" olvasása után még kételkedett és tétovázott, a „Világ" által teljesen meghóditva érzé magát a reform ügyének. Az ó-rendszer emberei, ha nem vallák is be nyiltan, hogy érveinek, indokolásainak ereje által legyőzettek, miután fényes sikerű vállalataitól a helybenhagyást meg nem tagadhatták, terveire s tanaira a gyakorlatiatlanság bélyegét nem süthetvén, jobbára elnémultak; s ha talán nem szüntek is meg Széchenyit, magánjogi reformtervei miatt suttyomban parasztlázitónak nevezni, de őt nyiltan megtámadni óvakodtak, a ki elleneit e második könyvében oly nagy szellemi felsőséggel legyőzte."

A mi közvetlenebbül a *praktikus* életet illeti, itt is fokozta a nagy reformer iránti elismerést, sőt bámuló méltatást a „Világ", a mennyiben az ebben kifejtett (vagy a „Hitel"-nél tüzetesebben meghatárzott) újító eszmék folytonos terjedésének kézzelfogható gyümölcsei és eredményei, több, Széchenyitől vagy létesitett vagy meginditott vállalatok, intézetek stb meg-

[14] Lásd *Horváth Mihály*: Huszonöt év. I. 210—215. és rövid, de élesb formulatióban *Értekező*: Unsere Zeit-féle (már idézett) czikkében, a 321. lap.

[15] „Az 1832—1833-ik évben Széchenyit sokan egyenesen istenitették stb." mond *Zichy Antal* id. munk. 316. lap.

gyökerezése s életerős fejlődése már constatálható volt; s a közönség míveltebb köreiben mind szilárdabbá kezdett válni a meggyőződés, hogy a nemzetnek gróf Széchenyiben nem valami felületes nyegle *tervelő*, vagy valami képzeletdús, de kellő tartalom nélküli s csak hiúsága vagy mulékony impressiói által vezérelt *akarnoka*, hanem egy rendkívüli tehetségű, komoly elhatározottságú, világos látású és czéltudatosan eljáró igazi státusférfia támadt; oly státusférfia, a ki óriási keretekben mozgó kezdeményezésével és agitácziójával a tespedtségben dermedő népet felriasztani és tettre hívni bírja, a kinek Iratai és Beszédei (úgy mint a nagy Pitté és Canningé, Gladstoné és Cavouré, Mirabeaué és Thiersé) megannyi tettek, országra szóló Cselekedetek[16]; s a kinek nagy és fénylő egyénisége biztosíték az iránt, hogy a nemzet e nagy fiától kijelölt úton és nyomokon haladva, erőssé és virágzóvá fog válhatni.

Még csak arra akarunk (bezárólag) utalni, hogy a mi Széchenyi jelen munkájának *irodalmi* jellegét és értékét, a vele egykorúan napvilágot látott, részben ellentétes irányú publicisztikai dolgozatokat [17], továbbá némely tekintetben fogyatékosságát, stíl- és tárgybeli hiányait illeti: e részben a „Hitel“ méltatásában (utolsó fejezetek) elmondottak jobbára ide is illenek, s ennél fogva ismételt szóbahozataluk fölöslegessé válik.

[16] „Eszméket lehet hirdetni szóval és írással, de reformátorrá csak cselekvéssel válhatik az ember“: jegyzi meg találóan *Grünwald:* Ujkori Magyarország 431. lap.

[17] Lásd e tekintetben *Zichy Antal:* Gróf Széchenyi Életrajza 300. s k. lap s az előző „Hitel Méltatása“ XLVIII. lapján.

HITEL.

IRTA

GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN.

ÖTÖDIK KIADÁS.

(AZ EREDETI KÉZIRATBÓL TÖBB HELYEN CSILLAG ALATT KIEGÉSZÍTVE.)

KIADJA
A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
BUDAPEST, 1904.

'The strong resist, the weak despair.'

HONNUNK

SZEBBLELKÜ ASSZONYINAK.

Fogadjátok Hazám érdemes Leányai! Tiszteletem 's Szeretetem jeléül ezen kis munkám ajánlását. Vegyétek, bár férfiakhoz illendőbbnek mondják azt sokan, nyájas kegyességgel Pártfogástok alá. A' Hitelrül szólok, 's a' mi belőle foly, a' becsületrül, az adott szó szentségérül, a' cselekedetek egyenességérül, 's így Előttetek sem lehet a' tárgy idegenebb, mint előttünk, mert annyi Nemes és Szép, a' mi az Emberiséget felemeli, a' Ti Nemetek müve. Ti viszitek karjaitokon életbe a' kisded nevendéket, 's jó Polgárrá nevelitek; a' Ti nemes tekintetetekbül szí a' férfi lelki erőt 's elszánt bátorságot. 'S ha léte alkonyodik a' Haza ügyében, Ti fontok koszorút homloka körűl. Ti vagytok a' polgári Erény 's Nemzetiség védangyali, melly Nélkületek higyjétek soha ki nem fejlik, vagy nem sokára elhervad, mert Ti vontok minden körűl bájt 's életet. Ti emelitek egekbe a' port 's halhatatlanságra a' halandót. Üdvözlet és hála Néktek!

TUDNIVALÓ.

Homály és tévedés elhárítása végett az Olvasót mindenek előtt szükségesnek tartom arra figyelmeztetni, hogy én ezen kifejezést 'Hitel, azon értelemben veszem, mellyet köz életben a' Creditum jelent, a' mi nem egyéb, mint bizonyos lekötelezések által más kezében lévő ingó vagy ingatlan vagyonunkrul nyert bizodalom és bátorság. Mennél nagyobb bizodalmat 's bátorságot nyujthat valaki az ő kezei közt lévő vagyonunkrul, annál több Hitele — Credituma van; 's mennyivel nagyobb bizodalommal 's bátorsággal birja a' közönség saját javait másoknál, annál tökéletesbnek mondatik azon Ország Hitel-állapotja.

ELŐSZÓ.

Nincs olly bölcs a' világon, ki még igen sok hasznossal ne nevelhetné tudományit, mint viszont alig van olly tudatlan a' földkerekén, kitül egyet 's mást nem lehetne nagy haszonnal tanulni. Minden emberben van valami jó, mint virágokban méz, 's így reméllhetem a' közönség engedőleg fogja ezen Értekezést fogadni.

Én azt szeretem hinni: minden jobb lelkü ember bizonyos vágyást hordoz szivében — ha bár sejtetlen is -- magán, felebarátin 's mindenen, a' mi őtet környezi, szüntelen javítni. Ezen a' tökéletesbhez ellentállhatatlan vonzódás legszebb tulajdona az emberi léleknek; 's a' mint halhatatlan része jobban 's jobban fejledez, annál inkább nő 's erősödik az benne. 'S e' szünetlen vágyás következésében leend lassan lassan a' vad Esquimaux emberré, az által emelkednek egész nemzetek előbb utóbb tökéletesb, virágzóbb, boldogabb létre, 's annak mindennapi előmenetelét gátolni akarni. éppen olly hasztalan munka, mint annak ugylétét tagadni. öncsalás.

Előbbre 's magasabbra törekedik az ember, ez kétséget nem szenved, 's mi azt minden tárgyban láthatjuk. Csak ujabb időkben is mennyire javult Hazánk némelly részeiben, teszem, a' földmüvelés, mezei gazdaság? Lakásink hogy csinosodtak, városink melly szerfelett szebbültek? 's a' t. És ha nem történt is nevezetes, 's még sok lábra nem állítatott, a' mi említést érdemlene, nem halljuk e legalább szinte mindenki szájában a' panaszt? Egynek az utak rosszak, másnak kereskedés, vizi csatornák, vas utak kellenének; ennek a' szegények 's koldusok nagy száma terhes; annak a' nyelv nem eléggé halad, az olvasók mennyisége csekély; megint mások az éjjeli világositás hiját kárhoztatják városinkban, nem különben a' trottoirok 's fedélcsatornák nem létét; ismét mások a' tömlöczöket 's foglok tartását gondolják hibásoknak 's több eféle.

Hogy minden időben volt, van 's lesz is panasz, természetes; de igen különbözik a' 'javítni kivánástul. Amaz magával, embertársival, kormánnyal, egy szóval mindennel való elégedetlenségbül foly, 's többnyire alacsony haszonkeresés, vagy romlott sárepe nyavalája. Emez pedig embertársihoz, hazájához 's a' tökéleteshez vonzó szeretetbül ered és szebb lelkek sajátja.

Ezen szebb 's jobb ösztön nálunk szembetünően nevekedik, 's nagy szám készen áll, fáradsága 's java egy részének áldozatjával, egyet 's mást hazája vagy legalább vidéke virágzatára 's gyarapodására előmozdítni, 's felállítni. Soknak igen soknak czélja csak Egy — nemes és dicső, 's nem egyéb, mint a' közjó előmozditása; de annál különbözőbbek 's többfélék azon

módok, mellyeket mindenki a' közczél elérése végett legfoganatosbaknak tart, 's mellyekhez ragaszkodik. Mindegyik épitni akar, 's mind ugyanazon egy épületen, de a' talpkövet szinte mindegyik máskép 's máshová akarja rakni, 's mindegyik különb móddal fog az épitéshez. Sok az első emeleten kezdi, némelly annak kifestésével, 's némelly szinte a' háztetejével gondolja legjózanabbnak a' munka kezdetét. Igazi talpkövet ritka rak.

"Bár csak szabad volna a' Horvátországi Ludovica ut,, így szól egyik — "Volna biz inkább függő hid Pest és Buda között,, felel a' másik. — „Mindenek előtt sétáló-helyeket készitsünk, 's a' Pesti Duna partjaira fákat ültessünk, mert azok növéséhez idő kell, és — — —,, — "Ez már mély okoskodás! állitsunk magyar Theatrumot inkább, az terjeszti a' nemzetiséget 's nem a' fák!,, igy bölcselkednek mások. — "Csak külföldön ne laknának Magnásink, költenék pénzeket jószágikon, 's járnának csak Vármegye-gyülésinkre,, — "Hiszen az nem árt, csak az a' külföldi ruha, kapcza és czipő, meg az a', hogy is mondják csak Collier Grec ne csufítná magyar testeiket 's képeiket,, igy szitálják az igazságot megint mások — "Papiros-pénz öl bennünket, bár Körmöczi aranyunk volna 's bányáink temérdek kincse Hazánkban maradna,, — "Nem ez barátom,, felel erre más "csak a' só, a' só ne volna olly drága,, — És számtalan több efélék! Csakhogy kiki saját gondolatját hiszi legmélyebb sarkalatkőnek, 's leg és legelső lépésnek, mellynél Hazánk lehető előmenetelét kezdeni kellene.

Sokan pedig minden hátramaradásunkat a' kor-

mánynak tulajdonitják. — Az 'Appalto a' 'Harminczad okozza képzeletekben nyomoruságunkat. Csak az ne volna, diszlenék akkor minden. Számosan, szomszédink — kikkel közös Urunk van — kárán akarják alapitni a' magyar szerencsét; és szünet nélkül a' vám és csak a' vám körül fáritgatják eszeket. Mint a' félszemü, ki mindég azon szomorkodik, hogy vak szemével nem lát, 's nem örvend inkább a' természet csudáin, mellyek megmaradt szeme kristáljában festekeznek. Vagy mint ama gazdák, kik szánakozó mosolygással hallják Young, Koppe, Thaer neveit; uj systemákrul, váltógazdaságokrul, szederfákrul 's a' t. pedig hallani sem akarnak, de magokat sokkal eszesebb 's ugy nevezett 'practicusabb gazdáknak tartják, ha mind ezen esztelenségekkel nem bajlódnak, — 's minden jobb Industria helyett jobbágyiktul, a' mit bérben birnak, elszedik, azokat legjobb földeiktül megfosztván ujonan regulázzák, 's őket lassan lassan erejekbül kiveszik, és aztán szinte hazafitlanságnak állítják, ha valaki a' magyar adózó nép sorsát e' részben irigylésre méltónak nem véli; az egész alkotmánynak felfordulását jövendelik pedig, ha a' kormány az ő ugyancsak genialis gazdálkodási módjokat gátolja, 's a' köznépnek pártját fogja. Igy gazdálkodik szomszédunk a' Török is, 's akárki mit mond, tagadni nem lehet, hogy ennél könnyebb, egyszerűbb 's olcsóbb földmüvelési mód a' világon nincs! Szóval: sokan csak mindég más kárán akarnak gyarapodni, vagy ott a' hol lehetetlen, 's nem olly módokhoz nyulni, mellyek által mind a' két rész nyertes lehetne.

Némellyek szomoruan fütyörészik el a' Mohácsi

veszedelem nótáját, 's azt hiszik, ott van koporsója minden Scytha fénynek. 'S tán ugy van, ámbár én nem hiszem — de az okos ember nem néz annyira háta mögé, mint inkább maga elibe, 's elveszett kincse siratása helyett inkább azt tekinti 's visgálja, 'mit menthetett meg, 's avval béelégedni 's lassankint többet szerezni iparkodik.

Igen sokan pedig a' jó régi időt siratják, a' jelenrül egészen elfelejtkeznek 's azért ezt bölcsen nem is használhatják. Már pedig, ha csak a' régiség bája nem, egyéb bizonyosan semmi sem teheti előttünk kivánatosabbá Eldődink idejét saját éltünk napjainál. Másokat ezzel rá nem szedhetünk, mert fenhangon szól a' historia; 's az öncsalás esztelenség. Sok ember a' régiségnek olly tisztelője, hogy egy faragatlan követ remeknek vél, ha tán valaha Cicero ült rajta, 's nehány eldült vékony oszlopot, mivel sok századi, inkább csudál, mint p. o. a' Londoni Waterloo kőhidat, vagy a' Simploni utat, mert ezek csak nehány esztendeiek. De ezen gyengeség is a' tökéleteshez való vonzódásbul ered. Nehány országban a' régikor idejében annyi ment végbe, a' mi nagyság czimerét viseli, annyi az emberiség diszére méltó, hogy semmi se természetesb, mintha annyi csuda tünemény 'a' felhőkbe könnyen emelkedhetőnek itélőerejét ugy elragadja, hogy ő még a' régi rozsdát is az uj fénynél nagyobbra becsülje. A' mi hazánkban illy nagyság, mellyet siratni lehetne, még nem volt. 'S hála az egeknek hogy nem volt! mert így még lehet! 'S örvendjünk, hogy régebben nem éltünk, 's még előttünk napjaink! —

Hány embernyom forgott le, mióta Nemzetünk

Europába költözött? 's növésünk és kifejlődésünk ellen mennyi akadály? 's hány esztendeje csak, hogy a' Török Budán dúlt? 's melly kevés, hogy Gallia árja hazánkon? 'S így ha bajunk nem is olly felette nagy, 's illy zavarban 's illy rövid idő alatt előmenetelink körülményinkhez képest gigásiak is, ne gondoljuk azért, hogy Visegrád poraiban 's régi Buda falai közt el van már temetve nemzeti diszünk, mert a' Nagyságnak ezen előjelei csak egy szebb hajnal viradtára bátorithatnak; hanem legyünk bizonyosak, hogy igazi Felemelkedésünk ideje még hátra van.

Csak az a' valóságos bölcs Hazafi, ki lehetőt kiván, 's jól tudván, hogy az ember gyenge léte miatt se felette boldog, se határtalanul boldogtalan nem lehet, a' középuton jár. Ő lélek-derülten él, szomoru unalom nem öli óráit, 's a' közjóért fáradozván, nem panaszkodik mindegyre hasztalan, hanem inkább felkeresi a' hibákat, 's azoknak kutfejeit nyomozza, kifejti 's rajtok segit, ha lehet; ha nem lehet, nemesen tűri; — gyáva panasz szájábul nem hallatik. A' hibákat pedig inkább magában keresi, mint másokban, mert magával parancsolhat, másokkal nem. Ha senki se tenné kötelességét, teszi ő, ugymint az igazi Hős maga megáll, ha a' többi futásnak eredett is. 'S mennyi számos jót tehetni Hazánkban, csak hogy b o n a f i d e közhaszon legyen a' czél, 's ne fényüzés, hirkapkodás, dicséret szomja!

A' sokasággal, tudva van, ugy boldogul az ember, ha mindenét dicséri 's csudálja; ki igazat mond, hibáit felfedezi 's dorgálja, az soha sem kedveltje, mert hiu-

ságát sérti, 's önfelsőbbségét érezteti. Elcsábitni könnyű, 's ahoz csak hizelkedés kell, melly alig lehet olly durva 's a' valóval olly ellenkező, hogy még is sokan szivesen ne nyelnék el, 's meg ne emésztenék. Ezen álpénz becse nagy a' világon, és még akkor is kelendő, mikor nem justae ligae monetának tudatik azon franczia anekdota szerint, melly igy kezdődik 'Je sais qu'il me trompe, mais il m'amuse etc.' Hány falusi lakos emelne minket egekbe, ha szállásokra azon elhatározott feltétellel mennénk, hogy általjában mindent, a' mi övék vagy a' mi magyar, dicsérni, 's mindent, a' mi másé vagy külföldi, kivétel nélkül gyalázni akarnánk. 'S ellenben hány tartana minket elkorcsosodott Magyaroknak, ha tán egyet 's mást a' gazdaság ujabb folytatása módjárul, a' legelő felosztásárul, nemesebb szőlőtőke ültetésérül, boraink jobb készitésérül, más nemzetek elsőségérül 's illyesekrül szólanánk? Hány kárhoztatna, ha többek közt csak aféle puhaságunkrul, hogy még lóra se merünk ülni, vagy annyi tárgyakban szivreható tudatlanságunkrul, és még is olly igen fenjáró büszkeségünkrül tennénk emlitést?

De czélunk nem az, hogy számos ugy nevezett 'jóakarókat 's barátokat szerezzünk, kik egy nap egekbe emelni, más nap pedig sárral lennének hajlandók bennünket hajigálni, a' mint t. i. hiuságoknak kedvezünk, vagy ellenezünk, 'hanem hogy használjunk. 'S azért igazat fogunk mondani mindenkor és mindenütt, akár tessék, akár nem. Az igazi barátság szent kötelessége hizelkedéssel soha nem él; a' meg nem romlott Magyar pedig az egyenes bátor szót becsülni tudja, 's nem az elfajult 's elromlott hazafiakat veszi példánl, hanem

azokat, kik nem kevesbé hü jobbágyai Királyjoknak, mint Honjok valódi polgárjai. Nem azokat, kik azt vélik, hogy hazafiui tett, Urunk megbántása; sem azokat, kik azt kiáltják ‘hivatalban lévő nem is lehet jó Hazafi, ’s csak az igazi patriota, ki minden intézetet, minden rendelést kivétel nélkül rágalmaz — mint sokan azt tartják igazán Mester szakácsnak, ki mindent rendkivül paprikáz, ’s csak azt ugyancsak Magyar embernek, ki azt szereti is.

Azokat se majmolja, kiket semmi szebb vonzódás nem köt anyaföldjökhez, ‘mint egyedül jövedelmeik pontos elvárása, ’s kik a’ helyett, hogy hazafiaik elősegitése végett kezet nyujtanának, azokat inkább gunyolják, és sokszor bárdolatlanságokért kaczagják, holott még az oktalan állat se ocsmányitja maga fajtáját, ’s még az undok szarka se mocskitja be tulajdon fészkét. De ugyancsak azokat sem oda haza az elválhatatlan pipával, kik minden előmenetelnek eleven gátjai here gyanánt csak henyélve hiznak a’ Haza zsirján. A’ dolgos méh nem marad örökén kasában, ide ’s tova bolyong, ’s becses mézzel tér elvégre vissza.

A’ valódi Magyar vaktán senkit se követ, hanem a’ lehető legmagasb lépcsőig mind testi mind lelki tehetségit ’s tulajdonit sajátsága szerint fejti ki; foglalatosságit ’s életét személységéhez ’s körülállásihoz alkalmaztatja, maga köriben marad, és bármi csekély lenne is tisztje, annak tökéletes teljesitése ’s önbecse által ad diszt és fényt. Ki nem tudja, hogy sokféle ember kell a’ társaságban, sokféle hivatal u. m. egy erőművben sok szerszám, sok karika ’s a’ t.; de se az, se ez nem foroghat jól, ha mindegyik része nem

tökéletes; vagy ha a' rugó a' láncznak, ez pedig a' tengelynek akarja játszani rolláját, vagy ha minden részek közt nem uralkodik legszorosb összeköttetés, legtökéletesebb egybehangzás. Tegye csak mindegyik maga kötelességét, 's ne valamit egyebet; hanem azt ugyan emberül. Ne avassa magát politikába, kormányba helyén kivül; -- mit is tud ehez midőn olly kevés bizonyos datumi vannak. Mi birtokosak a' gazdaságot, kereskedést mozditsuk elő; fejtsük ki a' tárgyat jobban 's jobban; oktassuk, világositsuk fel egymást, álljunk sokan össze, mert mit tehet egy ember, Concentrice vigyük a' dolgot, 's ne Excentrice, mert eldarabolva Hazánk tágos mezein hány szép feltétel 's jóakarat némul el 's némult el már, melly egyesüléssel 's egyetértéssel vajmi Szépet és Nagyot alkotna 's alkotott volna! Tanácskozzunk, fáradjunk 's cselekedjünk, 's csak ne kivánjuk még azt is, hogy a' kormány érettünk szántson, vessen 's csüreinkbe takarítson is. Csak eszünkbe se jusson, hogy gátot fogunk találni előmenetelünkben, mert Uralkodónk se kiván egyebet köz 'boldogságunknál, 's ha némellyek közülünk nem részesek abban — Urunk tehet e arrul? -- vagy mimagunk?

Már mind ezek után — érzem rajtam a' sor, hogy vélekedésimet 'ugyan mit kellene egyben 's másban előmenetelünk végett eszközölni? -- előadjam, mert hibát találni vajmi könnyü, 's ahoz mindegyik tud, de jobbat előállitni -- bizony nehéz, 's abban szerencsés leszek e? nagy kérdés.

Most csak pénz, kereskedés 's gazdaságbeli tárgyakat kivánok fejtegetni, 's igy általányosan csak

azokrul lesz szó. Ha tán egyebeket is bele keverněk — a' mit tenni fogok e nem e? még magam se tudom, a' mi azonban könnyen megeshetik — azért előre is engedelmet 's bocsánatot kérek, mert nekem már az a' szokásom, vagy hogy jobban mondjam — hibám.

BÉVEZETÉS.

NEVETSÉGES vagy inkább szomoru dolognak kell e mondani, ha valaki nagy számu gulája 's tölt gabnavermei mellett is koplal, vagy szinte éhen hal? Nevetséges vagy szomoru e, ha egy nagy birtokos, kinek kiterjedt termékeny szántóföldei, rétei, erdei, szőlei 's a' t. vannak, ki nem adózik, 's az országnak szinte semmi terhét nem viszi, 's kinek sok ingyen dolgozik — ha egy illy birtokos mondom annyira elszegényül, hogy végre adóssági miatt semminél kevesebbje marad? Vig vagy szomoru játék tárgya e inkább, kérdem az Olvasót? Részemrül nem tudom nevessek e, boszonkodjam e? de hogy sokakra nézve a' dolog hazánkban nem igen áll különben, bizonnyal tudom.

Magyarországban a' termékeny föld kiterjedése 's mennyisége olly bő, hogy annak csak haszon nélkül fekvő része is gazdaggá tenne más nemzetet; 's ez kérdést nem szenved, mert nem vélekedés vagy okoskodás, hanem száraz és csalhatatlan számolás tárgya. Hogy pedig nem találkozik könnyen ország, mellyben számosabb nevezetes birtokosak javaikra nézve naprul napra 'nevetségesebben vagy szomoruabban aljasodnának el, mint Magyar hazánkban, azon se lehet egy cseppet is kételkedni, hacsak szemeink hasznát venni akarjuk.

Már ez mért van igy — 's ennek ugy kell e lenni, vagy tán nem kellene; annak kifejtése lészen ezen rövid Értekezés tárgya.

Ha az országok 's nemzetek előmenetelét, virágzását, vagy viszont azok hátramaradását 's hervadását tekintjük, 's mind azon okokat kifejteni iparkodunk, mellyek növéseket előmozditották, vagy hátráltatták, 's milly lépcsőkön emelkedtek fel, vagy süllyedtek le: ugy fogjuk találni — ámbár a' sorsnak 's vak szerencsének is nagy befolyása van — hogy legtöbbnyire felemelkedések oka az egésséges agyvelő, 's a' tudományok szoros rendszabási szerint felállitott 's folytatott intézetek voltak, 's viszont; ugy fogjuk találni tovább, hogy a' józan systema, akármily csekély fényü következési lennének is eleintén, még is a' köz virágzás és boldogság valódi alapja, 's viszont.

'S ha valamelly tudomány méltó és férjfihoz illő, bizonyosan annál dicsőbb nem lehet, 's egyszersmind édesb, 'mint embertársai java 's boldogsága okainak nyomozása 's kifejtése. Dicsőbb nem, mert az erénynek, melly szó erőbül származik, legnagyobb fénye az, hogy az erős nem egyedül akar megelégedett lenni, örvendeni, szerencsésnek érzeni magát, a' mi magányosan lenni nem is tudna; hanem hogy másokon is segitni törekedik, jólétekre kezet nyujt, 's többeket kiván boldogságra juttatni. Csak a' gyenge szereti önmagát, az erős egész nemzeteket hordoz szivében! De édesb sem, 's tán kecsegtetőbb sem, mert a' vizsgálatok folyamatjában, 's midőn mélyebben 's mélyebben közelit a' vizsgáló az alaphoz, mellyen az egész épület nyugszik, vagy azon maghoz, melly olly nagy fa növését okozta, midőn az akadályokat elháritja, a' ködöt eloszlatja, ugy fogja tapasztalni: hogy többnyire a' nagy következéseknek leg és legelső oka csekélységnek látszó dolog — 's viszont: hogy gyakran a' sok dolog, fáradozás és munkálódás hasznot nem hajt, sőt gátolja a' jót, mint sok orvosszer a' test rendes munkálódásit inkább hátráltatja, mintsem elősegélné: hogy az igazság, józan bánásmód 's a' 'Mit kell tenni, a' min többnyire fenakadunk, közönségesen közelebb van hozzánk, mintsem azt keresni szoktuk 's magunk is gondolnók: hogy a' természetnek, bal- 's előitéletek és szokások 's a' t. által meg nem romlott utján bizonyosabban

feltaláljuk 'szükséges tudnivalóinkat, mint egész könyvtárok elolvasása és sajátunkká tétele által 's a' t.

Annál pedig bájolóbb 's mulatságosb foglalatosság ugyan nem könnyen lehet, mint a' nagy következések okait kikeresni, és az időjárás 's avval összekötött történetek minden szövedékit 's fonódásit, és az egész esetnek, kezdetétül fogva végeig, mintegy csontalakját felállitni. Hány örvend csak egy rejtett szó kitalálásán! Hánynak áll legkellemesb 's legfőbb foglalatossága Calembourok és Charadok készitésében 's megfejtésében, a' mi többnyire csak hijábavaló 's haszontalan észcsigázás, és idővesztés. Már valljon a' kellemes időtöltésnek nem nagyobb sphaeráját leljük e, ha puszta szók helyett inkább rejtett 's nevezetes dolgok 's okok kikeresésében 's feltalálásában munkálkodunk? Én legalább mulatságosbnak tartom kinyomozni 's felvilágositni azt, ha bár hasznárul egy szót sem emlitek is, p. o. Francziaország kereskedése, szép és igen szerencsés fekvése mellett, még is mért olly csekély? Spanyolország mért szegényedett el minden kincse 's aranya mellett is? Mért gyarapodnak némelly országok lakosi mezei gazdaság által, bár földjök rosz? 'S mért szegényülnek el, vagy csak bajjal élhetnek mások, jóllehet honjokban a' föld jó? Mért hoz kőszén 's vasbánya több pénzt az emberek közé, mint arany és ezüstbánya 's a' t.?

Sok gondolkodók foglalatossági illy vizsgálatok voltak 's ma is azok, 's nem csak országokra 's nemzetekre, hanem a' tudományok minden ágazatira kisebb vagy nagyobb haszonnal terjednek ki, 's kisebb vagy nagyobb mértékben szinte minden embernek természetébe vannak szőve, azon különbséggel, hogy a' vizsgálatok vagy minden rend nélkül majd egyik majd másik tárgyrul tétetnek, a' mi igen közönséges és mindennapi; vagy pedig annak rende szerint 's lépvést, azaz 'methodice történnek, a' mi ellenben igen ritka.

Hogy nem a' tanulás 's tudományok mennyisége teszi az embert okossá, hanem azok megemésztése 's jó elrendeltetése, azt nem csak nálunk, hanem mindenütt nyilván tapasztalhatjuk; mert ha minden státusbeli embereket összeveszünk,

többet találunk életrevalót — ki élni tud 's nem csak városban hanem minden helyezetben, 's illyen előttem az okos ember — azok közt, kik könyvbül soha nem tanultak, mint azok közt, kik igen igen sokat, de rendetlenül tanultak 's tudnak. Hány parasztgazda találkozik csak nálunk is, ki tiz tudálékos életrevaló szük eszén könnyen kitesz? Ezek tudnak tán tiz nyelvet is imigy amugy; tán több ezer deák, franczia 's német verset is könyv nélkül; festéshez, hangászathoz is értenek mellesleg, mnemonikárul 's magnetismusrul is tudnak egyet 's mást szólani 's a' t.; de ha szerencséjekre pénzes állapotba nem szülte volna őket a' sors, tán kenyereket se tudnák keresni.

Azonban vizsgáljuk jó renddel 's józan methodussal: sok birtokosink guláik 's buzavermeik mellett is mért szegények? 's mért vannak számosan, kik százezer forintnál több esztendei jövedelmikkel, közel járnak a' koldusbothoz, vagy immár a' Samaritanus irgalmasságára is kerültek? Fejtsük ki hideg vérrel 's részrehajlás nélkül: mért nem viszik vagy vihetik iparkodó gazdáink gazdaságikat olly magas pontra, mint azt az éghajlat 's föld engedné, 's hogy hazánkban kereskedés mért nincs, — vagy legalább mért nincs ollyan, a' millyen lehetne?

Ugy látszik valamelly hibának kell lenni, melly a' jót gátolja; vagy valamelly hiánynak, melly miatt jó következések nem folyhatnak. És ezt iparkodjunk felkeresni. A tárgy nem felettébb unalmas 's annak kifejtése egy Magyart bizonyosan jobban érdekel, 's hozzá illőbb időtöltés, mint sok egyéb hiábavalóságok felfedezése. Ebben kiki velem egyet ért, hiszem, mert minden nemesebb ember nemzete hátramaradtán pirul, 's aljasodásán szenved; mint viszont hazafiai előmenetelén örvend, 's azok boldogsága teljes megelégedéssel tölti be lelkét.

Vélekedésemet egyenesen kimondván azt tartom: mind azon szomoru következésnek, mellyeket érintének, 's még bővebben fejtegetni fogunk, 's mellyeknek mindennapi tanui vagyunk,

nincs főbb oka, mint pénzbeli összeköttetésink hibás elrendeltetése, 's az abbul természetesen következő tökéletes hija minden Hitelnek. Ezen hiányt látom minden physikai természetlenség okának, mikor p. o. 100 ezer vagy több holdnyi föld birtokosa csak egy forintrul se tud bizonyos Hitelt adni, 's pénzben szükölködik; a' tőkepénzes ellenben helyet alig találhat, honnan várhatna bizonyos kamatot, vagy idővel tetszése szerint a' tőke rendes visszafizetését is. És éppen ugy látom a' Hitel hiját minden erkölcsi romlottság 's lelki aljasodás egyik fő okának is. Mert ha valaki pénzét 20al 50el 100al 100tul vagy még több uzsoráért adja kölcsön, annak bizonyára az ördöggel is van dolga, ki pedig 100tul 20nál, 50nél, 100-nál többet ir alá, azt bona fide soha sem cselekszi, hanem csalni akar. Már illy alkudozók közt, kiknek egyike embertársát nyúzza, másika pedig csalja, 's hol Mephistopheles játsza a' fő személyt, miként nevekedhetik emberség 's polgári erény? És ha ezen 'szép társasági szokás több nemzéseken hat keresztül, 's már anyatéjjel szivódik ezen 'gyönyörü régi elintézés, — ugyan kell e még több egy egész nemzet elrothadására? E' dohos penészen épült régi pénzbeli systemánk nem hozta e sok hazafi társunkat adósság dolgában többször immár olly keserves dilemmába, hogy szinte ostoba cselekvő 's gazember közt alig lehete harmadik rollát választania? Tegyük kezeinket szivünkre 's tagadjuk, ha merjük! Füleinket pedig dugjuk be azok előtt, kik nem is tudván jól, mirül van szó, azt ordítják: 'maradjunk a' réginél'. —

NÉHÁNY A' TÁRGYAT MEGELŐZŐ ÉSZREVÉTEL.

Hányszor halljuk a' bölcseség 's igazság némelly törvényit felebarátink ajkain, 's hányszor terjesztünk mi is szép hangon 's meleg öntetszéssel némellyeket követésre méltóul elő, mint p. o. 'Ismerd meg magad, 'Az egyesült munka erősb, 'Egy nap se linea nélkül, 'Halljuk a' más részt is, 'A' rend mindennek lelke, 's több efélét. 'S ugyan valljuk meg, melly ritkán hozzuk ezeket valóságra 's életre tetteink által? Már csak vegyük az éppen emlitettek közül eleinte a' bölcseségnek azon első mondását: 'Ismerd meg magad, 's fejtsünk ki mindent, a' mi vele összeköttetésben áll, 's ugy fogjuk tapasztalni, hogy mindennapi foglalatosságinkban annak hasznát venni közönségesen elmulasztjuk.

Az önismeret külön véve, minden egyéb körülállások ismerete nélkül, csak csorba hasznot hajtana; de a' bölcseség azt kivánja, hogy mindenki magát, azaz: testi 's lelki tulajdonit; körülményit u. m. nemzetiségét, vagyonát, hazáját, hazafiait; összeköttetésit, azaz: szüleit, rokonit, gyermekit; választottit, u. m. szerelmét, barátját, ismerősit olly tökéletesen ismérje, a' mint azt agyvelői ereje csak engedi; — a' bölcseség azt kivánja, hogy ezek kitanulása 's kiismerése élete fő foglalatossága 's fő tudománya legyen; és hogy végre minden külön helyezetiben, önmagát 's összeköttetésit keresztül látván 's tökéletesen ismervén, ha ugy szabad mondanom 'házi esze szerint cselekedjen.

A' legmagányosabb ember is számos oldalu, ugy hogy még egy remete is különféle helyeztetésekben van; mert ő

egyszerre a' Mindenható teremtménye, Király jobbágya, Haza polgárja, Atyja fia. Testvérei bátyja vagy öccse, Embertársai felebarátja 's a' t. 'S ha mind azokat teljesen nem ismeri, t. i. önmaga oldalait — nem is fejlődhetik olly tökéletességre, vagy a' mi éppen egy, olly boldogságra, mint az valósággal tehetségében volna. Azért látunk mindenoldalu imeretek hija miatt annyi különben jó atyát, ki egyébaránt nem jó hazafi; viszont sok jó hazafit, ki nem jó férj; számos jó házitársat, ki nem jó gyermek, nem jó rokon; sok jó gazdát, ki nem jó polgár; számos törvénytudót, ki minden egyébben tudatlan — 's több eféle.

A' ki pedig ugy akar cselekedni, hogy valaha azt meg ne bánja, vagy tán meg ne sirassa is, annak mind azon pontot, mellyen áll, mindazt, a' mi azon ponthoz ér 's üt, tökéletesen ismerni elkerülhetlenül szükséges; mert a' cselekvés olly szoros összeköttetésben áll magunk 's körülállásink mibenlétével, hogy az csak ebbül folyhat józanon.

Ki világosan érzi 's tudja, hogy egéssége gyenge, bátorsága csekély, az katonává nem lesz; ki azt nem tudja — mert magát nem ismeri — az tán azzá lesz, de hihetőleg a' csatában nem jelen, hanem hátul az ispotályban fog lenni, avagy előrehaladáskor Arrièregardehoz, hátravonuláskor pedig Avant-gardehoz fog kéredzeni, 's igy korán veszni, vagy kikaczagtatni, midőn más sphaerában tán hazafiai megbecsülését 's megelégedett hosszu életet találhatott volna fel. — Ki jól tudja, hogy szemei gyengék, azok hasznát kimélve fogja venni, 's igy hihetőleg a' nap sugárinak még vén korában is örülni; ki ellenben azt nem tudja, kábulásig merül tán könyvekbe, 's végre többet tudhat ugyan mint mások, de sokkal kevesebbet vagy tán semmit se lát. A' ki nyilván tudja, hogy az elme három főtehetségei: képzelet, emlékezet 's itélet tökéletes arányban nincsenek benne egyesülve, nem fog felemelkedésre vágyni, nem fogja munkássági körének tágulását kivánni, mert világosan látja maga előtt: hogy annál kárhozatosb elbizottság és vakság nincs, mint másoknak tanácsolni, vagy másokat vezetni akarni ahoz kivántató talentum

nélkül; 's hogy azok, kik ezen hiányokat nem érezvén, magokat kolomposokká 's vezérekké tétetik, több kárt okoznak, mint hasznot, és sok fáradozásikért, ha még olly tiszta szándékbul folytak is, dicséret 's hála helyett gúnyt 's gyülölséget aratnak — sőt némellykor áldás helyett felebarátikat könyekbe boritják, 's a' t.

Már ezek szerint a' vagyonos nem fogja pénzét elásni, mint viszont a' vagyontalan nem fog tehetségin tul költeni. A' ki tudja, hogy hazája a' nemzetek lehető legmagasb felemelkedési polczához közel áll, arra fog törekedni, hogy azt azon, meddig csak lehet, fentartani segélje; ki pedig látja, hogy hazája még serdülő korú, annak geographiai helyeztetését, éghajlatát 's lakosit fogja vizsgálni, hogy előmenetele rugóit kifejthesse. Már ha egy Muszka tartaná hazáját bortermésre leghelyesebbnek, 's annak másunnan behozatát kárhoztatná, nem cselekedne bölcsebben, mint ha a' Peloponesusi lakos hegyeit, völgyeit buzával, vagy a' Magyar sik mezeit olajfával vagy riskásával ültetné el. Éppen ugy ellenkezne a' természettel parasztgazda markában a' kormány zablája, mint a' kapa vagy csépló uralkodóéban. Szinte olly nevetséges az egésséges fiatal ember patikások 's orvosok kezében, mint a' beteges öreg ur fiatal menyasszonyával négy szem közt. Igy van egyéb körülmények meg vagy nem ismerésével is. Mennél jobban átlátja azokat az ember, annál józanabbak tettei. 'S ha jól át gondoljuk a' mondottakat, ugy látszik, az emberi nyomoruságok nagy része ezen bölcseség törvényének nem használásábul származik.

Ha körül tekintünk, itt látunk nyavalában sinlődőt, mert erejét, ott kétségbe esettet, mert vagyonát vélte nagyobbnak. Emitt lézeng ügyefogyott, amott gyalázatba merült, mert ez hazáját, amaz hazafiait nem ismerte. Ott koldul az egykori gazdag kereskedő, mert az ország fekvését, szokásit nem látta tisztán. Amott megvonul a' valaha pompás birtokos, mert se vagyona, se adóssága, se hazája nem tünt soha esze 's szive elibe. Amarra teng az elbukott árendás, mert földje vegyületét, ereje mennyiségét, 's a' közel vásár szerencséjét nem ismerte.

Emitt szomorkodik a' néha-napján szabad 's vig legény, most férj, mert a' házasságbul csak édest, de keserüt nem várt. Amott kinlódik az életen keresztül egy szerencsétlen házas pár, különvéve mindegyike nagy érdemü, de nem egymáshoz illő — nem ismerték egymást — 's a' t.

Mind ebbül következtessük: 'hogy a' józan kifejlésre, megbirálásra 's cselekvésre az önismeretnek — a' szó egész kiterjedésében — használása az életben mindenek előtt szükséges.

Eröltetés nélkül 's természetesen jog folyni ebbül sok mindenféle hasznos, p. o.: 'a' régi nem jó, mivel régi, hanem jó és rossz is lehet. Az uj pedig nem rossz, mivel uj, hanem jó és rossz is lehet. A' mi magyar, mivel magyar még nem helyes, hanem helyes és helytelen is lehet; 's a' külföldi nem megvetendő, mert külföldi, hanem megvetendő és elfogadható is lehet. A' régi szokás sem nem jó azért, mert szokás, sem nem tiszteletre méltó, mert régi, hanem éppen olly hijábavaló 's erkölcstelen, mint szent és bölcs is lehet 's a' t. Ezek által pedig szoros tudományi rend szerint haladván elő, sok régi mondás, melly sanctionálva lenni látszott, elbomlik 's örökre elnémul. Csak lássuk.

Minden jobbitás és előmenetel ellen sokan legkisebb önismeret nélkül igy kelnek ki: "A' nemzetiséget nem kell rontani, mi Magyarok vagyunk, ne utánazzuk a' Francziát, Angolt, Németet„ "Csak ne tegyünk semmit nemzeti szellemünk és sajátságunk ellen„ Illy módon a' régi jóval a' régi rossz is örökön örökké megmaradna, az uj jó pedig soha életre nem kaphatna, 's ez kivánható, ohajtható e?

Tagadhatatlan, hogy a' szellem és sajátság minden nemzet legsarkalatosb intézetire nézve szent, 's annak megsemmisitése a' nemzetiség halálát elmulhatlanul sietteti; de ha kislelküleg makacson minden javitást kirekeszt, a' legszebb, leghasznosb 's legszükségesb előmenetelnek lesz gátja, hijábavalóságokon 's szemfényvesztéseken alapul, 's annál veszedelmesb, mennél erősebben ragaszkodik hozzá a' sokaság. És ugyan mi az a' nemzeti szellem, az a' sajátság? az már készen

jön a' világra, mint valamelly állat? egyszerre sül mint a' zsemlye? vagy pedig már érett korban kezd tüstént lehelni 's élni, mint Pygmalion márványa? Avagy csak lassan ered, halkkal nő, nevekedik 's fejlődik ki?

Ha az első igaz, akkor éppen olly igazán lehetne azt is állitni, hogy Amerikának 's Ujhollandiának némelly vad nemzetiségi 'az ő nemzeti szellemek és sajátságok elromlása nélkül, általjában semmiben sem mehetnek elő, hanem már arra vannak kárhoztatva, hogy tulajdon állati vadságokban örökön öröké maradjanak meg.

Egy magányos ember ugyan mikor végzi tanulásit, azaz öntökéletesitését? Akkor mikor iskolábul kilép, mikor pappá vagy ügyvéddé leszen, tán mikor megházasodik? vagy 30 esztendős korában, vagy mikor? 'S igy melly időpont az, midőn egy nemzet már olly magas lépcsőn áll, hogy legkisebb változtatás vagy ujság a' nemzeti lelket megrontaná; 's mikor van az, midőn már annyira áll kifejtve, hogy a' legkisebb előmenetel vagy javitás nemzeti zománczának kettétörése nélkül ne eszközöltethetnék? Már mi Magyarok mikor voltunk olly igen érettek, hogy egy kissé még jobban megérnünk nem lehetett volna? ugyan mikor? Szent László idejében, vagy midőn Mátyás hires könyvtára még álla 's Visegrád egész fényében? Vagy midőn az ország összesereglett Rendei Mária Theresia Királyjok védelmére igaz magyar 'szabad ember 's hiv jobbágy érzésével kardot rántottak, 's a' sebes hirnél is elébb Berlinbe termett hős Hadik 's a' t. Bármilly édesen melegitse is ezek emlékezete lelkeinket, csak egy szebb jövendőnek maradnak szép előjelei 's villám csillanatú jelenési, 's állandóbb és szelidebb világosságot igérnek. Haladjunk!

Csak ebbül is látszik részrehajlás nélkül, mennyi nevetséges fejlik ki a' dolognak egy kis rendes vizsgálata által.

Ha gazdaság jobb elrendelésérül van szó, hány kél ki igy: "Ez Belgiumban, Olaszországban jó lehet, de nálunk 'a' nemzeti spiritus, a' sajátság„ 's a' t. Ha pénzbeli hitelrül van szó — hány szájában hallom azon bölcsen átgondoltnak látszó themát "A' Cambium Mercantile igen kivánatos volna,

de az alkotmány, a' régi familiák fenmaradását illető gond 's helyeztetésünk azt nálunk lehetetlenné teszik„ És igy mások különfélekép.

Ha pedig a' második igaz, hogy t. i. 'a' nemzetiség csak lassan és halkkal fejlik ki, nő és nevekedik, akkor ugy hiszem 'mindenkinek, ki a' nemzet tagja, minden időben 's minden körülállásokban leg és legfőbb kötelessége, hogy annak előmenetelét 's javát, mennyire erejében áll előmozditni helyeztetéséhez képest törekedjen, 's a' bölcseség azon két más rendszabásit, mellyeket előadánk, kövesse 'a z e g y e s ü l t m u n k a e r ő s b, 'e g y n a p s e l i n e a n é l k ü l, mert csak egyesülés 's állhatatosság által győzhet a' halandó mindenen. A' mi pedig a' 'M i k é p e n t, és H o g y a n't illeti, a' mi legfőbb kérdés, vegyük a' bölcseség azon két utolsó mondását, mellyekrül szólánk, segédül 'H a l l j u k a' m á s r é s z t is. 'A' r e n d m i n d e n n e k l e l k e, 'mert ugy fogjuk találni hidegvérü fontolgatás után, hogy többnyire a' legszebb 's legjózanabbnak látszó planum 's projectumnak, 's a' legnagyobb fáradozások 's munkálkodásoknak azért nincs 's nem is lehet várt és ohajtott sikere, 'mert önkényesen minden felvilágositó E l l e n z é s nélkül, 's igy tereméuszetesen csak féloldalulag 's hiányosan koholtattak, készittettek, 's végre nem azon rendben kezdődtek 's folytatódtak, mellyet a' dolog természete kivánt volna.

Milly következési vannak az egyesületeknek, 's azok mit állitottak már fel csillagunkon, külföldön láthatjuk, 's ha még az sem elég, kézzel foghatjuk, 's igy azon nem kételkedhetünk. Azonban az egyesületek lelkérül, mellyet más helyen már érinték, igen kis számuaknak van tiszta értelmek. Legtöbben azt gondolják, hogy az egyesület az, 'hol sokan fizetnek 's egy parancsol, — pedig nem az a' dolog veleje, hanem 'hogy soknak nem csak vagyonbeli, hanem lelki tulajdona is egy czélelérés végett összesedjen. Británniában például alig tehetni olly kicsapongó projectumot, hogy arra aláirást tüstént kapni mód ne volna; 's azon utazó, ki mindennek

csak héját, de belsejét semminek se szokta látni, vándorlásiban sokszor jóizüen elneveti magát a' szigeti lakos originalitásán vagy tán éppen bohóságán.

Mi nézzük inkább a' dolgot közelebbrül, minekelőtte nevetnénk, 's aztán itéljünk; mert vajmi kelletlen érzés valakinek nagyobb felsőséget utóbb elismerni, kit előbb gondolatlanul gunyoltunk. Ha azon plánumot adná valaki p. o. hogy Amerikát vizcsatorna által ketté vágja, 's igy a' Mexikói tenger-öblöt 'a Békes-tengerrel egyesiti, mellynek sikere valóban elég bizonytalan volna, még is tüstént találna elég A l á i r ó t, de — 's itt vigyázzunk, mert ezen tengely körül forog a' müv — E l ő f i z e t ő t egyetlenegyet sem. Kik aláirták magokat, egyedül öneszek 's belátások által vezettetvén neveznek ki több személybül álló választottságot, melly az ügyet minden részrül megforgatja, nézi, vizsgálja, legnagyobb világosságra fejti — 's nem nyakra főre, hanem a' tárgy fontossága szerint több esztendeig is 's végre józan véleményét beadja. Ha az ajánlás kivihető 's hasznot igér, elfogadják, 's az aláirtak egy jutalmas intézetben, mellynek kivitelbeli 's pénzbeli dolgaiban a' választottság fővigyázattal van, részesülnek; mind azok pedig, kik magokat alá nem irták, abbul ki vannak rekesztve, mivel az actiák száma tán meg volt határozva. Ha pedig szemfényvesztésnek találják a' dolgot, vagy nyilvános csalás, 's puszta száraz theoria sülne ki abbul, elszakitatik az árkus, vége a' dolognak, 's mindenkinek pénze zsebiben.

Nálunk legelső lépés fizetés szokott lenni; aztán minden hozzájárulásunk, minden publicitás 's minden számadás nélkül, — végre véletlen azt halljuk valakitül, hogy 'ö n t ö z g e t é s r ü l, ráfizetésrül van szó, vagy a' dolog elbomlott, semmi se lett belőle. És mi ezek után csudálkozunk az egyesületeknek mért van másutt 's mért nincs nálunk sikere!

Sokan tudom azon sophismával állnak ez ellen készen "'s még is éppen Britanniában mért nem sül el annyi, mért van ott annyi megbukás, a' mirül nálunk szó sincs„ 'Azon hadívezér, ki számos ágyut elfog, némellykor el is veszthet nehányat' Többször esik lóval 's lórul, ki annak hátán sok-

szor jár, mint ki rá se ül. Sokban csalatkozik az, ki sokat próbál, 's többször hibázik az, ki ébren van, mint a' ki alszik. Ki pénzét elássa, az meg nem bukik, 's kincsét se veszti el, ha csak el nem lopják, de értékének semmi hasznát nem is veszi, 's rá nézve arany és kő egy becsü. Azon álló hid, mellyet a' Dunán senki nem próbál, el sem is bomolhat 's a' t. De mit vesztegessem a' szót; azt legalább nem tagadhatni, hogy az egyesületeknek az előadott móddal vitt szerkeztetése által a' sorsra épült számolások szerint minden esetre nagyobb a' siker hihetősége, 's kisebb a' sikertelenség veszedelme.

Mindennapi munka 's gyakorlás által mennyit vihet végbe az ember, 's milly tökéletességre emelheti természeti tulajdonit, sőt még azokat is, mellyekhez legkisebb ügyességgel se látszik birni, 's végre mennyit 's mi nagyokat állithat időjártával elő, nyilván tapasztalhatjuk magunkon, ha t. i. valamit tökéletesen tudunk, vagy világi létünknek valamelly jelei vagy nyomai már vannak; de még inkább tapasztalhatjuk szinte minden megkülönböztetett embertársink életrajzában. Jusson csak eszünkbe Apelles, Demosthenes, Epaminondas, Péter Czár, tekintsük ujabb időkben Brunelt, Canovát, Lawrencet, Paganinit?

De az ember hibája az, hogy igen sokféle akar lenni, 's igy alig lehet igazán tökéletes 'E g y f é l e, 's kivált nálunk, hol a' tudatlanságbul kilábolás nem éppen olly régi, legszembetünőbb quodlibetes embereinknek szerfeletti sokasága — igazi bölcseinknek pedig, kik az idővel egyenlő lépést tartani tudnak, azt meg se előzik, el se maradnak, szerfelett csekély száma.

Tagadni nem lehet, hogy csak azt müvelhetjük tökéletes ügyességgel, a' mit m e s t e r s é g 's n e m i d ő t ö l t é s k é p e n űzünk. Ismerje meg tehát kiki, mi az ő mestersége 's tisztje, ha valamiben felsőbbséget vágy elérni, fejtse ki azt tehetsége szerint, foglalatoskodjon azzal minden nap, 's tegye azt 's csak azt minden vizsgálati 's tanulási fő tárgyává; minden egyebet

mellesleg folytasson, az legyen dolga, egyebek nyugalmi, pihenési. Igy mi magyar birtokosok a' törvény, ország védelme, gazdaság 's kereskedés körül foglalatoskodjunk, mert ezeket ismerni tisztünk 's kötelességünk, 's nem csak ugy, ahogyan azok hazánkban vannak 's voltak, hanem a' mint külföldön is vitetnek, ne hogy egy oldaluakká váljunk. Ezek legyenek fő foglalatosságink, minden egyéb szép és kellemes pedig mellékes időtöltés.

Én ugy hiszem, a' festés festő, a' hegedülés hangász dolga, 's hogy ezek szájában, ha önmüvészetekhez nem tudnak, a' kereskedési, politikai, országgyülési tárgy olly kedvetlen hangu, mint nevetséges vagy inkább fájdalmas egy magyar Magnásban pseudo-Raphaelt, 's ál-Kalkbrennert látni, ki se hazája nyelvét, se anyaföldje számos javait 's némelly hátramaradásit nem ismeri, annak előmenetelén se nem munkálódik, se nem örvend, 's kinek mindenre nagyobb gondja, mint éppen természetes kötelességire. Ha mindazáltal egy személyben egyesülhet Zeuxis, Szilágyi, Zrinyi 's Rossini, Newtonnak 's Pittnek ráadásával, akkor egy szót se szólok, hanem inkább tapsolok annak, ki mind ezen most emlitett halandók tulajdonit magában egyesülve érezvén, a' tudományok 's müvészetek minden ágazatit és egyetemét egy frontban kezdi 's gyakorolja.

A' felvilágositó ellenzés hasznát senki nem tagadhatja. Hogy tudja meg az ember még legalacsonyabb helyezetben is az igazat, ha mindenki minden szavát 'igenli? 'S hát még magasabb lépcsőn mint tanulhatja ki a' dolgok igaz állapotját, ha hiedelmiben soha tagadóra nem lel? 'S ugyan hogy cselekedhetne józanul a' dolgok mibenlétének valódi ismerete nélkül?

A gazdaságban hány fiatal birtokos károsodott már az által, hogy próbáit tisztjei 's emberei minden ellenzés nélkül helybenhagyák, 's észrevételiket szolgaikép elhallgaták.

Sok számos intézet mért szerkeztetett hiányosan tökélet-

lenül 's rosszul? mert az 'alattvalók függésben lévén szólásnál tanácsosbnak tartották a' hallgatást'.

Hány szép talentum nem juthatott magasb lépcsőre, mivel elhallgattatván gyengeségi, magát önhittségbül csalhatatlannak képzé? 'S általjában mennyi egyoldalu 's csak szinenjáró 's felületes fakadt már a' világon az önakarat azon zavaros kutjábul, melly az ellenző észrevételek hija miatt meg nem tisztult 's igazságra soha ki nem fejlett?

Csak mindenoldalu vizsgálat által lelhetni fel az igazságot, 's ez csak a' gondolatok legszabadabb közlése által valósulhat. Hol a' beszéd korlátos, ott rab a' nyelv 's csak rabként szól.

Sokan az ellenzéstül ugy félnek, mint a' setétségtül, az pedig éppen olly szükséges az igazság tökéletesb kifejlődésére, mint ez a' nap sugárinak szembetünőbb tételére. Semmi se lehet az egész világi egyetemben n y o m á s és e l l e n n y o m á s nélkül. 'S csak olly tanácskozás szül bölcseséget 's áraszt áldást az emberiségre, hol szabad, hidegvérü, tiszta át- 's belátás vezérli a' vizsgálatot 's okoskodást.

Mai világban senki se hisz azért valamit, mert e z vagy a m a z mondja, senki sem inditatik legalább belsejében, mint tán ez előtt az okoskodó, hanem az okoskodás által, 's elmult Pythagorással az 'Ő m o n d t a, 's még is hány végzi, ha már minden más fegyveribül kifogyott, eképen okoskodását "meglássátok ez ártalmas 's veszedelmes leszen, evvel a' czélt nem érjük el; ne kételkedjetek, higyjetek nekem„ a' mi más szavakkal közelebbrül tán ennyit jelent: "Ti a' dolgot máskép látjátok, én is; egymást nem tudtuk meggyőzni, de a' természet — 's arrul nem tehetek, hanem ajándékát háladatosan használom — agyvelőmet máskép alkotta, mint tiéteket; én látom a' jövendőt világosan, ti azt értelmetek 's vizsgaerőtök gyengesége miatt nem láthatjátok, azért kötelességem titeket belátástok 's kivánságtok ellen is szerencsére kénszeritni, vezetni, boldogitni; ti kötelességtek pedig hinni, szót fogadni, követni 's a' t."

Egy ismeretes franczia iró azt mondja 'az oppositio ollyan mint az epe, kell a' test épségéhez egy kevés, de

csak igen sok ne, 's az a' kevés is ugyan egésséges legyen'. Ne kárhoztassuk az ellenzést tehát általjában minden kivétel nélkül, hanem 'halljuk a' más részt is, az ellenben ne fajuljon el rendetlen 's makacs fejességre, 's ne gondoljon az által mutatni charactert, hogy mindég azt mondja 'fekete, mert már egyszer — minden világ nélkül lévén — azt állitá, habár most azt nyilván látja is, hogy fehér. Sokan pedig, kik tán számos esztendő leforgása alatt nem hallottak igaz férfiui bátor 's egyenes szót, ne tartsák azokat mindjárt faragatlan falusi vagy veszedelmes utazott embereknek, kik velek egy értelemben nincsenek, másként látják a' dolgot mint ők, 's azt szembe meg is merik mondani.

Azok végre, kik valami igen bölcset vélnek az által állitni "Ugyan mi haszna lehet az oppositionak, hiszen azt még Angliában is elnyomja a' Ministerium,, — arra méltóztassanak figyelmezni, 'hogy az oppositio hasznot — ha csak a' zürzavart nem vélik illy okoskodók haszonnak — az által minden bizonnyal nem hajtana, ha a' kormánynak legjózanabb 's legczélarányosabb rendelésit feldöntené 's megsemmisitené, 's hogy inkább kárhozat lenne az országra nézve, mint sem valami kivánatos, 's hogy a' felvilágositó ellenzésnek soha nem is lehet semmi egyéb czélja, mint minden tárgyat a' maga józan egyenes utjára 's tökéletes súlyegyenbeli járására vezérleni, 's a' Ministeriumot arra kénszeritni, hogy mindent előkeressen, kitaláljon 's intézzen el, a' mi a' közjót 's közboldogságot legbizonyosabban 's legrövidebben eszközli — ezt érti az Angol 's minden józan az oppositión.

És ha egyszer az igazság előttünk nyiltan áll, 'a' jó Rend, melly mindennek lelke, akkor magátul foly. A' ház 's gazdaság körül — legyen a' napi 's időszaki rend a' természethez 's körülállásokhoz képest immár megállapitva — a' legkisebb is jól 's akadás nélkül forog. Szintugy egyesületekben, társaságokban, országlásban.

Csak hogy a' dolgot ugy kell venni, mint van, 's nem

mint lennie kellene. Tartassék meg a' régi jó rend elszánt akarattal, a' hol pedig látszik a' társasági machina akadozása, ott állitassék uj rugó, fris tengely, ép fogu karika; a' rozsda pedig sehol se szenvedtessék, de halkkal vakartassék le, hogy semmi se törjék; 's igy az előitéletek is csak csendes móddal reszeltessenek, mert azok hamar kiirtása némelly öregben tán halált is okozhatna; de hogy azokat már anyatéjbe is keverni kelljen, az bizonyára hazugság.

Összehasonlitások által legjózanabb elmélkedni. 'S igy az egésséges itéletü hazafi nemzete elsőbbségin örül, 's azokat mind jobban jobban kifejti. Ott pedig kettőzteti fáradozásit 's halad, hol hátramaradást sejditne, 's minekelőtte jobb 's boldogabb hazát keresne, még inkább szereti 's nagyobb szorgalommal ápolgatja édes anyaföldét, mint ügyefogyott agg szüleit vagy sebbe esett pajtásit se tudná segedelem nélkül hagyni, hanem még drágábbak lennének szivének! Tanul ő bölcseséget, de nem egyedül könyvekbül, cathedrákrul; hallgatja inkább a' természet szent szavát, melly minden ember erkölcséhez mágusi erővel szól, 's felemelni iparkodik hazáját nagyobb méltóságra, nagyobb diszre.

'S hát mi volna még a' magyar fellobbanó lángnak a' Király és Haza diszére lehetetlen? — kivált ha sokszori szalmatüzére még azon régi cserbül is vinni akarnánk, melly nem csak vadoninkon de melleinkben is elég találkozik!

Tőlünk függ minden, csak akarjunk. 'S nem lelki, testi 's országbeli javaink dicsérete emelheti fel hazánkat, hanem hátramaradásink 's hibáink nagylelkü elismerése, 's azoknak férfias orvoslása. Annyi Jó 's Nemes van bennünk, hogy a' jónak mértéke könnyen levonja annak kisded sulyát, a' mi még hátra van.

A' MAGYAR BIRTOKOS SZEGÉNYEBB, MINT BIRTOKÁHOZ KÉPEST LENNIE KELLENE.

A' birtokrul 's vagyonrul is, mint minden egyébrül elágozik az értelem, 's az tulajdonkép a' szenvedelmek 's érzések számtalan ellenkezési 's árnyékozási miatt mindeddig nálunk, sőt másutt is sokak előtt homályban dereng. Az egyetértő legszámosb két felekezet az, mellynek egy része az aranyat s pénzt véli, másika a' földet 's fekvő jószágot tartja birtoknak, vagyonnak; véleményem szerint pedig se kincs se mező nem az, hanem azok haszonvehetősége. Mit birt Robinson szigetén aranyában, 's vallyon mit ér kiterjedt határa, erdeje és sivatagja némelly Magyarnak?

A' pénznek csak ugy van értéke 's becse, ha azért az élet számos javait magunknak meg is szerezhetjük; mint nem különben a' földnek csak ugy, ha az számunkra az élet számos javait megtermi. 'S igy az a' birtokos 's vagyonos, ki magának 's övéinek az élet számos javait mindenkor 's mindenütt bizonyosan megszerezheti; 's birtoka és vagyona nagysága vagy kicsinsége azon arányban áll, mellyben ő az élet több vagy kevesebb javait magának megszerezni képes mindenkor 's mindenütt. Szegény pedig az, ki csak ritkán 's nem mindenütt, 's nem bizonyosan juthat az élet javaihoz, és szegénysége annál nagyobb, mennél bizonytalanabb a' lehetőség élte szükségeit kipótolni.

Az ideális vagyon, mint p. o. olly tőkepénz, mellyet se le nem tesznek, se kamatját nem fizetik, vagy olly erdő vagy mocsár, melly jövedelmet nem hoz, nem egyéb álomnál, 's

haszna se nagyobb, mert se kenyeret az éhesnek, se ruhát a' meztelennek nem nyujt; 's mennél bizonytalanabb a' tőke vagy kamat fizetése vagy a' jövedelem, annál inkább képzelethez 's füsthöz hasonlítható a' birtok, a' vagyon. Ha száz esztendő alatt fizetik vissza pénzemet vagy annak kamatját, nekem semmim sincs, 's nem is lesz soha; ha husz esztendő alatt, akkor tán lesz valamim, tán nem, mert ki tudja, még akkor élek e? 's igy folytatva. Mit ért füszeres ebédje Párisban, 's jó meleg mentéje Vilnában az éhséggel 's hideggel küszködő Gallusnak Berezinánál? Mit értek a' Sárvizi és Sióí berkek, mellyek most hasznos kaszálók, elholt eleinknek? — Semmit. — 's a' t.

A' pénznek, földnek 's minden egyébnek csak ugy van lehető legnagyobb haszna, ha egyiket 's másikat minden pillantatban arra fordithatom, a' mire tetszik. Mennél szaporábban juthatok pénzemhez vagy földemhez, 's mennél rövidebb idő alatt cserélhetem az elsőt a' másikért 's viszont; vagy egyiket 's másikat egyéb életjavakért, annál többet ér 'nekem száz vagy millio forintom, tiz vagy száz ezer hold földem, 's viszont minden becse meg is szünhet, mert az érték szorosan a' pillantathoz van kötve. A' szomjus embernek fris ital, fáradtnak ágy, fázónak tüz, tengeren küzdőnek part, félénknek bástya vagy domboldal annak idejében többet ér, mint a' világ minden egyéb kincse. 'S azért látunk sokszor vagyonos embert kevés birtokkal, 's ugy szólván igen szegényt iszonyu vagyonnal, mert vajmi sok életjavakat termeszthet ki csekély vagyon helyes körülmények közt, 's Croesus kincse sem elegendő, még szükség kielégitésre is, ha azzal bátran 's tetszésünk szerint nem élhetünk.

'S ime csak ez a' kevés is elég annak kifejtésére, hogy pénzéhez 's földéhez képest mért szegény a' magyar tőkepénzes és földesur. Az első nem teheti pénzét olly helyre — ha ládájába nem csukja — honnan mindég tetszése szerint ki is vehetné, 's attul rendes kamat folyna is. A' másik pedig kiterjedt zsiros dülőji mellett se kap jószágira sok kéregetés, industria 's datur modus in rebus nélkül bizonyosan 's okve-

tetlenül egy forintot is. Meglehet, tán becsületes képére ezreket is; — de ez más.

Nem szegényebb e tehát nálunk a' becsületes tőkepénzes, mint természet szerint lennie kellene? Az országban minden van, a' mi Hitelt adhatna, fekvő jószág, ház, marha, gabna, bor 's a' t. De ő vagyonát nem állithatja ezen alapokra, hanem fövényre vagy hogy jobban mondjam, levegőre állitni kéntelen. Ha körülnéző 's óvakodó, esztendeig is elhever ládájában tőkéje, 's ez által nem gyarapodik, 's végre olly érzéssel ereszti pénzét más kezébe, mint valaha Mongolfier veszedelmes hajóját levegőnek, — bizonyosan nem tudván, látja e azt még valaha, vagy legalább hirét hallja e még egykor!

Végre minekutána minden észbeli erőltetés 's vizsgálattal — mellyekkel a' circulus quadraturáját ki lehetne találni — pénzét ugy nevezett 'bátorságos helyre tette le, sokszor már egy pár év után azt tapasztalja, hogy se pénze tőkéjét, se kamatját többé nem látja, de minden ember által dus capitalistának tartatik, 's igen szigoru 's fösvény hirre kap, ha pénzét — melly tulajdonkép nem övé 's mellyet soha nem is lát — nem költi, 's abbul se felebaráti segedelmére, se a' közjó előmozditása végett nem ád 's nem áldozik. Ha minden boszut 's mérget, 's még ezek mellett a' pörben elköltendő pénzt tekintjük 's számba vesszük, nekem legalább tréfán kivül ugy látszik, hogy tizszer boldogabb az, kinek semmi tőkepénze nincs, mint az, ki illy forma tőkepénzt, azaz csak annak emlékezetét birja. Tantalusi kinnál én nagyobbat nem ismerek.

Ha pedig a' pénzes ember nem szerfelett nagy scrupulista, nem könnyebben lesz e helyeztetésünkben uzsorássá, mint másutt? A' ki törvényes kamatnál többet kiván, az előttem uzsorás, akárhogy himezzük a' dolgot. De nálunk sok ember jó szivvel adná pénzét 5 's 6tal 100tul, ha tőkepénze feneken 's nem levegőn, hypothekán 's nem hypothesisen állhatna, és sokkal szivesebben, mint 10 's 20al 100tul bizonyosság's Hitel nélkül; 's ha ezen utólsót teszik is, sokan eleintén a' törvénynek ebéli hiá-

nyos létével csendesitik el lelkiisméreteket; mint sok katona ellenség előtt szükségbül csak egyszer élvén másével, végre megrögzött rablóvá lesz; ugy ama pénzes nehány megilletődés után rendes uzsorássá válik, ki többé pirulni nem tud. 'S erre a' törvények hiányossága vezet, mellyeknek az embert éppen ellenkező utra kellene idézni 's kénszeritni!

De hát még a' földesurak 's földbirtokosak mi állapotban vannak, 's azoknak természet ellen való szegénységekrül mit mondjak? Ha egynek pénzre van szüksége, minden jószági mellett is ugyan kaphat e törvényes kamatra elegendőt könnyen és tüstént? Hány van köztünk, ki nem kéntelen termését, gyapját 's a' t. bizonyos időszakonként, sőt némellykor még idő előtt 's árán alul is eladni? 'S hánynak, ki már a' praecipitium fenekén nyugszik, legömbörödése első kezdete 's oka nem egyéb volt, mint egy pár ezerre való szüksége, mellyért akkori birtoka ezernyi hitelt adhatott volna, de mellyet rendes és világos Hitel hija miatt csak felette nagy uzsorával kaphatott? Hány birtokost ismerek magam, ki mindég pénzben szükölködik, 's kinek kincse maga előtt mindég el van zárva?

Vegyünk egy példát elő: ha valakinek százezer forint bizonyos jövedelme van 's egy millió adóssága, az hatvan ezer forint kamatot fog fizetni, 's igy neki esztendei kiadásira negyven ezer forint marad, 's éppen annyi birtokkal bir mint az, kinek adóssága nincs, 's tiszta esztendei jövedelme csak negyven ezer forint. Ez axioma, 's ennek az életben is ugy kellene lenni, 's hol Hitel van, a' dolog mindenütt ugy is áll; de nálunk az elsőnek semmije sincs, vagy nem sokára semmije se lesz, midőn a' másiknak negyven ezer forint jövedelme van.

Ez furcsa 's csudálatos jelenés, különös tünemény ugy e? 's kivált azokra nézve igen mulatságos és hasznos, kik telhetetlen apjoktul az adósságokat 's jövedelmeket illy arányban vették át ugy nevezett 'örökös jószágikon, 's kik mind jobb

's nemesb időszak fiai alig képesek minden buzgóságokkal 's felemeltebb érzéseik mellett is hazánk javára czélzó fáradozásik által néminemüképen kidörzsölni azon mocskokat, 's elfelejtetni azon szenyt hazafiaikkal, melly szüleik élete után hátramaradt, 's melly minden becsületes emberben, ha gyülöletet nem is, legalább szánakozást gerjeszt. A' Hitel hija felijeszti hitelezőit, 's kérje fel csak tőle egy rész tőkéjét, kész a' megbuktatás. Az adósságok mennyiségét senki bizonyosan nem tudhatja, a' jószágok becse elirányozva nincs — a' mi szerfelett változó jövedelminkkel lehetetlen is — 's igy a' p a n i c a sokszor ok nélkül is annyira elfoglal minden hitelezőt, hogy a' zürzavarban végre mind az adós, mind hitelező károsodik, 's csak azok gyarapodnak, kik a' zavarosban tudnak halászni, 's a' pörök ágozátit, 's archivumok kulcsait olly szorosan tartják markaik közt, hogy az illy állapotban lévő földesur minden jó, szelid 's szép tulajdoni mellett egyéb minden, csak nem ur, 's minden esetre sem nem földesur, sem nem birtokos, sem nem vagyonos, 's őtet az, a' mi 'övé, közelebbrül nem illeti, mint sok titkos tanácsost a' titok.

Ha idő volna egy jószágot visszaváltani, vagy egy familiabelit megtartani, bár adósság jószáginkat nem terheli is, pénzt hihető nem kapunk, vagy bőrünket nyuzzák. Minden más országban repülve hoznák a' pénzt, 's nem mivel a' pénzkeresők tán Grófok, Bárók, Nemesek, vagy mivel jó 's hires emberek, hanem mivel hypothekát tudnak adni. Nem is ér hitelre annyit a' szép kép 's az ugy nevezett 'emberséges pofa, mint ház, föld, erdő, juh 's a' t. Nálunk a' Hitel, mintha legveszedelmesb tengeren kereskédnénk, nem valódiságon áll, hanem az adós vagy emberei ügyességén vagy csalfaságán, 'a' hitelezőkkel t. i. elhitetni azt, hogy az adósság csekély, az érték nagy 's minden jó rendben van. A' ki jó szinjátszó, egy darabig rá is szedi a' publicumot, mig elvégre magas állásárul a' dráma utólsó scenájában nevetségesen maga bukik le, mint D o n J u a n vig vacsorája után a' gőzölgő mélységbe!

Ha jó alkalom fordulna elő jószágot szerezni, vagy az

ösieket nagy 's bizonyos nyereségre instruálni lehetne, vallyon tehetjük 's eszközölhetjük e, kapunk e arra olly könnyen 's bátorsággal, mint azt birtokunk 's vagyonunk szerint találni kellene, elégséges pénzt? 'S nem attul kell e mindég tartanunk, hogy legkisebb gyanu 'nehogy többet költünk mint van, hitelezőinket annyira felijessze, hogy azok tőkepénzeiket ismét felmondják, 's minket tán legnagyobb zavarba hoznak?

És ez földesuraink 's földbirtokosink állapotjának vázrajza, 's ebbül látszik, hogy inkább 'm e n d e - m o n d a teszi Hitelünk létét vagy nemlétét, mint fekvő jószág, ház, marha, gabna, bor, 's a' t. Azonban ne aggódjunk ezen, türjük, sőt örüljünk rajta, mert ez is praerogativáink egyik szép következése, mellynek a' Zsidó annyira örül 's nevet, midőn mi felemelkedett büszke érzéssel függetlenségünkrül álmodozunk, de magunkat egyszer'smind általa megköttetni engedjük — hogy azt valóban inkább az ő praerogativájának mondhatnók!

Ezen következések pedig, mellyekrül szólék, nem valamelly rossz vagy ellenséges hozzájárulás által eszközöltetnek, mint sok szomoru játékban, hol több széplelkü egy gazember által boritatik gyászba, hanem kirekesztőleg a' hibás principiumbul folynak, 's a' hiányos törvények származéki; mellyeket azért festék legnagyobb egyszerüségekben, hogy az Olvasó annál tisztábban lássa, 'a' rossz elrendelés milly veszedelembe 's nyomoruságba hozhatja az embert önhibája nélkül, mint a' sors vaskeze 'a' vétek sulyában az erényre született Őrindurt bünbe keveri, és szánakozásunkat azért gerjeszti annyira, mivel nemes lelke nem birhatja a' vétek szennyét. Igy gerjeszti bennünk a' szánakozást, de a' haragot is méltán, hogy illy bilincseket szenvedünk magunkon, midőn azokbul kifejleni csak tőlünk függene.

Nem mondom, hogy kivétel nincs, 's hogy minden familia körülállása ezen rajzhoz hasonlit, mert köztünk is él még a' Hitel, becsület 's az adott szó szentsége; de az egészre nézve mit gyengithet nehány példa? "Terracina 's Nápoly közt nincs veszedelem, mert csak minden tizediket rabolják ki; a' pestis nem valami rossz, mert Törökországban is találkozik

vén ember; nálunk jól megyen a' kereskedés, mert drágán eladhatni Veszprémi vásáron a' buzát; gazdaságunk igen is virágzik, mert Marien-Auban irrigatio is practikáltatik immár," 's számtalan eféle hijábavalóságokat el lehetne éppen olly igazsággal mondani.

De milly kép lenne még az, 's milly fekete 's vérszin kellene hozzá, ha némellyek pénz-machinátióit rendre kifesteném itt — kik mint a' kisértet az ártatlan halandót esztendőkig követik, hogy egy gyenge pillantatban bünbe keverjék, kik, mondom, hideg vérrel koholt planum szerint egész nemzetségeket kirabolnak 's véreket vampyr gyanánt isszák. 'S ezt a' törvény nem hátráltathatja!

Ezen émelygető sárt azonban feldulni nem akarom. Munkám czélja nem felebarátom megitélése, mert az csak Istené; nem büneinek napfényre hozása, mert ez kormányé; szándékom csak pénzbeli hibás elrendeltetésünk következésit Olvasóm szeme elibe allitni, 's őtet arra figyelmessé tenni, hogy a' veszedelemtül magát illy abderita körülállások közt mikép óhassa.

Rossz ember mindenütt van, 's arra vigyázzon, azt sujtsa a' törvény. Keresztény jótévőséginkben higyjünk minden emberrül jót; pénz, kereskedés, alkotmány dolgában mindenkirül pedig a' legrosszabbat — ugy fogunk ezen 's a' más világon boldogulni. Hagyjuk azokat érzékenyen sententiázni, kik mindég kölcsönös bizodalomrul álmadoznak, mintha csak szentek közt laknánk. Ha ugy volna, mint ők hiszik, se contractus, se testamentum, se obligatio nem kellene, söt még a' Corpus Jurist is eléget-hetnők, 'mert az egymáshoz vonzó szép bizodalom mind ezeket szükségtelenekké tenné. De illy ábrándozók, kik Eldoradoban vélik magokat, vagy minden vagyonikat elvesztették már nagy bizodalmok miatt 's alamizsnára szorultak, vagy a' mit még inkább hiszek, másokat csalni akarnak, a' mit ollyanokon könnyebben vihetnek végbe, kik biznak, mint a' kik nem biznak, mert azok magok adják oda a' miek van, ezek pedig elzárják

Vigyázva vigyük tehát főképen pénzbeli dolgainkat, vagy hogy világosabban mondjam, senkiben ne bizzunk vaktán. Mig pedig hitel nélkül szegénykedésre vagyunk itélve, vegyük addig sok számos hazánkfiait például, kik ámbár tudják, hogy majd majd lerohanó lavinákon járnak, onnan még se távozhatnak, mintha természet-feletti erő tartóztatná őket az iszonyu fuvaton, 's mind mélyebbre omlanak le ellentállhatlanul az örvénybe. Mint Goethe halászát a' bájoló nympha mágusi erővel vonja le tiszta kristályába, ugy huzza őket is valami lefelé, a' szegénység és szégyen zavarába — 's kár hogy felébredtekkor nem liliomszinü hölgyet; hanem Samaritanust tartanak karjaikban, — vagy inkább az őket.

'S igy szükséges a' dologhoz, vagy legalább annak philosophiájához valamennyire értenünk, ezt pedig máskép nem eszközölhetjük, mint nevelés, tanulás, idomlás — elkészités — által.

Mennyit irtak már az elsőrül jó Isten, 's melly sok jót, derekast! De hány ember olvasta, melly kevés emésztette meg, 's ugyan kik hozták életbe? Ezzel is csak ugy vagyunk, mint fen a' bölcseség előadott állitásival; kiki elmondogatja, 's kevés vagy senki se követi. A' nevelésrül mindenki szól 's okoskodik, hasznát, söt szükségét átlátja, de magára 's másokra nézve mi hasznot von belőle? Hány tud élni magához s körülállásihoz képest? Nézzünk körül; magyar birtokosink kivált a' dusabbak közt hány a' jó gazda, törvényértő, szónok, hazaismerő, honvédő? 'S nem mind ezt kellene e mesterségünk szerint t u d n u n k, midőn tán sok más egyébhez inkább értünk, 's azokban pedig csak mellesleg 's félszegen vagy éppen nem vagyunk jártasok.

Errül azonban nem mindenki tehet, mert némellyeket szinte már gyermekkorunkban kell tanulnunk, 's ha nem tudjuk, szüleink hibája. Mindég csak azon kötelességekrül szólunk, mellyekkel szüleinkhez köttetünk, azokrul soha vagy ritkán, mellyekkel gyermekink iránt tartozunk, holott ezek még szentebbek. Hála az egeknek, hogy Szüleim, kiknek áldom hamvait, ezt éppen ugy hitték, 's azért illy szó illik is ajkaimra! Ha kötelességünk háladatosaknak lenni lételünkért — melly előt-

tünk tán nem is kivánatos — 's azért mivel éhen nem hagytak halni, vagy mivel mint egy agárkölyket messze a' háztul kostba adtak, ahogy XIV. Lajos hires idejében volt szokás, nem százszor nagyobb kötelességünk e olly lényrül gondoskodnunk, mellyet mi idéztünk életbe, 's mellynek szerencséje 's nyomorusága nagy részint kezünkben van?

A' nevelés 's kivált az első bényomások bámulandó következésüek; ugy hogy annak hija 's ezeknek ereje miatt sokan se lelki se testi javaikkal bölcsen élni nem tudnak, gyakorta legszorosb szükségikhez tartozó ismeretekben szükölködnek, 's az által természetesen olly kábultságba 's végre olly nyomoruságra jutnak, mint azon mesteremberek, kik mesterségeket nem értik.

Ki dob el kenyeret egy hamar közülünk készakarva, 's ha a' zsemlye bélét vagy kenyér héját elvetjük is, nem rendül e meg bennünk valamelly érzés, mintha nem jól cselekednénk, 's inkább titkon dobjuk félre, vagy zsebünkbe dugjuk, mintsem más előtt hajitanók el; és mért? mert dajkánk mondá egykor "kenyeret vesztegetni nagy bűn„ 's a' t. 's való is magában a' dolog, hogy Isten áldását elhajitni nem kell, mert azzal a' szegény elélhet 's a' t. De az különös, hogy tán éppen az, ki egy darab kenyér elvetésén szinte megdöbben, százezreket, mellyekért még annyi kenyeret lehetne vásárlani, legkisebb megilletődés nélkül szór ki. 'S mért? mert későbbi dajkái, szülei t. i. 's nevelői vagy nem voltak, vagy nem mondták néki, "pénzt, vagyont kivetni bün„ vagy ha mondták is, nem olly jó móddal 's aggódó nyájassággal mondták, mint azt első dajkája éneke zengé fülébe.

Az éjféli óra zendülése — mintha felébresztené a' mult lelkét — mellünket összevonja, 's belső illetődéssel sejditjük nyitva állni a' régi idő érczkapuit — 's borzadva véljük érezni szorosb összeköttetését az élőknek a' holtakkal. Hány bajnok, ki a' harczmezőn félni, rettegni nem tud, ki bátor szemmel nézi a' halált, gyengül el könnyen az éjféli csend magányában a' temető halvány emléki közt? 's mért? mert gyermekkorában száz meg száz mese nyomta lágy velejébe eltörülhetlen nyomdokát, 'hogy

az éjféli óra által függ a' jelen a' multtal, az emberinem lelkekkel össze! Mi fekete szinhez kapcsoljuk a' gyász ideáját a' Chinaiak fehérhez; mert kedvesinket mi fekete öltözetben sirattuk, 's láttunk sirni másokat, ők fehérben. 'S nincs olly okoskodás, olly önmeggyőzés, olly erő, melly kisded korunk első behatásit kiirthatná.

Hány észrevételre ád mind ez alkalmat? 's kivált olly szülékben, kik magokat nem ugy sokszorozzák, mint az állatok — hanem az ember méltóságát is fen akarják tartani.

Életbe léptünkkor mindent elkövetnek elgyengülésünkre. A' tiszta levegőt tőlünk elzárják, mintha méreg volna; tej helyett levesekkel fulasztanak 's a' természet utjátul, melly közel van hozzánk, egészen eltávoznak, mert azt igen is távul keresik; később ideinkben pedig szinte mindenre tanitnak, csak életbölcseségre nem. Vagy kirekesztőleg lelki tulajdoninkat, vagy egyoldalulag csak testi tehetséginket élesztik 's gyakorolják, mintha egyedül lélek vagy csupa test volna személyünk. Isméretinket 's ügyességinket is nem annyira idomitják valódi haszonvételre, hanem csakhogy meglegyenek, mint ama filigrán remek, mellyet csak nézni lehet — mert haszonvétel által kettè törnék.

Sem azon könyvtudós, ki testével tehetetlen, sem azon gymnasta, ki lelkének hasznát nem tudja venni, nem tökéletes ember. Mind testi mind lelki tehetségeknek teljes idomzatban kell kifejtve lenniek, hogy az ember a' lehető legnagyobb tökéletességre emelkedhessen. A' lélek ugy megkivánja az eledelt, mint a' sziv 's a' test — 's az is elbágyad, elhervad a' nélkül.

Ugynevezett világba léptünkkor — mintha az előtt abbul kirekesztve lettünk volna 's azért abba nem ritkán ugy is lépünk belé, mintha holdbul jönnénk, — annyi bal szokásra találunk 's annyi bévett életrendszabásra, mellyeknek alapjok nincs, de mellyeket igaznak tartanak, 's tán mi is tartunk — mert mindenkinek száján forognak — hogy természetesen 'vagy mi is a' többiekkel egy sorban járni vagyunk kéntelenek, vagy viz ellen uszóknak tartatunk.

"Az én fiaim társaságokba, theatrumokba 's a' t. nem fognak menni, minekelőtte iskoláikat nem végezték el„ igy okoskodnak gravitással sokan. És a' köznép, mivel ezt már sok okos embernek tartatott uriszemély mondá, még ugyan egésséges belátás 's elrendelésnek tartja; midőn csak egy kis részrehajlatlan fontolgatás után is éppen olly nevetségre méltó 's természettel összeütköző nevelésmódnak leljük, mintha az anyaveréb fiával csak esztendős korában próbálgattatná a' repülést 's a' róka megnőtt-koru kölkével a' ravaszkodást 's a' t. Nem, nem, az embernek esni kell, és sokszor esni, mig maga lábán tud állni; essék tehát inkább akkor, mig teste gyenge de hajlékony, csontjai véknyak de engedők. Minden törés vagy seb, akár testi akár lelki — nem olly veszedelmes akkor, mint meglett-korunkban.

Tapasztalást pénzért venni vagy hagyományképen kapni nem lehet — fizetni kell azért mindég és mindegyiknek; a' különbség csak az, hogy egyik minden testi szerencséjét 's lelki egész nyugalmát veszti a' tapasztalási alkuban, másik pedig a' veszedelmes vásárbul még birtokának jobb részét megmenti. 'S nem ez e a' nevelés czélja? Minden törekedésünk nem a' szerencsének e, vagy ha azt az egek megtagadják, legalább a' megelégedésnek elérése? 'S idomulásunk az élethez vallyon eszközli, vagy elősegiti e ennek elérését?

A' köznép a' szerencsét kincs és hatalom czirkalmával méri. Sokszor halljuk állitni egy ollyanrul, ki magas születésü gazdag ifju, "Ej be boldog„! noha az, kirül mondják, tán sokszor közel a' kétségbeeséshez halálos keserüséggel éli napjait. Van az emberben valami, mellyben minden a' világon mint egy tükörben mutatkozik. Ha tiszta ezen tükör 's mindent rózsa szinnel fest, akkor megelégedett az ember; ha homályos 's abban minden setéten tünik elő, akkor boldogtalan. 'S azért látunk sok szerencsétlent, kit szerencsésnek lehetne gondolni; 's viszont sok megelégedtet alacsony helyezetben, kinek alig van élelme.

Ezen Valami pedig általjában véve nem egyéb hanem elromlottság vagy elnemromlotság. És ugyan ezt

mi eszközölheti vagy hátrálhatja jobban, mint az első benyomások, anyatéjjel szitt 's gyermeki korunk elő-fogalmai, a' mi nem egyéb, mint a' czélirányos vagy elhibázott nevelés, melly jövendő életünk 's sorsunk vig vagy szomoru létét határozza el!

Ha végre már szárnyinkon repülünk, hány bal vélekedéssel kell küszködnünk — 's mennyire lep el akaratunk ellen minden felvigyázásunk mellett is a' rozsda, a' penész, mint a' levegő, mellyet be kell szivnunk, legyen az egésséges, legyen bár hideglelős.

A' mi testi tehetséginket illeti, hány képzi magát nagyobb tekintetü embernek, mivel nem jó gyalogló, lovon nem jár, uszni, viaskodni, evezni, sikánkozni 's több efélét nem tud 's azt véli, hogy az csak ifjusághoz 's alacsonyabb rendüekhez illik. Pedig bizonyosan testére és igy 'egész személyére nézve tökéletesb ember az, ki több gymnastikai ügyességgel bir. — A' mi ellenben lelki tulajdonink kifejtését illeti, némelly azt általjában csak hazai tudományokra, némelly pedig egyedül külföldiekre, 's nem különben ugynevezett 'szép müvészi vagy speculativa nyomozásokra terjeszti. Ha nem tudunk francziául, szép társaságban kikaczagnak, ha nem tudunk magyarul, szánakozást gerjesztünk hazánkfiaiban. Ha sokat nyargalunk, gyaloglunk, uszunk, 's a' t. némellyek előtt komoly férfiui tekintetünk szinte veszélyben forog, mert ezek gyakorlása mély itéletek szerint minden lelki tulajdont kirekeszt; ha pedig mindég csak olvasunk, ülünk, jóllehet egy kevessé sétálgatunk, végre akaratunk ellen is ugy meghizunk 's mindenesetre annyira elgyengülünk 's asszonyosodunk, hogy Insurrectióhoz többé nem állhatunk, ha ott nem csak vitézi öltözetet 's titulust akarunk halászni, hanem ugyancsak derekasan katonáskodni is.

Egyik ma azért kárhoztat, mert harisnyát viselünk, 's inasunk német ruhában jár, vagy hogy lovunk farka rövid. Másik vadságunk 's betyárságunkért üldöz, 's nevetségesnek látja, hogy még utszán 's lóháton is pipázunk. Egy harmadik mindent megbocsátna, csak szakálunk ne volna olly hosszu; de felejti,

hogy csak két életforgás előtt eldődinknek, kikre annyira szeretünk provocálgatni, igen hosszu szakálok volt, 's akkor megint bizonyosan ők hitték, hogy elbomlik a' világ, ha azon szép férfiui fekete, vagy patriarchai hó szakálhoz beretva közelit! mintha polgári erénynek szakál volna fészke, ugymint Samson óriási ereje — az irás szerint — hajában volt. Egy más megint késő ebédlést gyülöl mint halálos bünt, 's azt ki későn, 's tán munka után eszik, magánál, ki korán 's tán munka előtt nyeli sültjeit, sokkal csekélyebb embernek tartja. 'S számtalan több eféle, mellynek előadására hónapok kellenének!

'S illy helyezetben addig vergődünk a' "mit tegyek 's mit fognak mondani" közt, mig mindenkinek szolgájává 's előitéletek rabjaivá lészünk, vagy keblünket bezárva, az élet piaczát odahagyván, igazi egoistákká válunk.

'S nem ezen két osztály teszi e az emberi társaság nagy részét, mellynek egyike rabláncz által lebilincseltetve minden magasb 's nemesb repülésre erőtlen; másika pedig elkeseredve se felebarátinak, se hazájának nem él, hanem csak önmagának 's elszakadását a' világtul mint embergyülölő kezdi 's közönségesen mint Sybarita végzi, ki se lelkét, se szivét többé semmivel sem táplálja. 'S pedig Magyar boldogan vagy csak megelégedten is miként élhet illy erkölcsi eledel nélkül, ezt kérdem részrehajlás nélkül? A' Magyar, kinek nagyobb része lélek?

De hol a' hiba? Hogy a' nevelés tárgyiban t. i. testünk kifejlődése, statusunkhoz szükséges tanulásink 's társaságban mulhatlanul tudnivalóink közt nincs összehangzás, súlyegyen; 's hogy közönségesen sokban igen is haladtunk, 's igy másban egészen hátramaradtunk, melly elég oka tökéletlenségünknek.

A' gymnastikát igen későn kezdjük 's azért minden ágozatiban, mint kellene, azt jóformán soha meg sem is tanuljuk. Bajos is 30 esztendős embernek ügyetlenül a' vizet verni 's abbul untig inni, vagy a' jegen nem sokkal igézőbb alakban jelenni meg, mint valamelly lóforma állat, mellyet néha juhnyáj közt is látunk, midőn mellettünk ügyes mozdu-

latokkal a' legkisebb gyerekek is a' vizben vagy jegen egymást versengve üzik. 'S azért, ha szüleink irántunk kötelességiket e' részben elmulaszták, tán többé nem is kezdünk ezen gyakorlásokhoz, a' mi által, akárhogy tagadjuk is, valamelly csorba marad rajtunk.

Mesterségbeli tanulásinkat se folytatjuk olly állhatatossággal, mint azt tenni kellene 's bizonyosan tennők is, ha magunkat őszintén kérdeznők, 's igy elhatározottan tudnók, mihez kell fognunk. Mi igen sok oldalra daraboljuk természeti talentuminkat 's azért közönségesen tudunk 'ex omnibus aliquid, ex toto nihil, — 's igy se olly jó 's ügyes katonák, se olly törvénytudók és szónokok, se olly jó gazdák nem lehetünk — mint azok, kik minden idejeket 's törekedésiket ezek közül csak egyre különösen forditják.

A' mit végre az életben 's társaságban tudni kellene igen is messze keressük, 's köztünk sokan azt gondolják, hogy öntartásunk mennél feszesb, csafartabb, piperésb 's különösebb, annál kellemesb 's tetszetősb, holott az egyenes, természetes 's férfiui egyszerüség, kivált Magyarban, minden bizonnyal kirekesztőleg legnemesebb 's kedveltetőbb mód élni világát. Viseletünk 's külsőnkre nézve kivántatót vagy keveset, vagy tán igen is sokat tanulunk, 's az által becsünk egy részét megint elvesztjük. A' külső pedig sokkal fontosb mint gondolnók; mit ér a' legszebb Pentelikei márvány, ha kifaragva nincs? De lehet belőle Belvederi Apollo 's csak annyi, és nem több; mert minden még tökéletesbre való törekedés — megsemmisitné a' remeket. Illy formán milly nevetséges lehet földink is, ha valami igen különöst 's igen tökéletest akar mutatni, vagy abban keresi eredetiségét 's magát g e n i e n e k véli, ha se nem nyiri se nem fésüli haját, kezeit pedig mint Newton soha se mossa!

'S igy nevelés, tanulás, idomulás kell. De mint eszközöljük ezeket? számos mestert mikép fizethetünk, jó nevelőket mi módon tarthatunk, minden szorgalmat melly uton fordithatunk gyermekink kimivelésére, hazánkat 's a' külföldet hogy ismertethetjük meg velek? H i s z e n m i n d e z s z ö r n y ü

sokba telik. Pénz kell tehát! De ezt megint ugyan ki adja? Kell tehát előmenetel a' gazdaságban, kell kereskedés! De ezekrül csak álmodni se lehet bizonyosság 's Hitel nélkül.

Honnunk felemelkedésének mélyebb köve tehát a' Hitel a' nevelésnél ugy e? 'S azért melly hijábavaló beszéd, mellyet sokszor köz tapssal kéntelenítetünk hallani "maradjunk szabadok, habár szegények leszünk is" — mert akárki mit ábrándoz, csak a' vagyonos nemzet szabad, 's egyes személyekrül Franklin azt mondja "könnyebben összerogy az üres, mint a' teli zsák„. Az, ki jobban birja magát, rendszerint függetlenebb mint az, ki néha más segedelmére kénszerül, többet tudhat, mert élelmére nincs annyi gond, több ideje marad öntapasztalására, gyermekeit jobban nevelheti 's a' t. 'S ha lépve megyünk előre, ugy látszik, hogy 'a mező virágzása, kereskedés sikere 's lakosok fényes bőre a' szabadsággal mindég karöltve jár; a' szegénységbül ellenben elaljasodás, abbul pedig végre szolgaság leend, vagy pásztori 's rablói életmód, melly farkashoz illő inkább mint emberhez, ki szebb 's hatalmasb lelkek rokona.

Mindenkinek ön mesterségét kell tanulni; azonban tanulni kétféleképp lehet: 'rendetlenül 's rendesen, és száz tanuló közt, ki rendetlenül, vagy ha szabad mondanom, 'szokás szerint tanul, tizben a' tanulás több hasznot fog tenni, mintha éppen nem tanult volna, kilenczvenben pedig több kárt.

Az elmének főtehetségi — praktikai tekintetben véve — a' képzelet, emlékezet 's itélet. Ezen három tehetség egyenlő, vagy inkább egymáshoz illő arányozata alkotja a' tökéletes egésséges agyvelőt, 's ha egyike ezen tehetségeknek nagyobb hatalmat vagy kiterjedést nyer, az szinte mindég a' két más tehetség kisebbülésével 's csorbulásával szokott esni.

Ki rendetlenül 's minden systema nélkül tanul, az, emlékező tehetségét terjeszti 's képzeletét; mert bizonyos, hogy

két idea egy harmadikat szül. 'S némellyek társaságában ideáink csudálatosan szaporodnak, másokéban szinte elmaradnak, 's egyikkel több észt lelünk magunkban, mint másikkal. Ha valakinek egy saját uj gondolatja sincs, majd támad két olly gondolatbul, melly másé 's mellyet hallott vagy olvasott, 's az észrevehetőleg tán legkisebb hasonlatban sem fog lenni a' nemző gondolatokkal; ugymint az állati vagy emberi származat némellykor egy nemzőjére sem üt, vagy tán egyik 's másikhoz is csak igen keveset hasonlit.

Már a' képzelet 's emlékezet felemelése 's kiterjedése által 'az itélő tehetség csonkul 's keskeny körökbe szoritatik. Pedig ezen tengely körül forog minden embernek mestersége.

Nem kell ennek következésében a' koponyát többel tömni, mint a' mennyit elbir, nehogy az itélő erő gyengüljön, 's tanulni józanabb az életbül, az emberektül, mintsem mindég csak nyomtatatványokbul 's a' multbul. Senki se higyje, mig él, hogy tanulásit már elvégezte, hozza inkább Báró St. mondását emlékezetébe "abbul, a' mit nem tudunk, több százezer tudóst lehetne koholni" mert bizonyos, hogy azon rész, mellyben egy cseppet se vagyunk jártasok, jóval nagyobb, mint hol egyet 's mást homályosan már gyanitunk.

Sokan csak azért sem mennek némellyekben elő, mert azt gondolják, 'tudják immár. Magamnak van emberem, ki a' kávé 's rizskása-főzést Törökországban, fagylaltak készitését Olaszországban 's a' t. soha tökéletesen meg nem tanulta, mert "hisz ez nem nehéz uram, már ezt ugy is tudtam,, volt állitása 's ma se tudja. Mások helytelen szégyenbül nem vallják meg egyenesen, a' mit nem tudnak, 's igy soha se merik elfogadni az első leczkét, nehogy hazugságon érjék őket.

Hogy pedig általjában még ugy se birjuk magunkat, mint ahogy hitelünk nem léte mellett is birhatnók, ennek még egyéb okai is vannak. Mindenek előtt ritkán tudjuk tisztán 'mi a' vagyonunk, 's igy közönségesen abban csalat-

kozunk, hogy jobban véljük birni magunkat, 's ahoz képest élünk is. Nincs továbbá jószágink javitásában systemánk. Vagy mindegyre javitunk, 's szép 's nagy jövedelmink mellett mindég pénzben szükölködünk, 's életünk nagy részét ugy töltjük, mint egy vándorló mesterlegény; vagy pedig egyszerre minden életgyönyörüségben akarván részesülni, jószáginkat a' helyett, hogy jobbitnók, inkább rontjuk 's olly állapotba hozzuk, hogy jövedelmink végre mintha kiszáradnának, elmaradnak, kivánságink pedig azonban naprul napra nőnek.

Azon módokat 's intézeteket se igen ismerjük, 's kivált nem értjük, mellyek által civilizáltabb országokban ámbár kis tehetséggel, még is sokan szinte minden élet javaiban részesülnek, mellyek nálunk kirekesztőleg csak vagyonosok sajáti. — De ezekrül majd más időben.

Az emlitettek mindazáltal csak hitvány módjai a' gyarapodásnak azokhoz képest, mellyek a' bizonyos Hitelbül áradnának a' tőkepénzesre, földbirtokosra 's egész országra 's inkább csak a' creditum természetes következési.

Vehetné csak kamat nélkül mindegyik kün heverő pénzét, melly valóban neki egy kopott malomkőnél többet nem ér, kezibe, kaphatna csak a' földesur jószágai becse szerint elegendő pénzt becsületes kamatra, 's lehetne is bizonyos, hogy azt megint fontos ok nélkül nem mondják fel — mennyit nem nyerne az által a' közönség, az ország, 's mennyire nem terjedne lassan lassan ennek haszna jóltévőleg a' haza legkisebb ereibe. A' termesztmények egy kevessé jobb ára, a' pénznek kissé sebesb fordulása, mennyire nem emeli időszakként egy vagy más vidéknek egész lételét? De, mint változó időben, látszassék bár néha napsugár, nem érhetik a' gabna aratásra, mert ahoz állandó szép nyári idő is kell; ugy nem fejlődhetik illy villám rövidségü jobblétünk által mind az ki, a' mi anyaföldünk virágzását, földeink jobbulását 's a' haza nemesb és magasb állását minden bizonnyal következtetné. 'S ha meggondoljuk, hogy mostani állapotunkban semmi egyéb nem tart, mint azoknak okoskodása, kik a' dolgot éppen nem értik, vagy azok, kiknek a' mostani zavar és setétség eszközléseik rutsága

miatt kivánatos, — valóban azt mondhatni rólunk 'szárnyaink magasb repülésre nem igen valók!

Ezek szerint ugy látszik, hogy mind testi mind lelki hátramaradásunk egy fő oka a' Hitel hija: Agyvelőm legalább ugy mutatja, 's más szövétnekem nincs. Boldogok, kiket inspirátio világit!

Azonban forditsuk meg a' kérdést, 's ezen szakaszt vizsgáljuk tovább.

A' MAGYAR NEM BIRJA MAGAT OLLY JÓL, MINT KORÜLMÉNYI ENGEDNÉK.

Ki minden nélkül el tud lenni és semmi szükségei nincsenek, irigylésre méltó, tagadni nem lehet; 's kivált ha egy ollyan szabadulhat meg az élet számos kötelitül, ki annak minden javait ismeri is, 's nem ollyan, kinek minden nélkül ellenni kell, és szegénysége 's nyomorusága soha sem éreztete vele valami jobbat. Azonban se Zeno, se Rancé iskolái nem illenek a' mai józanabb időkorhoz helyesebben, mint Epikurosé vagy Voltaireé, mert az emberiség diszére jóformán el van már döntve, hogy a' lehető legnagyobb szerencsét sem a' magátul mindent megtagadó, sem az örömekben undorodásig uszó nem találja fel, hanem az, ki lehető legtöbb keserü érzések eltávoztatása mellett, mérsékelve még édes gerjedelmekkel is örvend. 'S igy ne gondoljuk, hogy az, ki nem szegény, már jól is birja magát, mert a' ki jóllakott, kinek ruhája 's hajléka van, bár sokan boldognak tartják, és szegénynek általjában nem is mondhatni, még messze van azon megelégedés pontjátul, mellyet elérni minden ember törekedik. Ki állati része jólétében gondolja feltalálni belső csendét, nem ismeri 'nemesb lelkek szép örömit, 's boldogsága nem lehet sokkal nagyobb, mint az állaté, melly nem tudja "honnan, mi, hová„ 's azért éppen ugy méltó az irgalomra, kinek módja nincs lelki tehetségei kifejtéséhez, mint kinek kenyere nincs; szánakozásra éppen ugy, ki lelki eledelt nem birhat el, mint kinek gyomra testi táplálást nem emészthet; 's ha valamellyiknek hátramaradni vagy veszni kellene, veszne inkább az agyag. De nem szükség, söt öncsorbulásunk lenne, mig emberi

létel sorsunk, ha csak egyik részünk kényei vagy a' másiknak reményei volnának kielégitve. Se magasb lelkek, se állatok nem vagyunk, hanem emberek; éljünk azért mint emberek, csakhogy halhatatlan részünk soha ne váljon rabbá.

Azon okoskodás, 'boldog ki nem ismeri a' jót, mert igy nem is ohajtja, már elavult — 's éppen olly józan, mint a' 'kő szerencsés, mert semmije se fáj. Nem negativa hanem positiva szerencsére van alkotva az ember, csakhogy kész sültet ne várjon házához, de a' földdel vivjon meg, hogy azt megszerezhesse magának; ugy minden bizonnyal nincs a' Magyar szegénység-türésre teremtve, hanem hogy mindegyik azt mondhassa magárul 'jól birom magam,. Ennek értelme pedig ugyan tág, 's ezt sem érhetjük el emberhez illendően az országuton, vagy kandallónál ülve, mert számtalan szükségünk van, mellyeket kielégitnünk kell, minekelőtte magunkrul azt mondhatnók; 'jól birjuk magunkat; 's melly igen nevekednek azok naprul napra, a' mint a' mesterségek 's tudományok inkább 's inkább fejledeznek, 's mi állatiságunkbul mind jobban jobban kilábolunk. Azonban azt, a' mit az Örökévaló csak resttül tagadott meg, a' fáradozónak pedig azért nehezité, hogy munkája gyümölcse annál édesb legyen, kirekesztőleg csak bölcs elintézés 's állhatatos munkásság által tehetjük sajátunkká.

Szép termékeny mező, csinos ház, falusi élet kellemei, vadászat, paripa 's több eféle mit érnek, egy kis külföldi tudósitás, az emberiség egyben másban előmenetelének rajza, jó könyvek használása nélkül, 's ki ura ugyan már az elsőbbeknek, de utóbbiakkal nem él, jól birja e magát? Vagy azon férj, kinek felesége szép és hű, gyermekei vidorok 's erősek — de ki a' közjóra nézve süket és vak, 's hazája előmenetele lelkét éppen ugy nem deriti, mint annak hátramaradásán nem pirul? Egyik 's másik is mennyi számtalan kellemes érzésben nem részes! Vagy tán az birja jól magát, ki városban 's külföldön keresi az élet minden kellemit, 's kinek hazafiai és számos jobbágyi csak unalmas vagy ijesztő álom képében jelennek meg; vagy az, ki mindég otthon nem is sejditi, melly megillető 's szivrehatóképen tudta a' gyenge

ember a' természet némelly titkait már felfedezni, az örök setétséget némellyekben szürkületre birni 's mennyire közelithetett elme ereje 's lelke tisztasága által a' legfőbb tökéletességhez!

Léleknek a' testtel szoros egybehangzása tökéletes élet 's megelégedés; azok teljes elválása halál. — 'S csak az birja igazán lelkét 's testét jól, ki egyik 's másiknak minden lehető eledelével bővelkedik.

Sok függ a' körülményektül, mellyeket kinek kinek helyezetében ismerni kell, nehogy eledelkeresésben mindduntalan viz ellen evezzen, 's vitorlái szél nélkül vergölődjenek, 's ő végre éhen haljon.

Az Angol nem birhatja magát jól éppen azon módon, mint a' Muszka, Magyar nem olly módon, mint az Olasz, a' Chinai nem azon mint a' Török. Mindegyiknek helyezetében különb izü, különb mennyiségü az eledel, ugy hogy hirtelen változtatás veszélybe hozhatná az egész organismust, midőn lassu elszokás az alábbvaló eleségtül 's halk elfogadása a' nemesebbnek csak hasznos 's egésséges lehet.

Szinte mindenki jobban birhatja magát szorgalma után, akárhol jött a' világra. 'S hát még hazánk földén! A' föld birtokos józan elintézés által sokszorozhatja jövedelmét. 'S ez csak magunktul függ. Már az Angol földbirtokos ezt nem teheti, mert mezeje igen nagy javitást nem szenved, földje vénebb lévén a' mienknél. A' tőkepénzes józan elintézés után 12 esztendő alatt tőkéjét kettőztetheti, 's ez is csak magunktul függ. — Már a' Török tőkepénzes ezt nem teheti, mert veszedelemben forog, ha kamatoltatni akarja, 's gondosan el nem zárja. Mi igen sokat tudnánk termeszteni, de kereskedési fekvésünk nem felettébb kedvező. — Gallia fekvése ellenben kivitelre dicsőséges; de ott megint Banáti, Bácskai mező nincs.

Igy van minden hazában felesleg és hiány, 's csak az, ki azokat tökéletesen ismeri, szerezhet lassan lassan magának 's hazafiainak több birtokot. 'S nem az cselekszik bölcsen, ki hazaszeretetét abban helyezteti, hogy minden idejét annak dicséretére pazarolja, hanem inkább az, ki hátramaradásit

fejtegeti 's boldogitásában elősegélleni fáradozik. A' mi igazán jó 's kitünő, nem kell annak dicséret; fénylik a' gyémánt magában is. 'S nem ritkán egy becsületes ember, ha Leonidáshoz, Montaignehez, Pitthez 's a' t. hasonlitjuk, nevetségessé válik; 's az ki hevében neki használni akart, inkább ártott, 's ama két franczia közmondásra emlékeztet 'qui dit trop, ne dit rien. Il n' y a pas de plus grand malheur, que d'aveir un sot ami.'

Kell tehát ismerni hazánk javait, hiányit 's helyezetünk minden oldalit, 'mert csak igy birhatjuk valódilag jól magunkat. Hogy az országban a' mi hátra van, előre menjen, 's ne talán félre, ahoz 'legény kell a' gátra 's ember, szó legvelősb értelmében! Kell nemzetiség, mert csak ugy birhatja magát kiki jól, ha az marad, mivé Isten alkotá; Török Török, Angol Angol, Magyar Magyar 's a' t. Az igaz Török nem gyengül el Várna düledékin, hanem halni kész, vagy csak urának 's nemzetének élni; nemzetiség vivja ki a' Trafalgari 's Abukiri veszélyeket; ekép gyülöli az igaz Magyar a' homályt és czimborát 's a' legjobb hazafi törvényes Királyának leghivebb jobbágya is.

'S ugyan hány áll köztünk őszintén a' lelki függetlenség középpontján, valljon! 'S ki nem hajlik kissé egy vagy más részre. Mintha Király és hazaszeretet ollyan volna, mint eczet és olaj, melly soha eggyé nem vegyül. 'S mennyire nem idegenit el ezen balvélemény sok becsületes hazafit egymástul, kik a' legfontosabbakban egyenlőn éreznek, gondolnak, 's kiket szorosabb barátság kötne össze, ha egymást jól ismernék! 'S mily ellenkező gát ezen szomoru heterogeneitas hazánkban! Melly többek közt annak is oka, hogy Hitel nincs, és ez, hogy igazi serény földmüvelés, kereskedés nincs, 's ez hogy 'magát a' Magyar olly jól nem birja, mint körülményi engednék. Ezen heterogeneitas annak is oka, hogy a' törzsökös Magyar, ki egy lépésnyire sem akar a' világban haladni, midőn még a' föld is forog, ugy áll az igen is kül-

földies Magyar ellenében, mint Róma és Alba a' Horatiusok és Curiatiusok megküzdésekkor — mint ellenségek, 's nem mint földiek 's barátok — holott legjózanabb volna egyiknek 's másiknak is egy kissé engedni 's egymáshoz közelitni.

Mi nem állhatna fel polgári erény és egyesületek által hazánk diszére 's Urunk dicsőségére anyaföldünkön!

Most sok, a' Hitel hija 's mindenek előtt állapotunk nem ismerése miatt t. i. hogy Hitelünk nincs, magát olly szomoru állapotba helyeztette, hogy nem csak illő fentartására nem marad neki elegendő, de még legszentebb kötelességinek se tehet eleget, 's a' neki őszintén kölcsönözött pénznek se tőkéjét se kamatját nem fizetheti, melly talán egy becsületes háznépnek mindene! A' nemzetiség soha szembetünően 's szivrehatóan nem szólott hozzá, hogy illy hátramaradásbul hazafiaival kilábolni törekedjen — 's igy most apathiája 's elkorcsosodása miatt olly helyen áll, mellyrül azt látja tisztán, ha felébred pillantatig émelgő szédelgésibül 'hogy számos ártatlanra nézve ő egy rablónál nem jobb, vagy egy gyujtogatónál nem különb! Mert arra nézve, ki teszem ezer forintjának se tőkéjét se kamatját nem kapja, a' következés éppen ollyan, mintha azt valaki tőle ellopta volna, azon különbséggel mindazáltal, hogy az egyik rablót, ki előtt ládánkat zárva tarthatjuk, a' törvények üldözik, e' másikat pedig, kinek bizodalommal nyitva áll kincstárunk, majdnem pártolják.

'S milly keserüen élték illy idő 's vagyon-pazarlók napjaikat, mennyire törekedtek, hogy idejeket mint mondani szokás 'megöljék — az időt, mellyet egy Isten se idézhet többé vissza! Tudjuk meg csak 'szeretik e hazájokat? De csak jószágikat se ismerik'. — 'Barátjaik e hazafiaiknak? De még anyanyelveket se tudják.' — 'Valamelly speculativa, szép vagy empyrica tudományokban foglalatoskodók 's jártasok e? — Éppen nem.' — 'Jó gazdák tehát, ujat próbálók? Oh nem, sőt sequestrumrul szólnak.' — 'Örömben, vigságban töltik tán napjaikat, 's távul kerüli őket a' gond? Koránt sem, sőt unalom nyavalájában sinlődnek.' — 'S hát ugyan

mik, tán rossz emberek, kik ugy élnek mintha Isten se volna, 's az élet után mindennek vége? Éppen nem, inkább szelidség 's jámborság példái'. — 'Ah, tehát semmik, növényországba való becstelen plánták, 's még annyi hasznot se hajtanak mint egy fa, mert az legalább árnyékot ád 's tüzre jó, — 's annál veszedelmesbek, mennél méltóbbak mentségre 's mennél megbocsáthatóbbaknak látszatnak gyengeségeik. Ugy nevezett 'jó emberek, senki sem irtózik tőlök, mint azokat se kerüli senki, kiket sárga szinek még nem árul el, de belsőképen már keblekben a' mirigy. Volna bár inkább vétkek olly rut, hogy a' még el nem romlott ifju tőlök undorodna! mert könnyebben kikerülné a' már külsőjével is émelgést inditó hibát, mint azt, melly bizonyos eltüntető gyöngeség lepleivel fedezgeti szégyenit.

Némelly érzi hátramaradását, vagy tévelgő uton járását, 's legalább pénzbeli összeköttetésiben akarja tisztán tartani lelkét 's özvegy 's árva hitelezőji sorsán megilletődik. De nem tud magán erőt venni 's pompás 's fényes életmódjárul lemondani; mert nem ismeri 'az emberékesitő büszkeség 's alacsony hiuság közt a' különbséget. Büszkének véli magát, hogy ugy nevezett rangja szerint élni meg nem szün, 's őtet a' sors csapási nem verhetik le; midőn azonban valódiképen más pénzét költi, és semmi egyéb, mint csak hiu. — A' nemes büszkeség inkább rongyban jár, és száraz kenyeret rág, mint sem azzal élne, a' mi nem övé.

Sok, hiv emberit kéntelen kenyér nélkül elbocsátni; más, ki legfüggetlenebb lehetne, magát olly helyezetbe zavarja, hogy sok hijábavalót, ki szolgája lehetne 's kit belsőképen megvet, süvegelni 's előtte hajladozni kénytetik. De minek terjesszem ezek előszámlálását végtelenre. Szánakozásra méltók, kik magokat érdekelve érzik 's kivált azok, kik szebb tulajdonokkal, keserves érzéssel néznek életekre vissza, 's kiknek szerencsétlenségeket nem annyira magoknak, mint hiányos nevelésnek 's Hitel hijának tulajdonithatni.

Illyen 'legények a' gáton, természet szerint józan változást nem tehetnek, vagy az áradó balvéleményeket nem,

tarthatják fel. Minden csak felsőbbségnek enged, legyen az erkölcsi, legyen physikai.

Ha valaki egy szinte olly világos igazságot, mint kétszer kettő négy, rekedt vagy gyenge szóval hirdet, tán senki se hiszi, mert tán senki se fogja hallani; de azon igaz szó, melly szabad mellbül derekasan hangzik, előbb utóbb elfogadásra talál.

Ha kivánjuk hölgyeink megmagyarosodását, tegyük azt a' mi magyar elfogadhatóvá, tetszetővé is. Eszközöljük azt felsőbbségünk által. Ne várjuk el, hogy Szépeink lenni szeressenek olly hazánkfia társaságában, ki tán zsiros csizmában látogatja meg őket, pipaszaggal tölti el a' házat, 's beszéde közben a' tiszta padlatra jókat pök, 's vagy alacsony hizelkedéssel felhőkig dicséri, ha jó reggelt tudnak magyarul mondani; vagy mindenrül oktatólag beszél, ámbár a' negyedik vármegyében se volt; vagy egy originált akar mutatni, kinek esze szinte könyökében 's ki mindent össze vissza habar vagy némán és szolgaként az ajtónál áll 's a' t. Mert természetes, hogy társasága egy olly külföldinek sokkal kellemetesb, ki messze járt, sokat látott, a' legnagyobb következések kutfején, 's a' legnevezetesb történetek tanuja volt, 's mulatságos előadása 's életrevaló módja által órákat pillanatokká varázsol. Ne legyünk irántok igazságtalanok, 's csak kérdezzük magunkat: helyeztetésekben nem szeretnők e mi is inkább az utazott, kicsinosodott idegen társaságát, mint egy durva előitéletekkel megtölt földinkét!

Nem kivánunk e inkább ollyan emberek köriben lenni, kiktül élni tanulhatunk, mint sem ollyanokéban, kik nevetséges tanácsok 's faragatlan dicséretek által belsőnket nem kevesbé sértik, mint részrehajló vagy tán alaptalan okoskodásikkal untatnak? Ne fáradjunk annak megmutatásában, mert ugy is hijában lenne, hogy magyar leánynak illőbb volna magyarral mulatni 's a' t. ha a' külföldi magaviselete bátrabb, ügyesebb, kellemesb 's tetszetősben tud körülte forogni. Egy-

máshoz vonzódásra, barátságra, szerelemre, megtetszésre 's arra a' mi mulat, semmi egyéb nem kénszerithet, hanem csak felsőbbség és báj! Egyedül tiszteletre lehet valakit kénszeritni, egyébre semmire, a' mit ha ugyan megérdemlünk, még halálos ellenségünk se tagadhat meg tőlünk.

Ne törekedjünk hijába a' viznek hegy ellen vitelére, 's ne reméljük, hogy a' teher felfelé essék; de eszközöljük inkább azt, hogy nem csak tiszteletre, de még barátságra, sőt szeretetre méltók is legyünk, hogy tapasztalásink, szebb szokásink, 's öntartásunk társaságunkat kivánatossá, mulatságossá 's bájolóvá tegye. Ne vádoljuk asszonyinkat, mert bennünk a' hiba. Álljon csak nemzetiségünk 's magyarságunk olly szép fényben, hogy a' szemérmes szüz bátran, habár pirulva is, egész világ előtt ismerhesse meg, 'hogy minket szeret, 's boldog lenne életét miénkkel megosztani; ne féljünk, mind megmagyarosodik a' jóravaló, 's kinek férje 'férfi. —

Éppen ugy ne kivánjuk hátráltatni, hogy könyveket, erőmüveket, gazdasági müszereket, egy 's más házi butorokat, lovakat 's a' t. inkább külföldrül szerezzünk, mint ide haza vásároljunk, de készitsünk helyesebbeket, tenyésztessünk jobbakat. — Ne mondjuk mindjárt hazafitlanságnak, ha egy külföldi könyv külsője jobban tetszik, mint egy magyaré; sőt nézzük azt inkább jobb izlés előmenetelének, 's készitsünk még helyesbeket, ha lehet. Ha pedig belseje jobban mulat, irjunk eszesebbet, 's tegyünk a' sajtó szabadságárul józan javallatot. Ne akarjuk, hogy egész világ minket vegyen mintául — modellául — a' vén t. i. az ifjat, 's az erősebb engedjen a' gyengébbnek, tanultabb a' tanulatlannak; alkalmaztassuk inkább magunkat a' többiekhez, kivált a' müveltebb nemzetekhez; mint közönségesen a' fiu követi apja nyomdokát, 's az ügyetlenebb az ügyesebbet, 's nem viszont.

Olasz énekes jobban fog énekelni, mint földink, akármilly magasságra gondoljuk is azt idétlen dicséretink által emelni. — Az angol telivér kifutja lovunkat, akármilly rossz szemmel néznők is. Didot Párisi betüinél szebbet nyomtatóink nem állitnak elő, akármit mondjanak is. Az Éjszakamerikai hajós

bizonyosan kitesz Pest 's Budai csónakászinkon. Como 's Belagio vidéke sokkal kiesb, mint Somlyó vagy Badacsony tájéka. A' földmüvelés Angliában 's Belgiumban a' mienket határtalanul felülhaladja. Madeira, Sheri borok tiz esztendeig is elvannak jól a' hajó fenekén, a' Hegyaljai pedig sokszor még pinczében is elromlik, — akármilly rossz néven vegyék ezen állitást sokan. Telelni minden kétség kivül kellemetesb Nápolyban vagy Párisban, mint Szabadkán vagy Esztergomban, és számtalan több efélék. Szóval azt mondani 'extra Hungariam non est vita, hijábavaló 's kaczagást vagy szánakozást okozó beszéd.

Hanem azért, mert honnunknál van boldogabb éghajlatu vidék is, hol ugy szólván se nyár, se tél nincs, — azért, hogy több idegen nemzet annyival előbbre van lelki müveltségében mint mi, és sokan köztünk még azt se tudják, mi az igazi szabadság, — vagy azért, mert másutt a' társasági kellem, tudományok bája 's a' bajnoki becsület jobb fényben állanak már, mint nálunk 's a' t. azért az el nem fajult Magyar még se fogja anyaföldét kevesbé imádni, vagy azt éppen elhagyni; mert van valami kinemmondható, mi a' nemesb embert ellenállhatlan erővel csatolja hazájához, legyen az bár kopár mező, bár berkes lapány, vagy hósivatag.

Ha azonban nem a' haza hátramaradási 's szennyei teszik azon bájt, melly minket hozzája vonz, — hanem a' legszentebb kötelesség érzése, 'azt mindenben elősegitni 's felemelni,' akkor meg kell ismerni magunkban 's körülményinkben a' jót, de a' rosszat is.

A' nemzetek valódi ereje vadságon, fanatismuson, vagy tökéletes kimüveltségen épül. Közép ebben veszedelem nélkül nem lehet, mint nem is lehet károsb a' félszeg felvilágosodásnál 's tudománynál. Mi már ősi vadságunk nagy részét, melly Osmán dühének valaha határt vont, letettük, elhagyott bennünk a' hitbeli viszálkodás 's hasonlás ördöge, hála az egeknek — de most, midőn ősi bálványunk megsemmisült

szinte két nemzetiség közt 's igy igen gyengék vagyunk, 's mind addig azok is maradunk, mig a' felvilágosodás félutjábul ki nem lábolunk 's azon pontra nem emelkedünk, mellyrül minden vadságot 's fanatismust meggyőzhetünk; mint az ordító oroszlánt bátran várja be a' jól fegyverzett ember 's meggyőzi. Ne kételkedjünk, a' lelki erő 's ész végre bizonyosan minden testi erölködésen diadalmaskodik.

Ki józanabb nemzetiség kifejlésére vágy 's legerősb fegyverekkel akar felruházkodni, az, mennyire tehetségében áll, az egész föld szinét bejárja. Ha a' sors magas helyeztetésben hozta e' világra, leereszkedik néha önkényesen, 's felkeresi a' szegénységet, a' nyomoruságot, mert azok legjobb 's leghivebb tanitók; gyalog utazik, 's magányosan 's kevés pénzzel; 's ollyasokra akad, a' miket alig gyanitott volna előbb, 's majd nem sokára egészen felvilágosodik előtte belső érdeme könnyü léte, élet-philosophiája csekélysége, 's hogy sok szivességet, szeretetet 's barátságot nem egyébnek köszönhet, hanem tán csak véletlen születésének, pénzének 's összeköttetésinek; 's hogy egy harmadik, ha megkülönbözteti is czimmel vagy dicsérettel őtet, valósággal magasabbra még se emelheti 's egyedül maga által lehet csak jelessé akármiben. Észre fogja venni, milly szomoru, önerejével 'a' sarat emberül ki nem állhatni 's az élhetetlenség lenyomó érzésében vagy Herczegi palást, vagy Grófi korona alá bujni, vagy pénzes láda mögé rejtezni kéntelenittetni. Tapasztalni fogja, milly szép 's nemes érzés lakja sokszor a' szántóvető hajlékát, 's hogy nagyobb szerencsére méltó. Meg fog végre abban győződni, hogy semmi sem melegiti belsejét kellemesebbül, mint azon érzés, hogy ő, a' mi, maga által az, 's hogy senki és semmi nem teheti őtet nyomorultá, mert ő minden életjavakkal olly bölcsen 's édes örömest élni is fog tudni, mint azok nélkül megelégedten el is lenni.

Illy világi bölcsek mozditják elő a' józan nemzeti szellemet 's illyenek nagyobb vagy kisebb száma alkotja egy ország nagyobb vagy kisebb erejét. —

Minden felsőbbség jobbára idomitástul függ. A' rosszabb

ló, ha idomitatott, meggyőzi a' jobbat melly idomítva nincs. Ugy éppen azon egy ember, vagy ezred minden ellenséggel diadalmi hiedellel szálhat szembe, vagy eggyel se, a' mint ahoz el van vagy el nincs készitve. Mai időben a' legelszántabb bátorság is semmivé lesz a' hidegvérü combinatio előtt, mert az ész meggyőzi a' testet. Gyakorolni kell tehát magunkat az ujabb taktika és strategia rendszabási szerint az ország védelmére, hiszen alkotmányunk szerint született katonák vagyunk. Indisciplinált sokaság, bár mi dühös lenne is megtámadása, mai időben végre meggyőzetve széllyed el. Azonban jó katona rövid idő alatt senki se lehet, ahoz tudomány 's hosszas gyakorlás kell, mint se tökéletesen jó, se felettébb rossz ember se lesz egyszerre senki. Hát a' jóban 's igazán nemesben hány esztendei gyakorlás szükséges életünk minden pillantatiban olly rendületlen önállásra, hogy se szépség bája, se nagyravágyás kisértete, se popularitás tömjénje meg ne tántorithasson minket. Elpuhulhat lassan lassan egy egész nemzet, melly valaha fél világot megrázа, mint viszont hosszas ostrom alatt végre még az asszonyok is megszokják a' bombákat 's ágyu-golyóbisokat. — Annyi ereje van az idomulásnak, a' szokásnak.

Az a' mi valaha nemzetiségünk talpköve 's ereje volt, időjártával elbomlott, 's jól mondja hazánk koszorus Lantosa

"Óh más magyar kar mennyköve villogott
Atilla véres harczai közt 's a' t.

's a' mi elmult, ne akarjuk azt megint életbe visszaidézni, mert lehetetlen — ugy mint elfolyt óráink se térnek soha vissza többé. Szükséges inkább — nehogy homokon állapodjon minden lételünk, — uj nemzetiségünk lelkét mind jobban kifejtenünk. Eléggé meg nem becsülhető szerencse, hogy a' Mindenható olly században engedett élnünk, mellyben nem korlátlan bátorság 's felhevült képzelet, vagy testi erő, hanem csak polgári erény 's felvilágositott emberi elme teszik a' nemzetek tartós sarkalatját. A' vad ember nem erősb védelme, nem keményebb paizsa az országnak, mint a' tanult,

a' szelid; készüljünk azért inkább éppen olly erősek 's bátrak lenni harczban, mint régi apáink valának, de kimüveltebbek, tanultabbak, nyájasbak, mint ők 's kivált otthon.

Ne oszoljon meg a' magyar erő többé soha, de szerencsében mint veszélyben legyen törvényes Urának leghűbb 's legerősb támasza, — hiszen még a' külföld is azért dicsér, 'hogy Királyunkat, Szabadságunkat egyenlően szeretjük; legyen a' thronus mindennek középpontja, 's azon sziv, mellyhez a' legtávulabb erek is kapcsolva vannak.

'S évek tünése után virágozzék egy nemesb 's felemeltebb Aera következésében a' Haza, mint örömre készült kert, mellyben idegen a' nyomorult, hol az ember méltósága szent 's mellyben erény 's ész a' legszebb disz! 'S honunk érdemes leányi, kiket ezen munkám szinte illet, legyetek ti segédei egy szebb egy józanabb kezdetnek! vezessétek Ti mint valaha Spárta anyjai fiaitokat az érdem 's erény mezejére! fejtsetek bennek ki már gyenge koraikban minden szépre 's nemesre vágyást. Neveljétek bátrakká, igazságszeretőkké, adott szavaiknak teljesitőjökké, szóval férfiakká. 'S ha valaha sivatag, termő kies vidékké, posvány, gazdag gyümölcsökkel viruló ligetté válik a' hazában, ha a' magyar név mindenütt tiszteletet gerjeszt, 's a' magyar hire mindenbeni előmeneteléért a' földkerekén elterjed, legyen az édes jutalmatok. Most a' világ legszámosb nemzeti alig tudják hogy vagyunk! 's némelly idegen ritkán hallván magyar szót még főbb városinkban is, azt kérdi 'ugyan hol van Magyarország? — 'S ha magyar szó nem zeng a' magyar asszony ajkain, 's ő tán csak a' külföld gondjaiban vesz részt, 's csak az érdekli, a' mi Párisban vagy Londonban történik, midőn nem is gyanitja házában a' rendetlenséget, a' zavart, — 's ha némán nézi a' fiatal hölgy a' hazafiuság legszebb tetteit, 's azt anyanyelvén dicsérni sem tudja, nem használ akkor többé semmi, és

"Jár számkivetetten az árva fiu
'S dalt zengedez és dala olly szomoru 's a' t.

De ne tartsunk illy elaljasodástul, mert nem félelem 's hideg tisztelet köt többé sok szerencsés gyermeket érdemes szüleihez, hanem a' természet legszebb kötele, a' szeretet — 's nem hiszik többé a' szülék, hogy külső fény 's felszinség elég a' magasbra szültnek minden csinosodására, és senki nem mer illyeseket már tréfán kivül mondani, 'a' nagy urat rossz irásárul ismérhetni meg 's a' t. hanem kiki azt gondolja, 's arrul van meggyőződve, hogy a' szép név csak érdemesre illik, ugy mint a' kényes ruha jól nőttre, midőn a' görbét, kit senki észre nem vett volna, csak elcsufitja 's nevetségessé teszi, 's hogy a' régi nemzetségbeliek csak abban nyertesek, hogy eldődeiknek nemes nyomdokit követni szinte kéntelenek, nehogy azok őket tán be ne fogadják — 's rokonságokbul kitagadják. Hány szép régi magyar név jeleli már hazánk serdülő fiait, 's Kálmán, Béla, Gejza, Gyula, László, Dénes 's 'a t. nevek mennyire nem gerjesztik sziveinket édesen érzett örömre, ha meggondoljuk, hogy mai anyáink nemesb része nem is fogja türni, hogy fiai, illy neveknek uj becst, uj diszt ne adjanak.

Mi pedig a' szebb lelkü asszonyt ne véljük ollyannak, ki csak hijábavalóságokkal 's ötet kecsegtetővel tud mulatni, 's előtte minden komolyabb 's nemesb idegen. Ne gondoljuk, hogy külsőnk 's felszinségünk, bár mi tetszős 's kedves lenne is, hajlandóságokat már megnyerik. — Óh nem! Csak férfiui báj — melly lelki 's testi erőn alapul — dobogtatja sebesebben az el nem romlott asszonyi lényt, 's az olvasztja a' kő szivet végre nyájas viszonérzésre.

'S mi köti az emberiséget rejtett 's titkos lakhelyében erősb lánczokkal össze, mint egymáshoz vonzó szenvedelmünk? 'S vallyon mi egyéb teszi ezen bájkötelek öröklétét, mint az adott szó szentsége 's egymásban helyeztetett bizodalom? Tanitsatok tehát Ti már gyermekkorunkban mindenek előtt igazságszeretést 's a' csalfa, hazug Szó 's Tett gyülöletére; mert hány vagyonos elszegényülésével, mennyi szerencsétlen köny árjával, hány repedt sziv néma fájdalmival tölti be a' hazug szó, csalfa tett a' világot!

Legyen csak bizodalom a' házasok és szeretők közt, hihessen barát barátnak, kösse csak bizonyos Hitel polgárt polgárhoz, kereskedőt földmüvelőhöz, 's milly kevés idő alatt terem a' megelégedés 's tán a' szerencse is ott, hol eddig még soha sem mutatta magát!

'S igy mindég világosabb lesz, hogy Bizonyosság és Hitel nélkül 'hijába törekszik az ember jól birni magát, — 's hogy annak tökéletes hija miatt, sok számos birtokos legkisebb hibája nélkül is, a' sors ajándékinak igaz hasznát nem csak nem veheti, de még sokszor üngét, mellyet visel, se képes kifizetni.

A' MAGYAR GAZDA MA NEM VIHETI MEZEIT A' LEHETO LEGMAGASB VIRÁGZÁSRA.

A' mezei gazdaságot minden időben törekedett a' józan kormány előmozditni 's a' legfényesb hivatalbeliek se szégyenlettek azzal foglalatoskodni, ezt kiki tudja; 's abban se fog senki kételkedni, kivált a' szükölködő nem, hogy e' tárgyat tudományosan 's állhatatosan folytatni, akár mulat, akár untat — minden föld- vagy mezőbirtokosnak szoros kötelessége, mert sok az ember, kinek kenyere nincs, 's még több a' mező, melly müveletlen fekszik.

A' mit bizonyos időben egy mező megteremhetne, de nem terem; 's azon dolog, a' mit egy ember elvégezhetne, de nem végez, minden időre el van veszve; 's bizonyosan valami hiánynak kell ott lenni, akárhol is, hol müveletlen termékeny föld 's egyszersmind szegény ember találtatik. Azon hiányt mindazáltal feltalálni nem tréfa, és sok olaj égett már el annak felkeresésében, 's feltalálási nehézsége csak abbul is látszik, hogy annak kipótlása végett 's hogy eke és borona igazi divatba jöjön, a' mezeigazdaság egy igen nemes, uri 's bájoló tudománynak hirdettetett minden erővel — ámbár kirekesztőleg csak az abbul várható haszon birhatja az országot virágra 's gyümölcsre 's csak ezek mennyisége végre a' szegényt jobb létre. Legyen azért a' szónok, ki földmüvelést javasol, bár legékesebb és szivrehatóbb előadásu is, nem fog annyira buzditni, mint egy száraz számolás, melly a' nyereséget bizonyolja. — Félre azért minden pompás és fényes ajánlással, melly enthusiasmust gerjeszt 's feneke nincs, 's azért éppen olly sebesen lobban fel, mint a' szalmatüz, de

tovább se tart; 's előre inkább a' hidegvérü 's józan számlálással, mert gazdálkodásban kereskedésben csak haszon vagy nyereség reménye mozdit.

Ha egy bölcs meglett korában szakadna olly tájra, melly nem hazája 's mellyen élni 's jó előmenetellel gazdálkodni kivánna — a' nélkül, hogy a' sok bevett 'mondás 's balvélemény által valamelly csorbulást szenvedett volna — kétség kivül helyezetét vizsgálná mindenek előtt, azt tökéletesen megismerni törekedne, 's ugy gazdálkodna, a' mint uj hazája körülményi engednék. Ha Angliába vinné a' sors, nem kezdené azzal gazdaságát, p. o. hogy a' Parliamentet tüstént a' külföldi gabnának minden időbeli kirekesztésére birja, vagy hogy a' hosszuszőrü juh kivitele szabad, a' szegények fentartására kivántató adó kisebb legyen 's a' t. hanem magát eleinte a' körülállásokhoz és szokáshoz szabná; nem avatkozna mindjárt a' kormány dolgába, de halkkal mind azon jobbitni törekedne, a' mit a' Farmerek mezeiken, házaikban 's a' t. folytatnak 's üznek. — Ha Persia lenne lakhelye, nem vágyódnék ott mindjárt az urbariumot lábra állitni, vagy a' vámok sulyán könnyitni, mert megtörténhetne, hogy a' Shah ezt nem jó szemmel nézné, 's őtet — a' mi ott büntetés módja — féltestig eltemettetné, 's lábszárai kertsövény gyanánt szolgálnának; hanem persa mód vinné gazdaságát 's életét; jobb lovakat tenyésztene mint szomszédi, 's mulatságul legjobb lován vadászná a' vad szamarat. Ha Algirba vergődnék, nem kezdené azzal ottlétét, hogy a' tengeri rablás ellen kelne ki, vagy a' Dey Háremét egy Nőre akarná szállitni, mert pallérozottabb szelidsége miatt, 's hogy másokat lelki örömökre birni akar, maga tán egy fejhosszával rövidülne meg, hanem ott törökösen élne 's égető hazája szokásit 's a' t. jobbitva fogadná el. — Szóval: a' bölcs akárhova vinné is őtet a' szerencse, soha és sehol sem uszna viz ellen, de nem is hosszában viz folytával, mint a' lelketlen fa, mert első esetben előbb utóbb elfuladna, másikban pedig soha sem érne partot; hanem azon kikötőhelyek felé iparkodna tartani, mellyekben a' fáradt utazó bátran nyughatik 's mel-

lyeket a' bölcs némiképen Senegál partjain éppen ugy fel tud találni, mint Koczebue öblében.

Szintugy ismerje a' hazában nevekedett gazda önálló helyét, 's minden körülményit, mintha már meglett korában hozta volna Isten Pannon vagy Kunság vidékire — mert máskép a' gyermeki kor behatási szemeit mindég homályban 's ítéletét örökön kötve fogják tartani, 's ő a' középszerüség szomoru határin se magát se hazáját tul emelni soha se fogja. — Mindenek felett pedig '**ne keresse a' hátramaradást, a' hibát másban, mert mással nem — hanem inkább magában, mert magával parancsolhat.**'

A' legmagasb kimüveltség legközelebb jár a' tiszta természethez. A' nemes egyszerüség egynek mint másnak legszebb bája. 'S ki a' természet szent utjátul soha nem távozik el, az igazi bölcs — 's mind azok elháritásában, mik a' természet utját előttünk homályba boritják, áll az élet legmélyebb tudománya. Józan itéletre pedig a' természetes tiszta belátás nem ritkán annyit ér, mint sok számos jól megemésztett tudománnyal 's mesterséggel teljes fő birálása.

Raphael képeirül csak tökéletes festő vagy ollyan ki éppen nem tud festeni, de lelke ép, hozhat igazságos itéletet. Csak a' tökéletesen hozzá értők, vagy a' nép birálhatja meg Mozart, Rossini mennyei nyelveit. Csak az, ki tiszta természeti, vagy minden oldalrul kimüvelt elméjébe bizik, 's azt foglalatosságára azaz megbirálásra szoktatja, nehogy az élet komolyabb pillantatiban máséra szoruljon, csak az áll a' szó egész kiterjedésében **magalábán**. Ha őtet **Walter Scott** némelly munkái nem mulatják, 's azt derék historikusnak nem tartja, — ha itélete szerint **Goethe** számosb darabjai sörház szagát, igen alacsony társaság czimjét 's rossz izlés 's unalom szinét viselik, azt ki is meri mondani, ámbár az első ellen való kikelés a' hatalmas divat megbántása, a' másikrul való itélet pedig a' német szellem megsértése. Saját szemével 's nem máséval lát a' független.

Igy körülményinkrül se itéljünk mások szerint, hanem mint magunk szemléljük, nem a' mint mondják, hanem ugy a' mint azokat találjuk. A' gazda ismerje meg földei fekvését, minémüségét 's ne vigye gazdaságát sovány földeken ugy, mintha azok kövér telkek volnának, a' szük 's népes határon nem ugy, mint a' lélektelen tágos pusztán 's a' t.

Mindennek van rossz 's kellemetlen oldala, ellenben szép 's jó része is. Ezen jobb 's szebb résznek legjózanabb használhatása fog az eszmélkedő gazda törekedése, mint nem különben az okos ember élettörvénye lenni, ki azok megismerésében 's felkeresésében mindenek előtt az önkecsegtetést, az önmystificatiót fogja kirekeszteni — mert ezeknél nagyobb szemfényvesztő 's vakitó a' világon nincs.

Hány gazda találkozik nálunk, ki alföldön ugy viszi gazdaságát, mintha felföldön lakna 's viszont? 'S ugyan hány van, kirül azt lehetne mondani, hogy székes vagy vizenyős földei,' sovány domboldalai, vagy sürü rengetegi, 's még legjobb szántóföldei 's rétei is a' lehető legnagyobb tiszta jövedelmet hoznák? Hány ismeri igazán mezeit, lapányit, hegyeit, mocsárit, tavait, összeköttetésit, szomszédit, hazáját, éghajlatát 's a' t.? 'S igy nem természetes e, hogy nem ritkán még a' legjózanabbnak látszó elintézés is semmivé lesz, mint az erős 's máskép ügyesen felállitott épitmény is összeomlik, ha üreg rejtez fenekén.

Mit ér azon hijábavaló, de igen közönséges okoskodás, mellynek talpköve csak egyedül a' sok 'h a 's mindég 'h a, 's nem egyéb. Ha ők ülnének a' tanácsban, ha Banátban volna jószágok, ha őket meghallgatnák 's a' t. akkor vágtatva indulna minden a' tökéletesség felé 's a' t. 'S mi magunk hányszor okoskodunk igy! 'S hányan hoznak rólunk 's tetteinkrül bal 's hibás itéleteket, mert se szándékunkat se helyeztetésünket nem ismerik. "Ha N. helyén volnék, tudnám én mint kellene vinni gazdaságát. Most alig van épülete, földei jobb részét viz birja, tisztei csalják, nem is értik a' dolgot, én két annyi jövedelmet állitanék ki 's a' t. 'S mind ez eszesen hangzik; de ha tudná, hogy N. mennyi adósságot

vett át jószágival, semmi Hitele nincs, csak mostan házasodván lakásrul kell gondoskodnia, 's más jószági is vannak, mellyekben a' javitás sokkal jutalmasb 's a' t. akkor imigy fejezné be okoskodásit: "Ezeket mind nem tudtam". Azért nehezebb cselekedni maga helyén mint másén; magunkén minden gátot 's akadályt meglátunk, másén pedig közönségesen nem.

De ha hibáznánk is itéletünkben 's eszközink választásában, nincs e annál természetesb, bár mi szomoru legyen is?

Helyeztetésünk mennél magasabb, annál kevesebbet láthatjuk a' dolgok valódi állapotját, mert akárki mit mond, általjában véve csak magunk szemeivel láthatunk. Ha a' fülbesugást, árulgatást meg nem szenvedjük, hogy tudhatjuk hátunk mögött mi történ? ha pedig elfogadjuk, mint hihetjük csak egy pillantatig is, hogy azok, kik olly alacsony 's megvető mesterséget üzni képesek, minket, mihelyt hasznokat látják, megcsalni nem fognak? 'S ime ez az emberiség árnyékosabb oldala!

Gazdáink egy része századát előzi meg 's ugy cselekszik, mintha már 1901-ben élne; más része pedig ugy gazdálkodik mint 2ik András idejében volt szokás. Egynek mezei ollyanok, mintha erővel hozták volna oda Belgiumbul, másiknak sikjai pedig olly ábrázatlanok, hogy azokon tevével vagy dromedárral összetalálkozni nem volna meglepő. 'S ezen előmenetelek vagy hátramaradások nem mindég a' körülállásoktul, de többnyire a' birtokosak gondolkodás-módjátul függenek. Némellyik a' burkus, a' meklenburgi 's a' t. systemát dicséri 's utánazza, midőn sok kirekesztőleg a' magyar 's erdélyi régi szokást magasztalja 's csak ugy szántja földét, mint azt nagyapja szántá valaha, vagy tán éppen nem is szántja! Ollyik cseréppel 's rézzel födi gazdasági épületeit, másik még nádgarádot se fon 's 'a t.

Ha a' Heves vármegyei vagy Bácskai gazda angol módra gazdálkodna, balul tenne, mert a' sokszor uralkodó szárazság miatt nem diszlene minden fü neme lapányin olly derekasan, mint Albion szigetében, hol sok a' köd, sok a' nedvesség; — ugy nem volna annak itélete ép, ki azt hinné, hogy külföldön általjában semmi sincs, a' mi hazánkra igen illene, és

egy 's más tárgyban többé előre nem mehetnénk. Ha ugy volna, szinte a' marhahus mindennapi használásának is meg kellene szünni, mert régi Apáink, bizony nem tagadhatni, valaha csak jobbára lóhussal éltek, 's ha akkor, midőn az ökör jött divatba, szabad volt nékiek előhaladni, mért nem ma nekünk is abban, a' mi helyes 's józan ? 'S mért volna tőlünk az megtagadva? De sok akad ollyan, ki valamelly előmenetelen ma éppen ugy haragszik, mint 3, 4 száz év előtt azon haragudott volna, a' mit ma dicsér, 's a' miért ős atyáink bölcseségét áldja. Mint Kupa embere éppen ugy kikelt volna annak idejében lóháton faszekér ellen, mint 30 esztendő előtt hintók 's most zártkocsik ellen kelne ki. Az illyes mindenben hátramarad, a' mi által senki sem veszt többet, mint ő maga: 30 esztendő előtt, midőn a' többiek már hintón jártak, ő mind paraszt szekéren ült; ma midőn mások tisztaság miatt társaságba 's ha az út engedi, olvasás végett még utazásra is inkább zártkocsiban mennek, ő hintóba lép; ha pedig az emberi ész idővel még valami ügyesbet találand fel, a' mi által magát egy helyrül másikra vitethesse, 's mindnyájan vagy gőz által vagy pedig levegőben fogunk szélvészkép utazni, akkor ne kételkedjünk, ötet fogjuk látni zártkocsiban.

Eleinte mennyit nem kiabált sok gazda a' spanyol juh ellen, ki végre akkor adta magát testestül lelkestül e tárgynak, midőn legszebb időszaka már leforgott. Ma éppen olly hevességgel kelnek angol ló, kender, selyembogár 's a' t. ellen ki, mint valaha megint más uj javitás ellen fognak hevesen kikelni! Én józanabbnak 's tanácsosbnak látom azon határt, melly az időelőtti előmenetel 's a' hátramaradás közt van, 's mellyet a' hidegvér 's csendes ész jelel ki.

Egyet 's mást mindazáltal próbálni, ugy gondolom, kinek kinek kötelessége, mert máskép egy tapodtat sem mozdulnánk elő. Ha mindenki magában azon egyszerü kérdést tenné csak "valljon mi fogna történni, ha minden ember éppen azt cselekedné, vagy azt abban hagyná, a' mit én, lehetetlen, hogy igen sok a' világon máskép ne forogna; például "Én a' többséghez csatlom magamat — diaetára nem megyek, ott ugy

se használhatok, majd lesznek nálam okosabbak is — ország védelmére ki nem kelek, hisz én az ellenséget ugy se tarthatom fel, — én aláirásomat később oldom — két esztendő mulva gyepre én is hozok lovat — váltó gazdaságot, uj ekét, görbe kaszát én nem használok, majd lesz más ki próbálja" 's több illyest. — Már ha mindegyik ezt szorosan követné, se majoritás se minoritás, de még opinio se lehetne, országgyülés képviselő hija miatt egészen abban mulna, az ellenség legkisebb hátráltatásra se találna, az egyetem pénztára üres volna, a' versenyezés megszünne, 'a földmüvelés örökön örökké patrio more veszteg állana 's a. t.

Másrul pedig több értelmet, körülményi szabadságot, bátorságot mért tenni fel 's mért gondolni másban több kötelességet 's tán több kedvet is azok teljesitésére, mint magunkban? Illy mentségek modestia köpönyege alatt közönségesen nem egyebek, mint vagy restség vagy puhaság 's nem ritkán hypocrisis állitási. 'S más mért tegyen, fáradjon inkább mint mi? Hol alapul ennek igaza? Nem! tegyen kiki jót 's müveljen derekast, mennyire ereje engedi. Magát felsőbb, sors által kiválasztott különös lénynek, Reformátornak, uj Mohammednek tartani — legnevetségesb, tagadni nem lehet; de nem kevesbbé szomoru, magában 's maga erejében semmit se bizni, 's mindenütt mást állitni maga helyibe. Az élet pályáján* -------------- mert egy férfiu, ki keblében viszi a' justum ac tenacem propositi virum 's a' t. eltökélett értelmét, vajmi nagy auctoritás a' földkerekén!

Az eddig előadattak mindazáltal nagy figyelmet nem érdemlenek 's csak azon hiányok vagy feleslegek legtermészetesb következési, mellyek a' gazdát vagy egészen tehetetlenné teszik, vagy minden iparkodásinak ellenszegülnek. 'S azon hiányok vagy feleslegek im ezek: az egytértés 's Hitel hija, a' legelők, fáizás 's birtokok osztatlansága, a' czéhek, limitatio, robot 's dézma létele.

* *A kéziratban, a pontozás helyén ez áll:* érezze kiki . . . s becsülje meg önmagát.

Az ember közönségesen munkássági körét, vagy hogy érthetőbben mondjam, 'azon időt, melly valaminek kezdetétül fogva annak megérettségeig tart, igen rövidre tüzi ki'. Ezt világosabban nem tudom kifejteni s kár, mert bizony igen fontos. Vizsgáljuk azért tovább, 's kérem az Olvasót figyelmezzen.

Társaságban látunk néha ollyat, ki elméssége, bájoló előadása 's bizonyos kecs által bámulásra gerjeszt, mindenkit mulat, 's annyi diszlete — successusa van, — hogy agya épségin nem csak nem kételkedünk, de tán azt irigyeljük is; midőn, meglehet, más nap már számos indiscretioira 's bohóságira akadunk, mellyek által sokkal többet megbántott, mint mulatott 's magának tán egy barátot se, de számos ellenséget szerzett. Illyenrül azt mondanám, 'munkássági körét igen szorosra tüzte — vagy hogy csak 2, 3 órára volt esze' — Más iskolábul kiléptekor mindjárt feleséget vesz, mind a' kettő gyermek, nincs a' háznál egy kávékalánnyi tapasztalás, de szépen folynak az órák 's a' t. errül azt mondanám, '4, 5 esztendőre volt esze' — Harmadik egyet 's mást vadászott a' világon, a' minek minden becse fény, füst, illat, nem egyéb, és lelki, testi, 's házi csendét a' hajhászatban odaveszté, mint magasabbra ment 's mennyivel feljebb emelkedett, annál rutabbá lön, mint a' Gingobiloba, melly gyenge idejében szép 's rendes plánta, esztendők forgásával végre idomtalan rongyos fává válik 's a' t. errül is azt állitnám, 'csak bizonyos időre volt esze' — Van ollyan is, kit mindenek előtt hazája elmaradása érdekel, 's kinek minden ügye 's munkája annak felemelésére czéloz; de egy pár év alatt századra kiterjedő munkát 's fordulást akar végbevinni, sehol nem szánt, hanem mindjárt vet, a' hónapos salátának, mert az szaporán nő, örvend, 's csak azt öntözi, midőn azonban a' fiatal csert, mivel lassan zöldül, még észre se veszi, 's a' valaha felségessé leendő erdei királyt vigyáztalanul elgázolja. Errül is azt mondanám 'be kár, hogy illy rövid időre van esze' 's a' t. —

Ha pedig annak magyarázatjába ereszkedünk mi az ész? — soha tiz ember közt három annak értelmében meg nem egyez; "Mennyi esze van Unak, mivel annyi pénzt tudott

szerezni,, — "Csudálatos ész ezen H, tiz ezer verset tud könyv nélkül,, — "Már hogy Onak van esze, arrul nem kételkedhetni, milly jó rendben van háza 's felesége 's gyermekei milly szépek, be kellemesen él,, — "Ez ám az ész, huszonnégy nyelvet tud" 's a' t. — Csak ezek után is valljon mi az ész? Mert a' kikrül szólánk, azok lelki tehetségi éppen nem egyenlők, söt inkább igen különbözők; mert a' jó memoristának tán nem lesz felesleg pénze; a' dús pedig egy verset se tud könyv nélkül; a' boldog férj egy két nyelvet tán jócskán, egyen kettőn pedig darabolva szól; a' lingvistának ellenben nincs, ki szeresse 's ki élete utját virágokkal hintegesse.

Hát ugyan mi az ész? Itéletem szerint jobb értemények az észnek nem adhatni — azoknak, t. i. kik érteni akarnak mint igy "Ennek egy pár órára van esze, annak több napra, emennek 5, 10, 20 esztendőre, amannak egész életre, 's ennek századokra, örökkétre.

Technikai 's egyéb tárgyakban éppen igy áll a' dolog. Ha egy utat készitünk 's csak egy pár esztendőt tüzünk ki, akkor az olcsó 's igy természetesen rossz ut fog jobbnak látszani szemünk előtt; ha 10, 20, 30 esztendőt veszünk össze, csalhatatlanul ugy fogjuk tapasztalni, hogy a' drága ut legolcsóbb! Ha kevés időre számlálunk, fa sindellel fedjük házainkat 's igy a' tüz, mellynek csak jó barátunknak kellene lenni, sokszor fertelmes ellenségünkké vál. Azon országokban, hol messzebbre számolnak, kiki nevetve nézi, mint tüzelg a' kémény 's a' Londoni lakos örül, hogy már kilábolt nemzete azon időbül, mikor városában egyszerre 13.000 ház égett hamuvá. Másutt, hol csak közelre számlálnak, kétségbeesés festekezik a' szegény falusi ember képén, midőn lakhelye felül egekbe tornyodzik a' fekete füst, — 's egy kevés zsir, melly a' kéményen kifut, egy darab tapló, melly pipa mellé esik, elegendő 'az Istenhez hasonló embert sok ezernyi szivreható kiáltás közt gyászba boritni, nyomoruvá tenni, 's tán éppen ollyanokat, kik fa hija miatt ritkán főzhetnek 's bajjal, vagy csak igen kis ablaku házakban melegedhetnek 's igy a' tüznek kevés javát, hanem jobbadán átkát tapasztalják.

Ha vámot kellene fizetnünk, azon pillantat, midőn pénzünktül megválnánk 's lovaink egy kicsinyt megpihennének, soknak kellemetlen, de aztán több óráig sőt több napig jó uton járni annál kellemetesb volna. Most kevesebb testi fáradsággal megyen az utazó Bécsbül Philadelphiába, mint Bécsbül Kolosvárra; ott hosszabb időt tüznek ki munkássági köreiknek, itt kevesebbet. Testi erő 's egésség haszonvételében van szapora, halk 's lassu élő; tudományokban, világbölcseségben kisebb nagyobb magasságra emelkedő; némellynek esze, ugy szólván, már iskolábul kiléptekor áll meg, másnak később fagy be — kevésnek lelke tágul 's nagyobbodik koporsóig mind jobban. Alkotmányban, országlásmódban a' legnagyobb rész egyedül egynek, vagy a' népnek keziben szereti látni a' hatalmat — 's igy csak rövidre számlál — mert az első legegyszerübb, a' másik pedig olly kormánymód, mellyben ő is részt vehet. Hogy csak kevés Mark Aurel, Antoninus Pius, Trajan volt, az nem jut eszibe 's vele nem gondol; hogy ellenben több nem vezethet keveset józanul, hanem nehány sokat, annak eldönthetetlen igazságát nem is gyanitja, ámbár a' népkormány nem fér jobban össze a' természettel, mintha több kocsis hajtana egy lovat, vagy egy hadnál számosabb tábornok volna mint közvitéz. Csak kevés számlál hosszabb időre 's keresi képviselői alkotmányban bátor létét.

Vasuttal, csatornával éppen igy van. Nehány esztendeig a' köznép keresetét csorbitja, némelly vásárt felesleggel borit el, 's az által a' közel birtokost ideig óráig kárositja, de számosb esztendő leforgása után az egész vidéket elősegélli 's felemelkedésre birja 's végre szinte mindenki, vagy legalább a' számosb rész önhasznát sokszorozva leli a' közgyarapodásban. Igy van a' legelők 's fáizás elosztásával, a' czéhek, limitatiók, robot 's dézma lételével. Ha egy pár évet veszünk össze, akkor jobb ha minden mozdulatlan áll meg, ha egy fertály vagy fél századra tekintünk, akkor változás kell. A' kérdés csak az: mi kivánatosb, rövid vagy hosszu időre való ész 's abbul származó pillantati vagy tartós jólét? 'S a' szerint kiki felelhet magának.

Az Egyetértés hija, mellyet igy is magyarázhatni, "Neked sincs, nekem sincs, mert nem értjük egymást„ csalhatatlan oka többek közt annak is, hogy Hazánk jó részét viz birja, posvány fedi, 's hogy sokszor — 's ezen ne kételkedjünk — valami rossz kotyogó malom hátráltatja egy egész vidék virágzását! Ha igazán 's öncsalás nélkül akarjuk számba venni, milly kevés mai napi haszon tartja paralizálva némelly vidékek jövendő bizonyos nagy hasznát, 's óriási előmenetelét — csak indignatioval szemlélhetjük a' Körös berkeit, Tisza, Dráva, Bodrog kiöntését, Hanságot 's a' t. mellyeken ezernyi familiák élhetnének boldogul, mellyek tán most nyomorusággal küzködnek, vagy egészen uj nemzetségek támadnának, mellyek által az ország ereje 's disze hathatósan öregbedne. Milly szép tartományokat nyerhetnénk egy csepp vérontás nélkül a' hazának! 's mennyire szelidülne 's nyájasodna még anyaföldünk levegője is, ha nád és zsombék helyett, mellyben most róka 's farkas csatangol, kies mezők 's mosolygó lakhelyek támadnának! Az egyetértés hija oka, hogy a' föld gyomrában fekvő legnagyobb kincs, a' vas és kőszén, csak kis mennyiségben jut napvilágra; — oka, hogy sokszor hazánkfiainak része éhezik, midőn része feleslegben tombol, 's a' haza olly testhez hasonló, mellyben a' vér nem kereng; — oka, hogy szokszor némelly helyeken termesztményinkben fuladunk, mellyek kis becsüek ide haza, — de kincsé válnának Amphitrite kék kristályán!

'S mért nem értjük egymást? Mert kiki különb különb időkört tüz ki munkásságának. Egyik csak magának 's magáért él; 's igy előtte a' mai haszon, habár nem nagy is, legfontosb; — másik övéinek 's utóinak szenteli napjait 's igy annak a' mai kár, melly idővel hajt csak hasznot, nem sajnos 's azt könnyen türi, — 's a' t. 'S ime itt állunk megint 'az egyesületek mindenek-előtti szükségénél, mert kiki vagy rövidebb vagy hosszabb időre terjeszti plánumit 's igy azok közt p. o. kinek 2 vagy 5 esztendőre, 's kinek 15 vagy 30ra van esze, egyesség minden bizonnyal nem lehet soha, — 's ezen hiányt kirekesztőleg csak az

egyesületek lelke pótolhatja ki, mert hidegvérü 's minden oldalu vizsgálat, melly indulatosságon tul van, olly világosságba hozza végre a' mai kis haszonnak tán holnapi nagy kárát, vagy viszont az ideig óráiglani elmaradás 's veszteségnek jövendőbeli nagy előmenetelét 's nyereségét, hogy a' magát 's mait legszeretőbb is fog holnapra gondoskodni 's áldozni; 's az, ki eddig csak mindég holnapután akart vigadni 's ma busult, még ez órában éli világát 's ürit ki velünk egy pár pohár Mádi tőke nedvét azok jólétére, kiknek ezen munkát szentelém. 'S éljenek boldog megelégedésben!

A' Hitel hija oka, hogy senki nem jobbithatja földeit olly mértékben, mint természet szerint lehetőnek kellene lennie. Egy erős ló közönséges uton 's kocsin 200 mázsát nem fog huzni, ez természetes; de hogy 2 vagy 3 mázsánál többet ne huzzon, az természetlen 's mindenkinek is szemébe tünik, mert a' ló erejét 's mázsa terhét combinálni kiki tudja. Hogy hazánkban 50 ezer hold birtok fél millió jövedelmet pengőben ma nem hozhat, az is természetes; de hogy 30, 40 ezernél ne hozhatna többet 's pedig veszedelem nélkül, az a' természettel összeütközik 's még is ugy áll a' dolog. Már ezt megint nem mindegyik tudja egyeztetni 's azért vegyünk elő példát.

'Gyors Pálnak 200 ezer forint adóssága van — 's csak pengőben vegyünk mindent — nehogy tán valakit papirospénz által, minekelőtte arrul szó lesz, botránkoztassunk — 's középszámmal 28 ezer forint jövedelme. Pál ur sem a' jelent sem a' jövendőt kirekesztőleg nem szereti, de vigan éli a' jelent, 's a' mellett a' jövendő álmaiban is szép reménnyel ringatja szivét; ha mindazáltal valamelly időhöz inkább hajol — az a' jelenvaló, mert jobban kedveli a' mit már megfogott, mint azt, a' mit csak foghatni reméll — 's e' részben azon ezrektül különbözteti meg magát, kik csak mindég azt ohajtják, a' mi nem övék, 's kiknek még a' nádméz is keserüvé válik ajkaikon; vagy azoktul, kiknek szebb jövendő soha nem nevet 's csak a' szük jelen virágit tudják szedni; szóval Pál ur

középuton szeret élni 's javainak ma és holnap is kivánja hasznát venni. Ez characteri főrajza.

Birtoka 70 ezer hold 's hazánk olly tájékán, hol föld 's vásár türhető. Törvényes kamatot fizet 12 ezer forintot 's ezt legnagyobb pontossággal cselekszi, mert minden adósságát, igazi hypothekát adni nem tudván, becsületbeli adósságnak tekinti. Egyéb terhei is vannak, mellyeket éppen olly szentül visz, ugymint több egyesületek tagja 's számosb aláirások részese, 's ezekre kell 1 ezer forint. Falusi háztartása 's városi lakása, akár ott lakik akár nem megy 3 ezerre 's igy marad szabad rendelésére 12 ezer forint. Igazán véve tehát ez valóságos jövedelme, mert az emlitett kiadásokat becsülettel alig, vagy éppen nem kisebbithetni. Kamatot fizetni, kötelezésnek eleget tenni, olly szent tartozás, mint nem lopni, nem rabolni. Otthon szomszédit szivesen látni, városban jobb társaságban élni, elkerülhetlen 's egyszersmind kellemes szükség. Már 12 ezer forinttal ugyan mit fog tenni Pál ur? Ha csillagát, mellybe sorsa helyeztété, csak egy kissé is meg akarja tekintgetni 's ugy mint a' jó gazda birtokát ismeri, ő mint ember lakhelyét csak a' határszéleken is meg kivánja vizsgálni, legalább is kell esztendei utazásra 10 ezer forint. Ha az universum vagy hazájára nézve csorbának látja, hogy vele magva szakad, ő lévén az utólsó csemete, feleséget vesz 's egy pár év alatt tele a' ház apró néppel, 's 10 ezer forint megint nem lesz felesleg. Ha nőtelen éli hazaföldén napjait, annyi unalmat lel házánál, 's ha birtokához képest nem költ, lova, szakácsa 's a' t. nincs, jó barátinak száma olly szük, hogy 10 ezer forint egy kis előmenetelre a' világban alig lesz elegendő; — szint ugy nem, ha valamelly gyüjteményt állit fel, vagy tán éppen antiquarius.

'S igy ha 10 ezer forintnál több el nem kél személyére, a' mi legnagyobb csuda volna illy helyezetben — a' 70 ezer hold birtok javitásra esztendei 2 ezer forint marad, melly olly kiterjedésre annyi mint egy szekér só a' Dunába. Ezen 2 ezer forint meg se fog látszani 's olly kevés, hogy alig hajt hasznot. 'S igy Pál ur azon dilemmában áll, hogy vagy 'télen gubában

's nyáron pőrén harmincz esztendeig mindegyre oda haza lakjék és javitson, vagy a' 70 ezer holdat szinte in statu quo hagyja, mert javitásra adósságot tenni, 'a' mi pénzbeli elrendeltetésünkben, bizonyosan nem csak az ügyetlen gazdát, de még a' józan Gyors Pál urat is tenkre hozná; habár eleinte csak 5tel 6tal fizetné is 100zát, midőn javitási tán 10et 's többet is hoznának 100tul.

'S itt látszik legvilágosabban, milly természetlenségbe helyezteti a' Hitel hija a' magyar gazdát! Ugy lenne Pál ur boldog, ha sorsához képest élhetne 's egyszermind jószágit javithatná is; most vagy egyik vagy másikbul ki van rekesztve; ugy boldogulhatna, ha 200 ezer forint adóssága mellé még 200 ezer forintot venne fel 's azt józanon jószágiba investiálná, hanem egy uttal bizonyos is lehetne, a' mirül ma senki sem az, hogy ok nélkül pénzét fel nem mondják, a' mitül az adós egyedül akkor szokott lenni mentt, midőn a' hitelező tudja, 'hogy pénzéhez juthat kétség kivül szinte minden órában.

Ha tapasztalás nem mutatná, melly Hitelt szül ezen lehetőség minden pillantatban pénzéhez juthatni, azt csak természetes psychologiai érzésünk is megbizonyitná, hogy ezen könnyüség 'minden órában magunkéhoz juthatni' mennyi nyugalmat 's lelki csendet terjeszt keblünkbe! mellynek hija sokszor legkisebb ok nélkül lázitja fel a' hitelezőt 's buktatja el szinte kincsei közt az adóst! 'S nem igy van? —

Tudom nehányan igy fognak ezek ellen kikelni: "nem mondhatni, hogy mindenütt hátra volna a' mezei gazdaság 's még nálam is már egy és más előre ment, hogy pedig hypothekát nem tudna adni a' magyar földesur, az éppen nem áll 's ugyan hol tudna adni valaki bizonyosabbat?„ Ki azt: hogy egy kis váltó gazdaságot, egy pár birkaaklot állitott 's mivel már egy canalist huzott, jobbágyit regulázta 's kis bükkönyt, lóhert termeszt, ugyancsak derekas industriának tartja — ámbár gen meglehet, hogy *mostani állapotunkban* ez legjózanabb — az minden bizonnyal csak mindég anyaföldét tapodta, soha kün nem volt, jobbat nem látott 's igy a' tárgyrul csak ugy itélhet, mint vak a' szinekrül — 's illyenekkel keserves

világosságot keresni. A' mi pedig a' hypothekát illeti, ne gondoljuk, hogy az igazán mienk legyen, a' mihez mindég csak holnap 's tán soha vagy igen későn juthatunk.

'S továbbá vegyük tekintetbe, hogy adott hypothekánkat — bár az tán igen felséges — a' külföldi 's legközelebb szomszédságunkbeli pénzesek ollyasnak általjában elismerni nem akarják; 's ezen állitásomat azon számosak legjobban bizonyithatják, kik pénzt kerestek kün, de magoknak, — mert mások számára volt elég a' ládában — nem kaptak. —

"Hisz a' liquidi debiti pör elvégződik hat esztendő alatt" uj ellenvetés! Ha ezt megengedem is, noha tapasztalásom szerint igen kételkedve, mit ér a' hypotheka, ha teszem tőkémet, a' mi mindenem, 1830ban adom ki, 's több esztendőig kamatját, sőt hirét se kapom, éltemen azonban unalom, kedvetlenség, pénz szüke rágódik 's végre 1835-ben éppen egy esztendővel a' szerencsés executió előtt meghalok; vagy ha életben maradok is, az adós a' törvényes foglalást ellenállással hátráltatja 's ha uj galiba után az itélet végrehajtatott, az elfoglaltat, melly még kérdés miként kamatolna, ismét erőszakosan visszaveszi 's a' t.! 'S nincs e ezen rajz az életbül meritve? És még is jó hypothekárul mernek némellyek szólani!

A' LEGELŐK, FÁIZÁS 'S BIRTOKOK EL NEM VÁLASZTÁSA

mennyi negativa sőt még positiva kárt szül, arrul már a' számosabb rész meg van győződve, hála az egeknek! 'S ha elosztatások még legtöbb helyen végbe nem ment, igen természetes, mert vagy meg akarja az osztozó részek közt egyike a' másikat csalni, a' mi az erősebbnek könnyebb, mint a' gyengébbnek, vagy a' principium valósitása igen nehéz és szövevényes.

Mennél nagyobb a' müveltség, annál több ágra oszlik minden tudomány, minden mesterség, 's mennél jobban eloszlik, annál magasb lépcsőre emeltetik, mert minden ágán külön ember lévén azt legnagyobb tökéletességre birhatja. 'S csak azon földön lehet a' gazda veritékiért megjutalmazva,

mellyen egyedül maga 's nem más 'gazdálkodik, mellyen önmarhája legel csak, 's nem minden bitang ront 's tipródik.

Legyenek Smith és Young hamvai, kiknek halhatatlan munkáit tudom az Olvasó ismeri, ezernyi áldással üdvözölve; az ő erős eszek 's fáradhatatlan vizsgálatik gyümölcse már hazánkban is lassan lassan pirosodni 's érni kezd. 'S igy a' birtokok elosztásárul se ujat se jobbat nem tudván mondani s még a' nálam lélekben sokkal tehetősb sem, mindenkit az emlitettek munkáira utasitok.

A' CZÉHEK 'S LIMITÁTIO FELESLEGE.

Majd minden monopolium egy pár évre hasznos, 's eggyel mással provideálja a' sokaságot; de hosszabb időre minden 'hathatós köz előmenetelnek legmagasb 's tetemesb gátja; ugy van a' privilegiummal is. Bizonyos időre mind arra, ki birja' mind az egészre nézve felette hasznos, örökre pedig nem csak a' közönségnek, de végre sokszor még annak is káros, ki vele fel van ruházva. Ezt paradoxnak látja sok, érzem, 's igazán ollyan is képleg, kár hogy fel nem világosithatom ugy, mint kivánnám, de egészen félre vezetne a' felvett tárgytul; azonban állitásom megerősitése végett közbevetőleg azt még sem hallgathatom el, hogy a' magyar Nemesember pénzt kölcsön rendszerint nem kap, midőn a' városok fel sem is akarják mind azt venni, a' mivel kinálják! A' mi többek közt egy nagy haszna a' privilegiumnak.

A' czéhek örökké hátráltatják a' termesztmények 's mesterművek árainak egymásközti rendes arányát. A' buzának köble felmegy 20 forintra — volt eset — 's vele a' csizma ára is, — és ime leesik buzánk megint 5 forintra, de a' csizma mind fenlebeg 's csak lassan lassan ereszkedik le 's tán éppen annak legnagyobb kárával, ki a' czéhek mellett leghevesebben kel ki.

A' limitatiók pedig 's kivált a' hus limitatiója annak oka, hogy mezei gazdaságunk egy sarkalatos talpköve béna, 's igy egy lábbal a' levegőben áll. Igaz, hogy megszűnések

egy 's más kellemetlen de csak ideig óráig tartó következést szülne. Egy helyen sok is, más helyen pedig igen is ritka lenne a' szabó, csizmadia, asztalos 's a' t. de kivált mészáros. Itt megbüdösödne a' hus, ott jó darabig nem is lehetne kapni, vagy csak igen drágán. — Sok nagy érdemü ur nem ritkán még vasárnap is halat enne hus helyett 's a' t. 'S ezen zavar, tagadni nem lehet, eleinte igen kellemetlen volna, 's tán hosszabb ideig is tarthatna; de végre a' földesurakra, mint nem különben a' parasztságra árasztna legnagyobb hasznot.

Minden változásra, legyen az legislegjózanabb, fog minden bizonnyal valami zavar — crisis következni, 's ezt kiállani mindenki nem akarja, vagy nem tudja, 's kétséget nem szenved, hogy az átváltozási időszakban minden rendetlenebbül forog mint az előtt, 's hogy igy azok, kik előre combinálni nem tudnak, megijednek 's minekelőtte a' szebb rend helyre állott volna, már a' kezdettel fenhagynak, 's magokat régi helyezetekben még jobban leszegezik. A' régen sinlődő azon fordulásban, mellyet megint az élet felé teszen, még rosszabbul, vagy legalább fájdalmasabbul érzi magát, mint az előtt. Azon birtok, melly jobb lábra tétetik, átváltozás idejében alig hoz jövedelmet, de legyen csak vagyonbeli tehetség 's békes-türés, rövid idő alatt sokszorozva téríti a' kárt vissza. De ha elegendő pénzbeli tehetség nincs, jó ideig szinte minden jövedelem nélkül ellehetni; — ha belső csend nincs, bevárni azt, a' mit csak az idő hozhat meg; — 's ha kivált nincs elég lelki függetlenség, egyenesen járni a' czél felé, nehogy azok pletykái 's mendemondái eltántoritsanak, kik mindenben találnak hibát, csak magokban nem 's csak mások iparkodásit tudják gátolni, mig magok semmit se képesek előállitni: akkor jobb mindent régi lábon hagyni, mint nem különben sokkal bölcsebb ahoz való tulajdon nélkül semmi nagyobbat 's komolyabbat nem kezdeni, hanem inkább kis körben s' fény nélkül használni. Senki se kivánja egyébaránt, hogy a' világ scenáján kiki rollát játszon.

A' hus megállapitott ára minden derekas hizlalást haszontalanná tesz, hol pedig a' hizlalás haszontalan, ott a' gazdaságnak sarkalatos talpköve hibázik. A' jó hus nem drágább mint

a' rossz 's igy mért törekedne a' gazda jobb hust állitni? A' fagyuért? Az nem fogja mindég 's kivált hol a' mező szük 's egyéb 's jobb hasznát is vehetni a' legelőnek, a' hizlalót elégségesen jutalmazni; de hisz az is limitálva van, 's nincs e abban valami természetlenség, hogy valamelly portéka jó és rossz minémüségben egyenlő áru legyen? A' mi pedig a' természettel összeütközik, ideig óráig akármilly fényes és jónak látszó következési lennének is, végre minden bizonnyal sikeretlen marad; sőt többnyire kárt 's veszedelmet szül.

'S ugyan egyéb termesztményinkre nézve micsoda következése lenne annak idő jártával, ha teszem a' legjobb bor 's legrosszabb, a' legtisztább buza 's konkolos, a' legszebb gyapju 's legdurvább 's a' t. egyenlő áru lenne? 'S milly szép industriát következtetne illy elrendelés! A' hus dolgában pedig ne gondoljuk, hogy máskép van az eset, sőt ott tán a' limitatio még sajnosb következésü, mert egy helyett két rosszat okoz, t. i. hogy azon gazda, ki jövedelmiben hizlalás nemléte miatt igen károsodik, élte folytában a' legrosszabb hust is rágja pasztoralis házájában! — 1811 és 1816ik esztendei szük időkben, midőn a' mészáros czéhek teljességgel hust vagy nem vághattak, vagy vágni nem akartak, éppen csak azzal segithettek számos megyék magokon, hogy mindenkinek megengedték a' húsárulást. — Mért nem látjuk ezt minden időben igy? —

Ha egy gonddal vizsgáló utas hazánk földét bejárná, de nem kastélrul kastélra, curiárul curiára, hanem minden protectio nélkül — pedig illy utazás hasznos, mint nem különben olly házasság szerencsés, melly valódi 's nem csak ünneplés 's tánez közt lett ismerkedés következése — minden protectio nélkül mondom, azon következést huzná testi táplálásunk tárgyairul, hogy vagy igen kevéssel elégedünk be, vagy igen szegények vagyunk. Keveset kivéve, vendégfogadóinkban, korcsmáinkban igen aláváló hust, felettébb savanyu bort, szörnyü sovány baromfit 's még ugyancsak rossz kenyeret találna. Ő természet szerint hazánkat földmüvelő tartománynak tartaná, — mert még fabrika vagy manufactura nyomdokát se venné

észre 's minden bizonnyal igy tudakolná a' német kellnert "Ugy látszik, a' legelő itt igen kevés és szűk, mert a' hus olly sovány„ 'koránt sem uram, itt 6 ezer holdnál több a' legelő'. -- "Lehet e az Istenért! 6 ezer hold!!! "De a' buza, rozs 's ennek alja igen drága ugy e, mert a' kenyér olly savanyu 's alávaló, a' nyomorult csibék pedig mintha éhen vesztek volna„ 'Éppen nem — most igaz felment egy kicsinyt, de nehány esztendő előtt semmi ára sem volt 's csak nem megrothadott'. "És tán akkor is csak illy hitványok voltak baromfiaitok mint most? Ez már furcsa. De a' szőlő tudom nem igen érik meg, mert olly fanyar és zavaros a' bor„. 'Sőt igen is korán érik, már September végén szedik 's aztán annyi van, hogy el sem adhatni'. "Már ez különös 's ugy látszik, valahol hibának kell lenni„. —

'S ugy látszik — 's valóban, ha igen dicséretes de itt helytelen hazaszeretet által magunkat csalni nem akarjuk, az utazó igazat mond, 's hogy mi Magyarok a' szép ökröt inkább nézzük, mint sem esszük 's ha esszük is, nem ide haza, hanem Bécsben esszük.

Hogy mindent, 'a mit termesztünk, jutalmasan el is adhassunk, azt elérni bajos, de az is lehető 's majd annak idejében kifejtjük — de ha semmit sem adhatnánk is el, legyen legalább annyi eszünk, hogy mindenünk a' tökéletesbhez legközelebbre járuljon.

Soha sem emeli fel az embert egy történet a' lehető legmagasb megelégedésre, mint csak ritkán gázolja el egy csapással a' sors egészen. A' megelégedés mint a' megnemelégedés közönségesen sok kellemes bényomások 's érzések sommája 's viszont egyenként véve, mint p. o. mindég rossz hussal élni, meg vagy megnemelégedésünkre alig van befolyások, de összesen és számosan véve az embert boldoggá vagy nyomoruvá tehetik. Rossz kenyérrel, savanyu borral, hitvány baromfival, kemény hussal élni több esztendőig olly házban, mellyben büdös szag, számtalan szunyog, bolha, csimasz,

csótány 's egér van, füstölög a' kályha, közel éles haranghoz, munkás kovácshoz, vagy olly udvarban, hol sok a' kutya, szám nélkül a' lud, kacsa, tyuk; szűk csizma 's nadrág, mellyben nem léphetni, fogfájás, ostoba cseléd, süket szakács, sánta paripa, részeg kocsis, unalmasokkal társalkodás, szomszédban hegedü-trombita-tanuló, magyarul nem tudó hazafi 's a' t. ki élhetne soká ezen körülmények közt? 'S igy bizony nem hijábavalóság a' jó 's porhanyu hus mindennapi használásunkra, ha egyébként a' gazdát nem gyarapitná is.

Eleget kisér nálunk már gyermekkorában két huszár is, 's minden tetteit magasztalja, mert igy hópénze felemeltetését reméllі, de el nem éri: ha csak ezer lépést tett is a' kis Gróf, jó gyaloglónak állitják; ha oda haza egy exament adott 's szülei nagyobb hivatalban vannak, minden bizonnyal eminens lesz; ha sok kisérővel atyja jószágira megy, ott már várják 's ő mindent csak ünnepi állapotban lát — 's végre egészen kitanulván azaz iskoláit végezvén oda haza Gróf Nhez, Báró Mhez, onnan Vice-Ispán 's onnan F urasághoz élet-tapasztalás végett utaz — váltott lovakkal járja be a' hazát — volt mindenütt, s' mindenütt jól fogadták 's még nyaratszaka Füreden és Mehádián is mulatott, most pedig, minekutána Velenczében 's Monachiumban külföldi bölcselkedést lelni hat hetet töltött, hivatalba lépett, 's ime ismeri a' hazát, külföldöt 's angol parliamentrül, franczia camerákrul szól 's azt fejtegeti hallgatóinak: mikép szegényedett el Gallia mezei gazdasága, 's hogy romlik majd meg Britannia gőz 's egyéb erőmüvek által, ha ha ha! 's a' t. Már illyenek csak javát kóstolták honjoknak, a' boldogok! 's csak ugy ismerik, mint mi azokat ismérhetjük, kiket nagy világban csak legszebb köntösikben 's csak olly pillantatokban láttunk, midőn a' legtermészetesb ember is vagy valamelly rollát játszani, vagy belsejét a' sok fagy ellen, mellyre talál, egészen elzárni kéntelen. 'S aztán illy felvilágositott 's a' velő közepéig kicsinosodott elmék perorálnak a' limitatio, czéhek 's több illyek szükségérül:

"Másutt jó lehet a' limitatio eltörlése, hol több a' népesedés, több a' consumens; legyen csak ki egye 's a' t. majd lesz hus — 's most is hol lát az ember derekabb gőbölyt 's a' t. mint nálunk„.

Makkbul mindenütt tölgyfa lesz, habár egy hazában nagyobbra, másban kisebbre nő is; a' ló csikaja csak ló marad, akárhol csikózzák is, ámbár itt derekabban, ott hitványabban tenyészik 's a' t. Ugy éppen azon egy oknak akárhol hasonló következési vannak, — 's ha más országokban tapasztaljuk, milly nagy hasznot következtet a' czéhek, de kivált a' limitatio megszünése, ne kételkedjünk, hogy ide haza is áldott következéseket ne szüljön 's annál bizonyosabban, mert Hollandia, Britannia, Németország 's honunk közt olly különbség se éghajlatra, se életmódra nincs, mint teszem Grönlandia 's a' Jóremény-foka közt. Mi a' keresztény vallás 's józanabb philosophia által Europában, mellynek hossza 's széle olly csekély, inkább csak egy familiabeliek vagyunk. A' mi pedig a' jó magyar gőbölyt illeti, az egy igaz kövér angol ökörhöz hasonlitva csak ollyan, mintha pályára készittetett volna el!

Hogy a' czéhek 's limitatio megszünése nagy hasznot hajtana 's igen könnyen eszközölhető is, kételkedni nem lehet; 's ha kételkednek is nehányan, kik a' dologhoz érthetnének, 's magyar hazánkat 's a' külföldet jobban ismerik mintsem fentebb emlitett magnásunk, minden bizonnyal ollyanok fognak az uj systemában eszközölhetetlen, a' természet 's jó renddel meg nem egyeztethető képzelgéseket találni, kik a' mellesleges ártatlan jövedelmek baráti, mellyek se nem mezőbül, se nem manufacturákbul kerülnek, hanem egy kézbül másikba csusznak; vagy kik mostani helyeztetések miatt a' középszerü hus javát eszik, 's csak olly áron szeretik fizetni a' jót, mint szegény ember a' csontot fizetni kéntelen. 'S illy igazság-szeretők vannak többnyire a' józan ujitas ellen 's minden előmenetel utjában.

A' ROBOT VAGY SZAKMÁNY

létele még nagyobb figyelmet érdemel 's azon kárt, melly belőle háramlik, éppen olly bajosan tagadhatni, mint azt hogy $2\times2=4$. 60 ezer robot egy esztendőben szint azon munkát viszi végbe, mellyet 20 ezer napszámmal könnyen el lehetne végezni. 'S ki nem tapasztalta, ki robotban is, 's béresek által, de kivált contractus szerint dolgoztatott, hogy azon munkát, mellyet egy egész helyes jobbágy rossz ekéjével, filigrán szekerével, gyenge marhájával 52 nap, vagy ügyetlen cselédje 's gyenge koru gyermeki által 104 nap tud végezni, maga béresivel, jó szerszámmal 's erős marhával, vagy contractus szerint a' mondott idő egy harmad része alatt nem vihette volna végbe! A' manipulans gazda soha sem tudja ott, hol robottal dolgoztat, a' munka 's erő közt forgó helyes aránylatot feltalálni 's vagy igen sok vagy igen kevés munkást rendel; vagy ha eltalálná is az igazi idomzatot, előre nem látható eset következésében sokszor vagy igen sokan vagy igen kevesen állnak ki a' munkára 's igy az uraság dolga — a' gazda keményebb vagy szelidebb charaktere hozzájárultával sok helyen gyakorta vagy elkeseredve, vagy nevetve vitetik végbe. 'S már ha egy véghatárnak lenni kell, hála hogy jobbára henyélve 's időpazarolva vitetik, mintsem hogy a' parasztság, melly a' haza legszámosb 's igy legfőbb tekintetre méltó része, véres veritéke által eszközöltessék az itt amott szebbnek látszó müvelés. Igaz, a' henyélő 's rest mezei gazda sorsa, ha máskép vidám 's tetszetes is, a' mi egyébaránt nem hévmértéke a' szerencsének, többnyire ollyan szokott lenni, mint a' tücsöké, melly nyáron danol 's télen koplal —; de ellenben se bot se vessző nem hozott még egy országot is virulásra 's csak halvány 's rossz illatu virágokat termeszt a' kénszeritve dolgozó kéz; — 's akárki mit mond, csak azon társaságbeli szabadság, melly mindenkinek helyeztetése szerint igazait 's terheit kiszabja, emelheti fel az egészet legdicsőbb pontra; 's kit a' sors alacsony helyezetbe tett, hol kézi munka által teljesitheti be czélját, az ne vesztegesse óráit hijába, hanem állhatatos munka legyen foglalatossága, de arra ösztöne 's vágyó-

dása is legyen. 'S azon okoskodó, ki éretlen philanthropiai érzésbül a' parasztgazda vállairul le akarja venni a' munka terhét, szerencséjére nem tesz több jót, mint az, ki őtőle minden szebb örömet, melly önbecs 's lelki függetlenségre van oltva, el akar tiltani.

Unalom a' rosszra hajló embert rosszá, jóra hajlót boldogtalanná teszi, 's valóban szánakozásra méltó, kinek az életben dolga nincs. Nem az tesz igazán jót embertársival, ki őket, már mikor elnyomorultak, Rumfordi levesekkel tartogatja, hanem a' ki ugy intézi dolgaikat, hogy tenkre ne juthassanak 's magok tudják munkásságik által elejét venni jövendő elaljasodásoknak. Fáradjon a' szántóvető ember még jobban, mint most fárad, de nyugta 's jutalma is szebb legyen. Most a' magyar paraszt szemeire sokszor vetett restségének oka, ha annak legbelsőbb velejére ereszkedünk, többnyire nem egyéb — ámbár mindenféle álorczát vesz magára, — mint a' bizonytalanság 's gyarapodhatásárul kétségbeesés.

Éppen ugy nem lehet soha azon gazdaságbeli tiszt olly serény, kinek jutalma mindég egy, akár fárad akár henyél, mint a' ki becsületes uton állhatatos munkásságának hasznát is érheti. A' mi pedig a' kézimunka veszteségét illeti, melly iszonyu az minden esztendőben! Megengedem, hogy számolásom hibás 's hogy robot által két harmad rész munka nem vész el, mert gyengekoruak is mennek robotba 's azok ellen meglett idejü béreseket számlálhatnánk. Vegyünk azért számitásunkban csak egy harmadnyi veszteséget 's hogy annyi elvész, tán még az se tagadná, ki a' robot feltalálója volt; vegyük továbbá számba az 52 vasárnapot, a' sok ünnepet, bucsut, vásárt, rossz időt, katonák körül jobbára elfecsérlett erőt 's a' t. 's azt fogjuk következtetni, hogy nem annyira népesedésünk csekély, hanem systemánk hijányos; hogy nem azért fedi posvány 's disztelenití sivatag a' hazát, mert nincs ember, nincs kéz, hanem azért, mert annyi munka foganatlan vész el. Hát még az ingyen utcsinálásnál, mellyre gyakran 4—5 mérföldrül hajtatik az adózónép, és sokszor más 4—5 mérföldrül visz egy dézsa kövecset, 's a' t. mennyit veszt a'

köz gyarapodás! Egy berek-száritásnál próba tétetvén az világosodott ki, hogy azon kiállitott munkások, kik végrevitt ásások szerint fizettettek, tizenháromszor annyit dolgoztak, mint kik ingyen kinszerittettek munkára.

Senki sem akarja azt, hogy a' munkáló ember ne nyugodjon — hisz mért fárad egyébért, mint testi 's lelki csend végett; sem azt, hogy vasárnap 's ünnep ne legyen, mert meg kell adni lélekisméretesen a' mi Istené; senki, hogy bucsu, vásár 's más alkalommal a' jobbágy ne vigadjon 's a' t. de azt a' természet ugy kivánja meg, mint a' józan belátás, hogy ha kiáll dolgára, azt emberül vigye is véghez. Már hacsak a' robot által okozott harmadrész veszteséget vesszük is fel, 30 millió napszámnál, melly minden esztendőben szolgáltatik hazánkban, 10 millió vész el! És ha ezen erő el nem veszne 's ésszel lenne javitásra forditva, ugyan mit állitana elő csak 30 esztendő forgása alatt is!

"Munka, munka a' nemzeti gazdaság talpköve!" Igy áll elő sok, dicséretes hévvel Say, Ricardo, Malthus, Sismondi neveire támogatva. Holott nem a' munka, hanem a' 'j ó l e l r e n d e l t m u n k a, szóval az 'ész a' nemzeti gazdaság talpköve. Ha 1830ban minden erőmet legnagyobb serénység 's állhatatossággal arra forditom, hogy egy nagy gödröt ássak 's azt 1831ben megint betöltöm 's ugy tovább, akkor munkámat egészen hijába vesztem; ha ellenben ugy tudnám elrendelni, hogy embereim csak egy lépést se tegyenek haszon nélkül, akkor minden munkám nyereség lenne. Ezen véghatárok közötti járás — az idő viszontagsági, vásár szerencséi, egyéb veszélyek hozzájárulásával — határozzák el a' munka nagyobb vagy kisebb hasznát 's hogy ki ásott mélyebb vagy kisebb gödröt. A' holland 's angol gazdák csak kis gödröt ásnak; mi meg igen mélyeket ásogatunk 's aztán megint betöltögetjük: azaz nálok igen kevés munka vesz haszontalan, nálunk pedig nagy a' munkapazarlás.

És mi, kik másokban kötelességek teljesitését jobban

meg nem kivánjuk, mint magunk végbevinni tudnók — valljon, ha parasztok volnánk, dolgoznánk e robotban olly jobbra 's balra nem tekintő szorgalommal, mintha valamelly bizonyos pénzért folytatnók munkánkat, mellyet tetszésünk szerint hat vagy tizenhat nap alatt végezhetnénk? Dolgoznánk e olly veritékkel másoknak, mint magunknak? Tegyük csak személyünket más helyibe, mert csak ugy itélhetünk józanon, igazságosan 's ne gondoljuk, hogy az embert ki lehessen természetébül 's gyarlóságibul vetkeztetni.

Hogy egyben másban tett jobb rendünk szép gyümölcsöket hozott már, lehet e azon kételkedni? Alföldön hány birtok nem áll ahoz képest a' millyen volt, olly vigan ma, mintha halálbul támadott volna fel? Milly kevés esztendeje, hogy H---- azon szép és hasznos jószágok helyett, mellyek ma több nemzetségnek Selmecz 's Körmöcznél különb arany bányái, inkább a' Budai malmot vette volna át? 'S ha nagyrul kicsinyre okoskodunk, a' rendes felosztásnak haszna szembe tünik, kivált ha több birtokost tekintünk, kik apjok jószágiban osztoztak, 's most az idők mostohasága mellett még is jóval nagyobb jövedelmek van egyes osztalékrészbül, mint eleiknek valaha az egészbül volt. 'S igy ha előre mehettünk a' mezeigazdaságban eddig, mért nem mehetnénk utóbb is? Hisz tán a' tökéletesség pontján csak nem vagyunk még?

Az egyetértés, Hitel lábraállitása, birtok elosztása, czéhek 's limitatiók eltörlése következésében volna mit dolgozni a' parasztgazdának, ugy hogy robotolás helyett nem volna szükség a' kék eget csudálni, kivált ha a' dézma megszünne.

DÉZMA.

Young, ki a' józanabb mezeigazdaság apostola, azt mondja: 'a' mezeigazdaság megrontására a' dézmánál sikeresbet kitalálni nem lehetett'. — Mennél jobban iparkodik a' jobbágy, annál jobban büntettetik, mert mennél többet termeszt, annál többet kell adnia 's a' t. Hogy megijed most sok, ohajtásomnak tán valahai teljesedése 's dézmája elmaradása miatt! pedig

kár, mert éppen az, ki attul elesne, más kutfőkbül annyi hasznot meritne, hogy azon időt, mellyben neki dézmáltak, soha többé vissza nem kivánná. Tekintsük Britannia legnagyobb részét, nézzük Galliát, Meklenburgot 's a' t. 's vizsgáljuk millyen volt dézma alatt 's millyen most a' mezők állapotja? És ha egy bizonyos gazdaságbeli mód valahol temérdek hasznot hajt, mért nem hajtana másutt is szinte nagyot, ha a' körülállások egy és más helyen nem igen különbözők; 's mi igen nagy különbség van Gallia és honunk közt? — Az hogy azt két oldalán tenger környezi? 'A' mi földünk ellenben jobb, és ezen hiányt helyre üti' — Kereskedési fekvése helyesb? 'Most már akadályt az emberi ész 's akarat nem ismér'. Hogy kormányunk más?' 'S hát Urunk hátráltatja e előmenetelünket, gyarapodásunkat'? 'S igy bátran elfogadhatjuk azt, a' minek másutt annyi sikere van. —

'S ugyan mostani systemánk olly helyes e, hogy abban megmaradni kivánhatnánk? Hol nyujt birtok kevesebb tiszta jövedelmet mint nálunk? Vám 's egyéb terh fekszik rajtunk, igaz; de hát más tartományokban a' terh nem sokkal sulyosabb e még? Van, nem tagadhatni, nálunk is dús, de mennyi jószágbul, milly kiterjedésü földekbül kerül ki a' jövedelem? 2 ezer, 3 ezer hold allodiumot hány bir köztünk, 's milly szegény legény még is mind a' mellett? Másutt minden adó 's terhek lerovása után is olly jószágbul két vagy három annyi haszon maradna a' birtokos kezei közt. Ha külföldi nem olly gazdag mint mi, oka ennek nem az, hogy az ő egy hold földje kevesebb tiszta nyereséget hozna mint nálunk egy hold föld; hanem hogy nálunk számosb az 50 ezer, 100 ezer, 200 ezer holdnyi birtokos, mint őnálok 's igy kevesebb ember közt van a' kincs.

Sok azt gondolja, hogy a' földesur jobbágya ellenében ugy áll, mint két kártyás egymás ellen, kiknek egyedül egyike nyer 's éppen csak annyit nyerhet, mennyit a' másika veszt. Ezen hibás elöitélet többnyire mindenütt a' két felekezet közt annyi hiedelmetlenséget szül, hogy földesur 's jobbágy közt barátságos egyezés hazánkban valóban csuda. Józanabb

ezen balvéleményt letenni, 's inkább egyetértni 's hol látjuk, a' jó példát követni; mert talpigazság: hogy a' természethez közelebb járó rendelések által, mind birtokos, mind szántóvető határtalanul jobban birhatná magát. Jobb ha igazán gazdagok vagyunk, mintha azoknak tartatunk; jobban cselekszünk, ha belül van köntösünk bélelve, 's nem kivül nyuszttal prémezve, 's mi tudjuk, hogy nem fázunk, mintha mások hinnék csak, be melegünk van. Nem ér semmit azon rossz szagu tömjén, melly csak nemesi születésünk illatját terjesztgeti; hasznosb — ha szebb oldalirul nem is tennénk emlitést — inkább a' szó méltóbb értelmében nemeseknek lennünk; minthogy nem ér annyit nemesi virtualitás, mint kereskedő készpénze, — 's nem ritkán picziny 's nemtelen ember lakja a' palotát, midőn a' nagy 's nemes pénzért dolgozik. A' világ évrajzibul azt tanuljuk, hogy a' jobb, engedőbb 's szelidebb földesur mindég legvagyonosb 's legboldogabb birtokos is.

A' szerencsének ugy vannak törvényarányai, mint a' szépnek 's izlésnek. Azért mert mindenki ön sziveltjét nézi legingerübb 's legszebbnek, még is csak egy Hebe, egy Venus van. És azért mert egynek legégőbb öröme Neszmélyiben 's Egriben, másnak pedig Vitnyédiben 's Kospallagiban van rejtve, még sem lakik a' szerencse se borban se dohányfüstben. 'S igy azon okbul, mert emennek privilegiumi 's praerogativái vannak, amannak pedig nincsenek, még nem az foly, hogy az első szerencsés, a' másik nem 's a' t. hanem hogy mindenki különös uton, mellyet helyezetéhez képest a' sors tágasbra simábbra, vagy szükebbre göröngyesbre tüzött ki, találhatja csak fel a' szerencsét, vagy legalább annak szelidebb rokonát, a' megelégedést. Már a' magyar Nemes ezen szeretetre méltó házitársat — csekély tapasztalásom 's itéletem szerint — legbizonyosabban találja fel a' hü jobbágyság, előretörekedő hazafiság 's m i n d e n f ö l d i j e magasb felemelésére magán erőt vevő eszközlésekben 's áldozatokban. — Ezek fejtik ki a' mesterséget, müvészetet, tudományt, ezek nevelik a' becsületet, polgári erényt itthon, 's hoznak dicséretet 's hirt a' Magyarra oda kün. — És ugyan milly

szomoru utakon keresik a' megelégedést sokan 's a' világ minden kecsei és varázsai közt hánynak nem egyéb élete, mint 'iszonyu üresség, vagy fel nem ébredt plántalétel? A' Magyar szivét semmi sem töltheti tökéletesen bé, mint az igazán nagy, nemes és szép! — 'S nem érzitek é ennek igazát honunk nehány nem hűtelen, de csak elbódult fiai?

Becsesb azon föld mellyen sok a' burján sok a' vadócz, annál, mellyen semmi sincs, 's jobb azon fiu, ki véthet, ki hibázhat, mint a' ki még rossz se lehet, 's jósága nem különb, mint a' fogatlan eb szelidsége. 'S boldog a' magyar nemzet, hogy testi 's lelki erő éleszti fiait! mindennel bővelkedik a' haza, csak vagy nem tudjuk becsülni, a' mit birunk, vagy el van rejtve a' kincs 's nem mozog az élet elég gyorsan, állhatatosan 's ugy mint kellene.

Hány szép talentom fénylik maga kis körében, mert mi nem keressük fel; 's hány nagy érdemü él elfelejtve 's koszorutlan mint idegen, önhazafiai közt! 'S mennyi előtüntetésre való erő, mennyi élesztő fekszik a' föld gyomrában, melly csak kezeinket várja!

Azonban végezzük a' szakaszt ezen jószándéku kis tanáccsal 'hogy kiki, ha practicus jó gazda nevét méltán akarja viselni, jövedelménél kevesebbet költsön. Legyen egyébaránt akár váltó, akár három calcaturás, méneses vagy birkás gazda, velem akár kezet fogjon, akár ellenem keljen ki, — az egyetértést, hitelt, legelők osztását hijábavalóságoknak, a' czéheket, limitatiót, robotot, dézmát ellenben igen fontosnak tartsa is — mindegy; mert valódi nyereség a' gazdaság philosophiája.

Illyen elavult recipére az Olvasó nem volt elkészülve ugy e? 's valamelly uj angol methodust várt tőlem, de én megvallom, hogy jobbat még eddig ennél sehol se lelhettem.

MAGYARORSZÁGNAK KERESKEDÉSE NINCS.

A' mit az ember átlátni 's megismerni fáradság nélkül nem tud, azt közönségesen inkább azon oknak tulajdonitja, melly apárul fiura, mint valamelly igazság, axiomakép ment át; mintsem annak józan 's egésséges létét, vagy nemlétét önerejével vizsgálná meg; inkább a' régi szokás göröncsös utján izzad élte fogytáig, mintsem pillantatokig eszét fárasztaná egy kissé 'jobb systema és simább ut feltalálása végett' 'S valóban ugy látszik, mintha lelki erőltetés jobban fárasztana sokat, mint testi dolog; éppen ugy mint az elefánt jobban izzad, ha észbeli munkásságra tanittatik, mintha legnagyobb terheket raknak hátára; 's a' kutya és ló sokkal inkább fél 's retteg az értelembeli kifejtésekre czélzó gyakorlástul, mint minden egyéb munkátul.

Az ország sok tájékin zsiros, fekete vagy ragadó agyag földeken ásatik 5-6 ölre egymástul közegyenleg két mély árok, 's az áldott termékeny föld árkok közé domboltatik fel, száz meg száz szekér, ezer meg ezer ember mozog, 's a' ráforditott physikai erogatum iszonyu. Az idő száraz, s igy a' munka, melly mechanice foly, józannak látszik, midőn 'egy kis észfárasztás után hasztalannak mutatkozik. Ki kisdedkorátul fogva illy manipulatiókhoz nem szokott, mint mi 's eltökéletten el nem hinné azok általányos szükségét azt gondolná, 'hogy a lakosok valamelly igen nehéz foganzatú plánta alá készitik el a' helyet, 's bámulva értené, hogy a' munkások 'képzeletek szerint országutat készitnek, melly minden tréfán kivül hazánkban sok helyen buza alá alkalmasb lenne, mint utazók 's társzekerek számára. Mennél magasb a' töltés, annál jobbnak vélik az utat némelly 'vármegye és szabad

királyi városbeli utkészitők, 's mennél domborubb, a' viz lefolyására, annál helyesbnek; midőn azonban a' magasb töltésnek közönségesen csak azon haszna szokott lenni, hogy a' kocsi, melly dül, nagyobbat dül, 's az utazó benne kékebbre üti testét, — a' domboru ut pedig arra hasznos, hogy a' ráhányt föld mélyebb, a' sár nagyobb 's igy a' süllyedés bizonyosb. Lefoly a' domboru kőutrul a' viz, kétséget nem szenved; de hogy a' domboru földutrul, melly minden nedvet magába szi, lecsurogjon, azt tán senki se hiszi, a' ki gondolkodni akar, mint azt se hinné, hogy 'a gömbölyü spongiárul oldalast csepeg le a' viz. Ha az ut bevett szokás szerint elkészült, minden tavasszal 's ősszel, vagy közönségesen ha egészen elromlott, minden észhaszonvétel nélkül 'megtöltetik, azaz egyaránt a' dombos és kemény helyekre éppen annyi föld vagy kavicsos agyag vitetik, mennyi a' sárba, kátyúkba 's lyukakba. — 'S igy idő forgásával 's kivált mennél több munka 's veriték fordittatott ezen ügyes manipulatióra, 's melly iránt sokan igy dicsekednek 'ugyan jól megtöltettem az utat! utóljára olly magasra nő, hogy azon végre alig járhatni, vagy azt temérdek fáradsággal megint le kell hordani, mint p. o. S...... városában most hordják le — a' mi a' mai felvilágositott tanácsnak nagy becsületére válik — hol 'sok esztendei munka és szorgalom által olly magassá lön a' főutsza, hogy a' mellette lévő házbirtokosak házaikbul teherrel csak bajjal kaphattak ki az igen göröncsös utra; az eső 's egyéb sár viz pedig, melly vásárokon össze szokott gyülni, nem csak pinczéikbe, de még földszin szobáikba is beszivárgott. — Csak ebbül is látszik, hogy a' jól át nem gondolt munka inkább kárt szokott hajtani mint hasznot.

Kereskedés tárgyában éppen igy vagyunk. Vagy a' régi mende-mondákat hozzuk elő nyugtatásunkra, hogy kereskedésünk nincs, vagy mindegyre systemát halmozunk systemára, principiumot principiumra, mint bizonyos sárrá váló materiálét utainkra — 's aztán a' mint ezeket lehordjuk, azokat szintugy változtatjuk, vagy megsemmisitjük.

Hogy kereskedésünk — vagy olly adás vevés, melly

kereskedési nevet érdemlene, általjában nincs, vagy a' mi van is, csak gyengéded lábon áll, — azt tán kiki elhiszi 's annálfogva tekintsük inkább, — mintsem annak vitatásában 'van e nincs e kereskedésünk? időt vesztenénk, — azt, hogy annak hiját sokan főkép milly okoknak tulajdonitják?

Ezen képzelt okok nagy számuak, azért én itt csak a' legközönségesbeket, a' mindennap hallhatókat fogom előhozni, mellyek alaptalanságát megmutatni csekély munka, 's ime ezek:

'Geographiai helyezetünk nem ahoz való. — Pénzünk nincs. — Más nemzetekkel a' Concurrentiát ki nem állhatjuk. — Kivitel a' vámok miatt lehetetlen.

GEOGRAPHIAI HELYEZETÜNK

igaz nem legkedvezőbb. Kikötőhelyünk csak három van, 's azokhoz is igen bajos jutni. Ha pedig elértük, nem legjobbak. Fiume inkább révpart, mint kikötőhely, 's átellenében számos sziget fekszik, az ugy nevezett Quarnero: husevő tengerben, melly nevet azért nyeré, mivel régi időkben, midőn a' hajós még kevesbbé volt ügyes mint ma, soknak sirjává lön, ki ott hajótörést szenvede. Ügyesség nőttével kisebbedék ugyan a' veszedelem, de itt amott még a' régi bal hiedelem tünik elő, 's igy sok inkább Triestnek veszi utját. Bukkari elég bátorságos hely, ha egyszer elérte a' hajós, de a' fertelmes Bora, mellyet a' közel hegyek akadályoztatnak, ha azokon már átrontott, olly dühhel rohan a' tenger mélyének, hogy onnan a' hajó sokszor se ki se be nem mehet. — Még Porto Re sem igen különb, 's azon kivül bár mi szép is egyébaránt fekvése, édes viz szüke miatt csak igen hiányos menedékhely. Dunánknak se vehetjük nagy hasznát, mert miránk nézve visszásan foly, kedvünkért megfordulni nem fog, torkolatjánál pedig nem mienk, hanem másé!!! Többi folyóinkkal is, mellyek a' Dunába szakadnak, szintugy vagyunk. Ugy hogy belső összeköttetésen kivül kereskedésre nézve folyóink természetes haszna igen csekély, mert csak azon portékát lehet kül- vagy világ kereskedésinek hivni, melly tenger vizein

lebeg, oda pedig a' mieink minekünk nem folynak. Ott egy pár száz mérföldnyi távolság különbsége nem nagy számba vétetik, 's azon egy portékát, ha kis kiterjedésben nagy a' becse, Fiumében 's Londonban igen egy áron lehetne adni, midőn utakon, csatornákon a' portéka minden órában drágább lesz, 's végre minden becse ugy szólván szélbe megy. Ha teszem a' buza köble 6 forintomban van Fiumében 's szállitására Londonig mérőjétül 1 ftot fizetek 's 1-et minden egyébre, assecuratióra, kamatra 's a' t. buzámat veszteség nélkül 8 forintért adhatom, 's azon felül minden nyereség fejébe megyen. Ha pedig kitermesztéseig buzám köble pusztámon 1 forintomban van 's mérőjétül a' legközelebb vásárra szállitásaért 1 forintot kell fizetnem, akkor, ha két forinton kél a' buza, semmi nyereségem se marad, 's igy az egy helyrül másra való vitel azon arányban ró le a' portéka becsébül, mennyivel nehezebb, hosszabb, veszedelmesb 's több akadállyal van összekötve, 's a' veszteség az egészre nézve annál nagyobb, 's viszont. Képzelhetni egy utat, mellyen egy mérő buza vitele 20 ft. volna, 's Mező-Túrrul Calcuttáig, ha mindenütt szárazon vinnők, tán annyiba telne is; azon két ló munkája pedig, melly rossz ut miatt más két ló elibe fogatik, melly jó uton maga is elvinné a' szekeret, örökre el van vesztve, mert az előfogott két ló azon időben egyebet is vihetne végbe, de végbe nem visz.

Mennél könnyebb tehát a' szállitás, 's mennél nagyobb becsü a' portéka, annál egyenlőbb marad becse 's ára az A ponton, 's az onnan távul lévő B ponton azon egy portékának, 's annál több tiszta nyereség marad a' kereskedő keziben. Ez axioma 's ezen ok miatt látjuk némelly nemzetek kereskedési foganatját; mert ide 's tova szállitási módjok könnyü, portékáikat pedig nem természeti miségekben, hanem már mint becsesbre vált javakat viszik egy helyrül másra. Nem nagyon jó kereskedés jele szinte egész méneseket látni egy közép nagyságu szekér előtt, mellyet alávaló gyapju, vagy egyéb kis becsü portéka nyom. 'S nem bizonysága mély tudománynak 's felvilágositott értelemnek, valakit jobb ut, vasut, vizcsatorna s' a' t. ellen minden kifogás nélkül kikelve látni.

Az ország java nem egyesek 's nehány magányosak hasznán, hanem az egész virágzásán alapulhat; azon mendemonda pedig, hogy honunkban csak pásztorok és szántóvetők lehetünk, 's tőlünk még el vannak rekesztve fabrikák 's manufacturák — ámbár ezt sokan velős állitásnak vélik — nem eszesebb szó, mintha valaki azt mondaná: 'Ő csak gabnát termeszt 's marhával 's juhval 's a' t. nem bajlódik'. Derekas gazdaságban mind a' kettő elválhatatlan, 's az ki több marhát tart, előbb utóbb több gabnát is fog aratni; szintugy pásztor és szántóvető ember is több lesz, vagy legalább nagyobb nyájakat őriz, többet szánt, a' hol emberkéz 's erőmüv a' természet 's föld ajándékit nagyobb becsre emeli.

Igaz, kereskedésre geographiai fekvésünk nem legjobb, azonban nem is olly rossz, mint sokan gondolják, azaz nem olly rossz, hogy azon, a' mit a' természet megtagadott, mesterség által valamennyire segitni ne lehetne. Ha földünk nem olly zsiros, hogy minden trágya nélkül is megteremje a' buzát, abban fogjuk azért hagyni használását? Ugarnak hagyja e a' Szala vármegyei gazda homokagyag földeit, mivel egy szem után csak 4—5 takarit csürébe, mig a' Banáti 15—20-at. Bizonyára nem; söt a' Stájer még puttonban viszi a' földet fel a' kösziklák határa, 's azon gazdálkodik.

Szinte mindenütt állithatni elö életjavait 's kellemeit, 's ezek megnyerése nem annyira éghajlattul, földtül 's a' t. függ, mint a' lakosok nagyobb vagy kisebb ügyességétül. Lombardia nagy részinek földje olly sovány 's olly felszines, hogy emberi kéz nélkül vadság volna, a' mi volt is valaha; azonban szinte egész esztendötszaka ollyan, mint egy virágzó kert. Aratás után hazánkban legtöbb helyen a' vidék nagy kopárság, marháink porban! földeink pedig milly jók! Kereskedés is mindenütt lehet nagyobb kisebb arányban 's ez is többet függ a' lakosoktul, mint minden egyébtül. Igy Spanyolország kereskedése, igen szép fekvése mellett is, alig érdemel figyelmet. Saxoniának, Silesiának pedig mostoha fekvése mellett kereskedése virágzó. Mindenen diadalmaskodik a' férfiui érett ész, eltökélett állhatatos akarat és szorgalmas munkásság; ezek

virágoztatnak, gyümölcsöztetnek jegek közt is plántát, midőn a' tudatlan és rest még Utopiában is éhen halna.

De mennél nagyobb az akadály, annál szükségesb a' fő, ipar 's veriték, 's kettőztetni kell mind lelki mind testi tulajdonokat, hol a' természet mostoha 's engedni nem akar. Ellenzés a' bátorságot csak edzi 's a' derék uj erőre gyul, hol a' közember elgyengül. Fogadjuk hazánk áldásit háladatos szivvel, csorbáit pedig hozzuk helyre; fekvésünket ne gyalázzuk, de ne is emeljük felhőkbe. Vegyük hideg vérrel a' mappát 's mondjuk magunknak őszintén: éjszak felé Lengyel föld, nyugotra Német birtok — keletre 's délre Törökország 's egy kis darab tengerpart környez, .s az sem igen jó. Vizeink Duna, Vág, Mura, Dráva, Száva vad természetüek; Tisza, Maros fekvése helytelen, Kulpa kis medrü. — Utaink társzekerekre többnyire haszonvehetlenek. Csatornáink ritkák, hibásak. Éghajlatunk csak középszerü. A' tavasz változó 's a' tél agoniája sokszor majus közepéig terjed 's némelly évben azt kérdhetni: ugyan van e, volt e tavaszunk? Nyarunk meleg, 's ugy e alföldi gazda egy kissé több eső nem ártana? Őszünk jó 's jó bortermésre egy a' legjobbak közül a' világon. Telünk se hideg, se meleg 's legkisebb charaktere sincs, — földünk ellenben felséges 's milly kiterjedésben! Rezünk, vasunk, kőszenünk, sónk elég. Többi ásványinkat nagyra nem becsülöm 's még az arany 's ezüst bányákért se adok sokat, akárhogy botránkozzanak is meg ezen állitásomon némellyek; de én azok létét vagy nemlétét egyenlőnek tartom, 's azt hiszem: hogy papiros-pénz hypothekára állitva többet ér aranynál 's ezüstnél; 's hogy sebes pénzforgás nem is fogja soha hazánkat nagyobb méltóságra 's diszre emelni, mig azon balvélekedésen nem diadalmoskodunk 'hogy Selmecz és Körmöcz alatt fekszik a' nemzet kincse. Semmi sem emelheti fel anyaföldünket, csak agyvelőnk 's kezeink; 's nem hiányos geographiai helyezetünk oka kereskedésünk nem létének.

PÉNZÜNK NINCS

tagadni nem lehet, vagy sokkal kevesebb van, mint lenni kellene. De más, most gazdag és pénzes nemzetek, mindég dúsak voltak? 'S nincs olly idő, ha a' régit vizsgáljuk, mikor szegények valának? Számtalan balitélet forog ezen vélemény körül. Némellyek minden 's a' legjózanabb változás ellen igy kelnek ki: "Teheti ezt a' szövetséges Éjszakamerikai, az Angol, mert pénze van —„ 'S valóban éppen olly igaz, hogy pénz szüke miatt nem is álmodhatunk sokrul, a' mit ők mai nap tehetnek, mint hamis, — 's erre vigyázzunk — hogy nem eszközölhetnénk olly jobbitásokat, mellyeket ők sok év előtt, midőn csak ugyanazon lépcsőn állottak, mellyen mi ma állunk, vittek végbe 's mellyeknek mai gazdagságokat 's előmeneteleket köszönhetik — 's hogy pénzek van.

Velencze, Genua, Hollandia arany 's ezüst bánya nélkül valaha Európa minden kincseivel fénylettek 's az emberi ész hozta oda a' pénzt; ugy mint sors és vak szerencse tornyozta fel csak kevés időre a' Sevillai udvarban egykor az uj világ temérdek bányabeli jutalmait, — 's ma az emberi ész Britanniába idézi a' félvilág javait, midőn Spanyolország egészen elszegényedett! Nem lehet követni a' régibbeket abban, a' mit ma tesznek, hanem abban, a' mit akkor cselekedtek, midőn olly időkoruak voltak, mint mi ma vagyunk. Végezni kell előbb az első iskolát 's aztán a' magasbakat. Az Angol nem kezdette gyarapodása talpkövét pénzzel, de munkával — jól elrendelt, eszes, systematizált munkával; — a' tanitó nem kezdé ügyét tanitással, hanem tanulással 's nem lehet Euclidest fejtegetni némelly megelőző tudományok nélkül. 'S mind az a' mit részint földmüvelésben más lábra kellene állitni, mint fentebb emlitém; részint kereskedés végett eszközölni vagy változtatni, ahogyan alább mondani fogom, nem telik sok pénzbe, vagy olly temérdekbe, hogy azt ki nem állithatnók. Jobb systema elfogadása 's a' hiányos elhagyása csak olly zavart okoz, mint mikor egy rendetlenül élő rendesen kezd élni. Eleinte, meglehet, józansága némelly alkalmatlanságot fog vele éreztetni, mellyeket bor, pálinka 's több efféle

elnyomott, de csak kis időmulva egész organismusa rendesebben forgand.

Ma könnyen vádolják anglomaniával az embert. Itéletem szerint lehetetlen Britanniában egyet 's mást meg nem szeretni, 's az, ki maga utazza be azon országot 's nem ugy itél róla, mint rövid-látásu szép vidékrül, süket hangrul, nőtelen házasságrul, 's ki határábul alig bujt ki az egész világrul, valamelly ki nem magyarázható belső édes érzéssel fogja ott látni a' törvényelőtti egyenlőséget, a' nemzeti szellem, közlélek, publicitás és sajtószabadság által való csudálatos kifejlést 's felemelkedést; örömmel fogja szemlélni egész vidékek álomképhez hasonló virulását, az emberiség jusai lehető legnagyobb szentségét, — és szánakozással fogja hallani mind azon gyenge 's ügyetlen megtámadásokat, mellyekkel a' gyáva mer szembe szállni olly nagy nemzettel, melly jóllehet minden csudái mellett is sok olly hiányokat mutat elő, mellyek csak azt bizonyitják, 'hogy halandók hijába törekednek tökéletest elérni 's hogy bár mi nagyon közelitsenek is ahoz, még se lábolhatnak soha ki a' középszerüségbül egészen. De számtalan a' jelest, nemest, szépet, dicsőt soha sem látja, nincs ahoz szeme — csak a' piszkot, mocskot keresi 's tudja feltalálni mindég, 's mint a' büdös-banka ganéjt tur, vagy mint a' varju dög körül kereng. Igy sok Britanniával! Árnyékos részeit keresgeti csak, 's kétségen kivül talál is eleget, szép részeirül pedig mind örökké hallgat. A' mindennapi ocsmányságokhoz szokott rablélek kaczagó ránczba szedi ajkait L e o n i d á s, Z r i n y i, B o z z a r i s hős tettein 's a' szolgai életet nagyobbra becsüli a' felséges halálnál; 's illy salak elégséges a' legszebbet, legdicsőbbet sardonikai gunyolással elrutitni! Van sok Britanniában, mitül a' jó Isten mentsen meg: — "Intolerantia legelőször is, 's ezt mi bátran vethetjük szemére, mert nálunk annak nyoma sincs, hálá az Egeknek! ha ha ha! "A' manufacturások nyomorusági, azaz hogy mindennap tán hust nem ehetnek és sört nem ihatnak, a' mit megszoktak 's a' minek elmaradását nem könnyen türik. — Nálunk több ember nem eszik hust, mint a' ki eszik, sok oláh még jó kenyeret

se szagol élte folytáig 's D - - - tájékán számos ember nyaratszaka görög dinnyén él! Milly jó, hogy már kisded koruktól fogva illyesekhez szoktak 's jobbat nem ismernek az irigylésre méltók!!! "Irlandia! Irlandia! Igaz, 's hogy lehet olly nagy részét egy nemzetnek minden jusábul kirekeszteni; az éppen ollyan volna, mintha valahol az országnak minden terhét a' szántóvető ember vinné 's pedig szolgai helyeztetésben 's nehány ezer familia élne csak hijábavaló here gyanánt az ország zsirján!!! Hiszen az nem szép volna. — *) "A' nemzeti adósság! Már ebben mi szerencsésbek vagyunk, mert nemzeti adósságunk, melly senkit se nyom igen, nincs ugyan; de ellenben személyes adósságink szépen vannak ám 's agyon is nyomnak! Nem nevetséges e mind ez, részrehajlás nélkül 's nem annyit tesz e, 'másnak szemében látni a' szálkát, magáéban pedig a' gerendát sem! Minden nemzetben van jó, van rossz; fogadjuk el a' jót, ne eresszük be a' rosszat. Engedjük csak, ha divatba akarna jőni nálunk az olasz ágy 's olasz sajt: az első sokkal jobb a' mienknél, mellybül a' nyugtalan alvó könnyen kiesik, a' hosszunak pedig lába lóg ki; és sajtjok is ugyancsak többet ér annál, mellyet tanyáinkon sovány juh vagy kecske tejbül készitnek; hagyjuk ellenben a' Talián puhaságát, gyenge életszeretetét 's magok közt örökké tartó szakadozásit világos egü hazájában. Francziának igyuk Campániai borát 's minekelőtte galamb ganéjjal 's a' t. magunk is hamisitgatnánk önházunknál pezsgő bort, készitsük maga nemében miénket jobbá; mert a' mi ál 's hamis, semmit sem ér, akárki mit mond is. - 's keressünk embert, a' ki igya. Lesz ollyan, ki, mint mi, némellykor jobban fogja szeretni a' külföldit, mint a' honit. 'S ha jól el tudjuk adni 1, 2, 3 ezer akóinkat, melly évenkint szölöinkben terem, vagy hogy jobban mondjam, dézma gyanánt hordainkba töltetik, mért ne vennők a' Gallus borát 1, 2 száz palaczkonként a' legjobb minémüségben? Igy vegyük a' Török dohányát, paripáját, Amerika czukrát, kávéját 's a' t.

*) Azon időközben, mig ezen munka iratott, Irlandia természetes jusaiba lépett — .

Ha pedig másoktul többet kellene átvennünk, kivált izlés, mesterség, müvészet, tudomány és szokásokban, mint a' mennyiben ők akarnának minket utánazni, azon inkább örüljünk, mintsem busulnánk, és senkire se irigykedjünk. Ők vének mi ifjak vagyunk, 's meglehet midőn nappal legszebb tehetségekkel tündöklenek 's a' világot ugy oktatják, mint a' vén professor cathedrábul tanitványit, éjjel összezsugorodva girbén görbén jajgatnak a' köszvénytül, mi pedig éppen annyit mint ők nem tudván, jóiziit alszunk 's uj erővel ébredünk fel korán uj munkásságra 's nemes tettekre. Legyünk szerencsésbek mint ők 's nem ketten, tizen, ezren, de a' legnagyobb rész; 's csak ne panaszkodjunk szüntelen, hogy pénzünk nincs, hanem valljuk meg inkább, hogy nem értjük a' dolgot 's nem nyúlunk azon módokhoz, mellyek által magunknak pénzt szerezhetnénk.

MÁS NEMZETEKKEL A' CONCURRENTIÁT KI NEM ÁLLHATJUK.

Ez éppen annyit tesz más szavakkal: 'Nekem annyi pénzem nincs mint R—nek, — 'Olly kiterjedt jószágim nincsenek mint E—nek — 's földeim fekvése nem olly kedvező, olly jó. — 'Egésségem nem olly erős mint a' Karczagi biróé, testállásom nem olly tetszős, mint K—é, — 'Vénebb 's életuntabb vagyok mint S. 's a' t. 's igy azon pénzemnek, mellyet az Isten adott, hasznát venni éppen nem akarom. Mit is tehetnék egy századrészével annak, a' mit R... bir? jószágim, mellyek kiterjedése E—hez képest ollyan, mint egy vakondokturás Badacsonyhoz, maradjanak régi mivoltokban; — buzát nem teremnek földeim 's igy rozsot, zabot, korompélyt se termesztek biz én! Hacsak egyszer lakom jól disznóhussal, vagy télen pőrén 's egy bundával hegyembe forgolódom jószágim körül, már megárt 's igy inkább jobb nem élni, mint illy sinlődve 's illy óvakodással élni, mint nekem kell. Társaságokba nem igen járok, oda csak olly szép emberek valók mint K.. 's kik tetszhetnek. Én ránczimmal, göröncsös bőrömmel, a' millyen életunt és vénecske vagyok, ollyant nem találhatok ott, ki

társaságomat kedvelje, kinek szive érettem dobogjon, a' concurrentiát ki nem állhatom 's a' t. Szép okoskodás valóban! 'S ne gondoljuk, hogy ritka, sőt figyelmezzünk csak 's mindennapinak fogjuk tapasztalni "Ezt amazt teheti A. K. V. B. 's a' t. én nem; ők dúsak, én nem; van mindegyiknek 50 ezer jövedelménél több, én 10 ezernél többet soha nem látok" 's a' t. De ha A. K. V. B. valami köz czélra jövedelmek felét tudják adni vagy tizedét, mért ne adhatná a' 10 ezres okoskodó jövedelme 20—30 részét a' közjó előmozditására? 'S milly mathematikai számolás szerint foly az, hogy az 50 ezer forintos jövedelmü nagy áldozatokat tenni köteles legyen, a' 10 ezer forintos jövedelmü pedig egy garassal se tartozzék anyaföldének?

Illy okoskodások 'köpönyegek gyanánt használtatnak 's azoknak szeretem hivni, mert alattok, a' nélkül hogy könnyen észre lehetne venni, sok mindenféle igen rut 's ocsmány fér el. Ezek előszámlálása 's a' hátulsó ajtók rajza, mellyeken a' heves patriota, ha megszorul, valamelly illendőséggel kibujhat, fog idővel valamely uj munkám tárgya lenni. De azt még se hallgathatom el most, hogy illy okoskodók többnyire a' leghazafitlanabb dúsakat veszik például; "Ha E. nem adott a' közjóra, mért áldozzam én; ő százszor gazdagabb nálamnál„ — "Mert az ezredes futásnak eredett, hát én, ki csak százados vagyok, mért állanék meg„? Közönségesen legutólsó csepp véreket ajánlják a' haza boldogságaért 's a' közjó miatt, mint Decius akármikor készek magányosan ellenség fegyveri közé ugratni, mert tudják soha szó arrul nem lesz, se Pythia se Augurium többé divatba nem lévén. 'S mi nagy hasznot hajtana lágy velejek, vizes vérek 's puha csontjok honunknak? Még trágyának se volna jó! Egy pár aranykát, egy két forintocskát ellenben, mellyeket nem magok szereztek, hanem a' ládában volt már, mikor születtek, mindenféle, némellykor igen mulatságos fordulásokkal meg tudnak tagadni, köpönyeggel a' dolgot fedni 's leplezgetni, hátulsó ajtócskán kicsusszanni, p. o. ha vasutra kell pénz, akkor készek szép summákat országutra vagy vizcsatornára adni; — ha tudós társaságot állitunk,

akkor legnagyobb áldozatokkal kelnek elő a' Pest 's Buda közt épitendő függő hidra; — ha majd egyszer errül lesz igazán szó, akkor bizonyosan a' Ludovica ut megvételére leszen kincstárok nyitva; — 's ha majd ezért alkuszunk idővel, minden kétségen kivül akkor megint találnak ki valamit, a' mit az ember nem is gondolna, 's meglepve mulattatják nyomoru de ügyes fogásikkal a' nemesbre szültet, mint ahogy Bosco bámulásra gerjeszti a' sokaságot ügyes szemfényvesztési által! 'S hány illy Gauckler-Patriota van hazánkban!

Ha R. E. kincsei, birtokai nem mieink is, azért az élet minden kellemirül lemondjunk e? Koránt se — Tőlünk függ boldogabbakká lennünk, mint ők, mint nem ritkán a' tehetetlen pásztorember vagy kézmüves nálunknál boldogabb. — Pénzünk nincs felesleg: éljünk takarékosan, forgassuk azt, a' mit markolunk, ügyesen 's ha egyet 's mást magunknak nem szerezhetünk meg, annyival édesebben fog az esni, a' mit állhatatos dolog, takarékosság 's eszünk által nyerendünk. — Földeink alávalók: szántsuk nagyobb szorgalommal, trágyázzuk kettöztetett erővel, diadalmaskodjunk tudományunk 's munkásságunk által a' mostoha természeten. A' legkisebb siker, melly izzadásunk gyümölcse, belsőnket szebb örömmel fogja betölteni, mintha telkeink egy kis szántás után is megtermenék a' buzát. Hány nem is sejditi, melly jó izü azon falat kenyér, mellyet a' falusi ember veritékkel szerzett 's hány gazdag — kit éppen az untat, szerencsétlenit 's öl, hogy mindene van 's nem reméllhet többé semmit — cserélne a' szükölködővel, ki mindég vágy, kiván és ohajt.

A' határtalan bőség szinte sajnosb a' szükségnél. Az első lelki, másik testi inséget vonz maga után. Egésségünk nem erős; éljünk mértékletesen. Öngondoskodással többet győz a' lelki erős a' testi erősnél. 'S megjegyzésre méltó: hogy nagy 's kivált hosszu veszedelmekben, midőn minden korlát megszakad 's az önélet mentése a' legnagyobb urat egy lépcsőre állitja a' legutolsó szolgával, mint teszem hajótörésben, midőn lassan elhull egyik a' másik után 's száz ember 3, 4-re olvad össze, hogy akkor közönségesen nem a'

legerősbek 's állatiabbak, de azok mentik meg élteket, kiknek lelkek legnemesb 's tudományok legkiterjedtebb. Ha jobb a' parasztember gyomra mienknél, szakácsunk ellenben jobb az övénél. 'S ha állati részünk egyben másban szenved is, vagy olly határ nélkül nem vigadhat, mennyi szép lelki örömink vannak, mellyek létét a' tudatlan 's állati ember még nem is gyanitja! Személyünk nem tetszős, lábunk csonka, hátunk görbe, fülünk nagy, pótoljuk ezen hibánkat kelleminkk, jószivüségünk, nemes gondolkodásunk, egyenes charakterünk által; 's ha szépek szive látásunkra villámként nem gyulna is szerelemre, nyerjük hajlandóságokat állhatatosság 's férfiui elszánt akaratunk által, 's ha szerelemre nem birhatjuk is, kinszeritsük becsülésünkre, tiszteletre.

Igy áll a' kereskedési concurrentia! Ha az angol gazda eladja buzáját 10 forinton, ha ökriért 100 forinttal kinálják, ha a' Franczia boráért 10, 20 forintot kap 's a' t. nem irigylem, sőt jó szerencsét kivánok neki 's a' helyett hogy gabnámat rothadni, ökrömet kutyáknak 's boromat kifolyni engedném, inkább igen is megelégszem, vagy hogy jobban mondjam, megelégedném, ha buzámat 5, ökrömet 50, boromat 8 forintért adhatnám. 'S ki tudja, ki lesz köztünk nyertesb, kinek marad több tiszta haszon zsebiben 's mindenek felett ki lesz megelégedtebb? Ha Odessa, Egyiptom, Sicilia gabnával eltölti az olasz, spanyol 's néha francz 's angol kikötőket 's a' mi gabnánk árát nyomja, termesszünk ide haza többet, gondoskodjunk arrul, hogy szállitása a' tengerig olcsóbb legyen, vigyünk legjobb 's igy legdrágább minemüségbül a' külvásárokra, vagy váltsuk becsesbre portékáinkat mint p. o. gabnát lisztté, gyapjut posztóvá 's a' t. 'S csak azt ne mondjuk: hogy más nemzetekkel a' concurrentiát nem állhatjuk ki, hanem hogy több 's jobb termékek kitermesztése, könnyebb communicatio 's a' portékák becsesbre változása végett legkisebbet se teszünk 's csak azt várjuk, hogy a' galamb sülve repüljön szánkba.

A' KIVITEL VÁMOK MIATT LEHETETLEN.

Portékáink kivitele kétféle: vagy azon tartományokba vitetnek, mellyek Királyunk birodalmai, vagy idegen koronák-alatti országokba. Ha csak a' monarchia körét tekintjük 's közös Urunk-alatti szomszédinkat, akkor a' vámok sulyárul igen bajos szólani. Minden országlás philosophiája 'a' legnagyobb részt boldogitni', 's ha Austriába, Morvába 's a' t. szabadon vihetnök minden termékinket 's a' t. el volna e érve ezen legigazságosb 's legszentebb czél? Én nem tudom, vagy tudja az Olvasó? 'S van e annyi tudománya, van e minden körülállások 's összeköttetésekrül olly jó ismérete 's olly találmányos esze 's bátorsága, hogy a' vámok helyett valami egyéb pótolékot tudna állitni, a' mi mind a' két országnak hasznos s' minden résznek elfogadható is volna? 'S merne é ezért vagyonával 's bőrével kezes lenni? Elhiszem, nekünk igen is jól esne, ha javainkat vám nem terhelné; de valljon hogy esne nyugoti szomszédunknak 's arra Urunknak ne legyen gondja ugy e? Azok nem az ő fiai? 'S ha egyetértés által meg is szünhetne a' köztünk lévő vám, feltehetni e azt, hogy nem volnánk kéntelenitve valamelly más terhet vállalni magunkra?

Minden országlásmódban van nagyobb kisebb teher, de teher van mindég 's azt vinni kell akárkinek 's akárhogyan; 's csak abban áll a' tudomány 's országlás mestersége: azt a' lehetőségig kisebbitni 's olly ügyességgel osztani el, hogy senkit se sértsen, senkit se nyomjon le. Ez mindazáltal Arachne szöveténél is fonadékosabb tárgy 's még a' legegyszerübb országokban is gordiai csomóhoz hasonlitható; 's hát még nálunk, hol szinte annyi az alkotmány, nyelv, vallás, mint betü az ABCben, 's hol az interessék olly különbözők, hogy Cherubnak is nehéz volna egyiknek nagy hasznát másik szembetünő kára nélkül eszközleni, minthogy még Istennek is nehéz lenni, midőn egy pillantatban az utazó száraz időt, a' földmüvelő esőt, a' borkereskedő rossz, a' kapáló bő termést, egyik hajós nyugoti, másik keleti szelet kiván 's a' t. 'S igy minden panasz az országban lévő vám ellen azok

száma közé tartozik, a' miket minden egyéb közteher ellen is hallunk 's melly addig mig emberek társaságban élnek, soha sem szünhet meg. Hogy egyébaránt könnyebben vihetnők e a' vámok terhét más módon 's erre a' kormány és törvényhozó test ráállana e? azt itt fejtegetni nem kivánom, csak azt tekintvén a' mi magunktul 's ön tanácskozásinktul függ.

Ha pedig azon vámot tekintjük, melly azon portékáinkat nyomja, mellyek vagy egyenesen magyar kikötőkből, vagy tőlünk a' Király örökös tartományin keresztül azaz: transito vitetnek külföldre, már az más 's kétséget nem szenved, hogy minden iparkodás mellett is a' legjobb szorgalmi 's kereskedési gazdák mindaddig tenkre jutnak, mig ezen vámok vagy egészen nem törültetnek el, vagy olly bizonyos 's alacsony lábra nem tétetnek, hogy azokat semmi többé ne változtathassa 's a' terhek az ipart meg ne öljék, 's hogy jobb a' vám mostani ingadozó léte miatt mechanice, mint eddig, egy táblába őszit, másba tavaszit, harmadikba semmit se vetni, ára van e nincs e, mint kivitelre termeszteni dohányt, kendert 's a' t. röviden: gondolkodva gazdálkodni.

Itt hát változás kell, hasznos is, lehető is; s éppen mert haszna nyilványos, azért lehető. De ha egy két olly projectáns, kinek se háza, se hazája, szól csak az ügy mellett, vagy ollyan, kinek belőle semmi haszna 's ki semmitül nem fél annyira, mint szája elégetésétül, akkor természetesen a' régi megmarad. Legyen csak az ország főbb birtokosi közt egyetértés, éljen köztök tudomány, polgári erény 's nemzetiség, alkossák ők a' thronus rendithetetlen alapját: ne kételkedjünk, hogy szeretett Királyunk hiv jobbágyitul ollyast tagadna meg, a' mi más kára nélkül hasznunkat olly szerfelett emelné, hogy az által a' közjó 's igy még az ország ereje is nevekedne. Legyenek a' javaslók honiak 's birtokosak. Más nemzetbeli mért szeresse olly különös aggódással hazánkat, hogy azt magasbra emelni minden erővel törekedjen? Nemes tekintetü álorczák szoktak ezek lenni, mellyek alatt közönségesen rut 's alacsony képvonások rejteznek. Birtoktalan mért fáradjon hevesebben mint birtokos? 'S ugyan ki van jobban

interessálva, vegyük a' dolog természetét, a' belső rend és csend fentartása végett, mint ollyan birtokosak, kik 10—20 ezer birkát teleltetnek ki?

Tegyünk józan javaslatokat, ha datumink bizonyosak; hallgassunk ellenben mindaddig, ha ezekben szükölködnénk, mig az egész tárgy igazi fekvését jól nem ismerjük, mert nincs nevetségesb az alaptalan okoskodásnál; nem különben nagyobb gorombaság sincs, mint 'másokat oktatni akarni ahoz való tudomány nélkül. 'S igy kereskedésünk felemelése végett ne a' monarchia körebeli vámok sulya ellen keljünk ki, mert azt orvosolni éppen olly bajos, mint a' vénülést; hanem inkább magunk ellen, kik mindég ott akarunk változtatni, hol nem lehet; azon javitásokat pedig, mellyek tőlünk függenek 's mellyek haszna bizonyos, nem eszközöljük. 'S ne mondjuk, hogy általjában a' vámot kell eltörleni, hanem a' külső vám nagy sulyát 's ingadozó létét iparkodjunk megszüntetni.

'S ime ezen képzelt négy sarkalatos okai kereskedésünk nem létének! Én annak hiját másutt látom.

Sokan azt gondolják: hogy szégyen mindent nem tudni 's igy tudatlanságok fedezgetése miatt sokszor éppen arrul beszélnek legtöbbet, a' mihez legkevesebbet értenek. Vannak pedig némelly tudományok 's mesterségek, mellyeket legerősb fő se fejthetne ki tanitók segéde nélkül, mert tárgyok olly szövevényes, elágzó, hogy csak több élet 's összesedett 's egymásra épült értelem 's vizsgálat fejtheték ki mai tökéletességekre. Igy teszem a' mai tökéletes, Manton készitette dupla-fegyvert egy ember nem találhatta volna soha fel, ahoz sok gondolkodó, sok idő kelle, de idő jártával végre számos találmánybul összesedett tökéletes egésszé lön. 'S a' fegyvergyártó tanitványa azt szinte ingyen veszi most át, a' mit századok raktak egymásra, és sokszor valami fontossal javitja, a' mi megint utóink sajátja — 's igy szinte mindennel. Némelly tudomány, művészet 's mesterség egészen ujabb idejű, 's több évek előtt a' legokosb ember esze ágában sem volt. Nem is álmodott p. o. Hannibal vagy Julius Caesar puska-

porrul, ágyukrul, Augustus gőz hajórul, Pythagorás vagy Solon a' nemzeti gazdaság valódi alapjairul, papiros-pénzrül, bankrul 's a' t. 'S igy ha sokrul még legkisebb ideánk sincs, lehet azért még több velőnk Sokratesénél, eszünk több Themistoklesénél, isméretünk kiterjedtebb Aristotelesénél 's azért higyjük el, hogy nem szégyen 's éppen nem kötelességünk mindeneket ismerni 's azon dolgokba avatkozni, mellyekhez nem értünk, sőt inkább dicséretes 's kötelesség volna ollyanokat magunkrul lerázni.

Nemzeti gazdaságrul, papiros-pénzrül, bankrul, kinek van köztünk — tegyük kezünket mellünkre — egészen olly tiszta 's olly világos értelme 's isméretе mint $3 \times 3 = 9$.? 'S mit ér rendszerint olly theoria praxisban, melly nem áll éppen olly világosan szemünk előtt? 'S nem származott e ezen mondás 'ez theoriában jó, de praxisban nem' abbul, hogy minden theoriáink általjában hiányosak szoktak lenni? Hány nem veszi tudománya forrását ujságokbul, időszaki felszines irományokbul, hibás forditásokbul, vagy a' Conversations Lexikonbul? 'S hány van, ki ezen most emlitett tudományok felirását se ismeri, 's még is minden hevességgel ellenek kikel, a' mi megint természetes, — ő olly eszes, mint Democritus, meglehet, de körülállási, helyezete, könyvtül irtózása annyira távul tartják őtet de facto ezen most nevezett tudományoktul, mint a' bölcs Abderita kinek eszével ugyan kiki megelégedhetne — és Ádám Smith közt 2000 esztendei távozat van: 's igy ő csak azt tudja, 'hogy p. o. nagyapja 1000 aranyat kölcsönzött olly időben valamelly ország 'ugy nevezett nagyjának, mikor 1000 arany annyit ért mint most 2000, hogy idővel a' scala által 200 arany 's később uj devalvatio által 80, és igy 1000 aranybul 80 arany lett. Már ezt ő nem a' franczia háboruknak, körülállásoknak 's a' t. tulajdonitja, hanem midőn papiros-pénzt, bankot, Hitelt, 's a' t. összezavar, ezen átkozott uj mesterségeknek, mellyekrül apáink, a' boldogok! egy szót se tudtak 's a' t. 'S tegyen azután valaki papiros-pénzrül, bankrul csak távul emlitést, ugy kiált ellene, mintha nyársolnák. — 's nem természetes? Közön-

ségesen azon csudálkoznak, hogy mind ezek ellen annyi elfogultság 's előitélet van miköztünk. Én megvallom azon csudálkoznám, ha nem lenne; 's nincs e igazam?

Némelly rossz néven veszi, ha egyenesen szembe mondjuk neki: 'Barátom! te ehez nem értesz' — pedig némellykor mathematice lehetetlen, hogy egyhez vagy máshoz sarkalatosan értsünk. Ha p. o. soha vármegyénél, curiánál vagy másutt nem praktizáltunk, pörök vitelirül 's a' t. tökéletes ideánk nem lehet; ha kereskedési összeköttetésben jó ideig nem voltunk, lehetetlen, hogy Cambium mercantilérül 's egyéb....... kereskedési cselekvőmódokrul világos értelmünk legyen; ha hajón nem, hajórul; lovon nem, lórul; Amerikában nem, Amerikárul nem lesz tökéletes isméretünk 's a' t.; vagy legalább nem hihető, hogy ezen tárgyak essentiáját ugy nézzük át, 's minden részek összeköttetésit ugy ismerjük meg, mint azok, kik serdülő kortul vénségig azokkal bajlódnak, küzködnek; a' természet azon Kedveltei kivételével mindazáltal, kik embertársinknál felemeltebb lények, — a'millyeneket én azonban nem igen ismerek; ámbár azt lehetne soknak beszédébül kivenni, hogy magát annak tartja, 's hogy ő azt is érti, a' miben soha se forgolódott, soha se munkálódott.

Tulajdonképen a' világon nincs méreg, mert a' legerősb is jóltevőnkké válhat 's csak a' vele-élés határozza el hasznát, kárát 's nincs olly ártatlan, a' mi meg ne ölhetne: a' levegő, a' viz, teszem. 'S igy ha még az arsenicum 's kéksavany is barátunkká válhat bölcs kézben, mért gondoljuk, hogy a' nemzeti gazdaságrul értekező tudományok, papirospénz, bank engesztelhetlen ellenségink lennének, ha azok elintézése 's helyeztetésünkre alkalmaztatása becsületes mellbül 's egésséges főbül forrna?

Agyvelő és tudomány szükséges, 's lehetetlen, mint előbb mondám, az elsőnek - habár legerősb is — helyre ütni a' másik nemlétét. Parasztgazdának elég a' természetes ész, de már annak, ki ország dolgaiban vesz részt, az egész egyetem rugói, lánczai 's kapcsairul világos értelemmel birnia kell 's nincs olly g e n i e, melly természetes eszével némelly mai időkben szükséges

theoriák 's jól megemésztett tudományok hiját pótolhatná ki. 'S ugyan milly állapotban van némelly Patris Patriae könyvtára? 'S ha jóban lenne is, hánynak fejében van azok philosophiája jó rendben 's világosan? Már az, ki csak honi dolgokban jártas, külföldiekrül pedig semmit, vagy csak zavarban, 's félszegül tud valamit, hogy lehet gazdasági, kereskedési 's hitelbeli tárgyakrul competens biró? Eldődink legnagyobb megtiszteltetése mellett se hizelkedhetünk nekiek annyira, hogy földmüvelési, kereskedési 's pénzbeli dolgokban őket választhatnók példáui; mert ősatyáinkat jó gazdáknak, ügyes kereskedőknek tartani csakugyan nem lehet.

Minden előre megyen 's feljebbre emelkedik a' világon 's a' józan ész nem kevesbbé hagyja helyben a' tökéletesülés ideáját, mint valamelly velünk született 's mellünkben mélyen érzett sejdelmet. — A' müveltség Ásiában vette eredetét, onnan Afrikába, 's megint onnan Europába költözött, idő jártával ugy látszik Amerika felé fogja utját venni. A' Görög hihető egyiptomi literaturára alapitá magáét 's bizonyosan volt Homeros előtt is már költő. — A' római görögöt; franczia rómait 's görögöt; angol görögöt, spanyolt utánazott, — a' német mindegyikét 's a' nemzetiség akármilly rejtve volt is, több vagy kevésebb léte irányában egyik vagy másik nemzet több vagy kevesebb sajátságot fejtegete ki a' másoktul kölcsönzött alapon. Mi Magyarok utánaztuk a' rómait, nem régen a' francziát, most a' németet — 's hálá az Egeknek, hogy sajátságunk egész érettségre nem fejlett ki 's hogy literaturánk ideje nem forgott le még, mint a' spanyolé, olaszé már minden bizonnyal, 's az angolé francziáé, németé tán már jobbadán — mert igy még előttünk az élet 's nem hátunk mögött! Földmüvelésben csak kevés esztendővel előztük meg szomszédinkat, a' kontyosokat. De azon utánzás, mellynek kezdete csak ujabb idei 's melly belga, burkus, angol 's a' t. alapon áll, milly nagy hasznu már az egészre nézve, tagadhatni e? 'S mennyivel nagyobb hasznu lenne még, ha több eredetiséget és sajátságot fejtett volna vagy fejtene ki. Minden, akármit mondjunk, csak valamellyes kölcsönvétel, plagiarismus segit-

ségével megyen elő 's kiki választ magának mestert, példányt, előképet, habár sejditlen is.

Kereskedésben is csak kölcsönzött alapon vagy mások példája szerint, kiknek kereskedések van, fejthetjük ki lassan lassan józan systemáinkat 's csak az ő utmutatások szerint találhatjuk fel kereskedésünk nemlétének okát, mellyet én közelebbrül tulajdonitok:

A' rendelések feleslegének — productumink szűkinek — communicatiók rossz voltának — belső consumtio kislétének — szállitások, transito 's vámok körülti bátorság hijának — kereskedési becsület 's munkásság némelly csorbáinak. — Ezeket is sorba tekintsük.

RENDELÉSEK FELESLEGE.

Gazdaságban valami igen különös adja magát elő, hogy t. i. az igen jól kidolgozott rendeléseknek 's igen szőrszálas instructióknak azért nincs ollykor várt vagy legkisebb haszna is, mert az igen józanon 's tán sok fáradsággal készült rendelés részint jósága miatt annyira megnyugtat, részint terhes készitése minden egyéb munkátul szinte feloldani látszik, hogy a' legfőbb gazdasági actus — sine quo non — némellykor elmarad, a' f e l v i g y á z a t, a z u t á n a l á t á s! 'S feltehetni általányos rendszabásul: hogy mennél több a' firkáló, lineázó, rajzoló 's a' t. vagy mennél dicasterialisabb lábra lép valamelly gazdaság, annál rosszabbul szántanak, rendetlenebbül vetnek, trágyáznak 's a' t.

Sok egyébben is igy van a' dolog 's nem felszines azon közmondás: 'hol sok a' szó, ott kevés a' tett,.

A' szederfa-ültetésrül, selyem bogár-tenyésztésrül Jósef Császár idejétül fogva maig mennyi parancsolat jött ment, mennyit irtak felőle 's a' t. 's ugyan mi sikere lön ezen, magyarországra nézve olly nevezetes kincstárnak? melly ha üggyel 's ésszel vitetnék, gyapjubeli jövedelminket felülhaladná — bátran mondhatni: 'Semmi, — mert a' kevés a' semminek legközelebb szomszédja, 's ugyan mért? mert nem volt 'i g a z i f e l v i g y á z a t, nem volt j ó z a n u t á n a l á t á s — 's ma sincs

's azért ma sem lesz igazi sikere a' tárgynak. És ez ugyan nagy kár! Dráva, Kulpa regulatiója sokszor ki van dolgozva papiroson 's több efélék -- de egy nincs*) '- - - - - - - - - - - 's a' t.

A' mi pedig a' kereskedést illeti, kétséget nem szenved 'hogy az igen sok beleavatkozás rendszerint több kárt okoz, mint a' semmi beleavatkozás — 's hogy kereskedést se mozdithatni elő parancs által, mint valamelly termék se fog kiterjedtebb időre meghagyás, intés 's a' t. következésében nagyobb mennyiségben termesztetni, hanem csak ugy, ha nyereséget ád vagy legalább igér.

Igaz, vajmi nehéz 's kivált nemzeti gazdaság tárgyaiban — kitanulni: mi az ok, 's mi a' következés, 's hogy nem ritkán a' következést vesszük forrásnak, 's azért lassan lassan el is szárad ügyünk 's intézetünk, mint azon összeszivárgott viz, mellynek kutfeje nincs 's csak esőbül támadt! 'S jobb igy — ha kivált, mint fentebb emlitém 'számos időjárást vesztünk össze — kereskedési tárgyban mindent a' dolog öntermészeti folyásának átengedni, mint sokat mesterkélni, mert sokszor a' jó szándéku segitségbül ollyan gát lesz, mellyen minden megakad. 'S mennyi elhibázottat lehetne nálunk mutatni, 'mert igen is számos avatkozott belé 's a' sok szakács elsózta a' levest.

PRODUCTUMINK SZÜKE.

Tudom sokan erre éppen nem voltak elkészülve, mert számos hibás ismeretek közül az is meggyökerezett köztünk, hogy némellyek bona fide azt hiszik: 'más nemzeteknek nincs mit rágniok 's hogy Magyarország termesztményivel -- csak volna jó tengerpart -- a' félvilágot is elborithatná; midőn valóban olly kevés van kivinnivalónk, hogy portékáink szüke nem hajtaná be a' költségesb mesterségi közösülésekre forditott pénz kamatját, mint teszem vizcsatornák magasb vidékeken keresztül vitelét, vagy vasutak költségét. -- A' mit mondok, éppen olly nehezen hihetőnek látszik, mint az 'hogy nem

*) *A kéziratban a pontozás helyén ez van:* felvigyázat, utána látás.

terem azon summával megegyező számú szem buza a' világon, a' millyen a' Shah játék 64 mezeibül kikerülne, ha azok idomzati sorban egymással sokszoroztatnának; de a' most előhozott példánál nem kevésbé igaz. Vegyünk krétát egyik kezünkbe, másikba pedig a' hihetőséghez legközelebbitő statisticai datumokat, 's nevetve vagy boszonkodva fogjuk hallani sok földinknek — hazája szörnyü nagy szeretete miatt félrecsapó 's csak azon mesékre emlékeztető állitását, mellyeket néha igen hosszu bajuszu vitézektül hallunk t. i.: 'hánynak fejét vágták le, hány szivén ment keresztül kardjok 's a' t. midőn azt tanuljuk végre, 'hogy vitézünk mindég a' bagázsiánál tartózkodott 's csak ott nevelte olly bozontossá bajuszát, okoskodónk pedig nem igen olvas, mert szemei nem engedik, vagy hogy jobban mondjuk 'mert könyvvel kezében azonnal elalszik.

Britanniának esztendei buza, rozs, zab és árpa consumója 200 millio pozsonyi mérőt sokkal felülhalad! Tekintsük most mennyi megy esztendőt át Buda és Pest közt Dunán felfelé: 1, 2 millio! Mennyi forog Mosonyban: 2, 3 millio! 's a' t. 'S ha egy pár esővel több vagy kevesebb van, nyakunkon az éhség; 1816. 1817.!! Hol vannak olly iszonyu provisioink! Egy pár dús vermeiben, hol hála az Egeknek, eldohosul az élet? granariumokban? vagy a' parasztgazda taligáján 10—12 mérőnként, mellyel macskáin a' vásárra igyekszik? 'S hány helyen van egy rakáson 20, 50, 100 ezer mérő! — Tudom én igen is jól, hol van, 'képzeletünkben. — Ez pedig gazdának vagy kereskedőnek nem jobb alap, mint bölcsnek a' szerencse!

Keserves ugyan, hogy a' szükség legjobb tanitó, de igaz; keserű, hogy a' szerencsétlenség iskolája emeli a' halandót legdicsőbb 's legszentebb gerjedelmekre, de igaz; borzasztó, hogy kiontott embervérbül ered halhatatlan név — 's szabadság, de tagadhatni e? 'S bár mi alkalmatlan legyen is a' sokban való elfuladás, még is ama' crisisen kell átesnünk, mellyet már nékünk egykor egy nagy ur megjövendölt, minekelőtte boldogulnánk, magunkon erőt vennénk, összeállanánk

sokan egy 's más közhasznu czél elérése végett 's abban hagynók eldődink methodusát, 'a' soha össze nemtartást, egymás üldözését 's mindég háboruban élést.

COMMUNICATIÓK ROSSZVOLTA.

Természetes közösülések 'a' gyep vagy töltetlen ut 's folyóvíz; mesterségesek ellenben a' csinált ut, kőtöltés, vízcsatorna, vasut.' Ezen utolsók csak ugy juthatnak néminemü tökéletességre 's maradhatnak meg jókarban, ha az egész ország viszi csinálások 's fentartások terhét, mint Francziaországban; vagy ha nyereséget hoznak, t. i. 'ha azon tőke, melly csinálásokra fordíttatott, jól kamatol — mint Britanniában, Éjszakamerikában. 'S ez sarkigazság. Hol csak a' legszegényebb sorsu viszi a' közösülések terhét 's csak az fizet vámot, kinek parasztruhája, vagy kinek semmi uriás tekintete 's pénze alig van, mint nálunk; ott némellykor, ha az időjárás, egy új 's heves tisztviselő 's valamelly nagy urnak azon menetele járulnak össze, az ut jó; de közönségesen igen alávaló 's némellykor járhatatlan, mint nálunk. Hol pedig a' csináltut, vizcsatorna, 's vasut nem kamatol, ott előbb utóbb minden bizonnyal elbomlik, mint nálunk!! Nézzük Carolina, Ludovica utját, az elsőnek már vége, a' második is csak a' mostani birtokosok állhatatossága által marad fen inkább, mint t e r m é s z e t s z e r i n t, mert azon tárgy, melly 1—2öt hoz 100tul, csak olly lábon áll, mint azon beteg, kinek lelkét egyedül gyógyszer tartja testében 's olly bizonnyal össze is rogy, ha ideig-óráiglani támaszra nem kap, mint a' toronybul a' kő, midőn a' kéz elbocsátja, nem felfelé, hanem lefelé esik. Tekintsük vizcsatornáinkat, milly állapotban vannak azok? — hozzuk vasutunkat emlékezetünkbe, mi lett abbul?

Kereskedésre nézve, melly — 's ezt ne felejtsük el soha, kirekesztőleg csak bizonyos vagy remélhető jutalom 's nyereség által kaphat igazi életre — ezek szerint 'jobb 's minden számlálás után jutalmasb, ha utért vám jár, — némelly

helyen semmi ut, máshun csinált ut vagy kőtöltés, meg máshun vizcsatorna, vagy vasut. Minden a' helyeztetéstül 's portéka-mennyiségtül függ. Hol marhavásár a' legfőbb 's hol csak időszakként megyen portéka, mint teszem Debreczenbe, vagy hol csak nyaratszaka folyhat derekasan a' kereskedés, hófuvatok, vizáradások miatt, ott a' vám léte — melly nélkül ámbár igazi jó ut sokáig nem állhat fen — nagyobb kár 's akadály, mintha emberkéz semmihez se nyult volna. Némelly helyen legczélirányosb a' csinált ut vagy kőtöltés; a' vizcsatorna leghasznosb, hol egyenes 'a vidék, kő nincs 's hol egy munkával mocsárokat is szárithatni ki, vagy irrigatiot eszközölhetni — vasut pedig ott legalkalmasb, hol Á-n kezdve Z-ig elkerülhetlenül minden portékát vasuton kell vinni 's hol portéka elég mennyiségben van is az ut derekas kamatolására. Minden, mint mondám, helyeztetéstül függ 's portékák 's javak mennyiségétül. Kevés vagy csekélybecsü portéka, mellyet még azonfelül más uton is vihetni, hogy fizetheti ki a' vasutat?

Jó ut iránt is igen elágozik az értelem: némelly már ollyannal is megelégszik, mellyen 4 vagy 6 lóval parasztszekeren elvontathatja magát. Sok csak nyáron mozog egy helytül másikig 's nem is sejditi, hogy minden szép szabadsági mellett fogva ül 's rossz időben lakhelyébül mint a' medve barlangjábul, ki se bujhat! Ha pedig valami a' falusi élet kellemeit neveli, bizonnyára az, hogy kényünk szerint egy helyrül másikra könnyen 's akár milly időben juthassunk el.

Minden akadályoztatja az embert magasb emelkedéstül, annyi suly 's tereh tartja lánczolva a' földhez. — Irigy szemmel nézi a' sas királyi repülését, mig ő itt alacsonyságokkal küzd, 's itt hagyná szivesen lélektelen aranyát 's kincseit, ha ő is naphoz közelithetne. Minden arra gerjeszti, hogy a' földi ragadékokbul szabaduljon ki, 's még is hány akad vagy dül inkább sárba, mintsem garasátul válna meg, 's hány képzeli magát, midőn sokszor téli időben házánál vagy rossz csapszékben rab, — szabadnak, hacsak darab pénzecskéje zsebiben!

BELSŐ CONSUMTIO KISLÉTE.

Belső consumtiorul a' legnagyobb rész elfelejtkezik, 's pedig ezen talpkövön áll a' nemzetek gazdagsága. Anglia manufacturai productuminak három negyed részét maga consumálja 's csak annak negyede teszi ugy nevezett világkereskedését! — Azért, mennél több lakik diszes házban, él jobb eledellel, jár csinos ruhában valahol 's a' t. azaz mennél nagyobb a' belső consumtio, annál gazdagabbnak fogom hinni azon hazát. 'S mennél több kivánja 's meg is szerezheti az élet minden javait magának, annál nagyobb lesz a' munka 's iparkodás azok kiállítására, és sivatag, homoklapány, mocsár végre kies erdőkké, viruló vidékekké válnak. Lakjék Magyarország lakosa kő 's téglábul épült 's cseréppel fedett csinos házakban, egyék kövér hust, igyék jó bort, ne járjon mindég pőrén, mint tót 's oláh felebarátink 's a' t. nem kell akkor tengerpart, mert még magunk számára se termesztünk eleget 's még juhaink mennyisége mellett se lesz elegendő posztónk nadráginkra, köpönyeginkre 's a' t. Ha ide haza ritkulnak vagy megszünnek a' kunyhókban lakók, kolompér- vagy máléevők, vizivók, gyolcsviselők, 's ha már feleslegben uszunk, szállitsuk akkor kincseinket tenger vizeire. Legyen előbb magunknak elég 's aztán másoknak 's ne csak nekünk kedves barátom, de mindenkinek a' ki hazánk levegőjét szivja. Ennek elérése végett pedig emeljük minden embertársunkat önméltóságára lelki kifejlése által, 's engedjük, hogy az emberiség jusaiban kiki osztozzék!

Sok azért dicséri sajátját 's a' hazait, mert jobbat nem ismér 's a régi előitéletek 's megrögzött balvélemények közt lépett 's élt a' világban; 's az ő hazaszeretete nem szebb és nemesb kuttőbül veszi eredetét, mint azon férj szerelme feleségéhez, ki azt mind addig imádja, mig ő tetszik neki legjobban, ha pedig szebbet lát, mingyárt más után vágyódik, 's nem veszi eredetet azon ki nem magyarázható érzésbül, melly minden nemesbre szültet honjához köt, habár az hátra maradt is, 's minden becsületes embert azon szivhez még

inkább csatol, melly érte dobog, habár időjárta 's bú eltörlötte is már a' kül bájt, a' testi kecset.

Lehetetlen — én legalább hinni nem akarom — hogy az, ki ébren van 's józan, anyaföldje 's földiei előmenetelén ne örüljön; 's ha valaki éltében ürességet talál, órái hasztalanul 's unalommal folynak 's ő nem igen érti 's tudja: mirevaló, mért van 's mért él? bizonyára elfelejté, vagy soha eszébe sem juta, hogy van hazája. Nem öli azt unalom, kevés lesz annak a' 24 óra 's nem untatja azt a' kora nyári hajnaltámadat, ki honja ügyében fáradoz. A' legszentebb kötelesség teljesitésének érzése tölti be az élet minden helyezetiben édes megelégedéssel a' hiv hazafit, legyen herczeg, legyen zsellér!

De ha, teszem, eleget is termesztenénk 's volna is felesleg kivinnivalónk, a' mi egyébiránt csak tőlünk függ, mit érne minden fáradságunk 's javaink soka, ha azok kivitelében áthágtalan az akadály.

A' SZÁLLÍTÁSOK, TRANSITO 'S VÁMOK KÖRÜLTI BÁTORSÁG HIJA.

Geographiai helyeztetésünk szerint minden igyekezetünknek arra kellene menni, hogy hazánk Fiumével legszorosb 's lehető legkönnyebb kapcsolatba jöjjön. Ehez szükséges a' Dráva, Száva, Kulpa tökéletes regulatiója, Ludovica ut felszabaditása, hogy Károlyvár megszünjön vár lenni, 's mindenek előtt hogy a' vám, melly azon portékákon fekszik, mellyek egészen idegen földre jutnak, olly csekély' s ingatlan legyen, hogy annak nemváltozását' s felnememelését a' földbirtokos 's kereskedő olly bizonnyal tudja 's higyje, mint a' becsületes keresztény ember reméllі 's hiszi lelke egykori boldogulását. Az emlitett folyók most regulázva nincsenek, akárki mit mond; sok egyéb akadály is van, mellyeket most elhallgatok, de mellyek elegek, bár mi csekélyeknek látszanak, a' legiparkodóbb 's legserényebb kereskedőt is elizetlenitni 's keseritni, mint egy pár csepp ténta elég egy korsó tiszta viz kristályját meghomályositni. Károlyvárott egyetlen egy kőtárház sincs. Gondolná e az ember? Azon ponton, hová hajón jő a' portéka 's tengelen

megy tovább! Legkisebb kereskedésbeli tudomány nélkül átlátná még a' Nádudvari biró is, hogy olly helyen, hol 8, 10 ezer mérővel jön egy egy hajó 's aztán 20, 30 mérőnként szekereken vitetik tovább a' buza, tengeri vagy akármi, tűz ellen valami bátorságos rakházaknak — páhóknak — kellene lenni 's hogy lehetetlen praxisban vagy 5, 6 száz kocsit a' parton hajót lesve képzelni, vagy azt gondolni, 'hogy a' hajó ott nagy kár nélkül várhat, mig szinte aprónkint a' bennelévő portékákat elhordják! — Most a' kereskedőnek még irásihoz sincs bátorságos helye, mert a' fortificatioi törvények szerint nem szabad a' vár körül kőépületet rakni, ne hogy ostromláskor azokba magát ellenség fészkelhesse. Itéletem szerint ezen csekélység elegendő gát minden kereskedésbeli ipar ellen; 's ha volt számosb esztendő előtt valamelly dohány 's gabnakereskedésünk, annak nyilványos jele, hogy jó külkereskedésünk valaha minden bizonnyal lehetne, mert portékáink természetes folyását minden ellenmunkálódásunk 's ellenmanipulatiónk mellett se gátolhattuk meg egészen; mint némelly ember olly szerencsés természetű, hogy a' legügyetlenebb gyógyász se tud neki ártani; 's igy egy *) - - - - vár, melly mostani időkben senkit se tartóztatna, elég Magyarország kereskedését akadályoztatni! A' Ludovica ut megváltása mit ér, kivált ha szokott manipulatio alá kerül 's egy tört vert uttá válik nem sokára, de ha jó maradna is, mi hasznunk volna belőle, midőn most egy oldalrul se érhetjük el? Dráván nincs hid, az utak Károlvárig sokszor haszonvehetlenek, a' Kulpa csekély mélysége miatt az esztendő nagy részében némelly helyeken legkönnyebb hajót se bir meg, ha pedig lehetne is Sziszekbül Károlvárig egy pár hónap alatt, midőn a' viz elég nagy, provisiókat átszállitni; hová rakja azokat le a' gondos kereskedő? A' tágos kék boltozat alá, vagy fatárházba? 'S kik ezt tennék, kereskedő nevet érdemelnének e? 'S hát a' Dunárul mit mondjak, azon természeti nagy csatornárul, melly Magyarország számára

*) *A kéziratban a pontozás helyén ez van:* rossz.

látszik alkotva lenni, ha regulázva volna 's az 1829ki esetek ügyesen hasznunkra forditatnának. —

A' mi pedig a' vám ingatagságát illeti, mikép gondolhatjuk egy pillantatig is, hogy valaki egész gazdaságát, mellynek teszem őszi vetés volt alapja, dohány, kender, vagy akármi egyéb termesztésre változtatná át, mert ezekbül több nyereséget remélL, ha azon kell aggódnia, 'valljon nem emelik e' fel a' vámot? 'S ezen bizonytalanság 's majd felemelt majd leszállitott vám több kárt és zavart hoz a' termesztők iparkodásiba, mint a' lehető legmagasb vám, melly elhatározottan 's változhatatlanul marad meg. Ezen esetben a' gazdák ollyannal nem is fogják fárasztani eszeket, minek termesztése vámsulya miatt fáradságokat úgy se jutalmazhatja meg soha, 's testestűl lelkestűl más tárgyra fogják szánni magokat, ha pedig ollyan tárgy nem adná elő magát, pipára gyujtani inkább, mintsem haszon nélkűl izzadni. Az ingadozó vám hijába fáraszt sokat, sokat pedig tenkre tesz, 's az iparkodó gazdát bünteti inkább, a' henyélőnek, gondatlannak pedig kedvez, ki mindent a' régi rozsdás állapotban hágy. Egyébaránt nincs nagyobb kin a' bizonytalanságnál, 's a' bizonyos rossz kevesebbé koptatja belsőnket, mint a' bizonytalan jó.

KERESKEDÉSI BECSŰLET 'S MUNKÁSSÁG NÉMELLY CSORBÁI.

Ez már merész szó, megvallom, 's külföldi ajkán tűrhetetlen volna, elég keserű a' honin. Borkereskedésünk, azt gondoljuk, azért szünt meg, mert a' divat, a' módi megváltoztat mindent. Korántsem. Igaz, más nemzetek szőlőiket jobban ápolgatták, boraikat mind tisztábban 's józanabb methodussal készitették; midőn mi egy tapodtat se mozdultunk elő, 's minden makacssággal megmaradtunk a' réginél, mintha Magyarország nevelte volna az első szőlőtőkét 's a' t. de még ez se oka borkereskedésünk elaljasodtának; hanem az, hogy a' külföldit megcsaltuk 's bőrét nyusztuk, azt gondolván 'majd ő azt nem veszi észre. Némelly hegyeken mint bujtogattak-homlitgattak-vesszőt vesszőre, 's igy a' hegy, a'

szüret elaljasodott. Másutt azt nézte földink, milly szőlőfaj terem legtöbbet, 's nem mellyik terem legjobbat, 's csak azt ápolgatta. S... ba Szalábul hozták a' mustot, hogy S.... val keverjék, 's tiszta S...... i gyanánt adják. Tokajban több volt malozsaszőlő, melly Syriában érett, mint tán mind a' három kikötőhelyünkben 's a' t. 'S mind ezekre időjártával természetesen rájött a' sógor, 's többé nem csak nem hisz, de ki is került már. 'S nehány csalárd ember az egész ország becsületét veszedelembe hozta.' Mennyi idő kell most majd ezen csorba kidörzsölésére! 'A' becsületes cselekvő mód haszna legtávulabb időkre hat, egyes személyekre is jól sül el, 's hát még nemzetekre, mellyek élete olly hosszú. De ha maga a' becsület nem átkozná is a' furcsaságot, a' fortélykodást, a' csalást, az ész se hagyja helyben; 's bizonyosan az legeszesb kereskedő, ki legbecsületesb is, mint nem különben az legjózanabb gazda 's az érti igazán ön, de kivált utóji hasznát, ki legjobb 's legliberalisabb földesúr egyszersmind. Gyapju 's egyéb contraktusokban, kivált pénz dolgában, hány semmirevaló viseli régi fényes nemzetségnek nevét? Külföldi kereskedő, kit ide édesgetni kellett volna, hány van, ki nem mer hazánkba jönni többé, mert a' huszonötöt vagy egyéb becstelenséget, ő egyedül lévén 's ellene sok, alig kerülte el. — 'S ha van alacsony szolgalélek a' világon, annak czimje bizonyosan a' fegyvertelennek fegyverrel megtámadása, csak az uszit számos bünöstársakat egyedül lévőre, az tudná csak az alvónak szivébe döfni a' kést. — Átok legyen azok emlékezetén 's megvető gyülölet jele, kik a' nemes magyar névre tetteik által illy szenyt, illy mocskot hoztak. Ha a' forgolodó, piperés, pápaszemes 's a' t. ügyes, sokoldalu cosmopolita csalfa 's hazug, eltürheti az ember; mert ugy látszik természetéhez illik; de mikor az egyszerü, nyiltképü, bátor tekintetü, férfias valódi Magyar nem olly igaz mint az arany, nem olly hü mint az anyai aggodalom, nem olly egyenes cselekedetu, mint a' napsugár, 's nem olly nyiltszivü mint a' tavaszi hajnal, bizonyára csupa pökedelem 's természet csúfja!

Munkásságunk pedig kereskedés végett ugyan érdemel é említést? Tettünk e sokat productumink szaporitása vagy azok javitása 's divatba hozása végett? Iparkodtunk e felettébb más nemzetekkel összeköttetést keresni? 's a' t. Nem száradna e sokra minden productuma, ha azt házánál nem keresné a' zsidó? Más nemzetek milly fáradsággal keresik azonban kereskedési előmeneteleket, portékáik olcsóbbá 's jobbá tétele 's minden utak 's módok felkeresése által, mellyeken más házákba csusztathassák javaikat? Brodiban, Lembergben, Odessában 's a' t. hány franczia borkereskedő van? 's még Belgrádban is fekszik angol posztó, melly tán éppen azon juh gyapjábul készült, melly onnan egypár mérföldnyire legelt csak? Fogjuk a' mappát! Nem különös? 'S hát megtetszés elnyerése végett hogy forgolódnak mások, midőn mi minden erővel azt akarjuk, hogy mindenkinek az tessék, 's az legyen kedves, a' mi nekünk látszik legjobbnak, leghelyesbnek. A' Franczia azok izlése szerint késziti borait, kik jól megfizetik. — Az Angolnak erőset, a' déli Amerikainak sürü vereset, minekünk pezsgőt készit, — mi e' helyett a' vevőket oktatjuk, 's józanabb, azaz mi izlésünkre vinni akarjuk 's a' t. el is sül idővel tán philanthropiai tanácsunk, de borunk azonban ár nélkül a' pinczében! Édes-örömest akarunk aratni, de szántani, vetni nem. Az élet minden javaival bövelkedni nagyon is szivesen, de fáradozni, izzadni nem. Sok pedig mind ezen kereskedési munkásságot 's unalmat megvetéssel nézi, magát nemesbre szültnek véli, 's azért inkább büszke érzéssel — mintsem magának becsületes uton igyekezne többet keresni, ha helyezete arra való — némellykor az igazság Istennéje oltára előtt szemét behunyja. —

A' ki semmiben sem szükölködik, 's N i n c s miatt soha sem panaszkodik, annak rossz néven nem igen vehetni, ha soha se dolgozik, 's csak munkálatlan nézi a' világot, 's fütyörészve merül el gondolatiban. 'S tán semmi szükséget sem érezvén, télen nyáron egy öltözetben, pipával, szük eledellel, savanyu borral, 's néha hegedü keserves nótájával függetlenebb 's megelégedtebb, mint kinek mindene van. Tür-

hetetlen ellenben azon mindennap százszor hallott panasz 'nincs jövedelmünk, nincs kereskedésünk, nincs pénzünk 's a' t. azon apathia 's tespedség mellett, melly soha nem enged azon módokhoz nyúlni 's azon utakra állni, mellyek által gazdaságunkat, kereskedésünket minden bizonnyal jó forgásba 's divatba hozhatnók, 's igy jövedelmünk természetesen sokszorodna! Csak boszonkodva szemlélhetni ollyat, ki magán könnyen segithetne, de nem segit.

Mind ezeken hogy lehet valamennyire orvosolni? Kölcsönös felvilágositás, oktatás 's rávétel által, mellyekbül publicitas hozzájárultával folyni fog nemzeti bank felállitása, több 's jobb termesztés 's kivitel végett jutalom-tételek, 's mindenek felett a' Hitel szentsége.

'S itt vagyok megint a' réginél, 's annál a' mit már többször elmondtam! Béketürésért 's engedelmért esedezem. Mindég csak egy harangra ütök igaz; de volna bár sok, kit mind arra, a' mi hazánk diszére hasznos, sőt szükséges, csekély tehetségem mellett is egyesithetnék! mint a' falusi harang, habár törött is, összeseregiti a' jámbor községet Isten házába.

Kölcsönös felvilágositás és oktatás előbb utóbb az igazságot úgy annyira kifejti, midőn annak fénye előtünik, hogy az igazi jót és hasznost végre mindenki elfogadja, a' bal 's előitélet, tudatlanság 's hazugság serege ellenben pirulva vonul vissza 's olly rettegéssel kerüli a' valódit, mint bagoly 's denevér a' napsugárt. — Mi forrhat egy magányos főben tökéletességre, ha azt előismeret vagy közlés előbb nem világositja fel, 's mindent el nem igazit, a' mi a' képzelet határtalan köriben veszi létét, él és számtalan ivadékra szakad! Mint a' sziv csak kölcsönös szivbeli gerjedelem 's vonzódás által tárul ki a' szerelem mennyei érzetire, ugy az agyvelő is csak agyvelő által emelkedhetik lépcsőnként olly erőre, melly gyakran, bár villámkint, az agyagba szorult halhatatlan lelket teljes fényében tünteti előnkbe.

És ugyan tagadhatni e, hogy szinte minden, a' mi az emberiség előmenetelét, hasznát, diszét 's a' t. eszközölte,

nem egyéb 'kölcsönös felvilágositás és oktatás gyümölcsénél! 's azon találmányok, mellyeket az emberinem szinte minden ész segedelme nélkül vaktában lelt, mint az üveg, puskapor, nagyitócső 's a' t. milly haszonvehetlenségben maradtak volna közösülés 's későbbi vizsgálat 's javitás nélkül? A' szüntelen discussio szükséges tehát, azaz: hidegvérű, barátságos 's minden oldalu vizsgálás és tanácskozás, 's nem versenygés, vagy olly nyomozás és viszongás, hol minden észrevétel, helyben nem hagyás, 's ellenzés a' helyett, hogy nagyobb figyelemre gerjesztne, csak keserit, a' vért nem kevésbbé savanyitja el, mint a' szemeket elhomályositja, 's az értelmet ugy megzavarja, hogy végre csak önkényes 's indulatos tett foly belőle, a' józan 's okos cselekvésnek pedig sehol legkisebb jele sincs.

Discussio nélkül akármi újhoz kezdenek az emberek, egy fő akadályrul, melly törekedésik ellen szegezni fogja magát, mindég elfelejtkeznek, t. i. a' minden kezdetbül természetesen következő 'oppositiorul.,

Ha p. o. valaki vasutat állit, mit akar ő az által nyerni? 'javak szállitására kevesebbet akar kiadni, mint ezelőtt adott, vagy azon pénzt, mellyet eddig valaki más tett zsebibe, ezentul maga zsebében akarja megtartani — vagy pedig jó baráti, rokoni, földiei 's felebarátjai zsebeiben, ha a' projectans philanthropos, 's nem a' maga hanem a' közjó elérése végett fáradozik 's törekedik, a' mi ritka. Szóval: 'ő némellyeknek positivus hasznát — nyerendőségét támadja meg, hogy némelly másoknak negativus hasznot — káratlanságot hajtson.

Már azok, kik szinte nemzetségrül nemzetségre fuvarozással keresték kenyereket, 's az által gyarapodtak vagy gyarapodnak, valljon türedelemmel 's minden aggódás nélkül fogják e' azt nézni, ha valaki előáll, 's az ő hasznokat magáévá akarja tenni? Ez természet ellen volna. Minden a' mi megtámadtatik, rug, harap 's csip, akármi gyenge legyen is. 'S igy azok se fogják hagyni azon vizet más malomra folyni, melly eddig az ő malmokat forgatta; hanem mindent el fognak követni, hogy az uj malom felé egy csepp viz se menjen, 's hogy a' molnár szép malmával együtt gabna nélkül maradjon.

Más valaki nemzeti gyapju-sortirozást javasol, 's azt is tiszta philanthropismusbul, 's mit akar az által elérni? Hogy azon nagy summa, melly ideigóráig nehány kereskedők ládáiba csuszott, ezentul a' birtokosokéiban maradjon.

Már ennél a' gyapju-kereskedőkre nézve érzékenyebb megtámadás lehetetlen. 'S a' szörnyű megtámadásnak az iszonyú védelmezés 's véres háboru leg 's legtermészetesb 's kézzel foghatóbb következése.

'S ugyan fontoljuk meg hideg vérrel, minő kimenetelű lehet olly megvivás, hol egy részrül a' tudatlan, gondatlan 's adósságokba merült termesztő, más részrül pedig az ügyes, éjjel nappal fáradozó 's pénzes kereskedő áll! — A' legeltökélettebb akarattal sem lehet attul egy partie shakot nyerni, ki ahhoz jobban tud. — Minden enthusiasmus, török muzsika, tárogatósip, káromkodás, torzonborz vagy kipödört bajusz, zsinóros nadrág 's több eféle semmivé válik a' jól elkészült katona 's háborui mesterség előtt. Mindennek kell alap, 's a' nélkül a' legnagyobb fáradozás is sikeretlen.

Egyéb új kezdetek éppen illyes ellenkezéseket szülnek, a' mibül azonban nem az foly, hogy vasut, gyapju-sortirozás 's a' t. el volna tiltva tőlünk, koránt sem, hanem hogy minekelőtte azok órája ütött volna, ollyanoknak kell még előbb lábra kapni, a' mik illy kezdeteknek legszükségesb feneke. Nincs könnyebb faasztal készitésnél, de lehetetlen fa nélkül. Nincs könnyebb mint első emeletet épitni, de lehetetlen, minekelőtte a' földszini épület még nem kész.

Mai körülállásinkban a' kereskedőkkel megvivni akarni annyi volna, mint azzal birkozni kivánni, ki által meg van kötve kezünk, lábunk 's ki a' kötelet markában tartja. Sok kellene még 's igen sok van hátra tennivaló, mig illy viadalra kihivhatnók őket. Egyébaránt mindég jobb, ha kiki csak maga dolgánál marad, mert közönségesen nem boldogul a' kereskedő-gazda, mint csaknem mindég tenkre jut a' gazda-kereskedő.

'S ezen minden uj ellen bizonyosan támadó ellenzésnek számba nem vétele jobbadán mindég azon kis ok, mellyen a'

tárgy fenakad, 's mellyet sokszor minden iparkodásunk mellett se tudunk feltalálni. Minekelőtte valami ujat kezdenénk tehát, ne felejtsük el soha, 's vegyük előre számba mind azt, a' mi hihetőleg magát ellenünk fogja szegezhetni.

A' nyilt tanácskozás 's értekezésnek czélja pedig, 'vagy tökéletes felvilágositás, hogy ez vagy amaz káros avagy lehetetlen, 's igy annak elkerülése 's abbanhagyása; vagy az egyetértés, 's egy czél elérése végett összesedett erő, ipar és munka, 's igy a' bizonyos siker. — Mennyit vitt már végbe soknak egyre czélzó törekedése, nézzük a' historiát, nézzük a' mai időt, 's hozzuk abbul a' mathematikai következést, hogy alig van valami, a' min jól elrendelt egyesület ne diadalmaskodhatna, 's hogy kereskedési akadályink, egy és más helyezeti fogyatkozásink eltünnének, ha elszántan 's állhatatosan sokan akarnók azon egyet, 's éppen azt; 's hogy csak tőlünk függ egyetértés 's közmunkásság által uj mozgást, új életet hozni kereskedésünkbe.

NEMZETI-BANK.

A' jól elrendelt munka minden gyarapodás talpköve. 'S többet ér két ép tenyér 's egy jó balta valamelly vad szigetben egy millió darab aranynál. A' nemzetek mai körülállásiban mindazáltal a' pénz a' munkával olly szoros összeköttetésben áll, hogy majd egyik az ok vagy következés, majd a' másik; valamint az esőbül gőz, köd, felhő lesz, 's azokbul megint eső, — ugy a' munkábul pénz lesz, a' pénzbül ismét munka. Kezeink vannak 's több henyélő kezeink, mint gondolnók, mellyek legnagyobb haszonvehetőségét részint a' hibás elrendeltetés, részint az elcsüggedés 's a' néhai kétségbeesés 'sikerrel fáradozhatni — gátolják, — 's igy nekünk a' pénz az, a' mire leginkább szükségünk volna, 's ma azon ok, mellybül munka 's idővel több pénz következhetne. Ha mi jól elrendelt Nemzeti-Bankot állitanánk, annak éppen azon következése lenne, mintha bizonyos tőkét, mellyet külföldiek hoztak hazánkba, 5tel, legfeljebb 6tal 100tul vennénk kölcsön, nem félnénk hogy

felmondják, 's minekutána ügyes haszonvétele által 9et, 10et keresnénk 100zal, lassankint megint lefizetnők tartozásunkat, 's az utóbbi nyereség zsebünkben maradna. — 'S nem világos, hogy sokkal kevesbbé volna veszedelmes, ha önmagunknak tartoznánk, mint idegeneknek?

Bizonyos, hogy egy magányos mesterember, akármilly jól értse is müvét, — vagy termesztő, bármi jó legyen is földje, nem igen gyarapodhat, vagy szinte nem is kezdheti el munkássági körét derekasan, az ő állapotjához szükséges tőke nélkül. Úgy egy nemzet se. 'S azon idomzatnak, melly a' pénz mennyisége 's emberi erő közt van, legközelebbső egyenlősége birja az országot a' lehető legmagasb gyarapodásra. Hol igen sok a' pénz, ott ingadozás, 's úgy mint árvizekben ezer veszély — bankrott —; hol igen kevés, ott elakadás — mint mikor nyáron a' vizek kiapadnak — szegénység. Ezek a' véghatárok. 'S ha rossz közül választani kell, sokkal jobb az igen sok pénz következése, a' néhai bankrott t. i., mint az igen kevés pénzbül származó elszegényülés; mert a' bankrott csak kevésen történik, midőn a' többi addig az élet minden javaiban 's kellemiben részesül; a' pénz hija azonban az egész közönséget egyenlően nyomja. De ez még nem minden, 's még többet merek mondani, hogy t. i. a' bankrott általjában nem olly szerencsétlen következésü, mint a' lassankénti elszegényülés.

Ha teszem valakinek 1 millió az értéke, 5tel 100tul minden esztendőben költhet 50 ezret, 's ő, ha velem kezet fog, 'hogy t. i. vagyonosban éppen olly hiba keveset mint vagyontalanban sokat költeni, 'egész életmódját 50 ezres lábra fogja állitni. — De ő egyszerre 900 ezret veszt el, 's igy marad 100 ezre. Mit fog tenni? fejbe lőni magát, ha esztelen; ha pedig eszes, mingyárt másnap élte módját 5 ezres lábra tenni, 's kisebb körben tán az élet éppen mind azon kellemeit lassankint feltalálni, mellyekkel 50 ezres létében gyönyörködött. — Hogy van ellenben annak dolga, ki lassan szegényedik el, a' magyar birtokosnak tudniillik? Két, három esztendeig, minekutána maga ura lön, vagy tán 10, 15ig is

egy pár ezerrel több kevesebb 50 ezernél jövedelme, 's igy 50 ezres lábon él. De az idők viszontagsági által most jövedelme 30 ezerre, 's aztán 25re, 's megint 20 ezerre esik le 's igy tovább. Ő nem tudja, és senki sem tudja, ugy marad e, nem e? 's a' kétség közt, régi embereit bocsássa é el szolgálatjábul, falura költözzék e, szakács helyett szakácsnét tartson e, viasz helyett faggyut, ló helyett inkább lábait használja e 's a' t.? leforog az idő, 's ő elálmélkodva azt veszi végin észre, hogy mindenben szüköldik, és szinte semminél kevesebbje van, 's hogy igazat mond a' számkivetett lantos:

,Donec eris felix 's a' t.

A' nagy veszedelmet 's a' sors óriási csapásit bátrabban kiállja sok, mint a' mindennapi kis sérelmeket, halk elaljasodást, 's mindenek felett a' kétest. Nekem legalább kellemesb.

Nemzeti-Bank által százszor több jót tennénk, mint kórházak 's egyéb illyetén gondviselő intézetek felállítása által; ámbár azoknak is magok sorában valaha elő kell jőni 's lábra kapni. Mi jót teszünk azon gyermekkel, kit mindég tartogatunk, hogy el ne essék, 's jó szivüségbül ön lábai használásárul végre elszoktatunk; 's ugyan mi jót teszünk felebarátink erkölcseire 's igy szerencséire nézve, ha a' henyélést, korhelységet szinte megjutalmazzuk, 's a' koldulókat csak nem egy külön statusnak fogadjuk be? Tudom veszedelmes ezekrül szólani, mert sok érzelgő, 's még több hypocrita, ki nyomorúnak soha nem adott egy garast is, igen is szivesen előáll a' szegények mellett 's olly hévvel fogja pártjokat, hogy az ellenkező rész, mellyhez magamat is számlálom, könnyen keménységgel 's keresztényi irgalom hijával vádoltatik. Nem mondom, hogy azon gyermeket, kit lába soha sem hordozhat, összerogyni engedjük; nem mondom, hogy felebarátinkat éhségnek, hidegnek 's az élet minden sanyarinak engedjük át 's a' t.; de vizsgáljuk őszintén koldulóink legnagyobb részét, nem önvétke vagy hibáji által jutott e mostani szomoru állapotjára, 's nem volna e kevésb más zsirján-élő, ha lelki kifejlődés 's testi ügyesség jókor elkerültetné eggyel 's mással a' korhelységet, betegséget, koplalást 's a' t. Ha éhesnek

kenyeret adok, a' tett szép; de én sokkal szebbnek tartom: valakit olly helyezetbe állitni, hogy maga magának nem csak kenyeret, hanem még sültet is szerezhessen.

Mi pedig a' Nemzeti-Bank felállitását illeti, van ollyasokrul sok jó példa; 's más nemzeteknél jókat 's rosszakat is láthatunk, ugy hogy hazánkra illesztésében előre felszámithatjuk: mit kell elfogadnunk, mitül óvakodnunk. Engedjük át ollyanoknak a' javaslástételt, kik a' dolog praxisát érthetik 's értik, 's kiknek a' tárgy jó sikerébül valamelly hasznok is van, legyen az erkölcsi, legyen pénzbeli. Haszonkeresés nélkül nem történik semmi a' világon, ugy mint lehetetlen okozatot vagy következést képzeni ok nélkül, csakhogy egyik pénzbeli haszon, másik becsület, harmadik halhatatlan név, megint más menyecske vagy éppen mennyország után vágy. 'S igy magyar vér Magyarország hasznáért bizonyosan legsebesebben dobog 's legmelegebben is.

Ezen tárgyat mindazáltal csak kevés szóval kivántam emliteni 's igen röviden érinteni, mert annyi jó, derekas és világos, viszont annyi hiányos, zavar és homályos irás jelent meg már a' felül, hogy kiki maga választhat azokbul magának tetszése 's önbelátása szerint. Soha se hiszem, hogy kirekesztőleg recipe segitségével jóizü ebédet lehessen főzni, de ahoz tanult szakács kell, ki már sokat főzött, sütött, piritott. Ugy nem hiszem soha, hogy tisztán könyv szerint érteni lehessen Bank-felállitáshoz, gazdaság-folytatáshoz, kereskedésvitelhez; hanem arrul is sokat kell gondolkodni, 's az egésznek jól ki kell főzve lenni előbb a' főben, hogysem mi ezen tudományok igazi hasznát vehetnők, az ország pedig éppen ugy szedhetné a' mi szolgálatink vagy beleavatkozásink gyümölcsét.

TÖBB 'S JOBB TERMESZTÉS 'S KIVITEL VÉGETT JUTALOMTÉTELEK.

Függjön a' vitéz mellén kereszt, mint annak, ki toga clarissimus; ékesitse régi nemzetségüt kamaráskulcs, más érdemest hosszú titulus; — örüljön ellenben a' gazda kora

fáradozásaiért haszonnak, 's legyen ládája, mint a' kereskedőé teli; a' tudományokban merült, a' haza 's hazafiai előmenetelén törekedő lelje belsejében a' megelégedést 's a' t. szóval minden, a' ki tisztében becsületesen 's derekasan jár el, nyerje fáradozási diját.

Jutalomnak erkölcsi világban olly következése van, mint hypomoklionnak mechanikában. Itt egy fonttal 100 mázsát emelhetni, ott egy pár vitézi érdemkereszt, gombon lóggó egy két arany vagy ezüst tallér sokszor egy nyert csatának nem is gyanitott, de tán valódi oka; egy nevezet, egy megjegyzés néha legszebb tettek forrása; ugy egy pár pénzbeli dij 's pár száz aranyka legnagyobb iparkodás, munkásság 's mozgásnak kutfeje 's a' t.

A' Szövetséges országok, Gallia, de kivált Britannia földmüvelési, müvészi 's kereskedési összeköttetései valóban olly lánczolathoz hasonlithatók, mellynek egy karikája 'm e s t e r s é g e s p é n z, másik 'j u t a l o m. 'S milly hasznos, sőt szinte mágusi következésü ez az emberi észnek olly nagy diszére való rendelkezés, azt inkább látni kell, mint olvasni vagy tőlem hallani; a' mit mindenkinek szivbül tanácslok. Nálunk 10 ftnak becse csak mindenkor 10 ft. 's némellykor annyi se, mert ha szinte zsebünkben nincs, tán csak nehezen vagy éppen nem juthatunk hozzá, 's igy csak álomban miénk, mint sokszor a' tündérkirály legkisebb leánya, 's nem valóságban. Britanniában 1 font sterling szinte mindég annyi, sőt sokszor ügyes elrendelés által 2, 3, 4 annyit ér 's annyi életjavakat 's kellemet szerezhet az a' kié, mint mesterséges elintézés nélkül 2, 3, 4 fonttal tehetne csak. Ez igen furcsa, igaz; de theoriája ollyan, mint mondám, praxisa pedig a' theoriának pontosan megfelel. — Kinek nálunk 1 millió értéke van, az csak egy milliót bir, 's ezen somma csak annyi esztendei munkát fog okozni, a' mennyit 40, 50, 60 ezerért — ahogyan kamatol tudniillik a' tőke — vihetni végbe. Britanniában 1 millió nem ritkán 100, 200 ezret érő munkát okoz esztendőnkint. 'S itt fekszik azon csudálatos rugó, melly olly rendkivüli mozgást 's elevenséget hoz Britannia minden

intézeteibe, midőn nálunk azt gondolná az ember, hogy földmüvelésünk 's kereskedésünk forrási 's erei befagytak, 's hogy mi nem annyira élünk, mint tengünk.

Tudom az Olvasó azon varázs-rugót, mellyrül szólok, ismérni kivánja, 's bizonyosan minden figyelmet is érdemel. Tekintse meg az angol Parliament, a' franczia Kamarák, az éjszakamerikai Congressus discussióit; nézze az ujságokat, olvassa a' mi e' tárgyrul iratott, fogadom, mingyárt fel fogja találni. Én mind ezeket magyarra nem fordithatom, kár is volna sajátságokbul valamit leróni. Eleget teszek, ugy gondolom, kötelességemnek, ha figyelmet gerjesztek 's útmutatást adok. Eléri egyedül is az ügyes 's gondolkodó utazó azon helyeket, mellyek vizsgálati 's vándorlási czélja, nem szorul idegen főre, ki helyette gondolkodjék, vagy idegen kézre, ki őtet vezesse.

Egy két jutalom több száz ökröt hizlal, számos lovat tenyészt 's hoz gyepre, temérdek javakat állit elő, indit 's tart mozgásban 's a' t. De csak ugy lehet varázs következése, ha állandó, mert foganatja első esztendőkben olly csekély, hogy alig vehetni észre, 's csak idő birhatja igazi sikerre, 's igy az ideig-óráig-valónak haszna nem nagyobb 's állandóbb, mint azon fák léte, mellyek ünneplésre vágatnak le 's gyökér nélkül zöldülnek nehány óráig, de aztán örökre elhervadnak; midőn azonban a' magbul eredett nemesb fák első esztendőkben alig hagyják el a' föld szinét, de annál szebben 's hosszasabban virítnak századokon keresztül. Igaz, hogy kitett jutalmak által csak a' szerencsés és ügyes lehet nyertes, a' többi nem; de ez elegendő, mint a' tapasztalás mutatja, az előmozditandó tárgyakba éppen olly elevenséget 's életet hozni, mintha kiki bizonyosan lenne nyertes. A' mélyebb emberisméret ennek természetes voltát theoriában is egészen felvilágositja, mert ki nem bizik többet maga eszében 's ügyességében, 's ki nem próbálja meg a' szerencse nyájasságát, bármi sokszor forditott is azon hűtelen neki hátat? 'S azon forró kivánásbul annyit nyerni, ugy gazdagodni mint a' szomszéd, egy ki nem mondható közipar, serénység 's

munkásság terjed el, mellynek megint a' soknak 's jobbnak kiállítása, 's ennek a' felesleg mathematikai következése; ugy hogy a' sok munka, iparkodás 's veriték, ha elvéti is a' czélt, minden esetre számos jót, hasznost 's becsest állit elő. 'S igy ezen mesterséges rugó, melly mindent mozgásba hoz, igazi Istenáldás. —

Egy vén gazda az élettül — tudjuk az allegoriát — igy bucsuzott el: "Fiaim csak egy mezőt hagyok nektek, de kincset rejt, keressétek.„ — Ezt ezek betü szerint vevék, 's keresék a' föld gyomrában sok ideig éjjel nappal, de rá nem akadván, utóljára buzával vetették be, melly a' feldult 's porhanyu földben olly jól fizetett, hogy az apjok jövendölte kincset benne végre meglelék, 's csak akkor juta eszekbe a' jövendölés igazi értelme. A' papirospénz, bank, jutalmak éppen illy foganatuak; azon különbséggel, hogy általok ollykor magát a' kincset is megtalálhatni. Minden a' mi a' munkásságot neveli, hasznos; legyen azon ok való, remény vagy szükség, ezen utólsó pedig legyen természetes vagy mesterséges. Háborunak, tüznek azért nincs olly igen szomoru következése, mint gondolni kellene, mert háboruban, tüz után kiki sokszorozva munkálkodik. Mennyire nem nevelte sok erőmüv 's az óra tökéletességét a' Perpetuum Mobile — örök mozgony — feltalálására forditott fáradság 's törekedés! A' fő czél ugyan elhibáztatott, de a' nem is gyanított találmányok bőven jutalmazták a' munkát.

A' jutalmakkal ezen felül valamelly nyilványos 's közönséges megbecsülés is van összekapcsolva, a' mi nem kevessé neveli bájokat, mert a' minden dicséretnélküli állhatatos fáradozás éppen olly ritka, mint a' tanútlan erény, melly csak kiválasztott lények sajátja. 'S ki olly független 's erős lelkü, ki olly felemelkedett az örökkévaló Jóhoz, hogy az élet sok pillantatiban elkeseredett vagy törött szive ne aggódnék hiv barát, hü szerelem, gyámol 's részvevő karjai közé? Ne kivánjuk, hogy mindenki a' szépet, jót 's nemest csak valódi önbecsiért tegye, hanem dicsérjük, jutalmazzuk a' deréket, 's füzzünk koszorut hiv polgártársink homlokára, 's hamva

nyugodjon érdememlék alatt. Igy a' korán kelő dolgos gazda, 's a' gondos ügyes kereskedő is találhassa haszna mellett a' közdicséretet 's hazafiai tapsát.

'S több évek lefolytával mennyire különböző folyamatot szül azon tárgy, mellynek kifejtésén csak egy két szoba-bölcs 's nehány fizetett ember töltötte idejét, vagy mellynek felvilágositásán a' közönségnek, ugy szólván, egész észbeli massája munkálódott 's fáradozott. Törpét, vagy óriásit! Sokaságnak legfőbb ingere a' nyereség és taps, szóval az örökké fenálló 's bizonyos jutalom; melly mint minden egyéb gazdasági 's kereskedési tárgy a'

HITEL SZENTSÉGÉN ALAPUL.

Mit ér a' kölcsönös felvilágositás, ha csalfa sziv 's hamis datum csúsz a' tanács közé? Mit a' bank bizonyosság, mit a' jutalom állandóság nélkül? Csak a' Hitel teheti varázsokat, melly ha ketté törik, az áldás könnyen átokká válhat. — A' Hitel védangyala pedig 's fényes napsugára 'a' publicitas — nyilványosság. —

MIT KELL TENNI 'S MIN KELL KEZDENI?

Mind annak, a' mit eddig néhol rendetlenül, itt ott hiányosan, sok helyen pedig hosszasan 's tán unalmasan is adtam elő, essentiája az: hogy alap nélkül tartósan nem állhat semmi 's kizárólag csak azon tárgyat birhatjuk igazi sikerre, mellyet természetes vagy mathematikai renddel — a' mi nálam egy — kezdünk 's folytatunk.

Ezen igen egyszerü az eddig előadottnak philosophiája; 's olly egyszerü, meg kell vallani, 's valódisága olly ismeretes, hogy sok méltán azt mondhatná: "minek illyessel, a' mit kiki tud, megint előállani", de én nem is hirdetem ezen elismert igazságot uj találmánynak, mert igen is jól tudom, hogy mindenkinek ajkán forog; de csak azt bátorkodom állitni, hogy szinte mindég is egyedül az emberek ajkai közt marad 's csak ritkán használtatik valóságosan; más szavakkal 'hogy a' világon igen sok tárgy alaptalan 's talpköve csak képzelet 's levegő, 's hogy csak ritkán kezdenek valamelly dolgot 's munkát a' legmélyebb sarkalatnál, azaz jó véginél, természeti vagy mathesisi rend szerint.

Gondoljuk át a' mondottat vigyázattal 's részrehajlás nélkül, tüstént elónkbe ötlik: 'hogy szinte minden tetteinkben a' természeti rendet mindég meg akarjuk előzni. A' nagyobb rész előbb költi jövedelmét, mint zsebiben van; a' serdülő ugy veszi ereje hasznát, mint a' férfiu; a' tanuló tanit; 's a' t. Vizsgáljuk a' világ történetit messzebbrül közelebbrül, magas 's alacsony helyeztetésben, 's nem fogjuk tagadhatni, hogy némelly uralkodó legszentebb szándékábul eredt czél azért nem gyökerezhetett, mert a' nép, a' sokaság elfogadására

még nem volt megérve; hogy mindenütt látunk összebomlani kezdeteket, ujakat mathesisi rend hija miatt.

Mint nevetnénk illy beszéden: "Szomszéd uram, én nem tudom mi oka, buzám éppen nem termett 's földem olly jó, hogy annál jobbat ugyancsak keresni kell, a' mag pedig, mellyet veték, olly tiszta volt — hiszen még magunk szedtük belőle ki a' konkolyt — én soha sem tudom, mi lett belőle — nem tudná e kend?" 'A' szél hordta el édes földim, hisz még nem is szántott alája kend 's hogy a' mennykőbe is gondolhatta, hogy lesz valami belőle.' — Illyen cselekvő mód pedig nem ritka, sőt olly közönséges, hogy azon nem bámulhatni eleget, de némelly tárgyak vitele messzebb fekszik tőlünk mint a' buzatermesztés, és sokan köztünk igen rövidlátásuak.

Kiki érzi 's tudja, hogy valamelly helyen áll 's nem kételkedik a' Pesti hid 222 ölnyi 4 lábnyi hosszaságán, kivált ha maga mérte meg. Már olly hely messzeségének tudására, hová nem léphetni, tudomány kell; de középszerü ész is átlátja 's eltökélve hiszi, hogy egy távol pont messzeségét tudhatni, ha más két pontnak egymáshozi messzesége előttünk ismeretes; 's a' csillagász még a' planeták távolságát is tudja, nap és holdfogyatkozásokat 's a' t. jövendöl századokra előre 's ma ezeken senki sem csudálkozik többé — Erkölcsi dolgokban bizonyosan nem igen különböző az eset, csakhogy 'hozzá még jó kulcsunk nincs, vagy a' jelent nem láthatjuk olly világosan minden ágai 's gyökereivel, hogy néminemüképen következésit, azaz a' jövendőt láthatnók. Itt is kiki érzi, hogy él 's kellemes vagy kellemetlen érzelmek ringatják, kinozzák — 's mindenki képes előre látni, hogy hosszu böjt után ehes, munka 's tartós ébredség után álmos, - sok borital után mámoros 's a' t. fog lenni. Távolabb combinatiókra már tudomány kell, pedig olly tudomány, melly az előttünk fekvő tárgyat a' lehető legnagyobb világosságra hozza, ugy hogy annak mai mibenlétét annyira ismerjük, hogy bizonyos vagy igen hihető következésit előre tudhassuk. A' t h e m a 's e l l e n z é s azon két pont, ha az előrelátást összehasonlitjuk

a' földméréssel, mellyekrül közelebb vagy messzebb elhatározhatni a' harmadik pontot 'a' j ö v e n d ő t.

Meg kell ismérni, ezen tudomány, mellynek eddig neve sincs, gyermekkorában van még; de nem ellenkezik itélő tehetségünkkel annak valaha most tán még nem is gyanitott csudálatos kifejlendhetése. Ujabb időkben e' nevetlen tudomány, mellynek létét sok ember nem is sejditi, ámbár maga is józanul combinál egyet 's mást előre — mint egykor a' legbölcsebb se képzelé, hogy a' föld kerek 's maga tengelye körül forog, noha rajta volt — olly előmeneteleket tön, hogy annak utóbbi még nagyobb haladásán nem is kételkedhetni, mert mi áll mozdulatlan a' világon? 'S éppen ugy mint a' földmérés 's csillagászat csak lassan lassan fejlődtek ki mostani tökéletesb létekre, de ma már száraz és csalhatatlan számolás 's mechanikai szerszámok által folytattatnak: ugy a' földmüvelés, gazdaság, kereskedés, pénz dolga, nemzeti gyarapodás is 's a' t. csak lassan bontakoztak ki, de már valamelly bizonyos elvekre — principiumokra — állittattak, 's ma tapasztalás 's hasonlitás által felvilágositott tudományok segitségével jó formán 's elég bizonyosan tudjuk előre mondani: milly következést szül p. o. a' legelők felosztása, papiros-pénz, bank, jutalmak 's a' t. 'S mi ebben szerencsénkre Smithnél, Youngnál, Pittnél, Baringnél későbbek vagyunk, mint Herschel is csak Kopernicus 's Galilei fáradozásin emelheté vizsgálatit 's tudományit olly magasra. Mi mások utánzásában minden veszélytül menttek vagyunk, mert hatalmunkban áll mások századi tapasztalásit sajátinkká tenni.

Ehez, mint már mondám 's még százszor mondani szeretném, szükséges 'helyezetünk 's körülményink tökéletes isméretе, tudomány mind hazánkrul mind külföldrül 's végre a' józan összehasonlitásbul szerkeztetett systemák életbe-hozása.

Ezen most emlitettekre támasztván okoskodásimat, a' Hitel hiját tartom azon oknak: 'hogy a' magyar birtokos szegényebb, mint birtokához képest lennie kellene, 's magát nem birja olly jól, mint körülményi engednék; hogy mezeit a' jó gazda nem viheti a' lehető legmagasb virágzásra; 's

végre hogy Magyarországnak kereskedése nincs. 'S igy a' Hitelt, Cambio-mercantile Just — váltó-kereskedési törvényt — gondolom 's hiszem azon talpkőnek, mellyen földmüvelési 's kereskedési gyarapodásunk, egy szóval 'utóbbi f e l e m e l k e d é s ü n k 's b o l d o g u l á s u n k alapulhat. Ezen Hitelnél pedig még mélyebben fekszik:

A' HITEL TÁGOSB ÉRTELEMBEN.

Tudniillik: 'hinni 's hihetni egymásnak.' A' hit azon láncz, mellyel az emberiség össze van kapcsolva a' Mindenhatóval; a' szó szentsége köti az uralkodót elválhatlanul hiv jobbágyihoz, 's ezek tántorithatatlan hivsége alkotja a' thronus rendithetetlen erejét. Az igaz szó kutfeje a' házassági boldogság, valódi becsület 's cselekvények egyenességének 's igy minden szerencsének.

A' h i t olly part, mellyre végre még az is elérkezik, ki annak hazájában soha sem is lakott 's rossz tettei 's bünei őtet inkább az élet förgetegei közt tartották, hol szédítő örömek, kincsek 's ál magasztalásokba merülve még az is nyughatik eltompulva egy darabig, kinek lélekismérete nem tiszta, de kinek annál keserübb egykori felébredése!

Boldogak, kiket nem nyavala, testi gyengeség vagy haláltuli rettegés kinszerit végre térden csuszni a' keresztkhez, hanem kik már éltek legszebb éveiben, midőn fiatalság, egésség 's jólét érzése szinte halhatatlanság előörömeivel tölti be őket, ha már akkor, mondom, önkényt, szeretetbül a' legfőbb Jóhoz emelték fel lelkeket a' Legtökéletesbhez 's ha nem csak szóval, hanem tetteik által is gyakorlák. Vallások igazi értelmét 's nem csak a' közel veszély inditá őket Istenimádásra, hanem minden nemesb és szebb gerjedelem 's azon ki nem magyarázható belső aggódás, mellyet minden tiszta szivü ember érez magában, 'halhatatlan részinek minden alacsony 's ocsmány indulatoktul megszabaditása végett.' 'S nem tölti e be, ha a' természet minden egyéb csudáirul hallgatunk is, csak egy csillagos éj csende 's harmoniája lelkünket édesen

a' legszebb reményekkel egy következendő jobb létrül 's magasb emelkedésünkrül; 's nem ellenkezik e még mostani eszünkkel is, ha az egész mindenség tökéletes rendét csudáljuk, annak elgondolása, hogy 'a' t a n ú t l a n e r é n y örökön örökké rejtekben maradna 's minden időre szinte veszitve lenne? A' hős tette, ki magát elszánja és számasok élete megmentése végett maga alatt a' puskaportárt fellobbantja 's hazájaért hal, örökké fenmarad. — Azon fáradozásoknak, mellyekkel a' hiv hazafi éjenként foglalatoskodik, se vagyonát, se idejét, se egésségét a' közjó előmozditása végett nem kimélvén, midőn tán hazafiai azért még sárral is dobálják — vagy azon jótévő felebarát csendes munkálódásinak, mellyek által az ügyefogyott 's szivetörött nyomorultnak enyhitést, a' kétségbeesettnek lélekerőt ád, bizonyosan van tanúja 's valahára azok legtisztább fényben ragyogni fognak. 'S gondoljuk? hogy mind azon szép diadalmak, mellyeket sokszor négy fal közt az erény a' legbájolóbb csábokon nyer, mind azon néma aggodalmak, mellyek vajmi sok tiszta lényt — kik egy gyülölt férj karjai közt az élet ki nem mondható kinjait elszánással hiven türik, midőn szivek egy másért remeg — idő előtt sirba teritnek, örökön örökké, minden jel 's jutalom nélkül felejtésbe fognak merülni? 'S hány bajnok dült oda élő bizonyság nélkül a' vérengző mezőn, hány vitéz csontját fedi néma föld 's a' mennyei gerjedelemrül hallgat, melly a' deréket pillantatig isteni erőre emelé? Hány viradás leli a' fáradozó hazafit nem is gyanitott nehéz munkája mellett, midőn azt szinte napköltekor végzi? Mennyi áldozat foly le tanu nélkül a' feledék határtalan tengerébe? 'S hány haldokló áldja utólsó vonaglatiban a' hű barátot, ki éjenként ápolgatja a' szerencsétlent 's nyugalmat és lelki békét piheg reá végpillantatiban is a' nélkül, hogy töredező szava hallatnék? 'S hány tiszta kebel imádja éjféli csendben térdre borulva igalmas Istenét, hogy a' bünös szerelem sulya gyenge szivét ne repessze el? Azonban a' mit éjjeli setétség fed, nem hozza világra napsugár mindenkor azonnal.

De illy áldozatok, illy tettek csak szemeink előtt vonul-

nak el. Lakhelyek dicsőbb, mint a' millyent a' sziv legszentebb ömledési sejdithetnének; 's hazájok mentt a' guny 's irigység legkeserübb tajtékátul — 's élni fognak és fenmaradni még akkor is, midőn magyar hazánkrul, de még csillagunkrul sem lesz többé semmi nyom. 'S a' természet szörnyü hazugság volna, az egész egyetem csuf mystificatio; haza-szeretet, anyai könyek, szerelem, barátság iszonyu tréfa, ha ez máskép lehetne. 'S kételkedhetünk e? Mi szép egy nyári reggel, mi remek egy virágzó asszonyi lény — 's az agyagban, melly olly kevés idejü, mi tökéletes már az irány 's idomzat? Mi nagynak 's milly felette tökéletesnek kell a' harmoniának még a' lelkekben lenni? Midőn egy szép hajnal bibora, egy ártatlan hölgy képe olly tiszta és igaz, hogy képzelhetünk a' lelkivilág egybehangzásában hazugságot, mystificátiót?

A' szó szentsége azon biró, melly uralkodó és nép közt itél, 's ha az egyszer megsemmisül, hijába szól a' törvény 's minden társasági rend és szerencsének vége. A' szó szentsége uralkodóban az, a' mi Istenben a' legszebb tökéletesség: 'az örökkévaló legfőbb igazság, 's valamint vallás és hit a' legvadabb embert is összekapcsolja a' Mindenhatóval, szintugy köti hivség 's engedelmesség a' polgárt igaz urához. 'S nem valódi szón alapul e házasok közt a' szerencse? mert milly becse van olly hüségnek, mellyet őrzeni kell? 'S nem igazság tart e elválhatlanul barátot baráthoz 's hazafiakat, akármi magas vagy alacsony helyezetüek legyenek is, egymáshoz?

De mind ezen szép tulajdonoknak nincs e mélyebb forrása 's honnan származnak?

POLGÁRI ERÉNYBŰL.

'S ime már megint mélyebbre ereszkedtünk! Nem teszik most már hegyek meredeki, folyók mélységi, tengerek szélessége, várak erőssége a' haza valódi erejét 's bátorságát. Nem teszi azt az alkotmányok szabadabb vagy függőbb léte; az most már csupán azon emberektül függ, kik az országot lakják.

Bár mi szerencsétlen helyeztetésü legyen is az ország, bár milly lánczok által legyen is lebilincselve a' nemzet, előbb utóbb még is szabadabb létre viv, ha lakosiban a' polgári erény tiszta vére buzog. 'S viszont akármillyen boldog fekvésü legyen is egy ország, bár milly szabadságokkal birjanak is lakosi, lassan lassan még is rabigába görbed, ha romlott a' tiszta erkölcs 's polgári erény nem fénylik többé!

De a' polgári erény igazi 's tökéletes értelmét nem ismeri mindenki, és sok azért nem találja fel soha, mert igen is távul keresi, midőn olly közel van hozzá, hogy azt a' parasztember, ugy mint a' legmagasb polczu minden pillantatban feltalálhatja 's gyakorolhatja is. A' legnagyobb felekezet csak hiuságbul jó polgár 's csak ott heves hazafi, hol közel a' tanu 's bizonyos a' taps. Egy rész felemelkedésre vágy, másik popularitást hajhász, 's egyik a' másik szemire veti gyengeségét 's önhibáját erénynek tartja. Ki ur akar lenni, képzelete szerint csak rendfentartás anarchia-elmellőzés végett 's hogy parancsai körét nagyobbitsa, forog, kérkedik, izzad 's haladása kedviért előszobákban unalommal tengeti napjait, és sokszor, mint Aristippos, térden esedez, de nem másokért, hanem magáért; ki pedig a' nép bábja kiván lenni, azzal csalja magát, hogy ő a' 'régi jó fentartása végett, hogy a' nemzeti szellem 's drága szabadság éljen, áldozza fel magát; midőn nem is tudja, mi a' szabadság 's a' korlátlanságot, betyárságot tartja annak 's a' nemzet palladiumát nem ritkán kirekesztőleg magyartánczra és zsinóros nadrágra állitja. Mind a' két rész dicséretet, 's hasznot vadász; csakhogy egyiknek az udvari tömjén kellemesb, másiknak pedig a' popularis illat; cselekvények azonban egyenlően zavaros 's tisztátlan forrásbul fakad, csakhogy izlések különböző. Fényleni soknak legfőbb czélja, nem — használni. —

A' polgári erény valódi értelmében nem illyeket szül, de a' kötelességek teljesitésének kutfeje 's nem egyéb mint 'anyaföldhez 's honiakhoz vonzódó szeretet 's az uralkodóhoz viseltető hivség tartalma'. Czimje nem alacsony hizelkedés 's határtalan dicséret; egekbe nem emeli a' halandót 's mint Istent térden

nem imád senkit: nyelve szemérmes, de férfiui, bátor szózatú, fő tulajdona: 'törvényes urát, — hazáját, földieit legjobb tehetsége 's ereje szerint szolgálni.' — A' becsületes férfiu mindenkinek megadja az övét, 's a' másé elvételét szintugy gyülöli, mint önmaga jusárul könnyen nem mond le, sőt azt védeni tudja. 'S bizunk e olly katonában 's valljon legény lesz e csatában, ki elöjárójátul megérdemlett 's hiven megszolgált zsoldját minden ok nélkül levonatni engedi a' nélkül hogy ut és mód szerint annak idejében szót ne tegyen róla? 'S olly királyok valljon fénylenek e historiában, érdemlettek e olly magas helyeztetést, kik legszentebb jusaikrul, ha kinszeritve is, lemondtak 's koronáikat emberül védelmezni nem tudták. 'Legyen legfőbb tisztelet Isten után Királyé', polgár maradjon maga köriben 's teljesitse, mire alkotva van, hiven; ellenben a' legkisebb is örüljön bátran 's háborgatás nélkül a' sors ajándékinak, vagy veritéke szerzeményinek.

De minekelőtte magasbra emelkedhetik az ember 's tulajdoni kifejlődhetnek 's a' polgári vagy nemzeti erény mélyebb gyökereket verhet, mindenek előtt szükséges, 'hogy legyen

NEMZETISÉG.

Mert 'lenni kell előbb 's csak aztán lehet jóra, derékre, erényesre kifejleni. Szintugy mint a' határtalan csillagvilágban minden vagy nagyobb vagy kisebb részekre szakad 's magában egy egészt alkot: 'napok, planeták 's a' mit nem látunk, ugy lefelé a' legkisebb is részekre oszlik 's megint egy egészszé összesedik: csep, gyümölcs, a' legkicsinyebb férgek oeconomiája. Ez a' természet rende A' részek támadnak, mulnak, minden forogva mozog

egymást
Váltja örök romolás 's teremtés:

ujbul vén, vénbül uj lesz — 's csak az egyetem örök. Ugy az ember akármilly vad állapotu legyen is, társalkodik 's az egész emberinem nemzetekre, nemzetségekre, házastársakra ágzik. 'S éppen az, a' mi lélektelen testekben 'attractio, re-

pulsio, az a' nemzetekben 'a' hon szeretete 's védelme. Mélyebben fekszik azért lelkünkben, mint sokan gondolnák, azon ki nem mondható édes aggodalom, melly anyaföldünkhöz vonz 's melly a' 'halandó port félistenné magasithatja, 's lelki rothanat jele, hol a' természet ezen szent törvényi ki vannak már dörzsölve. 'S nem különben, mint a' kiégő üstökcsillag iszonyu forgásában se határt se utat nem tart, de mint átok a' végtelen üregben maga magát emészti 's napsystemákát rendit meg, ugy bolyong czél 's törvény nélkül a' hazátlan, hiv jobbágyakot csábit el, megelégedett polgárba nyugtalan bizalmatlanságot önt 's végre maga kétségbe esvén, nem ritkán önkezivel végzi örömtelen éltét. 'S mind ezek után hány dicsekedik még is azzal, 'hogy Cosmopolita!!! Gyengeség, hiba halandótul elválhatlan, de azokkal kérkedni az elromlottság legmélyebb lépcsője; hol a 'szemérem eltünt, ott az élet minden bájainak vége. Szerencsére sok ollyast beszél, a' mit maga sem ért 's ollyannal dicsekedik, a' mi gyalázatjára válik. A' Cosmopolita tágasb szivünek tartja magát 's igy jobbnak mint másokat. Ő minden embertársit hordozza szivében, midőn a' patriota főképen csak hazafiait. Ő magasb értelmünek képzi magát, mert minden régi szokáson, bévett itéleten áthág, egyszerre keresztény, török, atheista lehet 's chamaeleoni ügyességgel szabhatja magát a' körülállásokhoz, a' hasznoshoz. — De illy tehetség áltermészet 's többnyire igen sok vagy bal tudománynak éretlen és savanyu gyümölcse 's az emberbül, ki minden sajátságát elveszti, olly csufot tesz, mint nevetséges a' szelid farkas 's kaczajra méltó a' lánczon idomtalanul tánczoló medve 's csuf a' legvéknyabb vesszőtül is rettegő kalitkás oroszlán.

Milly szomoru sors 'öntagjainak egymásutáni lassu sorvadását nyilván érzeni 's az életerő fogyatkozásit naprul napra csalhatlanabbul észrevenni — 's ennél csak annak kinja lehet még fájdalmasb, ki kénytelen átlátni, hogy ő egy rothadó nemzet tagja; mert százszor könnyebb testi mint lelki aljasodást szenvedni. Hol pedig a' nemzetiség semmivé vált, hol a' lakosok elkorcsosodtak, vagy hol a' nemzeti szellem és sajátság

hiábavalóságokon, gyermeki bábokon alapul már, ott, ha a' sokaság vakságában nem is gyanitja, keserü, de csalhatatlan tekintettel nézi a' gondba merült hazafi, mikép folydogál le szemenkint a' hátramaradt kevés fövény a' nemzet életórája üvegszelenczéjébe. –

Ha nemzeteket egyes személyekkel hasonlitunk össze, akkor a' nemzetiség nem egyéb, mint rokonok közti szeretet, barátság 's a' familiabeli becsület fentartását eszközlő ébredség; ha pedig mélyebben tekintjük, mint előbb érintém, 'akkor az emberi lény minden ereibe 's lelke legbelsőbb rejtekibe szőtt természeti tulajdon, mellyet az önbecs megsemmisedése nélkül szinte olly lehetetlen kiirtani, mint bizonyos, hogy a' sziv-kiszakittatása után világunkon többé élni nem lehet. 'S ha a' világ történetit vizsgáljuk, nem áll e a' nemzetiség legszebb fényében mint azon szent varázserő, melly valaha Marathon mezeit dicsőité 's Thermopyle kőszirteit legnemesb vérrel pirositá; 's nem érezzük e, hogy futja át velőnk közepét valami édes érzelem, melly egész létünket elözönli, ha kérdés forog magyar honunk disze 's boldogsága felől?

Boldogak mi, hogy köztünk inkább a' fiatalság jelei 's hibái láthatók 's hogy még távul tőlünk a' vénség 's koporsó! mert azon gyávák 's elfajultak, kiknek száma, tagadni nem lehet, elég nagy 's kik midőn ezeket olvassák, tán kaczagnak 's gunyolnak, mit árthatnak nemzetiségünknek 's hogy gátolhatják annak szebb 's tökéletesb kifejlődését? Nem kell attul félni. Ők csak ollyanok, mint ama' hasztalan félénk katonák, kik mindég rosszat jövendölnek, a' legkisebb veszélynél szaladásnak erednek 's oly messze távoznak, hogy alig éri el őket a' hir, hogy nélkülök is kiküzdék a' csatát — 's aztán béke idején legtöbb szó szájokban.

A' mi nem önhaszon szomjábul, hanem tiszta szándékbul ered, 's a' mi igazán szép, ámbár sok akadállyal küzd is eleinte, előbb utóbb még is minden bizonnyal méltatásra, pártfogókra talál; mint az igazság, bár mi nagyon sértené is fényes előtünésekor némellynek szemeit, végre a'szántóvető ember kalibáját ugy meglakja, mint ahogy tanácsban ül 's bátran tartózkodik márvány palotákban.

Igaz hogy hazánk most nem igen van divatban, 's a' külföld alig tudja, hogy vagyunk. Mintha valami kut fenekén ülnénk, se lelki, se testi productuminknak nincs hire. Igaz hogy sok, émelygető hizelkedési 's határnélküli harsány magasztalási által nekünk, minden jó szándéka mellett is, több kárt okozott, mint legdühösb ellenségünk minden ügyességével tehetett volna. Igaz hogy sok, annyi káposzta, juhászbunda 's pipaszagot 's több efélét kevert nemzeti szellemünkbe, hogy a' gyengébb rész egy ideig szinte szégyenlé a' magyarságot 's jobb izlésünek 's palléroztabbnak tartá magát, ha külföldieskedett. A' mit igen természetesnek látok, 's megint azt tanácslom, inkább magunkban keressük a' hibát, mert minden hazafiságunk mellett se tapsolhatunk bizony, teszem: a' szegedi sárnak, hortobágyi vidéknek, pesti kövezetnek, Duna partjainak, szennyes theátrumának, csömörinditó utonálló számtalan koldulóinak 's a' t. 'S hogy illyeseket minden erővel szerettetni akartunk 's szinte magunkra fogtuk, hogy szeretjük, legfőbb oka a' magyarság divatlanságának.

De azért, mivel ezeket mondom, ne bátorodjék neki a' Cosmopolita, ki tudom utazásiban sokkal szebb intézeteket is látott 's ne higye, hogy vele valaha egyértelmü lehessek. Ő igy okoskodik "ubi bene ibi patria; jóllehet Magyar vagyok, de azért Angol 's Franczia is 's a' t. lehetek, mindenütt a' tökéletest szedem, 'a hiányost ott hagyom 's az egész föld kereke enyim 's hazám". Más szavakkal ez annyit tészen "Én feleségemet hiven szeretem, de másét is, — hazám drága, de másnak honja is; — 's igy, ha feleségemet meguntam, elhagyom, kivált ha szebbet látok; háboruban pedig az erősebbel tartok 's ha győz hazám, heves hazafi, ha pedig meggyőzetik, minden kis előitéleteken tulemelkedett világpolgár leszek," — — Illy cselekvőmód, meg kell vallani, előmenetelre a' világon igen ügyes 's tán hasznos is lehet, de nem éppen legnemesb.

Már én máskép látom a' dolgot 's ugy hiszem: 'hogy csak honnosi 's övéi közt élhet megelégedten az ember, 'ha már egyszer körülnézte a' világot 's létének dele elérkezett,

's mennél hátrább van hazája, annál inkább tartozik annak elővitelén fáradozni, mint a' jó rokon éppen akkor marad leginkább odahaza, midőn otthon legszükségesb 's közel a' veszedelem; 's hogy nincs olly ürügy melly minden időre való kivándorlást megbocsáthatóvá tehetne abban, ki hazája számosb ajándékit vevé; mert anyaföldét elhagyni nem egyéb, mint azt elárulni; 's hogy végre, ha már minden életiskolán keresztül mentünk, semmi sem oltja el megelégedési szomjunkat, 'mint nehány élő honnosink megbecsülése 's utóink áldása. 'S boldogabb a' Hottentot 's Kakerlák fajabeliei közt, mint a' természetlen világpolgár Londonban, Párizsban, mert ő mindenütt, még a' legnagyobb sokaság közt is mindég csak idegen!

A' mi pedig a' nemzetiség küljeleit illeti, korántsem tartom azokat megvetendőknek. Egyszerű architectura kün, szép festés, kárpit, alkalmas butorok ben, igen is emelik a' ház becsét; csakhogy illyeseket ne tartsuk az épitmény alapjainak 's e' külső szin mellett a' dolog belsejérül se felejtkezzünk el. Azonban a' külső is sokkal fontosb, mint azt általányosan venni szokás, mert mit látunk a' külsőn kivül egyebet? 'S mire alapitsuk itéletünket valakirül, kit nem ismerünk 's kirül soha se hallottunk semmit, ha külsejére nem? 'S ha rongyos házat látunk, fogunk-e abban csinos lakást gyanitni 's keresni? 'S ugyan mért gondolnánk szép beltulajdonokat annál, ki külsőleg nem csak nem csinos, de ollyan mint a' madárváz; 's hogy kereshetünk rendes lelki tulajdonokat annál, ki minden testi foglalatosságiban rendetlen 's ügyetlen? Nem mondom, hogy külsőrül belsőre csalhatatlanul itélhetnénk, mert igen is tudom: az igen keveset mutató 's igérő személy nem ritkán legszebb belső tulajdonokkal diszeskedik. De csak azt kérdem, min ismérhetni meg azokat? Egyébaránt a' szebb szokásu társaságokat csak ollyan sértheti meg büntetlenül rongyos és tisztátlan öltözete, andalgó vigyáztalansági, házi butorok eltörése 's efélék által, ki az ellenmérő serpenyübe tudomány- vagy érdemsulyt vethet; de kinek nincs mit oda vetni ellensulynak, annak hasznát csak kaczajra vehetni; ez sommás becse, minden egyébre hasztalan.

Egy hadisereg valódi erejét nem teszi az öltözet szine, egyedsége, szabása, 's ékességi; legyen az tartós 's védje idő sanyarai ellen azt, kit ruház, ez főczélja. Hanem e' fő-czélon kivül hány mellékes van még, mellyeket a' bölcs kormány tekintetbe is vesz. — 'S milly különböző érzéssel állja ki, teszem, a' magyar huszár a' sarat nemzeti öltözetében, mintha plundra, hosszu kaput vagy egyéb gunya 's haczuga lógna derekán. Igy más legény a' jó öltözetü paraszt gazdafia, mint a' ronggyal fedezkedő; 's mi magunk sokszor kirekesztőleg köntösünk ügyetlen szabása, kopott vagy szurtos léte miatt társaságokban minden lelki felemelkedésünk mellett is, feszülten érezzük magunkat 's az ajtónál állunk hallgatva. Alig gondolhatnók, illy kicsinységek milly nagy befolyással birnak ránk tanultabbakra 's mi nagyobbal még a' népre! Csak hogy illyeseket alapoknak nem kell venni, mert a' magyar ember nemzetisége 'egyenes, bátor 's komoly férfiui érzés a' szó legtágosb értelmében, szabadság-imádás, hon legforróbb szeretete 's az élet kész elhagyása törvényes Királyaért. Ezen alapul sajátságunk, ez régi nemzeti szellemünk, 's b e c s ü l-t e s d m e g k ü n a' m a g y a r n e v e t, van szivünkbe vésve. Ezeket fejtsük ki mind jobban. Illy tulajdonok, 's nem ám pengő sarkantyu, vitézkötés — tán vitézség nélkül — 's nem panyókás mente, nem sinór, boritás, paszománt, kócsagtoll, túri-süveg, atila-kalpag, zrinyi-dolmány 's t. i. fogják szépeinket magyarositni, honunkat felemelni, mindenki bizodalmát megnyerni 's a' külföldet arra kinszeritni, hogy egy tökéletes férfiu emlitésénél mindég Magyar jusson eszibe.

Ketté törik Ozmánnak nemzeti szelleme, ha fatumot nem hisz többé 's elgyengül valahai dühös megtámadása, ha az eszeveszett Delhi csata közben nem zengi többé viadalmi énekét:

'Látom, látom szép szemekkel
  Egy Istenszűz leng elém,
És kendővel zöld kendővel
  Bájmosolygva int felém,
'S édesen hí — tárogatva
  Keblin a' menny-kéjeket —:
"Jer, siess, mivel szeretlek,
  Hintsd be csókkal hölgyedet!" 's a' t.

Mi lesz az Angolbul, ha a' szabadságra épült alkotmányt minden ébredséggel nem tartja fen, 's honszeretet 's férfias egyenes életmód eltávozik a' szántóvető csinos de egyszerü hajlékábul. John Bull piperés, kényes ellágyult Dandyvá, 's a' Peerage olly elzárt hellyé válik, hogy azok, kik belőle ki vannak rekesztve, szintugy bolyongnak, mint Ádám 's Éva kivül a' paradicsomon, midőn egy Herczeg 's egy Lord Cherubkint áll Éden kapui mellett. — Mi a' Francziábul? ha nemzeti palladiuma, a' becsület, nem áll olly tisztán, mint a' kristál egész szüzességében? 'S ugyan mi egyéb tartá fen tévedései 's szomoru véres zivatarai közt 's mi emelte mostani szerencsés létére, ha becsület nem? — Távozzon el isteni félelem 's egésséges egyszerü természet a' Moszka néptül, csusszon közé is főbb rendeinek sokban megvetést érdemlő romlottsága, 's azon ország, melly a' két hemisphaerát lepi el 's nap keltét 's nyugtát egy pillanatban szemléli, ugy pattan szélyt egymástul, mint azon iszonyu boltozat, mellynek ékköve nincs. Nevekedjék jobban 's jobban kicsapongó nyereség 's haszonles az Éjszakamerikaiban, 's Washington 's Franklin nemzetsége óriási nem lesz.

Milly ritka az egésséges 's ép több századi tölgy! Közönségesen a' fiatal sugár sarjadékbul görbe vén fa lesz, mellynek ágai rothadnak. Növések a' földtül függ: ha ez jó 's mély, egyenesek 's magasok, ha sovány 's felszines, görbék 's törpék maradnak. — Gyermekekbül is sokszor, férfikorok egészen kimaradván, vének lesznek, 's itt akári mit mond, ugy látszik valóban gyakorta van 'saltus in natura. Nemzetek is szint igy, támadnak 's vénségre 's halálra jutnak — férfikorok elmarad. — Mennél rosszabb 's felszinesb alapjok, annál rutabb, nemtelenebb növések 's bizonyosb mulandóságok; 's viszont.

Ki fákat ültet, előre tudhatja hihetőleg, milly növések lehet 's lenni fog, ha azon helyet, hova ülteti, előbb gondosan megvizsgálja. Igy a' nemzetek növését, kifejlődését 's éltek hosszát is néminemü igazsággal előre jövendölhetni, ha alapjok vagy szellemek miségét szorgalommal nyomozzuk 's azt átlátni lelki erőnk megengedi, — vagy inkább 'ha testi gyáva létünk lelkünk tehetségit nem gátolja.

Ebbül nagy eröltetés nélkül sok mindenféle következés foly. Szemünkbe fog tünni: 'hogy azon alapnál, melly tudományt kirekeszt, asszonytársinkat egyedül állati vágyaink 's ösztöneink tárgyivá teendi 's őket mennyek országábul kizárja 's a' t. tán erősbet is képzelhetni; — hogy azon sarkalat, melly intolerantiát 's elválási hevet rejt, korántsem olly valódi 's erős, mint gondolnók; — hogy egy szép érzés 's gerjedelem, melly minden tántoritó kecsei mellett is csak ideale marad, sok rut salakkal van vegyülve, mint a' becsület fentartására kettősviadal s' a' t. 's korántsem olly valódi talpkő, mint tán sok hinné — 's végre, hogy minden, a' mi fényhez, füsthöz, illathoz, homokhoz és sárhoz hasonlitható, — gondolom kiki érthet — nemzeti alapnak nem egyéb, nem jobb, hasznosb 's nem igér nagyobb kifejlődést, mint mikor a' fa levegőbe, mocsárba, vizbe, sziklára 's a' t. ültettetik. Észre fogjuk venni, hogy csak az "Igaz *)---------------, valódi alapja a' nemzetiségnek 's hogy

— 'minden ország támasza, talpköve
A' tiszta erkölcs, melly ha megvész,
Róma ledül 's rabigába görbed,,

Tisztán fogjuk látni, hogy egyedül az erény, bár mi csuf kisérőkkel volt is néha környezve a' régi világban, oka nehány nemzet gigási felemelkedésének, 's hogy dicső lételeket századokig fentartotta, bálványimádásik, ember-áldozatik 's egyéb a' természetnek illy szennyei és szörnyei közt 'a' polgári erkölcs! — 'S végre meg leszünk abban győződve, hogy 'a' keresztény vallás zavaratlan forrásán megtisztult erkölcsi jó, ma legegésségesb mint leghosszabb életidőt igérő feneke a' nemzetiségnek'. 'S hogy hazánk akkor lesz boldog, ha illy felemelkedett nemzeti szellem éleszti földieinket, mellynek felébredésére ugy volna kötelességünk magunkat ösztönzeni, mint Darius pohárnoka neki minden nap azt jelenté komoly figyelemmel: 'Király, emlékezzél a' görögökrül,! — Igy mi 'emlékezzünk nemzetiségünkrül'.

Nehezebb sovány földön, silány éghajlat alatt 's messze jó vásártul gazdálkodni, mint hol a' természet pazarolva jutal-

*) *A kéziratban a pontozás helyén ez van:* car le vrai seul est durable.

maz minden fáradozást. — Nehéz olly várat védelmezni, és sok lelki erő kell hozzá, hol a' világ szemei elől elvonultan a' legjobb siker sem lehet egyéb, mint hosszu nyomoruság után a' vár omladéki alatt tanu 's taps nélkül temetőhelyre találni. 'S csuda ott szépet alkotni, derekast irni, hol nincs megismerő, nincs olvasó 's a' t. —

Könnyü azért sok szépnek véghezvitele más nemzeteknél, a' mi nálunk igen nehéz. Minekünk az erény sokkal magasb lépcsőjén kell állni, mint másoknak, ha igazán kivánunk használni. Zrínyi fényes végét ki tudja, ki ismeri külföldön 's számtalan más derékeink halhatatlan tetteit? Játékszinünk olly keskeny 's csak szinte ollyan, mint valamelly privátházban, hol a' játszóknál nincsen sokkal több néző! 'S az a' kevés, a' mi Zrínyirül más hazákba átsugárzott, nem inkább Körnernek tette é mint magunké? Midőn a' világtörténetinek rajza kitörülhetlenül festi Salamin, Platea 's Leuktra dicső napjait, és szinte az egész emberiség számos halandók nevét keletrül nyugotig tisztelettel emliti 's nevezi, hazánk historiája azonban néma 's halhatatlan eldődink, mint jeles egykoruink 's eldődink csak előttünk isméretesek 's rólok is csak a' kisebb 's tehetetlenebb rész tud.

Midőn másutt sassal repül a' költő képzelete a' határtalan kékben, 's ezernyi embertárs osztja szive hevét 's vele sir, vele mosolyg; nálunk nem mer emelkedni, nehogy tollait veszitse. 'S ha még is köd, szélvész 's zivatarok közt merészen fellövell, szinte csak maga, kevés más nézőkkel méri felemelkedési magasságát! — 'S iparkodjunk, hogy itt is ne mint Körner Zrinyit, a' külföld hozza igazi fényébe, vagy hogy jobban mondjam közünkbe. 'Berzsenyieket, Kisfaludyakat, 's a' t. hogy ne a' külföld ismértesse meg velünk Virág munkáit, az Erdélyi Muzeum 's Literaturánk egyéb szépeit. Siessünk 's vegyük magunk elő azon sok derekast, a' mi hazánkban rejtve van; 's ne türjük, hogy megelőzzön minket az idegen, 's azt tapsolja 's dicsérje, a' mit nem is gyanitunk, hogy mienk vagy annak még hátat is forditunk, 's mi magunk tiporjuk otrombán saját szülteinket, midőn még a' rhinoceros se sérti tulajdon borját.

'S hát egy 's más hasznos létesitésében mennyi akadály 's gát minden oldalrul! Milly kevés jóakaró 's becsületes elősegélő! Hány factio 's hány utbanálló! Valóban annak, ki nálunk igazán kiván használni, szünetnélküli öntagadás életmunkája, 's minden várható jutalma 'az önbecs-érzés 's önisméret. 'S azért nálunk szükségesb az erény mint másutt!

Az egésséges nemzetiségnek pedig egy főkisérője a' nemzeti nyelv, mert mig az fenmarad, a' nemzet is él, bár mi sinlődve is sokszor — mint errül számos a' példa — de ha az egyszer elnémul, akkor csak gyászfűzt terem a' hon, melly a' voltakért szomoruan eregeti földre csüggeteg lombjait.

De mibül támadhat a' nemzetiség, hogyan fejlődhetik ki erősebb- 's magasabban? 'Társalkodás, 's gondolatok közlése által, 's igy a' nemzetiség alatt fekszik még a'

CONCENTRATIO.

Az emberek egymást közönségesen vagy igen magasra emelik vagy legalsóbb lépcsőre állitják, 's magokruli itéletikben is szintolly ritkán tartanak középutat, mint csaknem minden egyébben. Falun nevelt 's alacsony helyeztetésü azt hiszi sokszor, hogy minden városi lakos romlott, 's a' magas születésü elfajult, — némelly előkelőt pedig könnyen félistennek tart. Az úgy nevezett 'nagyvilágban nevelt pedig, kün a' mezőségen csak faragatlan társakat képzel, 's egy szerencsétlen rablórul, ki tán borhevében vagy pajkosságbul agyon üté a' zsidót, 's egy pár forintját elvevé 's végre akasztófára kerüle, azt gondolja, 'abbul minden emberi érzés ki volt rekesztve, és szinte gyönyörüséget érze vérontásban 's a' t. Embertársink se nem ollyan jók, se nem ollyan rosszak, mint azt mindent nagyitó képzeletünk festeni szokta. A' legjobbak esnek, buknak, 's a' legromlottakban is van jó. 'S csudálva látnók némelly nagy ember gyengeségit, hibáit, mellyeket az idő 's távolság rejt csak el szemünk elől, — mint közönségesen a' legrosszabb hirben és szagban lévőkrül, végtére, ha jobban megismérkedünk velek, azt szoktuk mondani: 'Nem olly rossz, 's nem olly

romlott mint állitották 's gondoltuk, 's a' német példabeszédre emlékezünk, 'hogy Asmodaeus korántsem olly fekete, mint a' millyennek festik'. Az embernek nincs elég ereje se tökéletesen jónak, sem elhatárzottan rosznak lenni; hanem a' legerősb is majd felemeltetik lelke által, majd teste gyarlói huzzák le a' földre.

A' dolog illy fektében ugyan mint képzelhetni társaságot, békességet és csendet? Nehéz; 's azért látunk még ma is szinte örök háboruban 's üldözésekben lévő vad nemzetségeket. Mennél jobban megismérkednek az emberek, annál tökéletesebben eltünik az őket rémitő váz, 's annál jobban átlátják, hogy utóljára, ha ideig-óráig nem is, de minden bizonnyal végesleg abban fogja találni kiki legnagyobb jólétét, boldogságát, 's ezek bátorságos birtokát: ha mindegyik 'természeti szabadságának egy részét a' társaságbeli szabadság megnyerése végett feláldozza. Igy támadtak társaságok, országlások, 's egy nemzet ereje azon idomzatban nő vagy apad, mellyben, vagy még egyes familiák is háborgásban élnek egymással, vagy a' társalkodás legfőbb polczra 's a' társasági szabadság legtökéletesb kifejlődésre emelkedett már. Ezek a' véghatárok. Az első eset következésit láthatjuk Amerika, Afrika, Újhollandia némelly nyomorult lakosi közt; — a' másik gyümölcseit pedig Britanniában, Francziа-Németországban 's a' t.

Két ember közt, de még egyes főben is rendszerint van valamelly discussio. 'S igy hogyan képzelhetni egy egész nemzetet, hol csupán egy gondolkozásmód lenne 's tökéletes egyenlőségüek a' száz meg száz természetesen előforduló tárgyak körülti képzeletek? 'S ebbül tagadhatlanul az foly: hogy mindenütt van megelégedett, 's még számosb meg nem elégedett; ollyan, ki minden rendelést felhőkbe emel, 's ollyan is, ki mindent ocsmányol 's gyaláz; udvari, nép embere 's számtalan eféle árnyékozások. 'S valamint egyik a' másikrul nem tud józanon itélni, hanem vagy nagyitva vagy kisebbitve, szint ugy emeli mindegyik rész maga pártbeliét igen magasra, a' más felekezetü vagy vallásuakat, — ha szabad ugy ki-

tennem — pedig sárba dönti. A' nép embere a' hivatalbelieket vagy Urunknál kedveseket igen gyakran hazaárulóknak, lelkek fenekéig elromlott 's minden ármánnyal 's rossz mesterkedéssel felruházott uri személyeknek tartja, kikben többé természetes szó sincs, 's kik minden lépésiket valamelly mélyen kigondolt plánum szerint intézik, midőn nem ritkán csak oroszlánbőr függ rajtok. — A' hivatalt 's felemelkedést vadászó ellenben mindenütt zavart, titkos egyesületeket 's több efélét lát, midőn közönségesen csak farkasbunda, 's igy csak héja 's külseje teszi nemes viselőjét olly gyanuszinessé. 'S igy a' két rész többnyire ugy áll egymás elleniben, mint azon uri személy — ki pőrén éjféltájon kiment a' holdat, vagy nem tudom, mit keresni, — a' kéménytisztitóval, azt kisértetnek, ez pedig a' nagyságost léleknek tartván. 'S nem különben főz mérget 's boszut, a' bizalmatlankodás 's feketevéri képzelgés hozzájárultával, ezen két osztály, és szánakozást érdemel, mint a' két egymást ijesztő fehér 's fekete jelenés, egy derekas hasrágás után a' házicseléd által jól kikaczagtatván, még most is bámulná tán egymást, ha a' nap, — azon megbecsülhetetlen világosság, nem mutatta volna meg mind a' kettőnek igen nevetséges 's éppen nem ijesztő mibenlétét. 'S itt csak az a' különbség, hogy a' kéményseprő költeménye kaczajra gerjeszt, 's nehány óra mulva minden félelemnek vége, — az osztályok közötti bokrosság, bizodalmatlanság 's visszavonás pedig évekig tarthat, legszomorubb, ha nem positiva, de bizonyosan negativa károknak kutfeje, és nem szüntethetni meg egyébkép mint 'm e s t e r s é g e s e g y e s i t é s által, melly az egymástul tartó felekezetekre nézve nem egyéb mint a' nap jótévő sugára az emlitett két ijedkezőre volt. —

'S ugyan mit tehetni egyesség, 's igy egyesülés, 's illy módon megismerkedés, 's eképen középesedés vagy egy középpontra-gyüjtés nélkül? Dicsekhetünk e azzal, hogy lelki erőnk, belátásunk, tudományunk, éltünk hossza elégséges egyedül 's minden segéd nélkül valami igazán nagyot 's tartóst a' föld kerekén létesithetni? minekutána szinte legközön-

ségesb foglalatosságinkban, épitésben, gazdaságban, mindennapi életünkben 's a' t. olly nagy számuak együttmunkálkodása szükséges, 's csak egy findzsa kávéhoz is két hemisphaera productuma kivántatik! — Mai világban, — 's csuda hogy annyi idő kelle illy egyszerüség kitalálására — már kiki átlátja: hogy egy magányos ember semmi, 's csak egyesületnek van hosszú élete, 's igazi sulya.

'Egyébaránt minden ollyas szövetkezés 's egyesület, melly homályban támad, 's mellynek czimje titok, jobbára bünös, 's igy az egészre nézve káros következésü. Illy alattomos társaságokban sokszor eleinte a' czél igen szép, időjártával pedig csak köpönyeggé válik, melly a' bünt 's roszszat fedi, mert nincs bizonyosb mint az, hogy akkor, midőn az első hév már kigőzölgött, kirekesztőleg csak önhaszonkeresés a' társaság egyes tagjainak minden foglalatossága, — 's hogy elvégre a' kisebb, de ügyesb rész halássza az intézet minden hasznait, 's többnyire a' legnemesbeket is fekete galád tettekbe keveri, és sokszor a' legártatlanbakat is vesztőhelyre hozza. Én legalább olly társaságokban nem bizok, mellyek titkos aláirások 's esküvésekkel vannak erősitve. A' szövetségbeli vagy érzi szivében azon forró kivánást 's eltökélett akaratot, felebarátját, hazáját, az emberiséget szolgálni, vagy nem érzi; ha érzi: az esküvés felesleg, szükségtelen 's hasztalan; ha nem érzi: ki fogja őtet annak teljesitésére vagy meg nem szegésére kinszeritni? A' szövetség más tagjai? Errül alig van példa, 's illy hütelen tagoknak csak megbüntetését 's nem hütlenségek akadályoztatását találjuk a' sok számos titkos összeköttetések évrajziban. — Egy két ember vagy számosabbnak véleménye nem olly mágusi korlát, mellyen az indulatos vagy félénk némellykor áthágni ne merne, 's csak a' hatalmas közvélemény azon törvényszék, mellytül a' legerősb is fél 's retteg; — 's azért igen különbözik azon szent szó és esküvés, mellyet az uralkodó népének, 's a' biró igazságszolgáltatás végett 's a' t. nyiltan tenni szokott, azon alattomos lekötelezéstül, mellyel setétben a' szövetkezők ön gyengeségik ellen pánczél gyanánt szoktak felruházkodni.

Hanem vegyük ezen kivül még a' dolog psychologiai részét is. Legmélyebb belső ihlet szerint ugy érezzük, mintha setétség bünnek, világosság pedig erénynek volna kisérője; 's hol a' fedezés szükséges, ott mindég rejtenivalót, rutat 's bünöst szoktunk előre feltenni. 'S igy azon béfejezéssel végzem ezen elmélkedésimet, hogy az egyesületek palladiuma "a' világosság; a' tagoknak olly misége, hogy rájok az egyesülés sikerébül haszon is folyhasson. legyen erkölcsi, legyen markolható; 's az egész egyetemnek kezesség-adhatása.„

A' világosság áldott hasznát tudom, nem tagadja senki, hozzuk azért ujonnan emlékezetünkbe: hogy 'következés ok nélkül lehetetlen.' — Nem igaz azért vagy legalább nem hihető, hogy egy külföldi, magyar intézetekre tetemes áldozatokat tegyen a' nélkül, hogy valamelly rejtett 's mellékes czélja ne legyen; 's igy csak honbeliektül várhatni hű járulást olly tárgyakhoz, mellyek minden haszna erkölcsi 's nem pénz. A' Persa, Spanyol vagy Chinai fog e igen örülni magyar hazánk előmenetelén, ha áldozatibul rá semmi nyereség sem háramol, 's az actiájábul — részvényébül — őtet illető dividend — osztalék — nem egyéb erkölcsi örömnél? Ez természet ellen volna, 's csak honáért munkálódhatik kiki tisztább szándékbul, magasabb czélbul.

Az egyetemnek kezesség-adhatása pedig tagjainak erkölcsi 's vagyonbeli sulyán alapulhat, úgy hogy az egyesület a' kormánynak az által legyen mindég keziben, nem azon értelemben hogy ez abba avatkozzon, hanem hogy a' részvevőket, ha nem jóra vezetné az intézet, test és vagyonképen is felelet alá vonhassa. Ha számos minden vagyonban szükölködő külföldi nálunk titkon állana össze valamelly szép 's hasznos végbevitel végett, nem lehetnénk e szinte bizonyosak, hogy a' szép 's hasznos csak czégér 's egyedül önhaszon az egész szövetség alapja; 's nem cselekszik e bölcsen olly kormány, melly illy sarkalaton nyugvó társaságokat megsemmisit? 'S csak ujabb időkben is, milly pestist terjeszthetett volna a' világra 's még hazánkra is az illy elfajzott

és setét összecsoportozások árja, ha azokat Urunk hatalmas kézzel nem fojtotta volna el?

Ha ellenben számos hazafi, kik között sok jó birtokos, áll össze 's a' nap legvilágosb sugárit keresve keresvén egyesül valamelly intézet felállitására, 's e l - n e m s a v a n y u l t e m b e r t e r m é s z e t e s z e r i n t elég jutalmat talál a' közjó előmozditásában; akkor azokat a' bölcs kormány, mint a' tapasztalás mutatja is, összeállani 's cselekedni minden akadály nélkül engedendi. Ezen utólsó állitást sok azért hozta volna csak kevés idő előtt még kérdésbe, mert imigy illendően gondolt kisurranni a' hátulsó ajtócskán 's pár szomoru forintját megmenteni, mellyet esztelenül vagy izetlen örömekre 's csak m a g á r a költ inkább, mint közjóra 's hazája felemelésére. Hála az Egeknek, hogy ezen bujósdi lyuk be van tapasztva 's igy egy hátulsó ajtócskával kevesebbünk immár!

Minden, a' mi a' hazafiakat nyilván gyüjti össze, még ha legcsekélyebb ok lenne is, hasznos és jó 's áldott következési számlálhatlanok. Concentratióbul — középesülésbül — foly mondottuk nemzetiség, 's ebbül nemzeti erény. Összeköttetése 's fejlődése illyesek által eszközöltetik lépcsőnkint: 'A' pusztán lakó, tán bámulására, némelly jó oldalra talál a' városiban, ez ellenben sok dicsérni-valót, a' mit nem is gyanitott, a' gubásban. Számos hazafi, ki egymást hevesen gyülölé 's ez által az életnek vajmi sok vissza soha nem térő pillantatit minden ok nélkül elkeserité, végre megbékül, 's ezentul 'e g y m á s s a l 's n e m e g y m á s e l l e n d o l g o z i k. Az utazott, a' sok faragatlan 's hogy egyenesen kimondjam, nem mindég józan szokások 's előitéletek közt felnőtt mindég idehaza ülőben, ha közelebbrül nézi, sok szépet 's fényest fog észrevenni, mellynek a' vastag rozsda nem engedi távulra is tündöklését. Az pedig, ki körülállási miatt hazáját soha kivülrül, de csak mindég belülrül láthatá, lassan lassan tán pirulva fogja megvallani: hogy ő előbb ollyanokat itélt el 's kárhoztatott, a' mikrül legkisebb tiszta 's rendelt képzete se vala, másokat megvetett 's a' kényes öltözetüeket — kik zsebkendőjökben szép szagot hordanak, jó tánczolók 's a' t.

vagy kik csak vizet isznak 's legtöbbnyire édesekkel élnek — általjában puha 's asszonyos urfiknak tartotta; midőn annak ugyancsak legénynek kell lenni, ki a' Gallussal vagy Törökkel megmérkőzni bátor.

A' kereskedőkrüli balvélekedés lassankint eltünik, 's a' földesur, ha nem avatkozik is kereskedésbe, olly státus elősegéllését minden iparral 's tehetséggel fogja eszközleni, melly egy országot a' másikkal tart kapcsolatban. Mind azon betyárságok, mellyek hazánkat csak disztelenitik, 's a' vitézségnek nem különb jelei, mint részegség az erőnek 's bátorságnak, lassan elenyésznek; nevelés, csinosodás, türedelem — tolerantia — egyszóval az egész nemzet disze 's valódi ereje pedig nőtten nő.

A' mesterséges egybegyülést — concentratiót — végre vagy a' véletlen de csak rövid időre, vagy az emberi bölcseség tartós haszonná eszközli. 'S eként minden kifejlődés, előmenetel, erő, érték és szerencsének legmélyebb sarkalatja

A' KIMÜVELT EMBERFŐ.

Ennél lejebb nem bocsátkozhatunk. Ezen kis gyökérbül számozik boldogság, 's viszont átok is az emberiségre, csakhogy az első, századokra terjed, 's közönségesen akkor fénylik legjobban, midőn szerzője már a' föld alatt, az átok pedig 's a' t. jobbadán egyszerre tünik el.

Az ész erő, 's igy az ész boldogság. — Tekintsünk csak mélyen a' legnagyobb következések elveire 's fenekire, 's mint a' nyári reggel olly tisztán fogjuk látni, mennyi bámulásra méltó szivárgott 's nem másunnan, mint emberi agyvelőbül a' világra, Confutsee, Bacon, Franklin és számtalan mások marok nagyságu veleibül!

A' véletlen, melly igen sokban látszik legelső rugó 's inditóoknak lenni, — ugy áll az emberi főhöz, mint a' földben lévő arany a' bányászhoz, vagy hogy többet mondjak, az országuton fekvő gyürü az utazóhoz; kiásó vagy felvevő

nélkül egyik sem ér semmit: az arany föld gyomrában marad örökké, a' gyürü sárba tipratik.

A' tudományos emberfő mennyisége a' nemzet igazi hatalma. Ezek Statistikája az ország legérdekesb — leginteressánsabb — része. Nem termékeny lapány, hegyek, ásványok, éghajlat 's a' t. teszik 'a közerőt, hanem a ész, melly azokat józanon használni tudja. Igazibb suly 's erő az emberi agyvelőnél nincs. Ennek több vagy kevesebb léte a' nemzetnek több vagy kevesebb szerencséje. Mi nagy erő egy vagy több 100 ezer ember, fő nélkül? Nézzük a' történeteket a' Duna folyta körül 1828 és aztán 1829ben. Nem a' sok katona vivja ki a' csatát diadallal, hanem a' tábornok által jól elkészült 's bölcseséggel vezetett bajnok. Nem annyira a' fegyverhordók 5—600 ezres számátul kell félni, hanem azon morale pondustul — erkölcsi sulytul — melly tán annyi ember közt hihetőleg rejtekezhetik. 'S milly természetes, hogy valamelly háború kimenetelérül annak mindég meg kell csalatkoznia, ki az ellenség számát 's ágyuit veszi csak számba, nem pedig a' hadinép müveltségét 's vezérinek eszét. — 'S azért bölcsen cselekszünk, ha — mint hajdan Carthago Lacedaemonbul hitt hadvezért, Sicilia Athenébül törvényhozókat, ugy mi is csak kevés idő előtt építőmestereket Olaszországbul — ma mechanikusokat Britanniábul hozatunk 's a' t. 'S midőn szinte mindent mechanikai sarkigazságokra lehet végre visszaidézni, tagadhatlan, hogy a' kormányzónak vagy fővezérnek maga dolgában ugy szólván mechanikusnak — műszerésznek — kell lenni, hogy alattlévőit jó sikerrel vihesse. Sokszor, ha csak olly szakácsok forognak a' konyhában, kik előbb soha sem főztek, vagy csak uri kocsisok ülnek a' bakon, illy javaslatot volnánk hajlandók adni: 'Bizony hozassunk inkább valahonnan egy bölcset.,

Nem hihetni, milly nagy hasznu azon igen egyszerü, természetes, 's még is olly ritka őszinte önvallomás: 'Ehez én nem tudok, 's igy egészen másra bizom' — Birtokosink közt hány lenne dus, ha dolgai után soha se látott és sok fáradság helyett inkább mulatozott volna; emberhalál mennyi-

vel kevésb, ha egy fiatal tábornok helyett, mingyárt tapasztalt vezér fogta volna markába a' hadipálczát! mennyivel kevésb hátramaradás, elaljasodás, nyomoruság 's tán szomoru epedések, ha számtalan systema, projectum 's még experimentumok helyett is tüstént az előbbi vagy külföldi tapasztalásokat vettük volna példányul 's illesztettük volna hazánkra!

Nem nevetséges e nézni olly gazdát, ki teszem sáfrányt akar ültetni, 's mindent próbál, időt, pénzt, békestürést áldoz fel, 's erővel önmaga akarja kitalálni a' leghelyesb vele-bánást, vén szomszédját pedig, ki egész éltében jó sikerrel termeszti azt, nem látogatja meg 's tőle utmutatást nem kér. — Gazdaság 's kereskedés dolgában pedig szórul szóra igy vagyunk, 's higye az Olvasó, hogy ugy vagyunk, 's Istenért! nem mivel én mondom; hanem maga szemeivel vizsgálja meg.

A' Török e' részben minden egyéb hátramaradási mellett igen eszes. Ő a' vár- 's hajóépitést, ágyuöntést 's a' t. mindég idegenre bizza, 's igy ezek meglehetősen is vannak elintézve nála; 's most midőn már bort is iszik törvényesen, 's igy termeszteni is fog, ne legyek jó próféta, de fogadom, nem sokára drágábbat — nem akarám mondani jobbat, quia de gustibus etc. — is fog késziteni, mint mi; mert ő olly emberekre fogja bizni a' tárgy-elrendelést, kiknek mestersége; mig mi magunk kevergetjük mustainkat 's experimentumokat vég nélkül teszünk, és sokszor tárgykörüli minden tudományunk abban áll, hogy természetesen gondoljuk vinni a' dolgot, midőn csak tudatlanul visszük. — Mi a természet, mi a' természet-szerinti vitelmód? tudja valaki? 'S még is nálunk a' borzagyváló annak szent törvényei szerint véli keverésmódját intézgetni, ámbár végre közönségesen falusi kádár forumára szorul! —

Korántsem hagyom egyébaránt az Ozmán apathiáját helyben; de ránk nézve inkább azt szeretném, ha a' Franczia, — mint az Angol Debreczenbül akará vinni a' gubaszövőt hazájába, — innen vinné a' szőlőnevelőt, pintért, 's a' t., mintsem hogy tán minekünk volna rájok szükségünk, mert az annak lenne jele, hogy nálunk 'a' borkészitési m o r a l e

pondus nagyobb, mint nálok, 's igy e részben hatalmasbak vagyunk, mint ők. Igy méltán dicsekhetünk azzal, hogy egy csehországi társaság csak nem régiben magyar földmérőre szorult.

Egyébaránt igen is tudom, hogy idegen vezér, idegen törvényhozó, idegen tanitó mai felvilágosodásban általányosan több kár mint haszon, 's nem igen különb figurát játszik az uj hazában, mint egy harmadik személy egy házas pár közt; mert odahaza ugyancsak kiki önkénye szerint szeret élni, 's ha itt amott ujitni, javitni kell is, 's akar is, azt inkább kiki maga cselekszi, mint más által vitetné végbe.

Nagy szerencse, hogy az agyvelő hazánkban szép mennyiségü, csak hogy itt amott kifejlődése hátra van, — 's igy ha még szokásban lenne is bölcseket 's tanultakat felkeresni 's hozatni, megkérő követséginket messzire fárasztani nem kellene.

Nem a' sok kéz, de az ügyes kéz festi az évrajzi képet, késziti az órát, erőmüvet 's a' t. De még kapálni 's kivált kaszálni se tud száz ügyetlen kéz annyit 's úgy, mint ötven gyakorlott. 'S ebbül az következik: hogy a' munka-felosztás, mint kiki tudja már, emeli az emberi fő tehetségit lehető legmagasb tökéletességre. Természetes hogy az, ki mindég eggyel foglalatos, azt ügyesebben tudja vinni, mint az, ki husz tárgyban munkás. Ha husz embert képzelünk, hol mindegyik mindennap félczipőt varrni, félivnyit leirni, két beretvát élesitni, egy tánczleczkét adni, félóráig vashámorban dolgozni, két beteg után látni, 's több efélét tudna, képzelhetni e józanon azt, hogy ezen husz ember illy módon annyit 's olly tökéletesen tudjon végbe vinni, mintha egyike óramüves, másika hámoros, tánczmester 's a' t. lenne kirekesztőleg? 's ezen progressio szoros tudományi igazsággal még nagyobb osztalékra vitethetik, mint minden manufacturában vitetetik is, — 's ezek tökéletessége a' munka lehető legnagyobb felosztásán alapul. Azon idealis arkádiai életmód, hogy minden a' háznál készüljön, nem századunkra illő többé, 's az ki mindenhez tud egy kicsinyt, jól közönségesen semmihez sem ért.

A' háztartás igen kicsinyben országláshoz hasonlitható. Ha az elsőben a' vadásznak főzni, kocsisnak fagyaltat késziteni, szakácsnak nyargalni, czukrásznak vasalni, szobatisztitónak beretválni 's a' t. kellene, milly következést lehetne várni? 'S mindennek sarkalatja, a' morale pondus, milly hasztalanul volna rakva? 'S országlásban nagyobb kisebb mértékben szinte mindég igy vesz el a' nemzet legfőbb ereje. 'S vizsgálja szeme 's esze szerint kiki őszintén ezt vitatásomban, igazam van e vagy sem? —

Mennyivel számosb jó és tökéletes épitőmester, fegyvergyártó, ács, timár, asztalos 's a' t. van egy országban, annál rövidebb idő alatt 's igy kevésb idővesztességgel fognak erős épitvények, jó fegyverek 's butorok 's a' t. előállitatni, 's azon mestereknek öszveleg ügyessége, vagy inkább azon lelki mennyiség, melly mind ezen tárgyak körül ugy szólván a' 'teremtő erő' határozza el egy nemzetnek a' többiek közt ebéli feljebb vagy alantabb létét. A' gazdák kisebb vagy mélyebb tudománya mérlege az ország földmüvelési erejének. A' vezérek több, kevésb józan tanultsága 's ügyessége pedig a' nemzet támadó vagy védő erejének scálája. Végre a' kormányozó, birtokosak, 's igy lefelé minden lakos, a' magok álláspontjokra alkalmas tulajdonok könnyebb vagy nehezebb sulya, az Egész valódi erejének vagy várható kifejlődhetésének stateraja, szóval: a' köz intelligentia — értelmesség — azon jel, mellynél fogvást a' bölcs a' nemzeteket mázsálja. 'S az mennél nagyobb, annál kevesebbet szorul másokra, 's igy annál függetlenebb, szabadabb 's erősb a' nemzet.

Ezek szerint mindegyiknek tehetségében áll, akármilly alacsony helyezetü legyen is, — 's ez milly kellemesen hevitő önérzés! — nemzete erejét nagyobbitni. Hanem azt — mint már előbb érintém valahol — mindenki csak 'a' maga természeti álláshelye tökéletes betöltése által teljesitheti. Sokszor alacsony lépcsőn nyert tudomány egészen uj életerőt hoz egy nemzetbe, mint Watt az Angolok közé a' gőz-machina által. De többnyire felemelkedtebb helyrül szivárog le az erény és tudomány, 'Regis ad exemplum 's a' t. — 's úgy nem tehetnénk böl-

csebben, mint kegyes Fejedelmünk egyszerü igazi patriarchai életmódját, melly egy koronázott fő legtartósb fénye, minden tettinkben szorosan utánazni; úgy a' földesurnak az volna többek köztt kötelessége, hogy a' jobb gazdaság 's elevenebb kereskedés józan systemája 's ennek elismerése őáltala szivárgana lassan lassan az ország minden lakosiba. Nem parasztgazda kezdheti a' birka 's lónemesitést, őneki azt végezni kell. 'S nem a' tudja Isten honnan közinkbe esteknek — kiknek egy petákjok, de még egy káposztafejek sincs — 's kiknek ereikben a' vér egyaránt folydogál, magasodjék bár a' haza, bár bomoljon — nem azoknak összeállása azon szép tiszta kutfő, melybül a' nemzetiség 's polgári erénynek derék hivei emelkednek a' halandók közé — valóban nem — de azon hazafiui egyesületekbül fakadnak, mellyek egyszerü de legmagasb czimje: 'Mindenkinek, idő, ész 's pénzbeli tehetsége szerint forró 's állhatatos járulása a' közjóhoz.' Legyen őszhaj, vén fő fiatal vállakon, ellenség előtt nyert vitézi szép karczolatok 's erőltetett vizsgálat redőzeti 's tudomány benyomási a' homlokon — a' zsidótúl béke — jobbágyok szeretete, külföld becsülése a' társaság ismértető jele — 's mennyi halhatatlan eredend belőle! Mi szelid 's jótévő, de egyszersmind ellenállhatatlan hatalom illy egyesület! 'S engedelmeskedni illyesnek tán tanácsosb, mint neki parancsolni akarni — neve közvélemény!

Mennél magasb születésü pedig a' hazafi 's mennél dusabb, annál jobban nevelheti 's terjesztheti a' köz értelmességet 's igy a' haza erejét. A' földesur jobbágyai lelki 's testi csinosodására legsikeresb befolyással lehet, midőn, mint a' tapasztalás mutatja, a' jobbágy jámborsága, szelid erkölcsei, de sokszor még nyomorusága se mozdit egy hüvelknyit is a' földesur állati vagy növényi életén; pedig csak a' földesur igazságos léte, emberséges gondolkodásmódja 's tanácsa emelheti a' szántóvetőt nagyobb méltóságra, — 's ez viszont teheti őtet vagyonosb, becsültebb, szerencsésb földesurrá. — A' kormány atyai gondoskodása, törvényekre szoros ügyelése 's hiv jobbágyiba helyeztetett bizodalma teszi a' nemzetet boldoggá

's erőssé, midőn ennek erkölcsi sulya azon sarkalat, mellyen biztosan 's rendületlen állhat még akkor is a' királyszék, mikor a' világnak fele másutt fel volna zendülve már 's bontakozva.

'S egy főbül mennyi hatalom ered sokszor, 's hogy ragaszkodik, mint planeták a' naphoz, számtalan emberi lény egy fényes észhez? Hány élt már, ki százada utját maga jelelé ki, 's nemzete létét századokkal hosszabbitá 's viszont! Egy orvos gyógyit, a' másik öl; de azon szer, mellyet Philippus nyujtott, keserű-hasznos vala. Bár olly nagylelküséggel vennék mindég a' nemzetek öntapasztalások hasznát, és szintolly nemes diadalmakat nyernének önmagokon, mint a' hogy a' nagy ember valaha fenséges érzéssel 's félelem nélkül üríté a' jótévő serleget.

Ezen most felvilágositott talpkövek után, mellyeket illy renddel raktam egymásra 'az ember főt legmélyebbre, arra a' középesülést, erre a' nemzetiséget, erre a' polgári erényt, 's ismét erre a' Hitelt tágosb értelemben — végre azon sarkalatot fogom vizsgálat alá venni, melly, ámbár ezeken nyugszik, mostani munkám tárgya, 's a' földmüvelés, müvészetek, kézletek — manufakturák, — gyárok — fabrikák — 's kereskedés alapja.

A' HITEL SZOROSB ÉRTELEMBEN — CREDIT. —

Mig nyelvekben mathesisi pontosság és szoros elhatárzottság nincs — millyent egyébaránt az emberinem hihetőleg egykor feltaláland — addig a' mondott tárgyak tökéletes felderitésére az Olvasó szerkeztető 's megemésztő ereje nem kevésbbé szükséges, mint a' szerző tulajdona gondolatit világosan előadni. 'S igy minekutána öngyengeségemet elismérem, mindenkitül, kinek kezibe kerülend ezen értekezés, azt bátorkodom kérni: 'méltóztassék tiszta 's rendszeres előadásom hiját figyelme 's békestürése által pótolgatni.

Ha az eddig előadottakra visszanézek, annyi külön szin 's olly mindenféle tárgy tünik magam elibe is, hogy a' zavarosan eltagoltbul valamennyire türhető egészt alkotni valóban mesterségnek tartom. Azonban a' legtulabb csapongó 's a' fő

tárgytul majd egészen eltávozni látszó eszméltetéseket is azon szándékbul 's olly meggyőződéssel hoztam itt ott elő, hogy azok csekély munkám velejét 's philosophiáját tán érthetőbbé tehetik, 's reméllem szorosb vizsgálat után úgy fog találtatni: 'hogy legkisebbet se akartam hijába mondani, 's tán csak ügyességem nem volt elegendő, minden beiktatott okoskodásimat egyetlenegy pontra intéznem 's egyesitnem.

Valamelly tárgynak legmélyebb alapjára ereszkedni soha sem ártalmas, habár néha tán igen unalmas is, de jobbára nagyon hasznos sőt szükséges, mert csak igy óvakodhatni 'valaminek hibás véginél való megmarkolásátul 's csak az által lehet az elhibázás valódi okát 's utóbbi tévedést elkerülni. P. o. angol gazdaságot állitunk, de nincs sikere; 's igy minden szájban csak az cseng, 's a' mi több, oktatólag: "az angol gazdaság semmit sem ér, vagy legalább nálunk nem". 'S ez megnyugtat! Midőn nincs világosb, hogy osztatlan legelőkkel, dézmával, robottal, limitatióval, bizonyos vásár hijával, ingadozó vámmal 's a' t. az angol gazdasági systema szinte olly chimaera, mint főrugó, kerekek, mutatók 's a' t. nélkül az óra, tán minden egyéb, csak nem óra. 'S igy nem az angol gazdasági mód hibás 's valósithatatlan nálunk, hanem a' mi vizsgálatunk nem elég mély. Dombos helyen egy pár lábnyira ásván, azt állitjuk nagy bölcsen, hogy vizet semmi móddal se találhatni. A' vasut összebomlik, 's nem mivel nem volna áldásunkra, hanem mert vitelre portékánk nincs elég 's a' t.

A' Hitelt szoros értelemben — annak életbe hozását, akár pénzbeli szoros törvényszéknek, akár cambio-mercantile jusnak — váltó-kereskedési törvénynek — hivjuk, tettem minden pénzbeli összeköttetésink alapjává, 's a' Hitel hiját állitottam nem csak azon physikai természetlenség okának, hogy t. i. pénzt valamellyes bizonyossággal se felvenni se kiadni nem lehet, de még az erkölcsi romlottság egy fő kutfejének is. A' Hitel hijábul eredő hibás következéseket mint actiót — hatást — 's ezek elágozásit 's eredetikhez visszatérésiket mint reactiót — ellenhatást — egész vizsgálatom folytában mindegyre feszegettem, 's igy most minek-

utána mint a' légy jó darabig kerengtem a' világ körül, végre a' dolog praxisába — ténylegébe — bocsátkozom 's nem hogy én is mint vak, magamat az esztelenek legundoritóbb elemében perzseljem vagy égessem meg, hanem hogy a' látóra 's keresőre nézve legjótévőbb természet ajándékát, a' világot, lelki szemem szerint, a' közjó végett használjam!

Mit a' Hitelrül, egyenes szórul, becsületrül, erényrül 's a' t. előadtam, sokan azok értelmével tán ellenmondásban fogják találni, a' miket fentebb állitottam, t. i. hogy a' keresztény vallásban 's igy mennyei dolgokban a' határtalan bizodalom; társasági összeköttetésben ellenben a' lehető legnagyobb óvakodás — a' mi himezés nélkül, ha annak akarjuk keresztelni a' gyermeket a' minek kell, nem egyéb mint 'bizodalmatlanság, — kirekesztőleg az igazi alap. De szorosb vizsgálat után ugy fog mutatkozni a' dolog, hogy igen is egyeztethető azokkal.

Az egész nemzetnek egymástul olly igen különböző tagjait erény 's büntetéstüli félelem tartja sulyegyenben. Ezek jelelik ki a' pályakört. Az erkölcsiség 's közvélemény az erénynek bírószéke, a' testi büntetésnek pedig a' törvény. 'S ezen két forúm egymással alig áll valamely összeköttetésben, mert szokszor megbocsátna a' közvélemény, hol a' törvény halálra itélni kénytelen; nem ritkán pedig a' közvélemény nyom el egészen, hol a' törvény felold. — 'S igy ha a' hitelnek 's adósságbeli kötelesség feloldozásának minden alapja szinte nem egyéb executiónál, kivetésnél, tömlöcznél, akkor a' németTel azt mondhatni: 'jó éjszakát földmüvelés, kereskedés, gyarapodás, vagyon, birtok!' — Ellenben hol semmi félelem, semmi fenyiték, és semmi lehetőség sincs erővel is visszavenni rövid idő alatt a' maga tulajdonát, ott a' vérnek leglassudabb folyása, lethargia, marasmus 's 'requiescat in pace!

Milly élet embernek, ki önbecsét érzi, 's milly szomoru országlás, hol a' kenyér olcsóbb- vagy drágábbsága több vagy kevesebb péknek fülénél fogva ajtóhoz való szegeztetésétül függ, 's hol eselad-kilidzsi és szinir — hóhérpallos és sinór — a' legerősb inditóok! Ellenben van e nevetségesb azon

édes és rózsaszin képzelgésü alkotmányoknál, hol mindenkiben szentet látni tanácsoltatunk 's hol ezen szép, egyszerü 's nagyobb értelmet 's jobb nevelést áruló 's igen sokszor hallott szólásmód közdivatu "hogy is lehetne ezt vagy amazt illy nagy uri személyrül, illy elökelő gavallérrul, vagy annyi esztendő óta olly magas hivatalokban, annyi fénnyel 's a' közönség legnagyobb bizodalma megnyerésével szolgáló méltóságrul 's a' t. csak fel is tenni"? Gondolkozzék 's itéljen ezekrül többnyire kiki tetszése szerint; én részemrül, ha pénzem lesz valaha kölcsönzésre, nem azt fogom tekinteni adósomban, 'az erénynek milly magasságán áll, 's hihetőleg valaha a' mennyország hányadik grádicsán fog örökön örökké vigadni; hanem, micsoda hypothekát adhat nekem 's mikép foghatom üstökénél 's ránthatom ki alóla még a' párnát is, ha becsületes 's törvényes kamatra adott tőkémet ő akarná használni csak, mig én addig tán sinylődöm, és szinte instantiával kellene keresnem a' mi enyim, mig ő fényes palotájában azzal tartja fen meg kell vallani igen szép 's nemes rangját, a' mi nem övé! — Ha valaki pénzérül máskép szeret rendelkezni 's intézni — tessék, én jó szerencsét kivánok, melly mint sokan mondják, — de én nem hiszem, — synonymon a' bölcseséggel.

Itt állunk végre azon többnyire igen meredek helynél, mellyet távulrul csak ritkán szoktunk észrevenni 's hol az van irva 'hogyan és mikép?

Mindennek — 's már errül is volt szó — van szép, van rut oldala. Már az, ki se nem szerelmes, se nem indulatos, se nem vak vagy rövid-látásu, hideg vérrel fogja megkülönözni a' szépeket rutaktul; mázsálni, 's a' szerint, mint dül, elfogadni, visszavetni. Ezen cselekvő mód igen egyszerü, csakhogy alig van valaki, ki maga vagy szomszédja feleségébe, gazdasági systemájába, verseibe, irományiba, homöopathiájába, alkotmányába, honjába ne volna szerelmes, és igy vég nélkül; — igen ritka ellenben a' tisztalátásu; mert egyiket a' természeti köd — az ostobaság — másikat a' tudatlanság, tapasztalatlanság, elfogultság, előitélet 's a' t. fekete felhőji tartóztatják a' világosan látástul.

Némellyik pedig mindenkor maga becses személyével áll a' közjó utjában 's igy azt önárnyéka miatt soha sem láthatja. Mi mind ezen gyengeségeket tegyük félre, legalább mig szemközt állunk, 's világositsuk fel:

Azon megjegyzéseket, mellyekkel közönségesen Magyarországban a' Hitel felállithatása ellen kelnek ki.

Azután, melly okoskodások vinak Magyarországban a' Hitel lábraállitása mellett.

Végre az ezekbül következő természetes béfejezést.

A' megjegyzések 's ellenvetések vagy törvényi vagy politikai tekintetüekre ágoznak. Vegyük előbb

A' TÖRVÉNYIEKET.

Némellyek illy ellenvetéssel élnek: "A' cambio-mercantile jusnak a' magyar Nemest alá nem vethetni, mert az által a' nemesi praerogativa az Iső rész 9dik tit. ellenére megszorittatnék".

'Ám de az Iső rész 9dik tit. azt rendeli: hogy a' magyar Nemes, ha csak rendesen törvénybe nem idéztetik 's a' törvény rendes utján nem itéltetik, se személyében, se javaiban senki által se háborgattathassék; — ugy de mihelyt a' jus cambio-mercantile törvényesen elfogadtatik, az is törvényes ut lesz 's a' nemes ember ott is pörbe idéztetnék 's magát védelmezhetné, — csak azon különbséggel, hogy akkor az adós a' pört olly soká nem huzhatná 's jólelkü hitelezőjét ki nem játszhatná, nem faggathatná; — ahoz járul, hogy a' IIdik rész 68dik 's a' IIIdik rész 28dik tit. szerint most is az adósnak, bár magyar Nemes is, — ha nem fizetheti meg adósságát, személye is a' hitelezőnek, ha ez kivánná, odaitéltethetik 's által is adathatik.'

Mások igy okoskodnak: "Ha a' jus cambio-mercantile béhozatnék, az által az ordo juris — törvénykezésmód — változást szenvedne 's igy a' szerint a' magyar Nemes nem legitimo juris ordine marasztaltatnék 's ennél fogvást az Iső rész 9dik tit. által neki adatott szabadságtul meg lenne fosztva. — Most az adósság iránt, ha idéztetik, 1—4szerig tizenöt

vagy is 15—60 nap adatik megjelenésre; ha marasztaltatik, ellenállással 's egyéb pörorvosló móddal hátráltathatja az itélet-végrehajtást 's a' t. de a' jus cambio-mercantile szerint a' megjelenésre csak 3—24 nap engedtetnék, ellenállással 's más törvényes menedékkel nem élhetne 's igy törvényes szabadságában nagyon megszorittatnék".

'Ezen ellenvetésnek már az 1792ki 17dik törvényczikkely megfelelt, melly megengedi: hogy a' magyar Nemes külső országi Austriai cambiale forumnak is alája vetheti magát 's ottan megmarasztaltathatik, 's az executio ellene penes compassum végre is hajtathatik. Ha e' mellett a' nemesi szabadság csorbulást nem szenved, hogyan szenvedne csorbulást önhazánkban felállitandó cambio-mercantilis — váltó-kereskedési — biróság által?'

Egyébaránt ezen ellenvetések más forrásokbul erednek, mint a' törvényekhez ragaszkodásbul 's nem egyebek 'köpönyegeknél. 'S azért minekelőtte a' politikai megjegyzésekre mennénk át, becsületbeli kötelességemnek tartom általányosan ideáimat — eszméimet — a' törvényekrül itt olly röviden, mint lehet 's egyenesen kimondani; mert illy őszinte vallomás után kiki tudhatja, embere vagyok e vagy sem, 's igy velem kezet foghat, vagy kardot avagy tollat ránthat ellenem 's én őtet álkép által e' módon semmi esetre se csalhatom meg. a' mit vélemény dolgában némellykor legjobb akarattal sem kerülhetni el.

Némellyeknek azon igen bölcsen hangzó okoskodását "gloriosa incertitudo, amabilis confusio„ én egy cseppet se csudálom, mert én inkább azt hiszem józanabbnak barátok közt 'clara pacta boni amici, -- ellenzők közt pedig, hogy kiki ismérje egymást 's a' szerint cselekedjék. Nincs előttem Judáscsoknál csömörletesb 's egyszersmind esztelenebb. 'S akárki mit mond, a' keszakarva homályos törvény 's zavar szeretete egy részrül, másrul pedig a' teljes torokbuli vivát kiáltozás, mindeg Judáscsok szagát terjeszti! De én hasznát is tagadom. Sokan a' törvény alig-erthetösege által gondolják eszközölni zivataros időben az egyegy lépéskével való elore-

mozdulhatást 's egészen felejtik, hogy csendes időben éppen azon homály, melly itéletek szerint palladiumok, őket megint igen számos 's ugyan nagy lépésekkel taszitja hátrább. Illy alapok olly gyengék, hogy szinte jobb semmit sem épitni rájok. 'S ha mint systemákat tekintjük, nem hosszabb időkre valók, mint a' gyermekeknek nyavalájok eltagadása, vagy mint p. o. egy uzsorásnak .... manipulatiói, ki valóságos 10 ezer helyet tán 100 ezerrül hagyott maga után kötelező levelet a' ládában, mellyért most utói egy garast se kapnak; — vagy valakinek ön adóssági össze nem számolása, hogy valóságos szegénysége maga előtt rejtve maradjon mindég, 's több eféle. Illy systema kis időre derék lehet kivált ollyannak, ki képzelettel is jól lakik, de egy kissé továbbra ugy fogja találni kiki, hogy a' bizonyos mindég kivánatosb a' bizonytalannál; — 's igy én világosságot szeretek a' törvényben, — magamrul pedig azt tudni minden bizonnyal: pénzes vagy szegény, ur vagy szolga vagyok e?

A' mi pedig valamelly törvénynek semmi módon sem eszközölhető eltörlését vagy változtatását illeti, egy külföldi szerzővel igy okoskodom: A' változhatatlan 's még kérdésbe se vehető törvény philosophiája 'jövendő törvényhozók kezeinek megkötésében áll.' 'S igy mathematice sül ki, hogy illy törvény káros, mert belőle rossz sok, jó semmi se folyhat.

Ollyas országban, hol nem önkény uralkodik — a' törvény nem egyéb, mint a' fejdelem 's a' nép képviselői közt való contractus. Már ha ezen utólsó változhatatlan 's a' törvényhozó testnek valamelly javaslat tétetik 's a' többség nem is veszi kérdésbe, sőt ha nyilván látja is leghasznosb következésit, még se fogadhatja el 's csak azon egyetlenegy igen bölcs ok miatt, 'mert az egykori gyülekezet, melly régi időkben nem birt nagyobb jussal, mint millyennel a' mostani gyülekezet ma bir, azt előre ugy határozta el.

A' törvényhozó test mindég akkor hozhat legbölcsebb törvényeket, mikor az idő szükségei előtte legjobban tudva vannak, — de midőn szerencsétlenségünkre vagy tán szerencsénkre a' jövendőt nem láthatjuk — utóinkra nézve mi éppen

olly keservesen tehetnénk józan 's eltörülhetlen rendszabásokat, mint eldődink legnagyobb bölcseségek mellett se tudtak ránk nézve olly törvényeket hozni, mellyek minden kivétel 's változtatás nélkül minden időkre jók lettek volna, vagy jók lennének. 'S igy a' törvény változhatlansága 's eltörülhetlensége nem egyéb, mint az országlásnak azok kezében létele, kik a' dolog természete szerint arrul semmit se tudhatnak, 's nem azokéban, kik előtt a' legkisebb összeköttetés sincsen rejtve.

A' 19dik századbeliek a' helyett, hogy magok esze szerint cselekednének, behunyják szemeiket 's a' 18dik századbeliek által vezettetik magokat minden ellenvetés nélkül.

Azok, kiknek tehetségekben áll a' tárgyak folyamatját 's kifejlődését, mellyek a' józan itéletre szükségesek, tökéletesen ismérni, kénytelenek hódolva ollyanok itélete alá vetni magokat, kik a' dolog fekvésérül 's velejérül általjában semmit se tudhatnak.

Azok, kiknek egy századdal több tapasztalások van, ollyanoknak engedik át a' kormányt, kiknek egy századdal kevesebb tapasztalások 's igy kevesebb ismeretek is van.

'S ha józanság az, hogy a' 19dik század tettei nem a' maga belátása 's itélőereje szerint határoztassanak el, hanem a' 18dik századé által, nem kevesbbé józan az is, hogy ismét a' 20dik század cselekvényeit a' 19dik század szabja ki előre.

'S ha igy lépcsőnkint tovább mennénk, ugyan mi lenne belőle? az: hogy idő haladtával elvégre minden törvényhozás megszünne; mindenkinek cselekvésmódja és sorsa azok által volna elhatározva, kik se nem tudtak, se nem gondolkoztak sokat a' dologrul, 's az élők összesereglett sokadalma a' halottak egymásra halmozott nemzetségének mozdithatatlan uraságа alá volna örökre bilincselve.

Illy eltörülhetlen törvény, akármi bölcs és hasznos volt is hozatalakor, előbb utóbb minden bizonnyal kárt szül, vagy a' jót akadályoztatja. 'S illy bilincstül menekedni végre alig lehet.

Caligula, Nero nem iszonyubb nem fertelmesb illy törvénynél. Pillantati irgalom, szükség, kény rábirhatja az élőket

a' bilincs ketté törésére; de a' holt tyrannust — zsarnokot — ki indithatja szánakozásra, ki birhatja engesztelésre?

'S mind ezek igazságát a' javitások legeltökéltebb ellenségi is sejditik, mert csak mindég gátló 's hibás törvények védelmére kelnek ki eféle támogatásokkal, jól tudván: a' törvény, melly még jó és hasznos, nem szorul illy fonák gyámokra 's kopott ál fegyverekre.

Hazánk régi 's mai legbölcsebb gondolkozói 's törvényalkotói pedig e' részben velem tökéletesen kezet fognak, a' mit elhatározásik által, mint a' törvénykönyvben nyilván láthatni, minden ellenvetést megczáfoló módon megbizonyitnak. A' leghomályosb törvények az egész hasznára lépcsönkint mind jobban 's jobban fejlődtek, felvilágosittattak; hol pedig a' homály igen is nagy vala — ott *) - ?

Olly törvények pedig, mellyeket a' holtak alkotmányi alapokká tettek 's mellyeket az ő későbbi parancsok szerint az élőknek még discussio alá se szabadna venni, részint hosszu fejtegetés alá vétettek, részint egyenesen eltörültettek; p. o. an onus publicum fundo inhaereat, — resistendi facultas 's a' t. 'S alkotmányunk illy javitásán, mellynek következései áldások, ki nem örvend? kik a' korlátlanságot teszik a' szabadság eleibe - - - - quod tibi non vis fieri etc. egy üres sententiának tartják — a' kik igen jól érzik, hogy épiteni semmit sem tudnak 's igy csak ugy tehetik magokat a' világ előtt ismeretesekké, ha akadályoztatnak 's rontanak; 's eképen csak a' nemzet salakjai.

Kétségtelenül volt elég okoskodó, ki egy illy sarkalatos törvény megsemmisitése alkalmával a' haza felfordulását jövendölte, ugy mint volt 5—6 száz év előtt is elég próféta, ki minden javitás ellen a' legfeketébb 's legvéresb szinre mázolt képekkel kelt ki, — 's kétség kivül ma is lesz elég, ki jobb pénzbeli systema ellen fog harczolni tehetsége szerint; 's azon szép fajzat szintugy ki nem irtható 's a' hazára nézve

*) *A kéziratban, a pontozás helyén, ez van:* természet szerint az erősebb felekezet nyert — s ez ki volt mindég?

olly makacs, mint a' burjány a' buzaföldre átok; de az igaz és jó előbb utóbb minden akadályon diadalmaskodik 's nincs olly hatalom, melly gátolhatná utja megnyitásában. Csakhogy több évi, több századi elnyomatása a' köz embert megijeszti 's elszomoritja, azt gondolván 'örökre el van nyomva immár! azonban nincs ugy.

Ha törvényesen lehet alkotni, ugy annak rendiben törvényesen megint fel is lehet bontani, 's midőn 1230ban valamelly rendszabás igen hasznos lehetett, melly 1830ra nem alkalmas többé, 's 1830-ban valami jó következéseket szülhet, mellyek tán 2430ra nagyon károsak lennének: igen természetes, hogy a' törvény változtatása 's eltörlése sokszor szinte olly józan. bölcs és szükséges, mint a' legjobb uj törvény hozása.

'S ugyan gondoljuk e, hogy több száz esztendő után sok változás nem fog történni 's jóvá hagynók e, ha utóink semmi javitásokat se tennének? Lehetetlen képzelni; tehát mért akarunk mi annál, a' mit eldődink határoztak el, mozdulatlan maradni 's az emberi legszebb tehetséget 'a' tökéletesülésre munkálódást nem gyakorolni?

Fentebb azt mondám 'a' homályos törvény semmi garantia — kezesség, biztosság — semmi erő. 'S theoria és praxis szerint eltökéletten ugy is hiszem. —

Azon időszakban, mikor a' homályos törvény fejtegettetik 's midőn bástya gyanánt kellene szolgálnia, akkor vagy a' király vagy a' nemzet részére magyaráztatik; ha a' királyéra 's ez akarja, milly szép védelem egy két homályos törvényke; ha ellenben a' nemzet részére, nincs e hatalmában ezen utolsónak inkább világos mint homályos törvényeket szerezni? De bezzeg sok már nagy és hasznos hazafi tettet gondol végbe vinni, ha a' törvényhez egy pár clausulát ragaszt, mellyet a' kormány szint olly jól értett mint ő 's igazságszeretetbül ráállott, — midőn ő setétben óvakodással 's ügyességgel fedezgeté azt, a' mi a' bölcsebb szem előtt még se maradt palástolva.

Ha árendásink, contractualistáink, szóval alattvalóink inkább homályos contractust — szerződést — kivánnának

mint világost, ugyan kivenné azon homályocskának jobb hasznát, ők e, mi e? Ne csaljuk meg magunkat. 'S ha vérengző tyrannismus és revolutiók alkalmával fegyverrel világosittattak is fel a' törvények az emberiség büntetésére némellykor, még akkor is sokkal ritkábban vette a' nemzet a' homály hasznát, mint a' kormány.

És ha királyi 's nemzeti jusok közt nem volna egyéb garantia eféle homályosságok - szőrszálhasogatások 's rabulistai ügyes fogásoknál, valóban kár lenne tovább szabadság tömjénjével terhelni a' képzeletet 's egy idealis jó miatt fáradozást 's időt vesztegetni.

De hála az egeknek! nem buktunk még annyira el — 's csak magunktul függ mind nagyobb 's erősb garantiát nyernünk.

A' Király ugy ül erősen székén, ha jusaibul egy pontot sem enged: a' deréket jutalmazza, rosszat bünteti 's királyi eskét pontosan teljesiti.

A' lakosok ellenben ugy szabadok minden elnyomástul, ha sok van köztök, kik egész világ előtt isméretes 'sago et toga clarissimi férfiak, kik mai világban a' hatalmas vélemény paizsa alatt minden igaztalanságtul mentek; 's ha a' nagyobb rész szereti 's imádja alkotmányát 's érette halni kész.

Ezen utólsó a' mathesis törvényei szerint van alkotva. Ott is 100 font, — bár kavics legyen is az, 10 font vasat, sőt aranyat is maga után vonz, ha a' természet örök jusait akadály nélkül gyakorolhatja. —

A' változhatlan törvényekrül pedig azt mondtam: 'hogy azokbul jó soha, rossz pedig mindég folyhat 's igy a' szabadságnak inkább bilincsei mint alapjai. Ha jók 's hasznosak, mikor kérdésbe vétetnek, ugy is megállnak 's örökségi czimerek szükségtelen; ha pedig károsaknak mutatkoznak, akkor nem szabad változtatni; 's igy 'eltörülhetlenségek jót semmit se, hanem csak rosszat szülhet.

De sok ember előtt a' régi rendszabások 's törvények több hitelüek mint az ujak, 's eként velem a' törvények változtatásárul vagy megsemmitésérül egy értelemben nincse-

nek. Ők régi időkben a' komolyságot, férfiui méltóságot 's ősz tapasztalást látják tanácsban ülni; midőn ma forró vért, az ifjuság kicsapongó képzelgésit 's az indulatosság 's korlátlanság legkisebb tapasztalásra sem állapitott veszedelmit szemlélik a' törvényhozók közt. Én ellenben azt hiszem: hogy illy provocatiók 's idézgetések "Eldődeink bölcsesége, — régi idő belátása, elmés hajdankor, az ó világ szemessége, méltósága 's a' t." azon számtalan balvélemények közé tartoznak, mellyek szokás által fogadtattak el 's mint valamelly igazságok apárul fiura hagyománykép mennek át, 's mellyek alapja hófuvaton nyugszik 's egy kis nyomozás után szintugy el is oszlik, mint az egy kis meleg által. — Vizsgáljuk.

Tapasztalás a' bölcseség anyja, 's egyenlő észbeli erővel 's tudománnyal kettő közt az bölcsebb, ki több tapasztalásu. Ennek igazságán nem kételkedik senki. De az emlitett balvélekedés még is éppen ellenkezőt hirdet 's a' sokaság benne meg is nyugszik.

Illy elfogultságok a' legközelebbső okokbul erednek 's még is olly nehezen jőnek az emberek igaz eredetekre. Atyáinkra 's régiekre való alaptalan hivatkozások p. o. egyenesen.

'A' szavaknak nem csak hibás, de éppen ellenkező használásábul folynak, 's azon bévett szokásbul, hogy a' holtaknak mindég több tiszteletet szoktunk adni, mint az élőknek.'

A' mit közönséges beszédben régi időnek, hajdankornak hivnak, józan ész után uj időnek, ifju kornak kellene hivni.

Két egyes személy közt tagadhatlan, az idősbnek van vagy lehet több tapasztalása. — Generatiókban éppen megfordultan áll az eset 's a' közelebbsőnek 's igy az ifjabb generatiónak van vagy lehet több tapasztalása.

A' 13dik század a' 11dik 's 12diknek, a' 15dik század ellenben a' 13dik 's 14diknek, mi pedig Árpádtul fogva időnkig szinte egy évezred tapasztalásit halmoztuk egymásra! 'S igy ha p. o. a' 13dik század tapasztalásit 's bölcseségét hozzuk elő okoskodásink támaszául, nem az őszhaj hanem a' bölcső tapasztalását 's bölcseségét hivjuk védelmünkre!

A' Tibeti bölcsek egy bölcsős gyermeket emelnek isteni

magasságra 's azt hiszik legcsalhatatlanabbnak. Mi őket nevetjük, azonban mi magunk mindég azokra provocálunk — hivatkozunk — kiknek se annyi tudományok, se annyi tapasztalások mathematice nem lehetett mint a' mennyivel mi birunk, 's kik hozzánk képest csak gyermekek vagy serdülők.

A' Magyarnak Vezérek alatti volta: születése; sz. István, szent László ideje: gyermekkora. I-ső Lajos 's Mátyás alatti: serdülő ideje. Mária Theresia alatti: fiatalsága. Mi vagyunk férfiai. A' jövendő lesz emberi-kora; — 's csak tőlünk függ eszközleni, hogy valaha egésség szine fényledezzen e nemes tekintetén, 's szép fehér szakál lengjen e számos esztendőkig a' vén Magyar ajkai körül, vagy hervadás, halvány kép 's életunalom legyen nemzetünk véghatára; 's csak mi hatalmunkban áll olly pályát járni, hogy valaha az öreg Magyar öröm szivdobogással nézhessen vissza férfikorára, 's ne legyen arra kárhoztatva, a' mire sok halandó — hogy rája nagyobb áldás nem szállhat 'elfelejthetésnél'.

A' mi pedig értelmi erőnket 's erkölcsiségünket illeti, ki akarja 's veheti azt kérdésbe, ki csak egy szót is hallott vagy olvasott a' multrul, hogy annak sommája mai időkben hasonlithatlanul nagyobb, mint a' régiben. Volt hajdan is ép eszü 's tudós ember, tagadni nem lehet, de mindég csak a' tudományok akkori sokkal szükebb körihez mérsékelve. Nincs rejtve a' világ előtt, hogy csak egy pár század előtt a' tanácsban ülők legnagyobb része még azon igen egyszerühez sem értett t. i. az olvasáshoz; hogy azon tudományinknak, mellyek mai józanabb cselekvőmódaink alapjai, még czimei se voltak az egyesült törvényhozó test előtt csak neveknél fogva is ismeretesek, - - - - hogy jóval előbb az országgyülésin azon határozás tétetett szükségképen több eféle rendszabások közt: hogy az ország előkelőinek 's papoknak ezentul lopni szabad ne legyen 's 'a t. 'S Ladis. L. II. cap. 1. 13. etc.

'S ezek mellett mindég a' régi méltóságra, ősz bölcseségre, eldődeink okos határozásira emlékeztetjük hallgatóinkat!

A' holtakrul való előitéleti sententia pedig igy hangzik: 'de mortuis nil nisi bonum'. —

Ezen igen veszedelmes balvéleménynek alapjára jutni nem nehéz. Ez által mindég a' nagyobb és szelidebb rész mystificáltatik, és sokszor az élők haszna ezen köpönyeg alatt a' holtak emlékezetének áldoztatik fel, kiknek se használni se ártani többé nem tudunk. 'S azok kik az élőnek tehetségek szerint minden lehető kárt okoztak 's tán idő előtt koporsóba taszitották, nem engedik, hogy valaki őket, midőn már nem éreznek, bántsa és sértse! Számtalanok elevenen égettettek el 's kik elitélték őket, azok hirdetik: de mortuis aut bene aut nihil! —

A' halál legnagyobb engesztelő 's az ki többé nem lehel, senki utjában sincs is többé, senkit fényével, erényivel nem sért, elsőséget nem nyerhet, se tapsot se hivatalt, se hagyományt 's a' t. 'S az elhamvadottnak dicsérete, kivált előbbi ellensége ajkán, a' kisded belátásu előtt sokszor igen nagy bámulást gerjeszt, de az csak ollyan mint a' szinjátszói csillogó korona, melly papirosbul késztült 's igen olcsó.

Ha pedig igazságát tekintjük a' dolognak, midőn azon senki nem kéteskedhetik, hogy többel tartozunk az élőknek mint a' holtaknak, mért ne volna szabad az elhunytrul rosszat mondani — ha gyalázatosan élt? 'S volna é e' nélkül akár egyes nemzetnek akár a' világnak igazi historiája vagy csak egy biographia is a' szó 's hitelesség valódi értelmében? Egy becsületes embernek, kit tán életében elnyomtak, üldöztek 's minden napjait elkeseríték, mi jutalma volna végre, ha még holta után is a' rossz cselekvő 's alacsony élővel, ki itt tán kincscsel 's hatalommal volt felruházva, szinte egyenlő dicséretet nyerne, 's igy ezzel hasonló sorsu lenne?

Mi emeli lelkünkben az igazság szeretetét magasbra az Egyiptomiak azon régi szokásánál, melly 'a' királyokrul holtok után tarta itéletet? 'S az egész közönség lelki tulajdonira mi lehet hathatósb 's áldottabb befolyásu, mint ha még a' serdülő is naponkint tapasztalja, milly szenny 's kárhozat ragad a' rossz névre még akkor is, mikor ez nem is árthat többé: midőn a' derék becse még akkor is zeng századrul századra mind tisztábban, mikor föld fedi már csontjait. Ezeknél fogva a'

holtakruli közmondásnak igy kell hangzani: de mortuis nil nisi verum.

Semmi sem fogja szembetünőbben előnkbe állitani 'a' törvények idő 's körülállások szerint, közegyetértéssel 's közakarattal intézendő némellykori változtatásának vagy eltörlésének hasznát, sőt szükségét, mint midőn nem önmagunk, de más nemzetek kifejlődését tekintjük. Ezen cselekvésmód leghasznosb, 's egyszersmind legegyszerübb. Magunk szemeiben rendszerint semmit sem látunk, máséban mindég mindent. — Azon bizonyos eltörülhetlen törvényért, mellyrül tudom, kiki hallott, jól lenevetjük a' máskép bölcs Athenei tanácsot, de magunk .... A' Chinaiban igen kaczagjuk azon gyengeséget, hogy ki nem magyarázható örömet érez, ha kék pántlikára függesztheti háza tetejin csengetyűit, melly megkülönböztetésért sokszor legnagyobb hazafitlanságot kész elkövetni, de mi .... 's a' t. Nézzük tovább, miben van Persia, Marokko 's milly magasan áll Pensylvania, Britannia? Az Amerikai szövetséges országokban sok törvényhez nyilván az van csatolva, hogy körülállásokhoz képest időjártával a' törvény is javittassék.

Azonban menjünk át a' cambio-mercantile jus ellen támasztható

POLITIKAI MEGJEGYZÉSEK 'S ELLENVETÉSEKRE.

Ha megmutathattuk, hogy a' törvénybeli ellenvetések alaptalanok, vagy csak homokon állnak, ugy fogjuk tapasztalni, hogy a' legszámosb politikai okoskodásoknak nem csak legkisebb alapjok sincs, de képzelt resultatumik éppen diagonaliter ellenkeznek azon testesült következésekkel, mellyeket a' mindennapi életben tapasztalhatunk 's mellyeket szinte a' vak is lát, mert kezével foghatja. Annál pedig nehezen lehet valami nevetségesb, mint ha valakitül nagy bajjal nehéz követ látunk hurczoltatni azon hiedelemben, hogy arany; vagy valakit sebesen, teszem, Pestrül Rákos felé nyargalni, ki eltökéletten azt hiszi, hogy majd Vörösvárra érkezik; —

vagy valakit nagy prosopopaeiával bölcselkedni, és szinte jövendölni hallunk, kinek jóslatai éppen ellenkezőleg ütnek ki.

"A FAMILIÁK CONSERVATIÓJA"

azon czél, mellyet elérni akarnak. 'S ugyan azok mostani systemánk által bátorságba vannak helyeztetve? Nem egyenesen az ellenkezőt látjuk e? Mert ollyast tán senki se fog épen fentartatott familiának mondani, melly többel adós mint értéke van 's mellyet tulajdonkép a' más birtoka közt csak születési sánczai tartanak fen.

A' familiákat akarják fentartani — 's valóban szép szerencséjek van, mert nehéz találni közel országot, hol annyi dus olly 'szomorun vagy olly nevetségesen bukott volna el, kivált ujabb időkben, mint szegény anyaföldünkön! 'S ne gondoljuk, hogy mindég rendetlenségbül vagy más egyéb okokbul ered ezen természetlen elszegényülésünk, hanem egyenesen Hitel hijábul, mert a' rendetlenség 's pénzzel tudatlan bánás, kisérője csak ezen hiányosságnak.

Ha valaki 5tel 6tal 100tul elég pénzt kaphat 's nem fél hogy könnyen felmondják, nem fog e több esztendőig adósságot tehetni, mintha egy hozzá hasonló birtoku 8al, 12el, 20al 100tul kaphat csak pénzt 's azt sem eleget; a' nála lévő tőkét pedig közönségesen, vagy tán systematice is éppen akkor mondják fel, midőn hitelre legnagyobb szüksége volna 's ő 20al, 30al, 40el kénytelen felvenni 100át.

Én ugy látom, mert 5öt, 6ot kevesebbnek tartok 8nál 's 40nél, hogy az első birtokos hosszabb ideig fog költhetni és sokkal többet is mint a' második, 's hogy igy az elsőnek jóval nagyobb időszaka van a' lecsendesülésre, meggondolásra, józanodásra, mint a' másik patrio more birtokosnak — 's hogy sok, ki jobb elrendeléssel 20 esztendős korában vette volna át birtokit, szelesen költené jövedelmei felét 's 40 esztendős koráig korhelykedne — melly gondolom elég liberalis feria gondolatlan életre — midőn egyszerre felpattan esze, a' számadás kivonatalábul még vagyona felét lelhetné 's igy ha régi ember lesz, még meglehetne, hogy testamen-

tomban az átvettnél nagyobb értéket hagyna hátra, mert a' vénülő sokszor nagyobb örömet talál egy forint elkaparitásban, mint a' fiatal százak kidobásakor. A' mostani elrendeltetésben olly keskeny pályát talál a' birtokos szédelgő ifjusági futásának — melly gyakran az erősbnek, szomoru mondani, ismértető jele — olly keskenyt, hogy sokszor a' kevesebbé dusaknak ma jószágok átvételérül 's holnapután már sequestrumjokrul hallunk; az igen dusokat pedig nagy részint, — a' helyett, hogy a' thronus támaszai 's haza szószólói lennének, itt szomorun, mint a' tollatlan árva verebet, elhagyatva szemléljük düledező váraikban; ott ügyesen 's prókátorosan harapogatni magok körül tapasztaljuk 's jó rókát mutatni, midőn őseiket a' vad Ozmán V.....nél 's a' t. valaha oroszlánoknak tartá; amott megint mesterkélt vigságban látjuk, mint a' házaégett horvát embert, ki megmaradt máriását az istenek savanyu italáért kinjában kurjongatva költi el.

Ha valaki adósságot csinál, legyen szükségbül, legyen számolás után, legyen végre könnyelmüségbül, 's azon t u d o m á s s a l teszi, hogy azt vagyonán vagy bőrin tüstént megvehetni, 's minden bizonnyal meg is fogják venni, ugyan fog e majd olly 'előre fejjel' adósságok árjába rohanni mint ma, midőn annyi régi rozsdaszerető a' serdülő birtokost — kinek se vagyonrul, se igazi becsületrül, de tán semmirül sincs józan ideája — eszméje — már jókor azon szép, nemes és igazán tiszta lelkü praerogativáival betölteni nem mulasztandja el, hogy a' pöröket in infinitum lehet huzni, alkudozni, sokszor a' hitelezőt kijátszani, 's igy éppen nem is fizetni; 's hogy végre a' legrosszabb esetben még is megmarad mindég valami 's a' t.

Nincs veszedelmesb, kivált gyermekekre t. i. minden ország lakosai nagyobb részére nézve, a' félvékony jégnél; ki rálép, előbb utóbb bele szakad, de azért szinte mindegyik megpróbálja. A' viz sokkal bátorságosb, arra csak jó uszó vagy csónakász mer bocsátkozni, a' többi parton marad. Pénzbeli systemákkal szintigy van: mennél bizonyosb a' valahai visszafizetés napja, annál nagyobb a' meggondolás, tartalék 's óvakodás az adósság-csinálásban, 's igy lassankint annál

több a' rend, erkölcsiség 's a' t. Mennél több pedig a' kibujósdi hátulsó kapu, annál nagyobb a' gondatlanság, szelesség a' pénzek felvételében, 's igy lassankint annál több a' rendetlenség, erkölcstelenség, 's a' t.

Vegyünk a' mindennapi 's legközelebbi életbül példákat. — A' fiatal birtokos vagyonai átvételekor ritkán tudja, mennyi adóssága, mennyi jövedelme, szóval mije van. Előtte minden vagy nagyitás, vagy titok, 's nehány esztendei illy 'maga nem ismerés után ugy annyira eltömjéneztetik az egyébaránt valaha nyilt keblü ur, hogy az igaz szó neki nem használhat ezentul, mert füleiben az igaz végre goromba szó gyanánt kong. — Jövedelemre nézve az idők rendkivüli bősége — 's itt a' veszedelem, mert ritka csak az is ki ismerné valódilag ezen igen egyszerü szempontban és sinormértékben az előreláthatás főkulcsát; t. i. hogy mennél erősb az actio — hatás — annál hathatósb a' reactio — ellenhatás — az időknek mondom jövedelemre nézve rendkivüli bősége felingerli az indulatosságot; mert a' kivánatnak eleget is lehet tenni; a' soknak kiadása szokássá leend, 's a' pénz olly könnyen dobatik el, mint a' milly könnyen jöve a' ládába; lassankint szorgalom szükségtelenné, a' számadókönyv szinte haszontalanná lesz, 's ez igy forog egy ideig, mig végre az ellenhatás kezdődik, — 's ime itt állunk a' dráma kezdetin. A' nagy ur emberei keresik a' pénzt, 's könnyen találnak: árva, özvegy, kisebb birtokos örömest hozza; második harmadik esztendőben mind nagyobb a' pénzszükség, midőn azonban a' nagy ur, ki természet törvényit nem érti, várton várja a' reactióbul természeti leforgása előtt megint az actiót, azaz a' viz felfelé folyását: 1816 -17beli jövedelmek előtünését!

Ha végre szükebb lesz az állapot, és se a' jószág, se az özvegyek, árvák 's kisebb birtokosak serege nem állit ki elég pénzt, akkor 'egy generalis rendbehozási planum koholtatik, melly a' nagy birtokost elvégre egészen tenkre teszi, mert a' mindenféle czikornyás nevekkel készült operatumbul végre az sül ki, hogy a' birtokos mindenét aláirta igen kevesért, vagy semmiért. —

De ha tán — hogy a' szóban meg ne akadjunk — illy körülállások közt lévő nemzetségeket conserváltaknak hivhatni is, — a' közjóra nézve illy familiák conservatiója szükséges e, hasznos e? Én azt hiszem, lételek se nem szükséges, se nem hasznos, 's egész becsek csak ama' képzeletben áll, melly a' régi nemzetségeket a' korona drágaköveivé varázsolja. Azonban hol csak a' régi név maradt meg, a' régi becsület 's tehetség pedig eltünt, ott a' gyémánt kitört, 's csak üveg tölti be helyét. 'S többet ér a' királyra és országra nézve egy uj nemzetség, melly érdemeket szerez, egy olly régi familiánál, melly a' helyett hogy eldődei dicső példája által hasonló nagy tettekre buzdittatnék, — inkább magát minden áldozat 's munkátul mentnek hiszi, mert már ősei vittek végbe valaha sok szépet 's halhatatlant, 's igy azt gondolja: ingyen élhet, 's csak ünnepelve töltheti napjait.

Minden bizonnyal nem a' tudatlanság, rendetlenség, és sokszor szükségbül eredő olly tett, mellyen pirulni kell, örökitheti a' nagy nemzetségeket. Mai pénzbeli systemánk pedig éppen a' legnagyobbakat hagyja pénzállapotban vagy tökéletes tudatlanságban, és szinte rendetlenekké neveli, vagy becsületelleni ügyességre ösztönzi, 's igy a' Hitel hija azon ok, melly a' legnagyobb familiák fentartását nem eszközli, de éppen azt, a' mitül óni akarják 'elaljasodását 's végromlását kerülhetlenül következteti.'

"Hiszen most is jól áll a' dolog" uj ellenvetés. Az ön eszében bizó nem kérdi, ha csupán a' thema józanságárul akar itélni 'ki mondta, de mit mondott, — hanem ha azt akarja tudni, ez vagy amaz m é r t van mondva, akkor a' mondó nevét is kell ismerni. E' szerint az, ki a' mostani pénzállapotot helyesnek tartja, vagy jobbat nem ismer 's azért tartja jónak; vagy az körülállásira igen hasznos és jótévő. A' dologhoz értők vagy mind uj systema mellett vannak, ha t. i. kün heverő tőkéikhez nem juthatnak 's jószágikat javitni akarják; vagy mind a' régi systemához hevesen ragaszkodnak, ha t. i. több az adósságok mint értékek, kellemesnek találják sub aegide legis máséval élhetni, 's birtokaik virágzása vagy

porban léte őket nem érdekli közelebbrül, mint nekik mindegy 'hazájok felemelkedik e, eltipratik e. 'S igy okoskodása szerint kinek kinek erszényére itélhetni.

Azon felekezet, ki jobbat nem ismer és sokszor nem is gyanitja jobb systema lehetőségét, minden esetre a' legveszedelmesb, mert azzal vizsgálat alá se vehetni a' dolgot, 's azt minden okoskodás előtt arra kell kérni; 'datumokat szerezzen; ezt amazt olvassa; ide oda maga menjen, 's minekelőtte ollyanrul bölcselkedne — a' mi előtte nem egyéb, mint hang süketnek, — foghatósága 's tanulása körét tágitsa.' Mig azt hiszi ezen osztály: 'a' Magyarnak van mindene, más nemzetnek semmije sincs; Magyarország gazdag; Gallia, Anglia szegény; — csak nálunk a' jó rend, másutt rendetlenség; mi tudunk élni, mások nem; minekünk van eszünk, másoknak nincs; mig nem pirulnak némelly iróink olly mystificatiót tenni az egész nemzeten, 'hogy Brunel csak egy magyar földmérő után képes elvégezni a' Tunelt, midőn egész hazánkban, de csak egyetlenegy becsületes hidunk sincs, 's mindenütt csak az elhibázott 's összebomlott ötlik szemünkbe; — mig hivatalbeli embereink lesznek, kik szivreható tudatlanságokban a' patrio more gazdaságot azon állitások által gondolják védelmezni, mintha Lombardia 's Anglia földmüvelése a' mienknél különb systema következésiben el volna aljasodva; szóval: mig az emberek kettőt többnek tartanak négynél, 's a' vad mezőt jobb müveltségünek a' virágzónál; addig még fontolgatás alá se vehetni némelly tárgyakat, mert egy csöbör nem fér egy pintes palaczkba, 's éppen igy némelly kiterjedt tudomány nem fér soknak igen szük 's keskeny értelme körébe.

Azok pedig, kik igen is jól tudják, hogy a' Hitel hija szinte minden mozgást elakaszt, de kiknek vagy ön állapotjokra, vagy vér- és gondolkozási rokonbeliekére lassu circulatio, azaz pöröknek végnélküli húzavonája, alkudozások, kamatok nemfizetése, vagy hogy ők kamatot húznak, de nem fizetnek 's a' t. — kellemes; azok, ha már nem hiszi senki a' mostani systema jóságát nagy familiák fentartása végett 's azt se, hogy eféle aristocratia nélkül Magyarország nem

is lehetne: ügyesen elforgatják a' dolgot, 's a' figyelmet egyébre gerjesztik. p. o. "A' józan országlás mindég az adósokat legyezi," 's íme ezen sok már megnyugszik 's elhallgat; mert azt gondolja, hogy ez által az iparkodó kedvezést érez 's a' pénzét elásó büntettetik, midőn, — ámbár egypár esztendőre a' rossz fizetőknek való kedvezés házak, hidak épitésére, városok csinosodására 's a' t. igen sokat segithet, — csak egy kevés hosszabb idő után a' reactio örökös törvénye szerint nem szül egyéb következést, mint ha iskolában rossz deákok, falun pedig korhely gazdák várhatnának becsület- vagy haszonbeli megkülönböztetést. Az egészre nézve nem haszon, igaz, ha valaki kevesebbet vesz magára, mint elbirhat, de korántsem olly káros, mint mikor valaki minden tehetségen felül terheli vállait 's összerogy. Azonban ha nem vesszük kérdésbe a' physikai következést, nem tünik e tüstént eszünkbe, milly erkölcsi foganatja lehet az adósok 's rossz vagy éppen nem fizetők pártolásának? 'S kivált nálunk, hol tizedik ember se vesz fel pénzt józan számolás okábul, hanem többnyire vagy fényüzés vagy rendetlenség miatt?

Illyest is rebesgetnek: "Nem hibás a' systema, de szerencsétlen körülállások 's jó idők után következő mostohák rántották le nagy famíliáinkat a' völgy fenekére; hisz előbb illyesekrül nem hallottunk, 's mért akarjuk éppen most változtatni, a' mi eddig olly jó volt." — Erre minden hosszasb feszegetés helyett csak Bebek, Oláh, Bátori, Hédervári, Kanizsai, Újlaki, Zrinyi, Drágfi, Homonnai, Pázmány, Rozgonyi, Gara, Dersfi, Telegdi, Czobor 's a' t. nemzetségeket hozom az Olvasó emlékezetébe; továbbá azt bátorkodom állitni: hogy nem a' jövedelmek csökkenése tette nagyainkat tenkre, hanem az, hogy nem vettek erőt magokon valamivel kevesebbet költeni jövedelmiknél, 's végre 30al, 40el kapták csak 100át; 's elvégre: hogy éppen azért, mert eddig nem esett változás, most az annál szükségesb, — 's hogy nincs alkalmatosb idő javitásra a' mainál.

AZON OKOSKODÁSOK, MELLYEK MAGYARORSZÁGBAN A' HITEL LÁBRAÁLLITÁSA MELLETT VÍNAK.

Sok dusnak ujabb idei szomoru elszegényülése vázként szolgál a' mostani generatiónak; 's ugy mint nehány 30—40 esztendő előtt koczka, kártya, pazar-fényüzés, a' legizetlenebb időtöltések unalma 's kivált maga dolga után nemlátás némelly előkelőt mai elaljasodásra birt; ugy a' maiak nagyobb része játékban se pénzét nem veszti, se idejét hiába nem tékozolja, hanem maga dolga után szorgosan jár 's mindenben rendet tart; 's mai napokban 'szinte olly nagy, ha nem nagyobb száma az ugy nevezett "romlott vagy veszedelmes idejü" férfi 's fiatal, jó 's rendes gazdáknak, — mint az ugy nevezett "józan idejü„ koros 's vén pazérlóknak!, 's igy nem tagadhatni, némelly egyesek elbukása igen jó következést szült az egészre nézve, mint minden ijesztő példa; csakhogy haszna nem tartósb, mint azon benyomás, mellyre a' szemlélők ébresztettek általa.

A' kemény büntetések 's vesztőhely lecsilapithatják, le is csilapitják a' rablási 's gyilkolási hajlandóságot, de csak józan törvények, 's nem bot, nem hóhér képes birni halkan egy egész nemzetet nemesb erkölcsiségre; 's nem annyira szép okoskodások 's magas helyen fénylő példák tartják a' közembert az emberség utján, mint inkább azon helyeztetés, mellybe tesszük, hogy t. i. fáradozási után jobban 's bátrabban élhessen. Könnyü annak nem lopni, kinek mindene van, könnyü megelégedtnek 's igy csendesnek lenni, ki mindennel bövelkedik, de a' szegénynek, fázónak, koplalónak vajmi nehéz!

A' közel szomszédságban porrá égett egy két falu olly beható példa, hogy a' megmaradt helységekben jó darab ideig — mig t. i. a' benyomás eleven az emlékezetben — gyertyára, zsirra, pipára, kenderre sokkal nagyobb a' vigyázat, — de igazi bizodalom mindaddig nem lesz, mig a' házak köből 's fedelek cserépből, szóval az épületek gyulhatlan 's el nem éghető szerekből nincsenek. 'S igy világos, hogy az akasztófa 's egypár elégett falu csak negativa

nemleges — de semmi positiva — igenleges — hasznot nem hajt; igy soknak pénz és vagyonbeli elbukása tagadhatlan, szinte az egész ma élő generatióra nagy negativa hasznot hajtott, de positiva jót egyenesen éppen semmit sem tett, mert azt csak a' Hitel felállitása viheti végbe; mint a' közember erkölcsiségét csak jobb értelme 's nagyobb tehetsége emelheti fel; a' helységek 's épitmények bátorságát pedig csak kő, tégla 's eféle alkothatja; szóval: jobb systema.

Ha pénzbeli törvényink olly szorosak 's kemények volnának, hogy az adós minden bizonnyal előre tudná, 'majd megveszik rövid uton rajtam, a' mivel tartozom, akár vagyonomon, akár bőrömen', — kételkedni se lehet, hogy más érzéssel irná nevét a' hitelező-levél alá, mint ma teszi.

Az alig serdülőt szülei már jókor intenék veszélytül való óvakodásra, midőn ma tán az illy oktatásokat feleslegnek tartják, vagy övéiket arra figyelmeztetni egészen el is felejtik.

Nehezebb volna, kétséget nem szenved, uj systema után ön nemzetségét mint mondani szokás 'örökiteni, mert a' törvény az adóst igazságon tul védelme alá nem venné. 'S tán az öröködést egészen más módon kellene eszközleni; — nem herczegi palást vagy gróffi köpönyeg alá, vagy régi név, avagy pénzes láda — mellyben pénz sokszor nincs — mögé bujás, hanem igazi becsület, egyenesség, takarékosság 's halhatatlan tettek által. Azon időt, mellyet a' szülék majoratus 's efélék kinyerésére forditnak, gyermekeik jobb nevelésével tölteni kinszerülnének, mellynek sommája lenne: "kitörülhetlen betükkel sziveikbe vésni, hogy csak erkölcsi szép és jó nemesithet valóban 's hogy mennél magasb a' születés, mennél nagyobb a' vagyon, annál jobb 's hivebb szolgálatot vár a' haza, vár a' király. Illy aristokratia a' thronus igazi támasza, illy öröködés a' nemzet fénye! —

Az, hogy azon rendkivüli jó időket, mellyeket sok sajnosan emleget, a proportione olly kevesen tudták használni, a' pénzbeli actio 's reactioról való közértelmesség hijját nyiltan bizonyitja; 's ezen tudatlanság is Hitel nemlétébül ered; mivel annak felállitása mindenkit kinszeritne, ha márul hol-

napra nem akarná elveszteni mindenét, tudni: 'mennyi jövedelme, 'minő terhei, röviden 'mije van. Most több van olly birtokos, ki ezen igen egyszerüt és szükségest nem tudja, mint ollyas, ki világosan 's öncsalás nélkül tudná. Most természeti apathiájábul — bár szabad volna nevezni némellyeket! — sok nem is igen ébred fel, noha sejditi némelly pillantatokban lefelé hengerülését, mert még messze 's homályban a' veszély. Milly nagy haszon lenne az országra nézve, ha illy veszedelem, — melly a' rendetlenségbül származik 's abbul, hogy sok, számos egyéb oktalansága mellett csak azt se tudja, 'minek ura 's mije van — olly világosan 's rémitőleg állana mindenkinek szeme előtt, hogy végre az álmosak, tudatlanok, vagy minden egyébbel foglalatoskodók felijesztetnének némellykor magok dolga után is látni, 's azt nem mindég minden egyéb után hagyni, vagy tán csak akkor kezdeni, midőn nagyon késő, 's a' vagyon meg van emésztve immár.

Sok, elbukása után rendesb és szinte megelégültebbé lesz, mint az előtt vala, 's nem azért mivel kevesebbje lön, mert azon keveset is rendetlenül költhetné, vagy hogy kevés jobb volna soknál; hanem mert tudja világosan 's elhatárzottan 'mije van, a' mit előbb soha sem tudott, 's főképen azért, mivel azon meggondolási processuson esett át, mellyre a' szükség kinszerité, 's mellyet önmagávali számolásnak 's rendbenlétnek hivhatunk.

'S nem szembetünő e, milly nagy jótét lenne sokra nézve, 'ha ezen önmagávali számolás 's rendbenlét benne nem szükség, hanem nevelés befolyása által eszközöltetnék? Az egész közönség nevelésére semmi sem hathat erősebben a' törvényeknél, 's igy eldönthetlennek látszik, hogy a' törvényesen felállitott Hitel azon fordulást teszi a' nevelésben, melly által minden rendü 's birtoku jókor arra figyelmeztetik már, hogy magával vessen számot 's rendben legyen. 'S ha illy meggondolás sok életforgás 's nemzésoron hat egy egész nemzeten keresztül és szinte a' nép véribe elegyül, lehet e kételkedni áldásterjesztő következésin, 's nem áll é egész

tiszta miségében elő, hogy az igaz Hitel felállitása földmüvelés 's kereskedésbe egy eddig nem ismert életet öntene, 's hogy mind annak, a' mitül félnek, éppen ellenkezője valósodna, mert a' rendes és becsületes ember jutalmazva, a' rendetlen 's csalárd ellenben büntetve lenne, 's a' Hitel hazánk valóban nagy nemzetségeit 's oszlopait nem csak elbomlani nem engedné, de azokat mind erősb 's hatalmasb létre magasitná.

Ha azonban mind ez még se volna elég suly az eddig előadott, és sok számos elő nem adott 's tőlem még nem is sejditett ellenvetések megczáfolására, legtanácsosbnak tartom azon nemzetek mibenlétét, kiknél Hitel van, azokéval összehasonlitni, kiknél Hitel nincs. 'S ezt mindenkinek saját vizsgálatára bizom, netán valakit önitéletében azzal is untassak, a' mi ugy is olly világos, hogy szinte szemet szúr.

Ha még efelett azt is számba vesszük, hogy némelly nemzet szerencsés fekvése — ugymint az erősnek a' rendetlen életmód se árt — a' józan systemát nem is teszi olly okvetetlen szükségessé, 's hogy szinte minden ország pénzbeli elrendelése tökéletlen 's nagy javitásokra képes, akkor azon következést huzhatjuk: 'hogy a' legjobb fekvésü 's egyébaránt erős nemzet, melly Hitel hijával is fentarthatja valamiképen magát, Hitellel határnélkül emelkedne fel, 's hogy a' gyengébb 's mostoha helyezetü nemzetek Hitel nélkül nem is élhetnek; vagy más szavakkal: hogy az egésséges jóvérü ifju a' vénség fájdalmit elkerülné és sokkal idősb lenne, ha korhely 's rendetlen nem volna; de hogy a' beteges, hidegvérü férfi koporsónak indul, ha korhely 's rendetlen. Sok éjjel nappal korcsmában ül 's részegségébül alig ébred fel, de egésséges; sok pedig óra szerint él, lat számra eszik iszik, 's legrendesebben tölti napjait, még is nyavalgó; de azért az első életmódot jónak, a' másodikat pedig rossznak nem mondhatni.

Magyar hazánk is a' jó 's erős természetüekhez való, 's Hitel hijával is boldogabb sok egyéb országnál, mellyben a' Hitel legszorosb; de azért ebbül nem az foly, hogy nálunk

jó pénzbeli rendelkezés felesleg volna, mert igy is el lehet élni; hanem hogy éppen azért, mert jó systema nélkül is életben marad az ország, jobb systema következésében annál bizonyosabban tenne mind testi mind lelki jobb létére óriási lépéseket.

Azon okbul, hogy Zápolya vagy Dózsa ideire 's midőn Rákoson gyültek össze eldődeink, szoros pénzbeli törvények nem illettek, még nem az foly, hogy azok mai időkre se valók, hanem hogy illy józan változásokra 's elrendelésekre éppen a' jelenkor legalkalmasb; mert midőn hosszasabb nyugalom 's békesség 's az abbul eredő jövedelmek apadási a' mezei-gazdaság körülti állhatatosb gondot lehetőbbé, de egyszersmind szükségesebbé teszik; akkor jelentkezik azon időszak, mellyben a' nagyobb rész józanabb elintézés által egyenlő vagy csekélyebb erővel több élet-javakat előteremteni minden módon iparkodand. Ezen közipart 's mindenütt naprul napra nevekedő szorgalmat hazánkban közülünk ki nem vette észre 's ugyan ki tagadhatja? De mit ér minden gazdasági fáradozás, kereskedési észtörés, ha javitásra, javak vásárlásira 's messzebb szállitásira pénz nincs; pénzt ellenben olcsón hogy kaphatni bizonyos Hiteladhatás nélkül? 'S ime itt vagyunk megint azon következtetésnél: hogy a' Hitelt közénk nem holnap, de inkább ma kellene bévennünk, mert az 1814ki béke óta ugy is elég idő veszett immár.

Sok azért irtózik minden változástul, mert azt gondolja, ma meglehetősen vagyunk, 's holnap tán rosszabbul lehetnénk. Illy aggódás helyes és hasznos, ha megfontolás 's minden oldalú vizsgálat származatja; helytelen ellenben 's minden javitás gátja, ha legkisebb felvilágositás előtt is félretevést vagy elvetést szül.

Veszedelemtül nem félni, 's vakmerőn neki rohanni 's kártul nem óvakodni; ártatlantul ellenben rettegni, 's a' hasznost 's jótévőt messze kerülni, egyenlőn gyarló értelmet, gyermeki agyvelőt 's gyávaságot bizonyit. A' vadász négy karót dug a' földbe, és zsineget kötvén rájok, egy négyszegletü helyet jelel ki, mellybe rozs alját szór; 's igy fogoly madarait, mellyek

a' zsineg alatt elbukva eledelhez juthatnak, kitelelteti. — A' varju eszesb a' fogolynál, de az értelem legszomorubb lépcsőjén lévén, nem tudván mire van azon négy karó és zsineg, mint szük eszü mindjárt feketét 's maga ellen lest gyanit benne, 's nem akarván magát az ügyes ember által megcsipetni, — a' mit egyébaránt ez illy készülettel nem is tehetne — ön esze magasztalásával távulrul nézi a' hasznos magot, mig maga szép esze szerint koplal; de csak olly csekély eszközök által is, mellyek öngyengeségét vagy másokra törő ellenséges érzelmeit gerjesztik, mint a' dög, a' bagoly, könnyen puskára kerül! — Igy fél sok a' legártatlanabb uj intézetektül, 's büszkélkedve nyomorog tovább a' régi zavarban.

A' behozatandó váltó-kereskedési törvénynek nem volna hátraható ereje, 's természetesen csak azon adósságokra terjedhetne ki, mellyek elfogadása után tétetni fognak; 's igy a' Hitel szoros lábra állitása azt, — ki eddig azon szép 's becsületes mód által tartotta csak fen magát, a' mi egyébaránt nem is szembetünő már, mert szinte szokássá vált 'senkinek se tőkéjét, se kamatját, se más tartozásit nem fizetni soha' — egy cseppet se háborgatná, 's még tovább is élhetne jeles praerogativáival. Az uj rend csak az uj adósokat illetné, 's illyeseknek valóban egyéb elsőségekrül kellene gondoskodni, mert a' ki tartozásiban eldődei példáját akarná követni 's csak pávatollakkal fényleni, mindenétül megfosztva, urbul könnyen szolga lehetne. Rendetlen familiák elbuknának, és sok helyen a' legszomorubb példák tünnének elő, ezt nem tagadom; ellenben éppen azon mértékben, mellyben az álfény minden becsét elvesztené, a' valódiság mind erősebben nőne 's gyökerezne.

Uj elrendelés után egyes személyek, kik az uj törvény alá vetnék magokat, vagy egész familiák is, sokkal sebesebben fosztatnának ki minden vagyonikbul, mint ma; de éppen azért sokkal kisebb számuak is. Egyetlenegy példa, melly csak rövid idő előtt ritka gazdagságot, és szinte márul holnapra tökéletes elbukást ugy szólván egy festésben mutat, a' község javára többet ér, mint azon lassu aljasodások, mellyek egy

egész életre terjednek, és szinte több képekre szakadván, mert több személyeken hatnak keresztül, azon erőt egészen elvesztik, melly benyomást tehet a' népre. Olly mérget, melly rövid idő alatt öl, a' legostobább is kerüli; midőn lassu méregtül a' sokaság soha sem fél 's attul csak a' bölcs fog távozni.

A' nemzet eszesb 's igy sokkal kisebb része ma is meglehetős rendben van, ámbár Hitel-állapitás után mód nélkül jobban birhatná még magát; a' nagyobb rész ellenben szinte minden bizonnyal örvénybe bukik.

Ezen veszély ellen pedig nem tehetni egyebet mint azt, a' mi eddig csak lassu de bizonyos méreg vala, tüstént megsemmisitő méreggé változtatni, mert csak illyestül óvakodik a' nagyobb rész.

A' gyenge velő illyes rendeléstül retteg, mint sok hadvezér a' helyett, hogy 10 ezer embert vesztene bizonyos diadalért, inkább szereti lassankint serege nagy részét kórházakban vagy eledel hija miatt veszni hagyni, 's azzal a' győzedelem minden gyümölcseit is. Az energiás elrendelés kegyetlennek látszik; de csak látszik, mert éppen ellenkező. A' foghuzó vagy operator — müveglő — akkor kegyetlen, ha esztelen lágyszivüség miatt lassan és halkan huzdogál, 's csak kis vágásokkal végzi hosszas ideig munkáját.

Minden országlás philosophiája a' legnagyobb rész boldogitása, 's azt csak illy férfias eszközlések által nyerhetni meg. A' katona közjóért 's polgártársai nyugalmáért legnagyobb kincsét, az életet áldozza fel, — 's ezt kiki természetesnek nézi, mivel csak ő vagy az egész nemzethez képest igen kevesen vesztenek, bár mi sajnosan is; nyer ellenben a' közjó, az egész.

Szoros Hitellel is az egészre nézve csak kevesen buknak el tökéletesen 's rövid idő alatt, de annál jobban és szaporábban emelkedik a' község java 's az egész haza disze. Valóban csak azon különbség van az elveszett katona 's az elbukott birtokos vagy kereskedő közt, hogy az első többnyire a' sereg virágja 's felemelkedett lelkének áldozatja; a' második

pedig nem ritkán a' nemzet salakja, 's tudatlanság vagy korhelység hozta csak szomoru állapotjára. Nincs egyébaránt rendszabás kivétel nélkül.

Meg fog szünni azon botránkoztatás, melly külföldön a' magyar névre olly nagy homályt terjeszt: látni némellyeket szinte mint privilegiált rablókat váraikban bátran ülni, míg özvegy, árva 's több hitelezője kenyérben is szükölködik, 's minden más, de kivált külföldi hitelező legalacsonyabb fortélyokkal játszatik ki jusaibul.

Elenyészik azon veszedelmes balvélemény 's helytelen puhaszivüség, hogy a' gyáva 's tudatlannak pártját kell fogni; mert ez által csak egyes nyer, midőn a' község annál sajnosabban veszt. Jók 's czélarányosak bizonyos helyeken az ügyetlenek 's részegek kedviért a' keritések, sorompók; de az egész országot ollyanokkal nem korlátozhatni. Hasznos, sőt szükséges a' bolondház, hanem a nemzet valódi ereje közértelmességen alapul. Egy két személy semmi, a' község minden. — Ugy pedig nem nevelhetni a' szorgalmat, takarékosságot, rendet, igazi becsületet, az adott szó szentségét, 's tetti egyenességet — ha ezek ellenségei nem csak bocsánatot nyernek, hanem még pártoltatnak, védelmeztetnek is.

TERMÉSZETES BÉFEJEZÉS.

Józan ész soha sem áldoz fel pillanati vagy igen kis időre terjedő haszonért, habár ma nyulhat is hozzá, jövendő nagyobb 's tartósb hasznot; de inkább az ideig-óráiglani rövid nyomást a' várható hosszabb kellem miatt békével türi. A' rabló legesztelenebb, mert ő egy igen kis időszak miatt, mellyben pénzben, borban 's a' t. rendkivül bövelkedik, egész jövendőjét megsemmisiti. Nincs egésséges belátása azon gazdának, ki nagyobb jövedelmezés végett jószágit kimeriti, mert annál kevésb jövedelme lesz nem sokára 's a' t. A' józan ész idétlen lágyszivüség miatt nem pártol pillantatig egy két érdemetlent, hogy az által az érdemes utóbb szenvedjen. Jutalmat 's pensiót nem tesz ki olly czélra, mellyet

a' selejtes ha meg nem hal, szinte olly bizonyosan elér, mint a' derék; — 's fonák és helytelen jószivüség miatt jutalmat 's büntetést egy pontra nem állit.

A' józan országlás — mert a' nemzetek élete sokkal hosszabb, mint egyes személyeké — pedig még tágasb időkört tüz ki elintézésinek, 's minden anticipatiót a' lehetőségig kerül, 's előtte inkább a' nagyobb szám haszna, jóléte 's boldogsága azon főtekintet, mellynek minden egyéb mellékes haszon, fény vagy szükség hátratétetik és hódul.

Ezek szerint, ha az előadottak igazak, 's azt tán senki se fogja kérdésbe hozni, az foly: hogy a' józan ész közünkbe a' szoros Hitelnek mennélelőbbi felállitását javasolja, mert csak egy kis pillantati zavar 's ideig-óráiglani nyomás után annál nagyobb 's tartósb lesz a' jövendő kellem 's haszon, 's nehány méltatlan egyesek nem pártolásával annál bizonyosb a' közgyarapodás és boldogság. A' mit pedig józan ész javasol, 's józan országlás végrehajt, annak jó haszna 's bizonyos sikere nem is marad el.

A' mi végre a' Hitelállitás praxisát — valósitásmódját — illeti, ne merüljünk theoretikai systemákba, mert könnyen elbódul az itélet a' képzeletek 's hiedelmek árjában, hanem nézzük közelebb 's távulabb szomszédinkat, mikép munkálódnak azok, válasszunk józanul, alkalmaztassunk helyesen, 's időjártával javitsunk. —

A' pénzbeli Hitel vagy cambio-mercantile forum — váltó-kereskedési törvényszék — velejének akármilly módositásokkal legyen is alkotva, minden esetre annak kell lenni, hogy:

Először: a' pör sebesen folyjon.

Másodszor: az itélet után mingyárt kezet lehessen tenni a' vagyonra 's birtokra, melly annyiba adassék, a' mennyit az valóságosan 's nem képzeletben meg is ér, azaz a' mennyiért tüstént dobra üthetni; 's ne is lehessen az itélet-végrehajtást ellenállással 's egyéb késlető parancsokkal vagy akármiféle nevezetü pörorvosló menedékkel 's módokkal — juridicum remediumokkal — hátráltatni, vagy az exequált jószágot erővel vissza foglalni.

Ezen két fő feltételt pedig igen könnyen kivihetni a' nélkül, hogy akár a' törvényekkel, akár valamelly fontos politikai tekintettel összeütközzenek; mivel hogy az óra jól, de szaporábban jár, mint az előtt, midőn némellykor egészen meg is állott, azért óra marad minden épségében; — 's igy ha 6—20 esztendő helyett egy pár hét alatt is eljuthatni sajátunkhoz, nincs azért felforgatva a' törvénykezési rend, hanem csak javitva; — 's mert egy pár rendetlen nem pártoltatik 's nehány ugy nevezett 'nagy familia nem tartatik fen, midőn azonban a' rend 's nemzeti értelmesség nőtten nő, nem bomlik el azért a' haza.

Egyébaránt nem lehet ennél igazabb 'libere volenti non fit injuria, — 's igy maradjon meg a' régi is, 's álljon egyszersmind mellette fel uj systema. Igen könnyen megférnek egymás mellett. Én részemrül kölcsön senkinek egy garast se adok, ki a' régi systema örve alatt tovább is bujdoklani akar 's igy az másutt keressen pénzt; ha pedig kölcsönpénzre szorulok, szivesen az uj rend alá vetem magamat, mert örömestebb fizetek kisebb mint nagyobb kamatot, 's mert bona fide vévén fel a' pénzt, bona fide vissza is akarom fizetni; 's ha esztelenségem által vagy örökösim bitanglása miatt, én is ők is tenkre jutnánk, békével türném, hogy vegyék meg, a' mivel tartozunk, ha ugy kell, bőrünkön, ha egyebünket esztelenül elprédáltuk, vagy nem volt elég becsület bennünk arra vigyázni, a' mi tulajdonkép soha nem volt sajátunk. A' ki tartozásinak becsületesen eleget akar tenni, nem fél az lekötelezéstül, sőt a' nagylelkü némellyekben örömest is teszi, hogy ön indulatossága 's emberi gyarlósági ellen maga magának tegyen korlátot, — 's tán nem olly széplelkü örökösit — igazság szolgáltatásra kinszeritse.

Többnyire az is egyike azon számos előitéleteknek, mellyek a' társaságban igazság gyanánt adatnak 's fogadtatnak el, hogy szabadság ellen van 'magát valamire lekötni.' Az a' mit szabadon 's megfontolt önkényünk szerint teszünk, akármi legyen is, igazi szabadságunkra soha sem hozhat

csorbát. Senki sem fogja kérdésbe venni, hogy valamelly közjó előmozditására tett áldozatunk minket rabbá nem tesz; ha ez áll, ugy szinte olly kevessé vesztjük szabadságunkat, ha több esztendei vagy örökös hozzájárulásunkat önkényt igérjük 's az intézet sikere miatt — mellynek alapja soha sem lehet változékony jókedv, hanem valami bizonyos — magunkat meg is kötjük. A' társasági szabadság bája soha sem kap az által, a' mit mindegyik önkényesen az egész miatt áldoz fel, homályt; hanem azon mód által szeplősül gyakran meg, mellyel az áldozat tétetik. Az önkötelezés szabadsággal jár, 's ha nem volna szabad önmagát megkötni, akkor lenne igazán vége a' szabadságnak, melly csak akkor tünik el, mikor idegen kéz köt meg!

Az uj pénzbeli elrendelés olly hitelt fog adni, hogy 5 — 's 6tal, sőt 3 — 4el elég pénzt táláland az, ki hypothekát adni tud. Csudálni fogjuk, mennyi pénz tünend majd elő, ámbár egy garassal se lesz több, csakhogy egy kézben, hová előbb rendesen, de lassan minden esztendőben egyszer kétszer esett, szinte azon pénz most számtalanszor fog megfordulni. Nyitva marad az előbbi ut is, de azon pénzt lelni, tudom előre, senki sem fog, kivévén azt, ki a' régihez ragaszkodása miatt. Hitelt nem, de jó nagy kamatot kiván adni minden erővel. Ezt ellenzeni nem fogja senki 's éljen a' szabadság 's kivált olly belátás, melly megkülönböztetésnek 's privilegiumnak tartja 100tul 5nél 6nál magasb kamatot adni! Mindenki ugy fog tenni, a' mint neki legjobban tetszik, 's ezzel tudom minden magyar ember meg is lesz elégedve.

Ki uj rend alá veti magát, tudni fogja előre: hogy a' pénzbeli pör egy pár hét alatt lefoly 's hogy a' törvény mindenére kezet fog tenni, ha kötelezését nem oldja fel; 's igy ennek elkerülése végett vagy gondoskodni fog, vagy zugolódás nélkül türni, a' mire szinte maga itélte magát: ki pedig az ó rend mellett marad, annak is igazsága van, ha azzal is boldogulhat.

Senki nem akarja a' régi várat feldulni — Isten mentsen — 's az által hogy nagyobb kényelem 's kellemért itt

az ablakok üveggel rakatnak be, ott kandalló állitatik, ide kárpit vonatik 's oda alkalmas butorok tétetnek, gondolom a' vár falai nem gyengülnek, — de a' benne lakni való kellemesség, kivált béke idején, határ nélkül magasbra emeltetik.

Azon előitélet, mellyet számtalanszor hallunk, "eddig is jó volt, tehát ezentul is jó lesz," egy cseppel se józanabb okoskodás, mint p. o. ezek: 'mert eddig volt pénzünk, továbbad is lesz, — mert eddig éltünk, tovább is fogunk élni, — mert máig nem törött el kocsink, ezután se törhetik el, — mert már 14 esztendeig szolgál ezen ló a' postán, tehát még 14 esztendeig jól fog szolgálhatni 's a' t.'

A' természet szent törvényei egészen ellenkezőkép állanak. A' mi eddig jó volt, az éppen azért, mert a' mult időben volt jó, ma tán csak meglehetős 's utóbb még káros is lehet, mert minden elöre vagy hátra megyen a' világon. Ha pénzünket elköltöttük 's ujat nem szereztünk, nem az foly: hogy tovább is költhetünk, mert eddig is költöttünk, hanem hogy többé nem költhetünk, mert már a' mi volt, elköltöttük. Abbul, hogy fiatalságunkban sok mozgás, lovaglás, uszás 's több eféle egésségünkre vált, nem az foly: hogy 70, 80 esztendős korunkban is nagy hasznunkra leend, hanem hogy bölcsen cselekszünk, ha éltünk módját korunkhoz, nyavaláinkhoz szabjuk. — Azért, hogy kocsinkon nagy utunkban Cadixig 's vissza nem törött el semmi, nem az foly: hogy most megint Irkuczkra mehetünk bátran rajta, hanem hogy éppen az elkocsizott hosszu ut miatt kováccsal, kocsigyártóval — bognárral — kell szólanunk, nehogy gyalog járni kénytelenitessünk, — 's a' vén postalovat, nehogy hijába egye a' szénát, legjobb lesz kimustrálnunk 's a' t.

'S igy van minden tárggyal, minden intézettel a' világon; mennél régiebbek, annál szükségesb az utánalátás, gond, támogatás, javitás!

BÉREKESZTÉS.

Ki igen keveset vagy semmit se tud, annak természetesen fájdalmas a' tudatlansága miatti szemrehányás, 's kegyetlenebb alig lehet valami, mint 'a' tudományok 's isméretek hiját a' jó indulatuban nevetségessé tenni.' Nem sértheti ellenben a' kimüvelt eszüt, tudóst 's életrevalót olly észrevétel p. o.: hogy 'ő chinai nyelven nem beszél, uszni, kávét főzni 's a' t. nem tud. Kegyetlen igaz, annak, kinek egész tudománya ugy áll mint 2, olly isméretek hiját előhozni, mellyek ugy állanak mint 1 vagy $1^1/_2$, mert lehuzván a' n e m i s m é r e t e t a z i s m é r e t t ü l, annyi észprovisio marad csak, mellyen 'mint lelki szegénységen méltán pirulni kell. Ha ellenben az ismóret 's tudomány ugy áll mint 100, nem nagy csorbát okoz az egész észbeli funduson egy két három ismóret hija — bár mi szükséges lenne is — 's nem lesz az, kinek ebéli kis hátramaradás szemeire lobbantatik, ha egyébaránt igazságos, az által megbántva, mert mindent tudni lehetetlen 's azért mindent nem tudni nem szégyen; egy 's más hasznosra ingereltetni pedig 's felébresztetni inkább kivánatos 's köszönetet érdemel.

Fiatal magyar hazánkban olly valódi ismóretekkel bövelkedik köztünk sok, annyi a' szép nemes 's dicséretre méltó, hogy azon szó, melly a' pénzállapot nemismérése körül forog 's melly ezen munka tárgya, megbántó szemrehányás, megsértés nem lehet. Hogy pedig a' dologhoz nem értünk, vagy érteni nem akarunk, ha eddig nem mutattam volna is még meg, végre Olvasóim pénzes ládáikat 's erszényeiket vagy egyéb kincseiket hivom állitásim erősitésére bizonyságul. Azokban több eloquentia van, mint minden egyéb okoskodásokban, és szivrehatóbban szólnak mellettem, mint akármilly élő tanú;

és ki mondhatja köztünk, hogy egy kevessé több pénzre nem volna szüksége? Boldogok, kik ebben egyet nem értenek velem 's capacitálva nincsenek, mert ugy látszik pénzek elég van. De a' nagyobb rész tudom, ha nyiltan nem is — a' mi a' mostani Hitelt ronthatná, — belsőképen mindazáltal kezet fog velem.

'S tagadhatni e, hogy hazaszeretetünk sokszor csak puszta szó, és szép gerjedelem marad, mellyet a' szél hord el; 's nem mivel tisztátlan, vagy szineskedő kebelbül fakad, hanem mivel 'pénzünk nincs. Életünk legszebb idejit odahaza fecséreljük el 's alig teszünk emberhez illőt, midőn a' világ fergetegiben kellene tapasztalást 's élettudományt gyüjteni 's hasznos ismeretekkel édes hazánkba visszatérni; 's nem azért mert vakondok gyanánt félünk a' világtul 's csak határunkbul se merünk kibujni, hanem mivel 'pénzünk nincs. Gyermekink nevelésére, jószágink javitására, ön kelleminkre alig fordithatunk valamit, és szinte mindég krétát kell kezünkben tartanunk szünetlen számoló gonddal, hogy el ne bukjunk; 's nem azért mivel magzatinkat nem szeretjük, gazdaságinkat előmozditni nem kivánnánk, nem törekednénk, — 's alkalmas lakást, szép könyvtárt, tiszta cselédségét, jó asztalt, 's a' t. nem kedvelnénk, vagy olly különös mulatságunkra válna számadásink szoros és szőrszálhasogató vitele, 'a mi érzésem szerint majdnem elég elkeseritni az életet — hanem mivel 'pénzünk nincs 's igy mindenütt — köztünk maradjon a' szó, de ki kell mondanom — szegénységünk áll gát gyanánt legszentebb hazafiui kötelességink, kellemeink, kivánatink 's minden akaratink ellen.'

Egyik — 's a' legvagyonosbak közül — a' külföldet lakja, még pedig takarékossággal; másik egy két telet városban tölt, vagy jószágin kastélt állit; harmadik gazdasági próbákat tesz, nehány keleti vagy angol lovat tart — negyedik szivesen látja házánál jó barátit 's a' haza és külföld áldásit vig örömben osztja meg velek 's a' t. kiki tetszése szerint, ugymint urakhoz illik; 's mi sül ki belőle? Minden ember álmélkodására, többször mint nem, 'sequestrum. 'S mindenkinek

szájában; "az Istenért hová teheté pénzét" És mért? Nem azért, mert vagyonostul — kiben szinte olly hiba a' vagyont nem költeni, mint vagyontalanban többet költeni mint a' mije van — el volna tiltva az utazás, városban téli lakás, kastélépités, gazdasági próbatétel, keleti vagy angol lótartás, jó udvar 's a' t. hanem mert 'szegények vagyunk, nem birjuk jól magunkat'.

Fő okait előadtam 's a' tárgyat tehetségem szerint felvilágositottam, sokat azon szándékbul ismétlettem is, a' mi egyébaránt hiba, hogy némelly állitásom azon számosak elibe is jusson, kik munkámat felette száraz 's unalmas léte miatt rendesen nem olvassák, hanem csak itt amott szemelgetik; 's most se mondhatok 's ha végnélkül terjeszkedném is vizsgálatimban egyebet: hanem hogy a' Hitel 's pénzbeli rendelkezésink jó lábon nem állnak, jó karban nincsenek — melly pénzünk szükinek, vagy szegénységünknek valódi oka — 's hogy éppen azért, mivel egyéb számos intézetink igazán jó karban, erős lábon állnak, éppen azért józanabbat nem tehetünk azon nyilványos és őszinte vallásnál, hogy e' részben hátra vagyunk, és systemánk nem ér semmit — 's igy előre lépni 's abban javitást tenni kell.

'S ebéli hátramaradásunk, mivel annyi dicséretre méltó van bennünk, korunk 's körülállásinkhoz képest mi szégyenünkre válhat? N a g y s z é g y e n ü n k r e valóságosan, ha jónak hirdetjük, vagy palástolgatni kivánjuk, — a' mi egyébaránt mai világban senkinek hatalmában nincs többé, — 's a' mellett makacson maradunk meg a' mi helytelen, 's az idő lelkéhez nem illik ezentul; n a g y b e c s ü l e t ü n k r e ellenben, ha bebizonyitjuk a' világ előtt, hogy hátramaradni nem tudunk, 's ott hol hiányt érzünk magunkban, nőtten nő lángoló akaratunk 's győzhetetlen állhatatosságunk 'előre lépni, javitni. A' sok dicséretre méltót 's fényest pedig, a' mi bennünk van, és megengedi, hogy egész világ előtt bátran megvallhassuk: 'Ehez nem tudunk, itt hátra vagyunk 's a' t. — én hozzam elő? Én legyek nemzetem elsőségei 's diszei hirdetője, tárogatósiposa? Soha! Illy szennyet, illy salakot hozni

hazámra nem vágyom, mert igen is jól tudom, milly rossz illatú az 'öndicséret. Tegyék ezt külföldiek, 's minekünk csak az legyen legaggodalmasb gondunk, hogy ők tehessék is azt, 's mindenért 's mindenben dicsérhessenek 's magasztalhassanak is — mi hallgassunk. Vajmi szép 's tiszteletre méltó a' szerény érdem, 's nincs nevetségesb, kivált ha nem nálunk fordulna elő, mert igy inkább szomoru, 'némelly alkalomnál számos hazafit egybegyülve látni, kik egymást viszontagolva felhőkig emelik 's olly kicsapongó dicséretekkel 's émelygetős hizelkedésekkel tömjénezik, hogy a' józan gondolkodó igy szól magában: 'Hazám illy aljasodásra, illy rothadásra jutottál immár! — Nincs a' világ évrajziban név, nem lehelt Athenében 's Rómában ember soha, kihez sok gyáva és semmi egyéb mint csak hiu hazánkfia nem hasonlíttatott volna. Nézzük csak gyalázatunk 's porba csuszásink számtalan tanujeleit, elég van kinyomtatva — 's Aristidest, Demosthenest, Leonidást, Catot, Brutust, Scipiót végnélkül találunk bennek; mintha köztünk csak ugy termenének, mint a' káposzta vagy dinnye! — Nem illy szolgai dicséret emelheti halandó embertársinkat magasb lépcsőre, valóban nem; mert a' lelki rab csak ugy szól, mint haszna vagy félelme sugja; 's valóban a' nemesb és büszkébb érzésü — mert semmit se gyülöl erősebben rossz társaságnál — ollyasokkal, kiknek minden érdemek 's becsek nem egyéb születésnél, titulusnál, kincsnél, egy helyen állni nem kiván 's ha azok dicsértetnek, ő inkább egészen ismeretlenül 's taps nélkül ohajtja hazafiui kötelességit gyakorlani 's folytatni; mert a' szolgaszájbul jövő dicséret előtte csak bántalom, 's tudok ollyanokat is, kiknek némelly ajakrul rágalom 's gyalázás jobb izün esik, mint minden magasztalás 's felhőkig emelés eshetne.

Nem fogok én hazám dicsérője soha is lenni, mert az arra nem szorult, 's egyébaránt magamat olly szoros kapcsolatban vélem hazámmal, hogy annak dicsérete nem látszik előttem helyesbnek, mintha valami rokonomat vagy önszemélyemet magasztalnám, 's ha valamiben kivételt merek tenni, az egyedül és kirekesztőleg csak közjóra czélzó adakozásunkat

érdekli, mellyel bátran előállhatunk, mert abban sok nemzet előtt elsőséget érdemlünk.

Sok azt gondolja, hogy az ugy nevezett 'közlélek, melly önhasznát a' közhaszon mögé teszi 's azt csak az egész előmozditásában 's felemelkedésiben keresi, nálunk kimult, és az önszeretet 's öntekintet ki nem irtható gyökeret vert, melly minden nemesb érzések kifejlődését gátolja; — de koránt sincs ugy, jól tudom én azt; 's alig van ország, hol mesterkéletlen, igazi 's felemelkedett hazaszeretet több mellben lángolna, habár titkon is, mint hazánkban.

A' siker hija elvégre a' legállhatatosbat is elgyengiti, elijeszti; 's az, ki, teszem 9 esztendeig bajjal 's mindég kárral vetett buzát, 10ben végre abban fogja hagyni. Hazánkban szinte minden, a' mit eddig magányosak 's társaságok próbáltak, csak elbomlást, összedülést, elhibázottat mutat, szóval: a' sikeretlenség czimjét viseli. 'S mennyi fundatio — alapitvány — mennyi áldozat van, mellyek lételét a' nagyobb rész azért nem is gyanitja, mert sikerek nincs; sárba vannak dobva 's hasznok tudatlanul vagy elfecséreltetett, vagy idegen kezekre jutott — 's még is — 's *itt az igazi hazafiság meg nem csalható jele* — még is kész a' nagyobb rész legkisebb meghivásra is minden ollyashoz járulni, a' mi a' közjó előmozditását igéri, azaz 'készen állnak mind a' becses buzát még tizedszer is elvetni.' 's *ezen vakság, szép remény fejében minden hasztalan törekedést 's fáradozást elfelejteni tudni 's uj erővel mindég kiállni, teszi azon magyar nemzeti szellemet, mellyet köztünk kiki érez, de tán senki világosan még ki nem mondott*, 's melly országunk egykori bizonyos felemelkedését, a' mit senki se gátolhat, nyilván igéri.

Lenne bár egyetlen egy classicus emlékünk, mellyet gyermekinknek 's a' külföldinek édes büszke érzéssel mutathatnánk: "Ezt őseink nagy áldozatokkal állitották, azt számos esztendő lefolyta után mi fogjuk végezni hazánk diszére." Lenne olly végbe vitt tárgy szemünk előtt csak egy! — melly-

hez több esztendőig érzékeny 's szinte fájdalmas áldozatokkal járultunk, mennyire emelné az lelkünket! Ismérem én a' Magyart, — illy egyesülési jelek alatt, mellyek az igazi nagyság czimei 's mellyeknek eddig mindég hijával volt, szépen egybe olvadna 's egy testté válna mind azon számtalan felekezet, mellyet vallás, irói gőg, státus, személyes haszon, mania 's a' t. ugy mint a' könnyen eldarabolható követ a' fövény, eddig egymáshoz csak gyengén tartott 's hazánkat töredékeny mosaikhoz tette hasonlóvá, midőn ha akarnók, olly könnyen válna gránittá.

Nem tagadhatni, hogy ezen közlélek él bennünk 's hogyha legnagyobb áldozatokra mingyárt készen nem vagyunk 's oda nem is adjuk mindenünket, nem azért akadozunk, mert szivesen 's édes örömest nem tennénk mindent, a' mi csak telik tőlünk, hanem mert félünk, hogy nagy áldozatink haszon 's jel nélkül ugy oszlanak el, mint egy csepviz a' tengerben, azaz: ugy mint eddig szinte minden áldozatink sokszor csak nyomdokot se hagytak magok után. 'S nem ugy van? De errül ne szóljunk többé, nehogy lelki nagyságunkon bámulni látszatnánk, mintha a' Nagy és Szép nem könnyen vehetné eredetét keblünkben.

A' sok részbül pedig, mellyek nem csak összekapcsolva nincsenek, de vonzó erő helyett még szinte visszalökő erőt rejtenek magokban, mikép lehessen alkotni gránitot, valóban sokkal könnyebb mint gondolnók: 'csak igen messze ne keressük a' ragaszt, hanem magunkban. Kiki szeresse felebarátjában a' hazafit 's embert, 's ne nézze, mi módon vet számot Istenével 's melly uton igyekezik mennyek országát elérni; ne kárhoztassa iróbajtársát — be jó illik ide ez a' baj! — mert teszem némellykor e-t ir ö vagy j-t y, vagy bul-t rul-t ból ról helyett, 's a' t.; ne üldözze honbeliét csak azért, mert Gróf vagy Báró 's viszont, 's végre ne vessen meg senkit, mivel tisztviselő, kereskedő, polgár, vagy paraszt 's viszont. A' gránit-erejü egész alkotása egyenlően függ mindegyiktül, csakhogy valóságosan 'használás 's ne fénylés élessze lelkét 's az tiszta legyen

minden irigységtül. Ebbül áll az egész mesterség 's ebben kiki mester lehet, — milly felséges érzés!

Egyébaránt nem lesz itt felesleg, hogy hazánk utóbbi felemelkedése előmenetelét 's hogy az mi módon történhet, még tisztábban láthassuk — egy két szót mondani a'

KÖTELESSÉGEKRŰL.

Hol kötelesség van, ott jusnak is; hol pedig jus, szabadság 's privilegiumok vannak, ott bizonyosan kötelességeknek is kell lenni! Ezek elválhatlanok, a' különbség egyedül az: hogy első esetben mind azok, kiknek polgári életek csak kötelességik által tünik szembe, 'jusaikat számtalanszor tapasztalják áthágatni, másodikban pedig mind azok, kik szabadok 's privilegiumokkal birnak 'kötelességikrül közönségesen el szoktak felejtkezni.

A' magyar Nemes olly irigylésre méltó helyezetben él a' világon, hogy szerencsésb sorsu szülöttet csillagunkon találni bajos. Ha leveleket 's ujságokat házátul eltilt 's izmos kapusa van, ki várába nem ereszt senkit, élte fogytáig azon édes andalgásban ringattathatja magát, hogy ő egy külön 's boldogabb planeta lakosa, mellyben minden csak öröm 's vig időtöltés, gond, fáradság, munka pedig semmi. Ő az országnak semmiféle terhét nem viseli, nem adózik, se nem katonáskodik, se gyülésre nem jár, ha nem akar; — mert ezeket mind mások által vitetheti végbe — szóval: őtet az Alkotó felséges jó kedviben ollyanná teremté, ki a' világ legszebb örömire 's az élet legédesb érzésire született! És, gaudeant bene nati!

Vannak köztünk -- gondolná e az ember -- kik Magyarországnak 500dik, de ollyanok is, kik hazánk 100ad részét birják, söt még olly dusak is, ha minden erdőt, homoksivatagot, mocsárt, havast és szigetet, mellyek a' világon vannak, felszámolunk is, kik az egész földkerék 17.000dik, Európa 1100dik, az Austriai birodalom 86dik és szegény jó anyaföldünk 30dik részének urai!

'S ha egy illyes ur reggel felébred 's csak pillantatig emeli szivbeli gerjedelmit az örök Tökéletességhez 's boldog sorsát számos millió embertársiéval hasonlitja össze, kik csak márul holnapra se tudják, mint fognak élni, fejeket hová fogják hajtani; mikép lehet ...... annyi istenajándékért nem éreznie legbelsőjében egy bizonyos ellenállhatlan vágyást, bőven nyert áldásiért nem csak üres szavakkal, de valódi tettek által is mutatni hálát? —

'S im ebbül foly legszentebb kötelességink egész tartalma! Melly nem egyéb, mint 'Szép sorsunk — melly a' kegyes istenek ajándéka — férfias fentartása egy részrül; a' haza diszére 's felemelkedésére buzgó törekedés pedig más részrül.' Ez teszi az igazi el nem fajult jó Magyar életkörét! Ezek közt mozog 's fáradoz ő mig lehell, 's nem ugy mint sok, ki se védelmezni nem tudja Isten ajándékit, se érettek tettbeli háláját nyilványositni. 'S milly közel áll hozzánk mind ez 's melly ritkán jut még is eszünkbe! 'S midőn Cicerot de officiis etc. etc. elragadtatással olvassuk 's másutt a' hazafiság dicső tetteit felhőkig emeljük — magunk nem vagyunk jó 's buzgó hazafiak; vagy a' mi több, még azon keveseket is, kik azok, rágalmazzuk, üldözzük! De éppen, — mivel a' legegyszerübb 's legtudatlanabb is ki tudná segéd nélkül találni a' halhatatlan tettek ezen szent forrását, azért nem akadunk közönségesen rá, hanem mindég másutt 's másban keressük a' hibát, melly, mint már többször ismétlém, csak magunkban van.

Nézzünk magasb helyre 's tekintsük kegyes Fejdelmünket, Ő általa legnagyobb veszély közt is mindinkább erősödött a' királyszék 's a' szerencsés kormányos minden zivataron keresztül végre áldott békeséget hozott népeire; azonban legmagasb helyezetében mennyit fáradoz! mennyit munkálkodik! korán reggel 's későn estve, midőn mi annyival alacsonyabb helyeztetésüek tán még álom karjaiban vagy még örömek közt vagyunk. Urunk dicső fenségében mint hatalmas király él, de egyszersmind legnagyobb lélekismérettel gyakorolja szent kötelességit. — Tegyen kiki köztünk önkörében

ugy, mint Ő magas helyén; kövessünk olly szép példát, mert mennél nagyobb a' születés, kincs, talentom 's több az üres idő, annál többet vár tőlünk a' haza, és méltán. Ezen lépcsők szerint kiki ön álláshelyén könnyen átláthatja 's minden tanitó nélkül elismérheti kötelességit, 's nagy fáradság nélkül észre veheti, teljesiti e azokat, vagy sem.

Sorsunk legédesb oldala pedig az, hogy mindent, a' mit hazánk előmenetelére tenni akarunk, *önkényesen* teszünk. 'S ezt hivom részemrül legszebb privilegiumunknak; mert vajmi kinos valamire kinszerittetni, a' mit tenni nem szeretünk 's önkénybül nem is tennők! ellenben nincs szabad mellnek édesb érzés, mint 'még a' legveszedelmesbhez is' szabadon járulhatni.

Független helyeztetésünk 's ebbül folyó természetes kötelességünk következésiben pedig látunk hazánkfiai közt vagy igazán jó vagy egészen elromlott embereket; középszerü e tekintetben alig van. Kik irigylésre méltó sorsokat észrevették 's azt szem előtt tartják, hálaérzésbül készek mindenkor éltek- 's mindenekkel a' haza mellett kiállni; kik pedig azt gondolják, hogy a' magyarföld része nekik *cum omni et pleno jure competál* 's ők jobb 's nemesb csontbul 's vérbül származtak, mint a' haza többi lakosi, 's igy csak ünneplésre 's minden örömek kiüritésére születteknek vélik magokat a' nélkül, hogy mind ezekért legkisebb jót vinnének végbe, -- azok valóban megvetésre méltók 's megrakva a' nemzet utálatjával egyedül az által használhatnak honunknak, a' mit megemésztenek — vagy szégyenünkre kün a' világban hordozzák állati kéjek közt 's unalomban gyalázatos léteket.

De a' mihez könnyen jut az ember, azt közönségesen nem becsüli 's másként bánik azon kincsel, mellyet szerzett, mint a' mellyet világba léptekor már készen talált. Hány volna kész e' föld gömbölyegén feláldozni vérének egy részét, ha helyünkre léphetne, mig mi szabadságinkat sokszor nem csak nem becsüljük, de szinte lábainkkal tapodjuk. Sok az által gondolja megmutatni felsőbbségét 's kiterjedt isméretit, hogy hazánk hiányit 's hibáit minden tekintet 's kimélet nélkül 's

kivált idegenek előtt rendre kürtöli 's még ollyasokkal is megismérteti, miknek csakugyan rokonok közt kellene maradni; — nem tesz ellenben javitásokra legkisebbet is, sőt még azt rágalmazza 's kárhoztatja, ki azon fogyatkozások gondatlan hirdetése helyett honbeli józan társaival inkább tanácskozik, mi módon lehetne segitni 's orvosolni rajtok.

Haza sérveivel és szennyeivel dicsekedni csak alacsony vagy gyáva lelkek sajátja, azoknak el nem ismerése 's tán még felhőkig emelése — mint sokszor tapasztaljuk — ellenben vakság 's tudatlanság jele. Nem tudom mellyik veszedelmesb 's ártalmasb; de valamint csak az valódi Magyar, ki jusait védelmezni, egyszersmind Uráért vérét ontani 's hona előmeneteliért legszebb javait feláldozni tudja: ugy csak az érti hazafi kötelességit józanul, ki a' hiányt, a' csorbát látja, de azon egyszersmind tehetsége szerint segitni törekedik is.

A' kormány érettünk mindent nem tehet, ugy mi földesurak mindent jobbágyinkért nem végezhetünk. Minden rendnek van külön foglalatossága 's máséba nem elegyedhetik a' nélkül, hogy az egész rendes forgását zavarba ne hozza. A' földbirtokos helyezete ollyan, hogy azon a' józan gondolkodó 's ki a' külföldet is bejárta, és igy Eldoradorul vagy Utopiárul többé nem ábrándoz — nem panaszkodhatik, mert lehető jobb lételünket semmi a' világon nem hátráltatja, csak ön apathiánk, tudatlanságunk 's a' legkárosb előitéletekhez bojtorjány ragaszkodásunk. Nem panaszkodhatik ellenben a' jobbágy, ha földe, rétje 's a' t. elég, 's bátorsága van, hogy természeti jusait áthágatni soha se tapasztalhassa. Nem a' Király hibája, ha rossz gazdák vagyunk és szép birtokinkat elpazaroljuk; hasonlókép nem mi tehetünk arrul, ha jobbágyunk rendesen se nem szánt, se nem vet, földeire trágyát soha se hord, hanem resten 's korhelyen éli napjait.

Ha a' kormány a' földesurnak módot ad, benne bizik 's tenni hagyja, ez pedig a' jobbágynak bizonyos és bátorságos birtokot nyujt, akkor egy rész se panaszkodhatik — 's ön köriben minden hátramaradásának senki más nem oka, egyedül önmaga, akárhogy akarná is másra tolni a' hibát. 'S

igy midőn a' kegyelmes Isten magyarföld birtokossá teremtett, én legalább önkötelességimet szeretem mindenek előtt fejtegetni 's ezen értekezést legfőképen 'velem egy helyeztetésüekhez intézem. 'S ime nyiltan azon vallást teszem: 'hogy hazánk előmenetele 's magasb felemelkedése legfőbb gátjai mi tehetősb birtokosak vagyunk.

Ha az alacsony sorsu és szegény tudatlan 's előitéletekkel teljes, szemére vetheti e azt a' magasb születésü, a' dus, ki tán egy kis külső simitáson kivül még tudatlanabb, 's lerázott hazai előitéletek helyett sokkal veszedelmesb külföldi balitéletekkel 's legkicsapongóbb ujitások szomjával tér vissza hazájába? 'S ha erkölcse 's esze határtalanul jobban ki volna is csinositva 's az élet minden előre látható 's nemlátható eseteire felkészitve, azért jobbnak tarthatná e ő magát azon sok számos hazafi-társainál, kik csak nagy fáradsággal kis körben, és szinte csak önmagokbul szerezhetnek valódi tudományt 's élettapasztalást? Midőn a' tehetősnek egyedül kényétül függ önmagát kipallérozni, az egész világ 's legjelesb emberek társalkodása nyitva, postalovak, hajók, egész könyvtárok 's facultások szolgálatjára — azonban a' tehetetlen szinte mindenbül ki van zárva 's könyveket is alig szerezhet 's cseléd és szolga közt kénytelen tölteni élte legszebb napjait! 'S még is nem csak a proportione, de valóságosan több igazi 's férfihoz illő tudomány van Magyarországon a' közép, mint a' fő rendüek közt.

Ránk gazdagabbakra nézve ez milly szomoru phoenomenon! Némellyeknek tudom, ezen szert elnyelni keserü lesz. Sajnálom! de tán használhat, adná Isten! 'S mennyi jót és hasznost lehetne még belőle következtetni! De a' jóvérü elérti földije barátságos tanácsát; kiben pedig elfajult a' vér, annak még sarkantyu se használna. Azonban az illyesek lassan lassan ugy is kihalnak országunk hasznára és az emberiség diszére.

De valamint igazi bölcseségünk 's ebbül folyó lelki tisztaságunk 's nemesb vágyaink hija legfőbb gátja hazánk

emelkedésinek — mint imént emlitém — szintugy sarjazhatik, ha lelki tehetségünket jobban kifejtjük, egyetértő, elszánt 's állhatatos akaratu kézfogásunkbul 's egyesülésünkbül minden 'a' mi jobb embernek édes, nemzeteknek disz, uralkodóknak fény.'

Ha országunk nagyjai 's tehetősb birtokosai egy és más közhaszńu czél végett mind egyet értenének 's közakarattal 's közerővel törekednének a' haza javát előmozditni, mi lenne néhány esztendő, mi félszázad mulva honunkbul? Mi volna nehéz, mi ki nem vihető?

''S csak illy módon 's illy uton emelkedhetik leginkább magyar honunk'

Tudom illy okoskodás nem csak az elaljasultakban — kik magasb repülést senkiben sem sejditnek, mert magok mindég csak földön csusznak — de még sok szebb lelküekben is 'jámborszivü álom és szép ábrándozás képében jelen meg, mint valami eszközölhetlen, mint valami, a' mi soha és sehol se volt még 's igy nem is lesz.' De könnyen szembetünik, hogy én éppen nem evezek levegőben, hanem csak azt hiszem 's kivánom, a' mi lehető 's minden becsületes ember kötelessége, 's nem költők elmefuttatási vagy ábrándozók szelid ohajtási.

Ha más országban közhasznu dolgok elősegéllésétül kiki elzárja erszényit, megbocsáthatónak tartom, 's tán én is ugy tennék, ha ott laknám, mert jövedelmem egy részét a' kormány vonná le adóul 's az országlás terhét viselni segitné. Némelly vidéken a' jövedelem ugy áll mint 100 's abbul 60 azé, a' kié, 40 pedig adó. Illy helyezetben 'kötelességi alapim ábrándozások volnának, nem tagadom; — de munkám kirekesztőleg Magyarországnak, magyar rokonok számára 's magyarul van irva. ...... Ezt nem kell felejteni. — Azon 40 a' 100tul, de ha egyetlenegy volna is csak, nagyon megkönnyiti a' lélekisméretet 's egészen megváltoztatja az esetet 's azt másutt szinte nevetségessé teheti, a' mi nálunk semmi egyéb, mint hideg vérrel átgondolt 'szent kötelesség.' 'S ki nálunk 1, 2, de 20 négyszeg mérföldet bir — 's abbul

a' mit termeszteni tud, egy garas se vonatik le, nem fogja e maga legigazságtalanabbnak itélni — ha csak egy pillantatig veti rá gondolatit 's Istenben hisz — hogy ő mindenbül ki van hagyva, a' mi az igazi polgár becsülete 's disze, 's nem fog e maga magán elpirulni: hogy illy különböztetésért, illy tetemes áldásért, 'eddig önkényt nem tett már sokkal többet, mint a' mit más hazákban tennie kellett volha.

A' legszabadabb emberek adót fizetnek, egyre 's másra kinszeritve vannak, csak a' magyar Nemes nem fizet semmit 's napjait töltheti mint neki tetszik. Az eset egészen különböző nálunk és másutt, 's azért gondolatim is a' kötelességrül egészen más szinüek 's más értelmüek lehetnek, mint a' millyenek eddig ismeretesek a' nélkül, hogy kicsapongók volnának, mint a' millyeknek tán első tekintetre látszatnak.

'S ha általjában a' magyar Nemesség tulajdonit 's charactere fővonásit legmélyebb gyökerinél vizsgáljuk, nem fejlik e ki nyilványosan előttünk: hogy ezen most emlitett kötelesség alapjait az igazi Magyar születésétül fogva mindég szivében hordja, habár azokat világosan soha ki nem fejezte is? Honnan fakad azon bálvány-imádása anyaföldéhez, törvényes királyához rendithetlen hűsége, hazája felemelésére 's legnagyobb áldozatokra készsége, mellyek őtet minden nemzetektül megkülönböztetik? Nem másunnan, mint az igazság azon örök szent forrásábul: 'hogy a' hol jus, szabadság 's privilegiumok vannak, ott bizonyosan kötelességeknek is kell lenniek.'

A' jobb lelkü ember, ha már ifjusági heveibül kihült, legszebb örömit hazája előmenetelének eszközlésében találja, 's lelke soha sem lehet nyugott, mig maga magának csak azt mondhatja: "N e k e d h a z á d m i n d e n t a d a 's t e h a z á d n a k s o h a s e m m i t." De illy elaljasodás messze van még tőlünk; számtalan 'i g a z i n e m e s, 's nem csak magyar Nemesember, lakja még országunkat. Tudom én azt jobban mint sok ki azt hiszi: 'hogy már mindennek vége, 's a' legszebb gerjedelmek 's legállhatatosb munkálódások is hasztalanok már ezentul, 's igy inkább jobb hiába nem fára-

dozni.' Eképen gondolkoznak sok erős vár félénk védei, kik erősségek elbomlását 's összedülését várton várják és szinte ohajtják: hogy a' védelem terhitül 's veszedelmitül szabadok legyenek egyszer — 's rabságban, bár mi rut legyen is az, legalább élteket menthessék meg.

Azonban a' ki szendereg vagy elaludt, az nem halt még meg, sőt jóizü álmábul még elevenebben szokott felébredni. 'S ha köztünk sok csak fruges consumere nati gyanánt tiporta is eddig a' földet, nem halt még azért meg, korántsem, hanem csak alszik. Nehány kevés, igaz, olly tompulásba van merülve, hogy e' szomoru nyugvásbul, melly kábakórság inkább mint álom, a' végső itéleti trombitán kivül semmi egyéb nem képes őket felserkenteni; — vegetáljanak egyébaránt vagy éljenek illyesek növény vagy állati módra mint eddig, tovább is, nem nagy gondom; csak a' világ Ura őrizzen minket olly álmaktul, millyeket ők álmodnak némellykor 's annál józanabbul ébredjünk fel mi, egy nemesb aera Hiv fiai! —

Nyerjünk szép diadalmakat önmagunkon, merjünk nagyok 's igazán nemesek lenni, 's mondjuk ki himezés nélkül: 'hogy az, ki szerencsés helyezetünkben a' közjóra törekedésbül akármi szin vagy ürügy alatt kivonatkozik 's hazája boldogitására legjobb tehetsége szerint nem tesz mindent, semmi ember 's a' haza gyalázatja, mint viszont az — 's ezt is szemben tartsuk — esztelen 's olly házba való, millyen Magyarországban még nincs, ki többet vesz vállaira, mint a' mennyit elbirni tud 's gyenge velejü ábrándozásiban mindég vérét önteni 's mindenét a' haza oltárán akarja feláldozni, midőn vére 's értéke csak ugy használhat igazán honjának, ha az első se lassan se sebesen, de rendesen foly, 's nem ám a' földre, de ön becses ereiben; a' másik pedig, ha a' józan veleélés őtet mindég a' tehetősek közé állitja is, mert mit ér az akarat tehetség nélkül?

Bölcsebb azt önkényesen 's nemes indulattal tenni most, mire az idő 's világ szelleme előbb utóbb mulhatlanul ugy is kinszeritend; mert akárki mit mond, olly igaz, mint a' napfény: hogy mostani világban, midőn kiki lát, gondolkozik,

okoskodik 's annyi jő ad fractionem panis, 'nem erős lábon áll olly Rend, melly még naprul napra nőtten nő — 's az ország minden javát huzza, és semmi terhét nem viszi.

'S ha szivünk nem sugalja is munkás és bőkezü járulásunkat a' haza előmeneteléhez, fogadjuk legalább eszünk tanácsát! Tudom sok van köztünk, ki soha sem álmodá azon szép álmot: hogy hazafiai 's az emberiség javára feláldozni magát édes, 's igy ébrente azok hiv szolgája valóban nem is lehet soha. Milly szánakozásra méltók illy állati tengetegek, kik az ember legszebb örömit nem is gyanitják, sőt sokszor, a' halhatatlanság honjában élőket 'rendetlen képzelgésik miatt, mint ők mondják, sajnálják; midőn inkább ők igen is földi szagokért legkisebb irigylésre sem érdemesek. Azonban midőn hazánk lakosinak, ha nem is szép de ugyan nagy része illy érzésü, és számos feje 's nem szive szerint cselekszik, 's inkább az önjót mint a' közjót tekinti; én mind azokat, kiknek szivek se nem tágul, se össze nem szorul, akármi legyen is Magyarország sorsa, 'eszek nevében kérem 's intem: legyenek a' szó egész értelmében jó hazafiak, mert ha becsület, dicsőség, hazafiak szeretete nem mozditóok is előttök, tekintsék nem csak a' hasznot, melly áldozatikbul valaha bizonyosan rájok sokszorozva háramland vissza, de még inkább 's legfőkép 'ön 's kivált utóik bátorságát.'

Sziv és ész egyenlöen helyben hagyja kötelességalapimat, 's illyesekkel önmagát végre nyilványosan megismértetni 'nemességünk nemesitése.

Ebben is milly szerencsések vagyunk! Legszebb honi tettinkbül legnagyobb haszon is foly, 's az, a' mi diszünkre 's nemzeti fényünkre szolgál, egyszersmind nagyobb bátorságunk talpköve. A' mi sorsunk ollyan, mint a' boldog vőlegényé, ki vakon 's csak szépségi 's kellemiért imádja szive édes rokonát, 's később, midőn az Istenek serlegébül az élet legégőbb kéjit már kiürité vele 's csendesb és tartósb örömek után vágy, még azt is veszi észre, hogy igen sok pénze is van bájos hölgyének.

'S ugyan mire lehet — ha magunkkali megelégedés fő szemügyünk, 's azon belső csend, mellyet minden halandó némiképen megnyerhet, ha egyébaránt meg is tagadták tőle az Istenek a' szerencsét — mire lehet, mondom, fáradságot 's áldozatot eszesebb 's ügyesebben forditni 'mint a' közjóra? Ki pénzét csak vendéglésre költi, az által egy jó barátot se szerez, de mindazokat megsérti, kiket szivesen látna ugyan házánál, ha palotájába több férne — 's igy minden egyébben. A' legnagyobb szépség is elhalványul, a' legjobb ló is kiadja páráját; egymásra halmozott gyüjtemények, mellyeket senki sem néz, egymásra rakott könyvek, mellyeket senki nem olvas, rutul elporosodnak 's a' t. Közhasznu intézetek ellenben, csinos épületek, mellyekben a' nemzet kincsei tartatnak 's mellyekbül a' köz-értelmesség nőtten terjed, szép hidak, jó utak, helyes communicatiók, virágzó vidékek, mellyek a' hazát gazdagitják, midőn mindenki sorsát javitják 's emelik, századokon hatnak keresztül 's kétségen kivül jobban kielégitik lelkünket, mint közönséges pénzfecsérlésünk. Valóban tágosabb billikombul 's nagyobb kortyokban innók az örömet, ha az egész világ előtt illyeseket tudnánk előmutatni, mint mikor magányba csukva olvassuk aranyinkat, 's rettegünk, ha nyitva áll a' ház, 's éjenkint ebeink nyugtalanok; vagy minden értékünket egy felette nagy kastély rakására forditjuk, mellyet "magunknak épitünk, 's melly nagy pompája miatt nem ritkán ugy áll a' nyomoru falusi kalibák közt, mintha gunyolni akarná azokat; vagy ha előitéletink, tudatlanságunk, 's hiúkodásunk következésiben odahaza őrizgetjük juhainkat, hazánkfiaival ellenségesen élünk, 's egyedül magunkat, 's csak mindég magunkat ápolgatjuk, vagy 'a mi több, bosszus kajánsággal mások törekedésit gátoljuk 's a' t.

A' mi pedig legszebb 's megint legszerencsésebb, hogy a' közjóra törekedés, 's önmagunkért 's mieinkért való fáradozás egyenlően kitelik tőlünk, 's csak úgy tesz bennünket hasznos 's egyszersmind boldog polgárokká, ha ezen kötelességeket egymás mellett gyakoroljuk is. A' jó hazafi egyszersmind jó gazda is lehet, 's kell is lennie, mert csak

a' takarékos és jó rendü lehet közönségesen hasznos 's nem csak lármázó hazafi. A' községért munkálódás ellenben lelkünket az önbecsérzésnek azon édes csendével tölti be, mellynek végeztével magunk dolgainak vitele könnyünek, minden egyéb foglalatosságok pedig mulatságnak látszanak. Milly jó izü, munka után pihenni! Ki nem érzette azt, hát még olly munka után, melly nem csak a' testet fárasztá, hanem egyszersmind a' lelket magasbra is emelé!

Eledel nélkül sem állat, se növény nem élhet, nem lehet. Ugy az ember se; csakhogy neki még többféle eledelre van szüksége. 'S valóban mi mindenét kell táplálnia, minekelőtte azt mondhatná magárul "emberhez illendően élek"? — Eledel kell testének, mert a' nélkül meghal, 's mennyiféle: étel, ital meleg, álom, 's a' t. Eledel fejének, mert a' nélkül állat marad 's milly különféle: társasági rendszabások ismérete, ház körülti munka, világi tudomány 's a' t. Eledel végre szivének, mert máskép vad marad, 's hánynemü: fiui, rokonbeli szeretet, barátság, szerelem, hazaszeretet 's a' t.

Már, ki csak testét hizlalja, annak esze végre faggyuvá, szive pedig kiaszott bőrré válik; ki csak eszét táplálja, sovány, embergyülölő, gyenge, félördög leend; ki ellenben kirekesztőleg csak szivbeli eledelekkel él, nem egyeb testesült sopánkodásnál. 'S igy complicált létünkben nem lehetünk egyoldalu táplálattal belsőkép nyugottak 's megelégedtek. Mert bár mi fényes legyen is bőrünk, bár mennyit tudjunk is, 's a' világ szépei bár milly nagy számban enyhitsék is szivszomjunkat: lesz azért, ha ezen eledelek csak egy neme kimarad is, mindég valami üresség mibennünk, mellynek neve ifjukorban u n a l o m, vénségben pedig é l e t g y ü l ö l é s.

Ezen utólsókbul bátran azon következtetést huzhatjuk: 'hogy a' magyar Nemes, ha egyéb nem akar is lenni, mint örömekben sokáig 's undorodás nélkül uszó sybarita, bölcsebbet nem tehet: m i n t h a i d e j e 's é r t é k e e g y r é s z é t h a z á j á n a k s z e n t e l i, mert igy elnyelvén a' férfiasb eledelt, többi tápláléki, mellyeket magához venni szokott, majd annál jobb izüen fognak esni, 's nem olly könnyen irtózást

okozni; mint vajmi jó a' fagyalt, hideg ital, könnyü sütemény 's illyesek; de minden bizonnyal hamar csömört okoznának, ha annak idejében nem volna marhahus, jó kenyér, Érmelléki vagy Váli bor 's t. illyek elégségesen kész szolgálatunkra.

Ha valamit mondtam eddig, a' mi egyenesen az életbül van véve, ugyan nem ezen utólsó állitásom igazsága e az? Hijába gondolja elrejteni a' mélyebben néző szemei elől — a' nevető ajak, pillantati jókedv, táncz, ünneplés, nagyság. vagy hogy jobban mondjam, a' vén név, hosszu titulus és sok pénz körülményei — azon belső epedést 's életunalmat, melly némelly honbelit boldogtalanabbá tesz legutólsó jobbágyánál 's legalacsonyabb cselédjénél. 'S hány lenne köztünk megelégedett, ki ma éppen nem az, ha csak vagy egyszer jutna eszébe megpróbálni: milly könnyü 's jutalmazó 'jó hazafinak lenni'; soknak — ki mindennel bővelkedik, a' mit e' világ csak nyujthat embert boldoggá tenni — kaczajt vagy szánakozást érdemlő életunalma nem abbul ered e, hogy kirekesztőleg csak maga dolgait és önszemélyét hordozta 's hordozza keblében, 's az örömek szük köriben forog; midőn születése szerint olly dicső sphaerában haladhatna, millyen csak kevés 's kiválasztott lények pályatére, 's mellyen virágokkal ékesitett életut, myrtus koszoru, Istenek itala, hazafiak dicsérete 's halhatatlan név már bölcsőtül váltva kisérik a' halandót. — Ha végre mind ezek egymás után eltünnek, 's ezen dicső kisérők helyett unalom, csömör, életfáradság, hazafiak gyülölete, idegenek megvetése, tüskekorona 's a' t. környezi csak fejét 's lakja palotáját, 's fizetett szeretőt és fizetett jóbarátot kivéve, csak az társalkodik vele, ki düledező udvarábul egyet 's mást akar szerezni magának, ki tehet róla? egyedül őmaga!

Az ember lélek és test, 's az elsőnek örömei, ha földi szennyein valamennyire túlemelkede már, sokkal felülhaladják az agyag legforróbb vágyainak kielégitését. És még is sok — a' min senki sem csudálkozik többé, mert mindennapivá lön — ugy szólván éjjel nappal azon töri fejét: mikép hagyhassa 'dicső pályáján Sardanapalt messze hátra; midőn azonban

legszebb 's legédesb lelki örömeirül 's jusairul elfelejtkezik, 's azoktul békes türéssel hagyja magát megfosztatni, vagy a' mi több, azt maga cselekszi, maga hajitja el 's ön lábaival tiporja azokat semmivé! — És számos palotáinkat nem lakják e illyes Izék, mellyek szomoru de legnagyobb szerencséjekre nem is gyanitják, mennyit vesztettek azon kivetkeztetés által, mellyet moraliter személyeken végbe vinni engedtek, vagy magok tettek; 's milly kár, hogy dicsö czéljokat elhibázták 's az emberiség gyalázatjára legszebb ékességiktül megfosztva hitvány ágyasok 's pénzes zsidók rabjai, midőn őket az Alkotó hatalmas urakká teremté, kik mind csatapiaczon, mind országgyülésin olly sugárzó fényben jelenhetnének meg!

'S mennyit nem lehetne még előhozni állitásim józansága támogatására t. i. hogy a' magyar földesur csak ugy lehet igazán szerencsés, ha a' szó legsulyosb értelmében 'hiv jobbágy, és buzgó hazafi — de okoskodásom végtelenre terjedne; tekintsük azért röviden 'kötelesség-alapimrul hihetőleg mit fognak mondani, 's minő hangu lesz az azokat követő 's tőlem annyiszor szórul szóra hallott zaj és

LÁRMA.

"Illyeseket hogy mondhat egy született magyar Magnás 's hogy teheti a' vele egy rendüeket a' haza előtt guny 's gyülölet tárgyivá 's nevetségesekké, 's mit akar? A' régi szép rendet eldönteni veszedelmes principiumival 's mindent zürzavarba hozni? 's a' t."

'Igazságokat, habár keserük is, végre kimondani nem csak hasznos, söt szükséges; mert az önisméret minden előmenetel 's jobbulásnak legelső kezdete; kellemetlen ugyan, de józanabb azokat honbelitül, rokontul hallani, mint inkább idegen vagy veszedelmes hazai figyelmeztetöre 's dorgálóra várni; kik 'mibenlétünket annyira ismerik, hogy némelly hátramaradásink 's hiányos rendelkezésink titka olly nagy lett, vagy hogy hibátlanabbul mondjam, 'olly tágra nött, hogy mindenütt kilátszik 's egy, hazánk minden gyapjábul

készitendő, köpönyeg alá se férne már el többé. 'S igy az által hiszem legszentebb kötelességim teljesitését, hogy Magnás létemre illyeseket nem hallgatok el, hanem egyenesen 's hímezés nélkül kimondani merek. Mert valóban nem csak dicséretre méltóbb valamelly hibát — eltagadás 's abban megrögzés helyett megismérni 's abbul kilábolni, hanem határtalanul bölcsebb 's tanácsosb is.

A' görbe, nagy fülü, kaszás lábú, ha eszes, maga fogja magát a' természet mostohasága végett gunyolni 's igy idegen gunytul ment lenni 's egyéb lehető elsőségeit 's kellető tulajdonit pedig életi nyájassága által annál szebb fényben előtüntetni. Ki mind ezeket tagadni 's fedezgetni akarja, nem csak hijába fáradoz, söt azon veszélybe esik, hogy kiki ujjal mutat rá 's kaczagja. És igy bölcsebbet nem tehetni az önvádolásnál, ha igy lehet mondani, még akkor is, midőn a' kellemetlen létbül 's hátramaradásbul kilábolni lehetetlen. De hát ha ezen kilábolás nem csak nem lehetetlen, söt igen könnyü, és szinte semmi fáradságba se kerül 's önmagunktul függ: akkor a' hiányok 's homályok eltagadása 's rejtegetése csak azt bizonyitja, hogy azokbul kiemelkedni nincs szándékunk vagy nincs erőnk.

A' képzelet mindent nagyobbra fest mint a' valóság lenni szokott, 's csak tőlünk függ p. o. magasb tornyot a' Strassburginál, tágosb szentegyházat a' Római sz. Péterénél, nagyobb hajót egy spanyol lineahajónál képzelni. Igy egy cseppet se nehéz jobb utakat, müveltebb mezőket, kiesb vidékeket, serényebb kereskedést, helyesb communicatiókat, vigabb falukat, tisztább várasokat, jobb vendégfogadókat, nagyobb culturát, kiterjedtebb 's több oldalu tudományt, nyájasb hospitalitást, értelmesb rendeletü curiát vagy kastélt, nemesb patriotismust, több közlelket, polgári erényt — 's kevesebb sárt, port, nádat, korlátlan partu vizeket, hasztalan erdőket, becstelen lapányokat, bozótot, kevesb egoismust, 's egy részrül a' legalaptalanabb hiuságot, más részrül a' határnélküli hajlékonyságokat, alattvalók iránt dölyföt, elöljáró előtt porbancsuszást, kevesebb előitéletet, balvéleményt, tudatlanságot,

féktelen betyárságot 's a' t. — magunknak képzelni, mint a' millyen 's mennyi valósággal találtatik honunkban.

Ennél fogva nem hivja meg a' Magyar, vendégét soha 'fényes táblára, nagy bálra, pompás udvarába, hanem egy kis barátságos ebédre vagy tánczmulatságra, szegény házához, 's a' t. — 's igy sokszor a' képzelet igen kevésre 's kicsinyre lévén elkészülve, a' meglehetőst, türhetőst is jónak 's különösnek tartja a' hivatalos. Nincs veszedelmesb mint valamelly elsőségnek kicsapongó reputatiója — becsesitése — mert 'valóságban mindég kevesbet találunk, mint azt képzeletünk festi, midőn azonban az árnyékban szerénykedő szépet 's érdemest kiki csudálva szemléli. 'S nem szolgálhatni valakit gonoszabbul, mint ha dicséretink által igen magasra emeljük, a' mi által őtet ugy szólván egy magas toronyra állitjuk, mellyrül szégyen nélkül nem ereszkedhetik le 's magát olly magas helyen nem is tarthatja sokáig — 's igy arrul, azaz a' közvéleményben a' legfőbb pontrul egyszerre a' legalacsonyabbikra szokott süllyedni.

Nemzetekkel, hazákkal szinte igy van, 's főkép ollyanokkal, mellyeket nem igen ismérnek 's mellyek körül eddig mindég valami homály 's köd boronga. 'S igy ha némelly állitásim nagyitva adnák is elő hiányink 's hátramaradásinkat, annál jobban fogja csudálni a' külföldis magyar, vagy az igazi külföldi azt, a' mit ő helytelennek 's rosznak vélt, 's a' mit türhetős söt jo karban talál: midőn azonban azon igazságok, mellyeket előadék, ma honap bizonyosan jó 's hasznos következéseket fognak szülni.

A' mi pedig a' 'nevetségest, gyülöletest 's veszedelmes principiumokat 's a' t. illeti, valóban igaz: hogy számos hazánkfiainak életmódja 's öntartása ugyancsak nem kaczajra gerjeszt, hanem a' szemeket könybe boritja, 's nem annyira gyülöletre — mert ki gunyolhatja, ki gyülölheti az igazán szerencsétlent? — mint inkább keresztény irgalomra méltó. 'S igy mind azokat, kik magokat érintve 's némelly rajzimban hű hasonlattal festve érzik — ha már magok akarják elárulni magokat — arra kérem, változtassák utobbi tetteik által

mai állitásimat hazugsággá; mert mindaddig míg se nem jó polgárok, se nem jó gazdák, se rendet se takarékosságot, se józan életet nem tartanak, mind addig senki se fogja hinni, hogy azok, kik velek egy értelemben nincsenek, velek kezet nem fognak, pénzeiket nem ugy pazarolják, jusaikat nem ugy tiporják, 's napjaikat nem úgy ölik mint ők — veszedelmes emberek; hanem azt fogják hinni: hogy kiki önmaga szinét viselvén, 's nem más csak ön tulajdoni által lehetvén 's lévén valóságosan nevetségessé 's gyülöletessé, 'bizonnyal nem olly birtokosak fogják a' fentebb előadott kötelességekrül értesitő gondolatokat helyteleneknek tartani 's megtámadni, kik Urunk közelebbső tisztei 's kik élteket köz szolgálatra szentelék, hanem ollyanok, kiknek se vagyonok rendben, se rokonbeli összeköttetésik tisztában, se jobbágyik se gazdaságok jó állapotban nincsenek. Sőt kiki arrul lesz meggyőződve: hogy azoktul kell tartani 's azok fogják az egész egyetemet minden kétségen kivül végre zavarba 's veszélybe hozni, kik már mindeneket eltékozlák, 's gyermekiknek egy garast se hagynának, ha az 'valóban nagy tiszteletet érdemlő atyai tehetségekben állana, 's a' birtok 's vagyon sequestrum vagy majoratus által valamennyire mentesitve nem volna, — 's nem azoktul, kik a' haza ügyében fáradozván, anyaföldöket mind magosbra emelni törekednek, midőn a' bal- 's előitéleteket kiirtani, valódi 's életrevaló ismereteket, tudalmakat mind jobban 's jobban terjeszteni iparkodnak: — hogy azok valóban a' veszedelmesek, kik mindent mutatók csak Magyart nem, 's kik a' rendetlenség közepébül mindég csak jó rendrül 's áldott nyugalomrul habaráznak, helyesb ekében pedig, lóherben, jobb vendéglőben, versenyfutásban, tudományos társaságban, 's tán még egy magyar dictionariumban is véres revolutiót látnak, 's kik azokat hirdetik ügyes észfogással veszedelmes principiumuaknak, kik nem az ő nyomaikat tapodják, hanem az által hiszik tántorithatatlan hüségeket királyjokhoz megmutatni 's azt egész Europa által elismértetni, hogy legédesb jusok szerint szavaikrul 's tetteikrül lerántván a' homályt, kétségest, alattomost, hypocrisist 's minden

álságot, olly szivesen áldoznak ideik, vagyonik 's fáradozásikkal honjok elősegéllésére, mint készek is fejdelmikért véreket ontani egy cseppig mindenütt 's mindenkor!

"Néhai bölcs és dicső atyáink 's eldődeink is csak ugy éltek mint mi, azért ne akarjunk jobbak lenni mint ők, 's igy ne változtassunk semmit; sok, a' mi theoriában szép 's a' jobb szivüt de mélyebben nem gondolkozót bájolja 's elcsábitja, praxisban ki nem vihető. 'S mikép mondhatni, hogy az ország semmi terhét sem viseljük, hiszen az indirecta teher szinte elnyom, 's efelett nem insurgálunk e, ha kivántatik? 's másutt a' külföldön jobban mén a' dolog? 's a' t."

'Néhai bölcs és dicső atyáink 's eldődeink éppen nem éltek ugy mint mi, hanem kemény vadságokban háborúhoz 's veszélyekhez edzve lóháton vagy váraikban, sáncz és mocsár közt igazán nagyok voltak; mi ellenben ellágyultan 's elpuhulva se vadságunk se civilizatiói sulyunk által félelmesek többé nem vagyunk. Megváltozott az idő, 's azzal mi. 'S igy könnyebb az eldődiekre provocálni, mint megmutatni: hogy csak ők is ugy kocsiztak 's henyéltek mint mi, 's őhelyettek is mindég csak az adófizető kelt ki ellenség eleibe, 's akkor is jobban levágta a' Török fejét mint ők; a' mit ma minden bizonnyal jobban tudna mint mi. De ha megengedtük magunkon azon cardinalis változást végbe vitetni, mellyen az okos csak örülhet, mert az uj uton mindent elhomályosithat, a' mi eddig magyar földön dicső valaha csak volt azon cardinalis változást mondom, hogy 'örökös katonákbul kirekesztőleg földmüvelők, tudósok, irók, ügyvédek 's efélék legyünk, midőn azonban csak az adófizető nép katonáskodik igazán hogy ellenezhetjük józanul 's igazságosan azon változásokat, mellyek a' fő kivetkeztetés természetes kisérői?

Mi most éppen — ha ugy szabad kimagyarázni magamat az oroszlán, a' mi hajdanta valóban voltunk is, 's a' jó fegyverzetü férfiu közt állunk. A' régi iskolabeliek mindég vissza akarnak vezetni oroszlánságunkra 's ebben nem cselekesznek itéletem szerint természetesebben 's mélyebb belátással, mintha egy 32 esztendős férfiut megint 18 esztendőssé akar-

nának varázsolni, vagy az emberiséget rák gyanánt hátra léptetgetni; vagy mábul tegnapot csinálni, 's igy minden igyekezetik 's intésiknek a' mathesis rende szerint nem lehet egyéb következése 'durvaságnál, gőgnél, betyárságnál 's hosszu bajusznál. Én inkább fegyvert fogni tanácslok; azon fegyver pedig, mellyet ajánlok nem egyéb, mint már előbb is mondám, 'kicsinositott emberfőnél. Ebbül ered minden, mert a' bölcseség erő és szerencse. 'S igy csak a' csinosodás van itt ott még hátra, mert hála az Egeknek, feje van mindegyikünknek.

A' mi pedig a' theoriát és praxist illeti, mellyel némellyek minden körülállásban elő szoktak állni: tudjuk azt igen is jól, hogy könnyebb házat, hidat rajzolni, mint épitni; könnyebb erőmüvet kigondolni, mint mozgásba hozni; könnyebb tökéletes respublicákat 's országlásmódokat képzelni, mint csak egy falusi biró dolgait is derekasan 's emberül végezni; - - - de tudjuk ellenben azt is, hogy ezen thema a' rest, rosszakaró 's kivált az interessált szájában ollyan, mint a' méreg 's a' legjózanabb javitást, legbizonyosb előlépést is, sokszor gyökerestül megsemmisiti p. o. hogy a' vármegyeházi cassa mindég legnagyobb bátorságban legyen, azzal visszaélés ne történhessék 's bukás ne kövesse, mint sokszor a' régieket dicsérők közt lenni szokott, illy komoly tekintetü okoskodók előtt, kivált ha magok kezei alatt van, 'theoriában szép, de praxisban ki nem vihető'.*) Hogy a' hus limitatiója eltörültessék 's illy könnyü egy garasba se telő javitás által a' mezei gazdaság egy pár év alatt századi szökkenést tegyen, 'theoriában igen is szép, de praxisban ki nem vihető'. 'S valljon mért lenne ki nem vihető? - - mert az által némellyeknek, kik a' tanácsban ülnek 's mindég a' régi rendet emlegetik — egy jövedelmi részek,**) - - - - - - midőn a' hus felemeltetik, elmaradna - - - - - - - - 's igy az új theoriábul származó praxis 's mint ők mondogatják 'az ujitásokbul fakadó zavar rájok nézve természetesen semmit

*) *A kéziratban, a pontozás helyén, ez van:* Tudom én igen is jól a talpokát.

**) *A kéziratban, a pontozás helyén, ez van:* mellyet mészáros kezibül huznak.

sem érne 's káros lenne. Hogy a' földbirtokosak utak csinálásához 's egyéb communicatiók létesitéséhez járuljanak 's igy elevenséget 's egészen uj életet hozzanak hazájokba, 'theoriában szép, de praxisban ki nem vihető, — 's ugyan mért? mivel a' vásárhoz közel lakónak a' rossz ut ideig óráig hasznos, mert a' concurrentiát kizárja, legfőképen pedig azért, mivel 'ha megszünik a' régi rend, megint uti biztosok jövedelme maradna el*) - - - - 's a' t.

És illyen praxisok, mint p. o. legeltetésben, hol a' földesur lassan lassan minden legelőbül kiszoritja jobbágyit, vagy utcsinálásban, hol 14 napra idegen tájékra hajtják el a' szegény parasztot 's ott bitangkép jobbára esztelenül 's igy hijába pazérlott munka közt marháját legelő hija miatt romlani 's veszni látja, midőn azonban maga sinylődik vagy pénzét a' csapszékben költeni kénytelen - - - - végre ha ő készitette el az utat, csak szinte megint egyedül őmaga fizet vámot tőle: vagy forspontozásban, midőn a' jobb lovas jobbágy földesurának vagy tiszteinek ingyen szolgáló kocsisa; vagy vármegyeház-épitésben, hol közönségesen egy pár szabad oblatum után a' munka 's költség legnagyobb terhét azon osztály viszi, mellynek a' vármegyeház néha nem egyéb 'kinzó helynél; vagy országgyülési költségek vitelében, mellyen az, ki a' költségeket viszi, repraesentálva nincs - - - és számtalan eféle praxisok ugyancsak jó szép 's nemes elintézések! 'S lehet é azokat rendnek 's igazságnak hivni? 's ugyan változtatások ki nem vihető e? 's tán veszedelmet hozna hazánkra? "Ó szégyen! hol marad elpirulásod" 'S még is hány ügyes hypocrita teszi illyesek által a' sokaságot bolonddá, melly vak hevében rá merne esküdni, hogy alkotmányunk illy égbe kiáltó 's a' természettel összeütköző sarkalatokon áll.

A' mi pedig az indirecta terhek vitelét, melly minket, a' mint állitják, elnyom, vagy háborúkori felkelésünket illeti: arrul most

*) *A kéziratban, a pontozás helyén, ez van:* egy bizonyos helységbül vármegye utcsinálásra ki kellene állni 100 szekérnek és 30 áll ki, de a kövek mellett egy kis pénzt is hoz magával.

inkább hallgatok, 's más időre hagyom, mert igen sokáig kellene az absurdumok tengerén hajóznom, minekelőtte józan partra juthatnék. Azonban nem hiszem: hogy ezen sokszor előhozott tetemes suly t. i. az indirecta teher agyon nyomott volna eddig csak egyetlenegy magyar Nemest is — tán parasztoknak sajnosan esett, az meglehet; 's éppen olly nehezen képzelhetek magamnak, akármint hevitsem is fel 's kinozzam fejemet, egy olly hadi sereget, melly a' mai nevelés 's életmód következésében a' legvadabb 's dühösb ellenséggel győzödelem-hihetőséggel szállhatna szembe, melly jobbára csak Nemesekbül, Magnásokbul, Lordokbul, Pairekbül, Püspökökbül 's ország Zászlósibul volna szerkeztetve, kik a' nemzetek tábornoki, hadnagyai voltak régi világban!

'S hogy másutt sincs jobb világ, külföldön se megy jobban a' dolog, az ránk nézve mit következtet? Ezen állitást tagadni is lehetne, mert igazságos itélet előtt Magyarország minden lakosit 's nem kirekesztőleg a' Nemeseket kellene csak kihallgatni: 's továbbá, ha sehol se volna is a' jólét olly indigena mint nálunk, mért kellene azért a' középszerüség szomoru pontján megállani, ha mindnyájan határ nélkül szerencsésbek lehetünk még 's arra szeretett Királyunk atyai gonddal kezet is nyujt?

"Még igen is kora illyeseket mondani — szerzőhez nem illők, országgyülésre valók; egyébaránt nem tanácsos annyit változtatni egyszerre, hanem csak halkan 's egymást követve. Efelett mi közünk nekünk ahoz, ha Magyarország félszázad után fog is virágozni - - - mi akkor nem élünk már 's a' t."

'Némelly emberek mindenre — kivévén a' mi közvetetlenül önhasznokat következteti — csak azt tudják mondani: 'még kora 's nem ma, de még ezer esztendő mulva is mindég csak azt mondanák.' Van is, tagadni nem lehet, sok az 'időt megelőző, mint p. o. lónak gyepre hozása idomitás nélkül, urfinak examenadása tanulás nélkül, soknak házasodása tapasztalás nélkül, repraesentativum systema köz értelmesség nélkül 's a' t. - - - De a' Publicumnak valami hasznosra elkészitését tán nem ezek közé számlálhatni, sőt úgy látszik,

hogy némelly tárgynak egyszerre — minekelőtte a' tanácskozóknak tökéletes világos isméreté lenne még róla — tanácskozás végetti felvétele inkább tartozik azon nevendékek társaságába, kik születésekben apjokat előzték meg.

Mit ér a' legjobb vadász, legjobb munkás, legjobb deák, legbátrabb ember előkészület nélkül; az elsőnek puskája nem sül el, a' másodiknak ekéje bicczen ki, kaszája tompán vág, a' harmadik minden esze 's talentoma mellett is második osztályba jő, a' negyedik 's kivált mostani időkben haszontalan katona, 's a' t. Minden idomitástul, elkészitéstül függ! 's a' legjózanabb systemákat 's intézéseket minden előkészület nélkül, azaz rendetlen képzeletek igazitása 's rendezése, hamis bényomások, vakitó elfogultságok 's megrögzött balitéletek kiirtása 's a' tudnivalók nagyobb kiterjesztése előtt tanácskozásba hozni nem egyéb, mint magot vetni kemény földbe, melly se szántva se trágyázva se boronálva nincs, 's ennek következésében látjuk 's tapasztaljuk sok összeülők közepibül, és sok fáradság után igen is sokszor mikép veszi eredetét a' 'semmi, és ez B-re emlékeztetvén azt mondatja velünk "Ils travaillèrent beaucoup, mais firent très peu" 's errül megfontolásra csak ennyit!

Igen sokat kezdeni egyszerre, igaz, többnyire igen ártalmas 's az ki igy cselekszik, nem dolgozik nagyobb sikerrel, mint azon agár, melly egy izben több nyulat hajhász; -- ellenben nem lehet p. o. gazdaságban az idén ökröket vásárlani, esztendőre kutakat ásni, harmadikban béreslakást épitni, negyedikben szekereket, ekéket késziteni 's a' t. de soknak szinte egyszerre kell megtörténni, hogy a' sok elkészült tagok részarányos egybefogó egészet alkossanak. A' józanabb gazdasággal 's kereskedéssel olly szorosan függ a' legelők felosztása, hus-árositás eltörlése, Hitel, papirospénz 's több efféle össze, hogy ugy szólván csak egyszerre mehetnek előre. Igy van sok egyéb fontosban is.' 'S kezdeni kell valamikor, mint nem különben nem lehet mindég alunni, hanem végre fel is kell ébredni.

'S hogy sok nem bánja, mi lesz hazájábul holta után,

azt igen is elhiszem, sőt bizonyos vagyok benne, mert látom, hogy éltében se törődik vele sokat. De a' nemes nem igy gondolkozik, — a' mit megvallani nem szégyell — 's azt hiszi, ha bár egyedül maga maradna is, hogy egy becsületes embert kirekesztőleg csak az boldogithat vénülő korában, ha férfi ideje férfias munkálódási által megérdemlé 's előre sejditi, hogy hazafiai leglelkesb része valaha, ha ő többé nincs 's minden irigységnek 's megsértett önszeretetnek vége — hamvai felett azt fogja rebegni: "Itt a' föld igazán nemes csontokat, igazán becsületes hazafit borit." Mert mi melegitheti a' nemes vért édesebben 's mi által felelhet az ember jobban meg titoktele ittlétének, mellyben minden kétes 's rejtett 's hol még a' legvilágosabban látó szebb lelki felemelkedéssel is csak sejdithet, — mint midőn ön álláshelyén, mellyre a' sors állitá, házája 's ez által a' mindenség tökéletesbitéséhez tehetsége szerint járul!

Azért ha másnak házája fejős tehén gyanánt jelenik is meg, nekünk azon remény maradjon mindég legszebb örömünk, hogy magyar honunk mind magasbra fog emelkedni még; 's leszünk e tanuji annak, vagy sem, a' hatalmas Istenekre bizzuk 's ugy fáradozzunk, mint halhatatlan lelküek, kik az idő mohátul mentek. 'S ki tudja, ha soha többé halotti álmunkbul nem ébrednénk is fel, ki szerencsésebb: az e, ki a' fákat ülteté, ápolgatá 's azok lassu de meg nem szünő növését tapasztalá; vagy az, ki megnőtt korokban nyugodott 's henyélt csak árnyékok alatt?

"'S milly jussal mondhatja a' szerző mind ezeket, ki bizta rá; minket tán vezetni akar 's a' t. Ő bizonyosan mellékes czélt vágy elérni 's nagy lelkü állitásai egyedül kifüggesztett czégér, melly által a' lágy velejüket mystificálja, midőn magában nevet 's önhasznát lesi 's a' t."

'Ezen megtámadás személyemet illeti egyenesen 's igy azt megczáfolni sok tekintetben bajos, mert önszemélyérül szólani annyi mint a' szebb társasági rendet sérteni, 's igy tán tanácsosb lenne hallgatni 's a' rólam való itéletet az Olvasóra bizni. Azonban illy megtámadást nem csak rossz néven

nem veszek, sőt annak ugy annyira örülök, — mert részint a' büszkeség szava, részint pedig azoknak, kik némellyeket a' velem tartástul nagy becsü tanácsokkal elvonni akarnak, igazi mystificatója, — hogy nehány kis megjegyzésimet elhallgatni nem vagyok elég erős.

Ollyasokat, kik jusomat gondolatim előadásira nézve kétlik vagy el is akarják tagadni 's magokat általam vezettetni nem engedik, csak dicsérhetek; mert ők az által azt bizonyitják, hogy több észbeli erőt érezvén magokban, mint bennem tapasztalnak, önszemélyeket hiszik vezetőkké alkotva. 'S illy nemes önérzet, illy büszke felemelkedés legnagyobb tiszteletre méltó; 's éljenek! Ne is menjenek illyesek senki mögött, de a' legnemesbek mellett, vagy előttök is — csak rajta! —

Galileire nem bizta senki a' föld maga körül forgásának kitalálását; Newtonra senki a' nehézség törvényei felfedezését; ugy nem bizta senki Franklinra azt, a' mit emléke mutat 's a' mi egyszersmind dicső életrajza: 'eripuit coelo fulmen, sceptrumque tyrannis.' De ők halhatatlan pályájokat minden titulus, protectio, salarium 's efélék nélkül — 's a' nélkül hogy más emberek által rájok lett volna bizva, eljárták 's ugy látszik 'meghivatások az emberiség felvilágositása végett magasb helyrül történt, mint a' milly magas hely e' földön van. 'S igy jeles megtámadoim — mert ollyasokrul itt nincs szó, kik csak hibát tudnak találni, magok pedig soha sem visznek végbe semmit — ne várjanak senkire, járjanak elöl, mint a' például felhozott három bölcs, szivesen leszek követőjök; adjanak jó tanácsot, oktassanak bölcseségre: erősitsék meg önpéldájok 's tetteik által, a' mire oktatnak — leghivebb tanitványok én fogok lenni. A' miben hibáztam, ők igazitsák el — 's fussanak velem egy pályát. Nem kivanok egyebet, mint hazafiságomban őáltalok meggyőzetni; 's nem ohajtok semmit buzgóbban, minthogy hazafi kötelességim gyakorlásában általok messze hagyassam hátra, mert igy — 's ezt büszke érzéssel merem állitni — az ország nem sokára ugyan más képet mutatna!

Sok, igaz, azt is rossz néven veszi 's a' 'ki bizta rá-t, veti szememre, hogy némelly Magyarokat szégyen, gúny, satyra 's egyéb tőlem kitelhető üldözés által anyai nyelvek — mellyet tulajdonkép anyanyelvnek sok magyar házban többé nevezni nem lehet, — megtanulására kinszeríteni akarok. Már ez ugyancsak nagy szemtelenség 's égbekiáltó igaztalanság, azt nem tagadhatni — 's én azt csak vak hevemben teszem; mert hogy is kivánhatni az okossággal 's mérséklettel egy Magyartul, 's kivált ha több ezer jobbágyi vannak: hogy még magyarul is tudjon, midőn hazai dolgokban ugy sem igen jártas? Hisz ez igen is nagy praetensio lenne — és szinte a' természet törvényivel ütközném össze!

Akármihez 's mi ellen való vak bizodalom vagy bizodalmatlanság pedig a' lágy velőnek 's felette gyenge itélőerőnek legnagyobb betükkel irt testimonialisa. Rézzé válik e az arany a' rossznak vélt markában, vagy arannyá a' réz a' jónak gondolt kezei közt? Nem változik biz az egy cseppet sem, akárki markolja is — csak hogy ismerni kell. Szint igy van a' gondolattal, okoskodással, állitásokkal. A' rossz ember sokszor sok jót és eszest mond, mint nem különben sok hiábavalót 's esztelent a' jó. A' maga lábán állni 's maga eszivel gondolkodni tudó nem hagyja magát, mint a' nép, fényes beszéd, kellemes előadás 's ügyes sophismák által elcsábitatni, de mindenkor és mindenütt a' dolog velejére tekint 's ezt a' szerint fogadja el, azt ugy veti vissza. 'S ki azt mondja: "Ne higyjetek neki, mystificál" az mystificálja inkább hallgatóit, mert nyiltan szük eszü 's keskeny belátásuaknak nyilatkoztatja, kik magok se nem látnak, sem itélni nem tudnak.

'S ezek szerint a' rólam való itéletet — 's valljon mi a' fő czélom 's milly jutalmat 's hasznot vadászok — kinek kinek önbelátására 's megbirálására bizom, — midőn azt hiszem, hogy hazám java előmozditására minden tőlem kitelhetőt cselekedni szinte olly jusom van, mint egy, se igen magas se felette alacsony helyezetü katonának tagadhatatlan

jusa van, — a' mi legszebb bére — 'minden tőle kitelhetőt a' diadalomnyerés végett elkövetni; 's ezen fényes jusombul, mellyet a' legitimitas legszentebb törvényei szerint, mint az Isten legszebb ajándékát tekintem 's becsülni tudom 's mellyet tőlem mig élek el nem fog ragadni senki, folynak személyemre azon kötelességek, mellyeket fentebb előhoztam.

Az ötödik, hatodik 's számtalan többi megtámadókat, kik okoskodásim ellen minden bizonnyal hydraként fel fognak kelni, még most megczáfolni nem akarom. Legyen az 'utólsó szó Olvasomé. Thema van elég 's igy berekesztésem vége legyen még egy barátságos 's már többször érintett rövid

TANÁCS.

A' legnagyobb igazságbul minden részre a' legnagyobb haszon is foly, ugy mint kirekesztőleg csak a' természet örökös rendszabási szerint alkotott tárgy — legyen erkölcsi, legyen lelketlen — rejti magában a' lehetség, siker 's állandóság minemüségét. A' legfőbb igazság erkölcsi világban az, a' mi mechanikában az öröklétü axioma.

Nem kényünktül függ tehát p. o. a' vizeket erre vagy amarra vinni, mert azoknak nem parancsolhatunk, — nem kényünktül göz-erőmüvben a' lombikot nagyobbra kisebbre, az emelőket hosszabbra rövidebbre késziteni, — szoritó erőmüvben a' csőket hosszaságokhoz képest szükebbre tágabbra rendelni, mert ezek közt mathesisi idomzatnak lenni kell 's a' t. hanem szükséges — ha igazán józant akarunk előállitni, hogy a' természet örök rendszabási szerint, eszközlésinket a' viz, göz, levegő 's a' t. változhatlan tulajdonikhoz alkalmaztassuk. 'S szinte igy nem önkényünktül függ a' társaság, alkotmány 's országlás józan léte; nem tetszésünktül 's jó szivü ohajtásinktul függ embertársinkat 's honbelieinket jobb létre emelni, boldogitni: hanem az csak a' lehető legigazságosb elrendelésbül, azaz: a' természet eldönthetlen szent törvényei hü teljesitésébül eredhet; szóval

'semmi sem közelithet a' tökéletesbhez, ha sarkalatja nem talpigazság. —

Ezek következésében tanácsom semmi egyéb, hanem hogy "Hazánkban mindenkinek vagy legalább a' lehető legnagyobb résznek gyomra, feje és erszénye ne legyen üres — sőt hogy kiki magának több 's több életjavakat 's kellemeket szerezni iparkodjon — de azokat fáradozása után minden hihetőséggel el is érhesse 's azokat elérvén bátorságban birhassa is. —"

Mennél több marhahust eszik, mennél több bort iszik, mennél több posztó ruhát visel 's a' t. a' nép, annál jobb lábra kap a' termesztő 's nincs mit rettegnie a' vásár változásai, külföldi tilalmak, banquerotte 's lankadó kereskedés miatt — mert minden terméke szinte már mezein kél el; — 's mennél számosb házi butort, csinosb konyha 's ebédszereket 's egyéb életalkalmat 's a' t. szerez magának a' sokaság, annál jobban emelkedik a' mesterember 's kalmár, 's mennyivel több a' belső termesztés 's nagyobb a' kivánat külföldi javakkal is élni, annál jobban diszlik a' kereskedés.

És igy a' serényebb földmüvelést, nagyobb industriát, virágzóbb kereskedést, szóval: a' jobban birást, 's gazdagabb lételt megelőzi — 's ezen talpigazságon áll a' földbirtokosnak, ha ugy szabad mondani, kincstára — "Az ország lakosi legnagyobb részének olly körülmények közé helyeztetése, hogy az nem csak marha de még borjuhust is ehessék; nem csak savanyu de még ugyancsak jó bort is ihassék; nem csak posztó ruhát viselhessen, de még kárpitot is is használhasson 's a' t." — röviden 's olly világosan mint lehet: 'hogy az adófizető nép halkkal azon erkölcsiségre emeltessék 's a' jobban fáradozó és iparkodó test és észbeli törekedésinek azon bizonyos és bátorságos jutalmát is nyerje, mellyek nélkül akárki mit mond, egy ország sem emelkedhetett ki eddig 's egy se fog kiszabadulni a' középszerüség 's alacsony állás szomoru köreibül soha!

Azon közmondás 'gazdag paraszt teszi a' gazdag földesurat, honunkban nem mindég teljesül be, sőt mai időkhez

többé nem illő feudalis létünk következésében, mint igazság, szinte sehol sem áll; mert a' birtokosra nézve ideig óráig csaknem mindenütt hasznosb a' lelketlen puszta, mint a' népesitett határ. Azonban, ezen most emlitett közmondás, melly valóban talpigazságon alapul, nem azért válik köztünk hasztalan állitássá, mert valami hiányt rejt magában, hanem azért nem illik mostani helyeztetésünkre, mert jobbágyink vagy nem birják igazán jól magokat, hanem csak a' mi képzeletünkben; vagy nem birják jól magokat olly módon, melly a' földesurnak is hasznos lenne, azaz 'nem birják közönségesen magokat szorgalmasb industriájok után jól, hanem csak tágos mezeik és számos marháik következésében; 's igy természetesen jobb 's gazdagabb létek sem uroknak sem az országnak sok hasznot nem hajt.

A' magyar szántóvető közönségesen, komoly férfiusága következésében, nem törekedik ugy mint sváb vagy szász szomszédja némelly életjavak megszerzése végett — 's igy se maga nem birja magát olly jól, se földesurának, se a' községnek nem olly hasznos jobbágya 's embere, mint az. De ebbül nem az következik: 'hogy a' magyar földmüves régi 's részint mostani, semmit vagy igen keveset óhajtó s igy igen keveset szemfüleskedő henye apathiájában hagyassék, hanem, hogy renyheségi hajlandósága miatt inkább a' legnagyobb inger 's azon magusi erejü inditóok használtassék, melly más országokban, mint a' tapasztalás mutatja, olly csudákat müvelt, hogy azokon alig bámulhatni elegendőleg 's mellyek következésében p. o. Britannia, esztendőnkint szinte 8 millió mázsa vasat készit, $1^1/_2$ millió mázsa gyapjut, 2 milló pamutot és számtalan illyest varázsol leghasznosb 's kellemesb 'mindenfélékké; mig mi tán 200 ezer mázsa töredékeny vasat se tudunk előállitni, — egy kis durva posztót, pamutbul 's egyébbül pedig a' semmihez igen közeljárót készitgetünk 's a' t.

A' belső consumtio birja a' közönséget a' lehető legjobb 's gazdagabb létre; hogy pedig a' legnagyobb rész az élet legszükségesb, nem különben legkellemesb javait fogyasztani forrón kivánja 's a z o n k i v á n a t n a k e l e g e t i s t e h e s-

sen, elkerülhetlenül szükséges mint conditio sine qua non: hogy minden statusbeli — személyes függetlensége 's vérébe mélyen rejtett 's gyökerezett nemzetisége leöltése nélkül — állati vadságát hagyja el 's józanabb philosophia alapjain, melly keresztény vallás által megtisztult, fejthesse ki halhatatlan emberi méltóságát.

Errül pedig nem is álmodhatni „bizonyos 's bátorságos birtok 's azon lehetőség sőt hihetőség nélkül: hogy 'fáradozási után határtalanul jobban birhassa magát." 'S erre módot nem nyujthat senki más a' földesurakon 's tehetősbeken kivül.

Ezen utólsóknak kell tehát, részint a' sziv ösztöne 's még inkább az ész tanácsa szerint önmagokon nemes — vagy ha egyenesen ki akarjuk mondani — józan diadalmakat nyerni, tudniillik: 'az ország terhének egy részét vállaikra venni 's igy a' szántóvető sorsát könnyitni 's méltóságát felemelni.'

Illy concessiók — mellyektül a' nagyobb rész azért retteg, mivel se természet törvényeit nem isméri elegendőleg, se más nemzetek tapasztalásit használni nem tudja — csak ideig óráiglani nyomást 's kárt vonzanának az áldozókra, 's az igazán nemes tett legjózanabb cselekvésnek is mutatkoznék csak rövid idő alatt; mert a' helyett, hogy most az adófizető naprul napra tehetetlenebb lesz 's mi birtokosak és nemesemberek se vagyunk gazdagok, sőt mindég szegényebbek leszünk — igazságosb rendelkezés után a' szántóvető is, mi is jobban birnók magunkat; a' helyett hogy most az adófizető a' rá rótt csekély adót se képes fizetni 's erejébül olly bizonyosan mint 2×2=4 mind jobban 's jobban fog kifogyni, miköztünk pedig a' messzebbre tekintők titkolhatlan belső aggódással magokban azt kérdik: 'ugyan mi lesz ennek vége? — a' 19dik századhoz illő előmenetel 's magasodás által a' haza szükségei bőven kipótoltatnának, mi végre kiszabadulnánk azon kellemetlen dilemmábul, mellynél fogva 'vagy kénytelenek vagyunk éltünk fogytáig ispánkodni, vagy legszebb napjainkban sequestrum alatt sinlődni' — drága hazánk pedig a'

többi európai nemzetek közt helyet foglalna 's a' jövendő olly tisztán 's reménytele derülne fel szemeink előtt! midőn ma ránk nézve nem csak beborult, de kétes is.

Valóban nem gondolhatni át belső megilletődés nélkül más nemzetek reformatióinak philosophiáját 's milly csudálatos utakon 's milly számos keserü epedések 's gyászos történetek kisérésével tetszik az isteni gondviselésnek az embereket boldogságokra vezetni, kik buta hevekben 's egymásellenti kajánságik 's üldözéseik közt mind addig szokták lábaikkal tiporni önhasznokat és szerencséjeket, mig vagy kegyetlenségikben 's vérontásikban kifáradván, vak Véletlen által tünik fel köztök a' szent igazság 's annak áldása, vagy lelki tehetségik emelik őket a' jobblétel 's bátrabb 's boldogabb élet körei közé.

Britannia 's Francziaország vérzivatarjai mit bizonyitnak egyebet mint 'szegénység miatti megvivást'? mert mind azon borzasztó convulsiók, mellyek egy 's más országot olly fertelmesen megrázták, mi egyébbül vették legvalódibb eredeteket, mint abbul: hogy a' tehetősb rész, melly hatalommal volt felruházva, a' haza minden terhinek vitelét az alacsonyabb de a' hazafiak nagyobb részin akará mindég hagyni — a' mit ez végkép türni és szenvedni nem tudott 's nem akart 's elvégre rablánczaitketté törte, 'azoknak, kik őket ugy szólván fogva tartották, legnagyobb ijedtekre 's ideigleni károkra tagadhatatlan, de egyszersmind legnagyobb valódi hasznokra 's mai tartós jó létekre is; 'mert ezen kinszeritett változások következésében ők most határ nélkül 's minden tekintetben jobban birják magokat 's boldogabbak, mint régi helyezetekben lennének, mellyért annyit fáradtak 's harczoltak 's mellynek további fentartása végett, legnagyobb szerencséjekre, a' csatát elvesztették! —

Hogy Britanniában hajdan a' privilegiált földesur készebb volt inkább vérét ontani, mint feudalis alkotmányábul egy hüvelyknyit is engedni — a' minek következésében ha t. i. józanabb intézkedésre nem kinszerittetett volna, ma szintolly szegény 's tehetetlen lenne mint mi vagyunk — azt mine-

kü n k igen természetesnek 's megbocsáthatónak kell látnunk 's itélnünk; mert mi se kivánkozunk az elavult rozsdás systema bilincseibül kiszabadulni, ámbár mi példahasználás által igen is jól 's minden bizonnyal tudhatjuk — 's ha nem tudjuk csak önhibánk — milly valódi lételre 's eleven életre juthatna hazánk 'minden honbelink felszabaditása 's polgári jusokban részesülhetése által.' Az Angol előtt példa nem volt: hogy valljon mit szülne az alkotmány egyenlő kiterjesztése az ország minden lakosira; 's azért ha ott hajdan az előitéletekkel teljes földesur önkényesen jobbágyinak concessiókat egyben 's másban tenni nem akart, 's arra ötet végre önléte miatti aggódása kinszerité, van e annál természetesb? — mint valóban nincs természetlenebb: hogy mi illy nyilványos utmutatásokat nem csak nem követünk, de még jobb felvilágositásával 's kifejtésével se foglalatoskodunk, sőt azokrul hallani se szeretünk, jóllehet egész existentiánk homokon alapul.

Ki 'a külföld mai állapotját 's némelly vidéknek mostoha fekvése mellett még is bámulásra méltó virágzását ismeri — melly progressive terjed, — 's aztán hazánk szomoru állását tekinti, 's hogy mindenekben századi távulságban kullog más nemzetek után ezen föld, melly kimerithetlen szendergő kincseket rejt ölében — akkor valóban a' legéletrevalóbb is elszomorodik, a' legerősb is elgyengül — kivált ha átgondolja: 'hogy nem csak a' tudatlan, de még a' tudományosb rész is minden gyökeres előmenetel 's javitás ellen szegül — 's jobbára porban vagy mocsárok közt senyvedő jószágit, üres ládáját 's azon boldogitó praerogativáját, — hogy igen k e v é s b ü l semmit se kell adóznia, midőn egyéb képviselői jusa alig van, — olly vitézi hévvel 's bajnoki állhatatossággal védelmezi, — mellyekkel ha józanra forditttatnának, legnagyobb csudákat lehetne vinni végbe, — hogy észtehetség, példa 's a' természet örök törvényei alig kaphatnak a' sok szivköd, hiusági gőzölgés 's elmesetétség közt napvilágra!

A' tudatlan egyoldalu 's mindég idehaza ülő azt hiszi 's rá esküdne, hogy a' külföld minket csudálva irigyel 's csak

Magyarország van eszében — ugymint sok falusi lakos maga ismeretlen kis határát igen hiresnek 's ön tetteit 's törekedésit világszertieknek véli — midőn honunkrul a' külföld alig tud valamit, azzal egy cseppet se gondol 's külujságokban se szoktunk róla közönségesen egyebet olvasni, 'mint hogy erre sok eső volt, ott egy nagy falu égett el, amott egy kis földingásocska volt 's a' t. — a' határjábul ki nem bujt honfogoly pedig előitéleteit, tudatlanságát és születési gőgjét házánál 's övéi közt ugy védi, mint hajdan Ilion palladiumát!

A' tudományosb ellenben elisméri civilizáltabb országok elsőségeit, 's mint tapasztaljuk, honját kerüli 's rendszerint azokban tartózkodik; — minden hazai változástul pedig ugy retteg, hogy inkább régi hátramaradásában, bár mi utálatos legyen is az előtte, kivánkozik megmaradni, — és szemét a' jövendő előtt, hol rózsaszinüt nem sejdit, behunyván azt rebesgeti: "Boldog a' mai Gallus, Angol, ki már átesett a' crisisen 's most annak csak áldásit tapasztalja; — de bezzeg nem volt ám az ki akkor élt! maradjon minden veszteg mig élünk, forduljon meg akkor a' világ, ha mi már nem vagyunk többé." —

'S nem igy okoskodik e jobbára a' kicsinosodott 's előre tekintő rész? A' mit magzatlannak se bocsáthatni meg, ollyannak pedig annál kevesebbé, kit számos gyermeki 's unokái élnek tul, kik szüleiktül egészen soha se szakitathatnak el! 'S nem ezen 'egy rettentő crisistül rettegés e legnagyobb gátja lehető tökéletesülésünknek? Semmi egyéb, meg kell öszintén vallani — de azt is egyszersmind: 'hogy minden rettegősködésünk kirekesztőleg csak éretlen képzelgésünkbül származik; holott hatalmunktul függ "legkisebb mozgás és veszély nélkül éppen olly magasra hatni, mint a' nálunk régibb, de éppen azért kevesb tapasztalásu nemzetek csak sok évi vérengző zendületek 's küzdelmek által juthattak."

Ugyan hol alapodik annak igazsága: hogy 'halálos betegség nélkül igazi férfiságra nem fejlődhetni ki — dussá nem lehetni előleges bukás nélkül — erényessé nem, bünhödés 's töredelem hijával, — józanná nem, eszelősködés nélkül, — igazságossá nem, kinszeritlenül? 's a' t.

Vaccina feltalálása előtt mennyivel nagyobb számu kisded hala meg mint most; de azért mert sok szülő tudatlanságában több gyermekét veszté el himlőben, minekelőtte vaccinához nyult volna, nem az következik: hogy minekünk is több gyermeket kell feláldoznunk 's illy szomoru crisisen átesnünk utóbb magzatink megmentése végett; hanem hogy mi ujabbak 's igy több tapasztalásuak legkisebb crisisen se vagyunk kénytelelenek átvergődni, hanem minden gyermekinket elsőtül utolsóig a' természet örök, habár titoktele törvényei szerint a' himlőtül megóhatjuk. Ujabb időkben több függőhid bomlott el 's még több gőzhajó pattant szerte; de azért, mivel általok annyi veszté már életét, — 's most mind a' hid mind a gőzhajó türhető bátorságu létre kapott — nem az következik: hogy minekünk is szintazon crisisen kell átesnünk 's igy bizonyos számu Magyar kénytelen hiddal leomlani, vagy gőzzel levegőbe repülni, minekelőtte bátorságos függő hid 's gőzhajó hazánkat is diszesithetné; hanem hogy minekünk nem kell, ha eszünk hasznát akarjuk venni, mind ezeket A-nál kezdenünk 's experimentumok által időt vesztenünk 's végre magunkat 'éppen azon crisisekbe kevernünk, mellyektül annyira rettegünk 's méltán — hanem inkább más nemzetek tapasztalásit — melly próbák világiak 's az egész emberiség sajáti — kell hasznunkra forditnunk.

Minden egyébbel szint igy van. 'S éppen azért mivel a' mai felvilágositott 's jobbadán a' vak eset által olly hatalomra emeltetett Angol mosolygva tekint azon időkre vissza, mellyekben őseit a' legelők elválasztására, limitatiók, czéhek, dézma, robot eltörlésére 's egy és más concessiókra — mellyek következésében Albion szigete világunknak ugy szólván középpontja — nem annyira eszek 's belátások, mint kénytelenség birá, — m i n e k ü n k nem kell azon valóban nevetséges 's végre szánakozást inditó 's legnagyobb bajokat szülő újhuzásokon, egyetnemértéseken, viszongásokon, egymásellentiségeken 's a' t. — mellyek az angol történetek rajzait sok éveken által annyira eldisztelenitik, — keresztül szomorkodnunk. "Hanem hogy minekünk ránk, gyermekinkre 's honunk minden lakosira

nézve legszentebb kötelességünk: önkényesen 's igy minden zavar nélkül állapotunkhoz 's hazánkhoz alkalmaztatva azon ideigóráiglani áldozatokat tenni, mellyeknek más nemzetek előmeneteliket köszönhetik."

Lehetne mondani, kétséget nem szenved: "Ugyan mért kellene álladalmunkat 's régen gyökérre kapott intézetinket uj formákkal, uj törvényekkel toldani, mért uj utat nyesni oda, hol már tágas szabad járást látunk?" De erre nem kész e a' czáfolhatatlan felelet? Mit bizonyit a' jelenlét? Szegénységet, hátramaradást 's itt ott szinte penész és rothadás jeleit.

Ha szent István, szent László 's Kálmán Fejdelmink törvényei a' nemzet gyermeki korát ápolgaták is, 's Nagy Lajos a' serdülőt nagyobb ismeretekre készité, minden intézetik még is milly felette különbözők az 1729diki törvényektül 's milly szükségesek voltak ezen ujabb idei józan ujitások arra, hogy lelki fejlődésünkben csak annyira is juthatánk, hová nagy nehezen érkeztünk?

A' 11- 's 14dik század törvényei elégtelenek 's hibásak voltak a' 17dik század szükségeire, 's igy a' 17dik századiak elégtelenek 's hibásak a' 19dik századéira, ugymint minden bizonnyal mai napokban — habár a' bölcseség serlegét legutólsó cseppig kiüritnök is — nem fogunk hazánk javára 's diszére mindent olly józanon elintézhetni, hogy azon utóink koron- 's fokonkint határtalanul ne javithatnának még, mert a' lehető legnagyobb tökéletesülés csak jövendő 's boldogabb nemzetségek sajátja! És éppen azért, mert hazánk 's alkotmányunk a' legszomorubb helyeztetések közt 's a' legsarkalatosb változások által se bomlott meg, sőt mai időkben százszorta boldogabb mint a' régi zavarban és setétségben volt, - - éppen azért a' legnagyobb ujitások által, ha józanok, ma se fog megrendülni, hanem mind erősbre 's tartósbra fejtekezni.

Ki azt állitja: "8 századon fénylik keresztül alkotmányunk mozdulatlan" nem végzé iskolái philosophiáját 's nézze felébredése végett törvénykönyveinket!

Lehetne továbbá mondani: "Ma meglehetősen vagyunk

's ugyan hol a' garantia hogy mostani kis szabadságinkbul, ha változásnak ered egyszer alkotmányunk, végkép nem fogunk kivetkeztetni?" — De milly szomoru, magában nem bizó, szük eszü 's félénk lelkü okoskodás az illyen! —

Ha az időhez 's a' század szelleméhez illő változások 's ujitások által hazánk java 's boldogsága még akkor se szenvedett csorbát — 's ma mindnyájan határtalanul boldogabbak 's bátorságosb helyeztetésüek vagyunk, mint eldődeink! — még akkor se, mondom, midőn tudományi sulyunk 's lelki fejlődésünk olly alacsony lépcsőn állott, 's a' királyi székben Péter, Aba Samu, II. Lajos ült — hazánkat Török birta — a' Nemest Caraffa, 's az Eperjesi szék itélte — ha mind ezek 's több illyesek által se szenvedett csorbát, mellyeknél fogva ugy szólván a' multért, mostért 's jövendőért bünhödénk nagy részben: — miként retteghetünk mai napokban az Istenért, hogy ugy mondjam, azon áldásoktul, mellyek szeretett Fejdelmünk atyai gondviselése és számos bölcs hazánkfiai férfias tanácskozásai élesztő kutfőibül honunk vidékire áradni fognak?

Mi Fejdelminknek engedelmeskedünk 's utolsó pihenetig hív jobbágyi vagyunk, ez 'megismértető jelünk, ez ősi szokásunk — de csak ollyant hordozunk igazán szivünkben, ki hatalmas Urunk, de egyszersmind kegyes Atyánk is, mint mai Fejdelmünk. A' Király disze, hatalma 's dicsősége ellenben nem alapul tudatlanokon, szegényeken, elkorcsosultakon 's rabszolgákon uralkodás által. —

'S ime itt jelen meg lehető jobb 's bátrabb lételünk legbiztosabb garantiája! mellyet részemrül törvényes és szeretett Királyunk igazság-szeretetiben, erős lelkiben 's rólunk való atyai gondoskodásában t a l á l o k fel egyrészrül — más részrül pedig a' m a g y a r s á g n e m e s k i f e j l ő d é s é b e n, — mert hijába, nem lehetünk más nemzetbeliek önbecsünk elvesztése nélkül, — azaz önerkölcsi sulyunkban k e r e s e k mindég.

Ezt tágitsuk, ezt szaporitsuk tehát minden módon, minden uton, mert ez Védangyalunk. — Csinositsuk értelminket, terjesszük tapasztalásinkat, keressük fel a' tudóst, társalkodjunk

az elmetehetőssel, nagyobbitsuk könyvtárinkat, jutalmazzuk a' tudományokban, müvészetekben fáradozót, haladót — üljünk kocsira, szálljunk hajóra 's nézzük a' világot — 's emeljük hazánkat dicsőbb nemzetek sorába!

De mind ezekrül, drága Olvasóm! mindaddig le kell mondanunk, sőt álmodnunk se szabad, mig szegénységünk, a tudatlanság, előitéletek 's balvélemények közt, valódi szolgaságban fogva tart bennünket. Pénzünk 's valóságos tehetségünk pedig addig soha se lesz, mig a' Hitel lábra nem áll hazánkban.

VEGSZÓ.

Ha ezen előadott tárgy értelmét 's több elágozásit csendes vérrel átgondolom, senki sem érzi 's nem tudja jobban mint én, milly különféle 's nem mindenkor legkellemesb bényomásokat okozand a' közönségre. Jóakaróim száma kevesedni, rosszakaróimé nőni fog, 's igy rám nézve fáradozásom láthatólag több kárt hozand, mint hasznot. Lesznek ellenben, ha bár kevesen is, ollyanok reméllem, kik lelkem és szándékom tisztaságát elismerendik; — lesz továbbá egy bizonyos Valami legbelsőmben, a' mi túl fogja élni az előitéletek 's balvélekedések mulandóságát. — Azok hajlandósága, — mert korántsem érzem magamat elég erősnek 'egyedül is ellehetni a' világon — lélekisméretem csende 's azon remény: "lesz egykor haszna munkálódásimnak" minden jutalmam. —

A' hazaszeretetet sokan ugy képzik mint Amort, 'bekötött szemekkel. Igy hátramaradást, hibát nem láthatnak, mig a' sürü kendő homlokok körül; ha ez egyszer leesik, minden báj is egyszerre megsemmisül. A' hon igaz szeretete, vallásom szerint valamelly nemesb 's állandóbb gerjedelmek tartalma, nem vak szerelem, 's azért nincs is olly változó phasisok alá vetve, mint azon magusi de még is tökéletlen érzés, melly csak nyomorúságunkra emlékeztet, midőn pillantatokig félistenekké magasit 's megint minden szép vágyink mellett is porba gázol.

Ha mindent nem dicsérek hazámban, abbul foly: mert hazámhoz nem olly gyenge kötelék csatol, mint valaha Venus fiát Psychéhez — 'a' világosság hija.' — Ha anyaföldünk mocsárit, kopárságit emlitem 's nem dicsérem: hazaszeretetbül ered; mert inkább viruló kerteket kivánnék ott szemlélni, hol ma vadkacsa 's vadlúd, vagy homok és por. — Ha elő-

itéleteket megtámadni, balvélekedéseket gyengitni, oszlatni 's a' tudatlanság sokszori büszke szavát nevetséges hanggá iparkodom változtatni: hazaszeretetbül cselekszem; mert soha sem hihetem, hogy előitélet, balvélekedés 's tudatlanság alapja lehessen egy nemzet előmenetelének 's boldogságának. — Ha itt amott az elaljasodást, romlottságot 's rothadást keserü szavakkal festem: honom imádásábul teszem; mert illy nyavalák ellen csak a' corrosiv szert tartom használhatónak. — Ha végre hazánkban mindent tökéletesb létre ohajtok emelni, 'a' középszerünek, melly ocsmánnyal rokon. gyülöletébül származik 's kivált azon középszerü gyülöletébül, melly hazánk fényét homályositja. Legyenek egyéb nemzetek hátramaradásokban megelégedtek, ne vágyjanak előre, magasbra — nem gondom; de köztünk csak az melegitheti szivemet édesen: ha az Isten legszebb ajándéka 'az emberi ész, mind nagyobbra emeli Királyunk hatalmát 's Hazánk diszét.' — Csak az teheti éltemet előttem kedvessé, ha mostani már ugy is szép helyeztetésünkbül mind magasbra lépni keresünk erőt magunkban, mellyet bizonyára találunk is.

Szándékom tiszta — mondásim azonban helyesek e, az más. Ezeket makacsul pártolni nem akarom; mert igen jól tudom: mi nehéz legjobb akarattal is jót alkotni, és az ahoz vezető módokat megfoghatólag előadni.

De javallatim nem kötelezők. 's igy azokat el is lehet fogadni, ha jók: 's még könnyebben visszavetni, ha rosszak. Magamat hazám igen kis szolgájának tartom: de azt hiszem: hogy a' legkisebbnek is vannak nagy és számos kötelességi. 'S igy ha egyet mást érinték, vagy emlékezetbe tünteték, azt, ha jól megfontolja tettemet, rossz néven senki se veheti. Ha valamelly hiv szolga urát eszmélteti "ldő volna már valamire, — egy és más neki ártalmas, egyeb pedig igen hasznos lenne," azért az igazságos ur, ha eleinte forro vere miatt elveszti is béketüresét, 's kemény szavakkal fogadja szolgájának sokszor tán untato 's kellemetlen jelentésit, megis megvallja végre: "ezen hivnek sokat köszönhetek, bar javallatit nem fogadtam is el mindég, de szándéka becsületes volt."

Nekem úgy látszik 's — tán minden csalódás vagy önkecsegtetés nélkül — hogy külföldön tett többszöri utazásim, helyszinen szerzett tapasztalásim, és sok jeles emberekkel gyakorlott társalkodásim által egyrül másrul világosb, kiterjedtebb 's több oldalú értelmem lehet, mint sok más nem olly kedvező állapotban voltaknak; 's igy azt bátorkodom remélleni: hogy e' munkában előterjesztett 's a' mindennapi vélekedéstül eltávozó jegyzésimet honunk valódi jóakarói rossz néven nem veendik; mert azokrul emlitést kirekesztőleg azért tevék, mivel használni kivánok.

Egy csillagász régi cselédje — ha nem tudja is egyébaránt a' mathesis legegyszerübb törvényeit, — csillagvizsgálásban t. i. miképpen kell a' műszereket állitni, felkészitni, forgatni 's a' t. még is nagyobb hasznunkra leend, mint valamelly más igen erős mathematicus ki nem jártas illyesekben. Senki se magyarázandja gorombaságra, ki igazságos, ha illy szolga forgolódik 's mesterkedik leginkább a' toronyban, mert kiki azt fogja mondani: "Természetes, annyi esztendő alatt valami csak ragadhatott rá." 'S igy velem! Ha némellyeket láttam, tapasztaltam 's eredetek 's forrásiknál szemléltem, a' mit mások nem tapasztalhattak — azért nem azt állitom, hogy nekem több érdemem van mint másoknak, — hanem hogy kürülállásim sok másokéinál kedvezőbbek voltak, 's hogy azokat kötelességem szerint használni törekedvén, itt amott rám is ragadhatott valami.

Az nem tud pirulni, ki azzal dicsekedik, hogy több tudománya vagy több pénze van, mint felebarátjának; de szinte egyenlő, sőt még nagyobb hiba, egyet 's mást a' közönség java elől eltemetni. — Megvetést érdemel azon dus, kinek erszénye csak önkéjei elégitésere van nyitva; 's a' közjó előmozditására mindég zárt; — úgy szánakozást vagy dorgálást érdemel az, ki sértés félelmébül vagy egyéb mellékes szempontokbul tudományit 's tapasztalásit elássa hazafiai elől.

Sok szerénységi köpönyeg alá bujik, hogy ő ezt 's amazt inkább tudósbakra, bölcsebbekre hagyja, midőn igazán azért nem avatkozik a' dologba, mert vagy nincs bátorsága,

vagy tüstént önnyereségét nem látja belőle. Ki pedig a' közönségnek akar használni, legelső kötelessége: 'magárul egészen elfelejtkezni. 'S ki ezt nem cselekheti, nem is lesz soha valódi hasznos embere hazájának.

Gyermekek boldogságáért fáradozni, 's éltek tavaszában tőlök megfosztatni — ollyat imádni, ki gyülöl — hivnek tartott baráttul megcsalatni: szívrepesztő kinok; — de türhetőbbek, mint minden hazánkfiaitul kárhoztatni, elhagyatni; 's még illy áldozatra is késznek kell lenni az igazán lelkes hazafinak. Curtiust szoktuk emliteni, mint a' honszeretet legfényesb képzeltét; 's mi nagy volt tette? Tán gyülöletes életét legszebb halhatatlanságért egy ugrással elcserélni, mi nagy mesterség ez? Hány volnaköztünk Magyarok közt, kik ha olly téjjel nevekedtünk volna mint Curtius, 's olly meggyőződéssel birnánk mint ő, 'hogy halálunk használ', inkább ma ülnénk a' bátor szürke derekára mint holnap; — de nálunk több 's nemesb hazafiság kell ...... hol sokszor tanú helyett zordon magány, dicséret 's taps helyett fanyar visszavonulás, elhidegülés, 's egy részrül tán gyülölet, másikrul veszély! Mi nehéz félórára valamiért felhevülni? de esztendőkig türni lelki sérelmet: ehez kell, a' szó legsulyosb értelmében — 'férfiu. —

Csak ezek szerint is látja az Olvasó: hogy igen is jól tudom, miben fáradozom 's mit várhatok. Előre el vagyok készülve a' rossz hazafi nevezetre; mert átaljában mindent nem dicsértem 's mindent felhőkig nem emeltem. Sok tán azt fogja mondani: "Ocsmányolja hazáját."

Két gazda közül ki cselekszik józanabbul: az e, ki magára 's másokra fogja, hogy egész határja legjobb buzaföld, 's igy vakságában földei legnagyobb részét javitás nélkül hagyja; vagy az ki magában igy szól: 'Része birtokomnak jó karban áll, részét viz birja, becstelen fák vagy bozót fedi, része pedig sovány, homokos föld, 's igy árkokat kell vonnom, irtanom, ültetnem 's a' t. Mellyik jobb gazda e' kettő közül: az e, ki még hosszúszőrü juhaival is megelégszik 's azt gondolja minden bizonnyal, hogy már a' szorgalom Zenithén áll: vagy az, ki kételkedik 's lassankint durva 's olcsó gyapju

helyett selymest 's drágát iparkodik nyirni; — igy mellyik józanabb patriota, az e ki azt mondja: 'Be szép azon sok mocsár melly hazánkban van, milly jók 's kellemesek az utak, milly rendesen forog minden, milly élet 's elevenség van a' földmüvelés 's kereskedésben, mennyi pénzünk van, mi nagy hire Magyarországnak kün 's a' t. 's igy minden javitás ellen vak hévvel kél ki; — vagy az, ki azon törekedik, hogy mocsár kaszálóvá, süllyeteg sárárkolat kemény uttá, rendetlenség renddé váljon, — hogy vér-akadozási helyett a' haza szive uj erőre kapjon, 's a' legtávulabb erekbe uj életet lövelgessen, 's a' külföld, mellynek nagy része létünket még nem is gyanitja, ha nagy fényét nem is, legalább értékét 's belbecsét ismérje el hazánknak. — Az első cselekvőmód jó hazafiság meg nem csalható jele, és szeretetünket méltán gerjeszti, de haszna semmi, kára pedig sokszor számtalan; másik cselekvőmód pedig 'józan hazafiság 's ez hasznot hajt e nem e? Nézzük régibb nemzetek évrajzit, ha öneszünk nyilván nem teszi elönkbe, hogy a' ki nem lát, soha sem használhat de árthat; 's csak az hajthat hasznot a' ki lát. Vegyük rendre franczia, holland, német, angol 's t. nevezetes általunk ismert hazafiak életét, 's azt fogjuk találni: hogy nem a' vak használ honjának, hanem a' szemes, nem a' mindent dicsérő, hanem az igazmondó.

"Nevetségessé teszi hazáját" — ezt is fogja nehány pengetni — mert némelly rajzimban tulajdon rutalmokra fognak ismerni. Ezek ne gondolják: hogy ők teszik 's alkotják a' hazát 's ne tolják azt, a' mi egyedül 's egyenesen őket illeti, a' hazára. Hogy a' londoni vagy párizsi cloakok jó szagát nem dicsérem, nem becsmérlem azért egynek tisztaságát, másnak kellemeit; 's hogy némelly egyes személy rothadását említem, nem hozok én az által homályt hazámra. Egyébaránt olly nagy egy nemzet, egy magányos személy ellenben olly kicsi, hogy egyesnek nincs hatalmában amazt nevetségessé tenni. Mit árthat a' régi 's erős várnak, ha valaki vak mérgében sárt 's követ hajit ellene? Nem mozdul meg rendületlen fala, 's csak önerejét emészti az esztelen meg-

támadó. De árthatnak az apródok 's még a' férgek is nagy számu sokaságban — 's ezek inkább mint minden egyéb "őrlik meg erős gyökerit a' valahai kevély tölgynek". Azon egyes személy, ki nem alattomosan cselekszik, sőt minden gondolati 's szavairul igyekszik lerázni a' homályt és kétest, 's minden tetteirül félre vonni a' fátyolt 's lepleget; ki nem hát mögött rágalmaz — hanem egyenesen szembe szól, az mi kárt tehet? Ha igaz a' mit mond: nem árt, hanem használ; — ha alaptalan: elhordja a' szél 's kicsapongó elmefuttatásit elnyomja a' közértelem 's valódiság sulya. Én nem gyermekekhez szólok, kiknek lágy agyvelejekben az előitélet és sophisma könnyen gyökeret verhet, de férfiakhoz; itéljenek! — Nem mondom, hogy csalhatatlan vagyok. —

Sok azt hiszi, ki törvényalkotmányunkat ollyannak képzi mint egy harisnya, — mellynek egész léte könnyen semmivé válhat, ha csak egy szem oldatik is fel — hogy legkisebb javitástétellel is felfordul minden. Azt hitte hajdan az Angol, a' Holland is; de drágán fizetné most meg, ha némelly eszesek 's mélyebben gondolkodók nem kinszeritették volna, ugy szólván, okoskodásik terhe által a' sokaságot előitéleti 's balvélekedésibül kigázolni 's javitásik által szinte a' félvilág kincseit honjokba halmozni. Semmi sem áll csendesen a' világon, még a' nap systemák is mozognak, — tehát csak Magyarország álljon 's vesztegeljen mozdulatlan? Nem nevetséges törekedés e ez? Vagy azt gondoljuk: hogy a' Lajtátul Feketetóig, 's Beszkéd bérczeitül Dráváig fekvő, csak 4000 négyszeg mérföldnyi tartomány az universum közepe — melly körül milliárd világok forognak? Istenért! nyissuk fel szemeinket, vegyük hasznát eszünknek. Minekünk is mozdulnunk kell, akár akarjuk, akár nem 's nehogy hátrafelé nyomattassunk, 'lépjünk inkább előre'!

Munkám tartalmábul kiki azt fogja látni: 'hogy a' végsőségeket 's tulságokat gyülölöm 's békités barátja vagyok, szeretném a' számos felekezetet egyesitni, 's inkább a' lehető jót akarom elérni közép uton, mint 'a képzelt jót, mellyet tán csak más világon lelendünk fel, levegő utakon. Nem

nézek én, megvallom, annyit hátra, mint sok hazámfia, hanem inkább előre; nincs annyi gondom tudni 'valaha mik voltunk' de inkább átnézni, 'idővel mik lehetünk 's mik leendünk'. A' Mult elesett hatalmunkbul, a' Jövendőnek urai vagyunk. Ne bajlódjunk azért hijábavaló reminiscentiákkal, de birjuk inkább elszánt hazafiságunk 's hiv egyesülésünk által drága anyaföldünket szebb viradásra. Sokan azt gondolják: 'Magyarország — volt; -- én azt szeretem hinni: lesz'!

TARTALOM.

SAJTÓHIBÁK.

25. l. 10. sor jog	— fog	helyett	
45. l. 18. sor *altaljában*	— altaljában	„	
52. l. czimében Korülményi	— Körülményi	„	
66. l. „ Leheto	— Lehető	„	
72. l. 3. sor (alulról) egytértés	— egyetértés	„	
79. l. 4. „ „ gen	— igen	„	
129. l. 9. „ szüköldik	— szükölködik	„	
162. l. 5. „ (alulról) emberséges	— emberiséges	„	
173. l. 1. „ kivenné	— ki venné	„	
188. l. 13. sor jelentkezik	jelenkezik	„	
227. l. 10. sor (alulról) kárpitot is is	— kárpitot is	„	

VILÁG

VAGY IS

FELVILÁGOSÍTÓ TÖREDÉKEK

NÉMI HIBA 'S ELÖITÉLET ELIGAZITÁSÁRA.

IRTA

GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN.

MÁSODIK KIADÁS.

BUDAPEST,

KIADJA A M. TUD. AKADÉMIA

1904.

— aus manchem Samenkorn, das ein Vogel hintrug, erwuchs mit der Zeit ein Wald von Bäumen, eine neue Schöpfung.

Jean Paul.

JÓ AKARÓIMHOZ.

Számos példa előttünk, milly ellenkező benyomást tehet ugyan azon könyv különböző olvasóra. Ki azt rokon vonzódással forgatja, mindent észrevesz, mindent lát, a' mit a' szerző világosabban kitenni nem tudott, vagy nem mert; a' kétségest, homályost lehetőleg jóra magyarázza, a' hijányokat kipótolja, szakadásokat összekapcsolja, — szóval: a' szerzővel olly módon bánik, mint barát baráttal: 's valamint ez szivesen tűri meghittje gyengeségeit, 's annak csak characteri fő vonásit tekinti, ugy nem néz amaz a' munka egyes gyarlóságira, hanem az Egészrül hoz itéletet. Ki ellenben a' szerzőt — habár tán sejdítlen is — nem kedveli, 's ugy szólván azon czélbul veszi munkáját kézbe, hogy annak csak

hibáit keresgélje ki, közönségesen sürű ködben munkálódik; igen közel állván a' tárgyhoz, azt -- mint a' nem elég távolságban lévő képet -- elfogult szemmel 's csak kitetszőbb és élesb részei szerint itéli, 's igy az egésznek összeköttetése mindig homályban vagy ferde világban marad szemei előtt.

Minthogy tehát könyv-megitélésben részre-hajlatlan tán soha még senki nem volt, olly nyájas és hajlandó olvasókra van szüksége a' szerzőnek, kiknek szemeiben minden tárgy kedvező szinben tünik fel; mert e' nélkül a' legnagyobb fáradozásnak sem lehet legkisebb sikere is, 's kivált ott, hol inkább csak gondolkozásra lehet ingert adni, mint világosan szólni.

Éppen ezen okbul szentelem ez Értekezést J ó a k a r ó i m n a k, — igen jól tudván, "hajlandó érzelmök nélkül semmiben sem boldogulhatok." — Tekinteni fogják körülményinket, mellyekben élnünk kell; átlátni, milly sulyos 's még is milly szükséges némelly tárgyakrul, ha csak félig érthetőleg is szólni már valahára; 's igy nem annyira igazságos mint inkább barátságos itéletöket várom, mellyre támaszkodván reméllem, azt sem veendik rossz néven, sőt megbocsátnak, ha az egész könyven keresztül, szinte minden lapon, csekély személyemmel találkozandnak; de ezt kikerülnöm lehetetlen, mert némi körülállások következésében olly keserves és szigoru helyezetbe vagyok állitva, mellyből nem szabadulhatok ki

semmi mód a' nélkül, hogy vagy egészen érthetetlen ne legyek, vagy gondolatim 's tetteimrül igen sokszor szólván, a' társasági szebb rendet ne sértsem meg.

Ezeket előre bocsátván, magamat legszívesb hajlandóságokba ajánlom, egyszersmind kimeríthetlen béketürésöket kérem.

AZ EGÉSZ MUNKA VELEJE.

A' közönséggel meg akarom ismertetni 's vallatni, 'hogy Magyarország mindenben hátra van, mert mig ezen önvallomáson tul nem esünk, mindaddig helybül nem mozdulhatunk, vagy előmenetelink reményét palliativákra állitjuk.'

Megmutatni iparkodom, 'hogy a' Magyar egy erőtül pezsgő fiatal nép, melly csudálatos magasságra emelheti magát, 's minden lehet, ha Közértelmességét 's Nemzetiségét tökéletesen kifejti.'

Arrul kivánom meggyőzni Olvasóimat, 'hogy Közértelmességünk 's Nemzetiségünk, habár tiz annyi esnék is még előmenetelünk végett az ország külön részeiben, mint a' mennyi közelebb időkben történt, még sem fejledhet ki tökéletesen, 's igy a' hon sem emelkedhetik nevezetes 's hozzá illő magasságra, mig annak elbonczolt részei Buda 's Pesten nem egyesülnek.'

Azt vonom ezekbül ki, 'hogy nemzeti közértelmességünk 's felemelkedésünk következésében erősb lesz a' királyi szék, csinosb a' szántóvető kalibája, 's a' lehető legnagyobb résznek szive megelégedés 's körülményei szerencse-teli'.

Ez veleje az egész munkának, hanem korántsem kimeritő tartalma, vagy rendszeres váza, a' mit mindenkori figyelembe ajánlok.

Én itt sem a' Hitel kimeritő apologiáját irni, sem a' Taglalatban előforduló minden gondolatok — itéletem szerint — helyes vagy helytelen létét vizsgálatra venni nem fogom. A' Hitel hézagi betöltését 's annak hazánkra illesztését idővel tán más munkámban adandom elő; Gróf Desewffy Jósef helyes gondolatit hosszu okoskodásokkal nem fontolgatandom, mert azok ugy is jó helyen állnak; mind azon számtalan kisebb nyomosságú tárgyakat pedig, mellyek a' Taglalatban fordulnak elő, 's mellyeknek velejét másutt látom feküinni mint Ő, itt előhozni hasztalannak tartom, 's azok józan eligazitását másokra 's az időre bizom; s igy helytelen hiedelmi 's állitásinak csak azon nagyobbikait veendem elő, mellyek hazánk előmenetele vagy további fáradozásim utjában állni látszanak; pedig ezeket is csak töredékek gyanánt, 's nem bilincsező rendszerrel adom elö, mert az első mód kevésb időt kiván — a' miben nem igen bővelkedem — 's gondolkozóknak még is elég világot nyujt; a' másik ellenben tán untatna, engem pedig arra itélne, hogy egyet többször ne mondjak, midőn némellyeket p. o. Közértelmesség, nemzeti fejlődés, eldarabolt erők egyesülése, Magyarság, — — — — — — — — — — — — — — 's több e'-félét annyiszor szándékozom ismételni, a' mennyiszer csak lehet: mert azon remény fejében 'elfogadtatom néhány által gondolatimat', szivesen eltürüm a' többség itéletét, ha engem egy magát szünetlen ismétlő szerzőnek tart is. Rendszeres vázát tehát töredék munkámnak elő nem mutathatom; söt azt vagyok kénytelen előleg jelen-

teni, hogy vizsgálatim előmentében sem tartandok kézzel fogható rendet, mert az olly különszinű tárgyak egybekötése, 's egy tárgynak a' másikba folyása miatt lehetetlen, vagy legalább tehetségemet felmulja, hanem hogy felvilágositásim majd egyik majd másik ágára lépendek, 's tán csak az egész munka elolvasta után tünend fel némi világban annak emlitett fő veleje.

ELŐSZÓ.

Hitel czimű munkám — melly csak kezdete még egy tán idővel általam tökéletesebben kimeritendő tárgynak — rövid idő alatt sok fejtegetésre, gondolatcserére 's fontolgatásra nyujtott alkalmat. Ez hiuságomat nevelé — de valóban nem azon okbul, mintha igen jól át nem láttam volna, minő telisded teli van hiányokkal, hanem mivel előreható sejditésim pontiglan bételtek. A' Hitelrül szólni kötelességemnek tartám, 's ezt azért, mert világosan fénylék lelkem előtt, milly előre ki nem számitható hatalmas varázzsal emelné honunkat kis idő mulva boldogabb létre

A' HITEL JOBB ÁLLÁSA.

Illy meggyőződéssel hallgatnom, 's a' mit hazánk javára olly felette hasznosnak tartok, eltitkolnom, lélekisméretem szerint — mert vannak különböző lélekisméretek — igen igen nagy bűn lett volna, 's igy elszánám magam ezen tárgyrul okoskodni, habár Cassandra sorsa várna is rám. Gondolám 'akár szép álom, akár valóság mit látok, hiven elmondom; a' hiteli tárgy komoly, csak végkövetkezeti mosolygók; más régibb hazákban, néhány egyéb hasonlóan kisdednek látszó de hatalmas rugókkal, kopár vidékekbül Édent varázslott 's a' t. Megpróbálom; annyival okosbak mint én, miért nem próbálák régóta már; miért kerengnek félénken azon kutfő körül, mellybül bátran kellene meritni bő áldást, melly hazánk minden lakosira áradna; miért nem közlik tudományikat, ismératiket,

tapasztalásikat a' közönséggel; miért okoskodnak kis körben olly tárgyrul, melly valóban sötétségre nem szorult, hanem mind bájlóbban fejlődnék ki a' fejdelmi nap legfényesb sugáriban; miért várnak rám, sokkal tehetetlenebbre, mint ők? 's a' t.' igy tanakodám, 's gondolván 'jobb ha én penditem meg a' húrt, mint senki' munkához kezdék. Mennyit fáradtam, mennyit munkáltam, mennyit aggódtam ezen elhatározás következésében, mig a' darabolt munkát üggyelbajjal összeilleszteni tudtam, azt valóban megismerni szégyenleném, mert magamat olly tudatlannak 's el nem készültnek lelém, hogy több hónap folyt le, mielőtt csak azon igen egyszerű kérdést képes valék elintézni magamban:

'Milly formában 's milly czim alatt bocsássam vizsgálatimat világra!'

Kisded korom óta enmagam 's körülményim megismerése vala vizsgálatim fő tárgya, 's ámbár e' szép, de silány tudományban nem nagy előlépéseket tettem, 's mindennap csalódom: még is ugy látszik, igazságom volt a' Hitelt éppen azon formában bocsátnom közre, mellyben a' közönség kezei közt forog. A' Hitelrül mondani való, ha minden okoskodás kirekesztőleg rá szoríttatik 's a' tárgy Magyarországra alkalmaztatva lehetőségig tökéletesen kimeríttetik, olly hosszadalmas, olly szigoru, — 's ki ezt nem hiszi, kérem tekintse többek közt csak Nebenius ujabb munkáját — hogy annak kidolgozására több esztendő, kinyomtatására több kötet, olvasására pedig, ki kell egyenesen mondanom, több, figyelmesb 's olvasáshoz szokottabb közönség kell mint a' magyar. Ha kevés kéz közt forog a' könyv, úgy okoskodám, nem használhat, mert azon kevesek, kik minden magyar könyvet megvesznek, úgyis tudják jól, milly égő szükségünk van a' hitelre, külföldi könyvekben pedig mind azt bizonyosan szépen kimeritve találják, a' mit én tán csak igen tökéletlenül 's felszinleg érinthetendek; hanem azokat kell olvasásra gerjesztni, kik mulatságosb idegen munkákon, honi deák (?) törvénykönyveken, vagy kalendáriumon kivül, olvasáshoz eddig nem igen szoktak. Magamrul itéltem a' közönségre, 's nem csalatkozám. Mig bennem az olvasás kedve

erősb gyökeret nem vert, száraz és komoly foglalatu könyveket nem olvashatták; elkezdém ugyan többször, de nem végezhetvén, elhajitottam; mig végre kevés esztendő mulva, legnagyobb bámultomra azokat nagy gyönyörüséggel forgatám; a' képzelet-gerjesztő könyveket pedig, mellyek tavasz éltünkben pillanatokig mennyekbe ragadnak, felületes 's üreseknek lelém.

Nemzeteknek ugy vannak életlépcsői mint embereknek. Én magyar hazámat igen fiatalnak tartom, 's ifjuságának több nevezetes jelei közé számitom azt is, hogy arány nélkül több költői sajátság 's tehetséggel bir, melly a' képzelet forrásábul fakad, mint az itélet komolyabb tulajdonival, mellyek inkább régibb nemzeteknél fejlődtek már ki. Tapasztalám néhány költői Remekünk meglehetős sikerét, ámbár azok is szebb sorsra valának érdemesek; tudományos tárgyu könyveink azonban, bármilly jók 's hasznosak is, szégyenünkre 'ha olly fiatalok nem volnánk még' közönségesen érdemes szerzőiken száradtak. Uj methodus — azaz nálunk nem igen ismért, de más nemzeteknél olly felséges következésekkel jutalmazott methodus — látszott nekem illy körülmények közt, leghathatósb, legczélirányosbnak. Versekbe nem füzhetém, ugymint Alvari Quae maribus solum-át, a' hitel antiköltői komoly tárgyát. Rendszeres systematica munkát irni pedig, — ámbár tán én is tudtam volna, a' nélkül hogy mindjárt észre vegyék, sok más szerző példája szerint, mind azon értekezésekbül egyet összeenyvezni, mellyeket angol, német 's a' t. nyelvek után ismerek — tanácsosnak nem tartottam, előre tudván, hogy azt dicsérni ugyan igen sokan, de azért olvasni mégis csak igen kevesen fogják, valamint tokaji borainkat is inkább csak dicsérik, ajándékban édes örömest, de pénzért csak ritkán, 's legfeljebb néhány palaczkkint veszik. A' szigoru tudományt tehát több dozisra osztám, 's a' lehetőségig vig, tarka 's változó köntösbe burkolva kellemesebbé tenni törekedém; 's igy évenkint szándékozám Olvasóimat mind közelebbre vezetni az előttem fekvő 's tán erőmet felmuló óriási munka egész véghatáráig. Az első kötetben, mellyet azért nem neveztem

a' Hitel első részének — a' mi tán minden taglalattul megmentett volna, hanem csak egyszerűn Hitelnek, mert illyesben előre megkötni magamat resteltem — az első kötetben, mondom, mind azt érintém röviden, a' mi utóbbi rendesb 's komolyabb mintába öntendő értekezésim tárgya fog tán lenni; és szinte csak a' themákat jegyzettem ki, 's legfőbb törekedésem oda irányzott: 'Istenért csak unalmas könyvet, habár Európa minden tudós társasága a' classicitas billegét sütné is homlokára, ne irjak, mert ollyakon nehéz, feloldhatatlan anathema fekszik, 's hasznok nem nagyobb, mint azon aranyé, melly tán Mátránk alatt rejtezik! Hézagokat szám nélkül, 's mondhatom, készakarva hagytam, mellyeket ha élek, 's Olvasóimat nem untatja, és számátul elnem ijednek, tán 20—30 kis kötettel iparkodni fogok lassankint betölteni. — Eczettel, választóvizzel, erősb méreggel pedig azért irtam sok helyen, hogy néhány a' közjó elősegitésére nehezen ébredő hazánkfiait egy kevessé kiragadjam aluszékonyságokból, mint azt igen bölcsen emliti tisztelt Taglalóm előszava 1ső lapján. Honunk szebblelkű Asszonyinak azért szentelém, mert közülök néhánynak nyilván béakarám bizonyitni az egész világ előtt, milly valódi mély tisztelettel viseltetem én, 's velem az egész nemzet magyarán érző része irántok, ha néhai — szomoru mondani! — anyanyelvünket ők is ajkaikon zengetik — midőn keserű örömmel láttam előre, szegény könyvem milly kellemetlen vendég leszen sok magyar Dáma asztalán, kinek nemzetségi 's hitvesi neve olly magyar, hogy azt külföldi ki sem tudja jól mondani — átkozott könyvem, mellyet nem ért, 's melly neki vázul szolgál, 's tán ösztönül arra, hogy természet szerint nevelje utóit, 's ne ugy mint őtet ártatlant honfeledett szülei. Indirecte ohajtottam nemzetünk bájlóbb felére hatni, 's mind magasb mind alacsonyabb születésüeket arra birni, ne hagyják oda szép honi nyelvünket, hogy inkább idegent szóljanak hibásan, és sokszor legizetlenebb accentussal. Dilletant tehetségem szerint mindent elkövettem az álmosak felcsiklándozására, rossz gazdáink magokba térésére, német honfiaink magyarositására. Tük-

röt tettem néhány elibe, mellyben tisztán láthaták nyomorúlt személyiket, 's mellybe tán csak halálágyokon fognak ismét tekintni, — — fáklyákat gyujték ott, hol gyertyavilág nem vala elég a' rejtett mocskokat kitüntetni, szóval, 'mindent cselekvém, a' mit legtisztább lélekismeretem 's legbelsőbb meggyőződésem szerint honom 's földieim hasznára sőt szükségére betük által végbevihetni itéltem.' 'S könyvemet meg áldá Isten, mert czéljának meg felelt, és számosakat ébreszte fel. Hanem hogy engem sem fog a' közönséges Olvasó munkám elolvasta után jobban kedvelni, mint a' kisded beteg a' seb vagy fogorvost fájdalmas munkálkodási végeztével, azt előre láttam, de szándékom kivitelében az nem hátráltata, mert nem annyira magam, mint inkább honunk pártfogóit 's barátit kivántam nagyobb számra nevelni, 's még azon gondolat is: tán úgy fog magyaráztatni "az egészet csak hiuságbul eszközlém" azon szebb remény által csendesüle el, hogy egykor tán még is engesztelést nyerend azon hiuságsugta elszánásom: 'soktul gyülölve, még többtül félreértve panaszlan fáradni a' közjóért.'

Könyvem a' sajtó alul kiszabadult, terjedni kezdett 's csak néhány hónap közben, ismételt kiadásokban, több kézben, több ajkon fordult meg, mint legjobb magyar munkáink esztendők folytában. Valamint a' gyomra-romlott savanyút, az éjszaki szomszéd égett bort szenvedelemmel kiván, ugy esett Hitelemnek a' csipőst, nem mindennapit 's külön úton járót kedvelő közönség. Sokan szerzék meg, számosan olvasák is, a' min magamban igen örültem, de csak kevesen érték. A' mi másokra volt mintázva, kicsapongó szerénységbül, vagy pedig hogy rajzim tudtom nélkül véletlen rájok is illettek, magokra vevék; a' mit egyesekhez szóltam, az egész nemzetre tolák, 's több eféle; 's igy olvasó publicumom nagy volt ugyan, de annál szembetünőbben csökkent hiv 's jóakaróim vélt száma. Hideg visszavonulások, mellyet naponkint kelle tapasztalnom, igen fájt 's busitott, de nem annyira azért, mintha hozzám vonzó hazafiui rokon érzések (?) vesztét nem lettem volna mindig kész feláldozni a' Közjónak,

hanem azon igen igen szomorú okbul, hogy a' régi példabeszéd szerint 'veritas odium parit' olly számosan árulák el magokat rossz gazdáknak, rendben nem lévőknek, tudatlanoknak, hűtlen honfiaknak 's a' t. kiket én, Isten legyen tanúm, ugyancsak jó gazdáknak, szép rendben gyönyörködőknek, főtűl talpig csinosultaknak, anyaföldünket imádóknak, 's a' t. tartottam, 's igy a' hazát szegényebbnek lelém, mint gondoltam. Fájt mondom, még pedig égetőleg fájt néhánynak tőlem elfordulta — de nem magamat, csak szegény hazámat gyászoltam!

Illy körülmény 's érzések közt léptem néhány hiv bajtársimmal, egy idő-törlötte minta szerint, hazánk fővárosában épült vizi-házra, nem igen különbözőre azoktul, mellyeken a' régi kor hősei kezdének megvini a' habokkal, midőn észre 's ügyre vevék 'hogy viznél könnyebb a' fa'. — Usztam sokáig, szenvedtem; de sokat tapasztaltam is, 's annak idejében, ha nyájas hallgatóim leendnek, elö fogom adni: hatalmas Dunánk a' helyett hogy most olly csekély hasznunkra van, 's hazánk nagy részének legirgalmatlanabb ellensége, itéletem szerint, mikép áraszthatna egylelkü 's egyszivüségünk által viz helyett bő áldást magyar honunkra.

Hosszas és kifárasztó utambúl visszatérvén, ezen ide mellékelt sorait vevém tisztelt Földimnek, Gr. Desewffy Jósefnek:

Nagyon tisztelt barátom,

Betegeskedésed a' Török széleken vagy éppen Török Országban minden Magyart meg szomoritott, és igy engem is — noha Taglalója vagyok Hitel czimü munkádnak. Látni fogod abból mint tisztellek, és szeretlek, mind a' mellett hogy igen sokban ugyan, de még sem mindenben vagyok veled egy véleményen. De mind ketten jót, és hasznost akarunk, ez pedig a' vélemények viszonos súrlódása nélkül nem őrlődhetik ki. October végével már köz kézen fog forogni munkám, mellynek egy példányával kedveskedni fog néked részemről — — — — Pozsonban. Minél több észrevételeket fog szülni munkám, annál

kedvesebben veendem azt. Munkádat — — nehézség gyanánt akarta az Ország Gyülésére adatni a' követeknek — — — — de meg magyaráztam neki, mi nehéz olly egy várat erősnek tartani, melly nem ágyúztatik, azonban még kérdés ostromoltad e a' régi fellegvárat? Isten tartson meg Hazánk javára, díszére, és a' jövendőség boldogulhatására, a' mit tellyes szivéből kiván alázatos szolgád, és barátod Gr. Desewffy Jósef. m. k. Költ Sz. Mihályon Sept. 25-kén 1830.

'S milly jól esett olly kellemetlen út után hazafiui vonzódásának ezen szives bébizonyitása, nem mondhatom, — 's kivált azért mert török földre mentem előtt a' tisztelt Gróftul nem annyira irántami elhidegülést, mint inkább társaságom 's munkámruli szólás 's értekezés kerülését kelle tapasztalnom.

Örültem a' Taglalatnak előre, mert reméllhetém: aránysúlyba hozandja az idősb, tanultabb Hazafi ingatag, eldarabolt munkámat; a' veterán Iró fel fogja világositni, a' mit az ujoncz csak homályosan 's zavarva tön ki, vagy tán éppen ki sem mondott; minden nyelvben előforduló kétértelmüségeket, mellyek a' közönség által többnyire a' szerző kárára magyaráztatnak, Ő oszlatja el; szóval 'Ő fogja azon sok hiábavalót, a' mi munkámban tán van, meleg 's engesztelő előadása által a' közönséggel felejtetni; Ő fogja azon néhány helyet, hol hazám szeretete engem is fel nem-kentet költővé varázslott, illustratiói által emlékezetre méltóvá tenni. 'S mind e' szép reménysejditések lelkemet legédesb nyugalomba ringaták. 'Hála az Egeknek, — igy örvendék magamban — józan, indulatlan elme-vitatások majd eligazitják 's intézik, mi hasznos, mi káros honunkra; el van vetve a' hasznos gyümölcsök magva 's nevetőbben virul a' jövendő.' Új erőre gyult munkavágyom; 's csak abban ingadozám, mit készitsek előbb el sajtó alá, a' Hitel' folytatását e' vagy pedig dunai utazásom jelentését — mi illene jobban a' jelenkorra? — midőn kétségimbűl kiragadott a' Taglalat meg jelenése.

Ha a' tisztelt Grófnak felebb közlött levele előttem nem lebeg vala; ha honszeretetérül, egyenes szivüségérül 's földieihez vonzó legbuzgóbb jó szándékárul már régóta, még személyes

megismerkedtünk előtt nem levék vala olly teljesen meggyőződve 's olly bizonyos, mint hazánk egykori magasb állásárul, megvallom: Taglalatja vagy érzékenyen megbántott, vagy legkeserűbb érzéseket szült volna bennem; mert valóban sokáig nem ismertem szegény, elfacsart, ferdén bonczolt, visszásan szeldelt, fonákul magyarázott Hitelemre, 's hogy ezt Gr. Desewffy Jósef teheté, csudálám.

Most kezdém érteni, miért kerülgete a' tisztelt Gróf engem a' Hitel megjelente után: Sokan kérték őt az emlitett munkabirálására mint azt 9-dik lapján említi, 's feltevén már vagy tán szavát is adván, hogy taglalni fog, tőlem semmi szóbeli felvilágositást nem kivánt, sejditvén tán, hogy taglalásra minden ok megszünne, ha velem egyrül 's másrul, a' mit a' Hitelben csak homályosan tehettem ki, barátságosan értekezendnék.

Hogy tisztelt Taglalóm tudtával ellenem semmi ellenséges érzést nem táplált keblében, midőn munkámat bontogatni kezdé, szeretem 's akarom hinni, de valyon azok, kik birálásomra szólíták 's ösztönzék, mentek valának e a' személyes gyülölet fulánkitul, könyvem bonczoltatását tiszta lelküségbül, az igazság fénylőbb kitüntetéseért kivánták e, vagy csak személyem lealacsonyitása 's gyülöltetése miatt, azt tudni nem, sőt inkább magam előtt is titokban ohajtom tartani. Legyen elég itt e' vallomást tennem: hogy azon vezér gondolatban 'Gr. Desewffy Jósef nem fogta fel, nem értette, hanem becsületes szándékbul recensealta munkámat' minden gyarló ember sorsomhoz ragadt indulatosságom lehetőleg lecsillapult, 's bennem csak ezen forró kivánatot szülé 'világositnám fel mennyire csak lehet Hitelem néhány helyeit, mellyek elég sötétek valának ugy is, 's a' Taglalat által még sötétebbekké válának, 's azon eszközlésimre, mellyek a' Hitelben nincsenek ugyan emlitve, hanem Gr. Desewffy által mellékesen még is érintetnek, egy kis világot terjesztnék.'

Tévedéseket helyre hozni kötelesség; mert nincs veszedelmesb 's csábitóbb olly okoskodásoknál, mellyek csak suppositiokra 's előitéletekre vannak állitva, ha minden felvilá-

gositás 's eligazítás nélkül terjedtebb kört foglalni engedtetnek. A' bal vélekedések, éretlen hiedelmek még nagyobb gyökeret vernek, 's a' való a' helyett hogy mind jobban fejlene ki, még nagyobb homályba vonul a' közönség elől; 's ezen tekintet, vagy hogy jobban mondjam 'meggyőződés' birt elkezdett munkáim félben hagyására 's a' most előadandó értekezés közzé tételére.

Régen nyomta Honunkat már a' megbántott Egek azon átka, hogy érteni, megfogni egymást nem tudtuk, vagy nem akartuk. Kisebb, tehetetlenebb nemzetek, önállásokat, saját nyelvöket, tulajdon kormányokat századokig fentartották, mig a' Magyar Magyarral ellenségeskedvén Kelet és Nyugotnak véres verseny-tárgyává lön, 's végre tőle mindenben különböző nemzetekkel ragadott össze. Ezt csekély számunknak, sik 's tengertelen hazánknak, szomszédink elsőséginek tulajdonithatjuk e, vagy Eldődink vad 's kaján egymás-ellentiségiknek, tudják az egek! Vélekedjen a' multrul kiki, mint ismeri honévrajzink velejét. Itt hasztalan 's egyébiránt lehetetlen is mai körülményink közt azon okokat mind rendre kinyomozni 's világra hozni, mellyek következésében csak ott állunk 19-dik században, a' hol állunk! — — — Elég ha mai álladalmunk határi közt mi ujabb 's nemesb század fiai, eleink példáját nem követvén vagy szerencsésbek lévén mint ők, kezet fogunk, vállat vetünk, 's elszánt akaratunk által, mellynek előbb utóbb semmi a' világon ellent nem állhat, Hunniát a' hatalmasb Országok sorába emeljük.

Csak kevés év előtt, mellyek alig tesznek egy két emberélet-hosszat, a' lassu, de mindennapi elmagyaratlanodás, ha szabad ugy mondani 'elnemzetlenülés végpontjára látszott juttatni a' Magyar létét. Valamint egyéb kisebb nemzetségek hatalmasbak által nyelettek el, ugy látszott a' magyar sajátság külső értelmesség súlya által örökre elolvadni. A' Nemzet mély álomba merült nagyobb része nem is sejdité, hogy majd majd ki leszen törülve a' Nemzetek sorábul; idegen bölcselkedők elhunyandását jövendölék; sokan keserű

aggodalommal, mellynek kinzó fulánkját nyelv tökéletesen ki nem fejezé még soha, érzék Nemzetök közel végét. És igy vonaglott 's haldoklott a' Haza több lassu 's terhes esztendőkig; mig végre honfiak szeretete 's egyetértése megengesztelé az Istenek régi haragát; 's ők egy szebb hajnal-sejditésre ébreszték fel a' Magyart.

A' halál 's élet közt vivódott Nemzet ujra lehelni, 's a 'honfiakat remény-sugár kezdé melegitni. Elhajiták magokrul idegen Nemzetiség bélyegit 's hosszu Önfeledés után a' természet szent utjára visszatértek, 's ismét Magyarok kezdének lenni. Emlékezzünk 1790^{dik} 's az előtti időkre! Van e, ki nem értene?

Élt megint a' Nemzet és nőtt azóta, 's mind inkább erősödött. Gyönyörű átgondolni közel sirvermétül mint lépett vissza élők közé; a' gyenge, a' bágyadt mint diadalmaskodott ellenségin, ifjuságának 's belső erejének milly jeleit mutatá, midőn maga magát rontani mindig hiába igyekezvén, uj életre lobbant, a' hogy kiméletlenebbűl tapodni kezdék; — tekintsünk vissza! —

Régente tán a' Magyar veszedelmesb ellensége volt hazájának minden szomszédinál, 's tán önmaga rombolta el minden időkre azon szép Jövendőt, mellynek áldási — — — — — — — — — — — — melegitnének minket 's mieinket most, 's egykor még nagyobb fényben utóinkat. De éppen azért, mivel ugy volt valaha, 's már ők dulták anyaföldöket örök meghasonlásik által, mi mostaniak is ugy cselekedjünk? indulatosság 's hiuságunknak mi is feláldozzuk a' közjót? Nem, nem, — mi a' régiek viszongási emlitésével se kinozzuk magunkat — mert Multat Isten se varázsolhat vissza többé — hanem használjuk a' Jelent ugy mint a' sors forgatja 's engedi. A' hajdankor élői pedig szenderegjenek 's aludjanak nyugottan, rágalmazni őket nem kivánom; mert hálá! szivesb, szelidebb 's reméllem, tartósb barátság szelleme köt minket most élőket össze, miután velek együtt 'a vadság egyéb kisérőivel elhunyt 's temettetett! Dicsérni azonban őket, mint sokan azért, mert előbb futották emberi pályájokat le mint mi, nem tudom. Elég érzenem: "Él Magyar, áll Buda még" 's Jövendőnk habár zavartabb is, mind tisztábbra 's nyájasbra derülhet; elég nyilván tudnom: köztünk

új erő mint fejledez naprul napra jobban, 's hány hazafi van, ki nem kíván, nem ohajt egyebet, mint Hona javát 's Fejdelme hatalmát.

Ezen hiv honosak közé méltán számlálhatom Gr. Desewffy Jósefet, 's nem csak saját itéletem, de az egész Nemzeté szerint is. Idősb mint sokan közülünk, — kik hazánk csorbáit helyreállitni, elsőségit kifejteni, jobb létét Magyarságra alapitni, állását magasitni legszentebb kötelességünk szerint, ugy mint gyarló természetünktül telik, törekedünk, — Ő még akkor, midőn anyanyelvünk bágyadtan zenge, midőn életünk ugy szólván inkább csak vonaglás jelei által mutatkozék, Ő akkor még mikor a' remény sugári alig villantak, a' Magyarság hiv 's erős Véde volt; Ő tört kevés magához hasonlókkal nekünk ifjabbaknak utat, sikeresebben fáradhatni a' közjóért.

Illy érzelmek, a' megismerés 's háladatnak illy kötelei kapcsoltak engem mindig a' tisztelt Hazafihoz. 'S azért mivel tán most az Időfárasztott homályosabban kezd egyet és mást látni 's csatákat veszt, soha nem fogom feledni, hányat nyert annak idejében, 's lángesze egykor milly világot terjeszte honiai körül. Ezen fővonások határozzák el hozzá vonzó indulatom köreit, 's igy bennem a' nagyra-becsült Gróf, bármilly kemény itéletet hozna is rólam, minden időben igaz tisztelőjét találandja, mert rendületlenül hiszem szándéka tisztaságát.

Most pedig egyenesen a' tisztelt Grófhoz.

'Köszöntlek másodszori megtámodásodban tisztelt Honfi, 's hálámat im az egész Haza előtt bizonyitom be, hogy most is mint két évvel ezelőtt inkább szembe mint hát mögött-támodál meg, 's igy alkalmat nyujtál 'jobban kifejtenem 's lehető legtisztább világra hoznom mind azt, a' mit izlésink, szokásink nemesitésére, nemzetiségünk 's értelmi sulyunk mélyebb gyökereztetésére sajtó által köz vitatás alá bocsátni jónak itéltem. Élesb soraim Minervára józanabb köntöst öltének, 's igy egy kis csata után ismét megbékülénk szerencsésen. Volna bár Hitelemnek 's ez értekezésnek iránylag annyi haszna! 's deritnének azok is hazánkban szerencsét a' már elégedettre, 's elége-

dést a' még szerencsétlenre; mert hogy Te 's én megint teljesen megbékülendünk a' Világ által, de Világ előtt is, azon egy csep-pet sem kételkedem. Mind ketten jót és egyet akarunk 'Hazánk legnagyobb fejlődése 's igy boldogsága által mind magasbra ne-velni Urunk hatalmát.' 'S nem ugy van e? Pörlésre tehát ok nincs, 's tudom kebled inkább érzi — valamint enyim is hiheted igen érzi, bár hideg szivünek hirdetsz — a' szeretni vágyást, mint a' gyülölet szükségét; csak a' módokban különbözünk. Azon út, mellyen én járok, igaz nem mindennapi, de rosszabb e azért annál, mellyen Te sok másokkal andalogsz? — Kérdés? Munkád 71-dik lapján ez áll: *A' Gróf — sokkal sikeresebben cselekedett volna, ha így okoskodott légyen* 's a' t. sok más helyen ismét illyfélét emlitesz "Máskép, más módon, más formába öntve, más szavakkal 's a' t. kellett volna ezt amazt eszközlenem." Én el akarom hinni: ügyetlen vagyok, sokban csalatkozom, nincs igazságom; de Tőled azt kérdem: miért hallgatál hát illyesekrül 60-ik évedig, ha annyi felsőbbséget érzél Magadban? miért nem irál 's cselekvél inkább Magad a' helyett, hogy mondásim 's tette-imet csendesen bevárván, azokat itélgesd? Te szép bölcsen engedsz a' nyomatlan 's eddig járatlan úton csapást törnöm, 's mig én sokszor torkig esem, bukdozom 's ugrásimban nem ritkán szinte nyakamat töröm, Te csak meszirül ballagva utánam, nézed tévedésimet, hullongásimat 's kárhoztatsz. Menj elől Te, 's törj utat, hol eddig még szinte ösvény sem volt, több szeren-cséd lesz tán mint nekem, 's bennem hiv követődre találsz. Meg fogom én ismerni becsületes szándékodat, 's bizony, szavai-dat nem facsarandom el, 's 'honfiaid előtt gyanuszinessé 's gyülöletéssé nem teendlek.'

Erre Barátom tudom azt feleled — — "Helyzeted más egészen, 's én csak a' Te helyeden cselekedném különbözőleg — — — összeköttetésim sokat tiltanak, a' mit tenni egyébként ohajtanék, 's Neked eszközleni könnyü." De valyon ismέred e világi állásomat 's minden egyéb körüményimet jól, vagy Te is mendemonda után itélgetsz csak? — — — — — — — — — — — — — —

Ezeket baráti birálásodra hagyván, engedd bátran kimon-

danom: 'Nem hiszem lelked előtt lett volna, mikor munkám taglalni kezdéd, Montesquieu ezen jeles mondása: "Quand on voit dans un auteur une bonne intention générale, on se trompera plus rarement, si, sur certains endroits qu'on croit équivoques, on juge suivant l' intention générale, que si on lui prête une mauvaise intention particulière." 'S hogy lelked előtt nem lebegtek mind ezek, azért hiszem, mert Munkád 9-ik lapján Magad ezt bocsátod elő: *Szakaszról Szakaszra, Czikkelyrül Czikkelyre . . . . adandom-elő észre-vételeimet.* — — Minek következésében egészen világos, hogy Te, legdrágább Taglalóm, nem munkám philosophiáját, nem annak egész szellemét vevéd fel, hanem csak részei szerint itélél, 's igy éppen egy birálati szempontba jutál azon utazóval, ki a' sz. Péter templomi kisded angyalok orrait magányosan, közelrül 's nem az egész roppant épitményhez idomozva tekintvén, azokat idomtalan 's óriási nagyságuaknak itélte.

A' Kritikának ezen antiphilosophiai methodusa Téged Barátom akaratod ellen is legnagyobb örvénybe sodrott 's minden eszed 's jószivűséged sem menthete meg, 'legigaztalanabbul viseltetned irántam.' Benned a' becsületes ember minden lapon megvini látszik az indulatos iróval, 's előttem, kinek természet szerint, minden rám irányzott apró csipős eszméid, érintésid, példázatid szembetűnőbbek, mint a' közönséges olvasónak, tisztán három részre oszlik egész Munkád: kezdete gunyoló 's ellenséges érzést árul, közepe szánakozást, vége megint keserűbb tintát. — Ugyan nem fakadtál e, valld meg, sajnálkozásra azon hireknél, mellyek következésiben fent előhozott igen érzékeny leveled irád, 's nem hallgatott e megint később szived, midőn a' veszélybül kiszabadultnak értettél?

'S most midőn tán hidegebb vérrel gondolkozol Taglalatod 's Hitelem felől, örvendesz e hogy tehetségem köreit honunk java felemelésében tán összébb szoritád?

'S ezt kedves Barátom, Te nem akarád, arra merek esküdni — de a' laprul lapra birálás vitt belé, hogy minden jó és szép indulatid mellett sem bántál nagyobb irgalommal Hitelemmel mint legelszántabb ellensége.

Némelly helyeken olly kicsapongva dicsérsz, olly magasra emelsz, hogy azok, kik nem ismérnek bennünket, sem a' Hitelt, sem a' Taglalatot, sem ezen értekezést nagy figyelemmel nem olvassák, a' mit nem is kivánhatni, rólam legkeményebb, legigazságtalanabb itéletet hozandnak. "Ha ön földie, igy fognak okoskodni, ki egy hitü és születésü vele, ki sokat olvasott, sokat látott, ki eszessége 's tudományossága által ismeretes, 's mint számos magasztalásibul látszik, a' szerző nagy pártolója, nagy barátja, őt olly szükszivü és zavart eszünek, egyoldalú és igazságtalannak 's a' t. tartja; milly bizodalommal lehetünk iránta mi, kik nem is láttuk? Hazafisága tán csak tettetés, 's alacsony hazugság 's a' t.". Dicséretid, hidd el, többet ártottak, mint itt ott sárral hajitásid; 's hogy néhány ártalmas előitélet megerősitése 's hazánk mocskai pártolgatása által használtál honunknak — ha most alkalmam nem volna néhány felvilágositás által a' dolgot ismét kevessé rendbe hoznom — azon igen igen kételkedem.

Leveledet a' Taglalattal tisztán hasonlitván össze, látom, 's ne vedd rossz néven, drága Földim! valóban nem tudtad mit cselekvél. A' levélben azt mondod: *Látni fogod abbul mint tisztellek és szeretlek.* Már kérlek, a' részrehajlatlan Olvasó, ha se Téged nem ismér sem engem, 's olvasá a' Hitelt és Taglalatot, vetemülhetne e azon gondolatra, hogy engem Te olly annyira szeretsz 's tisztelsz, engem kit könyvedben "animal rafinének, stiglicznek, magyar apostolnak, népszónoknak, hiúságba burkolt patriótának 's a' t. nevezgetsz; eszemet nyulfarkunak mondod, természetemet farkas és oroszlánénál rosszabbnak állitod, zsidó Shylockhoz hasonlitasz 's a' t. vagy ha mind ezeket nem czélzád is egyenesen rám, módnélkül ugy látszik mintha engem illetnének, mert mást kit szurkálhatnál a' Hitel Taglalatjában mint engem; hogy pedig hypocrita nem vagy arra is merek esküdni. Sőt az mutatja inkább lelked tisztaságát, hogy felőlem, Ten szived tükrébe tekintvén, valóban a' legnemesb gondolkozással viseltetel. Oh nagyon köszönöm Barátom, hozzám ezen szép, bár sejditlen, vonzódásodat. Szelidségem 's nagylelküségembe tudtod nélkül is bizodalmat helyzesz. 'Noha legmélyebben sebesi-

tesz meg, még is Barátom maradsz, 's nem is gyanitod, miért válnám ellenségeddé. Oh be nemesen gondolkozol felőlem! De fogadom is a' nagy Istenre nem csallak meg várakozásodban, hanem mind Neked, mind Tieidnek tehetségem szerint szolgálni kész leszek mindenütt 's mindenkor. Volnék bár én is olly szerencsés, 's ne csalatkoznám meg hazámfiaiban, midőn azt hiszem 'Önhasznokra czélzó szabad szólásmódom majdmajd engesztelést nyerend; 's bár engem se játszana meg azon szép remény,hogy idő helyre állitandja majd köztünk a' barátságot'.

Te Munkádban engem ifjabbá akarsz tenni, mint vagyok, a' miért bizony nem haragudnám, bár eszközölhetnéd! de felejted, hogy mint minden az ég alatt bizonyos magasságig hat fel, 's aztán lefelé fordul, ugy mi is bizonyos időben elérjük legfényesb zenithünket 's onnan megint lefelé kell gördülnünk a' sir nadiráig. Azon mindennap hallott szójárás "akkor ő még iskolába járt, midőn én már Ezredes, Itélőmester, Al-Ispán 's a' t. voltam, 's most ő akar tanitni minket 's több eféle" okos ember szájában nem jól hangzik, mert ha való lenne, hogy csak idő fejtheti ki legnagyobb tökéletre az emberi agyvelőt, ugy a' legöregebb embereké volna a' bölcseség, kik mint tudjuk, gyarló természetünk szerint végnapjaikban megint szinte gyermekkorra térnek vissza. Minek emlited tehát annyiszor "Idősb vagy nálamnál, lelki 's testi tehetségimben ugy is már hanyatlónál?" Minek affectálod könyved igen sok helyén fiatal, forróvér-okozta szelességim, szép atyai tanácsolgatásid 's helyrehozásidat? Azt hiszed a' közönség esztendőidnek engedend inkább mint okoskodásidnak? 's ezen utólsókat olly gyengéknek tartod, hogy argumentum 's nyomadék gyanánt ősz hajaidat is tanácsosnak, szükségesnek itéléd felhozni? Hagyjuk esztendőinket, 's lássuk inkább egyenesen állitásinkat, 's ha sokkal ifjabb találkoznék mint mi, a' mint remélem fog is találkozni, ki generátiónk tapasztalásit sajátivá tevén, vizsgálatit mindjárt ott kezdé, hol mi végeztük 's igy tán mélyebben tekintheti a' dolgok velejét mint mi, tanuljunk tőle. Ne legyen gondunk a' mondó esztendeire, henem arra, mit mond, 's mi czélbul. Ha már kifáradtnak tapasztaljuk agyvelőnket, örüljünk, hogy helyünkbe szint érde-

mesek lépnek; ha pedig nagyon is bizhatunk magunkban, örüljünk még jobban ha látjuk 'nagy eszünkön is kitehetnek a' fiatalbak', mert illy jelek a' nemzeti gazdagság valódi jelei; 's mi Barátom, ugy e? inkább honunkat szeretjük látni gazdagnak mint magunkat?

Azért kedves Földim! ősz hajaid miatt, 's mert öregebb vagy mint én, egy cseppel sem becsüllek jobban, mint ha ifjabb volnál; mert ez is a' sok hiábavalóságnak egyike, mellyeket az idő penésze fel látszott szentelni nagy kárunkra ekorig 'Jobban, vagy szint annyira becsülni az időst mint az érdemest.' Van sok öreg, kinek haszonnal élt idejét néhány perczre lehetne szoritni; van ollyan, ki rövid életben sok századon hatott keresztűl. Azon elavult spartai példa — Taglalat 187-ik l. — mellyet előhozál, itéletem szerint nem nyom semmit, mint általányosan spartai példákat költőknek javaslok inkább mint 19-ik században élő törvényhozók 's országos embereknek. Hol több helota jutott egy szabad-emberre, hol mint atyagyilkost büntették a' helotát, ha élte védelmében véletlenűl szabad-embert öle meg; ott feudális szennyeinket hathatósabban terjesztő példákat hozhatni elő inkább, mint ollyanokat, mellyek szelidebb, józanabb 's igazságosb szellemü időnkhez illenek, mert hol az elv, a' sarkalat természet-elleni, ott minden rárakott épitmény is gyenge 's nem példának való. Azért Barátom, ha állandó honi szinházunk lenne, a' minthogy Istenben, Hazámfiaiban 's egy kicsit magamban is bizok, előbb utóbb leszen is, bizony nem kelnék helyembül fel Miattad, mint a' spartai ifjak az athenei vén előtt, mivel az idők hava fehérité már fürteidet; hanem azért szökném fel legkényelmesb székembül is örömmel átengedni Neked azt, mivel nemesen futottad át földi pályádat, 's mindnyájunk tiszteletére, szeretetére méltó vagy. 'S ezen vallomásomat nem veended tán rossz néven, kivált ha Magad körül tekintesz, 's annyi hiábavaló, ön, földiei 's embertársi hasznát 's diszét feledő véneket látsz, midőn hazánk számos serdülő fiai közt Ten magzatid legszebb reménnyel töltik be honszerető lelkedet. Illyenekért bár szabad lenne 'Legigazibb tiszteletem nyilványositása végett néhányt neveznem'

édes örömest állanék fel én is, 's ha egy század folyt volna is szemeim előtt már le, napestig állnék, lenne bár éltök a' viritó tavasz közepén! Vén fő fiatal vállakon, az kell hazánknak, az érdemel tiszteletet!

A' Kritika általányosan nem csak hasznos, de legszükségesb is, 's mig szoros, kemény 's égetésig gúnyoló birálás nem hozand itéletet honi könyveinkrül; addig közönségesen szólván, izlésünk egészen kicsinosult nem leend. Lesznek, lesznek elmemagzatink általányosan véve, dicséretre méltók, de nem érendik el a' fejlődésnek azon lehető legmagasb pontját soha, mellyre a' remek-lelküeket a' biráltatási fék 's tartózkodás vezetheti. Szinjáték középszerűségig sem fejledhet ki, mig szigorú 's engesztelhetlen birót nem retteg találni a' közönségben. Arany elválasztásra szered — kényeső — kell; ugy nem válhatik el a' jeles, szép, nemes hozzá ragadt agyag, sár, föld 's egyéb selejtektül savany, keser, marczona sőt sokszor méreg nélkül. Van igaz szinarany is a' bérczek kebliben, de kevés; a' föld kerekén is fel feltünnek választottak, az Ég kedvelti, de kevesen; 's nem kell amannak sem imezeknek — kiknek földön élő számokbul nekünk földön csuszóknak keserü veszteségünkre csak minap ragadtatott el egy a' legjelesbek közül, — választóviz, vagy szered, mert magokban is tündöklenek, de a' többségnek homálybul kiragadtatására nem csak hasznos mint mondám, de szükséges is a' Kritika.

Te azonban jól tudod Barátom, milly csekély lehet mai körülményink közt a' remeklelküek száma, kik mind azon terhekkel volnának repülni képesek, mellyeket a' könyvnyirbálóktul kezdve annyian függesztnek szárnyainkra. Szunnyadozó állapotunkbul csak szinte most ébredteket tehát, ugy szólván első rebegésünkkor dorgáló szemölddel feddő, habár legigazságosb helyrehozással is, elijeszteni nem tanácsosb, mint mai Beduin módra tengő szegény jó szinjátszóinkat olly praetensióval 's birói szorossággal itélni, mint a' londoni, párisi 's a' t. szinházakban igen igen czélirányos. 'Il faut encourager les talens' 's igy iróink és szinjátszóinkat, a' milly kisdedek

vagyunk, ne feddékeny ajakkal 's kedvetlenitő korholással, hanem érzékeny szives oktatással birálgassuk még most. Nálunk az Edinburg, Westminster 's a' t. Reviewk még nincsenek, még nem lennének most magok helyén, azoknak is fog ütni az óra majd, de fulánkik 's nyilaik mostani literaturánkra nem szebb életet, hanem bizonyos halált hozandnának. Ez egyébiránt vélekedési tárgy.

Már Taglalatod se nem engedékeny, se nem kemény, 's nem is annyira kritikája vagy taglalatja a' Hitelnek, mint egészen különös munka; mert mondhatom, alig van szakasz, mellyben vagy szavaimat nem facsarnád el, vagy a' tárgyon tul nem vágnál 's kalandoznál, majd ismét másokra mondottimat Magadra ne vennéd, majd igen igen sok jót 's derekast ne hoznál elő olly állitások megczáfolására, mellyek egész könyvemben nincsenek. Többek közt emlitem itt Taglalatod 18-ik lapjának csak e' sorait: *Nem volt szükség hibáink' javitása végett, oly vétket, sőt bünt ránk ruházni, melly soha-se fért hiv lelkünkhöz, 's mondani, hogy némellyeknél közülünk, hazafiui Tett Urunk' megbántása. Én koromra nézve talán a' Szerző' apja lehetnék, 's még is az egész magyar nemzet' lelkére esküdhetem, hogy soha se nem láttam, se nem hallottam Magyart, ki Urunk' megbántásában hazafiui Tettet vagy keresett vagy talált volna. Hiszen másutt a' Szerző egyenesen azt mondja, hogy egész Európában ismeretesek vagyunk a' Király és Haza szeretetét szíveinkben egygyesíteni tudó erényünkről,* továbbá: *a' jó Régit a' jó Ujjal, a' jelen-időben kéz-fogásra birni törekedném: de ezt soha sem igyekezném ugy eszközleni, hogy akár gondolatimban, akár pedig elő-adásimban, és kitételeimben, vagy egy oldaluságra, szélsőségekre, vagy pedig éppen tulságokra vetemedjem, és vagy nagyitsam nemzetem hijányait, vagy a' keresebségnek gáncsait egész nemzetemre toljam; vagy némelly, bizonyos és közönséges jó tulajdonságaitól az egész világ előtt megfosztani akarni láttassam oly vétket és bünt kenvén-reá, melly soha se fért, és soha sem is fog hiv lelkéhez férni. Ugyan mit fognak felőlünk a' külföldiek hinni? ha egy magyar Gróf munkája forditásában azt olvassák „olly emberek*

is találkoznak köztünk, kik hazafiui Tettnek vélik Urunk' megbántását

Ah! nostris istud turpe atque ignobile crimen
Hostibus eveniat!

Ezen, ugy gondolnám, nem igen barátságos lármádra a' Hitel 13[ik] lapján szemlélhető soraim adtak okot:

— — 'a' meg nem romlott Magyar pedig az egyenes bátor szót becsülni tudja, 's nem az elfajult 's elromlott hazafiakat veszi például, hanem azokat, kik nem kevésbé hű jobbágyai királyoknak, mint Honjok valódi polgárjai. Nem azokat, kik azt vélik, hogy hazafiui tett, Urunk megbántása; sem azokat, kik azt kiáltják 'hivatalban lévő nem is lehet jó hazafi, 's csak az igazi patriota, ki minden intézetet, minden rendelést kivétel nélkül rágalmaz, — mint sokan azt tartják igazán Mester-szakácsnak, ki mindent rendkivül paprikáz, 's csak azt ugyan csak Magyar embernek, ki azt szereti is.'

Ha más is ugy magyarázná Hitelem e' helyét mint Te, azt hinném: homályosan, fonákul 's félreérthetőleg fejezém ki gondolatimat. De miután mind két forditóm Paziazi Ur 's még Vojdisek Ur is igen jól fogák fel 's ugy tevék ki állitásomat, mint azt én gondoltam, természetes következés: hogy félre-magyarázásod vagy elcsikarásod oka nem a' hely homályosságában fekszik; 's hol egyebütt? azt itt nem akarom feszegetni. Elég az, hogy Te, ki nem csak korodra nézve, mint Magad mondod, hanem grammatikában 's hermeneutikában is apám 's tanitóm lehetnél, szint olly jól tudhatád mint Paziazi és Vojdisek fiatal Irók: hogy igenleges — positiva —, nem nyomadékos — non-emphatica — constructióban első a' subjectum, 's utána következik a' praedicatum, 's e' mondás közt — németül teszem ki, hogy megértsed —: "Der unverderbte Ungar — — — nimmt sich nicht jene zum Muster, die da glauben eine patriotische Handlung verletze unsern Herrn" 's e' közt: "Es gibt Ungarn, die da glauben des Herrn Beleidigung wäre eine patriotische Handlung" — egy kis különbség van. Amazt én mondtam 's utánam P. és V. Urak; emezt Te akarád rám fogni. Szintúgy csak a' 'Te magyarázásmódod

szerint látszom ellenkezni magammal, midőn másutt ezt mondom: 'egész Európában ismeretesek vagyunk a' Király 's Haza szeretetét sziveinkben egyesiteni tudó erényünkrül'. Magyarázza Hitelem ezen helyeit, nem a' te szándékod, hanem a' józan Logika szabási szerint akárki, minthogy 'a' potiori fit denominatio' azokbul nem ellenkezést, hanem azon örvendetes következést hozandja ki: hogy nálunk még, hála Isten, több a' 'meg nem romlott Magyar mint a' megromlott'. Azonban mind azoknak, kiket elfacsart szavaimmal megijeszteni akarál, nyugtatásul szolgálhat, hogy a' külföld nem azt olvassa a' Hitelben, a' mit Te olvasál könnyelmüségedben; mert mint mondám, a' két forditásban, mellyekhez, emberségemre, legkisebb közöm sem volt, jól áll a' dolog; de bezzeg, ha összehasonlitja majd a' Külföld, mellynek itéletétül annyira rettegsz, Taglalatod forditását a' Hitel forditásival, nem fog e inkább azon csudálkozni: hogy a' tudósb, nyájasb, idősb hazafi annyira tudja elcsikarni honfitársa szavait?

Mind ezek után is hinni akarom, hogy 'epét tentádba nem akarál vegyiteni, hanem csak ollykor egy két csep eczetet öntögetni belé, a' mint Taglalatod 9-ik lapján érinted — 's csak némán csudálkozom felséges eczeteden, az valóban tultesz a' franczia à l'estragon, à la framboise, aux quatres voleurs 's a' t. — — — — leghiresb eczetein is, 's ugy látszik hegyaljaibul készült; minden esetre pedig ugyancsak jó házi gazdasszonyra mutat; én első megkóstoláskor méregnek véltem.

A' Hitel egy labyrinthoz hasonló. De Te a' helyett, hogy a' közönséges olvasónak kalauza lennél, a' mit olly tudós és bő tapasztalásutul reméltem, még nagyobb sürübe vezetéd ötet. Azon jegyeket, mellyeket némi eligazodás — orientatio — végett lehető legnagyobb fényben és számban tűztem ki, Te észrevenni nem akarád. 'S igy munkámat egészen zavartá, érthetlenné taglalád. Ha valakiben biztam, 's valakire ezen mondást 'sapienti pauca' illőnek tartám, az bizonyára Te valál, mert kinek van arrul több tapasztalása mint Neked, 'körülményink közt milly nehéz világosan irni, 's milly egyoldalu,

szárnyaszegett lesz minden munkánk sajtóbul kiszabadulta előtt! Két helyen tevém ki, 's egyszer ugyan csak szemszuró betükkel 'Másokkal nem parancsolhatunk' 12-ik és 68-ik lap, de Te nem vetted észre, 's hevedben egyoldalunak hirdetsz, midőn azt akarnád elhitetni a' közönséggel 'Én mindent irhatok, a' mi csak eszembe jö, Te nem, mert 27-ik lapon ezt találom: *Sokat mondhatnék még ezen tárgyrul, de az a' baj ezen mustrálgatásban; hogy a' Szerző mindent bátran kimondhatott, nekem pedig sokat csupán gyaníttatnom kell.* 'S hogy illy dolgokban jártas, Te voltál első, ki követ dobott ellenem, azon bámulnom kell. Mert ha csak Ten kéziratidra tekintél, mellyek porban hevernek, a' helyett, hogy világon volnának 's világitnának, 's ha csak egy pillanatig képzeléd is Magad helyembe, bizonyos vagyok: eszedbe jutott volna, hogy Hitelemet legjobb akarattal sem irhatám kétélüleg, 's igy hiszem, Taglalatodat hidegebb vérrel, nagyobb megfontolással szerkeztetted volna. Most méltán ró meg Montesquieunek kemény itélete "Comme il est très-difficile de faire un bon ouvrage, et très-aisé de le critiquer, parce que l' auteur a eu tous les défilés à garder, et que le critique n'en a qu'un à renforcer, il ne faut point que celui-ci ait tort; et s' il arrivoit qu'il eût continuellement tort, il seroit inexcusable."

"D'ailleurs la critique pouvant être considérée comme une ostentation de sa supériorité sur les autres, et son effet ordinaire étant de donner des moments délicieux pour l' orgueil humain, ceux qui s'y livrent méritent bien toujours de l'équité, mais rarement de l' indulgence."

A' kérdés itt az: jobb lett volna e tán 'a' hitelrül egészen hallgatnom, mert hogy két oldaluan mai körülményink közt irni lehetetlen, azt átlátja minden, ki csak egy kissé pillant maga körül; 's azt a' Jövendő döntendi el. Hogy pedig minden nehézségink közt is a' Hitelnél helyesb munkát lehetne irni, azt nem tagadom, de ahoz több tulajdon kell, mint a' millyekkel én birok. Rövid idő alatt jobbat nem irhattam 's csak nevetnem kell mind azon pántolódókat 's izgáglókat, kik tán legjobb akaratbul szinte minden tettimben kifogást

találnak: "Ezt máskép irták, azt másként tették, amazt megint egészen elhagyták volna," 's a' t. de magok semmit, sem jót, sem rosszat — tán gáncskémlésen, utbanálláson 's hátráltatáson kivül — a' községért végbe soha nem visznek. Individualitásom szerint annyit tettem, mennyit tehettem, 's igy munkám telisded teli botlással, hibával, mellyeket nem is akarok pártolni, 's mindnyájokba tán én sem esém vala, ha Horácz tanácsa szerint kilencz esztendőig hagytam volna csekély próbáimat heverni; de inkább fel kivántam cserélni jó-irói hirrel hazám hasznát; 's reméllem ezen kis áldozat következésében, munkám bár csekély, de abban még is fog egy kis részt venni, hogy nálunk kilencz esztendőnél sokkal előbb álljon a' hitel lábra, 's bővelkedjünk is áldásival, midőn az akkor élendők 's tán mi is alig hiendjük 'hányan szegültek 's feszültek, 's nem annyira rossz akaratbul, mint tudatlan fejességbül, ezen országi legsarkalatosb javitás ellen.

Akkor lett volna Taglalatodnak igazi haszna, ha minden személyesség helyett p. o. hogy kurta farku, magát nem legyezhető 's a' t. lovam levetett, 's jól megütöttem vigyázatlanságom miatt vállamat — lap. 16 — 's több illyesek, Te szorosan csak a' dologhoz tartakoztál, 's igazán csak a' hibákat érintetted volna. Ezek szerint azon gyanuba esél, mintha nagyobb gondod lett volna személyemet tenni nevetségessé, mint a' közjót balvélemény irtogatás által előmozditni. Oh jobban tudtam volna én a' Hitelt recenseálni Barátom, más hézagokat látok én abban, mellyek szemeid elől elvonulának, 's fogom is recenseálni 's jobb rendbe hozni, egy cseppet se félj, 's tenném már most is, ha előre lerakott sarkalatimat nem gyengitetted, kisded pesti Intézetinket sárral nem hajigáltad volna, mert hogy személyemet megtámodád, fel se venném. Ollyan mint Te, nem bánthat meg érzékenyül, azért karczolatid, vágásid, szurdalásid nem is fájnak annyira, hogy azokat a' közjóért nem tudnám eltürni békével.

Taglalatodban sok igen jó 's helyes fordul elő, de az csaknem jobbadán valami rám fogott igaztalanságra, melly eszem ágában sem volt, vagy szelességre, mellyet nem követék

el, van alapitva. Könyvbirálásnak igen rossz példáját adád, mert ollyasokat itéltél meg elhatározva sőt kárhoztatva is, a' mik szemeid előtt tisztában nem valának még, 's javitásidat fenéktelen alapokra telepitéd. De bezzeg e' könnyelmü tetted miatt a' Nemesis szent törvényei szerint már most is bünhödöl. Taglalatodrul ugyan is sokan legigazságtalanabb itéletet hoznak: azt unalmasnak, eszelősnek mondogatják, mielőtt még olvasák 's azon állitással vetik vissza "hogy azért irád, mivel könyvem által találva érzéd Magadat, 's egyébiránt a' világot arrul akarád elhitetni, hogy Tenszemélyes Creditumod fentartására hitelre szükséged nincs." 'S illy idétlen kifejezéseket szám nélkül kelle már hallanom. — — — — Te nem csak a' Nemzet, melly ellen in corpore soha sem keltem ki, de még Egyesek hiuságát is tömjénezéd, mig én minden rút helyrül kiméletlenül rántám le a' fátyolt. — Te palástolásid 's dicsérgetésid által gondoltál használni, hol én czélirányosbnak vélém a' vétkeseket önmagokkal megismértetni.

'S bármilly sors várjon is egyébiránt "Világomra," elfuvandja e azt a' nyugoti szél dühe, eltiprandja e a' sokaság vaksága, lepleggel födendi e rossz akaróim homály-szerető száma vagy a' honszeretet Istenasszonya gyámola alatt tán egy kis jótévő meleget terjesztend maga körül, minden esetre meggyujtom; ha hibázom, Te kinszeritél; 's csak azon egyre kérlek Barátom, 'Hidd el, Hazánk javánál semmi sincs egyéb lelkem előtt; mint ismételt érintésim szerint, én is el akarom hinni, hogy nem személyes ellenzés, hanem csak felvilágositás kivánata iratá Taglalatodat.' Ne vedd magadra, a' mit tán keserübben mondandok, mert nincs Rád irányozva; valamint én sem akarom hinni, vagy legalább el akarom felejteni, hogy rám voltak Taglalatod fulánki szegezve.

Ha akarnám, igen igen rövid lehetnék, mert minden egyéb felelet helyett csak azt kellene megmutatnom, a' mi szerfelett könnyü, 's ezen értekezés által hihetőleg ki is fejledend, hogy minden jó gondolatid, gúnyaid — satyráid — atyai javitásid álhiedelmeken 's hypothesiseken gyökereznek, 's igy fel lenne forgatva egész Taglalatod; hanem én szántszándék-

kal akarok hosszabb vizsgálatba ereszkedni, mert kötelességemnek tartom az előitéletek seregét, — melly hydraként szegezkedik előmenetelünk ellen, 's akárki mit ábrándoz is, vagy más okokra kivánja tolni a' hibát, honunk legkártékonyabb ellensége — ott támadni meg férfias állhatatossággal, a' hol találom; hogy pedig Taglalatod illy harczra némi alkalmat nyujt, azt kénytelen vagyok megvallani.

ÖN- ÉS KÖRÜLMÉNY-ISMÉRETI TÖREDÉKEK.

A' Taglalatban ezeket mondod felőlem lap. 11.: *Előzményeket (praemissae) előzményekre szeret halmozni, hellyel-hellyel azomban hibáznak az előzmények, és még is mintha nem hibáznának, következéseik javasoltatnak. Egyebütt az okokat a' következésekkel (vagy viszont) cseréli-fel*, 's alább: *Oly tágos feneket kerit néha gondolatjainak, és oly hegyes csúcsot állít emeleteinek tetejébe, mintha Egyiptomi gúlyát (pyramis) építene, olykor pedig holott fel-fordítja gúlyáját, azt akarná még is, hogy az ellensúly' törvényei szerint az emlék fel ne forduljon:* tovább 12-ik lap.: *A' sokoldaluságot gyakrabban emlegeti mint követi. Nem éppen ritkán ismétli magát, azomban még többször látszik maga magával ellenkezni*, 101-ken: *Sok szökések és ugrások lévén e' munkában, mellyeknek okát mi középszerü emberek nem látjuk* 's 195-ik lap. *Igen gyakran cseréli-fel a' Gróf az okokat a' következésekkel és megfordítva.* 'S több efélék eléggé bizonyitják: hogy Te, tisztelt Hazafi! engem "ok és következés-zavarónak, a' körülményeket nem vizsgálónak, magammal ellenkezőnek 's olly épitőnek hirdetsz, ki megforditva rakja épitményit, 's még észre sem veszi sokszor a' födélnek felfordultságát, hanem balgatag képzelni, hogy a' pyramis csúcsán is állhat"; vagy azt akarod elhitetni a' közönséggel, hogy magamat igen különös és ritka embernek tartom, mert magadat középszerünek vallod, 's bár később dicsérsz is, mint a' többek közt 162 lap e' sorokban: *Valóban nagy örömmel vonom-ki e' nagyhatásu munkából azon századokra át-menendő alapos és tündöklő gondolatokat, és előadásokat, mellyeket nem lehet eléggé emlékezetünkbe vésni; — — — — — — — — — — —, a' sok Jót és Szépet, melly hemzseg a' Szerző e' halhatatlan munkáján.* Még is ugy hiszem, dicséretidet csak ir és gyógyszerként akarád Általad ejtett sebeimre kenni, azoknak könnyebb eltürhetésök végett. Köszö-

nöm e' jószivüségedet, de nem volt szükséges személyemrül gondoskodnod. Csak az ügynek ne ártottál volna! Mert ha van hideg vérü 's indulatlan vizsgálatot érdemlő tárgy e' világon, az valóban nem lehet egyéb, mint az oknyomozásra forditott figyelem. Már a' régiek szerencsésnek tarták azt, ki meg tudá ismérni a' dolgok okait 'felix qui potuit rerum cognoscere causas!' Nagyon jól tudom én, milly nehéz azokat tisztába hozni, 's milly szemtelenség önbelátásába határnélkül bizni. Azon tárgy, mellynek tiszta világra deritéséhez szorosan van a' siker kapcsolva, 's ködben maradása miatt semmivé válik a' legnagyobb erő is, itéletem szerint olly szent, hogy ahoz közelitni sem kellene belső megilletődés nélkül. Ha tehát valóban olly ok- 's következés-zavaró, egyoldalu vizsgáló, keveset gondolkodó 's magammal ellenkező volnék, mint a' millyennek hirdetsz: enmagam se biznám többé magamban, annál kevesebbé várnék 's várhatnék másoktul bizodalmat 's együttmunkálást azon eszközök előmozditásában, mellyek által a' haza felebb emelkedését gondolom egyedül elérhetőnek, és igy kötelességem lenne minden további munkálódásimmal felhagyni. Ugyan azért nem személyem, hanem az ügy kedviért tartom szükségesnek meggyőződésimet. — mint tetteim egyedüli rugóját — azok származtát, milly okokbul milly következéseket tapasztalék folyhatni, 's mennyire vizsgáltam a' körülményeket? itt egy kissé bővebben előadni.

Taglalatodbul veszem észre, hogy mint sok egyéb közczélra vezető módban nem egyezünk meg, ugy az ön- 's körülmény-isméret iránt is, melly minden javulás 's javithatás legsarkalatosb alapja, nem kevessé különböznek ideáink —.

Munkád 33[ik] lapján B. G. levelét hozod elő, miután a' 31[ik] lapon azt állitod rólam: *az eszközökrül, mellyek ön-esméretre és minden körülményeink kitanulására vezetnek, egy szót se szóll*; *ez pedig veleje a' dolognak* 's a' t. Látom e' levélbül, a' min soha nem kételkedém, Te is, mint minden becsületes ember, ki lelke halhatatlanságát hiszi, munkálkodál Tenmagad javulásán; javulásodon mondom, mert a' tökéletes önisméret mindig erényre vezet, a' körülmények minden homálytul ment kitanulása pedig legfőbb igazságra. 'S akarom hinni, jó és szerencsés előmenetelt is tevél, a' mirül könnyelmüleg itélni soha nem bátorkodom, mert ha minden tetted, szavad, sőt legtitkosb gondolatidat tudnám is, bár mint ellenkeznének is azok az enyimekkel, soha sem fognám felejthetni, hogy 'a' Te álláspontodra magamat semmi mód sem képzelhetem tökéletesen, mig szemeim, szivem, agyvelőm, lelkem Tieiddé nem varázsoltatnának; 's igy mindent más szinben, más viszonyban, más kapcsolatban 's a' t. látván mint Te, Felőled mindig igaztalan itéletet hoznék. Hát ha állásod, gondolkozásmódod, czélaid 's

akadályidat 's a' t. közönséges mendemonda szerint 's hallomásbul ismerném csak, 's még is minden szavad 's tettedet megitélném, nem volnék e szánakozásra méltó, habár jókedv, öröm 's vigság látszanék is kisérni minden léptimet? 's nem kellene e magamon pirulnom — ha tisztán kezdendném látni a' község sepreje sorába vegyültömet, melly senkirül nemest, dicsőt, nagyot nem tesz fel, mert ön kebliben csak sárt, epét, 's mérget lel — hogy legtisztább gerjedelmidet balra magyarázám, 's vak tudatlanságomban legszebb kezdetidet tiprottam el.

Felőled lásd sokan azt mondják: legszebb jószágokat birsz, — mellyek igazi kincstárok, ha józanul kormányoztatnának, — hogy azon Sz. Mihályi hatalmas 18,000 hold föld, 200 telkes erővel czélirányosan munkálva. Téged környékedben a' legrendesb 's gazdagabb földesurrá tehetne, midőn most a' sok theoria 's poesis következésében igen rendetlenül tartott házban, csaknem mindig pénz nélkül, 's igy legjobb 's legerősb akarattal is, igen pontatlan fizető vagy, 's csak azért látszol megvetni a' pénzt, mert nem tudsz Magadnak szerezni. — Azt mondják: nagy kár, hogy azon talentumidat, mellyekkel rendkivül bő mértékben álda meg a' Gondviselés, eldarabolád, 's törekedésidet nem annyira nemzetiség-kifejtésre, mint inkább puszta képzelgési tárgyakra irányzád. — Azt mondják: kemény földesur vagy, 's midőn többnyire legaprólékosb részletekbe tüzzel avatkozol, a' gazdaság velejérül megfelejtkezel; 's lóháton vettetsz, hogy szaporábban föld gyomrába jusson a' buza. — Hogy balgaság volt, habár nem olly korán is de még is előbb, mintsem a' civilisáltabb világot bejárád 's elég tapasztalást gyüjtél, házasodnod; — nem jól cselekvél számos 's becses kéziratidat, ha nem tökéletesen is, legalább úgy, mint körülállásink engedik, sajtó alá nem bocsátnod — nem jól cselekvél, élted fecsérelve rendszerint falun tölteni, hivatalba nem lépni, 's igy reggeltül estvélig!! De mivel sokan igy beszélnek Felőled 's ugy mondják, — azért ugy áll e a' dolog? én kételkedem, 's inkább azt akarom hinni: Összeköttetésid 's körülállásidban, természeted 's tulajdonid szerint senki több jót gyermekinek, több hasznot házájának, több jelest 's dicsőt az öröklétnek nem tehetett; sőt a' legnagyobb szám, szorosan helyzetidben gazdaságodat rendetlenebbül vitte, még kevésb tapasztalással házasodott, észtehetségidet még kevésb sikerrel használta volna 's a' t. 'S mért ne gondolkoznám engedékenyül Felőled? mutattad e számadásidat 's átvett terheid sulyát nekem? gyónál e szivösztönidrül? közölted e kéziratidat? 's a' t. Soha! Csak azért gondolnálak hát rossz gazdának, mert néha versekkel is bájositgatod üres pillanatidat? Azért rendetlen fizetőnek, mert

köz életben nem mindig tartasz rendet, az órárul felejtkezel, ha ebédre hivatalos vagy, 's nem várnának, többször jőnél ebéd után mint ebéd előtt 's a' t.? Azért kemény földesurnak, mert jobbágyid mindig panaszban állnak Ellened, 's Te közöttük, mint rebesgetik, nem a' legnagyobb bátorságban? Azért költői kereskedőnek, mert más módon gazdálkodol egyben másban mint szomszédid? Azért egoistának, mert javitni törekedél gyermekid sorsát? Azért csekély tapasztalásúnak, mert sokat valál otthon, 's inkább kivánád belülrül tekintni hazádat mint kivülrül? 's a' t. Barátom nem! Ámbár fiad lehetnék, ha valóban igen korán kötött vala Hymen legmélyebben tisztelt Hitvesedhez, nem tudnám felejtni a' sz. Irás azon egyszerü példáját "Magad szemében gerendát nem, de máséban szálkát is látsz."

'S ezen előadtakat, tudom, helyben hagyod, mert a' *sok éven keresztül* — 32-ik lap — levelezésedben B. G. Urral önismerésed gyarapultában az is előfordult hihetőleg 'ne kárhoztass mást, nehogy magad kárhoztassál.'

Ezek szerint mikép mondhatod Te, mint e' szent tudományban megvénült, 117-ik lapodon azt *a' minden oldalu iró — — — — — meggondolja, hogy azért mert valamelly nőtelen ember, ki sok atyjárul reá-maradt jövedelemmel kérkedhetik, könnyen tehet áldozatokat, midőn más gyermekes ember a' legjobb akarattal sem tehet*, 169-ik lap. *Kevés gyengéded érzést és óva-bánást* (delicatesse) *mutat az, a' hatalmasabb és tehetősebb' részérül, mikor közönségesen elegendő kárpótlás nélkül áldozatokat javasol, mert a' mi néki könnyü, az másnak igen nehéz; söt végbevihetetlen is lehet. Ha azt nőtelen ember teszi, még kissebb a' gyengéded-érzés.* 'S 119-ik lap. *Ha nem látja a' Szerző a' külömbséget* (Gallia és Honunk közt) *bizony kár volt utaznia;* 's a' t. Ezt én valóban nem érthetem! Mivel azonban éppen arrul szólék most 'nem kell más ember tetteirül szelesen 's balul itélni' Neked sem akarom szemrehányni: mért közléd illy mindentudó jegyzésidet sajtó által a' világgal, holott szavamat adhatom, hogy 'jószágim becse, 's azoknak tiszta jövedelmi mennyisége, Atyám után maradt és szelesb esztendőimben magam tett adósságim kamatja — 's egyéb terheim közlésével 's a' t. Téged soha nem untatálak; soha utazási napkönyveimmel vagy külföldrüli levelezésimmel becses óráidat nem lopám, nem háborgatám; mint nem emlékezem, hogy körülállásim valódi állapotját 's nőtlenségem okát Előtted felfedeztem 's szivembe tekintni kértelek légyen.

Csudálom, ne vedd rossz néven, mért hozád szóba szép frigyetek bizonyitására B. G. Urnak éppen azon levelét, mellyben legkisebb nemzetemelési szellem sincs, mellyben hangját sem lelem azon férfiui komoly méltóságnak, melly a' lelki fejlődésre

törekedők keblét özönlésig szokta buzogtatni. Miért nem idézted inkább későbbi leveleiteket például elő? Be nagy kár! 'S én azt szeretem hinni: 'Ti fellengzéstökben, midőn Szépért, Nagyért, Jóért, égő soraitok hamuvá tevék leveliteket, 's igy azok elvesztek, mind jobban magasultatok azon dicső álláshoz, melly minden erények kutfeje 'a' honszeretet'. 'S mivel 'azon eszközökrül, mellyek önisméretre 's minden körülményink kitanulására vezetnek, egy szót sem szólok' mint emlited, ne hidd: nem foglalatoskodtam velök.

Tudnék én is felhozni szent barátság-szülte legnemesb szivömledéseket, de annyi salakkal van vegyitve nyomoru állattermészetünk! Oh nem akarlak, Barátom, javulásunk sötét műhelyébe vezetni, mellyben legerősb emberi akarattal is oly nehezen készül arany, hogy azzal éppen nem dicsekhetni; hanem inkább mindjárt azon következéseket érintendem, mellyek a' szivrokonság tiszta forrásábul fakadtak.

Legyen elég esküunnöm: sok botlásim, sok véres bukásim után, mellyek jeleit bizonyosan más világra viendi lelkem, végre egy szebb ösztön nyitá fel indulatokba merült szemeim, 's a' drágán — szivvéremen — vásárlott tapasztalás teljesen meggyőze: 'Honszeretet, a' lelkünkbe olly mélyen öntött' anyaföldünkhöz vonzó édes aggodalom, a' Nemzet lehető legmagasb emelődésének angyala, valódi erejének isteni védje, 's a' legszebb 's halhatatlanabb erények kutfeje.'

Nézzük a' régi respublicákat, tekintsük ujabb időkben azon népeket, mellyeknek a' kormányra befolyások 's hazájokhoz ugy szólván jusok van; milly dicső emberekkel találkozandunk, kik halandóságunkat feledtünkkor, alacsony agyag létünkkel összebékitnek, 's velünk erényik által földi pályánkat szerettetik meg! Tekintsük azonban a' sötétség azon hazáit, hol egy vagy kevesen aggódnak, vagy sokszor nem is aggódnak a' közjóért, 's a' többségnek szinte nem szabad — hivatali bilincs nélkül — a' község sorábul előre lépni, a' közjót szolgálni, földieiért fáradni; hol mint veszedelmes ál-élet már bölcsőben fojtatik el, 's később sokszor gúny tárgyává becstelenittetik azon szent érzés, melly az anyaföldhez olly édes varázzsal köt, — ott a' lealacsonyitott emberiség salakjai közt — — — erény — — minden földi selejttül kitisztult erény olly ritka, mint a' magas hegyek bérczein, mellyeket a' nap hideg sugára világosit csak, ritka az egekbe egyenesen felnőtt cser! Ott legszebb, legjutalmazottabb erény 'keveset gondolkozni, rosszat nem müvelni 's vakon engedelmeskedni'; midőn a' hatalmas Isten az embert, mint halhatatlan lélek birtokosát, gondolkozásra, jó 's hasznos tettek végbevitelére 's csak az országlás-szabta törvények tisztán szembetünő erejöknek hódolni teremté. — Volna fa, volna kő azon lény, mellyben a' dicső 's undok közt

holtig versenyg a' viadal, nem gondolkoznék akkor, nem tenne rosszat, 's ott állna béketüréssel századokon keresztül, hová ülteték 's rakták; de ég benne a' jó 's rossz közt ingadozó élet, 's a' fa-vagy kőszerinti velebánás csak rosszait 's undokait fejti ki, mig a' jó 's dicsőnek legkisebb jeleit is elenyészti az idő; a' rossznak 's undoknak kifejtése pedig végre fejtőjét temeti a' féktelenség romjai alá.

Honszeretet hiját semmi tökéletesen nem töltheti bé. E' létben, hol számos szükségünk kielégitése miatt szünet nélkül fáradoznunk kell, 's hol éppen sikerrel koronázott fáradozásink mentnek minket legjobban a' halálos unalom kinjaitul, csak a' lelkünkben fejledező munkavágy teheti kedvessé sorsunkat, mint a' dologtalanság, munka-előtti nyugvás 's restség mindinkább félre vezetnek azon boldog állástul, hol megelégedésünk és szerencsénk nem annyira testi ingerink kielégitése által eszközöltetik, mint inkább azon öntudatban rejtezik 'hogy keblünkben több a' felfelé vonzó vágy a' lenyomó, letartó indulatnál' 's hogy lelkünk reptében inkább élünk nekünk rendelt elemünkben, mint mikor térden csuszunk 's hason mászunk a' föld állati gyöngyörei után.

Munkálódnunk 's fáradoznunk kell, ha türhetetlen unalomra 's tán élet-gyülölésre kárhoztatni nem akarjuk minmagunkat; 's belső illetődéssel fogjuk találni: hogy éppen a' legsürgetőbb életszükségink kielégitésére ösztönző természetünkbül — melly egészen állatok sorába helyez minket — fakadoznak, ha lelkünk reptét nem gátoljuk, az emberiség legszebb, legdicsőbb tettei. Az evés ivás kinzó szüksége, melly tán egymás ellen fegyverzé vizözön-előtti eldődinket, a' földmüvelés bájterjesztő áldásit hozá közibünk. Lak 's ruha-szükségünk legszebb találmányokra nyujtott alkalmat. Nemünket fentartani égő vágyásunk a' szerelem mennyei érzelmit, annyi halhatatlan tettek valódi kútfejét, önté szivünkbe, 's a' házi szerencse boldogitó szelidebb melegével a' legkinzóbb láng szülöttje! 'S mig emberélet sorsunk, mindaddig számtalan szükségink kielégitésére sarkaló természetünk a' kegyelmes Egek legszebb ajándéka. Ez ösztön varázsolja a' természet-szülte állati embert lassanként honja kicsinosult polgárjává, 's ugy látszott az Isteneknek tetszeni, kik a' Mindenséget szoros öszhangban tartják: hogy éppen, mint imént emlitém, állati szükségink pótlására czélzó éjjeli 's nappali törekedésinkbül eredjenek a' legszebb 's minden állati szagtul ment költői emelkedésink, müvészeti 's mesterségi találmányink 's t. e.

A' henyélés minden hiba, vétek 's bün kutfeje, 's ha nem is az közvetetlenül, minden esetre azok fészke, mellyben a' rossz indulatok magva felmelegül 's életre idül. Mennél több a' fáradozó, munkás, törekedő, annál több az erény. De miben fáradjon,

munkáljon, törekedjék a' község minden tagja ifjutul vénig, dústul szegényig olly állhatatos buzgósággal, olly elszánt önfeledéssel, hogy kebliben soha ürességet ne leljen, 's mindennapi foglalatossága, tavasz éltétül az öregség teléig tökéletesen töltse be lelkét? Tekintsük az emberiség közönséges foglalatosságit, nézzük közelrül azon népeknek egyedül magok 's mindennapi élet nyomorjai körül és között kérődző 's pirulás-gerjesztő szük forgásit, hol a' közjó, hazaszeretet semmi egyéb, mint szép hang 's fényes kitétel, 's meg leszünk győződve: hogy a' nagyobb rész csak azon hatáskör hiv 's buzgó folytatásában lelend váltig sziv 's lelki táplálékot, mellynek végiránya az Anyaföld.

Van minden rendszabásnál kivétel, igy lehetnek 's vannak a' legelnyomottabb és sinlődőbb népek közt is emberi alakba öntött dicsőbb 's hatalmasb lények, kik szeliden fénylő csillagzatként a' felhőkbe borult sötét ég nyiladékin előtünnek néha az igazság-keresők világositására; de csak azon föld marad a' szép 's dicsőnek valódi hazája, hol a' lakosok lehető legnagyobb száma honja emelkedése 's gazdagságában reméll 's kiván magára 's övéire meritni áldást; 's igy inkább önmagárul felejtkezik el, mint őtet-szülte hazájárul.

'S minél többet 's mélyebben tekintek a' mult idők rajziba, melly leghivebb tükre a' Jövendőnek; minél tisztább világban kezdém látni a' jelenkor eseteit, annál erősb hitté vált keblemben: hogy 'a' munkásságnak legnagyobb rugója a' honszeretet, munkásságnak legbizonyosb követője a' gazdagság, erő 's erény — — — 's hogy igy a' közgyarapodás, nemzeti suly 's lakosok tiszta erkölcse honszeretetbül fakad leginkább.

Kerestem a' szerencsét mint minden halandó; — ki, többnyire sejditlen is, szinte lépést sem tesz más okbul mint szerencsevágybul —, 's midőn azon számtalan utat, mellyek ezen isteni magzat templomához vezetni látszanak, részint magam tapodám, részint mások által próbálgatni szemlélem, azt következtetém sok sikeretlen tapasztalásimbul, hogy a' szerencse ugy, mint tán szinte minden az Egyetemben nem függ egyes személyek, sőt egész nemzetek képzelete, bévett izlési és szokásitul; hanem bizonyos mathesisi törvények alá van vetve, mellyeket némi rendszerbe foglalni igen érdeklő 's könnyen eszközölhető is lenne. Az eszebódult, mert királynak vagy istenfinak véli magát, nem szerencsés; 's igy lefelé mind azok sem szerencsések, kiknek boldogságok csupa képzeleten, kicsapongáson 's álmakon alapul, mert a' képzelet olly sebesen 's bizonyosan lebben ketté mint a' szappan-buborék, a' kicsapongás ugy széled el mind a' szürkületi köd, 's az álombuli egykori ébrülés bizonyos. Vizsgálatim folyta bizonyossá tön arrul 'hogy a' szerencsének sajátunkká tète felmulja gyarló emberhatalmunkat; mert az csak

a' kegyes Istenek ajándéka, 's tőlünk halandóktul semmi egyéb nem függ, mint létünk türhetővé tétele.

'S igy felhagytam ohajtásim elérhetlen czéljával, 's belső csendet, a' megelégedés szüz ivadékát, iparkodám összecsatolni létemmel. De csak hamar fejlett ki előttem, hogy hiába keresem azt is magokkal sokszor ellenkező indulatim utain, hanem hogy a' megelégedés lehető legtökéletesb megnyerésének hihetősége is bizonyos dönthetetlen sarkalatokon nyugszik.

MEGELÉGEDÉS ALAPJAI.

Nincs a' természetben két egymáshoz tökéletesen hasonló falevél, 's igy bizonyosan két ember sem lehet egyenlő. Még is felébred azért a' növény szendergő ékessége téli álmábul, zöldel a' tavaszi lágy szellőkben, örvend a' harmatnak, 's mohón szivja be a' nyári eső csepjeit, összezsugorul az ősz hidegitül, 's végre szárazon hull a' földre. Bár olly különböző alakban, a' természet még is csak egy törvényét követi. Ugy mi emberek is, csillagunk népesülte óta Fejértül Szerecsenig 's ettül Albinosig annyi miliardokig különbözők, csak egy törvény alatt állunk. Mindegyikünk egy módon születik; a' kín mindegyiknek fáj; a' sziv egyikben ugy mint másikban néha tágul 's örömet érez, néha szorong és szenved; a' fő egyben mint másban a' lélek valódi széke; a' halál mindegyik vágyinak, reményinek, munkássági körének határt vág 's a' t. És ezen a' természetnek szent törvényit bár csekély időre 's egykori vérengző következésekkel elnyomhatni ugyan egészen azonban eltörülni lehetetlen. Így a' Megelégedés Alapjait királyfitul a' legalacsonyabb születésü nyomorultig a' lehető legnagyobb lelki függetlenségre állitom. 'S ha van férfihoz illő 's méltó foglalatosság, az bizonnyal nem mindennapi kisded örömink vadászata, 's nem azon felszinségek hajhászata, mellyek köntösinkre paszomántot, hozzánk szóló levelinkre hosszabb czimzetet tüznek, 's a' t. hanem 'lelkünk függetlenitésére irányzó törekedésünk.'

Senki sincs remény, vágy, czél nélkül, kiki üz valami mesterséget, vagy fáradoz valamiben. Egyik a' szerencse minden kisérőivel könnyen halad az életben, és szinte minden lépte siker; másik a' roppant égboltozat alatt egyedül áll, 's már bölcsőjétül kezdve nehéz bilincs közt izzad, vergődik. De ez a' hatalmas Istenek végzete, kik csillagunkat 365 nap alatt rendelék forogni a' nap körül, mellynek jótévő sugári minket boldogitnak, midőn Saturnus vastag homály közt 's örök télben 10,759 nap alatt végzi napköri pályáját: ugy közülünk is egyiket magasb, másikat alacsonyabb helyre álliták, hanem szinte mindenkinek érző keblet, hatóságot 's módot adának örülhetni létének 's vidám öntudattal élni napjait. A' király hatalmasb,

vagyonosb, a' szántóvető ellenben rendszerint egészségesb; a' tudós bő tanultságu, hanem szolgája tán szebb szinekben látja a' világot; a' pénzes minden móddal bir kielégitni legkisebb vágyait is, de béresinek keble tán tágabb az örömérzés elfogadásra; egyiktül telik Champagneiban, ha tetszik, fürdeni, másiknak a' sör, sőt viz is jobb izü mint annak a' pezsgő bor 's a' t. 'S ha mérlegbe tehetnők az egymás legbelsőjében fekvő megelégedési sulyt — melly soha nem tünik elő egészen — tán a' halandók azon szakaszában lelnénk határnélkül több megelégedést, mint minden másokban, mellyrül Lord Byron igy szól:

> — — — — — — — — a peasant of the Alps —
> Thy humble virtues, hospitable home,
> And spirit patient, pious, proud and free;
> Thy self-respect, grafted on innocent thoughts;
> Thy days of health, and nights of sleep; the toils,
> By danger dignified, yet guiltless; hopes
> Of cheerful old age and quiet grave,
> With cross and garland over its green turf,
> And thy grandchildren's love for epitaph:
> This do I see —

'S e' boldogabb osztály, melly csak néhány szerencsésb hazában él, fejté ki sejditlen 's hozá valóságos életbe azon lehető legnagyobb lelki függetlenséget, mellyet én theoriában négy fősarkalatra állitok, 's mellyek:

A' tiszta lélekismeret, élettudomány, egészség és vagyoni rend.

A' t i s z t a L é l e k i s m e r e t mennyei érzés, melly boldog napokban kimondhatatlan bájt vonz minden körül, viszontagságokban pedig, ha sötétre borul az idő, 's létünk minden kellemi 's hiveknek vélt jóakaróink sora utólsóig elpártol, olly édes meleget önt lelkünkbe, melly az élet minden esetei ellen férfiui önérzéssel 's elszánással vértez fel minket. Nélküle a' királyszék rideg pusztaság, vele még a' kinpad 's vesztőhely sem ijesztő, 's elsőtül utólsóig mindenkinek e' világ roppant felszinén sajátja lehet, ki becsületesen teljesiti kötelességit.

A' kötelességek azonban, annyi különféle hitvallás, világi állás 's egyéb körülményink közt, természetesen igen különbözők, 's az azokruli tökéletes igazságra jutott képzelet vagy inkább meggyőződés alkotja a' keresztény vallás legmélyebb talpkövét.

Az Isten igen nagy! Számtalan út vezérel hozzá, 's csak egyedül Ő látja keresztül belsőnk tiszta vagy tisztátlan létét. Mi olly gyarlók, olly igen homályban látók 's botorkázók, egymáshozi türedelemnél józanabbat nem gyakorolhatunk; mert csak utóbb válik el, kinek volt több igaza, 's ha van kárhozatra méltó bün, itéletem szerint nincs nagyobb a' türedelmetlenségnél; 's ha

felhevült vakhitünk 's fonák buzgalmunk még keresztények közt is fellobbantja az Ármánynak ezen vad tüzét, akkor valóban megbocsáthatatlan. Végezzen a' Mindenhatóval kiki, mint legbelsőbb meggyőződése sugja, mert önbelátásnál emberileg tisztább világ alig van, alig lehet; 's tekintse inkább azon társaságot, mellybe helyzé őt a' Végzés, mert ott mindenkinek munkássági 's kötelességi köre, melly nem csupán és szelid áhitattal elfohászkodott imádságban, hanem inkább hasznos cselekvény 's nemes tettek véghezvitelében áll. 'S im e' pályatéren odahagyván a' Metaphysika partatlan 's örvényes tengerét, forogjon kiki viszonérző szeretettel, 's legyen jó polgár, jó rokon 's jó felebarát. Végre, tökéletességünk felvilágositásában 's kinyomozásában mindig ezen, már Socrates-állitotta, igen egyszerü törvényekre térünk vissza, 's azok szent teljesitéséből árad a' közönségre mennyei áldás, 's fakad egyesekre tiszta lélekismeret jutalma.

Felebarátit szolgálni, természet ajándékit bölcsen használni annyi, mint Istent tisztelni és szavát fogadni; 's az, ki ezeket hiven eszközli, becsületesen járja földi pályáját. Csak az a' kérdés: a' külön állási lépcsők magasb- vagy alacsonyabbsága szerint kinekkinek milly szolgálatot kell tennie, 's milly életjavakkal szabad örvendenie? 'S e' tárgy itéletem szerint még mindig parlagon hever 's tisztába hozatala jövendőre bizva. Azonban ha egy dicső fejedelem — kinek csak két hibája volt, vetni t. i. szántás nélkül, 's egyszerüség kedviért a' Nemzetiségre hágni — nyilván kimondta: hogy a' király az országnak legelső szolgája, ugy én sem akarom százszor, 's ha nem hallják, ezerszer ismételni, hogy az ország tehetősb birtokosi tartoznak a' közönségnek legnagyobb szolgálattal, 's hogy egy birtoknélkülinek semmirevalósága megbocsáthatóbb mint az ő középszerüségök; mint az egyes közkatonának bátor vagy félénk viselete is csak ritkán nyer vagy veszt csatát, midőn a' főtábornok 's hadak nagyjai tulajdonitul függ rendszerint a' nap sikere.

Minél magasb a' születés, több a' vagyon, annál nagyobb a' felelet 's kötelesség. 'S mind azon számtalan életjó, melly, ugy szólván, csak fentebb születéshez 's több vagyonhoz van csatolva, csak ugy nem válik keserüvé 's néha szinte méreggé, ha nemes 's közhasznu tettek által érdemeltetik meg. 'S a' kellemesb élethez szorosan kötött kötelességek teljesitése állitja csak a' boldogabban szülötteketköztisztelet 's tán önbátorságok azon magas polczára, mellyen mostani időkben a' gyáva, érdemetlen 's csupán örömekben uszó csak ingadozva 's bajjal tarthatja magát fen.

'S hogy se kevés se több terhet ne vegyünk vállainkra, mint mennyit a' közönség 's hazánk hasznára viselnünk kell,

tekintsük szorosan azon javak 's áldásokat, mellyek közé a' sors helyze, 's nem fogunk hibázhatni; mert azok kisebb vagy nagyobb mértéke irányozza el kötelességink könnyebb vagy fontosb létét, mellyek különböző állásunkhoz idomzott mindenkori pontos eszközlése szülendi bennünk, akár magas akár alacsony helyén, a' tiszta lélekismeret érzését, a' mi legnagyobb vigasztaló ez életben, 's leghathatósb erősítő halálban.

Az Élettudomány, a' tiszta lélekismeret fentartására vágyó aggodalommal szorosan összekötve, azon lelki 's testi tehetség, melly minden lehető helyzetinkben olly tettekre bir, mellyek körülményinkhez legillőbbek, és soha megbánásra vagy tán éppen megsiratásra okot nem adnak; 's így egész létünknek lehető legtökéletesb kifejlődésében fekszik. Nem egyoldalu nevelés okozatja az, mert kirekesztőleg sem a' lelki tudós, sem a' testi ügyes nem mestere az élettudománynak; nem csupán theoriában, de csupán praxisban sem áll: hanem mindenek felett ön 's mások ügyesen használt tapasztalási szerkezetébül ered.

Azonban, lelke kinek tág olly annyira, mint egy Istené, ki minden tudomány velejét egyesíti magában? Senkinek! 'S ennélfogva valamint sorstul nyert javaink mennyisége határozza el kötelességink könnyebb vagy sulyosb létét, ugy szabja ki személyes álláspontja mindenkinek élettudományát. 'S a' magas és gazdag születésüt kedvezőbb helyzete tágasb értelmességre itéli: midőn a' tehetetlent alacsony sorsa szinte minden tudománytul felszabadítja. 'S bár hosszasb idők tapasztalása bizonyítja is azt, hogy a' középsorsuak közt szinte minden tudomány mélyebben fejled ki, mint a' magas és gazdag létüek köriben; az mindazáltal nem ezen utólsók csekélyebb élettudományát mutatja, hanem hogy az egy ágon dolgozók jobban fejthetik ki az előttök fekvő tárgyakat, mint azok, kiknek élettudományok nem annyira öndolgozásban, mint inkább dolgoztatásban 's munkára gerjesztésben áll.

A' legnagyobb élettudományu fejdelem maga szinte semmit sem eszközöl, de mindent eszközöltet. Ő okozza a' hadnak az ellenséggel győztes szembeszállását, útak csatornák vitelét, várak hidak épitését, ő a' honi csend 's rend fentartását; 's midőn mint élesztő erő fenkörén világit, minden mozog és pezsg széke alatt; az időhozta jövendő pedig okozatit, mint tetteit említi, mellyek szorosan véve azok is. Igy épité Minerva templomát Perikles, igy vont hidat Dunánkon keresztül Trajanus, igy vitt útat Simplonon által Napoleon. 'S minden odajárultok nem volt egyéb, mint ok-adás, a' mi élettudományokbul erede; minthogy a' szobrászok, müvészek 's a' t. élettudománya épité is fel az Istenasszony házát, hidat 's útat ön rajzaik, mérésik, dolgozásik 's veritékeik által.

'S igy egyiknek élettudománya főkép abban áll: dolgozni, másiknak dolgoztatni; egynek részeket tökéletesen kimeritni, másiknak sok részt egy egészbe kapcsolni.

Ha pedig tisztán akarjuk tudni, részfejtéshez 's dolgozáshoz, vagy részek összekapcsolásához 's dolgoztatáshoz kell e inkább alkalmaztatni élettudományunkat, tekintsük ismét földi állásunk magas vagy alacsony létét, 's nem fogunk csalatkozhatni; mert helyzetünk 's körülményink állapotja legvilágosabban jelelendi ki: — ugy hogy csak szemeinket kell felnyitnunk, ha látni akarjuk — kinek mit kelljen tudni szükségkép, mit haszonkép, mit kellemkép.

Már ezen, a' lelki függetlenséget magán hordozó, második sarkalatja a' Megelégedés Alapjainak, t. i. az Élettudomány 's annak megszerzése nincs ugyan mindenkinek hatalmában annyira mint a' tiszta lélekismeret elnyerése, mert az szerencsésb alkotásu főtül is függ; még is alig van ember, ki bizonyos lépcsőig ne tehetné azt sajátjává, a' mit tudnia kell; 's legfőkép azon többször ismételt okbul, hogy valamint a' szerencsésb születésünek több kötelessége van, 's kiterjedtebb élettudománnyal kell is felruházva lennie, ugy a' legalacsonyabbnak kötelességei idomzólag csekélyek, munkássági köre igen parányi 's igy azok teljesitése is sokkal könnyebb.

Az Egészség állati részeinknek magok közt 's a' lélekkel tökéletes egybehangzása; 's ámbár jobbadán szüléink testalkotások, egészségök 's első esztendőinkbeli velünk bánásoktul függ, még is igen nagy mértékben min hatalmunktul is.

Alig hihető, mennyi befolyásu lehet lelki erőnk testi állapotunkra, 's mennyi viszontagságot, idősanyart 's életfáradságot birhat el a' leggyengébb test is mérséklet, józan életmód 's folyvásti vigyázat 's óvakodás által.

Nincs olly különös erejü 's egészségü ember, kin a' gyengébb, de egészségére ügyelő 's erejét okos mérséklettel használó végre ki ne foghatna. Bizonyságul szolgálhatnak erre az egykori római Legiók, mellyek szüntelen gymnastika következésében Alemannia legvadabb 's leginasb testü nemzetein, nem csak ész után, de még birkozva is győztek; például emlithetni az ujabb francziákat, kiknél jobb gyaloglók, bár sokkal erősbek tán, egy hadnál sem valának; hát ha egyeseket tekintünk, tagadhatni e, hogy közönségesen nem a' legerősb, hanem a' legmértékletesb éli napjait minden sulyosb nyavalyátul menten leghosszabb időkig. 'S ha a' legfőbb egészség a' hideg, meleg, rossz eledel 's italnak állati módra és sinyletlen elbirásában áll is: nem találunk e' inkább a' silány alkatnak közt többet, kik bizonyos felvigyázattal az élet minden sulyait hasznosan munkálkodva emberül állják ki? A' ki erejében vagy egész-

ségében módtalan bizik, többnyire mindent elmellőz, a' mi annak fentartására természet szerint szükséges — a' mit ifju korunkban magunk tapasztalunk — midőn a' gyengébb, életmódja 's ügyessége által, mindig törekedik egészségi egybehangzását fentartani. Van egyébiránt annyi mód 's fortély, mellyeket ismervén kettőztetheti a' kisebb egészségü testi tehetségit. Midőn bizonyos, hogy az erős akarat sokszor halálnak is ellentáll, a' nyulsziv pedig szinte halál előtt is megszün dobogni.

E' harmadik sarkalatja Megelégedési Alapimnak még kevesebbé van hatalmunkban mint a' második; nincs azonban olly szomoru testállapot, mellyen tiszta lélekismeret 's élettudomány ne enyhithetne valamennyire, 's igy még hátra van

A' Vagyoni rend, melly annyi mint pénz 's vagyonbeli tehetségünk szerint élni, 's mindenben, a' mi miénk, legnagyobb rendet tartani. Lelki függetlenségünkre milly szükséges e' most emlitett tulajdon, alig hihető. 'S ámbár ezt Alapim negyedik sarkalatául tevém, még is meg vagyok győződve, hogy a' rendetlenség végre a' legbecsületesb embert is sokszor olly tettekbe keveri, mellyek a' lélekismeret körül vastag fátyolt vonnak; midőn a' jó rendben lévő csekély vagyonnal is számtalan jót tehet magának 's övéinek 's a' t.

'S im e' négy sarkalatbul ered a' lehető legnagyobb lelki függetlenség, melly a' megelégedés ,s belső csend talpköve.

Ha valaki nem követett volna el legkisebbet is, a' mit inkább nemtettnek kivánna — soha senkinek tanácsára, segitségére nem szorulna — teste semmi munkálódásiban nem hátráltatná — 's kinek szükségei mindig kisebbek volnának mint tehetsége: az lenne legfüggetlenebb ember.

Az ellenben, ki nem tekinthet szivszorongás nélkül a' multba, semmit nem tud, alig mozdulhat, 's kinek szükségei tehetségit tulhaladják: legfüggőbb.

Ezek a' véghatárok; 's köztök könnyen fejlik ki: miért elégedett sokszor az alacsony, 's elégedetlen a' magas sorsu? Az első ártatlan életben szánt, vet, 's tudja mind azt, a' mit egy szántóvetőnek tudni kell; jó izün eszik, iszik 's alszik, 's kis szükségei után még egy pár garas marad zsebiben; a' másik pedig lethe vizébül szeretne inni — ha olly forrás találkoznék —, a' mit tudnia kellene, nem tudja, ámbár féltudós, egészségét elrontotta, és szükségei után szekrényiben semmi, hanem számadó könyviben egy szörnyü nagy deficit!

'S bár milly szerencsés helyzetü legyen is valaki, nem lesz belsőjében csend, ha ezen, néminemü épségben lévő négy sarkalaton, nem alapszik léte; ugymint még egy köz katona is, kirül nem mondhatni, hogy független vagy olly igen irigylésre méltó fokon áll, elérheti a' lehető legnagyobb lelki függetlenséget, 's belső legédesb nyugalomban gyönyörködhet, ha

nem tettes 's minden vétektül tiszta, bátran tekinthet maga elibe, egyszerű foglalatosságit elsőtül utólsóig emberül végezni tudja, ébren léte erős 's kellemes, álma pedig nyugott, és zsoldja életmódjára elégséges.

A' tökéletesség azonban — 's ezt nem kell soha felejtenünk — mindenütt elkerüli az embert. Tökéletes országlás 's kormány, tökéletes társasági 's házi rend, tökéletes gazdasági 's kereskedési systema, mind annyi chimaerák. 'S igy embersorsunk — melly annyi előre látható 's nem látható eset által zavartatik — sem lehet a' sokszor igenigen keserütül ment; ennél fogva megelégedésre törekedő vágyink sem érhetik el a' tökéletes, hanem csak a' lehető legnagyobb lelki függetlenséget. 'S irigylésre méltónak mondhatni, ki az emberiség ezen legdicsőbb hatáskörében némi sikerrel fáradozott; mint boldognak azon hazát, mellyben a' nagyobb rész méltán örülhet létének.

E' nehány sarkalatra állitott egész tudomány odajárul tehát összeleg: hogy mindenkinek hatalmában áll, holnaptul vagy tán még e' pillanattul kezdve, bármilly borult vala is ezelőtt élete, lelki függetlenségén munkálódni, 's igy lassanként bizonyosan nagyobb belső csendben gyönyörködni; mert a' legnagyobb bünös is jóra térhet, a' legvénebb tudatlan is tanulhat még valamit, a' legbetegebb is hátat fordithat a' koporsónak, a' legtékozlóbb is észre jöhet végre. Azonban illy tüstenti, ugy szólván szent Páli roszrul jóra rögtön fordulások időnkben ritkán szoktak történni; mert a' csudák azon idomzatban tünnek el, mellyben a' tudományok világitnak — 's csak halkan müveglenek — operálódnak — azon eszközök által, mellyek önisméretre 's minden körülményink kitanulására vezetnek, a' mint Taglalatod 31-ik lapján emlited, 's "mellyekrül," ugy vitatod tovább, "egy szót se szólok Hitelemben, ez pedig veleje a' dolognak" 's a' t. Egy szót se mondtam e Hitelemben, — mint állitod, a' mi önisméretre 's minden körülményink kitanulására vezetne? a' közönség itéletére hagyom; midőn igen el akarom hinni: e l e g e t nem mondtam, 's most e' hiányt iparkodandom betölteni valamennyire.

Szorosb kapocs 's nagyobb értelmesség kedviért czélirányos lenne itt részletesen előadnom: elrendezett 's osztályozott Megelégedési Alapim enmagamra illesztve milly változást tettek, 's milly következéseket szültek egész létemben; de hosszu gyónásim ha Téged nem is, minden bizonnyal másokat igen untatnának, kiknek több 's kellőbb dolgok van, mint csekély személyemmel annyit foglalatoskodni; azért legyen elég azon vallomást tennem: pirulással tekintek a' multba, élettudományom sulyát ellegyintette volna egy tavaszi szellő, testi erőmet elbizottságomban bitangoltam, 's pénzemet oktalanul tékozlottam. 'S többet arrul szólni sem akarok: milly szegénynek és

szánakozásra méltónak lelém magamat önismerésre vágyó buzgó kivánatomban! hanem azonnal arra megyek át, türhető tehetségü, fiatal, egészséges 's jó birtoku született magyar mágnás létemre kötelességim milly szinben fejlettek lassanként lelkem előtt ki, 's körülményink kitanulására vezető eszközök erőm-szerinti használása által, sok utaim, fáradozásim, összehasonlitásim után micsoda világban tünt fel nekem

MAGYARORSZÁG ÁLLAPOTJA?

'S itt Barátom Téged, mielőtt e' tárgynak indulnék, még egyszer szivesen kérlek, ne vedd rossz néven, ha elég világos nem leszek, vagy egyoldaluságba esni kinszerittetem. Lásd, ki akarom adni ez értekezést, mert gondolom: hazánknak tán valami kis hasznot hajtand, 's igy körülményinket tekintvén, ugy kell össze vonnom, 's itt amott csonkitnom, hogy valami mód világra léphessen, és Scylla meg Charybdis közt — mint hazánkban igen sok vagy kősziklán pattan el, vagy örvénybe süllyed — tökéletesen ne vesszen el.

Gondold Magadat vagy 10—15 évvel vissza 's tekintsd velem honunk akkori mibenvoltát, 's kövess onnan a' most folyó időkig. A' mit kihagyok véletlen vagy kinszeritve, képzeld hozzá.

Hazánk rutul el van darabolva pártfelek, hitvallás, külön nemzetek 's municipális alkotmányunk által. A' pártfelek vagy 5 részre, a' hitvallás tán 6-ra, külön nemzetek vagy 10-re, municipális alkotmányunk 52-re 's igy összesen 73 külön részre szakitják honunkat, ide nem számitván a' Jászok, Kunok 's a' t. kerületeit, királyi Városokat 's a' t. 'S mi gyengeségünk okát nem látjuk át — sőt sokan közülünk nem is sejtik, milly gyengék vagyunk — pedig ezen elbonczolás teszi hazánkat egy beteg, egy haldokló testhez hasonlóvá, mellyben a' vér nem kereng. 'S ha valóban tisztán kivánunk látni, e' szomoru heterogeneitásban keressük a' mult idők viszontagságit, mellyek annyiszor gyászba boriták anyaföldünket; e' természet-elleni állásban keressük a' jelenkor szégyenit, melly mindeddig a' nem ismert, meg nem nevezett kisded Nemzetek sorába törpeszt minket.

A' római Clerusrul, görög 's protestáns Papokrul egyet sem szólok, 's mindenkinek önitéletére hagyom elhatározni: 'sok részre szakitott hazánkban szolgálnak e boltozatot összetartó ékkövekül, vagy sem?

A' főrendü Birtokosok közönségesen — 's nem mondom nincs sok kivétel, mert az mindenütt van — keveset aggódnak a' honrul, vagy kün költik pénziket, 's élik napjaikat, vagy ha idehaza tengenek is, semmi mód nem szolgálják

hazájokat, se tisztviselés által, se mint egyes emberek, habár volna is ahoz való tudományok, tehetségök; vagy minden hazai dolgokban járatlanok 's ugy töltik idejöket, mintha legkisebb javaiban sem részesülnének a' Magyarföldnek, 's nekik nem is volna szabad néminemüleg avatkozniok a' kormányba; midőn a' természet szent törvényibül az foly, hogy a' hazátul bő mértékben nyert áldásikért viszony-idomzatban feloldhatatlan kötelességik is vannak, állásikhoz pedig, melylyekbe őket az Isteni végzés ugy iktatá mint a' fejedelmet királyi székbe, a' legitimitás eldönthetetlen törvénye szerint, bizonyos jusok is vannak kötve. Csak azon felséges just: vármegye- 's országgyülésin, minden hivatal nélkül is szabadon szólhatni; derekasan 's fenékig átvizsgált gondolatokat a' közönségtül elfogadtatni; tudomány 's értelmességi suly által a' kormányra befolyni 's több eféle, hány használja 's gyakorolja józanon lelkes 's állhatatos pártatlansággal? hány tudja becsülni azon számos sorsajándék közt csak e' most emlitett elsőséget? mellyet más hazákban sokan szivvérök nagy részéért készek volnának megvásárolni; hol sokszor annyi esztendőig, sőt emberkorokig hallgatni kell, a' leghasznosb ideákat elfojtni, a' legéletrevalóbb tudományokat agyban, kebelben hervasztva rejtegetni, és szinte tudatlannak látszani — mig szólni szabad, 's akkor is jobbára csak úgy kell szólni, nem mint a' mondó érzi szivén 's meggyőződik lelkében, hanem mint mások gondolkoznak 's kivánják, vagy parancsolják.

Legnagyobb palotáinkban a' magyar nyelv idegen, ritkán fogadják szivesen, 's ha megjelen is néha különös alkalmaknál, 's úgy szólván, kivétel gyanánt, csak úgy lövell a' számos külföldi szózaton keresztül, mint villám a' borult ég hasadékin. A' szegény számkivetett csak előszobákban 's istállókban cselédek közt tartózkodik inkább, 's a' ház ékessége az asszony, ki mindent elevenit s' a' legszárazb dolgokra is bájt hint, nem érti, 's ha érti is, hátat fordit neki!

A' Nemesség rendszerint, — 's itt is van számtalan módositás 's kivétel — mellynek 'a jó szerencsén kivül egyedül köszönhetjük fenmaradott polgári létünket, de egyszersmind azt is, hogy szinte minden keresztény nemzetek közt leghátrább vagyunk, — csaknem minden tehetségit kirekesztőleg hazai tudományokra forditja. A' külföldet nem ismervén eléggé, hazáját értékén tul becsüli, újabb találmányokrul, mellyeknek más hazák olly sok áldást köszönnek, tiszta képzelete nincs, 's igy számtalan javitás ellen vak hévvel kel ki. Sok a' korlátlanságot tartja szabadságnak, 's abban helyzi elsőségét, hogy zablátlanságaért csak későn sujthatja őt a' törvény, mellyet sokszor ki is játszhat, a' miért, nem tagadhatni, néhány ugyan valóságos privilegiált rendbontó betyárkodik is köztünk! de annál

keményebben bünhödik az ártatlan nagyobb rész, melly néhány féketlen miatt valóban igen rossz szagban áll a' külföld előtt, melly a' magyar nemesembert hazájában csak önkény-vezérlettnek képzi. — Sok, habár nem hiszi is a' féktelenséget szabadságnak, belsőjében nem fejtheti ki tökéletesen a' társasági szabadság philosophiáját, 's azt gondolja valóságosan szabadnak, ki nem adózik! — Igen sok pedig — 's itt a' kivétel tán ritkább — Börne Lajosra emlékeztet, ki német földieirül nem ócsárlásbul, hanem inkább ébresztésbül azt mondja "Ich theile die Deutschen in zwei Klassen: in Hofräthe und in solche, die es seyn möchten." Legtöbbeknél pedig hibázik az élettudomány azon ága, melly mulhatlan szükséges más nemzetek megismeréséhez és szép társaságban éléshez.

'S honszeretet, minden önségtül kitisztult honszeretet, Magnásban, Nemesben ahozképest, hogy szinte kirekesztőleg rájok halmosult a' haza legszebb áldása, a' s z a b a d b i r t o k, koránt sincs elég; de annál több az egymásellentiség!

Sokszor nagyobb alkalmaknál — 's e' tárgyrul, érzem, tudnék néhány úgy nevezett 'Vigjátékot' irni, ha tartalma nem volna inkább szomorú — nagyobb alkalmaknál mondom, foly nagy méltósággal a' köztanácskozás. Az Előlülő igen mély gondolkozó hirére kap, mert egyet sem szól; ha pedig szól, deák nyelven konyhaszagot terjeszt, anyanyelvén ellenben nem ritkán bakot lő; vagy más-gondolta 's más-tette-fel érdeklő beszédet olvas, 's természetével olly heterogen elemben látszik lenni, midőn honfitársival közjóért fáradoz, hogy szinte szánakozásra gerjeszt. T ö k é l e t e s e n végzett munka után számtalan V i v a t kiáltás közt leforog az ebéd, és kávé 's néhány szép szó-csere után, tisztán válik el a' két felekezet; könnyebben kezd lehelni, 's midőn a' lassan mozgó nap külön eseteit emlékezetbe hozza vissza, az egyik rész elkeseredett gunnyal neveti pipa közt honi dolgok körüli járatlanságát és számos botlásit a' Magnásnak, 's méltán; midőn a' másik rész a' házi asszonnyal, leányival a' Nemesember faragatlanságán, viaszolt padlaton ollykori elcsuszamlásin jó izűn kaczag; 's mind a' két rész örül a' b a r á t s á g o s a n töltött nap lehunytának. 'S illy scena az életben számtalan, 's annak valóban keserü tanúja: milly gyenge hazánk, hol, úgy szólván, azon egy status — mellynek jusai szinte egyenlők, 's melly a' haza legtöbb áldásit szivja, 's igy legnagyobb tehetségü is, — illy, rokon-elleni lábon él egymással. A' honi dolgokban tudatlan Magnás sokkal vétkesb mint a' szebb szokásokban járatlan Nemesember; azonban egy részrehajlatlan biró tán igy szólna: "Becsesb a faragatlan gyémánt a' simitott kovánál, hanem a' gyémánt is csak köszörülés által jut igazi értékre."

Azon kevesek pedig, kik valóban szeretik honjokat, vagy ha nem szeretik is annyira, becsületes meggyőződésbül készek tehetségökig érte áldozni, vagy összezavarják a' régi rozsdás rögzött szokásokkal a' nemzeti szellem valódi lelkét 's nem abban helyzik a' nemzetiség utóbbi kifejlését, a' mit előitéletektül szabad ész javasol; hanem abban, a' mit az idő lassanként életmódunkká szentelt fel, ámbár az is néhány év előtt éppen olly kevessé volt magyar, mint az sem minden magyar, a' mi századunkban igen igen illenék honunkra, — vagy ha előitéleteik néhány legióin diadalmaskodtak is már, és ideáikat valamennyire rectificálták, nem törekednek hazánk javára 's emelkedésére concentrice egy pontbul köz akarattal, hanem excentrice hazánk külön 's egymást alig ismerő részein és szinte magok egyes erejökben bizván.

A' P o l g á r s á g, melly úgy szólván egyedüli képviselője az ország művészeti 's mesterségi értelmességének, nagyobb részint nem magyar, 's nem is vágy azzá lenni; holott a' magyar hon levegőjét szivja, kenyerét eszi, borát issza, 's nincs is egyéb házája e' tágos világ hátán a' magyar földön kivül. Ellenben az is igaz, a' felsőbb Rendek nem igen édesgetik magokhoz 's nem nagy pártolásra méltatják azon statust, melly practikai értelmessége, kereskedési tudománya 's ügyessége által olly sok jót tehetne hazánknak. Ugy hogy a' szó valódi szoros értelmében derék müvészeti, mesterségi 's kereskedői Rend nincs is hazánkban még, 's mindaddig nem is leend, mig a' törvény személyit 's vagyonit legerősb védelme alá nem veendi, 's azt a' közönség nagyobbra mint eddig, nem becsülendi!

A' P a r a s z t s á g sok nemzetbelire van tagolva, 's a' Sváb értelmes munkássága, a' Tót irthatatlan termékenysége, az Oláh szokásihoz makacs ragaszkodása, a' Rácz kereskedési ügyessége 's a' t. mind szükebb határok közé szoritják a' törzsökös Magyart, ki tán — ha független férfiui öntartás az izlésnek legvalódibb mérője — minden kivétel nélkül az országnak legszebb lakosa. Ezen, a' több 's összeleg vett részekhez idomozva nem sokkal nagyobb szám, melly a' Magyarság utólsó gyámola, csekély számban nemz mint az oroszlán; mig Tót, Német 's Oláh úgy szaporodik mint gomba az erdőn. A' Magyar független önérzésében kerüli a' munkát, 's büszke vadsággal félreteszi a' lelki előmenetel 's csinosodás legszükségesb eszközit napkeleti komolyságában.

A' k ü l ö n H i t v a l l á s pedig e' felekezeti elhasonlásokat még egyes ágaikon is felosztja. Annyi bizonnyal, de tán több — keserű versenygés van Pápista 's Reformatus mint Gallus és Angol közt. Sok derék magyar helység, mellynek lakosi olly egyenesen 's karcsun nőttek fel, mint egy

fiatal fenyü liget, 's képvonás, állás 's mozgásban olly rokon egyenlők, még azok sem alkotnak iránylag kis körükben egy szivet, egy testet; 's a' kereszt — a' türedelem 's felebaráti szeretet dicső jele — sokszor egy a' mennyországbul kirekesztő vázzá alacsonyittatik le 's a' kakas, a' lelki ébredség példázója, ellenséges bizodalmatlanság czégérévé disztelenittetik. Alig van Társaság, Egyesület, Intézet, melly a' hitvallási irigykedés ördögétül ment, már kezdetekor ne rejtené keblében a' halál okát. Csak romja látszik itt ott sokszor olly tiszta szándékbul fakadt honi Intézetek alapinak. Legyen kihagyva csak egy felekezet, — legyen a' tárgy, nem születés 's hitvallás, hanem tudomány 's észbeli tehetség szerint szerkeztetve; 's a' Siker, úgy itélem, már lehetetlen! A' honszeretet csekély sulya, a' Szép, Nagy 's Dicsőnek olly kevés kebelben forrón érzett hatalma nem olvaszthatják egy szép nemzeti összhanggá mind azon nyomorult önség- haszonles- szüklélek- félénkség- hiuság-sugta előitéletek disztelen kongásit, mellyek az Egybehangzás, Egyesség, Egyetértés, Erő 's Erény minden varázsit ketté törik, és szinte valahai létének sejditését is tulhangozzák.

A' hazánkat látogató, tovább köztünk mulató külföldi nem tudja, nem gyanitja — ha tekinti nyelvünket — Magyarországban lételét 's csak három négy mérföldnyi egyenes mentében is sok helyen, ha anyanyelvöken szeretne szólni a' lakosokkal, három négy nyelv-értésre lenne kárhoztatva.

El van igy természetesen 's idők folyta által bonczolva a' magyar Nemzet — vagy inkább 'Nép' — huszonegy igen külön részre, mellyek megint 52 külön darabra, azaz éppen annyi vármegyére, vannak mesterségesen elszakitva.

Képviselői Országlás — ha egy Nemzet elérte már az Értelmesség magasb lépcsőjét — municipalis felosztás által tarthatja e fen legnagyobb hihetőséggel függetlenségét? itt nem akarom fejtegetni, mert egészen félre vezetne; hanem hogy mai állásunkhoz alkalmazva, municipalis Alkotmányunknak köszönhetjük mi Nemesek 's az Ország egyéb privilegiált felekezeti mai álladalmunkat 's valahai előmenetelünk lehetőségét, arrul, sok évi feszitett gondolkozás után, olly tökéletesen meg vagyok győződve, hogy e' meggyőződésemben élni 's halni kész lennék. A' külön Megyék egymástul tisztán elvált itélő és szabad tanácskozásu székei alkotják egyoldalu szabadságunk talpkövét. Azok, vagy inkább azoknak szónokai mentték meg a' magyar hont elolvadástul, bizonyos megsemmisitéstül — úgy mint az elvált több boglyákban is nagyobb a' bátorság, mert ha mennykő üt is néhányba, megtartja Isten a' többit. —

Ellenben e' függetlenségi palladiumnak, úgy mint minden még legszebbnek is a' világon, egy igen rút oldala van, melly a' vérnek leglassubb keringését okozván, mindenben halálos

hátramaradást szül! Nem gondol Vas Abaujjal; Kecskemétnek legkisebb gondja is nagyobb, mintha lesüllyedne Lőcse a' föld közepéig; mit bánja Csalóköz Mosonyt, habár Dunába fuladna; Tolna vizeit Pestre torlasztja; Győr a' Hanságnak vet gátot, 's több eféle öröklő országos sérelminkben látható; — 's igy feloszlik az úgy is nem igen nagy Királyság 52 picziny királyságra, 's a' világ nagy szinpadán csak igen lassan,'s végre tán olly út felé halad, mint chinai gálya fergetegben, midőn ahogy beszélik, mindegyik hajós maga esze szerint cselekvén, sziklák közé zavarják a' hajót, 's ha törik, egyenként meritgetik, lapátolgatják a' beomló vizet, mig a' savanyu nagy hab örökre egyesiti őket.

Legszomorubb pedig, hogy éppen az, a' mi független állásunk valódi oka, 's minket, úgy szólván, gyuladástul ment meg, más részrül egészen elgyengit, marasmus által veszni enged 's így szinte egy serleggel életet 's halált nyujt.

A' felvilágosodásban progressive előhaladó nemzetek sorábul kinyomva, a' réginél maradni lehetetlen, mert a' külértelmesség sulya idővel még nyomdokát 's emlékezetét is kitörli a' valahai Magyarnak; előrelépés, változtatás ellenben egy egészen eldarabolt országban, hol annyi az egymással viszálkodó felekezet, a' kormány pedig egy, veszély nélkül alig eszközölhető.

Palliativ javitások nem érnek semmit, mert a' gyógyszer hevitő vagy altató erejének kigőzölgtével, még nagyobb bágyadságba vagy fájdalmak közé esik a' test; gyökeres javitásoknak pedig, habár legczélirányosb söt legsürgetőbbek is — mint a' közvélekedés tartja de én nem hiszem — homlokkal állnak ellen legsarkalatosb törvényink. A' régi rozsdábul 's azon kettős dilemmábul, mellybe helyze a' sors, kilábolni tehát szinte lehetetlen; mert vagy czáfolhatatlanul igaz: "el van kárhoztatva a' Magyar hátramaradás vagy elbomlás által veszni", ha t. i. alkotmányával a' perfectibilitas öszve-nem-férhető: vagy a' külön részek egyesitése lehetetlen, 's igy minden fáradozás hasztalan; avagy ha ez nem igaz, olly felette nagy az előitéletek nyommasztó terhe, olly könnyü a' rectificált ismeretek sulya, hogy minden előre 's világra törekedés hihetőleg sikertelen.

Egyesek szavai, kik világosan látják a' hon pirulás-okozó alacsony mibenlétét ahoz képest a' mi lehetne, elvesznek a' sok felekezet egymást üldöző vad orditási, vagy csak önhaszonlesö nyomorult rimánykodási közt. A' köz intelligentia sulya, azon egyedülegy valódi féke az önkénynek, más nemzetekéhez hasonlitva szerfelett csekély. A' hatalmasb résznek szinte minden valódi tudománya latán Classicus, rabulistikai törvény, szörszálhasogatás 's költői tárgyakra van szoritva Életrevaló ismeretek

olly ritkán vannak elszórva a' képzelet határtalan mezőin, mint hajók a' tágos Oceán habjain; — szorgalom, gazdasági, müvészeti 's kereskedési értelmesség alig van; úgy annyira, hogy ha gazdasági ismeretinken tán nem is, müvészeti 's kereskedési szellemünkön minden bizonnyal kifog még a' Török is. Hány tökéletes magyar mesterember van az egyesült hazában? hány magyar kereskedő? A' Török — bizony pedig nem szeretem idézni például — selyem, gyapju, pamut, bőrben 's a' t. olly ügyes kézmüves, mint akár Franczia akár Angol; 's kereskedési ügyessége türhető, 's milly nagy számban! mert nem gondolnám hibázom, ha csak az Európában élő tökéletes mesteremberek 's kereskedők — pedig török, — 's nem mint sokan gondolják görög vagy örmény mesteremberek 's kereskedők számát 300,000 teszem. A' kormány pedig, melly alatt e' szorgalom kifejlett, egészen török! Ezt ne felejtsük.

A' kisebb Nemesség nőtten nő, s' előrelátható: tiz nemesember jut majdmajd egy sovány hold földre. Müvészetet, kereskedést üzni éretlen büszkesége nem engedi, 's méltósága ellen tartja, becsületesen, ügyesség 's tudománnyal fáradozni vagyon után; hanem inkább dologtalan henyél otthon, 's nemesemberhez illőbb foglalatosságnak tartja, nyulfiakat anyjok hasában lődözni, vagy semmit sem tenni.

Gazdasági mibenlétünk hiányos principiumok következésében, mellyek minden fényesb előmenet ellen szegülnek, nem ép; nemzeti, eredeti szokásink pedig éppen nincsenek, 's a' mik vagyunk, a' mit tudunk, csak utánzás következésében vagyunk 's tudjuk; a' mi éppen úgy van más nemzeteknél is, csak azon különbséggel, hogy mi utánzásinkban makacsul ragaszkodván a' régihez, 's úgy szólván csak kinszerítve alkalmazkodván a' többséghez, nem velejét 's észleti — rationabilis — okát tekintettük az átvett javitások 's új szokásoknak, hanem csak felszinségeiket ruháztuk magunkra.

Lelki független ember, összevévén minden rendbelit, kik valamelly hathatós fordulást tehetnének létünkben, hány van? Hány mer jobbágyi, hiv 's alázatos, de egyszersmind férfiui önérzéssel királyszék elibe lépni, 's a' fejdelem atyai keblébe a' hon kivánatit bátran kiönteni? Ki mer tiszta lélekismereti bátorsággal viszont a' honi előitéletek seregével szembeszállni, 's hazafiait éppen ott támadni meg, hol mint a' nyavalyának gyökér-helye, a' vágás legkinzóbb — — — — —? 'S ha lennének is illy hazafiak, kiknek szándéka olly tiszta mint kristály, valyon van e' elég lelki tehetségök 's élettudományok jó szándékaikat nemcsak egekbe fohászkodni, hanem azok gyümölcsit is az élők közé előteremteni? 'S ha tudományok van, van e még hihető élet is előttök? Van e bennök erő a' felbőszült rágalom, megsértett hiuság 's önszeretet marczongásit férfiasan

kiállni? 'S nincsenek e hitelezők keziben, 's vagyoni tehetségök van e nemes józan szándékaikat sikeresen előre is mozditni?

Nagyon elszomorodám, e' lelki függetleneket keresvén, mivel csak néhányt leltem, 's azon kevés — úgy gondolám akkor — a' sok honfelejtett külföldiskedőken, az itthoni előitéletek tárnokain, az elpuhult született-katonák — kik lóháton nem ültek még soha — nagy seregin, 's a' zsidó markában lévő számtalan külön szinüeken soha, — bár legtisztább szándékkal, cherub tanácsadóval, félszázad folytában, minden testi 's lelki erővel, legjobb vagyonbeli rendben — sem fog diadalmaskodni.

Felhevült s' rendetlen képzelet e vagy a' tavasz életkornak szóval ki nem fejezhető édes vágya? nem tudom: de azon álom; 'egy nagy 's dicső nemzethez tartozni', szivem legtitkosb hurjait édeni harmoniában ringatá mindenkor. Illyesekkel kérkedni nem mertem, sőt titokban tartám inkább; mert nagyobb kin alig van — 's forróságban jeges vizbe ugráshoz hasonló — mint: hideg visszavonulással 's zárt kebellel találkozni a' haza szeretettül lángoló tárt szivnek. Marathon mezein, Phile hasadási közt én is — — — — — legédesbeket álmodtam — — — 's milly kicsinynek, milly szüknek lelém hazámat! — — — — — A' rothadás szaga ébreszte fel, 's összezsugorodott mellembe temetém el szivem kinjait. Lelkem olly bágyadt volt!

'S midőn a' hon minden elemeit mély halálnak látszó, önfelejtett elmerülésben találám 's olly néma volt körültem minden, vérzett keblem egy darabig 's igy fohászkodván fel 'haj! boldogabb létre lenne tán méltó a' Magyar, 's nemesbre tán én a' halálra vált nemzet szerencsétlen tagja' a' haza sirboltjátul könnyező szemekkel szakadtam el, 's valamint a' halandók gondolkozó 's hazátlan része, ugy én is egy álmetaphysika gátatlan térein keresém az én-állitottam lelki függetlenség alapját.

> Felforgat a' nagy századok érczkeze
> Mindent, ledült már a' nemes Ilion,
> A' büszke Carthago' hatalma,
> Róma 's erős Babylon leomlott.

Szótlan 's panaszlan mutatkoznak Athene, Ephesus emléki egy valahai fényesb létre, 's hadd forogjon néhány ezred le, a' mi féreg éltünkhöz képest örök, de valóságban olly csekély idő, hogy az örökséget nem is mérhetni vele, 's még csillagunk is ki lesz törülve a' mindenségbül, vagy olly változások alá vetve, mellyeket a' gyarló emberi természet nem állhat ki, 's igy haza, honszeretet, hazafiság, a' jövendő áldása,

halhatatlan név mind annyi horgok, mellyekbe az emberi hiuság mohón kap lelki üressége betöltése végett.

Illy áltermészet, mellynek ragálya hazátlanok közt olly veszedelmes — — — engem is egészen elfogott, 's lelkem minden rugóságát, minden erejét lebilincsezé — — — munkássági köröm olly szük — izlésem szerint olly izetlen volt — — — 's bár mindig sejtém, de magamban tisztán ki nem mondám, 's miként is, mert utmutatóm ki lehetett volna? 'h o g y v é g r e, h a a z ö r ö m e k m i n d e n i s k o l á i t á r v a á l l n a k e l ő t t ü n k m á r, f é r f i k o r u n k b a n s z i v ö s z t ö n i n k e t s e m m i n e m t ö l t h e t i b é, m i n t h a z á n k, v a g y h a e z n i n c s, a z e m b e r i s é g h a s z n á r a 's b o l d o g s á g á r a c z é l z ó m u n k á l k o d á s i n k'.

Azonban az, a' mi az ifjunak hő képzetében nagyobb 's önálló nemzetek szerencséjökrül, 's a' hátramaradt, másokkal összeolvadt kisebb nemzetek türhetetlen szerencsétlenségökrül igen éles szinekkel festekezék, azt a' tapasztaltabb férfi azon szelidebb világra derité: 'hogy tökéletesség 's szerencse kirekesztőleg sehol sincs, hanem van mindenütt váltig tenni 's használni való, csak akarjon az ember, 's valóban ne a' köz taps és dicséret, hanem valami magasb czélérés legyen fáradási köre; 's bármilly igaz is, hogy városok, nemzetek, sőt planetáknak is vissza kell térniek 's összeolvadniok egykor közanyánk a' nagy Mindenség keblében, még sem vesz soha is el azon angyal-sugta emberi vágy 'a' Mindenlét szebb 's tökéletesb egybehangzása végett tehetség szerint fáradni, mellynek következésében a' földi gyarlóságokon tulemelkedő fejdelem bölcsesége által egész vidékekre virágokat himez, mig a' szántóvető egy fát ültet!!!

A' lehetőt — — — — 's nem a' képzelet ábrándozásit akarván életbe hozni, hidegebb vérrel kezdém fontolgatni születésemhez csatolt kötelességimet, 's egyszersmind azon tulajdonokat 's erőt, mellyek bennem vannak kötelességimet teljesithetni is; de visszaijedtem, midőn a sorstul nyert magas és független állásomat, magam olly csekély 's mindentül igen függő személyemmel hasonlitám össze. Tisztán láttam: milly nagy szolgálatokkal tartozom hazámnak, mellytül olly bő javakat nyerék, 's keserün érzém gyarló tehetetlen voltomat, melly egy még sokkal alacsonyabb hatáskörhöz kapcsolt kötelességek teljesitésére sem lenne elegendő. Tiszta szándékon 's jó akaraton kivül — nem csalhatám meg enmagamat — semmi egyebet nem találék keblemben, a' minek hasznát vehette volna a' haza. Tiszta szándék 's jó akarat azonban velem üres agyúval, kiben nyilt szemekkel látáson kivül józan itélő tehetség éppen olly kevés volt mint előitélet, csak szaporán megismértete illy igazságokat: 'egy ember gyenge, habár még olly hatalmas is; diver-

gens lineák soha nem jőnek össze; mindennek van közepe, magva vagy lelke' 's t. e. Másokhoz csatolni magamat látszott legjózanabbnak, 's csak szaporán összehozott a' barátság angyala olly rokon keblü honfiakkal, kikben királyhoz 's hazához hivség éppen olly tisztán ége mint bennem, 's kiknek tehetségeik az enyimeket sokkal tulhaladák. Hazánk eldarabolt, 's igy olly mély álomban dermedező gyenge létét úgy láták 's olly keserűn érzék, 's olly nehezen tudák türni mint én; 's igy a hon halál- vagy életsymptomáit 's azon módokat kezdénk vizsgálgatni, mellyek által a' közönséget szolgálhatnók, 's azon nagy gondolat, melly a' törpe születésű ajkait gúnyoló ránczokba vonná, a' félénket pedig megsemmisitné t. i. honunkat ájultságábul életre visszahozni, büszke önérzéssel mondhatom, elfért szivünkben. S valóban nem elbizottságbul, mintha csak mi lennénk képesek a' lelketlennek látszó testet felébreszteni, hanem mivel azok, kiket még jobban illetne ezen dicső tiszt — fájdalom — önbálványokat 's inkább másokat szolgálnak mint a' hazát, vagy olly vakságba merültek, hogy a' hazát úgy is igen egészséges, ébredt 's erősnek tartják.

Sok van mulaszthatlanul teendő, a' mit a' haza javáért sem a' Kormány nem tehet, 's jó hogy nem teszi, mert ez az önkény ellenzáloga; de a' Nép sem eszközölhet, 's őrangyalunk mentsen ne is eszközölje, mert abbul anarchia támadna; 's igy azok végbevitele egyenesen azon egyes honfiakat illeti, kik sulyosb hivatali terhektül menten, független létben gyönyörködnek a' haza javaival.

A' multban nemzeti Nagyságot, legalább ollyant, mellyen 'a Magyar tul ne emelkedhetnék, itéletünk szerint nem találtunk, mert a' mult Nagyságnak kőemlékek 's roppant épületek romjai egyedüli tanúji; minden egyebek, mint könyvek, mestermüvek, közhasznu találmányok az idő által elenyésznek, nevezetes épitmények hijával pedig, mellyek századokon hatnak keresztül, egy nagy nemzet vagy fejdelem sem volt még; de hazánkban ollyasokat nem lel senki. Azon néhány felleg- vagy mocsárvár, sőt még az annyiszor magasztalt Visegrád maradék falai is, költői képzelet nélkül — melly ugyan a' debreczeni pusztákra is varázsolhat spanyol kastélyt — nem mutatnak egyébre, mint kis Urakra és szegény Királyokra.

E' tisztára hozott meggyőződés a' helyett hogy elszomoritott volna, inkább felvidámitott, 's igy vigasztalánk magunkat: 'hála az Egeknek, úgy látszik még fiatal Nemzet vagyunk, nekünk nem fénylik a' mult, ellenben más nemzeteknek nincs jövendőjök; — kik szerencsésbek?'

Ezen állitást, melly már a' Hitelben is előfordult más szavakkal, Te kedves Barátom, Taglalatod 16^{dik} lapján egy *szerencse-veder*-okozta történet által nevetségessé akarád tenni,

azt állitván *megfeletkezem még kereskedési tekintetben is nemzetünk' állásáról az akkori időkhöz képpest, p: o: I-ső Mátyás 's Nagy Lajos alatt.* Erre csak azt felelem: 'a' Nagyságruli idea különböző 's én arrul nem tehetek, ha igen nagynak nem látom azt, a' min mások bámulnak, 's arrul sem, ha valamelly magasságot nem az akkori időhez képest, mint mondod, hanem magában tekintek. Általányosan pedig azon, a' külön itéletekben számtalanszor ismételt, eszméltetésed "a z i d ő h e z, k ö r ü l á l l á s o k h o z k é p e s t" józan itélet hozásra igen veszedelmes. Jóllehet egy 5 esztendős gyerkőcze 3½ lábnyi magasságu, 's bármilly jól hegedüljön is — mint van példa — még is csak kicsiny ember azért 's gyenge hegedűs. Rövid időhez képest igen tágult, szebbült Pest városa, azonban nevezetes szépségü nagy városnak még sem mondhatni. Tiszántul sok gazdasági javitás jött divatba a körülállásokhoz képest, hanem azért a' tiszántuli gazdaságot általányosan példa gyanánt nem hozhatni fel; 's éppen így nem hiszem: hogy a' Mátyás 's Lajos alatti időket, mellyeket ugy ismérek mint Te, ha az 'a k k o r i i d ő k h e z k é p e s t'-et kitörüljük, mint Nagyság ideit lehessen példaképen józanul idézni. Más nemzetek legalább — mint valahai magasságunk egyedüli igazságos birái — illy magunkat tömjénező nagyságrul semmit sem tudnak. Hogy sok elkeseredett hazafi háta mögött keresget valami fényt, mert maga előtt minden beborult 's csak sötétet gyanit, azt igen átlátom 's megbocsáthatónak tartom; hanem Benned, ki igen jól tudod, hogy elszánt hazafiság a' legfeketébb éjt is milly szép reggelre virraszthatja, Benned mondom, nem érthetem: 'szebb reményimet a' magyar honnak egykori magasb állásárul egy lotteriával mikép hasonlíthatod össze? Ki már tizszer nyert, az tizenegyedikszer is nyerhet még, ki pedig már egyszer élt, az nem él másodszor. 'S ha én — tán csalódásban — szegény anyahazánk éltét azon okoskodás szerint, hogy élhet, mivel nem élt még — — — — hosszabbitni, 's magam 's kevés jóakaróim jövendőbe-tekintésünket reménysugárral felkivántam eleveniteni, — — — Tenéked kelle az édes báj kettétörésére hideg gúnnyal fagyasztni meleg érzésimet?

De térjünk ismét a' tárgyhoz, 's ne felejtsük e' sorokat olvasván, több esztendőre visszagondolni magunkat.

A' multban olly nagyságot, mellyet siratni lehetne, itéletünk szerint nem találván, elfojtottuk magunkban azon sajnos gyengeséget, mellyre az emberi nem olly hajlandó 'szorgalmas munkásság helyett henyélve lefolyt időkbe merülni, 's inkább a' jövendőt tartánk szemeink előtt.

A' sötét jövendő pedig kizárólag csak azon feltétel alatt mutatkozék biborszinü távolban: ha a' M a g y a r s á g k ö z é r t e l m e s s é g á l t a l f e j l e n d k i t ö k é l e t e s e n.

'S minél mélyebben vizsgáltuk a' haza lakosit, szomszéd közötti állását, geographiai helyzetét, természet-ajándékit 's több efélét, 's minél jobban törekedtünk kitanulni azon okot, mellybül áldott következéseknek kellene a' honra áradni, annál tisztábban látszott előttünk — a' mi végre tökéletes meggyőződéssé lön — 'hogy minden lehető előmenetelünk kirekesztőleg értelmességi sulyunk nagyobbitásában 's csinosodóbb nemzetiségünkben verhet tartós gyökeret; hogy minden, a' mi nem áll valódi nemzetiségen, 's valóságos — minden előitélet 's szemfényvesztésektül megtisztult — értelmességen, alaptalan, 's előbb utóbb bizonnyal elbomlik.'

1822-ben az idők folyamatja 's bizonyos esetek felébreszték 'az ébren szunnyadozó' vagy is inkább az alunni igen szerető Magyart, 's valódi honszeretet 's önbizakodásu erőnek jelei mutatkozának itt ott; 's bennünk mind erősb hitté vált: hogy ha valami felemelheti még a' hazát ön boldogságára, Ura örök dicsőségére 's hozzá illő magasságra, az semmi egyéb nem lehet mint Nemzetiség 's Közértelmesség.

A' sarkalatos nagy ok tisztán feküdt előttünk; hanem a' 'Mikép 's hogyan nyithatni meg a' gazdag kutfőt' homályban maradt.

Magyarositni! De mikép 's milly eszközökkel? A' világon minden csak superioritásnak enged, ez szoros tudományi törvény, 's a' Magyar, szinte mindenben csak tanuló lehet, 's tanitó csak igen kevésben. Ki kell tehát tisztitni előbb a' Magyarságot minden szennyeibül, hogy elfogadható 's idővel követésre méltó is lehessen. Hanem megint ezt mi módon valósithatni olly hazában, hol annyi az előitélet, 's olly kevés a' valódi élettudomány? Előitéleteket kiirtani 's valódi élettudományt terjeszteni pedig milly eszközökkel lehet geographiai szerencsétlen helyzetünkben, melly minket szinte minden közösüléstől elszigetel, 's a' nemzeti versenygés — mellynek más nemzetek legfőkép köszönhetik csudálatos kifejlődésöket — hasznos gyümölcsit velünk nem is sejteti? Külföldet kevesen járják, 's ha járták is, nem ismerik; vagy ha elsőségei tisztán ismeretesek is előttök, hátramaradt szegény hazájokat nem merik bátor egyenességgel olly szinekkel festeni, mint az nekiek jelent meg; 's igy kellőkép nem ismervén 's tulbecsülvén honát 's maga magát a' jámbor itthon-ülő Földi, itéletihez 's tudományihoz makacsul ragaszkodik; mert azokat legjózanbak 's életre legvalódibbaknak tartja; olly tágos tükörnek készitésén pedig — mellyben mindegyik tisztán ismérhetné magát meg elsőtül utolsóig, ki a' hazát tudva vagy tudatlan tapodja, a' közjón vak hévvel ront, vagy azt hideg gunnyal önti le, vagy a' mi legközönségesb, henyélve here gyanánt teng 's a' t. — olly roppant tükörnek, mellyben mind azon számtalan hiven

találná magát ábrázolva, kik igazságos 's nemes lelkök sugtában azt hiszik 's hirdetik: "honunk minden lakosinak áldott a' sorsa, mert magoknak, sok birtokban szülötteknek, hála Isten, jól van dolgok"; szóval: illy remek 's legszükségesb munkának létesitésén mi kevesen csak nem kétségbe estünk.

Azonban azon Izlés — nem akarom egyébnek nevezni — inkább sikeretlen fáradni a' köz és haza javáért 's felemelkedésiért, mint sikerrel önhaszon és személyes magasb állás végett, nem engedé elolvadni tiszta szándékunkat férfiui keblünkben. Mélyen éreztük: rajtunk a' sor jeget törni 's megkezdeni a' nehéz munkát; nem toltuk mi a' kormányra, hogy elpuhultunk, elnémetesedtünk; mert miért engedtük azon méltatlanságokat végbevitetni magunkon; nem vetettük mi a' szántóvető, polgárság 's tehetetlenebb nemességre hazánk alacsony állását 's közértelmességünk csekély létét; nem kárhoztattuk mi eldődinket, hogy jó tengerpartig nem vittek minket, ha vihettek volna, midőn

> A' félvilággal szembe szállott
> Nemzeteket tapodó haragjok 's a' t.

's nem panaszkodtunk mi az Ég végzési ellen, hogy szertebonczolt hazánkat egy testbe szoritá egyéb külön szinü nemzetekkel; nem kerestük mi sem a' sors határozásiban a' hibát, sem más felekezetüek szemeikben a' szálkát; hanem egyenesen magunkat 's velünk egy rendüeket vádoltuk hátramaradásunk 's hazánk alacsony állása miatt. Rémvázként szolgáltak a Véletlenül nyert számos áldásink, mellyek úgy szólván, szemrehányák oktalanul pazérlott legszebb esztendőinket, természeti idomaink fejletlen parányiságát, már a' bölcsőben talált nevezetes vagyonink észnélküli eldarabolását, 's midőn már szinte gyülöletre méltóknak kezdők itélni magunkat, semmi egyéb mint a' még hihetőleg előttünk fekvő élet 's mind azon jó, mellyet még létesithetni reméllénk, 's erős akaratra gyámitott tiszta szándékunk mentének meg az önvád türhetetlen fulánkitul. De midőn azt kelle tapasztalnunk: hogy a' velünk egy rendüek nagyobb száma, 's kiket az Isten hasonlithatlanul szebb tehetségekkel áldott meg mint minket, még hasztalanabbul élték napjaikat, 's munkátlanság, izetlen örömek, tudatlanság, rendetlenség 's unalom közt vénültek meg, akkor, megvallom: hiuságunk alighogy valami belső megelégedést nem éreztetett volna velünk, ha egy szebb ösztön tüstént nem birt vala egy hozzánk méltóbb elhatározásra 'kötelességinket, mert eddig jól nem teljesitettük, 's éppen azért mivel olly kevesen vagyunk, jövendőben kettőztetett erővel 's állhatatossággal végbevinni. Őrajtok magasb állásuakon, sokkal több vagyonuakon, hosszabb

életüeken lett volna a' sor — a' helyett hogy minket kisebbeket, tehetetlenbeket, ifjabbakat állati életek vagy életi álmok által, úgy szólván, inficiáltak — példával előttünk járni, a' királyszék támaszai 's hon oszlopai lenni, a' mik lenni nem tudtak. 'S ha köztük csak kevesen tölték be valódi becsök által az idegen-irigylette helyeket, 's akkor is egyesités 's minden erőknek egy fő czélra összesitése helyett inkább egyedül 's igy sikeretlenül fáradtak tisztköreikben, midőn a' nagyobb rész bágyadt kábultságában alig mutatott egyéb életerőt, mint lábbal tiprását legszebb jusainak; azért mi szent kötelességink teljesitésétül még nem hittük felszabaditva magunkat, 's nem mérvén gyenge erőnket, gyarló tehetségünket, hanem bizván szándékunk tisztaságában 's Isten segitségében, olly érzéssel fogánk a' nagy munkához, mint mikor egyedüles ember orvos-tudomány 's gyógyszer nélkül rideg pusztán halálos álomkórságban fekvő felebarátját leli, 's azt addig ápolgatja 's iparkodik visszahozni életbe, mig tudósb 's tapasztaltabbak érkeznek.

A' hon vizei korlátlan dühökben mindig öntsék el az ország legtermékenyebb vidékit, 's az örök posványok méreglehelő önkényök mindig kint 's halált szüljenek? Severin bérczei 's Duna kőszirtei mindig gátolják a' világ egyéb lakosival közösülésünket? Szabadságruli idétlen képzetünk 's törvényink bal magyarázata századokig tiltsa tőlünk el a' közösülés kellemit? Egyetlen egy sovány esztendő gyászba boritsa jövendőben is — mint már annyiszor — a' fél hazát? A' népre vetett idomlag olly csekély adó mind terhesb legyen idő folytával? A' haza szivét, Buda 's Pestet, álló-hid soha ne kösse egybe? 'S elbomolhatlan szinház örökre meg legyen tagadva azon nemzettül, mellynek nyelvén kivül, úgy szólván, semmi sajátja? — — — — — — — — — — — — — — — Hát annyi fundátióink — —? — A' földmüvelés jobb ismérete soha ne ruházzon zöld szint naptul aszott meztelen pusztáinkra 's avar fenyerinkre? Manufactura, fabrika, kereskedés hazánk gazdagságát soha ne emelje magasbra? Külföld előtt mindig ismeretlen maradjon a' Magyar? 's több eféle.

Nem, nem! szebb létre méltó hazánknak ki kell vetkezni e' szánakozást vagy megvetést érdemlő szennyeibül, 's mi illy égető, a' 19[dik] századra 's keresztények közé többé nem illő szégyeneket henyélve 's karnyugva tekinteni tovább nem tudtunk. Semmi esküvés, csak honszeretet 's kötelesség-érzés által egyesülve, megállapodtunk néhányan: 'mindent elkövetni, vigasztaljon bár remény-sugár, bár nem, a' mi tőlünk csak telik; mind azt, a' mit fentebb említék, 's még tizannyit, a' mirül egy szót sem szóltam, — jóllehet honunknak rá nagy szüksége van — mozgásba 's életbe hozni.'

Te most, Barátom, hihetőleg nevetsz — — eszelősnek

gondolsz 's imigy szólsz Magadban 's később tán még nyomtatni is fogod: "illy óriási munkákat egy két ember akar végbevinni — — 's illyesekkel még kérkedni is mer a' szemtelen — — — — —."

A' mire én azt felelem: hogy valamint az Elkorcsosodás 's Tudatlanság azon ok, mellybül mindenféle számithatlan rossznak szükségképen következni kell; úgy a' Nemzetiség 's Közértelmesség azon nagy ok, mellybül előbb utóbb mind az, a' mit említék, 's még tizszer sőt százszor annyi, minden bizonnyal következni fog.

Azon sok ujabb remek munkák, mellyek a' külföldet 's főkép Britanniát dicsőitik, szorosan véve nem kirekesztőleg a' mostani élők vagy csak rövid idő előtt elhunytak eszközlési, hanem lételök már a' mult századokban gyökerezik. Milly számos előitéleteken kelle diadalmaskodni, hány bal ismeretet eligazitani 's józanitani, mennyi egyes szerencse-próbálókat egy nagy czélérés végett egyesitni előbb, hogysem egy tökéletes linea- vagy gőzhajó készülhete; — roppant vashidak 's utak egy testté forraszthaták az országot; a' szántóvető kis kertté változtathatá a' természet kezeibül kopáron átvett szomorú vidékeket! 's több eféle.

Mennyi temérdeknek kelle valóság 's életbe lépni előbb, hogysem illyesek végbevitelérül némi hihetőséggel csak álmodni is lehetett volna! A' bámulásra méltó szigetnek mind azon csudái, mellyek előtt az igazságos ember megilletődéssel nyul süvegéhez, egy Bacon, Gibbon, Young, Watt, Smith 's t. i. lelkébül vevék valódi eredetöket, 's nem annyira azok eszközlési, kik a' józanon rakott alapokra álliták csak remekeiket. Olly mélyen feküsznek azonban az igazi nagyság fenékkövei, hogy azok mindenki szemeibe nem könnyen tünnek, midőn a' superaedificatumokon bámul a' sokaság.

Te is, tisztelt Barátom, tudom mint sok más, szivkeserüséggel nézitek a' civilisált nemzetek sorában olly alacsony állását honunknak. Ti is szeretnétek látni rakonczátlan vizeink fékülését, mocsárink kiszáritását, honunknak vasut által az Ádriai- 's Dunánk megtisztitandó medrével a' Feketetenger szoros egybeköttetését; Nektek is jól esnék kemény utakon repülni, midőn most annyiszor helybül sem tudtok mozdulni, vagy halálos unalommal lézengve zúzott testeitekbül szinte kirázódik a lélek; Ti szivetek is reszkedne örömtül, ha legelső palotátul a' legutolsó kalibáig mindenünnen bőség 's mosolygó kép tünnék Előtökbe; Ti is szeretnétek, ha a' népen fekvő adó könnyü lenne, 's az kétannyit tudna elbirni nevetve; 's mennyire tágulna kebletek, tagadhatod e Barátom, ha álló-hid Buda 's Pestet, a' hon eldarabolt szivét, örökre egybekapcsolná — — — 's nemzeti szinházban Thalia 's Melpomene

magyar nyelven üdvözölné a' nemzetiség, honszeretet 's jobbágyi hivség halhatatlan tetteit! Milly megelégedést szülne Bennetek haza oltárára rakott áldozatink valahai haszna; mennyire vidámitná fel lelketeket, ha ábráztalan pusztáitokon árnyék alatt legelnének nyájaitok, gulyáitok; 's müvészet 's kereskedés gyarapitná mind a' szegényt mind a' dúst! 'S milly különböző érzéssel élnétek napjaitokat, ha nyugottul keletig nagy 's kicsiny ismerné a' Magyart, 's mély tisztelettel emlitné nevét 's a' t. Tudom Barátom, Te mind ezeket nem különben mint én, ohajtanád valósulva látni; azonban nem értesz velem egyet azon okokban, mellyekbül itéletem szerint egyedül következhetik Magyarország hihető előmenetele.

TOVÁBBI VIZSGÁLAT.

Hogy pedig azon módokban, mellyek által mi többen a' most emlitett honi diszek magvát elvetni kivánjuk, Te, tisztelt Barátom, velem nem értesz egyet 's másutt keresed az okokat mint én, azt onnan tudom csalhatatlanul: mivel Te' éppen azon okokat törekedel Taglalatodban guny vagy gyülölet tárgyaivá tenni, mellyeket én, mint annyi reményalapimat, a' legmélyebbek közé számlálok. Ez azonban úgy áll e mint mondom, vagy sem, csak egész munkám tartalmábul tünhetik szembe.

Abban állapodtunk meg néhányan, mint fentebbi czikkben mondám 'Minhasznunkat hátratevén mindent elkövetni, a' mi honunk javát valami mód előmozdithatná'; nehogy azonban kutainkat olly helyen kezdenök ásogatni, hol viz nincs, 's igy minden siker nélkül fáradoznánk: az ország valódi mibenlétét még jobb 's tisztábban ismérni tartánk szükségesnek; ezt pedig úgy hittük legbátorságosabban eszközölhetni, ha lehetőleg elnyomván minden vakitó hazaszeretetet keblünkben, 's az anyatéjjel szitt számtalan előitéleteket, egyenesen azt tekintjük először: milly javakkal ruházza fel a' Magyarhon lakosit? 's csak ennek tisztába hozatala után keressük fel azon kutfőket vagy ok-gátokat, mellyeknél fogva olly sok vagy kevés jó foly a' közönségre.

Igy cselekszik a' jó gazda: megvizsgálja előbb termésit, 's ha hiba van bennök, akkor nyomozza ki annak gyökérokát, és segit, ha lehet. Igy cselekszik az ügyes orvos: keresztül nézni iparkodik mindenek előtt a' beteg test állapotját, 's csak aztán keresi a' nyavalya okát, 's gyógyit, ha lehet. 'S igy cselekszik szinte minden okos ember, ki javitni vagy gyógyitni akar: tekinti előbb az ideigóráiglani álladalmat, 's aztán törekedik kifejteni az álladalom mibenlétének gyökérokát, 's javit ha lehet.

Illy moralis Diagnosis vagy Pathologia — ha szabad igy neveznem — látszott azon kalauz lenni előttünk, mellynek utmutatása szerint legbiztosabban remélltük elérni azon pontot, honnan tisztán láthatni az ország valódi mibenlétét. 'S bár mindenki ez utat tartaná 's követné! akkor valóban tiz esztendő alatt több vitetnék véghez, mint most századok lassu forgása után csak életre kaphat is; mert a' helyett, hogy mindjárt javitáshoz kezdenénk, most azt szükség megmutatni előbb: 'hogy javitás kell.' 'S ime létünk e' meg nem ismerése azon leg és legmélyebb gyökér-ok, vagy ha még jobban akarjuk kifejezni, inkább azon 'Semmi' mellybül semmi sem következik, 's mocsár mocsár, rossz ut rossz ut, kereskedésre nem alkalmas bor kereskedésre nem alkalmas bor, 's számtalan eféle marad meg mint volt, vagy helybül csak csigaként mozdul.

Előre gondoláshoz és számitáshoz józan itélet-hozáshoz 's azon kivánat-kifejtéshez 'valamit javitni akarni, elég a' dolgot ideigóráigi fektében tisztán látni; 's nincs veszedelmesb 's minden nagyobb előmenet- 's javitást megsemmisitő, mint a' körülállások 's összeköttetéseket a' dolog valódi mibenlétének ismérete előtt tekintni, a' mi örök hasonlitgatások által végre minden józan itéletet eltipor. "A' pesti pornál még nagyobb a' berlini; képtelen pusztáinknál még képtelenbek Arabia homokai; szántóvetőink sokkal szerencsésbek mint számos más nemzetek szántóvetői; igen is messze haladott már földmüvelési tudományunk, ha fekvésünket tekintjük 's a' t." Minek mind ezek Istenért! Talán hogy mocskaink 's előitéletink közt még mélyebben alugyunk el, vagy magunkat már igen fényes állapotban higyjük, mert mások még nagyobb homályban vannak! Elég tudni 'el van vesztve valamelly csata' hogy az kinek semmi köze hozzá, lóduljon az utbul; elég tudni 'Konstantinápolbul Bécsbe Magyarországon utazni bajos' hogy az utazó inkább más utat válasszon; elég tudni 'a' magyar bor igen sokszor elromlik ha idegen földre viszik' hogy Európa inkább franczia borokat igyék; elég tudni 'mágnásink nem igen törődnek a' közjóért, 's országgyülésre sem mennek' hogy a' külföld ne igen becsülje őket; elég tudni 'hitel Magyarországban nincs' hogy a pénzes külföldi inkább Töröknek adja pénzét, mint nekünk 's a' t. Józan itélet-hozásra elég tudni: 'milly formáju 's állapotu, jó, középszerü vagy türhető e a' tisztán előttünk fekvő tárgy'; ki lop, tolvaj, 's az ok, melly őt lopásra birá, akármillyen legyen is, a' tolvaj nevet nem törli le róla; ki szántszándékkal öl, gyilkos, 's a' közönség őt nem az inditó-ok, hanem csak tette után itéli. Ki hat lábnyi, az hosszu; ki öt lábnyi, rövid; negyvenedik gradus feletti országok hidegek, harminczadik alattiak pedig melegek;

a' tengerviz sós, folyóviz édes 's a' t. 's az, hogy miért nőtt egyik hosszabbra, másik rövidebbre; miért hideg a' polushoz közelebb vidék 's meleg a' távulabb; miért sós a' tenger 's édes a' folyam 's a' t., mind ez sem a' formán sem a' mibenléten legkisebb változást sem tesz. Az ütés fáj, ámbár az égetés még jobban fáj; Olaszországban sok narancs terem, ámbár Portugalliában még több; ki márul holnapra keresi kenyerét, szegény, ámbár az ki mindennapi élelmét sem tudja pótolni, még szegényebb; Csehországnak művészeti értelmessége nagy, ámbár Britanniáé még nagyobb 's a' t.

Ezen itt előbocsátottak velejét átgondolván, mi is a' jó gazda 's ügyes orvos példáját követni tartottuk legtanácsosbnak, 's ennél fogva nem tekintvén a' jó 's rosszat szülő okokat, hanem a' Magyarhon valódi mibenlétét minden körülményi 's összeköttetési nélkül, egyenesen csak factumokra állitók vizsgálati okoskodásinkat.

A' magyar alkotmány, úgy szólván, minden áldásit egy ép velejű, fiatal, egészséges 's gazdag magnásra összehalmozza. Ő a' hon kedveltje. Képzeljünk magunknak egy ollyant — nehogy azonban a' honszeretet, anyatéj, első benyomások, a' gyermekkor vágyai, a' hatalmas szokás, vagy mivel jobbat nem látott 's nem képzelhet, disqualificálják őt józanon 's igazságosan itélhetni — hagyjuk őt husz esztendős korában ép itélettel 's minden homályositóktul menten, a' vizekbül feltűnni. Járja be elég tehetséggel de hazátlan a' föld vagy csak Európa néhány vidékit, 's tudja meg végre, hogy van egy ország, mellyrül azt fecsegik: extra Hungariam etc. 's hogy ő azon boldog ország kedveltje, kit pazérolva rakott meg a' sors legszebb ajándékival. Sietni fog nyakra főre minél hamarébb a' haza szivét a' fővárost látni. Nem tudom, a' hon milly kapuján lépend hazájába; de tapasztalni fogja: ha Austriábul jő, hogy egy szebb országot hagyott el; ha tengeren, hogy igen hiányos 's a' honnal összeköttetésben alig lévő révpartokba ért; ha Török birodalombul, hogy egy a' természettül rendkivül megajándékozott magas tartománybul egy egészségtelen, korlátlan vizek által rútul elbonczolt posványságba lépett le; ha Erdélybül — melly bár magyar, még sem Magyarország, 's tán nem is akar lenni az, habár mi akarjuk 's óhajtjuk is — hogy egy kertbül sivatag homokokra jutott; ha Galliciábul, hogy elhagyá a' jó utat 's nagyobb szorgalmat. Télen utazván — télszakot vesszük érkezte idejének, mert a nyár ollyan mint a' fiatalság, mellyben minden jól megy — azt veendi észre: hogy úgy mint valaha tán a' paradicsomban szinte minden a' természetre van bizva; ha fagy 's az idő száraz: halad halad; ha enged 's havaz: rab. Érkezik most Buda 's Pest felé; 's ha nyugotrul jő, egy szomoru,

meg nem szünő hosszaságu 's rossz kövezetü utszán ballag lépve mig a' Duna disztelen 's undorodás-okozó partihoz jut, hová minden szemét rakatik. Vendégfogadók igen rosszak; Pestre igyekszik, de nincs hid, legotrombább készületü hajókra ül, ha a' nép salakjával birkozva elérheti azokat. Ha pedig éjszak, kelet, vagy délrül jő, 's enged, sártengert kell átusznia. Pesten néhány szép épületet lel, de kár hogy sárban vagy porban állnak; a' fogadók igen alávalók, különszállást bajosan kap. Keresi most az ország, a' honi kincsek tárházit, 's egyéb fő, de még kisebb városokban is közönségesen találkozható szemlélésre méltókat, keresi sokáig, de mit talál — azt az Olvasó itéletére hagyom; megéhezvén, a' legalábbvaló vendéglőknél, étvágyat visszaijesztő mocskos barlangikban, csak jó bort 's igazán sült zsemlyét is alig kap; megyen most theatrumban, de magyar nincs! megyen hát németbe, 's a' világ legczélirányatlanabb szinházába lép; megyen tovább a' közbálba, 's ott, ha tán kordovány vagy bagaria helyett czipőben jár, 's mindent nem dicsér, megbántásnak teszi ki magát, mellyet ha bajnoki mód eligazitni kész, nem egy, de sok ököllel kell végeznie. Keresi most az olvasó társaságokat 's a' t. de hiába keresi. Az utszákat esőn, napon, szélen kivül nem mossa senki, nem száritja. Érkezik a' tavasz: a' természet csudáiba merülve tiszta levegőt szihatna, de körül belül nincs fa, a' nevető zöld szin számkivetve, minden hamuszinü; 's ha végre népes, szoros, zsidó-lakja utszán, — hol könnyen fel is szedhet valamit — tör keresztül, vagy homok-buczkákon 's ronda sikátorokon tul, a' nap majd minden óráiban halotti szekérrel találkozik, keskeny alléek 's gyenge csemeték közt leli végre magát 's a' t. Ez a' fő város! Jószágira megyen, 's olly roppant terjedékü birtokbul nagy kincseket reméll, de sokszor azon kérdéssel fogadják tisztei: "nem hozott e folyó költségekre pénzt?" vagy rossz árok, kevés jövedelmek, vizáradások, métely, döghalál, 's a' t. kellemes hireivel töltik be füleit. A' hol utazik, ha magyar a' fogadós, bizony nem fogadják jól, 's csak azzal fog élhetni, a' mit magával hozott; mindenütt rövid 's szük ágyakat találand, 's — hogy ezen leirásomban végtelen hosszu ne legyek — a' hon kedveltje a' rá halmozott physikai életkellemek foglalatját igen csekélynek fogja tapasztalni, midőn moralis állásárul, ha azt hidegvérrel gondolja át, igy lesz kénytelen itélni: "sem a' nemzetnél, sem a' kormánynál nagy fényben nem vagyok, a' mi természetes; mert a' velem egyrendüek nagyobb száma hosszas semmirevalósága által mind a' nemzetet, mind a' kormányt megvetésünkre kinszerité, vagy szoktatá."

'S illy szinüek levének vala csak kevés esztendő előtt

az első benyomások, mellyek a' néhány hónapig honunkban tartozkodó vizbül ötlött Magyarra hatottak volna. Ha pedig tovább marad vala köztünk, 's az országos erőmű lassu forgását, a' legdúsbak 's vagyonosbak szegénységét, 's a' javitások ellen vivó előitéletek számithatatlan seregét tökéletesen ismeri vala, akkor bizonyosan igy kiáltott volna fel: "hát ez ama csudálatra méltó, felhőkig magasztalt ország" 's bámulta volna, hogy egy fiatal 's annyi erővel biró nép, melly valóban magasb állásra lenne méltó, olly s z i v e s e n vesztegel alacsony álladalmában.

Ha pedig nem a' jobb-lét is az, a' miért mindenki fáradoz, 's nem a' jólét azon czél, mellynek elérésére egy józan országlásnak minden felett törekednie kell, milly lelki táplálékokat lelt volna köztünk a' felhozott magnás! Mikép becsüljük elhunyt hazánkfiait? Van e a' hazában csak egy nevezetes emlék, melly a' századok viharival megvihatna, 's valami megdicsőült, de emlékezetünkből számkivetettnek hamvain méltán emelkedne fel, 's az élőket nemes pályát járni serkentné. — Pedig "voltak nekünk sok nagy embereink, kik ha nem arany, rézoszlopokra ugyan méltókká tették magokat; de mindeddig kilenczszáz esztendő után is! semmi országos jelek, dicsőségre emlékeztető 's gerjesztő jelek nem látszanak; ellenben mennyi a' bitófa" —. 'S hát mikép becsüljük a' még köztünk lévőket, ha hosszu czimzetők 's több eféle nincs? Mind ezeket átgondolván, tán igy okoskodott volna: "azon ember, ki legmegbecsültebb 's legtöbb életjóval bir, az a' nemzet kedveltje; azon nemzet, mellyben a' lehetségig legtöbb lakos becsültetik meg, és sok életjóval bir, az az Istenek kedveltje; bennem concentráltatik a' Magyarhon java; de ha valaki Más, hivatalt vagy czimet nem ruház rám, nagyon megbecsülve nem vagyok, 's minden vagyonommal az élet csak igen kevés javait birom, én a' magyar nemzet kedveltje! 's igy milly csekélyen lehetnek megbecsülve, 's milly igen kevés életjót birhatnak még mind azok, kikre a' hon kevésb áldási jutottak, vagy kiktül a' hon áldási úgy szólván, megtagadtattak! Magyarország tehát nem kedveltje az Isteneknek, 's nem is leend soha, mig fiai rokon szeretet 's egyesült erejü fáradozásik által nem emelik azt szabad országok sorába."

Siker után legjobban itélhetni a' kutfő ép, egészséges, elég 's tartós létérül. Ha a' sikerek hibásak, hiányosak, vagy szinte egészen elmaradnak, olly bizonyos mint 2×2=4, hogy a' kutfőkben hiba van. Már ha szorosan sikerek után itélnénk Magyarországrul, még ez órában is, — habár mai állásunk a' néhány év-előttivel alig hasonlitható, — a' kutfőket módtalan hibás, igen elégtelen 's némellykor szinte kiszáradtaknak kénytelenittetnénk tartani; mert sem a' physikai sem a' moralis

jólét tartalmát nem találnók olly szerfelett csekély mennyiségünek egy civilisált vagy civilisatiói praetensióval tömjénezkedő nemzet közt is, mint éppen Magyarországban.

Igy látja a' dolgot a' minden előitélettül tiszta szem, ha értelmességi sulyok által világszerte ismeretes országokkal hasonlitja össze a' Magyarhont. Már ha ollyas vidékekkel hasonlittatik össze, mellyeken csupa 's ollyas önkény uralkodik, melly még a' közvélekedés által sincs néminemüleg zablázva, akkor természetesen valami fényben tünik fel; de milly szegény fény ez! Én legalább — 's ez is izléstül függ — jobban szeretném 'borítná hazámat inkább örök sötétség, mint illy nyomorult fény!'

Hagyjuk azonban visszamerülni magnásunkat a' habok közé. Elég kellemetlen volt jelenése, 's főkép mivel olly számtalan magnáshoz hasonlitott — 's bár mondhatnám, 'c s a k k é p z e l e t b e n!' — kik nem a' tengerbül emelkedtek ki, de nagy birtokok örökösivé szép névvel a' magyar honban születtek. Kellemetlen volt jelenése, hanem igen használhat, 's mi is — hogy felfogjam megint beszédem fonalát — azt hittük, igen igen használand; mert arra fog emlékeztetni minden vizsgálatinkban: hogy 'mi is olly hideg vérrel itéljünk honunk állásárul, mintha vizbül keletkeztünk volna ki, 's vérünk — a' hon javáért olly melegen égő vérünk — csak akkor forrjon a' haza magasodását szomjazó szivünkben erős és állhatatos végrehajtó akarattal, midőn már a' csendes 's hideg fő kijelelé a' kutfők hibáit 's azon módokat, mellyek által a' kutfőket tágitni 's gazdag áldásokkal buzogtatni lehetne.

Igy fohászkodánk az egekbe 'adj Ur Isten tanácskozásra hideg vért, 's önts állhatatos tüzet ereinkbe véghezhajtásra!'

'S itt közbevetőleg mindenkinek tanácslom, fohászkodjék fel igy némellykor; mert valóban legtöbb azért nem diszlik 's virágzik a' világon 's kivált hazánkban 'mert forró vérrel fontoltatik, szalmalángra lobban, 's csiga vérrel hajtatik végre!

Lehetőségig hideg vérrel kezdettük a' sikereket vizsgálni. Nemzetiségünket, szokásinkat fejletlen találtuk. Tudományban, mesterségben, müvészetben iszonyu hátramaradtunkat tapasztaltuk, 's hogy végkép hosszas ne legyek' 's a' mondottakat 's még mondandókat más szavakkal még egyszer, vagy inkább annyiszor ne ismételgessem, az ország szegénységén megijedtünk, 's azt voltunk kénytelenek megvallani: hogy akármit tekintsünk is, a' lelki 's testi müveltség egész köriben A-tul Z-ig, mindenben nagyon hátra vagyunk: — ámbár egyszersmind annyi fiatalság, erő, idom 's fogékonyságnak vettük észre csalhatatlan jeleit, hogy nagy előmenetelink közelségét világosan láttuk magunk előtt.

Csalatkoztunk e igy látásunkban, azt csak a' fényesb

'Világ' 's idő döntendi el; de hogy teljességgel igy láttunk, arrul szavamat adhatom, 's arrul is, hogy hátramaradásunk ismérete úgy sérté lelkünket mint szálka a' szemet; a' szebb remény pedig úgy melegíté keblünket mint mennyei sugár a' kétségbeesőt.

Következett most — miután átlátni kinszeríttetének, hogy összeleg csak kevés jó foly a' magyar közönségre a'hoz képest a' mi folyhatna, 's igy a' haza beteg — azon vizsgálat: valyon miért beteg a' haza, 's ugyan mikép lehetne rajta segitni?

A' betegség gyökér-okát — mint fentebb már egyenesen kimondám — kirekesztőleg nemzetiségünk fejletlenségében 's közértelmességünk csekély létében találtuk. A' nemzetiség, magyarság kifejléséhez pedig, mellyet az idő szelleme visz magával, kötelességink hű teljesitése által reméllttünk leghathatósblag járulni, mint a' közértelmesség tágitását egyesülés 's elmetehetségek surlódása által gondoltuk legsikeresebben eszközölhetőnek. 'S igy a' hon beteg létén diadalmaskodást nem egy, nem kevés, hanem mindnyájunk egyesült összehatása 's együttmunkája által hittük valósithatónak. A' nemzetiség felemelése végett mindig elménk előtt lebegett: hogy M a g y a r o k vagyunk, 's azok emlékezetében megujitottuk több kevésb sikerrel magyar születésöket, kik azt elfeledék már; 's hogy nemzetiségünk mind nemesbre fejlődjék, 's ne alapuljon semmi egyében, mint minden homálytul kitisztult igazságokon, azt sem akartuk soha is feledni, hogy egyszersmind E m b e r e k vagyunk.

K ö z p o n t b a - e g y e s i t é s, a' mi, mint mondám, leghihetőbben adhat gyakori elmesurlódásokra alkalmat, legbizonyosabban nagyobbitja a' közértelmesség sulyát.

Példák által magyarositni, mesterséges intézetek segitségével egyesitni, ez volt vezér szándékunk 's foglalatosságunk. Hogy pedig a' Magyarsághoz csak keveset tudánk édesgetni, söt a' leghosszabb bajszuak elfordultak tőlünk, az — ki kell egyenesen mondanom — azért esett, mert nem tárogatóval 's dudával, 's penészes szokások, káposzta- vagy pipa szagával jártuk a' verbungost, hanem hazafiságunkat valódi áldozatokkal páros honszeretetre, magyar nyelvre, — mellytül megint a' bajusztalan magyarok ijedtek vissza, azt gondolván a' Magyar revoltál, mert magyarul beszél — honszeretetre 's honnyelvre mondom, melly egy nemzetnek, úgy szólván, lelke, 's hiányink velős megismerésére 's azok férfias orvoslására alapitottuk! Hanem ez útat meggondolással választottuk, előre tudván hogy habár eleinte lassan haladunk is, 's csak néhányan maradunk, idővel mégis minden hang 's szag elmuland, 's az igazság pártfogó hivei naprul napra szaporodni fognak. Elérjük e azon időt — — — — arrul nem gondolkoztunk. — — —

Mesterséges intézetek által egyesitni, ez volt min megakadtunk. 'S gondolnád e Barátom, hogy sok főtörés 's vizsgálat után, ez előtt már vagy tiz évvel éppen azon balgatagságnak látszó L ó v e r s e n y e z é s t, mellyet Taglalatodban rövid látással tehetséged szerint piszkolsz és mocskolsz, tartottuk egy ártatlan oknak, melly minket minden esztendőben legalább egyszer hazánk közepén egyesitvén, magunkat egymással 's erőnkkel megismértethetne, 's idővel a' nagy nyilványosság által az elnyomatott érdemet, vagy usurpált reputátiókat emberben úgy mint lóban eligazitná. Nem titok — 's azt soha nem kerestük — de tán Te nem tudod, hogy mint érintém, vagy tiz év előtt sokan és sokszor gyülekeztünk nálam Bécsben össze — hol szabadsággal Szüléimet voltam látogatni — egy Pesten felállitandó Lóverseny végett. Magyarország közepén egyesitni a' honfiakat, 's ez által a' lótenyésztést 's a' t. előmozditni volt a' czél; a' tanácskozás magyar nyelven folyt. — — — Akkor midőn még mindent rózsaszinübben látott ifjabb lelkem, 's Téged csak jó hirednél fogva ismértelek — Veled találkozni ohajtván — nem hittem volna soha, hogy majd egykor, midőn a' haza szivében engem összehozand Veled egy általam más kevesekkel felállitott intézet, Te légy az, ki legindulatosabban keljen ki azon ok ellen, mellynek következésében, mint a' tapasztalás később mutatá, már sok az előtt egymást alig ismerte hazafi barátságosan kezet fogott. A' dolog azonban akkor egészen nem érhetett meg, 's csak az idő fejté ki. 'S ha visszaemlékezem, hogy akkor is magyarországi szülöttek voltak előrehaladásunk legnagyobb gátai, valóban szinte megakad a' vér ereimben. Vonjunk azonban illyesekre vastag fátyolt; mert a' nemesb lelkü kétségbeesvén könnyen kárhoztathatná születése óráját. — — —

Hallom most rosz akaróim gunykongásit: "Lóversenyre alapiták a' mélyen gondolkozók a' nemzetiség nagyobb kifejlését, a' közértelmesség tágitását, — furcsa methodus, meg kell vallani."

Mire azt válaszolom: 'A' tiszta szándékúak nem Lóversenyzésre, de arra, a' mit az eszközöl t. i. E g y e s ü l é s r e alapiták összebonczolt 's igy erőtlen hazájok lehető előmenetelét.' A' gyenge eszköz sokszor leghathatósb sikerü, 's nem ritkán egy szikra félvárost semmisit meg; 's nem kell mély gondolkozó, csak el nem savanyult 's romlatlan emberi ész átlátni azt: hogy minden, bár legcsekélyebb is, a' mi concentrálhatná excentrica hazánkat, számithatlan hasznot hajtani kénytelen. E' felett a' sok évi tapasztalás azt mutatja, hogy legyen az emberi előmenetek hosszu lánczolatjában csak néhány tökéletesen kitisztult karika, a' többirül is minden bizonnyal — pedig szinte magátul — elvész a' rozsda, mert

a' tudatlanság 's előitélet egymásra halmozása ollyan, mint egy boltozat, melly legnagyobb erőnek is ellentáll, de legyen kivéve csak egy két köve, 's külső erő odajárulta nélkül is összebomlik magában.

Elhozta végre a' hatalmas idő, melly a' kisded Makkbul, ha nem romlott és senki nem gázolja el, egy termő tölgyfát sőt tölgyerdőt varázsol az élők közé, az 1825^{diki} Országgyűlést. A pillanati nyomásnak visszahatása nyilván bizonyitá be a' világnak, hogy Magyarország Fejedelme nagy hatalmu Ur, mert élő 's fiatal, nem vén 's megholt nemzeten uralkodik. Mibennünk pedig milly édes remények tüntek fel, azt betükkel mint érzésinknek olly tökéletlen tolmácsjegyeivel nem irhatom le. Mennyi erőnek voltunk tanúji, csakhogy eldarabolt erőnek! mennyi függetlenségnek, csakhogy tökéletlen irányzatu függetlenségnek! mennyi szabadság-szomjnak, csakhogy tisztán el nem igazitott szabadság-szeretetnek! 's a' t. Egy kis egyeztető, úgy látszott előttünk, elég lenne az eldarabolt gyenge hazábul erős egészet alkotni! 'S mind világosabban meggyőzött a' napok folyamatja, hogy nem csalatkoztunk, midőn a' közértelmesség 's nemzetiség kifejtését állitottuk a' hon lehető előmenetele legmélyebb sarkalatjának. Magyarositni 's egyesitni! im ez vala mindig szemünk előtt, mert ez vagy semmi más, fogja emelni 's képes csak emelni Urunk hatalmát 's Honunk állapotját egy magyar Fejdelemhez 's egy magyar Nemzethez illő 's méltó magasságra. Irtózva hallotta sok Magyar a' közönséges helyen kivül és szokás ellen tőlünk tapasztalatlanoktul, kizokogott beszédink alig érthetőségét; de hangja magyar volt, és számos rokon kebelre hatott. Voltak, kik mesterségesen szőve egy hosszu álélet képzeltébe; veszedelmes ujitásnak vevék a' természet legrégibb törvényét 'az anya nyelven szólást!' Jó gondolatokra, kaczajra nógata másokat; mások komediának hirdeték 's a' t. de eljő az idő, mellyben a' nevető részt elfelejtendi vagy emlékezetét megvetendi a' közönség, midőn a' jövendő a' szónokok ügyetlenségének megbocsátand, kik a' helyett, hogy magokat közitélet alá elszánták, inkább hallgattak volna, ha mások, ékesszólók, hozták volna néminemüleg a' tanácskozás nyelvét a' természet utjára vissza. 'S egy két tiszta szándéku ember, habár nem olly tudós is, e' tárgyban milly fordulást tön, tagadhatni e?

Jött most a' tudós Társasági javalat, 's néhányan sem többet sem kevesebbet mint hazánk iránt tartozó szent kötelességünket teljesitettük; — egekbe emeltek — Temagad illustráltál verseiddel — 's a' kötelességi tetteket, mert olly ritkák — keserű mondani — nagy lelkü halhatatlan tetteknek hirdeték, mellyeken a' sokaság mint különös jelenésüeken

bámult. 'S lesz valaha egy kor, reméllem, melly jobban fog csudálkozni azokon, kik magas állásaikhoz képest egy olly tárgytul vonták segédkezeiket vissza, melly a' közértelmesség 's nemzetiség kifejtését olly hathatósan gyámolja; mint azokon, kik a' nagy hasznot, mellyet hajtanak, átlátván, ahoz erejök szerint járultak!

Javalatba jött egy más intézet is, melly szintúgy mint a' Lóverseny, egyesülésre vezet; 's az, egy a' haza közepén felállítandó Casino volt, mellyben a' honfiak jöhetnek össze. Más javalatok is tétettek, 's idővel, reméllem, életbe is fognak lépni. Mindünnen élet 's erő fejledezett, a' legnehézbnek kivitele könnyünek látszott, 's egy uj reggel kezde viradni a' Magyarra.

Elforgott azóta mai napig az idő, 's kiki tudja, ha mindenben honunk nem haladott is nevezetesen, sokban még is igen előre hatott, 's mennyi hasznos mag van elhintve, melly kis gonddal, kis öntözgetéssel előbb utóbb elmulhatlanul csirázni, virágozni fog. Engem legalább, ha öt, tiz, husz évvel tekintek vissza, 's akkori álladalmunkat a' maihoz hasonlítom, ámbár vesém jó állapotban nincs, a' mai nap sugara még is olly édesen melegit, hogy a' Jövendő is vigan 's bibor szinben mosolyg elömbe.

Most már, miután honunk állását 's a' közelebb mult idők némelly esetit egy két fő vonással festém, arra emlékeztetlek, midőn engem "könnyelmünek, szelesnek, ok és következés összezavarónak" 's a' t. hirdetsz Taglalatodban, most mit felelhetsz mind ezekre? Tán semmi egyebet, mint: hogy szándékim tisztaságát félre magyaráztad, 's azt rontani iparkodál, a' mit én 's mások szent kötelességink szerint csak a' hon diszéért, 's mondhatom, olly nehezen tudánk életbe hozni; mert ha igazságos lélek lakik Benned, munkámnak csak eddig olvasta után sem fogod mondhatni: hogy honunk állásárul 's körülményinkrül nem gondolkodtam, 's azokrul csak könnyelmüleg és szelesen itéltem 's tettem, 's hogy valyon én akarom e következésekbül következtetni az okokat, 's csúcsára állítni a' pyramist, vagy talán Te drága Barátom? de azt sem Te, sem én nem határozhatjuk el; arrul csak a' közönség hozandhat itéletet.

Nem mondom: 'Semmiben nem csalatkozom, és szeplőtelenül látom a' következések fenék-okait, mert tudom én is ember 's csak igen gyarló ember vagyok; hanem hogy könnyelmüleg és szelesen anyaföldem mibenlétét soha nem fontoltam, 's csekély lelki tehetségimet életem egész eszméletü folytában csak azon egyetlenegy gondolatra concentráltam 's feszitettem: 'miként lehetne alacsony állású hazánkat magasbra emelni' arra tiszta lélekisméréttel esküdhetem.

De térjünk a' tárgyhoz vissza:

Magyarország egy régi vár; 's éppen azért mivel régi, sok nagy javitásra 's igazitásra van szüksége. Ez a' fő falakat illeti; már azon kisebb javitások 's változások — mellyek mostani közönséges izlés után, mert a' nagyobb rész csakugyan több kellemmel akar élni most mint ez előtt, elmulhatlanul szükségesek — olly rendkivül számosak, hogy azokat rendben kijelelni tultesz minden elmetehetségen. Tekintsünk hová akarunk, mindenütt szükséges a' javitás, 's ki határozandja el: Péter e? Pál e? mi hogy áll, 's min hogyan javithatni? Egyik sem; az igazság létbe hozására sok elmének sok ideigleni surlódása kivántatik mellőzhetlen feltételül — — — — — — — —. Én teljesen meg vagyok győződve: hogy Magyarország szinte mindenben szerfelett hátravan, 's igy nem igen boldog; mások azt hiszik erősen: 'nincs a' világon józanabb előmenetelü 's boldogabb hon'; köztünk pedig ezernyiek a' külön vélemények árnyékozási. Már ezek közt kinek van igazsága? Én szerényen visszavonulok, mert rész vagyok, 's nem lévén uriszékek barátja, másokra hagyom az itéletet. De kik lehetnek ezen igazságos mások? Külföldiek? azok vagy nem ismerik a' hazát, vagy ha ismerik, hátunk mögött kicsapongva keményen itélnek felőle, midőn képünkben mindent dicsérnek, jól tudván: illy módon boldogulhatni köztünk legjobban! Honiak? azok vagy felém vagy tőlem hajlanak; 's igy biró e' részben más nem lehet mint az idő, melly sok elmesurlódás által némelly igazságokat végre axiomai világosságba állit az emberek közé, min aztán csak a' lágy eszüek vagy igen kemény fejüek tudnak kételkedni.

Volt nekem sok esztendő előtt Pesten átutaztomban egy különös álmom, ha szabad, elmondom. "Messze távolban számos nagy tekintetü, vénnél vénebb Urak, kiken hószin szakál lengett, az akkor élőknek egy vasládát látszottak kijelelni, 's őket kérőleg 's fenyegetőleg arra birni, hogy az abban rejtező kincset egész elszánással 's férfiui állhatatossággal védjék. Állottak a' hiv szó- és tanácsfogadók hosszu időkig a' láda mellett, 's bajnoki mód védelmezék, — sok el is veszett miatta; — mig azonban a' rozsda rágni kezdé a' ládát, 's ők éheztek, fáztak, sokat szenvedtek, fanyarogtak mellette, 's csak kevesen használhaták a' vén láda oldalát garádkép. Szivszorongva szántam szegényeket, 's mennyire álomba merülten okoskodhatni, úgy emlékezem, megszólitni kivántam őket: 'vennék ki a' ládában hiába heverő kincset, 's adnák kamatra, mert — — — — — —' midőn egy mennyei fény minden szót elolvasztott számban, és szent rettegést ragyogó méltósággal az idők' Szelleme, — 's gondold csak magyar ruhában — a' kincset őrző számtalanok közibe lépett, 's felnyitá a' vasládát, mellyben semmi sem volt

— — egy kis kéziraton kivül, 's mondá: "kik Benneteket annyi sanyaruság-türésre kárhoztattak: a' régi tudatlanság 's megőszült előitéletek Atyái, Nagyatyái, Szépapái 's harmad negyed Ősapái 's a' t. voltak, tekintsetek most valódi kincsetekre 's olvasá: "A 'magyar egy gyermeknép, most semmi, de minden lehet, mert lelki 's testi erő rejtezik fiatal keblében. Minden lehet, ha át akarja látni, hogy semmi. Csak két ellensége van, az Előitélet 's Elbizottság. Szép jövendő várja ha — — — —" itt egy a' magyar fővárosban ablakom előtt sárban elakadt német furmán tüdeit-fárasztó lovaira-kiáltozásával felébreszte, — — — — 's akaratom ellen is napestig feudalis alkotmányunk jutott eszembe.

Én ezt álmodtam, mások tudom megint mást álmodtak, 's tán most is álmodoznak: hogy fényes palotákban aranyon, ezüstön feküsznek, ambrosiát esznek, nectárt isznak, 's több efélét; midőn felébredéskor én azt tapasztaltam: a' fényesb világ előtt rendre visszaijednek a' tudatlanság 's előitélet fejér szakálu hősei; — a' többi álmodók nagy része pedig azt fogja tán venni észre, ha felébred: hogy szalmafödél alatt lakik, földön fekszik, korompélyt eszik, vizet iszik 's a' t. 'S illy ébredések, ha kellemetlenek is eleinte bár, kis időforgás után igen hasznosak, mert minden ijesztő 's kecsegtető álomnak határt vonnak, 's az ébrültek létét egy kis munka 's fáradozás után képzelet helyett valódi életjóval ruházzák fel. A' való pedig, akárki mit mond, többet ér a' képzeletnél.

Már az ezernyi álmodók közt ki álmodik józanul, ki balgatagon, ki lát ébredéskor tisztábban? azt én, Te, vagy kihatározza el? kérdem. Te azt gondolod: belső 's külső kereskedés javítná sorsunkat; én pedig azt hiszem: csak birtokink józanabb felosztása, javitott törvények, gazdasági systemáink jobb elrendelése 's jó hitel után következhetik belső 's külső kereskedés. Te azt gondolod: előmenetelünk csak részint függ tőlünk; én pedig azt hiszem: csupán tőlünk függ. Némellyek a' külön nemzetek haladtát tekintvén, az országok fekvését tartják legnagyobb befolyásunak; sokan csak a' kormánytul várják a' haza minden boldogulását; én pedig azt gondolom: hogy szinte mindennek virágzása a' lakosoktul 's nemzettül függ. 'S számtalan illy álmot, képzeletet ki igazit el? Érintésem szerint senki más, és semmi egyéb nem, mint elmesurlódások; 's ehez idő 's hely kell.

'S most, Barátom, tekints velem még egyszer vissza az idők folyamatjába. Nem volt e már nemzetiségünk szinte eltörülve, 's csak kevés év előtt nem volt e fővárosunk legnagyobb rondaságban? 'S hazánk több részei nem voltak e sivatag pusztaságok! Ezeket nem tagadhatni. Hanem mennyi történt azóta

fővárosunkban, mennyi az ország külön részeiben, 's milly különböző benyomást kezd tenni Magyarország a' külföldre, ezek is bizonyosak. Azonban mennyi erő veszett hiába el, és miért? Mert sem nemzetiségen, sem tökéletes értelmességen nem alapult 's excentrice vitetett. Több év óta gyüjtök mind azon számos intézetek romjaibul, mellyek Magyarországban úgy szólván, csak fellobbantak 's kevés idő alatt megint elbomlottak. Ha volna időm — a' mibül mi Magyarok, ha kivánjuk szolgálni a' hont, szinte előbb fogyunk ki mint a' pénzbül, ámbár az sincs sok — rendre és szárazon előadnám 'elbomlások minden okát'; azonban addig is, mig ezt tehetem, azt mondhatom: hogy teljes meggyőződésem szerint, semmi egyéb, mint feneketlen 's excentrica vitelök volt oka enyésztök- 's haláloknak.

Idő 's hely kell az igazságok kifejtésére. Az időn nem diadalmaskodhatunk, 's csendesen kell bevárni mit hoz; a' helyre lépni ellenben hatalmunkban áll. 'S ezen hely a' Magyarnak nem lehet egyéb, mint a' természettül kijelelt Buda 's Pest, mert ez a' haza szive, — — 's legyen az rendben 's dobogjon teljes életerővel, majd kilövelli a' haza minden ereibe az élesztő vért.

Pest 's Budára a' nap legvilágosb sugárai alatt, mert csak a' bün keresi a' sötétet, összesitni a' Magyart, 's hívni be a' dús idegent, ez czélunk; mert meg vagyunk győződve, hogy nemzeti egylelkü 's egytestüségünk által csak rövid idő alatt háromszorozni fogjuk vagyonunk 's erőnket. Hallom néhány megijedtektül — mert hála az Égnek! sok illyes nincs — mit fog erre mondani

A' KORMÁNY?

Concentratióbul legszaporábban fejlődik a' nemzeti közértelmesség, 's ez egyedül az országi gazdagság 's erőnek valóságos nemző gyökere. "Union est force; division est foiblesse!" régi eldönthetlen igazság, mellyet a' kormány jobban átlát mint mi. 'S ha régi időkben hyperstheniátul tartván, gyengitő gyógyszereket vegyitett a' haza ereibe, nem volt e talán igazsága; mert gyuladás symptomái mutatkoztak e valósággal vagy sem, azt ma ki itélheti el a' dologrul felelő elhatárzottsággal? Ne is bajlódjunk azért a' multtal, boritsunk arra fátyolt, 's tekintsük inkább a' jelenidőt, 's annak szellemét átgondolván, nem fogjuk tagadhatni: hogy valamint mi jobbra változtunk, úgy a' kormány is egész systemáját bölcsen megváltoztatá, 's azt a' természet örök törvényi szerint a' jelenkor esetihez illőbbre szabá!

A' legegyszerübb erőmű a' legtökéletesb. Az országlás szinte egy erőmű, 's annak lehető legtökéletesb kifejtése a'

kormány philosophiája; 's igy a' Fejdelem 's egyesült Rendek legszentebb kötelessége az országlást a' lehető legegyszerübb elvekre állitni. Ez axioma. Látni fogunk ennek következésében sok erőmüvet derekasan forogni, mert egyszerük; másokat rendetlenül mozogni 's végkép megakadni, mert complicáltak. Tapasztalni fogjuk nem különben, ha a' jelent 's multat tekintjük, némelly nemzetek ép 's életteli magokban virágzását, másoknak ellenben lassu vérfolyás-okozta hervadását, a' mint t. i. egyszerü vagy többszerü elvekre vannak állitva.

Ennél fogva igen átlátom, hogy az Austriai közbirodalom számosb Fejdelmei a' Magyarságot, a' ki-nem-fejlettet, vagy általunk hibás elvekre állitottat a' több heterogen résszel egy egészbe olvasztani, 's az ebbül természetesen következő nagyobb egyszerüség által az országlást tökéletesb létre birni kivánták. 'S vádolhatni e őket ezért igazságosan? vagy hogy alaposabban mondjam: 'szabad e nekünk a' miatt kárhoztatnunk őket, hogy Magyarságunkat eltörleni akarták, nekünk, kiknek olly számos Nagyai magok vetkeztek ki önkényesen 's édes örömest minden sajátságokbul; nekünk, kiknek olly nagy része a' legczéliránytalanabb maskarákba bujt, hogy latán nyelven szólott Királynénak jobbágyi hivségét mutassa be; nekünk, kiknek legelső képviselői elégtelennek álliták a' magyar nyelvet közdolgok vitelére, midőn az országlás egyszerüsitésérül támada szó; nekünk, kiknek szebb része szégyenlé a' magyar szót hordani ajkin — — —! Erre is huzzunk vastag fátyolt, 's megvallván 'magunkban volt a' legnagyobb hiba' ne hagyjuk ezután megsemmisitni Nemzetiségünket; mert mikép kivánhatjuk, hogy másnak legyen gondja sajátunkra, mellyen minmagunk tapodunk.

Azonban egy erőmű, mert egyszerü, azért még nem jó, vagy mert számos részbül van szerkeztetve, még nem rossz — erre példa egy lágy vasu balta 's egy jól járó ütő-óra —; 's igy egy országlás sem tökéletes azért, mert egyszerü, 's egy sem tökéletlen azon egy okbul, mert sokszerü. Az egész feladás csak a' l e h e t ő körül forog, 's bizonyosan azon egy erejü 's hathatásu gőzerőmüvek közt az lesz jobb, melly egyszerübb; szint igy országlások közt is. A' jó mechanikus tekinti: félrevethetni e ime' vagy ama' rugót, karikát 's a' t. az egész megromlása 's tökéletlenitése nélkül? — — — 's a' mathesis törvényit kifejtni igyekezvén, — — félre teszi vagy meghagyja; igy cselekszik a' bölcs kormány is. Már lefolyt időkben szükséges vagy hasztalan karikának látszott e a' Magyarság az Austriai birodalom nagy erőmüvében, — — azt itt vizsgálni nem akarom, megelégedvén tudni: hogy nemzetiségünk jobb kifejlődése ma bizonyosan minden gondol-

kodó 's részrehajlatlan itélete szerint egy olly karika 's rugó, melly nélkül az emlitett közerőmű nem mozoghatna jól.

'S ezt a' kormány igen átlátja, a' mirül nem is kételkedhetni, ha a' közelebb esztendők folyását hideg vérrel fontolóra vesszük; mert magyarositásunknak tán nagyobb gátai találkoztak magunk közt mint a' kormányban, melly azon nagy czélt t i. a' közbirodalomban lévő minden nemzetnek egy testbe olvasztását, most már egy ki-nem-vihető pium desideriumnak tartja, 's azzal fel is hagyott.

Más a' Gallus vagy Angol körülti eset. Tudjuk, azok is valaha számos és igen sokban különböző kisebb nemzetbül voltak egymásra halmozva, a' minek ideigóráig fen is maradtak csalhatatlan jelei, — ha csak igen szembetünő nyelvkülönbözésiket tekintjük, — 's csak később forrtak erős és compact nemzetekké össze, de soha olly igen heterogen részt nem hordoztak keblökben, millyen Magyarország az Austriai birodalomban. A' kérdés az marad: 'összeolvaszthatni e más nemzetekkel az ásiai sarjadékot, önbecse lealacsonyitása, hogy ne mondjam 'megsemmisitése nélkül?' Ha a' világ történetinek velejét vizsgáljuk, azt leszünk kénytelenek megvallani: hogy homogen 's egy nyelvü nemzetek, habár elszakadtak is egymástul, legnagyobb hasznokra megint egyesülhetnek; de törzsök nemzetek, ollyan mint a' Magyar, mellynek nyelve semmi más Európaival főkép szomszédiéival legkisebb atyafiság vagy hasonlatosságban nincs, vagy magok által 's magokban fejlődnek individualis magasságokra ki, vagy sarkalatjokbul dülnek el, 's csak századok lassu lefolyta után emelkednek hamvaikbul uj nemzetek; de soha egybe nem olvadnak. 'S ez a' magam fentebb tett kérdésére a' felelet.

'S ha szabad mondani — — — az Udvar 's Nemzet közti bizatlankodás valódi oka nem rejtezett e legfőkép 's mindig abban: hogy a' Nemzet ön elolvadásátul mindig rettege 's meghalni irtózott; az Udvar ellenben szerencsétlen látásában azt képzelé "az erős és maga sajátságában kifejlett Magyar veszedelmes." De hála az egeknek! lefolyt azon szomoru idő, 's reméllem nem is tér soha vissza többé. Nyilványos már, hogy a' kitisztult magyar szellem és sajátság a' közerőmü egészséges forgásához szükséges, — — 's naprul napra világosbra derül, hogy a' fejdelmi nagy Erőművész dicsőségére, azon rugót 's karikát minden rozsdátul menten 's ép erőben fentartani hiv jobbágyinak legnagyobb büszkesége. Eljött azon idő, mellyben — midőn más nemzetek ön tisztulások crisisében fertelmes convulsiók közt ingadoznak, egy olly hiv néphez mint a' Magyar igen illik férfiui egyenességgel 's lepleztelen őszinteséggel szólni atyai Urához; — tisztába van hozva azon igazság: hogy a' Fejdelem 's Nemzet jóléte 's bátor-

sága elválhatlan 's csak egy; 's néhány gyáván kivül senki, tudom, nem kételkedik azon többé, hogy a' Király hatalma 's dicsősége nincs helyeztetve egy erőtlen, elbonczolt 's elkorcsosult népkormányzásban; hanem csak virágzó, erős 's egyesült Nemzet hiv szivében verhet valódi 's örök gyökeret.

'S miként is doboghatna egy nemzet szive mindent elevenitő fiatalság 's egészség erejével, ha fejdelme azt minden sajátságábul — a' mihez a' meg nem romlott ember olly meggyőzhetlen erővel ragaszkodik, — kivetkeztetni 's vére eleven 's természetes forgását gátolni iparkodnék? Csak olly gyengén dobogna az mint haldoklóé! 'S ez nem puszta vélekedési tárgy, hanem talpigazság, melly változni mindaddig bizonyosan nem fog, mig a' most fenálló természet törvényei nem dülnek ki örök sarkaikbul.

Nem gátolandja ennél fogva a' bölcs kormány a' nemzetiség 's közerőnek kifejlését, hanem azt jó irányba fogja hozni; nem nyomandja el az élet forrásit, hanem azoknak áradozásitul fogja óni a' nemzetet; nem oltandja el az értelmesség világát, hanem órizni fogja a' hazát, hogy 'lángba ne lobbanjon.'

Igaz: 'minél több heterogen részbül van alkotva egy ország, annál bizonyosb, hogy a' nép nem fogja elragadni a' fejdelmi gyeplőt, de annál bizonyosb a' közjó lassu forgása 's végre megakadása is'. Már fejdelmekre nézve mi hasznosb 's dicsőbb valyon? az erőt bölcsen zablázni e, 's az egész nemzettel gyorsan haladni a' jólét, szerencse, 's halhatatlan hir magas polczára; vagy az elragadtatástul félvén bilincsek közé szoritni az erőt, 's egy időette 's molyrágta korcs nemzettel helybül nem mozdulni, ismeretlen sorvadni 's az emlékezet könyvébül kitörültetni?

A' gyenge sem hiv, sem hűtelen magában: mert ő semmi egyéb mint csak az, a' mivé reménye vagy félelme teszi: szerencsés urához hiv, szerencsétlen fejdelméhez hűtelen. Nem úgy az erős, ki csak ön kebliben hordja tettei rugóját, mellyre az idők esetinek hatalma nincs. 'S használja is bár az elsőket a' fejdelmi Ur, őket bizonyosan nem becsüli, 's csak úgy veti félre, mint a' nedvetlen citromhéjt, ha térden csuszásiknak hasznát többé nem veheti; midőn a' hiv erőseket csak zivatarban ismérheti meg tökéletesen, mikor a' haszon- 's királyi fénybérlők, kik békenapokban mindenütt 's mindenkor hajlongó fővel álltak, rendre eltünnek, 's csak azok tartják fen minden megtámodás ellen a' királyi hatalmat 's fényt valódi bátorságban, kik midőn a' nemzet 's király jusairul van szó, szemközt 's egyenesen állnak a' fejdelmi szék általellenében. Nagy 's dicső csak erőbül eredhet, gyengbül — gyengeségbül — semmi egyéb ocsmány 's undoknál.

'S most midőn mélyen tisztelt Fejdelmünk, kinek székét a' magyar hont ismerő 's azt meleg szivökben hordó férfiak környezik, annyi ujabb bizonyságit adá, hogy 'ujraszületésünket hátráltatni nem kivánja, 's nemzetiségünk jobb kifejlését ön erőnkre bizza', a' minél több nem kell, bocsátkozzunk azon eddig olly kevessé ismert édes örömérzésnek, hogy 'valahai nemzeti nagyságunk képét a' jövendőben tekintsük. Ez nem csalfa kép, valóban nem, mert egy telivérü 's erőtül pezsgő nép, ha egyesül 's akar, nemzeti 's értelmességi sulya által annyira kifejtheti 's olly magasságra emelheti maga magát, hogy néhai szerencséjének 's valódi fényének legkicsapongóbb képe sem lenne hyperbole; midőn ellenben az is bizonyos: hogy a' nép tudatlansága 's országos képviselőinek elégtelensége még a' legrepublicanusb fejdelmet is végre önkényes urrá válni kinszeriti — minthogy gyermekeket sem engedhetni tüzbe vagy vizbe ugrani, 's ha máskép nem lehet, hajoknál fogva kell őket visszarántani a' veszedelembül.

Eltiporni minket többé nem akar senki, — 's nem tiporhatna el tán senki, ha akarna is, mert nagyon erősekre nőttünk már; de hála az egeknek! bilincs nélkül nőhetünk, 's Fejdelmünk sem kivánja korcs 's gyenge létünket, hanem hogy Erősek 's Magyarok legyünk, a' mik lenni akarunk is, hogy annál erősb, hivebb jobbágyai lehessünk, mert ezt tanácsolja eszünk, erre kiszt szivünk.

Nem fogja a' külföld — ha e' sorokat tán valaha olvassa — megvetni azon népet, mellynek legmélyebb érzelmit én itt, úgy gondolom, világosan kinyilatkoztatám, 's mellyekrül kezeskedni fejemmel is merek; hanem emlékezvén milly meleg hűséget fejte ki a' Magyar 1741-ben még akkor is, mikor egy áltermészetbe volt burkolva, arrul lesz bizonyos: hogy azon törvényes Fejdelemnek, ki népét az örök végzéstül rendelt helyzetibe visszaiktatja, csak az véthet, ki előbb az egyesült nemzet sirjára tud hágni.

Én pedig egyenesen megvallom, — 's titkot illyesbül soha nem csináltam, hanem mindennek mondtam, ki csak hallani akarta, — hogy sem változékony kedv 's fellobbanó szenvedelem, sem lovakhoz vagy első emeletbe helyzett kávéházakhoz kicsapongó vonzódás nem birt engem 's más keveseket azon kisded intézetek alapitására, mellyek, mint tudva van, itt Pest-Budán hazánk közepén csekély gyökereket vertek már kevés esztendő óta; hanem hogy hideg vérrel átgondolt rendszerrel, municipalis alkotmányunk által 52 részre oszlott hazánk erejét mesterségesen egyesitni kivántuk, 's a' külön felekezetek, hitvallások 's kisebb nemzetek divergentiáit honszeretet-érzésben összeolvasztni reméllttük, melly minden becsületes ember mellében hangosabban szól, mintsem hogy azon

számtalan agyag sorsához kötött kis hiuság, türedelmetlenség, álsajátság 's több eféle gyengeségein előbb utóbb ne diadalmaskodnék.

A' mi eddig sem okos ember, sem kormány előtt titok nem volt, mert azok igen jól átlátták, hogy olly szerencsés helyzetben születtek, mint mi vagyunk, annyi állhatatossággal csak nem áldozandjuk fel rövid éltünk legszebb esztendeit, 's magunkat annyi sárral, a' mennyit kelle türnünk, dobatni nem engedendjük, egy pár sovány gebe pályáztatása, vagy pipafüstben üldögelés végett, hanem hogy bizonyosan valami magasb 's nemesb czél melegiti keblünket, melly olly könnyen, egyesek visszavonási, mások rágalmazási 's annyinak utban állása miatt még nem hidegül el — — — 's a' mi eddig titok nem volt, mint mondom, most ezen fentebb emlitettek által tökéletes világosságra jő, 's ez azon atyai állásban, mellybe szeretett Fejdelmünk helyzé magát általellenünkben, csak igen hasznos lehet, — 's erre Te adál alkalmat, Barátom, a' mit igen igen köszönök.

Természetesnek találtuk, hogy jelenésünk annyi elaludt, kötelesség-felejtett 's állati Magnás közt eleinte figyelmet gerjeszte, 's méltán; azonban tudtuk nem szurand szemet sokáig, mert éreztük belsőnk tiszta szándékát, 's egyetlen egy lépésünkre sem tartottuk szükségesnek keresni sötétet. Voltak kik eszelőseknek, dühöseknek tartottak — valamint egy-helytálló plánták, ha gondolkoznának, még a' hideg vérü csiga mozgásitul is rettegnének — hanem csak hamar kitünt, 's idővel még jobban tünend ki — a' mirül tökéletesen bizonyos vagyok: — hogy a' soktul eleinte nyavalyának vélt düh, nem volt egyéb mint élet, melly talán azért mutatkozék gyuladást gyanittató biborszinben, mert a' képnek hátrésze olly halavány volt mint a' halál, 's igy elevenebbnek látszott, minthogy minden szin világosb árnyék mellett.

Ne higyjük, a' kormány az otrombát, a' tudatlant kedvelné, mert senki sem kedveli a' szegénységet, 's ép velejü embereknél nagyobb kincse a' kormánynak nincs; hanem legyünk inkább meggyőződve arrul, hogy azon hiedelem 'a' kormány nem kiván tudatlanság 's otrombaságnál egyebet', azon számos bujósdi ajtócskáknak — mellyeket rendre előadni a' Hitelben igértem már, de nem vala időm — tán legnagyobbika. Hányat ismérek — 's kérlek ne kételkedjél 's higy szavamnak, mert bizony megnevezem őket — kik mindenben, a' mit tudni kellene, járatlanok 's hosszu éltök folytában nem tettek magas állásokhoz legkisebb illőt is; 's miért? "Mert nálunk a' kormány mindent elnyom, vagy hátráltat; 's mindennek elbomlani kell," — igy fecsegnek —; 's azt akarnák elhitetni velünk, a' kormány oka szük eszök-

nek, bárdolatlan viseletöknek, vagy tán éppen vagyonok tékozlásának 's állati éltöknek is, — midőn nincs olly erő az Istenin kivül, melly egy egészséges 's szabad embernek elme- 's testi tehetségei kifejlését gátolhatná, ha akarja; hanem az a' dolog veleje, hogy sokszor nem akar, 's inkább másra keni a' hibát.

Mi pedig úgy hiszem, kik néhány esztendő óta kisded intézetinknek mind nagyobb kiterjedést adtunk, 's azokat szinte naponként egy egy téglával magasbra emeltük, valami hihetőséggel tudhatjuk: 'a' kormány mennyire szegzi magát előmenetelink 's közjóra czélzó fáradozásink ellen. Nekünk is számos propheta jövendőlé nagy bölcsen intézetink szapora elbomlását, nekünk is számos lágyvelejü 's nyulszivű tanácslá életünk 's erőnk valami egyébre fordítását, mert "nálunk — igy okoskodának — minden fáradozás hasztalan, minden munkálódás sikeretlen, mivel a' kormány, a' szegénység 's tudatlanság bilincsei közt kíván tartani" 's a' t. Illy mély eszüek 's illy kemény keblüek azonban nem ijesztének vissza minket, mert tapasztalásunk volt, háboruban is hány jövendőli a' legrosszabbat 's a' csata vesztét, mert elhült párájok melege; 's igy előre látható volt: itt is sok lesz a' Mindentül félő 's a' Semmitül rettegő, mert szándékok nem tiszta 's erős állhatatos akaratok nincs: nem ijeszthete, mondom, vissza mind azon hiábavaló mendemonda, mellyek vázként rakattak előmenetelink utjába, 's nem gyengíté szándékunkat; mert tudtuk, nem ismérendi a' kormány sokáig azokat félre, kik minden tetteik 's gondolatikrul magok vonják le a' fátyolt, 's a' legvilágosb napra állitják magokat. Olly rövid látást pedig nem tudánk feltenni egy bölcs kormányrul, hogy olly földesurak egyesült munkálkodásiktul tarthatna, kik fejenként 20—30 ezer birkát teleltetnek, 's a' köz rend 's csend fentartása végett jobban vannak fizetve mint akármellyik ministere, 's egyébiránt is vagyonokkal, ha fejökkel elillantnának is, kezesek; nem tehettünk mi fel egy régi kormányban olly inconsequentiát, hogy a' jó következéseket várton várván, az okokat, mellyekbül azoknak folyni kellene, tiporhatná el, t. i. hogy a' Magyarhon, adó 's védő tehetségét nagyobbitva látni érzékenyen ohajtván, a' legtehetősb földesurak iparkodási ellen, kiknek az ország mibenlétére legnagyobb befolyások van, hárithatlan gátokat szegezhetne; — nem tudtuk mi azt hinni, hogy egy olly igazságos Fejedelem mint koronás Urunk, ki éjjel nappal dolgozik, olly hazafiakat veszedelmeseknek tarthasson, ha egyszer jól megismeri, kik semmi egyebet nem tesznek, mint az Ő példáját követik, 's Istentül szabott köreikben közjó-nagyobbitás végett, mint magyar Magnások munkálódnak az alatt, mig Ő fejdelmi székében királyi kötelességit lélekisméretesen folytatja; nem gondoltuk azon anomaliát lehetőnek, hogy egy bölcs Fejdelem

hig velejű alattvalóit, kiknek semmi consequentia éltökben, jobban kedvelhetné mint azon jobbágyit, kik velejöknek valami consistentiát iparkodnak adni, 's napjaikat nem fecsérlik el, hanem tetteiket józan planum szerint rendelik 's folytatják. 'S igazunk volt igy gondolkozni, mert legalább ujabb időkben, midőn szinte minden oldalrul kelle nehézségekkel küzdenünk, a' kormány részérül legkisebb akadályt sem tapasztaltunk, — 's ezt háladatos jobbágyi érzéssel itt kijelentni kötelességemnek tartom. —

Kicsinosult 's okos embereken könnyebb uralkodni, mint buta 's oktalanokon, ezen ne kétkedjünk; 's valóban Fejdelmünk, ki egy olly igen complicált erőműnek élesztője 's forgatója, nem kivánja tisztkörének oknélküli nehezitését, hanem olly jobbágyit kedveli 's becsüli legjobban, kiknek eszök és szivökben egyformán bizhatik. Teljes igazsága van: ha névtelen, hontalan 's értéktelenek sötétbeni csoportozásit elzuzza, 's tapasztalás-nélküli ábrándozóknak 's theoriában megvénült képzelgőknek a' kormány zabláiba kapni nem enged.

Hogy pedig a' kormány fáradozásinkat sem előre nem segité, sem azokat nem gátlá, hanem éppen nem avatkozott beléjök, azért legnagyobb köszönettel tartozunk. Vannak, igaz, sokan, kik az igen jól ismert emlitett és sokszor parisi kereskedők mondását "laissez nous faire," egyszer igen bölcsnek hirdetik, midőn t. i. nekiek mindent tenni, a' mit képzeletök fest, nem engedtetik, máskor pedig azt egészen elfelejtik, midőn szeretnék, ha a' kormány fáradozna helyettök. Mi azonban nem látjuk a' dolgot egy nap' fekete más nap' fejér szinben, senkitül segitséget sem kivánunk sem várunk; hanem minden előmenetelünket 's honunk egykori magasb állását az egyesült nemzeti erő józan fejlődésébül reméljük.

Egyoldalunak fogsz tán megint hirdetni! hagyján! mindenkinek saját ideái vannak, 's az egyoldaluságrul im ezek az enyimek. 'Végre minden csak superioritásnak enged, 's nincs valóban más jus, mint jus fortioris — nem mondom az inak 's izmok ereje, mert igy még az ökör is parancsolna az embernek, hanem a' lelki erő! — 'S mig elég lelki erő nincs egy nemzetben, mind addig rab — akárhogy fuvalkodjék is fel — 's csak akkor lesz valóban szabaddá, 's nem állhat többé semmi ellene, midőn lelki ereje egész tökélyre fejlődik. Tökéletes kifejlésünket pedig senki gátolni nem akarja, és semmi sem is gátolhatja; 's igy minden, legkisebb kivétel nélkül, a' Nemzettül függ; ennek kifejlődését pedig senki jobban 's hathatósabban nem eszközölheti, mint a' hon nagyobb birtokosai, azaz: olly születésüek mint Te, én 's hozzánk hasonlók'.

Nem mondom — mert a' honi dolgok felvilágositásában vagyok már — hogy a' kormány, itéletem szerint, némellykor

el ne vétené az útat, vagy itt ott rövidebb úton szaporábban ne haladhatna, hanem ez csak saját itéletem, 's annak józanságárul jótállni nem merek; de arrul tökéletesen bizonyos vagyok: hogy Te, drága Barátom, igen sokban egészen megváltoztatnád gondolatidat, ha közel a' királyi székhez az Austriai köz birodalom szövevényes állapotját tisztán 's minden részletekkel Elődbe terjeszteném. Hibát találni könnyű; jobbat 's jobban eszközleni nehéz. Egyébiránt ha minden keresztül kasul menne is, 's csak igen kicsi függne tőlünk, feloldana e az kötelességünktül józanul cselekedni, 's legalább azon kicsit végbe vinni, a' mi hatalmunkban áll? E' kérdés eligazitására a' 'Hitel' 104-ik lapjának e' sorait hozom emlékezetedbe: 'Mert az ezredes futásnak eredett, hát én, ki csak százados vagyok, mért állanék meg'. Már kérdezlek, fog e becsületes ember igy okoskodni?

'S most kedves Barátom, midőn Téged az előbbi szakasz végére téritlek vissza, 's az ott tett kérdésre figyelmeztetlek, illy felelettel zárom ezen czikkelyt be: 'a' kormány, melly ezen munkám által teljes bizonyságba helyeztetik, hogy a' sötétet nem keressük, mert czélainkat 's az azokhoz vezető módokat nemcsak nem titkoljuk el, hanem még nyomtatva is néhány száz példány által köz világra bocsátjuk, — a' bölcs kormány állhatatos fáradozásinkat mindaddig nem gátlandja, mig azok valóban emberséges 's tiszta szándékbul fakadnak, — megsemmisitendi pedig remélllem azonnal, ha nem Hazánk 's Fejdelmünkhöz hiv vonzódás lenne tettink egyedüli rugója'. 'S bátorságunkra nézve egyebet nem kivánunk ezentul. —

A' TAGLALATBAN ELŐFORDULÓ NÉHÁNY ÁLLITÁS.

AZ ORSZÁG TERHEI ÉS A KÉPVISELŐI JUS.

Munkád 21-dik lapján azt mondod: *a' nemesség is részt vehet törvény által a' belső igazgatási költségek' vitelében, valamint az utak', hidak', csatornák', ez vagy amaz módon eszközlendő készitésében és fentartásában*, 's a' t. 228-dik lapon ezt: *hogy az idomzatnak helyre-állitására önkéntesen több terhet kellene neki* (a' nemességnek) *venni magára, p. o. vám-fizetést, a' dietális követek fizetését felibe, a' vármegyei tisztek fizetését felibe*: 's a' t. 238dik és 239-dik lapon: *nem ellenzeném a' Gróf által emlitett kihalgatás végett, ha minden kerületnek, de még most a' jobban elrendelendő köz-nevelés' következései előtt csak egygy-egy szónokja lenne a' dietán*, 's a' t. 253-dik lapon pedig: *nem irtóztam sem azon ideátul, hogy a' nemesség ugy fizessen vámot mint a' taksás; sem pedig attul, hogy a' taksás a' vármegye tisztjeinek, és az ország-gyülési követek fizetése' terhét, mellyet eddig csak maga vitt, egészen a' nemességgel megoszsza, és igy e'béli adózásának felét megnyerje: sem attul: hogy minden kerületnek taksássága, szintugy feliben, a' taksásság' feliben a' nemesség' költségén, az ország-gyülésére egygy-egy követet küldjön;* 's a' t. 'S igy számos helyen egyenesen vagy indirecte kimondod, hogy a' Nemességnek is kellene az országlási terhek egy részét vinni; — — — a' néptül ellenben nem tagadhatni meg a' képviselő-jusbani részvevést.

Nincs igazságosb mint mindenkinek az ország terhei viseléséhez járulása; 's mig csak egy rész visz terhet, a' másik nem, vagy egyik sokkal többet visz a' másiknál, vagy egy rész azon terhet, mellyet valaha jobbadán maga vitt, időforgás által segítve vagy kinszerítve, másra tolá: mindaddig nincs valódi összhangzásban, 's igy beteg, gyenge a' haza. Édes örömest kezet fogok tehát Veled: fizessünk vámot, vigyük a' házitárt, vigyük az országgyülési terheket feliben a'

taksással; de Te bird a' nemesi közönséget illy engedékekre, 's én mélyen hajtom meg magam Előtted! Lásd, illy javitásokat ugy szeretek mint Te, azonban következéseknek hiszem, 's azért nem egyenesen velök kezdem javaslatimat; hanem inkább azon okokat törekedem felállitni, mellyekbül azoknak mulhatlanul folyni kell. Rajtad csudálkozom: — — — sok esztendő lefolytában hányszor szóltál Te 's több más publice 's private ezen tárgyrul, mennyire nem fárasztátok tüdeiteket; 's milly szerencsével? — mondhatni 'rák előmenettel'; — mert jóllehet most több szó hallatik is concessiókrul privatim mint azelőtt,; azért in publico még sem haladott a' tárgy egy tapodtnyit is, "S vagy nincs idő, — 's nincs helyén, — vagy másutt kell segitni az adófizetőn; 's majd ha ex professo vétetik pertractatióba, akkor — — — — — 's a' t." igy hangzik örökön örökké a' szántóvető sorsára hozott itélet. Nem is könnyült állapotja egy mákszemmel is, sőt érezhetőleg terhesült; mert ki nem tudja, hány jobbágy marhája — az ő legnagyobb kincse — veszett oda jobb útcsinálás miatt; a' házi terhek mennyire nevekedtek, 's hányszor olvadtak el — hogy ne mondjam ellopattak — azok kezei közt, kikrül valami homályost feltenni, Isten mentsen, nem is szabad; 's ki nem érzi, hogy az országgyülési terh mind türhetlenebbül nyomja 's nyomandja az adófizető vállait? Nem legtermészetesb e azonban, hogy illy, az igazsággal tökéletesen összekötött lépésekre a' sokaságot mai értelmessége 's vagyonához képest birni általányosan lehetetlen?

Nekem, egy másokhoz képest igen felvilágosodott Uri ember csak ujabb időkben azt mondá: "inkább várok három napig Pesten, vagy jeget törve csónakozom Budára, hogysem én vámot fizessek a' hidon, habár fényes aczélbul lenne is az, 's a' t."

Itt közbevetőleg szavamat adom, hogy ezen állitást szórul szóra — 's eféle állitásokat szám nélkül — hallottam; 's ezt azért hiszem tanácsosnak előhoznom, mert Taglalatod több helyén nyilván teszed ki állitásimruli kétségedet, a' mi valóban olly embertül, ki nekem munkáját bejelentvén azt irja: *Látni fogod abból mint tisztellek, és szeretlek*, igen furcsának látszott; midőn többek közt a' 196[dik] lapon ezt olvasám: *Azt se mondta soha senki is nálunk, hogy Brunel* 's a' t. 255[dik] pedig ezt: *Senki se mondja azt, hogy egy rettentő crisistűl rettegünk*, 's a' t. Meg kell vallani ez ugyan originalis methodusa a' kritikának! Egyenesen azt állitni: "soha senki nem mondta!" Józanabb 's időhez illőbb lett volna tán igy fejezni ki Magad: "én soha nem hallottam, n e k e m soha nem mondták." Pedig nem hiszem, hogy ez könnyelmüségbül történt; mert munkád 253[dik] lapján megint igy szólsz Olvasóidhoz: *figyelemért pedig*

nagyon esedezem: mert a' ki nagy meggondolással ir valamit 's a' t. — 'S igy nekem csak bámulnom lehet e' nagy meggondolásod furcsa ivadékán, t. i. hogy azt állitod: "ezt amazt senki nem mondta", mert Magad nem hallottad 's engedj azon ajánlással visszatérnem a' tárgyhoz: hogy mindent, a' mit a' Hitelben álliték, vagy itt állitok, kész vagyok legkörülállásosabban be is bizonyitni, ha kivántatik, — a' tárgyat pedig a' lap más oldalán megint felveheted.

Nem akart hidtul vámot fizetni a' honfi; a' mi azon időben — mert egy Buda 's Pest közti hid volt akkori álmom, 'álmom' mondom, mert ezen munka végével majd kifejlendik, hogy illyesekrül nekünk még most csak álmodni szabad — igen igen elszomoritott. 'Semmibül semmi, kevésbül alig vagy csak felette lassan lehet valami, — a' nagy pedig kirekesztőleg soknak egy tárgyhoz járulása 's egyesség szülöttje' — igy kesergék magamban — 's hogy 'nevetséges vagy szánakozásra méltó olly roppant tárgy létesitésérül figyelemmel tanácskozni, mig a' nagyobb részben a' vámfizetésrüli képzelet tisztába nincs hozva'.

Azon számosoknak, kik honunkban vámfizetés ellen vannak, egy része — 's gondolom kisebb része — azért nem akar fizetni vámot, mert kellemesbnek tartja ingyen élni azzal, a' miért másoknak fizetni kell; a' nagyobb rész ellenben azért retteg a' fizetéstül, mert a' vámot a' szabadsággal összeegyeztetni semmi mód nem tudja. Már, kérdezlek, illy közönséget, mellynek ismeretei illy alacsony lépcsőn állnak még, valami nevezetesb tárgy eszközlésére egyesitni akarni, nem filius ante patrem e, 's nem hasztalan 's hiábavaló e minden gondolat 's legjózanabb javaslat? Nekem úgy látszik, hogy mindenek előtt az értelmességet tágitni és igazitni 's a' nemzetiséget terjesztni kell, 's Nagyot, Dicsőt 's Halhatatlant csak aztán vihetni végbe. Azonban nem felejthetem, nagy ok- és következés-zavarónak tartasz, 's igy meg lehet csalatkozom, ha azt hiszem — de hogy hiszem, az bizonyos: hogy kirekesztőleg valódi nemzetiségbül fejlett honszeretetünk 's minden oldalrul kicsinositott értelmességünk vonhat csak valaha — teszem például — Dunánkon hidat, és semmi egyéb; mert hála az égnek eltemeté a' keresztény vallás az egyiptomi 's római önkényt, melly Pyramisokat, Coliseumokat 's a' t. rakott, mellyeken mi olly sokszor ábrándozók nem bámulnánk annyira, ha mindig eszünkbe jutna, az azokat épitette ezernyi ezer rabszolgának mennyi temérdek könyárjaival vannak azok alkotva 's czimentezve!

Ámbár félre magyarázásodtul igen tartok, még sem akarom elmulatni ez alkalommal néhány sorban vám-körülti ideámat előadni. Ha, teszem, a' kormány országgyülésen kivül igy szólna

Commissariusi által hozzánk: "Fiaim, közösülési módotok a' mostani időkhez többé nem illik, mert társzekereitek elakadnak, sőt könnyü hintóitokon sokszor Timagatok sem mozdulhattok helybül, a' mi a' kereskedést szinte lehetetlenné teszi, életkellemiteken pedig nagy csorbát ejt; systemátokban javitás kell. A' szántóvető azonban jobb utak terhét egyedül viselni nem képes, 's igy Nektek is hű fiaim járulnotok kell az ut költségihez" 's a' t. Ha igy szólna, mondom, a' kormány, jóllehet tökéletesen átlátnám kivánata helyességét, és semmit sem szivelek kevesebbé mint a' rossz utat, még is én volnék az, ki inkább kocsim alatt fekünném árokban, mintsem vámot fizetnék; mert idegen kéz által megköttetni csak czérnával is, ketté vágja a' szabadságot, 's legyen egyszer megkezdve valami, eltünik örökre a' szüzesség bája. Az önmegkötés ellenben — bár legerősb lánczokkal is — soha sem hoz legkisebb szeplőt vagy homályt a' szabadság fényes szellemére, mert az abban áll: hogy mindenki, mások sérelme nélkül, mind azt eszközölhesse, a' mit ön akaratja javasol; 's az lenne inkább szabadságtul megfosztott, ki önmagát megkötni nem bátorkodnék. 'S ez itéletem szerint a' szabadság fővonása egyesek közt. Országlásban, azaz: olly társasági létben, mellybe sokan bátorság 's jólét miatt léptek össze, már a' többség határoz el mindent; 's áldanám a' Végzést, ha még éltemben tapasztalnom engedné, hogy megkötvén minmagunkat, annak helyén 's annak módja szerint, törvényesen határoznók el az utépitési költségekhez akármi módon járulásunkat; 's igy — bármilly paradoxnak láttassék is, hogy megkötés által nevelhetni a' szabadságot — hasonlithatlanul nagyobbitnók igazi szabadságunkat.

A' közösülési terhek félig viselésök ellen — a' mi eleinte tetemes áldozat volna, 's csak később jutalmazná meg az áldozót — a' szabadságruli bal képzeteken kivül még egy igen hatalmas gát van, t. i. 'Szegénységünk; 's ha minden egyéb, itéletem szerint szükségkép előre bocsátandó, karika előtt — ha szabad úgy magyaráznom magamat — a' közjó lánczolatját mindjárt fizetéssel akarnók kezdeni, előbb hogysem pénzünk lenne, 's bizonyosan hinnők 's tudnók is már, mi szép kamatokat hajt a' köz tárgyakra rendszeresen forditott adomány: bizony födélnél kezdenők épitményinket; mert ha valaki szorosan véve fizethetne is, nem az következik belőle, hogy őt fizetésre is birni lehessen; hanem úgy áll — legalább vélekedésem szerint — a' dolog, hogy azon közönséget, melly eddig vámot nem fizete, vagy utcsinálásban rendszerint részt nem vön, a' terh részének felvállalására csak azon feltételek alatt birhatni, ha a' nagyobb rész — mert törvényhozásban csak mindig arrul van szó — tisztán látja át az önmegkötés tökéletes összeférhetőségét a' szabadsággal, 's az ideigóráigi józan áldozatok valahai roppant

's bizonyos hasznát; ha továbbá, tehetsége is van sikerre vezető áldozatokat tenni, 's egyszersmind bizonyos is lehet, hogy a' végrehajtó hatalom egykori befolyása nem dönti ki sarkábul a' terhek elhatározását 's elosztását. 'S ime ezen három 'ha' bástya gyanánt áll az uti terhek közös viselése ellen.

Ki kell előbb vetkezni a' nagyobb résznek káros balvélekedésibül, 's olly állapotban lennie a' közönségnek, hogy magára valami terhet szivesen vehessen is — és caeteris paribus szivesebben fog terhet elfogadni a' tehetősb mint a' tehetetlen — 's azt nem csak egy darabig 's aztán immelámmal vagy félrevetve, de mindig viselhesse is; végre lehetőleg tökéletesen bizonyosokká kell lenniek a' terhvállalóknak, hogy azon eleinte önkényesen elfogadott terheknek idő 's körülállásokhoz képesti módositások soha és semmi szin alatt kezeikbül ne csikartathassanak ki, 's önkény által az egykori könnyü terh — mert kiki szabadon vevé vállaira — idővel erőszakos szakmányoztatás által türhetetlen sullyá ne váljék. Egy két nyomtatott lap, egy két ollykori ékes beszéd azonban nem fogja világra 's rendbe hozni a' szabadság 's zablátlanság közti iszonyu különbséget; vastag könyveket ellenben a' közönség nem olvas, hosszu tárgymeritő beszédek elaltatják; 's igy csak azon inger, melly valami középpontban mindennapi vizsgálat 's discussióra birhatja a' többséget, diadalmaskodhatik gyökeresen a' meg nem szünő gondolatok surlódása 's idősegitség által a' megrögzött hibás véleményeken. A' szegénységbül kilábolás nem az utak 's egyéb közösülések jobb lábra-tételének származéka, mert ez már jobb-lét következése, hanem sokkal mélyebb kutfőkbül ered, mellyeket részint alább mutatandok elő, részint valami más munkámba foglalva jobb időkben fedezendek fel. Azon bátorság végre — hogy az eleinte önkényesen átvett terh, öregbedő idomzatban ne rakassék szédülésig az egykori szabad vivők vállaira egy olly országban, mellyben egy nagy rész, ha pillanati haszna javasolja, inkább kész mindenkori 'Igenre', mint a' néhai 'Nemre', 's hol a' zsebek nagyobb számában, ha vizsgálnók, esedező-leveleket lelnénk — kis tekintetü személyes itéletem szerint olly felette csekély, hogy valóban a' némellykori feldülés vagy megakadás, stantibus rerum adjunctis, józanabbnak látszik mint a' terhviselés.

'S végre, ha mind ezen fentemlitett 'ha' megszünnék is, 's minden feltételnek tökéletes biztossággal meg is lenne felelve, ki állna jót az utak, hidak, 's a' t. józan 's czélirányos elkészitése 's fentartásárul? Valyon a' Megye tisztviselői? vagy a' szolgabiró? — ki az iskolában tanultakon 's a' házában itt ott szemébe ötlötteken kivül egyebet alig tud 's alig látott, 's rendszerint még utánajárás által sem pótolja ki ismeretinek

e részbeni hiányait; hanem a' felette fontos, de az ő ítélete szerint igen könnyü, munka elintézésére a' vármegyei hajdut küldi, ez pedig a' birákra parancsol keményen, azok továbbá az eskütteket jártatják, ezek megint a' gazdákat riasztják; mig végre minden utánalátás nélkül a' szántóvető cselédje visz néhány sajtár, véka, kosár vagy talyiga földet, vagy akármit, olly közel helyrül mint csak lehet az országutra; 's valóban bolond volna, ha czélnak megfelelőbb szert távol keresne marhája rongálásával vagy éppen vesztivel is olly utépitésre, mellyet csak maga erejével készit, 's mellyen szinte semmi egyéb praerogativája, mint sokszor vele egy-rendüek számos 's jól megterhelt szekereikkel, egy könnyü hintó előtt, mellyben egy olly valaki ül, ki az uthoz egy fillért sem adott, nyakra főre kitérni, — 's ha utban áll — — — — — 's a' t. nem akarom kimondani mit, mert remméllem, kiki elbocsátja efféle cselédit, mint Te tiszteletre méltó Barátom! ebéli nagylelkü végzésedet tudtunkra adod a' 140[ik] lapon; jóllehet igen átlátom, hogy az, ki egy ideig ütésnek volt kitéve, magasb helyre kapván, franczia példabeszéd szerint 'chacun à son tour', ütni, 's igy fojtott boszuját az emberiségen tölteni igen hajlandó. Bolond volna ellenben az is, ki illy manipulatiók hathatósságában bizván, legkisebb terhet is venne magára; mert a' józanon gondolkozó egy garast sem dob szivesen a' Dunába, hogy az ott vesszen minden jel nélkül, midőn kész — ha világosan látja adománya valahai bizonyos és tartós hasznát — ideigóráiglani legérzékenyebb áldozatokra is. — Ha pedig néhány vármegyében mind e' nehézséget meg is lehetne győzni, mi felette nagy haszna lenne annak? Nem nagyobb, mint mikor egy paralyzált testben a' kar- vagy láberekben lévő vér helybeli dörzsölés által mozgásba hozatik, midőn a' sziv azonban dobogtalan 's olly merevült mint a' jég.

Soknak kell, igen soknak, a' mi meggyőződésem szerint valódi ok, még előre hatni, mig illy következések rendesen 's tartólag folyhatnak; szintigy áll a' dolog a' házi pénztár 's országgyülési terhek részének a' nemesség által viselésében. Nagy lelküek, helyesek 's csak kis időforgás után felette hasznosak illy áldozatok; de éppen úgy, mint a' személyes, nagylelkü, helyes 's hasznos gondolat 's tett kirekesztőleg csak emberi főbül és szivbül ered; úgy a' terhek igazságosb elintézése is valódilag csak a' haza szivében kiforrott elmeharczok által eszközöltethetik.

Az országgyülési terhek viselében továbbá azon igen fontos észrevétel foglal helyt, mellyet, itéletem szerint, legnagyobb veszedelem nélkül nem tehetni félre, hogy t. i. ki áll jót, nem fog e az országgyülés in infinitum huzódni, 's ez által a' tanácskozó test azon dilemmára jutni: 'ön-

személyes dolgaik el-nem-látása 's az országgyülés hosszas ideig nyomó terhei által tán nagyobb kárt vallani, mint haszon folyhatna tanácskozásibul; vagy idő, unalom 's változékonyság által elpuhulva, végre mindenre ráállani, a' mi kivántatik.'

Meglehet sok azt fogja állitni: "magammal ellenkezem, majd kivánom a' teherrüli vizsgálatot, majd nem, 's majd akarok venni terhet nemesemberi vállaimra, majd nem" — hanem e' vádtul bizonyosan felmenekszem tökéletesen, ha idővel fenékig kimeritve adandhatom elő ebéli javaslatimat. Addig is mindazáltal két sort akarok itt felhozni; gondolkozzék felőle kiki belátó ereje szerint, mert világosb nem lehetek.

'Divergens lineák egy pontban soha nem egyesülhetnek, szintúgy divergens vizsgálatok egy központot soha nem alkotnak; a' minek pedig középpontja, 's úgy szólván, szive vagy magva nincs, nem erősb 's tartósb mint egy ékkőnélküli bolt 's a' t.'

'Ha a' magyar nemesség az ország legkisebb terhét veszi is csak magára, már a' szántóvetőhöz egy jó lépéssel közelít, 's ez dicső, helyes és hasznos; de mind addig csak úgy forgand ennek következésében az ország nagy erőmüve, mint kétkerekü kocsi, mellynek csak egy kerekét vevék magasbra. Ha leereszkedik a' parasztsághoz a' nemesség, az még nem elég; hanem magához néminemüleg fel is kell azt emelnie, 's csak igy lesz a' hon erős 's boldog, — igy lesznek egyes lakosi tehetségesek 's a' királyszék olly sziklára épitve, mellyet sem külföldi erő, sem időviszontagság nem rendithet meg.'

A' mi ezen két rendbeli okoskodásim fentebbikét illeti, arrul még ez értekezésben is leszen szó, ha nem is egyenesen bár; az alábbikat ellenben csak annyira érintendem, a' mennyire némi összhangzásban áll azon javaslatoddal "hogy minden kerületnek — — — egy egy szónoka lenne."

Már e' módban — ha a' dologban tökéletesen is — mélyen tisztelt Taglalóm, ha jól értem okoskodásid velejét — Veled egy értelmü nem vagyok, és szórul szóra azt tartom javaslatodrul, a' mit Te hánysz szememre, midőn 218-ik lapon azt mondod: *de mindennek menni kell, nem szökni*; 's a' t. Én másutt 's nem az országgyülésen kezdeném az adófizető képviselői jusainak talpkövét 's a' t. De errül is majd máskor lehetőségig kimerítve.

NEMESI FELKELÉS.

A' Taglalat 22-dik lapján ezeket olvasom: *ha pedig béhozatnék az évbeli szolgálat a' rendes katonaságnál, akkor az egyenlítésre nem kivántatnék-meg egyéb, mint az, hogy a' nemesség*

és taksásság számának idomzatja szerint, a' nemesség is a' rendes katonaságnál bizonyos ideig szolgálni tartozzék, 's a' t. 223-ik lap. *Azért hogy ellágyultak, puhultak némellyek: azt sohasem fogja megismérni, és azt a' szégyent, gyalázatot magára venni a' magyar nemesség, hogy vagy nem kész, vagy nem alkalmatos akár békében, akár háborukor fegyver-fogásra és forgatásra; igy hát a' rendes katonaság' béhozása tellyességgel semmit-se nyom a' Gróf' okoskodásában, és ki mondja ezeket? az a' ki négy katonai érdemkeresztet visel, és mágnás 's magyar mágnás*, 's a' t. 254-ik lap. *sem pedig attul, hogy mind a' birtokos, mind a' birtoktalan nemesség igasságosan kitsinálandó rend-szer szerint békekor, csupán nemesi költséggel, gyakoroltassék, háborukor pedig Királyát és Hazáját védelmezze, nem idegenkedtem*; 's a' t.

Mind ezek arra szolgálnak bizonyságul, hogy az ország-védelem sulya jobb elrendelésérül 's nagyobbitásárul sokat gondolkoztál, főkép midőn az Insurrectio tárgyárul hosszas okoskodás után munkád 237-ik lapján ezt olvasom: *Miképpen kellene és lehetne ezt az ideát hordozható ruhába öltöztetni, hogy rend legyen, és legkissebb veszedelem se következhessék belőle, az most nem ide való*. Melly utolsó sor azt hiteti 's reméllteti velem, hogy valamelly planumod kész már, 's azt a' világgal meg is fogod ismértetni.

Elmellőzvén a' 236-ik lapon lévő *kevély képtelenség* és *szük 's rövid eszüség* valóban igen szép 's barátságos kitételidet, — mellyek számos efélékkel minden kétségen tul teszik, hogy Taglalatod által minden indulatot emberi kebledben elnyomván, nem személyemet sérteni, hanem az igazságot akarád fényesebben előtüntetni, — azt bocsátom itt elő: hogy most sem időm sem akaratom a' Magyarhon véderejét itt ex asse felvenni, 's hogy ha én a' Hitelben 's mindenütt másutt is minden időben egyenesen kimondám 'nem tartom az Insurrectiót mostani időkhez sikerrel alkalmazhatónak', azt azért tevém, mert 17 esztendei katonáskodás alatt e' részben egy kevéssé több tapasztalásomnak kellene legalább lenni — nem mondom van — mint azoknak, kik messze a' puskapor szagátul csak gyakorló mustráknál vitézkedtek, vagy oda haza irkáltak firkáltak, 's a' dolog velejérül csak úgy tanácskoznak 's tanácskozhatnak mint theoreticusok.

Kicsinositott vagy csinosodásnak induló keresztény országokban, ha a' dolog legmélyebb velejét fejtjük ki, de jure az egyesült Nemzet Fejdelemtül lefelé az Ur, ki hadakat tart 's fizet, a' katona pedig a' Nemzet szolgája, ki éjjel 's nappal, télen 's nyáron, vizen és szárazon védi Urát a' Nemzetet; de Magyarországban, melly tagadhatlanul hathatósan indul a' csinosodásnak, de facto a' Nemzet még semmi és szolga, a' Nemesség ellenben szinte minden és Ur; 's igy personalis insur-

rectio mindaddig, mig a' Nemzet nem lesz Valami 's a' Nemesség meg nem szünik lenni szinte Minden, egy olly anomalia, mellybül hideg vérü, sőt mathesisi számitás szerint, semmi egyéb nem következhetik: mint ha az ország minden más felekezeti közt is az ur szolgává 's a' szolga urrá válna.

Lenne alkotmányunk a' természet 's igazsággal egybehangzóbb sarkalatu — a' minthogy teljesen meg vagyok győződve, idővel, ha szivünk sugalásit 's eszünk tanácsit követendjük, fel is fog lépni az egyesült nemzet fényesb állásra, vagy a' privilegiált rend levonatni a' nép sorába, — ha makacson akarunk homlokkal állni ellent az idők szellemének, melly nem különben mint viz, vagy egyéb megmozdult test, a' természetnek csak egy törvényét követi, 's mind addig ellenállhatlanul dönt le maga előtt mindent, mig tökéletesb egyensulyba helyezkedik; — lenne alkotmányunk már ott, hová azt bölcseségünk emelendi, vagy esztelenségünk dülni hagyandja, akkor a' személyes felkelés rendkivüli esetekben igen maga helyén lenne; mert a' törvény egyenlően kedvezne, 's egyformán sujtaná a' Nagyot és Kicsit, 's a' nemzeti Nagyságban minden oligarchiai fenség elolvadna.

Napoleon a' puskapor feltalálása után legelső hozott egészen uj háborui methodust divatba, mellyet itéletem szerint systemának nem nevezhetni, mert felhevült szabadsági 's halhatatlansági részegségre, a' mi egykor még is csak kipárolog, 's úgy szólván a' nemzet 's frigyesek vérére, a' mi előbb utóbb kifogy, vala állitva; melly methodus azonban a' nemzetek védő 's megtámadó terheik sulyát olly nehézzé tevé, hogy az a' meg nem szünő kótyavetye következésében 'kinek van több ágyúja, kinek nagyobb hada 's a' t. végkép türhetetlenné vált, 's komolyabb vizsgálatokra nyujtott alkalmat, a' mik azon igazságokat hozák világra: — 'hogy a' nagy szám, habár tudatlan is, csak ügyesen vezettessék, csatákat nyer, de egyszersmind megemészti a' hon minden áldásit, 's igy a' hazának tán több kárt okoz, mint a' mennyinek gátot von; midőn azonban maga helyét tökéletesen betöltő rendes bajnok szám, még bizonyosabban vi ki diadalmakat, 's a' hazát idomzatos mennyiségével nem gázolja el'. — A' nemzetek a' hon védelmét előbb utóbb illy seregekre bizandják, hanem illyesek valódi ereje a' tactica 's háborui erőmüvek legnagyobb kimüveltségében gyökerezhet csak; erre pedig mély tudomány kell, ehez mindigi egybenlét és szinte egész élet. — Nem vádolom én a' nemességet általányosan, 's ha szavaimat nem facsarod el, nem is mutathatod meg sehol is, hogy azt valaha általányosan vádolám; hanem azt mondtam, hogy a' mostani idők szelleméhez a' nemesi felkelés nem ér semmit; 's azt mindig is mondandom, mig valaki, a' helyett hogy 'kevély képtelenséget 's rövid eszüséget hány szememre, okoskodási suly által meg nem győz ellenkezőrül. Jó volt a'

balta, fokos, buzogány, mig a' szomszédnak is csak az volt fegyvere, 's most is tán jó lenne, ha valami közelíthetlen szigeten laknánk; de hazánk nemcsak nem megszállhatlan sziget, hanem nagy részint olly térség, mellyen, úgy szólván, nincs ok, a' megszalasztott félnek addig nem futni mig lelke győzi. Illy hazában még sürgetőbb mint hegyek közt — mellyek a' vad függetlenség valódi hazái, — a' szomszédok támadó- 's védelemmódjával nem csak egyenlő fokon állni; hanem azokat mindenben meg is előzni. Illy készüléshez pedig nem esztendők, hanem élethosszak kivántatnak; mert a' valódi katonai hivatal nem alapul szemfényvesztéseken, mellyek egy parádéra, gyakorlásra 's mustrára tán elégségesek; hanem azon tudományokon, mellyek egy háboru szerencsés elintézésére szükségesek; 's nem kevesebbé szövevényes mint minden egyéb mesterség, 's abban is szintúgy mint mindenütt, messze marad a' dilettant azok mögött, kik mesterségöket professio gyanánt üzik.

Ezek felett én legalább nem képzelhetek magamnak egy olly hadat, melly nem az országot rontó száma, hanem tacticai értelmessége által lenne sérelmes, mindenkori egybenlét 's legnagyobb fenyiték nélkül. A' nemességet pedig mindig együtt 's kemény fenyiték alatt gondolni, ha szegénységünket 's antiliberalis alkotmányunkat tekintjük, egyenesen kimondva, képtelenségnek tartom.

'S most az Insurrectiórul csak ennyit! A' mi bár igen csekély — mert mint mondám, 'a' honvédelem erejét itt ex asse felvenni nem akarom — még is elég, úgy hiszem megmutatni azt, hogy e' tárgyrul, ha nem helyesen is — a' mit csak az idő határozand el — de minden esetre egy keveset gondolkoztam; 's hogy igy azon atyai dorgálásodat tán nem érdemlém, mellyet nagy meggondolással irt munkád 236-dik lapján igy fejezél ki: *A' helyett hát hogy a' Gróf hipokrisissel vádolja hazafiait, sokkal jobban tselekedněk: ha mélyebb bölcsességgel országunk' körül-állásaihoz szabott Hazája constitutiója fundamentomainak megvizsgálását gondolkozásainak tárgyává tenné;* 's tán józanabb lett volna, szememre nem hányni azt: 'hogy magnás magyar magnás létemre tudtam illyeseket mondani, mert bizony lesznek sokan — kivált ha a' tentásokat kivesszük — kik viszont azt fogják kiáltni: "miként irhat egy magnás, egy magyar magnás olly nagy önhittséggel 's bizottsággal ollyasrul, a' mirül ön-tapasztalása, 's igy tökéletes ismérete nincsen 's nem is lehet; 's miért iparkodik elégséges tudomány nélkül megerősitni az e' részben uralkodó bal hiedelmeket, a' helyett, hogy kötelessége szerint, mint magnás 's magyar magnás, inkább törekednie kellene a' vak sokaság éretlen képzeletit felvilágositni, 's a' dolog valódi fekvését kimutatni 's a' t."

ROBOT 'S TIZED 's a' t.

Munkád 106-dik lapján ez van: *Meglévén egyszer minden történhető devalvátiók ellen a' kezesség és bátorság, a' hol megválthatja tartozásait a' taksás, váltsa-meg ezután egygyezés szerint, és a' földes-ur ezen felváltásnak ne szegezhesse magát ellene* 's a' t. 'S illyféle sor több lévén könyvedben, azt kell hinnem, hogy Te sem vagy magasztalója a' Robotnak, Dézmának, Hosszufuvarnak, sem kedvelője a' Dézma-vajnak, tojásnak, csibének, kappannak 's a' t. Felebbi állitásod vélekedésemmel azon két észrevételen kivül, mellyet mindjárt előadok, tökéletesen egybehangzó. — 1-ször ha addig várunk, mig minden történhető devalvatiók ellen a' kezesség 's bátorság tökéletes lesz, akkor soha semmi egyezésre lépni nem fogunk; mert a' pénz, úgy mint minden e' tágos világon a' legőszebb tapasztalás szerint iszonyu 's előre nem látható phasisok alá van vetve. — 2-szor szinte minden határban más meg más körülállások fordulván elő, egy kaptára nem húzhatni a' külön külön eseteket; 's igy természeti törvény ellen lenne a' földesurat akármi által arra kinszeritni, hogy a' robot 's tized-váltásnak ne szegezhesse magát ellene.

Taglalatodban semmi többször nem fordul elő 's annyi lapot nem foglal, mint illyetén okoskodásid "h o g y k á r p ó t l á s n é l k ü l a' D é z m á t, R o b o t o t 's a' t. e l t ö r l e n i l e g n a g y o b b i g a z t a l a n s á g l e n n e", úgy annyira, hogy ezen két szó k á r p ó t l á s — mert mulatságbul más által megolvastatám — 26-szornál többször fordul elő munkádban. Én erre csak azt mondom: 'tökéletesen egyetértek Veled, hogy kárpótlás nélkül a' Dézmát, Robotot 's a' t. eltörleni legnagyobb — 's hozzá teszem — szinte mennyekbe kiáltó igaztalanság lenne'; mert mindenkinek, királytul koldusig, Végzés által nyert sajátját szentnek tartom, 's úgy szólván rablásnak itélném, ha egy szabad magyar birtokos, kinek — mint sokat tudok — szinte semmi egyebe nincs Dézmán, Roboton 's a' t. kivül, mindenibül kivetkeztetnék.

Hanem azon kell bámulnom: Te, kedves Földim, esztendeid, hideg véred, mint mondod, 's nagy meggondolásod mellett, megczáfolásomra mikép fárasztható eszedet annyira, 's ellenem mikép forralhatál annyi 'eczetet'; ellenem, ki sehol nem mondta, hogy kárpótlás nélkül el kell engedni dézmát, robotot 's a' t. — Montesquieu azt állitja: "La manière ordinaire est de critiquer sur ce que l'on écrit, ici le critique s'évapore sur ce que l'on n'écrit pas" — 's valóban mindig előttem volt e' néhány sor, midőn mind azon ellentemi keserűségidet olvasni voltam kénytelen, mellyeket, hibás hiedelmekre állitván, rám halmozál.

'S igy szoktad Te keresni az igazságot? Éppen Neked kelle supponálni azt, a' mit kimondani szükségtelennek itéltem! — mert valóban nem hittem valakinek olly nagy vakságában, hogy a' Hitelt olvasván, mellyben mindenféle szavakkal annyiszor mondom: 'inkább többet munkáljon a' szántóvető mint eddig, de sorsa is szebb 's bátorságosb legyen 's a' t. valaki azt tehetné fel, hogy én, csak gyanúlag is, a' sors által a' szántóvető vállaira rótt terheket más olly nagy kárával önkényesen le akarnám venni!

Nem hiszem lehessen valaki olly esztelen, hogy 'éppen azon időben mást irjon 's mást müveljen' és igy reméllem, felőlem sem fog senki gyanitni olly esztelenséget — arra pedig szavamat adhatom, 's illyesek a' velek járó nagy nyilványosság miatt titokban úgy sem maradhatnak — hogy jóval még a' Hitel megjelente előtt, Nagy-Czenk nevü, Soprony vármegyei mezővárosom lakosival a' dézma, robot 's a' t. megváltásárul tanácskoztam; de még eddig sem végeztem semmit, mert ámbár én is, ők is tisztán átlátják a' megváltás nagy hasznát, 's igy igen közelitünk az elhatározáshoz; még sem tudtunk eddig a' principium alkalmaztatásán megegyezni, a' mi csekély idő alatt olly kötésben, melly örökre kötelez, hirtelen, 's mint előbb mondám, általányos rendszabások szerint nem is mehet végbe. 'S igy midőn szelességgel vádolsz, az sül végre ki: hogy Te mentél tovább mint én, mert Te a' birtokost robot 's tized váltásra még kinszeritni is akarod, midőn én tanácsosbnak tartom az egyezést szabadon hagyni a' részeknek.

Egyébiránt úgy látszik, mind azon szurdalások 's bökdözések, mellyekkel sértegetsz, soha világra nem jöttek 's valóban a' közönségnek hasznosb értekezéseket készithettünk volna, — mellyekben több okoskodás 's kevésb személyeskedés fordulna elő — ha azon egyszerü gondolat jő vala eszedbe, — — mert Magad is igy szólsz 118^{dik} lap: *a' Szerző pedig sehol se mondja: hogy helyt kell adni a' kár-pótlásnak*, 's a' t. — mondom azon 4 hónap alatt, mellyet a' Hitel megjelente után Te 's én is Pesten töltének, csak egyszer ötlött volna eszedbe azon egyszerü gondolat — mert azt mondod: "csupán a' világosságot akarád keresni" — igy szólni hozzám: "A' Hitelben nem emlitesz semmi kárpótlást a' dézmáért, robotért 's a' t.; Te is földesur vagy mint én, hogy érted azt? 's a' t.' 'S elszéledtek volna minden kétségid. Te azonban tán sejditlen — mert nincs ollyas kor, melly tökéletesen ment volna néhai balgatagságtul — jobb világ feltalálása végett engem kerültél, a' sötétet kereséd 's hazafitársodat, ki Veled egy értelemben volt, gázoltad. De hagyján, azért jó barátok maradunk, reméllem. — — —

HITEL.

Igyekeznél megmutatni, mondod a' 93-dik lapon, *hogy mostani helyhezetünkben elég lenne, a' codex cambio-mercantilist csupán-csak a' városokra, és azoknak fundusaikra alkalmaztatni*. Erre csak azt mondhatom: igyekezzél, törekedjél tehát 's mutasd meg. Én más vélekedésben vagyok — — — de arrul, mikép kellene a' hitelt Magyarországban lábra állítni, melly, bár ki mit ábrándoz is, nem áll jó helyen, azt sem Hitel czimü munkámban nem adtam, sem e' mostaniban nem adandom elő; de szükségesnek tartom mindenek előtt azt megmutatni, hogy általányosan a' jobb hiteli rendelkezés legsürgetőbb tennivalóinkhoz tartozik; még pedig ezen igen egyszerű 's világos igazságnak megismerésétül is ugyan távul vagyunk; a' mirül nem kételkedhetni, midőn azt kell tapasztalnunk: hogy még olly tudós emberek is mint Te, drága Barátom, e' részben olly igen elfacsart képzeletekkel birnak, 's azokkal antifinanciai talentumu honfiainkat meg nem szünő szorgalommal a' józan utbul félre vezetni iparkodnak.

A' Gróf tekintetei ugyan nagyobb szabásuak és vitézebb lelküek a' hitelre nézve; de sem oly sok oldaluak, sem pedig oly bátorságosok, mint az én sokkal szegényebb, és vigyázósággal tellyesebb, 's a' mellett még is, bár valamivel lassabban is a' nemzeti szorgalmat elömozdító pénz-hitelbeli javallataim; ezt olvasom a' 144-dik lapon. De én, mint mondom, egy szót se szóltam sem principiumim kifejtésérül, sem azok alkalmaztatásárul a' Hitelben, a' mit a' legfelszinesb Olvasó is észrevehete, 's igy Te is mint Taglalóm észrevehettél volna; 's ennek következésében tán nem hasonlitád vala össze állitásidat nemállitásimmal. A' mi pedig nagy szerénységü Tendicséretidet illeti, hogy javalatid sok oldaluak, igen bátorságosak 's vigyázósággal teljesek, arrul itéljen az illető biróság — a' kereskedőség t. i. 's külföld, mellyeket az egész Taglalatra 's legfőkép a' 14-dik 's 66-dik lapokra utasitok, hol ezek állnak: *ugy megbír Nagy-Britannia egygy oly' pénzhitelbeli rendszert, melly a' mint a' sok bankerottok elárulják, inkább hypothesisen mint hypothekán alapúl* — és: *Már most azt kérdem, hol fenekül inkább hypothesisen a' hitel? ott é, hol száz ezer font sterlingü fundus után, milliomokkal lehet kereskedni, bukni, buktatni, és igy megcsalattatni is, csalni is; és a' hol annyi adósok csalnak, és annyi hitelezők csalattatnak meg? vagy nálunk? hol a' hitel a' Szerző szerint Mongolfier' repke-golyójához hasonló?* Ezek szerint — midőn közbevetőleg, viszont Tőled azt tudakozom, valyon hol mondtam, hogy Britanniának hitele jó, 's annál nem lehet jobb? — Te drága Barátom, a' mi hitelbeli állapotunkat jobbnak hirdeted mint az Angolokét; a' mi által, nem hiszem,

nagyot használtál hazánknak, mert a' competens birák külföldön szánakozó mosolygással olvasandják e' pénzügy-körülti tudatlanság nevetséges ivadékát, 's még kevesebbé kivánandnak velünk valami pénzbeli szerződésbe vagy összeköttetésbe jőni, mint eddig; a' honi foglyok ellenben még jobban felfuvalkodnak régi rendetlenségőkben, midőn mások, kik tán nem irnak olly jó verseket mint Te, de minden esetre jobb 's rendesb gazdák mint Te, igy fohászkodnak fel: "mi ismértetendi végre a' Magyarhon nagy lelkü lakosit azon tudományokkal meg, mellyek őket minden bizonnyal csudálatos magasságu lépcsőkre emelendnék? Mi? Eszök e. — vagy a' kénytelenség?"

Minek hozod elő a' 49^{dik} laptul az 54^{kig} pénzdolgaink régtül maiglani kifejlését olly körülállásosan, olly hosszasan? Nem ügyel arra senki, a' ki pénzt kölcsönadni akar, hanem azt fontolja, milly lábon áll a' hitel most! 's hogy az *jó lábon nem áll*, vagy pedig *rossz hirben van*, arrul nem kételkedhetni, hanem a' corpus jurist, de a' factumokat tekintjük.

Külföldön sokszor annyira felhalmosul a' pénz — mert a' legnagyobb negotiátiókat levelek által viszik — hogy jó hypothekára $3-4^{ért}$ $100^{tól}$ legnagyobb sommákat ajánlanak. Már ha nálunk jó hitelrend volna — midőn mi sokszor $5^{öt}$, 6^{ot} is adnánk szivesen $100^{tól}$, — azt hiszed: hogy az éjjel nappal szorgalmasan fáradozó külföldi nem adná inkább nekünk nagyobb nyereségre pénzét, mint másnak kisebbre? Nézd Barátom, magam ismérek sok pénzes idegent, ki édes örömest hozná ide milliomit, csak hitelünk volna, de tenni nem meri, 's inkább kevésb nyereséggel mások kezire bizza.

Hallom erre számosak egyszerre kiáltását: "Mert nem isméri törvényinket, és azokat neki explicálni kellett volna — — — 's a' t." Explicáltam eleget, adhatom szavamat, 's fel is nyitottam 's citáltam unalomig, a' mennyire tudtam, vastag könyvünket, de kész volt erre a' felelet, mellyet megczáfolni én legalább nem tudtam, 's az igen kellemetlenül illy módon hangzott: "Ne fárassza drága Uram becses tüdőjét, nem nézek én *latán* törvényeire, 's mi foglaltatik nagy könyvében — becsület, tisztelet annak — hanem én az effectust tekintem csak, az effectusok pedig az Ur hazájában lassuak 's bizonytalanok, 's igy inkább olly helyre adom pénzemet, ámbár sajnosan — mert igen szeretnék szolgálni az Urnak, ha volna hitele — hol sok évi tapasztalás után az effectusok szaporábbak 's bizonyosbak. Lássa Uram, annyi becsületes hitelező játszatott már ki Magyarországban, hogy mi nem szeretünk vele pénzbeli összeköttetésben lenni 's a' t." Még tovább akartam capacitálni: 'És azért, mert néhány csalárd ember 's rossz fizető, ki mindenütt van, szavát szegé 's for-

télyoskodott, azért az Ur szinte az egész ország hitelét rossznak véli? gondolja meg, hány becsületes fizető van? 's a' t.' De megint kész volt a' válasz: "Hiszek az Ur becsületes lelkében, 's kivált azért, mert annyira bizik az emberekben, hanem annál kevésb bátorságot lelek törvényeiben, mellyek, úgy látszik — a' siker tanúsága szerint — nincsenek alkotva csalárd 's rossz emberek zablázására, hanem inkább azok legyezésére; holott a' törvények általányosan nem szentek hanem igaztalanságra hajlandó bűnösök miatt vannak alkotva." Ezután hallgatnom kelle, mert világosan láttam, hogy a' pénzes nemcsak hiteli álladalmunk, de még a' törvény philosophiáját is egy pár szóval tökéletesen kimerité. Milly szomorú érzelmekre kelle azonban fakadnom, midőn nem voltam többé képes tagadni azt, hogy a' nagy közönséghez irányozva a' csalárdok 's rendetleneknek csak igen kis száma, mellyet a' törvény sem olly szaporán sem olly keményen nem sujt, mint kellene, egész országunkat legrosszabb szagba hozza, 's legrútabb szinekkel festi; — — — 's igy néhány büntetést érdemlő csalfának tüstënti 's kemény nembüntetése miatt, a' valóban jobb hitelt érdemlő ártatlan közönségnek kell bünhödni.

Alig van Magyarországban vidék, kiveszem az igen hegyeseket, hol mostani álladalmunkban, t. i. csekély belső consumtiónk, megszoritott kereskedésünk 's a' t. közt, ne hozna még is 100 esztendei 6, 8, sőt 10^et, ha józanon lenne instruálva. Csekély somma nem tünik szembe, 's magában kevés erő sem, azért ezt még világosabban igy mondom: 'nem hiszem, hogy volna mint folyó esztendőnk áll, vidék Magyarországban, hol 100 ezer pengő forint józanon forditva gazdasági javitásokra, 6, 8, sőt 10 ezer pengő forint tiszta esztendei kamatot ne gyümölcsözne, ha már egyszer — 's ezt nem kell feledni — a' felállitott vagy javitott tárgy valódi forgásban lenne. Bizonyos vagyok arrul továbbá, hogy gazdaságunk jobb elintézésére, vagy pénz állapotunk bátorságosb 's könnyebbé tételére szükséges milliomok, mellyeknek legnagyobb hijával vagyunk, 3, 4 legfelebb 5^tel 100^ival hazánkba gördülnének egy fillérig, ha jó rendelkezésü hitelünk lenne. 'S ezen két előzménybül azt vonom ki: hogy azon iró vagy szónok, ki egy részrül szegénységünk okát másokra mint magunkra tolni akarja, más részrül ellenben mai pénzbeli rendszerünket palástolja 's jónak hirdeti, vagy azt hibás elvekre állitni törekedik: ha sikeresen fáradna, az országnak ki nem számitható kárt okozna, mellyet kipótolni vagy helyre hozni halandó nem volna képes; mert ő a' közönséget, melly mindig hajlandóbb másban keresni a' hibát mint magában, még jobban elaltatná régi apathiájában, 's elégtelen régi rendszeréhez még makacsabbul ragaszkodni ösztönzené, minél fogva ő mind

azon nagy sommákat, mellyeket jó rendelkezés okvetetlenül varázsolna közénk, honábul kirekesztené, 's igy annak előmenetelét 's virágzását olly hatalommal gátolná, a' mennyi jó-ellenti gát emberi agyvelőbül csak forrhat. Ezeket lelkedre kötvén kérdezlek, mikép felelsz Te majd egykor mind azon antipracticai okoskodásidért, mellyek burjány-magvát hazafiaid közé hintegetéd? Hidd el 'nincs nagyobb vétek, mint másokat oktatni akarni ahoz megkivántató tudomány nélkül.' Azonban nem csak reméllem, hanem positive tudom, nem fogsz fáradni sikerrel pénzbeli hiányos systemáid elfogadtatások végett, mert minden tiszteletünk 's egyéb mély tudományid mellett — 's ne vedd rossz néven, hanem egyenesen ki kell mondanom — senki e' tágos hazában jó 's rendes financiernek Téged nem tart, 's valóban rendetlenül vitt, Ten, idomzólag kis körü dolgaidnál fogva itélve, nem is hihető, hogy az ország legszövevényesb tárgyát, t. i. a' pénzbelit practice jól tudnád elintézni. Proselytád tehát csak kevés leend, a' min, ha hideg vérrel meggondolod, Magad is fogsz örvendeni, mert jó szivű 's emberséges ember létedre ebéli kis hiuságodat tudom azon nemesb ok miatt könnyen elnyomandod 'hogyha nem is használtál, legalább nem ártottál.'

Taglalatodban nekem több igen jó tanácsot adsz t. i. hogy alkotmányunkat jobban tanuljam ki, deák classicusokat olvassak, 's több eféle, — mellyekért szives köszönetemet jelentem, noha nem tudom ezen atyai tanácsokhoz hitel dolgában mikép jutok; mert valóban úgy hiszem — legalább csekély individualis itéletem szerint — 'azon latán Classicusok munkájiban, mellyeket citálgatsz, 's egyesült törvénykönyvinkben nincs egy javalat is, mellyet pénz- 's hitelbeli dolgaink jobb elrendelésére mai időben valódi sikerrel használhatnánk; hanem tanácsidat azért köszönöm, mert jó szándékbul fakadtak. Legyen azonban nekem is szinte 40 esztendős koromra szabad Neked mint Földimnek egy kis viszontanácsot adnom, melly nem egyébbül áll: 'hagyd oda pillanatig, ha lehet, fényes képzeletid bájhazáját, 's tekintsd gazdaságbeli fáradozásid csekély sikerét, pénzbeli helyzeted naprul napra szükebbülését, sajátod rendetlenségét, üres ládáidat 's három nagy reményü fiaidat, kik, mivel emberek, nem élhetnek levegőbül.' 'S im ez minden tanácsom, mellyet, ha jószivüséggel elfogadsz, mind Magadnak 's Tiéidnek, mind nekünk igen nagy hasznot szerzendesz; mert Musák közt igazi elemedben maradván, még olly költői remek munkákkal fogod megajándékozhatni a' hazát, mellyek arra diszt 's fényt hozandnak; földi dolgaid vitelét pedig alacsonyabb reptüekre hagyván, azokban jobban boldogulandasz; mig mi inkább a' földhöz bilincseltek a' gyarló emberi szükségeket jobban érezvén 's igy jobban ismervén mint Te, nagyobb hitelen 's honunk abbul

folyó virágzásán fogunk iparkodni, 's mind ezekkel hazánkat felruházni. Maradjon kiki abban, a' mihez legtöbb tulajdona! Te nyujts nekünk lelki eledelt, mert nyilványos, erre vagy meghiva; mig én, velem hasonlókkal, törekedni fogunk 'honunk lehető legtöbb lakosinak teli legyen gyomra, zsebe,' mert úgy látszik, ez mi kötelességünk. Sziveink táplálékát pedig várjuk hazánk felemelkedését nemes lelkökben hordozó azon Hölgyeinktül, kiknek Hitelemet szentelém, 's kik olly mélyen érzik honunk hátramaradtát mint szenvedelemmel ohajtják annak előmentét! Már illyesek sokan vannak e, nem tudom; de reméllem.

Nem akarlak sokkal dicsőbb pályádon hátráltatni; de Te se állj gát gyanánt enyimen. Szivesen megvallom: verset irni nem tudok, 's igy másokra hagyom, mert inkább pénz, vagyon 's több eféle körül forga eszem, a' mi nem olly nagy dicsőség, hogy azzal kérkedni lehetne,' 's igy c s a k m e g v a l l o m 's azt hiszem is, abeli kis tudományim 's tapasztalásimat irigyleni Te, Minerva felkentje! nem fogod, 's éppen olly gyenge mint Richelieu nem leendesz, ki mindig annak akart tartatni a' mi nem volt, 's igy jó poeta névért, mellyet nem érdemle, szivesen elállott volna jobban megérdemlett vagy legalább rá halmazott financiai ügyessége hirétül.

'S ha nem ismernélek személyed 's ahoz kapcsolt anekdotáid után, mennyire van igazam Rólad, tisztelt Barátom, csak igen felszines hitel 's pénzbeli ismereteket feltenni, azt természet szerint a' competens Olvasóra bizom, ki, tudom, jó izün elnevetendi magát Taglalatod néhány helyein, de kivált 192-dik lapján, hol ez van: *Emez vagy amaz nagy és gazdag urnak felmond a' hitelező* 100000 *forintot. A' helyett, hogy maga a' nagy ur irjon neki egy becsületes levelet, és mondja: hogy a' mostani körül-állásokban a' legtehetősebb urnak is nehéz egyszerre annyit lefizetni, hanem hogy küld neki vagy* 20 *ezeret, megigérvén, egy vagy más-fél esztendő alatt, a' többit részenkint; — nem felel neki semmit, vagy csak igen hidegen, és azt is csupán fiskalisa vagy direktora által* s' a' t. Már az, ki hitelünk feneketlenségét többek közt illy procedurára állitja, kérdem, jól teszi e, ha a' hitelpályát tapodja 's azt illustrálni akarja?

Nem mondom egyébiránt Taglalatodban sok jó 's kivált mulatságos ne volna a' hitel tárgyárul; de azt bátorkodom jelenteni, hogy azon sok jó nem egyéb mint hibás elvekre rakott állitmány.

Te arrul vagy meggyőződve: szorosb hitelt eleinte csak kereskedőkre 's a' t. kellene terjesztetni, 's ezt hivod "s o k o l d a l u s á g n a k, b á t o r s á g n a k, v i g y á z ó s á g n a k" mert előmenetelünk 's gyarapodásunk legelső lépesőjét bel 's küll kereskedésben helyzed; igy olvasom legalább 20-dik lap: *ha a' belső és külső kereskedés' javaival élhetne mindenütt az országban*

a' taksás, árendát fizethetne a' bírt földért, és könnyen győzné mindenütt a' köz-adót; — 24-dik lap: *ott pedig nincs, és nem lehet nagy szorgalom, hol a' belső és külső kereskedés olly állapotban van, mint Magyarországban.* 's 43-dik lap: *Már mi ád 'ismét rugót ennek az igyekezetnek, melly a' munkás emberrel szükségeinél fogva többet termesztet mint szükségei, és a' mi megint uj szükségeket ébreszt benne, tehetőségét azoknak megszerezhetésére nevelvén? a' kereskedés.* 'S im ezen hiedelmed annak oka, hogy egy szép okoskodást halmozasz a' másikra, a' nélkül hogy alapjok 's fenekök lenne.

Kereskedésre akarod állitni a' nagyobb szorgalmat? De felejted, vagy hogy határzottabban mondjam 'nem tudod' szinte semmink sincs kereskedésre.

Látom most, milly nagyon mereszted rám szemeid! Te engem rossz számlálónak hirdetsz, 's a' Taglalatban két vagy három helyen, hamisan is citálsz, a' mit egyébiránt csak tollcsuszásnak vagy bicczenésnek veszek; de én viszont Téged tartlak rossz számlálónak — — — mert mint látszik, minden idomzaton tul becsülöd honunk javait, a' mi néhány könnyen felfuvalkodó honfoglyainkra legveszedelmesb méreg, mert őket ketté pattanás veszedelmébe hozza. 209-dik lapodon azt mondod: *de nem az-az oka, hogy kevesebb vagy roszabb a' magyargabona az orosznál, a' miért nem vitetik-ki annyi gabona országunkból, a' mennyi kivitethetnék. Á' mi ép borunk, jobb és olcsóbb is mint a' francziáé, és igy nem a' termesztés csekélysége oka a' ki nem vihetésnek.*

Ez állitásodnál károsbat egész Taglalatodban nem mondottál, mivel megint a' régi rozsdás helyzetekbe fogsz néhányt visszarántani, kik már kételkedni kezdének, 's a' tárgyon józan változást tenni képesek is lennének; 's igy a' soha meg nem ismerés 's örök illusio következésében, mellyet úgy szólván inoculálsz, a' gabona- 's borkereskedésnek többet ártottál, mint legnagyobb 's magasb vámok árthatnának.

Hogy boraink jók lehetnének arrul nincs szó, hanem hogy jobbak lehetnének e a' Francziákénál, az más kérdés, mellyet most senki a' világon nem dönthet el. A' bor jóságát annak tartóssága, egy helyrül másra kárnélküli szállíthatása 's a' nagy és fizető szám izlete határozza el. De még efelett is vannak bizonyos törvények, mellyeket némi tekintetbe venni érdemes: t. i. 'a' szőlőhegy vagy kert éghajlata 's fekvése, föld vegyülete 's mibenléte t. i. melylyen a' szőlő áll, a' tőke fajtája 's neme, a' tőkéveli bánás- és szüretelésmód, kádárság, pinczemesterség.' Már ez milly állapotban van Francziaországban 's nálunk? A' helyzet, föld nem igen különböző: Hegyaljai, Budai, Somlai, Badacsonyi fekvés helyes — de ne gondoljuk

a' Bordeauxi, Burgundi, Côte- Roti-i 's a' t. fekvést 's éghajlatot kevesebbé helyesnek; jő most a' tőke faja 's neme; már e' részben úgy áll a' franczia szőlő miénkhez mint tiz egyhez. Midőn ők a' legnemesb szőlőfajokat, mellyek csak föld-kerekünkön vannak, hazájokba viszik 's megnemesitik, az alávalókat pedig elhányják, mi a' legnemesb fajtájukat szinte még név szerint sem ismérjük, azon jobb féléket pedig, mellyeket birunk, nem olly gonddal szaporitjuk, mint kellene; sőt sok helyen alábbvalókért, mert ezek több nedvet adnak, kiküszöböljük. A' szőlőkerti vagy hegyi munka — az egész bortárgy hosszu lánczolatjában — azon egyedüli ág, mellyben noha korántsem olly tökéletesen mint Francziaországban, még is türhető lépcsőn áll a' honi értelem; de mi haszna? a' szüretelés hiányos módja, kádárság 's pinczemesterség körülti szivreható tudatlanság mindent elront, a' mit a' kevert 's nem legnemesb szőlőtőken napesti gond, fáradság 's úgy szólván, véres veriték valamennyire javitni képes volt!

'S ha ezek után, mellyek úgy állnak, mint mondom, — a' mi éppen nem sajnos, mert csak tőlünk függ a' javitás — sokkal jobbak a' francz borok, azaz tartósbak, szállithatóbbak, 's a' világnak jobban tetszenek mint a' mieink, ugyan nagy csuda e? Én igen igen természetesnek tartom, sőt ama nagy csudán bámulok inkább, hogy magyar boraink, minekutána, úgy szólván, mindent elkövetének 's követünk elrontásokra, még is olly jók, mint a' millyenek; a' mi arra szolgál legnagyobb bizonyságul: milly rendkivül jó boraink lehetnének, ha megismérni akarnók rossz bánásmódunkat, 's magunkon erőt vevén, a' tárgyon fordulást tennénk,'s mindezekre gyökeres javitást hoznánk divatba.

De mit ér minden fáradozás, ha a' nemzeti hiuságokat kecsegtetőleg olly nagy érdemü férfiak állnak elő mint Te, 's azt mondják: "A' mi ép borunk jobb 's olcsóbb mint a' franciáé." Illyesnek milly sikere van? Az elbizott falusi gazda, a' helyett hogy jobbat tanulna, Gróf Desewffy Jósef egészségére iszik, 's igy harsog az egekbe: "Igaza van a' nagy hazafinak, jobb a' mi borunk a' francziánál, de vám miatt kivinni lehetetlen." 's a' szorgalom félszázadra visszahökken! — Valóban nem illy szolgálatokat vár a' haza egy utazott 's tudós magyar Magnástul — — — nem hogy magának egy kis hirt 's nevet szerezni akarván, tömjénezze a' tudatlanságot 's restséget, hanem hogy a' dolgokat valódi mibenlétökben világositsa fel, vagy ha azt nem teheti, hallgasson.

Nem akarok bortárgyi 's kereskedési fejtegetéseket itt még mélyebb fontolatra vetni — ámbár minden datumokkal megerősitett sajnos elbeszélésekkel foliantokat tudnék tölteni, azonban néhány közelebbi török utamban e' tárgy felül nyert

tapasztalásimat most röviden előadni nem tartom hasztalannak. Fel fogja tán becsületes egyenes szólásmódom, ha keserün hangzik is, nagyobb szorgalom 's tudományra ébresztni azokat, kiket Te, jól meg nem gondolt tömjénezgetésid által régi előitéletik közt altattál el, 's a' hibát, melly csak magokban van, általok másutt keresteted.

Konstantinápolban vagy 10 év előtt egy pénzes idegen Ur telepedék le, 's fényes háztartására szükséges borokat részint Franczia részint Magyarországbul rendele. Megérkezett 3—4 hónap alatt Francziaországbul a' szállitás. Nagy ládákba voltak rakva a' palaczkok. Egy sem törött; mind egyenlő, jól levonva, jól bedugva — — — 's egy sem romlott, mind tiszta, kellemes. Az urra, mint háznépire ez jó benyomást tön — — — 's az első örült, mert jóra forditá pénzét, 's vendégeit jó borral tarthatá, de örültek cselédei is, mert a' házi gazdát olcsó 's jó bora vig kedvben tartá; csinosb lön a' pincze, 's a' borokkal semmi fáradság — — —. Elérkezett végre egy hosszu év leforgása után a' magyar bor, — és a' ládák azonnal kinyittattak; sok széna és szalma közt csak itt ott rejtezék egyegy keskeny nyaku rosszul bedugott palaczkocska, része összetörött, része kifolyt, része elromlott. A' benyomás kellemetlen volt! Még többször próbálá a' hozzám igen szives Ur magyar borokkal szerencséjét, de hasztalan.

A' mostani Sultan Mahmud hallá vagy 4 év előtt a' Tokajinak hirét. Történetbül volt valakinek hat palaczkja — egész Konstantinápolban hat palaczk! — 's neki hármat átengede. Igen megtetszék a' török Urnak a' magyar serbet, 's lángolva megkivánná. Többen iparkodtak neki nagyobb mennyiséget szerezni; — a' bor unalomig hosszu idő után végre meg is jöve — de romlottan — 's a' Sultán ezóta tokajirul többé hallani sem akart. 'S pedig, tudom, legjobb félébül küldének neki, legalább kóstolóul, mert világosnál világosb volt, hogy az lenne egy valódi debouché és consumo, ha a' Török Császár sok millió jobbágyival kezdené meg — több századi vizivás után — a' magyar borivást! 'S ez kezünkben volt, hanem elhibáztuk!

Vagy 12 év előtt, midőn legelőször voltam Konstantinápolban, egy ismerősöm két száz palaczk Champagneit, mellyet adósságban vett át, maga nem élvén vele, nem adhatott el, 's Muszkaországba küldé; taval ott létemben pedig tán 200 ezer palaczkot is el lehetett volna adni, annyira megváltozott e' részben a' dolog Törökországban, 's nem csak az egész roppant város van elöntve franczia borokkal, hanem a' körülötti vidék is; sőt már maga a' Török is termeszt józan principiumok szerint igen jót; 's igy e' kezünkben volt kereskedésbül ki vagyunk szoritva, a' mit azonban elhibáztunk, 's miért? Mert ollyasok mint Te, drága Barátom, azt predikál-

ták szünet nélkül "a' magyar bor legjobb a' világon; de nem lehet kelete a' vám miatt — — 's a' t." 'S igy elaludt a' Magyar; holott ha Pesten ezer palaczkot a' Dunába vetnénk, magában érne tán el ötszáz Konstantinápolba, olly erős még a' Fekete-tengeren is a' viz folyamatja dél felé; midőn azonban a' Franczia a' mappára nézvén 's Dunánkat a' közel török birodalomba folyni látván, még jobban felébredt, 's tudom, félt, hogy mi fogjuk elragadni előle a' pályadijt, 's nem tömjénezte magát, nem dicsérte borait siker előtt; hanem minden figyelmét, szorgalmát arra fordítá, hogy borait mind kellemesbre készitse, 's egészen közizléshez illessze. 'S most honábul vagy 50 millio frank értékü bort visznek ki esztendőnként külföldre!

Nem hiszed Barátom, kün milly rossz hire van a' magyar bornak, 's gondolod tán, hogy ezen örvendek? 's lelkemnek jól esik midőn illy sajnos igazságokkal megrakva kell honomba visszatérnem, hol jobban szeretnének tán, ha illyeseket elhallgatnék. 'S volna bár egyedül borunk rossz hirben!

Azonban csak tőlünk függ e' létbül kilábolni, 's mindenben jobb hirre kapni — — — a' mihez reméllem, hathatósan fogok járulni, mert elég lelki erőt adott a' sors; 's igy kész vagyok hazámfiai gyülöletét szenvedni inkább, mint gyáva dicséretim vagy gyenge palástolásim által rejtegetni előttök azt, a mire legnagyobb szükségök 's a' mi nem egyéb mint a' Való!

Török birodalombul visszatérvén, még mielőtt azt egészen elhagyám, egy nagy Urnál ebédelék. Borok ezek valának: Semendriai, Champagnei 's Austriai! Az első török, a' másik mindenütt bévett, 's igy ezen nem csudálkoztam; hanem azon kelle bámulnom: mikép jöhete Magyarországon keresztül az austriai egy olly országba, melly honunkkal határos, 's egy olly asztalra, mellyen magyar bor nem állott. Kérdém 'magyar borral látom itt nem élnek, ugyan mi lehet oka, mert hiszen annak elsőségérül kérdés sincs.' "Sokszor hozattunk, de közönségesen romlottan vagy várakozásinknak meg-nem-felelő minémüségben került kezeinkbe, 's igy felhagytunk vele; — — — kevés esztendő mulva magunknak is lesz elegendő." Ez volt a' felelet.

Én nem nyughatám, 's azon gondolat: 'mikép jöhete austriai bor Belgrádba, mert onnét vette az emlitett Ur, fejembül ki nem mehete; nyomozni kezdém, 's gondold csak, mi sült ki belőle: hogy az 'austriai bort közel Pesthez kőbányán szürték — — 's engem a' liferans mindenekre kért, ne árulnám el 's ne mondanám ki titkát, mert ő azt csak azon okbul tevé, mivel a' magyar bor hirén anathema fekszik, 's igy, hogy ő azt eladhassa, austriainak keresztelé!

Nevetségesb, károsb e ezeknél fogva, midőn majdmajd kénytelenek leszünk a' Tokajit, ha el akarjuk adni, Grintzin-

ginek, vagy tudja Isten, minek bérmálni, ide haza az embereket nagy prosopopaeával arrul meggyőzni "hogy a' külföld nagyon csudálja a' magyar bort, inni szeretné édes örömest — — de a' vám miatt kivinni lehetetlen."

Ki tiltotta 's ki tiltja ma meg 'rendbehozni Dunánkat, 's borainkkal arra, merre a' természet 's vizek folyamatja elég világosan kijelelik, az egész világot elárasztani? Semmi egyéb, mint eldarabolt létünk — 's ellentiségünkbűl szükségképen következő 'lelki 's testi gyengeségünk.'

Egyébiránt jóllehet Törökország felé borkereskedésünk szinte egészen el van hibázva, mivel éppen azok, kik e' részben nagy változást tehetnek, mert regis ad exemplum etc. — mivel mondom, éppen azok tevék félre a' magyar bort, 's kedvelék meg a' francziát, azért e' szorgalmatlanságon még is néminemüleg segithetni. Egy ember azonban illy nagy és szövevényes tárgyban hathatós fordulást nem tehet, az kirekesztőleg egy józanon felállitott 's minden önkecsegtetést lenyomó Egyesület gyámola alatt boldogulhat csak.

Mindenek előtt meg kell minmagunknak világosan vallani: hogy derék borkereskedésünk, azaz olly boradás 's vevés, melly kereskedési nevet érdemlene, ma, vagy hogy jobban mondjam, mai időkben nem lehet, habár minden vám megszünnék is, sőt ha kivitelre jutalom tétetnék is; m e r t a' k á d á r s á g 's p i n c z e m e s t e r s é g a z é r t e l e m l e g a l a c s o n y a b b l é p c s ő j é n á l l, 's im ez — a' mint Te igen szereted magyarázni Magad, a' dolog 'Bibéje.'

A' legvitézb embernek csatára előbb készülni kell, mert máskép győri ütközet lesz belőle. Az iróknak előbb mindenrül jól értesülniek kell, mert máskép nevetség lesz belőle. A' bornak jól kell előbb készülni, mert máskép, ha jó pinczébül kiviszik, eczet lesz belőle 's a' t.

Vegyük a' dolgot practice. Ha Neked valaki Philadelphiábul, vagy ne is menjünk annyira, ha Konstantinápolbul illyest irna — 's látod az aequatorrul egy szót sem szólok — "Az Ur mint becsületes ember világszerte ismeretes, kérem küldjön 50 vagy csak 10 ezer palaczk Tokajit, 50 vagy csak 10 ezer palaczk Ménesit, 5 vagy csak 1 ezer akó Budait, meg annyi Somlait, meg annyi Szerednyeit 's a' t." Magadra mernéd e vállalni ezen iránylag kis mennyiség küldését? Kérlek Istenért Barátom, ne csald meg Tenmagad, 's ne csábits el másokat, mert valóban még keserü könnyekkel sirathatnád meg azon nagy kárt, mellyet minden jószivü szándékid mellett, a' dologhoz nem értvén, hazádra hozhatnál. Lásd nekem e részben nagy tapasztalásom van, a' mit datumokkal 's olly okoskodásokkal bizonyithatok be, mellyekre ellenvetés lehetetlen, mert czáfolhatlanul megmutatható számokra van-

nak alapitva. Az egész országban négy, öt helyen kivül, nincs egy pincze is olly rendben, hogy abbul messzebb földre, 's kivált tengeren keresztül, borokat bátorsággal küldeni lehetne, embereket pedig, néhányt kivevén, éppen nem ismérek, kik a' bor dolgát A-tul Z-ig ex asse értenék; 's tudnák: mikép kell a' borokkal szürettül kezdve a' dugasz-benyomásig 's elpakolásig bánni. Sokat foglalatoskodtam kün 's ben e' tárggyal, és szőlőtők, szüretelők, hordók, palaczkok közt napokat, heteket töltöttem; — a' hazában pedig kevés mennyiségben, hanem a' minemüséget 's különbözőséget tekintvén, úgy hiszem, csak kevésnek van jobb pinczéje mint magamnak, külföldre is küldöttem, 's mások által küldettem honi borokat, de minél nagyobb tapasztalást nyerek e' részben, annál erősb meggyőződéssé válik bennem: 'hogy legelőbb is bordolgaink belső organisátióját — szőlőtő nemesitéstül fogva egész a' palaczk-fuvásig — kell tökéletes rendbe hoznunk, 's csak aztán beszélhetünk kereskedésrül.' 'S mikép hiszem ezen jobb organisatiót legsikeresebbül életbe hozni, azt a' pesti Casinóruli czikben adandom elő.

Boraink hire 's kelete minden esztendőben csekélyebb. Itéletem szerint e' kellemetlen valóságot, melly axiomai fénnyel szurja szemeinket 's igy azt legpalástolóbb patriotismussal sem tagadhatni, közelebbrül ez okoknak tulajdonitom: 'elhagytuk régi egyszerü methodusunkat, melly meglehetős volt, a' külföldi jó methodust pedig tökéletesen megtanulni hiuságunk — mert azt gondoltuk 'a' borkörülti tárgy igen könnyü — eddig nem engedé, 's igy bor dolgában olly forma állásba tettük magunkat, millyenbe helyeztetné magát egy ollyas, ki baltáját, mellyel ügyesen hajitni tud, félre tenné, 's puskát ragadna, mellyet sem tölteni, sem czélnak irányzani nem ért; vagy a' millyenbe valóban belé is civilisálta magát a' mostani török lovaskatona, ki bástya-nyergét, mellybül ki nem esik senki olly könnyen, elhagyá, 's csuszamos angol nyeregre ült, azon lavintani nem tanult még meg, 's ollyanokat zuhan a' földre, hogy szintúgy csak porzik. Azon idomzatban, mellyben mi borkörülti értelmünkben veszteg álltunk meg, hátramentünk, vagy éppen köz példabeszédként 'két szék közt pad alá estünk', azon idomzatban haladott a' Franczia, Rajnai, Portugalliai, Siciliai 's a' t. ezen igen szövevényes tudományban, melly chemiai vizsgálatok alá vétetvén, naprul napra nagyobb tökélyre fejlődik, 's csak 30 év leforgása alatt olly nevezetes előlépéseket tön, hogy a' mostan készült franczia bor, jósága, tartóssága, egészséges léte, olcsósága 's egyéb minemüségei tekintetibül, nem is hasonlitható a' régi időkben készülthez. Már, minekutána — 's mind ez általányosan van mondva, mert kivétel mindenütt van — a' külföldinek borkörülti értelmessége mind magasbra ment, és szünet nélkül

magasbra megy, a' mi honi borkörülti értelmességünk pedig mind alább szállott, 's naprul napra alább száll, olly divergentia támadott a' külföldi 's mi boraink valódi becsében, hogy az egyik igen tetszik 's drágán, a' másik pedig éppen nem tetszik 's még olcsón sem kél el. Ez állitásomat, ha kételkedni akarsz, Európa számos borivói erősitendik meg. Ez tehát egy oka: "miért csekélyebb boraink hire 's kelete minden esztendőben."

Jő most a' másik ok. 'A' helyett, hogy nemes szőlőtőket ültetnénk, ügyes kádárokat, tanult pinczemestereket magunkhoz édesgetnénk, szóval: borkörülti értelmünket nagyobbitnók, tágitnók, 's borainkat a' nagy 's pénzes borivó közönség izléséhez alkalmaznók, mit teszünk?' "A' magyar bort nagy bölcsen legjobbnak hirdetjük a' föld kerekén, 's azt praetendáljuk, hogy izlését a' nagy Világ a' kis Hunnia izléséhez szabja"; mire nézve a' külföldi, soknak rodomontádai után itélvén az egész országrul, legkisebb javitási kivánatot rólunk nem tesz fel, mindnyájunkra anathemát kiált, 's igy még azokat is kerüli, kik borkörülti tudományikat nem irásik vagy szép beszédik, hanem resultátumok által bizonyitják be, mint teszem G. B. I. kinek pinczéje például szolgálhat, 's melly csak tán azért nincs külföldön olly hir 's becsben, millyent érdemlene, mert Magyarországban van, mellynek borait a' külföld nem becsüli.

Jő most a' harmadik ok. 'Megcsaltuk a' külföldit számtalanszor, 's vigyázzunk erre: — többször akaratunk ellen, mint akarattal' — a' mi azonban a' vevőt tekintvén majd egyre megy, mert romlott borát helyre nem állitandja azon megnyugtatás, hogy valóban nem akartak neki rossz bort küldeni, hanem, tudja Isten miért, az úton biz elromlott; 's e' miatt a' külföldi borkörülti tudatlanságunktul nem kevesebbé tartván, mint néhány rossz lelkü csalfaságitul, lassanként elkerült, midőn azon kevés számu bortermesztő, ki hazánkban él 's tudományt emberséggel kapcsol össze, iránylag hiába fárad, hiába izzad, mert őtet is a' sokaság közé keverik, 's neki sem hisznek. A' mesében sem hitték a' farkas jelenlétét, mikor valóban a' nyáj közt volt, mert sokszor hiába fáradtak; úgy nekünk sem hisznek, ha végre jó borunk van is, mert annyiszor 's olly kicsapongón magasztaltuk az alávalót, 's ők számtalanszor, nolle vagy velle, csalattak meg; — — — azon különbséggel mindazáltal, hogy a' mesében a' hazug pásztor bünhödik legjobban, midőn nálunk a' legbecsületesb 's fáradozóbb borgazdák károsodnak legkeményebben, mivel sokszor nálok több rend 's csinosság lévén, őket borzagyválók gyanánt kerülik, vagy ha jobban adják is valamivel boraikat, korántsem nyerik el megérdemlett jutalmikat, hanem csak szinte azok categoriájába esnek vissza, kik gondatlan szorgalmatlanságokért nem jutalmat, hanem dorgálást érdemlenének. A'

Franczia, Rajnai 's a' t. ellenben mikép munkálódik? Nem hiszem természete szerint becsületesb lenne a' Magyarnál — 's mind ez, kérlek ne felejtsd, legáltalányosabban van mondva, mert kivétel nélkül szinte semmi sincs a' világon — nem hiszem, mondom, becsületesb lenne a' Magyarnál, de sokkal nagyobb borkörülti ismérete miatt, véletlen 's akaratja ellen annyiszor nem csal, mint a' kádárságot, pinczemesterséget nem igen értő Magyar, 's igy a' becsületes Franczia, Rajnai 's a' t. nem szed rá annyi vevőt romlékony borokkal mint a' becsületes Magyar; a' csaláshoz hajlandó Franczia, Rajnai 's a' t. pedig hosszabb időre számlál, mivel tudja, hogy az, kit már megcsalt egyszer 's ki minden esztendőben jő, mert hazájában sikere van a' borkereskedésnek, másodszor nem jövend, 's igy ő maga veszt legtöbbet, ha csal; midőn Magyarországban, mert a' kereskedésnek sikere nincs, 's igy a' vevő ritkán is fordul meg, a' csaláshoz hajlandó úgy nyuzza bőrét annak, ki egyszer kezibe jött, a' mint csak lehet. Ez bor dolgában úgy áll mint vendégfogadókkal; olly helyen hol több van, 's több vendég fordul meg 's nagy a' nyilványosság, ott a' kicsapongó számolás ritka; olly helyen pedig, hol kevés vagy csak egy korcsma, ritka a' vendég, 's nyilványosság nincs, ott a' dupla kréta 's huza-vona mindennapi.

Ez pedig a' negyedik ok: 'jól készült boraink mennyisége igen csekély, úgy hogy azzal rendes, félbe nem szakadó kereskedést űzni nem vagyunk képesek.' Voltam sokszor asztaloknál, hol igy szólitának fel: "már ez a' bor nem jobb e Madeiránál, Sherynél" 's a' t. A' mire felelék 'itéletem szerint, nem; de hagyján, tegyük fel hogy jobb, 's valami kül kereskedőnek igen megtetszenék, 's ez igy szólna: "egy aranyat adok egy palaczkért, hanem vagy 10 ezer palaczkra van szükségem," 's akkor rendszerint az sült ki: csak néhány akó van a' pinczében 's raritas!! Ez pedig kereskedésre nem való. Találsz itt ott egy jó hordó Neszmélyit, Somlait 's a' t. nem tagadom, de kereskedésre ezer meg ezer hordó kell, mind jó 's egy forma, 's minden esztendőben rendesen. Már a' részrehajlatlan, magát 's hazáját tul nem becsülő Olvasót kérdem: 'ezt ma ki tudjuk e állitni? Én azt felelem rá 'nem; midőn azt nyilatkoztatom itt: hogy csalfa vagy nagyitott datumokkal magát 's honfiait tömjénezni 's elcsábitni nem honszeretet, hanem gyenge főbül eredő 's majom-nőre emlékeztető szivömledés, melly mint mondják, fiát hozzá vonzó nagy szeretetbül sokszor karjai közt agyon nyomja. Én azt tartom józan patriotismusnak 'a' helyett hogy resten 's büszkén azt mondjuk "mindenünk van, inkább ésszel 's üggyel fáradozzunk, hogy "mindenünk legyen. A' Franczia, Rajnai 's a' t. olly mennyiségben termeszt jó 's valódi kereskedésre készült bort, hogy nincs azon kicsapongónak látszó kérdés 's vevő-

szándék, mellynek megfelelni ne tudnának, 's ennek bebizonyitása végett, ajánlom magam néhány száz ezer palaczknak, legyen Champagnei — Medoc, Madeira, Rajnai 's a' t. — esztendőnként tán legfelebb 5—6 percent kárral — a' mi romlik, a' mi törik — oda állitására, hova Te, kedves Barátom, rendelended.

Im az ötödik 's legfontosb ok: 'a' gazdagabb rész természetes gondatlansága t. i. 's a' hatalmas szokás.' Az emberek 's kivált dúsabbak igen kivánják a' jót, de keresni restek, 's nem mindig akarják, vagy ha akarják is, nem tudják rendszerint hol keressék; 's igy nem elég a' jót késziteni, hanem azt ajánlani 's az ahoz férhetést könnyitni is kell. Már e' részben mit tettünk? Valóban mondhatni 'semmit', mert mint szokásom mondani: 'a' kevés a' semminek tőszomszédja', 's ha nem keres minket a' vevő, bizony soha vele nem találkozunk; 's igy sem adás sem vevés, mert mi őtet nem keressük. Mit müvel e' tekintetben a' rajnai, franczia Termesztő 's a' t. Ő sem keresi a' vevőt, de azokat megbizotti által k e r e s t e t i, 's illy közép személy, ki a' Termesztő 's Fogyasztó közt áll, az a' minek legnagyobb hiával vagyunk, 's a' millynek a' Termesztő azon nagy hasznot köszöni, hogy az mindig mozogván 's hasonlitván, 's a' vevők izlését nyomozván, őt a' tett javitásokra figyelmeztetheti, 's eszközlésit az uralkodó izléshezi alkalmaztatásra irányozhatja; midőn a' Fogyasztót minden gond 's kereséstül felmenti, 's kivánsága szerint a' világ minden borait pinczéjébe állitja. Illy közép személyeknek, kik szorosan sem termesztő, sem fogyasztó sorban nem állnak, köszönhetik a' franczia, angol 's a' t. Termesztők 's Kézmüvészek kész javaiknak olly nagy mértékben eladhatását. A' gazda szeme szükséges a' mezőn 's ház körül, a' müvészé pedig a' fonó-orsóra, takácsszékre 's a' t. midőn a' nagy kereskedő számláló-asztalánál csendesen ül, nagy hajókat mozgat a' világ körül, 's milliókat forgat. Illy közép személyek pedig, kik ezen egymástul, fontos foglalatosságik szerint, különálló felekezeteket érdekletbe — contactusba — hozzák, mint mondám, egy helyrül másra mozognak, mindent kifürkésznek, hasonlitnak; a' termesztőt és fabricánst aemulatióra gerjesztik; a' kereskedőt arra határozzák, milly javakkal kereskedjék; a' nagy közönséget végre különös vagy életkellem nagyobbitó 's lehetőségig olcsó javakkal ismértetik meg, 's azt azokkal csábitgatják. 'S ez, Barátom, az adás-vevés lánczolatja. Már nálunk sem kereskedő, sem olly közép személy, kirül szólék — 's kit addig is, mig jobb szót találunk Agensnek hivni akarok — nem boldogulhat, vagy ha boldogulhat is, hogy a' szóban meg ne akadjunk, korántsem emelkedhetik olly gazdag 's egyszersmind bátorságos létre, mint Európának szinte minden egyéb nemzetinél, 's igy inkább azoknál tartózkodik mint közöttünk; minél fogva más országok nagy

mértékben élnek azon haszonnal, mellyet kereskedő 's agens okvetetlenül hajt; mi Magyarok pedig azzal csak igen igen csekély mértékben gyönyörködünk. 'S valyon, miért nem boldogulhat tökéletes 's tartós virágzásig köztünk kereskedő 's agens? 'Mert azt a' P. $1^{\text{ső}}$ T. 9^{nas} 's a' termesztői hitelnek hiánya apodictice lehetetlenné teszi.' Ez merész állitás úgy e? Azonban tán megmutatandom, 's e' tárgyat később megint felveheted; mert most még egy pár szót akarok emlitni a' 'h a t a l m a s s z o k á s r u l.'

Ki nem érzi ön keblében, milly erősen ragaszkodik ahoz, mihez már egyszer megszokott? 'S ki tagadhatja, mennyi idő kell, a' legczéliránytalanabb, sőt több kellemetlent, mint kellemest szülő szokások kiirtására is? hát még olly szokásbuli kivetkezésre, mellyek ép itéleten, 's józan izlésen alapulnak? Sok idő kellett ennél fogva a' Francziának, Rajnainak 's a' t. mig a' mi meglehetős borainktul elszoktathaták a' Silésiait 's kivált a' Lengyelt, de végre megnem-szünő szorgalmok 's borok ügyesb készitésmódja által többnyire csak ugyan elszoktaták, 's ők most a' franczia, német 's a' t. borokat viszont úgy megszokták, hogy éjjeli 's nappali gond 's fáradság nélkül rövid idő alatt azoknál még sokkal jobb borokat sem fogadnának el, hát még azoknál sokkal alábbvalókat 's tüstént? Hazánk valódi javára kérlek, ne mystificáljuk minmagunkat, mert ennél nagyobb esztelenség nincs. Midőn franczia bort iszol, ha több palaczkot is, tágul jó kedved, 's tán egy kissé hóbortos lészsz; a' magyar bortul pedig, ha mélyen tekintesz a' pohárba, fejed fáj, vagy megrészegülsz, 's temperamentumod szerint vagy ujat húzni akarsz 's vért szomjuzol, vagy mindent feketénél feketébbnek látsz körülted, 's legsötétebb melancholiába süllyedsz. E' tulajdon pedig a' hibás lefejtés 's fermentatiónak hiányos procedurájábul következik, a' mi számos chemiai vizsgálat által tökéletes világosságra jött.

Ezen öt főokot összevonván azt következtetem végre: hogy boraink hire 's kelete évrül évre azért csökkentebb; mert kereskedni akarunk borkörülti ismeretink józanitása 's tökéletesb belső elrendelése előtt; a' mi más szóval nem egyéb: "aratni akarunk szántás előtt; vagy — — — — —"

Kérlek mind ezek után félre ne érts, mert igen érzem, mennyire zuditandlak sok másokkal együtt ellenem fel. "Mit mond e' Töredékek szerzője — tisztán hallom e' szavakat — kereskedésünk 's kivált borkereskedésünk nem lehet, 's felejti, még szoritó v á m a i n k mellett is mennyi megy ki Austriába, Lengyelországba 's a' t." Tudom én mind ezeket igen jól, 's csak arra kivánok figyelmet: a' k e r e s k e d é s szó alatt kiki mit ért. Ha kevés becsü boroknak jó és szerencsés szüret után közel szomszédhoz vitelét tartjuk kereskedésnek, akkor igaz,

a' vám minden lehető nyereséget, 's igy minden kereskedést megsemmisit; mert a' kis becsü bornak árát tulhaladja a' szállitás és vám. 'S Veled tökéletesen kezet fogok: hogy ugyan azon egy monarchiában a' külön országok közti vám egy természetelleni 's igy káros megkötés, melly úgy szólván az ország egészséges vérfolyását akadályozza. Hanem e' részben a' Hitelre utasitlak vissza, hol világosan mondom: hogy a' monarchia belsejében fenálló vámkörülti tárgyrul szólni bajos, mert minden financiai datumot tudni kellene, t. i. mennyit hoz be a' közkormánynak a' vám, 's a' kormány azon sommát a' köz bevételekbül csorbulás nélkül elengedhetné e; mert azt akarom feltenni, hogy Austriának, Morva 's Csehországnak 's a' t. Termesztőji nyernének, ha minden magyar-vám eltörültetnék, mint azt igen sok jeles férfi állitja, a' mi azonban még is igen nagy kérdés, mellyet én itt vizsgálat alá venni nem akarok.

Tudom, jobbágyink igen csudálják sokszor, olly csekély kivánatik 's kérésikre miért nem hajlunk, 's miért nem teljesitjük azokat. Pedig igen természetes, hogy nem mindig teljesithetjük, 's nem azért, mivel örömest nem tennők, hanem mivel azon minden oldalrul jövő, magokban igen csekély kivánatik, egy olly nagy kivánságot tesznek, mellynek megfelelni legszivesb akarattal sem tudunk jobban, mint az sem fizethet teszem ezer forintot, kinek vagyonában csak ötszáz van. Hanem erre jobbágyink nem figyelmeznek, 's tettinkrül nem is itélhetnek, mert datumok kezeikben nincsenek, 's bizonyost sem állásunkrul sem tehetségünk valódi mibenlétérül nem tudnak. Már ők igy okoskodnak: "ezt máskép müvelném mint Földesuram, az idén elengedném a' dézmát, mert silány volt a' termés, borvámot pedig éppen nem vennék, mert hitvány volt a' szüret; 's mit tenne az egy olly Urnak! minket pedig felsegitne 's a' t." Nem úgy van e Barátom, igy beszélnek jobbágyink? Hanem ezt nem szabad minekünk rossz néven venni, mert sokan köztünk minden elmebeli kifejlésök mellett is, szórul szóra illy hangon okoskodnak, midőn a' kormány eszközlésérül 's azon terhekrül van kérdés, mellyeket a' kormányért vinni kell, ámbár ők sem tudnak valami bizonyost sem a' kormány állásárul sem annak tehetségei valódi mibenlétérül.

Mind kettőnknek, Neked tudom úgy mint nekem igen jól esnék, ha jobbágyinknak minden adózásit elengedhetnők, de hogy vinnők magunk terheit, mibül élnénk; 's igy itt az észnek meg kell győzni a' szivet, 's mindenkinek a' sorsához kötött terhet vinni; mindkettőnkben továbbá bizonyosan ébren van azon érzés 'másokrul éppen annyi jószivüséget feltenni mint magunkrul; 's igy bizonyosak lehetünk, atyai Fejdelmünk is édes örömest eltörlené a' vámot, elhagyná az adót, a' sót ingyen adná, a' katonaságot saját költségein tartaná, 's mindegyik szüköl-

ködönek egy egy aranyat nyomna markába 's a' t. de mi tartaná fel a' kormányzást, az egészet? Soha nem kell hát felejtnünk: hogy mi Fejdelmünkhöz úgy állunk mint jobbágyink általellenünkben, 's igazságosabban fogunk egyrül másrul itélhetni. Dolgait a' kormány tán nem viszi olly rendben, mint kellene, meglehet, de ki tudja azt — és szabad e ezt szemére vetnünk, nekünk, kiknek dolgai általányosan véve olly zavartak, hogy szinte félország sequestrum alatt van, vagy ahoz igen közel?

Lehet 's van is köztünk sok, ki a' kormánynak egyben másban igen jó tanácsot adhatna, arrul tökéletesen meg vagyok győződve, ugymint más részrül egy cseppet sem kételkedem 'paraszt gazdáink közt is vannak számosan, kik megint mi dolgainkat vinnék jobban mint minmagunk!

Jobbágynak az urasági terheket vinni kell, úgy minekünk néminemüleg megint a' kormányzás terhét. Már hogy az urasági teher, ha nem kisebb is, de könnyebb legyen, arrul tanácskozni kötelesség, 's uj szabad egyezésektül függ; nem különben kötelesség a' kormányi terheket, ha nem kisebbekre is, legalább könnyebbekre változtatni, 's ez is józan tanácskozástul 's egyezéstül függ.

A' kormány tehetséginek valódi mibenlétérül bizonyos ismeretem nincs, mert a' financiai datumokat velem nem közölték; azonban gyanitom, azon somma, melly magyar vám alatt a' kormányi közpénztárba jő, csorba nélkül nem engedtethetik el, 's igy józanul csak arrul lehet szó: nem hogy a' vám törültessék el általányosan, hanem hogy vagy a' kormány költségei tökéletesb systemák által kisebbüljenek, 's igy a' magyar vámi jövedelem elmaradhasson, vagy uj kútfők nyittassanak, mellyek a' magyar vámjövedelem kimaradását helyreütik. Én legalább úgy gondolom, ebben fekszik a' dolog veleje. Következik ezekbül azon kérdés: 'tudsz e Barátom adni módot, mikép lehet practice, az az kivihetóleg, a' kormány kiadásit kisebbitni, vagy uj kutfőket nyitni? 's ha tudsz inspiratió által valami helyes módot, add elő, kérlek; inspiratio által mondom, mert nem hiszem, bár mint botránkozzál is ezen, hogy az Austriai ház financiai állásárul — mert bizony Neked sem mutatták meg a' felvilágositó szükséges datumokat — egy cseppel is jobb ismereted lenne, mint megint jobbágyidnak a' Te állásodrul, kik, mint mondják, instantiákkal szinte mindig állnak udvarodban, 's olly indiscret praetensiókat tesznek, hogy azokon szinte kaczaghatni.

Én azonban, mert inspiratió nem világit, 's tisztán fekvő datumok nélkül okoskodni nem szeretek, a' tárgyakat úgy tekintem, mint előttem feküsznek, 's ennél fogva borkörülti helyzetünk mibenlétérül igy itélek: 'nagy vám nyomja borain-

kat, melly kivált azért olly terhes, mert boraink csekély becsüek, azok szállitása, mivel utaink rosszak 's marhagyilkolók, igen drága, 's igy szinte a' vám, bár nem olly nagy is magában, nyeli el azon kis nyereséget, melly, ha nem volna vám, kezeink közt maradna.'

Hogy a' dolog igy áll nem tagadhatni, 's mivel igy áll, mit kell tenni? 'Mindenek előtt a' borkörülti ismeretet lehetőségig kifejteni 's tágitni, a' közösülési módokat pedig könnyitni kell'; mert ezek által okvetetlen emelkedni fog a' bor becse 's igy ára is, szállitása ellenben olcsódni, a' mi által a' vám terhe minden esetre, ha megmarad is, könnyebbül, mert az alkusommábul kevésb rovatik le.

Minden félre-facsarás 's balra-magyarázás elkerülése végett szükségesnek tartom itt közbevetőleg egyenesen kimondanom, hogy én a' Fejedelemnek hozzánk, 's minekünk jobbágyinkhoz való állását 's correlatióját nem diplomatice, hanem csak emberileg 's philosophice tekintve tartom egy irányunak; mert igen is tudom, hogy most fenálló alkotmányunknál fogva a' kormányba némi befolyásunk van, vagy lenni kellene, midőn jobbágyinknak ránk semmi befolyások nincs — — — — — a' minek következésében a' poena talionis kárában bünhödünk is — — — a' mi egyes embereket valamint egész nemzeteket előbb utóbb bizonyosan utól ér — a' mit e' részben a' vámhoz nem, vagy alig járulásunk bizonyit; — 's azért addig is, mig e' részben nagyobb és sikeresb befolyásunk leszen, a' most emlitett két tárgy eszközlését t. i. boraink 's utaink jobbakká tételét tanácslom minden termesztőnek. Mert a' vám vagy megmarad, sőt még tán magasbra emeltetik, vagy leszállittatik, sőt tán egészen eltörültetik. Ha az első, kirekesztőleg csak borunk nagyobb becse 's olcsóbb szállitása fogja birhatóvá tenni a' vámsulyt; ha a' másik, úgy hiszem, lesz a' hazában néhány termesztő, ki e' tanácsomat követvén, nekem egykor még egy kis hálával fog tartozni, mert a' valóban jó 's nagy becsü, még bilincsek közt is megjutalmaztatik; midőn ha a' bilincsek tágulnak vagy szinte egészen megszünnek, legnagyobb kamattal fizeti meg a' valahai fejtörést, szorgalmat 's fáradozást. 'S igy a' borkörülti nagyobb intelligentia 's jobb ut, vagy kisebb vagy nagyobb, de minden esetre h a s z n o t következtetend.

Hihető a' vám le fog szállittatni, vagy a' mi még hihetőbb, egészen megszünend, mert a' közmonarchia tartományival mostani egybekapcsoltatásunk természet-elleni, 's ekép nem is állhat fen soká már; mivel azonban a' jövendőt bizonyosan nem tudjuk, ne várjuk resten 's karnyugva azon időt, hanem munkálódjunk 's fáradjunk úgy, mintha a' vámbilincs soha nem tágulna, mert igy cselekedvén, egy kicsit minden esetre segitendünk magunkon, habár körülményink kedvetlenek is, álla-

potunkat pedig nagyon emelendjük, ha a' világ esetei kedveznek, a' mit reméllek 's hinni szeretek!

Ezekhez pedig az járul még, hogy boraink 's közösülésink javitására senkit sem szükséges megkérnünk, mert azoknak lehető legnagyobb tökéletesitése csak magunktul függ, 's tüstént kezdhetünk azok javitásához, ha balhiedelminket letenni 's fáradozni akarunk; midőn a' vám-körülti kérdés mások hatalmában áll, 's kár volna mind azon időt, melly még előttünk lehet, a' vám megszünendéséig, ismeret-tágitás 's józan munkálódás helyett azon reménynek feláldozni, hogy majd a' Véletlen tesz valamit ládáinkba, holott mint untalan mondom, 'csak tőlünk függ értelmi sulyunk nagyobbitása 's mindnyájunk egy czélra törekedése által bizonyosan kettépattanásig megtölteni pénztárinkat.

Egyébiránt azt, a' mi semmi esetre ártalmas, de igen könnyen nagyon hasznos lehet, minden esetre eszközleni tanácsos is, kell is; már a' borkörülti nagyobb intelligentia semmi esetre káros, hanem minden bizonnyal 's minden körülállások közt nagyon hasznos, 's igy még azoknak is, kik régi szokások szerint mindig ollyasok körül fárasztják eszöket, a' mi hatalmokban nincs, azt javaslom: 'panaszkodjanak, reméljenek ezután is, de egyszersmind jobb borokat készitsenek'; 's erre, mint fentebb mondám a' Casinóruli czikben addig is, mig majd több időm lesz, egy kis utmutatást adandok.

Hanem hogy megint a' kereskedés szóra térjünk vissza, mellyet a' 105-dik lapon szedhetsz fel — t. i. hogy azt mindenki milly értelemben veszi — 'Én nem tartom azon termesztményt valódi kereskedés-tárgynak, mint teszem olly kis becsü 's romlékony magyar boraink legnagyobb részét, 's igy e' javakat inkább belső fogyasztási czikkelynek teszem; hanem azt tartom kereskedési tárgynak, a' minek becse olly nagy 's megismért, hogy annak ára minden lerovás után megjutalmazza a' termesztőt; 's illy borunk igen kevés van, 's azért mai boraink mibenléténél fogva derék borkereskedésünk nem lehet, ha vám se volna, vagy boraink kivitelére még jutalom tétetnék is, mint azt fentebb emlitém, 's itt ujra ismétlem.

Szinte hallom erre ezen ellenvetést: "Meg is jutalmazná a' magyar termesztőt bora, ha a' lerovások olly nagyok nem volnának, de a' vám ragad el minden nyereséget" 's a' t.

Én is azt mondom: jó volna, ha vám nem volna, de még az is jó volna, ha a' szőlőt kapálni szükséges nem, volna; jó volna, ha jégeső nem volna; jó volna — — — — !!! 's igy szám nélkül a' volna. Azonban szerfelett kár a' jobb-lét reményét, melly leginkább jó főbül 's két ép tenyér után ered, volnák-ra épitni. — Van e olly boldog vidék, hol a' természet, vagy körülállások 's igen sokszor magok az emberek

valami megszoritásokat ne tennének? Franczia-Angolországot idézem; mennyi tilalom 's nehézség van ott? 's mennyivel nagyobbak voltak még ez előtt, midőn a' kereskedési viszontorlás — représailles — nagy kárai még annyira sem valának felvilágositva mint ma — ámbár e' tárgy ma is ködben borong sokak előtt — 's még is minden nehézség 's akadályok közt mennyi hasznos 's óriási módon megjutalmazott munka fejlett ki ottan értelem, egyesség 's állhatatosság által? Az embersors kénytelenit mindenért fáradni. E' végzés, kevés választottan kivül, a' köz emberiséget nyomja. Van sok a' világ hátán, kinek szántóföldе 's réte kőszikla vagy jég, de még az sem panaszkodhatik Teremtője ellen, mert habár az elemekkel vérzőleg megvini kénytelen, még is tehetségében áll legsürgetőbb szükségit kipótolni.

Hunniánál vannak szerencsésb fekvésü 's összeköttetésü hazák; azonban olly igaz, mint a' mai nap, hogy nincs, úgy mint e' most folyó esztendő áll minden szomorubb vagy nevetőbb virányival, az egész honban egyetlenegy lehelő ember is, ki legsürgetőbb szükségét nem szerezhetné meg magának, vagy a' kire, ha nyomorult 's elégtelen, legsürgetőbb szükségei kielégitésére a' többiek egy kis feleslegébül ne folyhatna elegendő; sőt hogy mai álladalmunkban, melly azon magassághoz irányozva, mellyre olly könnyen juthatnánk, igen alacsony, a' legnagyobb résznek nem csak legsürgetőbb szükségi pótlásmódja van önkezében, hanem számos életjó 's kellem megszerzése is. 'S ezen nem kételkedhetik senki, a' ki a' hazát ismeri. De még tovább megyek, 's azt állitom: hogy minden idegen segedelem nélkül egyedül magunktul függ ránk, mieinkre 's hazánk legtöbb lakosira nem csak életjavakat 's életkellemeket, hanem annyi lelki 's testi táplálékot 's boldogságot is hozni, hogy Hunnia valóban egy kis paradicsom lehetne, mellynek párját ugyancsak keresni kellene!

De nézzük azon állitást is, melly a' 96-dik lapon áll: 'szinte semmink sincs kereskedésre' 's vizsgáljuk ezt is röviden.

Sok balhidelmink közt az is foglal egy igen nagy helyet, mellyrül már a' Hitelben tevék emlitést, hogy sokan teljes meggyőződéssel azt hiszik; 'gabnáinkkal az egész világot elborithatnók, a' magyar buzának párja nincs, egyéb termékinkkel pedig t. i. marhával, gyapjuval, ásványinkkal, fánkkal 's a' t. fényes kereskedést üzhetnénk, csak volna derekas tengerpart'. — Ezen okoskodás azonban, mert csak képzeleten 's jó szándéku ohajtásokon alapul, tüstént tönkre dül, ha datumok és számok állittatnak ellene, mellyek a' józan megfontolót kinszeritik a' dolgokrul ekép itélni: "Ha Magyarországnak legderekabb tengerpartja volna is, azaz ollyan révpartja, melly hegyek

által nem lenne a' hontul elszakitva, sőt folyókkal volna szorosan a' hazával összecsatolva, még akkor sem lenne Hunniának nevezetes kereskedése; mig szabadsági, birtoki, gazdasági 's pénzbeli rendelkezési azon lépcsőn állnak, a' millyenen állnak ma; ellenben ha szabadsági, birtoki, gazdasági 's pénzbeli rendszerei a' természet törvényi szerint lennének kifejtve, még mai geographiai állásában is, azaz hegyek által megszaggatott, vagy a' Duna-torkolaton más hatalom kezében lévő tengerpartja mellett is, legnevezetesb kereskedése lehetne. Errül most világosabban nem szólhatok, gondoljon felőle kiki, a' hogy érti vagy értheti.

Gabnánk — olly termékeny országra nézve mint Hunnia, mellyet hegyes vidékekkel, hol tizszer több szorgalommal még tizszer kevésb terem, nem hasonlithatni össze — igen igen kevés marad kivitelre. Legjobb 's termékenyebb esztendőben, ha összesen minden gabnafajbul 2, 3 millió posonyi mérőt vihetünk ki, többet nem, 's mi ez olly nagy terjedelmü, 's olly zsiros telkekhez képest, millyenekkel tán egy haza sem kérkedhetik Európában annyira, mint a' Magyar? 'S z i n t e s e m m i mint mondám. Hanem most azt kérdem: mit viszünk akkor ki, midőn az esztendő rossz 's terméketlen? 'É p p e n s e m m i t! vagy ha a' haza egy részébül viszünk is ki valamit, hihetőleg éhségi halál koczogat a' másikban a' szegény szántóvető ajtaján! 'S illyest minek tagadni? hiszen a' dolog úgy-léte nem egyéb mint játékszini titok, melly az egész világ előtt tárva áll. Egy esztendőben van egy kicsi kivinni való, másikban nincs, sőt behozni kellene; 's igy a' gabna nálunk nem rendes kereskedési czikkely: mert a' szükséges kereskedési összeköttetés nem szakadhat félbe, hanem annak lehetőleg mindig szorosan kell fenállni, 's ez hogy lehet, ha egyszer van, másszor nincs?

A' bánáti buza azt hiszem vagy 20 év előtt nagy mennyiségben legjobb volt a' világon, hanem most az odessai nem csak a' mennyiséget, hanem a' jóságot is tekintvén elibe kapott. Már errül ki tud igazabbat mondani, az e, ki mindig vagy sok esztendő óta odahaza ült; vagy az, kinek Európa nagy részét csak közelebbrül bejárni volt alkalma, kérdelek Barátom? 's állitásomat pecsétes oklevelekkel bebizonyitni kész vagyok, ha szavamnak nem hiszesz; szavamnak mondom, mellynek illy tárgyak körül bizony nem azért eresztek egy kis féket, 's valóban nem azon okbul hangoztatom azt egy kissé erősebben, hogy gazdáink borát, gabnáját 's a' t. ócsároljam, hanem hogy őket nagyobb szorgalomra 's kettőztetett munkálódásra gerjesszem 's ösztönözzem.

A' kereskedési concurrentia úgy szólván háboru. Már ha kém gyanánt küldetném az ellenhad mibenlétét megvizsgálni, 's készakarva hunynám bé szemeimet, 's az ellenség

egy 's más elsőségit, p. o. több ágyúit, jobb fegyverit, erősb lovait, nagyobb számát látni sem akarnám, 's az ellenhad állapotját megvetőleg jelentném; valyon használnék e? 'S ha éltemnek nagy részét külső országokban töltöttem, 's a' mennyire lelki 's testi tehetségim engedék, mindent kikémlék, a' mi elómbe nevetett, 's szemeim előtt szerencsetelin felvirult 's a' mit valaha honunk javára forditni reméllék, 's ha most azon magvakat, mellyek más hazák valahai kopár 's rideg voltát tündérkertté varázslák, anyaföldünkön is törekedem elvetni, teszek e, midőn a' kül dolgok valódi mibenlétét igazi fényökben rajzolom, egyebet kötelességemnél? Ki illyesekben önmagát csalja, valóban a' hazát csalja, hazámat, földieimet pedig, Isten látja lelkemet, csalni nem akarom! Kedvesb vendég az, ki jó hireket hoz, tudom; azonban használ e annyit mint az, ki a' balhiedelmekrül 's vakító képzelgésekrül erős lélekkel rántja le a' lepleget? kérdem!

Gabna-körülti ismeretinkkel éppen úgy állunk, mint bortermesztésinkkel; 's mivel ez utólsót hosszasabban fejtegetém, habár nem kimeritőleg is, Téged Barátom gabna dolgában arra utasitlak vissza, mivel szinte minden szó egy kis módositással — a' mit Tenmagad eszközlendesz — úgy illik gabnánk termesztésére mint borunk készitésére.

Jön a' 'marha-kereskedés.' A' mi Gr. St. ebéli sikeretlen fáradozásit illeti, mellyrül munkád 102-dik lapján tészesz emlitést, arrul semmi egyéb mondandóm nincs, mert legkisebb datummal nem birok, mint a' Hitel 126-dik lapját itt ujra idéznem: 'közönségesen nem boldogul a' kereskedő-gazda, mint csaknem mindég tenkre jut a' gazda-kereskedő.' Ezt pedig ugyan igaznak találandjuk, ha csak magunk körül tekintni kivánunk. Mindenkinek maga mesterségében kell maradni, mert általányosan kiki csak úgy boldogulhat. Hanem vizsgáljuk egy pillanatig a' marha-kereskedést.

Ezen tárgy hazánkra nézve, itéletem szerint, legnevezetesb, mert legközelebbső bor- 's gabna-kereskedésre sok évi 's több rendű elő-munkálódás szükséges: nemesb szőlőtők ültetése, jobb közösülési módok 's a' t.; marha-kereskedésre ellenben hathatós kezdetnek, — mert ökör fajtánk meglehetős, 's élő jószágnak jó ut nem mulhatlan szükség — nem kell egyéb mint földeink természetesb elosztása; 's hogy azok a' természet változhatlan törvényi szerint elosztva nincsenek, az abbul látszik tagadhatlanul; mert, mint tudva van, száraz esztendőben sok helyen szinte egy négyszeg magyar mérföld sem tarthat ki legelővel egy hitvány gulyát, midőn igen jól tudjuk, hogy más velünk egy éghajlatú országokban, hol a' föld még székesb vagy rosszabb mint honunk némelly helyein, a' földeknek a' természet törvényihez közelitőbb elosztásánál

fogva, egy négyszeg mérföldön számos ember és számtalan marha legszárazb esztendőben is kertben 's virágok közt lakik.

'S hogy csak tőlünk függ — mert kizárólag hatalmunkban van földeink természetesb elosztása — két de három annyi marhát előállitni, mint ma állithatunk ki, azt úgy hiszem, apodictice meg tudom mutatni, 's igy ahoz képest legalább — hogy szókon ne akadjunk meg — olly marha-kereskedésünk ma nincs, a' millyen könnyen lehetne.

Ennek megmutatása azonban, 's valyon, mit értek 'a' földek természetesb elosztása 's elrendelése által, most igen igen félrevezetne; 's igy még egy két szót a' fentebb megpenditett gyapjunk, ásványink 's fánkbeli kereskedésrül.

Gyapjunk: 's tudom sokan, kik gáncsot keresnek e' darabos töredékekben — a' mint hogy abban bizonyosan sokat találandnak is — igy itélték már: "Elfelejté a' gyapjut!" 'de nem felejtettem' — gyapjunk mondom, mellyet kivisznek azon számosb symptomákhoz tartozik, mellyeknél fogva legbiztosabban kitanulhatni honunk valódi szegény 's tehetetlen létét; mert ha a' gyapju-jövedelembül lerovatik azon pénz, melly posztóra kimegy — a' mit elegendő mennyiségben magunknak is kellene már késziteni — a' fenmaradt somma valóban nagy tekintetet nem érdemel; de bezzeg annál nagyobbat belső fogyasztásunk kis léte, melly ha volna — a' mint hogy e mostani századhoz illenék is, hogy legyen, 's Hunnia számos lakosi ne rongy 's vászonban, hanem posztó köntösben járjanak — minden olly nagynak látszó gyapjunk mennyisége sem volna elég csak minmagunk szükségeire is. 'S im ez azon kutfő, mellyet meg kellene nyitnunk minél hamarébb, 's melly a' bor, gabna, gyapju-termesztőre több hasznot hozna, mint minden képzeletbeli, sőt valódi kereskedés is; mert sem vám, sem ut, sem külföldi tilalmak, sem kármentés 's a' t. terhei nem nyomnák a' terméket, melly úgy szólván mindenkinek mezején vagy udvarán kelne el.

A' belső fogyasztás azon tárgy, mellynek hasznárul könyveket irhatni, és számtalan beszédeket tarthatni a' nélkül, hogy kimeritve volna; 's ennek köszönik gazdagabb országok valódi virágzásokat 's erejöket. A' belső fogyasztás pedig azon köz kivánaton 's akaraton alapul, mellyre nézve a' lehető legnagyobb rész nem csak sürgető szükségit kielégitni, hanem számos életjóval 's kellemmel gyönyörködni is ohajtozik; számos életjót 's kellemet továbbá a' közönség csak kétszerezett munka 's fáradozás által szerezhet. 'S igy a' belső fogyasztásnak legmélyebb talpköve a' tulajdon birtok, 's a' törvények nem csak papirosan lévő, de valódi oltalma, mert ezek alkotják azon mágusi ingert, melly által, mint a' tapasztalás olly nyilván mutatja, a' legrestebb is munkássá, 's a' legbaromiabb is végre csinosodott polgárrá lesz.

Vannak még ásványink, 's van fánk is. Hanem az elsők inkább a' föld gyomrában, mert az, a' mi napra jön, szinte belső fogyasztásunkra, melly olly kicsi, sem elég; fánk pedig építésre kevés, mert szinte minden deszkát a' szomszédtul veszünk, 's erdőink mind inkább pusztulnak 's bitoltatnak 's a' t.

Sok kivinnivalónk tehát minden esetre nincs, 's hiedelmemben nem igen hibázok, ha azt mondom: 'kereskedésre szinte semmink sincs'; midőn teljességgel meg vagyok győződve arrul, hogy mindenünk lehet. 'S mikép lehessen mindenünk? — többek közt pénzre van legsürgetőbb szükségünk, mert mikép javithatjuk jószáginkat, mikép várhatjuk be fáradozásink csak később származó jutalmit — mivel, mint tudjuk, azon jószág, melly legrosszabb lábrul legjobbra tétetik át, egy darabig szinte semmit sem jövedelmez — ha pénzünk nincs? De ki ád megint pénzt, ha biztos 'hitelt viszont adni nem tudunk?

'S mind ezen okoskodásokat összevonván, azt következtetem belőlök: hogy a' jobb 's nagyobb belső szorgalomnak 's több 's jobb termények előállitásának meg kell előzni a' kereskedést, 's igy nálunk ma a' hitel nem annyira szükséges a' kereskedőnek, mint inkább a' termesztőnek.

Már a' termesztő mikép adjon hitelt? ingó vagy ingatlan vagyona szolgáljon e hypothekául? arrul a' Hitelben egy szót sem mondtam, mert munkámnak nem az volt czélja, valami hitelmódot javasolni, mivel azt apaelőtti fiúnak itéltem, hanem legelőbb megmutatni, hogy hitelre szükségünk van; most pedig e' hitelrüli czikben sem adandhatom elő, mikép kellene itéletem szerint a' termesztő hitelét practice lábra állitni — mellyrül theoretice okoskodni nem nehéz — 's azért nem adhatom elő most, mert azon időt, mellyet e' tárgy felvilágositására jegyzettem ki, Taglalatod által Te foglalád el, 's igy ezt más időre halasztani vagyok kénytelen, mivel két dolgot egyszerre t. i. Taglalatodat felvilágositni 's Hitel czimü munkámat folytatni — sok egyéb foglalatosságim mellet nem vagyok képes.

Míg azonban e' részben tökéletesen lerajzolhatom gondolatimat, előrebocsátni nem tartom hasztalannak, hogy a' termesztő hitelét ingatlan jószágára állitandom; mert ingó vagyona hypothekául nem szolgálhat, a' mibül minden oldalu vizsgálatok után minden esetre ki fog tünni, hogy nemesi privilegiumink 's törvényinkkel vagy nem ütközik össze a' hitelnek ingatlan vagyonunkra állitása, 's igy azt bátran alapithatjuk arra; vagy összeütközik, 's igy kis privilegiuminkat sokkal nagyobb privilegiummal, 's hibás törvényinket józan törvényinkkel felcserélnünk kell, ha nem akarunk lenni minmagunk 's hazánknak legnagyobb ellenségi.

Tegyük fel egyébiránt a' dolog jobb kifejlődhetése végett, hogy mind az, a' mit kereskedésünk nem létérül mondottam,

alaptalan, és sok kivinnivalónk van, mit fog az gyengitni okoskodásimban: hogy t. i. bor- 's gabona-körülti isméretinket tágitsuk, földeinket természetesebben osszuk fel, gyapjunkat magunk fogyasszuk el, ásványinkkal ügyesebben bánjunk, erdeinket rendeljük el, dohányunkkal, kenderünkkel czélirányosbakat tegyünk 's a' t. Én azt hiszem, legkisebbet sem gyengit, mert ha hazánk minden részeit tekintjük, nem fogunk kételkedhetni, hogy jobb systemák után józan szorgalommal 's hathatósb szorgalmi tőkékkel két, három, sőt tizszer annyi jót tudnánk lassanként előteremteni, mint ma állitunk ki; ollyas haza pedig, melly irány nélkül többet tudna termeszteni, mint a' mennyit kiállit, nincs jobb rendben 's a' müveltség magasb lépcsőjén, mint azon jószág, melly teszem minden egyéb gazdaságbeli ágai mellett 10 ezer birka helyett csak 1 ezer darabot tart, jóllehet 10 ezret is eltarthatna.

Jobb rendszerekre állitott józan szorgalmunk pedig közvetetlenül csak tőlünk függ, mert ki gátolhatja előitéletinket letenni, ismeretinket igazitni, tapasztalásinkat tágitni 's a' t.? Senki! 'S ekkép pusztáink valahai bizonyos virágoztatása minkezinkben van, mert a' mostani gazdasági eszközlésinkben annyira fecsérlett, sőt ki sem fejlett erő józan rendelések által okvetetlenül kifejledend, 's valódi haszonra fordittatik, az elégséges szorgalmi tőkepénzek ellenben, mellyek jobb hitel után minden kétségen kivül mindünnen honunkba tolongnak, a' nagy és kis földesurat azon helyzetbe teendik; hogy elegendő pénzhez olcsó kamatért juthatván, 's azt oknélküli felmondástul menten, 's ekép legnagyobb bátorságban birhatván, vagyonikat a' lehető legnagyobb jövedelmeztetésre hozzák; jó hitelt adni végre, bizonyosan égetőleg fogunk ohajtani, ha ebéli előitéletinket letesszük, ismeretinket józanitjuk, tapasztalásinkat öregbitjük, mert dönthetlen igazságként tünend előttünk fel, hogy előbb sok, jó 's rendesen kiállitott termény kell, 's csak aztán lehet kereskedés; 's igy ha arrul lehetne szó, kinek van e' pillanatban több szüksége hitelre a' kereskedőnek e vagy termesztőnek, 's hiteli állapotja kinek rendeltessék előbb el? a' termesztőnek e' részben meg kellene előzni a' kereskedőt. Minthogy azonban természettel ellenkeznék egy státust a' hitel-adhatásban részesitni, a' másikat pedig abbul kirekeszteni, minden józan fontolgatás után úgy látszik az foly: hogy mind a' kereskedő mind a' termesztő hitel-adhatása javittassék, 's ugyan az elsőnek hiteli állapotja a' leggyorsabb 's bátorságosb lábra tétessék, a' másiké pedig egy koránt sem olly gyors, hanem hasonlóan bátorságos alapra rakassék.

Hanem ennek eszközlése, félek, még tovább időkre van halasztva, mert olly sokak a' — — —

SZERENCSÉTLEN IDEÁK.

Munkád 134-dik lapján azt állitod: *Egy szerencsétlen idea uralkodik még, melly abban áll, hogy a' köz-keletü dolgokra fogyasztó adót (Consumtions Steuer) kell vetni;* Már ez szerencsés, szerencsétlen gondolat e, azt vitatni nem akarom itt: hanem nem egy, de ezer igen szerencsétlen idea uralkodik köztünk, mellyek, mig rendre 's józanra nem igazittatnak, minden nevezetesb előmenetelünket győzhetetlenül gátolandják, abban tökéletesen kezet fogok Veled.

Igy p. o. a' hitellel természetesen járó megkötést a' legnagyobb rész szabadság-szorongatásnak 's ennél fogva büntetésnek tartja, 's ez okbul retteg tőle, 's azt vagy másra tolni, vagy halasztatni kivánja; holott a' hiteli bilincs — bár ez milly paradoxnak látszassék is — nem kevesebbé neveli a' szabadságot, 's igy nem büntetés, hanem eléggé meg nem becsülhető áldás, mint az országlás egyéb szoros 's józan törvényei 's azok pontos végrehajtása.

A' lehető legnagyobb résznek jóléte, az országlás tökéletessége; a' törvények tökéletessége pedig: jónak kedvezni 's rosszat sujtani. Már felvilágosodott keresztény népek közt a' legnagyobb rész ha nem hajlik is természetileg jóra — a' mit én vizsgálat alá venni nem akarok itt — legalább elég eszes átlátni, hogy a' fenálló törvényeket kijátszani előbb utóbb káros, 's igy legjózanabb minden tetteit azok szerint határozni el; a' szoros hitel a' legnagyobb résznek hasznos, mert mindennek, ki azzal bir, tehetségit szerfelett gyarapitja; tovább csak a' csalárdot, törvény-kijátszót, gondatlant, 's ekép a' kisebb részt sujtja; midőn az emberséges, szorgalmas 's törvény szerint élőnek, 's igy a' nagyobb résznek kedvez; mire nézve a' szoros hitel, mint valódi áldás, a' legtökéletesb országlással egybehangzó.

'S ezen igazságot az emberek általányosan miért nem látják legfényesb világban? azért, mivel a' szerencsétlen ideák vastag köde nem engedi!

Valóban szomor-vig—tragico-comicum—eset, egy főtül talpig becsületes embert, ki senkit a' világon nem csalhatna meg, szoros hitel előtt úgy rettegni tapasztalni; mintha éjjel nappal

azon törné fejét: 'mikép játszhatja ki a' törvényt, 's mi módon csalhatja meg felebarátját. Hány illy becsületes embert ismérek pedig honunkban, kikrül ámbár — — — — — — — — — azt lehetne mondani Pope-val: "An honest man is the noblest work of God" még is pénzkörülti csekély vagy zavart ismóretik miatt, ha másokat nem is, legalább önmagokat, 's igy indirecte a' hazát csalják meg legérzékenyebbül; mert a' helyett, hogy jó pénzbeli rendelkezés által birtokikat jó karba tennék, gyarapodnának, 's a' honelősegélléshez hathatósan járulnának, a' közjóért alig tehetnek többet égbe-fohászkodásnál, ohajtásnál 's imádkozásnál, melly hazafiui 's keresztény eszközléseket a nemzetek legfőbb Ura, az Isten, általányosan csak úgy 's akkor szokta megjutalmazni sikerrel, ha nem csak jámborul végeztetnek el, hanem egyszersmind munkálódásra gerjesztnek 's férfiui nemes tetteket szülnek is.

Igen természetesnek tartom, ha a' csalárd, törvény-kijátszó 's gondatlan retteg szorosb hiteltül, 's mindent elkövet hátráltatása végett: ellenben méltán nevetséges szorgalmas 's törvénytartó embert ollyantul félni látni, a' mi rá nézve soha káros, de csak hasznos lehet, 's heves állhatatossággal kelni ki azok ellen, kik jobb hitelbeli rendszert javaslanak, — 's végre a' legrozsdásb törvényeket 's leg és leghibásb szokásokat segédül hini, hogy a' régi rendetlenség, melly által senki nem károsodik annyira mint önmaga, továbbá is álljon fen. Szomoru azonban az illy nevetséges látványnak bizonyos következése: t. i. a' népetlen, müveletlen, virágzatlan haza!

Tegyünk fel példát; hanem Gyors Pál helyett hozzuk Lassu Pétert szinpadra — scenára — ő talán több proselytát szerzend, mert úgy látszik: a' Lassuak nemzetsége nagyobb mint a' Gyorsaké, habár mindenütt is, de legfőkép nálunk. Lassu Péter főtül talpig becsületes ember. Birtoka 100 ezer hold, 's Magyarország közepe táján. Nagy része puszta, 's nép szüke miatt az erő a' vagyonhoz csekély. Általányos jövedelme 60 ezer pengő forint; terhek 's el nem kerülhető vagy elkerülni nem akarja kiadási 50 ezer. Fenmarad 10 ezer, 's ezeket Lassu nem fogja adósság-fizetésre forditni, hanem jószág-javitásra, mert hitelezőji pénzét 6-tal tartja 100-tal, józan gazdasági fáradozási után pedig 100-tul 10-et vár. Folyjon ez igy néhány esztendőig rendesen, kérdem, haladand e nevezetesen a' birtok? Igen nevezetesen valóban, sokaknak felette szük keblü mértéke szerint! mert annak vagy ezer év leforgása előtt nem igen lesz látszatja; 's Lassu Péter e' csiga előmenetelt, mert tapasztalá más hazákban az investiált pénzek varázs következésit, nem türheti. Jószáginak nagy része mocsár, nagy része sovány legelő, és szinte az egész jövedelem gabna 's korcsma után. Tetemes, hathatós javitásokra tetemes 's hathatós tőkepénz kell, 's minek-

utána Péter urnak becsület 's pénzbeli hire pontiglan megegyez valódi tulajdon 's jószági mibenlétével, mindünnen ajánltatnak tőkepénzek; 's igy Lassu, kinek feje nem kisded, hanem férfiui vonásokkal teljes, vagy 400 ezer forintot vesz fel 's legczélirányosblag ver jószágába, melly lassanként zöldülni kezd, mocsári száradnak, repke folyó homoki fák, szőlők által állapodást nyernek, eleven sövények a' szelek düheit szeliditni, a' nap sugárit enyhitni kezdik, birkaaklok nevető lóheresek közt, pálinkaházak alig mozogható gőbölyöktül körülvéve, selymészházak virúló szedresek felett 's több efféle a' halálbul feltámadó ridegséget fiatalság bájkorába állitják. 'S midőn a' vándor dicséri Istent, ki a' becsületes ember jó szándéku állhatatos fáradozásit előbb utóbb minden bizonnyal megjutalmazza, felkiált örömben a' nagy lelkü hazafi, 's egész Hunnia egykori hasonló virágzását hordja ohajtó szivében. Hanem annál fájdalmasabban vonul össze annak keble, ki a' dolgok okai 's eseteibe mélyebbre tekintvén előrelátni kénytelen, hogy az emberi szorgalomtul nevető környék egész léte csak Véletlenen alapul, 's hogy az is — mint sok fiatal, ki legszebb reménye a' hazának, igazi férfiuságra soha sem jut, idő előtt hervad 's férgek étke — csak szép reményt nyujt, de még jövedelmet nem, 's igy soha tökéletesen nem fejlődhetik ki; ha sokáig fáradozó, characterében nem változott becsületes Lassu barátunkat, kinek valódi tehetsége még nagyobbodott is, sovány esztendő vagy egyéb veszély éri, pillanatnyi szükebb állapotba jő, tüstént fizetni nem tud, 's ez által jó hire hanyatlik 's a' t. mert a' felriasztott hitelezők serege részint banditai előre kiszámlált kegyetlenséggel, részint lágyvelejü 's előre semmit nem látó otrombasággal, lassanként mindenibül kivetkeztetik, 's őtet minden bizonnyal tönkre teszik, a' 100 ezer holdnyi birtok régi halálos álmába visszadül, a' becsületes Lassu Péter pediglen, ki megérdemlené, hogy hazája emléket emeljen neki, ha elkerülheti a' csalárd hirét, legalább is eszelősnek tartatik 's nevetség vagy szánakozás tárgya leend.

Én Lassuban egy ritka példát hoztam elő, mert ugyancsak kevés van köztünk, ki 60 ezer forint jövedelemmel, terh 's életköltség után minden esztendőben rendesen 10 ezer forintot fordithatna jószág-javitásra, felette kevés, ki több esztendőig ment lenne a' jövedelem néhai csorbáitul, 's a' kiadások előre nem látható szaporitásátul, 's végre igen kevés, ki 400 ezer pengő forint tőkét kaphatna törvényes kamatra, 's azt több esztendőig bátran birhatná is. De éppen illy rendes helyzetü ember kell mint Lassu Péter annak megmutatására, hogy pénzállapotunk ellenünkisége ránk nézve milly nagy kár; 's valyon mi tette semmivé Lassu fáradozásit? Semmi más mint jó hitel nem léte; mert először is ingatlan hypothekára szoros hitelrend

mellett 3, de legfelebb 4-et 100-tól megkapta volna Lassu a' 400 ezer forintot, 's igy csak e' somma kamatját vevén fel — mert régi adósságit nem is számitom ide — 8 ezer kevésb teher lett volna rajta esztendőnként, a' mi ugyancsak figyelmet érdemel; néhány sovány esztendő pedig vagy egyéb veszély, feltéve, hogy a' jószág igazi becse valóban nőtt, nem lázitotta volna hitelezőit úgy annyira fel, hogy tönkre tegyék őtet; mert a' hol szoros hitel van, ott a' hypothekákruli nyilványosság olly nagy, hogy minden még a' leglágyabb velejű is tudja, pénze veszélyben van e vagy nincs; 's igy pénzeiket minden ok nélkül a' hitelezők nem is mondják fel.

Hibája pedig Péter Urnak mi volt? Semmi egyéb, mint hogy hazája abderitai pénzbeli összeköttetésit nem ismervén 100 ezer holdját nem hagyá szinte porban 's mocsárban, mint volt; mert igy talán a' helyett, hogy most nevetik, szánják vagy éppen gyülölik, jó 's okos gazda névvel büszkélkedhetnék, ki nem hagyja magát olly theoreticus bolondok által, mint Young, Thaer 's a' t. elcsábittatni, hanem a' régi jó rendnél marad meg! Oh tudatlanság, mikor virad felvilágosodásod!

Volna bár időm azon gondolkozó 's próbáló gazdáink biographiáit, kiket hitel hija rontott meg, mint számos sequestrum-alatti birtokosink naprul napra mélyebbre süllyedésit, 's azoknak végre a' tehetetlenség fenekén csendes nyugvását itt rendre körülállásosan leirnom! akkor világosan tünnék szembe: hogy, midőn a' szoros hitel ellen kelünk ki, nem cselekszünk másképp, mint ha egy ellenünk forditott kard markolatjával csapdoznók ellenséginket, mig annak hegyével minbeleinket hasogatjuk. Azonban szükség e mind ezen honunkban olly igen ismeretes eseteket itt vizsgálat alá bocsátni? Nem gondolom; mert számos Olvasóm — minden sértés nélkül legyen mondva — tudom vagy sequestrum alatt van már, vagy ahoz közelit: 's igy nem tagadhatja, ha hideg vérrel át akarja gondolni, minő lépcsőken szállott mindig alábbra, 's hogy semmi egyéb mint szoros hitel hija juttatá őt szomoru állapotjába, mert — 's fel mernék fogadni — minden sequestrumink közt tán kevés van, hol az elbukott azon sommának, mellyel adós, csak feléhez nyult volna is 's igy akármint fordítsuk is a' dolgot, valóságosan 100-tól 100-at adott, a' mi végre egy Croesust is megrontana. 'S e' systemához — irgalmazz kegyes Isten! — makacson ragaszkodik a' Magyar, 's azt nemesi privilégiumnak tartja! Számos józan Olvasóm pedig, ki rendetlenség 's zavarban nincs, igen jól tudja, milly igazam van azt állitni, hogy pénzrendszerünk mellett jószáginkat hathatósan javitni, 's nevezetesen szebbitni 's kellemesitni legnagyobb megbukási veszély nélkül általányosan véve szinte lehetetlen; minek következésében — 's erre, kérlek Barátom, vigyázz — számos nagyobb földesuraink jószágikat kerülik 's

külföldön laknak, mert egészségtelen posvány, disztelen bozót, árnyéktalan homok-lapályok közt, mellyek úgy szólván a' civilisált világtul elszigetültek, éltöket feláldozni nem akarják, 's kivált olly országban, hol a' legnagyobb elszánás, legtisztább szándéku tett sokszor annyira félreértetik, hogy hasznoknak végre alig marad legkisebb nyoma is!

Az emberekrül úgy kell itélni, mint vannak, 's nem úgy mint lenniek kellene; mert máskép mindig theoriai regiókba ragad fel képzeletünk, 's valódi emberisméretünk soha sem lesz. Nem kell azért az emberektül ollyast kivánni, a' mi szerfelett nagy áldozatba kerülne, vagy éppen homlokkal állna gyengeségik, izlésik, szenvedelmik ellen. Nem fogja e' szerint a' józan gondolkozó praetendálni — én legalább úgy hiszem — hogy egy fiatal, öröm-elfogadásra tárt keblü, 's az élet bájforrási után szomjadozó földesur, kinek tehetsége nagy, olly rövid életet mint az emberi, kevés ok miatt áldozza fel, — 's ezt feleségestül, gyermekestül, ki megint tanitók, orvosok 's több illyesek által olly nagy függésben van, még kevesebbé kivánandja, — az elvénülttül pedig, ki lefutotta már életpályáját, éppen nem; de talán azon fog törekedni, hogy mind a' fiatal, mind a' feleséges, mind a' vén izlése, szenvedelme, szüksége 's a' t. szerint ne kivánkozzék a' honbul ki, hanem szivesen maradjon ben.

Az okos ember semmiért vagy olcsón sem pénzét, sem idejét, sem életét nem áldozza fel, hogy pedig általányosan, semmiért nem mondom, hanem igen olcsón áldozza fel az pénzét, idejét 's életét, ki a' Magyarhon nagy részint sivatag, egészségtelen és szomoru tájékin lakik élte fogytáig, azt bizony nem tagadhatni. Mi következik ebbül? Hogy le kell tenni azon szerencsétlen ideát, mellynél fogva a' honszeretettül mámoros honfi Hunniát föld édenének hirdeti, 's nagy bölcseségében azt állitja: "laknának csak nagy birtokosink jószágikon, minden jó lenne akkor"! azon józanitó ideával pedig lassanként meg kell barátkoznunk, hogy sokkal férfiasb 's nemesb, józan rendszerek és számos összevetett vállak állhatatos ereje által, a' hont inkább disztelenségibül vetkeztetni ki, azt szebbitni 's virágokkal ruházni fel; mintsem mindig csak dicsérni, 's örökön örökké mocsárok, népetlen pusztâk 's a' t. közt maradni meg.

Földesuraink pedig nem fognak azért itthon lakni — a' mit én úgy kivánok, 's az egészre olly hasznosnak tartok mint akárki a' világon — mert Te kedves Barátom sok mással azt predikálod: "milly nemes, dicső, halhatatlan lenne az"; hanem talán úgy lehetne lassanként a' hazába csábitni őket, ha az élet legtöbb kellemit köztünk fel is találnák; 's igy azok kifejtésin kellene iparkodnunk; hanem azt pénz nélkül hogy te-

hetjük? elegendő szorgalmi tőkepénzeket pedig mikép szerezhetünk, ha hitelünk nincs? hitelünk végre miért nem lehet? mert azon szerencsétlen idea uralkodik, vagyis inkább tyrannizál a' nagyobb részen: hogy a' szoros hitel csorbát üt a' magyar nemesi szabadságon! Midőn olly igaz, mint a' fényes nap, hogy csak az szabad, kinek hitele van; az ellenben, kinek nincs, rab.

Ha bizonyos volna, hogy valaki köztünk egész vagyonát feláldozván, hazájának 's az emberiségnek legnagyobb hasznot hajthat, tökéletesen meg vagyok győződve 's szeretem hinni: Lenne sok, ki nemes elszánással ma lépne a' koldulók sorába; ellenben azt is hiszem, hogy józan eszü egy garast sem hajit el haszon nélkül. Nem kételkedem továbbá: van számos hazánkfia, ki a' külföld minden kellemeit ismervén, azokat szeretvén, azokhoz szokván, kész lenne ez órában is Nádudvarban telepedni le, 's onnan nem mozdulni, mig élte órája lepereg, ha t. i. bizonyos lenne ott létével igen nagy jót tenni hazájának; mint viszont, tudom, sok azért kerüli honunkat 's vigad kün, mert itt léte nevezetes hasznot nem hajt. Akarom hinni végre: vannak köztünk olly nagy lelküek is, kik a' közjóért éltöket lennének feláldozni készek; mint azt valóban eszelősnek tartom, ki minden ok nélkül, legcsekélyebb sebet, legkisebb fájdalmat okoz is magának.

Mindent a' világon józan áron 's becsben kell venni; már ki egész vagyonát sárba és sánczba veré, 's legkisebb haszoni nyomot sem hagya maga után: az pénzfecsérlés mestere; — ki éltének egész idejét hiába tölté, 's létének semmi jele nem mutatkozik: az időfecserlés mestere; ki végre minden ok nélkül nyakát töri: az bolondok mestere. Ezek a' véghatárok, 's köztök tünik elő, mindegyik mikép gazdálkodik pénzével, idejével, éltével. 'S valóban szomoru — de nekem igaznak látszó — hogy az, ki Magyarország sok helyein sivatag, néptelen, müveletlen 's egészségtelen vidékit lakja, ha tehetsége lenne Olasz-, Német-, Franczia-, Angolországban is lakni, valóban sem pénzével, sem idejével, sem éltével józanon nem gazdálkodnék. 'S igy — mondjuk ki egyenesen, mert mit ér honfiak közt a' mindigleni himezés — ki marad a' honban, ha tehetsége van másutt is tartózkodni? szinte senki más, mint a' kinek ben dolga van, jobbat nem ismér, 's körülállási a' házához kötik. Ezt pedig nem tagadhatni, mert világszerte ismért factum.

Szinte hallom néhánynak kiáltozását, kik közé Téged is számlállak: "'S hát a' nemesb érzések, honszeretet, anyaföldhöz vonzó aggodalom 's a' t. hol maradnak." A' mire minden szerénységet félretévén igy felelek: 'én is ismérem azon érzéseket egy kissé, 's midőn ezeket irom, nem vigadok oda kün, hanem ideben fáradok; egyszersmind igen jól tudom különböztetni a' költői

patriotismusnak régi mesékbe illő ideálját a' józan honszeretettül, melly bármilly tiszta angyali vágy is, halandó kebelnek érzése, 's igy bizonyos határi vannak, quos ultra citraque nequit consistere rectum.'

Egy hazafitul sem várok azért felette nagy áldozatot, hanem mindegyiktül csak egy kicsinyt, 's tovább fogok haladni reméllem, mert magam gyarló ember lévén, mások gyengeségi, izlési és szenvedelmi iránt is kimélettel viseltetem. Soha sem fogom ezek következésében, mint számos hazánkfia, — ki azt gondolja, milly nagy jót eszközöl! — földieimet felszólítni: lakjanak, 's költsék pénzöket köztünk, nyáron a' jószágokon, télen Buda 's Pesten 's a' t. Soha nem fogok annak megmutatásával bajlódni: mennyivel kellemesb, jobb 's a' t. az itthoni lakás, mint az odakünti, mert azt megmutatni apodictice lehetetlen. Szóval: soha nem fogom sem időm sem erőmet az által fecsérleni, hogy az embert agyaglétéhez kötött természetébül kivetkeztetni törekedjem; hanem inkább azon fogok munkálkodni — ha egészen magam maradok is — hogy földesuraink szeressenek lakni jószágikon 's Buda-Pesten.

"Ez lehetetlen, mert igen is elszoktak 's elkülföldiesültek már, 's hazájokat semmi annyira nem emelheti, hogy a' külföldrül lemondjanak" — illy hangu lehetne tán néhány ellenvetése, kikhez Téged is csatollak Barátom. 'S ha ez igaz, t. i. hogy ellenvetéstök helyes, hidd el Barátom, akkor e' részben rajtunk nem segit többé semmi; mert nem csak azok kerülendik tovább is a' hazát, kik most odakün laknak, hanem még azok is azon idomzatban, mellyben a' külföld kellemei 's elsőségivel jobban megismérkednek, fognak szegény honunkbul takarodni, kik most tán csak azért olly állhatatos magyarországban-ülők, mert a' határszéleken tul nem voltak, 's azokon kis tapasztalás végett tultörni nem határozhaták még el magokat. 'S igy, hidd el, e' részben minden fáradozásunk hasztalan.

Naturam furca etc.

Hanem én a' dolgot másképp látom — 's majd kisül, kinek van igaza, — 's azt hiszem, hogy korántsem olly nehéz nagy birtokosink számosb részét a' hazába édesgetni, mint sokan gondolják: 's hogy legnagyobb kárára lenne a' honnak, ha tehetősbink lemondanának a' külföldrül; sőt inkább azt kell ohajtanunk, bár mindenki ismerné azt, 's nem csak könyvek, hanem ottlétel által is. Vizsgáljuk ezt egy kissé.

E' töredékek 51[dik] lapján azt állitám: 'hogy végre ha az örömek minden iskolái tárva állnak előttünk már, férfi korunkban szivösztöninket semmi egyéb nem töltheti be, mint hazánk — vagy ha ez nincs — az emberiség hasznára 's boldogságára czélzó munkálkodásink!' A' Hitel czimü 's Lovakrul irt mun-

kácskáimban pedig több helyen azt törekedém megmutatni: 'hogy az ember azon állapotban, mellybe őt egy magasb hatalom e' planetára iktatá, egyenlőn megkivánja a' lelki, szivi 's testi eledelt.' — Ezekre visszaemlékeztetvén, azt bátorkodom állitani: hogy az ember mig ember olly kevessé birhatja minden test- és sziv-eledel nélkül lelke reptét, 's ellenben olly kevessé zárhatja ki természetébül a' sziv- 's lélek-eledel utáni esengést, mint hihető sejditésünknél fogva, hogy vannak dicsőbb lények, kik csak lelki eledellel élnek; mint viszont, úgy látszik, vannak olly állatok is, mellyek lelki eledelt nem ismérnek, 's természetök szerint azt el sem birhatják. 'S ha ez áll, csak azon kérdés marad hátra: a' három különféle eledelnek milly idomzata birandja az ember complicált létét lehető legnagyobb tökéletességre? A' mire a' világ legjelesb, józanabb és szerencsésb agyú férfiai azt fogják felelni: "A' halandót legnagyobb tökélyre a' neki rendelt eledelnek azon idomzata emelendi, mellyben a' lélek legtöbb, a' sziv sok, 's a' test elég táplálást nyer." Már az emberi külön részek tagolatját 's annak elhatárzását, mi a' legtöbb, sok 's elég, kinek kinek ön észélire bizom, 's egyenesen az egész emberre megyek át, kirül azt állitom: h o g y ő, m i n t I s t e n s é g s z i k r á j a, c s a k a b b a n t a l á l v á l t i g i e l e d e l t, h a — t e r e m t h e t! Nézzünk a' leghatalmasbtul lefelé az egész emberi nemre, 's mindegyik kevés kivétellel sejtve vagy sejditlen teremt, vagy teremteni törekedik. 'S valóban a' rossz principiumnak kevés bálványzója van az emberek közt, mert készakarva rontani csak kevés akar, 's ha nem teremt, oka nem egyéb mint tudatlanság 's gyengeség; de a' teremtési vágy az ember keblébül csak sirparton szakad ki, 's tán csak aztán fejlődik valódi erőre 's diszre.

'S kérdem mindegyikét azoknak, kik az emberiség javára teremtének már valamit, nagy gazdákon, atyákon, tudósokon, müvészeken, mesterség-üzőkön 's a' t. keresztül a' legszegényebb napszámosig, nem érzett e' mindegyik valami könnyen ki nem fejthető kellemes érzést — melly a' halhatatlanok országábul látszik venni eredetét — azon időszak vagy pillanatban, midőn valami felállitásán vagy eszközlésén jó sikkerrel munkálkodott, problemákat oldozgata, verset, értekezést irt, képet feste, házat épite, fát ültete 's több eféle?

'S tagadhatja e valaki, kivált ha élete tavaszát általélte, 's ingadozó vágyai valamelly határzottságot nyertek már, hogy semmi olly kellemes malaszttal egész létét nem tölti el, semmi őt annyi varázzsal szinte maga magán tul nem ragadja, mint midőn hatáskörében, bármi legyen is az, Correggióval igy kiálthat fel: anche io sono pittore! — legyen érdeme egyébiránt való vagy képzelet!

'S Te Barátom, ki lelked erejét annyiszor érzéd, mert

annyiszor adád mult időkben lelki erőd jeleit, nem érted e tökéletesen, mit akarok a' fent mondottakkal kimagyarázni? 'S nem fogsz e kezet velem, hogy azon correggiói pillanatok — ha szabad úgy mondani — mellyekben tán valahai hatalmasb 's most agyag által összeszoritott létünk, úgy szólván, felrázódik 's földi ragadékin tultör 's mennyeket ér, a' halandónak azon egyedüli Világ sugárjai, mellyek élte borújira remény- 's örömbájt deritgetnek!

Rád hivatkozom pedig, éppen Rád; 'néhány fő vonással rajzolt emberi miségünknek tán legrejtettebb 's még is leghatalmasb titkát 's annak a' kérdésben lévő tárggyal szoros összekapcsoltatását fel fogod e tökéletesen? mert ha annyi eszü Olvasó, mint Te, nem látja át 'olly tágos feneket miért keritek néha gondolatimnak; akkor valóban nem reméllhetem, hogy a' közönség illy előzményeket egyébnek tarthasson, mint elmefuttatásnak, vagy a' tárgyrul egészen félrecsapó okoskodásnak!

Hiedelmem szerint azonban éppen azért dül 's bomlik szerte annyi kezdet 's állitmány a' világon, mivel feneke nem elég tágos, 's ekép, midőn javalatokrul forog az okoskodás; csak két cselekvésmódot tartok józannak t. i. vagy a' dolgok egész mélyére bocsátkozni le, 's azokat egész tágosságokban világositni fel, vagy — — — — hallgatni. Az első bizonyos sikert vonhat maga után, a' másik legalább minden hiábavaló fáradozástul ment meg.

Már itt arrul van szó, mikép lehetne nagy birtokosink számosb részét a' hazához édesgetni, mellyben sok életkellem nincsen; 's én igen átlátom, hogy azon Olvasók száma, kiknek elég világosan nem irhatni, 's kik az okoskodás fonalát mindjárt elvesztik, ha az kötél-vastagságban nem tapogatható mindenben, nem érthetendi, mikép vághatok a' metaphysika legtávulabbi birodalmába, midőn szinte csak az van fontolgatás alatt: milly jó volna, ha nagy birtokosink számosb része hazánkban laknék.

Igy csak azokhoz fordulok, kik a' dolgok philosophiáját szokták tekinteni, 's ekép szólok: 'a' kérdésben lévő két tárgyat én nem csak legszorosb kapocsban találom, sőt azt merem állitni, hogy minden e' tárgyruli okoskodás alaptalan, 's igy csak hiábavaló munkálódásokra ösztönözhet, 's ekép hasztalan, sőt néha káros is; ha nem ereszkedik le a' természetnek, vagy inkább az egész világi egyetemnek azon legmélyebb törvényeire, mellyekbül minden következik, 's mellyekben eként az emberi tettek legvalódibb okai is gyökereznek. Az ember tettei pedig, általányosan 's legfőkép, a' most emlitett t e r e m t é s i ö s z t ö n t ü l 's h a s z o n v á g y t u l nyerik valódi irányzatokat; a' teremtés ösztöne továbbá vagy szinte állati 's csak pillanati, vagy földi salaktul jobbára ment, 's még a' siron is tul hat; a' haszonvágy ellenben vagy nemtelen vagy nemes; 's ezek

szerint magyar nagy birtokosink számosb része mindaddig kün fog lakni 's nem ben, mig neki a' hazai törvények által nem csak mód — mert az tán most is van — hanem könnyüség is nyujtatik, minden veszély nélkül, sőt 'h a s z o n n a l', a' legszomorubb pusztákbul is legmosolygóbb vidékeket teremteni.

Errül pedig álmodni sem szabad, mig hitelünk olly erős lábon nem álland, hogy egy millió forintot érő jószágra 3 legfeljebb 4-el 100-tul legalább is 600 ezernyi tőkét ne kaphassunk, 's azt legnagyobb bátorságban ne is birhassuk; 's mig a' szabadságruli számos s z e r e n c s é t l e n i d e á k józan vágásba nem helyeztetnek, — mint p. o. hogy egy alább fekvő birtokos vagy megye v e t o j a egy felebb fekvő birtokos vagy megye legszebb határit büntetlen viz alatt ne tarthassa, és számtalan több eféle.

Birtokosink legnagyobb része nem is gyanitja okát legbelsőbbje vagy is inkább 'léte' ürességének, a' mi egyedül abbul származik: hogy csak parányi körben forgódik, keveset teremt, még kevésb hasznot arat, 's a' mit kiállit is, csak mulandó, 's a' mit nyer, jobbára csak nemtelen! 'S mind ennek megint mi az oka? Semmi egyéb, mint azon s z e r e n c s é t l e n és sok életkoron keresztül mintegy átkul ránk hagyott, 's még tán ágrul ágra gyarapodó i d e a: 'h o g y m a g u n k á l t a l m a g u n k b a n n e m b o l d o g u l h a t u n k, h a n e m i d e g e n k é z t ü l k e l l v á r n u n k 's r e m é l l n ü n k s e g i t s é g e t, a' minek természetes következésében ma éppen annyi a' kérő 's esengő, mint jobb rendszerek után az önállók 's függetlenek száma lenne.

Szeretném tudni, belső jobb organisatiónk ellen ki lehetne? A' kormány? ne toljuk arra, mert annak, mint mondám, eszes, gazdag, erős 's hiv jobbágy kell. A' törvények tehát? azokra se fogjuk; mert azokat szükség szerint 's szabad uj egyezések által javitni, változtatni söt eltörleni is lehet, mint egészen ujakat is alkotni. — Mi egyéb tehát? Semmi más, mint a' s z e r e n c s é t l e n i d e á k l e n y o m ó h a t a l m a.

Kérlek Barátom! tekints azon időre vissza, midőn Magad ura levél, 's vagyonod mibenvolta tisztán feküdt Előtted; nem jól esett volna e akkor ha 3, 4-el 100-tul néhány 100 ezer forintot kaphatál vala, 's azokat maiglan éppen azon feltételek alatt minden háborgatás nélkül tarthatnád? Sem akkori sem mostani állapotodrul legkisebb bizonyost nem tudok; de minden esetre vagy feküttek jószágidon adósságok, vagy nem; ha feküttek, jobb lett volna 3, 4-et fizetni 100-at mint 5-öt 6-ot 's tán többel is — kivált ha terhesek voltak az adósságok — ha pedig nem feküttek, bizonyos vagyok: néhány 100 ezer, czélirányos tudománnyal jószágidra forditva, azok valódi becsét minden körülményink, helyzetink, szoritásink, bilincseink 's a' t. közt is öregbedő idomzatban nevelték volna. 'S ezt Barátom nem tagadhatod,

ha előre nem tevéd fel Magadban, hogy okoskodásimnak semmi esetre sem engedendsz, 's igy már előre bé nem dugád füleid, 's ha szivedre akarod tenni jobbodat! Hypothekául adni ingó, ingatlan jószágodat, sőt Magadat miért irtóztál volna? Több pénzt felvenni, mint a' mennyit visszafizethetni, csalás — 's igy bizonyosan csak annyit vettél vala fel, mennnyinek értéked mindig meg is felelt volna; 's ekép hypotheka-adásodbul akár ingó, akár ingatlan jószágidat, akár Magadat kötelezéd vala le: se Rád se Tieidre soha legkisebb kár sem hárulhatott volna, hanem bezzeg annál több haszon, t. i. a' nagy, bátorságos 's olcsó szorgalom-eszközlő tőkepénzek — feltéve hogy czélirányos 's practica tudománnyal lettek volna forgatva 's gyümölcsöztetve — ki nem maradható következései, azaz: virágzó határ, csinos ház, teli láda, mindenben bőség 's több eféle.

Jó hypothekának legbizonyosb sikere a' tőkepénzek olcsósága, t. i. a' kamatok lejebb szállása; úgy hogy van példa — mert a' kamatok azon idomzatban kisebbülnek, millyben a' hypotheka tökéletesb — hogy némelly országokban, hol a' hitel jó lábon áll 's a' pénz igen fel van halmozva már, 100^{tól} ingatlan jószágra esztendőnként csak kettőt adnak. Sehol sincs pedig olly tökéletességre vive a' hitel még, hogy javitásra képes ne lenne. 'S igy eldönthetlen igazság, hogy csak tőlünk függ igen olcsó tőkepénzekhez jutni, 's azokat legnagyobb bátorságban birni; mert hypothekát adni hatalmunkban áll, nem különben a' hitel dolgát is legtökéletesb rendbe hozni, ha t. i. szerencsétlen ideáinkat szerencsésbekkel váltjuk fel; — 's igy a' helyett hogy az elégtelen eddigvalónál maradnánk meg, vagy számos theoriáinkat experimentálgatnók, vagy lyukas zsebeinkre egy egy palliativ foltot varrogatnánk: inkább régiebb nemzetek tapasztalásit vesszük tanácsul, a' jót elfogadjuk, a' rosszat visszavetjük, 's a' tárgyon gyökeresen segitünk.

Ha az uj rendnek — mellynél fogva pénzt kölcsön kapni vagy jószág után szerezni könnyebb lesz, de egyszersmind a' tőkepénzek becse le is száll, mert azok akkor keveset kamatolnak — a' nagy tőkepénzesek szegeznék ellen magokat, elérteném; hanem miért gátolják annak felállitását tehetségök szerint termesztők, kik vagy birói zár alatt nyögnek, vagy elégséges szorgalom-eszközlő tőkéjök hija miatt csak igen keveset termeszthetnek, 's mocsár vagy homok buczkák közt ülnek: azt én nem vagyok megfogni képes, 's világunk azon történetinek sorába állitom, mellyek azt bizonyitják sajnosan, hogy 'az embernek nincs nagyobb ellensége mint önmaga' — midőn kérdem: 'ugyan mi birhatja a' szabad magyar Nemesembert arra, hogy maga magát olly kegyetlenül büntesse, 's hevült képzeletü remeteként önmagát sanyargassa?

Reméllem azonban, nincs messze már azon időszak, melly-

ben a' haza valódi hasznát, 's igy tulajdonkép csak minmagunkét tisztán látandjuk át, 's hitelünket olly lábra helyezzük: hogy mind a' nagy, mind a' kis birtokos elégséges és olcsó szorgalmi tőkékhez nyulhasson, 's azokat minden háborgatás nélkül birhassa is. 'S valyon ennek mi lenne legtermészetesb következése? A' kisebb birtokos, ki esztendőrül esztendőre tehetetlenebbé lesz, erőre kapna, jószágit javithatná, 's néha néha külföldre is rándulhatna, 's ön szeme szerint birálhatná azt, mirül most csak elbeszélések vagy nyomtatványok 's ekép más szemei után kénytelen itélni. A' nagy birtokosak ellenben uj, eddig annyitul nem is sejditett életrugót tapasztalnának ön keblökben, 's szebb reggel viradna előttök! A' helyett hogy most odakün idegen fény haszonbérlői, 's úgy szólván, csak mások által lehetnek 'Valamik' — ideben magok terjeszthetnének fényt 's magok által lehetnének igen Nagyok; az Egész, a' haza pedig, melly csak úgy lehet gazdag, ha lakosi előitéletektül mentek, tisztán látok, józanok, szorgalmasak, jó birtokuak 's erősek, — naprul napra jobban fejledne ki homályositó ködeibül, 's olly tiszta fényben állna előttünk, hogy örömiben még a' 100 esztendős hazafi vére is úgy buzogna mint a' legfiatalbé.

A' haza ollyan mint a' sziv, mellybül a' vér eredetét veszi, hanem ha nem tér abba vissza megint, megáll; úgy a' hon sem haladhat, ha a' belőle származtak mind csak benne maradnak, vagy az abbul egyszer kirándultak abba soha vissza nem térnek. Előmenetel végett egybehasonlitni szükséges, mert csak az által ébred fel a' vetélkedés, melly nélkül — az ősz tapasztalás szerint — előmenetel nincs, vagy ha van is, csiga lassuságu. Önmystificatio nélkül egybehasonlitni pedig hogy lehet, utazás 's idebenti 's odakünti tapasztalás nélkül? A' Magyar hátra akar e nyomatni, vagy a' világ végnapjáig csak egy helyt állni? Nem; lehetetlen! Azon eredeti törzsöknép — melly annyi század viharain keresztül szinte csak belső életereje által tartá fen lételét, 's örök árnyékba állitva nap- 's reménysugár nélkül, csak ön melegétül nyert eledelt, 's mind nőtt 's erősbült — azon nép nem eshetik hátra többé, annak csak egy kilátása lehet — a' Magas! 'S ki köztünk azon szerencsétlen elfajult 's természet-elleni korcs, ki szivének legtitkosb hurjait megzendülve ne érzené 's azok édeni öszhangzásit önkebliben ne sejditné, midőn anyaföldét egy lépéssel haladni 's emelkedni tapasztalja? Van hibánk tetemes, számos, mellyeket én gyengelmüleg, mint tudva van, palástolni nem szoktam; hanem ha más nemzetek nálunk annyival régibbek, 's tán szerencsésb helyzetüek, minket mindenben megelőztek is — — — egyben tán még is mindnyájan mögöttünk állnak: 'a' tiszta lelkü honszeretetben'. Ez érzés pedig, mellyet az állati nem ismér, 's csak a' lelkes foghat fel, olly ki nem mondható

mágusi erő, metly a' leghátulsóbbakat is egykor mindnyája elébe teheti. Hanem itt fekszik a' titok! t. i. hogy csak t e h e t i, 's nem minden bizonnyal t e s z i! Valamint azon had, mellynek embere, lova, fegyvere 's a' t. tökéletes, de rendszerezve, disciplinázva, a' tactika törvényei szerint idomitva 's egybehangzással vezetve nincs, csak kis erő; — úgy a' honszeretet, bármilly tiszta 's erős legyen is, 's bár hány rokon kebelben lángoljon is, csak vajmi kis hatalom, ha egyesitve, józanul kifejtve 's egy czélra irányozva nincs. 'S ezt semmi egyéb nem eszközölheti, mint a' nemzetiségre alapitott közértelmesség; mert az okos hazafi átlátandja: hogy ő egyedül nem vihet végbe szinte semmit, mindent egyszerre nem kezdhetni, hanem egyet kell a' másik után köz erővel létesitni, 's végre hogy rá a' legbiztosb 's nagyobb haszon csak a' köz gyarapodásbul folyhat tartólag 's huzamosan.

A' nemzetiségre állitott k ö z é r t e l m e s s é g pedig — melly mint már többször emlitém, 's még ezerszer mondani szeretném — az önkénynek egyedüli zablája — semmi által nem fejlödhedik ki olly hathatósan, mint midőn a' l e h e t ő l e g n a g y o b b r é s z olly állásba helyeztetik, mellyben végzett munkája után, még olvasásra 's gondolat surlódásra is fenmarad egy kis idő, 's az élet legelső szükségei kipótlása után, egy kis tehetség könyveket vásárlani, az idő 's értelmesség józan lelkével előhaladni 's a' t.: igen sok pedig olly tehetőssé lesz, hogy nem csak a' hazát, de még a' külföldet is beutazhatja, hol a' Magyar, ha éppen akar, annyit tanulhat, mint a' mennyit fiatal 's tapasztalatlan gazda, régibb 's tapasztaltabb gazdák, részint jól elsült részint szétbomlott probálgatásikbul, utánazás vagy kerülés által tanulhat.

A' lehető legnagyobb részt 's igen sokat továbbá illy helyezetbe állitni semmi egyéb nem képes, mint az örök természet dönthetlen törvényei, — mellyekrül reméllem nem sokára tökéletesen minden homály nélkül kifogom mondhatni gondolatimat, 's mellyeknek egyike, a' szoros hitelt érdeklő, igy hangzik: 'Add vissza mi nem a' tied, 's teljesitsd, a' mire tenmagadat kötelezted, itélted'

Ha addig is, mig egyeb szerfelett fontos eszközlések napját felvirasztandja nálunk az idő, az örök természetnek csak e' néhány szobul álló törvényit állitnok fel, mellyeken minden Hitel, Codex Cambio-mercantilis 's több efféle alapul; meglátnók miképp vagyonosulna a' leheto legnagyobb resz, 's mint gyarapodnék a' számosb rész.

Hidd el Barátom, nem lépend hazánk hozzá illő magasságra, mig lakosiban némelly tökéletes fordulások nem esnek, mellyek közül itt csak azon elmulhatlan szüksegest érintem: hogy 'mind azoknak, kik eddig a' honhatáron tul nem voltak

még, külföldre kell sietniök, 's ott tovább maradniok is; kik pedig eddig csak a' külföldet lakták, végre haza kell térni, 's köztünk telepedniök le'; — mert igy a' legtehetősb felekezet nem fog tovább javitásoktul rettegni, kicsinységekért ujat huzni, hanem Hunniát magasbra emelni; 's nem csak azért mert más nemzetek fentebb állnak, hanem mivel az alacsony magában is törpe 's alacsony, ha nincs is magasb körülte.

"Hisz én is éppen azt kivánnám!" tán illy jegyzést fogsz a' mondottakra tenni. Hanem nézzük, milly módokkal akarja mindegyikünk e' czélt elérni, 's vizsgáljuk, ki köztünk az ok 's következés zavaró?

Én a' lehető legnagyobb résznek több kellemet 's több pénzt akarok szerezni; mert azt gondolom, igen számos nagy birtokosunk szivesen laknék a' hazában, ha abban több életkellem találtatnék, mint a' mennyivel dicsekhetünk; sok pedig, ha elég pénze volna, kertté varázsolná jószágát, 's ezen nagyobb örömet érzene, mert a' teremtés nagyobb körében élne, mint ma, midőn a' természet ösztöne, melly az embert jobbnak keresésére szüntelen izgatja, 's a' haza törvényei, mellyek pénzben szükülködésre itélik őtet, úgy szólván, mintegy számkivetik honjábul. Azt gondolom tovább: számos szép eszü 's jó tanultságu hazafi ma ülne kocsira, 's a' félvilágot figyelemmel járná be 's tapasztalással gazdagon térne vissza honunkba, ha — — — — — pénze volna. Pénzt pedig sem Selmecz, sem Körmöcz nem ád, hanem a' szoros hitel által nyerhetendő szorgalmi tőkékbül folyó ész 's munka utáni nyereség.

Te ellenben szinte 4^dik^ lapján a' Magyar Ifjusághoz irányzott Taglalatodnak ezt mondod: *Érzenietek kell, minő egészen más, és főképp' a' pénz-becsével ellenkező felszámolások, 's mértékek' fontossága szerint ragadtatnak, és ragadják egekbe a port, 's emelnek halhatatlanságra halandót, a' mindent elbájoló 's a' t.* — 190^ik^ lapján: *hogy éppen azon javak, mellyeket a' Gróf legföbbeknek állít az emberi társaságban, t. i a' jobb-lét, és az élet' örömei* 's a' t. 46^ik^ lapján: *A' régiség nagy iróji főképp' azzal külömböztetik-meg magokat az ujabb idők' nagy iróji' többségétül, hogy amazok a' haszonczélzást soha-se vevék summum bonumnak, sem a' privatusoknál, sem a' Hazára nézve. 's a' t.* — 56^ik^ lapján: *A' nevelőknek és neveltetőknek mindazonáltal a' pénzes tehetség felül még valami mással is kell birniok, annyi észszel és erénnyel t. i. a' mennyi megkivántatik azt tanítani, hogy a' pénzt nem kell nagyra becsülni*, s' a' t.

A' miket előrebocsátván nem hiszem, hogy ezen mondottaknál, kevés szavakkal, plausibilisebb formákba öntve, 's józanoknak látszóbb szinekkel festve több hibás 's alaptalan hiedelmeket lehetne kitenni, akár a' Hitel czimü munka megczáfolására, akár a' pénz 's élet kellemek körülti zavart eszmék

megigazitására; mellyek, mint szinte a' kereskedési tárgyak, nálunk, úgy szólván, a' tudatlanságnak legalsóbb lépcsőjén állnak. A' mi az elsőt illeti, t. i. a' Hitel czimü munkának methodusod szerinti megczáfolására szolgáló észrevételeket 's jó gondolatokat, mint teszem: a' Magyar Ifjusághoz egyenesen irányzott szavaidat' 's hogy én az emberi társaságban legfőbbnek állitom a' jobb létet 's életörömeket 's a' t. — mellyek miatt az, ki nem ismér, engem, úgy gondolom, egy undorodásig örömekben uszó sybaritának lesz kénytelen tartani — arra semmi egyebet nem felelek, hanem hogy azon szép reputatiót, mellyet tán némellyek előtt szerzél nekem, békén tűröm el; azt ellenben, a' mit állitasz, a' Hitel czimü munkában előmutatni nem tudod; 's ez állitásod éppen azon képzeleteden alapul, mellytül annyira megijedél azt véltedben, hogy kárpótlás nélkül ki akarlak vetkeztetni dézmáidbul, robotidbul. — Lásd 134[ik] lap. Robot, 's Dézma.

A' mi azonban 46[ik] lapodon áll, az által — és sajnálom, hogy annyi helyre-nem-hozható kárt tevél Tenhirednek — világosan és nyomtatva vagy 1500 példányban bizonyitod be az egész világ előtt, hogy sem a' Lovakrul, sem a Hitelrül irt munkáimat, sem az ujabb idők nagy iróji többségét nem érted 's azok szellemét fel nem fogád! A' mi az én csekély munkáimat illeti — mellyek még a' középszerüségen alul is messze vannak — hogy azok velejét nem látád, azt szemedre nem hányom, mert tán kevés velő van bennök; ámbár meg vagyok győződve, hogy a' nyereség lehetőségét első munkácskámban, a' pénzt 's életkellemeket a' másikban egy principista is eszköznek, 's nem czélnak veendi. De hogy az ujabb idők nagy iróji — nem tudom egyébiránt kiket tartasz azoknak, mert egyet sem nevezel — nem érted, azon méltán lehet 's kell bámulnom; mivel én legalább egyet sem tudok, 's ha Te tudsz, mutass kérlek csak egyet, ki a' haszonczélzást, pénzt 's életkellemet állitá okoskodásiban legfőbb jónak.

'S miután csak annyi belátási erőd sem volt, az eszközöket megkülönböztetni a' czéloktul — — — még birói, taglalói, helyreállitói 's dorgálói tisztet mersz bitorlani!

Forogna e' tárgy egyedül köztünk, 's az egész kérdés csak személyem körül, biz egy pillanatig sem bajlódnám vele; hanem midőn egy iró olly országban mint a' miénk — hol annyi a' pénzkörülti rendetlenség, 's olly számosak a' rendetlenség legszomorabb, de legtermészetesb következési — arra iparkodik gerjeszteni a' sokaságot, hogy a' pénzt ne becsülje nagyra 's a' t. 's igy a' fecsérlők számát, ha még lehet, nagyobbitni törekedik, akkor úgy hiszem hallgatni nem szabad!

Térj vissza Te becsületes, hanem akaratod ellen rossz magot hintegető hazafi a' fentebb előadott megelégedés négy ala-

pira, mellyek éppen annyira sarkalati az emberi erénynek. Tiszta lélekismméret, élettudomány, egészség, vagyoni rend. Nemzetek kifejtésére ezek szint olly szükségesek, mint az ember tökéletesbülésére. A' Magyar egyenesen nézhet maga elibe, mert hiv hazafi, hiv jobbágy, 's öntudat melegiti belsőjét. Élettudománya, igaz, nem legnagyobb, hanem mi gátolhatja egy fiatal jól organizált fő legtökéletesb kifejlését? Egészsége, életereje pedig nagyobb mint maga gondolja, csak ébredjen fel, 's haláli álom ne zsibbassza mindig vére folyását. Jó most a' vagyoni rend — — — ebben valóban 3-dik osztály a' helyünk, ez a' rut 's gyenge oldalunk! ezen kell segitnünk, 's hála az égnek! hogy mindenek vagyunk inkább mint számlálók, — hanem ez is szükséges; 's bármilly nagyon irtózzunk is tőle — a' mit igen igen átlátok, mert legszebb életidőmnek vagy 10 évein én sem néztem számadásim után, 's alig hogy el nem buktam — szükség még is némellykor gondolkodnunk vagyoninkrul.

A' pénz- 's vagyon-körülti szüntelen aggódás legbizonyosb jele a' kislelküségnek, ezen legsulyosb embernyavalyának, melylyet nem gyógyithatni; mert hol az anyag — materia — hibázik, ott a' kifejlés éppen olly lehetetlen, mint kavicsbul emberalakot szobrázni; 's azon fiatal, ki szük lélekkel olvasgatja pénzeit, soha sem fog felemelkedhetni a' selejtesek szomoru sorábul, 's vén korában készebb lesz néhány aranykáért éltét koczkáztatni, mint legkisebb olly tettet vinni végbe, mellynek rugója nem földi. Azonban a' pénz- 's vagyon-körülti könnyelmüség — a' tágkeblüek ismértető jele — nem kevesebbé von maga után rossz és szerencsétlen következéseket; s' tán illy lépcsőken vonja az egykor lelki tisztaságában olly magasan állottat a' szegénység 's kétes tettek zavarába: 'A' tágkeblü 's könnyelmü nagy vonásokban látja maga előtt a' világot, 's midőn csak szeretet 's bizodalom heviti szivét, vagyonára csekély a' gond; innen lassanként — mert a' mindig ébren lévő pharisaeusok száma mindenütt igen nagy — rendetlenség támad; ebbül pillanati zavarodások. De ezekbül a' könnyelmü mint Julius Caesar három tettel diadalmaskodva emelkedik ki: 'M e g y e n a' pénzeshez, n é z i az obligátiót — ez egyébiránt nem mindig úgy van, mert rendszerint jól meg se nézi — 's a l á i r! Elérkezik a' visszafizetési nap — — — uj zavarodás — — hanem a' tágkeblü 's könnyelmü a' fatumon ismét könnyen győz, mert uj kötelezést ir, 's mély eszü ügyességén még örül, 's azzal nem ritkán dicsekszik is; 's igy rakatik egy folt a' másikra, mig végre a' foltok többé nem győzik, 's a' tágkeblü szegény léte mindünnen kilátszik! a' szerződők közt pedig igen furcsa fordulás esik, t. i. 'az előtt mikor financiai alkudozásokrul volt szó, az aláiró álla uri módon hátrameredt derékkal, a'

pénzhozók peddig szolgai mód hajlongva csüggedező fejjel; most ellenben egészen változva állanak: t. i. a' sokszor aláirt előre görbedezve, a' néhai pénzhozók pedig hátramereszkedve.' 'S illy kellemes 's valóban irigylésre méltó helyzetben, mellyben egykori legdúsabb honfiainknak olly nagy száma volt, van, 's mindaddig lesz is, mig valódi 's nem egyedül képzeletbeli hitelrend alapittatik, a' számolás nagy napján végre annyi mindenféle, valóban igen nemes, jő világra. A' könnyelmü mások csendes szolgálatiban lévőket magához csatolt, 's örök kenyeret igért, legjobb barátinak kisded tőkéit felszedé 's a' t.; tisztei azonban jószágin özvegyek, árvák pénzecskéit, kik ezeken kivül semmi egyébbel nem birnak, felkérik, 's ezek teljes bizodalommal 's bona fide, bizván a' könnyelmü urtágkeblében, édes örömest viszik, 's azok minden nehézség 's kislelküség (!) nélkül fel is veszik. De számoláskor az sül ki, hogy a' jószág valódi becse szerint a' tőkék 3[nál], 4[nél] többet mostani időkben nem gyümölcsöznek, 's igy a' tiszta jövedelem alig elegendő a' kötelezéseket leróni, 's az adósságok kamatit pontosan fizetni! 'S valyon mit müvel a' tágkeblü, ha tisztán látja ezeket, 's mind mélyebbre sülyjed állapotja? Legjobb akarattal sem egyebet — mert 'a' hol nincs, ott német példabeszédként, még a' Császár is elveszti jusát' — mint a' mit a legkegyetlenebb lelkü ember, legroszabb akarattal tehetne, t. i. megőszült cselédit a' nagy reductiók miatt kenyér nélkül bocsátja el, legjobb barátit zavarba hozza, özvegyeket, árvákat 's a' t. kamatikért sóvárogva esdekelve elégittetlenül siránkozni hagyja.

Tekintsünk körül 's tagadjuk, ha merjük, hogy számos néhai legdusabb gazdáinkra pontiglan illik ezen festésem!

Nagy jövedelmekkel sokáig lehet éldegélni rendetlenül, és sok 100 ezer forint adósságot csinálni; azonban előbb utóbb minden bizonnyal eljő a' pillanat, midőn a' kut ki lesz merítve, 's akkor a' legtágabb keblü 's legnagyobb lelkü megbukott ur hitelezőinek által ellen 's az effectusra nézve nem egyéb mint csalárd vagy tolvaj.

'S illy nagy szerencsétlenség elháritása vagy legalább kevesitése végett ugyan tesz e valamit a' nevelés, a' törvény? Nagy szerencsétlenség elháritása végett mondom, mert ugyan lehet e annál nagyobb, mint emberséges kebellel, nemes szivvel, mellyek hibához, bünhez nem szoktak, számos keserü könnynek, és sokszor a' legkinzóbb nyomoruságnak valódi oka lenni? A' nevelés egyenesen nem tesz semmit, mirül a' sikernél fogva legjobban itélhetni; 's ez nem egyébre mutat, hanem hogy magát könnyen aláiró, 's aztán rendetlenül fizető nincs az egész civilisált világon annyi, mint Magyarországban. Ez állitásomért azonban kedves antifinanciai Barátom, ne haragudjunk meg — a' mitül egyébiránt félek 'car il n' y

a que les verités qui blessent' — mert valóban nem érdemli, 's azt sem, hogy miatta elszomorodjunk; mivel hatalmunkban áll, mint minden rossz szokást, melly csak akaratunktul függ, márul holnapra letenni, úgy itt is általányosan tüstént rendes gazdákká 's fizetőkké válni. A' mihez egyéb nem kell, mint erős akarat, minek hijával, hála az égnek nem vagyunk! 's igy inkább néhány más nemzeteket, kik sokkal jobb számlálók mint mi, kell sajnálnunk, mint magunkat; mert mi lehetünk még jó számlálók, ha akarunk; ők pedig sem fiatalok sem erősek nem lehetnek, 's költői emelkedésre többé nem képesek, bármint akarnának is. Egyébiránt a' Magyart senki egész világ hátán jó financiernek nem tartja, azért jót állok; 's igy e' részben legalább reméllem senki nem mondandja: 'hogy nemzetemet ócsárlom.' Lásd Barátom, ha — teszem például — Görög volnék, bizony egy szót sem irnék a' hitelrül, 's hazámfiait nem serkenteném számolásra; hanem tán a' szabadságrul, nemzeti függetlenségrül 's költésrül beszélnék mint Te most. De nekünk Magyaroknak nem kell az intés, ha szabadságrul vagy Pegasusra ülésrül forog a' kérdés; mert ha az elsőrül van szó, mindegyikünkben hevül a' vér, noha nem is tudja mindegyikünk mi valóban a' szabadság; ha pedig a' légbe-nyargalás javasoltatik, mindjárt készek vagyunk, mert szeretünk ábrándozgatni egy kissé, 's Istenek közt az Olympuson tartózkodni; minél fogva fájdalom, igen sokszor ebédünk 's vacsoránk nem egyébbül áll mint képzeletbül! 's egyéb elsőségink is csak agyvelőnken szeliden átfutott álmok. Ezekben tehát — mert m i n u s mint kellene semmi esetre nincs — buzditás szükségtelen; hanem az annál szükségesb, pénz 's vagyon körül, mert ott valóban a' m i n u s — mint meg nem szünöm mondani — más nemzetekhez képest nagyon szembetünő. A' nevelés pedig általányosan e' pontra nézve valyon miért nem tesz semmit? mert a' nagyobb szám távulrul sem gyanitja, mi a' nemzeti gazdaság — oeconomia politica — 's még czim szerint sem ismèri, vagy annak jobb szellemét latán irókban akarja fellelni, mint Te drága Barátom; 's igy vagy nem tartja szükségesnek, vagy hamis elvekre — principiumokra — állitja.

A' törvény ellenben, melly elavult időkben jó lehetett e, vizsgálni nem akarom, mai napokban elégtelen 's korántsem oltalmazza 's védi a' hitelezőt annyira, mint azt a' természet törvénye 's közönség biztos jóléte kivánná; a' minek bebizonyitását egyébiránt hosszasan támogatnom nem szükséges; mert annyi szomoru eset harczol mellettem, hogy az okoskodás a' történtbül a' lehetségre maga magátul foly, 's nagy számu özvegy, árva, ügyefogyott 's kivált nemtelen 's idegen, állitásom valódiságáért minden pillanatban kész kezes; 's igy minden további vitatástul felment.

"Efféle szomoru esetek mindenütt fordulnak elő, 's az emberlét gyarlóságihoz vannak csatolva, hol tökéletesség lehetetlen; 's igy mindenütt, fájdalom mondani, a' tehetősb igen sokszor nyomhatja el a' tehetetlent büntetlen". Illy ellenvetésre sok kész, tudom, kik minden javitás elleni buzgódásokban igy kiáltoznak: "Utopia lehetetlen." 'S én fegyverik ellen — mellyekkel olly szép elszánással védik azokat, kik még elbuktokban is csak igen kevés kellemeirül mondottak le az életnek a' nélkül, hogy legjobb lelkü hitelezőiket fizetik, 's igy tán jobbadán csak magokat védelmezgetik — kikelni nem kivánok, nehogy enmagamat mocskoljam bé — — — 's inkább azt akarom feltenni, hogy más hazákban még könnyebben 's nagyobb számban játszák ki a' becsületes hitelezőket, mint Magyarországban, a' mint Te is előhozod Taglalatod 68 és 89-dik lapján, hogy Bécsben és Lembergben is hat esztendőnél tovább kelle vesződnöd pénzedért. Hanem ez mit erősit? Tán azt, hogy nálunk bátran foroghat hibásan 's lassan a' pénzi rend, mert másutt egészen megakad? Nem hiszem, hogy ezt lehessen belőle következtetni, hanem inkább azt: hogy egy igazságszerető ember csak igy okoskodhatik: 'A' lehető legnagyobb pénzrend igazságos, 's igy hasznos is, 's azért azt minélelőbb tökéletesen el is kell intézni, akár jó akár rossz lábon áll is egyébiránt a' hitel másutt'

'S ha minden összehasonlitástul óvakodunk is, 's csak magában szemléljük a' dolgok velejét, ugyan mikép fogunk itélni azon törvényinkrül, mellyek nem ismérik az Anatocismust; 's igy bár iskoláinkban taníttatik, szerintek a' kamatok kamatját fizetni nem kell? 'S valyon milly szinben álland előttünk a' Sequestrum? Az elsők néhány környékben azon szép szokást vonák maguk után — mert az emberek mindig hajlandók a' rosszra, ha tilos is az, 's annál inkább, ha azt sub aegide legis — még büntetlen — eszközölhetni is — hogy sokan mintegy financialis operatio gyanánt minden szükség nélkül kölcsönvesznek jelesb tőkéket, 's azok kamatját soha nem fizetik. Ebbül természet szerint pör támad, de azt számos esztendőig vonhatni — 's legrosszabb esetben a' tőkét vissza kell fizetni az elmaradt kamatokkal, a' kamatok kamati pedig az adósnak szinte tiszta nyereségül maradnak. Teszem: ha valaki 100 ezer forintot 6-ot 100-tul kölcsönád, első esztendőben 6 ezer forint kamatot huz, 's ha ezen 6 ezeret megint kiadja, másodikban már 6360 forintot vesz be, 's igy ha a' kamatokat mindig a' tőkéhez csapja, 12 év leforgása alatt 100 ezer forintnyi tőkéjét kettőzteti 's 200 ezret bir. Már az, ki olly szerencsétlen 's egy fentebb emlitett financiernek adja pénzét, 's legelső esztendőben sem kapja tőkéje kamatját, ha 12 évig tart a' pör, végre 100 ezer forint tőkéjét visszakapja,

's a' 12 esztendei elmaradt kamatokat esztendei 6 ezer forinttal, összesen 72 ezer forintot, 's igy károsodik 28 ezer forinttal — egyéb kis költségeket (?) ide nem számlálván — a' mit nem is szabad hivni csalásnak, mert már törvényes divatu, usu et consvetudine receptum! Hanem milly usus ez? Igaztalanságra van alapítva, 's azért nem is hozhat áldást! Hát a' Sequestrum-nál — jóllehet a' mi szerencsétlen pénzbeli viszonyinkban néhány jó következései lehetnek az által, hogy még nagyobb igaztalanságoknak némi határt 's korlátot vet — ha magában tekintjük, van e nagyobb utálat — abominatio! — Huzzunk azonban ezekre, - mig illy rut állapotban vannak — fátyolt, 's valljuk meg őszintén, hogy pénz- 's vagyonkörülti ismeretink, sem a' divatban lévő nevelés, sem fenálló törvényeink által tökéletes kifejtést 's eligazodást nem nyerhetnek. Mire nézve tegyük a' pénz 's vagyon dolgát gondos nevelés tárgyává, 's a' törvény előtt szentté; mert igy igen sok becsületes embert mentünk attul meg, hogy könnyelmüsége által 's akaratja ellen kárositson meg valakit; azon számos eseteket pedig, mellyekben a' hatalmasb a' tehetetlent nyomja — a' mit mig emberek vagyunk, 's igy minden intézetink is csak emberiek lehetnek, tökéletesen nem kerülhetni el — legalább kevesitendjük.

Egy bizonyos közép ut, itéletem szerint mindenben — tehát pénz 's vagyon körülti aggódásban is — legjózanabb, 's igy legtanácsosb; 's én olly ifjat vélnék e' részben közép uton lenni, ki természete szerint, kivált a' véletlentül nyert pénzt 's vagyont nem becsülné nagyobbra, mint a' véletleni magasb születést; hanem azzal belső meggyőződése szerint, legnagyobb rend 's gonddal bánna; minthogy a' magasb születés is arra ösztönözné csak, hogy nemtelelen tettek által soha ne disztelenitse szép állását úgy szólván pelengérré. —

Látjuk a' pénz 's vagyon-bálványzás gyakor szomoru következésit minden nap — noha köztünk ugyancsak ritka esetben, 's igy errül tán senki sem vádolhat igazságosan, — — tapasztaljuk ellenben szinte minden órában és számtalan módositásokkal a' könnyelmüség 's rendetlenség szerencsétlen okozatit, mellyekért valóban szigorú itéletet érdemlünk — 's igy gondolom, kötelességünk felvigyázni magunkra, 's azokra, kiknek charactere még hajlékony, minden módon hatni; 's nem annyira hogy pénz és vagyon-bálványozók ne legyünk, mert ahoz általányosan hajlandóságunk nincs, hanem hogy könnyelmü 's rendetlen tettink zavarba ne hozzanak minket; minek következése, mint fent elég világosan megmutatám, sokszor egyenlő a' csalásé 's lopáséval.

Van ezek felett valamelly kötelesség a' földbirtokosok lelkére kötve, t. i. 'jószágikbul annyi hasznot nyerni, mennyit csak lehet; mert a' gazdaság azon ágait parlagon hagyni,

mellyeken sok ember élhetne, nem egyéb mint az emberiség kincsét csonkitni; jószágokat pedig nagy nyereségre emelni pénz 's vagyon-körülti könnyelmüség 's rendetlenséggel általányosan lehetetlen, 's igy kötelesség pénzzel 's vagyonnal leggondosabban 's pontosabban bánni — — — 's nem úgy mint Te tanácslod, hogy t. i. a' pénzt nem kell nagyra becsülni 's a' t. A' pénz, 's vagyon-körülti gond 's rend mennyiségét végre, a' justum medium elérése végett, semmi nem határozhatja igazabban el, mint mindenkinek önhelyzete. A' ki földet nem bir 's nőtlen, az pénzével 's vagyonával legszabadabb, mert ha mind eltékozolja is, legfeljebb magának árt; — a' nőtelen földbirtokos ellenben már vétkes, ha gondja 's rende nincs sajáta körül, mert ok nélkül parlagon fekvő jószági csorbitják a' hon lehető jólétét 's erejét; a' gyermekes földbirtokos végre, ha könnyelmü 's rendetlen, valóságos bünös, mert ha szorosan véve nem rosszat is, a' rossznak minden esetre rosszakat szülő magvát hinti példája által el, több ágon nyit utat szerencsétlen következéseknek, és számosnak árt.

A' Magyar általányosan mivel nem szük lelkü, nem is fösvény, hanem annál könnyebben esik ellenkező hibába — 's tékozló.

'S im ezen eset, szavam adhatom, vagy is inkább egyedül azon meggyőződés, hogy pénz 's vagyon-körülti isméretinkben vagyunk leghátrább, 's azok tágitása 's józan helyrehozása ki nem számitható hasznot árasztna honunkra, birt arra engem, hogy pénz, vagyon, nyereség, haszon, hitel 's több illyesek körül annyit fáradozzam, azok velejét felfogjam, 's véleményimet hazámfiaimmal férfiui egyenességgel közöljem. Gazdasági combinatio, nyereségi összehasonlitás, felvetés, számitás 's több eféle mindig legizetlenebb foglalatosságom volt, és sokszor magamon kelle nevetnem: eleinte jó szándékom, később a' kénytelenség — mert az ellenvetésekre vagy nehézség-támasztásra előkészület vala szükséges — mily messze vittek azon tudományokban, mellyekhez nem csak természeti kedvem nem, sőt inkább viszásérzésem volt. 'S most is úgy, mint munkád 37-ik lapján mondod: "hogy a' rendszer szükségét prédikálom 's aztán gondolatim menetelében könnyen érezhető rendszert magam se tartok" bátran vetheted azt is szememre, hogy ollyasokra akarok tanitgatni, mikben magam is inkább csak tanuló lehetnék; mert nem tagadhatom, hogy pénzem 's vagyonimmal korántsem gazdálkodom olly jól 's czélirányosan, mint kötelességem volna; hanem tudja Isten miért, de szinte jól esik az embernek fizetésit továbbacskára halasztgatni, számadásit nem ma, hanem holnap nézni át 's a' t. szóval egy kissé könnyelmüskedni; — 's e' felett úgy látszik, mintha a' pénznek lába vagy

szárnya volna, mert erszényinkbül 's szekrényinkbül olly könnyen szalad vagy reppen ki, hogy azok szinte mindig előbb üresek mint gondolnók.

'S igy Barátom nem is hozom például magamat, hanem csak arra kérem a' közönséget, méltassa okoskodásimat hidegvérü fontolgatásra, mert valóban úgy látszik — nekem legalább — ezen kérdés alatt forgó tárgy jobb kifejtése egyike azon világoknak, mellyeknek, olly tetemes kárunkra, legnagyobb hijával vagyunk.

Az egykori Teutonok 's valahai Scythák független létöket, annak megmutatására, hogy a' pénz 's nevezetes vagyon nem egyik sarkalatja a' szabadságnak, példa gyanánt, itéletem szerint, nem idézhetni fel; mert ők inkább csak külső hatalomtul voltak függetlenek, mint belsőkép olly szabadok, millyeneknek lenni emberhez illő, ki magasb lények rokona. Az elsőkrül Tacitus azt mondja: "pigrum, quin imo et iners videtur, sudore aquirere, quod possis sangvine parare". Ellenben hihető Eleink, a' Scythák, minden jó tulajdonik mellett, nyugalomban az állatoktul nem igen különbözőleg éltek, fellázitva pedig nem alkotás, hanem csak rombolás által ismérteték meg magokat. Vérrel szerezni 's rontani azonban — legalább úgy látszik — nem foly a' valódi szabadság szellemébül, 's igy bár ki mit mond is, a' régi Teuto 's Scytha csak rossz példája a' szabadságnak; hanem a' dolog veleje inkább igy áll: a' szegénység kirekeszti az értelem kifejlését, mert a' szegény nem csak utazás által nem hasonlithat össze, 's igy csak keveset tapasztalhat, hanem még a' legszükségesb tudományok megszerzésére is tehetetlen; az értelmi fejletlenség pedig előbb utóbb minden bizonnyal függésbe hoz; mert értelmi suly, hacsak kissé több időt foglalunk is össze, egyedüles valódi felsőbbsége e' világon; 's igy a' szegénység, legalább mostani világban, szolgasággal páros. Ezen állitásom pedig nem theoria, mert csak ujabb történeti az emberiségnek — ha multrul hallgatunk is — nyilván bizonyitják, hogy az elszegényülésnek legbizonyosb következése az elaljasodás, az elaljasodásnak pedig a' szolgaság. — Ennél fogva, úgy hiszem, a' pénz 's vagyon-körülti gond 's rend, bármilly szük keblünek láttassék is, 's bármilly unalmas, sőt gúny 's nevetség tárgya lenne is, egyenesen lelkünkre van kötve, ha semmi egyéb okbul nem is, legalább azért, hogy — Istenért! — el ne aljasodjunk, és szolgaságba ne törpüljünk! A' mondottakat pedig minden Olvasóm szives és jóakaratu fontolgatásába ajánlom, mert valóban e' kicsinységnek látszó tengely körül forog, főkép ránk nézve, a' lenni 's nem lenni közötti kérdés!

Tudom igen jól, számos ellenvetést szülend mind az, a' mint a' nevelés 's törvény gáncsairul itt röviden előhoztam; — ki lenne azonban mind azon megjegyzéseket előre

látni képes, mellyek a' bévett szokások védelmére — akár jók, akár rosszak legyenek azok — mindünnen burjánzani fognak? Senki a' tágos ég alatt! Azért nem is várom eszméimnek — mellyek szorosan véve nem is sajátim, hanem régen tapasztalt igazságok — tüstént helybehagyatásokat; hanem bizom az időben, melly azokat minden kétségen kivül igazi egyensulyba hozandja. Lesznek számosan, kik azt mondják: "Korántsem esik Magyarországban annyi csalfaság pénz, vagy inkább adósság dolgában, mint a' mennyit állitásim után feltehetni". Mások pedig: "Azért mivel a' hitelező nem jut mindenkor hamar pénzéhez, még nem veszti el azt." Mások megint: "Hol annyi uzsorás hitelező van mint honunkban, ott a' törvényhozó test bölcseségét dicsérhetni csak, hogy inkább kedvez az adósnak, mint a' hitelezőnek", 's több illy megjegyzések, mátul esztendő végéig!

A' mi a' csalfaságot illeti, mondjuk ki tökéletesen az igazságot, tagadhatatlan: hogy fenálló törvényink mellett számtalanszor több pirulást okozó történhetne még, mint a' mennyi történik; ha kivált ujabb kori törvényszékink — ujabb kori mondom, mert a' neoacquisticait et Comp. nem hiszem példányul idézhetőnek valamelly haszonnal — jobbadán főtül talpig valóban nemes emberek 's önálló birákbul szerkeztetett törvényszékink, a' törvény hiányit méltalmas itéleteikkel nem pótolgatnák ki valamennyire? Azonban milly nyomorult igazságsiker vagy törvénydivat az, hol többet ér 'favor in judice, mint ex in codice! Nem elég itéletem szerint, hogy igaztalanság ne történjék, hanem az szükséges, ha hozott törvényinkben egyszer már meg akarunk nyugodni, 's azokat többé nem kivánjuk javitni, hogy igaztalanság büntetlen ne is történhessék; az pedig csak világos és szoros törvények által eszközölhető; mert ember csak ember marad, bármilly nevezete legyen, 's akárminő magas polczon álljon is.

Azon ellenvetés pedig, melly sajátunknak, ha nem tüsténti is de bizonyos visszanyerhetését illeti, tagadni nem lehet, nem egészen helytelen; ha t. i. olly hitelezőkrül van szó, kik kamatik rendes felvételére nem szorultak, más jövedelmeik is vannak, 's igy egy kis zavaron kivül tán legkisebb alkalmatlanságot sem szenvednek; hanem valyon mikép áll a' dolog, midőn olly hitelezőket érdekel a' kamatok későbbi fizetése, kik teljes bizodalommal kölcsönzött tőkéjöken tul semmi egyébbel a' világ hátán nem birnak, 's úgy szólván márul holnapra egyedül kamatikbul élnek? 'S milly szomoru fordulást vesz még akkor e' tárgy, midőn a' kamatok, illy minden más jövedelmekben szükölködő hitelezőknek, nem nappal, héttel, hónappal, hanem évekkel később fizettetnek a' határidő után? Ezekre mindenki maga magának felelhet, 's tudom, a' jobb lelkü érzékenyen kivánandja az e' részbeli törvényjavitást; midőn én közbevetőleg egy

igen ismeretes 's több milliomot valódilag 's nem csak levegőben biró Banquiernek állitását a' fizetésrül itt Veled Barátom közleni bátorkodom: "Elég lenne tökéletes megbuktatásomra — igy szóla — ha minden nekem járandó pénzek jóllehet egy fillérig is, hanem csak 14 nappal fizettetnének később a' határidő után." 'S im ezen, pénz 's vagyon-körülti egy két szó a' practicus ember ajkán többet nyom állitásim megerősitésére, mintsem mind azon theoreticai lágy szivü 's nem keményebb velejü költői okoskodások — mellyeknek táborával szünet nélkül szembe szállni vagyunk kénytelenek — képesek lennének azon sarkalatokat felforgatni, mellyekre a' hitel philosophiáját alapitom.

Jő végre a' harmadik ellenvetésre rövid feleletem, melly ebbül áll: 'Hazánkban, ha a' dolog fenekére bocsátkozunk le, szoros értelemben szinte nincs is uzsora; mert azt sem nevezhetni uzsorának tulajdonképen, ha valaki veszendő 's ingatag becsü 's ennél fogva kereskedést veszedelmeztető portékáért 100-tul 100-at kér. Hogy azonban szavakon ne akadozzunk, 's én e' tárgyat kimeritőleg előterjeszteni 's vitatni ne legyek kénytelen, a' mi nem szándékom, hivjuk, nem bánom, uzsorásnak azt, ki 6-nál többet veszen 100-tul — ámbár a' kamat természete szerint az nagyobb uzsorás, ki biztos helyre ád 100-at 5-tel, mint az, ki nem biztosra kölcsönzi 100-at 7-tel —; 's ha ez értelemben annyi úgy nevezett uzsorásunk van az országban, valyon mi annak oka? Semmi más mint e' tárgybeli törvényünk elégtelensége, mellynek néhai szerzőji nem dicséretet, hanem dorgálást érdemlenének! 'S ugyan van e állitásomnál valódibb 's világosb? Feleljenek érettem, minden hosszas vitatás helyett a' hazának néhány 's a' külföldnek számos pénzesei —; feltéve becsületes tiszta lelkü pénzesei — 's azok, merek fogadni, részint igy fognak beszélni: "Álljon fel bizonyos, 's a' szükségnek practice megfelelő hitel Magyarországban, 's mi akkor szivesebben adjuk oda pénzünket alacsony kamatra, mint ma legmagasbra"; részint pedig igy: "Ha hitel lesz Magyarországban, adunk kis kamatra pénzt, a' mennyi kell, 's fel se mondjuk; ha pedig megmarad a' régi sötét zavar, akkor Magyarországgal legkisebb pénzbeli viszonyban sem kivánunk jőni". Hogy pedig igy fognak szólni — — most jut eszembe, nem is fogadhatok, mert magam előtt látván az élő factumokat, arrul szinte bizonyos vagyok. A' tőkepénzesek nagyobb része, ha pillanatig igen is, de hosszasabb időre nevezetesb tőkéivel nem szeret loteriázni; hanem inkább kisebb nyereségre biztosb helyre adja, mint azt a' külön fejedelmi udvaroknak kölcsönző legnagyobb kereskedő házak bizonyitják; 's igy nem tagadhatni, hogy nekünk Magyaroknak is adnának untig tőkepénzeket, ha viszont hiteladásra el tudnók határozni magunkat; hogy pedig sokan

mostani pénzálladalmunk mellett semmi feltétel alatt nem akarnak velünk összeköttetésbe jőni, azt ha kivánod nyomtatott bizonyitványokkal is, kész vagyok megmutatni; mert több hitelező intézetet ismérek, mellyek rendszabási szerint csak egy nemzetbeli, kinek t. i. semmi feltétel alatt pénzt kölcsönadni nem szabad, van kivéve, 's e' nemzetbeli a' Magyar!!! 'S illy, nemzetünknek valóban nagy dicsőségére váló rendeletek ki voltak nyomtatva, már sokkal előbb hogysem én Hitel czimü munkám irása vagy közrebocsátásárul legtávulabbrul is álmodtam volna, 's aztán azt hirdetik némelly hazámfiai Veled együtt nagy bölcsen: "Nemzetemet ócsárlom, rossz hirbe hozom." Nekem azonban úgy látszik — 's nem hiszem, csalatkozom — hogy azok, kik illy rendeleteket alkottak, mellyek olly czáfolhatlan tanúji pénzdologi hirünk rút álltának odakün, hajlandóknak érzenék magokat eltörleni azokat, ha sok ember gondolkoznék honunkban a' hiteltárgyrul úgy mint én; ellenben: statutumok azon kellemetlen czikkelyét, melly a' Magyarokrul szól, még szükebb korlátok közé szoritnák, ha hitel-körülti gondolkozásidrul Taglalatod után itélnének, 's azt hinnék, hogy a' nagyobb rész is úgy nézvén a' dolgot mint Te, javalná szempontidat.

Megnyugtatásodra egyébiránt azt mondhatom, senki Taglalatodat hitel, pénz 's vagyonbeli vallomás gyanánt nem veendi; mert kiki át fogja látni, hogy se hely, sem idő nem volt a' hitelt, pénz és vagyon tárgyát, tökéletesen kimeritned; mivel a' Hitel czimü munkában sem volt azokrul igen sok szó, 's igy a' Taglalatban, melly a' Hitel czimü munkának czáfolása, vagy inkább illustratiója (?) — — — — — sem lehet azokrul egészen kimeritő értekezés. A' közönség végre lassanként olly bizonyosan 's annyira meg fog győződni a' jó hitel számtalan áldott következésirül; hogy egy pár vastag deák könyv imponens tekintete, mellyben pénz 's vagyon-körülti törvényink össze vissza vannak torlasztva, nem fogja hátráltathatni azon üdves rendszabások létesitését, mellyek következésében nem lesz mindig f o r m á n a k a' d o l o g f e l á l d o z v a, 's nem lesz örökön örökké csak képzelt szabadság állitva valódi szabadság helyébe!

Azon jegyzésedre, mellyet a' régiség nagy embereirül teendesz hihetőleg megint — miután Taglalatod 135^{dik} lapján igy szólsz: *Kár volt ebben a' Czikkelyben, és nem is tartozott a' dologhoz oly felülegesen és leny-elmésen (légèrement) beszélleni a' régiség' nagy embereirül* — igy válaszolok: 'Ha nem olvastam is Plutarchust görögül mint tán Te, nálam annyival tudósb Barátom, 's ha a' latán classikusokat olly jól citálgatni nem tudom is mint Te, nálam annyival jobb memorista; azért még kérdés, ki fogta fel közülünk az elhunyt időkor dicső lényeinek lelkét

tökéletesebben, Te e vagy én? 'S ugyan hol szólok én könnyelmüleg egy Aristidesrül, Phocionrul, Brutusrul, Catorul 's t. i.?' Lásd Barátom, e' szelességemet csak képzeléd, mint igen sok egyebet, 's rám akarád fogni. A' Hitelben szórul szóra ezt mondom 109^{dik} lap. 'Némelly tudomány, müvészet 's mesterség egészen ujabb idejü, 's több évek előtt a' legokosb ember esze ágában sem volt. Nem is álmodott p. o. Hannibal vagy Julius Caesar puskaporrul, ágyukrul, Augustus gőz hajórul, Pithagoras vagy Solon a' nemzeti gazdaság valódi alapjairul, papiros-pénzrül, bankrul 's a' t. 'S igy ha sokrul még legkisebb ideánk sincs, lehet azért még több velőnk Socratesénél, eszünk több Themistoklesénél, ismeretünk kiterjedtebb Aristotelesénél; 's azért higyjük el, hogy nem szégyen 's éppen nem kötelességünk mindeneket ismerni 's azon dolgokba avatkozni, mellyekhez nem értünk, sőt inkább dicséretes 's kötelesség volna ollyanokat magunkrul lerázni.' Már kérdem a' részrehajlatlan Olvasót, talál e ezen sorokban egy felületes és lenyelmés szót a' régiség nagy emberei ellen, mint azt Gr. Desewffy állítja?

Hogy pedig nem csak a' Hitel czimü munka külön tárgyihoz igen tartozott a' régiség nagy embereirül néhány szót emliteni, sőt hogy ez ott felhozott szavak ismétlése 's azok némi felvilágositása legnagyobb hasznot hajthatand, arrul, legyen szabad kérkednem egy kissé, tökéletesen meg vagyok győződve.

Magyarországban azon szerencsétlen idea, hogy az már ugyancsak országos-ember, ki iskoláit cum eminentia végezé, classikus deák 's törvényinkben Doctor, olly közönséges 's úgy annyira meggyökerezett, hogy néhány egyéb szerencsétlen idea rectificatiója közt nincs hasznosb, sőt szükségesb, mint a' régiség nagy emberei valódi becsét teljes világosságra állitni. Ezek szerint kérdelek, mi van abban felületes 's lenyelmés, midőn az mondatik: Hannibal, Julius Caesar puskaporrul, Augustus gőzhajórul, Pythagoras, Solon a' nemzeti gazdaság valódi alapirul, papiros pénzrül, bankrul 's a' t. nem is álmodott? továbbá: hogy Socrates nagy velejével, Themistokles fényes eszével, 's Aristoteles kiterjedt ismeretivel még sem tudhattak mindent, 's kivált nem anticipálhaták — erre vigyázz, kérlek, mert itt a' dolog bibéje — az ujabb idők találmányit 's elmeszüleményit? Milly tisztelet-elleni kitétel van ez állitásimban a' régiség nagy férfiui ellen?

A' mindenség mechanicája sötétben volt, 's azt, kezdve az Ari 's Eri nemzetségek bölcseitül, mellynél feljebb alig megy a' világ évrajza, 's szinte a' vizözönben gyökerezik, lefelé Chaldaea, Babylon, Phönicia, Hellas 's Roma bölcseiig, senki nem derité fel t. i. a' mindenség mechanicáját, mig az utóbbi Newton nem tünt fel.

"Nature and all her works lay hid in nigth,
God said: Let Newton be, and all was ligth."

Az emberek még most is 'olly kevés lármával, de egyszersmind annyi dühhel öldöznék csatákban egymást mint azelőtt; ha az aranyat késziteni akaró Schwartz nem találá fel véletlen a' puskaport, melly találmány áldott következésiben — áldott mondom, bármilly furcsán hangozzék is — a' háborui szokások igen szelidültek, 's a' felebaráti vérontás, az emberiségnek ezen legrútabb salakja, már sokkal ritkábban gyakoroltatik annyi ellenséges indulattal 's vadsággal mint az előtt, 's olly sokszor se csatamezőn, se kettős viadalban nem mártja ember emberszivbe fegyverét mint Hannibal, Julius Caesar idejében, vagy a' Coliseum véres fövényein; hanem a' Strategia 's Tactica más elvekre állitott tudománya 's egy láthatlan golyó, melly találhat, de hibázhat is, döntik most jobbadán el a' nemzetek közti pöröket, 's a' katona — kinek valódi becse nevekedett, mert inkább vétetik most lelki mint testi ereje fontolatra, 's igy midőn úgy szólván a' ragadozó állatok sorát elhagyá, csinosodott emberek társaságába lépett — a' katona mondom, jobbadán megszünt úgy szólván gyilkos lenni, 's reméllem, sőt a' tökéletesedés ideáljára támaszkodva hiszem is: jön még idő, midőn háborui erőmüveink annyira lesznek kifejtve, 's általok a' mai Strategia 's Tactica tudománya megint elannyira változva 's javitva, hogy ember ritkán vagy tán soha többé nem lesz kénytelen, nemzeti vagy egyesek viszályai eligazitása végett, embervérrel fertőztetni kezeit. Mi továbbá most is csak úgy vésegetnők a' sziklákat utcsinálásban, bányászatban mint az egykori Romaiak, ha nem találtatott volna fel a' puskapor'. 'A' tudományi vizsgálatok még ma is minden valódi rend nélkül eszközöltetnének, ha Baconnak Novum organum Scientiarum-ja az inductiva methodust velünk nem ismértette volna meg.' Mi is csak 'olly otrombán készült gályákon hajóznánk mindig közel a' partokhoz mint a' Romaiak 's Görögök, ha az ujabbiak a' vitorlát használni nem tanulták, 's Watt a' gőz erejét ki nem fejtette volna.' Köztünk is csak 'olly ritkaság lenne a' könyv mint Romai 's Görög közt, ha Guttenberg nem találá fel a' sajtót' 's a' t. 'S ugyan mind ez állitásim által, mellyeket szinte végtelenig szaporithatnék, kisebbitem, vagy ócsárlom e valóban a' régiség nagy embereit? Én legalább azt gondolom, nem!

E' tárgy azonban itéletem szerint olly fontos, hogy még valóban egy kissé jobb felvilágositást érdemlene; 's igy e' szerencsétlen ideákruli czikket most félbe fogom szakitni, később megint talán felvenni 's közbevetőleg egyenesen kimondani, némelly dolgok körül mikép gondolkozom, 's egyben másban milly meggyőződéssel birok.

VALLOMÁSOK.

Az emberiséget a' szerencsétlen ideákon kivül tán még sokkal nagyobb baj zsibasztja t. i. a' zavart ideák, mert azok korántsem szegzik magokat olly makacsul az előmenetelek ellen, mint ezek, 's inkább tudatlanságbul erednek, 's nem sokat gondolkozó elmékben fészkelnek, 's igy irthatékonyabbak; midőn a' zavart ideák többnyire az igen sok, de főtlen képzelgések szülötti, a' tudálékosokban, úgy szólván, már nedvvé 's vérré váltak, 's mint az irthatlan mirigy, a' legjózanabb javitások ellen nem csak rémitő 's visszaijesztő vázként állnak, hanem mint a' pestis, ragadékonyságok által a' legépebb, de még ki nem fejlett elméjüeket is megfertőztetik, és magok körül élet helyett halált terjesztnek.'

Nem tartom ennél fogva hasztalannak, hosszas és unalmas fejtegetések helyett, néhány tárgyrul vallomásomat itt inkább egyenesen kimondanom. Ha nincs is igazam, legalább megfontolásra fogok gerjesztni, 's igy a' Való hihetőleg szaporábban tünend elő, mint ha hallgatnék, 's a' közönségnek minden esetre nem ártok; habár magamnak nem használok is. Vegyük tehát lehető rövidséggel rendre mind ezeket: 'Az Ó és Uj. A' Gazda 's Hazafi. A' Magyar nyelv. A' Character 's Bizodalom. A' Divat. A' Mania.'

AZ Ó ÉS UJ.

Több esztendő előtt Athenében a' Theseus templuma oszlopihoz támaszkodva, mély gondolatokba valék merülve, 's midőn a' jelen 's jövendő előlem visszavonula, csak a' multban éltem; 's ezen önfeledés sokáig tartott, mert a' képzelet legédesb képei varázslának a' hajdankor nagy emberei közé — körültem minden a' legmélyebb csend 's álomban fekvék, 's egy szép őszi nap vég sugári aranyzák a' körülti bérczek ormait. A' levegő legtisztább 's balzsami volt — — — és bennem milly keser-édes, és remény 's kétség érzelmi gerjedeztek akkor, 's keblemet milly édesen kinzó vágyak tölték bé, azt ki nem

magyarázhatom, és azon érzést csak azok ismérhetik, kik hosszas elválás után lelkök ideálját megint feltalálják, 's édeni öröm közt kénytelenek tapasztalni, hogy az egykor értök hiven lángoló sziv — — — — elhidegült; — vagy azon hazafiak ismérhetik csak, kik hajdan szabad honokbul, mellyet imádnak, a' nép vakheve által számkivetve, visszatértökre rabszolgaságban lelik azt! — —

'S ezen eleinte olly édes, később olly kinos álmombul egy fiatal, egészség- 's bájteli görög leány megjelente ébreszte fel! 'S nem fogom felejthetni soha, lelkemen mi villana akkor keresztül, 's milly haloványoknak látszottak a' görög remek márvány oszlopi, a' báj-fiatalság viritó képviselője mellett! — 'S bennem örökre változhatlanul el volt határozva, hogy a' mult a' halál, jelen 's jövő az élet; 's igy az élő embernek nem a' multban, hanem a' jelen 's jövendőben van igazi helye.

'S mennél többet jártam, mennél többet láttam, olvastam, tapasztaltam; annál erősb meggyőződéssé lön bennem Montesquieu ezen állitásának valósága: "Transporter dans des siécles reculés toutes les idées du siècle où l' on vit, c'est des sources de l' erreur celle qui est la plus féconde. A ces gens qui veulent rendre modernes tous les siècles anciens je dirai ce que les prêtres d' Égypte dirent à Solon: "O Athéniens, vous n' êtes que des enfants."

E' szavakat keblemben tartván óvakodom: ne zavarjam össze a' régiség nagy embereinek követésre méltó tulajdonit, az ujabb vagy mostani generatiók igen sokban iránytalan felsőbbségikkel. Igy legmélyebb tisztelettel nevezem Socratest; Aristides 's Phocion agyag sorsommal engesztelnek meg, mert ők is emberek valának; Regulus nagy lelkén bámulok; a' Brutusok előtt mélyen hajtom le magam; Aristogiton Harmodios, Leonidas sirhantin térden álltam, 's az emberiség diszhamvait örömkönyekkel üdvözlém! — — Hanem azért sem Homerost, kinek költői szellemét tán senki túl nem haladá, tábornoki zsebkönyvül; sem Horatiust, kinek józan philosophiáját nem győzöm eléggé csudálni, politikai kalaúzul; sem Virigiliust, ki hatalmas remekletü Epicus, gazdasági tanácsadóul 's példányul felhozni nem fogom. De még tovább megyek, 's azt állitom: ki Polybiost, Xenophont 's Julius Caesar Commentárait könyv nélkül tudja, de a' mostani háboru szellemét nem fogta fel, csatákat nem nyerend; nem lesz az továbbá practicus gazda vagy különös naturalista, ki Aristoteles, Plinius vagy Lucretius munkáit tökéletesen sajátévá tevé, ha ezen az idők folyamatja által annyira tökéletesült tudományok nagyobb felvilágositását ujabb idők müveiben nem keresé. 'S igy ha ma támadnának fel: sem a' Phoeniciaiak ügyes hajósok, sem a' Siciliaiak Archimedessel együtt practicus erőmüvészek, sem a' Romaiak

Columellával összeleg és egyetemben nagy gazdák 's a' t. nem lennének.

Sok veszett el a' régiekkel, nem tagadhatni, de korántsem annyi, a' mennyit festeni 's hirdetni szokott az ábrándozók rendetlen képzete. Hanem az emberi gyengeség a' multat 's régit mindig nagyobb fénybe szokta állitni, mint a' jelent 's jövendőt; mert a' gyengeség, többre hatni 's nagyobbat véghezvinni képes nem lévén, reminiscentiákhoz ragaszkodik: midőn az erő tettek után szomjadoz. 'S az, a' mit Horatius az aggkoruról bölcsen mond, hogy t. i. 'laudator temporis acti 's a' t. a' gyengékre is igen felillik, kik Montesquieu szerint "a' mult századokat mostaniakká akarják varázsolni untalan."

Minden kornak van érdeme, 's ki tagadhatja, hogy a' jelenkor a' régiek tudományira alapitá minden további előmentét, úgy mint a' régiek a' még régiebbekre az övékét, 's a' mai idő a' jövendő századoknak lesz legbizonyosb alapja.

'S ha Apollodorusok, Praxitelesek, Phidiások 's t. i. épitő 's szobrászó isteni-szikrájok elaludt is, 's Canova iránylag nagy remekei csak ujoncz probákként állnak a' görög mesterek fenmaradt hallhatatlan munkáik mellett, mellyeknek legjelesbit tán örökre eltemeté a' vak hevü tudatlanság 's az idő; azért a' civilisált ujabb 's igy idősb nemzetek évrajziban — habár azok is elég borzasztóval teljesek — még sem találtatik Dionysius, Nero, Caligula 's az embervérrel mocskolt istenoltár, arena, 's a' kinveritéktül el-elalvó Autodafe tán soha nem disztelenitendi többé gyászkönyvvé az emberiség történetének jegyzeményit, 's bizom a' nagy Istenben! eljő még azon idő is, midőn az ártatlannak, bármilly alacsony sorsu legyen, egy hajszála sem fog, még a' leghatalmasbtul is kiszakittathatni büntelen! 's a' természet-ellentiségnek legcsufabb undokai, az emberadás 's vevés, a' rabszolgasággal együtt ki lesz minden időre törülve a' megint történhetők sorábul —, 's azt hiszem: soha, legalább addig, mig évrajzink hatnak hátra, magasabban az emberiség nem állott még, mint ma, 's hogy minden nevekedő idomzatban előbbre fog hatni csillagunkon, mig tán napsystemáki rendülések megint nem temetendik el mind azt, a' mit emberi agy 's tenyér gondolt 's állitott, 's csak azon szikra maradand fen, melly valaha nagy, szép 's nemes tettekre melegité keblinket.

Ne zavarjuk azért össze a' régi nagyságot a' mai tudományokkal, 's ha, teszem például, gazdaságunkat kivánjuk magasbra emelni: kövessük Cincinnatus dicső példáját, Cicero tanácsát, 'quod nihil pulchrius 's a' t., de ne keressük ez igazi előmenetel rugóit, görög vagy latán könyvekben, mert azokban hiába keressük; hanem használjuk az e' tárgykörülti ujabb angol, francz 's német munkákat. Ha Dunánkat akarnók egykor

rendbehozni, 's valódi kereskedésre idomitani, vagy azon keresztül hidat vonni: vegyük a' régiek nagy lelkü 's férfiakhoz illő erős akaratjokat például, — de Istenért, ne véssük mint Traján a' régi Dacia dunapartinak sziklait, 's ne rakjunk olly nyomorult hidat mint ő, mellynek néhány század után szinte legkisebb bizonyos jele; hanem használjuk a' puskaport, parancsoljunk a' szirteknek, és szórjuk ki a' folyam medrében fekvő sziklákat; hidainkat pedig mély alapra telepitsük, 's ha viz feneke gránit, esztergáljunk abba gőzerőmüvekkel helyeket, 's eresszünk azokba le öntött vasoszlopokat; nehogy a' gyenge jég vigye vagy rombolja hidunkat el, 's még földindulás se rendithesse meg, hanem szinte több kivántassék mint a' természet közönséges járása annak elbomlasztásához.

Merjünk nagyok lenni — 's valóban nem olly nehéz — de legyünk egyszersmind bölcsek is! —

A' GAZDA 'S HAZAFI.

Valamelly jó ismerősömet, egy angol Asszonyság Nápolyban igy szólitá meg egykor: "Valyon mi tetszik az Urnak jobban a' St. Carlói Szinház e, vagy London?" 'S számtalan illy hangu kérdések, mellyeket már éltemben hallék, ha nem voltak is olly kézzel fogható képtelenségek, nagyon figyelmetessé tettek arra: hogy az embereknek szerfelett nagy száma össze szokta zavarni, vagy egyenesen felcserélni a' dolgok valódi mibenlétét, 's ha valamirül tudakozik vagy valamit egybehasonlit, sokszor nem cselekszik józanabbul, mint ha valaki kérdené, vagy analysálni akarná, valyon mi jobb: "fáczán-hus e vagy széles ágy; — mi hasznosb: széna e vagy vas; — mi szebb: arab-ló e vagy angol-kert 's t. i." — Az ideáknak illy felcserélése pedig nem egyébbül ered, hanem hogy a' dolgok valódi 's bel becsét, hasznát, szépségét, szóval mibenlétét nem szoktuk tökéletesen 's legmélyebb velejökig keresztül nézni. Ennél fogva látunk sokat kis dolgok körül heveskedni 's állhatatoskodni, nagy dolgokhoz pedig hidegen járulni 's mellettek elaludni; másokat munka közben enyelegni, társaságban pedantoskodni; másokat ismét békességben nagy katonai tulajdonokat mutatni, háborukor ellenben inkább a' szelid polgárság jeleit — — —; másokat végre, kik egyenesen azon szerencsétlen Persára emlékeztetnek, ki — bűbájos hatalom alatt lévén — ágyban soha nem aludt hanem társaságban, jó asztalnál soha nem éhezett hanem ebéd előtt vagy után, mindig szomjuzott csak friss forrásnál nem, szerelmi vágy belsejét szüntelen égeté, 's csak közel az öröm forrásihoz hidegült el.

A' Gazda 's Hazafi-körülti ideákkal — a' kisebb részrül szólok — szinte igy állunk, 's azokkal se vagyunk nagyobb

tisztában, mint az itt előhozott polgár, katona 's persa felebarátink az ő cselekvésmódjok 's balsorsokkal! A' Gazda korántsem olly szorgalmas, minden garasra néző és, szinte szeretném mondani, olly kis lelkü, mint egy gazdának lenni kellene; a' Hazafi ellenben adakozási 's tetteiben sokkal körülnézőbb, fösvényebb 's korántsem olly nagy lelkü, mint hozzá illene; 's midőn földbirtokosban a' gazdával mindig egyesül a' hazafi, legmulhatlanabbul következik az elsőnek t. i. a' Gazdának helyenkivüli generositásábul a' másiknak t. i. a' Hazafinak tehetetlensége; 's igy a' közjóhoz semmi egyéb mint csak fohászkodó járulása!

Már csak ló dolgában mennyire van honunkban a' gazdasági idea a' hazafisággal összezavarva, mindennap tapasztaljuk; 's egy fő oka, mondhatni, hogy szinte egész Európában nincs idomlag minden czélokra nézve olly kevés jó 's haszonvehető ló mint Magyarországban. 'S ezen állitásom valósága — melly minden nap világosabb lesz 's csak ollyasok által hozatik már kérdésbe, kik úgy mint Te drága Barátom — ne vedd rossz néven — lóháton soha nem ülnek, 's csak Virgiliusban et Comp. keresik a' lótenyésztés alapit — valóban csak onnan ered, hogy gazdáink nagy része a' lótenyésztést hazafisági osztályba helyzi, holott az egyenesen a' gazdaságiba tartozik; midőn más részrül sem emlitésre méltó utaink, sem hidaink, sem szinházaink és számtalan illyesek nincsenek, mellyek tán már Magyarok közé is illenének, 's mi ábrázatlan pusztákon, mocsárok közt juhászkodni, gulyáskodni vagyunk kénytelenek mint a' régi Scythák, mert nagy lelkü patriotismussal gazdálkodván, (!) ha szó van hazafiui áldozatokrul, a' zavart ideák okvetetlen következése t. i. a' szegénység annyira bilincsezi le szép lelkünket, hogy sas repte helyett szarka társaságban leljük magunkat, melly, mint tudjuk, sokat akar, de 's a' t.; e' helyzetbe pedig senki más nem iktata bennünket, mint minmagunk; vagy inkább a' 'zavart ideák!

'S e' néhány sor tán megfejti okát annak: miért feleltem Lovakruli munkámban az Anonymusnak levelére olly nyersen.

Nagyobb szemtelenség alig van, de egyszersmind keményebb büntetésre méltó is, itéletem szerint, mint másokat oktatni akarni ahoz kivántató tulajdon nélkül. A' sokaság szinte mindig készebb bal itéleteket elfogadni, mint józanokat; mert azok miliárdok, ezek azonban csak kevesek, 's nem hozhat sokszor — köz példabeszédként "ezer bölcs olly dolgot megint rendbe, mellyet egy bolond rontott el." Már pedig olly iró, ki egy sort sem tudott orthographice irni, nem hihető igen mélyen tekinté a' gazdaság, kereskedés 's Oeconomia-Politica rejtett vázát, hanem hogy sokat elcsábitni még is elég ügyessége volt, 's igy igen nagy kárt tett is, azt abbul gyanitom,

mert Taglalatod 118" lapján, hol hozzám vonzó tisztelet-szeretet-érzésedben igen nagy barátságot áruló ironiával *magyar apostolnak* czimzesz, 's ijedtedben azt gyanitván, hogy kárpótlás nélkül majd majd elvesz dézmád kilenczeded, azt mondod nagy bölcsen: *A ki csak más kárával tudja a' nemzeti szorgalmat nevelni, az ne beszéllyen az effélékrül.* 'S az Anonymusról, kinek igen nagy pártját látszatol fogni, igy szólsz: *Megfelejtkezett a' Szerző azon keserü, és érdemetlen észre-vételekrül, melylyeket egy becsületes embernek levelére bényomtattatott a' lovakrul irtt munkájába. Az a' derék ember azt a' becsületet tevé a' Szerzőnek, hogy öt' szíves, magyar-szivű embernek gondolván, megkéré: engedné-meg némely szegényebb jó hazafiaknak kanczáit, drága ménjeivel, patriotismusból ingyen meghágatni. Ez a' Szerzőnek akkor felette nevetségesnek látszott; most pedig azt akarná, hogy a' földes-urak elegendő kár-pótlás nélkül engedjék el a' kilenczedet* 's a' t.

Mindenek előtt kérdelek Barátom: milly jussal hozod itt elő e' levelet egy olly munkában, melly illy nevezetü: *A' Hitel czimü Munka Taglalatja?* Nekem úgy látszik, egyedül akkor lehetett volna mind azt, a' mit munkádbul kiirék itt, 's számtalan egyebet, a' mit felmelegitni restelek, de az Olvasó könnyen feltalálhat, néminemü illendőséggel előhoznod, ha munkád czimjéhez ezt ragasztád vala még: "'s Széchenyi István lovakrul irt munkájának 's egyéb gondolati 's tetteinek rostálása 's megitélése".

A' mit pedig az Anonymusrul mondasz: "hogy becsületes derék ember!! akarom hinni, mivel Te mondod; hanem levele után — mellyben hazámfiai szeretetét, sőt még apotheosisomat is előreható mély 's valóban asmodaeusi ésszel jövendöli, ha méneim ingyen fognak nemzeni — ötet még becsületes, de kivált derék embernek nem tartottam volna; hanem inkább olly persa forma individuumnak, kit fentebb érintek, kinek esze 's gondja mindig másutt van mint a' hol lenni kellene. Azonban a' zavart ideák 's lágy sziv — mellynek a' fő nem parancsolhat, 's melly több kárt okoz a' világ hátán, mint a' mennyit szép 's nemes, de annyiszor éretlen gerjedelmei, valóban érdemlenének — minden embert engedékenyül festenek, 's igy szinte szokássá rögzött azokat, kik legkisebb fényes vagy kitünő tulajdonokkal nincsenek az anya-természettül megajándékozva, 's ekép nem dicsérhetni őket általányosan, 'Jó embereknek' nevezni; 's ha vitatni nem akarom is a' szegény gyáva lelkűek ezen jó szándéku, bár meg nem érdemlett 's egyéb nyelvekben már egészen más értelmet jelentő 'jó ember' czimzetét, mindazáltal becsületes derék embernek nevezni valakit kényesb vagyok, 's illy nagy 's szép tartalmu czimet nem szoktam bitangolni olly mazur ábrándozókra, kik

lágy szivök 's éppen olly lágy velejök sugtában tanitni, oktatni, jóslani akarnak; jóllehet magoknak van legnagyobb szükségök tanulásra, tanácsra, vezető kézre!

Hogy sok jó szivü — kirül még tudva sincs becsületes derék ember lesz e, ollyan t. i. ki nem csak rosszat nem cselekszik, a' világ kecseitül távul jók között, hanem az emberiséget szédítő csáboktul körülvéve is, minden halálos sebektül meg tudja menteni lelkét — nem lehet mindenben mester, azt igen átlátom; hanem ollyan okik 's nem oktat, kérdez 's nem tanít. 'S ha az Anonymus mint szabad ember, ki nem bujkál sötétben, hanem a' világot keresi, levele alá irta vala nevét, soha őtet idézni 's nevetséges tárgyává tenni nem lett volna szándékom; de igy kötelességemnek tartám a' lótenyésztés körül forgó zavart idea néminemü eligazitása végett az egyest feláldozni az egésznek, 's azon előitéletet tehetségem szerint gyengitni, mellynél fogva Te 's mások azt állitjátok: hogy patriotismusbul kell nevelni lovat; 's igy nincs is ló a' hazában, midőn a' ló, mint minden egyéb tenyésztés egyenesen gazdaságbeli tárgy, mellynek megint úgy lehet igazi 's tartós sikere, ha b i z o n y o s vagy h i h e t ő vagy legalább l e h e t ő nyereséget ád; melly józanlátás következésében Britannia, hol senki patriotismusbul lovat nem nevel 's minden olly drága, a' lótenyésztésben legelső a' Világon. Lásd Barátom, 17 esztendei lovas-katonáskodásom után, független 's tehetős létemre mint vagyok, kötelességemnek tartám, az elaljasodott lótenyésztés felelevenitésére tehetségem szerint járulni; mert úgy hivém: inkább engem illet ezen tárgy mint teszem egy Püspököt, vagy ollyast, kit foglalatossági nem hoztak annyiszor össze lóval mint engem. 'S igy igen igen sokat vesződtem vele, 's mondhatom: Európa nagy részének leghiresb méneseit jártam be, számos 's nem csak angol, hanem más legtapasztaltabb lótenyésztőkkel társalkodtam; és keleti utazásimban, fogadni merek Veled, több úgy nevezett arab-lovon ültem, mint a' mennyit Te drága Barátom egész most élő nemzetségeddel együtt éltedben csak láttál. Hanem e' tárgyrul mindaddig hallgaték, mig annyira elkészültem, hogy felőle nem csak mint ujoncz 's theoreticus okoskodhatom, hanem kész vagyok bármilly rigorosumot is kiállni.

Számos egyéb hátramaradásink közt 'az elaljasodott lótenyésztést is nagyon fájlalom; 's mondhatom: tetemes áldozatokra vagyok kész előmozditása végett. Hanem annak eszközlésére methodusom egészen más, megvallom, mint a' Tied, ki azt mondja: "e n g e d n é - m e g n é m e l l y s z e g é n y e b b j ó h a z a f i a i n a k k a n c z á i t d r á g a m é n e i v e l p a t r i o t i s m u s b ó l i n g y e n m e g h á g a t n i" 's egészen más mint

legszámosb méneses gazdáinké, kik előkelőkép forgódának a' lótenyésztés előmozditása körül.

A' birka-nevelés, mert sokkal nagyobb' nyereséget hoz, lassanként elhagyatá számos földbirtokosinkkal a' lótenyésztést, mellyből általányosan csak veszteség háramla; nemde úgy van? 'S ezen a' közönségre káros tendentiának mikép akartak gátot vetni, az emberi cselekedet rugóit olly méllyen (?) vizsgáló bölcselkedők mint Te, kedves Barátom? Patriotismus által! Mellyre alapult okokodástok illy hangon, de hiába, zenge: "Szégyen a' lóra született Magyarnak ménest nem tartani, azon szép honi lovakat, mellyeket a' külföld csudál, többé nem nevelni. Illőbb lenne inkább kevés birkát tartani, 's több lovat" — 's a' t. Én pedig azt bátorkodom állitani: hogy kivált ménesbeli lovainknak szinte semmi eredetiségök sincs többé, 's valahai meglehetős honi fajtáink spanyol, holstein, nápolyi, dán, 's tudja Isten milly zavarék vérrel vannak már össze vissza, keresztül kasul zagyválva, melly okbul olly keresztül kasul mennek is; — hogy továbbá: nincs ország, hol a' tehetősb felekezet olly keveset jár lóháton mint nálunk, 's csak azon külföldi csudálja e' részbeli gazdaságunkat, ki képzetekre állitja okoskodásit, 's lórul csak gyalog vagy ülve, de nem rajta ülve szokott itélgetni; 's hogy végre: csak birka lesz mezőinken 's nem ló, mig minden hasztalan ábrándozásinktul nem bucsuzunk el, 's mint Lovakrul irt munkámban elég körülállásosan előadtam 'a' lótenyésztés által a' pénzbeli nyereséget b i z o n y o s s á vagy h i h e t ő v é vagy legalább l e h e t ő v é nem tesszük. Ez pedig mikép eszközölhető, nézd a' pesti Lóversenyi Czikket.

'S midőn a' lótenyésztő patrioták csak veszteségeket tudnak előmutatni, én mint lótenyésztő gazda, 's nem ló-patriota, minden figyelmem arra forditom, hogy lovaimbul, ha haszon nem is, legalább felette nagy kár ne háromoljék. Én is, Ti is egy czélt akarunk; 's én hiszem, több proselytát fogok szerezni — ha tüstént nem is, idő jártával bizonyosan, 's igy többeket lótenyésztésre gerjesztni, 's ekép e' részben a' hazának tetemesebben használni — ha számadó könyveimbül megmutatom: hogy lótenyésztés által nem vesztek, ámbár méneskémet a' hon szinte legdrágább tájékán 's piaczon vett zabon, szénán, 's mesterséges legelőken tartom, — mint Ti drága Barátim, kik egyebet nem tudtok mondani, mint egy néhai jó ismerősöm, ki szomszédját lótenyésztésre birni akarván, ekép szólitá meg: "Én már sok ezret szenteltem lótenyésztés végett hazámnak, de magam nem győzöm, az Uraknak is kellene már tenni valamit" 's a' t. A' mire a' szomszéd, ki semmit se felelt, de lovat azért továbbá sem tenyészte, tudom igy okoskodott magában "Gróf N. N. nagy ember 's ugyan jó patriota, hanem tehetsége is nagy, ő teheti, de én szegény legény illy terhekre nem vagyok képes."

'S ha olly nemes hazafiui tettnek véled egy pár gebe kiállitását, valyon miért nem tartasz Magad is ménest? Hallom erre feleletedet: "Mert körülállásim nem engedik!" 'S miért nem engednék? "Mert vesztegséget hoz maga után a' ménestartás!" Aha! 's hát itt vagyunk végre. 'Te nem akarsz veszteni!' 's igazad van; de ne vedd rossz néven, ha más sem akar veszteni, 's ne felejtsd, hogy más is éppen olly körülállásokban lehet 's van is, mint Te.

Én tehát minden himezés nélkül megvallom: hogy valamint a' gazdaság minden egyéb ágazataibul a' lehető legnagyobb nyereséget törekedem kivini: úgy minden figyelmem oda czéloz, hogy a' lótenyésztésbül is, mellyet gazdasági tárgynak tartok, hasonlóul hasznot arassak; vagy ha ez lehetetlen is' veszteségem ne legyen legalább olly érzékeny, hogy azzal megint felhagyni kénytelenitessem. 'S ezen elhatárzottságom két okbul ered t. i. hogy jó gazdagság után 's kellemes élet mellett, mivel kellemesen élni szeretek, még szép tehetségem is maradjon a' haza magasb felemeléséhez egy egy követ hengeritni; 's többi hazámfiait is ösztönözzem hasonló tettre, kik közül számosan nem zavarván össze az ideákat, csak úgy fognak, teszem például, lovat tenyészteni, csak úgy szederfát ültetni 's több eféle, ha valaki megtudja mutatni: hogy belőle nyereség 's nevezetes nyereség, kár pedig minden esetre csak igen kevés következhet. 'S hogy lóval, selyemmel nálunk a' nyereség hihetősége sokkal nagyobb mint a' kárasodásé, az világos. Angliában hasonlithatlanul drágább minden mint nálunk, 's a' lótenyésztés még is igazi divatban áll; nálunk ellenben minden olcsóság mellett is a' lótenyésztés legkisebb divatban nincs. Úgy sokkal több szederfát ültethetünk tágos határinkon mint Európa sok más nemzeti; 's igy csak tőlünk függ a' mezei gazdaságnak ezen két igen gazdag 's nálunk szinte még ismeretlen kútfejét megnyitni, két uj ágon vagyonink 's tehetséginket tetemesen nagyobbitni, 's ekép személyinkben dus gazdára inoculálhatni a' hazafiságnak olly tetteit, mellyeknek néminemü látszatjok is van.

De e' gazdasági két czél elérésére se Ciceroban, se Senecaban nem lelünk elegendő utmutatást, hanem kirekesztőleg a' zavart 's facsart ideák helyreigazitásában. Ehez képest a' hazafiság Geniusát sem istállóba sem undok hernyók közé állitni többé nem fogjuk.

Lótenyésztésre serkentő methodusink csak abban különböznek, hogy Te és társaid lónevelés által a' közönséget veszteség-türésre akarjátok birni, én pedig nyerésre. Már ezt nem eszközölhetem máskép, mint tanácsim 's példaadásim által; mert a' közönség szinte jó sikernek sem hódol, szavaknak 's puszta theoriáknak pedig éppen nem; — követésre méltó példát adni továbbá csak úgy vagyok képes, ha számadó könyveimbül,

nyereség vagy csak kis kárasodás tünik ki, 's a' honban olly intézetek állnak fen, mellyek által egy előkelő csikó, 20 esztendei kis kárasodásimat egy tavaszban helyre ütheti; nyereséget végre úgy várhatok, ha többek közt, méneimet nem ingyen, hanem pénzért használtatom, 's olly jutalmak felállítására járulok tehetségem szerint, mellyek által változatlanul fenáll a' lehetőség egy jó lóval, nevezetes nyereséget tehetni.

Ekép ha az Anonymusnak kanczáit, ki, mint mondod, "azon becsületet tevé, engem szives és magyar szivü embernek gondolni," nem akartam ingyen méneim alá eresztni, azon okbul történt, mellyet tán Te nem, mert a' dolog ellen fogulva 's igy vak vagy, hanem a' hideg vérü pártatlan Olvasó az imént mondottakbul tökéletesen átlát, 's a' mi más szóval nem egyéb, mint azon meggyőződés: hogy lótenyésztés dolgában sokkal több hasznot hajtok honomnak, ha méneim ingyen használtatások helyett — mi által tán néhány jobb csikóval gazdagodna hazánk, a' mi nem igen nevezetes terno 's még egyébiránt kérdés; mert felmerném sokban fogadni, az Anonymusnak szerencsés stylusa szerint itélvén, legkisebb józan ideája sincs a' csikó-nevelésrül, — ha méneim ingyen használtatása helyett, elzúzni iparkodom azon bal hiedelmek legfőbbikét, hogy t. i. "a' Lótenyésztés hazafiui tett!"

Egyébiránt mikép győzném magam is — szép vagyonom 's nőtelenségem mellett annyival tehetősb 's függetlenebb mint sok más — szerezni 's tartani olly drága méneket, mellyek darabja sokszor ezer 's több arany, 's mellynél kisebb nagyobb becsüt már 16-nál többet hoztam, 's hozattam ki Britanniábul, ha nyereségre vagy legalább kárpotlásra nem néznék minden szorongással. Tudod e mi lenne következése? Hogy azt, a' mi generose, fényesen 's igy tán sokaknak, 's kivált Néked 's az Anonymusnak, nagy megelégülésére kezdettem el, házasodás vagy más körülállások által szükebb helyzetbe korlátozva, bomladásra hagyni volnék kénytelen; a' mi a' hazának nem csak azzal ártana, hogy én nem nevelek többé lovat, hanem főkép az által, hogy a' többi nevelők is, kiknek sem annyi tehetségök, sem annyi tapasztalások mint nekem, a' lótenyésztéssel felhagynának, vagy többé azzal nem bajlódni hajlandóbbak lennének. — Végre mi haszna lenne a' honnak, ha csak a' felesleg pénzüek nevelnének lovat? Nem nagyobb, mint a' mai zavart 's elfacsart ideák következésében, igen véknyan szivárgó haszon; mert ugyancsak kevesen vannak köztünk, kiknek megint a' szerencsétlen ideák következésében valami felesleg pénzök volna! — A' dolgot tehát akként kell intézni, hogy éppen úgy mint szinte kiki birkát tart, mert bizonyos nyereség van belőle: vagy sokan gulyát tar-

tanak, mert hihető hasznot várnak; úgy számosan indittassanak lótenyésztésre is, a' lehető nagy nyereség által. 'S ez miért ne lehetne, egy olly országban mint a' mienk, hol annyi, olcsó 's jó a' mező; minekutánna Britanniában, Mecklenburgban, Holsteinban — hol általányosan kevésb, drágább 's alábbvaló a' föld — dus és szegény, ki csak egy kis mezővel bir, lovat nevel? azt én átlátni nem tudom, sőt bizonyos vagyok: hogy a' lótenyésztés józan elvekre állitva, mindenkinek, ki vele foglalatoskodnék, hasznot hajthatna, soknak pedig nem csak hajthatna, hanem minden hihetőséggel, sőt minden bizonnyal igen nagy hasznot hajtana is. E' józan elveket pedig, mellyekbül, a' tapasztalásnál fogva, legszebb következések folynak, nem én találtam fel, hanem régibb nemzeteknél — mellyek alkotmányos intézeteit vigyázattal szemléltem, 's jó és hasznos következésök okait vizsgálgatni, fejtegetni törekedtem — már készen lelém, 's három év előtt közrebocsátott Lovakruli munkámban lehetőleg világosan 's megfoghatólag elő is adtam. Mit kelljen továbbá a' tárgy sikeresbitése végett tenni még, azt egyes emberi tehetségem szerint practice úgy is eszközlöm; ha pedig a' Kormány akarna e' részben olly fordulást eszközleni, melly által 10, 20, 30 esztendő alatt épp azon idomzatban virágoznék a' hazai lónevelés, mint a' mennyiben Mária Theresia idejétül fogva mindig jobban jobban 's elannyira hanyatlott, hogy többnyire vagy kis macskáink vannak már csak, vagy szálas kajsza lábu, kos orru, öszvérhez hasonló puha gebéink, 's igy maholnap kénytelenek leszünk gyalog katonáskodni 's kivált ágyuinkat régi török módra ökrökkel vagy bivalyokkal vonczoltatni — — — — — mit kellene a' Kormánynak tenni, azt igen is jól tudom, 's a' sikerrül felelni is merek; hanem arrul inkább hallgatok, mert fogadatlan prókátor lenni nem akarok; 's reméllem jön idő, midőn a' kormány is inkább ollyasoknál fog keresni javalatokat, kiknek e' részben tapasztalások lehet is, van is: mint mindig ollyanoknál, kiknek lókörülti igazi tudományok 's tapasztalások nem is lehet, nincs is; 's azon időt bevárom, addig pedig azt eszközlöm, a' mit saját tehetségem 's erőmmel végbe tudok vinni.

Ezek szerint láthatod Barátom, hogy az Anonymus kanczáit nem rossz akarat, fösvénység vagy tétovázó szenvedelem miatt nem akarám méneimmel összeházasitni, hanem hideg vérrel megfontolt 's erős határozatu principiumbul! E' nyilatkoztatásomnál fogva reméllem az Anonymus, kinek mint látom, Te vagy organumja, 's ki tán most szivtelen és korcs szivü embernek tart — mert a' kérés 's megtagadás előtt, mint mondod, szives és magyar szivü embernek tartott, 's igy rólami jó véleményében maga magát csalta meg — jobb meg-

fontolás után engem nem fog olly könnyelmüleg 's keményen többé kárhoztatni; 's olly hiábavalóság miatt, mint néhány kanczának nem-vagy meghágatása, szivemet és magyar szivemet kétségbe hozni, 's rágalmazni; 's igy ott sebesitni meg, hol az emberséges embernek legfájdalmasb a' kin!

Egyébiránt mindenütt a' Világon hamis 's feneketlen sarkalatokbul csak hiányos épitmény emelkedhetik; 's igy a' lótenyésztés is, ha patriotismusra 's nem gazdasági elvekre van állitva, csak igen csekély sikerü lehet, a' mit a' tapasztalás és factum czáfolhatlan gyámokkal bizonyit be.

Én a' lókörülti ideák zavarodása 's felcserélése okát — hogy t. i. miért nem akarunk vagy miért tartjuk szinte szégyennek lónevelés által éppen ugy gyarapodni mint birka vagy egyéb gazdasági állat által — legfőkép ezekben találom: 'Eleink lóháton kerestek szerencsét 's hazát; igy természetes, hogy nálok, mint ma Beduinnál, a' ló, mellynek igen sokszor köszöntek szabadságot 's életet, nagy becsben volt, 's az úgy szólván házi barátok sorában állott. Már hogy illy állat — melly hiven osztozott a' csaták veszélyében urával, 's bátor hűsége által olly sokszor határzá el a' nap sikerét, vagy ön vére vesztével is menté meg urát fogság 's haláltul — pénz, haszon 's kereskedés tárgyává általányosan nem alacsonyittathatott le, az igen összehangzó az emberi érzéssel; igy a' ló, kivált nagyobb 's tehetősbek közt, inkább ajándéki tárgy volt, vagy tőle ura önkényt soha nem vált el. Ezen szokás, mellyet csak dicsérhetni, mély gyökeret vert. Megváltoztak azonban az idők; 's mint hajdanta sisak, pánczél, vért, vasüng 's t. i. éjjel nappal igen illett a' Magyarra: úgy igen nevetséges lenne mai szelidebb 's jámborabb hazánkfiait buzatelkeik, birkaaklaik körül, vagy káposztáskerteik közt sisakkal, pánczéllal, vérttel, vasünggel sétálgatva vagy kocsizgatva látni; mint nem különben igen nevetséges, ha valaki ma — mint t. i. e' részben munkád 140.[ik] lapján igy nyilatkozol ki: *más volt midőn kaczagányos apáink ló-háton utaztak; de most hintós kocsikban teszszük utainkat* — kivált ollyan, ki soha lovon nem ült, vagy Istennek hálát ád, ha arrul valamelly cerimonia vagy solemnitás után megint ép kézzel lábbal szállhat le, különös vonzódást affectál egy olly állathoz, mellytül fél, rá soha vagy csak igen ritkán ül, 's melly életét nem csak soha nem mentheti meg, hanem azt, kocsit ragadva, néha még veszélybe is döntheti; olly különös vonzódást affectál mondom a' lóhoz, hogy annak tenyésztését pénz, haszon 's kereskedés tárgyán tul emelje. — Hogy a' katona, vagy az, ki lovát sokat használja, vagy vele sokat nyert, egy egy lovát különösen kedveli meg, 's azt vénkorában pensióra méltatja: azt igen természetesnek, söt helyesnek tartom; midőn azon szenvedelmet

valóban lágy velőben fogantnak itélem: ha valaki egy olly ménest gazdasági ágon tul becsülhet, mellynek vérét, tulajdonit igazán senki nem ismeri, 's mellyet sokszor félnapig is keresni kell mig megtalálhatni, 's melly végre nyomorult 90 forintos remondákat sem állit ki elegendő számban, 's igy gyönyörüség helyett csak galibát, nyereség helyett kárt okoz! — Már hogy illy állatok a' régiek generositására minket most élőket is gerjesztenek néha, 's azokkal nyerekedni 's kereskedni nem akarunk, hanem azokat inkább elajándékozzuk, vagy megtartjuk, az is természetesbnél természetesb; csak azon különbséggel, hogy a' régiek, kiknél a' jó ló olly igen szükséges házi butor, vagy barát volt — nem is tudom tulajdonképen mint nevezzem — tán igazi generositásbul ajándékozták meg egymást az ő köztök leghasznosbbal t. i. lóval; midőn nekünk korcs ménesinkben annyi hiábavaló gabancsunk van, hogy azokat — mivel senki sem veszi meg — n a g y l e l k ü l e g elajándékozni valóságos nyereség; vagy ha senkinek sem kell, j ó s z i v ü l e g örökös kenyérre méltatni lehetségig legjózanabb tett! 'S igy sok, ki birkát, ökröt 's a' t. világért sem adna ingyen másnak, mert azokért, bármilly sinlődők is, néhány forintocskát csak fizet a' mészáros, lovat ajándékoz el, mellyet olcsón adni a' ménesi renomée nem enged; 's igy a' szükségbül virtust tévén, kettősen nyer: 'a' hasztalan lótartás megszünésében t. i. 's a' generositási szagterjesztésben.' 'S ha kevésb ló ajándékoztatik el köztünk, mint a' mennyi néhány még maradt ménesinkre a lehető legnagyobb nyereség volna: az valóban nem egyébbül ered, hanem hogy igen számos ménes-gazdáink nem tudnak a' számoláshoz; 's igy sokszor több esztendőig tartanak egy egy lovat, hogy aztán 40 vagy 50 forinttal drágábban adhassák el, vagy elajándékozás helyett rájok két három annyit költsenek, mint a' mennyiért végre nagy üggyel bajjal 's nem ritkán csiszárkodással kelnek el; midőn ellenben — 's erre vigyázzunk — jól számláló gazdáink, de kik a' lótenyésztés valódi principiumit még nem fogták fel, méneseiken túladtak, 's készebbek minden egyébbel bajlódni mint lóval.

Mind ezeknél fogva, ne cseréljük fel az ideákat 's a' dolgok valódiságát, hanem legyünk békében szelidek, háboruban haragosak, halhatatlan dolgok körül hevesek 's állhatatosak, 's inkább kicsinységek körül álmosak 's a' t.; a' becsületet pedig Istenért ne zavarjuk össze a' haszonnal, 's nem méneink ingyen hágatásában, vagy lótenyésztésben keressük a' halhatatlanságot, hanem olly tettekben, mellyek mentek minden istálló-'s haszonszagtul.

'S most Barátom, midőn Neked azt tanácslom: ne fogyaszd 's kisebbitsd erődet mások védelmére, mert valóban Magad számos botlásid eligazitására sem leend tán elég tehet-

séged, mond meg kérlek az Anonymusnak: hogy levele, mint arrul 118-is lapodon tevél emlitést, korántsem l á t s z o t t akkor, midőn vevém, o l l y f e l e t t e n e v e t s é g e s n e k — ámbár akkor is igen jó izüeket nevettem — mint ma, midőn azt kell tapasztalnom, hogy mély látásu eszméltetési még ollyanok közt is nyertek proselytákat, kik atyai 's birói gravitással taglalják az ujabb munkákat, 's csak világosságot kereső hidegvérü meggondolással — hanem a' dologhoz egy cseppet sem értve 's okoskodásikat csak képzeményi báb rajzakra állitva — azt hirdetik nyomtatva: 'h o g y a z o n e m b e r, k i m é n e i t p a t r i o t i s m u s b u l n e m e n g e d é p á r o s i t á s r a, *most azt akarná, hogy a' földesurak elegendő kár-pótlás nélkül engedjék-el a' kilenczedet.* Az Olvasót pedig arra kérem, tekintse most e' munka 89-ik lapját!

A' MAGYAR NYELV.

Ezen szakasz — előbb még hogysem hozzá fognék, 's magam is jól tudnám, mennyire bocsátkozom belé — érzem: egész előttem fekvő szapora munkácskámban tán legtöbb megjegyzésre 's criticára nyujtand alkalmat; pedig csak azon okbul: mivel az emberek az ideákat összezavarják, 's mint a' fentebb szakaszban mondám: "kis dolgok körül heveskednek 's állhatatoskodnak, nagy dolgokhoz pedig hidegen járulnak, 's mellettek gyakran el is alusznak."

A' szó a' lélek egyedüli organuma. Állati vágyinkat hangok, jelek, képvonásink, mozdulatink 's testink által nyilatkoztatjuk ki; de a' mit a' földi salaktul tiszta lélek érez, csak szó fejezheti ki, 's az is csak gyengén 's igen felszinleg!

Van e köztünk, ki a' világ jelesb iróinak néhányit olvasván, hellyel közzel nem döbbent vala meg valamelly érzelem világosb kitételén, mellyet sejtve sokáig horda önkeblében, 's annak ott létét, mintegy homályon keresztül, mindig gyanitá is, de kimondani vagy nem tudá, vagy arra ösztöne nem volt? 'S ki az, ki élte néhány pillanatiban legalább nem érzette volna keblét szinte pattanásig olly édeni öröm 's édes kinteli, mellyet emberszó egészen nem ejte még ki soha? — 'S ki azon szerencsétlen, kiben a' lélek legmélyebb gerjedelmi soha nem ébredtek fel, 's a' szivnek áradozási nyelvét soha tökéletesen nem nyomák el? 'S ki végre azon szerencsés szerencsétlen, ki egészen ki tudta volna fejezni, a' mi lelkében vala? szerencsés, hogy a' nyelvnek olly nagy tehetségével birt; szerencsétlen, hogy csak olly parányi volt lelkében, a' mit még emberi nyelv is elő tudott rebegni!

Több van bennünk, sokkal több, mint a' mennyit szóval le tudunk ábrázolni, 's azon idomzatban, mellyben lelkünk —

nemes érzésink, tudományink 's erényink által — mind inkább tágul 's nagyobbul; azon idomzatban némulunk el, 's hallgatunk végre, ha nyelvünk kicsinositva, gyarapitva 's gazdagitva nincs. 'S valamint sokban az ok következés is, 's következés megint okokat szül; szintúgy nő a' lélek, szó, — 's a' szó, lélek által.

Azon ifju, ki nem romlott keblében, az első szerelem édes kinait érzi, 's az által nemesbül, ugyan ki tudja e szóval csak század részét is ejteni annak, mit öröm- 's fájdalom-szaggatja mellében tapasztal? 'S valyon a' legfellengzőbb költő 's legvalódibb bölcs, kinek szó 's nyelv legnagyobb hatalmában áll, tudja e csak féltökéletesen is kifejteni azt, a' mi néha lelkén villan keresztül, vagy abban mélyen de világosan fekszik? 'S csak egy szép tavaszi hajnal, egy őszi napalkonyat, egy kies vidék nem foglalják e úgy annyira egész létünket el, hogy szivünk áradtában, csak némán szivjuk a' lelkünkkel rokon természet bájörömit! —

A' szó tehát csak felszines tolmácsa lelki érzésinknek, szintúgy mint a' festő a' természetnek csupán külvonásit rajzolja szemeink elé; 's valamint ez, habár legügyesb is, messze marad a' természet dics-csudái mögött, 's szinei azokéhoz képest csak holtak: úgy nem teheti ki a' legtökéletesb nyelv, legékesb szózat, legédesb zengedelmű ajak 's legbájlóbb előadási tulajdon is, olly világosan, olly elhatárzottsággal 's renddel mint azt, mi az ember legbelsőjében rejtezik! A' bölcselkedés 's költés legjelesebb remekei szinte érthetlen tárgyak a' közönség előtt; a' legfellengzőbb irók olly homályosak, hogy azok fenségét 's mélységét a' velek rokon keblüeken kivül alig értheti 's érheti el egyéb. 'S mennél üresb a' fő 's kisebb a' lélek, annál nagyobb az önelőadásbeli megelégedés; mennél gazdagabb 's tágasb ellenben amaz, annyival bizonyosb — ha szabad úgy mondani — azon Virgiliusi vágy, ki remekeit, belsejének, — önérzete szerint — még is olly gyenge rajzait, elégettetni kivánà.

Az embernek legékesb tulajdona a' szép lélek, 's csak az, 's nem egyéb határozza el valódi becsét. Kétszer kettő minden esetre négy 's nem öt, azt akár mondja valaki akár nem; szintúgy jó az ember lelke vagy rossz, akár itélje azt el egy magasb hatalom akár nem; a' lélek tökéletességét azonban belbecsre éppen nem, külbecsre 's hatásra pedig csak kevessé nagyobbitja az előadás, irásmód, 's igy a' valódi érdemet nem határozza el az: ki miképp szólott, miképp irt? hanem mit szólott, 's mit irt? 's kivált hogyan élt 's mit cselekedett?

A' tett tehát első, a' szó második; 's éppen úgy: az ember, a' hazafi, elöl áll, 's csak aztán jő az iró.

Már a' szó tökéletessége megint korántsem áll abban, legfőkép hogy hangja kellemes zengésű legyen a' fülnek, ha-

nem hogy vele mind azt a' lehető legnagyobb tökéletességgel ki lehessen fejezni, mit a' legnemesb, tanultabb 's legnagyobb erényű férfiu, vagy asszony ép fejében, romlatlan szivében az idő, tér, képzelet 's gerjedelmek határtalanságában, lelki tehetsége szerint, gondolhat, érezhet, sejdíthet! S ebben áll a' szó vagy nyelv philosophiája, 's nem egy nak vagy nek kiküszöbölésében; egy y, vagy j, o, vagy u 's több illyes kéreg-aprólék heves pártoltában; 's valóban nem azon szánakozást gerjesztő kofaságokban, mellyeknél fogva a' hazafiak feledvén, gyenge hazájoknak mennyire szükséges az egyesség, a' nagy tárgy mellett hidegen állnak, midőn vak tüzökben egy betüért, egy kiejtésért, egy szoros grammatikai 's tán szennyes szobatudós-gondolta rendszabásért, egymás élteket tehetségökig keserítik, 's készek lennének, mint önhiuságok törpe bálványzói, a' közönség hasznát nyomorult személyes villongásik 's csatáiknak feláldozni, mellyeket nem itéletek, nem dolgok; hanem csak szók, csak betük, csak accentusok miatt küzdenek. — — —

Minden hasztalan szó, időölés; — minden olly irás pedig, mellynek czélja nem ember-javitás 's nem az emberiség jobblléte, előbb utóbb felébreszti a' Nemesist. 'S ha egy felsőbb hatalomnak, melly a' dolgok valódiságát tisztábban látván mint mi, itélete alá tétetnék mind azon számtalan könyv, melly csak azon időtül fogva iratott is, mennyire a' mi évrajzink hatnak vissza, valyon nem azon munkáknak nyujtaná e a' pályadíjt, mellyekben több a' tiszta philosophia mint a' hibátlan philologia; több a' javitni kivánat mint a' tetszvágy; több az emberiség mint a' felhőkben evezés! 'S valyon nem állana e egy halhatatlan biró előtt sok, mi itéletink szerinti remek, sötétben, midőn tán — — — — — — — Epictetos, Franklin, Penn közhasznu munkáji mindig zöldelő repkénnyel koronáztatnának meg!

Azon elfacsart szerencsétlen idea, mellynél fogva annyian álliták az irót az ember 's hazafi elibe, valódi 's egyedüli oka, hogy olly sokan, kikben több lélek volt mint előadási tulajdon, azok által egészen elkeserittettek, kikben tán kevésb volt a' lélek, hanem annál több a' philologia; 's igy néhány jó munkással szegényebb lön a' haza.

Minden ember ön productumának örül, bármilly hiányos legyen is az; 's ha egy vén, vagy gyenge atya csudáknak tartja nyomorult, már bölcsőben hervadó ártatlan kisdedit, szükség e annak szemeit felnyitni 's képzelgési mennyébül lerántva őt boldogtalanná tenni?

Rossznak magvát hintő könyveket megigazitni, 's veszedelmes következésiket, ha máskép nem lehet, tüzzel, méreggel, türhetlen guny-fullánkkal rontani 's megsemmisitni, itéletem

szerint kötelesség; — de jó szándéku, ártatlan 's csak r o s z s z u l 's h i b á s a n i r t munkát ökrendő szidalmakkal lemenydörgeni 's dühös tajtékkal önteni le, vétkesnek találom, 's azon hibát csak fiatalság tüze teheti megbocsáthatóvá. Szelid és senkinek nem ártó ábrándozásikbul felebarátinkat felriasztani, nem nemes; 's igy ha valaki nagy munka, izzadság 's veriték közt, egy egy könyvecskét hoz világra, mellyben se lélek se Révai, hanem csak mák: azt — mert a' nehezen elalvóknak is kell auctor — ellenségesen birálni nem illik, barátságosan elrendezgetni szabad azonban; mert jóllehet az irót alávetem a' hazafinak, a' philologiát a' philosophiának, a' szép hangot a' jó 's világos értelemnek: azért mindazáltal az iròi tulajdonnak, a' helyes irás, a' szép 's kellemes hangnak mélyebben nem hódul senki mint én, 's főkép azért, mivel illyesekben felkent 's avatott nem vagyok.

A' vad ember nyelve, kinek koránt sincs annyi nemessége, tudománya 's erénye mint a' felvilágosodottnak, igen szük. 'S a' mint az emberek nemes érzése, — képzelet, emlékezet 's itéleti tehetségei a' jó rokonság, szelid polgáriság 's nagy lelkü hazafiság varázs érzelmi jobban fejledeznek; úgy kell a' nyelvnek is tisztulni, tágulni, simulni, nagyobb határzottságot nyerni. Nem különben mint a' nemzet növése 's haladása által a' nyelv is nő 's halad; úgy rejt a' nyelv fiatalsága, kifejthetése 's tágulhatása egy mágusi viszonyhatást magában; melly megint a' nemzetet emeli 's dicsőiti. 'S ha van a' nemzeteknél egy bizonyos aggság vagy halál jele, az semmi egyéb, mint ha nyelvök holt, vagy többé nem haladhat!

Azon szüzesség pedig, mellyet nyelvünkben annyi ábrándozó álpurista csudál köztünk — ámbár az is csak képzeten alapul 's facsart idea; mert szüz 's a' mellett pallérozott nyelv kész contraszt az értelmes előtt, 's igy teljes igaza van egy Irónknak, midőn azt állitja: hogy szeplőtelen szüz nyelvet csak Amerika vagy Polynesia sivatagin kalandozó vad csoportok közt kell keresni; e' facsart ideának tulsággal 's végsőséggel határos theoriája szerint, minden görög, latán, francz, német 's egyéb szavaknál, bármilly tökéletesen billegzik is gondolatinkat, olly kifejezéseknek kellene adni helyt, mellyek, mint állitják, magyarok, de korántsem teszik ki azt, a' mit mondani ohajtunk olly tökéletesen mint az indigena szók — ezen szüzességi szérencsétlen idea mondom, bár önerejének kellőbb 's valódibb kifejtésére birja is nyelvünket, 's ellenzi: hogy keletiségi bájszőnyege idomtalanul összetorlott idegen fonák férczek 's viszás foltok által caricatur-quodlibetté 's zavarrá ne fajuljon; mindazáltal mint Napoleon Continentale systemája Európát, ez is olly szük korlátok közé szoritja a' nyelvet, mellyeknél fogva ennek külhoni józan tágithatása ki-

mondhatatlanul csonkul, 's igy tán szüz marad ugyan képleg és szinleg, de valóban csak egy szegény összezsugordott szüz, mellynek árva hajadoni ügyefogyottságában tanácsosb lenne gyámoló pártvédet ölelnie 's férjhez mennie; a' nemzet ellenben, mellyre olly csudálatos befolyása van a' nyelvnek, a' helyett hogy emelkedne, dicsőülne, csak ön kis körében fénydegél 's ismeretlen éldegél.

Ha van saját szavunk, ne türjük az idegent, ha pedig nincs 's nyelvünk bányáibul nem teremthető, vagy pedig honi szavunk csak egy arányzattal is — nuance — mást jelent, mutassunk az idegen, minket gazdagító 's az anyanyelvvel majdmajd összeforrandó szó iránt éppen annyi hospitalitast, mint a' mennyivel régi magyar szokás szerint fogadjuk a' jövevényt; bár általok a' hon nem mindig gazdagul, 's ők sokszor, mint szálka csak sértik a' magyarságot 's azzal még eddig legalább nem, 's igy tán soha sem vegyülnek össze! Az ember legszebb szabadságát végre: hogy szinte mindent kitehessen a' mi lelkén rémlik, sejdül·vagy benne rejtezik, ne áldozzuk fel egy felszines előitéletnek, mellynél fogva a' lélek 's philosophia rabja lenne a' nyelvnek 's philologiának.

A' nemzet jövendősége szoros kapocsban áll nyelvének fiatal 's kifejthető, vagy fejthetlen 's holt létével; 's valamint a' lelkes embernek, ki nem áll egészen agyagbul mint a' fazék, legerősb szivösztöne 'hona előmeneteléért fáradni', úgy nem fog az igazi bölcs holt nyelvhez makacsul ragadni, hanem élő nyelvének tisztulását 's tágulását minden módon eszközleni 's előre segitni. 'S valóban kik anyatéjjel szitt előitélet, lágy velejü vakság, vagy hiu indulatosságbul mindig azt akarják, hogy az élő nyelven örökön örökké uralkodjék a' holt nyelv, azok itéletem szerint, mellyet itt himezés nélkül egyenesen kimondok, nem tesznek bölcsebben, mint ha az élőket halál uralkodása alá törekednének állitni; 's azt merem nékiek jövendölni: hogy hazafitársaik egykor sirhantjokra csak hervadt virágokat 's kórót fognak tüzni; mert éltükben holt nyelvü lehelletikkel a' jelenkor annyi fejledező bimbóit gyászba boriták, s az anyaföld virágira halál-lepleget vontak. Az anyanyelv tökéletesitése tehát — mert az által a' nemzeti jó nötten nő — kötelességeink egy legföbbike; 's midőn igazi nemességünk, értelmi sulyunk, 's az által lelkünk esztendőrül esztendőre, naprul napra bövül 's tágul, nyelvünknek is egyenlő idomzatban tágulni 's haladni kell; 's igy ki magyar nyelvünk kifejlését, gyarapodását, gazdagulását hátráltatni akarja, egyenesen a' hon legbecsesb javát gátolja, 's ekép mint sértője 's ellensége nemzetiségünknek, nem dicséretre, hanem büntetésre, átokra méltó.

Mind ezen rövid 's a' fontos tárgyat korántsem kimeritő

okoskodásimat összevonván, azt következtetem: hogy a' magyar nyelvnek, melly értelmi 's nemzetiségi kifejlésünk leghatalmasb rugója, minden esetre haladni kell; 's e' pontra nézve csak az lehet vélekedési tárgy: minő idomzatban 's melly korlátok közt haladjon! Ezen idomzatot pedig ki jelelheti ki? Vizsgáljuk.

A. igy szól: "Az uj most jobban tetszik mint az ó, 's ezen veszedelmes ujitásbeli kórság még számithatatlan rosszakon kivül, mellyeket szülnie kell, még a' magyar nyelvet is gyökerébül ki fogja forditani! Ugyan itt is mint egyébben minek az innovatio? Én aztat soha nem láthatom által! Olvasnák csak a' mai szerencsétlen ujitók régi manuscriptumainkat, — magamnak is vannak nagy számban — milly szép az akkori nyelv, 's micsoda szépen folyik, milly érthető, melly világos 's a' t."

B. pedig igy: "Nem vagyok én az ujitások ellen, mint ama vén pedánt A., mert tudom, hogy a' mindenségben nincs nyugvó pont, 's a' világon minden elóre vagy hátra megy, 's igy a' magyar nyelvnek is kell haladni, nehogy hátra tolassék; hanem olly merész röviditéseket 's bénitásokat, millyekkel C. csonkitja nyelvünket, azokat már jóvá hagyni képes nem vagyok 's a' t."

Jó most C. "Ezen B. jó ember, de a' szegény mindig falun ült 's az idő szellemével nem ment elő, — ő egy n a k, n e k-ben, s á g, s é g-ben 's több illyesekben helyezteti a' nyelv törzsök sajátságát; pedig ez nem maradhat, 's kötelességünk a' nyelvnek több kerekdedséget, tömöttséget 's deliséget adni, csakhogy az ne történjék a' nyelv geniusa ellen, mint azt sajnosan D-ben kell tapasztalnunk, ki felforgatná egész nyelvünket."

Felkiált most D. "Haj ezen átkozott szoba-szennyesek A. B. C. mint a' házi madarak csak egy szederfára képesek szállni, 's azt hiszik: oda a' nyelv, ha magasb emelkedés 's bájosb hang miatt egy egy rendszabás — melly csak a' nyelv alkán 's vázán simitva változtat 's módosit, de korántsem természetén 's eredeti tulajdonin, — uj mintába öntetik. Hanem más részrül azt is meg kell vallani: hogy E. megint olly szavakkal kivánja népesitni a' nyelvet, mellyeknek se fülök se farkok, 's olly szokatlan kitétel formákat kohol, millyeket mi régebbek nem is értünk, úgy annyira, hogy nem sokára érthetetlen Galimathiássá 's Bábellé korcsul szegény anyanyelvünk."

E. pedig igy itél: "Milly csonka a' franczia nyelv, mellyen az Academie française olly önkényesen uralkodik, 's azt csak tisztitá, midőn növésót gátlá, 's csak szorgoskodott, midőn mernie is kellett volna! Mi lenne a' német nyelv, ha egy Gotsched, Adelung 's t. i. rakta bilincsein Wieland,

Schiller, Herder, Goethe 's t. i. nem törtek volna tul? Mi az angol, ha Schakspeare óriás lelke a' pulyaság 's törpeség nyomorék rendszabásit, mellyek a' dolog velejéhez nem is tartoznak 's csak észrepti békók, szét nem tiprotta vala? Merni kell tehát nekünk is, 's kifürkésznünk az ó és tájszavakat, mellyeket a' vén tudatlanok 's járatlanok azért tartanak ujaknak, mert nekiek mint régiség-buvároknak vagy megyéjökbül ki sem bujtaknak, 's igy a' hazai nyelvdivat egyetemi kincstárával ismeretleneknek, valóban ujak is azok, de magokban régibbek 's divatosbak mint ők; — uj találmányoknak egészen uj nevet kell adni, hol hiány van, azt betölteni 's hol belsőnk titkos gerjedelmit honi gyök- vagy származékszóval ki nem tudjuk tenni, ott vegyük be az idegent. — Már csak ezen kevésbül láthatja kiki, hogy a' dolgot mostani nyelválladalmunkhoz képest, minden csalódás 's önkecsegtetés nélkül igazi világban látom; hanem azon kicsapongó szószaporitást, 's általányosan mindent magyarul kitenni vágyó viszketeget, a' hyperpurismusig bőszült Neologomaniát, mellyet néhány eszelősnél mint p. o. F-nél tapasztalunk, valóban kaczagásra méltónak itélem; annálinkább mivel számosakra a' százados zsarnok divat sanctiói 's indigenátusi billeget 's czimerletet tüzött már mint látszik örökleg; sőt maga a' müveltség — melly egy láthatatlan lánczczal közelíti 's rokonitja minden őt pártoló 's ölelő, bár egészen különböző tulajdonu nyelveket — mellőzhetlenül testvérit némellyekkel, mint p. o. számos tudományok 's a' t. czimneveikkel." 's a' t.

Szófelekezetink csak e' néhány nyelvkörülti okoskodásit hozván elő, azon kérdést ismétlem: valyon ki fogja azon idomzatot kijelelni, mellyben honi nyelvünknek haladni kellene, ki a' non plus ultrát? Mire azt bátorkodom felelni: 'Sem az Országgyülés, mert annak fontosb tárgyakkal is lesz elég dolga, 's a' magyar nyelv körül semmi egyebet nem tehet, mint azt hathatós gyámola alá venni; sem a' tudós Társaság, mert annak önkénykedését vagy tán dictátori Areopagosságát a' Nemzet remélleni nem fogja szenvedni, 's tőle nem egyebet mint állhatatos szorgalomutáni józan javaslatokat vár; sem a' külföld, mert nem hihetni 's fel sem tehetni ennek eddig alig élt honi nyelvünkrül rövid idő alatt annyi ismeretre jutását, hogy annak haladási gyorsaságárul legtávulabb is alapos itéletet hozhatna; 's legfőkép nem egyesek, mert azok A-tul Z-ig, — egyet sem véve ki — mind részek, kiket a' biróság semmi esetben nem illethet; 's igy senki az egész Világ hátán nem döntheti el ezen nagy kérdést igazsággal mint a' n a g y k ö z ö n s é g; úgy t. i. "hogy mind az, mit idő, szokás által sajátává teend, magyar lesz, az ellenben idegen marad, a' mit nem fogad el."

Már a' szokásnak helyes irányt adni, 's azon időre, melly a' tökéletesb nyelvet közénk hozandja, szárnyakat fűzni, úgy hiszem mindenkinek kötelessége, kinek hazája drága. A' szógyárnok — valamint a' bányász csekély arannyal sok egyebet is hoz felszinre — felséges kitételekkel gazdagitja a' hont, midőn becsnélküli találmányit felejteti a' velek nem-élés, az idő. Egyesek, kritikusok, tudós társaságok ellenben elválasztván itéletök szerint a' becsest a' becstelentül, a' feltalált külön szinü tárgyakat nagyobb világba 's a' közönség elibe teszik, melly azokat elfogadja, türi vagy visszaveti. A' szóbányász felette nagy köszönetet érdemel, mert nélküle szegény vagy legalább hátramaradna a' nyelv; 's ki őt mérges vagy gúnytajtékkal fecskendi be, valóban nem egyebet mocskol, mint érdemes hazafiát! A' szósimitó 's tisztitó sem érdemel kisebb tekintetet; mert valamint nem tudná a' közönség elválasztani salakitul a' becses érczet, úgy nem képes az avatatlan a' sok hasztalan 's helytelen közt rejtező szépet 's helyest kinyomozni 's elkülönzeni; 's az, ki megint őt kárhoztatja, nem tesz máskép mint a' ki homlokkal áll nemzeti csinosodás ellen, mert — 's ezt ugyancsak emlékezetben tartsuk — valamint mágusi befolyása van nyelvnek a' nemzetre, 's viszonhatóságok által egyiknek a' másikra: úgy csak szép nemzet, vagy csak az, melly valaha az volt, beszélhet szép nyelvet: 's viszont a' nyelvnek mibenléte t. i. férfiasb, nemesb, emelkedettebb vagy puhult, nemtelen 's alacsony léte határozza leginkább el — pedig sokkal nagyobb mértékben mint illyesrül gondolni szokás — a' nemzet értelmi 's igy szabadsági állását. 'S itt fekszik itéletem szerint az emberi halhatatlan lélek organumának, a' szónak 's nyelvnek, philosophiája!

Már honi nyelvünkben azon legfőbb feltétel, mellyben rejtezik minden, 's melly a' lehető legmagasb fénypontra birhatja nemzetünket, t. i. a' férfiui erő, megvan; 's mondhatni tán egy nyelvben sincs annyi, 's ha van, legalább nincs több. 'S im ezen ereje nyelvünknek — mellynek törzsök eredetét Ásia négy vizei közé állitni korántsem olly balgatagság mint azt sokan gondolják — tartá fen eddig létünket; 's azon nagy csuda, mellyen olly sokan bámulnak, hogy a' Magyar annyi tenger viszontagság közt sem olvadt még össze más nemzetekkel, nem egyéb mint legtermészetesb következése nyelve erejének, mellyet idegen halandó elgázolni nem képes, 's minket, ha minmagunk nem leendünk életmentőnk gyilkosai, olly lépcsőken 's időirányban fog állitni magasbra; vagy hozzánk nem illő középszerüségbe lebilincselni: millyenben egyesült fáradozásink, egy szivü 's emberséges munkálódásink által azt csinositni, nemesitni, emelni fogjuk; vagy egymás utjában állván, egymást sárral dobálván, azon tapodni 's a' hazafiság

isteni homloka körülti virágkoszoruk helyett a' hiusági bálvány halántéki körül fonni halálillatú koszorúkat!

'S igy itéletem szerint az, ki honi nyelvünk mellett van, nemzetünk életét hordja szivében; az pedig, ki ellene szegül, sejditlen — mert nem akarom hinni, sejtve valaki hazagyilkos lehetne — annak halálát reggeti keblében.

Azért, mivel egy idegen hangon fütyülni tanult kalitkai madár tán jobban fizettetik, mint az, ki erdei énekit csattogja csak; azért az ember becse, ha áltermészet sugtában az anyanyelv helyett idegent állit, nem nagyobbul, hanem kevesül, mert a' holt nyelvü Classicus messze áll a' hazafi mögött; 's valóban csak áltermészet szomorú szineivel van felékesitve az, ki — — — — — — — — anyanyelvén nem beszélhet, sőt azt nem is érti, 's csak idegen szózatokkal teheti ki korcs érzelmit.

'S véntül fiatalig, dustul szegényig, a' legjelesb férfiaktul legbájolóbb hölgyeinkig, ki csak honunk éltét, nemes emelkedését 's egykori dicsőségét szomjazza, tegyen anyanyelvünkért a' mit tehet; mert vele Mindent, a' mi nemzetünk sőt az emberiség diszére méltó, kivihetni, nélküle Semmit! Tudósink pedig az idő lelkéhez, más müvelt nyelvek csinossági állásfokához, 's a' tudományok, müvészetek, mesterségek 's találmányok mindegyre fejledőbb haladásikhoz idomulva, 's mind ezekkel mindenkor versenypályát futva, magasb szempontbul tekintsék nyelvünket mint eddig; fejtegessék ki minden kecseit, kellemeit e' nagy kincsünknek, 's hathatós erejébe bizván ne gondolják megpattan mindjárt keleti zománcza, ha nemesb, delibb, fellengősb, 's tán csak szokatlan mintákba alakittatik, 's némelly még kopár vidéke dél 's nyugot mosolygó virányival, viditó 's lelkesitő csemetéivel gazdagittatik.

A' Magyarnak még nem volt olly időszaka, hogy igazi társalkodási — conversatiói — tonusa lett volna. A' hajdankor komolyabb vonási, a' bajnoki tulajdonokhoz — mellyeknek a' testi erő vala legfőbbike — természetesen ragadó durvaság, a' csata vihari 's fegyver-közti élet, a' nyájasb, szelidebb 's gyengéd érzésü kebelnek saját gerjedelmit elnyomák; 's igy mind azon varázsteli kivánat — melly csak Musák 's virágok közt fejledez, 's előitéletleni társaságokban tudomány, tetszeni vágy, nemesb szerelem 's a' kicsinosult polgári élet számnélküli árnyékozásiban nyerhet egyedül néminemü lételt — a' Magyarban, kinek sorsa olly kaján volt, mélyen aludt. Az idők azonban egy uj, egy szebb aerát deritének az emberek közé; 's azon idomzatban, mellyben a' lélek 's annak érzelmi mind jobban tágultak, 's az emberi szükségek mind számosbakra szaporodtak, lön naprul napra elégtelenebb a' honi nyelv, 's a' természet szent törvényi szerint — mert az érző sziv csak ömledésben lel

nyugtot, 's a' főnek szülötte világot kér — mintegy hiánypótlékul csusztak be az idegen szózatok, mellyeket kivált a' gyengébb rész az asszony, a' tudós, a' csinosultabb társalkodó lassanként elfogadott, 's korántsem annyira ujságszomjbul, vagy a' honi nyelv vétkes megvetésébül, hanem azon ellenállhatatlan okbul, hogy a' kebelnek mindazon gyengéd ihletit és sugalmit — mellyeket a' szép nemnek csak legjelesbei ismérnek, 's azok létét sok, kivált szobatudós nem is sejti — 's a' főnek mind azon villanásit, mellyeket megint még többen, 's kivált asszonyok nem gyanitnak, honi nyelven korántsem lehetett kifejezni olly könnyen 's olly jól, mint a' németen, franczián 's a' t! 'S im ez egy fő oka, miért bágyadt el annyira, 's olly haldoklólag élt a' különben olly erős fiatalságu magyar nyelv azóta, hogy a világosság mind jobban kezde diadalmaskodni a' sötétségen. A' zavart ideák sulya azt hiteté el a' nagyobb résszel, hogy a' szelid, a' nyájas, a' gyengéd érző, — gyenge; 's erős csak az, ki faragatlan, durva 's érzéketlen. 'S igy sok tudósink 's előkelő országos emberink nem csak akkor, sőt ma is, természet-elleni alapokra álliták 's állitják okoskodásik 's befolyásikat; 's egy részrül a' szép nemet kárhoztatják, hogy inkább németez, francziáz, mint magyaroskodna, azon irót pedig hazaárulónak itélik, ki külföldieskedik: más részrül pedig a' nyelv ujra öntése, tágitása 's nemesitése ellen szegülnek tehetségök szerint; 's igy nem tesznek józanabbul, mint ha valaki egy forrás elmaradása miatt heveskedne mellyet önmaga zárt el; mert az, ki még mostani bár müveltebb nyelvünkkel is kiakarná tiltani a' jobban nevelt asszonyok 's tudósok közül a' nálunk szokásban lévő idegen nyelveket, arra kárhoztatná a' szebb nemet 's a' müveltebbeket, hogy keblökbe temessék 's fejökbe fojtsák érzelmik 's gondolatiknak azon leggyengédedbeit, mellyeket még most csak inkább azon, a' nagy világban már századok óta zengő nyelveken tehetni ki; 's ez felmulja az emberi hatalmat, mert a' természet törvényeivel ütközik össze; midőn viszont a' magyar nyelv előmenetelének gátolása által azok tehetségire raknak zsibbasztó bilincseket, kik tán képesek lennének az eredeti honi nyelvet, mellyben annyi a' fiatalság, 's erő, úgy kifejteni, hogy mind a' szép nem, mind a' tudós, nem erőltetett hazafiságbul csak, hanem természetes hajlandóságbul is inkább választaná érzelmi 's gondolati tolmácsául a' honi nyelvet, mint az idegent; 's igy, mint mondám, a' rossz következéseket kárhoztatják, midőn egyszersmind azon okokat iparkodnak p a r a l y s á l n i, mellyekbül a' jó következéseknek mulhatlanul kellene folyniok!

Ha tehát inkább zeng most még a' csinosult magyar asszony ajkin vagy szebb társaságokban az idegen szózat mint a' honi; azon ne csudálkozzunk, 's ne tulajdonitsuk éppen annak, mintha

hazánk leányai megvetnék a' hont, hanem a' természet azon kivételnélküli törvényének, hogy előbb utóbb a' felsőbbség mindig elnyomja a' selejtességet. 'S igy ha azt akarjuk, hogy hölgyeink magyarul beszéljenek, 's nem egy két szót, vagy néha néha áldozatbul, hanem természetes vonzódás 's izlésbül, 's magok közt is: szebbitsük, tágitsuk, nemesitsük nyelvünket; annak fogékonysága pedig — minthogy nyelvünk óriási fejlődésre képes — minden kétségen tul van; de ahoz se szoba-philologia, se könyvekbül tanult philosophia korántsem elég; hanem azt csak azon lelki felemelkedés eszközölheti, melly az emberi szót nem mint czélt tekinti, hanem mint eszközt; melly által a' nemzetek magasbra, 's egyes emberek az erény felsőbb állására juthatnak, 's igy a' mindenség tökéletesittetik.

Közelebbrüli esztendőkben nyelvünk csudálatosan haladott; de azért igen távul van még a' tökéletesség azon pontjátul is, mellyet egy állandó Játékszin kiván, hol nem csak hősi vagy bohósági darabok adatnak, mellyeket a' közönség könnyen tart helyeseknek, ha az iszonyu, fegyvercsattogás, vastagon kent tréfa 's több illy ál-inyt csiklandó látvány 's táplálék bőven nyujtatik, — hanem hol az életnek olly scenái is festetnek, mellyek kirekesztőleg csak nemesb 's fentebb társaságok tulajdonai.

A' Magyar mint ásiai sarjadék valaha egy kicsit keleti mód bánt a' szebb nemmel, 's ámbár azt, valamint minden civilisált nemzetek, most nem csak maga mellé, hanem még maga elibe is helyzé, azért nyelvében még most is megmaradt a' régi uralkodás jele. A' férj bátyját kendezi, 's öccsét tézgeti, feleségét is tézgeti, midőn a' feleség őt viszont kendezi. 'S ezen egyenetlenség, — melly tanúja, hogy egykor a' Széprem erősebben volt a' férfi uralkodása alá vetve mint most, bár kicsinységnek látszik, még is igen fontos — egészen ketté töri a' jobb társaság lehetőségét, 's igy a' társalkodási nyelv soha nem fejlődhetik ki. A' Török, bár mi szép 's kivált bájhangu legyen is nyelve, távulrul sem sejti mi a' szép társalkodási szózat; mert az asszony, mint életpályánk egyedüli virághintője, 's szivvágyink legfőbb czélja, nem áll egy soron a' férfival, hanem messze alatta; 's a' helyett, hogy az embernek leghivebb társa lenne, szinte portékává alacsonyittatik nála. Nézzük keresztül a' nyelveket, még pedig a' latánt 's görögöt sem véve ki, 's azt leszünk kénytelenek megvallani: hogy bármilly nagyon voltak is kicsinositva a' hajdankor nyelvei — mint azt költői, dramai, évrajzi, szónoki 's a' t. remekei minden kétségen túl teszik — igazi szép társalkodási szózat köztök ismeretlen dolog vala még is, 's az kirekesztőleg a' keresztény vallás által megnemesült ujabb emberek találmánya;

megnemesült mondom, mert az ujabb generatio közt olly irány-idomzatban, mint a' tökéletesség felé törekedő emberiség lelke tágult, az erények is jobban jobban fejledeztek; 's ne zavarjuk össze az ideákat, nem azon theatrális erények, mellyeknek többnyire emberi taps vala fő czéljok, hanem — azon házi 's négy falközti erények, mellyeknek nem emberi, hanem tán csak angyali tanújok van.

Magyar nyelvünk bizonyos lépcsőig ki van fejtve költésre, dramára, évrajzra 's a' t. hanem most még szép társasági, természetes, nem mesterkélt 's úgy szólván mindennapi haszonvételre, őszintén kimondván saját vélekedésemet, általányosan elégtelen. A' Török nem is sejti, hogy van valamelly szép társasági tonus, 's igy e' részben szinte szerencsésb mint mi, mert török nyelvénél marad, melly neki elégséges; midőn mi igen is jól érezzük mi az a' szebb társasági hang, hanem minmagunkat mystificálván, a' helyett hogy nyelvünket a' mai idők szükségihez alkalmaznók, anathemát kiáltunk a' nyelvtisztitókra, csinositókra. Néha feltesszük magunkban erősen, csak magyarul fogunk beszélni, de a' nélkül hogy észrevennők a' természet-elleni patriotismus ismétleni hamar kihültét, természet-szerinti okokbul akaratunk ellen is németre vagy francziára bicczen nyelvünk. 'S ez nem ered egyébbül, mint az elfacsart ideákbul, hogy t. i. sokan nagy hazafiságnak tartják, ha valaki a' szép társasági szükségre még elégtelen magyar nyelvvel él mindig; midőn más részrül szinte hazafitlansággal vádolják azt, ki a' nyelven olly javitásokat bátorkodik tenni, mellyek első tekintetre tán iszonyuk 's borzasztóknak látszanak; azonban valóban olly szükségesek, egyszersmind olly hathatósak, hogy velek játékszin sikeresülni fog, 's a' magyar szó mind palotában mind boudoirban zengend egykor; nélkülök pedig, mint eddig, csak kis körben, tudósok által fog nagyra magasztaltatni, kis szám által olvastatni, csak ritka esetekben hallatni, és soha olly nyelvvé nem válni, mellyet a' nagyobb rész szabad választása által tenne sajátévá.

A' szántóvető szokását, hol te és kend használtatik, azért emlitém, mert szinte csak ő volt századokon keresztül a' házi társalkodó magyarszózat kifejtője 's képviselője, 's a' te és kend sokkal nemesb 's a' természettel összehangzóbb szólitásmód, mint azon czikornyás czimszavak, mellyekkel a' magasb születésüek nevezgetik egymást. 'S ha tőlem valaki azt kérdezné: valyon mi az a' szép társasági szózat, mellyet annyiszor emlitek, 's mellyre, mint mondám, a' magyar nyelv még elégtelen, vagy legalább igen hátramarad az angol, franczia, német, olasz 's a' t. mögött; — én tőle viszont azt bátorkodnám tudakozni: hogy ugyan érez e magában valami természet-ellenit, 's nyelvünkben némi hiányt, ha életének, teszem itt csak pél-

dául, olly pillanatiban, mellynek komolyabb vonási az embert magasbra emelik, azon hölgyet, melly lelkének ideálja, 's mellytül a' sors örökre elválasztá ötet, 's mellyhez csak a' szivrokonság legtisztább gerjedelmi 's lelkének csak angyali vágyai kötik 's hóditják — ha ollyan lényt, mondom, Tenek, Magának, Tensasszonynak, Nagysásasszonynak, Kegyednek, Nagysádnak, Szivemnek, Lelkemnek, Galambomnak, Gyöngyvirágomnak 's t. i. nevezni volna kénytelen; 's ha valami kellemetlen érzést 's nyelvben hiányt, illy 's hasonló körülállások közt nem talál, akkor azt felelem: nem tudja, mi a' szép társasági szózat, 's én korántsem vagyok képes azt megmagyarázni neki; ha pedig érez néminemü kellemetlen zavart, 's tisztán érzi: nem folyhat beszéde olly nemesen a' nélkül, hogy feszes, mesterkélt 's mintegy természet-elleni ne legyen, 'a mint érzelmi nemesen ringatják keblét; akkor azt mondom, tökéletesen felfogta gondolatomat, 's ekép további magyarázás csak idővesztés.

'S most e' tárgyrul csak ennyit! midőn a' mindig réginél maradókat arra bátorkodom figyelmeztetni — mert nem győzöm hallani panaszokat a' mai magyar nyelv érthetetlensége miatt — hogy nem azért nem értik a' mai magyar nyelvet, mert az haladott; hanem mert ők álltak meg, 's a' helyett hogy ők ültek volna az előreható hatalmas időre, ez fekszik rajtok, 's még emlékezeteket is eltörlendi!

Azokat pedig, kik azt gondolják, hogy szón 's nyelven kivül emberben valami más is van, a mi ezeknél még tökéletesebben fejezheti ki a' lélek legnemesb, legmélyebb vágyait — 'egy ki nem mondható sympathia' — azokat rokon kebellel üdvezlem!

CHARACTER ÉS BIZODALOM.

Országos dolgok körül forgó ideák, mellyeket lágy velő kever össze 's gyenge itélet bir álnövésre, vagy elfogultság vakon vesz át 's rostálatlan adja tovább, legbizonyosb elölő maszlagi minden honi előmenetelnek. Igy p. o. számosan characternek tartják a' fejességet; bizodalmokat pedig, úgy szólván, hófuvatokra állitják, gránit sziklákon ellenben remegnek.

'S ezen ideák tisztában nemléte valódi oka, hogy a' politikai magyar életben csak kevés tartja ama józan 's igazságos középutat, melly ámbár a' közönségtül szinte mindig félre értetik, a' nemesb lelkü egyedüli ösvényének kellene lennie.

A' kormány 's az ország képviselői közti kérdések számosak, 's mind számosbakra nőnek, a' mint t. i. a' közerőmü, rozsdáitul, penészeitül köztanácskozás által mind jobban tisztittatik, 's mind elevenebbül 's rendesebbül kezd forogni. Már olly számtalan

tárgy közt lehetséges e hogy csak mindig egy résznek legyen igazsága, kérdem? 's van e a' világon olly merész hizelkedő, ki azt állitni volna elég szemtelen: hogy a' kormány soha nem csalatkozhatik, 's neki felvilágositásra soha szüksége nincs? vagy ellenben, olly elvakult democrata, ki azt bátorkodnék fentartani: hogy a' nemzet csalhatatlan? 'S csak e' néhány sor nem teszi e legnagyobb világba a' közönség, országos emberek-körülti, itéletének csak nem mindenkori helytelenségét?

Ki mindig a' kormány mellett, vagy mindig ellene van, bár keményen, bár engedékenyül itéli a' sokaság, általányosan még is ollyannak tartja, kiben a' character bizonyos; sőt annyira megy ezen fallacia, hogy azokban, kik vén korok által 3, 4 fejdelem uralkodásán éltek keresztül, 's mindig a' kormány mellett, vagy mindig az ellen voltak, — a' dicső character állhatatossága bámultatik; midőn hihetőleg nem lehet némellykor a' képviselőknek kivánatikban el nem ragadtatniok, 's néha a' kormánynak el nem hibázni egy kissé az utat; 's apodictice lehetetlen, hogy 3, 4 fejdelem mindenben egyenlő legyen, 's a' királyi szék körül némi változások ne történjenek. — 'S igy az sül ki, ha nem lágyvelejüleg vagy elfogultlag itélünk a' dolog valódi mibenlétérül: hogy annak, kire a' változhatlan character reputátióját kené a' sokaság, igen sokszor nem csak legkisebb charactere nincs, hanem olly változékony, mint a' nád, melly majd balra, majd jobbra hajlong, a' mint a' szél fuj; mert arrul, legalább itéletem szerint, nem tehetni fel mindig egyenlő szándékot — 's tán ez a' character alapja — ki minden kérdésnél mindig Ának vagy mindig Bnek ád igazat; — sőt azon fejdelem ellen éppen úgy szegezi magát, ki népe jólétét szomjuzza csak, mint azon ellen, ki mindent lábaival tapod; — vagy azon nemzet ellen, ki csak ön erejét akarja kifejteni, éppen olly kemény, mint azon törvény-törte nép ellen, ki semmi felsőbbséget ismérni többé nem akar.

Ezek szerint, vallomásomat egyenesen kimondván, bármilly szokatlan czimü legyen is az: azon embert köszöntöm erős tiszteletre méltó characterünek, ki egyszer Ával 's másszor Bvel tart, a' mint t. i. — m e r t ő s o h a n e m v á l t o z i k, — néha Á. 's néha B. van vele egy vélekedésen; 's igy az, ki a' character hirét nem akarja csak bitorlani, 's ollyasok által, kik csak a' vak fejességet tartják characternek, illyesmit magárul kikiáltatni, — hanem öntudatban érezni a' férfiui állandóság 's egyvéleményüség melegét mindent elkövetend, hogy a' kormányt, melly tán a' törvényes 's józan utbul kibicczent, abba visszasegitse megint, — midőn viszont a' kormány törvényes 's józan eszközlésit tehetségi szerint

előmozditandja; 's ekép valamint semmi tekintet őt nem hátráltatja, a' nemzet jussaiért élni 's halni: úgy kész lesz törvényes ura ellenségei ellen, 's ha a' féketlen nép lenne is az, még hazafitársai ellen is, kardot rántani, 's igazságos királyáért önteni vérét.

Hogy illy cselekvésmód, mint azt évrajzink 's mindennapi tapasztalás legkisebb kétségen tul teszi, a' legnagyobb résztül szinte mindig félreértetik, igen természetes; mert az igazi józan alapokra állitott állandóságrul sokaknak ideája még tisztában nincs, — vagy mert sokan csak ön keblök tükre után itélhetnek másokrul, 's azon tükör számosak keblében nem mutat egyebet, nyomorult hiuvágynál 's alacsony haszonlesnél. — Nem is józan mód az illy felekezetek- közti magánállás arra, hogy valaki saját javát emelje, — hanem hogy van e azon lelki független pontnál, melly úgy szólván a' kormány 's nemzet közt van, 's mellyet a' közönség 'két pad közti földszinnek vagy gyanuszines állásnak' szokott nevezni, szebb földi helyezet, azon egy kissé kételkedni merek. — 'S azon pontra állni nem olly nehéz, 's köztünk igen soknak van hatalmában, hanem kevésnek jut eszébe; mert a' sokaságtul, mely inkább azt hajlandó tartani nagynak, kinek nagyságát titulusa, vagy oppositiója szerint megmérni képes — se nem irigyeltetik, se nem tömjéneztetik. — — — — — — Azonban vigyázzunk ezen sorokra: "— — — — — — — — le Magistrat qui avoit rendu la justice plus pure, les lois plus impartiales entre le puissant et le foible; le Guerrier qui avoit perfectionné l'art de rendre la victoire plus éclatante en la rendant moins sanglante, l'art de triompher par le génie plus que par la force; le Ministre qui, a' côté du trône, avoit travaillé pour la Nation, comme s'il avoit reçu sa mission d'elle; le Poëte qui, au milieu des puissantes et douces émotions de la Scène, avoit fait servir les jouissances d'un grand Peuple aux progrès de sa raison et de sa morale; le Philosophe, dont le génie avoit cherché les lois de l'Univers, et trouvé quelques-unes des meilleures règles que l' esprit humain peut suivre dans ses recherches: tous ceux qui, dans tous les états et dans tous les genres, avoient servi avec èclat, avoient illustré et éclairé la Nation — — — — — — — —."

'S ha ezen mondottakat 's kihagyottakat átgondoljuk, nem érezzük e keblünkben tisztán, hogy van a' földön annál még dicsőbb pont is, mint a' millyenre csak ember emelheti embert; 's hogy azon pont a' lelki függetlenség azon foka, melyre kiki csak ön lelke ereje 's tisztasága által léphet; de más részrül nem jut e eszünkbe Aristides a' számkivetett, Socrates a' halálos serleg üritésére itéltetett, Galilei ki a'

világ sarkalatiba lánczok közt ereszkedék le, Tasso ki szerelmét börtönben lihegé ki, Hospital — — — — 's számtalan mások, kik a' velek élőktül nem csak elhagyattak, sőt el is gázoltattak? 'S mind ezek után nem leszünk e a' földi állás lehető legmagasb polczán, vagy a' sokaság legvastagabb tömjénfüstje közt számtalanszor kénytelenek Phocion szerint megvallani: hogy tán éppen akkor, midőn az érdemkereszt függesztetik mellünkre, vagy a' sokaság kiáltozási legharsányabban hirdetik egekbe nevünket — tán éppen akkor legcsekélyebb valódi becsünk, — 's illy jutalmakat, mellyeknél a' nagyobb rész édesbeket nem is sejdit, nem azért nyertünk, hogy characterünk volt, hanem valóban azért, mert characterünk nem volt, vagy más szavakkal: 'azért hogy akárhogy álltak is az idő 's körülmények, tiszti helyzetünkben mindig i g e n, független állásunkban pedig mindig n e m v o l t szánkban.'

E' veszedelmes elfacsart idea pedig, melly olly kézzel fogható 's még is olly közönséges, mennyi pirulás-okozó gyengeséget szül, 's mennyire csábitja el 's ragadja ki balra vagy jobbra a' haza polgárit az egyenes utbul! tagadhatni e? 'S nem szorul e a' becsületes ember melle össze, ha egy részrül e' facsart ideának, mert az ember becsét hozza kétségbe, gyászos következésit gondolja át; más részrül azt tekinti: milly könnyü volna helyre igazitni azt! G y á s z o s k ö v e t k e z é s i t valóban; mert a' helyett hogy rendületlen állnának a' hon képviselői, 's mindig csak egynél maradnának, bár azt a' kormány, vagy nemzet fejtse ki, most sokkal nagyobb és szinte türhetetlen számban, ingadozó jegenyeként vagy a' nyugoti szél által hajlittatnak le szinte földig, vagy a' keleti szél dönti ki őket nagy zajjal — és semmi haszonnal — gyökerikbül; 's a' sokaság bámul, midőn számos sziv vérzik, — mert olly közel fekvő 's k ö n n y ü a' facsart képzeleti eligazitás, 's még is mindig olly távul fekvő 's n e h é z!

Lelkét mindenki magasbra helyzi mint testét, 's hogy ez igy jól van, 's ennek igy kell lenni; még az sem hozza kétségbe, kinek teste ur 's lelke rab. Már pedig nem hiszem, volna valaki, ki jobban szeretné, ha őt a' világ tartaná egészségesnek, midőn beteg, mintha az egészség érzése valóságosan melegitné ereit, habár szinte mindenki szorgolódnék is szine miatt. 'S igy a' character-körülti facsart ideát igen könnyen lehetne helyre igazitani, ha mindenki csak azon olly könnyü, közelfekvő 's egyszerü kérdést tenné magának: 'valyon mi jobb: ha öntudat emel magasbra, vagy hatalom és sokaság — ? mi jobb: ha a' lélek valóban tiszta e, vagy ha csak tisztának tartatik? — mi szerencsésb: mellen e a' kereszt 's mellben tán tövis; fülben sürü 'Éljen' 's szivben tán halál; vagy belsőben igazi keresztény, 's lélekben az élet?

Tudom Barátom, illy predika hangon szólván, gunybirálásod mássának teszem ki magamat, mellynek originálját Taglalatod 65-dik lapján illy szavakban olvasom: *Ez a' huzalékos beszéd (tirade) az erkölcsi tudományban is diszlenék, és bele illenék még Páter Albach' szájába is.* — mire azt válaszolom — nem találhatván jegyzésednek attikai sóaknáját fel, mellyen hiszem, senki sem neveté olly jó izün el magát mint Temagad —: 'igen örülök ha a' száraz Hiteli tárgyban szerencsés valék olly beszédeket szóni, mellyek az erkölcsi tudományban is diszlenének, még nagytiszteletü Albach ajkai közé is illenének, 's azon mosolygok: hogy éppen midőn 'elmésgunyt vélsz önteni taglalt munkámra, 's nevetségesre csavarni, éppen akkor dicséred azt, a' nélkül hogy legmesszebbrül is sejditnéd, a' lehető legnagyobb 's koránt meg sem érdemlett kicsapongásig; "mert az erkölcsi tudomány minden egyébnek talpköve elannyira, hogy azon Társaság, melly ezen áll, mind a' Hitelt, mind a' Hitet csupán eszközül tekintheti. — Ez az egyetlenegy tudomány visz bennünket legközelebb az Istenség ideájához, — melly emberi létünk legfőbb czélja. — Archimedes egy talpalatnyi helyet kért, hol a' föld kerekségén kivül megállhasson, 's e' nagy masszát sarkábul azonnal kiforditja; — Canning csak szabad nyomtatást kért, 's a' Parlamentet oda engedé: 's nekem, az 'Erkölcstudományt engedd csak Barátom bevinnem a' nép szivébe: örök álláspontom fellelém, 's minden más tudományt kiforgatok sarkábul; — népeket boldogitó theoriás szándékommal felhagyok; mert az Erkölcstudománybul practice meritgeti akkor a' moralis nép a' társasági élet legédesb örömeit, nem lévén többé szüksége Hitelre, 's annál kevesebbé Taglalatra" —. B. — — — — — — — — — — — 'S ki a' Hitel philosophiáját olly mély kutfőbül lenne képes meriteni, 's azt világosan 's jó renddel a' közönség elibe deritni is tudná, az volna tán a' Hiteltárgy-körülti legmélyebb iró, 's hogy ezen törekedém, azt minden tulszerénység nélkül, állitni képes, de egyszersmind megvallani is kénytelen vagyok, hogy jó szándékom, fárodozásomon kivül, minden egyéb tehetségim korántsem voltak a' tárgy fontosságához elégségesek, 's hogy igy olly nagy dicséretet, mint Te halmozál rám gyanitlan, nem érdemlettem. Hogy pedig egy olly nagy tiszteletre méltó emberhez hasonlitsz mint Albach, ha távulrul is, sőt ha ironice is, azért Neked csak háladatos lehetek, mert elég megbecsülésnek tartom, ha nevemet, — bár gunyolva is — azon egy lapon olvassák, mellyen az övé áll! 'S nem kivánnék többet, volna bár tehetséginek század része enyim; hogy értelmi sulyunk parányiságát 's nemzetiségünk fejletlenségét 's még is olly sokszori elbizottság 's felfuvalkodásunkat, olly erős vonásokkal tudnám a' közönség keblébe festeni, 's úgy

tudnám hazámfiait egyesitni a' hon javára, a' mint ő az emberi lélek legmélyebb 's annyiakban mindig alvó hurjait, felrázó szavakkal megrenditni érti 's nagy 's kicsiny tolakodva egyesül széke alatt! —

'S ha én a' characterkörülti zavart ideák helyrehozása végett az erkölcsi tudomány mezeire vezetlek, Barátom; 's azt a' mirül csak könnyeden 's felszinleg szokott itélni a' többség, mélyebb fontolgatás tárgyává törekedém tenni, kárhoztathatsz e azért? 'S valyon nem szükséges e' világosságra hozni 's józanra intézni egy olly zavart ideát, mellynél fogva sokszor az nyer bizodalmat, ki nem érdemli, 's igy nem ritkán a' bitorlott reputatio emeli legbüszkébben nagy, de üres fejét? 'S valyon időn kivül van e, legerősb ecsettel, a' valódi érdem hószinét a' felruházott vagy a' néptömjéntül felduzzadt álérdem éjfél-szinére állitni, midőn még olly vastag a' characterkörülti idea, hogy nem csak nálunk, de a' régibb Galliában 's még a' régibb Britanniában is, számos országi képviselő, még a' kérdés legfelszinesb tudása előtt is már végkép határozta el magában, hogy kormány vagy nép embere lesz; — 's ha ennél feszesen megmarad, legnagyobb igazságnak sem enged, 's egy kormány alatt midőn a' nemzet mondja $2\times2=4$, ő is azt mondja; ha pedig jön eset, midőn a' nemzet $2\times2=5^{\ddot{o}k}$ kiált, ő is vele kiált; vagy viszont egy kormánnyal $3\times3=9^{\ddot{o}k}$ tart, másikkal pedig hogy $3\times3=10$—, 's igy vagy mindig teszem verest lát a' kormánnyal éltén keresztül, ha a' szivárványnak minden szineit elibe hozta is az idő 's az esetek folyta; vagy feketét kiált a' nemzettel élte fogytáig, habár a' fehér vakulásig kápráztatja is szemét, — 's ha mondom ezen systemáját állhatatosan követi, el nem maradhat, sőt legbizonyosabban éri el a' hatalom jutalmát, vagy a' sokaság tömjénjét, 's minden esetre a' két felekezet itélete szerint, az állhatatos character hirét! 'S igy annyira megy a' sokaság ebéli ideáinak facsartsága, hogy sokszor vak heviben kész lenne chamaeleonra ruházni az e g y s z i n ü s é g természetét, ámbár az olly sok szinü; midőn az egyszinüség itéletem szerint nem egyéb mint erős character, melly minden időben 's mindenütt azon egy, 's igy, bár fehér mellett állván sötétnek, fekete mellett világosnak látszik is, még sem változik soha egy cseppet.

'S illy birák kedvező itélete megnyerése miatt, hány áldozza fel az ember lehető legnagyobb javát, a' lelki függetlenséget? 'S hány nem kiván egyebet magasan ragyogásnál, ha belsője nem egyéb is mint rothadt lélek fészke, valamint sok csillag is tán csak romja egy kiégett világnak! —

Ezekután, nekem legalább úgy látszik, világos, hogy azon kevesek — — — — — — — —; 's azon számtala-

nok, kik megint másokat emelnek a' popularitas legmagasb polczára, nemcsak nem tudják, sőt arrul leg távulabb ideájok sincs, valyon mi a' character, 's az emberekrül szinte úgy itélnek, mint ahogy a' szép almát, szép szilvát is, ha fán függ, nagyra magasztalják, habár féreg eszi is szivöket. 'S illy szinpadon, illy auditorium előtt tapsra vágyni, 's azt az élet, egy lelkes élet legfőbb jutalmává választni, — 's kis taps végett a' nagy szinjáték szinte minden rolláit átvenni! Nagy Isten, szánakozásra vagy kikaczagásra méltó e teremtésidnek olly nagy száma!

Ha pedig csak a' mindennapi factumokat tekintjük, valóban nem hozhatni a' mondottakat kétségbe, — sőt eltörülhetlen betükkel fognak azok előttünk állni, ha néhány, sokaság-itélte "character-teli" honfiaink életét vizsgáljuk keresztül. Azonban, valamint minden halad a' világon, úgy lassanként az ideák is talpra fordulnak, 's már a' sokaság is józanabbul kezd az érdemrül, a' valódi nagyságrul itélni, 's véletlen születés, bölcsőben lelt kincs, titulus 's a' t. korántsem olly nagy auctoritási criterium már, mint ez előtt csak 20, 30 évvel is vala; — 's előre látható: jön idő, midőn semmi olly nagy tekintetben nem lesz, mint a' tiszta, kifejlett, tágas lélek! A' min. természet szerint, mind azok igen fognak örülni, kiknek aféle kincs van keblökben; midőn az ellenfél, veszélyt, jajt, halált fog a' honra kiáltni, 's már most is kiált; mert nyilványosan érzi, hogy csakugyan parányi marad, ha sem születés, sem kincs, sem titulus nem nyom többé sokat! 'S az e' részbeni pro et contrábul, mert sok tudta nélkül árulja el önmagát, szinte csalhatatlanul itélhetni kinekkinek belbecsérül, lelki fundus-, 's öntudatjárul!

A' hatalom és a' sokaságnak character-körülti zavart ideáját tehát, mert a' nagyobb rész inkább vadász ál fényt, 's erősebben szomjaz néptömjént, mint belső csendet, minden tulállitás nélkül, a' honi előmenetelek legbizonyosb elölő masztlagának nevezhetni. Ezen hatalom és sokaságnak bal itélete, melly a' tapasztalás szerint bűbájos ereju, az egykor legtisztább lelküeket is elcsábitja az erény egyedüli ösvényébül, 's őket, a' helyett hogy mindig csak a' szent igazság hősei lennének, bármilly oldalrul jön is az, az egyoldaluság vak bajnokivá alacsonyitja. Hanem rossz következésinek ez korántsem legnagyobbika — mert egyesek romlottsága, ha igen érzékeny is a' honra nézve, még se hozza az egészet végveszélyre; — 's valódi mérge, melly annyiszor gyászba borítá hazánkat már, nem magában fekszik, hanem azon zavart ideákban, mellyek szorosan össze vannak vele kötve, 's mellyek 'a' bizodalom körültiek.' — Már ezeknél a' honra nézve szerencsétlenebb nem lehet, mert ezek emelik néha fel a'

változékonyt, az elégtelent hatalom-polczra, 's letérdeltetik sokszor a' népet ollyasok előtt, kiknek becsök nem nagyobb mint az egykori pogányság fa- vagy kőbálványié! 'S ha van átok, mellyel a' Romisten vaskeze nyomja az emberi nemet, ama szerencsétlen csalatkozásnál valóban nem lehet nagyobb, mellynél fogva olly számtalanszor éppen azok nyerik a' Kormány vagy Nemzet bizodalmát meg, kikben legkisebb vezető, alkotó vagy rendező tulajdon nincs, hanem annál több az elakasztási maszlag, vagy rontási hév; 's igy sokszor az országos erőmű, a' helyett hogy azon két rugó — a' kormány t. i. 's a' képviselők gyengéd nyomási közt valódi egyensulyban forogna, veszéllyel fenyegetve ingadoz, 's egészséges 's compact mozgás helyett, alig mozdul, és sokszor csak azon nagy recsegés 's lárma által, mellyel mozog, bizonyítja bé, hogy még nem állott meg. — 'S nyissuk fel évrajzinkat, tekintsük udvari, 's népbálványinkat — — — — számos országgyülésinket — előttünk leend, a' most ábrázolt erőmű!

A' mi egy sorba állítja az embert állattal, az emberiségnek tán legnagyobb büntetése; 's a' bizodalom-körülti facsart idea, mellynél fogva mint imént mondám, sokan bátran állnak szinte hófuvaton, midőn úgy szólván gránit sziklán remegnek, sokszor nem csak egy sorba, hanem még állat alá helyzi az embert! Ugyan is ha retteg is a' ló sokszor, és gyeplőt ragad egy az utban lévő kis széna miatt, mellyen már tán vagy husz esztendeig rágódik, 's nagy bizodalmatlanságra ok nincs; — 's viszont, egy maga felett égő padlás alul magát kivezettetni nem hagyja, bár bizodalmatlanságra egy kis ok van, — azért a' lovat még is néminemüleg mentegethetni; mert a' szénátuli bokrosság közönségesen csak rossz szem következése, midőn tapasztalás szerint minden állat — bármi okbul is — a' világfelé, mellyet sok álphilosophus az ember előtt el akar zárni (!), mondom a világ felé siet, — 's igy, mert a' tüz is világit, a' sejditlen veszélytül nem retteg. — De ha az ember, az okos, előrelátó, halhatatlan lelkü ember bokros bizodalmatlansággal tekinti azt, a' mibül csak haszon folyhat; más részrül pedig a' határtalan bizodalom álmaiba ringatkozik éppen akkor, midőn legközelebb a' veszély, valyon mikép menthetni őt ki a' szük 's homály eszüség vádja alul? 'S nem áll e valóban az oktalan 's vak állat sora alatt? Hogy pedig soknak bizodalom-körülti tehetsége nem nagyobb, — azt tökéletesen bizonyitja bé a' mult idő, 's még a' jelenkor is! Hány emlegeti, teszem például, az 1741- 's 1764 közti időket, mint az ujabb magyar évrajznak legdicsőbb szakát; ámbár akkor nem gyuladás — azt nem mondhatni — hanem inkább vizkórság által már egy lábbal szinte koporsóban volt a' Magyarság, ezen egye-

düli életszikránk; 's a' nagy veszély, a' közel megsemmisedés közben, leghatártalanabb bizodalomban, úgy szóllván az egész Nemzet mélyen aludt el; és milly feketén nézik viszont, az éppen most emlitett okoskodók a' mai időt, 's kivált a' jövendőt; ámbár nem tagadhatni, hogy éltünk 's állásunk garantiai ma nem csak sokkal nagyobbak mint akkor valának, hanem nemzeti fejlődésünk 's férfiasodásunk már minden haláli veszedelmen diadalmaskodott, sőt annyi fiatalságot 's erőt mutat, hogy azok csak örülve tekinthetik a' jövendőt, kik a' szerencsét nem annyira cosmopolita czirkalmával mérik, ki azt hirdeti: "ibi patria ubi bene" 's nem bánja, bár milly szinü parókát nyomnak is fejére 's bármilly nótára tanitják is, ha csak pénze 's elég tehetsége van, hanem inkább a' Nemzetiség nemes kifejtésében keresik azt, 's inkább ezen sor értelmét hordozzák keblökben: 'minden becsületes szivnek legszentebb a' hon'. —

Már ezek szerint, akármint forgatjuk is a' dolgot, azon igazság tün végre ki, hogy a' mai határnélküli bizodalmatlankodó, ki a' lefolyt időkben megint a' határnélküli bizodalom édes álmában hortyogott, nem tesz józanabbul mint azon fentebb érintett ostorhegyes, melly szénátul ijed 's tüzben bízik; sőt hogy halhatatlan lelke szerint, még az állat mögé állitja magát, mellynek értelme nincs!

Nézzük a' közelebbi időket, 's tekintsük 1825-iki 's 1830-iki országgyülésinket, azok is nyilván bizonyitják, hogy a' nagyobb rész távulrul se sejti, mi a' character, 's mibe kell bizni mibe nem. — 1825-ben véresen, halálos sebekkel megrakva vittük törvénykönyveinket tanácskozásink palotáiba és sokan kételkedtünk: valyon van e még alkotmányunk! — — — — — már akkor hiv jobbágyi 's szabad emberhez illő egyenes szó helyett a' hizelkedés szózatját választani, 's mind azt palástolni akarni, a' minek a' fényes nap vala tanuja, — itéletem szerint — nem vala tán legszebb rolla; 's nem mutata sok olly charactert, melly csak mindig igazság mellett harczol, akár keletrül, akár nyugotrul jöjjön is az. Le folyt azonban néhány év, 's a' bátor, és igazszólók nagy része királyi hivatalban van; fő törvényszékinkben olly férfiak ülnek, kiknek néhányival minden nemzet 's minden idő dicsekhetnék. — A' Királyi Magyar Tanács a' magyar történetek lapjaiban egészen uj aerat jelel, 's mint phoenix úgy támada fel h — — — — —, hamvaibul, 's fejledező életerejének már több szép jeleit adá; a' törvénytelen utbul lassanként szinte minden a' honi törvény nyomaiba helyeztetett vissza; szóval: a' hon egy szerencsés crisisen ment keresztül, melly előtt a haza beteg vala, midőn most szinte már több mint lábodozó — 's egy atyai Fejdelem, a hirnek

legszebb koszoruját foná az által halántéki körül, hogy fejdelmi magas fokán az emberiség gyarlóságin tulemelkedve nem képzelte magát; 's halhatatlan nagylelküséggel azt megint helyre hozá, a' mire szerencsétlen tanácsosok birni tudák a' halandót!

Elérkezett végre a' mult országgyülés, 's a' Fejdelem nem kivánt egyebet, mint: Örököse koronáztatását, katonát, az országos küldöttség munkáinak kinyomtatását, 's igazságszolgáltatásban olly gyorsitó javitást, hogy az országgyülés tartása alatt is folyhassanak a' felek közti pörök!

'S valyon az ország szélén tartott, e' kivánatok körülti tanácskozásokra, nem mentek e számosan, előre elhatárzott characterrel, hogy opponálni fognak? 'S valyon mi okbul? mondhatni semmi okbul, vagy pedig mert rontani könnyebb mint épiteni, 's a' sokaságtul még is jobban bámultatik; vagy pedig mert azt gondolták, a' kormány majd mindig az opponenseket emeli csak, akár helyesek azoknak ellenző szavaik akár nem, akár észbül folynak, akár rontalmi vágybul 's a. t. — úgy annyira hogy néhány kérdésnek, mint p. o. a' katona-állitásinak, eleinte több tagadó votuma volt, a' törvényes uton, mint 1822[ben]; midőn legszámosb Megye, minden cerimonia nélkül a' törvénytelenségre állt, sőt néhány azt még szépen meg is köszönte! — 'S valyon képviselési consequentia 's character e ez? 's volna e csuda, ha egy erős kormány illy kézzelfogható elégtelenséget önkénye által pótolna ki? — — —

Ki II. Jósef Császár ideire gondol, 's azon nehéz napokat hozza emlékezetébe vissza, mikor honi koronánk számkivetve volt, hálaérzéssel lesz kénytelen az elött hajolni le, kinek velején villámlott legelőször keresztül, a' fejdelmi-feladások legelsöbbike; 's ámbár nem tudom, sőt legtávulabbrul sem sejditem, ki volt azon szerencsés, itt igazi tisztelettel üdvezlem nevét! 'S ha hideg vérrel akarja az Olvasó megfontolni Magyarország mibenlétét, olly külön szinü lakosinak számtalan divergentiáját, hol szinte annyi a' Vélekedés, mennyi a' Fő, — 's nem akarja felejteni, kis alkotmányunknak mennyi 's milly hatalmas ellenségei vannak, tán kezet fogand velem: hogy 1830[ban] a' mint az ég csillagai állnak, egy könnyen nem lehetetett volna boldogitani a' Magyart nagyobb jóval, mint ifjabb Királyának koronáztatása volt; 's megvallom itt egyenesen, mert én hazánkra nézve ezen történetet igen fontosnak 's felette sok jót szülhetőnek tartom, hogy valóban örömmel mennék kész siromba, ha ezen tanács, mellybül ránk bő áldás folyhat, az én agyamban fogantatott volna, 's vigyázzunk miért? 'Reformatióra szükségünk van, 's bizonyosan reformáltatni fogunk; már az érintett eset pedig a' mi időnket hihetőleg hosszabbitá, 's igy, mert hosszabb idő

több hihetőséget nyujt: annak később leforgása közt tán eszünkbe jutand, hogy inkább akkor kellene magunkat reformálnunk, mikor az idő még a' mienk, 's kezünkben a' hatalom, 's ekép mi jelelnénk ki a' változások utkörét; mintsem addig várnunk — mert hiába! haladnunk kell — mig vagy igen kevesen vagy igen is sokan fognak minket reformálni, és sem az idő sem hatalom többé nem lesz mienk, 's idegen kéz tüzendi ki további pályakörinket! Azonban eszünkbe jutand e ez? más kérdés — de én remélem! — Hanem ezen fejdelmi tett — akár vesszük hasznát akár nem — minden esetre csak bizodalomra nyujthatott okot.

A' királyi feladások másodika pedig — t. i. hogy az országos küldöttségek rendszeres munkálási nyomtattassanak ki, a' Megyékben fontolóra vétessenek, az ország képviselői 1831-re October 2-kán megint országgyülésre seregüljenek — mind azon bokrosságok okát — 's meg e mindnyájoknál az oknélküli bokrosságot is, azt nem tudom — egyszerre megsemmisíté; mellynél fogva, mielőtt a' királyi feladások lettek volna kihirdetve, igen számosan 's többek közt magam is, éppen nem tagadom, igen féltünk; hogy a' küldöttség által kidolgozott, hanem a' Megyéktül még nem ismért javalatokat, mindjárt tanácskozás alá venni akarandják — a' mit én, ámbár félelmemet magamba zártam, minden tehetségem szerint annak helyén 's idején hátráltatni törekedtem volna — mert vallomásomat e' részben egyenesen kimondván 'egyetlen egy organica törvényünket sem tartom olly nagy fontosságunak, mint azt, hogy a' Fejdelem 's Nemzet közt forgó legkisebb kérdés se határoztathassék el, a' nélkül, hogy mind a' két rész, szabadon, elfogultlan 's a' tárgy tökéletes ismeretében ne járulhasson hozzá. Már pedig olly tárgyakat, mellyek fejtegetésmódja 's elintézési oldala olly magasra emelhetik a' hazát, de gyászba is borithatják, józan megfontolás előtt tanácskozásba venni, vagy a' küldöttség javalatit hallgatva s vakon igenezni, — nem férhet össze a' velós gondolkozóval, 's a' tárgyakhoz szólhatási jussal! — A' királyi levél azonban megnyugtatott, 's örültem, hogy előre ok nélkül lármát nem ütöttém, mint sok más, ki legfeketébbet jövendölt, 's most tán a' kinyomtatott munkákat sem veszi meg!

A harmadik királyi előadás mint országgyülési tárgy, kelleteként 's annak rende szerint fontoltatott meg, 's világosb törvény által, mint a régiek voltak, erősb s igy nyugtatóbb lábra állittatott. Már, a' katonai dolognak az országgyülésen, annak törvényes rende 's módja szerinti felvétele adhata e okot bizodalmatlanságra, kérdem a' részrehajlatlan Olvasót?

A' negyedik királyi előadás végre, úgy hiszem, minden becsületes embernek csak kedves lehete. — 'S igy a' királyi

kivánatok veleje nem kevesebbé czélzott a' Nemzet jobb 's bátorságosb létére, mint annak javára, ki azokat tevé.

Mind ezekbül azt következtetem: hogy valamint távulabb időkben szük eszü vagy bünös volt az, ki a' határtalan bizodalom tompa álmába tudott merülni; úgy lágy velejü, vagy a' szent igazság ellen vétkezik viszont az, ki ma forral a' kormány ellen fekete bizodalmatlanságot, 's az idők mai folyamatjában találhat okot bokrosságra. Ugy továbbá nem tudhatja a' becsületes 's nem ingatag characterü ember előre, milly részen fog jövendőben állni, mert viseletét nem a' részek több vagy kevesb hatalma, nem változékony esetek, hanem csak igazság határozhatja el —; 's igy meglehet, hogy az lesz leg és legconsequensebb 's változhatlanabb képviselője egész hazánknak, ki 1831-ben a' kormánnyal, 1834-ben a' nemzettel, 1837-ben megint a' kormánnyal, 1840-ben ismét a' nemzettel tartand! — 's igy élte fogytáig; sőt ugyan azon egy országgyülésen tán egy tárgyban a' kormánnyal, másban a' nemzettel, harmadikban megint a' kormánnyal 's a' t. tartand.

Oppositióra legnagyobb szükség van; mert a' Való, azon egyetlenegy czélra-vezető kalauza az emberiségnek, csak elmesurlódások által szokott lépni a' halandók közé. Hanem olly ellenzés, melly a' tárgy ismérete előtt határoztatott már el, vagy csak kicsinységek körül bibelődik — soha nem idézheti fel az igazságot, 's éle annyira eltompul, hogy lehető későbbi nagy homályokon keresztül vágni többé nem képes; 's odafen — — — az oppositio illy bajnokirul ekép szólnak, 's tán méltán: "Legyen a' törvény szent, legyen sértve: okoskodások csak lárma és zaj".

Tompa bizodalom, bokros bizodalmatlanság constitutionalis emberekhez nem illik. Az elsőnek tőszomszédi: az elfásulás, semmivel nem gondolás, hazai dolgok-körülti elhidegülés, 's végre minden befolyás elvesztése; a' másik következéki ellenben: a' bokrosság, vak elfogultság, elpártolás, a' hon hátramaradása 's a' t. 'S ekép azon 'Valamit' — mellynek minden ember keblében kellene lennie, kinek az országlásban része van — 'Férfiui ébredségnek' akarom nevezni.

Minden a' mi ezen tul van: 'Hypersthenia'; minden a' mi alul: 'Asthenia'. 'S ez okbul, éppen azon egy ember — ki csak egyet akar, és sem a' kormányé sem a' nemzeté, hanem csak magáé, 's igy csak annak védelmére akarja szentelni szavát, a' mi bélátása 's legtisztább lélekismérete szerint igazság — kirekesztőleg sem a' kormány, sem a' nép embere soha nem lehet; hanem ő messze a' bizodalomtul 's még távulabb a' bizodalmatlanságtul, férfiui ébredséggel 's mindig egyenlő characterrel, majd a' kormány, majd a' nemzet véle-

kedésén fog lenni, miként t. i. itélete szerint egy vagy más rész kivánja a' Valót.

Már azon idők közt, mellyek az 1825-iki országgyülés előtt folytak, 's mellyek megint azóta jöttek ránk, 's azon okok közt, mellyek az 1825-iki országgyülésre nyujtottak alkalmat, 's mellyekbül megint az 1830-ki folyt — saját itéletem szerint olly nagy különbség van, mint az éj 's reggel, vagy tél és tavasz közt. 'S ha igen józan is volt az előtt nem csak gyertyát, sőt fáklyát is gyujtani, később a' hasadozó szürkület azt szükségtelenné tevé; midőn viradat után lámpással járni oktalanság, ha csak azon egy okbul tán nem: 'hogy férfiakat keressünk! — A' nehéz bunda nem különben, nemcsak nem nevetséges öltözet, sőt a' hideg nyugoti szél ellen, nem ér vele fel semmi; hanem tavaszi langy szellőben, ha nem fekszik az ember benne pásztorként napestig, ugyan alkalmatlan fárasztó 's hasztalanul izzasztó. 'S ekép: alunni veszély közt, félni semmitül nem józanabb, mint éjjel fujni el a' világot, 's azt nappal gyujtani meg; vagy hidegben feküнni bundán, 's meleg napban bujni alá!

A' férfiui ébredség sem elkábulást sem remegést nem ismér, hanem békében fegyvertelen jár, háboruban fegyveresen. — 'S valamint hófuvaton nem alszik, 's ha oroszlánt vagy más ragadozó állatot sejdit, megtölti a' kettőst; úgy viszont jó ágyban odahaza mélyen alszik, 's kisértetektül nem fél, h á z i á l l a t o k pedig őt olly könnyen nem ijesztik meg.

'S ezen egy sor, 'csak ott 's akkor óvakodni, a' hol 's mikor ok van, meriti mind azt ki, a' mit eddig a' bizodalomrul mondottam; 's csak e' törvény lehet kirekesztőleg azon örökkévaló, melly szerint a' magánálló 's emberséges ember, minden időben 's minden körülállások közt fogja elhatározni kormány-iránti viseletét.

'S e' szerint reméllem — kivált mostani időnkben, midőn ma nem az a' legerősb ur, kinek legtöbb a' katonája, hanem kit legjobban szeretnek mindnyájan — úgy nevezett 'udvari emberek' fogunk lenni; mert Fejdelmünk, ki atyai szándékinak már annyi jeleit adá, hihető egy ujnyira sem fog kitérni a' törvények utjábul ezentul, sőt velünk utóbbi hasznunk miatt atyai mód tanácskozni; józan 's helyes kivánságinknak engedni, 's mind azon módokat közelebbsö hiveivel kifejtegettetni, vagy saját fáradozásinknak átengedni fogja, mellyek által nemzetiségünk 's igy erőnk is mind magasbra emelkednék; a' miért — midőn a' fejdelmi Ur tulajdonkép leginkább ön erejét nagyobbitná, 's főképp saját hasznát eszközlené legsikeresebben — egy hiv nemzet szivében, melly, ha sajátsága szerint kormányoztatik, 's erejének jobb kifejtése nem gátoltatik, csudákat müvelhet, a' háladásnak olly mély gyökerét verné,

melly még a' legkésőbb maradéknál is örök hirét hangozná vissza.

'S hogy e' jövendőbe-látás nem képzeleti gőz 's nem csalfa kép, hanem a' mai körülményeket tekintvén, minden hihetőségek szerint valóság, 's ekép több ok van bizodalomra, mint bizodalmatlanságra; azt eszméleti tehetségem 's lélekismeretem sugtában állitani bátor vagyok. Csak a' magyar nyelv ujraszületése, mellyet mély belátásával nemcsak nem gátola Urunk, hanem fejdelmi valóságos gyámola alá is vevé már valahára, csak rövid idő alatt egy uj reggelt virasztand honunkra, azon számos sötét századok után, midőn, a' kiknek a' törvényekhez szabni kell magokat, nagyobb része azokat nem érté, 's a' külföld szánakozással bámulá, hogy a' 18[ik] században lehet még nemzet, mellynek törvényei abderitaként, apró betükkel irva, magas oszlopon függnek, hogy azokat a' nép ne olvashassa! — csak a' magyar nyelv ujra születésének fejdelmi pártolása mondom, melly valódi nemzetiségünket bámulandó fejlésre birandja, azaz: 'birandhatná' — hatalmas Urunk bölcseségének 's irántunki tiszta szándékának olly nagy garantiája, hogy a' hihetőleg Pest és Budán az ország szivében tartandó ha nem legközelebbső is (?) hihető utóbbi országgyülései hozzá járultával — melly eldarabolt erőnket egyesitendi 's fejletlen értelmünk sulyát viszongondolatink surlódása által csudálatos magasságra emelendi — hazánkat egy szebb jövendő várja, 's a' Magyarnak egy egész uj aerája közelit, melly anyaföldünkre az arany idők szellemét fogja hozni, 's Hunniát még eddig ismeretlen fényre magasitandja — — — — ha tanácskozásink közt több lesz a' philosophia mint a' rabulismus, több a' praxis mint a' theoria; képviselőink közt több a' nemesen gondolkozó mint a' privilegiált ember, több a' hazafi, mint a kormányfi vagy népfi; 's a' Nemzet keblében senkihez sem határnélküli bizodalom, sem oknélküli bizodalmatlanság, hanem csak ezen sor:

"Ébren légy Magyar: őrt ki fog állni hanem Te, hazádért"

V........y.

'S ha a' Fejedelem is ezen közép utat tartandja; 's valamint az érdemetleneket fogja ruházni fel királyi bizodalmával: úgy soha nem is fog azon nép hiv lelkén kételkedni, melly mindig akkor fejtett ki legtöbb hűséget, midőn saját erejét legjobban érzette; 's a' legnagyobb méltatlanságokat nagylelküleg felejteni tudta, 's mindig kész volt ontani vérét, ha egyenesen 's atyai mód szólt hozzá törvényes királya!

Egy lelkü, egy szándéku fejdelem 's nemzet, hol a' királytul a legutólsó zsellérig, nagyobb kisebb körben mindegyik csak

a' köz javát lehelli, 's önmagát felejteni tudja, egy olly boldog lét 's olly erő, hogy az se magában, se emberi hatalom által nem enyészhet, nem bomolhat el. 'S illy létre, illy erőre birni a' hont — nekem legalább úgy látszik — a' Király és Zsellér közt álló Magnásnak 's Nemesnek Istentül rendelt valódi tiszte! 's ha van mit köszönnünk a' sorsnak; az, sem az 'Illustrissimus, Magnificus, Spectabilis 's a' t. titulusunk; sem a' gyapjubul, gubacsbul, pióczábul 's a' t. kerekedő jövedelmink; sem a' rajtunk függő kulcsok, mellyek a' világnak egyetlen egy ajtaját se nyitják fel — sem számtalan eféle szinte bölcsőben lelt elsőségünk: hanem azon dicső állás, mellyen annyi hasznost, szépet, 's annyit a' haza, sőt az emberiség diszére valót vihetünk végbe — azon boldog állás! mellyen állunk — vagy hogy alaposabban mondjam, — "állhatnánk"! ha fejünkben tisztára volna hozva, mi a' character; mitül kell tartani, mitül nem; mi a' szó philosophiája; mikor illik józan gazdát, mikor hazafit játszani; mit kell a' multban, mit a' jelenben keresni; szóval: ha facsart 's zavart ideáinkat, mellyek a' honi előmenetek legbizonyosb elölő maszlagi, agyvelőnkben józanitani törekednénk; mert szivünk elég jó helyen fekszik, 's az mindig csak a' szépet, nagyot, dicsőt szomjazza, — ha néha az álhiedelmek, előitéletek, elfogultságok 's a' szerencsétlen 's facsart ideák nem tántoritnák el azt józan utbul, 's az elme milliárd csalképzeleti gyászos labyrintba nem bonyolitnák azt!

'S im itt a' hely 's idő 'egyesült erővel lépnünk előre, 's a' szent igazság zászlója alatt a' Nemzetiség hiv védeivé 's a' királyi szék erős támaszaivá lennünk! — —

Köz intelligentia, egyedüli valóságos erő; ennél előbb utóbb nagyobb hatalom nincs; 's azt a' lehető legnagyobb magasságra fejteni, legszentebb hazafiui kötelességünk; mert annál nagyobb jót nem tehetünk hazánknak.

Az idő szelleme minket is viszen, 's valamint a' hatalmas Duna — honunk áldása, ha folyamatját mi jeleltük ki, 's viszont átka ha korlátlan dühében maga tör utat magának — úgy a' mostani felvilágosultabb nemzetek geniusa is, csak áldást derithet honunkra, 's nem az Anarchia gyászos leplegit; ha mi a' hazának Birtokosai, 's Megkülömböztetti állunk mély jobbágyi tisztelettel 's férfiui elszánással a' királyi szék 's az emberiség jussai közt!

'S a' Kormány, melly egy kissé hangosb tanácskozástul nem tart, mert az csak fiatal vér vagy egyenes őszinteség jele — midőn a' bün néma — több melegen érző kebelre találand a' hon szivében, ha az egész nemzethez szól, mint a' haza vég határin, hol csak a' hon képviselői hallhatják fejedelmi szózatját. 'S ha nem csalatkozom, 's szivvágyaim

bételnek: azon időszak melly Európának szinte minden nemzetit véres betűkkel fogja a' világ évrajziba feljegyezni, 's midőn több fejedelem koronátlanná 's földönfutóvá lön, — éppen azon időszak fogja Buda 's Pesten, még erősebben kötni Atyai Urához azon népet, melly nem kiván egyebet mint magyar, erős és hiv lenni! —

Most van idő, csudákat művelni, most vagy tán soha!

'S ezen sorral végzem a' zavart ideák-körülti szakaszt. Bár világosabban tudnám magamat kifejezni! —

ÉSZ ÉS SZIV.

Munkád 245-dik lapján ez van: — — *én Gróf Széchenyi Istvánt, (bár nem hiszem hogy nem árt némelykor esze szive érzeményeinek) mint — — — — becsülni, szeretni, 's tisztelni fogom.*

Ugyan Barátom, meggondolád e, midőn e' sorokat irád, mit tevél; 's valyon van e elég mély tehetséged átlátni, milly könnyelmüleg sértél meg éppen ott, hol embernek emberrül itélni nem szabad, 's hol biró csak Isten lehet, ki a' sziv legbelsőbb rugóit 's mind azt, a' mi halandó kebelben szép 's rut, világosan látja!

A' földi biró embertársát — köz csend 's rend végett a' törvények értelmében — sokszor halálra itéli, hanem szivén kételkedni nem szabad; és sokszor történt már, hogy az itélő, ki tán egész nemzetségeket rabolt ki, hanem illendően kitudott eviczkélni minden gyanu fonadékibul, mellében rodhadt szivet viselt, midőn az elitéltetett, pillanati vérokozta indulat közt olly tettet vitt végbe, melly őt vesztőhelyre hozá, de nem szivébül erede. 'S igy sokszor az fujá el embertársa földi éltét, kinek lelke örökre haland meg!

'S ha nem tudnám Barátom, hogy nagy distractióid közt sokszor éppen Te gyanitod legkevesebbé mit csinálsz; 's ha nem akarnám hinni, hogy költői képzetidben tétovázva néha Magad sem tudod mit mondasz vagy irsz: valóban nékem volna némi jussom nem csak szivedrül, de még fejedrül is kételkednem. Azonban valamint más embereknek csak lucidum intervallumi vannak, úgy hihető Téged megint néha a' homály pillanati látogatnak meg, mikor nem is sejted szavaidnak értelmét, — 's távulrul sem gyanitod állitásid velejét. 'S tán illy pillanat lehete az, midőn földidnek, kit éppen nem ismérsz, szivét hazafiaid előtt gyanuszinessé tenni törekedél; a' min valóban nem igen szomorkodnám, ha saját hasznom forogna csak szemeim előtt; de hogy állásomban, minden fáradozásim közt, egy becsületes hazafi hozá gyanuba azon egyet, mellynek tiszta szándékán 's hazafiui melegén

kivül minden egyéb tehetségim legkisebb figyelmet sem érdemelnek, — az, egyenesen megvallom, több keserü pillanatra adott alkalmat; — 's ha czélod volt 'fájdalmasan megsebesítni, azt tökéletesen elérted; mert ha olly hazában, hol annyi a' felek-közti irigység, 's igy olly felette nagy a' gyengeség, még azon kevés egyrendüek is kételkednek egymás szivökrül, kiknek egyenes lelkü 's egyesült fáradozásit várja a' hon, az valóban szomoru.

Szivemet pedig nem csak az említett lapon, 's fentebb érintett Anonymusi pártolásodban hozád kétségbe, hanem Munkád igen számos helyein; 's 181-dik lapodon annyira mész, hogy engem a' természet legundokabb teremtményéhez, melly soha nem is élt, 's csak Shakspear erős képzeletének szülötte — a' zsidó Shylockhoz hasonlítasz! — — 'S valyon a' külföldi Olvasó, ha Munkád fordítását kezibe veendi, 's felőlem semmit nem tud, nem lesz e kénytelen vagy engem tartani szivnélküli pénzbálványzónak, kiben semmi emberiség; vagy Téged ábrándozó szivtelen öregnek, ki azon hittségben 's képzeletben, milly szelid 's nyájas, vak elefántként sejditlen maga körül összetipor mindent, 's ha valakinek szivét zúzza el, 's ollyasokat hoz kérdésbe, a' mi az embernek legszentebb: azzal vigasztalja, hogy az csak eczet, 's tökéletesen hiszi, hogy hideg vérrel taglal, 's fáradozásinak minden czélja nem egyéb mint igazság-keresés; holott minden lapon kilátszik az igen is meleg vér, a' felette zavart ész, 's itt ott a' megbántott legkicsinységesb hiuság! —

Már ha B. G. Urral volt levelezésed csak illy keveset használt, 's csak olly nyomorult lábon áll önisméreted: még azt sem tudnod, hogy mindenhez több tulajdonod van tán mint kritikához, 's jobb lett volna ezzel fenhagynod; akkor valóban azt hinném 'hiába veszett papiros, tinta 's idő, 's az egész levelezés inkább csak franczia exercitatio vagy hiu fitogtatás volt, mint önisméreti vágy.' 'S mi birhata vén napjaidban Téged — a' helyett hogy eredetieket irj, a' mire tán több talentumod van — arra, hogy másokat birálgass, ideáikat elfacsargasd 's állitásikat hamisítgasd, valóban nem foghatom meg; 's kérdelek, s z i v e d vagy e s z e d tanácsa volt e? Mert hogy nem csak kritikára nincs tulajdonod, de szinte azt sem tudod mi a' kritika, azzal árulod el, hogy tagolásidban nem vagy képes a' tárgynál, a' dolognál maradni, hanem többnyire az iró személyét 's characterét hozod kérdésbe; 's a' helyett hogy okoskodásid sulya által törekednél győzni, nem annyira vágod 's bonczolod azt, a' mi irva van, mint inkább a' szerzőt gyanuszinessé tenni 's annak személyét hol csak lehet szurni, döfni iparkodol. 'S hogy az ideákat nem csak elfacsarod, a' mirül az eddig mondottakbul is bizo-

nyos már az Olvasó, hanem az állitásokat meg is hamisitod, azt itt mutatandom meg.

Taglalatod a' Hitelben előforduló állitásimat cursiv betükkel terjeszti elő; 's ez helyes, mert igy az Olvasó, ki a' két munkát összehasonlitja, könnyebben elkülönözheti az eredeti szavakat a' kritikátul: hanem éppen azért, mivel ezen betükülönbség által a' Taglalóban maleversatiót nem is képzelő Olvasó szinte elaltatik, 's a' cursiv betükkel irottakat szórul szóra 's bona fide a' szerző eredeti szavainak tartja, éppen azért a' cursiv betüknek sem többet sem kevesbet mondani nem szabad, mint a' mennyi a' taglalandó munkában van. 'S úgy e, ezt kérdésbe sem hozhatni? 'S az, ki a cursiv betükkel többet vagy kevesbet mond, nem csak az ideákat facsarja el, hanem az állitásokat meg is hamisitja — — — úgy e? Számos egyéb falsificált helyen kivül, Taglalatod 64^{dik} lapját hozom itt elő, hol cursiv betükkel ez áll: *a' Magyar' mostani apathiája, és elkorcsosodása miatt oly helyen áll, mellyrül azt látja tisztán, ha felébred pillantatig émelgő szédelgésébül; hogy számos ártatlanra nézve ő nem jobb, egy rablónál. egy gyujtogatónál nem külömb;* jön ezután, legközelebbső észrevételed, melly igy hangzik: *azt kellene gondolni hogy nálunk adóst soha sem exequálnak, uzsorás soha se marasztaltatik törvényes sententzia által, és hogy minden hitelező, mindég minden pénzét elveszti adóssánál, a' tőkét a' kamatokkal egygyütt.*

'S ezen állitás megint a' Taglalat 65^{dik} lapján áll 's az egész munkán keresztül szinte minden lapon, majd szuró guny, majd atyai dorgálás, majd siránkozó szivömledés "hogy egész hazámat ócsárlom, hazámfiait egyáltalában rut szinekkel festem, 's a' t.;" mig végre a' 258^{dik} lapon illy plausibilis látszatú szavakkal végződik a' Hitel Taglalatja: — — — — — — *nem harag, nem gyülölet, hanem fájdalom azok részérül, kik érzik azt a' benyomást, mellyet olly jeles férjfiu' munkája okozhat a' külföldön: mert a' fátyolnak, lepelnek lerántása szükséges volt ugyan a' sebek' meglátására; de mi hajthatta a' Szerzőt a' külfölddel azokat nagyitó üveggel nézetni: itthon pedig lanceta helyett bárdal forogni körülöttök?*

Csak ez fájt, egyéb semmi. —

'S ezek szerint az Olvasó — ki nem is gyanithatja, hogy mind azon számtalan állitás alatt, mellyel Te honbajnokként a' hazai becsület fentartása végett, ellenem kardot rántasz, 's engem mint haza-ellenséget sárral dobálsz, csalás lappang — megbocsátandja ellentemi indulatoskodásidat; söt tán magasztaland is, hogy olly sikeresen vitad ki a' nemzeti becsületet 's a' t.

Hogy pedig csalás lappang egész Munkád alatt, 's az által akarád gyülöletessé tenni személyemet, hogy rám fogod: mintha egész nemzetünket gáncsolnám, holott én mindenütt csak egyesekrül szólok; arrul itéljen maga a' részrehajlatlan Olvasó, kit az egész Taglalatra, 's többek közt itt csak a' Hitel 56-dik lapjára idézek, hol ez áll: 'Most sok, a' Hitel hija 's mindenek előtt állapotunk nem ismerése miatt t. i. hogy Hitelünk nincs, magát olly szomoru állapotba helyeztette, hogy nem csak illő fentartására nem marad neki elegendő, de még legszentebb kötelességinek se tehet eleget, 's a' neki őszintén kölcsönözött pénznek se tőkéjét se kamatját nem fizetheti, melly talán egy becsületes háznépnek mindene! A' nemzetiség soha szembetűnően 's szivrehatóan nem szólott hozzá, hogy illy hátramaradásbul hazafiaival kilábolni törekedjen — 's igy most apathiája 's elkorcsosodása miatt olly helyen áll, mellyrül azt látja tisztán, ha felébred pillantatig émelgő szédelgésibül 'hogy számos ártatlanra nézve ő egy rablónál nem jobb, vagy egy gyujtogatónál nem különb!' Most kérem —, hasonlitsa ezen állitásomat fentebb érintett 's a' Taglalat 64-ik lapján cursiv betükkel kitett sorokkal össze — 's mit fog találni? C s a k n e m szórul szóra mindent, a' mit én mondok, azon egy kicsinységen kivül, hogy a' M o s t s o k helyett — a' mire kézzel foghatólag minden értelem hárul — a' Taglaló im ezt: A' M a g y a r tenni méltóztatott; 's igy midőn vagy Magát vagy a' közönséget csalta meg, engem nemzetócsárlónak fest; engem, ki csak egyesek romlottságát emlitém.

'S valóban ha gondolni lehetne, hogy ezen ártatlan szép kis escamotage, mellynek igen számos párját lelhetni a' Taglalatban, 's mellyek állitásim mibenvoltát 's a' dolog valódi fekvését tökéletesen megváltoztatják, készakarva folytak volna tolladbul, 's Mephistophelesi ügyességgel szántszándékkal burkolád vala el mérgedet, úgy hogy senki se vehesse könnyen észre, 's a' perfidia fulánki közt áldicséretid úgy legyenek rejtve, mint ahogy kigyó szokott lappangni virágok közt, — akkor valóban szivedet egészségesnek 's hó szinünek tartani nem lehetne; 's igy Barátom, mert ön nem ismereted miatt szerencsétlen valál Tenmagadat olly keserves dilemmába helyezni, mellyben Téged vagy rossz szivü vagy gyengefejü embernek tartani minden részrehajlatlan kénytelen, — valld meg inkább: nem tudtad hol járt eszed, midőn illy hamisitgatásokat koholál, 's Taglalatod legnagyobb része nem egyéb, mint sokszori tétovázásid 's zavart ismeretid kis compendiuma! —

A' Taglalat 198-dik lapján ez van: *Ha csak a' hitel felállitása viheti véghez a' Gróf szerint, a' közember' erkölcsiségét; mivel az akasztófa, egy pár elégett falu csak nem-leges,*

de nem igen-leges hasznot hajt — 's eddig a H a, 's a' G r ó f s z e r i n t kivül minden cursiv betükkel, 's aztán megint: *úgy törüljük-el minden büntető törvényeinket.* 'S hát ha erre azt mondom: hogy egész rám fogott állitásodban egy igaz szó sincs; a' mirül az Olvasó itélhet, ha a' 184^{ik} lapon kezdődő 's $191^{ikén}$ végződő Hiteli szakaszt átolvasni nem terheltetik, hol illyesek vannak: 184^{ik} lap. 'A' kemény büntetések 's vesztőhely lecsilapithatják, le is csilapitják a' rablási 's gyilkolási hajlandóságot, de csak józan törvények, 's nem bot, nem hóhér képes birni halkan egy egész nemzetet nemesb erkölcsiségre; 's nem annyira szép okoskodások 's magas helyen fénylő példák tartják a' közembert az emberség utján, mint inkább azon helyeztetés, mellybe tesszük, hogy t. i. fáradozási után jobban 's bátrabban élhessen.' 185^{ik} lap. ''S igy világos, hogy az akasztófa 's egypár elégett falu csak negativa — nemleges — de semmi positiva — igenleges — hasznot nem hajt; igy soknak pénz és vagyonbeli elbukása tagadhatatlan, szinte az egész ma élő generatióra nagy negativa hasznot hajtott, de positiva jót egyenesen éppen semmit sem tett, mert azt csak a' Hitel felállitása viheti végbe; mint a' közember erkölcsiségét csak jobb értelme 's nagyobb tehetsége emelheti fel; a' helységek 's épitmények bátorságát pedig csak kő, tégla 's eféle alkothatja; szóval: jobb systema.' Már mind ezekre — midőn csudálnom kell, milly szerencsétlen hiusági szesz hajthat Téged vén napjaidban arra, hogy másokba gáncsoskodjál, midőn inkább köszönned kellene, hogy számos bohóságid 's botlásidat csak hallgatva vagy nevetve türi az igazságos közönség, melly velem együtt nem felejtheti el, hogy egy időben tán más ember valál mint ma, 's már időfárasztott vagy — nekem mondom, ki soha Téged nem támada vala meg, 's csak védelmezve menti magát támadásid ellen, semmi egyéb mondani valóm nincs, mint azon kérdés: 'Valyon mi birt most érintett elfacsarásodra, melly engem lágy-velejü bolondnak fest a' közönség előtt, ki olly buta, állitni azt, 'hogy c s a k a' hitel felállitása viheti véghez a' köz ember erkölcsiségét!' — Valyon mi? a' s z i v e vagy az é s z?"

A' Hitelben 104^{ik} lapon azt mondám: 'De ha A. K. V. B. valami köz czélra jövedelmek felét tudják adni vagy tizedét, mért ne adhatná a' 10 ezres okoskodó jövedelme 20—30^{ik} részét a' közjó előmozditására? 'S milly mathematikai számolás szerint foly az, hogy az 50 ezer forintos jövedelmü nagy áldozatokat tenni köteles legyen, a' 10 ezer forintos jövedelmü pedig egy garassal se tartozzék anyaföldének?' 'S hogy e' számolásom helyes, helytelen e, mert nincs mathematikai rendszerrel alkotva, 's én az 50 ezer forintos fél jö-

vedelméről, a' 10 ezer forintos jövedelmének pedig csak 20, 30[ik] részéről, 's megint az 50 ezer forintos nagy áldozatirul 's a' 10 ezer forintos garasárul szólok —; ezen számolásom helyes, helytelen e, azt vitatni nem akarom, mert az kirekesztőleg vélemény dolga, 's én mint rész, a' közönség itélete alá vetve. —

Hanem nézzük mikép világositja fel ezeket a' Taglalat, mellynek 128[ik] lapján ez van: *A' Szerző nem igen szerencsés mindenkor a' felszámolásokban, azt gondolja p. o. hogy ha az, kinek* 50,000 *forint jövedelme van,* 10,000 *frtot tehet a' Haza' oltárára, miért ne tehetne az százat, kinek* 500 *a' jövedelme? A' felszámítás mathematice igaz, de sem politikai sem erkölcsi tekintetekben, mert amannak még* 40,000 *forintja maradt-fen: ennek ellemben csak* 400: *és p. o. ha* 5 *vagy* 6 *gyermeke van, és még* 500 *f-tal is nehezen szerezheti-meg a' legszükségesebbeket, kivánhat-é a' Haza tőle* 100 *forint áldozatot? illy eset pedig több van, mint nem; kivált a' devalvatzio után, az országnak a' főbb városoktól távolabb eső részeiben. A'* 10,000 *forintot nyujtó tehát, kevesebbet ád a' százat adónál. Mi kár a' Szerző' jó szándéku, — ('s a' mint Tettel bebizonyitá) áldozazatokra kész szép elméjü lelke mellett hogy nem apa, és soha-se szenvedett nyomoruságot! mert könnyü ám mikor* 150,000 *forint jövedelmünk, és se feleségünk, se gyermekeink, ugy szánakozni a' szegény taksáson, hogy a' valódi szükségéhez képest arányosan, még szegényebb földes-ur' áldozatjai mellett kivánunk elegendő kárpótlás nélkül rajta segíteni!*

'S ezen számitási helyreigazitásod azt mutatja: hogy vagy nem tudod, mi a' fél és 20, 30[ik] rész, 's mi a' nagy áldozat, és garasközti különbség; vagy Hiteli állitásimat csak keresztül futottad, azokat legkisebb fontolatra se vetted, 's tulajdonképen nem azt taglaltad, a' mi az én munkámban van, hanem azt, a' mi a' Te, sem ész sem sziv által el nem rendelt képzetedben volt. 'S hogy illy tulajdonokkal vén napjaidra kritikára vetemültöd — mellyhez hideg vér, 's jól elrendelt ész kell — nem felette nagy önismeretet sejdittet Benned, azt egyenesen képedbe mondom!

A' Taglalat 63[ik] lapján ez áll cursiv betükkel — a' mi szerint az elfogultlan bizodalommal teljes Olvasó azt gondolná, hogy a' Hitelben is úgy áll —: *az többet használ hazájának, ki hátra-maradásit fejtegeti, boldogulásában elősegélleni fáradozik; mint a' ki idejét annak dicséretére pazérolja, mert a' gyémánt magában is fénylik, de a' balgatag dicsérő tárgyát nevetségessé teszi, annak többet árt hogy-sem használ; és nem lehet nagyobb szerencsétlenség, mintha gubó, söt barátunk azt akarja, hogy a' Magyar, Magyar maradjon, és lassan tökéletesedjék; külömben a' hirtelen változás veszélybe hoz-*

hatná egész organismusát, és aztán: *E' szerint nem kellene semmi nemzetnek ön-javait nemzeti büszkeségbül hántorgatni; hanem minden magasztalásokat külföldiekre bízni, hogy p. o. az ángoly lovakat csak Magyarok dicsérjék; valamint otthoni ön-gyalázatjainknak csak ön magunktól kellene feltakartatni, és bizonyosabb orvoslás végett egész világ láttára óriási nagyságban elő-állíttatni. Hát az Angoly még minekelőtte jelenlétű kimiveltségére vergődött, nem akart é Angoly maradni? és a' Magyarnak meg kellene é szünni Magyarnak lenni, hogy mind inkább inkább fejlődjék és csinosodjék?* — Melly sorok elolvasta 's több efféle Taglalatodbeli t a l á l m á n y i d után az Olvasó azt gondolná, hogy én ki akarom irtani a' Magyarságot 's a' t. melly bényomásrul én legjobban itélhetek, — mert szinte magam is megijedtem, midőn legelőször jött a' Taglalat kezemhez, s' taglalt munkám kéznél nem lévén, mellszorongva igy kiálték fel — — — 'Istenem! olly szerencsétlen iró valék e, hogy legnagyobb vágyimnak éppen ellenkezőjét lehete kivonni homályos szavaimbul?' Hanem midőn a' Hitelben álló kifejtésemet átolvasám, — nem voltam azokkal ugyan megelégedve, mert még erősb 's világosb ecsettel kelle vala festenem, hogy a' Nemzetiségen, 's igy a' Magyarságon alapul minden lehető szerencsénk; de megnyugasztalva legalább tökéletesen valék, hogy senki a' világon, kinek esze fel nem fordult 's ki nem ficzamodott, Hitelem philosophiájábul azt nem fogja kivonhatni: hogy én meg akarnám szüntetni a' Magyart Magyarnak lenni, a' mit Te akarnál, e s z e d vagy s z i v e d sugtában rám kenni!

Hamisitgatásidbul, 's akarom hinni sejditlen hamisitgatásidbul 's inventióidbul, most csak e' néhányt hozom elő, mellyeknél még sokkal vastagabbakat is találnék könyvedben, ha keresni akarnám, de bizony restelem; 's ekép csak a' legközelebbsőket érintém, mellyek nem csak a' facsart ideák némi helyrehozására, de arra is nyujtnak alkalmat, hogy a' közönség, ha még továbbá is folytatni akarnád eféle Catoi censorságidat, citatióidnak vak hitelt ne adjon többé.

A' jó sziv-körülti zavart idea, minekutána senki a' szivrül egyebet nem tud, mint hogy az egy sok inakbul álló darab hús, mondhatni, szinte természet-ellentiségekre csábitja a' lágy velejüek nagy részét; 's az emberi nyomoruságok tán legfőbb oka ezen zavart ideábul eredő, 's már dajkaszájbul hallott azon szójárás, mellyel az emberiség nagy része felnő, sejditlen több rosszat mint jót művel, 's hasztalan sőt káros élet után megint elrothad. Látunk ennél fogva sokat, kik állati vért szemlélni nem tudnak, 's n e m e s m e g i l l e t ő d é s s e l nézik a' dézma csibe vég vonaglatit, — midőn az igazi szabadságért véröket ontó dicsőknek tetteit kaczag-

ják; másokat, kik szinházakban, keresztelési, egybekelési cerimoniáknál olly jószivüleg tudnak pityeregni, — mig sinlődő jobbágyik miatt nem lennének képesek legcsekélyebb áldozatra is; másokat megint, kik a' versenyló sorsárul, mellynek minden ló közt bizonyosan lehető legjobb dolga van, jó szivök sugtában azt kiáltják: "Milly irgalmatlanság így futtatni e' szegény állatokat", — mig ha postán vagy forsponton járnak, nem jut eszökbe, hogy egy posta ló a' természetnek tán legszerencsétlenebbike, kivált magyar uton, sokszor élte folytában ezernyi ütést kap, 's olly számtalanszor érzi párája szakadtát, — 's ők jószivüségökben a' szegény szántóvetőtül megtagadják a' nagyobb borravalót, ha őket szinte lóvesztiben nem viszi. — — 'S számtalan eféle scenák az életbül nyilván bizonyitják, hogy azon mindennap hallott szójárásnak, melly szerint egynek szive jó, másiknak szive rossz, tulajdonkép legkisebb értelme sincs, 's a' lélek tiszta vagy tisztátlan létét nem csak legmesszebbrül sem határozza el; sőt a' lelki erőst, kinek állására nem emelkedhetik mindenki fel, rossz szivünek hirdeti, midőn a' gyenge 's kis lelkűre jó sziv hirét ruházza.

Azonban a' zavart ideának eddig előadott következése ahoz képest még ártatlan, mellyet minden esetre neki szülnie kell, — t. i. hogy közönségesen az emberek inkább a' már megtörtént szerencsétlenséget szokták ápolgatni mintsem annak elejét venni törekednének; 's igy — mert a' praeservativum sokkal nagyobb jótétemény, 's annak nyujthatása nem haladja fel a' jó szándékot, mint a cura, mely után csorbább a' test, 's mellynek eszközlése annyiszor felmulja az ember ügyességi 's vagyonbeli tehetségét — 's igy mondom az emberiség, a' jó szivkörülti zavart idea következésében, olly számos és senkitül sem enyhithető nyomoruság közt szenved mindig, mellyeknek nagy részét olly könnyen el lehetne háritni; 's ekép egy zavart idea számtalan kin 's epedésnek egyedüli oka!

Ha teszem ma törekednék valaki olly tárgyat mozgásba hozni, mellynek hasznos következései a' népközti szegénység kisebbitésére 's ritkábbá tételére bizonyosak, de nem vissza, hanem előre hatók, mint teszem: a' nép szükséges ismeretinek tágitása, erkölcsiséginek magasitása, gazdasági iskolák, szabad birtok, törvény-előtti egyenlőség 's a' t. mellyekbül önbecs ered — manufacturák 's több illyeseket akarna divatba hozni, korántsem találna annyi jó akarót, pártfogót 's aláirót; mintha a' sokaságra a' legelső ismeretek, jobb erkölcsiség, modus merendi 's t. i. hija miatt szükségkép 's mulhatlanul háramló 's már rajta fekvő rosszat 's kárt iparkodnék egy kissé könnyitgetni, 's néhány pillanatokra enyhitgetni; sőt a'

rossz következések nemző okait nyomozó 's azokat gyökerestül kiirtani törekedő sokszor nem csak jó akarót, pártfogót 's aláirót nem találna, de a' nagyobb rész sokszor még tehetsége szerint gáncsolná, gátolná 's hasztalanná is tenné minden fáradozásit; — midőn azoknak jó szivöket csudálná, kikbül egy garast sem facsarhatni ki olly intézetek létesitésére, mellyek számos baj 's jajnak elejét vennék, hanem készek a' már sinlődők gyámolitására 's nyomor éltök hoszszabbitására néminemü áldozatokat tenni.

Az embernek ezen szinte mindig hátra 's csak ritkán előre ható jó szivüsége — jóllehet szép indulatnak bizonyos jele, csak többnyire lágy 's nem jó rendelkezésü főbül ered — azon mindennapi jelenés, mellybe az emberiség legnagyobb kárára szünet nélkül ötlenünk kell, 's azon legfertelmesb zsibbasztó, melly a' józan előmeneteknek tán azért szegzi magát legmakacsabbul ellen, mert az 'alamizsna-körülti zavart ideával párasodva, szint olly szent helyen látszik alapulni mint a' frigyszekrény valaha; 's igy azt a' sok lágy velő miatt, mellyeknek consistentiát adni nem olly könnyü, személyes veszély nélkül még fontolóra is alig vehetni, 's azon szinház körülti görög törvény sorába tartozik, mellyet kérdésbe sem volt szabad hozni, és a' becsületes embert ön halála 's a' haza elbomlása közé állitá!

Soha ezen emlitett megesett kárkörülti jó szivü forgolódás egy részrül, más részrül pedig a' megint történhető kárgátolás-körülti gondatlanság szembetünőbbleg 's nagyobb contrastban nem áll előttünk, mint nagy tüz- vagy vizveszély után. Az elégett falu lakosinak, több vagy kevesbet szinte kiki ád, vagy adni hajlandó; ha pedig egy helység collectát akarna tenni, hogy minden cseréppel legyen födve, arra tán senki egy garast sem adna. Az 1829[iki] Duna-áradás Austria egy részét gyászba boritá, — 's milly jó szivü elevenséget szült e' szerencsétlenség! de egy cseppet sem arra, hogy valahára már egyszer a' Duna tökéletes regulatiójárul 's gyökeres segitségrül támadott volna elevenebb szó; vagy legalább komolyabb figyelemmel mind az rendeltetett 's vitetett volna végbe, a' mi illy veszélyeket hihetőleg eltávoztatni vagy egészen elmellőztetni volna képes; korántsem, — hanem hogy egynek házát 's tehenét, másiknak nadrágát 's üngét 's a' t. mellyet elvitt a' viz, néminemüleg helyre tegyék; mellynél fogva, mint az illy körülállások közt mindig történni szokott, a' legnagyobb résznek — mert a' kár nagysága minden lehető kipótolást felülhaladt — csak igen kevés segedelme lőn, midőn azonban a' kisebb rész 's kivált az ügyesek, sokkal több jóban részesültek mint a' mennyivel birtak az előtt, 's igy, mert a' köz kár által gyarapodtak, sokan közülök

jó szivüleg ekép fohászkodtak az egekbe: "Bár küldene az Isten minden esztendőben vizáradást!"

Ezek szerint tudom a' lágy szivüek serege rám fog rohanni 's igy dorgálni.: "Nem jó sziv jele illy keresztényi tetteket gunnyal önteni le; 's valyon segitség nélkül kellene hát hagyni a' tüz, viz 's egyéb veszélyek által elnyomorult felebarátot 's a' t.?" Mire azt felelem: 'Legelső vagyok azok munkálódásit, kik csak kész sebeket tudnak kenegetni, 's mindent a' mit adhatnak úgy szólván csak tapasz-szerzésre áldoznak, jó szándékok miatt — mellynek azonban nagy sikere nincs — nem csak szánakozásra, hanem még mentésre, sőt némi megbecsülésre is méltatni; mindazáltal azt hiszem, hogy minden józan irányontuli eszközlés káros; 's igy éppen olly helytelen a' már megtörtént szerencsétlenség enyhitése végett minden tehetségét kimeriteni, mint bünös: a' valóban magán többé segitni tudatlan embertársat minden gyámol nélkül hagyni, 's e' középutat csak a' sziv Mentora, a' fő, jelelheti ki; melly velem a' fentebbi dorgálás tökéletes megczáfolására ezen vallomást téteti: 'Ha elég tehetsége volna az embernek a' szerencsétlenséget 's kárt ott pótolni ki, ott változtatni szerencsére, a' hol találtatik, akkor én volnék legelső azt mondani: tegyünk jót, segitsünk felebarátunkon mindenütt, mindenkor, minden módon, előre 's hátrahatólag; minthogy azonban az emberek ügyességi 's vagyoni tehetsége igen határozott — a' mit, 's ügyességöket tán nem annyira, mint azt, a' mit adhatnak 's adni hajlandók, szinte valami számra állithatni, mellyet itt 1000-nek tegyünk fel, — egészen másképp okoskodom, 's igy szólok: Barátim, az emberi nemet megmeg-látogató nyomoruság ellen erőnk = 1000; kötelességünk pedig annyi nyomoruságot felebarátinktul eltávoztatni, mennyit csak lehet; mert azért él halhatlan lélek bennünk, hogy Istentül adott és szerencsétlen embertársinkat gyámolitható tehetséginkkel jól gazdálkodjunk. Már valyon ezen erőnk, melly = 1000, mi mód hajtand több hasznot: ha vele a' veszélynek vesszük elejét, vagy a' veszély következésit igazitjuk el? — Ha teszem, egy erős gátot vonunk, melly megmenti határunkat vizáradástul, vagy azoknak kenyeret süttetünk 's a' t. kiknek mezeit, réteit 's a' t. gát hija miatt elpusztitá az özön? Ha jó iskolák 's tanitók által gyermekink tehetségit 's erkölcsit elannyira kifejtjük, hogy mint becsületes emberek 's ügyes munkások férfiasan 's jó sikerrel lábolhassának ki az emberi nyomoruságok ragadékibul; vagy ha a' tudatlanság, restség 's ezekbül származó korhelység következésében sinlődőket, nyavalygókat, ügyefogyottakat ápolgatjuk, gyógyitgatjuk?' 's a' t. —

A' mibül, ha szoros igazsági okoskodás ellen nem aka-

runk szegezkedni, az foly: hogy azon jótévő eszközlések, mellyek előre hatók, t. i., a' rossznak elejét veszik, az emberiségnek számithatlanul nagyobb hasznára vannak, mint a' hátra hatók, t. i. azok, mellyek az emberek közt már meglévő rosszat paralysalgatják 's irtogatják csak; 's hogy igy az, ki igazán jót akar tenni embertársával 's fentebb czél miatt még azon nagy örömet is, mellyet a' felsegitett nyomorultnak hálája gerjeszt, feláldozni képes, — forintját, ha adnivalója több nincs, nem vizbe süllyedtekre hanem gátra, nem kórházra hanem iskolára szentelendi, nem egy vén végzőnek hanem inkább egy fiatal kezdőnek adandja 's a' t. —

E' sorokra megint illy hangu lehetne a' megjegyzés: "Az egyiket 's másikat is kell eszközölni, t. i. részint a' jöhető veszélyeket háritni, részint a' már szerencsétleneket gyámolitni." Ez minden kétségen kivül legjobb lenne, ha mint mondám az ember tehetségét fel nem mulná; hanem minekutána olly bizonyos mint 3×3=9, hogy a' közönség irgalmi tehetségét 's hajlandóságát valami hihetőségi számokra állitni lehet, 's hogy 1000 sem több sem kevesebb mint 1000, természetesen mind az, mi a' már megesett kárpótlásra fordittatik, többé nem fordittathatik a' lehető kárgátolásra, mert egy forint teszem, nem mehet egyszerre jobbra 's balra; 's ekép az 1000, melly irgalmi tehetségink képzete, nem hajt annyi jót, a' mennyit hajthatna; mert a pillanati kis haszontétnek áldoztatik fel a' jövő nagy haszon, 's igy felebarátinkat segitő tehetséginkkel nem gazdálkodunk olly jól mint kötelességünk; 's ezek után mindent összevévén az úgy nevezett j ó s z i v, ha positive nem is, de minden esetre negative több kárt hajt mint hasznot.

'S valyon mind ezen okoskodásbul mit következtetek? korántsem azt, hogy a' most köztünk lévő sinlődőket, nyavalygókat, ügyefogyottakat két részre osszuk, 's azokat, kik elaljasodásokban ártatlanok, néminemüleg gyámolitsuk, azokat pedig, kik tudatlanságok, restségök 's korhelységöknél fogva nyomorulának el, veszni hagyjuk; valóban nem! hanem hogy lágy szivü ábrándozásinknak határt vonjunk, 's jótévőségink-nek helyes irányt adjunk, mellyhez képest a' helyett hogy minden szegényeknek látszók közt egész tehetségünket feldarabolnók, csak a' valóban nyomorultak legsürgetőbb szükségit pótolgassuk, midőn más részrül előreható jótéteményinkre irgalmi erőnkkel intézendő józan gazdálkodásunk után, annyi tehetségünk maradand fen, hogy a' rossz következéseknek lassan lassan eleit is vehessük.

A' megörökitett alamizsnának, 's az elszegényülteket úgy szólván készen váró segedelemnek milly gyászos következési vannak, még Britanniában is, hol a' szorgalom iránylag olly

nagy, mindenki tudja; úgy hogy hazánkban, hol a' szorgalom olly felette csekély, előbb állitni olly intézeteket, mellyek a' már köztünk lévő szerencsétlenek számára lennének, mint ollyasokat, mellyek által a' józan munkásság gerjesztetnék, egyenesen kimondván, károsb mint hasznos, ha t. i. nem egy vagy két, hanem több esztendőt veszünk össze — mely esetben okoskodásom józanságárul szinte felelni mervén, mert számokon 's tapasztaláson alapul — még azt bátorkodom egy kis például ide toldani: hogy az, ki törvényes uton, azaz országgyülési szabad elhatározás által, a' Duna tökéletes regulatiójára tudná birni a' közönséget, több jót tenne embertársinak mint az, ki a' jövő 30 esztendők leforgása alatt előforduló kárt minden módon enyhitni törekednék, mellyet a' korlátlan Duna mulhatlanul okozni fog; — — hogy az ki szántóvetőinket, a' fentebb emlitett uton, emberhez illőbb lépcsőre, az emberiség jusaiban, 'szabad birtokban 's t. i. részesülhetésre állitni volna szerencsés, — határ nélkül több nyomoruságnak venné elejét, 's igy felebarátinak sokkal többet használna, mint az, ki minden vármegyének minden járásában egy kórházat és mellé egy pensio-intézetet épitne 's dotálna 's a' t.

A' gyógyszer maga által nem segithet, hanem csak a' testben lévő élet, mellyet az természeti munkálódásira ingerel; úgy áll a' dolog jótévőségünkkel is, — "Felebarátinkon gyökeresen mi nem segithetünk máskép, mint azon ingerek 's módok által, mellyek őket arra ösztönzik, 's lehetőséget is nyujtnak, hogy becsületes 's bátorságos létöknek ők magok legyenek szerzői! Ezt pedig soha hátra ható, hanem kirekesztőleg csak előre ható jótétemények által eszközölhetni.

Ezen annyiszor emlitett előreható jótéteménynek pedig korántsem az legnagyobb áldása, hogy a' nyomoruságok nagy részét elháritja, hanem hogy egyszersmind a' jobb lét, bőség 's polgári boldogság kutfejeit is megnyitja; 's ekép midőn a' rossz következések eleit veszi, egy uttal a' közönségre nagyobb tehetséget áraszt, az embereknek azon irgalmi jó szivü eszközlésit is könnyiti, mellyel a' már megesett kárt szokták orvosolgatni; mert ki több tehetségü, többet is adhat kórházra, tüz viz által károsodtakra 's a' t. — 'S igy sokkal jobban tenne a' nagyobb rész, a' helyett hogy mai szegénységünk közt, itt ád egy garast, ott egy másikat, minden tehetségét eldarabolja, és fillérezésével senkin gyökeresen nem segit, midőn más részrül vak hévvel szegzi magát a' józan fő tanácsa ellen, 's j ó s z i v r ü l ábrándoz, — ha inkább irgalmi erejével gazdálkodván, lágy szivének parancsolván, zavart ideáit helyre hozván, ismeretit tágitván, tehetsége nagyobb részét előreható jótéteményekre forditná; a' mi által

nem csak kevésb nyomoruság érné az emberiséget mint ma, hanem azon nyomoruságok is, mellyeknek eleit nem vehetni, a' nagyobb tehetség miatt tökéletesebben enyhittetnének mint ma.

'S hogy a' közönség jobban cselekednék, ha irgalmi tehetségivel az előadott mód szerint bánna, azt tán kérdésbe sem vehetni; mert bizonyos, teszem például, hogy Dunánkat rendbe hozni tehetségünket fel nem mulja, minél fogva nem csak a' Duna, hanem minden a' Dunába folyó vizek árja is dühének nagyobb erejét elvesztné, 's ez által sok kár lenne távoztatva — hanem egyszersmind egész tartományokat is megszabaditná az örök posványoktul, 's ekép nem csak veszélyháritólag hanem haszonhajtólag is tenne jót hazai felebarátinknak. Nem különben bizonyos, teszem más például, hogy a' szántóvetőnek józan törvényék által szabad birtokot adni, czélirányos iskolák által erkölcsét nemesitni, ismeretit tágitni 's a' t. korántsem mulja fel tehetségünket; minek következésében, nem csak a' mai szegénynek volna megnyitva egy eddig ismeretlen kutfő; hanem a' mai magokat már meglehetősen biróknak sorsa is szembetünőleg javulna; — 's igy számos más esetekre csak e' két példa után itélve az foly ebéli okoskodásimbul: hogy midőn mai csekély tehetségünk szerint nem vagyunk képesek tetemes 's bizonyos sikert nemző áldozatokat tenni kórházokra 's egyéb illy nemü intézetekre: — csekély tehetségünket inkább olly intézetekre forditsuk, mint vizregulátiók, iskolák, egyesületek, mellyek által a' valódi élettudomány nevekedik 's a' t. — mert ezek veszélyháritás által nem csak sokkal több kárt távoztatandnak el hazánkrul, mint a' mennyit kórházok 's eféle intézetek néminemüleg lennének kipótolni képesek; hanem a' közönség valódi tehetségét elannyira nevelendik, hogy aztán olly kórházakat 's gyámolintézeteket is állithassunk, mellyek józan 's előreható rendelésik által a' sinlődők 's szerencsétlenek kevesbült számát tökéletesen el is tarthatják.

Hanem a' közönségnek illy érettsége, melly a' Nemzet egyedüli ereje — ugyan mikor emelendi azon hazát magasbra, mellyben a' még annyira tudós 's tanult emberek is mint Te drága Barátom, olly igen összezavarják az okokat a' következésekkel, 's a' már bévett legvilágosb igazságokat is olly keresztül kasul kevergetik mint Te? 'S valyon milly időszak lesz azon szerencsés, melly mind azon j ó s z i v ü de nem jó f e j ü elmeáradásokat megint rendbe 's józan korlátok közé fogja szorithatni, mellyekkel a' sokaság szokta kétségbe hozni a' természetnek legrégibb törvényit, 's szövevényes át-nem-lábolható galimathiásba keverni a' legfényesb igazságokat is.

Minekutána a' Hitel 74-dik lapján illy szavakkal végződő fő tehetségrüli okoskodásimat — 'Hát ugyan mi az ész?

Itéletem szerint jobb érteményét az észnek nem adhatni — azoknak t. i. kik érteni akarnak — mint igy: "Ennek egy pár órára van esze, annak több napra, emennek 5, 10, 20 esztendőre, amannak egész életre 's ennek századokra, öröklétre' — egész Taglalatodon keresztül, hol csak eszedbe jutott, szurkáltad 's bökdösted; a' mi által legjobban bizonyitottad be, hogy ebbéli okoskodásimat nem akarád érteni vagy nem értheted. Munkád 174[ik] lapján azt állitod. *Nem való hát, hogy igazabb súlly és erő az agyvelőnél nincs; mert az agyvelő az: melly mindent végig, mint-egygy a' semmiségig feltaglal, ez az infinita vis centri-fuga az erkölcsi világban, holott az erős, jó akaratban fekszik a' vis centri-peta; de valamint a' nagy, és végheteten Mindenség' systemája mind a' két erőn elválaszthatatlanul fenekül, ugy ne szakitsuk-el az erkölcsi világban is egymástól e' két minémüséget, t. i. a' sziv jóságát és erejét az ész taglalásaitól és felszámolatjaitól Maga az ész is adhat ugyan szerencsét, de jó és erős sziv nélkül soha-sem adhat boldogságot.*

'S hogy e' Chaos szerint itélve a' hosszu 's rövid ész-körülti okoskodásimat nemcsak nem akarád érteni, hanem valóban nem is é r t h e t é d, 's hogy nem tartod az emberi agyvelőt azaz főt 's észt legigazibb, legvalódibb sulynak, hanem nem tudom m i t, azt igen természetesnek látom; mert nem csak az úgy nevezett, j ó s z i v r ü l tiszta képzeted nincs, a' mit theoretice 's practice részint taglalati okoskodásid, részint hamisitgatásid által tökéletesen bébizonyitál, hanem legtávulabbrul sem látszatol csak sejditni is az észt!

E' merész állitásomon tudom nem csak Te, hanem az Olvasó is csudálkozni fog, 's azt tán tulállitásnak nevezni. Azonban nyisd fel munkád 166[dik] lapját, hol az én állitásom vagy is inkább a' világ-elismérte igazság, hogy t. i. 'az ész erő, 's igy az ész boldogság' megczáfolására, több egyéb magokban tulajdonkép semmit sem mondó fényes szójárások után, "a' Cartouchei ügyességet teszed anthithesisbe a' Kristusi, Titusi, Socratesi szivességgel" — —

Már ezek után Magad is azt mondandod tán — vagy legalább a' részrehajlatlan Olvasó, — hogy bizony nem tudod mi az ész, vagy minden esetre nem látod által: 'mi a' hosszu ész, vagy legalább hogy nem igen vala eszed ébren, midőn "C a r t o u c h e i ü g y e s s é g g e l b i r ó, m e r ő t u d o m á n y o s e m b e r e k b ü l á l l ó t o l v a j t á r s a s á g o t hozál elő azon állitásom megczáfolására, hogy az ész boldogság."

Hogy pedig éppen Te nem érted mit akartam én a' hosszú ész-körülti vizsgálatim által kifejezni, azon valóban bámulnom kell; mert Taglalatod által éppen Te mutatád levilágosabban meg: hogy az ész rövidebb vagy hosszabb is lehet; mert ha eleinte az Olvasó eszedet csudálja is, 's jó

's nem mindennapi gondolatidnak bálványt állít is, mindazáltal rövid idő mulva a' közönség megint fel fogja dönteni azt 's eszedet kétségbe hozni. a' mint lassanként észreveendi, hogy számos helyen hamisan 's egészen félre csavarva citáltál; a' mit tagadni hiábavaló fáradozás, mert azt nem egy szelesen irt oklevél, hanem egy nagy meggondolással készitett könyv száz meg száz példányi. 's igy az eltörülhetlen betü, minden kétségen tul teszik; rövid és hosszu ész-körülti állitásomat pedig az egész Taglalat illustrálja legjobban, mert a' benne lévő sok fényes 's eredeti kitétel 's okoskodás, mellyeket sok tán csudált, arrul tesz bizonyságot: 'hogy rövid időre eszed van, — midőn más részrül azon számos elfacsarás 's hamisitgatások, mellyekkel okoskodásimat felforgatni szándékozál, ismét annak tanúji: 'hogy hosszu időre eszed nincs! — mert illy könnyelmü tettek, vagy készakarti falsificatiók előbb utóbb kitudatnak, 's végre az igazság feltüntekor, nem az szokott a' köz vélemény által verembe döntetni, kinek az tudatlan vagy kajánul ásva volt, hanem ki azt lágy velejüleg vagy kemény szivüleg ásogatta.

E' kellemetlen állásodba pedig tudod e mi hozott? 'Éppen azon hiba, mellyet Taglalatodban szememre hánysz, 's mellyet, mint látszik, Magadban messzirül sem sejditesz — t. i. az ön s' körülmény-ismeret hija! Lásd Barátom e' hiba vitt Téged kritikai pályára, — mellytül hihető távul maradtál volna, egy kis önismeret után; 's éppen e' hiba valódi oka, hogy egyszer már a' kritikai pályán lévén olly könnyelmüleg taglalád az Előtted lévő tárgyakat, a' mitül tán tartózkodtál volna, Magad 's a' körülmények néminemü ismerete után. Hanem igy, Magadat nem ismervén, olly munkához fogál, mellyhez hideg vér, indulatlanság 's hosszu ész kell, 's ekép nem fogsz jó sikerrel haladni; a' körülményeket nem ismervén pedig az Olvasókat csak kicsire becsüléd, gondolván, 'soha nem fogják facsarásidat 's hamisitgatásidat észrevenni; 's ekép a' józan 's igazságos rész helyben hagyását ferde taglalásidra soha sem nyerended el, a' sokaság ellenben óvakodni fog olly kritikustul, ki nem mindig azt szokta taglalni csak, a' mit mások gondoltak, hanem ollykor söt többször azt bonczolgatja, a' mit senki sem mondott, 's csak maga képzelt vagy talált fel!

E' mostani szakaszban eddig érintetteket hideg vérrel átolvasván, senki nem mondhatja, hogy Veled igazságtalanul bántam; mert okoskodásimat nem képzeletre, hanem factumokra állitám; lehetnének azonban sokan, érzem, kik felvilágositásomat igen keménynek tarthatnák, — 's tudod e miért? 'Mert igen sokan, éppen olly kevéssé tudják, ha indulatosak, 'a szavak valódi értelmét megbecsülni mint Te.'

Egykor jelenlétemben egy Tábornok, egy gyalog osztályhoz, mellynek öltözeti egydedségében némi hiányt talált, igy szóla: "Ti nem vagytok katonák" 's a' t. Mire az ezredbeli tiszt 's legénység nagyon elkeseredvén panaszt tön; a' Tábornok pedig, ki nem is gyanitá m e n n y i t mondott, soha sem érheté fel, hogy illyes kicsinység (!) annyira szomorithatá el 's bánthatá meg a' sereget. — 's a' panasztételt az idők veszélyes szellemének tulajdonitá, mellyben legkisebb észrevételt sem tehetni a' nélkül, hogy megbántást ne szüljön.

Te éppen úgy cselekszel mint ezen Tábornok, 's midőn csak az e' szakaszban előhozott állitásid szerint, szivemet, hazámhoz köteles tiszteletemet hozod kétségbe, 's olly képtelenségeket fogsz rám, mellyek soha eszem ágában sem voltak; legotrombább számolónak hirdetsz, — 's még azt is kennéd rám, mintha én mondanám: "Hogy a jobb kifejlődés és csinosodás miatt a' Magyarnak meg kell szünni Magyarnak lenni" — 's igy, midőn tehetséged szerint gyalázol 's rágalmazol, most tán Te bámulsz legjobban az érintett Tábornokként, — ha én ezen kicsinységeket (!) hallgatva nem türöm, Ellened ideig óráig elhidegülék, facsarásidat eligazitom 's hamisitgatásidat Magaddal 's a' közönséggel megismértetem.

Én Téged akarva 's tudtommal soha nem bántálak meg, 's nem is bántandlak meg soha; hanem ha Te támadsz meg, 's nem annyira engem mint hazafiui eszközlésimet, 's védelem közt azon gyalázat 's rágalom, mellyet rám akarál önteni, tán Rád fecskend vissza, arrul nem tehetek, 's annak csak Tenmagad vagy szerzője; mert én bizonnyal soha nem öltem volna időmet azzal, hogy Beléd pántolódjam.

Valakinek szivét kérdésbe hozni, egész Nemzet előtt kérdésbe hozni: sokkal több, mint a' mennyit illy kéteskedés jelenteni látszik; 's annak tökéletes valódi értelmét csak az becsülheti igazsággal meg, kit érdekel, vagy az, ki annak helyibe tudja magát néminemüleg gondolni, ki érdekeltetik; 's igy csak én 's a' részrehajlatlan Olvasó. Már ezen utólsót kérdem, mit itélne azon ember szive 's eszérül, ki nevetni tudná, hogy a' devalvatiót nagyba veszi a' közönség azon — — — — — — — — — Bankroutot, melly annyi keserü epedésnek vala kutfeje! Ugy e' nem igen sok dicséretest? Hanem viszont mit tartana azon kritikusnak szive 's eszérül, ki taglalatja 212-ik lapján ezen szavakat tenné: *Neveti hogy a' devalvátiót nagyba veszszük* — 's később azt találná, hogy a' censurált iró sehol nem n e v e t i olly számos felebarátinak azon szerencsétlenségét, — hanem azt csak szivére vagy eszére akará kenni igazságos Taglalója? Mit mondana akkor? Nekem úgy látszik, a' legkimélőbb Biró se mondhatna mást, hanem hogy a' jámbor kritikus bizony nem tudta mit

mondott, vagy a' szavak valódi értelmét felfogni nem képes. 'S minden egyéb retaliatio helyett én is Neked csak azt mondom! — — -

A' mit pedig legnevetségesbnek látok, hogy éppen az, — ki teljesen van meggyőződve, hogy kárpótlás nélkül kivánnám eltörültetni a' Dézmát, Kilenczedet 's t. i. 's ezen hamis hiedelméből folyó okoskodásival könyvének nagyobb részét tölti be mint Te, drága Barátom, — éppen az mondhatja rólam ezt: "Nem hiszi hogy nem ártana némellykor eszem szivem érzeményinek" — mert ha volna egy olly szelid ábrándozó, ki mai körülállásink közt a' Dézmának, Kilenczednek s' t. i. eltörlését minden kárpótlás nélkül javasolná, 's mint pénz 's vagyon-körülti iró még elő is lépni elég szemtelen lenne, arrul valóban nem azt lehetne mondani, hogy esze árt szivének, hanem éppen az ellenkezőt t. i. hogy szive csábitá eszét el; — hanem ez — — — — nem jutott eszedbe.

Azon hamisitgatásod, mellyel megint azt akarod rám tolni, hogy a' Magyart festem rutul, midőn én csak egyesekrül szólok, még nagyobb bizonysága: hogy a' szavak valódi értelmét felfogni nem tudod, vagy nem is sejdited mit beszélsz; mert valamint az, ki a' fejedelem szent személyét sérti meg, önhaláia itéletét irja alá: úgy nem érdemel a' nemzet-ócsárló egyebet mint halált. 'S igy elfacsarásid által e' részben nem bánol máskép velem, mint bánnál, ha más részrül megint önérző egyenes szavaimat fejdelembántásnak zavarnád! Azonban kisül előbb utóbb az igazság; 's ekép valamint a' nagy fejdelmek nem a' hizelkedést hanem az igaz szót szokták becsülni, 's azt megbántásnak nem veszik: úgy a' Nagy nemzetek is! — 'S reméllem jön idő, hogy hazámfiai nem fognak neheztelni egyenességemért! — •— — —

'S tudod e oknak mit gyanitok, hogy azt képzeled 'az egész nemzetrül szólék, midőn csak egyeseket festegeték? Semmi egyebet, hanem hogy a' Hitelben előforduló számos képmásolatimban, — itt, ott, sajátképedre ismerél; 's hidd el:

Csak ez fájt, egyéb semmi. —

A' mi azon gyenge eszüségemet illeti, mellyet rám kensz, — hogy t. i. csak a' hitel felállitása emelheti a' közönség erkölcsét; 's hogy szinte az egyszer egyet sem tudom — nem kevesebbé állit engem a' bünösök sorába; mert olly felszines ismeretekkel 's olly kevés számoló tulajdonnal — mint Te hirdetsz felőlem — a' szövevényes hitel-tárgyrul szerzősködni, valóban legvakmerőbb szemtelenség lenne. — Azonban ezekrül t. i. ismeretim 's tulajdonimrul, mennyire azokat a' Hitelben felfedezém, itélni mindenkinek 's igy Neked is szabad vala. 'S nem is azt érintém itt szemrehányólag, hogy állitásimat

helyben hagytad vagy nem hagytad, azokat barátságosan vagy ellenségesen taglaltad; hanem hogy sok, a' mit ajakim közé tevél, nem úgy áll mint előterjesztéd, 's igy nem igaz.

Azon 5^{dik} elfacsarásod végre, mellyet olly számos falsificatióid mellett csak e' szakaszban említék, 's mellynél fogva gyanu örvével azt szeretnéd rám fogni, mintha én állitanám, hogy a' Magyarnak meg kellene szünnie Magyarnak lenni 's a' t. legvilágosabban mutatja bé, hogy Veled nem csak igazságtalanul de még keményen se bánok, ha védelem közt azt mondom: nem is gyanitod mit beszélsz, vagy a' szónak valódi értelmét felfogni nem tudod.

Azon Magyar, ki a' Magyarságot megszüntetni törekedik, nem kisebb utálatra méltó, mint a' szülegyilkos; — mert az, ki nemzetiségire hág, a' közanyát sérti meg. — — 'S illy gyanuba csak legtávulabbrul is hozni ártatlant, ha szántszándékkal esnék, valóban az emberi tetteknek tán legfeketébbike lenne. Azért tudom, hogy valamint egyéb elfacsarásid is könynyelmü tollbul folytak, úgy e' borzasztó Vád gyanúja s ürügye is csak tudtod nélkül került sajtó alá; 's ekép midőn jó szivedrül egy cseppet sem kételkedem 's fejedben is bizni akarok, ha nem vagy Musák közt Olympon, ezen okoskodás 's kivánattal végzem e' szakaszt bé:

"Valamint a' jó szivü pipázó több helységet tesz hamuvá sejditlen, mint a' rossz szivü gyujtogató készakarva: úgy foly több szerencsétlenség az emberiségre jó szivbül, mellynek ura rossz fő, mint rossz szivbül, mellynek ura jó fő."

"Volna bár minden hazának fejedelme Cherub, 's minden jó hazafinak felesége Seraph! —"

EGYESÜLETEK.

Munkád 37-dik lapján ez van: *A' mit a' Gróf munkájának ezen észre-vételi szakaszában az egyesületekrül mond, az valóban arany betüket érdemel, mert a' dolog bibéjét ütötte-meg, és minden hasznos egyesület' fő feltételeit érdekli. Ez már egészen magunktul függ. Ezt a' hurt megpendíteni, ezt az egyesületek' lelkét bennünk ébreszteni, kimondhatatlan dísz és érdem.* — 152-dik lapodon pedig: *A' jutalmat az erkölcsi világban nagyon igazán és nagyon szépen a' hypomoklionhoz a' mekhanikában hasonlítja.* —

Csak e' helybenhagyó sőt dicsérő néhány szó után, mellyeknek rokon párjait a' Taglalat egyéb helyein is untig találhatni, átláthatja az igazságos itélő: milly consequentia szerint magasztalhatja az egyesületeket, 's dicsérheti azok megpenditőjét éppen azon iró, ki más részrül megint azon intézetek ellen kel ki tehetsége szerint, mellyek mint hypomoklionok, a' megpenditett egyesületek szellemét, hihetőleg életbe is hoznák; mint teszem a' Casino, Lóverseny, mellyek itt Pest-Budán hazánk közepén, elég nagy fáradozással, korántsem mint Czélok, hanem mint czélhoz vezető Eszközök állittatának fel, 's mellyeknek lábra tételében nekem is vala egy kis részem; 's a' pártatlan, ki eszközlésink rugóit 's velejét át akarja gondolni, nem kénytelen e Téged azok sorába számitni, kik égve óhajtják a' jó következéseket, de nem nyulnak azon módokhoz, sőt elgázolják azon okokat, mellyekbül az ohajtott következések hihetőleg folynának.

Már lásd Barátom, ha a' sokaság, a' közönség sepreje azt gondolá — minthogy gondolá is: versenyzést azért állitánk, hogy néhány lovat futni lássunk, vagy a' tapasztalatlan zsebébül egy pár szomoru aranykát facsarjunk ki, vagy az Angolt majmoljuk 's a' t. — Casinot pedig azon okbul, hogy karszékekben nyujtózva alugyunk, vagy napestig pipázzunk, 's a' t.

az igen természetes; mert a' selejtesek, részint szük keblü irigység, részint tompaság által elvakitva, minden tett 's eszközlésben csak azon nyomoru haszonlest 's önséget látják, mellyel önkeblök van bélelve, 's a' legnemzőbb okok erejét, ha csak egy kissé vannak is rejtve azok, átlátni nem képesek. — E' szomoru sorson állók, Amerika vadonságira emlékeztetnek, hol, mint mondják, sokszor illy esetek adják elő magokat. 'Az örök erdők közepette nagy tüzet raknak az utazók, 's e' jelenésre megrémül a' számtalan majmok visitásitul a' vadon, mellyek ha képesek lennének, tán gátolnák a' korhadástul eldült fák gyüjtését 's egymásra halmozását; odébb utaznak megint a' vándorok, 's lecsilapul a' vadzaj; 's im az egész rengeteg majma a' tüzet körülüli, 's örvend a' melegnek —, de lassanként megint elalszik az, mert a' majmok közül egy sem képes átlátni: fát kellene rakni a' tüzre, hogy el ne alugyék!'

'S igy bár előre láttuk is, hogy a' közönség selejtje nem csak távulrul sem fogja felfogni munkálódásink valódi czélját, 's azt eszközinkkel mindig összezavarandja, sőt mindenben gátolni 's mindenütt utban állni is fog; mindazáltal más részrül bizonyosak voltunk: lesznek megint ollyanok — mint számosan voltak 's vannak is — kik tökéletesen átlátták 's látják mit akarunk, 's azon m i t milly eszközök által gondoljuk végbevihetni. 'S hogy Te Barátom ezen utólsók számába nem akarál, vagy indulatosságodban nem tudál állni, azon valóban busulok; mert mennél több a' divergentia 's a' külön ágon munkáló, annál gyengébb a' haza; 's ezen utolsónál a' becsületes emberre busitóbb nem lehet.

Hogy pedig megszünjél fáradozásink ellen szegülni, 's inkább Te is barátságosan munkálkodjál velünk; engedj azon kutfők tökéletesb megismerése végett, mellybül tetteink erednek, egy kis félreszökést tennem.

Számosb év előtt — midőn Te 128-dik lapod szerint "H a z á n k b a n s o k a t g y a l o g j á r v a u t a z á l 's p a r a s z t h á z a k a t l á t o g a t á l, m i g é n L o n d o n 's P a r i s p i a c z i n a k k ö v e z e t i t, m i n t m o n d o d, t a p o d á m" — összehozott ez utóbbi városban a' Véletlen egy nagy Urnál több angol Agenssel, kik nevezetesb angol társaságoktul küldetve, a' nálok mód nélkül felhalmozott tőkepénzeket a' continensen kamatkölcsönre adni kivánák. Ez éppen közel azon időszak előtt esett, melly az akkor Britanniában történt olly számos bukás — fallimentum — miatt, szinte mindenki előtt, 's igy bizonyosan Előtted is ismeretes! Olly nagy volt azon időben bizonyos okok miatt a' pénzáradás, de egyszersmind a' pénzkörülti könnyelmüség is Angliában, — hogy alig vala tárgy, melyre legnevezetesb tőkéket nem lehetett volna kapni.

Azon időben koholtattak a' columbiai, görög, spanyol 's több illyes pénz-kölcsönzések és szerződések! 'S mondhatom, éltemben akkor láttam legtisztábban: milly könnyűden 's kevés formalitással vitetnek sokszor a' legóriásibb dolgok végbe; midőn más részrül a' leghiábavalóbb kicsinységek körül annyiszor olly felette nagy a' gravitás, cerimonia 's pompa! — Igy szólita meg az emlitett Agensek legelsőbbike:

"Az Ur hazája úgy e Törökországgal szomszéd, hanem jó tengerpartja nincs, de földje igen termékeny, mondják — — —; ugyan vannak e benne jó közösülések, vizcsatornák, vasutak 's t. i.? 's nem óhajtanának e az Urak egyet 's mást mint hidakat, posványok szárításit, vizek regulatióit eszközöltetni, a' mihez nagy tehetség kell, mellyel az Urak nem birnak még — —? mi készen vagyunk akarmit is átvenni; 's nem csak pénzt adunk hozzá, de végbe is viszük, a' mit az Urak kivánnak, 's a' sikerért jót is állunk 's a' t.! —"

Erre felelni nem voltam mindjárt kész — mert szivemen feküt mind azon határnélküli jus proprietatis, vámfizetés-körülti zavart idea, 's azon szóval ki nem mondható egymásellentiség 's több eféle, mellyek összeleg illy ajánlások hasznábul minket eddig úgy szólván még mindig kirekesztve tartanak; 's e' régi rozsdákba 's émelygető penészekbe az idegent vezetni nem kivánván, igy válaszoltam végre: 'Volna bizony szükségünk egyre másra drága Uram, — azonban igy is megvagyunk némileg; 's nem hiszem, az Urnak ajánlását, őszintén szólva, becsülettel elfogadhatnók, mert pénzbeli törvényink még nincsenek tökéletesen kifejtve, 's egyesek sem adhatnak bizonyos vagy legalább tüstént visszafizetésbeli hypothekát — — — — az egész nemzet pedig még eddig nem szokott illy tárgyakat k ö z-ü g g y é — 'cause commune' — tenni — — — —; 's igy bizony csak később fogunk kérni néhány hid, vizeink 's egyéb közösülésink rendbehozása 's több eféleért, majd mikor Hitelt adni képesek leszünk; mert most tudom, az Urak inkább másuvá teszik le milliomikat, mint nálunk, hol van ugyan becsületes ember szám nélkül, 's több mint hitszegő, de jó törvényű pénzhitel nincs!'

Ő erre megint igy: "Nincsenek még kifejtve a' hitel törvényei az Urak közt? Ez valóban nagy baj és szomoru; mert illy megrögzött képzeteket eligazitni, 's a' közönséget maga legnagyobb hasznával megismértetni, egy emberélet hossza alig elég; ezt mutatja még Angliának egykori pénzkörülti sötétes időszaka is; azonban nem hihető, hogy az Urak, kiknek olvasottságok 's ismeretik tudom nagy, a' mostani felderült 19^{dik} században, olly annyira lehetnének önmagok ellenségi — — — hogy törvényikben illy javitásokat, más nemzetek példáira — — — rövid idő alatt ne eszközölnének — — — vagy

legalább más módokat ne találnának, ha a' törvény nem javíttatik is, — mellyek által a' hitelezők néminemüleg megnyugtathatnának — — — teszem például: hogy bizonyos sommáig egy földesur jót álljon a' másikért — — — 's az egész szerződés, — — — melly köztünk fenállna, úgy szólván a' Nemzeti becsület oltalma alá lenne állitva; — — — 's igy, bár nincsenek tökéletes hiteltörvényeik is az Uraknak, azért tán még is léphetnénk valami egyezésre."

'S a' sok millióra meghatalmazott — ha akarám vala, 's azon nagy Ur unszolásinak, kinél vele megismérkedém, engedék vala — Párisbul 8 nap alatt velem együtt honunkban lett volna. Azonban ezt tenni nem akarám, 's minden biztatásnak ellen is álltam! 'S valóban nem azért, hogy Páris követetét továbbá is tapodjam, — hanem mert nem tudtam megcsalni magamat, 's belső keserrel kénytelen valék igy okoskodni: — — — 'azon helyzet, mellyben ezen ember áll, azt hozza magával, hogy néhány hét alatt, több millió iránt végezzen; már ennek eszközlésére ugyan hová fogom vinni őt, ha teszem Magyarországban volna is már — — ugyan hol leli fel a' Nemzetet? Csak az initiativát hol kezdjük? — — — ? Vagy a' pesti hét választó fejedelmi kávéházban? Vagy vármegyérül vármegyére, városrul városra, várrul várra, curiárul curiára utazzam vele forsponton? Mennyi előitélet 's gőgre, milly elfogultság 's elbizottságra fog akadni, 's mennyire döbbenend meg az éretlen képzetek 's költői theoriák azon fertelmes oceánján, mellynek szinte minden határon más szinü habján lesz kénytelen evezni! — Mai körülállásinkban hazámba menetele legkisebb jót sem következtethet, mert annyi divergentiáink közt lehetetlen legkisebb egyezésre is lépnünk vele, — 's igy megjelenése csak árthat; mert óvakodni fog, 's visszatartóztatni másókat, ne vesztegessék jövendőre idejöket hasztalanul egy olly honban, melly a' felvilágosodásban még annyira van hátra, hogy nemzeti tárgyak végbevitelére nem csak egyesülni nem tud 's maga magán segitni nem mer; hanem midőn vagy nem is akar előre haladni, vagy minden előmenetelét az isteni gondviseléstül vagy a' kormánytul várja, még azt sem sejditi, mi a' közlélek — public spirit — ! Velem utazása Magyarországba tehát most nem használhat, sőt bizonyosan elrontja illy esetekre nézve a' jövendőt; mert minden elhibázott 's igy hasztalan fáradozás és próba a' siker óráját mód nélkül hátritja, késleti; 's ekép szivszorongva bucsuzám el pénzesemtül.'

E' történet azonban — 's történetnek nevezem, mert éltemre nézve valóban az volt — sok komoly fontolgatásokra nyujtott alkalmat. Egyrészrül, igen elszomorodám, midőn azt nem valék képes tagadni, hogy honunkban annyi sok jó áldoztatik fel a' formának, annyi javitás a' bévett ideáknak, annyi élet-philo-

sophia puszta theoriáknak; más részrül pedig azon sejdités vigasztalt, hogy előitéletinkbüli emancipatiónk napja majd majd felderülend, 's hazánk még éltemben olly szép világban álland, melly egy annyi erőtül pezsgő néphez, mint a' Magyar, ugyancsak illenék, — 's melly előitéletleni szabadlét a' nemesbre szült embernek egyedüli hazája! — E' sejditésem pedig azon okoskodáson alapult, mellynél fogva magamban igy tanakodám: 'Ha régiebb időkben, midőn nyomtatott könyvek 's közösülések hija miatt olly ritka 's nehéz volt az elmesurlódás, 's igy csak bajjal tünt fel az igazság, — ha akkor a' nemzetek csak hosszu 's véres pörök által 's kinszeritve reformálák magokat ön javokra, mint azt a' tapasztalás minden kétségen tul teszi; úgy hihető, vagy lehető legalább, hogy mi Magyarok egy szerencsésb század fiai, midőn alig van már akadály mindent olvasni, mindent látni 's tapasztalni, 's csillagunk több helyein nem csak pillanati vendég, de már hazafisitott lakos is az igazság, — nem hosszu 's véres pörök hanem rendes idejü 's barátságos értekezések által, nem kinszeritve hanem önkényt fogjuk alkotmányunkat az örök természet törvényihez józanul módositni; — — — — — 's akkor mind az, a' mi ma szinte lehetetlen, mint vizeink tökéletes rendbehozatala, tengerparthoz alkalmas jutás 's több eféle könnyü leend, mert mi nehéz egy Nemzetnek — — — !! de ma hol van a' Magyar Nemzet? — —

'S azon napot, midőn majd a' Magyart, nem csak szójárás 's rossz szokás szerint, hanem az értelem valódiságában is, Nemzetnek, 'Szabad Nemzetnek' hini lehet, — azon fényes napot, néhány pillanattal előbb feltüntetni honunkra, — mondhatom önérzéssel, meg nem szünő fáradozásom vala. — 'S bár emelkednék közülünk fel egy Jósue! 's nem hogy a' napot emberi vérontás végett állitsa meg, hanem hogy az emberi jobblét miatt gyorsitná mind azon számtalan napok leforgását, mellyeket még szegény kis privilegiumink 's egyoldalu szabadságunk képzelete közt élnünk kell! — — —

Még jóval a' fentebb érintett történet előtt, melly engem az angol Agensekkel összehoza, sok más jelenés birt a' legfeszültebb eszmélkedésekre, 's legszorgalmasb vizsgálatokra. — Britanniában utazván, hol az ujabb emberiségnek minden bizonnyal legtöbb remekei vannak — a' mit a' legnagyobb kajánság 's tudatlanság sem tagadhat — sok olly tárgy ötlék élőmbe, mellyen nem tudék eléggé bámulni, 's mellyen szintúgy bámuland minden odamenő, ki nem vak, 's utazási idejének nagy részét el nem theoriázza, el nem pipázza 's el nem alussza! — 'S bámultomban a' tudnivágy is kinzott. — 'S meg nem szünném — mindenek unalmára mindegyre tudakozni: 'Ugyan ki épité ezen hidat, melly olly könnyen

lebeg 's még is olly erős; ki azon roppant gátot, melly a' tenger düheinek olly uriásan parancsol; ki azon számtalan jótévő intézetet, mellyekben az elnyomorult embertárs gyámolittatik; — ki okozta azon számos vizcsatornát, mellyek majd hegyek alatt, majd völgyek felett úgy szólván függve hordozzák a' vitorlás hajót; — ki teremté azon számnélküli erőművet, közösülési módot 's a' t. mellyek meg nem szünnek az ébren utazó figyelmét szinte minden perczen 's nyomon magokra ragadni? — Ugyan kik voltak azon dicső Uralkodók, azon tiszteletre méltó Előkelők, kik mind ezen remeket nagy lelküleg honok 's az emberiség hasznára 's diszére alkoták? hadd tudjam én is 's üdvözöljem emlékezetöket, áldjam hamvaikat!' — — Hanem az Angol hátat forditott, 's fogai közt igy mormogott: "Ez úgy látszik ábrándozó poeta, ki mind azt csudának, nagy lelküségnek 's a' t. tartja, a' mi nem egyéb, mint jó rendeletü munka következése, mellynek rugója nem volt egyéb, mint jobb lét 's haszonutáni vágy. —"

Hanem mondhatom, — mert később átláttam, milly fertelmesen untatják sokszor az eféle ábrándozók, mint akkor én valék, a' practicus embert — illy mindennap tapasztalt hideg elfordulások, mert nem gyengitének el, tudakozásim 's vizsgálatimra nézve nemcsak nem károsak, sőt felette hasznosak voltak; mert félre tévén a' hasztalan emphasist, lassanként meggyőződni voltam kénytelen: hogy minden nagy tett végbevitelekor 's nagy tárgy felállitásakor, ha sikert ohajtunk, félre kell tenni az ábrándozást, a' poesist, — 's ezen utólsónak akkor kell csak előre lépni, midőn a' tett már lefolyt, már áll a' tárgy, hogy azt dicső ének által a' jövendőség örökké szép példa gyanánt zengje; — mint hogy teszem sem az Iliad, sem az Odyssaea nem támodhata, ha a' két isteni ének hőse csak ábrándozó 's poeta lett volna, 's olly bajnoki tetteket nem vittek volna végbe!

Hidegebb vérü 's rendesb nyomozások után — mert illyesekrül felette kevés van irva Britanniában — lassanként végre rájöttem: hogy szinte mind az, a' min legjobban bámulék, nem csak a' kormány által nem állittaték fel, hanem a' kormány még legkisebb segedelmi részt sem vön benne, 's egyesek szinte soha egy nagy egészet nem létesitették; hanem hogy azon tárgyak vagy inkább remekek, mellyekrül igazságos itélethozás végett nem hallani vagy olvasni, hanem azokat látni kell, — általányosan egyesületek munkái 's állitványi, mellyekre egyeseknek, megpenditésen, bölcs irányzáson, szorgalmas 's állhatatos hozzájáruláson kivül, egyéb nevezetes béfolyások nem volt.

A' dolgok illy állapotja ezen egyszerü 's a' közönségtül még is sokszor olly távullévő igazságokkal ismértete meg:

"S o k n a g y e r ő ; K e v é s v a g y E g y e l l e n b e n c s a k i g e n k i s e r ő" hanem azon sok is csak úgy nagy erő, ha közösen dolgozik egy czélra; közös dolgozás, egyesülés pedig a' sokaság olly számtalan különszinesei közt csak úgy eszközölhető 's tartós, ha minden, ki a' tárgyban munkás, fáradozási után bizonyos vagy várható haszon következésében jobblétét emeli, vagy emelni reméli; 's igy azon nagy vagy is inkább legnagyobb egyesitő csat, melly minden rendüeket egy czél-érés végett tartólag összekapcsol, nem egyéb mint a' perfectibilitas szellemébül folyó "jobb 's bátrabb-lét utáni vágy!" —

Ezen ok köti a' szerencsétlenséget, az ollykor egészen eltipratott nemzeteket össze, — mert mindenki a' nyomoruságot, nyomást tűrhetlenül érezvén, jobb 's bátrabb léti szomjában elfojtja a' hiuság, irigység 's megbántott önszeretet azon számtalan maszlagit, mellyek az embernemen 's kivált a' szerencsésbeken, 's a' sorstul kedvezőbbleg megajándékoztattakon olly irgalmatlan önkénnyel uralkodnak, 's lassú de annál kegyetlenebb dulásikkal egész nemzeteket gyönge részekre bonczolnak fel! — A' közös érdek — interesse — azon nagy titok, melly mindent egyesit, 's a' nemzetek hosszu éltöknek egyedüli garantiája. — 'S az, ki a' Mult évrajzit olvasá, fontolá, sőt emlékezetében birja is, 's nem tanulta ki, hogy ha a' legnemesb gerjedelmek, legszivrehatóbb hazafi tettek pillanatokra csudákat müveltek is, kirekesztőleg csak a' köz interesse volt azon nagy kapocs, melly a' nemzeteket évekig egyesiti, vagy is inkább azon 'Élet-principium, melly a' legnagyobb, nemesb 's legdicsőbb fejlődésre birá azokat; 's ha e' nagy igazságot nem tanulta ki, akkor a' mult philosophiája valóban elkerülé értelmét, 's a' betü, mellyet olvasa, hasznára nézve nem volt több, mint azon szó is, mellyet a' psitta madár ejteget, csak hasztalan!

Nézzük a' világ, de nézzük csak honunk évrajzit; 's mindenütt olvashatjuk egyesek legékesb beszédit, legtörekedőbb munkálkodásit 'az egyesség eszközlése 's fentartása végett; hanem e' tanácsok 's fáradozásoknak csak ott lelendjük sikerét, hol k ö z h a s z o n egyesité a' részeket. A' fejdelmi szövetkezésekben éppen igy áll a' dolog. A' hajdani Palaestina-ostromlók vég sikere, sok vérontás 's idővesztés után, semmi sem vala, mert erejöket nem egyesité közhaszon; úgy nem vala Nagy Fridrik ellen az egyesült Hatalmasságok sikere nevezetes, mert a' közhaszon szorosan nem köté a' fejdelmeket össze. — 'S e' principium szerint győzött a' Sainte Alliance az ujabb kori Gigászon, mert nyomása, önkénye türhetetlen lön 's a' köz-interesse oldhatlan kötelekkel barátositá össze a' szövetségeseket, mig a' bálvány leomlott!

'S az emberiség tetteinek e' legmélyebb rugóján, melly a' közhaszon 's jobb és bátrabb lét utáni vágy, csak ábrándozó szomorodhatik el, ki a' theatralis erényeket becsüli mindenek felett. Mert ha az erény nem egyéb mint a' legfőbb jó — 's igy az emberi erény abban áll: hogy lehető legtöbb embertársinkat szerencsésitsük; úgy valóban az, ki egy-két nemzetség házi boldogságának eszközlője, az erény magasb fokán van, mint a' régiség mind azon hősei, kiket csak földi hirszomj hajta 's ösztönze úgy nevezett halhatatlan tetteik végbevitelére. 'S a' természet törvényinek eddigleni kifejtőji — kik fáradhatlan okoskodásik által nem csak egyeseket szerencsésitének, hanem egész előbb a' sötétség fertelmes sulya zsibbasztotta vidékeken az emberi méltóság és szabadság legjóltévőbb világát gyujták meg — nem szerzőji e számtalan több szerencsének, mint a' multnak mind azon előkelőji 's daliáji, kiket a' sokaság 's idő 'N a g y nevezettel ruház fel, 's kiknek pályájok sokszor annyi embervérrel 's epedési könyekkel van befecskendve? 'S valyon azon fáradozás 's munka, melly embertársunk haszna, jobb-léte 's igy nagyobb szerencséje körül forog nem legszivmelegitőbb 's lélekemelőbb e minden emberi foglalatosságink közt? — — 's van e ok keseregnünk, hogy az idealis jók 's nagyságok a' régi sötétséggel el vannak már félig temetve; 's mi a' helyett, hogy madár-nézők, álom-magyarázók, vagy a' háromlábu asztalnak ösztönére lépjünk a' világ szinpadára fel, vagy Jordán vize körül egy felhevült képzelgés áldozati, vagy egy pár kék vagy kökény szem troubadourai 's bajnoki legyünk éltünk fogytáig; ha mind ezek helyett, kérdem, mi egy boldogabb század élőji, az emberiség legközelebbső hasznát előmozdítni vagyunk meghíva, 's mai isméretink, szelidebb szokásink 's azon hitvallás következésében, mellynek legfőbb tanítmánya 'a' f e l e b a r á t i s z e r e t e t', minkeblünkben találunk elég inditó-okot: nem annyira üzni pompát jótéteményinkkel, mint jót tenni habár tanútlan is — ! Elszomorodásra tehát ok nincs, hogy a' régi mythossal eltűnt a' sok költői ábrándozás; 's az emberiség többé nem idealis, hanem realis haszna, a' valóságos jobb lét, forog kérdésben.

Ezeket előre bocsátván, térj velem vissza a' 203-ik lapra, hol kértelek: 'szünnél meg fáradozásink ellen szegezkedni, 's Te is inkább barátságosan munkálkodnál velünk' 's a' tárgy fonalát megint felleled.

Hazánkban sok az erő, hanem mivel ezen erő igen el van darabolva, olly sikere nem lehet, 's nincs is, mint a' mennyi szükséges lenne az országos erőmű egészséges 's rendes forgására. — Annyi hátramaradásink helyreigazitását pedig mint a' mennyiek közt még sorvadunk — midőn egyet-

lenegy tökéletesen regulázott folyónk, szeretném mondani patakunk, egyetlenegy becsületes hidunk 's a' t. sincs az egyesült hazában — a' kormánytul, országlástul várni, — vagy illy mechanikai előmenetelink reményét mindig az auctum salis pretiumra állitni akarni: a' szerencsétlen ideák legszerencsétlenebbike. Valamint nem kivánhatja jobbágyunk, hogy érte szántsunk, vessünk 's a' t. úgy nem kivánhatjuk megint mi az országlástul, hogy vizeinket regulázza, egyesülési módainkat jobb lábra tegye 's t. i. mert ez megint egyenesen minket illet; 's mig e' tárgyak-körülti elfogultságokon nem fogunk diadalmaskodni, 's mindig csak más kezétül várunk segitséget, saját tenyerinket pedig kiméljük; mindaddig honnunk állása a' két padköztihez lesz hasonló! Sok van, a' mibe jobbágyira nézve a' földesur nem avatkozhatik, 's a' mi egyedül az ő értelmök és szorgalmoktul függ; szintúgy van számtalan, a' mi nem a' kormányt 's országlást, hanem kirekesztőleg a' közönséget, a' Nemzetet illeti, mellyekre megint a' kormány 's országlásnak semmi egyéb befolyása nem szükséges, mint bátorság- 's oltalomadás. — 'S azon férfiak — kiknek legelőbb jutott eszökbe, hogy nem tehet a' kormány, az országlás mindent, 's hogy egyesek még kevesebbé eszközölhetnek nevezetes tárgyakat, melly két adatbul a' perfectibilitas principiuma szerint mulhatatlanul foly az egyesületi szellem — azon férfiak tettek az emberiségnek tán legnagyobb jót, 's hogy azok Britanniában éltek — minél fogvást azon csudálatra méltó sziget egy valóságos angolkert, 's a' civilisatiónak középpontja — azt tagadni nem lehet.

Ha ezen okoskodást, melly azon két adaton fenekül, hogy sem az országlás sem egyesek mindent nem tehetnek, psychologice fontoljuk, még tökéletesebben meg leszünk győződve: hogy éppen azon dilemmábul, — melly szerint a' nemzet olly sokféle előmenetele lehetetlennek látszik, mert azokat sem az országlás sem egyesek nem eszközlik — okvetetlenül folynia kell az 'Egyesületi szellemnek, melly emberek közt a' lehető legnagyobb, de egyszersmind legszelidebb erő és hatalom. —

Minden ember sejtve vagy sejditlen, saját jobb-léte után vágy; 's ezen előreható ösztön lépteté őt az állatok sorábul ki, 's e' halhatatlan szikra birandja őt előre nem látható magasságra. E' lelki rugósság pedig, melly minden kebelben nagyobb kisebb mértékben van, 's melly előbb utóbb minden akadályon diadalmaskodik, úgy fejtődik legbizonyosabban 's legnagyobb erőre ki, ha az ember néminemüleg 'magára hagyatik,' — azaz: ha részint hatásköre nem szorittatik össze, részint felette nagy idegen gond rája nincs. Tekintsük azon

embert, ki a' szolgaság hervasztó terhei alatt 's el nem szakitható bilincsei közt zsibbad, — vagy viszont a' világ azon kedveltét, kirül mindig mások gondoskodnak: 's lelki rugósságokat csak parányinak lelendjük; tekintsük ellenben a' független szabad embert, ki fáradozási 's munkálkodási után határ nélkül emelheti jobb-létét, de kinek szinte nem segit senki, mint ön esze 's ön tenyere: 's benne nem csak a' lélek legnagyobb rugósságát tapasztalandjuk, hanem a' lelki rugósságnak azon irigylésre méltó kisérőit is, melly az ember legszebb disze 's tán legtöbb négy-falközti erény kutfeje, 's nem egyéb mint a' férfiui öntudat 's önmegbecsülés! Ezekhez képest az, ki embertársának részint lelki, részint testi tehetségit positive vagy negative csonkitja, ellenségesen cselekszik vele; úgy nem különben az sem tesz jót vele, ki érette gondolkozik 's dolgozik; 's igy embertársának csak az legjobb 's leghivebb barátja, ki testi lelki erejét kifejti, előmenetelére módot ád, 's hozzá igy szól: 'fáradozz 's magad légy jobb-léted szerzője.'

Nemzetekkel szint igy áll a' dolog. Sem azok közt, mellyeken vad önkény uralkodik, 's hol gondolkozni 's tenni nem tanácsos; sem azoknál, hol csak a' kormány gondolkozik és tesz, nem fejledhet ki tökéletesen a' lelki rugósság, a' nemzeteknek e' legjótevőbb élet-principiuma, melly a' sokaságot, midőn azt practica életbe helyzi, az elkeseredett szolgaságnak, rakonczátlan képzeletnek 's meg nem főtt theoriának mind azon veszélyitül ója 's menti meg, mellyek szolga vagy elaludt nemzeteket annyiszor vérbe boritni vagy elgázolni szoktak. — Már ezek szerint megint — mert egy részrül semmi nem gátolhatja tehetségink tágitását, más részrül pedig szabadon foroghatunk a' törvény körei közt, 's bátran tehetünk — csak rajtunk áll nemzetünk lelki rugósságát kifejteni, 's henyélés 's idegen segitségbebizás helyett, saját értelmink és saját tenyerinkkel magasra emelni Hunniát! 'S ehez nem kell egyéb mint: 'egyesség! Egyesség mondom, melly köz-interessén alapul — — — melly ismét egy liberalisabb alkotmánynak következése 's a' t.

Átlátván tehát, hogy Magyarhonunk állása igen szerencsés, mert mibenléte 's összeköttetése szerint vagy egészen el kellene aljasodnia, a' mi éppen nem hihető, vagy lelki rugósságát kifejtvén, magasbra emelkednie kell, a' mi viszont igen hihető, 's igy a' jobb lét bizonyosb mint a' rosszabb lét; korántsem azon tanakodtunk többé, mit kelljen végbevinni, hanem hogy azon mit miképpen lehetne eszközölni; mert hogy mit akartunk, mit akarunk 's mit fogunk mindig akarni, azt úgy hiszem már eléggé világosan kimondtam. Azonban mert a' jó 's emberséges szándék csak nyerhet a' nagyobb világ

által; itt ha lehet, még egy világositóbb fáklyát gyujtok, melly aztán minden homályt 's kétséget remélleme tökéletesen eloszlatand.

"Hazánkban, kivált mechanikai tekintetben — melly azonban szorosan össze van kapcsolva az erkölcsiséggel, valamint általányosan egészségesb is ép testben a' lélek — számtalan eligazitni, felállitni, elrendelni való van. — A' kormány azonban legjobb akarattal, legtisztább szándékkal hátramaradásink és szükséginknek csak legkisebb részét sem volna képes eligazitni, felállitni 's elrendelni, a' nélkül hogy ne önkényeskedjék, 's erszényink 's egyéb tehetséginket directe vagy indirecte ne használja; mert honunk hátramaradási nagyok és szükségei számtalanok; a' legnagyobb királyi vagy országlási kincs ellenben könnyen kimerithető; 's ekép — mert ha a' kormány még tizszer többet tenne is érettünk mint a' mennyit tesz, azért legsürgetőbb szükségink század részét sem pótolná még ki; 's mivel továbbá nem hihető, hogy egy Deus ex machina fogja vizeinket regulázni, utainkat mac-adamizálni 's a' t. ekép mondom, senki a' tágos világon rajtunk segitni nem fog, ha értelmi sulyunk 's férfiui tenyerink nem; 's igy az értelmi sulyt, melly megint Nemzetiségünket nemesitni 's emelni fogja, jobban jobban kifejteni 's a' hazánkban lévő számos henye kezet egyesitni; szóval: a' nemzeti lélek rugósságát, vagy a' közlelket felébreszteni, az a' mit akarunk."

A' közlélek pedig, melly soha nem tekinti, az országlás segit e vagy nem, semmi egyéb mint a' közönségnek azon értelmi sulya 's adakozási készsége, mellynél fogva a' nagyobb rész átlátja: hogy számos kis tehetség concentratiója óriási erő, 's azon ideig-óráiglani áldozat, mellyet kiki a' közjóra szán, minden bizonnyal legnagyobb kamatokkal megint rá háramland vissza. 'S e' közlelket, melly nem változó szenvedelmeken, vagy költői ábrándozásokon, hanem egyedül közintelligentián alapul, hazánkfiaiban terjeszteni, az a' mit akarunk.

A' köz-intelligentia továbbá a' sokaságot — például veszem Britanniát 's az Amerikai szövetséges országokat — a' Methaphysika, Theoria 's képzelet veszélyes hináribul, a' Physika, Praxis 's Valóság józan határiba vezeti — hol a' physikai tudományok által kiki azt látja át, hogy emberi társaságban tökéletes egyenlőség nem lehet; a' praxis által, hogy Utopia vagy Eldorado a' világon nincs; 's a' valóság által, hogy az emberiség minden lépcsőin elérhetni a' megelégedést; 's igy a' sokkal nagyobb rész minden lehető esetek ellen fentartja a' köz-csend 's rendet; 's ez a' mit akarunk.

A' köz-csend 's rend végre, kivált olly században, mellyben, szinte minden forrásban és sok még lángban is van, —

nemzetekre nézve a' lehető legnagyobb áldás; 's hogy azzal szakadatlan boldoguljon hazánk, az a' mit akarunk.

'S így, mivel bizonyos, hogy sok nem a' kormányt, hanem egyenesen a' közönséget illeti, a' kormány tovább áttörhetlen gátokat előmenetelink ellen nem szegez, ha szándékunk becsületes, 's állhatatossággal birunk, 's végre honunkban szinte mindenütt van elég javitni való, természetes következés: 'hogy mocsárink 's poraink közt fogunk ezentul is örökké senyvedezni; — ha t. i. úgy mint eddig, ezután is mindig csak idegen kéztül vagy csudátul várandjuk a' segitséget; vagy Hunnia magához illőbb magasságra lépend, ha t. i. nemzeti lelkünk kifejlett rugóssága által ösztönöztetve, semmi egyébben mint saját értelmünk 's tenyerinkben bizandunk! —

'S ha ezen Egyesületek legmélyebb talpkövét, — 's mint 38-dik lapodon áll: *Ezt a' hurt megpendíteni, ezt az egyesületek' lelkét bennünk ébreszteni, kimondhatatlan dísz és érdem*nek mondod, — én azt valóban korántsem nevezem érdemlett dicséretnek, hanem egyenesen birtokosi 's nemesi kötelességnek tartom. — Nem Barátom, e' hur megpenditése kimondhatlan érdemet 's diszt még nem von maga után; mert ha illy könnyen lehetne kimondhatlan érdemet 's diszt nyerni, akkor valóban minden becse megszünnék —, 's én inkább azon utánunk élendőket dicsérem 's üdvözlöm, kik szerencsésbek 's ügyesbek mint mi, nem csak megpenditik, de tökéletesen ki is fejtendik azon egyesületek szellemét, mellyeknek mi csak alapárkot ásni törekedénk 's törekedünk. —

Már illy alapárkok gyanánt, minekutána egyenesen kimondám mit akarunk, 's igy a' miképrül is kell emlitést tennem — a' pesti Casino 's Versenyzés szolgálhat e: az természet szerint kérdés; 's olly kérdés, mellyet sem Te mint felpörös, sem én mint alpörös nem határozhatunk el, 's melly egyenesen az Olvasó 's közönség itélete alatt van.

Ha azt mondod: "A' Casino 's Versenyzés csak felette gyenge hypomoklion, 's az egyesületek lelkét nem hozandja életbe," arra azt felelem: 'igazságod van, a' hypomoklion nem erős; de kérdelek, néhány egyes ember rövid idő alatt állithat e erősbet? 'S ha állithat, valyon miért nem állitál vagy legalább miért nem javaslál 60-dik évedig erősbet? 'S hogy a' Casino 's Versenyzés minden bizonnyal életbe hozandják e az egyesületek szellemét, azt sehol nem mondom, de reméllem hihetőleg életbe hozandják; 's egészen bizonyos vagyok, legalább ártani nem fognak.

'S ha csak ezen utólsó sor lett volna szemeid előtt, 's csak jó szándékunk 's fáradozásinkat tekintéd vala, midőn mélyebb gondolatink 's távolabb czélainkat nem valál képes felfogni, sőt azokat még nem is sejditéd; nem hiszem, annyi

felszines, csak zavart ismereteket áruló és szivtelen megjegyzéseket tehettél volna a' két intézet ellen, mint a' mennyikkel tömve Taglalatod.

Azonban korántsem kivánom, 's nem tartom szükségesnek az irgalom pártolását e' két intézet mellett; legyenek azok csak igazság szerint itélve.

Ha e' munkámban lévő ön és körülmény-isméreti szakaszt emlékezetedbe akarod hozni, látni fogod némileg, milly módok által 's milly lépcsőken fejlett ki e' munkában előforduló egy és más tárgy; a' minek veleje im ez: 'Megismervén saját helyzetinknek a' sorstul nyert megkülönböztetett létét, hazánkhoz tartozó kötelességinket ahoz szabtuk; kötelességinket továbbá abban alapitottuk: hogy "a' törvények körei közt, mint törvényes fejdelmünk leghivebb jobbbágyi hazánkat szolgáljuk tehetségünk szerint. Megismérvén más részrül hazánk számos szükségit, mellyeket sem országlás, sem egyesek nem pótolhatnak; az által gondoltunk tehetséginknek adni legtöbb erőt, 's igy hiv 's buzgó szolgálatinknak legtöbb sikert, ha a' nemzeti lélek rugósságát kifejtjük, 's az egyesületi szellem talpárkát megássuk. Ezen egyesületi talpárkot végre megnyitni, saját körülállásink, idő, értelem 's vagyoni tehetségink szerint, legczélirányosbnak tartánk egy fenálló pesti Lóverseny 's Casino által.'

Már hogy miért jutott, 's mondhatom sok komoly fontolgatás után, éppen e' két intézet-állitás eszünkbe, 's miért nem fáradozánk inkább egyéb intézetek lábra tételén: azt Barátom, Neked egyenesen itt meg fogom magyarázni, netalán tovább is hidd, hogy eszközlésinkben semmi combinatio nem volt.

Vedd többek közt csak Schwartner Statistikáját kezedbe, 's látni fogod, hány különszinü intézet állott fel Magyarországban csak a' közelebbi 50—60 esztendő leforgása alatt; 's Magad körül tekintvén, ma csak néhánynak lassu 's bágyadt folyamatját fogod tapasztalni; 's e' szerint lehuzván az elkezdett intézetekbül a még fenállókat, az eldült 's elbomlott intézetek felette nagy száma méltán vonandja legnagyobb figyelmedet magára. — 'S im ez velünk éppen igy történt. —

Jött most természet szerint annak fejtegetése: valyon mi volt eldülésök 's elbomlások valódi oka? Mindünnen igy harsoga fülünkbe: "a' kormány, a' kormány!" 'S minekutána sokkal könnyebb sok gondolkozásira támaszkodni, mint magának gondolkozni; mi is egy darabig — vagy én legalább a' sokasággal, a' nélkül hogy legtávulabbrul ismértem volna a' dolgok valódi mibenlétét, hasonlóan azt kiáltám: 'a' kormány, a' kormány!' —

Hidegebb vérü fontolgatás és skeptikai vizsgálat után azonban a' sokaság illyes itéletének teljes igazságárul kételkedni kezdénk. 'S mennél több tapasztalásunk lön, milly iszonyu nehézségekkel kell más hazákban is vini azoknak, kik valamelly intézetet mozgásba hozni akarnak, 's mennyi férfiui állhatatosság kivántatik azok fentartására; annál hajlandóbbak levénk hinni: 'hogy számos intézetink elbomlását nem annyira a' kormány, mint azok tehetetlensége 's állhatatlansága okozá, kik azokat egykor mozgásba tevék.' Mennél több napot élénk továbbá, annál nagyobb meggyőződéssé vált bennünk: hogy nincsen olly bonyolitott dilemma, mellybül az emberi hiuság kibujni ne tudna; mert nem mindennap de szinte minden órában, nem csak másokon, hanem magunkon is azon ellent-nem-állható hajlandóságot vevénk észre, mellynél fogva sikeretlen fáradozásink okát soha vagy csak ritkán keressük saját restségünkben, tudatlanságunkban, ügyetlenségünkben, hiányos combinatióinkban, állhatatlanságunkban 's a' t. hanem körülményink mostohaságában, a' hatalom nyomásában, velünk vagy alattunk dolgozók kajánságok 's rossz akaratokban, a' visszás elemekben, bal sorsban, boldogtalan csillagzatban, szerencsétlen fatumban 's t. i. Van, ki megrészegszik 's kocsirul esvén lábát vagy kezét töri 's im a' 'szerencsétlen fatum őt koldusok sorába állitja! Másik pipájával gyujtá meg ön kazlát, 's a' bal sors tönkre teszi a' szerencsétlent! A' gazda nem trágyáz, rosszul szánt, tisztátlan magot vet, 's im a' kedvetlen időjárás, rossz esztendő tetemesen kárositja őtet! Az erőmüvész csak minta 's a' fabricans puszta theoria szerint gyártván, a' dologhoz nem ért, 's im a' malevolentia, az irigység megakasztá a' müvet, vagy nem engedé megmozdultát is 's a' fabrica nem sülhet el. A földbirtokos soha nem néz sajátja után, vagy igen sokat is néz, váltógazdaságot állit, buza helyett korompélyt termeszt, jószágira fényes épületeket rak, systemáját minden évben változtatja 's a' t. és sokkal többet költ mint bevesz, 's im a' hatalom nyomása, a' kormány zsibbasztó systemája, körülményink mostohasága 's t. i. sequestrumba keverik a' jámbort! 'S e' mentegető palástot 's hiusági kibujó ügyességet vagy hajlandóságot, melly soha vagy csak olly ritkán engedi a' hibát magunkban keresni, legkisebb tárgyakban is észrevehetjük: a' vadat elhibázzuk, a' golyót nem jól találjuk, lovunk ledob s' t. i.; 's nem ügyetlenségünket, hanem a' puska rossz elsültét, a' billárd egyenetlenségét, nyergünk elfordultát 's a' t. kárhoztatjuk; 's igy nevezetesb tárgyak körül, hol a' hiuság 's önszeretet csábjai annyival erősbek, még nagyobb mértékben vagyunk az önmystificatio vakitó sulya alá vetve. 'S ha van dilemma, mellybül nem szabadulhatni ki, az csupán csak a' mathesisi.

Már tehát ezek szerint minekutána bizonyos, hogy legtöbb magányos vagy egyesületi intézetinknek csak romjait látjuk, 's a' közvélemény megakadások vagy eldülésök legfőbb okát szinte mindig a' kormánynak tulajdonitja, azt hittük leg és legelső szükségnek: 'Mindenek előtt lehető legszorosb igazság szerint kitanulni, valyon a' közönség véleménye e' részben általányosan véve helyes, helytelen e? Mert ha helyes, igy okoskodánk, annak idejében 's annak helyén jobbágyi bizodalommal 's férfiui egyenességgel a' királyi szék elé terjesztendjük igazságos panaszinkat; ha ellenben helytelen, további próbatételink 's fáradozásinkban több vigyázat 's ügyességgel, 's nagyobb szorgalom 's állhatatossággal fogunk viseltetni 's előmenni mint eddig. — A' közvélemény illyetén helyes vagy helytelen itéletét pedig az által gondoltuk állitni néminemüleg mathesisi dilemmára, ha olly intézeteket teszünk lábra, mellyekben a' kormány hihetőleg semmi részt nem veend, mellyek által a' hazafiak számosabban egyesülnek mint eddig, 's igy idő 's elmesurlódások által előbb utóbb minden bizonnyal feltünik a' Való, — 's mellyek úgy szólván, még nem egyesületek, de felállitandó egyesületeknek csak műhelyei; mellyek által nagyobb contactusba jő a' hon a' külfölddel, 's könnyebben ismérkedik meg hazafi hazafival. Illy ártatlan intézetek gyanánt végre, — mellyek szemet nem szurnak, 's általok a' hazafiak nagyobb számban bizonyos időszakként gyülnek össze 's ismérkednek meg, az idegen Kereskedő, Agens vagy Müvész pedig egy helyben 's egy nap alatt számos hazafival találkozhatik, 's igy országgyülésen kivül még másutt is feltalálhatja néminemüleg a' Nemzetet —, illy ártatlan hypomoklionok gyanánt mondom, a' pesti Casinot 's Lóversenyt türhetőleg megfelelőknek láttuk 's itéltük.

A' nemzeti gazdaság igen összehasonlitható egyes gazdasággal. Már ha egy olly jószágon, mellyen a' mechanikai mibenlét még felette hiányos, tetemes javitásokrul volna szó, 's azon kérdés fejtegettetnék: "Valyon min kellene kezdeni a' javitásokat, utcsináláson, kutásáson, birkaaklok épitésén vagy min?" én azt tartanám legszükségesebbnek, 'hogy mindenek előtt a' munkákat rendelő 's forgató gazdáknak 's munkákat végbevivő munkásoknak épittessenek az idő sanyari ellen tökéletes menedék-helyek; 's igy a' tiszti, béresi lakást tartanám Á-nak.' Szinte igy Á-nak tartom olly hazában, mint a' miénk, hol mechanikai hátramaradásink véghetetlenek, olly intézetek felállitását, mellyek a' haza közepén nagyobb 's kisebb birtokosinkat 's hazánk minden rendeit 's felekezetit némileg 's rövid vagy hosszabb időre egyesitik, 's mellyek részint mezőn, részint fedél alatt, szünetnélküli elmesurlódásra legtöbb alkalmat adnak.

Ezek szerint nem egy vasut, nem egy fabrika, nem vizeink regulatiója, nem egy magyar szinház, nem egy hid 's több eféle volt az, a' min kezdeni akarók az egyesületek lelkét honunkban mozgásba hozni, hanem olly intézetekre gondoltuk legtanácsosbnak alapitni hihető előmenetelink reményit, mellyek annyi részre darabolt hazánk lakosit előbb némileg egyesitnék, egymással megismértetnék, 's minden hiábavaló fáradozás helyett a' dolgok valódi mibenlétét úgy annyira terjesztenék a' tanácskozók elibe, hogy tisztán előttök lenne, teszem például: 'Vasut körülállásinkhoz illenék e már vagy még kora volna e? Fabrikának mai megkötésekkel 's vámmal hihető sikere lehetne e? Vizeink hathatós regulatiója nem ütköznék e a' természet törvényivel össze? Egy Pest-Buda közti álló hid, vagy egy nem örökké kolduló, hanem nemzetiesen vagyonositott magyar szinház, nem haladná e tul tehetségünket? 's t. i.

Illy egyesitő 's elmesurlasztó intézeteket gondolánk a' szükségkép teendők 's honunk diszére végbeviendők hosszu abcje első betűinek. Már e' tekintetben mi láttunk e mélyebben 's mi tudtuk e kifejteni tökéletesebben az egyesületek nemző okát mi e vagy eleink? azt az idő határozandja el, mellyet nyugott lélekkel 's legszebb reménnyel várunk be, mivel eddig is megáldotta az ég becsületes szándékunkat érdeminken tul; továbbá is fáradhatunk 's fogunk is fáradni a' közjóért; 's minden esetre munkálkodásinknak sokkal kisebb sikere nem lehet, mint az előttünk éltek törekedésiknek vala, minthogy eleink fáradozásinak nem annyira egyesitő, mint inkább egymástul szakitó nyomai mutatkoznak csak.

Sokan tudom azt fogják mondani: "Illy egyeztetések a' kormányt illetik." Mások: "Mind azon mechanikai javitások, mellyekrül szólék, az országlás dolga." Mások: "Ebéli köztanácskozások a' Megyékre, az Országgyülésre valók, elmesurlódásra ott a' hely 's idő." Megint mások: "Nincs az elszegényült közönségnek elég tehetsége a' szükséges utak, hidak, vizcsatornák 's a' t. eszközlésére." Mások: "Bár ne volna annyi elmesurlódás 's fejledező intelligentia, mert ezek fognak mindent hozni végveszélybe." 'S megint mások számtalan több efélét. Hanem éppen azért, mivel nem csak hihető, sőt bizonyos, hogy szinte minden ajak más és más sententiával 's itélettel szokta illustrálni a' dolgok 's körülmények mibenlétét, 's szinte mindenki más és más javaslattal áll elő, éppen azért hittük olly intézetek lábratételét legczélirányosbnak, mellyek magokban úgy szólván semmi egyebek, mint tanácskozási műhelyek, mellyek fentartása tehetséginket nem mulja fel, 's mellyek nagy publicitások által a' kormánynak

elég biztosságot adnak, hogy nem homályt keresők vagy félre vezetők, 's igy fenállások hihető.

Te pedig Barátom, mind ezek után hihetőleg azt mondandod: "hiszen, nem vagyok én ezen Intézetek ellen, 's a' t." Á' mire igy felelek: 'hogy directe 's tudva ellenök nem vagy, azt hiszem, mert mindegyikhez adakozál; hanem indirecte és sejditlen nem vagy e ellenök? arrul itéljen a' részrehajlatlan Olvasó Taglalatod után, 's a' már itt mondottakbul és még mondandókbul.

CASINO.

A' szabadság még nem elég az előmenetelre, nagyobb civilisatióra, hanem ahoz bizonyos vetélkedés is szükséges. Vetélkedés pedig csak úgy támodhat, ha mások előmenetelinek, úgy szólván, képe szünet nélkül szemeink előtt lebeg. E' szünet nélkül szemlélt jó példa nemzetek előhaladására olly magusi erő, melly — habár a' szabadság tagadhatlanul legmélyebb 's valódibb talpköve is minden lehető hathatós előmenetelnek — sok tekintetben mindazáltal a' legszolgaibb nemzeteket sokszor ollyasok elibe teszi, mellyek némi szabadságokkal birnak, 's minden esetre szolgaságtul messze vannak.

A' geographiai helyzet tehát tagadhatlanul igen nagy befolyással bir a' nemzetek gyorsabb vagy lassubb, nagyobb vagy kisebb kifejlődésökre. Mindent azonban, vagy szinte mindent geographiai helyzetnek tulajdonítni, mint sokan cselekszik, felette nagy csalódás, melly tüstént szembe tünik, ha külön országok fekvését 's bennök lakó nemzetek régiebb 's mostani civilisatiói állásokat tekintjük. "Britanniának nagy civilisatiója nem csuda, mert azt geographiai helyzete szükségkép maga után vonja" igy bölcselkedik sok; hanem felejti, hogy valaha Britannia igen szüken civilisált ország vala, midőn Hellas, 's még a' keleti Romai birodalomban is a' cultura iránylag magas fokon állt; 's nem jut eszébe, hogy most megint, ámbár az érintett országok topographiai helyzetökben azóta nevezetes változás nem történt, Britannia a' culturában úgy áll mint 100, Görög 's Törökország pedig tán mint ½. 'S valyon mi okozá azt? az elemek, a' véletlen, az idők járása 's több eféle? korántsem! Ámbár azoknak is volt némi részök ez óriási változásokban, azért még is egyedül ember okozta és semmi egyéb e' csudálatos metamorphosisokat. "Amerika feltalálása tevé azon fordulást, melly szerint a' civilisatio keletrül nyugotra siete" igy bölcselkedik egy másik. 'S igaz! De

valyon miért nem találták fel Amerikát a' Görögök, Carthagóiak, Romaiak? 'S ha nem találhaták fel, mert sok egyéb közt még éjszak-mutatójok sem volt, 's csak közel a' parthoz szereténék evezgetni, — kérdem: miért nem vevé tehát Spanyolország az uj Világ feltalálásának hasznát? miért maradott hátra ott a' civilisatio? Geographiai helyzete tán rossz? 'S a' practica élettudomány, a' valódi civilisatio miért van nevezetesen hátrább Galliában mint Britanniában? Hiszen Amerika egyhez annyira van mint másikhoz? Vagy tán Gallia fekvése nem olly kedvező? 'S valyon miért van százszor több cultura Saxoniában mint Siciliában, miért nevezetesen több Teutoniában mint Italiában? holott bizonyos: hogy Németország fekvését 's mibenlétét az olasz tartományokéhoz képest csakugyan mostohának nevezhetni! —'s a' t. — Miért van mind ez, 's valyon mi virágoztat egy országot, bár fekvése nem kedvező, 's hervasztat egy másikat, bár fekvése felette kedvező? 'S ugyan hol van e' titkos majd élet-, majd halál-ok rejtve? — 'A' lakosokban!!! A' bölcs, sziklák közt kertet állit elő, 's a' tudomány még Palmyra fövényire is bájt ruház; a' buta ellenben a' legmosolygóbb vidékekre gyászlepleget von, 's még Arkadia virányit is szomoru vadonsággá diszteleniti. —

Az emberi halhatatlan lélek 's annak legfőbb széke 'az emberi agyvelő' jeleli ki a' cultura ösvényét, 's csak az birja a' nemzeteket lehető legmagasb civilisatiói fokra és semmi egyéb! Ha egy határban 100 ezer ökör van, 's esztendőnként egy millió mérő gabna terem, azt még nem nevezem nagy gazdagságnak; de ha csak egy két ép 's tökéletesen kifejlett emberfő van ott, azt nagy kincsnek tartom, — mert azon egy két vagy csak egyetlenegy emberi agyvelőbül előbb utóbb hasonlithatlanul több ökör 's gabna, 's mind az, a' mi a' nép gazdagságával összekötve van, mulhatlanul, vagy legnagyobb hihetőséggel eredend; midőn viszont a' Világ minden termékei 's ökrei, lombikozva 's összefőzve sem alkothatnának egyetlenegy ép 's tökéletesen kifejlett emberfőt! melly minden nagy, szép 's nemesnek nemző oka, 's e' csillagon a' legnagyobb hatalom: a' mit csak azon egy okbul nem tud 's nem gyanit a' sokaság, mert uralkodása olly könnyü 's olly szelíd! —

Ezen állitásom igazlása végett, hogy t. i. a' lakosok több vagy kevésb értelmi sulya határozza főképen el az országok culturai 's civilisatiói lépcsőit, 's igy egy intelligens nép mostoha honát igen kellemesre varázsolja, egy elfogult nép ellenben paradicsomi hazáját is igen kellemetlenre változtatja, — számos kézzel fogható példát állithatnék. Azonban csak Hollandiát 's Törökországot akarom itt előhozni, mellyeket egymás után meglátogatni csak rövid idő előtt volt alkalmam. — Az éjszaki éghajlat, számos ködök, az alacsony lapály tartomány unalma,

melly szinte egyetlenegy domb által sincs kettévágva, 's a' környező tengerek kis mélysége 's igy felette nagy veszedelme Hollandiát a' világ mostoha vidékeinek sorába állitják. 'S az utazó, ki tengeren jő, szomoru sártavakon kénytelen evezni keresztül, mig a' messzirül olly haloványoknak látszó o r s z á g partira érkezik. — Azonban az emberi értelem 's szorgalom nem csak zöld szinnel ruházá fel a' természet kezébül olly szennyesen átvett tartományt, hanem egészen uj vidékre — mellyet előbb örök viz birt, 's mellyet úgy szólván a' tengerekbül emele ki — egy olly kertet bűbájolt, minőrül éltünk tavaszában álmodánk, midőn létünk még félig tündér világhoz tartozott! 'S azon ország, mellynek természeti mibenléte szerint a' világ legvirágtalanabbjának kellene lennie, mesterség által legszebb legszámosb virágok hazája lön; 's az ember, midőn felebarátja józan fáradozásinak mélyen örül, szivesen tartózkodik az emberi agyvelő-emelte kellemes honban!

Mindig változó báj-jelenések, uj meg uj 's világosnál világosb szinek ezreitül elragadtatva ereszkedik azonban a' Bosphoruson le a' vándor; 's midőn a' természetnek egy kiesb scenája váltja fel a' másikat, kristály-kék habok közt emelkedik elébe a' sors kedveltje Stambul, 's a' körüllévő bérczek 's ligetek varázsi, Scutari cyprus-erdejének sötétlő árnyéka, a' messzirül látszó Olympusnak fehérlő havai a' helyzetnek számtalan 's ki nem mondható egyéb csudáival e' bájlak helyét a' világ legszebb pontjai közé állitják; a' kellemes éghajlat, tiszta lég, termékeny föld, helyes tengerpart, 's a' természetnek mindenben pazérló ajándéki pedig az egész roppant Török birodalmat Európának 's tán a' Világ 5 részinek minden országi elibe teszik. — Azonban e' kellemesnél kellemesb bényomás nem sokáig tart 's csak szaporán tünik el, midőn azt kell tapasztalni, hogy éppen azon ország, melly Európának legkiesbike, 's olly könnyen lehetne valóságos éden, szolga lakosi által — kiknek úgy szólván minden tizedike hóhér — nem csak igen kellemetlen lakhellyé vált; hanem a' sötétség, önkény 's pestis hazájává lön, hol csak kereset 's kötelesség marasztbat, 's honnan mindenki minél előbb szivesen szabadulni vágy.

Hollandiában alig tett valami jót a' sors, de mostohaságát helyre pótlá némileg az értelem, szorgalom; Törökországban ellenben a' sors alig tön valami rosszat, de a' szerencsét szinte egészen kettétöré a' fanatismus 's restség! — Az első közelebb megismérkedés után tetszik jobban, a' másik csak messzirül 's első meglátáskor; — 's igy egyiknek magához vonzó ereje tartós érdem, másiké mulékony báj.

Egyéb országokkal közelebb 's távulabb éppen igy áll a' dolog. Számosnak fekvése helyes, de lakosi gyávák, 's

ekép a' cultura, civilisatio csekély; mások fekvése ellenben mostoha, de lakosi lelkesek, 's igy a' cultura 's civilisatio nagy. Britanniának mind fekvése helyes 's kedvező, mind lakosi értelmesek 's szorgalmasak, igy ott legtöbb a' cultura 's civilisatio; Afrikának közép tája pedig hihetőleg sivatag, mellynek mind fekvése mostoha, mind lakosi gyávák, 's ott megint legkevésb lesz a' cultura 's civilisatio.

Már ha mind e' jelenések okát tekintjük — minekutána tagadhatlan, hogy a' culturai 's civilisatiói magasságot nem annyira az ország fekvése, mint az ország lakosi határozzák el — azt fogjuk találni: 'mennél nagyobb 's általányosb a' szabadság, mennél több a' vetélkedési ösztön, annál nagyobb 's több a' cultura és civilisatio, 's viszont. Azonban valamint egyedül a' szabadság, vagy egyedül a' vetélkedési ösztön által is fejlődik ki lassanként némi cultura 's civilisatio, úgy tökéletesen el van döntve tapasztalás által: hogy a' lehető legnagyobb cultura 's civilisatio megint kirekesztőleg csak úgy fejledhet ki, ha szabadság a' vetélkedési ösztönnel együtt jár.

A' Török nem szabad; 's még is némi tekintetben a' culturában, civilisatióban előttünk áll. Hajóépitő 's hajós ügyessége, selyem, pamut, gyapju, bőr, fegyver 's t. i. körülti értelmessége sokkal tulhaladja miénket! 'S valyon miért? Mert geographiai helyzete kinszerité őt illy ügyesség 's értelmességre. Tengerei által ő a' világ minden nemzetivel naponként összejő; 's igy lehetetlen, hogy végre rá is ne ragadjon valami. — Mi Magyarok ellenben tengertelen 's valóban mostoha geographiai helyzetünk következésében a' vetélkedési ösztönnek csak felette kevés áldásival kérkedhetünk, 's még is culturánk 's civilisatiónk halad; mert ámbár szabadságunk csak egyoldalu 's nem általányos, még is egy olly alkotmány vázát birjuk, melly szabad, 's mellyet tágitni 's reformálni lehet.

Ezek szerint a' Török, mert geographiai helyzete szükségkép szül vetélkedési vágyat, csudálatos kifejlésre birhatná a' culturát 's civilisatiót, ha hitvallása, szokási és alkotmánya fanatismus bilincseitül, előitéletek maszlagitul, és önkény átkátul mentek lennének; vagy, más szavakkal: 'A' Török kedvező fekvése következésében cultus és civilisált nemzet lehetne, ha szabad volna.'

Mi Magyarok viszont — mert a' szabadság vázát birjuk már — mód nélkül magasb lépcsőjén állnánk a' cultura 's civilisatiónak, 's abban határ nélkül gyorsabban haladnánk elő, ha geographiai helyzetünk nem volna olly mostoha 's országunk nagy része úgy szólván ki nem lenne szoritva a' vetélkedés áldásibul.

A' cultura 's civilisatiónak első talpköve a' szabadság, másik a' vetélkedési ösztön. — 'S ámbár mint mondám, 's

Montesquieu igen jelesen megmutatja, egyre 's másra milly nagy befolyásu az éghajlat 's geographiai helyzet; azért a' szabadság még is legfőkép emberi agyvelőbül foly; nem különben emberi agyvelő fejti ki a' vetélkedés ösztönét leghathatósabban, 's a' fekvési hiányt némileg helyre üti, — úgy hogy az ép 's kifejlett emberfő a' cultura 's civilisatiónak egyedüli nemző kutfeje.

Már mind ezek után arra szoritom okoskodásimat: hogy minekünk Magyaroknak mai körülállásink 's mostani mibenlétünk közt semmire nincs annyi szükségünk mint vetélkedési ösztönre; 's ezt nem szülheti egyéb mint más nemzetekkel való contactus. Más nemzetekkel pedig érdekletbe hozni a' Magyart — mert geographiai helyzetét nevezetesen nem változtathatni — csak két mód van t. i. 'ha mi megyünk többször ki külföldre mint eddig; 's ha viszont azt eszközöljük, hogy a' külföldi is többször és sürübben jőjön hozzánk mint eddig.' A' külföld-látogatásra csak akarat 's pénz kell, az ottan haszonnal utazásra pedig előismeretek; pénzt továbbá jobb Hitel-állitás által szerezhetünk, a' szükséges előismereteket viszont szorgalommal tehetjük sajátinkká; 's ekép néhány előmunkálat után közülünk igen soknak módja leend legnagyobb haszonnal bejárhatni a' külföldet. Az Idegent ellenben többször és sürübben közénk édesgetni mint eddig, az elsőnél nehezebb feladás; mert kimenni hozzá szinte csak magunkon, behozni őtet pedig, már kettőn áll! Azonban ennek eszközlése sem olly felette nehéz, mint látszik, mert az emberiség legnagyobb részét csak két rugó ösztönzi; 's az, ki azokat ügyesen és szerencsésen használni tudja, vele szinte azt tesz, a' mit akar.

E' két rugó pedig nem egyéb mint a' haszon- 's kellemvágy! Meggyőzte az ember a' tengerek hatalmát, leszállott a' föld örök éjébe, vadonságokat kertekké varázslott, 's lehet mondani: 'bámulandó csudákat müvelt; 's valyon mi volt mind ezek legfőbb, legtörzsökebb nemző-oka? Semmi egyéb, mint haszonvágy! Ezernyi utazó lakja Italia világos legét, Paris úgy szólván az egybejövők 's látogatók pénzeibül épüle, Spaa, Brigthon, Bath 's a' t. pezsgenek a' lakosokat módtalan gazdagitó idegenektül. 'S valyon ennek megint mi valódi 's legmélyebb oka? Semmi egyéb mint a' kellemvágy! 'S igy ki a' haszon 's kellem reményét söt bizonyosságát elő tudja állitni, embertársai nagy részét oda csábitja, hova neki tetszik. —

Ez azonban lehetetlen egyeseknek, de korántsem lehetetlen Egyesületeknek. 'S im Barátom, a' dolgok 's emberi természet illy mibenléte határzott el fővárosunkban egy olly intézetet állitnunk, melly által nemcsak directe nagyobbodik hazánk szivének kelleme 's kivált idegenekre nézve, hanem indirecte olly javitások és szebbitésekre is nyujtand hihetőleg alkalmat,

mellyek által kecsegtetve a' honfi 's idegen többször és sürübben forduland meg köztünk mint eddig, 's mi, midőn pénzét hagyja itt, — vagy bohóságin kaczagni vagy felsőbbségit követni, 's igy egyesülés által erősödni 's negative vagy positive ismeretink 's tapasztalásinkat tágitni fogjuk, a' mi nem egyéb, mint vetélkedési haszon!

Azon intézetet pedig, mert valami nevének csakugyan kelle lenni, Casinónak kereszteltük. — 'S hogy ez már eddig is némileg nagyobbítá a' két város kellemit, nem tagadhatni, de korántsem olly nagy mértékben, mint azokat hosszabb idő által jövendőre hihetőleg nevelendi, midőn a' dolog velejével jobban jobban megismérkednek a' részesek 's közönség. —

Kivált nagyobb városban, hol természet szerint a' társasági felekezetek — coteriák — több részre szakadnak, 's hol mindenki több különféleséget reméll mint kisebb városban vagy falun, egy olly intézet szerfelett emeli a' kellemeket, melly, nemcsak arra nyujt alkalmat, hogy minden szinü ember néha néha contactusba jöhessen egymással, hanem főkép az által tesz valódi szolgálatot, hogy azok választási köre, kik benne részesek, némileg nagyobbittatik; mert vagy társaságba 's theatrumba mehetnek, vagy utszákon sétálhatnak, vagy pedig otthon ülhetnek mint azelőtt 's a' t. — de ha akarnak, Casinóba is mehetnek, melly az előtt nem volt, 's mindig nyitva áll, — ha nincs is társaság, csukva is a' theatrum, hideg is van az utszákon, 's már úgy is napestig otthon ültünk 's a' t. Ezen most érintett választási körnek nagyobb vagy kisebb léte határozza legfőkép el egy helynek másik feletti vagy alatti kellemesb vagy kellemetlenebbségét; — 's azért olly unalmasok rendszerint a' kis városok; mert azokban részint a' választási kör csak parányi, részint nem szokták igazán az emberek magokat elszánni egészen falusian élni, 's házi körön kivül semmi más kellemet nem keresni, 's igy csak mindig azon két három águ dilemma közt lenni kénytelenek t. i. vagy odahaza ülni, vagy kávéházban, 's a' városnak mindig csak egy két társaságába menni, hol mint a' számos 's ismeretes krähwinkeliádok bizonyitják, az örök egyformaság 's a' jelen idő szelleméhez félszázad-utáni kullogás következésében annyira szokott menni néha néha az unalom, hogy a' lakosok, kiknek sem nevezetes dolgok, sem nagyobb czélirányzó vágyok nincs, abban találják legnagyobb mulatságokat — a' mi végre szenvedelemmé fajul — hogy egymást rágalmazzák tehetségök szerint, valamint sok elunt eb is azzal röviditi magányos pillanatit, hogy a' holdat ugatja. 'S valóban igazsággal állithatni, hogy rendszerint több epe 's méreg forraltatik az emberiség ellen egy két kis városban, mint tán a' világ minden metropolisaiban — — — — hol a' sok külön-

féleség, érdeklő tárgy 's mulatság olly annyira el szokták foglalni a' nagyobb részt, hogy az ex professo rágalmazókon kivül, — senki nem csak nem kémezi, nem rostálgatja, balra nem magyarázgatja felebarátja gondolatit 's tetteit — mert sokkal jobb 's kellemesb dolga is van, — hanem azzal szinte, ha vele nem egy izlésű, össze sem jő, mert minden izlés, minden kivánat, minden szenvedelem felleli ohajtási 's nyomozási körét, 's ekép rendszerint csak rokon keblüek közt folynak az órák, a' mi tán legnagyobb kelleme az életnek. Paris teszem, mellynek fekvése 's éghajlata ámbár korántsem éri el Nápoly kies vidékét 's édeni egét, még is sokkal több utazót egyesit rövidebb 's hosszabb időre, mint ezen utólsó, vagy a' continens egyéb városai; 's csupán azon okbul, mivel ott a' választási kör legnagyobb, — 's mind az egészséges, vig, életszomjuzó, semmit nem cselekvő 's a' t. mind a' nyavalygó melancholicus, életunt, munkás 's t. i. legbizonyosabban felleli saját hatási ágát.

Már Buda-Pesten a' város nagyságához 's népességéhez képest, melly naprul napra nő, 's mellynél fogva kilábolt már a' kis városok sorábul, koránt sincs elég különféleség, 's igy iránylag csak parányi a' választási kör, minek következésében nem csak a' most érintett unalom ivadéki t. i. az egymás tetteinek kémlése, birálgatása, 's az ebbül folyó rágalom 's egymás-ellentiség nem engedik a' két város legtöbb lakosinak olly egyesülését, mellybül előbb utóbb tiszta rendeletü dunapartoknak, állóhidnak, kies sétahelyeknek 's t. i. okvetetlenül eredniek kellene, hanem az ország külön részeiben tartózkodó hazafiak 's idegenek sem csábittatnak a' haza szivébe annyi sikerrel, mint a' mennyi olly eldarabolt honra mint a' Magyar lehető legnagyobb áldás volna; mert egyesülés erő, 's erő a' nemzetek legnagyobb kincse, melly megint az egész hazát emelné ki posványbul, porbul, 's a' nagyobb cultura 's civilisatio magasb lépcsőire iktatná.

A' pesti Casino, melly koránt sincsen még legjobb lábon, csak néhány év forgása közben már némi javitásokra adott alkalmat. A' vendéglők — bár messze vannak még a' tökéletestül — vetélkedési ösztön által némileg javultanak 's idővel mindegyre javulni fognak, mert már hathatósan meg van e' húr penditve; honi boraink különböző nemeit sokkal nagyobb mennyiségben leljük egy helyütt mint akármikor ezelőtt; ha idegen vagy hazafi érkezik ide, szinte első pillanatban megismérkedhetik a' két város néhány lakosival 's a' t. 's minden esetre van egy 'pis aller' — a' mit nem tudok magyarul kifejezni, hanem a' mi annyit tesz, 'van egy olly utólsó menedék, melly az által is nyujt némi kis kellemeket, hogy abba minden dibdáb ember nem mehet, 's melly szolgálatunkra napestig nyitva

áll, és igy ha jobb 's kellemesb dolgunk nincs, sem theatrum, sem társaság, vagy az öltözködést resteljük, vagy odahaza maradni nem akarunk, vagy tán haza nem is mehetünk, mert inasunk elvitte a' kulcsot 's a' t. utszán futókká azért még sem leszünk, mert legrosszabb esetre végmenedék gyanánt — 's im ez a' 'pis aller' — fenmarad a' Casino, hol válogatottabb férfiak, vagy ha azoktul üres, könyvek 's ujságok közt néhány pillanatot, ha nem nagy kellemmel is, legalább 'nagy kellemetlenség nélkül tölthetünk el. Azon idea pedig 'ha mindenütt zárva is előttünk az ajtó — a' mi sokszor megtörténik — egy legalább még is mindenkor nyiltan áll, életkelleminket némileg nagyobbitja; midőn az által, hogy egy olly intézetben is részesülhetünk, melly előbb nem állott még fen, választási körünk tagadhatlanul nagyobbodik, mellynek szük vagy tágabb léte, mint mondám, 's a' tapasztalás mutatja egy helynek másik feletti vagy alatti kellemesb vagy kellemetlenebbségét határozza el, 's azt vagy krähwinklik vagy fővárosok sorába állitja.

'S igy jóllehet a' Casino semmi egyéb mint műhely 'nevezetesb kellemek 's hasznok kiállitása végett', azaz: semmi egyéb mint eszköz, melly által 'magasb czélok érethetnek el'; azért még is maga által nemcsak indirecte hanem directe is nagyobbitá már némileg olly rövid idő alatt is, hazai fővárosunk kellemit. — Azonban 'a kellemutáni vágy korántsem olly erős 's hatalmas rugó, mint a' haszonutáni; ennél fogva nézzük elfogultlan 's pártatlanul: valyon e' fejtegetésben lévő intézet nem hajtott 's kiváltkép nem igér e némi hasznot is?

Valamint már a' Lovakrul 's Hitelrül irt értekezésimben, — mellyek végiránya nem egyéb volt, mint hazafiak egyesitése, értelem-tágitás 's magyarság-kifejtés — untig elő adám: hogy alig van tárgy, mellyet mai ujabb időkben nem penditne meg a' közönség valamelly tagja, — úgy az Olvasó elibe akarom elevenen ábrázolni most, 's erősen emlékezetébe hozni, hogy azon javitási köz-kivánatnak 's előre törekedő szellemnek, melly e' folyó század dicsősége, csak úgy lehet hazánkra nézve haszna, ha mind azon számtalan javaslatok, mellyek a' köz képzelet' tengeribül ötlenek elő, nem egyszerre 's nem felette nagy számban vétetnek munka 's létesités alá — mert igy egy ágra sem jutván valóban elég erő, azaz 'eléggé kifejlett értelem 's elég vagyoni tehetség, egyiknek sem lehet valódi sikere — 's mind azon áldott javitási 's előre törekedési hatásnak, mellytül honunk pezsg, nem lehet nagyobb haszna, mint a' mennyit hajt a' diadalra egy opium-ittas spahi sereg, mellyben semmi rend 's összetartás nincs, 's mellynek eszeveszett tagjai egyesen nyargalnak a' veszély közepibe, 's hasztalan vesznek. —

Nincs nagyobb szerencsétlenség mint olly szüléktül származni, kiket nem becsülhetni, vagy olly vidéken születni, melly úgy szólván nem haza 's mellyet nem lak nemzet, 's igy már bölcsőtül fogva az emberiség számkivetettje lenni; 's ha van ennél nagyobb kin, azt tán csak az ismérheti, ki tiszteletre méltó szüleit nem eléggé becsülé, irántok háladatlan volt — vagy a' természet irtózatjává lehete, 's őket meggyilkolá, — vagy ki anyaföldét 's földieit megveté, sárral dobálá, — 's annak elbomlásán törekedett! — Isten mentsen illy tettektül! — mert a' felébredési pillanatok iszonyubbak lehetnek, mint a' mennyi kint felfoghatni emberi kebel alkotva van. 'S a' mi a' tett sötét szinét az önismeret tükrében világosbra változtatja ugyan, — de a' végbevitt szerencsétlen eseten nem változtat semmit — az nem egyéb, mint mikor nem szántszándék hanem csak Véletlen volt a' szomoru tett nemző oka!

Már magyar honunk — kivált ránk nemesekre nézve — milly anyaföld! lehet e tagadni? Azonban nem bizonyos e viszont az is, hogy ha nincs is köztünk egyetlenegy szántszándéku hazagyilkos, mind azok még is sejditlen gyilkolják hazánkat — mellynek vagy előre vagy hátramenni kell — kik vagy positive dulják azt, mert érette nemcsak nem tesznek semmit, hanem még a' törekedőknek is utjokban állnak, 's a' nemzeti fejlődést, a' Magyarságot gátolják; — vagy azt negative birják az által lassanként bomladozásra, hogy egyes erejöket elpazérolják, másokat is arra csábitnak, 's igy azt okozzák, hogy mind azon pezsgő erő, — melly honfiaink keblében rejtezik 's melly egyesitve hazánkat még magunktul is bámulandó magasságra birhatná — nyom nélkül párolog el 's haszontalan a' levegőbe pezsg!

'S valóban az, ki hazánk elbonczolt létében — mellyrül elég világosan szólék e' munka 43^{ik} lapjátul kezdve — hiuságbul, éretlen meggyőződésbül sőt legtisztább szándékbul is, azon törekedik, hogy úgy is elkonczolt erőnket, melly nem egyéb mint gyengeség, még jobban darabolja el, 's javitási hatásunkat még szertébb irányoztassa, — a' hazának nem tesz kevésb kárt, sőt többet, mint az, ki egyenesen szegzi magát előmenetele ellen, mert ezen utólsó legalább ébresztő gyanánt szolgál, 's magyar ellennyomást okoz.

A' jó épitőmester nem engedi, hogy mindegyik embere külön egyegy nehéz kő mögé álljon, 's annak emelgetésében hasztalan fogyassza erejét vagy szakadjon meg; hanem mindnyájokat összeleg egyegy kő magasb emelésére egyesiti, az erő igy megfelel a' sulynak, senki meg nem szakad, 's az épület lassanként felemelkedik.

A' honunkban emelendő tárgyakkal éppen igy áll a' dolog. 'S mig in partibus akarunk állitni magyar szinházat,

mig egyik megye fabrikát, a' másik gazdasági társaságot, harmadik dologházat vagy eszelős-ápoló intézetet 's a' t. kezd! vagy néhányan rajziskolán, más kevés paedagogián, mások tudja Isten min törekednek, — nem teszünk egyebet, mint különkülön állunk egyegy nehéz kő mögé, melly helybül nem mozdul, 's közülünk sok megszakad — mint a' tapasztalás nyilványosnál nyilványosabban mutatja — vagy századokon tulható intézetink nincsenek, hanem csak sártéglábul épültek, mellyek igaz — — — — egyesült nagy erőre nem szorultak, mert szerkeztető részeiket kis tehetség is elbirja! Hanem illy örök fecskefészkü vagy vályog emlékek, mellyeknél alig tudunk elömutatni egyebet — én legalább ugy érzem — a' mai gyorsan fejledező Magyarhoz többé nem illenek! Nem csak egyetlenegy classicus emléket — mint a' Hitel 200-ik lapján mondám — kellene állitnunk, nekünk nemesb század fiainak, mellyben a' véletlentül nyert ajándék becse naprul napra lejebb száll, 's a' valódi érdemé felebb; hanem számost 's ollyasokat, mellyeket gyermekinknek 's a' külföldinek édes büszke érzéssel mutathatnánk is, 's mellyek egy olly Nemzethez — mint a' Magyar könnyen lehetne — valóban érdemesek volnának már! 's ennek eszközlése csak magunktul függ, mert olly fiatal nép mint a' Magyar, hazafiui egyességgel csudákat müvelhet; egyességünket pedig idegen béfolyás miképp gátolhatja? — — —

Csak magunkban van a' csudákat müvelhető erő, 's az azért olly rejtett és sokak előtt olly csekélynek látszó, mert annyi számtalan részre 's részecskékre van eldarabolva, hogy hatása szinte észrevehetlen.

E' számtalan centrifuga erők egyesitése pedig sem a' kormány sem az országlás által nem eszközölhető, mert a' legkisebb parancs 's törvény, vagy a' mi azoknak csak legtávulabbi szinét viselné, minden bizonnyal ketté töri az egyesületek lelkét, melly kizárólag a' lehető legnagyobb szabadság 's legszabadabb hozzájárulás között fejlődhetik csak ki. 'S ekép az eldarabolt erők egyesitése egyenesen azokat illeti, kiknek sem több sem kevesebb, hanem éppen annyi tekintetök 's tehetségök van, mint a' mennyi kell, hogy egy részrül a' szerfelett magas állás 's hatalom fénye ne folyjon bé az egyeztetésre — a' minek bizonyos következése: egyoldaluság és schisma — más részrül pedig az igen alacsony lét 's tehetetlenség homálya megint ne burkolja az egyesités előmenetelét sötétbe, a' mibül viszont a' kormány 's közönségnek bizodalmatlansága szokott eredni, 's igy minden fáradozás sikeretlen. 'S már e' két véghatár közt honunkban ugyan ki áll? Senki más mint a' független birtokos! Mert különvéve egynek sincs érdemtuli tekintete 's felette kitündöklő tehetsége,

ellenben mindegyiknek csak az által is van elég tekintete 's tehetsége, hogy tiszta szándékárul kezes is lehet.

Minket független magyar birtokosokat illet tehát honunk eldarabolt ereinek egyeztetése. 'S ehez nem kell egyéb, mint minden salaktul ment tiszta honszeretet 's hazánk mibenlété-nek 's körülményinek lehető legtökéletesb ismérete, mert csak az első fojthatja el mind azon vezetési 's épitő-mesteri kis hiuságokat, mellyek kisebb nagyobb mértékben mindenkinek mellében lappangnak, ki javitásra 's előmenetelre törekedik; midőn csak a' másik jelelheti ki a' felállitandó tárgyak józan rendsorát!

A' vezetésrül, épitőmesterkélésrül le kell mindegyiknek mondani, 's nem határozhatja el senki; valyon milly intézetre kellene legelőbb egyesitni a' hon egész erejét; mert ez fel-mulja az emberi tehetséget, — a' hon egész erejét mon-dom, mert hinni akarom: mindegyik átlátja, hogy sok neveze-test egyszerre kezdeni nem lehet 's balgatagság; hanem csak egyet kell a' másik után végezni, 's igy épitőmester 's 'a fel-állitandó tárgyak rendsorának kijelelője csak azon axiomai igazság lehet, melly kirekesztőleg számos elmetehetség surló-dása, hidegvérü 's hosszas vizsgálatok 's minden oldalu kifej-tések 's felvilágositások által szokott emberek közt feltünni: 's erre tán idő jártával a' pesti Casino több alkalmat nyujtand — 's im ez egy haszna — mint hazánknak eddig felállitott akármillyen intézeti, mellyek nem valának műhelyek — a' mi tán még is mindenben legelső hanem inkább olly intézetek, mellyek úgy szólván rendes műhelyen kivül készültek, 's azért is bomlának el olly nagy számban, vagy csak olly gyengén 's bágyadtan lézengnek!

A' pesti Casinót tehát minden más intézet előtt azért gondolánk szükségesnek 's azért is állitánk fel, mert csak a' sikert ohajtván nem mineszünk vagy mások tanácsát, hanem kizárólag az axiomai igazságot akartuk választani utóbbi fára-dozásink vezéréül.

Minden maga sorában alkotott egyesületi intézet — melly-nek ekép sikere is van, akár tüstënti hasznát, akár kellemét, akár fényét 's hirét emeli a' honnak — minden esetre hasznos; mert a' tüsténti haszon nem kár hanem haszon; a' kellem 's fény-kiállitásra 's hir-érdemlésre törekedő vágy pedig az által hoz előbb utóbb bizonyos 's ki nem számitható hasznot, hogy az értelmi kifejlésnek, józan szorgalom 's állhatatos mun-kálkodásnak leghathatósb rugója, 's minden kéznek, melly csak valamihez fogni akar, foglalatosságot ád — a' mi tán legna-gyobb áldása a' hazáknak!

Azonban az emberek azon adományokat, melyek egye-nesen nyomorult felebarátink gyámolitására szolgálnak, el szok-

ták választani azoktul, mellyek csak közbevetőleg tesznek azokkal jót, 's könnyü láthatósággal inkább csak a' haza kellemit, fényét 's hirét emelik. 'S ámbár ezen fallacia helyre igazítására nem kellene több szó mint a' luxus-körülti zavart ideák elrendelésére — fel akarom tenni mindazáltal, hogy a' keresztény jótevő adakozási vágy különböző a' hazafiui honfelemelési vágytul —. Az elsőnek előre- 's hátraható erejérül szóltam az ész és szivkörülti szakban; 's valamint keresztényi jótévő adakozásink készségét 's tehetségét ott valami képzeleti számra állitám, — úgy van egy bizonyos somma, melly megint képzete lehet azon adakozási tehetség 's készségnek, melly a' hon emelkedését tárgyazza.

Tegyük e' sommát esztendőnként 2 millió pengő forintra 's világosnál világosb lesz, hogy mennél kevésb részre osztatik ezen erő, annál nagyobb a' siker hihetősége 's viszont. Ebbül pedig az foly, hogy minden, ki hazája emelkedését emberségesen hordja szivében, tegye félre a' hiuságot 's könnyelmüséget, 's azon erőt, mellyel bir, 's mellyet honjának szentelni akar, ne vesse vakon az óriási elemeknek martalékul, hanem fogjon kezet 's vessen vállat hazafitársival, — mert egyesült 's egyszivü erő mindenen győz, 's még az elemeknek is parancsol.

Már mikép 's milly módok által eszközli a' pesti Casino azon axiomai igazságok elő-elötüntetését, mellyeknek, mint mondám, minden egyesületi kezdet egyedüli vezérjének lenni kellene, az igenigen egyszerü. Rendszerint asszony az intézetbe nem jő 's ekép rendes szép szócsere nincs; titkai kitálalására senki olly közönséges 's nyilványos helyet nem választ, — kártya már nincs igen divatban, ott pedig mindig némán ülni csak nem lehet, 's igy néha komolyabb tárgyakra is gördül a' szó; birtokos, kereskedő, müvész, idegen 's a' t. benne megfordul, 's a' kellem- 's haszonvágy principiumi szerint sokszor olly tárgyak jönek fejtegetésbe, mellyek mindenkinek legközelebb hasznát 's kellemét érdeklik — — — az ideák józanittatnak, az értelem tágul. — — — Többek közt hadd emlitsek csak egy esetet, mellyre a' Casino adott alkalmat. Egy valaki azt állitá: "igaz igaz nagy hasznok van az egyesületeknek, — de ha pénzünk nincs, mit ér, 's hogy állithatunk ollyasokat?" 'S ezen igen sokszor hallott 's plausibilisnek látszó okoskodáson megnyugodott minden. Nagyobb képtelenséget pedig egy könnyen nem mondhatni; mert éppen azért kell állitni egyesületeket, mivel egyeseknek pénzök nincs, kiknek ha pénzök volna, az egyesülési szükség megszünnék; a' további vitatás hozá azonban a' felette hasznos adatot közinkbe. Felnyitánk a' Casino- könyvet, mellyben az intézet rendszabásin kivül a' részesek nevei is fel vannak jegyezve, 's kezdénk mindenkinek tiszta jövedelmét — azaz: a' mit bizonyosan kiki kezébe vesz

's elkölthet — a' mennyire tudtuk felszámlálni. Leggazdagabb Uraink (?) nagy számának nem birtoki jövedelmét vettük computusba, hanem azt, a' mit a' sequestrum szab évenként számokra; úgy semmibe sem számláltuk azok jövedelmit, kikrül bizonyosat nem tudtunk; általányosan pedig inkább kevesebbet irtunk mint többet 's még is csak a' Casino részesinek — kiknek száma nem volt akkor egészen 300 — tiszta disponibilis esztendei jövedelme 12 millió váltó forintot felmult; úgy hogy e' pillanatban, midőn a' részesek száma 370-en tul nőtt, az, ki a' Casinói egyesült részesek tiszta 's disponibilis — 's itt fekszik a' dolog ereje — jövedelmét 15 millióért megvenné: nem vesztes, de nyertes lenne! Már ebbül nem foly e az: hogy egyedül a' Casinói társaság, azaz 370 részes, esztendei 15 milliónyi jövedelmével csudákat müvelhetne, ha mindegyik keblében annyi honszeretet, 's mindegyik fejében annyi értelem volna érezni, hogy anyaföldért áldozni édes, — 's átlátni, hogy az ideigóráig tett áldozat leguzsorásb kamatokkal előbb utóbb minden bizonnyal visszafizeti magát. — 'S mily szám 370, habár mind igen tehetős is, 10 — 12 millióhoz, Magyarország hihető népességéhez! 'S im ezen adatnak nagyobb világra hozása egy másik haszna a' Casinónak!

A' dolog mindig igy állott; de azok, kik nem szoktak számlálni, 's nem gondolkoztak sokat az egyesült tenyerek 's vállak úgy szólván felrázó erejekrül, azt még sem találták volna tán soha fel; hanem ahoz egy szerencsés Véletlen vala szükséges, hogy ily pénztelen honban mint a' miénk, 's annyi fecsérlők közt, csak 370 ember is rejthet magában olly tehetségi erőt, melly magában elég lenne 20 — 30 esztendő leforgása alatt — 's mi az egy nemzet életéhez? — a' legbámulandóbbakat létesitni, ha c s a k e g y k ő e m e l t e t n é k e g y s z e r r e, 's a z t á n a' m á s i k. 'S hát még az egyesült Nemzet!

Illy nemü adatok feltalálása 's világositása pedig az által hajt legnagyobb hasznot, hogy olly tetemes önbizodalmat nemz, mellynek úgy szólván semmi sem állhat ellent; mert akárminek eszközlésében 's véghezvitelében, az önbizás, ha józan számolásra van állitva 's elbizottsággá nem fajul, bizonyosan a' lehető legnagyobb sikerokozó, mely legjobban fejt ki minden lappangó erőt. S mondhatni szinte soha nem jutott még nevezetes tárgy létre ott, hol a' munkások másokban 's nem magokban biztak; mint viszont alig van nehézség, mellyen olly erős lelkü fáradozók nem diadalmaskodtak volna, kik senkiben és semmiben, csak önakaratjok és állhatatosságokban biztak. — 'S ha a' pesti Casino csak arra adott volna vagy adna valaha legtávulabb alkalmat 's okot, hogy a' Magyar bizzék magában, segitséget senkitül se ne várjon se ne kivánjon, hanem egye-

süljön, merjen 's maga magán segitsen: akkor valóban több hasznot tett volna vagy teendne, mint a' mennyit legforróbb várakozásink velünk létesitőjivel egykor csak sejtetének is!

A' komolyabb tárgyak-körülti gyakor fejtegetések lassanként eligazitják 's egyensulyba hozzák a' szerencsétlen 's zavart ideák tengerét, mellynek iszonyuságábul nem szabadulhatni ki egy két értekezés által, vagy egy két hónap alatt, hanem ahoz számtalan eszmélkedés 's év kell; a' practica életismérét pedig minden esetre bővül, melly két sarkalatra állitva, a' körülmények valódi mibenléte tisztán tünik fel, 's azon józan 's egyedüles rendsor jő valóságra — 's ez a' dolog veleje — melly a' felállitandó tárgyak mathesisi összeköttetését 's egyiknek másikbuli folyasát jeleli ki. 'S e' rendsor az, melly ha helyes, bizonyos sikert, ha helytelen, bizonyos elbomlást következtet.

A' hon felemelkedését tárgyazó adakozási tehetség 's készség képzetét esztendei 2 millió forintra tevém. 'S ez akár több, akár kevésb, 's változó, okoskodásomnak azért nem árt; mert az egész nem egyéb, mint suppositum, 's bizonyos, mint mondám, hogy ezen adakozási vágyat valami hypothesisi számokra állithatni. Már kérdem: ha valaki olly tehetségü lenne, 's ezen 2 milliót utolsó fillérig csak egyetlenegy tárgyra concentrálhatná, valyon milly tárgyhoz kezdene teszem 1832[ben]? 'S ha ezen igen egyszerü kérdést átgondoljuk, 's igazságosak vagyunk, kénytelenek leszünk megvallani: hogy honunkra nézve semmi szerencsésb 's kivánatosb nem lehetne — mert a' siker bizonyos volna — mint ha valaki köztünk olly tehetséggel birna, mellynél fogva az emlitett 2 milliót nem csak egy tárgyra lenne képes szoritni, hanem azt is ki tudná jelelni: mellyik azon tárgy, mellynek legmélyebbnek lenni, 's így mellynél tenni kellene a' nagy kezdetet! Hanem ez nem mulja e határ nélkül fel a' gyenge ember tehetségit? 's nem pium desiderium e! Nincs Cherub köztünk, nincs; 's az van tőle legmesszebb, ki azt gondolja: ő fogja kijelelni a' józan rendsort, 's az eldarabolt erőket mind egy tárgyra szoritni. Egy ember azt nem teheti, hanem csak sok ember, azaz: tanácskozási, fontolgatási Egyesületek; 's még ezek sem fogják teszem a' 2 millói erőt mind egy fillérig egy egy tárgyra összesithetni, hanem azon erőnek tán csak 20, 10, 5[od] részét; mint különben nem fogják a' felállitandó tárgyak lehető legjózanabb rendsorát olly pontossággal és szoros tudományi renddel kijelelhetni, mint a' millyen a' természet titkos törvényi szerint valósággal van, hanem azon rendsorhoz néminemüleg közelitni. Azonban az erők némi concentratiója 's a' józan rendszerhez némi közelités már nagy haszon, 's gyarló emberek közt, kiknek a' tökéletesség mindenütt hátat fordit, nem lehet egyéb kérdés

mint: 'a' lehető legtöbb erőnek olly tárgyakra egyesitése, mellyek sarkalatok 's nem felülépitmények' — — — 's e' kérdés, melly a' plus és minus körül forog, itéletem szerint csak olly egyesületek által határoztathatik el hihető legtöbb igazsággal, hol legszabadabban, minden korlát vagy alkalmatlanságtul menten, leggyakrabban 's szinte maga magátul gördül 's foly a' szó olly tárgyakra 's olly tárgyak körül, mellyek mindegyiknek, 's ekép a' közönség 's hazának legközelebbső kellemét vagy hasznát érdeklik. 'S illy bilincstelen fejtegetések 's fontolgatásokra lehető legjobb 's legtöbb alkalmat ád egy Casino, mellyben nincs házigazda, ki iránt valamelly deferentiával viseltetni kellene; nincs feszes pedant tanácskozás, melly megint többnyire nem engedi a' tárgyak tökéletes kifejtését; 's végre nincs a' véletlen fejtegetők 's tanácskozók közt azon zsibbasztó egyenletlenség, melly annyiszor visszaveti a' helyest 's elfogadtatja a' helytelent; mert az által, hogy minden, ki benne részesül, fizet 's egyenlőn fizet, némileg egy sorba állittatik a' nagyobb a' kisebbel, 's igy az okoskodásokban nem annyira rang, czím 's több illyes, hanem inkább értelmi suly győz! 's annak közelebbrül messzebbrül éppen ellenkezője történik, a' mirül Montesquieu tesz emlitést "Une loi de Constantin veut que le témoignage seul de l'évêque suffise, sans ouir d'autres témoins. Ce prince prenoit un chemin bien court; il jugeoit des affaires par les personnes, et des personnes par les dignités." Azon igazság, hogy sok nagy erő, egy pedig vagy egyes csak parányi erő, 's egy szivü, egy akaratu egyesülés ellenállhatlan erőt alkot, mindennap nagyobb világra fejlődik; 's midőn az önbizás, 's az ezzel járó nemes öntudatot módtalan emeli, azon irányban egyezteti a' hazában rejtező 's szendergő felállitási erőket, mellyben nagyobb 's átláthatóbb fénybe állittatik azon rendsor a' közönség elibe, mellyet a' felállitandó tárgyak körül szemmel tartani kell, mert mindenki adománya után sikert vár; 's ekép ha világos, teszem: hogy Á-nak sikere lehet, B-nek pedig nem, minden esetre Á-ra több tehetség fog összekerülni természetesen mint B-re.

A' lehető legjobb 's józanabb rendsor elhatározása 's felállitása tehát a' dolog veleje! 'S annak megmutatására, milly felette nehéz e' velőt kifejteni, a' sarkalatokat a' felülépitményektül megkülönböztetni, szóval: az okokat a' következékekkel össze nem zavarni, legyen itt szabad egy pár szót a' magyar tudós Társaságrul szólanom.

Midőn ezen Intézet az által kapott lábra, hogy néhányan közülünk némi kis áldozatot vivénk honunk oltárára, több jeles 's magas fokon álló férfiak engem e' tárgykörülti részvétem miatt dicsérének, de egyszersmind illy szinü megjegy-

zéseket is tevének: "Kár volt olly nagy sommát adni nyelvpallérozásra, olly nagy sommát, mellyel sokkal okosb 's hasznosb tárgyakat lehetett volna megpenditni, mint vasutakat, vizcsatornákat, hidakat, manufacturákat 's a' t. szókoholó úgy is több van mint kell, hanem mechanikai része honunk mibenlétének hiányos, annak javitására kellene inkább ügyelni, mert lenne csak a' közösülés, a' modus merendi hazánkban jobb 's könnyebb lábon, 's igy elevenebb a' kereskedés, 's ebbül nagyobb az industria, volna akkor mindenre 's tudós és egyéb társaságokra is elég tehetség, elég idő 's a' t." — Mások pedig illy hangon okoskodának, 's azok közül ollyasok is, kik úgy szólván még az iskolábul sem bujtak egészen ki, mellyekben nota bene semmit sem, vagy csak igen keveset tanultak: "Tisztelem hazafiui tettedet Barátom, de lásd én inkább egy Pest 's Buda-közti hidra, vagy a' Ludovica ut megváltására 's illyesekre adtam volna pénzemet 's a' t." —

Melly okoskodásokra hasztalan szóvesztés 's mellfárasztás helyett inkább hallgattam, vagy igy válaszoltam: 'már megesett, változtatni többé nem lehet' — — vagy: 'igazad van Barátom, egy hid tán jobb lett volna; hanem tudod e mit? állits Te hidat! 's a' t.' hasztalan szóvesztés 's mellfárasztás helyett mondom; mert éppen oly czéltalan 's hiába tikkasztó munka a' következések kutfejeirül okoskodni ollyanokkal, kiknek illy tárgy-körülti isméretek legelső elveirül sincs tiszta képzetök, 's hiuságok 's elbizottságok minden kételkedési szerény józanságot kirekeszt, — mint czéltalan 's hiába fárasztó munka vakkal szinrül, sikettel hangrul okoskodni, 's teljességgel lehetetlen egy csöbört pintes palaczkba önteni. Azonban minden skepticismusom mellett részint nevetnem kelle magamban azok balgatagságin, kiknek értelmi reputatiójok bár semmi egyében nem alapul mint komoly tekinteten, görög profilon 's tágas öblü homlokon — azért még is igen erős alapon nyugszik, mert egy illy ábrázat milliókat ér, 's a' sokaságban sokszor több bizodalmat szül, mint a' legkézzelfoghatóbb igazságok; — részint pedig boszankodtam, hogy szinte mindig azok szoktak legtöbbet tanitni, tanácsolni, javasolni, kik legkevésbet tanultak, legtöbb tanácsra van szükségök, 's más helyén mindig legszebbeket tennének, de magok helyén soha semmit nem visznek végbe; részint elszomorodám, hogy egy olly hazában, mellyben annyi teendő 's felemelendő van, a' nagyobb rész inkább tetejére akarja 's törekedik állitni a' hazai előmenetel épitményit, mint annak örök természeti sarkalatira. —

A' mechanikai javitásoktul reméllik az értelmi suly nagyobbodását, jobb közösülések 's könnyebb kereseti módbul elevenebb kereskedést, ebbül pedig nagyobb szorgalmat, ezután

tehetséget 's időt, tudós társaságokat 's több efélét állitni! Már valyon nincs e tökéletesen felforditva ezen egymásra halmozás? Én azt hiszem tökéletesen fedelén áll, mert nem az ut csinálja az embert, hanem az ember az utat, 's nem a' vad ember, hanem a' már némileg kifejlett ember; 's a' nemzetiségre rakott közönséges értelmi suly fejti ki, nem egyet kettőt, hanem a' sokaságot azon emberi méltóságra, melly a' henyélést 's czéliránytalan munkálást a' nemzetbül lassanként kiirtja, szinte mindenkit magával 's körülményivel megismértet 's a' nagyobb részt előbb utóbb arrul győzi meg, hogy minél több veszen részt az alkotmány bátorságot 's hasznot hajtó vázában, annál nagyobb az erkölcsi tehetség, több a' munkavágy, közönségesb a' szorgalom, bizonyosb a' kereskedési szükség, 's legbizonyosbak nem csak a' jó közösülések, hanem a' nemzeti nagyság és szerencse is!

Valyon a' világ sok népei miért laknak éveken keresztül szinte minden közösülés nélkül erdők, vadonságok 's mocsárok közt, 's miért nincs munka 's kereskedési vágyok? mert értelmi sulyok parányi. 'S viszont miért van, teszem például, az Amerikai szövetséges országokban olly sok 's helyes vizi 's földi közösülés, olly nagy szorgalom 's eleven kereskedés? mert ott az értelmi suly nagy. — Ha teszem Amazon vize körül valami magasb hatalom estvétül reggelig, éjszakán keresztül, egy ott tengő vadnép hazáját csak olly tökélyre rendelné el, mint p. o. ma Csehország mechanikája van elrendelve, de a' lakosok értelmi sulyát nem emelné, ugyan nem dülne e minden csak kevés időforgás alatt ismét régi vadságba és sötétségbe vissza? Ha pedig viszont azon magasb hatalom holland vagy angol intelligentiát öntene egy éjszakán keresztül az Amazon körülti vadnép közönségébe, habár mechanikájára semmit nem tenne is, nem bizonyos e, hogy a' most vadságban és sötétségben lévő része a' világnak mind jobban jobban fejledne culturára 's civilisatióra ki, 's a' lakosokban annyira ébredne a' munka, kellem- 's haszonvágy, 's ekép a' kereskedés szüksége, hogy sok egyéb 's ki nem számitható előmenetel közt a' közösülési módok is előbb utóbb bizonyosan legjobb lábra állittatnának? Ezeket kérdésbe hozni 's tagadni nem lehet, mert valótul lehetőre az okoskodás bizonyos; a' való pedig azt bizonyitja: hogy a' legvirágzóbb országok is gyászba borittattak, mint az egykori Hellas és Roma, vad nemzetek beözönlése által; a' legnagyobb vadonságok ellenben emberi intelligentia és szorgalom által csak kevés idő alatt a' cultura 's civilisatioban óriási előmenetelt tevének, mint p. o. a' mostani Pensylvania, Columbia 's a' t.

'S ha mai körülményink közt meg kell vallanom, itéletem szerint mit tartok én a' magyar honban minden lehető

előmenetelink és szükséges felállittandóink leg és legmélyebb talpkövének — a' minél kezdeni kell, 's a' mi előtt minden egyéb hasztalan, melylyel mindent kivihetünk, 's nélküle semmit, melly mindennek Á-ja, fenékköve, kutfeje — egyenesen kimondom: a' nemzeti értelem lehető legnagyobb kifejtését tartom azon nemzőoknak, mellybül nemzetiség, honszeretet, közlélek, polgári erény, köz-boldogság, 's nemzeti dicsőség fakad.

Ezen állitásom pedig korántsem képzeletem találmánya, vagy tán éppen saját theoriáim 's systemáim ivadéka, hanem a' világ régibb 's ujabb történetinek azon egyike, mellyrül földünknek szinte minden nemzeti bizonyságot tesznek, mert úgy találjuk, hogy mennél több valódi, azaz: életrevaló intelligentiával birt egy nemzet, annál jobban 's tökéletesebben fejté ki saját nemzetiségét, annál több hazafiui halhatatlan tettekkel dicsőiték egyes polgárok a' hazát, annál közönségesb lön a' közlélek 's erény, 's annál nagyobb a' közboldogság 's nemzeti dicsőség.

Az ország mechanikáját tehát annak moralis kifejtése elibe tenni, itéletem szerint annyi, mint az Ábc-t nem Á-nál hanem Z-nél kezdeni; vagy pedig — mert szorosan véve azt Z-nél is lehetne kezdeni — 'egy épitményt nem sarkárok ásással, hanem sindelyezéssel kezdeni. 'S illy rendsor milly következéseket szülhet, azt átlátni nem nehéz: "a' leg nagyobb erő 's fáradozás után t. i. csak annyi sikert sem, hogy annak nyomai észrevehetők volnának.

Egy Pest 's Buda-közti állóhid p. o. — melly minden bizonnyal nem csak jég által nem rontatnék el, de egyszersmind a' két várost nagyobb vizáradási veszélybe sem hozná, a' mi a' feltételek nehézbike, 's kőbül vagy vasbul, 's annyi jövő századra lenne épitve, 'a mennyit a' Magyarnak mindig emelkedve keresztül élni ohajtanék — legalább is 4 millió pengő forintba kerülne. 'S hogy annyiba minden bizonnyal — ha nem többe — arrul jót merek állni, mert állitásom olly számokon alapul, mellyeket senki más kérdésbe nem vehet, mint azok, kik jó szivü ábrándozásik közt szántszándékkal akarják elcsábittatni magokat mind azon szánakozásra méltó lágy-velejü projectansok által, kik a' legóriásabb tárgyak könnyü, felette olcsó 's bizonyos végbevitelét igérik, 's igy theoretikai ki nem főtt javaslatikkal annyiszor csak-nem bolonddá teszik, a' szép 's jó, de egyszersmind a' felette olcsó 's könnyen kivihető után vágyó közönséget; a' mi egyáltalában képtelenség. — 'S valyon illy sommát hihetőleg ki fogunk e állithatni 's állitni egy hid épitésre, ha nem nézzük mai adakozásink készségét 's legfőkép tehetségét nagyitó-üvegen? Feleljünk erre inkább őszinteséggel mint önmystificatióval, mert ez valóban nem csak férfihoz illőbb cselekvésmód, hanem hazánk előmene-

telére olly elhatározó út is, mellynek egyikén a' nemzeti felemelkedés éppen olly bizonyos, mint a' másikon a' vég elaljasodás; mert őszinte megismerése hátramaradt álladalmunknak, áldás; az önmystificáló felfuvalkodás alacsony létünkben lehető legnagyobb átok. Feleletünk pedig illyen leszen: 'Nemcsak most nem álmodhatunk olly nehéz 's drága tárgyak felállításárul mint p. o. egy Pest 's Buda-közti kő- vagy vashid, hanem ollyasokat soha nem is fogunk végbevihetni, a' mik emlitésre vagy irigylésre méltók, 's a' nemzeti nagyságnak valódi jelei lennének; mig előbb egy 's más nem kap még életre!' És ezen utolsó sorra figyelmezzünk, mert ezen fordul meg teszem egy hidnak épitése, vagy fel nem épitése.

'S valyon miért nem épithetünk már most hidat, azaz: miért nincs már ma 4 milliónk? Korántsem azért, mintha 4 milliót nem birnánk, 's nem tudnánk könnyen kiállitni; hanem azért, mert azon köz intelligentia eléggé kifejtve még nincs, melly egyedüli nemzőoka — nézzük a' régit, nézzük az ujat — ama' csudákat müvelő honszeretet 's nemzeti sajátságnak, mellynek alig állhata valami ellent, mig Görög Görög, Romai Romai volt; 's mellynek minden, még az elemek is hódolni kénytelenek, mig Angol Angol marad, Franczia még Francziább, Teuto pedig Teuto, — 's mi végre igazán Magyarok leszünk! —

A' köz intelligentia valamint szinte mindent igazi világba 's valódi egyensulyba hoz, úgy a' józan izlést is eligazitja; 's mondhatni, hogy a' kimüveltebb nemzetek, mellyek mindig akkor állnak legsajátabb nemzetiség 's leghivebb honszeretet fényében, midőn értelmiségök legjobban kifejlett, az örömeknek is sokkal tágasb 's nemesb körében élnek, mint azon népek, mellyek inkább csak az állati kellemek szük bilincsei közt sorvadoznak.

A' szebb izlés 's nemesb örömek kifejtése pedig szorosan függ össze a' honszeretet 's közlélekkel, — mivel minden szép és nemes, rokon; — 's a' közönséget lassan lassan arra birja, hogy a' nagyobb rész inkább szomjaz 's eseng azon nemes 's annyival édesb örömek után, mellyek a' honfiak jobb 's szerencsésb létébül 's a' nemzeti emelkedés 's dicsőségbül erednek, mint a' milly szük örömek, csak saját jólétünk, kissé hosszabb titulusunk, vagy telibb erszényünk miatt szokták kecsegtetni bágyadt 's hiú lelkünket.

Valamint egy ki nem mondható édes érzés azon lényt, kit szeretünk, nem csak szolgálni, hanem érette szenvedni is; úgy felette nagy 's tiszta öröm, nem csak fáradni a' honért, hanem annak előmenetele végett érzékeny áldozatokat is tenni. Az ember közönséges öröminek köre olly szük 's jobbadán oly izetlen, hogy az elért vágy kielégitése alig mulja fel az esengés kellemit. De nem úgy azon öntudati meleg érzés

köre, mellyet csak józan republicanus ismér, 's mellynek tág 's dicső pályáját minden becsületes ember tapodná, ha csak egyszer kóstolná is meg, mennyivel édesb egy takarékos házban egyszerün 's gazdálkodva élni, 's inkább köz-intézetekhez járulni hathatósan, magasodást 's fényt nem czim, nevezet 's idegen kéztül, de csak érdem 's bel önbecs után keresni, 's inkább a' hazafiak háladó szivében verni mély gyökeret, mint idealis 's elszigetelt hatalmi felemelkedés végett törekedni; mennyivel édesb egy dicső nemzet elsőségit említhetni büszke érzéssel idegen előtt, mint mindig kastélyinkat, saját angol-kertinket, saját birkaaklinkat, saját gyüjteményinket 's a' t. mutogathatni csak? 'S valamint édesb az által is anyának saját gyermeke, hogy fájdalmak közt szülé azt, úgy önt vérünkbe édesb meleget viszont azon érzékeny áldozat, mellyet anyaföldünk felemelése 's boldogitása végett tevénk, — 's tudom számos magyar kebel inkább volna igazán örömteli, ha nem annyira öt, saját elsőségit 's véletlenül nyert vagy gyüjtögetett kincseit neveznék, mint inkább Hunnia magyarosodását, hatalmát 's dicsőségét bámulnák, mellyekre élte legtöbb idejét és személye 's tehetségi legtöbb erejét szentelé. —

'S valyon sok kebel, melly a' legnemesb örömek elfogadására van alkotva, miért nem vágy 's nem szomjaz azon republicanus józan örömek után, mellyekrül szólék? Mert nem is sejti, hogy olly örömek vannak, vagy azok elnyerhetéséhez magában nem bizván kétségbe esik. 'S miért nem sejti azon örömeket, 's miért nem bizik magában? Mert a' közértelem 's ekép a' közizlés 's nemesb örömek-utáni szomj még tökéletesen kifejtve nincsenek, 's a' sok sikeretlen fáradozás, hasztalan erőfecsérlés 's az elhibázott tárgyak számtalan romjai a' legerősbet is csaknem elcsüggesztik! A' közértelem pedig miért nincs tökéletesen kifejtve, 's miért dült el annyi kezdet? Mert a' sok álbölcs a' haza előmenetelét nem moralis, de physikai részénél kezdé, 's ekép a' felállitandók rendsorát nem csak kissé vété el, hanem azt tökéletesen meg is fordítá. 'S végre mi oka a' sok álbölcselkedésnek? A' hazai erők darabolt léte, 's ekép egy tárgy körül számos emberfő vizsgálatinak hija, 's igy azon egyoldaluság — a' hiu önkény ivadéka —, melly halálos lehelletivel mindent már kezdetekor hervaszt el! A' közértelem 's nemzetiség, a' honszeretet 's közlélek anyja pedig, mikép fejlődhetik szaporább 's bizonyosabban ki, mint a' lélek organuma, a' nyelv bővitése, nemesitése 's felemelkedése által?

Mind ezekbül — nekem legalább úgy látszik — mathesisi szorossággal az foly: hogy a' magyar tudós Társaság, melly nemzeti nyelvünk 's ekép a' magyarlélek organumának leghathatósb kifejtője 's nemzeti értelmünk tágitásának legerősb

eszköze, nem csak oka lehet, de reméllem, minden bizonnyal lenni fog is — hogy teszem például: kő- vagy vashid támadjon Buda 's Pest közt, közösülésink javuljanak, mocsárink csapoltassanak le, szóval: hazai mechanikánk tökéletesüljön; mert a' tágasb értelem 's fejlettebb nemzetiség mindezeket eszközölheti 's előbb utóbb eszközlendi is; midőn más részrül apodictice lehetetlen, hogy az ország jobb mechanikájábul, melly nota bene maga magátul nem támadhat, tudós Társaság eredjen, mert soha nem fog hid, ut, vizcsatorna embert alkotni, de viszont a' kifejlett 's egyesült emberi lélek nem csak ezen parányiakat, hanem ezeknél sokkal nagyobbakat 's dicsőbbeket is teremtend idő jártával minden bizonnyal. A' mi más szavakkal ennyi: "Buda 's Pest-közti hid magátul nem teremhet, épitése ha kőbül vagy vasbul van, a' kormány egyesek tehetségét felmulja, 's ekép jövendőre is télen mindig csak nyomorultan fogunk csónakázni mint eddig, ha nem segit rajtunk a' közlélek; a' közlélek pedig az értelmi suly nagyobbodásábul 's a' nemzetiség nemesb kifejléséből foly, ezek továbbá concentratio által fejlődnek ki legszaporábban; 's igy a' tudós Társaság 's a' Casino felállitása azon természetes rendsorhoz közelebb fekszik, mellyrül már annyit szólék, mint hid, ut, vizcsatorna 's több eféle mechanika; 's mi, kik ezen intézetek felállitásához járulánk, 's csekély tehetséginket jobbadán azok gyarapitására concentráltuk, tán józanabbul cselekedtünk, mintha mi is a' teendőknek egy egy mechanikai ágát különkülön ápolgattuk volna — mint eddig vala szokás — 's mi is most egy kis szalmatüzi fény 's hir után elbomlott intézetink romjain üldögelnénk.

Azonban korántsem vitatom azt, mintha a tudós Társaság 's Casino legmélyebb talpkövek volnának, 's mi, eszközlésinkben csalhatatlanok lennénk, — valóban nem; mert bizonyosan vannak olly férfiak, kik a' dolgok valódi mibenlétébe határnélkül mélyebben tekintenek mint mi; hanem inkább azért gondoltuk azokat 's minden concentráló 's tanácskozásra gerjesztő intézeteket úgy szólván minden rendsorelőttieknek, mert magunkat nem csak könnyen hibázhatóknak, de illy fontos tárgyak körül felette gyarlóknak is tartjuk, 's inkább azoktul várunk világot 's utmutatást, kiket intézetink által a' hon szivében hosszabb 's rövidebb időre egyesitni elég szerencsések valánk 's leszünk.

'S mondhatom e' skepticismus 's itéletünkbeni bizatlankodás naprul napra azon idomzatban nevekedik, mellyben körülményink 's mibenlétünkrül bizonyosb 's rendeltebb lészen ismeretünk. — Volnának mélyebb sarkalatok is, tagadhatlan, mellyek nemzeti értelmességünket határ nélkül szaporább 's bizonyosabban nevelnék, mint egy tudós Társaság, Casino 's

több eféle egyesitő intézet, mint, teszem például: nemzeti paedagogiák, község-nevelő iskolák, sajtói szabadság 's t. i.: azonban azoknak jobb 's terjedtebb lábratétele egyenesen magunktul függ e kérdem? 'S erre feleljen kiki maga magának.

De még tovább megyek, 's arra sem merem koránt is adni szavamat, hogy a' teendő 's magunktul függő tárgyak közt nem lehetett volna annyi tehetséggel valami józanabbat is felállitni, mint a' mennyi idő, fáradozás 's pénzbe került az eddigleni Casino 's tudós Társaság, 's e' kételkedésem abbul ered, mert magam is ahogy idősödtem, látásimban, itéletimben némileg változtam, 's 20 esztendős korомban azon tárgyakat tartám a' teendők talpköveinek, mellyeket most 40 esztendős koromban felülépitményeknek látni vagyok kénytelen. Hogy azonban mai körülményink közt, helyemen sem időmet, sem fáradozásimat, sem pénzemet, hazánk előmenetelét tekintve, jobbra nem fordithattam, mint ezen érintett 's még érintendő egyesületi intézetekre, arrul saját eszem 's lélekisméretem szerint tökéletesen meg vagyok győződve, mint szinte arrul is, hogy számosan, a' helyett hogy külön külön egy egy követ törekednek emelgetni, sokkal sikeresebben dolgoznának, ha vagy mellettünk, vagy előttünk, csakhogy egyesült erővel akarnák ők is mind azon módokat állitni lábra, mellyek elbqnczolt hazánkat Buda 's Pesten egyesitnék, a' nemzeti lelket emelnék, a' Magyarságot kifejtenék, 's a' Magyart végre a' Nemzetek sorába iktatnák.

Honunk felemelkedése végett az erők egyesülését legfontosbnak tartám minden időben. 'S volt idő, midőn a' teendők sorában egy Pest 's Budaközti állóhidat szinte legelsőnek tekintém, 's megvallom nem annyira haszon miatt; mert az ország kereskedésére nézve egy állóhidnak mind addig nagy hasznát nem vennők, míg — — — — — és az utcsinálás más sarkalatokon nem alapul, mivel nyáron úgy is van hajóhid, télen pedig a' kereskedés járhatlan utaink miatt megszünik, 's az egész hid legnagyobb haszna szinte abban concentráltatnék, hogy a' portékákat Budárul Pestre 's viszont Pestrül Budára át lehetne szállitni, — ezek pedig akárhol feküsznek is télen át, nem igen fontos: 's igy eleinte kirekesztőleg szinte csak kellemét nagyobbitná a' két városnak. Már hogy a' két városnak eggyé tétele által, 's azon nagy kellembül, melly a' hon 's külföld számos lakosit egy pontba hozná, idővel felette nagy haszon is eredne e, az vélekedési tárgy, mellyrül azonban én most is, mint éltem tavaszán egyenlőn itélek 's tökéletesen meg vagyok győződve, hogy azon tehetség, melly egy Buda 's Pest-közötti állóhid épitésere fordittatnék, a' lehető legjózanabb tárgyra lenne for-

ditva, mert a' határnélküli nagyobb kellem honunk szivében számosakat egyesitne, 's ezek előbb utóbb a' leghasznosb tárgyakat is lételesitnék. 'S ha ebéli látásomat a' dologra nézve nem változtattam soha egy cseppet is, csak abban tön az idő, tapasztalás 's hidegebb vér némi módositást, hogy most egy Pest 's Buda-közti állóhidat nem látom a' teendők sorában elsőnek mint valaha, 's azt hiszem, hogy valamint nem állhat fen az első emelet földszinti épitmény nélkül: úgy nem fog soha is állni kő- vagy vashid Dunánkon, ha előbb még némi eszközlés 's előkészületek nem történnek hazánkban.

Többek közt csak azon szinte bizonyos adat, — hogy Pest 's Buda közt a' Duna 6—10 lábnyira lejebb szállna, ha mind azon akadály el lenne háritva, mellyek folytában 's kivált Moldva 's Gladova közt vannak, 's mellyek Magyarországnak úgy szólván egyedüli természetes csatornáját olly magasra duzzasztják, — elég annak megmutatására: hogy a' mai teendők sorában egy álló kő- vagy vashid nem legelső; mert hogy Dunánkat tökéletesen regulázni fogjuk, arrul kételkedni sem akarok, pedig két okbul, — először mert a' Duna rendbehozása mód nélkül emelné az által honunk fényét, hogy hazánk szivét úgy szólván tengeri kikötőhellyé varázslaná; másodszor szinte mindenkinek megint az által hajtana hasznot, hogy részint a' földbirtokosak mentek lennének az áradás átkaitul, minthogy a' Duna szinte egyedüli levonó csatornánk, — részint a' munkátlan birtoktalanok nyernének, minthogy azon földek, mellyeket eddig örök viz birt, haszonvehetőkké lennének, 's igy a' kézbér ára nevekednék. Ha pedig legelsőben épittetnék hid, 's aztán rendeltetnék el a' Duna, nem állna e hidunk mint egy hosszu lábu gólya két városunk közt? — A' mi igen fontos, mert ha érzékenyen áldozunk — 's érzékeny áldozatok nélkül soha nem fogunk állitni semmi emlitésre méltót, legyünk arrul meg győződve — nem csak azt kivánhatjuk, hogy áldozatunk tárgya hasznos, de azt is, hogy szép legyen. Egy gólya vagy daruforma hidat pedig én legalább szépnek nem tartok; azonban ez legkisebb tekintet.

Ha valamelly folyam természetes vagy mesterséges gátja és zátonya elhárittatik, a' viz szine természet szerint leszáll, de egyszersmind, habár lassan, medre mélyebbül; 's ha ez áll, 's a' Duna szine regulatio által Buda 's Pest közt valóban 6—10 lábbal lejebb szállna, ugyan a' hid oszlopinak alapi nem gyengülnének e? 'S ez már nevezetesb szempont.

Azonban ha mind ez nem áll is igy, mint mondom, a' mirül felelni nem akarok, mivel hydraula nem vagyok, még is úgy látszik — legalább nekem — mintha azon tehetség, mellyel most birunk, számtalan tekintet miatt sokkal nagyobb

hasznot hajtana, ha Dunánk regulatiójára volna concentrálva, mint egy Pest 's Buda-közti kő- vagy vashid-épitésre. Egyébiránt ez is fenéktelen okoskodás lehet, 's errül sem merek felelni, mert körülményinkben minden honi mechanikánk közül tán valóban a' hidnak kellene lenni legelsőnek! De 4 millió pengőt ugyan ki fogunk e ma állitni egy hidra? Én nem hiszem; 's mind addig, mig nem csak olly kevés egyetértéssel fogunk élni egymás közt mint ma, hanem egymásnak még utját is álljuk, mint ma, illy tárgyakrul lemondok. Kezdjék meg azokat mások, kik az illy eszközléseket oly felette könnyüknek tartják 's hirdetik — jó szerencsét kivánok nekiek —; én azonban minden tehetségemet arra forditandom, hogy egyesülési intézetink által mind jobban fejlődjék moralitásunk. 'S ha valamit hajlandó volnék már most legközelebb időkben mozgásba hozni, az egy magyar pesti Szinház lenne, mert nekem valóban úgy látszik, annak tökéletes felállitására már most, hogy az soha többé ne bomolhasson el, könnyen lehetne elég tehetséget concentrálni; 's milly nagy haszna lenne nemzetiségünk kifejtésére egy állandó jó Szinháznak, arrul valóban napokig tudnék okoskodni. De térjünk most a' Casinóra vissza.

Mind az, a' mit eddig bár rendetlenül 's bár félig sem kimeritőleg mondottam a' Casino kellemeirül 's hasznárul, még is nyom már valamit; azonban korántsem érdemel annyi tekintetet, mint azon két felette nagy haszna, mellyet előbb utóbb minden bizonnyal szülni kénytelen, 's mellynek egyike abbul áll: hogy a' legszegényebb legénynek is, ki benne részes, neveli öntudását 's módot nyujt életi kellemit 's hasznát nagyobbitni; másika pedig, hogy a' legféktelenebbnek is alkalmat nyujt átlátni, milly sarkalatokon alapul az igazi szabadság.

Ha nálunk közlélek volna, mint reméllem, leend is, a' pesti Casinónak legalább is 1,500 részese lenne. 'S akkor az esztendei részvényt 20 pengő forintra kellene szállitni. A' jövedelem igy esztendei 30,000 pengő volna. Már kérdem, — 's mind ez nem theoria, mert Britanniában akármennyi illyes intézetet láthatunk — jó 's szoros gazdálkodás által nem állittathatnék e lassanként egy olly intézet lábra, mellyben reggeltül estig minden részes feltalálhatná némileg saját vágyi 's hatási körét. Londonnak számos illy intézeti közt, mellyek czélaik 's rendszabásik tekintetében némileg változnak, csak egynek fővonásirul, melly korántsem legelső 's leggazdagabb, itt rövid de philosophiai említést kivánok tenni. Az intézet számosb év óta áll. Tagja 1,400. — Első felvételnél mindegyik 25 — aztán évenként 5 font sterlinget fizet. Egy font szinte 10 pengő forint. Szoros 's állhatatos gazdálkodás után a' társaság egy tulajdon ház birtokába jöve, úgy hogy ház-

bért sem kell többé fizetnie; 's így a' roppant jövedelem: 7,000 font = 70,000 pengő forint — csak az intézet belső, naprul napra jobb 's tökéletesb lételére fordittatik. A' vendéglő a' község pénzibül fizettetik, úgy hogy nem csak jobban, mert választott ember, hanem szinte annak fele árán is szolgál, mint a' mennyit közvendéglőknél fizetni kell, mert sem házbért, sem adót, sem cselédet nem fizet, 's egy fillér tőkéje sincs ezüstben, porczellánban, üvegben, abroszban 's a' t. mert azzal untig bővelkedik a' társaság; sem fűtésre, sem világitásra 's a' t. legkisebbet sem ád, mert mind ezt a' roppant jövedelem könnyen győzi; 's igy az intézet vendéglője, kire nagy felvigyázás van, minden egyéb közvendéglőnél sokkal olcsóbb is lehet. A' borokat egyenesen termési helyökrül hozatja az intézeti igazgatóság, 's mivel azokon senki nem nyerekedik, mint hogy azon áron adják, mellyért a' legelső kereskedő kézbül vevék, az intézetbeliek legalább is egy harmadával olcsóbban isszák rendszerint sokkal jobb boraikat, mint az intézeten kivül tehetnék. Legalkalmasb 's mindennemü fürdők legkisebb nyereség nélkül készen várják a' részeseket; 's hosszas volnék, ha mind azon physikai kellemeket elő akarnám terjeszteni, mellyek az intézetben találtatnak; de parányik ezek azon moralis kellemekhez hasonlitva, mellyekre illy intézet ád alkalmat. Nem csak a' világ minden ujsági, érdeklőbb könyvei 's földabroszi, mellyek a' legalkalmatosb szobákban használtatnak, de számos festési és szobrászati remekei is, mellyek megint a' legékesb palotákban tartatnak, olly kellemes tartózkodó- 's lakhellyé varázsolják ezen már most tökéletes rendeletü intézetet, hogy kiki reggeltül estig szivesen mulatoz 's tölti ben idejét, 's milly érzéssel! 's im ez neveli annyira egy férfiu öntudalmát, azon kellemes érzéssel, hogy annyi kellem 's haszonközti élhetést senkinek nem kell köszönnie, mert az senkinek sem jóakaratjátul, vagy tán éppen kegyelmétül nem függ, hanem kirekesztőleg mindenkinek, ki benne részesülni akar 's arra qualificált, 5 fontjátul, mellyek után minden, ki benne részes, úgy szólván maga házában lakik és sajátjával él. Ezek felett idŏjártával azt is okozta ezen intézet — 's mint mondom illyes számos van ott, hogy több vendégfogadó épült szomszédságában, hol szinte semmi egyéb nem találtatik, mint felette kis, de csak éjjeli hálásra tökéletesen készült lakások, mellyek azért, hogy olly takarékosak, iránylag nagyon olcsók is.

E' rövid leirást előre bocsátván, gondoljunk magunknak, egy minden lehető elsőséggel, a' vagyonin kivül, megajándékozott férfiut. Valyon nem lesz e egész éltén keresztül azon keserü dilemmára kárhoztatva, hogy vagy kénytelen legyen az élet számos kellemirül tökéletesen lemondani, vagy magát

azon lealacsonyitásoknak kitenni, mellyekkel a' gazdag, 'a dus olly számtalanszor szokta tapodni 's gázolni a' szegényt! 'S valyon Magyarhonunkban nem lakik e számos nagy hazafi, ki jelenlétével a' legremekebb parosi márvány-palotát is nemesitné, magányban, sivatagi vagy rengetegi közt; mert részint csekély vagyona nem engedi azon életmód szerint élnie, melly egyéb elsőségihez illő lenne, részint előszobákban állni, hajlongni 's kegyelmeket koldulni 's vadászni nem tud.

Angliában mondhatni a' pénz legalább is három ötödrésszel kisebb becsű mint nálunk, úgy hogy nálunk 10 és 2 font annyi mint nálok 25 és 5 font; — melly sommák az érintett intézetbe lépésre 's abban megmaradásra megkivántatnak. — Azonban köztök számtalan van, ki kezdetkor és egyszer 25, 's aztán esztendőnként 5 fontot adhat, úgy mint nálunk is van sok, ki megint felette nagy eröltetés nélkül kezdetkor és egyszer 10 fontot = 100 pengő forintot 's aztán esztendőnként 2 fontot = 20 pengő forintot adhatna.

Már Angliában valyon, józan számolás után tiszta haszonkép mit nyer illy intézet részese? A' közel fogadói lakásért — mert az nincs készítve kellemes nappali társalkodásra, a' mi neki nem szükséges, mert egész nap az intézetben van — iránylag felette csekélyet fizet; az intézetben, ha ott reggeliz, ebédel, legalább éppen olly jól él mint másutt, 's minden bizonnyal nem drágábban mint odahaza faluhelyen, 's napjában 3 shillinggel — husz shilling egy font sterling — olcsóbban mint akármilly közvendéglőnél — csak ez milly takarékosság hosszabb időre? — fűtésre, világitásra, borravalóra felette parányit ád, mert mint mondám csak éjjeleit tölti otthon; a' legtökéletesb könyvtárokkal ingyen él 's a' t. úgy hogy józan számitás szerint 5 fonttal alig nyerhetni több valódi hasznot 's kellemet véletleni sorshuzás által, mint a' mennyit egy illy jó rendeletü intézet minden bizonnyal nyujt. E' hasznot azonban sokkal felmulja azon megszámithatlan nagy nyereség, mellynél fogva mint mondám, a' legszegényebb legény is, minden protectio nélkül, 's csak saját elsőségei után, mind azon kellemekből vehet részt, mellyek illy intézetek nélkül, úgy szólván, csak az úgy nevezett 'Nagyok' palotáiba vannak szoritva. 'S im ezen öntudat, hogy nem szorultunk másnak olly sokszor változó kényire, hanem mintehetségünk után szebb 's kellemesb palotában mulathatunk, 's az élet több kellemeivel élhetünk sajátunkként mint akármilly nagy úr — lassanként a' közönségben olly fordulást tesz 's olly önbizodalmat szül, melly igaz nem használ nagyon azon aristokratiának, mely kirekesztőleg genealogiai tabellájában, jószágai terjedésében 's nexusában alapitja többi embertárs-feletti elsőbbségét; de annál több áldást terjeszt az által előbb utóbb a'

honra, hogy a' népbül végre Nemzet lesz! S igy midőn a' Véletlentül nyert elsőbbség igazi állására szállittatik le, az ébredség 's fáradozás által szerzett érdem ellenben illő magasságára emeltetik fel, azon természet-ellentiség némileg megszüntetik, mellynél fogva olly sokszor parancsol a' tudatlanság, midőn a' bölcseség hallgatni 's szótfogadni kénytelen; más részrül pedig az illy intézetekkel járó szoros 's feloldhatlan sorsozás — melly nélkül senki, bár ki legyen is, intézeti taggá nem lehet, 's melly már most Britanniában olly szorossággal vitetik, hogy egy nemlő voks kilencz igenlő voksot is megsemmisit, sőt néhány helyen egy nemlő huszonkilencz igenlőt — a' közönség fiatalságát olly nagy önbecsülésre birja — mert a' kin becsület-elleni homály van, az illyen intézeti tag élte fogytáig sem lesz —, hogy nem hiszem, volna haza, hol annyi becsület szerető 's igaz ember élne mint Britanniában. A' közönség birálása — ámbár csak ott hol a' publicitas nagy 's igy az alattomos rágalom örök gyökeret nem verhet — legjóltevőbb 's tökéletesb itélőszéke a serdülő ifjuságnak; 's illyes intézetek mennyi publicitást nem okoznak — — — azt valóban látni 's Angliában kell tapasztalni, mert tökéletes ideát azokrul csak úgy szerezhetni, ha már valódi rendes forgásban vannak, ahoz pedig sok idő kell, kivált olly honban, hol még olly tudósok 's annyi tapasztalásnak is mint Te, taglaló Barátom, nem csak eféle intézetek lehető hasznát nem látják át, de azt távulrul sem sejditvén, azokat megsemmisitni törekednek.

Taglalatod 29^dik^ lapján egy franczia nyelven irt levélnek e' magyar forditását hozod elö: *Mondják, nagyon pompás vala a' börze' uj palotájában adott bál, — könnyen hiszem, olly igen szép és terjedékeny a' szála, egy szóval az egész hely-fekvés felette alkalmas, nagy; sőt igen is fényes olly egygy országban, hol oly személyek is találtatnak, kik csak kétszer vagy háromszor esznek húst esztendőt által. Tartok tőle, ne hogy Hazánk boldogsága megállapitóji valaha egyebet lássanak virágozni Honnunkban a' börze' tornáczán csuprokba fel állított virágoknál. Valóban uj nemü nagy emberek ezek, kik (ugy látszik nekem) inkább karszékre születtek, abban henyécskén lankadni és csinosan szunyokálni, vagy más által kiügyesitett lovon magokat hordoztatni; mint törvényeket olly Hazának javallani, mellyet nem szeretnek; de a' mellyben ugy szeretnék mulatni magokat, mintha Angliában lennének, az általok csudált tartományban, mellyet főképp' pénzt nyerhető fogadásokban követnek; szükölködvén elegendő okosság nélkül, előrelátását, vagy elegendő erénnyel buzgalmát a' köz-jó, és a' nemzeti dücsősség eránt utánozni; úgy hogy rövid üdőn ugy fog lehetni veszteni, nyerni 's tánczolni Pesten, mint Londonban;*

de utaink megmaradandanak britanniátlan helyhezetőkben, 's folytában kirekesztőleg német játék darabok fognak játszattatni a' fővárosban; és Minden, eddigleni állapotjában fog sinleni. Sajnállom ezeket az embereket ha halhatatlanságra vágynak, mert meghalnak még minekelőtte sírba szállottak. Ha egyébiránt, elég nékik mulatságosan és kedvetöltőleg élni, halgatok; csak azt mondom, hogy nem nagy emberek, hanem kifinomitott nagy állatok.

Én azt gondolom: Egy szerző más valakinek szavait csak két okbul szokta citálni, vagy hogy idegen organum által mondja ki önvélekedését, vagy az előhozott gondolatokat fejtegesse, 's azok helytelenségét mutassa meg. Ez utólsót pedig Te csak annyiban tetted, hogy a' tapasztalatlan fiatal embert, kiben még csupán csak a' sziv beszél, mint mondod, engedékenységre méltónak tartod, 's igy a' Levél tartalmát Tenvéleményi vallomásodnak vagyok kénytelen venni. 'S ha ebben hibáznék is, minden esetre nem kárhoztatom az ifjut, mert egész levelét inkább franczia exercitatiónak tartom, mint esze, vagy szive tükrének, mivel valóban egy illy rút tükröt fiatal kebelben nem tehetek fel; hanem inkább könnyelmüségedet csudálom, mellyel Te azt bizonyitád bé, milly távul volt mindig itélő tehetséged csak annak sejditésétül is, milly sok évi fontolgatás után, 's milly tiszta kutfőbül eredének munkálkodásink, — 's átlátni soha nem valál képes czélaink, 'mondhatom önérzéssel', nemességét.

Lásd Barátom, ezen Levél által Te sokat köztünk nagyon elszomoritál, mert ámbár tudtuk, hogy az okos ember mindigleni vigasztalója nem lehet egyéb, mint a' belső csend 's tiszta lélekisméretbül eredő öntudat; azért megvallom még is tovább ment reményünk, 's azt vártuk: legalább néhány választott, ki az előitéletek maszlagitul ment 's tendentiánk fonalát felfogni képes, hazafiui rokonérzéssel fogja itélni 's előmozditni — Isten tudja — becsületes 's állhatatos fáradozásinkat — 's ezek közé Téged is számláltunk! — —

'S hogy ezen emlitett Levél képes e becsületes embert elszomoritni, sőt egészen elcsüggeszteni, arrul itéljen az Olvasó; Te pedig hidd el Barátom, számos hazánkfiaira, kiket olly nehezen édesgetének ide néhány napra csak, szerfelett kellemetlen bényomást tevél. Hagyjuk azonban e' szomoru jeleit a' nemzeti rothadságnak nyugodni. 'S dobáljon bár sárral sőt méreggel a' szivtelen tudatlanság holtunkig; ne fakadjon bár virág, hol munkálunk soha; legyen bár kitörülve nevünk hazánkfiai emlékezetébül előbb hogy sem a' hideg föld borit, — mint az érintett levél jövendöli, — ne gyengüljünk el azért Barátom; 's Téged, és azon Ifjat, — ki tudom meg fogja egyszer még bánni, hogy olly igazságtalanul itélhete felőlünk

— Titeket szólitlak fel: 'tegyünk a' mennyit tehetünk Anyaföldünk magasitása 's egykori dicsőitése végett! mert azon Valami — melly tul fogja élni az előitéletek 's balvélemények mulandóságit, 's mellyet megint 257[ik] lapodon taglalsz a' nélkül, hogy legtávulabbrul is fogtad volna fel gondolatomat, 's a' mi nem egyéb mint azon isteni lehelet, melly a' halhatatlanságot önté mellünkbe, — nem földi siker által nyeri magasb lelkek tisztaságát, hanem azon nemes szándék emeli tán egykor az embert dicsőbb sphaerákba — a' tiszta 's becsületes szándék t. i. 'fáradni 's munkálni a' közjóért, habár sikeretlen 's dicséretlen, sőt félre értve 's rágalmazva is!' —

'S ekép ha valaki féltében, vagy tán ohajtában (?) intézetink elbomlását jövendöli is, azért ne szomorodjunk el. Hihetőleg el fognak megint pusztulni — magunk is azt vagyunk kénytelenek hinni — mert egyenesen kimondván: valódi jóakaróink számát felette csekélynek tartjuk, a' mirül Taglalatod legjobban nyitá fel szemeinket; mert Téged is jóakarónknak vélénk. Senki azonban nem képes többé tökéletesen eltiporni 's megsemmisitni azon magot, melly egykor, midőn többé nem leszünk, intézetink romjaibul kelend, 's az akkoriakat arra gerjesztendi, hogy hazánk javára 's dicsőségére életbe hozzák mind azt, a' mit mi csak távulrul valánk megpenditni képesek. 'S im ezen tökéletes meggyőződés — 's nem csak remény — azon Valami, melly melegiti keblünket, 's mellyet sem Te sem senki a' világon megfagyasztani nem vagy elég hatalmas; azon Valami, melly még akkor is fog élni, midőn a leghangosb rágalom is régen elnémult már.

Az emlitett Levéliró nevét pedig Barátom, kérlek tartsd mély titokban; mert hidd el: többet ártanál neki, mint a' mennyit ártani itélsz. Ő csak gondolatlanul tett, de a' közönség ezt sem szokta megbocsátni; 's bizonyosan jön idő, midőn mind az, a' mit e' töredék munkámban szándékink 's czélainkrul előadtam, tökéletes világosságban álland, 's akkor azon ifju, bárki legyen is az, a' Nemesis szent törvényei szerint azon émelygető sárba merülne tán egészen el, mellyet hihetőleg megsértett hiusága indulatosságában hajigált ránk.

Térjünk azonban vissza a' 242[ik] lapra, hol azt állitám, hogy a' Casino arra is ád felette nagy alkalmat, hogy a' legféktelenebb is lassanként átlássa: mi az igazi, valódi

SZABADSÁG.

Az Istenek ezen legszebb ajándéka, mint gyémánt a' bérczek keblében, úgy van az emberek előtt mélyen rejtve, 's az, a' mi őket legbizonyosabban boldogitná, előttök úgy szólván ismeretlen jó.

Van sok, 's kivált privilegiált országokban, ki magát tökéletesen szabadnak tartja, ha teszem például: vámot nem fizet; tartozó tőkéi vagy kamati nemfizetésiért rövid uton nem sujthatja őt a' törvény; a' közönségnek bármilly nagy megbántásáért, vagy botránkoztásáért személyéhez nem férhet semmi; ha ollyast, ki nem privilegiált ember, büntetlen zaklathat; kötelezésit, aláirásit 's igy szavát csak akkor teljesiti, mikor kényére válik 's a' t. 'S nem úgy van? Pedig lehet e ennél, kérdem, törökebb szabadság? Az illy szánakozásra méltó szabad, igaz, vámot nem fizet; de nem csak maga süllyed sárba, 's dül nem ritkán árokba, vagy helybül sem mozdulhat — a' Szabad! ha ha ha! — hanem a' rossz ut miatt azon haszonnak nagy részit is elveszti, mellyet a' vásárra vitel ró le sokszor olly nehezen 's annyi fáradsággal termesztett productumibul, midőn más részrül azon nagy szerencséje (!) van, mind azon kül-productumokért, mellyek nélkül nem lehet, 's mellyeket megint egyéb eféle szabadsági principiumok miatt maga honában kiállitni nem képes, — határnélkül többet fizetni, mint a' mennyit jó rendeletü vám tenne, mert a' kereskedő, a' helyett hogy portékáit bizonyos helyre, teszem három nap alatt, kapná, 's a' könnyü szállitásért keveset fizetne, rossz ut következésében heteket veszit 's szállitásért sokat fizet, — a' mit ő azonban fel sem vesz, mert ott a' szabad ember, ki azt megint megfizeti, 's szép privilegiuma szerint úgy szólván 'egy forintot ád, hogy garasát menthesse meg! — Adós tőkéit 's kamatit nem fizeti, vagy fizeti mikor akarja: 's éljen a' szabadság! De valyon mi a' következése e' gyönyörü szabadságnak? Ha megszorul az állapot — minthogy az igen sokszor megszorul ez életben — csak felette nagy kamatokkal kész a' segitség, 's rendszerint a' dráma vég-felvonásában a' szabadság karöltve jelenik meg a' szükölködéssel, vagy sequestrummal! — Közönséges helyeken nem tekinti sem a' szép nemet, sem a társaság törvényeit, sem a' természetes illendőséget, hanem tartaléktalan teszi, a' mire rakonczátlan szenvedelme, vagy a' fejében lévő bor kiszti, 's az álszabadság a' község örömeit vagy veszedelmek közé állitja, vagy végre egészen megszünteti 's eképp a' nemzet ünnepeit megsemmisiti. Azt, ki csak úgy szólván félig van a' törvények oltalma alatt, mert privilegiuma nincs, uri hatalmábul veréssel fenyegeti, vagy meg is vereti, — de egyszersmind annyira is visszaijeszti a' valódi szorgalom 's kereskedés szellemét, hogy hona soha sem léphet ki a' szegénység mostohaságibul, melly aljasodást, 's ez végre szolgaságot szül. Kötelezésinek eleget tesz, ha akar 's mikor akar, 's minden előrelátást, minden combinatiót hiábavaló fáradozássá tesz, 's az egyesületek szellemét gyökerestül dönti ki 's a' t.

Az emberi nem arra van kárhoztatva, hogy szinte legkisebbjéért is fáradjon 's kinos veritékkel legyen kénytelen megvini az elemekkel. Már pedig a' szabadság legfőbb jó, 's ekép bizonyos, hogy az soha nem lehet vad, tudatlan, rest 's önkényes embernek sajátja, hanem csak azé, ki nemesitett keblétül ösztönöztetve, 's csinosult értelme által vezetve, szintugy meg tudja becsülni mindenkinek sorstul nyert sajátját, valamint önmaga tulajdonát védelmezni bátor — szóval: kinek nem ajkin forog csak, de törülhetlen betükkel szivébe is van vésve a' keresztény vallásnak mindent kimerítő javaslata: "A' mit magadnak nem kivánnál, másnak se tedd." Ezt azonban éppen olly könnyü kimondani, mint nehéz teljesitni, 's egy ember élete nem elég hosszu ezen isteni javaslatot, melly a' valódi szabadságnak egyedüli talpköve, olly nagy tökéletességre hozni, hogy azon a' polgári társaság minden törvényei nyugodjanak! Nemzetségeknek születni 's halni kelle, Nemzeteknek lenni 's szünni előbb, mig szerencsés századunkban teljes elismért igazsággá lön: hogy nem csak veszély nélkül minden, ki az Isten tágas égboltozata alatt él, szabad lehet, hanem hogy csak azon országokban legbátrabb a' hatalmas fejdelemtül lefelé a' legtehetetlenebb napszámosig a' lehető legnagyobb rész, mellyekben mindenki sorstul nyert körei közt szabadon foroghat — —; 's valamint a' szabadság valódi lelkét csak tökéletesen igazságos 's kifejlett ember ismérheti, úgy csak azon nemzetek lehetnek valóban szabadok, mellyek a' cultura 's civilisatiónak azon lépcsőjén állnak már, mellyrül azt látja a' nagyobb rész, hogy csak úgy boldogulhat az egyes valósággal 's tartólag, ha mindenkinek sajátja megbecsültetik 's igy természeti júsa szentnek tartatik.

Illy culturára, illy civilisatióra azonban, melly a' nemzeti szerencsének egyedüli igazságos mérlege, a' közönséget kevés év és egy eset soha nem birhatják, hanem ahoz hosszabb idő 's számos eset összefolyása szükséges, mint teszem: más nemzetek példája, bölcs törvények, mellyek a' divatos 's mindig előreható szellemhez alkalmaztatva időrül időre javittatnak, szabadsági iskolák, 's nem ritkán kirekesztőleg, hosszu 's türhetetlen nyomások 's a' t. 'S fájdalom mondani, valamint a nyomoruság legjobb tanitója az embernek 's a' szükség az iparkodási rugónak leghathatósb kifejtője, szintúgy legtöbb nemzet is csak nyomoruság crisise által jutott el azon érettségre 's felébredési pillanatra, mellynél fogva most az Istenek legszebb ajándéka 'a' mennyei szabadság' bátran él közötte, 's nem csak néhány palotára szoritva 's ott is csonkitva, hanem a' szántóvető kalibáiban is. — Azonban mert más és előbbi nemzetek, kik előtt úgy szólván példa nem volt, csak hosszu sanyaruságok után értek meg 's ébredtek

fel ön boldogságok 's dicsőségök eszközlésére, azért nem szükség, hogy a' későbbi nemzetek is, kik előtt nem egy, de annyi példa van, hasonlóan éljék át a' véres nyomoruság éveit, hanem példa, jó törvények és szabadsági iskolák által rövid idő alatt olly érettségre ébredhetnek, mellynek következése köz szabadság 's igy a' nemzeti boldogság 's dicsőség!

Hasznos példa-felfogásra értelmi suly 's más nemzetekrül tökéletes ismeret kell, — józan törvény-hozásra pedig keresztény philosophia; — szabadsági iskolák gyanánt végre mind azon intézetek használhatnak leghathatósabban, hol a' részesek egyenlő jusokkal élvén, nincs első 's nincs utólsó, 's hol a' köz szabadság fentartása végett — 's im ez a' dolog philosophiája — mindenki szoros törvények alá van vetve, 's igy a' természeti szabadságnak egy részét a' társasági szabadság elnyerése végett feláldozni kénytelen; a' mi nem egyéb mint a' vad függetlenséget, melly inkább ragadozó állathoz illő, felcserélni azon keresztényi szabadsággal, melly a' halandót lehető legmagasb fokára állitja.

Más nemzetek tökéletes ismeretére soha könyv és szobai müveltség nem elég, mert ámbár Multon nyugszik a' Jelen 's ezen a' Jövendő, 's csak józan theoriák által fejlődik a' praxis némi magasságra, azért még sem ismértetheti meg egyéb velünk más nemzetek lelkét 's valódi mibenlétét valósággal mint saját szemtanúságunk 's a' hosszabb velök társalkodás. A' keresztény philosophia pedig — melly minden igazságos tettek 's ekép minden lehető törvények egyedüli talpköve — sem puszta imádság vagy szelid élet, sem a' törvények legtökéletesb theoriai ismérete által nem nyerheti azon nemes rugósságot 's emelkedést, mellyek nélkül a' törvényhozó soha semmi egyéb nem lehet, mint egyoldalu privilegiumi tárnok, — 's mellyeket rendszerint csak az ismer, ki kénytelen vagy önkényt sokat forgott embertársai nyomorusági közt. — 'S az — ki ez állitás valóságát hiszi: „A' szabadságot mindenki szereti, az e n n e n e s azonban csak magának, az igaz ellenben az egész emberiségnek", 's nem pirul az énesek nyomorult sorába állni — ne üljön mindig csak törvénykönyvek 's privilegiumi diplomák közt, mellyek annyira ki fogják szárítni keblét, hogy abban végre az emberiség előmenetelének, emancipatiójának 's boldogságának lehetetlensége diplomatikai betükkel irva álland, 's az ebbül eredő vakság még azt is mint veszedelmes ujitást kárhoztatni 's visszavetni fogja, a' mi a' természet legrégibb 's legszentebb törvényibül ered; ne üljön viszont mindig lován, vagy semmit sem téve ne lopja meg magát legbecsesb kincsétül, az időtül; — ellenben ne halmozza a' felszines ujságok 's számnélküli javitási theoriák mostani árját fejébe, mert ezen tudatlanság vagy meg nem

emésztett ismeretek özönébül eredő fermentatiói állapotja úgy annyira el fogja csábitni értelmét 's felhevitni látását, hogy midőn a' szent szabadság 's örök igazság leghivebb bajnokának képzi magát, éppen akkor fogja tudatlan vagy zavart önkénynyel tapodni az egyesek legszentebb, legrégibb jusait, 's igy nem az emberiség nemes véde, de annak legnemtelenebb átka leend. Ne essék tehát az, ki honának igazi szabadságát lelkében szomjuzza, e' két veszedelmes véghatár közé, hanem meritsen bölcseséget az életbül; járja be a' mennyire tehetsége birja az egész világot, ne hagyja elgyengitni magát fejdelmi paloták fényétül, 's álljon maga helyén mindenkor 's mindenütt férfiui öntudattal — melly vajmi nagy auctoritás a' világon! — de viszont ereszkedjék is le a' szegénység lakhelyeibe, ha távul tartá őt azoktul a' sors 's önkényt keresse ott az igazság legbiztosb tanitóját a' nyomoruságot — — — — — —. Illy készülettel használhat más nemzetek példája; — illy nemes készületbül csak nemes törvények folyhatnak! —?

A' Casino végre, mint minden egyesületi intézet, csak úgy állhat fen kellemkép, haszonkép 's tartólag, ha minden, ki benne részes, önkényének egy kis zablát vet, 's az intézetben lévőket nem csak úgy szólván kicsinységig becsüli meg, hanem legnagyobb vigyázattal kerüli a' nekiek legkisebb alkalmatlanság-tevést is; 's ezt nem csupán azon okbul, mert mindenkit megbecsülni illő, 's viszont valakinek alkalmatlanságot okozni illetlen, hanem mivel azon idomzatban, mellyben másokat becsülünk 's kimélünk, jussunk van kivánni, hogy mi is becsültessünk 's kiméltessünk meg. 'S im ez a' társasági szabadság veleje!

A' fejdelem megbecsüli első herczegtül fogva lefelé a' legutólsó koldusig minden jobbágyinak természettül nyert jusait, sorstul vett sajátit; — e' szerint a' fejdelem viszont azt kivánhatja, hogy az ő jusai és sajáti is szentül becsültessenek meg; 's hogy illy cselekvésmód csak békes áldást terjeszte mindig a' nemzetekre, azt a' historia bizonyitja; a' birtokosak pedig megbecsülik a' fejdelem 's birtoktalanok jusait és sajátit, 's ekép méltán várhatják, hogy az ő jusaik és sajátik is kiméltessenek 's becsültessenek meg; a' birtoktalanok végre megbecsülik a' fejdelem 's birtokosak jusait és a' sorstul nyert sajátit, 's igy kivánhatják, hogy az ő természetes jusaik és sajátik, bármilly parányiak lennének is, viszont lélekisméretesen becsültessenek 's kiméltessenek meg.

Már illy szép lelkü moderatio szellemét egy török fejdelem, egy beduin jobbágy nem is sejti; az csak olly fejdelem 's jobbágy mellében éghet olthatlan de szelid lánggal,

ki ember, 's valósággal nemes ember! 's kinek halántéki körül maga magátul fakadoz a' polgáriság — civismus — dicső koszorúja! Illy magasodásra pedig, azaz illy nagy igazság-szeretetre, mellynél fogva egyike a' másik helyére tökéletesen tudja képzelni magát, nem egy nap, nem egy év, mint mondám, de nagy lelki ébredség, hosszas, úgy szólván mindennapi szokás kell 's kivántatik. Valamint nem lesz senki egyszerre rosszá, de csak lépcsőkön ereszkedik a' bünös élet homályiba, ugy nem születik minden csábnak, minden varázsnak ellentállható erény, — mert az csak önfejtés 's önnevelésnek lehet dicső következése, mellyet nem kell azon mindennap dicsért 's magasztalt álerényekkel összezavarni, mellyeknél fogva sok nem töri soha rosszan fejét, mert semmin sem töri; nem csal, mert buta; nem csábít, mert madárváz; nem tettes, mert büntetéstül fél. — Oh nyomorult ivadéki a' gyávaságnak! nem ti előttetek hajlom le, hanem azon erősek előtt, kik személyes, születési, vagyoni elsőségeik 's varázsaik közt szomjazó kebellel, vágyó szivvel képesek ellentállni az ambitio kisértetinek, az arany csábjainak, a' szépség bájainak — — — — — — 's kik a' tisztalelküség tán csak egykor megjutalmazandó isméretiért 's mert a' jó magában is jó, van bár tanuja, bár nincs, képesek lemondani mind azon örömekrül, mellyek közt az emberiség mindig ingadoz, 's mellyeken tul az ember mint ember semmi édesbet nem ismér, 's csak képzelhet; kik tántorithatlan, mindig' s egyedül csak az erény utját, mondjuk ki egyenesen, az erény 'nehéz, tövises utját' járják 's követik. Illy magas álláson azonban nem születik senki, 's arra kizárólag szünetnélküli önügyelés, önbárdolás, önidomitás vezethet csak. 'S igy van szinte minden egyébbel. Mester nem jő készen a' világra, 's a' legnagyobb természeti ügyesség, idom 's talentom is csak szorgalom 's némi fáradozás által fejledhet ki — 's igy a' valódi szabadság isméretе is, e' szent tudomány! melly az emberiséget legközelebbrül érdekli, 's mellynek tökéletlen kifejtése olly sok királyszéket forgatott fel 's annyi nemzetet boritott gyászba már; mint annak tökéletes kifejtése viszont, itéletem 's teljes meggyőződésem szerint, minden erőszakos revolutióknak, zendüléseknek 's véres rombolásoknak egyedüli biztos 's tartós antidotja.

Minden idomitás pedig alulrul kezdődik, azaz kicsinységeknél fogva és lassan 'S az, ki, teszem például, kis dolgokban tart rendet, hihető nagy dolgok közt is, ha azok közé fog helyeztetni, rendtartó leend; szinte igy az, ki a' köz 's mindennapi életben meg szokta becsülni mindenki sajátját, 's megkiméli kinekkinek jusait, az élet komolyabb 's nevezetesb pillanatiban sem fog önkényre, igaztalanságra, ennenes egyoldaluságra

fakadni, ha t. i. a' valódi szabadság szelleme úgy szólván már vérré vált benne — a' mi a' dolog veleje — mert nincs nagyobb homályositó mint az önhatalmi nimbus, mellyen igazságosan látni keresztül — — — legnagyobb ritkaság.

Más kis jusainak megbecsülését végre tanulni semmi nagyobb alkalmat nem ád, és semmi a' szabadsági tudományra sikeresebben oktatni nem képes, mint olly intézetek, mellyekben minden részesnek okvetetlenül meg kell zablázni önkényét, a' mi conditio sine qua non, 's a' minek nem eszközlése egyedüli halál-oka annyi kezdett 's csak szaporán elbomlott egyesületeknek.

Azonban a' társasági szabadság szelleme valami olly gyengéded, hogy azt sok észre sem veszi, de nem is sejti mi? 's igy a' nélkül, hogy tudná mit cselekszik, sokszor maga szakitja el 's dönti ki sarkábul azt, minek fenállását óhajtja, 's a' mit hathatósan támogatni képzel!

A' pesti Casino felállitásakor több szükséges rendszabás közt az is megállapittatott, hogy csak az lehet intézeti részes, ki magát a' már benlévő részesek által sorsoztatni engedi, 's kit a' többség bevesz; — szükséges rendszabások közt mondom, mert csak illyesek által rekeszthet ki a' társaság minden cerimonia 's izetlenség nélkül olly alkalmatlanokat, kik egy illy rendszerető intézetnek minden kellemit megsemmisitnék, 's azt közönséges kávéházzá tennék, mellyeknek hasonlóan lenniek kell, hanem mellyek úgy is elég nagy számban vannak már. E' rendelet azonban, bár felette jó 's tökéletesen kimeriti a' törvény philosophiáját — melly abbul áll, hogy a' jónak kedvezzen, a' rosszat ellenben zablázza — igen számos hazánkfiát visszaijeszte, kik az által hogy magokat magyar nemesember létökre sorsoztatni nem engedék, nyilván azt árulák el, hogy nem csak a' társasági szabadságrul, melly az egyesületek egyedüli palladiuma, hanem a' törvények philosophiájárul sincs legtávulabb ideájok!

Hogy van, 's számos ember van, ki a' szabadságot annyira szereti mint én, azon nem kételkedem, sőt arrul bizonyos vagyok, mert ki ne szeretné az emberiség legnagyobb javát? hanem hogy van e valaki, ki ezen legfőbb jót nagyobbra tudná becsülni mint én, ki élni sem akarnék inkább mint szabad nem lenni, azon viszont nagyon kételkedem, 's mind a' mellett még is kész lennék e' pillanatban magamat legerősebben megkötni, teszem például: hogy a' törvény legrövidebb uton 's kiméletlenül sujtsa személyemet, ha pénz, vagy akárminő tartozásimban csak egy nappal is röviditném meg hitelezőmet, vagy neki legkisebb alkalmatlanságot okoznék; hogy semmi, sem születésem, sem privilegiumim ne menthessenek a' büntetés alul ki, ha a' község örömit, a' nemzet ünnepeit faragatlan betyárkodásim által megsérteni elég oktalan 's szemtelen

volnék; hogy semmi ne oldjon a' legsulyosb felelet terheitül fel, ha jobbágyomnak csak egy hajszálát görbitném is igazságtalanul meg 's urasági törvényes hatalmamon tul, vagy tőle egy mákszemmel facsarnék is többet ki, mint a' mennyivel nekem tartozik — — — 's a' t. De még tovább megyek: 's nem csak kész lennék e' pillanatban édes örömest megkötni magamat illyesekre nézve a' legerősb 's többé soha kettő nem szakitható lánczokkal, hanem áldánám is azon boldog napnak hazánkra viradtát, midőn köz határozás 's nemzeti törvény ezt tennem parancsolná! — mert az volna honunknak azon nagy napja, mellybül nem éveknek de századoknak dicsőségei folynának okvetetlenül a' Magyarra! 'S valyon miért vagyok kész erre, sőt miért ohajtom annyira ezt? Nem csak azért mert igazság-szeretet kiszt arra — a' mi már magában is elég ok — hanem, mert agyvelőm világosan mutatja, hogy mostani világban azt, ki semmiben nem akarja megkötni magát, előbb-utóbb mindenben meg fogja kötni az igazságos idők szelleme! 'S ezt Istenért nem kell feledni! —

Azonban illyes megkötésre, — melly által magyar nemesi privilegiumom ugyan csonkulna, a' mit nem tagadhatni, de igazi szabadságom mód nélkül nőne, a' mit még kevesebbé tagadhatni, — csak két feltétel alatt állnék — t. i. hogy mindenki szinte éppen azon törvény alá lenne vetve mint én; 's pöröm ne rejtett helyen 's tán sötétben, hanem a világos nap 's nagy közönség előtt folyjon — 's im ezt, úgy hiszem, minden becsületes ember kivánhatja, valamint egy becsületes ember sem tagadhatja meg. —

Érintett nemesi privilegiumimat mint kisebb jót tehát szivesen feláldozom nagyobb jóért, a' valódi szabadságért. 'S ezt azért, mert senkinek nem kivánok vétni. Ha pénzt veszek fel, nem akarok csalni, 's azt olly meggondolással teszem, hogy vissza is fizethessem; a' közönség örömeit inkább előmozditni törekedem, mintsem gátolnám; jobbágyimtul pedig nem kivánok többet tartozásiknál; 's ekép ebéli nemesi privilegiumim semmi hasznát, de bezzeg annál nagyobban tapasztalom átkát! "S valyon milly privilegiumok szerint tehetni mind ezeket impune!" szinte hallom ezen felkiáltást, — de tudok rá felelni! Azon privilegium szerint, mellynél fogva néhány, egész nemzetünkre szégyent vonó — pirulással mondom — 'hazánkfiai' nem csak szavokat törték, de török önkényökkel külkereskedőket örökre visszaijesztének a' hazátul, 's ekép ezt egyenesen meglopák; mások sokszori állati viseletök által a' gyengéd szebb nemet a' közvigasztalás helyeibül úgy szólván kirekeszték; mások végre, kik jobbágyikat tönkre tették, 's mind ezt impune — a' mit akármikor száz példákkal bebizonyitni kész vagyok. — "De ennek a' törvények értelme szerint

nem kellene igy lenni“ Más észrevétel! A’ mire azt mondom: ‘bizonyosan nem; hanem egyszersmind azt is kérdem: ‘hát valyon miért történik még is? A’ minek felvilágositására egy kis citatiót akarok tenni — gondolkozzék felőle kiki a’ mint akar. — Több év előtt egy bizonyos Johanna Schoppenhauer derék, tudós, német asszonyság Britanniát meglátogatá, hol, nem tudom mi okbul, sokan hátat forditának szegénynek; minek következésében haza érkezve ő a’ szigetnek egy kis keserüvel vegyitett leirását terjeszté a’ közönség elé, mellyben többek közt illy forma megjegyzése is van: — ’s ezen annak idejében nem tudtam eleget nevetni, mert állitásának, ha nem is annyira igaz, mint furcsa voltát, igen sokszor vala helyszinen practice tapasztalni alkalmam. — “Az utszákon sokszor találkozánk részegekkel, — ’s minő gondot mutatott irántok a’ közönség, azt elegendőleg ki nem magyarázhatni — a’ mi azonban tán nem annyira jószivüségből történt, mint inkább azon nagy közönségi öntudatbul, mellynél fogva a’ nagyobb rész magában igy okoskodott: Ma engem birnak lábaim, ’s azért segitek azon a’ mennyire lehet, kit övéi nem birnak; mert igy reméllhetem, hogy majd holnap megint, mikor tán az enyimek nem birnak engem, viszont rajtam fognak segitni azok, kiket lábaik akkor birnak!!“ — ’S e’ valóságos ’s mindennapi esetek nemző-okai kinyomozásában mennyire van igaza Johanna Schoppenhauer ő Tudósságának, azt fejtegetni legkisebbé sem kivánom; midőn más részrül azt merem állitni: hogy azon felette tág fejtegetés, mellyel a’ törvények szoktak köztünk magyaráztatni, midőn nemesemberrül van szó — tán legfőkép azon okbul veszi eredetét, melly az érintett elbeszéléssel némi kis analogiában van! “Hodie mihi, cras tibi“ —.

Hasznát az érintett privilegiumoknak sem én, sem a’ velem egy rendüek nagyobb része — melly sem csalni, sem betyárkodni, sem felebarátját sanyargatni szivösztöne ’s esze tanácsa szerint nem akarja, — soha nem veszi ’s nem veheti — — de viszont az iránylag felette kis száma a’ csalárdok, féktelenek ’s embernyuzóknak annál bátrabban és szemtelenebbül foroghat, midőn maga körül mindent tapod ’s gázol, a’ nyomorult egyoldalu törvények körei közt! a’ mi a’ privilegiált nagyobb részre ’s közönségre azon átkot hozza, hogy köztünk a’ legbecsületesb ember sem kap könnyen pénzt; hogy közöröminк, nemzeti ünnepink alig vannak, vagy azokat csak félve üljük; hogy nincs kereskedésünk — ’s ez egyik legfőbb oka hogy nincs —; hogy valódi jó sikerü egyesületekrül álmodni sem szabad ’s a’ t. — — — ’S ez természetes, mert olly törvények, mellyek a féktelennek ’s a’ felette kis számnak kedveznek, midőn más részrül a’ becsületeseket ’s nagyobb részt eléggé nem oltalmazzák, mikép is szülhetnének egyebet, mint ter-

mészet-elleniségeket, mellyeknél fogva Hunnia alig ismérve, 's ha ismérve is, alig nevezve áll az alacsony 's szegény nemzetek sorában.

"Illy esetek felette ritkák, 's egy 10—12 milliói népességü országra olly kevesek, hogy azokrul az egészre nem hozhatni igazságos itéletet." Uj megjegyzés! mellyet azonban tökéletesen helybenhagyok 's még azzal toldom: 'Legnagyobb mérsék jele, hogy olly tágas korlátok közt, olly kevés törvény-ellentiség történik honunkban, mint a' mennyi történik; a' mibül nyilványos, hogy tán senki nem tudja jobban megbecsülni magát mint a' Magyar — hanem éppen azért, mivel általányosan véve olly kevés törvény-ellentiség történik, 's a' Magyar rendszerint annyira meg tudja becsülni magát — — — az lenne kivánatos — legalább az én ohajtásom szerint —: hogy nem csak azok előtt gyönyörködnék is a' Magyar ezen valóban igen megérdemlett hir 's névvel, kik őt közelebbrül ismérik, — de éjszaktul délig, keletrül nyugotig az egész világ nagy közönsége előtt is olly hirben és szagban volna, mint hogy azt bizony meg is érdemli. Ez pedig nincs úgy!

A' külföld, a' sokaság nem szokott igazságosan itélni, hanem hallomásbul; 's a' hir a' mint halad, nőtten nő 's elevenebb szineket veszen magára, úgy hogy valamint egy két hideglelős a' fél országot közhirben egészségtelenek közé állítja, egyetlenegy kirabolt zsidó a' sokasággal minden fa alatt egy zsiványt képzeltet: úgy elég a' magyar nemesemberi önkénynek egy két esete a' nagy magyar közönséget, melly valóban jobbat érdemlene, oly hirbe hozni, mellyen külföldön sokszor keserüen összezsugorodék mellem; midőn más részrül nem tudtam, bosszankodjam e, nevessek e, hogy a' nagyobb rész elég jó 's szeretném mondani 'elég jámbor', maga jó hirét 's nevét úgy szólván feláldozni néhány féketlen 's csalárd rendbontó pártolása végett!

Manufacturák állitására többek közt a' dologhoz tökéletesen értő emberek is kellenek mulhatlanul 's kivált eleinte; 's mennyire van befolyása sokszor egy embernek az egészre nézve, azt azoktul kérdem, kik ily tárgyak körül már practice forgolódtak. Nekem egyszer egy igen ügyes 's isméretes mechanikus, ki Britanniában lakik, midőn egy tőle feltalált erőmü tökéletességét csudálám 's dicsérém, illy megjegyzést tön: "'S lássa az Ur, ezen erőmü mégis olly tökéletlen, 's nagyobb tökélyre alig vihető — — — hogy nem foroghatna, ha azon egy ember, ki ott áll — 's számos munkási közt mutata egyet — arra nem ügyelne szünet nélkül. — — — néhány hét előtt megbetegedett — — 's nem mehete a' mü — — — sem én, sem többi emberim nem tudtuk rendes ingadozatlan mozgásba hozni — — 's a' t." 'S ez Angliában adta elő

magát, hol a' mechanikai intelligentia olly felette nagy! — Most már tudom több ember lesz, minthogy lassan bele tanultak, kik az érintett 's igen helyes, de nagyon complicált erőművet mozgásba tenni tudják; — úgy nálunk is reméllem, sőt bizonyos vagyok, mindennemü gyárokra tökéletes emberek fognak fejlődni időjártával, ha azoknak legelső sarkalati helyesen lesznek rakva — — — ezt azonban hihetőleg csak tanult practicai mesterek eszközölhetik, kiket megint legtöbb manufacturák 's fabrikákra nézve nem honunkban, de külföldön vagyunk kénytelenek keresni. "Hisz ez nem nagy baj, hozassunk tehát külföldrül olly embereket, 's fizessük jól" Ekép fognak sokan okoskodni; a' mi ellen — mert az okoskodás igen helyes — semmi egyéb kifogásom nincs, mint az, hogy mostani egyoldalu szabadságunknál fogva, mellybül a' kézmüvészi osztálynak tökéletlen pártolása, 's ebbül megint ebéli rossz hirünk 's szagunk foly, felette nehéz vagy szinte lehetetlen külföldrül, bármi feltételek alatt is, olly embereket hozni hazánkba, kiknek értelmes, szorgalmas 's becsületes viseletök után a' hon, a' közönség valósággal nyertes lenne; — midőn azonban theoriai szerencse-vadászokat, korhelyeket, ügyes erszényüritőket, tagadhatlan, untig találunk, kik azonban nem köszönetet, de inkább a' törvények kemény büntetésit érdemlik; mert ők az által, hogy a' közönség előmeneteli vágyát elhibázott kontárkodásik és csalfa zsarlásik 's bitolásik által fél századra is visszalökik, hazánknak olly kárt tesznek, mellyet kipótolni szinte semmi többé nem képes. Ezen állitásom igazlására mind azokat hivom tanúkul, kik e' tárgyra nézve competens birák, azaz: 'kik okoskodások talpkövéül nem képzeletöket 's jó szándékokat állitják kirekesztőleg, hanem illy dolgokban practica ismeretek 's tapasztalásokkal is birnak.

Külföldi utaim némi müvészekkel 's gyártókkal hoztak össze, kik közül sokat gyakori alkalmakban hivogatva kináltam: 'nem akarnának e velem Magyarországba jőni 's ott telepedni le?' — midőn más részrül nekiek olly fényes igéreteket 's ajánlásokat tevék, mellyek sokkal tulhaladák mind azon hasznokat, mellyekben élének; — 's mondhatom mindenütt 's mindenkor olly kevés jóakarattal 's készséggel találkozám — t. i. igazán hasznos emberek 's nem szerencsevadászok részérül — hogy azon nem győztem eléggé csudálkozni. Mindig lebegett valami gát-ok 's titok a' dolog körül, mellyet habár sejdíték is, világosan még sem valék képes megfejteni magamnak. Hosszasb idő 's az abban természetesen előfordult esetek többfélesége azonban, bár kellemetlenül, de tökéletesen felnyiták e' részben szemeimet. Akármikor foglalatoskodtam illy tárgyakban — a' mi mondhatom sokszor történt — mindig tudva volt azok előtt, kiket hazánkba édesgetni törekedém, hogy

Magyar vagyok; 's így az igazságot nyersen 's minden lepleg nélkül soha nem hallhattam, mig egyszer véletlen egy más nemzetbeli — 's a' nélkül hogy legtávulabbrul sejtette volna valaki, hogy én Magyar vagyok — illy szép sententia-mondásra kisztetett egy igen jól ismért derék belga manufacturanst: "Magyarországba szivesen mennénk, ha a' törvény oltalmazna; de igy, mint a dolgok most állnak ott, lehetetlen olly országba menni, hol úgy szólván 'senki nem fizet 's mindenki üt., Ezt voltam kénytelen hallani! a' mi mind azon nehézségnek 's nem értett titoknak — mellybe már előbb annyiszor ütközém, 's mellyeket egészen soha nem fogtam fel — kimeritő kis compendiuma volt! — A' mit azonban hallgatva nem türhettem, 's az állitás nem csak tökéletes alaptalan, de felette igazságtalan volta ellen is lehető legnagyobb mérsékkel igy keltem ki: 'Hogy állithatni azt: senki nem fizet, mindenki üt; midőn szavamat adhatom, hogy ezek olly ritka esetek, mellyekrül felette kevés példa van 's a' t.' 'S hosszasb okoskodásim után — mellyen sokan bámultak, mert szegény honunkrul, mint valami sötét terra incognitárul leghiányosb, de egyszersmind legrutabb képzetök volt — némileg megbékéltetém Magyarországgal hallgatóim nagyobb részit, mig közülök egy — 's mind ez vagy 12 év előtt történt 's többé el nem felejthetém — hozzám igy szólt: "Én el akarom hinni, igen ritkán történnek az Ur hazájában olly esetek, mellyek a' kézművésznek, gyártónak, kereskedőnek bátorságát és sajátját veszély közé tennék; hanem azt kérdem az Urtul, mondja meg mint becsületes ember: valyon illy esetek történhetnek e büntetlen, mert ez a'dolog veleje; — 's erre az Ur, a' mennyire csak én tudok több bizonyos esetet, tagadólag nem képes felelni. A' ragadó nyavalyát mindenki kerüli, 's nem azért, mert mindenki megkapja, hanem mivel mindenki megkaphatja; szalmafedél alatt lakni veszedelmes, 's nem azért mert bizonyosan vagy hihetőleg elég, hanem, mert könnyen elégheti 's a' t. 'S im illy damoklesi kard, melly ha soha nem szakadna is le, csak az által hogy az Ur hazájában mindenkinek feje felett szünetlen lebeg, ki a' nemesi privilegiumokból ki van rekesztve, elég hátráltatni azt, hogy oda jó birtoku, ügyes 's becsületes müvész, gyártó 's kereskedő általányosan véve, — mert mindenütt van kivétel — letelepedni kivánkozzék — — — —. Mi munkás 's béke-szerető emberek vagyunk, 's azért a' törvények leghathatósb pártfogása nélkül nem lehetünk, mert egész lételünk kirekesztőleg személyes 's vagyoni bátorságon alapul —, 's minekutána mi senkinek nem vétünk, 's ha vétünk meg is büntettetünk — a' mi ellen panaszunk nincs, mert igazság — úgy mi is nem csak azt kivánhatjuk, hogy ellenünk se vétsen senki, de ne is véthessen büntetlen. Mi is emberek vagyunk, kiket nem

egyedül a' pénz szerencsésit, hanem kiknek a' becsület is szükséges — — — 's kik bátorságokat 's jólétöket nem egy privilegiált osztály jó kedvének, önkényének, vagy tán éppen kegyelmének akarják köszönni, hanem fáradozásinknak, csendes 's becsületes viseletünknek; 's egyenesen kimondva: inkább élünk olly hazákban, hol mi is részesülünk némileg az emberiség jusaiban, habár sanyaru munkálkodásink után is, mint ollyanokban, hol egy hatalmas felekezet el is nyomhat bennünket, ha kénye úgy akarja — habár a' világ minden kincsei tárva állnának is előttünk; mivel mi egy tág-körü bár fényes lételnek, ha bizonytalan, szivesen elibe teszünk egy kis-körü, de bizonyos lételt — — — — a' mi sorsunkhoz nem illik létünkkel lotteriázni — — — 's a' t."

'S ezen okoskodás, melly rám igen kellemetlen bényomást tön, 's mellyre megczáfolólag felelni nem valék képes, bennem a' legellenkezőbb érzelmeket ébreszté fel. Sokáig nem tuda lecsilapulni belsőmben egy különös büszkeségi vagy inkább hiusági szesz, melly szünetnélkül illy hangon zenge füleimben: 'Maradjanak tehát hazájokban e' kényes nagy uri emberek! mit bánjuk mi azt; nem szorult hazánk ő kegyelmökre 's a' t., De később, megvallom pirulva, midőn az indulatosság vakitó hevei elpárologtak, 's bennem egy nemesb valami igy szólott: 'Ugyan tedd magad az ő helyökre' tökéletesen más szinben tünt előttem fel a' dolog, 's nemcsak nem tudám többé azon férfiui érzést kárhoztatni, mellyet a' müvészi, gyártói 's kereskedői osztályok közt tapasztalék a' külföldön, hanem lassanként tökéletesen megváltozott e' részkörülti vélekedésem úgy annyira, hogy most nem azokat tartom csak igen csekély becsülésre vagy szinte megvetésre méltóknak, kik munka 's fáradozás közt illy férfiasan éreznek, hanem inkább azokat, kik — mint számos példa van — felette henye 's hasztalan létökben némi születési elsőségöknél fogva minden egyéb osztályt ki akarnak rekeszteni az emberiség jusaiból.

Bennem pedig e' fordulás az érintett keresztényi szerfelett egyszerü javaslatnak enmagamra illesztése által történt, melly szerint nem tudtam tagadni: nekem is valóban milly jól esnék, ha alacsony helyen születve, szorgalmas 's állhatatos munkálkodásim 's emberséges életem után, nem csak ki tudnám pótolni magam 's otthonim legsürgetőbb szükségit, 's megszerezni azt élet némi kellemit, hanem köz megbecsültetésbül is olly nagy részt vennék, mellynél fogva házi szerencsém kis körét a' leghatalmasb sem volna önkény által megtörni képes. 'S világosan érzem, mennyire forrna bennem is, bármilly alacsonyan születettben, hanem azon férfiui öntudattal keblemben a' vér, hogy soha nem vétettem senkinek, 's a' mit birok veritékem szerzeménye — ha egy

a' sorstul privilegiált, kiben sokszor se velő se sziv, csak testi 's lelki gyengeség, velem éreztetni akarná, hogy kegyelmétül függök; sőt ha engem — mert a' törvény oltalma alatt csak félig, vagy alig vagyok — lábaival tapodna, mint arrul tagadhatlan példák vannak! Nem; illy hazában élni nem akarnék 's azon lehetőség, hogy legbékesb létem közt egy sorskedveltje minden szerencsémet megzavarhatja, 's én nem is tudom úgy szólván kinél panaszkodjam — — —, úgy anynyira elkeseritné belsőmet, hogy azt a' világnak minden más kegyelmeitül függő kincsei 's kellemei sem volnának felvidámitni képesek.

Nem csak arany után él az ember, keblének még más is kell: 'tökéletes bátorság 's megbecsültetés'; s valyon miért akarjuk e' legfőbb jóbul kirekeszteni számos embertársinkat 's milly jussal? Tán vakságunk azt meri gondolni: vérünk, csontunk 's a' t. tán nemesb materia — — — —? Mi se szeretnők; 's azért ne kivánjuk: mások is türjék —.

Ha pedig meggondoljuk hideg vérrel: illy főbb-rendü 's nemesi köz elfogultság általányosan mibül veszi valódi eredetét? kénytelenek leszünk megvallani: azon egyetlenegy lépés elmulasztásábul, mellynél fogva minden itéletinkben helyünkön mozdulatlan meg szoktunk állni, 's igazságos itélethozás végett nem veszünk erőt magunkon magasbra vagy alábbra lépni, a' mint t. i. helyzetink magasbak, vagy alacsonyabbak. 'S e' mozdulatlanság, 's az abbul folyó igazságtalan itéletek árja valóban az emberi nyomoruságok tán legnagyobbika. Az alacsony születésü a' sorstul kedvezőbben megajándékoztakat sokszor irigy szemmel nézi, 's keményeknek és igazságtalanoknak tartja, mert nem tudja képzelni magát helyökbe, 's igy nem is sejditi sokszor, mennyivel jobb izün esik neki munka után nyert darab kenyere, mint azoknak henyélve bevárt füszeres ebédjök, 's mennél szerencsésb sokszor mint azok, kik irigysége tárgyai; — a' magasb születésü viszont azokat, kik eke 's borona, vagy orsó 's reszelő 's a' t. szóval tenyerik után keresik élelmöket, nem ritkán szinte állatoknak tartja, kiknek semmi bajok többé, ha teli hasok; 's igy velök sokszor baromként bánik is, 's éppen azon okbul, melly szerint megint ő nem akarja magát az alacsony rendüek állásába képzelni; — 's igy sokszor azt hiszi "napszámosak, parasztok, mesteremberek nem is sejtik az ember szebb érzelmit. — — —"

Azonban lehet, csalatkozom, ha azt gondolom, hogy nálunk a' privilegiált nagyobb rész igy itél — 's bár csalatkoznám, semmin jobban nem örülnék; de félek igazságom van, mert a' mindennapi tapasztalás mind jobban bizonyitja,

hogy részint minden előmenetelinket a' kormány segitségétül várjuk, azt képzelvén, annak kincsei 's tehetségei ki nem merithetők; részint országi mechanikánkat, mint: utakat, hidakat, vizárkokat, csatornákat, medrezést 's a' t. csak a' paraszt pénzével igazitgatjuk — megint azt képzelvén — — — bizony magam se tudom mit! Eszünkbe pedig soha nem jut, vagy igen ritkán 's közülünk igen kevésnek, ujunkkal egyenesen magunkra mutatni, 's igy szólni: "a' legnagyobb igazságbul legnagyobb haszon foly! Kössük meg tehát minmagunkat minden lehető emberi gyarlóságink 's indulatosságink ellen. Mint mi nem akarunk idegen kegyelembül élni, úgy ne kivánjuk, hogy más megint a' mi kegyelmünktül függjön; — itéljen a' törvény egyiránt, és sujtsa a' féktelent 's oltalmazza az igazat!"

'S im ezt miért ne eszközlenők? Azt gondoljuk tán veszély származik belőle? Éppen ellenkező — — — a' lehető legnagyobb bátorság. Mitül félhet a' becsületes ember — — — valyon? A' legszorosb Dracoi törvények sem ijesztők rá nézve, mert ő a' törvényeket ismérni 's azokat áthágni soha nem fogja, 's ekép, midőn saját utját egy lineával sem szorítja össze, mind azon veszély 's alkalmatlanságtul menti magát 's övéit meg, mellyekkel a' minden nemzetek közt előforduló rendbontók 's féktelenek a' közönséget néha néha szerencsétlenítni szokták; ha pedig egy boldogtalan pillanatban megszegi egy becsületes ember a' törvényeket, valyon fog e kivánkozni csalárdul, vagy térden csuszva kiszabadulni a' törvény bilincseibül? — — — —; én az ellenkezőt szeretem 's akarom hinni — — 's arrul vagyok meggyőződve: hogy egy becsületes embert, kivel a' bün nem rokon, önmagával némileg nem békéltetheti meg egyéb, mint a' törvények tökéletes teljesitése!

Illy okoskodásimat sokan tudom theoriák 's ábrándozásoknak fogják hirdetni, de korántsem azért, mintha valóban theoriák 's ábrándozások volnának, hanem azon okbul, mert az enség szük 's szomoru határin soha nem tudta bágyadt lelkök az ő igen is nehéz személyiket tulemelni. Ennek felvilágositására tegyünk fel példát: Ha egy tökéletesen szabad fejdelem, kinek akaratja törvény, olly népen uralkodnék, melly gyermekkorbul már némileg kilépett 's maga lábán állni tud, a' közönséghez ekép szólna: "Fiaim szívesen fáradok éjjel nappal boldogságtokért, hanem azon aggódom 'lelki rugósságtok soha nem fog tökéletesen kifejlődni, ha mindig csak én gondoskodom Rólatok, 's Ti magatok soha nem fogtok gondolkozni 's kissé fáradozni mind azért, a' mi úgy is legközelebbrül csak Titeket érint; — efelett Fiaim, ha reméllem is szíveitekben sokáig fogok élni, mert valóban atyaként szeret-

lek Benneteket, 's Ti is annyiszor adtátok fiui érzéstek jeleit, azért még sem felejthetem 'halandó vagyok; 's ekép ha többé nem leszek, sorsotok bizonytalan. Marcus Aurelius fia 's fejdelmi követője Claudius volt, Titusé Domitianus 's több illyes; 's igy — — mert Istenen kivül ki tudja mi fekszik az ember legbelsőjében, 's a' legnagyobb reményü ifjubul millyen férfi leend, — olly Alkotmányt akarok adni Nektek, melly által a' fejdelem némileg meg van kötve — — —, csak a' törvény itél, mellyet ismét nem más csak a' fejdelem a' közönség képviselőivel együtt közösen alkothat, javithat, módosithat, vagy törülhet el — — — — 's igy nyugodtabban reméllek siromba szállni, mert jövendőtök nem puszta reményre, hanem erősb 's bizonyosb alapokra lesz állitva — — — —" ha ekép szólna egy fejdelem — mint tán szólna is némellyike, ha népe már oly serdülési kort mutatna, mellyben hihetőleg maga magárul gondoskodni tudna — — 's ha — — — — — —, mit mondana a' világ? Azt hiszem: el volna csábitva az emberiség, 's olly fejdelemnek, annyi halhatatlanságnak apotheosisát az egész emberi nem örömkönyekkel ünneplené! —

'S ez ellen senkinek sem volna, úgy hiszem, legkisebb kifogása, és senki azt ki nem vihető dolognak, theoriának, vagy tán éppen ábrándozásnak nem tartaná — — — 's kivált Magyarországban senki. — — Azonban 20 úgy áll 10-hez, mint 10: 5-hez, tagadhatni e ezt? Szinte illy lépcső-idomzatban áll a' privilegiált magyar nemesember az adófizető néphez; 's ha az előhozott fejdelmi szó helyes, 's abban hézag nincs, éppen úgy nem lehet theoria vagy ábrándozás, ha viszont egy magyar nemesember így szólna: "Jobbágyim jóléte 's boldogsága legközelebbrül fekszik szivemhez, 's tudom mig élek, igaztalanság rajtok történni nem fog — ha t. i. elég szerencsés vagyok bajaikat meg is tudni, 's azt tiszteim nem mellőzik, vagy előttem nem titkolják el; — mivel azonban halandó vagyok 's successorimrul jót nem állhatok, szivesen kötöm le magamat, hogy én 's nemzetségem a' törvény minden sanyarinak vettessünk alá, ha jobbágyinkon a' legcsekélyebb igaztalanságot lennénk végbevinni képesek 's a' t." 'S valyon hány állna illy valóban nemes concessióra, — hány mondom mind azokbul, kik a' constitutionalis fejdelem tettét magasztalva egekbe harsognák! — Keserüséggel mondom: azt hiszem 'kevesen' —. 'S miért? Mert a' nagyobb rész inkább javasolni szeret nemes tetteket, mint azokat gyakorlani; 's ha hibárul van szó, inkább hajlandó másra mutatni mint magára.

Ez pedig a' társasági szabadság tökéletlen ismeretébül származik, mellynek tudománya országos embernek legszük-

ségesb, mert csak abbul eredhet tartós közboldogság. 'S annak megmutatására, mennyire van e' tudomány nem csak nálunk, de a' világ legszabadabb nemzetei közt is még hátra, itt egy kis történetet akarok előhozni. Több év előtt egy fiatal angol Lord egy fregáta kormányát vette át, — 's ez alkalomnál mindent megelőzve alattvalóihoz ekép szólott: "nem türhetem látni, hogy embertársával sok úgy bánik, mintha állat volna; közülünk minden testi büntetést ki akarok küszöbölni, ezentul csak a' becsület inditson, az mozditson kötelességink legtökéletesb teljesitésére 's a' t." Melly igen liberalis beszédre önbámultára, mert azt hivé 'mindenki nagyon fogja köszönni, 'egy két helybehagyó hangon kivül a' 300 vagy több lélekbül álló hajós nép némán szélyedt egymástul el. Több napi tanácskozás után a' legénység egy kis küldöttséget bizott meg e' tárgy felől az ifju kapitánnyal közelebbrül értekezni, kit a' szónok minden tisztelet mellett igy szólita meg: "Uram, igen köszönjük irántunki tiszta szép szándékodat, melly nemes lelked tanuja; legyen azonban szabad megkérnünk, hagynád a' dolgot régi rendben. Te új ember vagy, mi pedig régiek, kiknek tapasztalások nagy; nem fogsz liberalis szándékiddal eszközlésiddel boldogulni, 's a' mi több, mi hajós néped virága, kik annyi csatákat vitunk férfiasan ki, mi leszünk a' legsulyosabban büntetettek. Lásd Uram, sok semmirevaló állati ember van közöttünk. — 's annyi 's olly külön szinü nép közt mikép lehetne is ez máskép? — — — Már, ha azok tudni fogják, kemény fenyiték, testi büntetés nincs — ugyan nem mi leszünk e kénytelenek érettök fáradni, érettök virasztani 's gondatlanságikat kipótolni? — Nem; kegyes Urunk! ne légy ellenünk kegyetlen; maradjon csak meg az állati büntetés, mig állati 's becsülettel nem törődő emberek vannak. Véletlen hibáért úgy is csak figyelmesekké tétetünk, vagy dorgáltatunk, készakarva pedig eddig sem hibáztunk, és soha nem is fogunk; — — — efelett nem Te itélsz rólunk önkényesen, hanem a' törvény, 's ha áthágod azt, előbb utóbb Téged is kétség kivül elér a' legvéresb bosszú; s ekép Uram nem félünk mi a' kemény testi büntetéstül, hanem annál inkább mind azon féktelenek rendtörésétül, kik emberek közt, mig emberek lesznek, mindig is találkozni fognak, 's kiket egyéb rendféken nem tarthat, mint a' kemény testi büntetésektüli félelem. — — 's a' t." 'S a' fiatal kapitány meghagyá a' régi rendet, mert józansága ellen, azt jól átgondolván, igazságos kifogása nem lehetett.

Én pedig midőn közbevetőleg arra figyelmeztetek, hogy nem csak Britanniában de az éjszak-amerikai szövetséges tartományokban is, 's igy a' világ legszabadabb országiban kemény testi büntetések által is kinszerittetnek a' törvény körei közé

azok, kikben több az állat mint a' lélek — azt vonom ki a' most említett történetbül: 'hogy a' kemény törvény becsületes emberre nézve nem büntetés, hanem ajándék, a' féktelen 's becstelenre nézve pedig legnagyobb szükség, kit pártolni nem csak a' legoktalanabb igaztalanság, de egyszersmind a' törvények legnevetségesb parodiája, mellyek nem azért vannak, hogy azok mögé bujhassanak 's rejtezhessenek a' csalárdok, szótörők, gondatlanok 's a' t. hanem hogy azokat a' törvény, ha el volnának bujva 's rejtezve is, napvilágra rántsa, 's velök irgalmatlanul de igazságosan bánjék tetteikként.

Ezeket előre bocsátván munkád 37-ik lapját hozom ismét emlékezetbe, hol ezt mondod: *A' mit a' Gróf munkájának ezen észre-vételi szakaszában az egyesületekről mond, az valóban arany betűket érdemel, mert a' dolog bibéjét ütötte-meg, és minden hasznos egyesület fő feltételeit érdekli. Ez már egészen magunktul függ. Ezt a' hurt megpendíteni, ezt az egyesületek lelkét bennünk ébreszteni, kimondhatatlan dísz és érdem. Nem is kételkedem, hogy a' Gróftól elé-adott feltételek szerint elő-adandó akárminő egyesületek, bizonyosan nem csak számos rész-vevőket fognak találni Hazánkban, és már eddig is találtak, hanem virágzással is fogják magokat kecsegtethetni. Csak egy kivánságot merném kinyilatkoztatni, azt t. i. hogy valamelly hasznos köz-czélju költséges intézetnek okok mellett birálóji 's javallóji, végre-hajtáskor minden önhaszon-keresés gyanúja eltávoztatására csupán ut-mutatók, nem pedig végrehajtók is lehessenek, és hogy minden illyes intézetek minél több rész-vevőkre találhassanak, minél kevesebb legyen az Actia, mert hiszen a' tehetősebb több actiát is vehet.* Melly sorok szerint úgy látszik Te drága Barátom, az egyesületek lelkét soha legtávulabbrul sem fogád fel; mert legelőször is azt állitod: hogy Hitel czimű munkámban a' dolog bibéjét ütöttem meg, 's minden hasznos egyesület fő feltételeit érdeklém, 's azután a' tárgy tökéletes kimeritése végett azon két észrevételt ragasztod okoskodásimhoz. hogy a' javaslók soha végrehajtók ne lehessenek, 's az actia minél kevesebb legyen. Mind ez pedig semmi egyéb mint forma, 's nem a' dolog veleje; mert hidd el Barátom, ha pontig teljesittetik is mind az, a' mit a' Hitelben az egyesületek felállitásárul mondék, 's a' Te javaslatid is tökéletesen elfogadtatnak, hogy t. i. projectans soha ne legyen exequens 's a' részvény — actia — minél kisebb; azért bizonyos 's tartós sikerrel még sem fog felállni honunkban egyesület soha. Azok sarkalatja nem puszta forma, hanem valóságos realitas; 's miért nem meritém ki e' szükséges tárgyat fenékig a' Hitelben, lásd azt Neked megmondhatom: 'Nem akartam — német példabeszéd szerint — ajtóstul esni a' házba, mert egészen visszarettentek volna tőlem — — — ekép a' Lovakrul irt

munkámban is csak távulrul tevék az egyesületekrül egy kis említést; már a' Hitelben annak lelkét egy kissé jobban ráztam meg, úgy hogy számosakban mondhatom jócskán felébresztém annak szellemét, 's ime most — 's valóban nem tudom nincs e még időn kivül, de Te kinszeritesz ezen, valamint egyéb koraságokra 's időelőttiségekre — ki fogom kereken mondani: itéletem szerint 'min alapul általányosan az egyesületek lehető, bizonyos 's tartós sikere.'

Először: hogy a' titulus nonus partis primae annyira javíttassék, hogy annak sinuositásai közt, senki, első herczegtül kezdve a' legtehetetlenebb nemesemberig, ne bujhassék el, hanem minden rendsértő legrövidebb uton 's egyenlőn érezze a' nemzet-hozta törvény hatalmát —

Másodszor: hogy a' hitel közönségesen de kivált a' privilegiáltakra nézve olly szoros lábra tétessék, mellynél fogva — — — nem vissza, hanem előre hatólag lassanként megszünjék a' mai pénzkörülti 's sequestrumi scandalum.

'S hiszem: ez elég kereken 's világosan ki van mondva! Pedig ennyire kelle jutnunk, 's mindig ide is czélzottam, megvallom himezés nélkül. Hanem ha e' szavakkal kezdém vala meg irói pályámat — mellyre magam sem tudom mint botlám, 's azért mivel legkisebb szerzői praetensióm sincs 's fáradozásim oka semmi egyéb, mint 'tiszta 's becsületes szándék, reméllhetem az igazságos Olvasó engedékenységét is — valyon a' közönség egy része nem követett volna e meg? Félek, egészen elnyomott volna, mert a' valódi kutfők távulrul mutatása miatt is — — — már elég követ dobott rám. Most azonban kis publicumom némileg már megszokta némellykori erősb mondásimat, mint a' millyeneket mindennap hall, 's mint a' millyeneket sokan hallani is szeretnek; s igy — habár még kora tán most is — minden esetre időhez illőbb ma, mint ez előtt 3, 4 esztendővel, fejteni ki olly tárgyakat tökéletesebben, mellyekhez a' sokaság, mint valami felette nagy jóhoz, vakon ragad, midőn úgy szólván kigyót szorit kebléhez, melly a' haza életét gyökerinél rágja, 's mellyet csak kevés idő előtt szinte halálos bün és személyes veszély nélkül megtámodni nem lehete; — — — — ma mondom, midőn annyira haladott a' közértelem, hogy mind azok, kik az előitéletekkel — az emberiség legnagyobb ellenségivel — szállnak szembe, 's azokkal vinak, már nem állnak magányosan, hanem itt ott nagylelkü hiv 's elszánt bajtársokra akadnak, 's az egész veszedelem néhány kék foltra 's némi karczolásokra szorittatik, mellyeket a' közjóért eltürni valóban nem szerfelett nehéz!

Azonban valamit olly nyersen kimondani, hogy az a' közönségnek meg is tessék, nem igen nehéz, 's számosb szóno-

kink hire tán csak azon alapul, hogy felette nyersen szoktak szólni; okoskodásiknak van e nincs e alapja? azt a' közönséges hallgató nem igen vizsgálja, megelégedvén hogy idejét jól tölté, azaz magát éppen olly jól mulatá, mint azon szinházjárók, kik akkor elégesznek meg a' darabbal legjobban, midőn minden össze vissza, keresztül kasul megy 's több az actio mint az okoskodás! Ennélfogva vizsgáljuk kissé 's hideg vérrel: két nyersecske állításom valyon nem egyéb e nyersnél — — — 's józan alapon nyugszik e?

Azon hiedelemre támasztván okoskodásomat, hogy az eddig előadottakbul már elég világosan 's mindenkinek teljes meggyőződésére kitünt: hogy az önkénynek legkisebb lehelete is elég ketté törni 's tökéletesen megsemmisitni az egyesületek szüzességét, a' mi conditio sine qua non; s ekép egyesületben sem első sem utólsó nem lehet, mint azok, kik a' közönség — az egyedüli Ur — parancsai végbevitelére szabadon választatnak, 's ideig óráig végrehajtó hatalommal ruháztatnak fel — kérdem egyenesen ki zárhatni e az önkényt olly egyesületi intézetbül tökéletesen, mellynek számos részvényesi annyira különböző törvények alatt állnak, hogy azok hatalma őket, mint egyesületi tagokat is, mások felett pártolja? Mit felelhetni erre igazságosan? Csak azt: hogy valamint a' Töröknél egyesületrül nem álmodhatni, — — — úgy embergondolta privilegiumok által elbonczolt hazákban sem kaphatnak azok valódi életre, 's a' közjó úgy megakad, vagy csak nyomorultan halad, mint azon társzekér se mozdulna helybül igen gyorsan, mellyben telivér, ökör, bivaly, szarvas 's a' t. vegyest volna fogva, 's egyenlő huzás helyett mindegyik külön külön rántana néha néha egyet az előmozditandó terhen.

Nevezetesb egyesület alig állhat fel csak kirekesztőleg egyfelekezetü részesekbül, hanem abban termesztőnek, fabricansnak, kereskedőnek 's a' t. lenni kell; mert nem csak a' sok részvényes pénzbeli tehetsége alkotja azon magusi egyesületi erőt, melly szinte minden nehézségen diadalmaskodik, 's idővel, ha egészen ki lesz az emberek közt fejtve, homályba fogja állitni mind azt, a' mit a' hajdankori véres tyrannismus rakott vala egymásra, — hanem az egyesületek ereje legfőképp azon sok 's különböző részvényes értelmiben 's tapasztalásiban gyökerezik, mellyeknek több oldalusága és sulya olly világosságra hozza végre a' valót, hogy minden rá állitott munkálkodásnak sikere, ha nem bizonyos is, legalább bizonyosb, mint ha csak egy ember értelmétül 's tapasztalásátul függne az, melly a' legfényesb ész 's leghosszabb élet után is egy halandóban csak egyoldalu 's igen parányi lehet. — Ezenkivül egy bonthatatlan lánczolattal kapcsoltatik az emberi

társaság egy felekezete a' másikhoz; — kereskedő nem lehet, ha nincs, termesztő 's fogyasztó; termesztő pedig mi által ösztönöztetnék munkára, ha nem volna fogyasztó, — ez pedig hogy juthatna minden szükségihez, ha viszont nem volna kereskedő — —; a' nyers termények azonban drága szállitás miatt a' termesztő 's kereskedő minden nyereségét megemésztik, mert a' fogyasztó nem birhatja a' drága javak terhét — — 's ime a' kézmüvész, a' fabricans áll elő 's mindenkin segit. Már hol a' kézmüvész 's gyárnok tökéletesen nem boldogulhat, — — — ott természetesen legtöbbet veszt a' termesztő, 's aztán a' fogyasztó 's kereskedő, 's igy némileg az egész közönség, — — — 's ezen állásban élünk mi Magyarok! Ha pedig vizsgáljuk, ki szegzi magát nálunk leghathatósabban a' müvész, fabricans 's kereskedők ellen? azt vagyunk kénytelenek tapasztalni, hogy senki makacsabbul 's állhatatosabban nem, mint éppen a' termesztők; — a' mire csak azt kiálthatjuk az egek felé 'Uram bocsáss meg nekiek, mert valóban nem tudják mit cselekesznek!' — — Iránylag felette szegények, pedig nem akarnak szegények lenni; — ha ezt nem szokták is mindig megvallani — de olly módokhoz nyulni nem engedi előitéleteik nyommasztó terhe, mellyek által gazdagok lennének — — 's ha nagyobb kincsekre szükségök nincs, elférne az a' haza oltárán, 's ott fénylenék legszebben.

"A' termesztők szegzik magokat művész, fabricans, kereskedő ellen; hogy mondhatni azt?" Sok igy fog felkiáltni; 's Te még ezt teszed tán hozzá: "mikép kenhetni illy balgatagságot az egész nemzetre". Mire azt felelem: 'Nem a' nemzet, m e r t a z t h o n o m b a n s e h o l s e m l e l e m f e l ú g y i s, 's azon nevezet nálunk nem egyéb, mint czifra szójárás, mellynek tulajdonkép igazi értelme nincs, — 's nem a' termesztő szegzi magát általányosan müvész, gyárász 's kereskedő ellen, hanem a' privilegiált status nagyobb része!

Látom, e' nem gyönge lélekkel leplezett, hanem férfiasan kimondott állitásomon sokak elbámultát; de önmystificatióra többé idő nincs — — 's beszéljen bátran müvész, gyártó, kereskedő: igazam van e vagy nincs! Mondják ők — mert kiki jobban tudja, hol nyomja saruja — miért nem boldogul nálunk se gyár, se kereskedés úgy mint kellene? czáfoljanak meg ők, ha nincs igazságom, a' mire őket ezennel kihivom. — Mondásimat szentirásul nem adom, lehet csalatkozom; de jöjön a' dolog végre világra, senki rajta veszteni nem fog, mert mindenkinek legközelebb javát 's jobblétét érdekli.

Itéletem szerint a' müvészi, gyártói, kereskedői felekezeteket általányosan fel kell emelni, úgy hogy személyök 's vagyonok legkisebb megtámodtatástul is ment legyen, 's az ebbül lassanként folyó tökéletes bátorság a' dolog veleje, ez

az egyesületek talpköve 's philosophiája, 's nem az, hogy egy actia 100 vagy 50 forint legyen, a' javasló soha végrehajtó hatalommal ne ruháztassék fel, mikép kelljen aláirni, mikor fizetni 's a' t. mint Te azt a' tárgy bibéjének 's az egyesületek fő feltételeinek tartád vagy még most is tartod!

Nem ott fekszik az Barátom; korántsem lelketlen mechanikában, — egy moralis Valami az, a' mi embert egy házához vonz, másiktul elijeszt, 's mindaddig, miglen mi azon Valamit - mellyet mindenki jobban érez, ha azon helyre akar állni mellyen az éreztetik, mintsem én azt felvilágositni képes lennék, — minden embertársunkban tökéletesen meg nem fogjuk becsülni, termesztő mindaddig por vagy mocsár közt fog szegénykedni, a' fogyasztó ellenben hazánk sok részében alig emészteni valamit, 's azon keveset, a' mit a' tehetősb rész fogyasztgat is, többnyire külföldrül hozatni — — — külföldre pedig soha semmi nevezetest kiállitni. — — — 'S illy marasmus közt élni, valóban nem nagy boldogság, 's nem felette nagy dicsőség!

De vegyük a' dolgot practice 's próbáljuk: állitsunk most theoriában egy manufacturát, 's fejtegessük, hihetőleg minő előmenetele leend? — Ne kezdjünk pedig valami igen szövevényest, hanem csak ollyast, mellynek életbe hozása 's tartása nem felette nehéz 's Magyarország mibenlétére 's körülményire illeni látszik. Én egy szőnyeg-gyárt gondolok legczélirányosbnak most, azaz olly gyárt, melly a' legdurvább pakrócztul kezdve a' legfinomabb kárpitokig mindent készít, a' mi gyapjubul készülhet. 'S tegyük fel hogy igazságom van, 's vizsgáljuk egy illyes gyár lehető 's reméllhető előmenetelét.

Mindenek előtt egy aláirás-ivet küldözgetünk körül, mellyre 500 pengő forintnyi actiával 200 aláirót javaslunk 's kivánunk. Egyenesen ki lesz mondva: — 's im ez a' dolog mechanikájának legfőbbike — hogy senki, mivel aláirta nevét, azért még nem tartozik fizetni, hanem kötelességinek pontos teljesitése csak akkor kivántatik 's kezdődik, midőn az aláirók által szabadon választott társasági küldöttség a' javaslatot tökéletes megrostálás után helyesnek találá 's elfogadá. — A' gyár minémüsége ollyan, hogy annak hasznát leginkább a' birkás-gazda 's igy hazánk legszámosb gazdáji vehetik, mert általányosan csak durvább gyapjut emészt, — mellynek kisebb ára haszonnal nem igen engedi a' külföldre vitelt, 's ekép hihető, számosb földbirtokos, azaz privilegiált fog venni részt az egyesületben. Tőkepénzesek, kereskedők az új intézet által szintugy nyertesek lehetnek, 's igy feltehetni, hogy több felekezet közt a' 100 ezer pengő forint elegendő aláiróra talál — a' mit annál bizonyosabb kivihetésünek gondolok, mert minden aláiró tudja előre: hogy csak akkor fize-

tend, ha a' tárgy lehető tökéletes felvilágositás után, magát hasznosnak mutatta; a' tárgy tökéletes felvilágositásához pedig minden aláiró szabadon járulhat, mert vagy maga választatik a' vizsgáló 's rostáló küldöttséghez tagul, vagy ollyanra adja szavát, kiben legtöbbet bizik, 's minden esetre nem csak az egész társaságra, hanem a' küldöttségre is szabadon befolyhat, mert a' küldöttségnek minden ülés-jegyzéki kinyomtattatnak, 's azokat minden tag rostálhatja 's azokhoz, ha directe nem is, legalább indirecte szólhat; — — a' minek ha helyes az észrevétel, bizonyos foganatja is szokott lenni, 's valyon miért? Mert ha van is az egyesületben sok, ki pénzével nem törődik, vagy a' dolgot olly heves indulattal üzi, hogy elvakultában nem igen láthatja előre a' hihető haszon vagy kár következésit; mindazáltal a' nagyobb rész, mellyben a' pénz- és haszonkörülti aggodalom a' legerősb érzés, — annyira fékzendi majd a' könnyelmüek 's szenvedelmesek türedelmetlenségét 's felszinségét, hogy minden hasznos és helyes felvilágositás, bármilly oldalrul jőne is, legnagyobb figyelemre fog méltatni.

Tegyük fel ezek után, hogy az aláirás, mind a' 200 részvényre tökéletesen betelt, 's a' 21 tagbul álló küldöttség szabad választás által ki van nevezve, 's képzeljük magunkat a' küldöttség első gyülésében.

"Gyapju elég van, 's azt egyenesen a termesztőtül fogjuk venni, de semmi privilegium szerint, hanem hol legolcsóbban 's legjobb minemüségben találjuk" — — — Helyben hagyatik! — Közbevetőleg e' gyárbul minden patriotismust kirekesztünk, 's csupán csak gazdai, kereskedői 's pénzért munkálói szemmel fogjuk a' dolgokat tekinteni 's fejtegetni. — "Pest számos tekintetnél fogva illy gyártelepitésre legalkalmasb helynek látszik." Hosszu fejtegetés után az határoztatik el: hogy a' tárgy tökéletes elintézésére szolgálandó további javaslat Pest városára alkalmaztassék! "Illy gyárhoz némi kül-productumok mellőzhetlenül szükségesek, mint teszem indigo, cochenille 's a' t. 's igy mindenek előtt a' kormányt örök vagy bizonyos időre olly privilegiumért kell megkérnünk, mellynél fogva sem korona-változás sem egyéb történetek e' külföldi tárgyakkörülti vámot ne emelhessék fel." Helyben hagyatik! "Ezen kivül magunkat előbb, még valami egyébrül is, tökéletes világba kell helyeztetnünk: valyon t. i. készitett pakróczinkat, kárpitinkat 's a' t. szabadon vihetjük e Urunk egyéb örökös tartományiba ki, — vagy legalább transito külföldre? 's ha nem, 's a' kivitelt is vám nyomja — akkor örökre vagy bizonyos időre hasonlag ki kell előbb eszközlenünk a' kormánynál azon biztosságot, mellynél fogva bátrak lehetünk, hogy márul holnapra a' kiviteli 's transitoi vám nem

fog felemeltetni, vagy visszaijesztő formalitások 's nehézségek által — — — olly mintába öntetni, mellyek egyenlők a felemeléssel." — Helyben hagyatik! — "A' vám-körülti kérdést fel kell tehát mindenek előtt tökéletesen világositni 's azt a' kormánnyal rendbe hozni — — erre pedig a' társaság 3 küldöttségi tagja bizassék meg." Helyben hagyatik! — 'S az első gyülésnek, melly tán több ülésre is terjedt, vége lőn. — A' három biztos azonban lehetőségig mindent kinyomoz, 's a' kormánytul hosszasabb idő lefolyta után, — — — — — — — — vagy pedig, mert a' dolgok helyes végbevitelére sok idő kell, végre választ nyer, 's összeül megint a küldöttségi gyülés 's a' nyert válasz biztositó 's kedvező létét rostálja. 'S tegyük fel most — mivel később az ellenkezőt fogom feltenni — hogy a' válasz minden lehető előlátás 's felszámolás után annyi bátorságot 's kedvezést nyujt, mellynél fogva a' gyár lehető sikere, a' mennyire azt vám érdekli, ha nem tökéletes bizonyosságu is, legalább igen hihető. De vizsgáljuk mi fog ezután a' gyülésben vélhetőleg előfordulni? "A' tárgynak egy nyomós feltételén diadalmaskodtunk, melly conditio sine qua non; azonban most egy nem kevesebbé fontos van előttünk, t. i. mikép hozzuk a tárgyat o l l y é l e t b e — 's erre vigyázni kell, mert valamit bágyadt életre hozni nem nehéz — olly erős egészséges életbe mondom, hogy a' báb nem csak hosszu de virágzó életet is élhessen? Ennek elérésére szükséges a' gyár mechanikai részét olly értelemre 's kezekre bizni, mellyek jót, igen szép izlésüt 's olcsót tudnak késziteni — mert ismeretes dolog, teszem posztógyárokban, hogy az ügyes munkás, mód nélkül finomabb 's igy drágább posztót késziт iránylag nem felette finom gyapjubul, mint a' tudatlan 's ügyetlen a' legfinomabbul, 's efelett jó rendeletü gyárban egy ember több portékát késziт, mint rendetlenben négy annyi szám. — — Ezen ügyességi fogások pedig naprul napra jobban fejlődnek a' külföldön ki, úgy annyira, hogy a' legnagyobb honi olcsóság sem képes azon nyereséget kipótolni, mellyet a' tudós 's ügyes munkás hajtani képes; — — — 's ekép a tárgynak tökéletesen megfelelő embereket külföldrül kell közénk édesgetni — — — 's e' mesterek 's kézmüvészek megszerzése 3 küldöttségi tagra bizatik." Helyben hagyatik! "Ezen emberek el nem érkeztökig azon kérdést végkép nem határozhatni el: valyon Pesten álljon e fel a' gyár, mert viz, föld, fa 's egyéb tekintetek miatt illyeshez az e' részbeli competens biráknak is kell szólni; 's ekép a' kézmüvészek 's gyárászok elérkezésökig, megint elszéledhet a' gyülés." Helyben hagyatik.

Hanem e' megbizás teljesitésében gondolom elakad a' három biztos. Ha mint Magyarok fogják keresni a' gyárhoz

szükséges individuumokat, vagy ollyanokat lesznek a' küldöttségnek javaslani kénytelenek, — 's ebben kivétel lehet, de arrul jót állok, felette kevés — kik a' társaságnak hasznot nem hajtandnak, vagy mindig 's mindenütt a' fabricansoktul illy hangu szavakat fognak hallani: "annyira fel vannak halmozva nálunk a' munkák 's igy a' kereset felette nagy, hogy valóban most idegen földre menni nem kivánkozunk — — — 's a' t." a' mi egyébiránt nem igaz, hanem puszta ürügy— praetextus — melly tökéletes világra fejlend, ha az érintett biztosok nem mint Magyarok, hanem mint ismértelenek mennek a' dologban elő, mert akkor éppen azt fogják hallani, a' mit én már igen sokszor valék nyelni kénytelen: "Mi a' Magyart személyesen igen becsüljük, mert egyenes szivü, becsületes, nagy lelkü; — de köztök is van némi kivétel — 's ezek iránt a' törvény nem ád elég oltalmat; — 's ekép bizony nem megyünk hazájokba. Ha egy szeles nemes urfi pofon üt, vagy egy másik lehuzat, — — milly satisfactiót várhatunk? nyert pénzünket nem merjük kiadni, mert akkor fizetik vissza mikor akarják 's a' t. — — — köszönjük, köszönjük, ezen becsület nekünk igen is nagy, de inkább másutt élünk!"

'S hogy illy szép tapasztalással gazdagodva fog a' dolog mibenlétérül a' három biztos jelentést tenni, arrul igen kevés kivétellel, mint mondám, szinte kezes merek lenni, 's állitásom tanúiul azokat hivom — — — kiknek e' részben olly külföldi tapasztalások van, mellyet másképp nem szerezhetni, mint ha valaki nem mint rész, azaz ezen esetben nem mint Magyar, hanem mint indifferens, 's ekép pártatlannak látszó forgolódott 's forgolódik odakün. Hasznos mestereket tehát hazánkba édesgetni nem fogunk, 's miért? Mert a' 1[us] titulus 9[us] homlokkal áll a' szőnyeggyár ellen — — mivel mindaddig, mig annak kanyargási és tekervényei közt bujkálhat egy felekezet — — — vagy az nem terjed ki a' haza minden lakosira egyenlően 's általányosan, mindaddig számos, vagy elegendő becsületes 's ügyes kézmüvész 's gyártó hazánkba telepedni soha nem fog. 'S hacsak egy szőnyeggyárt semmisitne meg ez öblös törvénynek tulcsapongó tág, vagy felette szük léte, akkor a' tárgy nem érdemlené a' megpenditést, hanem úgy kell felvenni a' dolgot, hogy ezen gyárt azért állitánk theoriában fel, mert legkönnyebb, 's ekép az következik: hogy ha már a' legkönnyebbet is elakasztja a' hiányos törvény, mikép fog meg nem javitásaiglan mind azon számos gyár boldogulni, mellyeknek életbe hozása, a' tökéletesen megfelelő emberek csekély száma miatt még sokkal nehezebb? Azon dilemmában vagyunk tehát helyeztetve, hogy vagy össze kell szoritnunk a' primae nonust ránk nemesemberekre nézve, vagy azt módositva honunk minden lakosira terjeszteni — —

— szóval: a' törvényt annyira javitni, hogy az a' természethez közelebb álljon, — vagy egyenesen le kell mondanunk nem csak arrul, hogy szükséges fabricatumink legnagyobb részét magunk állitsuk ki lassanként, — hanem azon ki nem mondható áldásrul is, melly az okvetetlenül ébresztendő nagyobb szorgalom által nem csak az egész közönség physikai, hanem moralis mibenlétére is olly jóltevő 's valóban csudálatos befolyással volna, hogy néhány évtized mulva Hunnia meg nem ismérhető díszfokra virulna fel! Azokat tehát, kik e' sorokat olvasandják, honunk javára kérem: ne vessék ezen okoskodásimat gondatlanul félre — mert valóban nem theoria, a' mit szólok, — hanem méltassák hideg vérü 's igazságos fejtegetés 's fontolgatásra, 's világosan fogják tán látni, hogy — a' mit szerencsétlenségünkre a' legnagyobb rész tán távulrul sem sejt — éppen azon törvény áll, felette tág magyarázhatása vagy nem elegendő terjedelme által, leghathatósabban nemzeti szorgalmunk ellen; — éppen azon törvény mondom, mellyet sok, minden lételünk legbiztosb palladiumának tart, — 's kérdem valyon mi józanabb: — 'egy törvényt úgy szólván világra hozott előitélet sugtában javitlan hagyni e, 's az által a' szorgalom szellemét egészen elijeszteni, 's azt századokra lökni vissza; vagy azt annyira igazitni, hogy csalárdon, rendsértőn 's féktelenen kivül az egész nagy közönség annak oltalma alatt bátran örüljön személyi 's vagyoni sajátsága és szabadságának?'

Tegyük azonban fel, hogy a' fentebb érintett 3 tagu biztosság olly embereket talált, kik a' szőnyeg-gyárt tökéletes mozgásba hozni képesek, — a' mi mint mondám egyes esetekben 's kivétel gyanánt igen könnyen történhető — 's hogy igy szinte a' legnagyobb nehézségeken 's 'a felállitandó egyesület derekán már tulhatott a' társaság — — — — valyon mit fog tenni 'a küldöttség? — Egy uj gyülésében ki fogja nevezni először: azon megmaradandó kisebb tán 7 tagbul álló küldöttséget, melly a' szőnyeg-gyárt kapcsolatban fogja tartani az egész társasággal, úgy hogy ezen utólsó befolyását az egészre pillanatig se veszitse el, — 's legkisebbrül is tudósitva legyen, mert tul-világosság, tul-nyilvánosság egyesületek körül nem lehet; másodszor: külön külön embereit szoros korlátok közt 's nyilványos felvigyázat alatt meg fogja hatalmazni a' gyár-felállitásra, a' mi több ágra oszlik, hanem két legfőbbre t. i. a' dolog gazdasági 's technikai részére — — — 's im a' pillanat, mellyben a' társaság tagjai megkéretnek negyed vagy fél részvényök letétele végett — — — 's tegyük fel — ez pedig ugyan merész feltétel — hogy a részvények negyede vagy fele mind pontig 's órára fizettetik le; 's igy sok fáradozás után végre a' gyár forogni kezd.

A' felette száraz tárgy nem engede még több részletbe bocsátkoznom, mert unalmig hosszasnak kelle vala lennem, de úgy hiszem — — elegendő bár korántsem felesleg szemüggyel állitánk gyárunkat fel, 's én az illy körülmények közt mulhatlanul szükséges eszközlések fővonásit türhető világban rajzolám elő; azonban ne kiáltsunk azért még győzedelmet, mert ámbár nem olly könnyü a' legegyszerübb gyárt is a' hihető siker sarkalatin életbe hozni, mint azt a' mondottakbul láthatjuk, mindazáltal illy intézetek életbe hozása még csak gyermekség azoknak életben tartásokhoz képest! Itt Barátom, a' Te igen kedves „Bibéd". Ez a' nehéz feladás! 's valyon nem nehezíti, vagy szinte nem semmisiti e meg a' privilegiumtalanra nézve előhozott bátorság-ellenti törvény 's a' hitel hiányossága illy egyesületek életét? Istenért! lehet e azon kételkedni? Nem csak nehezíti, de minden bizonnyal meg is semmisiti. Az értelmes, ügyes 's becsületes müvész — 's ha nem illyen, nagyobb gyárokra, egyenesen kimondom, semmi hasznát nem vehetjük, mert minden vásáron a' mienknél szebb 's olcsóbb portéka meg fogja ölni gyárunkat — nem csak ki nem akarja tenni magát becstelenségnek, de férfias öntudatja szerint a' megbecsülést is megkivánja, nálunk pedig egy pajkos deák, vagy ha az nem is, egy atyai hatalom alul kiszabadult hiábavaló nemtelen nemesember, vagy még sokkal nemtelenebb 's hasztalanabb magnás úgy szólván büntetlen bánthatja meg ötet, — mert a' személyes elégtételnek nem paródiája e az, ha a' büntetés szinte fél századdal kullog a' tett után? büntetlen bánthat meg mondom olly müvészt, kit másutt fejdelmek becsülnek, s' kinek a' külföld leghatalmasb herczegi sem véthetnének büntelen. — — — És aztán édesgessük őket hozzánk! A' mi annyit tesz: "Viz siess a' sz. Gellért hegyére!" Nem, nem; a' természet ellen nem történik semmi, 's ha értelmes, ügyes 's becsületes fabricánsok kivétel gyanánt közénk jőnek is rövid időre, tökéletesen közöttünk letelepedni soha nem fognak, míg a' szorgalomra nézve mostani felette hiányos törvényink nem javittatnak. Az oktalan állat puszta ösztöne szerint nem rak fészket 's nem tanyáz ott, hol nyugalmát veszély közt sejti — — nézd a' fecskét, nézd a' hódat, vidrát — — — 's az okos ember, ki némileg előre láthat — — ne kerülje olly hazákat, hol sem személye, sem tulajdona kellő bátorságban nincs — — — 's ne keresse inkább azokat, hol mind kettő valódi bátorságban van? Nem nevetséges kivánat e ez? —

E' szerint, ha eleinte tökéletesen megfelelő embereket édesgetnénk is magunkhoz, nem hihető, hogy azok mostani körülményink közt nálunk telepednének le, 's olly nagy számban kivánkoznának is letelepedni nálunk — — hogy viszont mi

ne legyünk az ő uralkodások alá vetve, a' mi, mint a' tapasztalás mutatja, igen sokszor történik, ha egy gyárnak egész boldogsága néhánytul vagy csak egytül függ; 's ezt nem kell felejteni. Mig tehát értelmes, ügyes 's becsületes fabricansok úgy szólván csak kivétel gyanánt, — vagy költöző madárként csak kikelet 's nyaratszaki rövid időre szállongnak honunkba látogatásul, mindaddig jó sikerü gyár sem lesz egyéb anyaföldünkön, mint különös tünemény 's ritkaság — — — 's valyon ez annak, ki nem annyira magát 's privilegiumit, mint inkább hazáját, hazafiait 's az igazi szabadságot szereti, — — — kellemes — keserü gondolat e, kérdem? Midőn azt teszem hozzá, hogy azok, kik nagy gravitással ön 's hallgatóik mystificatiójára néha igy okoskodnak: "Magyarország pastorális szántó-vető haza, melly csak nyers productumokat állithat ki 's mellybe gyárok még nem valók" a' legnagyobb képtelenséget mondják — — — mert ha volna is közel tengerpartunk, 's igy nyers terményinket könnyen kivihetnők is, még akkor sem állna illyes okoskodás; mert valamint nagyobb szorgalom a' fogyasztást neveli, ez pedig több javak kitermesztését okozza, ez továbbá a' kereskedés gyarapodását eszközli 's a' t. 's ekép mind ezen ágak szakadatlan lánczolatban vannak, 's egynek bágyadtsága a' többieket is elgyengiti, — — — úgy a' gyárok is nevelik a' több termékek kiállitását, több marha-tartást 's a' t. Milly képtelenség tehát az érintett okoskodás főkép olly elszigetelt országra nézve mint Hunnia, melly bizonyosan soha nem fejtheti magát ki kül kereskedés, vagy kül nemzetek segitsége, hanem kirekesztőleg csak ön ereje által, melly vagy sehol sem vagy bel szorgalmában rejtezik, azaz — — — sehol sem, mint értelme tágitásában 's nemzetisége nemesitésében! —

Szőnyeg-gyárunk tehát hihetőleg nem forgand tartólag jó sikerrel, mert vagy nem lesznek olly ügyességü emberink, kik készitményiknek meg is tudnák adni azon elsőséget olcsósággal párositva, melly a' nagy concurrentia miatt vásárokon szükséges; vagy olly kis számban fogják honunkat lakni, hogy a' köztök nem választhatás miatt tyrannismusok nekünk végre türhetetlen 's ekép a' szükséges gyárász intelligentia soha nemzetivé nem lesz — a' mi egy fő feltétel.

Tegyük azonban, hogy részint a' gyár-igazgatóság olly jó móddal bánik a' mesterek 's müvészekkel, mellynél fogva ezek szivesen megmaradnak, részint ezen utólsók indiscretióra nem fakadnak, bár nyilván tudják, hogy nélkülök a' gyár egy tapot sem mehetne, 's más emberek közel nincsenek, kik mindjárt helyikbe léphetnének — — — tegyük ezt fel, 's mondhatni a' feltétel elég merész, de mit használ? gondoljunk a' nehézségeken diadalmaskodtunk már? korántsem,

mert ime itt áll a' második Cerberus "a' hitel hiányossága t. i. —

Fentebb azt tettük fel: "a' 25 vagy 50 ezer pengő for. pontig 's órára tétetett le, 's ez is merészke suppositum volt — — — hanem hagyján, mert lehet hogy eleinte a' szalmatüz — ki-ki érthet mit akarok mondani — azt tán eszközölteté; — ez azonban csak a' gyár életbe hozásához tartozott, — a' mi könnyebb oldala — — — tekintsük azért most a' gyár életben tartására nézve viszont — 's ez már nehezebb oldala — milly phasisok alá lesz vetve a' pénz dolga.

Mindenek előtt nem kell feledni, hogy egy gyár összeköttetése részint az egyesületek, részint a' kereskedők 's vásárokkal olly complicált állapot, mellyet szükségkép — ha siker ohajtatik — a' legegyszerübb elvekre kell szoritni — — azon egyszerüség veleje pedig "az idővel gazdálkodó rend 's pontos takarékosság — azaz: hogy szinte semmit kétszer ne kelljen eszközleni, 's ekép az, a' minek ma kell végbe menni, holnapra ne halasztassék. 'S practicai emberektül kérdem, ezt állitnom igazam van e vagy nincs, — 's ebéli okoskodásom ábrándozás e mikor még azt teszem hozzá — — — 'ezen idővel takarékoskodó rendpontosságot, egy kereskedő, vagy a' mit a' Német 'Geschäftsmann' szóval fejez ki, 's mi tán Dolgász névvel mondhatnók, soha elég szorosan nem tarthatja meg, 's azt neki minden ügyeleti 's eszközlésiben tulcsapongásig, szeretném mondani 'kicsinységig' szemei előtt kell tartani — mert a' kereskedői siker vagy bukás jobbadán e' tengely körül forog. — — — 'S most nézzünk gyárunkra.

Ki fogja a' hátralévő pénzek beszedését vinni? Az, bár ki legyen is, jó szerencsét neki! Én inkább a' gyár kerekeit fogom zsirral kenni vagy hajtani, mint sokkal könnyebb 's kellemesb munkát. A' gyár eleinte nagy sikert nem mutathat, mert mig igazi forgásba jő 's hasznot hajthat, ahoz évek kellenek — — ekép a' részvények kamati osztalékja nem lehet nagy — vagy tán hosszasb ideig semmi sem fog lenni; ehez több nehézség és szerencsétlenség is járulhat, mellyet a' legnagyobb észbeli concurrentia sem láthat tökéletesen előre — — — 's im megijed a' szalmatüzesek nagy serege — — — 's kinek közülök egy kis privilegiuma van, mögéje bujik. A' pénzszedő koptatja újait 's éjjel nappal irkál, de nem válaszol neki senki, pénzt pedig éppen nem küld — — — a' küldöttség zavarba jő, 's a' társaságnak egy szivreható értekezést küldöz a' másik után — mellyek a' hiányos posták miatt soha czéljokat nem érik, vagy akkor érik el, mikor a' gyár már elbomlott, vagy, ha jó időbe érkeznek, alig olvastatnak 's némellykor tán pipa-gyujtásra is szolgálnak. — A' küldöttség azonban védelmezi az intézetet tehetsége

szerint, 's annak megmentésire minden módhoz nyul — 's végre megbizotti, — mert az iró új nem elegendő — pénzbeszedés végett megint lábaikat koptatják. 'S most kezdődnek a' legfurcsább scenák, mellyek mindannyi vigjátékra adnának felséges tárgyat. — — — Jelenti magát az incassator, 's im a' különféle bujósdi hátulsó ajtócskák! — — — "Jőjön az Ur máskor, most dolgom van" — — „Rajtam nem kell busulni megfizetem én azt" — — "Mit alkalmatlankodik az Ur annyiszor, azt gondolja elszököm?" — — "Van még a' tárban elég pénz tudom, majd én később fizetek" 's a' t. Mások pedig igy: "Jőjön az Ur holnapután reggel, de ne felette korán — — majd akkorig elkészitem" — 's megyen a' boldog pénzszedő, de az Uraság 4 órakor már elutazott. — — Mások végre egyenesen a' küldöttségbe kötnek: "Mi olly pontos fizetők vagyunk, 's közönségesen azoknak ismértetünk is, hogy minden illy nem felette gyengéd figyelmeztetés csak megbántás lehet — — — 's igy azért sem fizetünk" ezen utólsó nem fizetési menedékvár mondhatni legremekebb gondolat, melly egy Vaubannak is becsületére válnék. Akármilly oldalrul jön is az incassator, mindig szem közt áll vele a' restans, 's im ez a' vár tökéletessége: ha nem figyelmeztet, eo ipso el marad a' fizetés — — — ha pedig figyelmeztet — neheztelnek rá, 's valóban méltán, de éppen azért sem fizetnek!!! — — 'S illy élet-scenákkal könyveket tudnék tölteni; — fontoljuk azonban hideg vérrel 's igazságos lélekkel, lehet e illy körülállások közt egyesületeknek boldogulni? A' mire azt leszünk kénytelenek egyenesen felelni: 'Lehetetlen'. 'S kinek agyvelejében ez máskép·látszik — — — ugyan kérem olvassa Laplace értekezését a' hitetőségekrül, a' mi után velem tán kezet fogand. — — — Minden emberi társaság egyébiránt illy körülmények közt vala, minekelőtte gyermekkorábul némileg kilábolt, 's ez két okbul; először is: mert csak igen kevés szülének vagy nevelőnek jutott eszébe gyermekik 's nevendékikkel így szólni: "Ne hagyjátok magatokat soha valami aláirásra kinszerittetni, 's ne irjátok soha önkényt is neveiteket valami alá, a' mit utóbb teljesitni nem akarnátok, vagy nem tudnátok; — ha azonban már ott áll nevetek: ne becstelenítsétek azt le 's ne mocskoljátok azt az által soha bé, hogy kötelezéstek nem teljesitése miatt — — érdemelve azt irhassa valaki hozzá: p. o. N. N. szótörő — — csalárd — — 's nem csak minden kellemrül mondjatok le, hanem adjátok el inkább a' legszükségesbet is, sőt dolgozzatok pénzért, minekelőtte szókötés-vagy hit-szegők lennétek." Másodszor pedig, mert a törvények nem voltak eléggé kifejtve, hogy a' szüléket 's tanitókat illy tanács-adásra gerjesztették, vagy azok szorgalmatlanságát némileg kipótolták volna.

Állitsuk végre hasztalan szószaporitás helyett — mindezek után a' csinosbult külföldet hátramaradt honunkhoz. Ott a' müvészi 's kereskedési felekezetek a' törvény által nem csak minden megtámadástul oltalmaztatnak, hanem az egész közönségtül nagy becsben is tartatnak, — az aláirás pedig vagy becsületbül — 's ha ez nincs — kinszeritve teljesittetik. Nálunk ellenben a' müvészi s kereskedői felekezetek nemcsak a' közönség által nem becsültetnek úgy mint illenék, hanem őket számos megtámadástul a' törvények sem oltalmazzák eléggé, az aláirások pedig se becsületbül nem teljesittetnek rendesen 's pontosan, sem azok teljesitése a' törvények által nem kinszerittethetik kivántató vagy kötelezett idő- 's költségtakarékossággal! Már illy auspiciumok alatt valyon hol lesz a' siker, künt e, vagy köztünk? Felelet: "künt virágzás, bent téli fagy!"

Sokan tudom illy okoskodásim után azt mondandják: "milly összeköttetésben áll mind az, a' mit előhoztam a' társasági szabadsággal, a' pesti Casinóval?" Mások: "hogy a' par. 1us: 9us tett észrevételim sarkibul kidöntik nemesi privilegiumink lelkét". Megint mások: "későbbi törvények minden általam felhalmozott nehézségnek tökéletesen megfeleltek már" 's több eféle.

E' néhány pedig, tudom, koránt század részét sem teszi a' fellázult 's lázulandó ellenvetéseknek, 's igy magamat nem csalhatom meg — ámbár saját vélekedésem szerint azt hiszem, hogy mind a' 300-nak, sőt ha 1000 volna is, tökéletesen megfelelni képes lennék — — — mert a' mit itt csak érintve mondék, rég időtül fogva jól átgondolt 's agyamban meglehetős renddel fenálló meggyőződésem folyadéka; — magamat nem csalhatom meg, mondom, hogy azoknak részint felvilágositására, részint megczáfolására hosszu évek 's egész könyvtárok kellenének. — — — Már az előttünki évek mennyiségét ki tudja? egész könyvtárokat pedig irni, azokat olvasni 's tagolni, 's viszont felvilágositni 's ismét taglalni 's a' t. se nekem sem a' közönségnek ideje nincs, 's kár is volna a' becses időt 's a' minket nemes tettekre buzditó dicső jelenkort irka-firkálással vesztegetni. Egy barátságos szóvita jobban és szaporábban fejti ki a' valót, mint száz nyomtatott értekezés; — — illy szorgalmi, kereskedési vitákra pedig ugyan milly intézet adhat jobb alkalmat mint a' pesti Casino, melly minden felekezetbül szerkeztetve 's a' haza közepén van? 's im ez azon összeköttetés, mellyben én legalább, — az egyesületek szellemét, a' gyárok lelkét, a' társasági szabadságot vele némi kis lánczokkal egybe kapcsolva látom. Igazam van e, vagy mennyiben van, vagy tán éppen nincs e? elmesurlódások által fog legszaporábban kifejlődni, 's ez az, a' mit szi-

vembül ohajtok, — mert nem azt kivánom, Isten mentsen 'hogy én mondjam ki a' Valót, mellynek legnagyobb híjával vagyunk, — hanem hogy ki legyen mondva 's tőlünk megismérve! Elmesurlódások fogják legbizonyosabban felvilágositni: hogy valamint a' par. 1^{ac}: 9. 4^{ik} sorának eltörlése által törvényink javultak, mert ha nem szabad is ezentul ártatlanul elnyomattaknak önbirájokká torzankodni, mindazáltal ez az egészre nézve iránylag kisebb baj, mert a' közönség az anarchia ördögitül megmenekedett, a' mi felette nagy áldás, — úgy a' többi 3 sornak, mellynek fő vonásirul 's velejérül élve soha sem fogok lemondani, mert azok mentenek meg legitime a' hatalom önkényitül, — philosophiai javitása 's tán nagyobb kiterjesztése sem fogja a' magyar nemesi privilegiumok lelkét sarkastul kidönteni, hanem törvényinket nemesitni, 's ez által hazánkra egyoldalu privilegiumok bágyadt szine helyett, — — — egyéb kis javitások segitségével — a' köz szabadság fényét deritni.

Ki fog sülni: hogy késöbbi törvények, sem a' privilegiumtalannak személyes bátorságát, sem annak vagyoni sajátját elég 's biztos pártolás alá nem veszik — 's ekép azokat annyira kell javitnunk, 's az idők szellemihez alkalmaznunk, hogy a' szorgalmi felekezetbeliek seregesen tóduljanak honunkba, 's inkább köztünk telepedjenek le, mint a' Világ akármilly szegletébe.

Meg lesz ismérve, hogy a' jobb ember, bármilly lépcsőin áll is a' tehetség 's hatalomnak, nem annyira sok pénzt 's nagy hasznot vágy és szomjaz, mint inkább azon elme- békét 's házi csendet, melly tiszta lélek 's ön fáradozás gyümölcse, mellyet önkény nem törhet ketté 's melly szerint a' szabad ember igy szól: — "Mindenkinek melle megelégedési kutfeje"; „hajléka bátorságos menedéke" — 's igy érzeni, 's azokat becsülni, kik igy érzenek, isteni sugár 's ihlés által azok lelkébe lesz öntve reméllem, kiknek a' törvényjavitás kezeikben 's hatalmokban áll, 's a' törvények csak akkor fognak valódi áldást 's halhatatlan hirt ruházni hazánkra, ha az erényt és sajátot mindenkiben egyenlőn pártolni — — a' vétket pedig mindenkiben egyenlőn sujtani, valamint az álsajátot senki birtokában szenvedni nem fogják. Csak illy törvények magasithatnak népet n e m z e t t é — — — csak illyenek igérnek nemzeti fényt, erős, boldog 's hosszu életet, mert csak illyenek alkotják végre azt, hogy nem csak iránylag kis felekezet — — kivánja 's ohajtsa az országi erőmű változhatlanságát, hanem a' nagy közönség — 's nem mystificatio vagy igéretek után, vagy álképzelet miatt — hanem természeti vágybul 's con amore kész legyen, valóságosan pro aris et focis ontani vérét.

Fel fog világosodni: hogy valamint a' legjelesb familiák

közt, ha tagjai számosak, minden bizonnyal ollyanok is lesznek, kik a' jó fajbul kicsaptak és semmirevalók, éppen úgy nem lehető 's hihető, hogy egy több millióbul álló közönségben, számosb rendbontó, csalárd 's a' t. ne találkozzék. De egyszersmind azon igazság is meg fog ismértetni: hogy egy büszke nemzet, melynél erény a' legfőbb érdem, 's becsület a' legfőbb jó, soha nem fogja pártolni a' törvénytörte bünöst, vagy a' becsület-sértette selejtest; mert valamint szálkát nem türhet szemében, úgy nem szenvedhet bünöst, selejtest anyakeblében, — hanem ki fogja őket vetni a' honfiak számábul, — 's nem csak azért, mivel nem közibök valók, 's egy két alávalónak jelenléte egész vidékeket undokit, de legfőkép azért, hogy egész világ lássa, mennyire heterogen a' gyalázatos élet 's becsületellentiség a' nemzeti sajátsággal. Illy cselekvésmóddal fogják egyes nemzetségek is becsületöket fentartani, 's valóban ennél nem csak józanabb, de más mód szinte nincs is. — Szép példát adott az emberiségnek e' részben — — Brutus — — Atila — — — 's ha mi egy ismeretlen nép közt tartózkodnánk — — — 's annak egy tagja rajtunk igaztalanságot üzne, 's honfitársinak nagy része pártját fogná, — nem volnánk e kénytelenek azt megvetni? Viszont nem gerjesztene e legnagyobb tiszteletre minket azon nemzet — mellynek közönsége inkább minket, bár idegen 's tehetetlen külfiakat, pártolna ártatlanságunknál fogva, mint a' sértegető belfit? Vajha lágy velejébe nyomná e' sorokat néhány gyáva itéletü honfi, ki az által gondolja szolgálni a' hazát 's annak emelni hirét, ha általányosan mindent a' mi benne rút 's aláváló is palástolni 's rejtegetni törekedik; — 's bár mentene Isten mind azon otromba barátoktul meg, kik a' bünök leplezgetési által honunknak több kárt tesznek, mint a' mennyit tiz annyi elszánt ellensége okozni képes lenne.

Igazi irány 's egyensulyba fognak számos ideák jőni — — p. o. hogy szinte minden országlási eszközlés úgy szólván egy csata, mellynek philosophiája "lehető kis veszteséggel a' legnagyobb diadalmat kivini, azaz hogy mindenkor csak a' lehető legnagyobb szám jóléte foroghat kérdésben, — mert tökéletesség a' földön nincs — 's ekép olly országlás sem lehet, melly annyira érné a' tökély legmagasb fokát el, hogy a honban egyet sem véve ki, mindenkinek sorsa boldog legyen; hanem az egész feladás csak az lehet: hogy senki, ha nem boldogul is az országlás eszközlési következésében, azok által legalább ne károsodjék; — 's mindenki nagyobb értelme 's szorgalma után gyarapulhasson azok előtt, kik tudatlanul 's resten élik napjaikat! —

Át fogja látni a' nagyobb rész: hogy többi embertársi felett elég privilegium nem adózni, ingatlan jószágot szabadon

birni; 's azokat, kik nagy terjedelmü, sokszor 1, 5, 10, sőt 20 négyszeg mérföldnyi urodalmakat birnak, úgy is annyira megkülönbözteté már a' kedvező sors, hogy nekiek még ezek felett emberektül gondolt privilegiumok nem is szükségesek; — — — — hogy a' törvények, ha tökéletesen igazságosak nem lehetnek, minthogy azok ollyanok valóban mindig nem is lehetnek — — inkább a' tehetetlent mint a' hatalmast pártolni hajoljanak, — mert a' hatalom hajdan, most és jövendőben is, — 's mig ember ember marad, mindig könnyebben tudott 's fog magán segitni, mint a' tehetetlenség — 's ennélfogva inkább szorulna a' közönség a' p. 1[sö] t. 9[ső] kedvezésire, mint a' hatalmasb rész; 's inkább lenne szükséges a' hatalmasb részt megkötni szoros hiteli törvények által mint a' közönséget, mivel ha tehetetlen sérti meg a' hatalmast, van ezen utólsónak elég módja, — mert est modus in rebus — a' sérpótlást megvenni 's torlani az elsőn — de viszont nem könnyen! Szintigy ha tehetetlen adós a' hatalmasnak — — — sokkal könnyebben meg fogja kapni ezen utólsó az elsőnek tartozását, mint viszont — — — 's a' t. — — —

Szóval: mód nélkül sok hasznos jövend világra 's többek közt az is, a' mit a' 270[ik] lapon emliték — hogy t. i. — azon vámkörülti privilegium 's bátorság, mellyet a' fejtegetett szőnyeggyári küldöttség 3 biztosa nyert a' kormánytul, tán olly csekély 's bizonytalan lesz, hogy sem ezen, sem más gyár sikeri hihetőséggel felállittathatni nem fog. — — — 'S ez, a' mirül most senki teljes, sőt hihető pontossággal nem is szólhat, végre lehető tökéletes nyilványra jő, a' mi ki nem mondható nagy nyereség. Mert ha hidegvérü, mindent ellátó 's mindenre ügyelő számolás után az foly, hogy még a' vámok magas 's kivált ingadozó léte mellett is, hihetőleg sikere lehet gyapju, üveg, vas, vászon 's több illyes gyároknak, — — — a' min egyébiránt kételkedem: akkor minden bizonynyal időt veszteni 's mástul várni segitséget többé nem fogunk, mert annyira elsüllyedve hála! még nem vagyunk, hogy hazánk magasodását ne kivánnók, 's ha ezt eszközleni hatalmunkban áll, ahoz tüstént ne fognánk; — hanem egyesülés 's józan rend által mind azt fel fogjuk állítni, a' mi nem mulja tehetségünket fel, 's hazánkfiai nagyobb szorgalmát felébreszthetné 's igy nagyobb moralitásokat, 's ekép nagyobb boldogságokat okvetetlenül következtetné. Ha ellenben a' combinatiókbul az fejlik ki — mint valósággal hiszem ki is fejledend — hogy nem annyira a' vám, mint inkább annak ingatag léte, 's mind azon nehézségek — mellyekkel a' portékának vini kell, ha hazánk határin be vagy kitörnek, 's melly nehézségeket könynyitni vagy elhárítni szinte csak tudós képes — sarkalatos okai 'hogy' a' gyárok sikere Magyarországban nem hihető —

— — akkor mint hiv jobbágyokhoz illik, férfias egyenességgel a' királyszék elibe fogunk lépni, — — 's nem egy ketten, vagy ollyanok kik mindenöket elpazérlották már, 's hosszu életöken kivül semmi egyéb érdemök, 's igy bennök egy bölcs fejdelem nem is igen bizhatik; — hanem számosan 's ollyanok, kiknek sajátjok rendben, 's kik önhasznokat pártolják ugyan, de nem úgy, — 's erre figyelmezni kell — hogy az a' köz jó 's haszon elibe tétessék, hanem hogy az csak abbul folyjon, — 's kik indiscret praetensiók helyett igy szólnának Urokhoz: „Fejdelem! hiv jobbágyidnak valljuk magunkat, mert Te törvényes Királyunk vagy — őseink elszánt bátorságát fel fogja mulni a' miénk, ha székedet veszély környezné, a' mitül mentsen Isten! — — hanem éppen mert hiv jobbágyid vagyunk, 's azok is akarunk lenni holtig, tehetségünket is tetemesb szolgálhatásunk végett emelni kivánjuk, — ezt pedig nem uj privilegiumok által, hanem a' köz gyarapodás 's honunk felemelkedése után. Lásd Urunk geographiai helyzetünk nem kedvező, 's ekép soha nem fogunk boldogulhatni, mig nyers termesztményinket nem változtatjuk honunkban becsesbekké, ez pedig csak gyárok által eszközöltethetik. A' Dunát magunk költségin szándékozunk rendbe hozni, az ádriai tengerrel közösülést eligazitani 's igy igaz, fekvésünk mostohaságin némileg orvoslani — — — nem különben olly törvényjavitásokat közlendünk országgyűlésinken Veled, 's hihetőleg el is határozzuk, mellyeknél fogva szivesen le fog telepedni köztünk idegen kereskedő, gyártó 's a' t. Azonban Urunk! mind ez még nem elég, mert a' hazánkat terhelő vám győzhetlen gát gyanánt feszül minden iparkodásink ellen; 's ennek elintézése az, a' miért esedezünk. — Mi nem akarjuk sem magunk, sem honfi-társink hasznát más jobbágyid kárára alapitni, mert igen is jól tudjuk, hogy azokrul is gondoskodni szent tiszted, sem lehetetlent nem kivánunk, hanem csak azt: lépnénk olly Javitásokra, mellyeknél fogva se kincstárodnak csorba, se másnak kár ne okoztatnék, hazánknak pedig legnagyobb haszon szereztetnék, — a' mit mi felette könnyen kivihetőnek gondolunk; mert nem hihetni, hogy kincstárod 's Monarchiádnak az v a l ó d i hasznára lehetne, ha Magyarország, melly birodalmidnak leggazdagabb részévé válhatnék, — ön zsirjába fulad, 's vére akadozása miatt csak tengődve nyomorog, a' helyett hogy élne, 's legfőkép a' Te dicsőségedre élne —. Tanácskozzunk errül 's hadd legyen nekünk is szavunk hozzá", 's a' t. — S' illy egyenes lelkü szózatnak milly következése volna? Én azt szeretem 's akarom hinni, nem csak az Austriai közbirodalomnak felette nagy haszna — mert előttem legalább axiomának látszik, hogy mennél gazdagabb Magyarország, annál jobban gyarapodnának a' vele

összeköttetésben vagy kormányszövetségben levő szomszéd népek is — hanem Fejdelem 's Nemzetnek azon rokon egyesülése is okvetetlenül következnék, mellynek hija a' mostani Európai borzasztó vérnapoknak tán egyedüli igaz oka, 's mellynek léte a' nemzetek legnagyobb boldogsága 's fejdelmek leghalhatatlanabb disze.

'S ezek szerint ha valaki mind azt, a' mit én az egyesületek 's pesti Casinórul eddig érintettem, pártatlanul és szenvedelem nékül át akarja gondolni, 's elégtelen 's darabolt okoskodásimat némileg elrendelendi, nem fogja e mondani: hogy jobban cselekvénk 's cselekszünk, midőn olly intézet-állitásban fáradánk 's fáradunk, melly se vámokkal, se józanabb törvényekkel, sem egyéb illyessel szoros kapcsolatban nincs, 's ekép egy részrül hihetőbben felállhat mint minden más intézet és gyár, más részrül pedig számos egyéb dolgon kivül azt is lehető legnagyobb világra hozandja: valyon további előmenetelink végett kell e egyet 's mást előbb még megnyernünk, határoznunk 's javitnunk, vagy minden előzmények nélkül kezdhetünk e mindjárt vizregulatiókhoz, közösülésekhez, gyárokhoz 's a' t. Én pedig még tovább megyek, és szép reményim közt azt merem állitni: — a' mit két év előtt tenni nem bátorkodtam volna — hogy sokan lesznek, kik noha ebéli intézetinkben csak rövid idő előtt is semmi egyebet nem találtak, mint gáncsra méltót, lassanként még is azoknak jóakarói leendnek, 's további fentartások végett velünk kezet fogandnak; 's hozza Isten! A' franczia nyelvben magát gyakorló fentebb emlitett levelező pedig tán ezentul megbocsát, ha kifáradt csontinkat, mellyek valóban nem mindig henyéltek, egy kissé kinyujtjuk a' Casino karszékiben — — — 's tán ő fogja továbbá legelőször megülni csikóinkat, a' mit neki igen meg fogunk köszönni, mert mi bizony illyesekkel nem szeretünk már igen bajlódni, hanem azt inkább lovászinkra bizzuk. Te végre Barátom remélem nagylelküleg megvallandod: 'hogy Tenbelátásodat tán kissé igen nagyra, mienket pedig szerfelett parányira becsüléd.

Lenne csak a' pesti Casino már olly karban, mint a' millyenben annak lenni kellene, 's nyujtana csak hazánk szive Buda 's Pest annyi életkellemet 's commoditást, mint a' mennyit Magyarország fővárosában már méltán lehetne várni, hány idegen fordulna meg 's költené ott pénzét? — — — 's hány hazánkfia, ki most sem a' hazát, sem ez őtet nem ismeri, tartózkodnék 's telelne ott! Még az állatok is keresik az enyhelyet, 's tehetségig kerülik az idő sanyarit; miért ne tenné ezt az ember? Nem képzeljük egyeztethetőnek az erényt 's férfiasságot a' kellemmel 's honossággal — comfort —? Igen, igen csalatkozunk! Mindenben van czél 's irány,

's az élet kellemit és lakosságit — — — tulságig kerülni nem csak hasztalan önsanyargatás, de ha szerfelett közönséges, minden nagyobb szorgalomnak legbizonyosb megsemmisitője is. Ez olly világos, hogy tán senki előtt sem fog paradoxnak látszani; még is több év előtt tanuja voltam egy okoskodásnak, melly a' mi több, nem egy fiatal — francz nyelvet tanuló — hanem országos ember!! ajkairul folyt, 's ekép zengett, vagy inkább kongott: a' mostani Luxus valóban nem sokára megrontja hazánkat, azelőtt úgy szólván csak az Udvar néhány palotáiban használtattak szőnyegek, — — — magányos embereknél ez hallatlan dolog vala; most pedig hány tapodja már a' legfinomabb kárpitot, sőt hány födi be lovait fültül farkig durva posztónál sokkal drágább szövénnyel, mig azonban annyi embertárs van kitéve sanyarnak, hidegnek, — — ez valóban borzasztó! Oh ez a' mai generatio — o tempora, o mores!" 's a' hallgatók fejcsüggesztve 's busulva álltak a' bölcselkedő körül — — én pedig tökéletesen elvesztém minden hitelemet azon házban, hol ez mondatott, mert nem csak sirni nem tudtam a' többiekkel e' vénasszonyi sopánykodáson, hanem a' hallgatók legnagyobb botránkoztatására szörnyen elkaczagám magamat 's illyest találtam kissé nyersecskén mondani: 'ennél nagyobb képtelenséget nem könnyen hozhatni elő', 's a' tárgyfejtegetésbe akarék bocsátkozni — — de nem volt auditoriumom, mert mind elfordultak tőlem, mintha hamis próféta lennék — — Ezen kis anekdota pedig hány mindennap hallott észkotlásokkal, vágy is inkább észnélküliségekkel van analogiában, — mellyek varázsi azonban a' legegyszerübb okoskodás által tüstént megsemmisülnek, minélfogva a' kellemutáni józan vágy, mellyet nem kell az irányon tulcsapongó luxussal vagy is pazarfénnyel összezavarni, azon leghatalmasb hypomoklion gyanánt keletkezik előttünk, melly a' nemzeti szorgalomnak egyik legerősb rugója! Ha teszem minden, kinek tehetségében áll, kárpitok kelleme után vágyna, — 's dolgoznék, fáradna 's gazdálkodnék, hogy azokat meg is szerezhesse magának, — a' tehetősbek pedig minden lovaikat gyapba takarnák — micsoda következése lenne lassanként ennek? "Nagyobb lenne a' gyapjuszükség és fogyasztás; ez által nyerne a' birkás gazda, mint nem különben a' kézmüvész; gyárok, — mert nem kellene külvásár, 's igy szinte bizonyos lenne hasznok — előbb utóbb kétségen kivül-állittatnának fel; mozgásban tartásokra pedig sok kéz kivántatnék 's a' t. — — — —. 'S ekép nyerne az öreg Ur, ki a' mai generatio hatását kárhoztatá, 's nem csak az által, hogy köszvényes lábainak teletszaka szerfelett jól esnék egy egy kis kárpitocska, de legfőkép az által, hogy lassanként, ha illy belső fogyasztások derekasan terjednének — a' mi

nemzetekre nézve legnagyobb áldás — minden bizonnyal drágábban mint ma, 's ide haza adná el gyapját — a' min tán cseppet sem busulna — midőn most Verviers, London, 's a' t. szóval a' külföld határozza el gyapjaink árát, annak becsét machinatiók által sokszor szerfelett lenyomja, és sok gazdának úgy szólván egyedüli jövedelem-kutfeje legváltozóbb phasisok alá iktatja, a' min az öreg Ur ismét mód nélkül busul!!! De nyerne a' szegény napszámos is, ki most rongyban jár, ha t. i. fáradni, dolgozni akarna, 's kivált gyapjubul készítendők körül, mert alig van olly gyenge, sinlődő 's buta teremtés, kinek hasznát gyap-gyároknál annyira nem lehetne venni, hogy az által életfentartása némileg ne pótoltatnék ki 's a' t. Ezek szerint én igy okoskodom: 'Eleinknek Verbőczyvel együtt, kinek kereskedési tudományirul nagy ideám nincs, legkisebb képzeletök sem volt a' nemzeti gazdaságrul, 's hála az egeknek, hogy az idők szelleme lassanként mindünnen számkiveti az irányhaladó egyenetlenség 's feudalis systemák szégyeneit, 's hogy mostani időkben már a' világ olly számos vidékin szintannyi, ha nem több, életkellem 's lakosság találtatik a' szántóvető kalibájában, mint mennyi a' mult sötétség századiban csak néhány privilegiált váraiba volt szoritva.' 's a' t.

E' néhány sor hiszem más illy esetekben is fog azoknak kulcsul szolgálni, kik a' nélkül is megértik a mondottakat, ha itt ott betűaccentusok hibáznak is.

A' nemzeti jólét 's gazdaság kutfejei nincsenek olly közel a' földszinhez, hogy azokat könnyen 's minden fáradság nélkül mindenki feltalálni képes volna. A' nemesb fiatal kebel, melly csak az emberiség javát szomjuzza, rendszerint másutt keresi azt, mint a' hol fekszik, — 's a' puszta pium desiderium sem ád elég utmutatást azon mélyen rejtett okok feltalálására, mellyekhez némi közelségig csak érettebb ész, generatiók tapasztalása 's kifejlett tudomány vezethet. Ezek pedig rendszerint ellenzékben állnak a' sokaság bévett gondolkozási és szokásival. — Smith életrajzában, ki legelső rakta dönthetetlen sarkalatokra le a' nemzeti gazdaság elveit, 's úgy szólván egészen uj, előtte csak sejditett tudománynak vala feltalálója — ezen sorokat találom, 's azok feljegyzése nem lesz tán itt felesleg, ámbár az ő tudományával csak annyira van összeköttetésben, a' mennyiben ő nem vala vak dicsérője a' régi intézeteknek: "It is to be lamented that we know so little of the life of Smith during that part of it which was passed at Oxford. What he thought of that university, of its discipline and its studies, he told the world many years after in a memorable passage of the "Wealth of Nations," which has never been forgiven by the worshippers of Oxford, and by all those who are prone to consider it a crime to point out

the defects of any ancient institution. Strange it may seem that there should always be a number of persons prone to such a course, seeing that the corruptions and abuses which are incident to establishments of this kind, like the diseases in the animal body, have a natural tendency to bring on decay, and that the best friend to such institutions, like the best physician, is he who first discovers the disorder — a discovery necessarily antecedent to the suggestion of the remedy. Yet there are few mistakes so common as this in the world, and few more fatal to its improvement. It is the error of preferring the means to the end, the mere instrument, an instrument often worn out, and sometimes become useless, to the excellent purposes it was designed to work."

A' kellemes időnek mindenki örül, 's a' clima jobb vagy mostohább léte kétségen kivül hathatós befolyásu a' nemzetek több vagy kevésb szerencséjökre. Ezen azonban cultura és szorgalom által mód felett segithetni úgy annyira, hogy egy nagy 's tisztán tartott 's számos kellemet nyujtó városban szinte észre sem vétetik a' rossz idő, midőn faluhelyen, vagy rondán tartott kis városokban egy kissé több eső, vagy hoszszabbacska szárazság a' lakosokat két igen kellemetlen végsőség, t. i. sár 's por közt tartja örökké. A mit pedig fentebb több helyen érintėk, az bizonyos, hogy az emberek általányosan sem hazafiságbul, sem egyéb gerjedelem miatt nem szoktak egy helyrül távozni, másikba ellenben seregesen tódulni, hanem oda fog lassanként a' nagyobb rész jutni, a' nélkül hogy sokszor maga is észre venné, hol olcsóság, kellemek, mulatság, kényelem, társalkodás 's több illyes okok miatt azt találják számosan, ha kérdik magokat: 'hogy jól van dolgok' — — — 'S e' szerint minden fáradozásunknak oda kell czélozni: hogy két városunkat, mennyire csak lehet, szebbitsük, tágitsuk, összekapcsoljuk, 's bennök olly külön, olly sok oldalu kellemeket állitsunk, hogy mind az idegen, mind a' honi utazó, tudós, kereskedő, müvész, birtokos, társalkodó, embergyülölő, nyavalygó, szerencsehős 's a' t. lelje fel ön hatási 's szenvedelmi körét; szóval: mindent végbe kell vinnünk, a' mi csak tőlünk függ, hogy hazánknak felette sok — — de egészen eldarabolt erejét concentráljuk, a' mi által egy évtized alatt több józan közintelligentia fog kifejlődni mint mostani elkonczolt 's igy gyenge létünkben, századok lézengése közben törhetné magát keresztül a' világra; — józan intelligentia pedig, melly nem téved 's merül el a' Metaphysika 's éretlen theoriák fenéktelen özönibe 's nem hagyja elcsábittatni magát az álbölcseség vagy inkább bölcskélkedés illy szép hangzatu de lágy velejü okoskodási által: "A' világnak csak két nemzete van, a' jók t. i. 's a' rosszak"

— — — a' józan intelligentia mondom ki fogja jelelni azon utat, mellyen járnunk kell, 's a' nagyobb 's nemesb rész mellébe öntendi azon szent igazságot, hogy egész belbecsünket 's minden külbecsünket elvesztjük, ha megszününk Magyarok lenni; 's hogy más nemzetek, kik annyira kifejtik önsajátságokat, egykor ujjal 's megvetéssel fognak ránk mint elaljasodott korcs népre mutatni, mellyben többé semmi eredetiség nincs, ha sajátságunkat, nemzetiségi tulajdoninkat jobban ki nem fejtjük 's tovább is — keserü mondani, de igaz, 's a' jövendő tán nem hiendi! — "szebb nemünk nagyobb része eltagadja nemzetiségét, 's anyaföldének nyelve értetlen szózat előtte"; 's hogy mi csak úgy léphetünk emlitésre méltó 's tisztelt nemzetek sorába, ha Magyarok maradunk, és saját nemzetiségünk további kifejtésére alapitjuk minden előmenetelink 's reményinket, 's ha gondaink hiv osztozója, éltünk legédesb gyámola 's annyi vágyink czélja az Asszony, kinek uralkodása alul, mondjuk ki egyenesen, fejdelemtül lefelé a' legtehetetlenebbig egy sincs kivéve, a' természet szent utjára visszalépend 's csak azoknak fon repkény-koszorut, kik nemzetöket dicsőiték.

'S ha mind erre csak legtávulabbi alkalmat adott volna is a' pesti Casino, — minthogy nem ritkán parányiaknak látszó dolgok roppant következéseket szülnek, 's viszont — akkor valóban azon pillanatok, mellyeket felállitására szentelénk, 's mellyekben fáradozásinkért nem ritkán guny 's rágalom tajtékával fecskendeztetének be, éltünk legszebbei 's édesbei lennének.

'S ez alkalommal a' pesti Casinórul csak ennyit!

Azonban most jut eszembe: 'még két szó mondani valóm van, minekelőtte ezen tán úgy is igen hosszu 's a' tárgyat még is csak némileg kimeritő szakaszt egészen bérekeszteném. A' Szabadságrul 267-ik lapon azt állitám: 'a' privilegiált status nagyobb része szegzi magát müvész, gyárnok 's kereskedő ellen.' — A' minek felvilágositására, 's megerősitésére még ezeket ragasztom: 'azon törvényeknek, mellyek a' müvészi, gyártói 's kereskedői felekezetek személyit elegendő bátorságba helyeznék, 's a' hitelt mindenkire egyenlőn kiterjesztenék, hija 's nem léte közvetetlen oka annak, hogy müvész, gyárnok 's kereskedő — ha bár a' vám körülményi legkedvezőbbek lennének is — Magyarországban, úgy mint kellene, nem boldogulhat; illy törvények hozatala, vagy e' tárgybeli régiek józan módositása pedig egyenesen a' privilegiáltak nagyobb részétül függ, mivel azért jót merek állni, hogy illy tetemes javitások ellen a' fejdelemnek — kivel együtt alkot, javit, vagy el is töröl a' privilegiált status törvényt — legkisebb ellenvetése sem leend, s' igy semmi egyéb nincs, ámbár köz-

vetve, e' felekezetek ellen, mint a' privilegiált status n a g y o b b r é s z e; mert ha n a g y o b b r é s z máskép gondolkoznék — mivel törvényhozásra csak majoritás kell, — bizonyosan a' szükséges illőbb törvények alkottatnának; illyesek pedig még alkotva nincsenek 's ekép állitásom mindaddig dönthetetlen axioma, mig azt jövendő történetek nem czáfolják 's czélirányos tövények nem hazudtolják meg, a' mit adna Isten minélelőbb! —

A' második szakaszban 101^ik lapon végre azt igérém: hogy itt röviden előadandom a' mai körülmények közt itéletem szerint mit kellene tenni

BORAINK JOBB SIKERE VÉGETT.

A' borkörülti fentebb okoskodásim vagy helytelenek, vagy helyesek, 's azokat a' borral foglalatoskodók vagy józanul felfogni, vagy elfacsarni fogják. — Ez mikép áll, mindenek előtt practice tökéletes világra kell hozni, mert hiedelmem szerint mindenben a' leg és legelső teendőnk, világosan megismérni 's tudni a dolgok jelen pillanati mibenlétét. Ezt pedig csak úgy tartom bor dolgában eszközölhetőnek: 'ha Magyarország lehető minden borai, lehető legjobb minémüségökben egy pinczében egyesittetnek.' Ennek szükségét 's az ebbül hihetőleg származandó nagy hasznot, számosb év előtt több nagyérdemü hazánkfia átlátta már, 's egy illy pincze felállításán tanácskozott. Miért nem állittatott azonban eddig is fel, azt valóban nem tudom; nem volt e a' dolog eléggé kifejtve; mellék szempontok nem engedék e a' k ö z j ó t e k i n t e t é t, 's a' t. előttem isméretlen; — egyébiránt tudni is tökéletesen felesleg, midőn a' fődolog nyilványos t. i. "hogy illy pincze nincs" 's ekép a' külföldi kereskedő többféle nemét magyar borainknak, 's olly jó minemüségben, millyennel azok birnak — az egyesült hazában sehol nem találja némileg concentrálva, mint tán néhány Nagyaink asztalán, 's ott is nem mint adás-vevési czikkelyt; vagy néhány kereskedőnél, — — — kik előtt a' közhaszon nem legelső — — — — ! 's ennél fogva a' külföldi nem tudja — — — de még tovább megyek, 's azt mondom — 'még magunk sem tudjuk elhatározottan: mit birunk bor dolgában'.

Legyen veres, fehér, ürmös 's csemegeborainknak olly nagy számu különfélesége, a' mennyi a' hazában terem, csak egy helyütt összesitve, hogy azokat könnyen láthassa 's izelhesse mindenki, — tüstént meg lesz állapitva, igazam van e azt mondanom: 'hogy boraink legnagyobb része mostani bánásmódunknál fogva nem lehet rendes kereskedési tárgy, vagy ezt mondván csalatkozom e? Ha a' legjobb minemüségüeket sem fogja n a g y o b b m e n n y i s é g b e n senki is

venni, akkor a' factum mellettem szól, — 's a' dolog valódi fektét igy látván, olly módokhoz fogunk nyulni, mellyek körülállásinkban legjózanabbak; ha ellenben illő áron nagyobb mennyiségben fogja borainkat venni a' világ, — akkor én leszek első, ki azt kiáltandja: 'Igen megelégszem, mert csalatkoztam!'

Csak ne áldozzuk fel saját véleményink vagy theoriáink fentartása végett magát a' dolgot; mert egy rendes 's kiterjedett borkereskedés hazánkra nézve olly tetemes hasznu lenne, — hogy az valóban megérdemlené minden ebéli személyes kis hiuságok félretételét. Legyen csak e' részben a' dolog egyszer önkecsegtetés 's önmystificatio nélkül elhatározva 's felvilágositva, a' haszon — bármilly oldalra dűljön is a' Való — minden esetre ki nem számitható leszen; mert vagy a' külföld át fogja látni boraink elsőbbségét, ha egyszer velök tökéletesen megismérkedik, 's azokkal élni kivánand 's igy azokat fizetendi, a' mi nem egyéb, mint kereskedés, a' mit ohajtunk; vagy mi isméréndjük el bor-dolog-körülti elégtelenségünk 's hátramaradásunkat, a' mire természet szerint mert senki alacsony lépcsőn veszteg nem marad, ha tudja hogy ott áll, — ebéli isméretinket minden módon tágitni 's szorgalmunkat tizszerezni fogjuk, — a' minek megint egykori kereskedés fog következése lenni, a' mit ohajtanunk kell.

Illy pincze-felállitás egyébiránt csak használhat de semmi esetre nem árthat, 's ekép azt minél-előbb elrendelni kötelességünk volna, a' mi ellen tudom a' tágas hazában, tán néhány borhamisitót kivéve, senki nem csak nem szegezné magát, sőt az egész közönség, a' termesztő úgy valamint a' fogyasztó, örülne rajta. Ezek után csak arrul lehet kérdés: mikép kellene illy honi példány- vagy mustra-pinczét kezdeni és fentartani? —

A' Casinóban most is vannak többféle, 's néhány jeles borok, de korántsem olly nagy különféleségben 's olly jó minemüségben, hogy azoknál fogva, bár ki is a' magyar borokrul általányosan véve az igazsághoz csak legtávulabb járuló itéletet is hozhatna. Az intézet felállitásakor többek közt a' bor-állapot is különös szemügyre vétetett, 's az intézkedők számos tanácskozási közt előfordult ezen tárgy-körülti fejtegetés — — — de csak az idő hozta azt olly világba, hogy arrul már most tapasztalás után, 's igy józanabbul lehet okoskodni. —

A' társaság egy lehető tökéletes honi példány-pincze által két czélt akar érni, — t. i. hogy a' termesztőknek egy uj ág nyittassék, mellyen boraikat a' világgal még jobban megismértethetnék mint eddig, és minden interventio nélkül; 's hogy az intézetben megfordulók honunk lehető legtöbb 's legjobb boraival illő áron élhessenek. Az intézeti pénztár azon-

ban sem a' külön borok megvásárlását, sem az abbul folyó rendes pinczemesterség költekezésit nem engedé; 's ekép a' különrészesek kérettek meg: "küldenének öntermésikbül csekély mennyiségü borokat, 's már palaczkba fejtve a' Casino pinczéjébe, — 's határoznák tetszésök szerint meg boraik árát" — midőn más részrül az intézet udvari-mesterére, ki közvetetlenül a' Választottság 's Igazgatóság felvigyázása alatt van, bizaték az e' borok körülti gond, 's az azokruli szoros számadás. — Számos részes szives készséggel teljesité a' társaság ezen kivánságát; 's rövid idő alatt többféle jó borral volt az intézet pinczéje ellátva. — Azonban — 's mondjuk ki a' dolgot mint van, mert minek hizelkednénk egymásnak tulcsapongólag, a' mi illy dolgok körül valóban csalással egyenlő — a' bor legnagyobb része olly hibásan volt palaczkra fejtve, bedugva 's a' t., hogy nemcsak nem lehet a' borok jóságárul itélni, vagy azért jót állni — hanem sok már megérkezte előtt eczet vala, vagy nem sokára azzá vált. E' kellemetlen tapasztalás után — hogy t. i. hazánknak csak igen kevés részeiben értenek tökéletesen a' bornak palaczkba vonásához — a' társaság megkérte a' részeseket: "küldenék ezentul boraikat hordóban, ha odahaza nem lenne alkalmok azokat czélirányosan palaczkra fejthetni 's ideig-óráiglani pincze-mesterséget állitott, azaz: egy közönséges kádárt fogadott, ki az udvari-mester szoros ügyelése alatt a' hordóban érkezett borokat palaczkokra fejtse. Ezen uj rendelés azonban sok munkára 's izetlenségre adott alkalmat, 's a' dolog olly kevés pontosságu felvigyázat alatt vitetik, hogy az hosszabb időre jó következést apodictice nem szülhet. 'S e' mellett a' factum szól legerősebben; mert nem tagadhatni, hogy az intézet pinczéje felállitásakor sokkal jobb lábon állt, mint ma, minekutána most már több évig forog; 's igy ha nem lenne is rosszabb lábon, csak az által is ment hátrafelé, hogy előre nem ment! — A' dolog tökéletesitése miatt egyébiránt mint mondám már sok szó váltatott — javaslatok készültek, 's minden közgyülésbül több részes küldetett ki: 'vennék a' dolgot fontolóra 's fejtenék ki, milly módon lehetne czélt érni?' Gondolkoztunk, én legalább e' tárgyrul eleget; de megvallom nem nagy sikerrel, mig az idő 's a' vele összekötött tapasztalás e' részben egyre 's másra tanitott; 's most már practice szólhatunk a' dologhoz. Saját javaslásom e' részben im ez:

'Válasszon az egész társaság önkeblébül három férfit, kinek honszeretetében 's közjót előmozditó állhatatos fáradozásiban tökéletesen bizhatik; 's legyenek ezek azon hatalommal felruházva, hogy a' Casino költségin olly pinczemestert fogadjanak — a' világ akármilly szegletében keressék

és találják is — ki a' borkörülti szövevényes mesterséget Á-tul Z-ig tökéletesen 's practice érti. — Ha ezen ember megjött, — ki alatt nem közönséges kádárt vagy ollyant értek, ki egy palaczkbul másikba tudja tölteni a' bort, 's kire általányosan azért rója a' közönség a' pinczemester nevet, mivel e' mesterséget igen könnyünek hiszi, a' mi legfőbb oka, hogy e' részben olly hátra vagyunk; mert bizonyos, hogy azt soha tökéletesen nem tanulhatni meg, a' minek valódi tudalmában 's ismeretében valaki már magát hiszi, a' nélkül hogy valóban tudná 's ismérné azt, — ha ezen ember mondom megjött, tartassék választottsági ülés, 's vizsgáltassék mindenek előtt meg a' társaság pénztára, 's a' mi költhető pénz van, azon vétessék, 's ha czélnak tökéletesen megfelelőket nem lehetne találni, fuvassék — de Magyarországban — az első szükségre kivántató több ezer nagyobb kisebb palaczk, — a' mi pénz fenmarad, azon vásároltassanak honi kész borok 10—20 akóként 's a' lehető legjobb minémüségben, 's igy nem szorosan a' termesztőknél, kik mint tudjuk nem ritkán a' legrosszabbat birják, — hanem ott, hol kaphatni. A' bevásárlás pedig, nehogy a' nyilványosság áldása elmaradjon, vagy az emlitett biztosság kellemetlen szemrehányásoknak ki legyen téve, ekép történjék: a' választottság az intézeti kiadható pénzalaphoz képest egy kis számítást készít, mellybül némileg kisül, milly mennyiségü, 's milly nemü bor vásároltathatik mindjárt kezdetkor, 's ezekre nézve felszólitja a' küldöttség az egész közönséget ujságok által, — hogy t. i. a' Casino 10—20 akó Somlait, Neszmelyit, Kőbányait 's a' t. vásárlani kiván, 's ez okbul két két kis palaczkot kér kóstolás-példányul. — — — Ha ez meg van — a' min nem kételkedhetni, mert a' kereskedőket ha kiveszem is, hihető hogy illy intézetnek néhány termesztő jóakarója csak lesz — felnyittatik egy választottsági ülésben, mellybe még a' társaságba nem keblesített, de e' tárgyhoz értő személyeket is meg lehetne hivni, egyik palaczk; — 's ha a' bor legjobb minemüségünek találtatik, alkura lép a' bizottság — — — a' Pestre szállitást az eladóra hagyván. — Ha pedig megjön végre a' hordóban lévő bor — néhány nap alatt, a' bizottság, udvar- 's pincze-mestere által összehasonlíttatik vele a' fentartott második palaczkban lévő, — 's ha ugyanazon egy, általadatik a' hordó a' pinczemesternek, ki azzal mestersége szerint bánik 's lassanként palaczkra fejti; ki azonban az udvari-mesternek nem parancsa, hanem ellenőrsége alatt van, 's efelett minden lehuzandó borbul, azaz: midőn már palaczkba vonásra megtisztult és elcsendesült, 2 vagy 3 palaczkot a' bizottságnak átad, mellynél fogva ez mindig világosan tudhatja: a' borokkal hamisitgatás történik e? 'S ez lenne a' Casino pinczéjének kezdete.

A' minden havi választottsági ülésben, vagy évnegyedenként megvizsgáltatnék a' pincze és számadások, — 's minden szabad költhetésü pénz, melly részint a' Casino pénztárában találtatnék, részint a' Casinóban fogyasztott vagy eladott borokbul kerülne, külön meg külön honi borok vásárlására fordittatnék; minek következésében lassanként Magyarország minden borai egy helyütt lennének concentrálva — 's igy azokat a' külföld rövid idő alatt átszemlélhetné, 's mi is borkörülti álladalmunkat, e' részben t. i. mit birunk, mit nem, tökéletesen megismernők. —

A' Casinói pincze, melly nagyobb mennyiségben bort nem venne s' nem adna soha, úgy szólván csak minta-pinczéül szolgálna, — 's ekép minden borait kirekesztőleg palaczkban tartaná. Az Egész a 3 tagbul álló biztosság fő ügyelése alá lenne állitva, mellynek legnagyobb figyelme 's szorgalma arra czélozna: 'hogy a' Casino pinczéje mindig legjobb hirben legyen'. Ennek elérésére jó borok vásárlása, azokkal jó bánás 's becsületi felvigyázás kell. A' Casinói pinczének efelett még saját pecsétje lenne, — 's tán olly jeggyel különböztetett palaczkja is, mellynél fogva senki más könnyen e' részben ön borát Casinói bor gyanánt nem adhatná. — A' bornak olly ára szabatnék, melly szerint minden pincze-költségen kivül tiszta nyereség 100[tól] 10—15 maradna fen, melly megint a' tárgy további sikereztetésére fordittatnék. 'S ezek volnának az intézet fő vonásai! Már a' mi a' borok tán czélirányosb vásárlását, jobb pinczét 's több efélét illeti, azt némileg a' választottság 's bizottságnak, melly mindent a' legnagyobb nyilvánnyal vinne, lehetne átengedni, azon megjegyzéssel mindazáltal: 'hogy közhaszon legyen a' fő czél, 's annak minden egyes vagy mellék haszon, azaz nepotismus áldoztassék fel.

Képzeljük most illy példa-pincze fenállását, s nézzük mi haszna lenne.?

Nyernének először is a' helybeliek, mert mindennapi használásra sokkal jobb, nagyobb különféleségü 's olcsóbb borok közt választhatnának, mint eddig. Jobb borok közt mondom, mert a' társaság nem csak minden középszerüt kirekesztene pinczéibül, de borai értelmesb 's józanabb bánásmód által szerfelett javulnának is; — nagyobb különféleségüek közt, mert nem csak 10 vagy 20 féle, de szinte minden hazai bor feltaláltatnék az intézetben; olcsóbb borok közt végre, mert most olly borok, mellyek akóját 8—10 pengő forinton könnyen kaphatni, 's iczénként 16—20 pengő krajczáron méretnek, akkor 10—15 pengő krajczáron adathatnának. — Nyerne a' becsületes kereskedő, mert szinte egy helyütt minden magyar borfajokkal megismérkednék, 's utasitást kapna, hol keresse azokat; — utasitást mondom, 's erre vigyázzunk,

mert ez szerfelett fontos. Az intézet törvényül tenné: hogy pinczéibül soha igen nagy mennyiségü borokat nem ád el, hanem legfeljebb 50—100 palaczkként, 's ezeket is csak olly borokbul, mellyeknek ép maradásokért 's igy változhatlanságokért, ha tovább vitetnek, jót állhat. Tegyük fel, hogy a' bor, melly mustraként adatott el, Rusti volt, 's a' kereskedő, ki vette 's vitte, az intézetet megkérné hasonló minemüségü, de nagyobb mennyiségü Rustinak átengedésére — — — a' mire az intézet azt válaszolná: "hogy kiterjedtebb borkereskedést nem üz — 's Rusti borát NN.-tül vevé, kinek több hasonló borai vannak, méltóztatnék annál vásárlani; kinek becsületérül azonban — 's ez a' fő dolog — a' Casinói intézet semmi mód nem áll jót." — A' Casinónak olly gyengéd szorgosságu s olly szigoru pontosságu lélekisMérettel kellene viseltetni e' részben, hogy azon borait nem is adná kész pénzért kivitelre, mellyekrül tökéletes bizonyossággal nem tudná: hogy nem romlanak el. 'S csak ezt tökéletes világra hozni, milly nagy nyereség lenne! — Most sok — mert vannak nemzeti hiuságok is — azt gondolja: "Tokaji nem romlik el, ha az aequatoron vitetik is keresztül" — — mintha az elemeknek kártékony befolyások nem lehetne szőlőnedvre azért, mert az Hegyalján Magyarországon érett 's ott szüretett! — Ezt tehát, ha külkereskedést akarunk üzni, mindenek előtt tisztán kell a' közönség eleibe tennünk, 's vizsgálatinkat nem jó szándékra, ábrándozásokra, mesékre 's más illy szappan-buboréku alapokra, — — hanem egyenesen factumokra állitni. Erre tudom azt fogják sokan mondani: "Hiszen factum szól a' mellett hogy a' hegyaljait romlatlan elvihetni mindenüvé." A' mire én azt felelem: 'a' factum azt bizonyitja, hogy a' hegyaljait messze földre 's aequatoron keresztül épen s' romlatlan sehogy sem szállithatni'. 'S mivel e' két vélemény homlokkal áll egymás ellen, 's igen hosszas volna mind azon meséket itt előhozni, mellyekkel a közönség e' részben örök csalatásban ringattatik, vagy mind azon szomoru eseteket elbeszélni, mellyek csak azt bizonyitják, hogy magyar bor helyett szinte csak eczet, vagy sós viz érkezik a' tengertuli országokba — vétessék fel tehát a' dolog 'via novi', állittassék legnagyobb nyilványossággal tökéletes világra, 's legyen kifejtve a' Való. Ezt pedig az intézet ekép eszközlendi: Ollyan borokat, mellyekrül nem bizonyos 'el nem romlanak e' kisebb mennyiségben próbaként a' világ minden részeibe küldeni fog, 's e' tárgy körül annyi ismeretet 's tapasztalást szerzend, a' mennyit csak lehet; ezt pedig a' legnagyobb őszinteséggel a' közönség eleibe terjeszti. Ollyan borok árát nem fogja felvenni, mellyeknek épen maradása hihetőleg nem bizonyos — 's a' mennyire csak lehet, ismeretes becsületü emberekkel

tévén összeköttetésbe magát, — mindegyik venni-akaróhoz illy formán fog szólni: "Uram! néhány tudatlan 's néhány csalárd nemcsak borainkat hozta kün rossz hirbe, a' mi legkisebb volna, mert borainkat kiönthetjük, 's jobbat készithetünk — hanem nemzeti becsületünkre is homályt vont, a' mi kimondhatatlan kin, mert az élet becsület nélkül mi egyéb 'mint hosszu kinos agonia; ezen mi most segitendünk, mert korántsem fogjuk azok pártját, kik Titeket csaltak, hanem midőn kitaszitjuk őket honosink számábul 's megvetést, átkot káromlunk fejökre, ime kis mennyiségben — mert e' tárgyban tágas körben munkálni nem czélunk — átengedünk Nektek próbára az intézet pinczéiben fekvő borainknak akármellyikébül 's azon feltétel alatt: hogy fizetni értök csak akkor fogtok, ha valóban nem változandnak 's nem aljasodnak el, teszem: a' helyre megérkezésig, vagy esztendő leforgás alatt; ezt pedig Általatok ohajtjuk megtudni, becsület 's emberségtökben annyit bizván, a' mennyivel tapasztaljátok minket viseltetni Irántatok'. Illy szó 's cselekvésmód tán jobban illenék hozzánk, egyszersmind józanabb is volna, mintha tovább is úgy szólnánk 's tennénk, — mint számtalanszor hallottam már, hogy sokan e' részben pirulatlan illy módon csaltak meg másokat: — vagy hinni akarom 'magokat' — "Jót állok boromért, nincs abban semmi zagyva 's keverék, el vihetni azt akárhová is a' világon 's a' t." Midőn azonban a' dolog közönségesen igy áll: 'ha egy kicsit rosszabb pinczébe viszik a' bort, 's minden hónapban rendesen nem töltik' s több eféle, minden út nélkül is alábbvalóvá lesz — — — 's aztán vigyék az Oczeánon keresztül! Oh emberi nem! miért irtózol annyira a' Valótul, 's miért akarod mindig csalni tenmagadat, vagy mások által csalatni? — Sok tudom ez ellen számos kifogást teend, többek közt, hogy minket csalnak majd meg a' külföldiek, és soha borainkat elég jóknak mondani nem fogják 's ekép a' társaság boraival ingyen élendnek; — — — mire azonban bátran felelhetem azt: hogy azoknak, kik igy okoskodnak, legkisebb ideájok sincs a' külföldi nagyobb 's ismérétesb kereskedők becsület 's emberségökrül — kik nem néhány nyomorult palaczk borért, de milliomokért sem lennének képesek a' velök összeköttetésben lévőket megcsalni, — 's ha kivétel gyanánt történhetnék is olly eset — a' veszteség, a' kár nem volna igen nagy 's könnyen kipótoltatnék azon száztul eső 10—15 forint nyereségbül, mellyet többek közt éppen ez okbul vettünk fentebb érintett számadásinkban alapul; s mind ezek felett axioma: hogy 'csak kissé hosszabb időre sokkal hasznosb megcsalatni mint csalni' a' mit mai borkörülti körülményinkben illy cselekvésmód nélkül bizonyosan elkerülni lehetetlen, — mert ki mer — 's lépjen

az elő — becsületével jót állni: hogy bora hosszasb ut, 's kivált tengeri ut után nem romlik, vagy nem aljasodik el? E' részben tehát nagyobb tapasztalást kell szerezni, nehogy ideig-óráiglani csekély haszonért áldoztassék fel azon nagy nyereség, melly borbul minden bizonnyal áradna hazánkra, ha mai ebéli hátramaradásunkat el akarnók ismerni — — —. 'S im ez azon moralis haszon, mellyet illy pincze hajtani okvetetlenül kénytelen volna, 's melly haszon minden mást mód nélkül felhaladna! A' való e' részben tökéletesen elhatározva még nincs; 's mig az homályban lesz, mindaddig nagyobb mennyiségben borokat messze gyarmatokra, tengertuli földre, nyugot-Indiába, Pennsylvaniába, Rio-Janeiróba küldeni legnagyobb képtelenség, 's nem csak vesztett pénz 's vesztett idő, hanem elrontott jövendő is. Ezen állitásomat tanubizonyságos factumok fogják — ha kivántatik — megerősitni, mert több kereskedőt ismérek, kik próbálták tengerháton tengertulra vitelét borainknak, 's nem jó sikerrel. Egyébiránt azt gondoljuk, a' kereskedő nem vinné ki borainkat az emlitett tengertuli országokba, ha nyerne rajtok? ugyan miért viszi ki hát gyapjunkat? — — — — — — — —. Hogy essentiák, szerfelett jó esztendőkben kádáritott borok kis mennyiségben némileg kiállják a' tengeri utat, azt el akarom hinni; de valyon olly ritkaságokat emlithetni e kereskedési tárgyképen? Én vagy 10 év előtt vettem Maltában egy hordó Madeira bort, 's midőn azt lakásomhoz akarám szállittatni, illy jelentést tön a' hajós kapitány felőle: "Mit gondolsz Uram, azt hiszed hordó borodért az egész hajót felbontjuk —? az most teljességgel lehetetlen; — — — vedd inkább vissza pénzedet. Azon hordó, mellyet vettél, mint a' számrul látom, a' hajó fenekén van 's rajta két sor hordó fekszik — — —, most szinte 10 esztendeje, hogy senki sem bolygatá, de hozzája se nyulhatott; két hét alatt elmegyünk Angliába, ott 's akkor ugy is kirakatik a' benne olly sokáig fekvő holmi; minthogy a' hajót már ki kell végre igazitni, mert az többször volt Indiában 's kétszer még Chinában is. Akkor Uram hordód is megint napvilágra jő, 's ha tetszik, elküldjük Triestbe — —" Bezzeg szép bor lesz ez majd ha megérkezik! igy okoskodám magamban; de probáljuk meg, — hisz tapasztalás végett merni 's költeni egy kicsinyt csak lehet; 'küldjétek tehát nem bánom Triestbe' igy válaszolék. 'S néhány hónap alatt el is érkezett a' bor, 's mindjárt Sopronhoz közel fekvő jószágomra küldetett, hol a' megérkezés után egy két nap mulva felnyittatott általunk a' 450 iczés hordó, melyben csak 420 icze bort 's igy 30 icze ürességet találánk, minthogy a' többi annyi esztendő alatt összeszáradott, azaz elpárolgott, elapadt; a' bor azonban kristály-tiszta volt, 's igy általunk

tüstént palaczkba vonatott. Próbáltuk később, jó, rossz pincze tesz e változást rajta — sőt még többet tettünk: félpalaczkként dugasz nélkül tartottuk a' legforróbb nap sugárin, 's fagyasztó szeleknek ki téve, nyáron, télén keresztül — 's a' bor soha nem változott. Már kérdem a' részrehajlatlantul, 's kinek esze boros honszeretettül nem ficzamodott: milly nemü magyar borral lehetne mind ezt kárnélkül cselekedni? Tiz esztendeig azt hajó fenekén hagyni, nem csak nem tölteni, de hozzá se nyulhatni 's a' t. Én legalább nem hiszem, hogy azt biztosan eggyel is lehessen tenni; s' ezt mindenek előtt meg kell ismérnünk, mert e' sarkalat körül forog borral való külkereskedésünk léte, vagy nem léte. — — "Hiszen az természetes — hallok most sokat igy kiáltani fel — mert a' magyar bor csak tiszta szőlőnedvből készül, a' Madeirába pedig pálinkát kevernek" — a' mit nem tagadok, 's rá azt mondom: 'igen is pálinkát kevernek belé, a' minek czélirányos eszközlése azonban korántsem olly könnyü mint sokan képzelik, 's igy okoskodván: "tegyünk mi is pálinkát belé" a' dolgot már elvégzettnek gondolják; hogy e' részben soha előre menni s boldogulni nem fogunk, mig szerencsétlen vakságunk és szivreható tudatlanságunkban a' borkörülti szükséges tudományt könnyünek hisszük 's hirdetjük; 's végre hogy egy szőlőnedvnek sincs romolhatlansági praerogativája 's privilegiuma, habár király ültette 's kapálta volna is tőkéjét, 's önkezével sajtolta legyen gerezdit, hanem csak az állja ki az elemek viszontagságit, melly bizonyos tudományi elvek szerint van készitve, mellyek Chaptal, Rozier, Parmentier 's mások által hozatván némi világra elannyira javittattak azóta, hogy a' mai borkörül kivántató bánásmód, mint már e' munkámban gondolom többször érintém, bizonyos alapokra van állitva, 's egy olly szövevényes tudomány, hogy a szőlőtőültetéstül kezdve a' bornak tengerre szállittatásáig értekező külön osztályu ágainak tökéletes ismérete egy emberben szinte nem is egyesülhet, hanem minden külön szakaszra külön 's ugyancsak értelmes és szorgalmas ember kell; 's ki ezt máskép látja, arrul azt itélem, hogy a' dologhoz éppen nem ért, 's azt azért tartja olly igen könnyünek, mert nem érti.

Azonban lehet, mind e' mellett is csalatkozom; 's im ez oka, hogy szavaimnak vakhitelt és szolgai elfogadtatást nem kivánok; hanem hogy a' dolog uj, igazi 's tökéletes próbára bocsáttassék; a' mi az előadott mód szerint létesitendő Casinói példány-pincze által minden nehézség nélkül 's biztosan eszközöltethetik; mert annak tapasztalása mind a' költői képzelet hevén, melly hazánkfiainak közönséges hibájok, mind a' szerfelett szoros számolás hidegén — melly tán megint az én hibám — előbb utóbb tökéletesen diadalmas-

kodni fog; 's minket, 's nagy nyilványosság által az egész közönséget megismértet szőlőink, szüretünk, kádárságunk 's a' t. milly lábon áll a' külföld szőlőihez, szüretihez, kádárságához 's a' t. képest, 's ennél fogva a' nagyobb részt előbb utóbb arra ösztönzendi: hogy vagy a' régi bánásmódnál, ha az jó, utóbb is maradjon meg, vagy az ujhoz fogjon, ha ez jobb.

Mindenek veleje pedig e' részben az: hogy a' Casinói példány-pincze minden pillanati 's ekép igen rövid tekintetet félre tévén, csak a' hosszu jövendőt tekintse, 's magát olly hitel 's hirbe helyezze, mellynél fogva nem csak a' hon, de a' külföld bizodalmát is tökéletesen megnyerje, 's minden időben fen is tartsa. Nem fog e' szerint az intézet soha maga boraiért jót állni a' nélkül, hogy azok épen maradásokrul elhatárzottan bizonyos is legyen; hanem annál kevesebbé fog kezeskedni azon birtokosak boraiért is, kikhez a' vevőket utasitá; — minek következésében lassanként meg fog szünni azon általányos kellemetlen panasz, mellyet kün az egész Ország ellen annyiszor kell hallani, 's végre arrul lesz meggyőződve a' nagy Európai közönség: hogy honunkban csak kevés a' borral készakarva csaló, 's mind azon csalárdok, kik külföldön hosszu bajusszal 's magyar maskarában helyrül helyre kalandoznak, 's palaczkonként árulgatják hamisitott zagyvaboraikat, nemcsak nem képviselőji nemzeti becsületünknek, hanem hogy azokat még honfiainknak sem ismérjük; midőn minden külfölditül egyszersmind azt kérjük: ne adjon vakhitelt minden földön-futó, bitang szerencse-hajhásznak, hanem válassza meg embereit, kikkel valami alkura kiván lépni. Egyébiránt mivel csupa szentekbül álló nemzet nincs, 's igy honunkban is van sok, ki nem igen szent, meg fog történni, hogy ezután is, mint ezelőtt, legszebb nevü honfiainktul is meg fog csalatni a' külföldi; hanem akkor a' nagyobb publicitas által jobban el lesz különitve az egyes a' nagy közönségtül; mi okbul a' kijátszatott nem azt fogja mondani, mint most igen sokszor: "Óvd magad a' Magyartul, mert megcsal"; hanem: "Óvd magad N N-tül, mert megcsal." 'S e' kettő közt ugyancsak nagy a' különbség. — A' Casino pinczéje lassanként tökéletes világra fogja hozni: milly nemü boraink állják ki kényesebben vagy derekabban az elemek változásit, az utak hosszát 's a' t. Hanem ez csak egy oldala a' dolognak, mert ha kiállnak is mindent, még azon kérdés van hátra: 'tetszenek-e, 's meg is veszik e?

Már e' részben, itéletem szerint még hátrább vagyunk mint a' másikban! 's itt megint mi vakit, azt valóban egészen ki nem találhattam még. 'Maga issza e meg borát drága Uram'? Ezt szeretném tudakozni soktul; mire ha ezt válaszolná "mind magam iszom meg" én viszont igy felelnék 'akkor

Uram készitse 's igya sehogy másképp, mint a' mikép szereti, 's éljen mindenkinek izlése'; ha pedig azt mondaná: "részit bizony magam iszom, részit pedig eladom, ha vevője akad" akkor hozzá igy szólnék: 'ha nem veszi rosz néven csekély tanácsomat édes Uram, azt javaslanám, készitse borának azon részét, mellyet maga használ tökéletesen maga izlése szerint; hanem azon részt, mellyet eladni szándékozik, ha kivánja, hogy vevője akadjon, ne maga, hanem annak izlése szerint, ki azt tán megvehetné'; 's kérdem van e ennél józanabb cselekvésmód? — 's még is ugyan hány cselekszik igy országszerte? szinte újainkon számlálhatnók őket fel; a' minek okát, mint mondám, nem tudom, de gyanitom, hogy semmi egyéb, mint egy mélyen lappangó kis hiuság, mellynél fogva egyes azt kivánja 's tán sejditlen, hogy az egész világ az ő izléséhez alkalmazkodjék; a' mi Asia egy bizonyos kis népének fejdelmére emlékeztet, ki mint mondják trombita-szóval adat jelt, ha ebédhez ül, hogy aztán a' világ többi fejedelmei is minden tartózkodás nélkül bátran ülhessenek leveseik 's becsináltaikhoz 's a' t. Számosan tudom e' részben nincsenek velem egy véleményen, 's azt gondolják, 'azért nem készitik eladásra szánt boraikat mások izlése szerint, mert sem izlésöket nem ismérik, sem a' borral úgy bánni nem tudnak, a' mint kivántatnék — — — a' mi kereken kimondva semmi egyéb, mint 'tudatlanság'. Én is ezt tartám sokáig egyedüli okának, hogy általányosan véve, olly igen természetesen, vagy is inkább egyszerűn, vagy még inkább olly igen együgyün bánnak borainkkal; hanem később úgy tapasztalám, hogy rendszerint ezen oknak két harmadát restséggel kevert gőg, 's csak egy harmadát teszi tudatlanság, melly okbul aztán természet szerint sok eczetnek vagy borviznek kell következni bor helyett; — — — ebéli tapasztalásom pedig azon megismért igazságon alapul, hogy a' gőgtelen tudatlanság s' henyétlen fáradozó vágy kételkedik, látni, tanulni ohajt, 's nem bizza magát el; bor dolgában azonban mondjuk ki egyenesen — hisz nem szégyen a' hon termékeit tulbecsülni egy kissé, csak: nem józan — hány van, ki nem bizza magát el az egész magyar földön?

Legnagyobb rész a' borrul igy szól: "De csak jobb úgy, mint az Isten megteremtette", 's "nem kell nekünk a' pants bor 's a' t." a' mi azonban semmit sem jelent, mert Isten szőlőtőkét ugyan — mellyet az ember valamint a' gyümölcsök egyéb fajait is szerfelett nemesite — de bort tudtomra legalább nem teremtett, hanem nagy hatalmát inkább az által bizonyitá be, hogy az embernek értelmet 's ügyességet adott nem csak a' természetes szőlőtőt javitni, 's magának jó 's tartós borokat készitni, hanem szinte minden szük-

ségeit, 's annyi számtalan kellemet is esze 's tenyerei által kiállítni! — 'S ha a' szőlőnedv kellemes 's ép fentartására a' Chemiának örök törvényeit használni nem volna szabad — a' mit a' tudatlan pantsnak nevez — ugyan miért főzzük meg a' hust, 's miért nem nyelik illy bölcselkedők az ökröt nyersen, mint azt Isten teremté? — — — Csak rövid vizsgálat után nem fejlik e ki tökéletesen: milly nevetséges képtelenségek lappangnak eféle 's annyiszor hallott sententiák alatt, mellyeket ármány 's ravasz fortélykodás koholt, 's a' kijátszott jámbor sokaság ismétez?

Nekem hegyalján egy szőlő-vesszőm sincs, — 's jószágimban egyetlenegy tőkével sem birok, mellybül külvásári bor készülhetne; hogy pedig új tőkéket hozassak 's ültessek, arra már éltem igen is előre haladott; azonban tán még is fogok ültetni, ha rá érek; de minden esetre rám nézve, azaz személyes pénzhasznomat tekintvén, se most se jövendőben a' legderekasb magyar borkereskedés sem hozhatna legkisebb nyereséget is, 's igy ha e' részben tán nagyobb indulatossággal fejtegetem a' dolgot mint kellene, azt valóban nem egoismusbul, hanem azon forró kivánatbul cselekszem, hogy hazámfiainak, 's kivált a' felső vidékieknek e' részben tanácsul, segedelmül szolgáljak, kik, ha most nem is, de majd tán egykor azt fogják mondani: "igazam volt, — 's egyenes szólásmódom ha eleinte visszatetszett is, e' tárgyra nézve több valódi hasznot hajtott, mint mind azon költői fellengő magasztalás, mellyel a' Tokaji hirét sokan vakbuzgalmokban fentartani törekednek"; mig azonban az nem ritkán legjobb pinczében is romladoz, 's ha nemében legjobb is — legalább a' mostani közizlés, 's megvallom még az enyim szerint is, — szerfelett édes nedv, mellyet szomjuság ellen nem ihatni; melly nagyobb mennyiségben bizonyosan gyomrot ront, 's mellynek tán minden becse arra szorittatik: hogy nagyobb alkalmaknál abbul gyüszü-nagyságu néhány pohárkát üritsen az ember, vagy hogy abba reconvalescens zsemlyéjét mártsa, kinek mint mondják — 's hinni is akarom — szerfelett hasznos.

Az eladásra szánt bort tehát egészen más principiumok szerint kell késziteni, mellyeknél fogva annak nem csak tartóssága bizonyos, hanem jutalmas eladhatása is felette hihető leend; 's ámbár ennek eszközlése sem olly könnyü, mint azt szerencsétlen látásában sok hiszi, azért még is százszor könnyebb, mint a' mostani borivó nagy közönség izlésének változtatása. — A' helyett tehát, hogy a világot hasztalanul oktassák a' magok boraiba olly igen szerelmes gazdák, nekiek azt tanácslom: 'hagyjanak fel illy sikeretlen törekedésikkel, 's a' sok hasztalan szópazarlás helyett cselekedjenek inkább,

's tanulják a' borkészités chemiai elveit 's a' t. — mert igy valóban több hasznot fognak hazájok 's magoknak hajtani, mint szép szavakkal.

A' mennyire én a' dologhoz értek, azt gondolom: hogy Sopronyi, Kárloviczi, tán Badacsonyi is, de kivált Hegyaljai boraink alkalmasok volnának azon bánásmódra, melly szerint Madeira, Oporto, Marsalla 's több eféle borok készittetnek, mellyekbe, mint tudva van, égettbor kevertetik. — Illyest Somlaival, Érmellékivel, Szerednyeivel 's a' t. tenni nem lehetne, mert igen könnyük, nincs bennök elég czukor-rész, melly szükséges az égettbor-elnyomásra 's a' t Próbálnák ezt tenni azok, kiknek ott szőlőjök van — de azt eszközleni nem könnyü, 'a mit ismételni nem szünöm meg, 's azt hiszem jó sikere volna — 's tegyék le Istenért azon hiábavaló honi hiuságot, melly szerint sokan azt vélik: "oda Nemzetiség, Magyarság, becsület, ha Tokajiba égettbor kevertetik" — mint egykor megint sokan azt gondolák: "az élet türhetetlen teher" 's magokat vizbe fulaszták, vagy agyban lőtték, mert felsőbb parancs szerint le kellett volna vágniok az embert olly mód nélkül ékesitő hajfürtöt a "Zopflit"!!! Illy ábrándozások mind egy soron állnak 's azt bizonyitják 'hogy sokban az emberi ész elégtelenebb mint az állati ösztön! Nekem pedig türhetetlen érzés, nem tagadhatom, honosomnak a' Magyarnak bármellyikét 's akármiben is — — — illy szomoru soron látni — — —!

Siciliai borokat igen hasonlithatni a' hegyaljaihoz. Általányosan véve erősek, édesek, hanem se nem tartósak, se nem közizlésü 's divatuak; és igy rendes 's kiterjedt kereskedés tárgyai soha nem is valának, mig Woodhouse nevezetü Angol, ki mint gondolom sokáig Madeira szigetén tartózkodott, hol a' borral bánást tökéletesen megtanulá, Marsallában nem telepedett le. Több év előtt láttam intézetét, melly Malta sziget átellenében egy városhoz hasonló. Siciliának birtokosi kigyót békát kiáltottak a' jövevény ellen: "Elrontja borunkat" 's a' t. 's itéletök szerint a' nemzeti becsület forga kérdésben; — ő azonban számos henyélő kéznek munkát adott, milliomokat forgásba hozott, 's igy midőn maga igen meggazdagodott, az álpatrioták pedig pénzben szükölködtek, Sicilia borkereskedésébe olly életet öntött, mellynél fogva nem csak Marsallai, hanem az uj principium szerint készült egyéb siciliai borokat is, a világ szinte minden részeiben találhatni már; egyéb siciliai borokat is mondom, mert az ottani termesztők egy része meg kezdé ismérni ezen, úgy látszik 'igen mélyen rejtett (?) igazságot: hogy abban sem becsület, sem becstelenség nincs, ha heterogent kever is a' borkészitő borába, ha az által tartósb lesz az 's javul, — — mint nem szégyen

kávéba czukrot tenni, ámbár valódi hazájok sok száz mérföldnyire van egymástul — 's igy annál kevésb 'iszonyuság' homogen nedvet keverni a' borba, — a' mi nem egyéb mint égettbor! 'S ezen igazságot átlátván sok úgy készité borát, 's boldogula, mint öreg Woodhouse — nem tudom él e még, de Isten áldja meg, mert sokra figyelmessé tön, és sokra tanitott. Emlékezem, voltam azon időben egy Aetna tövénél lakó Uraság házánál is ebéden. "Csak természetesen készült honi boraival vendéglett, mellyeket ő mindenek felett dicsért, midőn Woodhouse ellen aristokratiai indulattal kelt ki. Borai nem tetszettek, de sokat ittam belőlök, két igen jó okbul, mert egy napi fárasztó gyalog utazás után felette szomjas valék, — 's más nem volt; 's végre midőn házigazdai megelégedéssel felszólíta: "no mint tetszenek az Urnak ezen borok" dicsértem is azokat, gondolván magamban: 'mit vesződjem e' vén bohóval 's a' t. — — — Ő pedig azóta sokszor emlegeté tudom: „volt nálam egy Magyar, ej be sokat ivott, 's hogy szerette, hogy dicsérte borainkat! consequentia: tehát a' világon legjobbak!" Erre tudom sokan azt fogják mondani: "Mindig igazat kell szólni, 's igy nem kellett volna dicsérni." A' mire felelve azt kérdem: 'Ugyan hány szereti az igazságot hallani, 's hány lesz Olvasóim közt, ki rám nem fog neheztelni, hogy azt kereken kimondom, 's bor dolgában ezt merem állitni: hogy ezen siciliai anekdota, melly egyébiránt nem mese, hanem valódi történet, pontiglan megegyez igen számos hazánkfiainak néhány élet-scenáival! Valyon a' külföldinek itéletét bora iránt hogy tudja meg a' nagyobb rész? Ebédre hija, jól és szivesen tartja, 's az idegennek tetszik is bora, mert tagadhatatlan, — igen sok jó boraink vannak — hanem a' házi gazda ezzel nem elégszik meg, de kótyavetyére bocsátja a' dolgot — "'S hát nem jobb-e ezen bor, mint a' külföld zagyvált, pálinkás Bordeaux, Madeira, Alicante 's a' t. keveréki?" Erre semmi felelet; de továbbittatik a' zaklatás: "no hát mondja meg az Ur, nem sokkal jobb e 's a' t." 's most kérdem tovább is hallgasson e, vagy mit feleljen erre a' vendég? Azt, a' mit egy plébános felele német herczeg földesurának, ki saját termésével őt megkinálá? "bizony semmi mód nem ihatni meg kegyelmes Uram" vagy mit egyebet? 's igy a' kérdező soha nem tudja meg az igazságot, mert a' vendéget csaknem kínpadra huzván, azt arra kinszeriti, hogy borait vagy minden más elibe tegye, vagy arra fakassza, a' mit én szoktam egyenesen mondani: 'Boraid igen jók Barátom, 's bár csak volna mindig ilyen, de én a' Bordeaux-t, Madeirát, Champagneit s' a' t. jobbnak tartom'. 'S azt gondolná az ember: "hiszen hát igy még is megtudja az igazságot"; de korántsem, — mert nem hisz a' szavak-

nak, 's az állítást külföldiskedésnek, ujitás-kórságnak, Anglo- vagy egyéb maniának, — sőt hazaárulásnak kiáltja.

Kül-udvaroknál lévő Követeink tartanak elég magyar bort, 's azokat a' rendes hivatalosak szerfelett dicsérik is, de mit is tennének egyebet? gyaláznák tán? Tennők e mi? — — — — Elég bizonyság az nekem, hogynem kedvelik, ha pénzért nem veszik, — mert a' kinek pénze van, 's valamit pénzért szerezhetőt kedvel meg, azt meg is veszi, azon ne kételkedjünk. Küldöttem én többször jó magyar borokat külföldre ajándékul; mi volt a' felelet? "Soha jobb borokat nem ittak, igazi nectár 's a' t." 's napra érkezett el a' válasz. Irtam megint: 'igen olcsó, kell e pénzért'? Akkor a' felelet mi volt? "Semmi"; 's még most is várom a' levelet. Én illyesekben Tamás vagyok, 's csak akkor fogom hinni hogy szeretik a' magyar bort, ha keresik s' veszik is, 's a' helyett hogy az emberek izlésit változtatni törekedjem, inkább arra forditom e' tárgyra szánt időmet 's fáradozásomat, hogy honunk borát szeressék, keressék, 's jól meg is fizessék, — 's ha ennek eszközléséhez némileg járulandok, reméllem, meg fog az okosb rész bocsátni, ha egyenesen mondom: hogy sem a' nagy borivó közönség, sem én a' mostani Tokajit igen nagyra nem becsüljük.

Már fehér asztali borainkat, ugymint a' könnyű Érmellékit, Lajoshegyit, Somlait, Neszmélyit, Pogányvárit 's a' t. izlésem szerint a' világ minden fehér borai elibe teszem, 's ha Buenos airesben, vagy Rióban laknám, úgy hiszem csak ollyassal élnék; de illy borokat tengeren vinni 's kivált az aequatoron keresztül olly bajos, hogy szinte lehetetlen — 's ha megérkezik, nincs kelete 's nem szeretik — 's valyon miért? Tudja az ég! — 's mi haszna, ha tudjuk is. A' Francziák az oda viendő borokat részint alkermessel festik, 's olly fekete mint a' tinta — 's ezt isszák. — A' borkészités nálok egész gyár, 's abban sem készitnek egy szinüt, hanem különfélét, hogy minden okos 's minden bolond találja fel benne saját szinét. 'S a' kalaposok miért nem készitnek többé száz meg száz háromszegü kalapot? Hiszen igen szép, olly tudós ábrázatot képez 's valóban igen józan is, mert az ember orrára árnyékot hány, midőn a' két szem a' napban marad — — —! "Mert a' mai elromlott generatio — nem veszi 's nem viseli többé!" 's igy mindenben. Csak a' magyar bornak 's kivált a Tokajinak volna e' részben tehát privilegiuma, — mert az mindig az ó methodus szerint készittetik — — — akár veszi valaki akár nem? Ez csak mellékes kérdés. Ebben is úgy vagyunk, mint számos egyéb törvény 's rendszabásinkban, "Düljön a' dolog dugába, mit tesz az, hiszen salválva van a' principium! — Mindenben szükölködünk, nincs rágni való kenyerünk, de hagyján, hiszen szabadok vagyunk, 's a' mellett a'

privilegiált statusnál elocált activ capitalisaink 's egyébiránt virtualitásink is vannak" — — — — 's a' t. a' mi azon Angolra emlékeztet, ki fogadásbul reggeltül estig nem tudom hány mérföldet nyargalt keresztül, 's megszakadván síránkozó feleségéhez 's gyermekihez Epaminondasi felemelkedéssel igy szólt: "ne busuljatok, megnyertem a' fogadást" — — — 's kimult.

Egy olly rendszerrel felállitott pincze, mint a' millyennek itt fővonásit adám, 's mellyrül, ha kivántatik, bővebb 's kimeritőbb tudósitást is kész vagyok adni, minden esetre megismértetne mind azzal, a' mit ma birunk borban, midőn időjártával mind azt lassanként tökéletesen eligazitná, a mit e' részben tennünk kell. A 'Casinói pinczemesterhez akárki elküldhetné emberét, hogy attul a' kész borokkal bánást tanulja meg, az egész ügy 's tárgy iránt jobban ébredező élet pedig a' szőlőnemesitésben, kádárságban 's a' t. okvetetlen előmeneteleket szülne. — — — Lassu lenne a' haladás nem tagadhatni, de ha valahová jól alkalmazhatni e' közmondást: "Lassan járj, tovább érsz" az valóban a' borállapotra igen igen illeszthető. Minél fogva mód nélkül józanabb 's okosb volna ide haza tökéletesen elkészülnünk előbb, 's aztán kereskednünk Amerikába, mint sok szeliden ábrándozó javaslata szerint minden készület nélkül, — a' mibül csak vesztett diadal következhetik — romladozó 's nem kedvelt borainkat mindjárt világ piaczára hurczolni. Azon eleintén elveszettnek látszó idő, ha gazdálkodva 's józanul bánnánk vele, nem hogy hátritná, hanem minden bizonnyal koritná a' borkereskedés sikernapját, valamint minden egyéb józan előre-munkálkodásnak is előbb utóbb bizonyosan megérkezik érdemlett jutalma; a' nemzeti intézet mind az eladóra, mind a' vevőre bizonyos hasznot hozna — 's igy a' bor-zagyválón 's hamisitón kivül az egész közönség nyertes lenne.

Nagyobb áldozatokkal tán szaporábban lehetne hasznos fordulást eszközleni e' tárgyban, — megengedem; — de a' mennyire az a' Casinóval áll kapcsolatban, úgy hiszem, legfőbb feltétel az 'hogy nem csak a' részesekre nagyobb teher ne hárittassék, hanem az egyetem pénztára se csorbittassék legkisebbé is — javaslatom pedig sem a' részvényesre nagyobb tehert nem hárit, sem a' köz pénztárt veszélybe nem hozza, hanem azt koczkáztatás nélkül 100-tol 8—10, sőt 12-t is kamatoltatni fogja, mert egy olly pinczének borai, melly annyi lélekisméret, szorgalom 's tudománnyal vitetnék, esztendei 50, 100 ezer palaczk eladása végett se külföldre, se szerfelett nagy sikerre nem szorulnának, hanem igen könnyen bel-használás 's úgy szólván ismerősink által fogyasztatnának el, a' mit azért gondolok, mert most is hány szerezne többféle magyar

bort, hogy az is meglegyen, 's árára sem igen nézne, ha köztök könnyen válogathatna, 's azokat saját legjobb minemüségökben is sok keresgetés nélkül kisebb mennyiségben megkaphatná.

Franczia, Német 's a' t. országnak illy egyetemes intézete nincs, igaz; nálok azonban a' közösülések sokkal könnyebbek, a' nyilványosság nagy, 's borkereskedésök úgy is virágzik már, 's igy illy példány-pinczékre annyira szükségök nincs, ámbár tán nekik is némi hasznot hajtanának mint nekünk, kiknek e' részben vagy nincs hirünk, vagy ha van is, az nem legjobb. Ennél fogva tehát se szorgalomtul, se állhatatos fáradozástul, se hosszas időtül, mellyek boraink jó hirbe hozására, s' annak abban megtartására kivántatnak, visszaijednünk nem szabad — hanem mindent el kell követnünk, hogy nemzeti gazdaságunk ezen ága, melly számos milliókat hozhatna hazánkba, mind jobban virágozzék. És ennek eszközlésére a' Casinónak emlitett módon létesitendő pinczéje egy kis kezdetnek, melly senkinek egy fillérébe sem kerülne, 's mellyre uj aláirás nem kivántatnék, tán némileg megfelelne — — —. A' ki pedig kevés tehetséggel, és szinte semmi alkalmatlansággal, 's minden esetre legkisebb veszély nélkül jobb módot tudna elaljasodott borkereskedésünk felelevenitésére, álljon elő 's közölje gondolatit, szivesen 's háladatosan fogadandjuk azokat.

A' vám, igaz, némi részt nyereségünkbül lerovand, — — hanem e' veszteség annál kisebb leend, mennél becsesbre készülnek boraink. Hatvan forintos bor után 5 for. vámot fizetni, teszem például, valóban nem olly felette nagy nyomás; — de ha a' bor csak tizet ér, akkor a nyomás szinte türhetetlen; — 's így tulajdonkép nem a' vám olly magas magában, hogy azt viselni nem lehetne, de csak az által lesz türhetetlen sullyá, hogy boraink oly kevés becsüek. E' tárgy iránt azonban elég kimeritőleg szóltam az e' munkában előfordult hiteli szakban, 's e' jelenben is, úgy hogy Olvasóimat, nehogy örök ismétlések által türhetetlenségig untassam, azokra utasitni bátorkodom. —

A' Casinói példány-pinczérül javaslatomat pedig azzal végzem bé: hogy annak felállitása ellen csak két nehézséget tudok; először is, hogy igen bajos lesz külföldrül olly embert hazánkba édesgetni, ki a' pinczedolgát Á-tul Z-ig tudománykép 's practice tökéletesen értse; melly nehézség az által még némileg nevekedik, hogy egy társaság szolgája még inkább van önkénynek kitéve mint egy magányosé, mert annak sok ura van — a' mi e' világon tán legnagyobb baj — midőn ennek csak egy parancsol, 's charactere olly szelid, igaz, és bizodalom-gerjesztő lehet, — hogy kivétel gyanánt, még szövetséges Amerikai is léphetne egy nagylelkü Török szolgá-

latjába — — — 's igy a' külföldi pinczemester — — — ha valóban érzi önbecsét, nem kivánand egy Társaság szolgájává lenni. Ezen azonban némiképen az által segithetni, hogy ő senkitül sem függvén, csupán az intézet három tagu Biztosságátul, ez vele olly egyezésre lépjen, mellynél fogva mind ő kezes legyen 'kötelességi értelmes, hiv és szorgalmas teljesitésirül; mind őt a' bizottság a' társaság nevében olly kötelezéssel nyugtassa meg, hogy ő ne csak személye 's vagyona legnagyobb bátorságát lássa, de a' társaság részérül is minden lehető oltalom 's védelem-adásrul is bizonyossá tétessék, ha teszem, a' neki ismeretlen magyar hazában valaki vagy útjában állni, vagy őt megsérteni 's a' t. akarná — a' mi tökéletesen szükséges, ha az intézet sikerét várjuk, — mert mikép lehetne kivánni becsületes munkát 's jó kedvü szolgálatot emberséges embertül, ha elméje tökéletes nyugalom 's biztosságban nincsen — 's létét csendes megelégedés nem deriti néha néha fel? Csak ne kivánjunk természet-ellenit, — 's valóban meg fogunk — — — 's nem csak ezen iránylag kis fontosságu, de a' legnevezetesb tárgyakban is — bőven jutalmaztatni.

Másik ellenvetés pedig az: hogy ámbár a' Casinónak szép jövedelmi vannak, még is pénztára jobbadán szinte üres, mert a' részvényesek nagyobb része rendetlenül fizet, 's igy borokat nem vehetni, mivel azokat készpénzzel kellene fizetni, a' mi nem csak az intézet jó hirének fentartása végett conditio sine qua non; de a' borok olcsóbb vételére 's minden zavarelkerülésre is általányosan szükséges. Már ezen még könnyebben segithetni, mert ez csak magunktul függ. 'Fizessük részvény-dijunkat pontosan, 's jót állok: feláll lassanként hazánk minden borainak példány-pinczéje. Önként irtuk neveinket alá, senki sem kinszerite, — oldjuk fel tehát szavunkat, 's nem sokára Bakitul kezdve Ménesiig honunk minden szőlőhegyei 's kerteinek termésit egyesitve látandjuk. E' tárgyban is fognak usurpált reputatiók igazi lépcsőjökre leszállittatni; elnyomott érdemek felemeltetni; 's részint már most birt kincsünkön fogunk csudálkozni, részint hátramaradásunktul megijedni — — — 's némellykor a szerelem heveit 's honszeretettül ittas keblünket magyar szőlőnedv okozta meleggel párositván, azokat fogjuk üdvözleni, nem kik, mint hideg márvány-szobrászok, érdektelen nézhetik a' hazafiság legelszántabb tetteit, 's azon vért, melly szabadság 's nemzetiségért foly, becstelennek kiáltják, midőn saját erökben úgy látszik csak langyos limonáda lézeng — — — hanem azokat, kik érzik azon magyarázhatlan szent gerjedelmet, melly a nemesbre szültet az életfentartási vágynál nagyobb erővel ösztönzi, 'Mindent feláldozni az Anyaföldért.'

A' Casino-intézet fentartására évenként 10 ezer pengő

forint kivántatik. E' pilanatban, midőn ezt irom, részvényesi száma fejenként esztendei 50 pengő fr. fizetéssel 370 — — — a' mi 18,500 p. f. jövedelem. Ezenkivül 10,000 p. f. tőkéje van a' Társaságnak már, 's most kérdem: ha eleinte 10,000, 's aztán esztendőnként 8,000, 's ha az intézet jóakaróji 's igy részvényesi szaporodnának 8,000 pengő forintnál több is fordittatnék illy pincze-állitásra 's fentartásra, vallyon öt, tiz, húsz esztendő alatt milly terjedésre gyarapodnék ezen intézet!

PESTI LÓVERSENY.

Kik a' bevégzett szakaszt némi figyelemmel futák keresztül, könnyen látják át, milly czél miatt törekedénk a' pesti Lóversenyt tartós lábra állitni; mert annak, a' mit a' Casinórul érintettem, nagy része a' pesti Lóversenyre is illeszthető. Czélunk *'Egyesítés*, ennek eszközlésére vezető módok egyike pedig a' Lóverseny vala, 's most is az. 'S mennyire felel meg czéljának ezen intézet, mennyire nem, arrul még most igazságosan itélni nem lehet, — mert eféle intézetek — mint a' tapasztalás mutatja — eleinte az ujság bájai által fel fellobbannak, később szinte egészen elalszanak, 's csak számosb évek lefolyta után jőnek ismét tartósb 's némileg rendes forgásba, ha t. i. nincsenek hibás elvekre alapitva. Ezen eszköz czélirányosságárul tehát csalhatatlanul csak a' jövendő itélhet. Azonban két fontos észrevételnek van itt helye; — ugyan is először: hogy versenyfutás a' lótenyésztés 's nemesitésnek legfőbb eszköze. — másodszor: hogy minden hihetőségek szerint hazánkban az nem csak fenállni, hanem mind jobban terjedni 's iránylag nagy hasznot is hajtani fog'.

E' két állitás helyességét pedig a' már megtörténtek bizonyitják, 's midőn én az elsőbbiket bizonyos elhatárzottsággal, a' másodikat pedig legnagyobb hihetőség kitételivel adom elő, azért magamat se csalhatatlannak, se jóslónak még nem mondom.

Britanniának egész világon legmagasbra, 's iránylag legnagyobb kiterjedésre vitt lótenyésztése egyik és másik állitásomnak élő tanúja, 's ugyan az elsőre nézve: mert tagadhatatlan 's régen elismért dolog, hogy semmi nem hozott e' tárgy körül annyi életet, nyilványosságot, szenvedelmet's állhatatos vetélkedést az angol közönségbe, mint a' lóverseny, és semmi nem oszlatta 's józanitotta meg annyira a' lókörülti balitéletek

seregét, semmi nem öntött, úgy szólván még a' legprofanusabbakba is, olly practica isméreteket 's tudományt e' részben, mint mind az, a' mi a' lóversennyel, 's ekép a' lónak értelmesb, szorgalmasb tenyésztésével 's nevelésével szoros kapcsolatban van, 's igy a' világos factum bizonyolja egyik mondásom helyes létét; a' másikra nézve pedig: mivel korántsem jóslás valaminek jövendőjét hihetőleg és szinte határzólag előre mondani, ha ugyan azon okoknak mindig egyenlő következésit tapasztaltuk, 's azoknak tanúji valánk is, hanem 'az emberi létnek azon előre ható ereje, mellynél fogva mindenki nagyobb kisebb mértékben láthatja a' jövendőt, a' mint t. i. a' jelent, 's az abbul folyó jövendőnek gyökerit élesebben kifejteni képes. Az időjósló csaknem mindig csalatkozik, és semmi egyéb okbul, hanem hogy a' közel 's távul légnek jelen állapotját nem nézi tisztán keresztül; szóval: mert nem képes azon nemző okokat tökéletesen kifejteni, mellyekbül szükségkép ködnek, esőnek, égiháborúnak 's a' t. születni kell; 's ekép ha mai e' tárgybéli értelmünk olly szerfeletti parányisága miatt az időjóslónak nem sokat hiszünk, 's azokat, kik e' részben csalhatatlanoknak hirdetik magokat, mind addig kaczagjuk, mig légi tudományink némileg bizonyos sarkalatokra nem lesznek alapodva, igazságunk van; nem különben, jól cselekszünk, ha isméretlen dolgok körül mindenki szavának vak hitelt nem adunk, — mint teszem, ha valaki egy nem ismért kis magot hozna közénk 's mondaná: "ezen magbul három láb vastagságu dinnye, vagy hat láb magasságu saláta fog nőni 's a' t." — hanem ha valaki azt mondaná "nézzétek e' kis gyümölcsöt! — 's az gesztenye vagy dió volna — ha ezt földbe dugjátok, 's baj nem éri, nagy, és több ölnyi magasságu fa leend!" ezt jóslásnak tartanók e 's valyon nem nevetnénk e illy prófétán? 's miért nevetnénk? korántsem azért, hogy balgatagságot mond hanem hogy olly elismért dolgot, mellyben a' legkisebb gyerkőcze sem egyéb mint próféta, ki sok esztendőre lát előre, annyi prosopopaeával tudá előadni.

'S e' szerint valóban abban sincs legkisebb jóslói praetensio, ki azt bátorkodik előre mondani: hogy Magyarországban minden hihetőség szerint nem csak fenállani, hanem mind jobban terjedni 's iránylag nagy hasznot is fog hajtani a' lóverseny; és semmi egyéb okoskodás után, hanem mivel Angliában is fenállott, terjedett 's ki nem mondható hasznot hajtott.

Az erők egyesitése ellen, tudom, számosan ki fognak kelni, kik nem csak a' fő, hanem minden várost is általjában kárhoztatnak, sőt veszedelmesnek hirdetnek. Van is tagadhatatlanul némi fontos kifogás a' felette sok 's kivált az igen roppant városok ellen, — mellyek ha helyes idomzaton tul

nőnek, éppen olly bajt hoznak a' hazára, mint ha a' vér a' test valamelly részében, teszem a' szivben, tüdőben, főben igen is összegyül — t. i. eleinte vérakadozást, később gyuladást 's a' t. De Istenért milly messze vagyunk még ettül, — 's valóban sötétség bajnokinak nevezhetni azokat, kik a' világot lángnak, az életet dühnek, a' fiatalságot nyavalyának, 's az erőt veszedelemnek tartják, — kik mai eldarabolt gyengeségünk közt, városok 's ekép concentratiótul félnek, azt gondolván: olly közel van Magyarországban a' másik tulságnak, azaz a' felette nagy egybecsoportozásbul eredhető veszélynek határa. Illyesek azonban, kik azt vélik: "minden jól megy", ha úgy szólván minden elakad, semmi sem mozog, hanem vesztegel — a' mi nem egyéb mint halál — már a' sokkal kisebb részt teszik, mert a' nagyobb rész többnyire átlátja, milly hasznu volna azon elevenség hazánkra nézve, mellyet több városnak léte, 's kivált Buda-Pestnek szebbitése 's terjesztése okvetetlenül ébresztendene a' közönségben. 'S valyon miért ohajtjuk annyira, 's az Ország Rendeinek legforróbb kivánatai közt miért olvassuk olly sokszor ebéli kérelminket "Lakna Fejdelmünk köztünk" mert testünk minden ereiben érezzük, milly életet 's elevenséget hozna ez közibünk — — —.

Azonban mostoha helyzetünkben ez nem olly kivánat e most még, mellyet legjobb akarattal sem teljesithet tisztelt Fejdelmünk, kinek olly számos és szövevényes munkálkodási közt okvetetlenül a' köz-kormány fővárosában tartózkodni kell, 's ki most még — mert ki tudja e' részben a' jövendőt — minden esetre csak rövid időszakként mulathatna köztünk.

Ezt sokan átlátják 's legközelebbrül a' nagyobb birtokosokra, kik helyhez csatló hivatalban nincsenek, forditják figyelmöket "laknának ők a' hazában". A' mibül látszik mennyire kivánják, ha bár sejditlen is, a' concentratiót — — — 's bár laknának! E' tárgyrul azonban már annyit beszéltem, hogy itt csak azt akarom hozzá toldani, vagy inkább ismételni: 'szint azt akarják sokan, de a' czélérés végett — csak a' módokban különbözünk; némellyek úgy szólván lehetetlenségeket, azaz olly áldozatokat kivánnak, mellyekre az emberek általjában véve nem hajlandók; mások pedig — kikhez magamat is számlálom — könnyen teljesithetőket, 's mellyek csak némi kis alkalmatlanságokkal vannak összekapcsolva. Már ha valakinek jószági közel Bécshez feküsznek, ott házat bir, egész nemzetsége vagy háznépe ott lakik, 's azt hallja: kivánják tőle 'költözzék egyszerre mindenestül Buda-Pestre, ott költse pénzét 's ott lakjék s' a' t. — — — nem fogja e azt olly praetensiónak tartani, melly csak ábrándozói agybul kerekedett, mert az individualis szabadságot csak ugyan semmi tekintet sem kötheti meg az egész világon; 's fel se fog venni illy

okoskodást; ha ellenben azt hallja: "tavaszkor két három hétre számos hazafi gyül össze Buda-Pesten; vásár is van, lóverseny is van, 's mind haszonkép, mind kellemkép néhány héti ottan mulatás nyereség, vagy nem nagy kár, mert egy és más, a' mi a' nemzetre tán valaha diszt hozand, felfel áll — — igen igen szivesen 's barátságosan fogadják az embert 's a' t." nem fog e számos — 's nem csak azokat értem, kik közel Bécshez, de honunk egyéb szegletiben is laknak — igy szólni magában: "Biz én is elmegyek, sok régi Barátomat, kit már régóta nem láttam, hihetőleg fellelem ott, 's másokkal ismérkedem meg 's a' t." 'S im ez elég egy kis jobbra fordulásra — egy kis kezdetre. — — — Bendegucz nem készülhet egy nap alatt — —. Csak egy kicsit előre, 's már nagy nyereség! —

Illyesek mozgásba hozásához egyébiránt — közbevetőleg mondva — egy kevés öntagadás kétségtelenül kell, mert a' legjobb szándéku 's nemesb czéllal a kebelben — melly ezen intézet egyedüli alkotója — a' nagyobb rész nem csak a' lóversenynek concentratióra vezető hasznát, hanem még azon hasznot sem látja át, mellyet annak elaljasodott lótenyésztésünkre okvetetlenül hajtani kell, 's igy az egész gyeptárgyat hasztalan idővesztésnek 's fitogatásnak, vagy alacsony szenvedelemnek tartja, mellynek czélja 'néhány aranyka nyereség — — 's szaga 'istálló; közhaszoni vággyal 's nemes czéllal pedig a' kebelben, ennenes 's istálló-szagunak tartatni, bizony nem kellemes, kivált ha a' műveltebb rész is ugy itél a' dologrul, mint Te, igen jó szándéku, de valóban felette rövid látásu drága Barátom; a' mi végre, mert sok pénzbe telik 's felette sok alkalmatlansággal van összekötve, sokkal azt fogja mondatni: "Hagyjunk hát megint fel vele — — kerüljük Buda-Pestet — — 's a' t."

Oka pedig ezen elfogultságnak, mellynél fogva a' nagyobb rész illy balul itél, semmi egyéb, mint a' magyar lótárgy jelen mibenlétének nem ismérete, mellybül természet szerint annak kell folyni, hogy számosan a' magyar lovat értékén tul becsülik, és igy se annak javitásán, se szaporitásán nem aggódnak, 's nem fáradoznak — — sőt mások aggódási 's fáradozási ellen szegülnek tehetségök szerint; 's ez itéletöknél fogva igazság is, mert "minek kell azt javitni a' mi már úgy is olly tökéletes, 's igy azt csak rontani lehetne, a' mit hátráltatni kell 's a' t." 'S ezen okoskodásban minden helyes — — csak az efféle itéletek ellen van kifogásom, 's azokat legalaptalanabbaknak tartom.

Ez azonban saját vélekedésem, 's én e' tárgyban csak rész vagyok. Hanem Te is csak annyi; 's midőn Te, mint volt alkalmam egyszer Tenszavaidat hallanom — okoskodásid

támogatása végett Virgiliusra 's más két auctoritásra, mellyet nevezni nem akarok, hivatkozol, én ellenben Britannia századi tapasztalásira 's factumokra állitom véleményemet, köztünk pör foly, mellynek világos eldöntetése minden esetre hazánkra igen igen jóltevő következésü lesz; mert ha Te nyersz, a' nagy nyilványosság által el lesz ismérve: hogy házi vagy hadi szükséginkre külföldrül hozatni lovat balgatagság, 's a' pénz a' honban marad; — ha pedig én leszek nyertes: akkor minden energiával azon módokhoz fogunk nyulni, mellyek következésében lassanként nem csak függetlenek leendünk e' részben a' külföldtül, hanem azt hathatós előmenetelünk által tőlünk némi függésbe is helyzendjük; — ha pedig egy harmadik pörös lenne a' józan Való utján — mert e' tárgy körül annyi a' vélemény 's itélet, mennyi a' fő, vagy mennyi a' ló — vagy ha compromissumra jutna a' dolog: akkor Te is, én is, 's mind egyikünk egy kissé engedvén, az e' részkörülti köz vélemény igazi egyensulyba jutand, mellynél fogva a lótenyésztés úgy is virágzó ágait nem fogjuk bolygatni, hanem természetes gyarapodásokra hagyni, az életnélkülieket 's hervadozókat ellenben tehetségünk szerint ápolni.

E' sorokbul látod Barátom, nem kivánom vélekedésimet vakon elfogadtatni, hanem a' dolgot igazságos birószék elibe terjesztetni; itéljen az!

Ön hiusági bálványának feláldozni a' köz jót akármiben is, valóban nem irigylésre méltó lélek jele, 's ha a' lókörülti szenvedelem oka illy cselekvésnek, akkor igazán szánakozási tárgy leend — — mert bármi nagy befolyásu is a' jó sikerü lótenyésztés a' nemzet gazdagságára 's véd erejére, azért bizony még is csak ló marad a' ló, 's az országos dolgok sorában korántsem olly fontos tárgy, hogy az azon ügyiránti tulcsapongó szenvedelem 's ambitio, kivált ha ellenséges versenygésre fajul, férfiakhoz illő, vagy — mert az soha nem illő — legalább megbocsátható lehetne.

Ló körül sokan köztünk köteleskép dologhoz értőknek hiszik magokat, a' mi dicséretes, mert mennyivel több isméretttel 's ügyességgel bir az ember, annál tökéletesb; a' baj csak az, hogy valamint igen számos azt hiszi "ő született katona" 's igy a' száraz háborù tudományok tanulásával nem is bajlódik — vagy "a' Magyar lóra született" s igy se lóra nem ül, se lovagolni nem tanul 's a' t. úgy hiszi számos, hogy a' ló tárgykörülti annyi ágra szakadó tudományt is már világra hozta magával; a' mit azon mindennap hallott okoskodások szerint vagyok fentartani bátor, mellyeknél fogva számtalan itélget 's firkál e' dologrul, pedig oktatólag, a' nélkül hogy lovat birt, lovon ült, lóval próbált, lovat tenyésztett, — lórul olvasott 's a' t. volna. —

A' dolog illy fektében — mert tudom, a' most emlitettek nagy száma olly erős meggyőződéssel vagy inkább önhittséggel bir, alapos (?) lótudományi csalhatatlansága felül, hogy azt sem okoskodás, sem azoknak századi tapasztalása, kik számtalan lovat tenyésztettek 's birtak, azzal mindent próbáltak 's a' t. legkisebbé sem gyengitheti — illy körülállások közt mondom legigazságosabb 's józanabb az egész lókörülti tárgyat, olly sokszor ismétlett 's minden oldalu próbákra ereszteni, hogy végre számos factum intézze a' sok felekezet közti vitakérdést el.

'S ki nem önvélekedését akarja igazságul a' közönségre kinszeritni — a' mi az önkénynek tán legdurvább ivadéka — hanem hogy a' való minden zsibbasztó bilincseibül szabaduljon ki, 's csak az legyen biró és kalauz, tán nem kivánandja: hogy minden próba nélkül ember legyen e tárgyban biró, mert az tudta nélkül is vagy egy vagy más részre fog hajlani, 's ekép igazságtalanul itélni — vagy ha nem részrehajló is, semmi esetre nem birhat annyi belátással, bár ki legyen az, hogy legtisztább szándéka 's akaratja mellett is számtalanszor igazságtalan itéletbe ne essék. Ennélfogva, valamint senki nem fogja kivánni, hogy fiját minden examen nélkül első eminensségre emeljék, mert homloka tág öblü, orra görög, ajkai komolyak 's a' t. hanem az osztályozat azon lépcsőjén álljon, mellyre szorgalom 's ipar által kifejlett természet-tulajdoni méltaták őt, — úgy nem kivánhatja józanul 's igazságosan senki, hogy nevelt, vagy pénzért vett lovát valaki tökéletesen czélelégitőnek vagy jónak itélje puszta látásbul minden próba nélkül, 's azért, mert dereka egyenes, csontai erősek, lábcsuklóji rövidek 's a' t. 's igy e' részben az igazságot jobban szerető, mint személyes véleményének győzödelmét, — én legalább ugy hiszem, — szivesen álland rá, hogy a' birálás, kivált ollyas lovakra nézve, mellyek tenyésztésre fordittatnak, sem egyes személyek itéletinek, sem avult theoriák, poros értekezések, ábrándozó systemák 's népmesék táborának ne legyenek alávetve, hanem hogy az ne ily szerfelett gyenge sarkalatokra, sőt inkább minden oldalu próbatételekre és számos factumokra alapittassék.

Taglalatod 71^ik. lapján ezt mondod: *Ha-hogy az angoly teli-vér kifutja lovunkat, az csak éppen ollyan, mint mikor a' magosabb, nyulánkabb és szikárabb agár a' rövidebb, kurtább, vaskosabb kopót kifutja, hogy pedig* 5. 6. *napon folytában, hasonló rosz tartás mellett, több strapácziát győzzön egy jó angoly, mint p. o. egy jó magyar, vagy jó kozák ló; arról szabad legyen kételkednem. Ez vala legalább Jó'sef Császár' véleménye, ki azonban legjobb 's legszebb angoly lovakon ülhetett és ült is.* Melly sorok szerint itélvén azt gondolom, ne vedd

rosz néven, hogy sem az angol lórul, sem a' pályáztatásrul általjában legtávulabb ideád sincs, midőn egyszersmind azt bátorkodom állitni: hogy én minden tisztelet mellett, sem Jósef Császárt, sem embereit, kikre mint tudom igen szeretsz provocálgatni, auctoritásnak e' részben éppen nem tartom. E' tárgykörülti hosszas fejtegetésre azonban most időm nincs, 's igy okoskodásomat csak arra szoritom, hogy Téged im ezennel kihijalak: 'próbáljuk meg a' két nemzetbeli lovakat fogadás szerint sebességre, tartósságra, lépésre, ügetésre, vágtatásra, teherhordozásra, vonásra, ugrásra, kanyarodásra, koplalásra, sanyarságra, vagy akár mi egyéb próbára, legyen az ut 400 öl, vagy Bécstül Kolosvárig nyereg alatt, kocsiban 's a' t. mindenre ráállok, a' mit ló véghez vihet. Mivel azonban nem kivánhatni, hogy az, ki e' részben a' másikat tanitja, 's igy neki tetemes szolgálatot hajt, azért károsodjék, tegyük fogadásunkat jó somma pénzre, úgy, hogy az illyetén próbákkal járó költség legalább, mint teszem Bécstül Kolosvárig való utazás, némileg kipótoltassék. Én azt hiszem én leszek nyertes, Te pedig Magadat hiszed annak, 's igy a' dolog fogadási tárgy, mert bizonyos illyesekben nincs. Ha Neked leszen igazad, méltó hogy próbatételidbül Rád háramló kár az ellenféltül, azaz tőlem pótoltassék; ha nekem, akkor Téged illet a' kár 's engem a' kárpótlás. 'S illy próbákat a' közjóért tegyünk, 's igy minden személyes indulatosság nélkül. Egyikünknek igaza lesz, de azért sem rá felette nagy becsület, sem a' másikra legkisebb szégyen háramlani még nem fog, mert illy vélemények körül sem a' diadal, sem a' meggyőzetés nem nyom sokat, 's valóban nem olly vallási tárgy, mellynek igazsága öröklétet, hamissága ellenben kárhozatot vonna maga után. Fog azért hazánk 's embertársunk minket érdemink szerint becsülni, ha kitünik is e' részkörülti járatlanságunk. Akár irják egykor sirkövünkre "itt fekszik egy csalhatatlan lótenyésztő 's lótudós" akár nem, mit bánjuk mi azt Barátom! Czélunk hiszen tán nemesb 's reményünk ennél tán magasbraható! —

Minden hiuságot 's fortélykodást félre tévén, a' dolog körül annyi világosságot terjesztendünk, hogy ne a' mi személyes hasznunk, hanem csak a' községé legyen elérve, azaz a' Való. Te fogsz propositiót tenni, 's nem különösségekre, hanem a' lónak olly tehetségire, mellyekkel az külön szolgálatit teljesitni szokta, 's a' mit lótul jozanul kivánni lehet, én mindenre rá állok. Le fogjuk tenni az egyenlő fogadási dijt 25-tül több ezer aranyig egy biztos helyre, a' mint t. i. a' próbatétel több vagy kevésb költséggel páros. Mindegyik adja azon sommát, melly kárpótlásin a' próba után fenmaradand, valami közczélra, 's mindenek felett legyen minden bujósdi hátulsó ajtó bedugva, 's határozza el a' próba, 's nem egy,

de száz az igazságot; — hanem Te csupán csak Magyarországon nemzett 's nevelt lovat, mellyben nota bene semmi angol vér nincs, én ellenben csak Britanniában csikózottat 's neveltettet használhassunk.

A' részrehajlatlan Olvasó e' sorokbul látni fogja: nem indulatosság szól belőlem. Én nem kivánok egyebet, mint a' dolognak igazságos és minden oldalu próbákra eresztetését. 'S ezt miért nem akarja az ellenfél? — mert számos év óta nem győzünk mi, én és több mások, eféle próba ajánlásokat tenni, mellyek azonban soha sem fogadtatnak el — van e ebben igazság? Mi nem kivánunk, nem praetendálunk szavaink 's irásinknak vak hitelt, hanem szóljon az élő factum! 'S miért nem cselekszik az ellenfél is igy, miért nem áll ki próbára? miért cseveg, okoskodik 's firkál csak, 's vagy elhallgat 's csak hát mögött suttog, ha próbára szoritást sejt, vagy mindig olly próbákat kohol nyomorult fortélykodási közt, mellyek vagy felette sok idő 's pénzbe kerülnek, vagy kivihetlenek; minthogy a' leghelyesb próbáknak is vannak némi határi — — — 's igy semmit sem cselekve 's próbálva, a' bitorlott reputatio köntösét tovább is akarják viselni, a' mi azonban mai időben lehetetlen, mert olly köntösbül, bármilly ragyogó, a' leghatalmasbat is kivetkezteti az igazságos folyó szellem.

Szóvita helyett tehát tetti vitára hilak ki, 's ez ellen — mert noha a' dolog körül indulatlannak 's hidegvérünek nem, de minden esetre igazságosnak tartalak — reméllem, kifogásod lenni nem fog.

E' részben köztünk a' praxis olly csekély, hogy annak tágitása végett kész vagyok több hónapot feláldozni, bármilly hosszas próbákra is állni, mellyeket Te szabandasz elómbe; a' mit ezennel kikérek. A' factum többet fog tanitni, meggyőzni, 's ideáinkat jobban eligazitni 's józanitni, mint irkafirkálások.

Midőn számos év előtt legelőször vitetének keleti 's arab lovak Britanniába — mellyek a' mostani angol telivérnek nemzőji — akkor ottan a' közönség éppen olly indulatossággal szegült a' keleti ló ellen, mint a' magyar közönség ma szegezkedik az angol telivér ellen; 's valóban mulatságos mind azon scenát 's esetet itt pontiglan ismételve látni, mellyek sok év előtt történtenek ott. Versenyfutás állittatott rövid körre, 's kifutá a' keleti vér az akkori angol honi vért. "Lovaink nem olly sebesek, de győzősbek" — — igy okoskodának ezután az akkori előitéletek sáfári, — 's a' kört hosszabbiták; de az angol még rosszabbnak mutatkozott. "A' versenyfutás nem jó próba 's a' t." igy kiáltának megint a' sötétség bajnoki, k i k m i n d e n t s z e r e t n e k h a v é n, 's ú g y h i n n é k a z e m b e r i n e m e t b o l d o g n a k, h a h e l y b ü l

tapodtnyit sem mozdulna, — 's erre idő jártával minden kigondolható próbák tétettek; de a' nemesb vér általányosan mindig győzött a' nemtelenen, úgy annyira, hogy most közönségesen elismért dolog: hogy az Angol telivér — nehéz teher lassu huzáson kivül — mindenben ki tesz a' félvérün vagy nemtelenen. Azon időkben éppen olly emberek is laktak Britanniában mint Te, kik minden tárgy felvilágositására görög 's latán classicusokat citálgattak, de a' számos factumok elnyomák a' poesist; minek következésében Britannia minden czélra nézve a' világon legjobb lovakat nevel, 's olly mennyiségben, hogy lóval derekas kereskedést űz is. Már hogy nálok a' ló-reformatio lassan ment, az természetes 's megbocsátható, mert előttök józan példa nem volt; — ha csak ábrándozásink közt azt nem akarjuk állitni: hogy Eumenes vagy Alcibiades 's a' t. nekik lótenyésztő például szolgálhatának — hanem ha nálunk lassan, vagy éppen nem menne, a' lótenyésztési reformatio, az valóban természetelleni 's meg nem bocsátható lenne, mert előttünk olly kézzel fogható példa áll; 's méltán vethetnék utóink egykor szemünkre; ha azt vak makacsságunknál fogva nem akarnók elfogadni 's hasznunkra forditni.

Ha teszem az órának nagy haszna volna valamelly hazában, 's ez abban nem csak szükölködnék, hanem benne annak készitése hijányos is lenne annyira, hogy másunnan kellene ollyasokat drága pénzért hozatni, nem volna e legczélirányosb az óracsinálást ollyanoknál tanulni meg, kik századok tapasztalásit halmozák egymásra, 's nem volna e észnélküli képtelenség, annak csinálását az egykori nürenbergi tojásra visszavezetni, vagy azt magányban minden példa 's tanitó nélkül úgy szólván újra feltalálni akarni? E' részben tehát meg kellene ismérni mindenek előtt, háramlanék e az emlitett képzeleti honra abbul nagy haszon, ha ott számos 's jó órák lennének, 's osztán hol készülnek legjobb órák, a' mit nem szavakkal 's theoretikai okoskodásokkal, hanem számos és minden oldalu próbákkal kellene kitanulni 's elitélni; mibül végre azon következés folyna, hogy a' Hollandoknál vagy Francziáknál, vagy az Angoloknál 's a' t. hol t. i. legjobb órák találtatnak, kellene keresni az óracsinálási utmutatást, azaz ott meritni az e' tárgybeli mesterséget, hol ez, bármilly okbul is, legtökéletesbre jutott, mert más tapasztalását a' mennyire lehet magáévá nem tenni vétek; azt ellenben józanon használni a' practicai élettudománynak sarkalatja.

Lótenyésztésben a' dolog némileg éppen igy áll; mivel ámbár az óracsináláshoz a' természet 's véletlen semmi befolyással nincs, 's egy lónak létesitésére nagy befolyással van,

azért párosodás, tartás, nevelés 's idomitás által még is anynyira változtathatjuk az állatok 's igy a' lovak természetét 's testállását is, hogy azok valóban némikép fabricatumok sorában állnak, mellyeket némileg módosithatunk, 's azon czélokhoz közelebbre vihetünk, mellyekre a' lovat köz életben általjában használni szoktuk, 's mellyek annál több ágra szakadnak, mennél nagyobb a' cultura, elannyira, hogy teszem Angliában szinte hat, hétféle egészen külön használtatásra tenyésztetik a' ló, 's az, melly az ő ágán p. o. mint hámos, vadász, vagy katona ló 's a' t. czéljának tökéletesen megfelel, általányosan véve egyébre nem is fordittatik; midőn olly hazákban, hol a' lótenyésztés nem annyira tudomány szerint gyakoroltatik, mint inkább véletlenre bizatik, — — és hol 'a' paripa csak terem' szinte egy vagy két ágra, azaz nehéz és könnyüekre oszlik a' lovak minemüsége, 's igy csak Mindenesek vannak, mellyek természet szerint, ha legjobbak is, minden czélnak nem felelhetnek olly tökéletesen meg, mintha minden ágon külön külön lófaj állna. Sebesen futó 's társzekeres ló p. o. ha maga nemében mindegyik ér is valamit, ugyan azon egy lóban éppen olly kevessé egyesülhet, mint jó agár sem lehet egyszersmind jó szelindek 's a' t. 's mennél tökéletesb a' lótenyésztés valahol, annyival több osztályu a' ló haszonvétele 's viszont: a' lótenyésztés pedig annál tökéletesebben eszközöltetik, mennél kevésb indulatossággal vitetik; a' lótenyésztési tudomány végre csak úgy helyes, ha az állatpárositási 's mechanikai tudományra 's tapasztalásra van állitva. Ezek szerint idővel minden bizonnyal még több ágra fog oszlani a' lóhasználás, mert annak tenyésztése korántsem érte még el a' lehető legnagyobb kifejlődését, 's több más oknál fogva, mellyeket itt előadni hosszas volna, azért sem 'mert sem az állat-párositási tudomány eléggé kifejtve 's elrendezve nincs, sem a' mechanika rendszabásival nincsenek a' lótenyésztők annyira megismérkedve, hogy azokat párositási 's nevelési eszközlésikre némileg alkalmazhatnák: 's végre: mivel a' lótenyésztés általányosan véve az időtöltések 's szenvedelmek sorában áll 's ekép csak diletantként üzetik is, midőn annak úgy kellene vitetni, mintha gyár volna, melly megint csak úgy boldogulhat, ha tudományon, számon 's józan combinatiókon alapul. 'S mennél közelébb áll a' lótenyésztés a' most előadott eszközlés-módhoz, annál jobb sikerü, 's viszont; a' mit Britannia, hol a' lótenyésztés virágzik, 's olly országok, mint teszem Magyarország, hol a' lótenyésztés sorvadoz, bizonyitják.

Mind ezek után bármilly 'merész' is — hogy magam ellen többet ne mondjak — a' lótenyésztési tudományt óracsináláshoz hasonlitnom, tegyük fel, hogy azok némi analo-

giában állnak, 's nézzük mit kellene a' lótenyésztés végett honunkban tenni? 'S ugyan:

"Van e Magyarországnak abbul haszna, ha jó és számos lovat bir?" 'Nem csak haszna van belőle, de olly szüksége van rá, hogy akár mechanice, akár politice tekintsük is, számos jó ló nélkül Magyarország nem egészséges, mert azok nélkül sem közösülési, sem védelmi ereje nem lehet nagy!' S ezen feleletben úgy hiszem velem szinte mindenki egyet ért, 's kezet fog.

"Bir e Magyarország minden czélnak tökéletesen megfelelő lovakkal elég számban?" Szinte egy czélnak tökéletesen megfelelő lovakkal sem bir Magyarország elegendő számban'. Már e' feleletben megint úgy hiszem csak igen kevés honfi fog velem egyet érteni 's kezet fogni; 's igy ezt tovább kell fejtegetnem 's megmutatnom.

"Milly ország bir minden czélnak némi tökéletességben megfelelő elegendő számú lovakkal?" ‚Britannia' 's e' feleletben sem fognak igen sokan velem egyet érteni, 's kezet fogni; 's igy az is további megmutatást kiván; 's im ez, és semmi egyéb, a' mit ohajtok; csakhogy — mint mondám, a' dolog ne theoriai okoskodások, hanem practicai minden oldalu 's oklatos — rationabilis — próbatételek által határoztassék el. A' mi után ki fog tünni: Britanniát vehetjük e lótenyésztési például vagy nem 's a' t.

Addig is azonban, mig illy próbatétek tökéletesen eldöntendik, kinek van e' részben, nekem 's a' velem egyvéleményüeknek e, vagy az ellenfélnek igaza? Tégedet kérdezlek: mered e azon állitásomat, hogy szinte egy czélra tökéletesen megfelelő lovakkal sem bir Magyarország elegendő számban, factummal megczáfolni? Ha egy idegen, becsületedben, jóakaratodban bizván Neked igy irna: "Uram háboruba indulok, hat paripára van szükségem, de nehéz, vagy 180 fontos ember vagyok, 's nem szeretném rossz gebe miatt éltemet vagy szabadságomat koczkáztatni, itt küldök 3000 aranyat, küldj számomra 6 paripát." Valyon mit tennél? Képzeld Magadat elevenen — 's ez könnyen elsül Nálad, mert képzeleti tehetséged igen nagy — e' helyzetbe; nem volnál e illy kérelem által egy kissé meglepve 's nem mellőznéd e a' dolgot inkább el, vagy ha el nem mellőznéd — — nem volnál e, ha a' magyar lóbeli becsület valóban sziveden fekünnék, a' mit nem kétlek — ugyan sokáig keresni 's keresgéltetni kénytelen, mig csak hat illyes, nehézterhet könnyen biró, de egyszersmind sebes hátas lovat tudnál találni? Ne csald meg Magad 's másokat e' részben, kérlek Barátom, mert máskép illy-féle ló helyett, csak illy-féle lónak képzeletével fogunk örökön örökké birni. Lásd én azt hiszem: illy czélnak

tökéletesen megfelelő lovat szinte egyetlenegyet sem fogsz találni az egyesült hazában — de ez tulállitás lehet — hanem hogy sokat, vagy csak elegendő számban találni nem fogsz, arrul jót állok. Jő most egy más kérés: "szereznél 6 könnyü paripát, török háborura Török ellen, ugyancsak sebest 's kantárost, de a' mellett jó lépőt, hideg vérüt, szembetünő szép állásut 's a' t." — — hol találnád azokat? Én azt hiszem, találnál, találnál türhetőst, de korántsem tökéletest, 's mennyi fáradozás 's keresgetés után! Megint más kérés: "szereznél 6 négyes felette szép 's egyenlő testállásu csapatot, nehéz kocsi szolgálatra városba" ugyan hol vennéd megint ezeket? Nem is találod! Egyébiránt ez mind csekélység; de tegyük fel: az ország vagy a' kormány megkérne: "állits ki tiz ezer lovat nehéz ágyuba 's társzekérbe, tiz ezret nehéz, 's husz ezret könnyü lovasságnak " valyon ki mernéd e állitni magok czéljoknak tökéletesen megfelelőleg? Tudom erre azt válaszolod: "Nem az én dolgom, de kiállitja a' zsidó." A' mire viszont azt mondom: kiállitja minden bizonnyal, 's még többet is — — —, 's csak azon egy okbul olly könnyen, — mert nem bánja ha elakad is minden ágyu 's társzekér, ha elcsipik is a' nehéz lovast, elbomlik is a' könnyü ló, szóval: ha elvész is a' csata, — — csak "assentálják lovát, 's pénzét nyereséggel együtt kapja ki" a' mi nála fő czél; de már ez nem lehet fő czélja egy magyar Magnásnak, — 's közülök az, ki mámoros képzeleti 's theoriai ábrándozási közt, Magyarország lótenyésztésének mai álladalmát dicséri, vagy csak mentegeti is, az által lesz hazájának nem barátja, hanem valódi ellensége: hogy a' közönséget, melly jobbat nem lát, 's igy össze nem hasonlithat, ebéli hátramaradási közt elaltatja, minek következése az, hogy a' honnak mind közösülési mind véd ereje igen csekély, 's igy az, a' helyett hogy legalább lódolgában! mint már szarvasmarhában némileg úgy is az, független lenne, a' mi szerfelett könnyen lehetne is, örök függésben 's ekép szolgaságban marad.

"Pedig jó lovakat állitnak a' zsidók — — — a' mit e' most fenforgó állitás alkalmával is láthatni." Igy fognak sokan szólni tudom; a' mire igen nehéz felelni, mert mindenek előtt abban kellene megegyezni: mindenki mit ért 's tart jó lónak? Ha már az jó ló, melly lépve vagy ügetve jobban halad egy kissé mint gyalog ember, vagy jó utban könnyü szekeret némileg elhurczol 's a' t. akkor nem tagadhatni, ugyancsak jó lovakat állit a' zsidó, 's igy itélnek a' dologrul mind azok, kik sokat soha nem lovagoltak, nem is tudják, mi a' jó ló, — — 's azt már dicsérik 'ha fiatal, sima szőrü, 's gömbölyü mint a' dinnye — — — De nem úgy azok — 's im ezekre hivatkozom — kik a' dologgal practice vesződnek, 's mind

azon zsidó-hozta lovakat átvenni kénytelenek, mellyek a' csi-szárkodás számtalan fogásival össze-vissza zavarva, átvételkor ugyan mutatnak lelket és szeszt, de ha azon nemes 'korbács-okozta tüz' elhidegül, annál lejebb eresztik fül 's farkot; 's az, ki már jó telivér angol lovon ült, 's tudja milly aczél erő van benne, 's milly könnyen, sebesen 's tartósan halad mély szántóföldeken, homok lapályokon 's a' t. keresztül, az valóban nevetve hallja mind azon theoreticus szoba-tudósok ebéli okoskodásit, kik nem csak soha nem ültek jó angol telivér lovon, de ollyast igazi jóminemüségében nem is láttak, még is tenyésztésök ellen kiáltoznak 's berzenkednek. Már kérdem: okos emberhez illik e olly tárgy ellen buzgani, mely előtte tökéletesen ismeretlen? Azt hiszem, nagy könnyelmüség! — 'S angol ló körül im ez a' Te helyed drága Barátom, mert nem csak gondolom, hanem bizonyos vagyok: 'jó telivér angol lovon soha nem ültél, 's annak tehetségit soha tökéletesen ki nem próbáltad; a' ki pedig maga nem próbálta, milly 'döbbentő erő' van egy angol telivérben, — 's szóljanak azok, kiknek e' részben tapasztalások van — nem ismérheti annak valóban csudálatra méltó tehetségit jobban — — mint vak a' szineket; — — 's az, ki minden tapasztalás nélkül e' tárgyrul oktatólag irka-firkál, nem cselekszik kevésb négeddel 's arrogantiával, mint ha vak a' szintudományra akarná embertársit oktatni — —.

Hogy hidegebb országokba, mint a' magyarföld inkább illenek más faju lovak, mint az angol telivér — melly mint már mondám 'semmi egyéb mint javitott tiszta arab vér' azt el akarom hinni; de systemánk védő, 's éghajlatunkra nézve itéletem szerint egy lófajtával sem javithatjuk mostani lovainkat általányosan véve annyira, mint a tudomány, párositás, szorgalom 's idő által javitott arab lóval, t. i. 'az angol telivérrel.' Éppen igy tartom további birka-nemesitésünkre nem a' született spanyolt, hanem a szász, silesiai, cseh, morva 's magyar s p a n y o l b i r k á t legczélirányosb 's hasznosbnak.

Britannia, melly minden lehető czélra nézve iránylag legnagyobb számban nevel legtökéletesb lovakat, arab vér által nemesité 's javitá honi lovai nagy részét. 'S e' szerint sokan nálunk igy okoskodnak: "fogadjuk el a' jó példát, 's tegyünk mint ők: mi is arab vérrel nemesitsük, javitsuk lovainkat" A' mi helyes, ha nem csak méneket, de kanczákat is hozatunk onnan — bizonyosak is vagyunk, hogy tiszta vérüeket találunk, pénzünk is elég van azokat megfizetni, 's időnk azok javitását bevárnunk. Helytelen ellenben vélekedésem szerint, ha magyar kanczáink nemesitésére 's javitására használjuk a' született arab, vagy keleti lovat. Britanniában az eset egészen más vala; az odavaló honi ló felette csontos, testes 's nehéz volt; 's ekép

a' keleti ló bármilly finom sugár-testü 's könnyü vala is, azért még is igen illhetett a' párosodásra; mellyből minden elő-látás 's hihetőség szerint jó szüleményt lehete várni, melly tüzesb 's elevenebb, mint a' honi vér, 's csontosb, testesb mint a' keleti. Honunkban egészen ellenkezőleg áll a' dolog: kanczáink általjában véve kicsinyek, vékony-csontuak, testetlenek 's a' t. szesz, tüz, jó akarat elég van bennök, de annál kevésb physikai, vagy is inkább mechanikai tehetség. 'S im ezt igen sokan átlátták, 's a' dolgon segitni akarván illy okoskodás szerint eszközlék utóbbi párositásikat: "kanczáim gyengék, testetlenek, vékony-csontuak, inuak 's a' t. 's ekép erős, testes, vastag csontu 's inu ménekkel fogom azokat párosítni, 's igy "természet szerint" azoknak productumai annyi szeszszel 's tüzzel mint anyjok, 's annyi testtel 's erővel birván mint apjok, tökéletesen jó lovak fognak lenni." De a' régi tapasztalás nyilványossá tevé: hogy a' természet örök törvényei, mellyeket nem ember, de felsőbb hatalom szabott, nem úgy állnak, mint azokat a' tudatlan, 's annál hiubb mennél tudatlanabb ember, magának képzi, theoriázza 's kivánja, hanem hogy annak törvényeit csak azok fedezik némileg fel, kik a' nemző okok nyomozását nem könnyünek, de igen nehéznek tartják, 's kik nem annyira ön eszökben 's combinatióikban, mint inkább mások tapasztalásiban biznak.

Ha teszem valaki nagyon szerelmes volna, szivbálványával házassági összekelését alig türhetné várni, 's neki az tétetnék feltételül "boldogsága akkor kezdődhetik, mikor egy gőz erőmüvet késziteni 's kiállitni képes" valyon mit tenne? Én azt hiszem — mert a' szerelem igen nagy intelligentiát ád — egyenesen Amerikába vagy Britanniába menne, 's ott egy practicus erőmüvésznél tanulná meg a' már kész mesterséget 's tudományt, 's nem theoriázgatna és próbálgatna otthon élete fogytáig olly mesterség 's tudomány körül, melly hazájában még nem kész. Lódolog körül az eset éppen ez. Britanniában a' lótenyésztés tudománya már kész, nálunk pedig még nem kész, 's igy a' ki hazájába józanul szerelmes, a' honi lónevelés végett nem fog idehaza theoriázgatni, próbálgatni 's a' t., hanem ezen mesterséget 's tudományt ott tenni sajátjává, hol az századi idő 's ezernyi tapasztalás által meglehetős tökéletességig ki van már fejtve, azaz Angliában. 'S valóban lótárgy körül im ez, egész törekedésem — a' mit ha rossz néven vészesz, valóban csudálom, mert 42-ik lapodon ez állván: *Meg kell vallani, nem ügyetlenül bánik velünk a' Gróf, hanem úgy, mint némelykor szeretőink szoktak; legyaláz, megboszszont, felráz, azután édes bal'samot önt sebeinkre* — minden döfésid, facsarásid, balramagyarázásid, hamisitgatásid 's a' t. mellett is földieim szeretőjének állitsz, a' miért

áldjon Isten!!! Én pedig, habár gázoltatom is, honosim örök hive maradandok! — — Midőn csekély intelligentiám bizonyosan semmi egyébbül nem, mint tiszta honszerelembül ered.

A' párositási tárgy mint mondám nálunk egészen különböző, 's mert kanczáinkban általányosan több a' szesz mint a' test, 's egészen más fajtáju mének, bármilly szép 's derék testüek is, valóságos természet-szerinti okokbul — mellyeket élő factum bizonyit — rájok nem illenek, mivel a' vér különfélesége végett az ivadék, a' helyett hogy mind a' két nemzőjének jó tulajdonit egyesitné magában, mind a' kettőnek hibáival teljes — minthogy a' rossz többnyire könnyebben terjed mint a' jó — mig végre több generatión keresztül, olly állatok jőnek világra, mint azt számosb ménesink furcsa származéki bizonyitják, mellyek igazi artefactumi carricaturák — 's igy általányosan csak keleti vér illik kanczáinkra, hanem olly keleti vér, mellynek tisztaságárul lehetőségig bizonyosak lehetünk, 's melly tiszta fajt sok gond, czélirányos nevelés 's párosodás által erősb, testesb, vastagabb csontu, 's inu lett t. i az angol telivér.

Lótenyésztésben többet kell tekinteni a' fajra, azaz vérre, mint a' testre; mert ha az elsőben tulirányu disparitas van, az ivadék mindig alábbvaló lesz a' nemzőknél, habár ezen utólsók testalkotása egymáshoz igen illőnek látszik is; 's ekép az angol telivér, melly általányosan véve magyar lovainkkal felette homogen vérü, itéletem szerint azon egyedüli lófaj, melly kanczáinkra illik. Nem mondom azonban, hogy a' testállás 's physikai mibenlét a' párositás mesterségében igen nagy tekintetet nem érdemlene; de csak azt bátorkodom állitni 'legelső a' vér, 's aztán jő a' testalkotás; továbbá hogy egy hitványabb testü telivér általjában sokkal jobb ivadékot nemzend magyar kanczáinkkal, mint a' legszebb 's derekabb testü félvér, vagy német, spanyol, nápolyi, dán s. t. i korcs vér; végre: hogy mind magyar ménesinkre, mind pedig a' szántóvető kanczáira olly telivérü angol ménlovak leg és legalkalmasbak, mellyek egyszersmind derék testüek, erős csontuak, inuak, mély szügyüek, rövid lábuak, 's csuklójuak 's a' t.

Ezen állitásim igazlására Anglia több századi és saját szinte tizenhat esztendei tapasztalásom mellett még számos gyám okoskodásokat hozhatnék elő támaszul, de igy ezen értekezés véget sem érne; legyen azért szabad egyenesen kimondanom: hogy az én, 's velem együtt munkáló nem fele — hanem egész barátimnak teljes meggyőződése szerint, mostani állapotunkban honi lovainkra semmi nagyobb hasznot nem hajtana, mint 'minél számosb angol telivér lónak hazánkba hozatala.

Eltaláltuk e ezen dolog velejét vagy nem, azt mint mondom itt vitatni most nincs időm; hanem hogy mostani állapotunkban, mint magányos emberek, a' magyar közönségnek ló dolgában nagyobb hasznot nem hajthatunk, — mint ha azt eszközöljük: "hogy számos angol telivér jőjön hazánkba, 's eredeti tisztaságában nálunk is neveltessék lassanként — arrul szavamat adhatom. —

Ezt azonban kimondani — t. i. "jőjenek számos angol telivér ménlovak hazánkba, 's itt is neveltessenek lassanként 's a' t." felette könnyü; de sikeresiteni nehéz. 'S mig mások ábrándoztak, theoriázgattak 's tudja Isten mit javasolgattak; mások megint a kormányt vádolták; 's megint mások az adófizető erszényére alapiták mély tudományu okoskodásikat — mi saját erőnket fontolgattuk, 's nem azért mintha azt gondolnók, hogy a' kormány e' részben nem tehetne semmit, vagy annak nem kellene semmit tennie; hanem mivel azt tapasztaltuk, egyik a' másik vállára akarja tolni a' munkát — — — 's igy tán legnemesb 's hozzánk illőbb — mert nemes embereknek hinak, 's igy azoknak is kell lennünk — e' részben is legalább annyi terhet venni vállainkra, a' mennyit elbirunk, ha a' kormány nem tesz is semmi czélirányost, 's mások inkább szeretnek ingyen élni a' haza javaival, mint háladatos visszafizetéssel!

Önerőnket fontolgatván pedig, azt óriásinak tapasztaltuk, ha t. i. ö n e r ő n k egész Magyarországra referáltatik; felette parányinak lelők ellenben azt, ha a' nagy és nevezetes tárgyhoz irányozva ö n e r ő n k által csak magunkét 's kevés jóakaróinkét értjük, — 's ekép mivel az egész közönségre csak idővel reméllünk némi béfolyást nyerni, midőn az majd elismérendi szándékunk tisztaságát, azt határoztuk el: "eszközöljünk addig is lótenyésztésben jóra fordulást, a' mennyire azt személyes 's néhány Jóakaróink tehetsége engedi."

A' feladás tehát az volt: néhány száz arannyal évenként, — mert több erőt e' tárgyra nem reméllénk egyesithetni — a' lótenyésztés előmozditása végett annyi hasznot tenni, a' mennyit csak lehet. 'S ezen czélérésre, t. i. csekély tehetséggel még is hathatósan megpenditni e' tárgyat, semmit czélirányosbnak nem tartánk, mint a' Lóversenyfutást hazánk közepén alapitott dijak által örökre megállapitni.

'S im ezen meggyőződés — hogy akármi másra legyen is forditva egy egész országra nézve olly felette parányi somma, mint egy két száz évenkénti aranyka, korántsem fog annyi hasznot hajtani, mint a' lóversenyzés — határozott minket el: "Versenyfutási dijakra egyesitni erőnket 's arra szerezni pártfogókat. — 'S némi fáradsággal igaz — — — de még is könynyen — — nyerénk csak rövid idő alatt e' tárgy előmozditá-

sára 12 ezer aranynál nagyobb tőkét — egyéb ajánlásokkal 's a' t. úgy, hogy esztendőrül esztendőre szakadatlanul szinte bizonyos ezer aranyra telő külön pályadijak örökre alapitva vannak — 's ezentul a' felállitott Intézet utóbbi sikerére semmi egyéb nem kivántatik, mint annak fentartása 's nagyobb kiterjedése. Azon idő között pedig, mellyben a tárgyhoz járulókat aláirás-ivvel a' kézben kerestünk, és sokak 's hihetőleg tán Teáltalad is egészen félre értettünk, kik azt gondoltátok: "minden czélunk néhány lovaink drágább eladhatása, 's több illyes, sokat rágalmaztattunk ugyan, de a' tiszta öröm olly édes pillanatiban is gyönyörködtünk, hogy minden ebéli fáradozásinkért, 's mind azért is, a' mit e' tárgy körül még tenni fogunk, már előre bőven meg vagyunk jutalmazva, mert a' közjót szomjuzó szent hazafiságnak olly erős 's tettel páros tanujeleit tapasztaltuk mindenütt, hogy néha néha aláirt iveinkrül, 's minden lórul a' világon tökéletesen elfeledkezvén, tisztán láttuk ki nem mondható édes gyönyörrel honunk egykori magasb, fényesb állását, 's a' Jelen sokszor igen keserü pillanatit — midőn hazafi hazafi által dobatik sárral — egy szebb jövendő sejditésében többé nem is érzettük; mert lehetetlen, hogy annyi nemes érzés 's erő, mennyi a' Magyarban van, nem csak honosinknak, de az emberiségnek is legnagyobb diszére szolgálókat ne szüljön egykor, ha azon nemes érzelmek valódi bölcseséggel irányozva, 's azon óriási, de még most csak eldarabolt erők valaha egyesülve leendnek — — — — — — — — — — — — — — —. Legszámosabban, kik intézetünkhez járultak, nem is tudták valósággal mit akarunk, hasznát pedig éppen nem látták át; 's még is azon puszta kitétel után: "A közjóra megy" tárt volt keblök, tárt volt erszényök. 'S im ezen közjóra törekedő hatás — mellyrül már a' Hitelben szóltam — „annyi elveszett áldozat, 's olly számos elbomlott 's elpusztult kezdet után mindig készséggel 's uj erővel állni elő, — alkotja azon mathesisi hihetőséget, mellynek lépcsőjén a' Magyar mind magasbra fog emelkedni — ha egyesül 's akar!!! — Lesznek is tárgyak, mellyek haszna nagyobb szabásu, az bizonyos, 's mellyekre a' hon erejét egyesitni olly férfiak hihetőleg állandnak fel, kikben jobb akarat mint bennünk tán nem, de több tehetség és szerencse leend, 's im ez legforróbb ohajtásunk. — — — —!

Hogy pedig néhány száz arany egyéb módon, bár mire fordittassék is, a' lónevelés előmozditásában hathatósb hypomokliont alkotni nem fog, mintha az rendes pályadijakra osztatik, azt nem magunk találtuk fel, de Britanniában készen leltük 's világosnál világosabban látjuk. Midőn számos évtized előtt az odavaló kormány rendes és mindig fenálló versenyfutási dijakat állapita, a legmerészb képzeletü sem jövendöl-

heté akkor néhány száz font sterlingnek milly varázs következési leendnek egykor; de mi — mert az élő factum szól 's kész következések vannak előttünk — a' versenyfutásnak felette nagy hasznát most már, bármint akarnók is, többé nem tagadhatjuk. —

A' dolog veleje abban látszik fekünni: hogy a tehetősb részt semmi nem ingerli hathatósabban lótenyésztésre mint a' versenyfutás; mert a' lehető nagy nyereség mellett, melly tán leghatalmasb rugója az emberi tetteknek, annyi egyéb kis szenvedelem is ébred fel, hogy végre olly vetélkedés támad ló dolgában a' tehetősbek közt, mellynek felette nagy haszna előbb utóbb a' közönségre háramlani kénytelen.

Ha milliomok volnának dispositionkra! akkor meglehet, sőt bizonyos, hogy mindenféle egyebet is lehetne 's kellene a' lótenyésztés előmozditása végett eszközleni, úgy hogy a' lóverseny az egész tárgynak nem boltköve, de csak egy ága lenne; 'mert a' főczél koránt sem a' verseny, de a' hon véd 's közösülési 's ekép valódi erejének nagyobbitása; 's igy 'a verseny semmi egyéb mint a' fő czélra vezető eszköz. Ha milliomokat, mint mondom, vagy legalább tetemes sommákat fordithatnánk a' tárgyra, akkor egészen máskép állna a' dolog; de itt az a' kérdés, — 's ezt örökké szem előtt kell tartani — 'mikép lehet a' roppant tárgy körül néhány száz arannyal eszközleni hathatós jóra fordulást?'

A' lótenyésztési elaljasodást, azaz 'betegséget' csak homoeopathice gyógyithatjuk; 's nem azért, mintha néhány allopathiai millió, kivált a' kormány részérül, nem enyhitné szerfelett nagyon a' nyavalyát, hanem, mert nyujthatandó dosisunk t. i. 'néhány száz aranyka' egy egész 's elég nagy terjedelmü országra — melly a' legjobb lovak hazája lehetne — valóban homoeopathikai dosis. A' fő feladás tehát mindig az marad: "olly gyógyszert választani, melly a' nyavalyára legjobban illik, 's hihetőleg legjobb következést szülend," 's im ezen gyógyszert én: "rendes és mindig fenálló versenyfutásban látom."

Tán csalatkozom! meg lehet; 's azért szóljanak mások, szólj Te is; 's ha képesek vagytok néhány száz arannyal hathatósb fordulást eszközleni a' tárgy körül, adjátok elő — csak okoskodástok azon alapon nyugodjék: "hogy néhány száz aranynál több nincs"; 's igy felette kevéssel ollyféle csudákat kell mivelnünk, mint Christus, ki néhány hallal 's kenyérrel több ezer embert tartott jól.

A' kormány bőkezűségen 's előmozditáson kivül e' tárgyban valódi jó sikerrel egyebet nem tehet, mert lónevelésre olly gond és szorg kell, mellyel rendszerint csak tulajdonosak

's kik magok ápolgatják 's látják el dolgaikat, viseltetnek; 's nem fizetett béresek, kiknek kezei közt a' nevelendő lónak sorsa nem igen különböző a' bitangétul. Az adófizető ellenben éppen nem tehet a' tárgy körül hathatós jóra fordulást, mert ahoz tehetség 's tudomány kell; ő pedig egy és másban szülkölködik. A' tárgy practikai részét általjában eleinte csak tehetősb 's privilegiált rendek eszközölhetik némi sikerrel, mert a' jobb ló czélirányos neveléséhez, mint mondom, tehetség 's tudomány kell, de még ezek felett: háborittatlanság is.'

Az e' részkörülti theoretikusok jobbára azt akarnák: "a' szántóvető állítson ki jobb lovat" a' miben tökéletesen kezet fogok; de annak valósítását nagy, vagy legalább elég kiterjedésben lehetetlennek hiszem, minekelőtte a' szántóvetőnek saját ingatlan birtoka nincs, 's ő nagyobb mértékkel nem részesül az emberiség jusaiban 's a' t. "Tartsa a' szántóvető lovait jobban, 's ne fogja be olly korán" igy megy tovább a' számtalanszor hallott bölcselkedés. Egyes esetekben el is fogadható ezen tanács, mert vannak tehetős 's különösen pár, tolt adófizetők; de általjában a' tárgy sikere miatt azt kivánnivagy egy egész országra jutalmul ki tenni néhány száz aranykát, hogy azok tartsák lovaikat jól, kik többnyire önmagokat sem tarthatják jól — vagy azoknak jószivüleg azt tanácslani: „ne fogják gyenge csikóikat be," — kik legnagyobb uraktul lefelé a' pajtabiróig mindenkit vontatnak, 's kiknek megint kisbirótul kezdve felfelé mindenki parancsol, azt — egyenesen kimondván — képtelenségnek tartom. De olly nagy sok embernek hiusága, hogy mindenben gáncsot lel, 's a' legrendesebben forgó kipróbált müvekben is első látáskor az egészt más elvekre akarja állítni — — — 's igy lóversenyben is. —

Britanniában a' lótenyésztési erőmű jól forog, 's igy nálunk is jól fog forgani, mert a' mi erőművünk éppen azon sarkalatokra van állitva, mellyeken az övék áll, — azon egy különbséggel mindazáltal: hogy nálok a' kormány tette ki az első dij-jutalmakat, nálunk pedig több egyesült hazafi; — — — illy sarkalat azonban nem rossz, sőt tán jobb mint minden egyéb, mert egyenesen a' nemzetiség védangyali pártfogása alatt van, 's egykor tán a' legnagyobb sikernek lesz talpköve, — mert rendszerint ott fejlődik ki legnagyobb erő, hol idegen segitség nincs! —

Míg mások tehát az e' részbeni segitséget kirekesztőleg a' kormánytul várják, vagy liberalismusokat azon tanácsadással kezdik: „adnának inkább — t. i. mások — paraszt lovakra dijat, mint valami tehetős uraság nevelte lovakra," — én azon fogok törekedni: hogy addig is, mig a' kormány

e' részben czélirányost teend, 's ezen tárgy némi gyökeres hazai javitások által nagyobb kört foglalhat el, honunk tehetősb birtokosi neveljenek lovat. Már mi által nyerend a' közönség e' részben többet: „ha néhány tehetetlen adófizető ingereltetik a' tárgy szorgalmasb vitelére vagy a' honnak olly földesurai édesgettetnek ahoz, kik nagy terjedékü uradalmakat birnak? arra valóban felelni nem nehéz. Hogy pedig a' pesti lóverseny, ámbár még bölcsőben van, már számos jó birtokut nem csak lónevelésre, de jobb ló czélirányos nevelésére is birt, nem tagadhatni. Leghathatósb haszna azonban — a' mellett, hogy a' nagyobb nyereség lehetősége fenáll, mert már van példa, hogy két Magyarországon csikózott ló, urának egy egy ezer aranynál többet nyert, s' még többet is nyerhet — abban van helyezve, hogy a' nagyobb rész átlátni kezdi: „Iránylag milly nagyon van hátra a' lótenyésztés tárgya Magyarországban“ 's ekép a' dologrul nagyobb megfontolással is fog gondolkozni 's eszmélgetni ezentul, a' mi idővel minden bizonnyal áldott következéseket szülend, mert legyen csak elismérve egyszer tisztán, hogy „Valami hátra van“ a' jobb ember természete többé nem türheti azt előmozditás nélkül; 's igy a Magyar, kinek nyelvében annyit jelent az „E l ő r e“, minden kétségen kivül, lassanként a' lehető legnagyobb tökélyre fogja emelni a' jobb ló-kiállitással szorosan összefüggő honegyesülési, honvéd 's ekép nemzeti erejét. Ha pedig mi nem is, utóink bizonyosan fognak a' tárgy sikerén örülni, 's nem csak azon okbul, mert a' haza egy nevezetes gazdasági tárgyát jobban kifejteni nem kellemetlen érzés, 's becsületes embernek nem lehet semmi édesb, mint akármiben is, a' mi a' hon előmenetelét illeti, munkás részt venni; hanem azért is némileg, hogy a' sikert semmi egyébnek, és senki másnak nem leszünk kénytelenek köszönni, mint saját fáradozásink, saját áldozatink — — — szóval: minmagunknak.

'S ezen egy-két szó a' versenyrül szolgáljon felvilágositásul azoknak, kiknek minden izben illy jegyzés gördül ajkaikrul: „Mi soha nem láthatjuk át a' lóversenynek hasznát“ 's kik abban legkisebb hasznot nem látván annak szapora elbomlását 's elenyészését — ámbár nekiek semmi károkra sőt alkalmatlanságokra sincs — ohajtva jövendölgetik. Én pedig e' szakaszt két kéréssel fejezem bé:

‚Tekintse az ellenrész azon számos milliókat, mellyek több mint fél század óta fordittatnak a' kormány 's egyesek által a' lótenyésztés felelevenitésére, 's fontolja igazságos lélekkel: azon roppant sommáknak volt 's van e valódi haszna? — — — 's ha azt felette parányinak, sőt nemlegesnek lelendi, ne kárhoztassa azon néhány száz aranyka versenydijt, melly csak 4 esztendőtül fogva áll fen 's mellyekhez tán úgy sem

adott semmit — — — ha nagy csudákat eddig nem mivelt még; és

‚Adjon, ha jobb módot tud a' versenynél, javaslatot: mikép lehetne néhány száz, évenkénti aranykával a' lótenyésztés körül több vetélkedést, szorgalmat 's életet gerjesztni vagy ha tanácsot adni körülményi nem engedik, adjon valamelly józanabb czélra egy derekas tőkécskét sajátjábul — 's éljen!'

TÖREDÉKEK EGY ANGOL LEVELEIBÜL.

Nem itéltem hasztalannak itt egy Magyarországban volt Angolnak két levelét előhozni, mellyek Hazánk egy nagy érdemü Leányához irattak, 's csak rövid idő előtt fordulának kezeimhez. Vetélkedők közt egy harmadik disinteressált személy legnagyobb világot szokott a' fejtegetés vagy vitatásbeli tárgyra vetni; 's ekép a' részrehajlatlan könnyebben itélhet a' részeknek helyes vagy helytelen állitásik felől. Az előhozandó levelek felette szoros analogiában a' mondottakkal ugyan nincsenek; az azokat iró némelly adatokban hibázik is, politikai helyzetünket igazán nem ismeri, s' nem tudja: mit tehetünk, mit nem; azonban némi kis nexust, még is találhatni az idegen 's én látásim 's mondásim közt; a' mit azért gondolok, mert magam is megdöbbentem némileg, midőn legelőször olvasám ezen Idegennek leveleit, kivel soha nem találkoztam, 's kit nem csak személyérül nem, de még nevérül sem ismértem, 's kivel még is olly nagy ideai analogiában találkoztam. Nemzet-kifejtési, gazdasági 's felemelkedési dolgok egyébiránt szinte olly bizonyos alapokon nyugszanak, mint a' szoros tudománybeliek; úgy hogy valamint ezekben egy problemábul akár hány fejtegető is csak mindig azon egy feloldást vonhat ki: úgy mindig egyenlő következéseket kénytelen azokbul is kivonni az, ki azokat nem holt diplomák, hanem élő factumok szerint fejtegeti 's fontolgatja.

Novemb. 21-kén 1828.

Csak egy órám üres — 's annak is minden pillanatát Neked, 's testvér-hazámnak Magyarországnak szentelem — — — Nov. 1-sőjén hagyám el Helvétiát, ezt a' ti dicső Dunátok kutfejétül nem messze fekvő tartományt — — — Ha gyönyörüségedre szolgált utólsó levelembül értened: hogy még a' Pyrenéeken sem feledém Magyarországot, bő jutalmam.

Mi fáradozásidat illeti: vesd el a' magvat, 's az Isten

felneveli azt. Idő 's Türés kell minden nagy munkához; naponként valamit tenni, 's azon egy nagy tárgyat soha szem elől nem bocsátni el, ez azon titok: miért 's miként vitetett annyi véghez Angliában, hol a' kormány semmit sem tesz, néhány egyes mindent. — — — Örvendek a' gellérthegyi Professor felgyógyultán; noha ő olly közel lakik az éghez, még se menjen oda fel, 's ne hagyjon el minket illy korán; nem kimélhetjük eléggé a' Jókat; nekik itt kell maradniok boldogitni a' világot.

Most Veled néhány gondolatimat közlendem Magyarország Ujjászületése iránt. Magyarországrul Angliában semmit sem tudnak. Magyarország, annak Országgyűlése, 's E. mind az, a' mi ott egyedül névrül ismeretes. Magyarországot egyéb nemzetek sorában sötétség boritja, 's ki gondol csillaggal, a' legfényesb csillaggal is, világos nappal? még a' mi jó gellérthegyi Professorunk sem. Ne keressétek azért határitokon kivül Magyarország javát 's hirét; magatokban hevernek a' valódi arany 's ezüst bányák (láttulilag szólok) munkálatlan, megnyittatlan, sőt még legjobb Magyarok előtt is ismeretlenül. Engedj meg kedves Barátném, de azon személy, ki csendesen járja körül a' játszó asztalt, többet láthat mint akármellyike a' játszóknak, kik ön kezeikkel foglalatoskodva, legfellebb szomszédik által gyanitgathatnak valamit. Nincs könyvem Magyarországrul, 's ha volna is, időm nincs olvasni. — — — Kedves Barátném ne fáraszd magad könyvküldéssel; mert inkább megyek Magyarországba, mint sem száraz részleteket (details) olvassak felőle latán nyelven; szemeimmel olly sebesen szoktam olvasni, hogy anyanyelvemen kivül minden egyéb nyelv csak akadály, s' csupa szavak körül tölteti azon időt, mellyet gondolatokra 's dologra kellene forditni. — Engedj meg, én anyanyelvemet mindenen túl kedvelem, 's beszélem. De hogy ismét Magyarországra térjek: minden népességnek egy harmada ($\frac{1}{3}$) általányosan 14. esztendősnél ifjabb; ezen egyszerü adat (datum) több hasznos következékre vezet.

P. O. Buda 's Pest népét 60.000-re tévén: egy harmada = 20,000, 14 éven alul lévő gyermekszám. — Feltevén hogy 3,000 iskolában neveltetik, csupán Budán 's Pesten 17,000 leszen, ki tudatlanság, vétek 's nyomoruságban nő fel.

1-ször Magyarország népét 9 millióra tévén, 3 millió 14 évü koron alul van. Tegyük fel, hogy 500,000 nevelést kap, a' mi sokkal felmulja a' valót, úgy 2,500,000 szinte a' legszükségesebb ismeretek nélkül marad; 's igy miként jobbulhatna a' lakosok állapotja? miként öregbülhetne a' jólét Magyarországban? Ime egy nemzeti bánya, mellyet munkálni kell, 's nemzeti veszteség mindaddig, mig ezen bánya nem nyittatik meg.

2^{szor} Két évig haboztam azon: valyon mellyiknek kellene kedves honotok nyelvének lenni? E' kétkedésem bizonyossággá vált — 's most erősen meg vagyok győződve: hogy Magyar-nyelvnek kell lenni Magyarország nyelvének. — Ez nagyobb következésü tárgy Rátok nézve, mint hazátok minden gyapja, minden sója, borai, pusztáji, vagy bányáji. Magyarország ujjá-születésének itt kell kezdődnie 's itt kell végződnie! A munkálás eszközei egyszerük, könnyük 's foganatosak, csak hogy egyszerre nagyobb kiterjedésre nem képesek. Kevés ismére-tem van Magyarországrul, de az én tudatlanságom barátimé-val egybehasonlitva még tudomány. Ha tehát némelly adatok-ban tán tévedek, minthogy sem könyv előttem, sem egyéb kútfő; — jóságod kimentend. —

Magyarországot úgy kell tekinteni, mint ásiai gyarma-tot Európa szivében. Két millió Tót csekély része egész Magyar-országnak. Pest körül tiz mértföldnyire, ha ki szólni akar, magyarul kell szólnia; hogy megértsék a' honiak; — — — 's azt hiszem, minél tovább megyen, annál nagyobb szüksége lesz a' magyar nyelvre. — Most különböző nyelvek „azon nagy határok, mellyek a' nemzeteket egymástul elválasztják, 's meg óják egymiségöket (individualitas) 's létöket, mint Nemzetekét. — Folyók, hegyek, tengerek mind semmi, a' közösülésnek meg annyi hidai; nyelvek az igazi védfalak. A' Magyarnak, hogy valami legyen Európában, egyedül Magyar-nak kell lennie, ez dicső 's nemes öröksége. Cseh, Lengyel-ország, sőt Servia is büszkélkedhetnek abban, hogy nyelv-rokonok, a' hatalmas Orosz a' Sláv nyelvet fentartja 's mind inkább terjeszti; — de a' magyar nyelvnek csak Magyar- 's Erdélyország egyedüli kincstára 's képviselője — — — Ime a' feltámadás, az élet."

> O beata Ungheria se non si lascia
> Piu malmenare 's a' t.
>
> Dante.

A' körülötti népek nyelve semmi rokonságban nincs a' magyarral, 's igy a' nemes magyar Nemzet nem része vagy ága valamely más nemzetnek; ő magában egy önálló nemzet; annak kellene lennie. — — — II^{dik} József Császár a' magyar nyelvet ki akarta irtani; mi lett következése? a' mély álomba merült nemzetet méltóbb érzelmekre ébreszté ősi nyelve iránt. József természetelleni Rendelései felriaszták szenderébül a' magyar hont, 's csak hamar olly Irókkal dicsekheték, kik méltók egész Európában ismértetni. Gróf Ráday ki 1792^{ben} holt meg, áll legelől a' sorban; Gróf Teleki . . forditási által az Iskoláknak sokat használt; az 1771^{ben} felállitott pesti Egye-tem segité az előmenetelt; a' Hirmondó 1780 úgy szólván szinte

az eltiprandó nyelvbül fakadott fel. Kazinczy Ferencz fordítási által sok jót tett; olvasd Kölcsey szép Lenkáját, egy balládot 's gyönyörködni fogsz. De Berzsenyi Dániel Magyarország Költője! az ő fellengő 's lelkesült nyelve minden mellben viszhangra találna — csak értenék anyanyelvöket! Döbrentei Gábor huszár dalai sem kevesebbé érdemesek; ezen jó Erdélyi 's valódi Magyar, hazája dicsőségére szentelte magát; hány érdemetlen az ő költeményei olvasására!!! Hidd el kedves Barátném, a' nemzeti dalok hatalmas műszerek (engine) minden felnemserdült nemzetben.

3-szor Magyar Játékszin. — 'S igy 1. Nevelés. 2. Nevelés magyar nyelven. 3. nemzeti magyar Játékszin. Emlékezhetel magyar játékszin-felállitásrul az Országgyülés végzést hozott, a' Nemesek ápolgaták azt. Gróf Teleki (kinek neve Angliáig hatott) a' szinészeti társaság elölülőjévé neveztetett. B. Wesselényi a' pénzalapra ügyelt; Kolosvár volt kijegyzett helye. Eképen nyittatott 's támogattatott egy ideig a' magyar Játékszin; de számosb viszontagság után, mellyek elbeszélése hosszas lenne, elenyészett; 's miért? fövényre volt épitve; a' nép nem vala kinevelve, 's nem olvasa közönségesen magyar nyelven.

Mind ezt csupán annak bizonyitásául emlitem, hogy Magyarországrul nem gondolkodtam csak futólag; hanem hogy mind spanyol, mind angol földön éjjel 's nappal eszemben forogván kedves Magyarországom, némi kivánat gerjede bennem jobb-léte iránt, s' nem egy szomorú érzésre kisztete mostani elaljasodott, 's iránylag alacsony állapotja egyéb nemzetekéhez képest, mellyek kicsinyek, gyengék, alábbvalók, 's hirök még is messzebb terjed Magyarországénál.

Volna bár csak néhány olly férfitok, kikben tudomány tehetséggel volna egyesülve, 's kiknek hazátok valódi mibenléte igazi világban tünvén fel, azt nemes elszánással 's önfeledéssel szolgálni lennének készek; hidd el Magyarország nem sokára felemelkednék, 's az európai müvelt nemzetek sorába lépne. Hallom a' mult Országgyülésen egy magyar tudós Társaság alapitására nevezetes ajánlások tétettek, 's az egész aláirás mostan már közel 30,000 font sterlingre gyarapodott. Ez már hazafiság, ez kezdet! de mi ez Mátyás plánjához és szándékához képest a' 15-dik században? Nem kezdett e ő Budán egy 40,000 tanulóra szánt intézetet épitni, vagy mese az ő historiája? Tán kérdended: mire mind ez? minek ezt emliteni? Kedves Barátném, a' mi valaha megtörtént, az ismét megtörténhető és sikeresebben; ha arra lesz ügyelet, hogy az alap mélyebbre 's tartósb szerekbül rakassék. — — —

Egyre kérlek, engedj egy ajánlást szivedre kötnöm 's

fogadd el, igen egyszerü; okaimat másszor adom elő. Két szót tarts szemed előtt minden igyekezetidben 's hazád boldogságát tárgyazó törkedésidben „keresztény és nemzeti" „Keresztény és nemzeti nevelés". Könyvet irhatnék e' két szó becse felől Magyarországra nézve, de időm nincs; a' haszon nem is tünik elő mindjárt vetéskor, — azt csak aratás idején láthatni világosan.

4-szer Buda 's Pest népességét minden lehető módon öregbiteni kellene. Ha a' nemesek a' mostani város körül számosabban telepednének meg, az uj várost épitnék és szebbitnék: jószágok, egy embernyom leforgása alatt, még egyszer annyit érne. Ez nem csupa eszmélkedés, hanem valóságos történt 's igy tapasztalt dolog. Egy számos, értelmes, iparkodó 's igy gazdag nép kétszerezi 's háromszorozza a' telkek értékét. Ime ismét egy bánya, a' magyar Nemesek előtt ismeretlen bánya, melly többet ér Angliába kimenő minden gyapjoknál.

Fővárostok nevét Budapestre kellene változtatni, melly kevés év, sőt hónap mulva olly megszokottan 's könnyen hangzanék mint Bukarest; s igy két város egyesülne, melly most nem legjobb szemmel nézi egymást. Milly haszon áradna ezen egyesülésbül, milly virágzó fővárosa lenne Magyarországnak rövid idő mulva! Kivált ha az Országgyülés is nem Pozsonyban, nem a' határszéleken, 's olly távul Erdélytül, hanem az Ország szivében tartatnék. — — — Sok mondanivalóm van, de most nem közölhetem. — — — Van e Magyarországban nemzeti társaság nevelésre, vagy közép-iskola-tanitók készülésére? mert azt is kivánom tudni, mit tettek mások, mit tett az országgyülés, kormány, szóval milly szereitek, 's elemeitek vannak az épitéshez? — A' 'keresztény' szó a' különféle vallások követőit egyesitendi; a' 'nemzeti' szó összesit minden igaz Magyart, 's többet jelent, mint a' mennyit a' fül hall. — — — —

London Martz. 19-kén 1830.

'S Most kedves Barátném engedj némelly részletekbe bocsátkoznom, mert igen is képzelhetlek kis sajkáddal vitorla, kormány 's magnestü nélkül szállni tengerre, 's úgy tekintlek, mint valakit, ki földkép, kalauz 's minden út nélkül ismeretlen tartományba lép, egyedül az ész világa lévén szemei előtt. Azért ne tarts unalmasnak, ha egy kis utasitást adok, mellynek értékét évek után tapasztalandod, majd midőn barátid 's Te álmélkodva láttok csudákat, nemzeti nagyság csudájit, csekély kezdetbül eredni; fogadd szavamat, 's én jótállok legforróbb kivánatidért Magyarország ujraszületése 's felemelkedése iránt; — a' Te időd becsesb, hogysem részes fogla-

latosságok közt muljék; minden gondolatid 's törekedésidet a' nemzet egyesitésére kell forditnod — — — nemes, pap, tudós, birtokos 's minden a' mi jó és nagy bizonyosan fog a' közjóért honszeretet által egyesülni. A' kormány oltalma nélkül semmit sem tehetni 's ollyasrul, mi a' Kormány ellen volna, álmodni sem kell. Iparkodásitok a' Nemzetiség kifejlése, czélotok Magyarország boldogsága legyen; cselekedetitek pedig tiszta keresztény; nem katholikus, protestáns, vagy görög, hanem keresztény, mellyben minden egyesülhet. A' legnagyobb egyesség 's együttmunkálás lelke uralkodjék köztetek; minden abeli különbséget, ki legyen első, ki utólsó, a' közjó kedviért fel kell áldozni. Emlékezzél Üdvözitőnknek az Apostolokhoz e' részben adott parancsira, s' nem tévedhetsz. Bocsáss meg, igen aggódom a' kis báb idülése iránt, mely isteni gondviselés és tiszta szándéku egyetértéstek által a' föld óriásává lehet valaha. — — — —

Nekünk Angliában számos egyéb intézetink közt most egy 400,000 gyermekből álló seregünk van, kik mind egy plán szerént neveltetnek; 's ki törekedése által? — nem a' Kormányé által: mert illyesekben a' Kormány nálunk semmi, és semmit sem tészen ránk nézve; hanem egyesek fáradozási által. Néhány jó szándéku 's lelkes magányos személy volt a' kezdő, kik minden erejök 's idejöket, naprul napra, évrül évre arra forditák, hogy mindeneket egyesitsenek 's összitsenek e' nemzeti intézetre, e' nagy tárgyra; négy száz ezer szegény gyermek egyszerrei neveltetése lön fáradságok gyümölcse. Óh magyar Nemesek, cselekedjetek hasonlólag Hazátok javára! Ha Nektek tizszer becsesb bort tudnék késziteni a' tokajinál, ha juhnyájitokat egy hónap alatt kétszerezhetném, vagy E... Hg—nek aranybányát, a' Királynak czinbányát fedeznék fel: figyelmet 's tán jutalmat is nyernék; mind ennél sokkal felsőbb 's könnyebb munkálatu bánya fekszik az értelmesség-terjesztésben, a' lelki tehetségek kifejtésében. A' tudomány: 'erő 's gazdagság' minden tartományban 's minden körülállások közt, — p. o. nálunk néhány év előtt a' mechanikai tudományoknak iskolák nyittattak — mi lett következése? Anglia gazdagsága nem telkekben áll, mert földünk nem termékeny, éghajlatunk kevéssé kedvező; nem gyapjuban, juhokban, vagy ökrökben, hanem mechanicusokban. Rövid idő mulva hallani fogod, hogy iszonyu nagyságu szekerek 30 tonna teherrel 30 mérföldnyire óránként Anglia egyik városábul a' másikba gördülnek ló nélkül egyedül gőzerő által. Ezer a' példa. Egy másik: a' franczia Kormány mathematikusai figyelmét főkép hajóépitésre fordittatá, mi következett ebbül? — hogy ők felmulnak minket hajóépitésben, 's mivel mi nem tudunk olly jókat

késziteni mint ők, övéiket kell keresnünk 's vennünk; legjobb hajóink franczia csinálmány, vagy franczia minta szerint készültek. — Magyarországnak temérdek kincse, mindene van, csak tudománya nincsen; — keletrül a' Török szoritotta és zsibbasztotta, — nyugoti világtul a' sors zárta el. De vessük le Barátim, a' sötétség nyommasztó terhét, 's öltözzünk világosság fegyverébe; hadd legyen Magyarország a' föld nemzeteinek — már valahára — Egyike. —

Egy más tárgy, mellyre a' Társaság figyelmét, folyvásti figyelmét függeszteni kell: — a' forditások. — Nekünk egy társaságunk van, melly mindenféle tárgyakrul rövid értekezéseket ir, késZit, 's közöl igen olcsó áron. Ezt utánozza Francziaországban egy hasonló tárgyu Társaság, melly mintegy 300 különféle értekezést 300 különféle tárgyrul szándékozik kiadni a' szegények s' minden ember számára. Ajánlanám ezt imént felállitott tudós Társaságtoknak, mellynek egy küldöttsége nem eredetit irna, — ez nagyon költséges 's nehéz Magyarországban — hanem, meglepvén egyszerre a mi aratványunkat, a' legjobb 's leghasznosbakat válogatná ki 's forditná le (havonként egyet, — nem kell felette sokat kezdeni, hanem inkább többet végzeni —), és pedig magyarra forditná. Legnagyobb nehézség, 's majd nem egyetlenegy akadály, mellyel Magyarországban küzdenetek kell: a' nyelvek különfélesége; de egy embernyom elég ennek orvoslására. — 40 év előtt Francziaországban a' nép $\frac{3}{4}$ része érthetetlen szólásmódon beszéle; most 30 millió szól francziául. — Bizhatol a' magyar nyelvben! ez azon gazdag bánya, mellyet kell 's könnyü munkálni! Egy más, 3—5 jeles kereszténybül álló választottságnak a' 4 evangyéliom kinyomtatására magyar nyelven, és kiosztogatására kellene ügyelni, úgy hogy minden kunyhó, kaliba, viskó és szoba birna az evangeliumnak egy honi nyelven irt példányával. Továbbá szükséges volna folyóiratokat a' kertészségrül 's egyéb közhasznu tárgyakrul hetenként közleni szinte magyar nyelven. Bár minden Nemesnek volna tulajdon sajtója a' nemzeti fejlődés elősegitésére 's a' serdülő kor oktatására! A' tér mind inkább tágul, a' mint belebb 's belebb hatunk, 's azért a' munkások számát is mindegyre szaporitani kellene ezen nagy szőlőben. Egykor eléggé balgatag valék azt vélni, hogy a' magyar nyelv gát s' akadály Magyarország előmehetésében; de hidd el, akkor még nem tanultam ki a tárgyat; most erősen hiszem azt, hogy ezen drága de rejtett kinccsel mindent véghez vihettek: nélküle semmit, a' mi Magyarországhoz méltó, vagy egyéb nemzetek közt emlitésre érdemes volna. Nemeseitek beszélnek francziául, olaszul, németül, sőt annyira mennek, hogy minket is megtisztelnek egy kis angol tanulásával; csak a' szegény

magyar nyelvet nem beszélik! Ez által ők külföldis és kellemes társalkodásu urakká lehetnek, igenis: de nem Magyarokká. Bocsáss meg, mélyen érzem Magyarország baját; ha saját fiai ragadják el előle 's vetik ebeknek kenyerét, ki fog róla gondoskodni!!! — — — — Német nyelven beszél a' kereskedő 's azon jövevény, ki hozzátok jő pénzeteket elvinni, 's méhként rablott kincsekkel megrakva tér vissza. Az orvos, törvénykező s tudós a' latánt beszéli 's irja. — Ezen nyelv jó lehet néhány tudósnak 's olly személyeknek, kik némely ismeretek zárva-tartásában hasznokat lelik; de Magyarországra nézve átok, egyike a' legnagyobb átkoknak. A' sokaság, a' milliók, kik a' nemzet idegeit 's élesztő vérét alkotják, holt nyelvbül egy két szónál többet soha sem fognak tudni; csupa gúny és csufság —!! Magyarországot álomkórságábul saját honi nyelve zengésével kell felébreszteni; az Országgyülés ne orvosdoctor nyelvén beszéljen: hanem azon nyelven, mellyet minden született Magyar ért, érez, 's melly minden mellben viszhangoznék. Magyarország csak akkor tehet 's addig nem, valamelly bényomást Angliára s' egyéb Európai nemzetekre. — — — — Mi a' latán nyelvet illeti, nem igen várom, hogy számos tudós mindjárt először egyetértsen velem; a' Való többnyire lassú növésü, 's az előitéleteknek ugy kell kihalniok; de bizzál Istenben, Valóban, Időben, és haladj! Mig Magyarország saját nyelvét nem beszéli, 's nem hallja beszéltetni minden lakositul, addig nem egyéb csecsemő háznépnél (infant family) értelmesség, egyesség 's erő nélkül. — Hasonlitólag szólok, 's reméllem: nem adok okot sérelemre, midőn kimondom, a' mit Magyarország javára, jólétére s felemelkedésére szükségesnek gondolok.

Angliában ezer meg ezer társaságunk van minden külön czélra: egy társaság, melly a' Bibliát közli minden nyelven a' világon, ennek mintegy 80 ezer font sterling — szinte 800 ezer pengő forint — jövedelme van évenként; egy más társaság a' keresztény tanitást mozditja elő, mintegy 60 ezer font sterling esztendei jövedelemmel; egy harmadik, a' Missionary társaság keresztény tanitókat küldöz keleti Indiába, 's egyéb idegen nemzetekhez, jövedelme 50 ezer font sterling évenként; és számtalan egyebek. Mind ezt Anglia nem magáért hanem másokért cselekszi; 's az Isten úgy meg áldja ezen kis hazát (Angliát) hogy minél többet adunk jó czélokra, annál több adnivalónk van. De a' kormány, kedves Barátném, mind ezekben legkisebb részt sem vesz, mind ezt egyesek viszik véghez. Egyesség 's együttmunkálás: a' titok. Csekély a' kezdet, de mindegyre terjed, nevekedik, emelkedik, mig végre, mint a' felkelő nap jótévő sugárival, az egész földet megvilágitja 's melegiti. Magyarországnak vannak szerei, van-

nak elemei; de bocsáss meg: Magyarország tunya test, mozdításra van szüksége, egy kis élesztő az egészet forrásba indítná. Engedd mindnyájatok szivére kötnöm, hogy tiz vagy száz excentrica kezdet helyett Magyarországnak egy nagy nemzeti egyesületre van szüksége. — Munkálkodjatok rokon szeretettel 's egyetértéssel honotok felemelése végett; ha nem vagytok is eleinte számosan, csak inditsátok meg a' dolgot, 's minden nehézség elszéled. — Bajosabb hidd egy közönséges erőművet felállitni 's fentartani, mint egy elbonczolt, de olly széplelkü népet, mint a' Magyar, egyesitni. — — — — Szép jövendő van előttetek. — — — — — Olly bizodalommal beszélek, hogy semmi emlitésre méltó nehézséget, vagy akadályt nem sejdítek; mert nem akarom hinni, hogy egy alacsony sorsu Angol, olly alacsony sorsu mint én, inkább aggódhassék Magyarország felől, 's őt jobban érdekhesse (interest) Magyarország boldogsága 's jóléte mint saját fiait, saját nemességét; nem, nem; ez lehetetlen!

Kormánytok atyai, szelid, 's igy annak segitségével mindnyájan jót tehettek hazátoknak; ha pedig a' kormány nem segit, vagy nem segithet, magatoknak kell kezdenetek 's végeznetek, mint mi Angliában, hol a' kormány nem avatkozik egyesek fáradozásiba, hanem legszámosb közhasznu, 's a' belső virágzást hathatósan előmozditó intézetek eszközlésit egyesületekre hagyja. Temsei Tunnel, hidak, játékszinek, utak, mind nem a' kormány, hanem egyesek által állíttatnak elő; — és miért nem tehetne már Magyarország is ollyast, a' mirül mi is hallanánk vagy olvasnánk végre valamit? Észrevehetéd: én Budapest szóval éltem Buda helyett; okom ez vala: Magyarországban lévén nem kis féltékenységet (jealousy) vettem észre Buda és Pest között; egy fővárosnak kellene ezeknek lenni, nem kettőnek; egy, és nem megoszlott ellenmondó szivnek. Mi lenne Londonbul, ha azt Borough, Westminster 's t. i. 's még számtalan egyéb részei neveivel kellene neveznem. A' két név egybeolvadása Buda és Pest érdekeit 's érzéseit egyesitné, 's igy erősitné. — — — — Irtam e Neked a' dicső Duna kutfejétül? ha nem: — én egy darabka papirost bocsátottam le a' folyón, ott még patakon, és Magyarország jólétére magábul a' forrásbul ittam, valamint minden jó szivű Magyar és Angoléra is — ez történt Donaueschingen faluban Fürstenberg herczeg palotája kertiben, hol a' kutfő vagyon, 's egy iszonyu nagy serleg leláncolva 's órizve nem sárkányok hanem egy jó szivű Dán kertész által; 's most Isten veled; azzal fejezem bé levelemet, a' mit egy költőtök monda:

„Zabot a' Lengyelnek, sirt az ellenségnek!
Békét 's egyességet magyar Nemességnek."

Irj, hogy legyen mit felelnem azoknak, kik azt kérdik tőlem: mit csinálnak a' Magyarok; 's a' mivel megmutathassam, hogy ti nem mindnyájan alusztok ma 's csak holnap akartok ébredni.

Volna bár szabad e' levelekhez mind azt ragasztanom, a' mit gondolok! — — — —. Azonban addig is, mig tán olly sajtó szabadsági idő viradand fel, mikor — — — — — — — —, azon égő ohajtással akarok venni bucsut a' jó szándéku Angoltul: "Legyen a' hiv hazafi Lengyelnek nem csak zabja vagy inkább b o r s ó j a — a' mivel eleink kinálták — hanem mindene, a' mire csak elszánt hazafiság s' szabadságért ontott vér érdemesithet!" —

VÉGSZÓ.

Alig kezdék a' munkához, 's im — az idő szüke 's papiros kifogyta miatt — már a' Végszónál vagyok. Azt, a' mit az egész munka vég czéljának álliték 2-ik lap, hogy t. i. 'nemzeti közértelmességünk 's felemelkedésünk következésében erősb lesz a' királyi szék, csinosb a' szántóvető kalibája, 's a' lehető legnagyobb résznek szive megelégedés - 's körülményei szerencseteli' csak mellesleg vagy is inkább alig volt alkalmam érinthetni — 's igy egész munkám csonka. Ennek megmutatása pedig fő feltétel vala; mert mit ér, mondjuk ki őszintén, minden politikai okoskodás, theoria és praxis, mellynek tendentiája végkép nem a' lehető legnagyobb résznek jobb-léte és szerencséje körül forog? Ha azonban azt tökéletesen megmutatni: hogy intelligentia 's nemzeti sajátság a' községnek legnagyobb szerencséje, nem tudtam, vagy annak megerősitését egészen el is hibáztam, valóban csak azon okbul történt leginkább, melly ezen töredékek gyüjtögetése alatt még tisztábban 's csalhatatlanabbul láttatá velem át mint azelőtt: hogy a' nagyobb rész még a' szerencse értelmével sincs némi rendben, 's igy 'azt kellene előbb fejtegetni' Mi a' szerencse? Mert mindaddig, mig többen mint nem — a' nemzeti függetlenséget, a' kormányhoz járulást, az ön kedv 's akaratszerinti élhetést, a' nemzeti lélek kifejlődését 's a' t. — a' mi csak szabad s' független nemzetek sajátja — semmibe sem veszik, 's olly életet tartanak irigylésre méltónak 's Elysiumnak, hol minden gondtul menten, idegen kénytül 's kegyelemtül függve az életnek tán néhány jobban kifejlett mechanikájában, mint p. o. egy kissé jobb utakban, kevessé tisztábbra seprett lakhelyekben, némileg türhetőbb szinházakban, rántott csibében, salátában 's t. i. gyönyörködhetnek, mindaddig valóban nincs tisztában még a' szerencse-körülti idea; 's úgy látszik a' 'Lafontainei farkas és lepórázolt eb

dialogusának philosophiája nem törhetett még a' sötéten keresztül. Ennek eszközlése azonban egy két szó által nem vitethetik végbe, ahoz minden oldalu 's kimeritő hosszasb értekezések kivántatnak; mert ámbár — legalább itéletem szerint — szerencsésb egy szabad, habár koplaló farkas, egy leláncozolt, habár bőven is tartott ebnél, azért a' farkas léte sem méltó irigylésre. 'S igy ha munkám csonka, tán nem annyira az én hibám, mint a' rendezetlen ideák azon természetes következése, mellyek minden előmenetelt azért akadályoztatnak olly fertelmesen, mert a' legnagyobb s' örökebb igazságokat is sokszor kétségbe szokta hozni a' sokaság, 's ekép az alaprakás helyett még annak hosszas megmutatásával kell vesződni előbb: hogy teszem 2×2=4, 's annyiszor olly igazságokra térni vissza, mellyeket már régóta elismérteknek gondolt az ember. Sok igy szól: "Csak a külföldit, az ujat szomjazzák most". De valyon mi a' belföldi, a' jó belföldi — — 's mi az Ó? Csak ennek elrendezésére milly vizsgálat kell! Én teszem: a' törvények egyenlőségét, az ingatlannak birhatását 's t. i. nem egy két száz ezerre szeretném 's ohajtanám terjesztve látni hazámban, hanem mindnyájokra, kik honom levegőjét sziják, anyanyelvemet beszélik, szóval: kik földieim! Illyest sok "külföldiskedésnek, ujitási szomjnak nevez" 's valyon miért? Mert a' belföld ezt másképp látta eddig — 's a' Corpus Jurisban másképp áll. Kérdem azonban: mi régibb, a' természet törvényei e — mellyek szerint egy ember sincs kirekesztve némi jusokbul — vagy a' belföldi usus és praxis, 's a' Corpus Juris! — — mellyben sok uj van, és még több ujitás is elfér! — Magyarul ohajtunk végre szólni mi Magyarok — — — hanem ez megint milly irtóztató ujitás sok előtt, kik mély belátások szerint azt jövendőlik: "Megszünik a' Magyar Magyar lenni, ha magyarul beszél 's megszünik deákul szólni." Már itt megint mi az Ó, mi az Új? Tán az az új, ha a' Magyar magyarul szól, 's az a' természet örök törvénye-szerinti Ó, ha a' Magyar latánul perorál? az a' veszedelmes ujitás, ha egy nemzet végre saját nyelvén beszél, 's az tán a' megnyugtató régi természeti rend, ha idegenen cseveg? az a' veszedelem, ha az idővel halad? 's az a' bátorság, ha az áradásnak, szélvésznek, a' hatalmas időnek homlokkal áll ellent? — — — — az a' bölcseség, ha a' multhoz, rothadthoz, halálhoz ragaszkodik, vagy ha az élethez, csak az élethez, semmihez mint az élethez csatlakozik?

Meglehet azonban, hogy ezen töredék munkám még azok előtt is, kik az emberiség előmenetelének 's boldogságának rugóit ott látják a' hol én, mindig egy felette sötét, 's a' tárgyat korántsem kimeritő értekezés maradand — a' mi egyenesen csekély tehetségem okozatja megvallom; 's ekép

mentésemre semmi egyéb mondani valóm nincs, mint jóakaró Olvasóm szives hajlandóságaért esedeznem, ki részrehajlatlan 's igazságos itéletében néhai "egyoldaluságom okát" nem annyira nekem, mint tán körülállásinknak fogja tulajdonitni, és soha sem feledni, hogy illy szapora munka — melly ha továbbra halasztatnék, még azon csekély érdekét is elvesztné tökéletesen, mellyel a' közönség azt tán fogadandja — nem lehet számtalan hijány 's hiba nélkül. Fogom egyébiránt e' hijányokat tehetségem szerint pótolgatni még, 's néhai kétértelmüségimet némileg helyrehozni — — ha időm jutand, 's azt önvédelemre forditni nem leszek kénytelen, és —.

Ezen munka is mint a' Hitel, tudom sok által arrul fog vádoltatni: "Nem jó világba állitja a' Magyart — — és sok ollyassal ismérteti meg az Idegent, a' mit inkább fedezni, 's rejtve tartani kellene." Én egyébiránt e' részben egészen máskép gondolkozom, 's azt hiszem: mostani időkben, midőn a' világ mind inkább terjed, 's a' legárnyékosb 's rejtettebb sem maradhat sötétben, csak hamar vége szakad minden bitorlott reputatiónak; 's ollyast egyeseknél is fentartani akarni rendszerint hasztalan fáradozás, — mert végre csak kitünik a' — — — — — —; ez mindazáltal lehető, mert egyesnek élte iránylag felette rövid, 's ekép megeshetik ugyan, hogy valamint kis Zaches tündér báj által mindig mások elsőségivel látszatott felruházva lenni: ugy számos üres fő huzamosan 's holtiglan felette teli, — — 's bölcseséggel teli főnek tartassék, de ez nemzeteknél lehetetlen! — nemzeteknél, mellyek nem hervadni, nem halni, hanem élni 's virágzani akarnak! 's mellyek élte olly hosszu, hogy egy napi, egy esztendei, kevés évi reputatió rájok nézve semmi! 'S hidd el Barátom, hijányos pénzbeli rendezkedésink felette sok gyászos következése, 's azon számos sequestrum, melly honunkat nyomja — a' mit mindenki tud, ki honunkkal csak legkisebb contactusba jő, 's nem képzelet szerint itél felőle, mint számos ujság, vagy is inkább hazugság-koholó — valóban többet ártottak 's ártanak hazánknak, mint a' mennyit az én Hitelem ártott 's árthatott; mert ma már nem a' vélemény s' fellobbanó hir állit valamit valóságosan magasra vagy alacsonyra, hanem a' valódi mibenlét és becs. 'S ha nem akarunk usurpált reputatióban 's hamis fényben ragyogni — a' mi gyávák ismértető jele, kik csak úgy világithatnak némileg, ha idegen sugárt kölcsönzenek — nem arrul kell annyira aggódnunk: mit tartanak felőlünk, mint inkább 'mik vagyunk.' A' belbecs legelső, 's aztán jő a' jó hir, melly a' belbecsnek habár késő, de bizonyos követője 's következése.

Mind az, a' mit a' Hitelben mondottam 's e' munkában megint ismétlek — ismétlek mondom, mert szinte ujat alig hozok elő, hanem többnyire csak a' régit fejtegetem, világitgatom más szavakkal — vagy helytelen, vagy helyes; ha helytelen: szivesen türöm hazámfiai sorábul még emlékezetem kitörültetését is, bár ez bizonyosan a' lehető legnagyobb kin, mert ha nem volna mind az való, a' mit mondok, 's azon sok a' mit nem mondottam de gondolok, 's magasan ragyogna Hunnia — — — 's csak beteg képzetim szomoru festése volna anyaföldünknek hátramaradt alacsony állása — oh akkor örömmel nyugodnám felejtve, 's még tán megvetve is, a' hazai nagyságtul 's fénytül örökre eltemetve! ha pedig helyes és való, bizonyosan használand — nem nekem tán de honunknak — mert az, átlátván egyszer igazi baját, magán segitni 's felemelkedni fog; ez pedig éltemnek legszebb reménye!

Óvakodás 's lelki erő által néhány évvel még egyes emberek is hosszabbithatják földi éltöket; Nemzetek azonban közértelmesség 's az abbul szükségkép folyó moralitas által lételöket sok századokra terjeszthetik azon határon tul, melly tudatlan, egymást gyülölő 's korcsosuló népeknek kerülhetlen halál árka! De illy közértelmesség — mellyet nem kell összezavarni az álcsinosodással — s' illy közmoralitas, mellynek több vagy kevésb léte, vagy is inkább ha szabad úgy mondani: nagyobb vagy kisebb sulya, határozza el 'a' nemzetek boldogságát', nem a' hijányok bágyadt lelkü palástolása által fejlődik ki, 's nem egy moralis — az ocsmányhoz 's középszerühez makacson ragadó — marasmusbul veszi azon rugósságát, melly csak életbül fakad; hanem kirekesztőleg a' hijányok nagylelkü elismerésének, 's férfias orvoslásának okozatja 's következése! 'S ekép ha állitásim helyesek 's igazak, meglehet ugyan hogy kül hirünknek ártottam, de annál többet használtam belső rendezkedésünknek; 's ez mai időben a fő dolog: mert hir, vélemény, reputatio ollyan mint a' mulékony köd 's lebbenő illat, 's csak realitásnak, valódiságnak van tartós becse; 's nem annyira azon kell munkálkodnunk, ha anyaföldünket igazán szolgálni kivánjuk, hogy annak hátramaradásit leplezgessük, hanem azokon segitsünk; ezt pedig nem eszközölhetni elöljáró elismérés 's őszinte vallomás nélkül.

Hazudtoljanak meg honunknak azon Rendbontói, 's ha nem a' törvény ellen is, de a törvény mellett Jarói, kikre czélzom nyilaimat, nem kivánok egyebet. Ne játszassék ezentul senki, akár szegény akár idegen, természeti jusaibul többé ki; üljük ünnepinket legnagyobb bátorságban; érje borunk el a' másik hemisphaerát romlatlan; öntsük el a' világot termesztményinkkel: fussa ki lovunk az angol telivért; legyenek jó rendben

's pénzesek földbirtokosink; támadja meg a' felkelő nemesség az ellenséget sasként, 's álljon mint fal, ha megtámadtatik; legyen a' Cassa domestica inviolabilis; mindenütt csak magyar szó zengjen, csudálja mindenki Ecsed 's Hortobágy 's a' t. kies vidékit; tóduljon a' félvilág honunkba ide hozván kincseit; bámuljon az egész emberiség a' magyar nemzeten 's a' t. mind ezt égten ohajtva kivánom; de azt hiszem — 's ez már tiszta vagy nyavalyás vese látása e, az más kérdés, a' mit az idő igazitand el: — hogy ezentul sem lesz a' privilegiumtalannak 's külföldinek elég személyi 's vagyoni bátorsága; 's ezután is csak szerencsés Véletlen fogja ünnepinket s' mindennapi összejöveteleinket féketlen betyárkodásoktul menteni, ha t ö r v é n y i n k n e m j a v í t t a t n a k — azaz ha olly fordulások nem történnek belső rendelkezésinkben: hogy a' törvény ne csak papiroson legyen irva, 's a' privilegiáltalant keményen itélje, a' privilegiált pedig alóla kibujhassék; hanem egyik szótörőt, rendbontót, törvényszegőt úgy érje 's úgy sujtsa mint a' másikat, 's e' részben egy soron álljon a' herczeg a' szántóvetővel; azt hiszem továbbá: boraink nem csak a' másik hemisphaerát nem fogják elérni romlatlan, 's ha elérnék is nem fognak kedveltetni 's igy ‘el nem kelni‘, sőt jobb pinczébül egy rosszabba vitetve sem fogják általányosan épen kiállni az áttételt, ha a borkészitésnek chemiai elveivel jobban nem ismérkedendünk meg; nem csak kivitelre nem lesz elég termésünk, de sokszor a' haza nagy része kinos éhséggel fog küzködni, mig a' politikai gazdaság tudománya isméretlen tárgy marad előttünk, mig a' parasztnak saját birtoka nem lesz, a' limitatiók el nem törültetnek 's t. i.; soha jobb lovat nevelni nem fogunk, mig e' részbeni előitéletinken nem diadalmaskodunk 's a' t.; arrul vagyok meggyőződve: naprul napra nevekedni fog a' földbirtokos pénzetlenek és sequestrum-alattiak száma — 's ha igazság van a' világon, az egykor leggazdagabbak koldus botra fognak jutni — ha a fenálló hiteli zavar tovább is megmaradand; azt hiszem: a' nemesi felkelésnek, vagy is inkább 80 ezer familiának az idegen megtámadás elleni hatása, vagy privilegium-iránti küzdése nem fog nagy sikerrel koronáztatni, ha a' milliónyi familiák egykor nem azon, vagy tán ellenkező czélra fognak felfegyverkezni; s' hogy sem magas állásu, sem boldog mindaddig nem leend Magyarország, mig a' népet nem emeljük a' nemzet sorába, azaz mig Hunnia interessék által eddig örökké elbonczolt privilegiált tartománybul nem lesz interessék által örökre egyesülendő szabad országgá; azt hiszem: szinte minden Megye évrajziban ezentul is fényleni fog a' Domesticának elolvadása 's több efféle feudalis szenny, mig magunk közt a' selejtest 's a' becsület-

's emberség-felejtőt nem csak keményebben nem büntetjük, mint akármilly idegen véres itélőszék tehetné, — hanem nevöket is kitörüljük megvető átokkal a' honosiak sorábul; attul félek: mindinkább el fog nyomni a' külintelligentia, 's a' magyar nyelv csak bágyadtan zengeni, ha belintelligentiánk nem teend óriási előre szökéseket, s' a' törvény, tudomány, művészet 's mesterségnek egyedüli szózatja nem leend anyanyelvünk, mellynek philosophiai kifejtése, bővitése 's csinositása legszentebb tisztünk; azt hiszem: senki nem fogja csudálni nem csak Ecsed 's Hortobágy vidékit, de honunknak szinte legnagyobb részét sem, 's nemcsak nem fog ide tódulni kincseivel a' félvilág, hanem a' félhaza ki fog takarodni pénzével idegenbe, ha a' helyett, hogy vizeinket reguláznók, mocsárinkat száritnók, utainkat, hidainkat csinálnók, annyi disztelen vidékinket cultura által szépitnők — — pegasusra ülünk 's azt énekeljük: "milly szép ez a' magyar hon" —; azt hiszem végre: nem fogja a' hidegvérü 's jobb ember a' Magyart bámulni, hanem inkább szánni, hogy annyi lélekkel, olly nemes tulajdonokkal makacson ragad a rothadthoz! — — — 's csak úgy fogunk valaha, ha bámulást nem is, de bizonyosan mély tiszteletet gerjeszteni, ha kivált most, midőn szinte minden tuloz — tulcsapong — a' világon, a férfiu mérséklet utján járván, az elnyomatott emberiség 's netán veszélyben forgandó törvényes királyszék védei leszünk — — — 's azon időt, mellyet más nemzetek véres rendülések közt átélni kénytelenek, belső jobb rendezkedésinkre forditjuk; 's ha ábrándozó másokon segités helyett, inkább magunkon segitünk! — Én legalább mig egyetlen jobbágyomat vagy egyetlenegy földimet segitség nélkül leszek kénytelen elbocsátni — 's milly számosan esik az, mert mennyi az ügyefogyott és szükölködő köztünk!! — mindaddig másokon segitni — egyenesen kimondván — semmi egyéb előttem — akárhogy bérmálja is azt az ardor civium — mint — ha nem vétkes fitogatás is — valóban felette fiatal vérü hatás. Saját szülötte, honfitársa helyett idegent menteni ki veszélybül több képzelő mint itélő erőt bizonyit 's a' t. — — — — — — — — — — — — — —.

Egyébiránt nem hiszem az okos és igazságos ember — 's tán csak illyesek tapsát 's jóváhagyását kellene törekedni megérdemlenünk, ha már megbecsülésért akarunk fáradozni — a' Hitel 's ezen értekezés után rosszabb ideával lenne Magyarország iránt mint azelőtt, mert mibenlétünket vagy ismérte, vagy nem; ha nem ismérte: akkor itélete sem lehetett helyes, mivel csak képzeteken alapulhatott, 's igy bármilly jó volt is az, ránk nézve nem lehete hizelkedő — minthogy usurpált reputatióval mi Magyarok élni nem kivánunk,

's rá szükségünk sincs; — ha pedig ismérte mibenlétünket: akkor állitásimat vagy hamisaknak, vagy tulságosaknak vagy igazaknak találta; ha hamisaknak: nem az országot 's annak lakosit, hanem engem kárhoztat; — — ha tulságosaknak: meg fogja bocsátni, sőt talán szeretni is, ha igazi jóakarónk, hogy vannak Hunniában emberek, kik a' középszerüség bilincsei közt, melly az ocsmánynak legközelebb rokona, nem türhetik látni honok sorvadó lételét; — — — — — ha végre igazaknak: akkor, gondolom, nem azokat fogja kárhoztatni, kik hijányikat elismérik 's őszintén megvallják, hanem tán azokat, kik az eféléket el nem ismérik 's tagadni vagy mentegetni akarják; mert amazokban jobbra vágyást, a' mi dicséretet, emezekben pedig rosszban maradó kivánást, a' mi viszont dorgálást érdemel, tapasztaland. 'S Te Barátom midőn 67-ik lapodon Brougham beszédét hozod elő — ki sokkal jobb pénzbeli systemát mint a' mienk t. i. az angolt, 's igy az ő honjabelit legrutabb szinekkel festi, miért nem tartod őt 'nemzet-ócsárlónak?' mert azt gondolod, hogy nem csak nem árt hazájának, sőt annak hihetőleg használhat! 's miért látod ezt az én állitásimban másképp? Lásd Barátom éppen úgy mint mi nevetjük — hogy ne mondjam megvetjük — más nemzetbeliek hijányinak gyáva palástolásit 's kis elsőségiknek öndicsérgetésit: úgy nevettetünk, vagy megvet — — — mi is, ha mocskainkat rejtegetjük 's minmagunkat emelgetjük égbe — midőn más részrül annyira becsültetünk meg, ha a' középszerüvel 's ocsmánnyal rokontalan létünket bizonyitjuk be — a' mi csak egyenes őszinte elismerés 's vallomás által eszközöltetik — mint mi becsüljük viszont meg azokat, kik előreható nemes szomjokban erős lélekkel rántják le az undokságrejtő leplegeket. Tavali utazásomban némi Törököt hallék igy szólni: "nagy számunk, kedvező honunk mellett szinte még is minden nemzetek mögött vagyunk; azok haladának, mi megállánk! — ez nem csak szomoru de türhetetlen szégyen; de most új aera kezdődik 's még tán leszünk 's a' t." A' nagyobb rész pedig igy szóla: „Nincs Törökországnak párja a' világon, a' Török mindenben első, s' ha mindig a' réginél maradt volna, tán egész Európát birná; a' könyv, a' disciplina s' a' t. mind szükségtelen olly vitéz, lelkes néphez mint a' török 's a' t." S tudod e mit gondoltam, 's tudod e mit gondolsz Te Magad illy okoskodók felől? "Ha volna sok olly Török mint az itt fentebb szólók, akkor még lehetne valami Törökországbul, hanem minekutána sokkal több olly szinü van, mint az itt lentebb okoskodók, hihetőleg soha semmi sem lesz a Törökbül, hanem egy hosszas s' véres agonia után, melly a' világnak tán legszebb részét fogja disztelenitni, végre maga magában bomland 's enyészend el örökre." 'S ezt kérem illeszd Magyarországra!

Meg lehet azonban mind e' mellett is, hogy ezen töredékek, valamint Hiteli munkám igen ártottak jó hirünknek, és soknál odakün olly becsben többé nem vagyunk, mint azelőtt valánk — ámbár ezt tagadom — de tegyük fel ennek igy létét, valyon mit fogna ez nyomni arra nézve, hogy inkább hallgatnom, vagy hijányinkat palástolnom kellett volna? Én azt gondolom 'semmit,' mert ámbár a' jó hirnek örömit igen igen nagynak, 's annak létét nemzetekre úgy, mint egyesekre nézve felette hasznosnak sőt szükségesnek itélem; azért még is azt hiszem — 's ebben tán minden becsületes ember kezet fog velem — hogy egyeseket, mint nemzeteket tekintvén, a' belbecsre törekedésnek meg kell előzni a' jó hir utáni szomjat, 's igy önérzéssel mondom — mellyre gyáva megtámadásoknak, megbántott hiuság-okozta rágalmaknak 's ferdén magyarázó taglalatoknak legkisebb befolyások nincs: — több hasznot mint kárt tettem honomnak, földieimnek! Mert jobb, ha rosszul gondolkoznak is felőlünk odakün, mig mi ideben közintelligentiánk 's nemzetiségünk fejletlenségét elismerjük, férfiasan megvalljuk, s azt minden módon orvosoljuk: mintha odakün magasztalnának, mig mi ideben hibás rendelkezésinkhez makacson ragadunk, 's helybül sem akarunk mozdulni! Hogy pedig két első rhapsodika munkácskám a' Lovakrul 's a' Hitel némileg járultak közintelligentiánk további fejtésére, azt nem tagadhatni, a' mit én itt, úgy hiszem minden dicsekvés 's a' szerénység minden sérelme nélkül, fentarthatok, mert — 's erre figyelmet kérek — nem azt állitom: mondásim helyesek, tanácsim józanok; sőt megengedem általjában mind helytelenek 's a' t. hanem csak azt bátorkodom nyilatkoztatni: hogy gondolkozásra, elme-surlódásra, idea-cserére 's a' t. nyujtottak alkalmat 's ingereltek, a' mit legrosszabb akaróm sem tagadhat; s' ekép hasznok csupán csak abbul áll, hogy egy 's más tárgyat egy kissé megpenditettek, a' mi után azokat a' köz vélemény lassanként igazi egyensulyba hozandja! 'S ez értekezésnek is az lesz — ha lesz! — egész haszna.

Sokan igy okoskodnak: "Nem ez a' mód a' közönséget előlépésre mozditni — nem guny, nem keserü dorgálás hat rá, inkább azért is megmarad előitéleteiben 's a' t." Ennek első részét megengedem, kérvén azokat, kik igy szólnak — 's többet nevezhetnék, kik szórul szóra igy szólnak: — 'biráljanak engem utóbb is, szivesem türöm; de ne üljenek mindig veszteg, hanem válasszanak ők m á s m ó d o t 's léptessék a' közönséget m á s m ó d o n e l ő, midőn nem hiszem a z é r t s e m a k a r n a kilábolni ártalmas hiedelmibül 's tespesztő tudatlanságibul a' község, mivel az neki tán egy kicsit kiméletlenül s igen is nyersen lobbantatik szemére. Illy

cselekvésmód makacs gyermekekhez illenék 's nem férfiakhoz, kik a' jó tanácsot végre csak elfogadják, ha egy kicsit kedvetlenül, boszonkodva 's a' kellemetlen tanácsadót nem szivelve is!

Hiányinkat, hátramaradásinkat a' külföldrül kaczagni 's ott sybaritaként élni, valóban megvetésre méltó; midőn szabadnak, vagy legalább megbocsáthatónak tartom: porainkat, mocsárinkat, utainkat és számtalan illyeseket egy kissé nevetni — - - — kivált mikor határnélküli kellemökben bőven s' híven osztozunk idehaza!

S' im Barátom Tőled mint Olvasómtul végre el kell válnom. Reményimet egy szebb jövendő felől semmi nem gyengitheti, 's bizom honfitársim telivérü nemes fiatalságában, előnkbe tüntetendi még, vagy sirboltunkra állitandja nemzetünk valahai fényesb 's dicsőbb létét — — — —! Munkád 16-ik lapján azt mondod: *Jobban ösmérte a' kül-földi herczeg De Ligne nemzetünket, mint az utazott magyar Gróf* — 's ebben igazad lehet, ha gyermekkoromra tekintek vissza; de bizom Istenben: 'most jobban ismérem a' hont mint ő' 's remélłem, neki — bár emlékezetét mély tisztelettel köszöntöm, Magyarországruli itéletében igaza nincs; mert a' Herczeg munkáiban azt, a' mit Te hozál elő — 's a' mi nem egyéb mint szép szó, mellynek fenekét olly szorosan vizsgálni nem szokás — ugyan nem találtam, hanem a' 146-ik lapon e' sorokat, mellyeken kivül a' Magyarrul egy szó sincs: "dans un pays ou il y a six partis puissans, qui se d é t e s t e n t: le clergé catholique grec et protestant, les magnats, les gentils hommes, et les paysans — —." Már pedig én azt hiszem — ámbár számos szomoru példa van előttünk, milly vad tüzzel viseltetnek mind ezen felekezetek egymás iránt, 's még a' legszerencsésbek is mint állják nem csak a' más felekezetüek, hanem a' velek egyszületésüeknek is utját, 's milly indulatossággal taglalják őket sokszor, — még is mondom, azt hiszem erősen: hogy g y ü l ö l e t, mint a' Herczeg állitja, a Magyar közt nem volt, nincs, nem is lesz soha — — — 's mind azon ősi elleneskedésink, mellyek a' hazát annyiszor gyászba boriták — — — 's mai sokszori divergentiáink, melyek megint most tartanak minden erőnk mellett az asthenia nyomorultsági közt — semmi egyébbül nem eredének 's erednek, mint vezetni vágyásbul, — melly az erőnek, 's egy kis hiuval kevert büszkeségbül, melly a' fiatalságnak jele; 's azért merek élni és halni — mert ha csalatkozom, inkább nem kivánok élni — hogy mind ezen felekezetek nem csak nemes szivök sugalma, de józan belátások tanácsa következésében is, a' valódi szabadság szellemének áldozván, lassanként úgy fognak egyezni, 's a' polgáriság oldhatlan köteléki által elannyira egymáshoz csatlakozni: hogy végre a' köz jó 's honi dicsőség fényében minden

egyes tekintet 's magánjáró énség és önség tökéletesen elolvadand — — 's a' hazaszeretet szent zászlója alatt nagy és kicsi rokonérzéssel egyesülni 's a' királyszékkel együtt olly erőt alkotni fog, millyet csak pyramisokban tapasztalunk, hol egy tág 's egyenlő alapon emelkedik az építmény, 's az épület erejét az alap, azaz a' Nemzet — — legfőbb magasságát pedig az egekbe ötlő legfelsőbb ékkő, azaz a' fejedelem alkotja!

Mind ezek után barátságomat ajánlom, 's kérlek: fogj kezet velem 's munkálkodjunk, fáradozzunk rokon egyetértéssel mig a' 'halál ki nem vág'

"Adja Isten, hogy Hazánknak,
Mint a' nagy király alatt,
Három tengerpart virányi
Vessenek határfalat!"

A' moly, szú mindenbe esik, mindenütt zöldel a' penész, 's a' rozsda megemészti még az aczélt is. — Ne felejtsük rajtunk is rág az idő

"— — — mert ki tudja
Óra mulva milly sors vár!"

's használjuk a' nekünk tán már igen rövidre mértet inkább honunk szolgálatjára, mint viszon-üldözésinkre. Ne éljünk mi kevesen, kik a' közjóért törekedünk, villongásban, háboruban, mert akkor egész igazsággal itélhetne minket a' közönség hiúknak, 's nem hazaszeretőknek, a' miknek tartatni ohajtunk.

Ha azonban czélirányosbnak tartod külön uton járni, 's úgy hiszed a' közjót sikeresebben előmozdíthatni, ha Te balra vonod midőn én jobbra, számos pártink 's felekezetink pedig hol előre hol hátra, hol fel hol lefelé, 's igy széllyel huzogatják, úgy, hogy nem is mozdulhat kelleteként helyibül — türnöm kell, 's bajnoki elszánással fogadom 's veszem fel a' viadalkeztyüt; s minthogy én vagyok a' sértett rész, rajtam a' sor elhatározni fegyverinket.

Hallottad tán ezen anekdotát: "két hős, mind a' kettő derék és nemes, egyenlőn lángolt egy maga körül csudálatos bájt lehelő hölgyért; mindegyik el akará nyerni a' viszonérzés mennyei ajándékát, 's igy sokszor egyik a' másiknak utjában állott, 's a' két bajnok, kikben sziv 's lélek olly rokon vala, egymás legvéresb ellensége lön. Nem tudák az indulatosak végezni gyászos ellentiségöket, mig majdmajd halálos kettős viadalra kerüle a' dolog. — Szerencséjökre megtámadá az ellenhad a' magát teljes bátorságban hitegető tábort, — 's ime mint villám futja keresztül a' valóban nemesek lelkét 'viszálkodások undok képe' 's mennyei erőre gyulnak, — kezet

fognak 's "ki bajtársinak erősb paizsa, ki vitézb! — igy kiáltának fel — az legyen ezentul versenytárgyunk 's az intézze végkép minden sérelminket el." E' dicsőbb módját a' verseny-viadalnak megszeretvén, 's helyre, időre, körülményinkre alkalmaztatván, Téged arra hilak ki: 'Tegyen mindegyikünk a' mennyit tehet honáért, földieiért! 's ki becsületesebben, elszántabban járandja utolsó lehelletéig a' hazafiság pályáját, az legyen győztes — diadalmas!'

MAGYARÁZATOK.

Lovakruli munkámban 204-dik lapon ez áll: "A' lótenyésztésben pedig hiába, 'macadamizált uton előmenni lehetetlen" 's a' t. 's ezen állítás egy különben hazai dolgokban igen jártas honfiunkkal ezt mondatá: "annyi uj szó van e' könyvben, hogy az ember alig érti — — azonban nem vagyok én ellenök, csak etymologiájok legyen érthető 's hangjok magyar; de az a' m a c a — Ur Isten honnan származik? — — Én minden könyvemet keresztül néztem, de Mak és Ádámon kivül egyebet sehol sem leltem — — 's aztán az a' d a m i z á l t valyon mit tesz? — — Bizony még felfordit ez a' mai generatio mindent 's a' t."

'S igy midőn a' jámbor honfi "mindennek f e l f o r d u l á s á t jövendölé" azt árulá el: soha nem hallott egy szót is se Macadamrul, sem útcsinálási methodusárul, a' mit 'macadamizálni hinak, 's a' minek, ha azt utánozni elég tehetségünk volna, köszönhetnők: hogy mi mai generatióbeliek nem akadnánk meg vagy f o r d i t t a t n á n k fel legalább hintóinkkal annyiszor, mint általányosan véve tulmagasztalt eleink.

Ezen eset azonban — melly egy olly honban mint a' miénk, hol iránylag olly kevés Ujság jár, 's igy a' külföldnek mibenléte felette kevéssé van ismérve, más és fontosb dolgok körül is adhatja elő magát — határozott engem el, e' töredékekhez némi magyarázatokat ragasztani, mellyek ámbár Olvasóim nagyobb részének tán nem, de még is néhánynak szükségesek lehetnek.

5-ik lap. "Habár Cassandra sorsa várna is rám 's a' t."

Tunc etiam fatis aperit Cassandra futuris
Ora, dei jussu, non unquam credita Teucris.
Aen. L. II. 246, — 47.

Akkor is jövendölt Cassandra (a' trójai Királyleány) isten parancsábul, — de soha sem hittek neki a' Trójaiak. — — — —

6-ik lap. "Nebenius ujabb munkája 's a' t."

Über die Natur und die Ursachen des öffentlichen Credits ꝛc. ꝛc. Carlsruhe und Baden 1829.

17-ik lap. "Quand on voit 's a' t."

Midőn valamelly Szerzőnek általányos jó czélját veszi észre az ember, ritkábban fog saját itéletében csalatkozni, ha azon helyeket, mellyek kétértelmüeknek látszanak, általányos jó szándék szerint itéli, mintsem ha neki valamelly egyes rossz szándékot tulajdonit.

20-ik lap. "Hol több helota jutott 's a' t."

Helották a' Spártaiak rabszolgái voltak, — földi termésök bizonyos meghatározott részét Uraiknak — a' spártai polgároknak adták, — földet mint tulajdont nem birhattak, — utakat 's vizregulatiókat ingyen csinálták, — háborúban elöseregül használtattak, — hogy szolgai sorsokrul emlékezzenek, törvény szerint minden esztendőben megverettek egyszer, — az esztendőnként ujolag választott Ephorusok a spártai ifjakat kiküldvén vadászni, ha valamelly helotát ezek elértek, azt azonnal meggyilkolták. — A' plataeai ütközetben a' Persák ellen 10 ezer szabad spártai polgár 's 40 ezer helota hadakozott. — Ha valamely helota megkövéredett, azt tüstént megölték, 's gazdáját megbüntették, hogy szolgáját sanyargatóbb munkára szoritni nem tudta 's több eféle. — — — —

21-ik lap. "kiknek földön élő számokbul 's a' t."

— — — Kisfaludy Károlyt értem, kiknek emlékezetét íme itt üdvözlöm!

Ugyanott: "Beduin" = kóbor arab nemzet.

Ugyanott: "Il faut 's a' t."

Bátoritni kell az ügyességet.

22-ik lap. "Edinburgh, Westminster 's a' t. Reviewk"

— felette keserű attikai sóval írt angol időszakirások.

Attikai sónak hitták az Athéneiek az elmés de szeliden csipő gúnyt.

25-dik lap. "Comme il est 's a' t."

Minthogy igen nehéz jó munkát írni, 's felette könnyű azt birálgatni, mivel a' Szerzőnek minden oldalra szükséges vala figyelmeznie, a' Kritikus pedig csak egyet (a' leggyengébbiket) támadja meg, ezen utolsónak nem kell csalatkoznia, — 's ha történetbül mindig csalatkoznék, menthetlen lenne.

Egyébiránt: minthogy a' Kritikát másokfeletti önfitogatásnak is tekinthetni 's közönséges sikere az emberi gőgnek némi bájos pillanatokat szerzeni, hivei méltalomra ugyan mindig, engedékenységre ritkán érdemesek.

27-ik lap. "Nemesis" = Igazság-szolgáltatás istenasszonya a régieknél.

37-ik lap. "a peasant 's a' t."

Téged látlak havasok lakója! szerény erényid, — vendégszerető házad, — tűrő és jámbor, büszke és szabad lelked, — ártatlanságon alapodó önérzeted, — ép napjaid és álmod éjei — veszély által dicsőitett de vétlen tetteid — reményei vidám öregségnek 's csendes sírnak, mellynek zöld hantján kereszt 's virágfüzér, 's unokáid szerelme lesz sírirásod. Ezt látom én! — —

45-ik lap. "Ich theile 's a' t."

Én a' Németeket két részre osztályozom: Tanácsosokra, és ollyanokra, kik azokká szeretnének lenni.

50-ik lap. "Marathon mezein, Phile 's a' t."
Marathon a' Persákat semmivétett diadalrul, Phile Thrasibulusnak a' szabadságért vitt harczairul híres helyek Attikában.

56-ik lap. "Severin bérczei 's a' t."
Azon hegyek mellyek a' fiumei tengeröblöt a' Kulpátul elválasztják, 's mellyeken keresztülmegy a' Ludovica ut. — A' Duna kőszirtei Belgrádnál kezdődnek 's Orsován alul végződnek, melly dunai vaskapuk a' hajózást szinte egészen elakasztják.

57-ik lap. "Bacon, Gibbon, Young, What, Smith" = angol mester-fők.
Mester-főknek azokat hívom, kik munkássági ágaikon az emberiségnek — úgy szólván — uj aerát nyitottak.

70-ik lap. "Union 's a' t."
Egyesség erő, bonczolt-lét gyeng. — Gyeng = gyengeség.

77-ik lap. "laissez nous faire" = engedd csak, majd véghez visszük mi.

84-ik lap. "Chacun a son tour" = mindenik a' maga sorában.

89-ik lap. "La manière 's a' t."
Általányosan a' Kritika azt szokta csak fejtegetni a' mi íratott, itt azonban a' Kritikus az ellen heveskedik, a' mi nem íratott.

110-ik lap "midőn a' kereskedési viszontorlás — représailles — nagy kárai 's a' t."
Errül Franklin igy szól: Gondoljunk egy Országot X. mellynek posztó, selyem és vas gyárai vannak, 's ebéli készítményivel három országot A.B.C. ellát, — de egyszersmind a' posztócsinálók elősegéllése végett a' posztónak sikeresb eladást ohajt. Ennek következésében megtiltja A. posztóját. — A. viszontorlásbul megtiltja X. selymét. Ebbül a' selyemgyártók panasza következik, 's hogy megnyugtassa őket X. eltiltja a' B-bül jövő selymeket. — B. viszontorlásbul eltiltja X. vasát. Ebbül megint a' kereskedés hanyatlása iránt a' vasgyártók panasza támad, — 's most eltiltja X. a' C-bül jövő vasat. C. viszontorlásbul végre eltiltja X. posztóját.
'S valyon mi következik mind ezen eltiltásokbul?
Felelet: az élet kelleminek 's lakosságinak megcsorbulását tapasztalák mind a' négy Ország lakosi.

117-ik "An honest man 's a' t."
Egy becsületes ember Istennek legremekebb teremtménye.
Ugyanott: "hanem Gyors Pál helyett 's a' t."
A' "Hitelben" Gyors Pál hozatott fel például.

123-ik lap. "Corregioval 's a' t.
Corregio egy képét elvégezvén, melly tán legnagyobb remeke, önmegelégedési gyönyörüségében igy kiálta fel: „Én is festő vagyok!"

132-ik lap. "car il n' y a 's a' t."
Mert csak az igazságok szoktak sérteni.

134-ik lap "Utopia" = ollyan hely, melly sehol sincs a' világon, 's igy a' képzeletnek olly tartománya, hol tökéletlenség nincs.

142-ik lap. "Nature and all her works 's a t."

A' természet minden csudájival sötét éjben feküdt, Isten mondá: Legyen Newton; 's minden felderült.

143-ik lap. "A' Divat. A' Mania"

Az ezekrüli vallomás a' hely szűke miatt kimaradt

144-ik lap. "Transporter dans des siécles 's a' t."

Az élő századnak minden ideáit a' mult századokba vezetni vissza, a' tévedési források leggazdagabbika. Azokhoz, kik ujakká akarják tenni a' régi századokat ugy szólok, mint az egyiptomi Papok Solonhoz: "Oh Atheneiek ti csak gyermekek vagytok."

144-ik lap. l. "Aristogiton Harmodios "

Azon dicső Hellenek, kik Pyrrhus tyrannismusátul megmenték honjokat Attikát.

170-ik lap. "le Magistrat qui 's a' t."

A' Törvényhozó, ki az igazságot tisztábbra fejté, 's a' törvényeket a' hatalmas és erőtlen közt részrehajlatlanabbitá; a' hadi ember, ki a' diadalnak fényesb és mégis kevésb vérbe kerülő mesterségét találá fel — a nagy mesterséget: inkább ész mint testi erő által győzni; a' Minister, ki a' királyi székhez közel a' nemzet pártját fogta, mintha ettül nyerte volna megbizatását; a' költő ki a' Szinnek hatalmas 's édes varázslatu szivömledési közt egy nagy nemzet örömeit annak elmetehetségi 's erkölcsi magasbitására használá; a' Philosoph, kinek lángesze nyomozá fel az Egyetem törvényeit, 's olly rendszereket talált, mellyek az emberi léleknek kalauzul szolgálhatnak utóbbi vizsgálatiban: mind azok, kik bár milly állapotban 's bár milly nemben jelesen szolgálák nemzetöket, 's arra világosodást és fényt derítének — — —.

172-ik lap, "B. — — —"

a' tizenöt utolsó sor nem az én, de B. Urnak tollábul folyt.

197-ik lap. Cartouche egy isméretes igen ügyes franczia tolvaj, ki számos évek előtt élt.

201-ik lap. "Cherub" "Seraph." Az első a' legfőbb bölcseségnek, a' másik az örök szeretetnek symboluma némelly költők szerint.

223-ik lap. "Spaa, Brigthon, Bath 's a' t."
Híres fürdőhelyek, az első Német-alföldön, a' két másik Angliában.

233-ik lap. "Une loi de Constantin veut 's a' t."
Constantinnak egy bizonyos törvénye azt rendeli, hogy elég legyen egy Püspöknek tanubizonysága, 's más bizonyságokat ne is kelljen kihallgatni. — Ezen fejdelem felette rövid uton járt; ő a' dolgokat a' személyek, a' személyeket pedig tiszteik, hivatalaik szerint itélte.

244-ik lap. "a' legremekebb parosi márvány palotát 's a' t."

Paros Archipelagusnak egy szigete, melly többek közt márványárul hires.

276-ik lap. "melly egy Vaubannak 's a' t."
Vauban XIV. Lajos idejében élt igen hires várépitő.

284-ik lap. "It is to be lamented 's a' t."

Sajnálni lehet, hogy olly keveset tudunk Smith életének azon részérül, mellyet Oxfordon tölte. Mint gondolkozott Ő az ottani tudományos Egyetemrül, annak rendszerérül 's tanítás-tárgyairul, számos évek után a' "Nemzeti gazdaságrul" írt munkájának egy nevezetes részében közlötte a' világgal, a' mit soha meg nem bocsátának neki Oxford Magasztalóji 's mind azok, kik hajlandók azt bűnös tettnek tartani, ha valaki a' régi intézetek csorbáit 's hiányit fedezi fel. Valóban furcsának tetszhetik, hogy mindig számosan vannak, kik ítéleteikben e' most említett utat tapodják, látván, hogy az elaljasodás és visszaélések, mellyeknek illyes intézetek alá vannak vetve, szintugy mint az állati test nyavalyái természet szerint enyészést vonnak magok után, — 's hogy illy intézeteknek az legjobb barátja, ki mint a' jó orvos legelőször a' nyavalya okát jeleli ki, mert ennek megismerése határozhatja csak meg a' gyógyszer választását. Mindazáltal közönségesebb csalódás ennél a' világon kevés van, 's tán egy sincs, melly a' köz előmenetelt hathatósabban gátolná; t. i. ez azon hiba: "az eszközöket a' czél elébe tenni .... a' csupa eszközöket, a' néha már hibás 's haszonvehetlenné lett eszközöket a' dicső czélok elibe tenni, mellyek elérésére amazoknak szolgálniok kellene."

339-ik lap. "kis Zaches"

Hofmannak egy igen ismeretes költeménye.

343-ik lap. "Brougham."

A' mindenek által ismért angol Minister.

345-ik lap. "dans un pays 's a' t."

Egy olly országban hol hatalmas hat felekezet van, melly egymást gyűlöli: a' catholicus, görög 's protestans papság, magnások, nemesek és parasztok.

JELENTÉS.

Midőn Hitel czimü munkám a' sajtót elhagyá, gondoltam: tán németre fogják forditni; de ezt nemcsak bizonyosan nem tudtam, söt felette hihetőnek sem tartám, mert számos annyival jobb magyar munkáink más nyelvre forditva nincsenek; azonban még is törekedém annak lehető tüstenti németre forditását gátolni: — 's egynek, ki megkére "forditni engedném", meg is tagadám, 's korántsem azért, hogy állitásim tán kisebb körben vagy titokban maradjanak — mert a' sötétségnek 's titoknak barátja nem vagyok — hanem hogy a' nyomtatónak, kinek átengedém, egy kissé nagyobb haszna legyen; midőn azt kelle mindenünnen hallanom „Nem is tilthatom munkámnak forditatását, 's azt akárki bátran eszközölheti." Már ez ugy van e, nincs e, igazságos e, nem e, azt nem tudom; hanem annyira emlékezem: hogy ezen felvilágositás után, a' dolgot — egyéb fontosbakra forditván figyelmemet — egészen Véletlenre bizám. Megjelent az első forditás, 's bár a' forditónak neve nem vala kitéve, szaporán köz tudalomra kerüle, hogy azt V. Ur eszközlé.

Én azt hiszem: a' szerzőt csak eredeti szavai 's állitási után itélhetni, mert ő csak azokrul állhat jót, 's felette igazságtalan könnyelmüség jele az, ha valaki ötet a' forditó szerint birálgatja; 's ekép V. Ur forditásán — ki szinte minden lapon árulja el nem csak magyar nyelvbeli, hanem más dolgok körülti tudatlanságát is — csak kaczagnom lehetett. Ő teszem nem tudja mi a' Magyarnál a' nemesi Virtualitás — mert Hitelem 105-ik lapján e' szavakat "nem ér annyit nemesi virtualitás, mint kereskedő készpénze" forditása 93-ik lapján igy adja: so wie adeliche Virtuosität — 's hogy el ne vétsék a' dolgot, ezt ragasztá parenthesisbe hozzá (Meisterschaft) weniger Werth hat, als das baare Geld des Handelsmannes" s' hogy illyest egy magyar prókátor nem tud, az valóban szégyen; de

itt meg akarom neki magyarázni: 'a' Virtualitás semmi egyéb, mint a' magyar nemesember reméllhető successionális jusa.' A' Hitel 87ik lapján ez áll: "milly kevés mai napi haszon tartja paralyzálva némely vidékek jövendő bizonyos nagy hasznát, 's óriási előmenetelét 's a' t." Ezt V. Ur 72ik lapján igy adja "wie wenig heutiger Nutzen dem zukünftigen bestimmten großen Nutzen und riesenmäßigen Fortschritte mancher Gegenden die Parallele hält." 's a' t. 'S ily forditásnak legalább száz példányát adhatnám, ha bajlódni akarnék vele, a' mibül csak az tünik elő: hogy V. Ur, maga tehetségit tul becsülvén, olly munkához kezdett, melyre korántsem volt elég előkészülete; mert a' ki nem tudja a' Virtualitás (nemesi successionale jus) és Virtuositás közt (a' mit ő maga Meisterschaftnak nevez) s' paralyzálás és parallelában tartás közt a' különbséget, az valóban jobban cselekednék, ha becses óráit egyébre mint fordításra, vagy is inkább hamisítgatásokra fordítná. Hanem később tapasztalám, mily gyászos következései vannak illy, egészen fonák 's felforgatott forditásoknak a magyar szerzőkre nézve — — — ! A' nagyobb Publicum — melly nem a' magyar hanem a' német olvasók — nem az eredetinél de a' forditásnál fogva itéli az irót, ámbár ez igazságtalan, de ugy van; s' igy én is számos jó ismerősöm s' jó akaróm által arrul vádoltattam, hogy nem is érthetni ollykor állításimat, s' nincsenek velem egy értelemben. Már csak a' két előhozott forditási példány, mellyeknél vastagabbak is vannak számnélkül, nem annyira különböző e az én állitásimtul mint fekete a' fehértül? kérdem! Ha valaki jobban kedveli a' kész pénzt mint a' nemesi Virtualitást — kivált ha ezen utólsó mocsár — azt ugy hiszem nem hányhatni szemére, sőt igen egyeztethető az igazi s' bölcs nemességgel; de ha valaki a' kész pénzt a' nemesi Virtuositás elibe teszi, a' mit — V. Ur paranthesisi felvilágositása után, t. i. Meisterschaft — nemesi felsőbbségnek mondhatni, azt ugy hiszem felette dicsérni nem lehet, 's én ollyasnak lelkérül nagyot nem tartanék, mert az igazi nemességnél nagyobb kincs a' világon nincs. A' ki pedig panaszkodik, hogy egy malom parallelába teszi országának nagy részét, méltán eszelősnek hivathatik. 'S illy szinekkel méltóztatott V. Ur engem a' külföldiek előtt festeni. Mind ezek után nem tagadom, boszonkodásomat egyenesen tudtára adtam az e' forditást kiadó Wigand könyváros Urnak, ki megkért "jelelném a' hibákat ki" a' mit a' mennyire azt egy rövid délelőtt eszközölnöm lehete — mert Törökországba indultom több időt nem engede — teljesitettem is; 's erre kijött Vojdisek Urnak második forditása, hol neve a' czimlapon ki is van téve. Javult e forditása? azt nem tudom, mert azt olvasni időt ma-

gamnak nem vettem; de hogy Vojdisek Ur az ellen 'hogy fordítását jónak nem találtuk' egy külön nyomtatványban panaszkodott, azt mindenki tudja. Én pedig azt hiszem, inkább engem illethetett volna a' panasz 's őtet a' köszönet; azonban erre nekem időm 's őneki tán kedve nem volt, 's én elszánással türém, hogy midőn hazámfiainak legnagyobb része eredeti munkámért n e h e z t e l t, a' külföld viszont nem csak felette hiányos de szinte egészen felforgatott, 's ekép gyakran éppen ellenkezőt mondó forditás után k á r h o z t a t o t t.

Egyébiránt illy falsificatiónak most némileg elejét akarom venni, 's azt nyilatkoztatom ki: hogy én mindenkit törvénybe fogok idézni, ki e' mostani munkámat forditván, mást mond mint a' mit én állitok. Nem akarok bitorlott hirrel fényleni; dicsérjen vagy kárhoztasson a' közönség, itélete alá vagyok vetve, 's azon örülni vagy azt türni fogom, de csak saját és nem rám fogott vagy félrefacsart állitásim szerint biráljon.

A' sajtói rendszabásrul, röviden kimondva itéletemet, azt hiszem: "Legyen szabad kinyomtatni mindent, de bünhödjék az anarchiát javasló, veszedelmes magot hintő, rágalmazó, vagyonával, személyével, vérével; ugy legyen a' forditás kinek szabad; de ha *virtualitás* helyett *virtuositást*, *paralysis* helyett *parallelát*, fehér helyett feketét, jobbra helyett balrá-t 's a' t. fonákit, 's ekép a' szerzőt lágy velejü, zavart eszü 's tompa ismeretünek festi, essék a' törvény birságába, in poenam damni et dehonestationis.

Van e errül egyébiránt nyilványos törvényünk nincs e, 's mikép fog tán inditandó pöröm eldülni? azt nem tudom; de bizom biráimnak annyi igazságszeretetökben, hogy mindenkinek sajátját, becsületét szentnek tartván, az én munkámat is minden u t á n n y o m t a t á s t u l é s f é l r e f o r d i t á s t u l védni fogják — — 's annál inkább, mert velem sok állitásimban tán egy értelemben nem lévén, a' legszeplőtelenebb igazság szüzének fognak áldozni; a' részrehajlatlan közönség pedig nem szenvedni: hogy földijök, habár nem akarják is dicsérni szavait, n é m e t elcsikarások által a' külföld itéletében ártatlanul bünhödjék.

Mind ezen kellemetlenségek elkerülése végett bátorkodom egyébiránt jelenteni, hogy e' töredékek elkészültökkor Paziazi Ur megkére: "engedném neki meg azokat németre forditni, 's nézném egy kissé magam át, minekelőtte sajtó alá kerülnek" a' mit meg is igértem, — mert látom a forditást nem gátolhatom, 's számos Magyar van, ki jobban tud németül mint magyarul — a' mirül én nem tehetek —; 's ekép senki, a' ki nem igazságtalan, e' részben rám neheztelni nem fog, ha azon vagyok, hogy legalább az mondassék más nyelven

— ha már valami mondatik — a' mit én mondottam, 's nem az, a' mit mások elcsikartak 's felforgattak.

Paziazi Ur forditása tehát, mely már jobbadán kész, rövid idő alatt sajtó alá kerülend, 's csak azt és nem mást ismérem munkám forditásának; ámbár annak millyenségérül is csak annyiban akarok kezeskedni, hogy állitásimat hiven adandja 's tükrözendi elő; — mert sem az előadási módrul sem a' német nyelvi hibátlanságrul jót nem állhatk; 's először is azért, mert nem vagyok jó Német, 's aztán, mert inkább gályarab szeretnék lenni, mint télen és tavaszon át egy unalmas munkát irni, 's ugyan azt megint nyáron 's őszön keresztül, egy kis mulatság 's pihenés végett, németre forditni!

TUDNIVALÓ.*

Homály 's tévedés elháritása végett az Olvasót mindenek előtt szükségesnek tartom arra figyelmeztetni: hogy minekutána a' lefolyt esztendőben Gróf Desewffy József Hitel czimü munkám Taglalatját kiadni méltóztatott, ezen felvilágositó Töredékeket egyenesen hozzá intézni legczélirányosbnak tartám, 's e' tekintetben azon szabadsággal élendek: az Előszónak 15-ik lapja után mindig a' tisztelt Grófhoz szólni.

* Az eredeti kiadásban e „Tudnivaló“ a „Tartalom“ hátlapjára van nyomtatva.

A „VILÁG“ TARTALMA.

SAJTÓHIBÁK A „VILÁG"-BAN.

38. l. 24. sor **fejedelem** — **fejdelem helyett.**
66. l. 10. sor **fejedelme** — **fejdelme helyett.**
76. l. 40. sor **fejedelem** — **fejdelem helyett.**
123. l. 20. sor **szükülködés** — **szükölködés helyett.**
130. l. 15. sor **134-ik** — **89-ik helyett.**
135. l. 29. sor **nemtelelen** — **nemtelen helyett.**
151. l. 4. sor **vesztegség** — **veszteség helyett.**
239. l. 14. sor **kormány egyesek** — **kormány 's egyesek helyett.**
310. l. 38. sor **háború** — **háborúi helyett.**

FÜGGELÉK.

SZÓJEGYZÉK
A „HITEL"-HEZ ÉS A „VILÁG"-HOZ.

E szójegyzék két különböző kategóriába tartozó szókat foglal magában, ú. m.:

1. a *Hitel*-ben és a *Világ*-ban előforduló olyan szókat, melyek, noha ma már egész közönségesek, e két munka megjelentekor irodalmi nyelvünkben még újak, vagy legalább szokatlanok voltak;

2. ugyane két munkából olyanokat, melyek, kimenvén a divatból, vagy nem is jövén soha igazán divatba, ma már alig érthetők s magyarázat nélkül részben meg sem is érthetők.

Amazok összegyűjtését a M. Tud. Akadémia, midőn Széchenyi munkái II. sorozatának sajtó alá rendezésével megbizott, tette kötelességemmé; emezek kijegyzését s értelmezését pedig a mai olvasók érdekében tartottam szükségesnek.

Ez utóbbi teendőmet lényegesen megkönnyitette a *Hitel*-nek és a *Világ*-nak Paziazi Mihálytól 1830-ban, illetőleg 1832-ben közrebocsátott német forditása, melyről maga Széchenyi kijelentette, hogy állitásait híven tükrözi vissza (Világ, 356. lap). Mindazon helyeken, a hol kétség lehet Széchenyi valamely kifejezésének igazi értelme felől, elővettem a Paziazi-féle forditást s megnéztem benne, hogy miként van ebben az illető hely leforditva, s a hol szükségesnek látszott, a szójegyzékben mellé függesztettem a német értelmezést.

Berendezése a következő:

A kövér betűkkel nyomatott czimszó után legtöbbnyire H. vagy V. betű következik s ezek, valamint a mellettök álló szám vagy számok azt jelentik, hogy az illető szó a H(itel) vagy V(ilág) melyik lapján fordul elő. Ezt követi, „ " jelek közé foglalva, maga az idézet s a hol netán szükségesnek láttam, a német értelmezés. Az idézetben a czimszó nincs

ismételve, hanem helykimélés végett, ∾ jellel van helyettesitve. A mely czímszót csillag előz meg, az nincs meg a M. Tudom. Akadémiától az „Uj nagy szótár" előkészületéül 1899-ben kiadott Czimszójegyzékben.

Egyéb rövidítések:

Adal.: Adalékok a magyar nyelv és irodalom történetéhez, irta Szily Kálmán. 1898.

Am.: annyi mint.

Ball.: Új teljes Magyar és Német szótár, irta Ballagi Mór. VI. kiadás 1890

CzF.: A Magyar nyelv szótára, készitették Czuczor Gergely és Fogarasi János.

Kreszn.: Magyar Szótár, készitette Kresznerics Ferencz. 1831.

Márt.: Német-Magyar-Deák Lexicon, készitette Márton József. 1823.

MTsz.: Magyar Tájszótár, szerkesztette Szinnyei József.

NySz.: Magyar Nyelvtörténeti Szótár, szerkesztették Szarvas Gábor és Simonyi Zsigmond.

NyUSz.: A magyar nyelvújitás szótára, irta Szily Kálmán. 1902.

Phil.: Philosophiai Műszótár, közrebocsátá a M. Tudós Társaság. 1834.

SI.: Toldalék a Magyar-Deák Szókönyvhöz, irá Sándor István 1808.

SimB.: Német és Magyar szótár, szerkesztették Simonyi Zsigmond és Balassa József. Két részben. 1902.

SzD.: Kisded Szótár, irta Baróti Szabó Dávid. 1784 és 1792.

Törv.: Törvénytudományi Műszótár, közrebocsátja a M. Tudós Társaság, 1847.

Tzs.: Magyar és Német Zsebszótár, közrebocsátá a M. Tudós Társaság. Két részben, 1835 és 1838.

Vö.: Vesd össze.

* * *

Széchenyi viszonyát a nyelvújitáshoz e sorozat egyik későbbi kötete végén, ha már az egyes szókra az új kiadás lapszámai szerint hivatkozhatom, fogom megvilágitani.

Szily Kálmán.

A.

* **Ábráztalan,** V. 58. „ha ∾ pusztáitokon árnyék alatt legelnének nyájaitok“: unwirthbar. — H. 70: „síkjai oly **ábrázatlanok**“: ungestaltet. — Vö.: **képtelen.**

Adat, V. 231: „illynemű ∾ok feltalálása“. — Noha már Kreszn.-nél megvan, mégis a H.-ben mindig csak *datum* (p. 134.).

* **Alacsonyabbság,** V. 38: „a lépcsők magasb- vagy ∾ a szerint“. — Ugyanígy: * *drágábbság* (H. 165), * *kellemetlenebbség* (V. 224).

Agyag, H. 140: „s az agyagban mi tökéletes már az irány és idomzat“. — H. 213: „az ∾ legforróbb vágyainak kielégitése“. — E művében következetesen agyagot ir „anyag“ helyett, s még a V.-ban is (33; 122; 124), noha itt már (131) *anyag* is.

Alap-árok, V. 213: „mi csak ∾ot ásni törekedünk“. — Ugyanez * **talp-árok,** V. 214 és * **sark-árok,** V. 236 is.

Alapítvány, H. 200: „S mennyi fundatio — ∾ — s mennyi áldozat“.

Alapodik, H. 232: „hol alapodik annak igazsága?“ — V. 307: „míg bizonyos sarkalatokra nem lesznek alapodva“. Ma: *alapszik*, vagy *alapul.*

Alapul, H. 98: „az ország java az egész virágzásán ∾hat“. — V. 192: „olly szent helyen látszik ∾ni, mint a frigyszekrény valaha“. — Nála sokszor, p. H. 207, V. 58: *alapim*, „alapjaim“ helyett.

* **Álhiedelem,** V. 27: „∾ken s hypothesiseken gyökereznek“. — * **Áltermészet:** unnatur, V. 51. — * **Ál-élet,** V. 66.

* **Alk,** V. 161: „csak a nyelv alkán s vázán simítva változtat s módosit, de korántsem természetén“: aussenseite. — Lehet, hogy az *alka* „alakja“ helyett van.

Alkalmazkodik, V. 49: „∾ván a többséghez“; V. 297: „az ő izléséhez ∾jék“.

Álladalom, H. 234: „mért kellene ∾unkat új törvényekkel toldani“. — V. 58: „tekinti előbb az ideigóraiglani ∾at“: zeitweiliger zustand. — V. 140: „mostani pénz ∾unk“: pekuniaire Verhältnisse“; V. 291: „borkörülti ∾unkat megismernők“: zustand. — Vö. Kreszn. és NyUSz.

***Állásfok,** V. 164: „más nyelvek csinossági ∾ához idomulva“: bildungsstufe.

Álláspont, H. 161; V. 172: álláspontom fellelém“. — Átmenetképen, H. 161: „álláshely“: H. 204 és 223: „ön álláshelyén“. — Vö. NyUSz.

* **Állhatatoskodni,** V. 146: „kis dolgok körül heveskedni s ∾“.

Állítmány, V. 95: „hibás elvekre rakott ∾“. — V. 124: „azért dűl s bomlik szerte annyi kezdet s ∾“. — **Állítvány** is, V. 207. — Vö. NyUSz.

Áradozás, V. 73: „∾itul fogja óni“; V. 156: „a szívnek ∾ási“. — Valamint Helmeczynél, nála is igen gyakori a *d-z* igeképző, p.: *dermedez, fejledez, fényledez, felötledez, sorvadoz, szomjadoz, tévedez.* — Vö. NyUSz.

Aránylat, H. 87: „a munka és erő közt forgó helyes ∾ot feltalálni“. — Vö. NyUSz.

Aránysúly, V. 11: „reméllhetém: ∾ba hozandja ingatag, eldarabolt munkámat“: gleichgewicht. — Vö. NyUSz.

Arányzat, V. 160: „vagy pedig honi szavunk csak egy ∾tal is mást jelent“. — Itt am. „nuance“; holott H. 48: „ezen három tehetség egymáshoz illő *arányozata*“: verhältniss.

* **Aratvány,** V. 333: „meglepvén egyszerre a mi ∾unkat, a legjobb s leghasznosbakat válogatná ki“: — Megvan SzD.-nál (1784), de azóta egy szótárban sincs.

Ármány, H. 153 és V. 298: „∾ s ravasz fortélykodás“. — Vö. NyUSz.

Árnyékozás, H. 34: „az érzések szám-

talan ellenkezési s ∾i miatt". — Am.: „schattirung".

Áthágtalan, H. 119: „ha kivitelében ∾ az akadály": unüberwindlich.

Atila-kalpag, H. 147: „nem túri süveg, ∾, zrinyi-dolmány fogják honunkat fölemelni". — Vö. *Atilla* (NyUSz.).

Átszemlél, V. 291: „azokat rövid idö alatt ∾hetné": überblicken.

Átváltozás, H. 82: „az ∾i időszakban minden rendetlenebbül forog mint az előtt": die zeit der veränderung.

B.

* **Bábrajz,** V. 156: puppenbild.

* **Bájosit,** V. 31: „versekkel is ∾gatod üres pillanatidat": versüssen.

Bal. Sokszor használja a mai „hamis" értelmében. — H. 143: „sok, vagy *bal tudomány*nak éretlen és savanyú gyümölcse"; H. 99: „mig azon *bal vélekedés*en nem diadalmaskodunk". — H. 55 és 236: *balvélemény.* — V.56. *balmagyarázat;* V. 57: *balisméret;* V. 82: *balképzet.*

Bátorság, H. 119: „a szállítások körülti ∾": sicherheit. — V. 72: „a nemzet jóléte s ∾a; V. 89: „a kezesség s ∾ tökéletes lesz": gesichert.

Becsesités, H.216: „reputatiója — ∾e". Tsz. (1838): „wertherhebung, schätzbarmachung".

Beelégedni, H. 11: „avval ∾". — Csak a MTsz-ban.

* **Behozat,** H. 24: „annak (a bornak) másunnan ∾át kárhoztatná". — A „behozatal" rövidítése.

* **Békes tenger,** H. 28: am. „Csendes-tenger". — * **Békestűrés** (H. 82), a szokott „béketűrés" helyett.

* **Belfi,** V. 279: „inkább minket, idegen s tehetetlen *külfi*akat pártolna, mint a sértegető ∾t". — Am. „belföldi", a „honfi" mintájára.

* **Beözönlés,** V. 235: „a vad nemzetek ∾e": eindringen.

* **Bilincstelen,** V.233: „∾ fejtegetésekre s fontolgatásokra alkalmat ád": ungehindert. Ma: „fesztelen".

* **Birtoktalan,** H. 108 és V. 251: „a birtokosok megbecsülik a ∾ok jussait": nichtbesitzer.

* **Bizatlankodás,** V. 72: „az Udvar s Nemzet közti ∾"; V. 239: „ítéletünkbeni ∾": misstrauen.

* **Bizodalmatlankodó,** V. 176: „a mai határnélküli ∾". — Am.: „bizalmatlankodó".

Bizonyol, H. 66: „száraz számolás, melly a nyereséget ∾ja". — V. 307: „világos factum ∾ja. — Am. *bizonyít.*

Bizottság, V. 291: „azt némileg a választottság s ∾nak lehetne átengedni". — De eleinte „elbizakodottságot" is értett rajta. — V.88: „miként irhat olly nagy önhittséggel s ∾gal ollyanrul, a mirül ismérete nincsen." — Vö. NyUSz.

Biztosság, H.172: „a homályos törvény semmi garantia — kezesség, ∾ — semmi erő." — De néha bizottságot is ért rajta: „az intézet három tagu ∾a". V.304. — Vö. NyUSz.

Bonyolit, V.215: „nincsen oly ∾ott dilemma, mellybül kibujni ne tudna": verwickelt. — Vö. NyUSz.

* **Bölcskélkedés,** V.285: „álbölcseség, vagy inkább ∾": vernünftelei.

Budapest, V.331: „fővárostok nevét Budapestre kellene változtatni, melly kevés év, söt hónap mulva olly megszokottan s könnyen hangzanék mint Bukarest". — Ellenben: **Buda-Pest** (V.225.) — „Diese von Sz. zuerst gebrauchte Benennung von Ofen und Pesth fängt an seit dem Erscheinen des *Világ* gang und gäbe zu werden" — mondja Paziazi a „Világ" fordításában (406. l.)

Bukdoz, V.16: „torkig esem, ∾om". — Somogymegyei tájszó.

-bul, -bül, -rul, -rül rag. Széchenyi az irodalmi nyelvben szokottabb *-ból, -ből, -ról, -ről, -tól, -től* ragok helyett, *elvbül,* a *-bul, -bül* stb. alakokat használta. 1828 szept. 16-án írja a „Felső-Magyarországi Minerva" Redactiójának: „Méltoztassék egyébiránt kegyesen a *bul*-aimat és *bül*-eimet, ugy mint egyéb különösségeimet szüzen hagyni, mert én így jobbnak s szebbnek látom". (Lev. I. 90.)

Cs.

Csáb, H.139: „legbájolóbb ∾ok". — V.252: „nem születik minden ∾nak, minden varázsnak ellenállható erény". — Vö. NyUSz.

Csafart, H. 47: „öntartásunk mennél ∾abb": affektirt.

* **Csalképzelet,** V.182: „az elme milliárd ∾i: trugbild.

* **Cselekhet,** H.240: „s ki ezt nem ∾i". — Vö. **dicsekhet.**

* **Csillanat,** H.26: „egy szebb jövendőnek szép előjelei s villám-∾ú jelenési": schimmernde blitzerscheinungen.

Csinosul, V.10: „szép rendben gyönyörködöknek, fötől talpig ∾taknak"; — V.165: „∾t magyar asszony"; — V.277: „a csinosbult külföld". A német kiadásban:

„ausgebildet; gebildet; das gebildetere Ausland". — Vö. „*Csinosodás*". NyUSz.

* **Csiszárkodás,** V.318: „A ∾ számtalan fogásival össze-vissza zavarva": pferdmäklerei.

* **Csónakász,** H.60: „Az Éjszakamerikai hajós bizonyosan kitesz Pest s Budai ∾inkon". — H.179 is.

* **Csont-alak,** H.19: „az egész esetnek mintegy ∾ját felállítni": gerippe.

Csüggeteg, H.151: „gyászfűzt terem a hon, melly a voltakért szomorún eregeti földre ∾ lombjait".

Cz.

* **Czél-elégítő,** V.311: „valaki tökéletesen ∾nek vagy jónak ítélje": zweckmässig. — ***Czél-érés** V.51: „valami magasb ∾ legyen fáradási köre". V.208. is. — **Czéliránytalan,** V.105. — Ma: *Czélszerűtlen.*

Czimerlet, V.162: „számosakra a százados zsarnok divat indigenatusi billeget s ∾et tűzött": sanktion. — A NySz-ban: „titulus".

Czukrász, H.161: „szakácsnak nyargalni, ∾nak vasalni". — Alkalmasint Helmeczy szava; előbb: *czukros.* Vö. NyUSz.

D.

Dermedez, V.52: „hazánk mély álomban ∾ő gyenge léte". — MTSz-ban más jelentéssel. — L. **áradoz.**

Dicsekhet, H.153 és 160: „∾ünk azzal", — A „dicsekedhet" rövidítése

* **Díszfok,** V.272: „meg nem ismerhető ∾ra virulna fel".

Díszlet, H.73: „Annyi ∾e — successusa — van". — MAnál: „valor, wert". — Helmeczynél (Jel. I. 2): műveltségünk ∾én, vagyis felvirultán. — Mai „decoratio" jelentése 1833 (Társ. 76). — Vö. NyUSz.

Divat, Mai értelmében Helmeczy vagy Szemere Pál szava. — H.68: „a hatalmas ∾ megbántása"; V.162: „nyelv∾"; uo. „**divatos**". — **Divatlanság.** H.145: „hazánk most nem igen van divatban"...... „Ez legfőbb oka a magyarság ∾ának". — Vö. NyUSz.

* **Dobogtalan,** V.84: „midőn a szív ∾ s olly merevült mint a jég". — Vö. **áthágtalan.**

Dolgász, V.275: „a mit a német Geschäftsmann szóval fejez ki s mi tán ∾ névvel mondhatnók". — Vö. *művész,* NyUSz.

* **Drágábbság,** H.165: „a kenyér olcsóbbvagy ∾a". — Vö. **alacsonyabbság.**

E.

* **Ebédszer,** H.227: „konyha és ∾ek": tischgeschirr.

Ébredség, H.148 és V.47: „a kakas a lelki ∾ példázója": wachsamkeit.

Ébrülés, V.35: „az álombuli egykori ∾ bizonyos": erwachen. — V.69: ébrült. — Vö. NySz.

Egybegyűlés, H.157: „a mesterséges ∾ — concentratio".

Egydedség, H.147: „az öltözeti ∾": gleichförmigkeit.

Egyedüles, V.56: „∾ ember": ein einzelner. — V.137: „értelmi súly ∾ valódi felsőbbség e világon". V.232: „józan s ∾ rendsor jő valóságra": „einzig". — Vö. *solitarius,* Phil. Szt.

Egyenletlenség, V.233: ungleichheit.

Egyensúly, V.87: „míg tökéletesb ∾ba helyezkedik". — Vö. *aránysúly* és NyUSz.

Egyetem, Verseghy és Kazinczy szava. Széchenyi nem a mai, hanem még az eredeti értelmében használja, p. H.30: „a művészetek minden ágazatit és ∾ét"; H.31: „az egész világi ∾ben"; H.111: „az egész ∾ rúgói, lánczai; H.140: „az egész ∾ csúf mystificatio volna: H.72: „az ∾ pénztára üres volna". — Vö. NyUSz. — **Egyetemi,** V.162. — Am: *egyetemes.* — De „tudományos egyetem" is. (V.352.)

Egylelkű, V.10: „mikép áraszthatna ∾ s egyszivűségünk bő áldást magyar honunkra". — Az unanimis szószerinti forditása. — Vö. NySz.

* **Egymás ellenti,** H 230: „∾ kajánságok". — **Egymás-ellentiség,** H.233: „egyetnemértések, viszongások, ∾ek". — V.13: „elődink vad és kaján ∾eknek tulajdonithatjuk": wechselseitige anfeindungen.

Egymiség, V.329: „megójják ∾öket (individualitas) s létöket. — Fogarasi szava.

Egyszerűsít. V. 71: „midőn az országlás ∾éséről támad szó". — Vö. NyUSz.

* **Együttmunka,** V. 64: „mindnyájunk együttmunkája által": vereinigtes zusammenwirken.

* **Egyvéleményűség,** V. 169: „érezni a férfiui ∾melegét": consequenz.

Ékkő, H. 148: „boltozat, melynek ∾ve nincs": schlusstein.

Elaljasul, H. 207: „nemcsak az ∾takban... de még a szebb lelkűekben is". — Szótárban először SimB.

* **Elbomolhatatlan,** V. 56: „∾színház": festbegründet.

* **Elbonczol,** V. 1: „míg (a hon) ∾t részei Buda s Pesten nem egyesűlnek": zerstückelt. — V. 60: rútul ∾t posványság".

Elcsikarás, V. 23: „félre magyarázásod vagy ∾od“: verdrehung. — Ugyanígy V. 355.

Eldohosul, H. 115: „vermeiben ∾ az élet“. Előbb: *eldohosodik*.

Életbe hozás, V. 273: „ily intézetek ∾a. — Ma: *életbe léptetés*.

* **Élet-kellem,** V. 82: „∾iteken nagy csorbát ejt“: lebensannehmlichkeit. — **Életpálya**, V. 120: „Lefutotta már életpályáját“. — **Élet-rajz**, H. 29: „embertársink ∾ában“. — **Élettudomány**, V. 39: „az ∾ azon lelki s testi tehetség“: lebensweisheit.

* **Életszikra**, V. 176: „a Magyarság, ezen egyedüli ∾nk“: lebensfunke.

Elfacsar, V. 12: „∾t, ferdén bonczolt, visszásan szeldelt Hitelem“. — V. 16: „szavaidat nem facsarandom el“. — V. 171: „e veszedelmes ∾t idea“. Vö **facsarni.**

Elfogult, H. 111: „annyi ∾*ság* s előitélet van köztünk. — H. 222: „∾*ságok* s megrögzött balitéletek“. — V. 169: „ha nem lágyvelejűleg vagy ∾lag itélünk“. V. 189: az ∾lan olvasó“ — Ma: *elfogulatlan*.

* **Elfohászkodik**, V. 38: „szelid áhitattal elfohászkodott imádság“.

Elhatárzás, V. 123: „annak ∾át kinek kinek ön észélire bizom“. — **Elhatárzott**. H. 163: „fontosság és szoros ∾ság: bestimmtheit. — V. 296: „∾an bizonyos is legyen“: ganz gewiss. — V. 70 és V. 306: bizonyos ∾sággal adom elő.

***Elhunyandás,** V. 13: „∾át jövendölék“. L. **kifejlendhetés.**

Elirányoz, H. 38: „a jószágok becse ∾va nincs. — V. 39: „(az) irányozza el kötelességink könnyebb vagy fontosb létét“: gibt das verhältniss; tehát voltaképen am. „elarányozni.“

Elizetlenít, H. 119: „elegek ... a legserényebb kereskedőt is ∾ni“. Jelentése: „disgusztálni“. Megvan Faludinál is, de más jelentésben. (NySz).

Elkonczol, V. 227: „úgyis ∾t erőnket még jobban darabolja el“: zerstückelt.

* **Elkülföldiesül,** V. 122: „igen is elszoktak s ∾tek már“: zu verausländert.

Elkülönít, V. 296: „el lesz különítve“.

* **Elleneskedés,** V. 345: ősi ∾ink, mellyek a hazát annyiszor gyászba boríták“.

Ellenhatás, H. 164: „actio — hatás, reactio — ∾“. — H. 180: „mennél erősb a hatás, annál hathatósb az ∾“.

* **Ellenmérő,** H. 146: „ki az ∾ serpenyűbe tudomány- vagy érdemsúlyt vethet“. — A franczia „contre-balancer“-ra gondolhatott.

Ellensúly, H. 146: „kinek nincs mit odavetni ∾nak“. — Kazinczy szava. Vö. NyUSz.

* **Ellenszegezkedik,** l. **szegezkedik.**

Ellenszegül, H. 231: „minden javitás ellen szegül“. — V. 309: „mások fáradozási ellen szegül“. — V. 164: „az pedig, ki ellene szegül“. — Vö. NyUSz.

* **Ellentemi,** V. 89: „∾ keserűségid“. — V. 186: „megbocsátandja ∾ indulatoskodásidat“: deine leidenschaftlichkeit gegen mich. — **Ellenti,** V. 94: „jó-ellenti gát“. — * **Ellentiség,** V. 100: gehässigkeit. — * **Törvény-ellentiség,** V. 256: gesetzwidrigkeit. — * **Bátorság-ellenti,** V. 273: sicherheitwidrig. — ***Becsület-ellentiség,** V. 279: ehrlosigkeit.

* **Ellenünkiség,** V. 118: „pénzállapotunk ∾e ránk nézve mily nagy kár“: wie nachtheilig der zustand unserer geldverhältnisse“.

* **Ellenzálog,** V. 52: „ez az önkény ∾a“: gegenpfand.

Ellenzék, V. 284: „∾ben állanak a sokaság bévett szokásival“: gegensatz. — Ma: *ellentét*. — **Ellenzés,** H. 27: „önkényesen minden felvilágositó ∾ nélkül“. — H. 30: „a felvilágositó ∾ hasznát senki sem tagadhatja“. — H. 32: „ne kárhoztassuk az ellenzést tehát általjában. — Jelentése: oppositio; ma: *ellenzék*.

* **Elmagyaratlanodás,** V. 13: „a lassú, de mindennapi ∾“: entnationalisirung.

* **Elme harcz,** V. 84: „a haza szivében kiforrott ∾ok“. — * **Elme magzat,** V. 21: „lesznek, lesznek ∾ink dicséretre méltók“: geistes-produkte. — **Elme-surlódás,** V. 278: „∾ok fogják legbizonyosabban fölvilágositani“: ideentausch. — * **Elme-surlasztó**, V. 217: „illy egyesitő s ∾ intézetek (a casinók)“: ideen-austausch veranlassend“. — * **Elmetehetős,** H. 236: „társalkodjunk ∾sel“. — **Elme-tehetség,** V. 64: „egyesülés s ∾ek surlódása“: geistes-fähigkeiten. — * **Elme-vitatás,** V. 11: „indulatlan ∾ok majd eligazítják“: geisteskämpfe.

Elmulatni, V. 81: „még sem akarom ∾ ideámat előadni“. — Ma: *elmulasztani*.

* **Elnemzetlenülés,** V. 13: „∾ végpontjára látszott juttatni a magyart“: entnationalisirung.

Elnyomorul, H. 88. — Am. elnyomorodik.

Előfogalom, H. 45: „anyatejjel szitt s gyermeki korunk előfogalmai“: vorbegriffe. Vö. *fogalom*, NyUSz.

* **Előitéletlen,** V. 164: „s ∾l társaságokban nyerhet néminemű lételt“: vorurtheilfrei.

Előlátás, V. 270: „minden lehető ∾ után“. Ma: *előrelátás*.

Elöleg, V. 2: „azt vagyok kénytelen ∾ jelenteni" : vorhinein.

* **Elööröm,** H.138: „halhatatlanság ∾ei": vorfreude.

* **Elöreható,** V.5 : „∾ sejdítéseim pontiglan bételtek" : vorahnungen.

Elötünés, H. 180 : „várja a jövedelmek ∾ét" : erscheinung. — H. 215 : „szebb fényben **elötüntetni**".

Elözönli, H. 144 : „egész létünket ∾".

***Elromlottság,** H.143: „az ∾ legmélyebb lépcsöje" : verworfenheit.

* **Elsavanyul,** H. 156 és V. 65 : „el nem savanyult ember".

Elszegényül, H. 17 : „annyira ∾". — V. 137 : „az ∾ésnek legbizonyosb következése az elaljasodás".

* **Elszigetül,** V. 120 : „a civilizált világtul ∾tek". — De megvan *elszigetel* is, V. 54.

Eltagol, H. 163 : „az ∾tból tűrhetö egészet alkotni". — Itt am. „eldarabolni" ; a régi nyelvben : „megverni".

* **Eltömjénez,** H. 180 : „ugy annyira ∾tetik" : von weihrach umnebeln.

* **Emberiséges,** H.162 : „∾ gondolkozásmódja". — Am. : humánus.

Énes, V. 250 : „nem pirul az ∾ek nyomorult sorába állni". — Ma: *önzö.* Vö. NyUSz.

Engedék, V. 80 : „bírd a nemesi közönséget illy ∾ekre" : koncession.

Ennenes, V. 250 : „a szabadságot mindenki szereti, az ∾ azonban csak magának". — Ma : *önzö.*

Enség, V. 261 : „az ∾ szűk 's szomorú határin". V.346 : „magánjáró énség s önség". — Ma : *önzés.*

Épitömesterkélés, V. 229. — Tollhiba *épitömesterkedés* helyett : praetension baumeister zu seyn.

* **Épitvény,** H. 161 : „erös ∾ek". Am : *epitmény.*

Érdek, V 339: „csekély ∾ét is elvesztné". — **Érdekes,** H. 158 : „ezek statistikája az ország leg∾b — leginteressánsabb — része". Vö. *érdek,* NyUSz. — De azért V.35, 45 és 243 **érdeklö** is am. interessans. — **Érdektelen,** V.304: „∾ nézhetik a hazafiság legszeptebb tetteit" : ungerührt.

Érdeklet, V. 104 : „ezen különálló felekezeteket ∾be — contactusba — hozzák". — Ma : *érintkezés.*

Érdekni, V. 335 : „öt jobban érdekhesse, mint saját fiait". — Am. *érdekelni.*

* **Érdem-emlék,** H. 134 : „hamva nyugodjon ∾ alatt". — **Érdem-kereszt,** H. 131 : „egy pár vitézi ∾". — V. 171 : „éppen akkor, midön az ∾ függesztetik mellünkre".

* **Érdemtúli,** V. 228 : „egynek sincs ∾ tekintete s felette kitündöklö tehetsége". — Vö. **tengertúli.**

Erény. Döbrentei megjegyzi, hogy az ∾ szót Széchenyi „Hitel" cz. munkája hozta divatba. Megvan nála már 1828-ban (Lovakrul). — H.18 : „az ∾, mely szó eröböl származik". — Vö. NyUSz.

Erömüvész, V.72 és 319 : „egy practicus ∾nél tanulná meg" : mechaniker. — Vö. *erömü,* NyUSz.

Érzeleg, H. 129 : „sok érzelgö s még több hypocrita". — Vö. NyUSz.

Eseng, V. 125 : „ma éppen annyi a kérö s ∾ö". — V. 123 : „a sziv- és lélek-eledel utáni ∾és". — A nép ajkán : *esenkedik.* — Vö. *-ng,* NyUSz. 391. l.

Esk, H. 173 : „királyi ∾ét pontosan teljesíti". Vö. NyUSz.

Ész-él, V. 123 : „annak elhatárzását . . . kinek-kinek ön∾ire bizom". — A mai: *elme-él.*

* **Észkotlás,** V. 283 : „mindennap hallott ∾ok vagy inkább észnélküliségek" : geistesausgeburten. — * **Észtehetség,** H. 231 : „∾, példa". — V. 31 : „∾idet még kevésb sikerrel használta volna."

Észfogás, H. 217 : „ügyes ∾sal hirdetik" : sophisma. Vö. NyUSz. „fogalom" alatt.

Észlet, V. 49 : „nem velejét s ∾i — rationabilis — okát tekintettük". — Ball.-nál am. theorie és syllogismus.

Eszme, H.168 : idea. — Vö. NyUSz.

Eyezred, H. 174.

* **Évrajz,** H. 92 : „a világ ∾ibul azt tanuljuk". — Am : történetkönyv, krónika.

F.

Facsar, a H. és V. ban Széchenyi következetesen ∾t ír *csavar* helyett. Péld. V.151 és 159 „zavart s ∾t ideák" ; V. 173 : „ideáinak ∾tsága". Lásd Berzsenyi megjegyzését, NyUSz.

Fagyalt, H. 161 : „kocsisnak ∾ot késziteni", szobatisztitónak beretválni". — Ellenben H. 49 : *fagylalt ;* de H. 213 ismét : ∾.

Fáritgat, H. 10 : „Csak a vám körül ∾ják eszeket". — Vö MTSz.

* **Feddékeny,** V. 22 : „ne ∾ ajakkal s kedvetlenítö korholással birálgassuk". — Am. *feddö.*

* **Fedezkedö,** H. 147 : „más legény a jó öltözetű paraszt gazda fia, mint a rongygyal ∾". — Az *öltözködni* mintájára.

Fejledez, H. 7 : „jobban és szebben ∾"; — V. 67 : „mindünnen élet s erö ∾ett. Vö. *áradozni.*

Fejletlen, V. 344 : „nemzetiségünk ∾sége".

Fejtekezni, H. 234: „nem fog megrendülni, hanem mind erősbre s tartósbra ∾". — Faludinál először.

Féketlen, V. 45: „nehány ∾ miatt". — Am. *féktelen.*

* **Féküléş,** V. 57: „szeretnétek látni rakonczátlan vizeink ∾ét, mocsárink kiszáritását": zügeln.

Fekvés, H. 91: „kereskedési ∾". — H. 187: „a nemzet szerencsés ∾e"; (uo.): „legjobb ∾ű". — V. 187: „a dolog valódi fekvése". — H. 152 és V. 59 és 311: „a dolog illy fektében". — A német: lage. — Ma: *helyzet, állás.*

Feledék, H. 139: „a ∾ határtalan tengere". = Am. *feledés.*

Felelet, V. 38: „annál nagyobb a ∾ s kötelesség"; V. 254: „semmi ne oldjon a legsúlyosabb ∾ terheitül". — A mai *felelősség*

Felesleg, H. 81: „a czéhek s limitatio ∾e": unnöthigkeit, vagyis *felesleges volta* — Ugyanigy H. 113. — H. 188: „jó pénzbeli rendelkezés ∾ volna". — V. 273: „elegendő bár korántsem ∾". — Am. *felesleges.*

* **Félre-facsarás,** V. 108: „∾ elkerülése végett". — Vö. **facsar.**

Félvérű, V. 314: „a telivér mindenben kitesz a ∾n". — Am. *félvér.*

Fenék-ok, V. 67: „látom a következések ∾ait": grundursachen.

* **Feneketlen,** V. 27: „∾ alapokra telepitéd". — V. 70: „∾ vitelök volt oka. — V. 242: „∾ okoskodás". — Am. *alaptalan.* — V. 95: **feneketlenség.**

* **Fenekül,** V. 210: „ezen két adaton ∾": gründen.

Fenn-kör, V. 39: „mint élesztő erő fenkörén világit": im erhabenen kreise.

Fénydegél, V. 160: „csak ön körében ∾ s ismeretlen éldegél": glimmt mit schwachem glanze.

Fényledez, H. 175: „egésség szine ∾zen". Vö. **áradozni.**

Férfias, H. 122: „bátor tekintetű, ∾ valódi Magyar". — **Férfiasodás,** V. 176: „fejlődésünk s ∾unk már minden halálos veszedelmen diadalmaskodott": männlichkeit.

* **Festekezik,** H. 10: „szeme kristályában festekeznek"; H. 74: „kétségbeesés ∾ a képén". — V. 51: „a mi az ifjúnak igen éles szinekkel festekezék": sich malen.

Feszülten, H. 147: „társaságokban ∾ érezzük magunkat". — Am. „zsenirozva, feszélyezve.

Fogul, V. 152: „mert a dolog ellen ∾va s igy vak vagy": gegen die sache eingenommen. — Vö. **elfogult.**

Fogyasztás, V. 109: („borainkat) belső ∾i czikkelynek teszem". — V. 104: „illy középszemély, ki a Termesztő s Fogyasztó között áll". — V. 116: **Fogyasztó adó.** — Törv. Szt. szerint, Széchenyi volt az első, ki a nemzetgazdasági consumtiót ∾nak nevezte. — Mások *emésztés*nek nevezték; pl. „emésztési adó: consumtions-steuer". Vö. NyUSz.

Folyadék, V. 277: „meggyőződésem ∾a. — Am. *folyomány.* — Vö. NyUSz.

Fonadékos, H. 107: „Arachne szöveténél is ∾abb tárgy". — Vö. CzF.

* **Fonákit,** V. 355: „jobbra helyett balrát ∾: entstellen.

Fontolat, V. 97: „mélyebb ∾ra vetni"; V. 142: „inkább vétetik most lelki mint testi ereje ∾ra": berechnung.

Fordulás, H. 50: „a pénznek kissé sebesb ∾a". Am. *forgalom.*

Föladás, V. 71: „az egész ∾ a körül forog"; V. 273: „ez a nehéz ∾". — Am. *föladat.* Vö. NyUSz. — **Királyi feladás,** V. 178: Königliche proposition.

Fölszámolás, V. 270: „minden lehető elölátás s ∾ után": berechnung. — Ma mást tesz.

Földkép, V. 331: „∾, kalauz s minden út nélkül ismeretlen tartományba lép": landkarte. — Sándor Istv.-nál *föld képe:* mappa.

* **Földszini,** H. 126: „minekelőtte a ∾ épület még nem kész". — Ma: *földszintes.* — **Földszinti** is, V. 241.

Fölhalad, V. 191: „nem haladja fel a jó szándékot". — V. 294: „minden mást mód nélkül ∾na". — Ma: *fölülhalad.*

* **Fölhalmosul,** V. 92: „sokszor annyira ∾ a pénz". — Ma *fölhalmozódik.*

Fölillik, V. 145: „a mit Horatius az aggkorúrul mond, a gyengékre is igen ∾". — Jelentése: *ráillik.*

Föllázul, V. 277: „század részét sem teszi a ∾t s lázulandó ellenvetéseknek". — Am: *fellázad.*

* **Fölmenekszik,** V. 85: „e vádtul bizonyosan fölmenekszem". — Ma: *fölmentetik.*

Fölmúl, V. 3: „tehetségemet ∾ja". V. 7: „erőmet ∾ó". — Ma: *fölülmúl.*

Fölruházkodni, H. 154. — Csak Kresznericsnél.

Fölszines, V. 157: „a szó csak ∾ tolmácsa lelki érzésinknek". — * **Fölszinleg,** V. 6: „a mit én csak igen tökéletlenül s ∾ érinthetendek". — * **Fölszinség,** H. 64: „külsőfény s ∾ elég a magasbra szálltnek".

— De azért nála is meg van a *felületes*, H. 31.

Fölülépítmény, V. 233 : „az erőnek olly tárgyakra egyesitése, mellyek sarkalatok s nem ∾ek“ : superädificat.

Fölvértez, V. 37 : „férfiúi önérzéssel s elszánással vértez föl“ : stählen, helyesebben : bepanzern.

Fölvigyázat, H. 113 : „a legfőbb gazdasági actus : „a ∾, az utánalátás“. — V. 40.

Fölvilágosodás, H. 60 : „nem lehet károsb a félszeg ∾nál“.

Függetlenít, V. 36 : „lelkünk ∾ésére irányzó törekedésünk“.

G.

* **Gáncskémlés,** V. 26 : „semmit, ∾en, utbanálláson kivül végbe soha nem visznek“ : fehler aufspüren.

* **Gátatlan,** V. 50 : „én is egy álmetaphysika ∾ térein keresém“ : unermässlich, helyesebben : schrankenlos.

* **Gát-ok,** V. 257 : „mindig lebegett valami ∾ s titok a dolog körül“ : etwas hinderndes.

* **Gondolat-csere,** V. 5 : „∾re nyujtott alkalmat“. — Ma *eszmecsere* (Kuthy 1841, Polg. szóz. 115).

* **Gőgtelen,** V. 297 : „a ∾ tudatlanság nem bizza magát el“ : dünkellos. — Az *okos* és *oktalan* mintájára.

Gőz-erő, V. 332 : „iszonyú nagyságú szekerek Anglia egyik városából a másikba gördűlnek ∾ által“.

* **Gúnykongás,** V. 65 : „hallom most rossz akaróim ∾it“ : hohngelächter.

* **Gúnytajték,** V. 163 : „∾kal fecskendi be“ : geifer des hohnes.

Gy.

Gyám, H. 171 : „nem szorul ily fonák ∾okra“ : stütze. — V. 154 : „czáfolhatlan ∾okkal bizonyit be“. **Gyámít,** V. 55 : „erős akaratra ∾ott tiszta szándék“ : stützen.

* **Gyám-okoskodás,** V. 320 : „még számos ∾okat hozhatnék elő támaszul“ : schutzgründe.

* **Gyanítlan,** V. 172 : „olly nagy dicséretet, mint Te halmozál rám ∾“ : ohne es zu ahnen.

* **Gyanúlag,** V. 90 : „valaki azt tehetné fel, hogy én, csak ∾is“ : hypothetisch.

* **Gyanúszines,** H. 153 : „külseje teszi ∾sé“. — V. 16 : „∾sé s gyűlöletessé nem teendlek“ : verdächtigen; V. 170 : „∾ állás“. — Am : *gyanús*.

Gyap, V. 283 : a tehetősbek lovaikat ∾ba takarnák“ : wolldecke. — **Gyapgyár,** V 284 : wollfabrik. — Tzs. (1835) „watte : gyap ; wattiren : gyapozni. — Elvonás a *gyapjú* és gyapotból.

Gyár, H. 163 : „kézletek (manufacturák), gyárok (fabrikák). — V. 257 : „mindennemű gyárokra tökéletes emberek fognak fejlődni időjártával“. — **Gyárász,** V. 267 : „nem a termesztő szegzi magát ∾ s kereskedő ellen“ : fabrikant. — **Gyárnok,** V. 267 : „hol a kézművész s ∾ nem boldogulhat : „fabrikant.“

* **Gyeng,** V. 73 : „nagy s dicső csak erőbül eredhet, gyengbül semmi egyéb ocsmány s undoknál“. — Am. *gyengeség*.

* **Gyengelmű,** V. 127 : „mellyeket én ∾leg palástolni nem szoktam“ : schwachsinnig — A „könnyelmű“ mintájára. — Vö. NyUSz.

* **Gyökér-ok,** V. 58 : „akkor nyomozza ki ∾át : grundursache. — V. 59 és 64 : „a betegség ∾a“.

H.

Habaráz, H. 217 : „jó rendrül s áldott nyugalomrul ∾nak“. — MTSz : „zavartan beszél“.

* **Háborúi-tudomány,** V. 310 : „száraz ∾ok tanulásával nem is bajlódik“ : kriegswissenschaften ; pedig Márt.-nál már 1823-ban megvan a „hadtudomány“.

Háladás, V. 180 : „a ∾nak olly mély gyökerét verné“ : dankbarkeit. — **Háladat,** V. 15 : „elismerés s ∾“. — Elvonás Sl.-tól. — **Háladó,** V. 238 : „a hazafiak ∾ szivében verni mély gyökeret“.

* **Halmosul,** V. 45 : „rájok ∾t a haza legszebb áldása“ : häufen.

Hangász, H. 30 : „festés festő, hegedülés ∾ dolga“. — **Hangászat,** H. 20 : „festéshez, ∾hoz is értenek“ : musik. — Vö. NyUSz.

* **Haszonles,** H. 148 : „kicsapongó nyereség s ∾“. — V. 47 : „nyomorult önség, ∾“ : habgier. — V. 170 : „alacsony ∾“.

* **Haszontét,** V. 194 ; „a pillanati kis ∾nek áldoztatik fel a jövő nagy haszon“ : nutzen. — Am. *haszontétel*.

Haszonvágy, V. 124 : „∾tul nyerik iránytatokat“.

Haszonvehetlenség, H. 125 : „∾ben maradtak volna későbbi vizsgálat s javitás nélkül“ : unbenutzbar bleiben.

Hasztalan, Igen gyakran „*haszontalan*“ helyett. Péld. H. 144 : „∾ félénk katonák“. — V. 273 : „nemtelenebb s ∾abb magnás“ ; V. 300 : „∾ idővesztés.

Határozás, H. 175 : „az országgyűlésen azon ∼ tétetett“ .... „Eldődeink okos ∼i“. — Ma : *határozat.*

Határozott, V. 193 : vagyoni tehetsége igen ∼“. — Am. *korlátolt.*

* **Határzólag,** V. 307 : „jövendőjét hihetőleg és szinte ∼ előre mondani“ : bestimmt. — Ma : *határozottan.* — * **Határzottság,** V. 123.

Hatáskör, V. 42 és 51 : „∼ében némi sikerrel fáradozott“. Vö. NyUSz.

Hatóság, V. 36 : „mindenkinek érző kebelet, ∼ot, módot adának“. — Alkalmasint am. *hatni birás.*

* **Hátrahat,** H. 189 : „a törvény ∼ó ereje“. Ma : *visszaható.* — V. 145 : „addig, míg évrajzink hatnak hátra“.

Hátra mereszkedve, V. 132 : mit zurückgeworfenem rücken.

Hátrész, V. 75 : „a képnek ∼e olly halavány volt“. — Ma : *háttér.*

* **Hátrít,** V. 302 : „nem ∼aná, hanem minden bizonnyal korítná a siker napját“ : verzögern.

Hazafisit, V. 206 : „∼ott lakos“. — Ma : *honfiúsít.* Vö. NyUSz.

* **Hazafitlan,** H. 104 : „a leg∼abbakat veszik például“. Ma : *hazafiatlan.* — **Hazafitlanság,** H. 10, 59, 177 : „szinte ∼nak állítják.

Házitár, V. 79 : domestikal-kasse. — Am. *házipénztár.*

Háznép, V. 334. — Ma : *család.*

Helyezet, H. 20 : „ki élni tud minden ∼ben“. H. 96 : „geographiai ∼ünk“ ; H. 187 : „mostoha ∼ű“. Előbb *helyhezet,* ma : *helyzet.* — A V.-ban már ez utóbbi 54 ; 115 ; 136 stb.

* **Hengerül,** H. 186 : „noha sejditi némelly pillantatokban lefelé ∼ését“.

* **Henyétlen,** V. 297 : „∼ fáradozó vágy látni, tanulni óhajt“ : unträge arbeitslust.

Hévmérték, H. 87 : „nem ∼e a szerencsének“ : thermometer.

* **Hiánypótlék,** V. 165 : „mintegy ∼ul csusztak be az idegen szózatok“ : lückenbüsser.

Hiedel, H. 62 : „diadalmi ∼lel szállhat szembe“. — A diadalom = *diadal* mintájára „hiedelem“-ből rövidítve. — Ilyen volt Fog.-nál (Mszk. 1835) : *jövedel.*

* **Hiedelmetlenség,** H. 91 : „∼et szül“. — Am. bizalmatlanság.

Himezés, H. 165 : „ovakodás, a mi ∼ nélkül nem egyéb, mint bizodalmatlanság“ : ohne umschweife. — „∼ hámozás helyett“.

Hittség, V. 185 : „azon ∼ben s képzeletben“ : wahn.

* **Hiúkodás,** H. 211 : „tudatlanságun ∼unk“. — Am. *hiúskodás.*

* **Hiúvágy,** V. 170 : „nyomorult ∼“ : ei keitsdrang.

Hivatkozik, H. 175 : „mindég azo provocálunk — ∼unk —“. — V. 310 : „ giliusra ∼ol“. — Vö. NyUSz.

* **Hon-évrajz,** V. 13 : „vélekedjen a m rul kiki, mint isméri ∼unk velejét“. — **évrajz.**

Honosság, V. 282 : comfort. — *otthoniasság, lakályosság.* — Vö. **lakoss**

Honszerelem, V. 320 : „semmi egyéb nem, mint tiszta ∼bül ered“.

Honszeretet, H. 148 : „∼ s férfias eg nes életmód“. — V. 47 : „minden erén kútfeje a ∼“.

Honvéd, V. 325 : „igy a Magyar leg gyobb tökélyre fogja vinni honegyesül ∼ s ekép nemzeti erejét“ : defensivkr — Vö. NyUSz. — **Honvédelem,** V. „a ∼ erejét itt ex asse felvenni nem a rom“ : landesvertheidigung. — **Honvé** H. 41 : „törvényértő, szónok, ∼“. — Csa CzF. szótárában.

Hozzájárul, H. 28 : „minden ∼ásunk n kül“ ; H. 194 : „több esztendei vagy örök ∼ásunk“. — Ez igének „beitreten, zuth jelentése a régi nyelvben, úgy látszik, is retlen volt.

Huzavona, H. 182 : „a pöröknek vég küli ∼ja“ : herumziehen. — De a má jelentésében is, V. 103 : „ott a dupla kr s ∼ mindennapi“.

I.

-i képző ragos alakokhoz. Bugát széli (Term. Szh. 98), hogy „Széchenyi k dett először, megunván a *való, levő* pó kot, a ragos szókhoz is *-i* képzőt függe teni“. — Íme néhány példa csak a H.-b *egymáshozi* (136), *halálltuli* (138), *magokr* *kereskedőkrüli* (157), *büntetéstüli* (165), *takruli* (177), *önmagávali* (186), *magunkk* (211) stb. lásd továbbá e szójegyzékb *ellentemi, ellentünkiség, láttulilag, napsy* *máki* (V. 145). — Kétségtelen, hogy S chenyi rendkivül szerette e képzőt, de k ségtelen az is, hogy nem ő volt a kezd A „Hitel“-nek az a kézirata, melyet elő tesen Döbrenteivel is átolvastatott, meg a Széchenyi-múzeumban. Ebben eredeti *való, levő* van mindenütt és igy csak ut változtatta valaki (Helmeczy ?) *i*-re, S chenyi örömmel egyezett bele e rövidíté s ő lett a legszenvedélyesebb terjesztőj de csakis terjesztője, nem pedig kigondol

Idomit, H. 43: „nem ∾ják ügyességeiket". — H. 62: „a rosszabb ló, ha ∾tatott, meggyözi a jobbat, melly ∾va nincs". — Am: „trainiren". — * **Idomlag,** V. 56: „∾ olly csekély adó": verhältnissmässig. — **Idomoz,** V. 17: „nem az egész roppant építményhez ∾va tekintvén": im verhältnisse. — V. 39. — U. o. 40: „a legalacsonyabbnak kötelességei **idomzólag** csekélyek": verhältnissmässig. — **Idomtalan,** V.17: „∾ nagyságú": unproportionirt.— **Idomul,** H. 47: „nevelés, tanulás, ∾ás kell". — U. o. 41: „idomlás" is szintén „trainiren" jelentéssel. — **Idomzat,** H. 43: „mind testi, mind lelki tehetségeknek teljes ∾ban kell kifejtve lenniek"; H. 87: „ha eltalálná is az igazi ∾ot. — Am. *arány.* Vö. NyUSz. — **Idomzatos,** V.87: proportionirt.

* **Idő-irány,** V. 163: „olly lépcsőkön s ∾ban fog állitni magasbra": zeitraum. — **Idő-jósló,** V. 307: „az ∾nak nem sokat hiszünk". — Mártonnál (1823) még „időjövendölő". — **Időkör,** H. 76: „különbkülömb ∾t tüz ki". — Vö. NyUSz. *idő* alatt. — **Idősanyar,** V 40: „mennyi ∾t birhat el". — Vö. **sanyar.**

Idül, V. 34: „életre ∾". — V. 332. — Am. *üdül.* Vö. MTsz. és NyUSz.

Igazol, V.320: „ezen állitásim igazlására". Vö. NyUSz.

Igenel, H. 30: „minden szavát igenli". — V. 245: „egy nemlő voks kilencz igenlő voksot is megsemmisit": bejahen. **Igenez,** V. 178: „vakon ∾ni nem férhet össze a velős gondolkozóval": bejahen. — **Igenleges,** H. 185: „negativa (nemleges), de semmi positiva (∾) hasznot nem hajt". — Helmeczy szava, s az ő befolyására jutott be ide.

Ijedkezik, H. 153. — Vö. Sl. és NySz: „terrore corripior".

Indulatlan, V. 11: „∾ elmevitatások majd eligazitják". — A codexekben s még MA.-nál is am. „immobilis"; Sl.-nál „apathicus"; itt: „leidenschaftlos".

Ingerû, H. 92: „mindenki önszíveltjét nézi leg∾bb s legszebbnek": bezaubernd.

Intézkedés, H. 230: „ha józanabb ∾re nem kinszerittetett volna": einrichtung

Ipar, H. 108, 127, 132, 157 stb.: „egy czél elérése végett összesedett erő, ipar és munka". — „Közipar, serénység és munkásság".—„Elősegéllését minden iparral s tehetséggel fogja eszközleni". — Am. *iparkodás.* Vö. NyUSz.

* **Irányhaladó,** V. 284: „az ∾ egyenetlenség": alles verhältniss übersteigend. — * **Irány-idomzat,** V. 167: verhältniss. — * **Irányontúli,** V. 193. — Ugyanaz, mint: „irányhaladó".

Iránylag, V. 15: „volna bár Hitelemnek ∾ annyi haszna". — V. 225: „∾ parányi a választási kör". — Am. *aránylag.* Vö. NyUSz: *irány.*

Irányoz, V. 93: „a nagyközönséghez ∾va": verhältnissmässig. — Ma: *arányitva.* — **Iránytalan,** V. 144. Am. *aránytalan.* — **Irányzat,** V.66: „tökéletlen ∾ú függetlenség": richtung. — V. 124: „haszonvágytul nyerik ∾okat". — Vö. Törv. Msz.: tendentia.

* **Irthatékony,** V. 143: „tudatlanságból erednek s így ∾abbak".

* **Ismértelen,** V. 271. A szokott „ismeretlen" helyett. — Vö. *áthágtalan.*

Ismétez, V. 298: „mellyeket a jámbor sokaság ∾": wiederholen.

-ittas, V. 226: „opium∾ spahisereg". — Vö. NyUSz.

* **Izgágló,** V. 25: „nevetnem kell a pántolódókat és ∾kat": streitsüchtige.

Izlet, V. 96: „az ∾ határozza el". — Am. *izlés.*

J

Javaslat, V.162: „józan ∾ok". — Ugyanigy V. 80 és 226. — Vö. NyUSz.

Jelenés, H. 37: „ez furcsa és csodálatos ∾". — Ma: *jelenség.*

Jelenkezik, H. 188: „akkor ∾ azon időszak". Vö. *jelentkezni,* NyUSz.

Jelenlét, H. 234: „mit bizonyít a ∾?" — Am. *jelenkor.*

Jutalmas, H. 28: „∾ intézet"; H. 70: „a javítás sokkal ∾b". — Am. *előnyös.*

K

* **Kábakórság,** H. 209: ∾ inkább mint álom". — Am. *álomkór.*

* **Kádárit,** V. 294: „jó esztendőkben ∾ott borok kiállják a tengeri utat": wohlbereitet, helyesebben: eingekellert.

Kamatol, H. 54; „tőkéjét ∾tatni akarja". — Ugyanígy H. 80; 116. — Ma: *kamatozik.* Vö. NyUSz.

Káratlanság, H. 125: „némelly másoknak negativus hasznot — ∾ot hajtson". — Ugyanily alakban MA. és Verseghynél, a szokott *kártalan* helyett.

Kármentés, V. 113: assekuration.

Káromol, V. 293: „megvetést, átkot káromlunk fejökre". — A német kiadásban: „herabrufen".

* **Karnyugva,** V. 56: „henyélve s ∾ tekinteni a szégyeneket". V. 108: „ne vár-

juk ∾ azon időt". — **Karöltve,** H. 48: „a szabadsággal mindig ∾ jár". — Vö. NyUSz.

* **Keblesít,** V. 290: „a társaságba nem ∾ett személyek". — Vö. *keblezni,* NyUSz.

* **Kellemvágy,** V. 223: „haszon- s ∾": „drang nach wergnügen, helyesebben: nach annehmlichkeit.

Kelleteként, V. 178: „∾ s annak rendi szerint fontoltatott meg": nach gebühr. — Ugyanigy: V. 346.

Kémez, V. 225, „senki nem ∾i felebarátja gondolatait". — A szokott *kémleni* helyett.

Kényelem, H. 194 és V. 285. — Helmeczy szava. Vö. NyUSz.

Képez, H. 31: „magát önhittségbül csalhatatlannak képzé"; H. 130: „okozatot képzeni ok nélkül"; V. 251: „az örök igazság leghívebb bajnokának képzi magát". — Régies, a mai *képzel* helyett. — V. 301: „olly tudos ábrázatot ∾": bilden.

Képleg, H. 81: „ezt paradoxnak látja sok s igazán olyan is ∾. — V. 160: „tán szűz marad ∾ és színleg". — Am. *látszólag.*

Képtelen, V. 59: „∾ pusztáinknál még ∾bek Arabia homokai": wüst. — Vö. **ábráztalan.**

Képzelgés, H. 86: „a jó renddel meg nem egyeztethető ∾ek; H. 153: „feketevéri ∾ek". — V. 77: „theoriában megvénült **képzelgök".** Vö. NyUSz.

Képzet, H. 156: „a mikrül tiszta ∾e se vala": vorstellung. — V. 51: „az ifjúnak hő ∾ében." — Vö. NyUSz.

Kéteskedik, H. 176: „azon senki nem kéteskedhetik". — V. 199: „kéteskedés". — Vö. NySz.

* **Kevesül,** V. 164: „nem nagyobbul, hanem ∾".

* **Kézbér,** V. 241: „a ∾ ára nevekedněk". — A „manupretium fordítása, noha ez már MA-nál: *munkabér.*

* **Kézlet,** H. 163. — Am. manufactura.

* **Kézművész,** V. 104. — Am. *kézműves.*

Kicsapongó, H. 216: „valamelly elsőségnek ∾ reputatioja": übertrieben. — V. 9: „∾ szerénység"; V. 103: „∾ számolás". **Kicsapongás,** V. 172: übertreibung.

Kicsinosodik, H. 58: „kicsinosodott idegen". — H. 219: „**kicsinositott** emberfő".

Kicsinosul, V. 77: „∾t s okos embereken könnyebb uralkodni". — Am. *czivilizált.*

* **Kicsinységes,** V. 185: „leg∾ebb hiúság". — Am. *kicsinyes.*

* **Kifejlendhetés,** H. 137: „a tudománynak csudálatos ∾e". — Vö. *elhunyandás.*

Kifejlődik, H. 31: „az igazság tökéletesb ∾ésére"; H. 129: „lelki ∾és". — E mellett gyakran: **kifejled** is. — V. 1: „mégsem fejledhet ki tökéletesen". — V. 27: „hihetőleg ki is fejledend".

* **Kikeletkezik,** V. 63: „mintha vízbül keletkeztünk volna ki"; aufquillen.

* **Kiliheg,** V. 171: „Tasso, ki szerelmét börtönben lihegé ki": ausathmen.

* **Kín-veriték,** V. 145: „a ∾tül el-elalvó autodafe": todesschweiss.

Kirándul, V. 127: „a (hazábul) egyszer ∾tak abba soha vissza nem térnek": sich entfernen.

* **Kirekesztőleg.** Igen gyakran mind H., mind V.-ban *kizárólag* helyett. — Péld. H. 39: „∾ a hibás principiumból folynak". — De *kizárólag* is, H. 135, V. 53.

Kislelkű, H. 25: „∾leg minden javítást kirekeszt". — Szótárban először CzF. — **Kislelkűség,** V. 131.

Kiszámlál, V. 118: „előre ∾t kegyetlenség". — Am. *kiszámít.*

* **Kitermeszt,** H. 35: „sok életjavakat termeszthet ki". — Ma: *termel,* produkál.

* **Kivonatal,** H. 178: „a számadás ∾a". — Am. *kivonat.* A „behozatal" mintájára.

* **Kivonatkozik,** H. 209: „a közjóra törekedésbül ∾". — Am. kivonja, kihúzza magát.

* **Kizokog,** V. 66: „irtózva hallotta ∾ott beszédink alig érthetőségét".

Koraság, V. 265: „∾ok s időelőttiségek": voreiligkeit.

* **Korcsul,** V. 161: „Bábellé ∾ szegény anyanyelvünk". — Am. *korcsosodik.*

Korit, l. *hátrít.* Jelentése: früher herbeiführen.

Korlátlan, H. 62: „nem ∾ bátorság, hanem polgári erény". — **Korlátlanság,** H. 141.

Korlátos, H. 31: „hol a beszéd ∾, ott rab a nyelv". — Csak a NySz.-ban.

* **Könnyelmüsködni,** V. 136: „szinte jól esik ∾".

* **Körülállás,** H. 14: „életét ∾ihoz alkalmaztatja". — H. 39: „nem mondom, hogy minden familia ∾a ezen rajzhoz hasonlít". — A régi *környülállás* helyett. — * **Körülállásos,** V. 81: „leg∾abban be is bizonyitani". Ma: *körülményes.* — Azonban H. 54: *körülmény* is.

* **Körülti.** Egyike Sz. legkedveltebb szavainak. — H. 119: „a szállitások ∾ bátorság". — V. 72: „más a Gallus ∾ eset"; V. 81: „vám∾ ideám"; V. 92: pénzügy ∾ tudat-

lanság": „bor ∾ tárgy"; V. 106: „vám ∾ tárgy; V. 112: „gabna ∾ ismeretink"; stb.

***Köteleskép,** V. 310: „sokan köztünk ∾ dologhoz értőknek hiszik magokat": ex offo.

***Következék,** V. 233: „az okokat a ∾ekkel össze nem zavarni". — Ugyanígy V. 179. — Ma: *következmény.*

***Közegyenleg,** H. 94: „ásatik ∾ két mély árok". — Ám. *párhuzamosan.*

Közelebbbit, H. 115: „a hihetőséghez leg∾ő": nächstkommend. — Csak a NySz.-ban. — **Közelebbső,** H. 217: „Urunk ∾ tisztei". — H. 174: „illy elfogultságok a ∾okokból erednek". — Csak a NySz.-ban.

***Közelithetlen,** V. 88: „∾ sziget".

***Középesedés,** H. 153: „∾, vagy egy középpontra gyűjtés". — **Középesülés,** H. 156: „concentratio — ∾ —. Ma: *központosítás.*

***Közértelmesség,** V. 1: „∾ünk s felemelkedésünk". — Igen gyakran él vele. — Ma: *közértelmiség.*

Közlélek, V. 205: „még azt sem sejdíti, mi a ∾ — public spirit". — Ma: *közszellem,* Kossuthtól. Vö. Nyr. 31: 444.

Közösülés. A régi nyelvben s Sz.-nél is így, am. *közlekedés.* — Péld. H. 114: „mesterségi ∾ek". H. 116: „természetes ∾ek". — V. 82: „∾i mód".

Közügy, V. 204: „nem szokott illy tárgyakat ∾gyé — cause commune — tenni". — Vö. NySz. és Sl.

Közvélemény, H. 154: „a hatalmas ∾ azon törvényszék, mellytül a legerősb is fél s retteg". — H. 162 is.

***Külfi,** l. *belfi.* — Am. fremdling.

Külföldies, H. 56: „∾ magyar". H. 216 és V. 334: „**külföldis** urak". — **Külföldieskedik,** H. 145: „palléroztabbnak tartá magát, ha ∾ett. — V. 50: „a sok honfelejtett **külföldiskedők"**. — V. 165.

Küljel, H. 146: „a mi pedig a nemzetiség ∾eit illeti": aussenseite.

***Különszines,** V. 208: „egyesülés a sokaság olly számtalan ∾ei közt": zahllose verschiedenheiten.

Küzdelem, H. 232: „vérengző zendületek s küzdelmek": kampf.

L

Lábratétel, V. 217: „éppen azért hittük olly intézetek ∾ét czélirányosbnak". — V 83. — Ma: *lábraállítás.*

***Lágyvelejű,** V. 76: „∾ s nyúlszivű". — Igen gyakran használja.

Lakosság, V. 284: „szintannyi életkellem s ∾ találtatik a szántóvető kalibájában: gemächlichkeit. — Jósikánál: *lakályosság.* — A mai értelmű *lakosság* először 1835-ben (Tzs.) szótározva.

Lapány, H. 60: „legyen az bár kopár mező, bár berkes ∾. — Dunántúli tájszó. — De már V. 318: *lapály.*

Latán. „Révai kezdte föl" — mondja Kreszn. — Sz.-nél, ki Révait olvasta s nagyra becsülte, még 1831-ben is „latán" a latin helyett. — V-ban sokszor, p. 334. l.

***Láttulilag,** V. 328: „magatokban hevernek a valódi arany- s ezüstbányák (láttulilag szólok) munkálatlan, megnyittatlan": figürlich.

***Lavintani,** V. 101: „csuszamós angol nyeregre ült, azon ∾ nem tanult még meg": noch nicht gelernt, wie man sich auf diesen im gleichgewichte erhält. — Vajjon honnan vette Sz. e szót?

***Lebecstelenít,** V. 276: „ha már ott áll nevetek, ne becstelenitsétek azt le".

***Lebilincsez,** V. 51: „minden erejét ∾é".

Legömbörödés, H. 37: „∾e első kezdete". — Csakis a MTsz.-ban.

Lélekisméret, V. 9: „legtisztább ∾em". — **Lélekisméretesen,** H. 89: „meg kell adni ∾". — Lovász Imre (Magy. Nyelvújit. 33.) megrója Sz-t, miért nem írja: *lelkiismeret.*

***Lemenydörgeni,** V. 159: „rosszul írt munkát ∾".

***Lépcső-idomzat,** V. 262: „illy ∾ban áll a nemesember a néphez": stufenverhältniss.

Lepleg. Már SzD.-nál is; Sz.-nél igen gyakran, p. V. 112: „lerántja a ∾et". — V. 160: „halál∾".

***Lepleztelen,** V. 72: „∾ őszinteséggel". — Vö. *áthágtalan.*

***Lepórázol,** V. 337: „∾t eb": angekettet.

***Lépvést,** H. 19: „annak rende szerint s ∾" Vö. *futvást.*

***Létbe-hozás,** V. 68: „az igazság ∾ára mellőzhetlen feltétel".

Lombikoz, V. 220: „∾va s egybefőzve": destillirt.

Lóverseny, V. 306, de már 1828-ban is „Lóversenykönyv" Döbrentei és Sz.-től. — Szemere Pál szava. Vö. NyUSz.; előbb: pályafutás, ló-versen-futás, lóversenezés, lófuttatás.

M

Madárvász, V. 252. Am. *madárijesztő.*

Magánálló, V. 180: „∾ ember": selbständig. — Vö. **önálló.**

***Magánjáró,** V. 346: „∾ énség": isolirt.

Magasul, V. 33: „mindjobban ∾tatok azon dicső álláshoz": aufschwingen.

Magzatlan, H. 232: „∾nak se bocsáthatni meg“. Am: *gyermektelen.*

* **Magyaroskodik,** V. 165: „inkább németez, francziáz, mint ∾na“.

Marczona, V. 21: „savany, keser, ∾, sőt méreg nélkül: aezmittel.

* **Marczongás,** V. 49: „megsértett hiúság s önszeretet ∾it férfiasan kiállani“: schlangenbiss. — Elvonás a *marczangol*-ból.

Mazur, V. 148: „∾ ábrándozó“: läppischer träumer.

* **Medrezés,** V. 261: „vizárkokat, csatornákat, ∾t“: flussregulirung.

Megelégül, H. 186: „∾tebbé lesz“. — V. 152: „az Anonymus nagy ∾ésére“.

Megérettség, H. 73: „kezdetétül fogva ∾éig tart“. — Csak a NySz.-ban.

Megfagyasztani, V. 247: „∾ nem vagy elég hatalmas“. — Vö. fagyaszt, NyUSz.

Meghivatás, H. 224: „∾ok az emberiség felvilágositása végett“: berufen. — V. 95: „erre vagy meghiva“. — Am. *hivatva.* — Kossuthnál 1841 (Pest. Hirl. 105): „érezzék, mire hivatvák“.

Megkülönöz, H. 166: „∾ni a szépeket a rutaktól“. Am. *megkülönböztet.*

* **Megsemmisedik,** H. 144. Nincs szótárban. Am. *megsemmisül.*

* **Megszállhatlan,** V. 88: „∾ sziget“.

* **Megszámithatlan,** V. 244: „∾ nagy nyereség. — Am. *megmérhetlen, megszámlálhatlan.*

Melléknevek közép és felső foka. Széchenyi a középfokot, rend szerint, rövidítve írja, pl. a H.-ben: *költségesb* (114), *legeszesb, legbecsületesb* (122), *tökéletesb* (137), *legérdekesb* (158), *szorosb* (165), *legártatlanbak* (154); a V.-ban pedig: *fiatalbak* (20), *legjózanbak* (54), *tehetetlenbek* (56), *legdúsbak* (62), *leghathatósblag* (64), *legnehézb* (67), *legvitézb* (100), *legczélirányosblag* (118) stb.

* **Mellszorongva,** V. 190: „∾ igy kiálték fel“: beklommens herzens. — Vö. **szivszorongva.**

Méltalom, V. 349: „∾ra ugyan mindig, de engedékenységre ritkán érdemesek“. — Ma: *méltánylat.* — **Méltalmas,** V. 138: „∾ itélet“. — Ma: *méltányos.* — Vö. NyUSz.

* **Mélyebbül,** V. 241: „medre ∾“.

Mentesit, H. 217: „a birtok majoratus által valamennyire ∾ve“: sichern.

* **Merészke,** V. 275: „ez is ∾ suppositum volt“.

Merevül, V. 84: „olly ∾t, mint a jég“. — Csokonai szava. Vö. NyUSz.

Mérleg, H. 161: „a gazdák tudománya ∾e az ország földművelési erejének“. — Itt am. „massstab“. — V. 249: „a nemzeti szerencsének egyedüli igazságos ∾e“: messer. Vö. NyUSz.

* **Mindünnen,** V. 67: „∾ élet s erő fejledezett“; V. 118: „∾ ajánltatnak“; V. 138: „∾ burjánozni fognak“. Am. *mindenünnen.*

* **Minta-pincze,** V. 291: „a casinói pincze ∾ül szolgálna“.

Mintáz, V. 9: „a mi másokra volt ∾va, magokra vevék“. Vö. NyUSz.

Módtalan, V. 62: „∾ hibás, igen elégtelen“; V. 233: „a nemes öntudatot ∾ emeli“. — Am. *mód nélkül.*

Mozdulat, H. 46: „ügyes ∾ok“.

Mozgony, H. 133: „örök ∾, perpetuum mobile“. — Általában am. a mai *gép*“. Vö. NyUSz.

Munka-felosztás, H. 160: „a ∾ emeli az emberi fő tehetségit“.

* **Munkavágy,** V. 11: új erőre gyúlt ∾om“; V. 34 is. — Am. *munkakedv.*

Mutatkozik, H. 165: „szorosb vizsgálat után úgy fog ∾ni“. — V. 15: „vonaglás jelei által ∾ék“.

Műszerész, H. 158: „mechanikus, ∾“. — Vö. NyUSz.

* **Müv,** H. 28: „ezen tengely körül forog a ∾“. — * **Erőműv,** H. 98; 133. — H. 226: „gőz∾“; „szorító∾“. — De már a V.-ban mindig *v* nélkül: *erőmű.*

* **Müveglő,** H. 190: „a foghúzó vagy operator — ∾“. — V. 42: * **müvegleni**: operálódni.

Műveltség, H. 80: „mennél nagyobb a ∾, annál több ágra oszlik minden tudomány“. — Vö. NyUSz.

N

Nagylelküleg, V. 155: „∾ elajándékozni“; V. 282: „∾ megvallandod“.

Napkönyv, V. 32: „nem untatnálak utazási ∾eimmel“. — Szószerinti fordítás.

* **Nemlő,** l. *igenlő.* Jelentése: verneinend.

Nemzés, H. 21: „ha e szokás több ∾en hat keresztül“. — H. 186: „sok ∾ soron át“. — Am. *nemzedék.*

Nemzeti gazdaság, H. 110 és 111: „∾ról értekező tudományok“: nationalwirthschaft. — V. 133: „∾ — oeconomia politica.

Népesedés, H. 86: „hol több a ∾, több a consumens“. Am: *népesség.*

Nyilvány, V. 280: „lehető tökéletes ∾ra jö“; V. 291: „mindent a legnagyobb nyilvánnyal vinne“. — Elvonás a *nyilvános*-ból; már a Mondolat megrótta.

Nyomadék, V. 19: „argumentum s ∾ gyanánt“: nachdruck. Vö. NyUSz. — V. 23: *nem-nyomadékos* — non emphatica constructio.

O

Ocsmányol, H.240: „∾ja hazáját“. — Csak a NySz.-ban.

* **Okgát,** V.58: „azon ∾ok, mellyeknél fogva oly kevés jó foly a közönségre“: sperre.

Okik, V.149: „az olyan ∾ s nem oktat“: lernen. — Vö. MTSz.

* **Oklatos,** V.316: rationabilis. — Ma: *okszerü.*

* **Oknyomozás,** V.30: „az ∾ra forditott figyelem“.

Olcsódni, V.108: „szállítása ∾ fog“.

Osztalék, H.155: „részvényébül ötet illető ∾“. — Nála (H.160) ∾ annyi is mint: elosztás, felosztás. — **Osztalékrész,** H.90: „nagyobb jövedelmek van egyes ∾bül, mint valaha az egészbül volt“: erbantheil.

Osztályozat, V.311: „az ∾ azon lépcsőjén álljon“: klasse, szokottabban: classification. — Vö. NyUSz.

Ö

Ön-, H.22: „*öntetszés*“: selbstgefallen; (u. o.) „*önismeret*“; H.52: „*öncsorbulás*“; H.144: „*önbecs*“: selbstwürde; H.158: „*önvallomás*“; H.163: „*öntapasztalás*“; H.194: „*önkötelezés*“; V.252: „*önügyelés, önbárdolás, önidomitás*“; V.187: „*ön nem isméret*“; V 339: „*önvédelem*“ stb. — Sz.-nél az ilyen összetételek igen gyakoriak.

Önállás, V.13: „kisebb nemzetek ∾okat századokig fenntartották“. — **Önálló,** H.68: „ismerje ∾ helyét“. Am. *saját álláspont,* l. ezt. — De V.138: „∾ bírák“; V.329: „∾ nemzet“: selbständig.

* **Önbizás,** V.231: „az ∾, ha elbizottsággá nem fajul“. — Am. *önbizalom.*

Önérzés, H.161: „mily kellemesen hevitő ∾“. — **Önérzet,** H.224: „nemes ∾“. — V.157. Vö. NyUSz. — **Önérző,** V.200: „∾ egyenes szavaim“. — Ma: *önérzetes.*

Önhittség, H.31: „magát ∾bül csalhatatlannak képzé“. — Vö. NyUSz.

* **Önkényeskedik,** V.212: „a kormány... hogy ne ∾jék“. Ma: *önkénykedik.* — Ez is megvan, V.162.

Önség, V.346: „egyes tekintet s magánjáró énség s ∾“; V.45: „minden ∾tül kitisztult honszeretet“. V.47: „nyomorult ∾“. — Vö. *önzés,* NyUSz.

Öntagadás, H.151: „szünetnélküli ∾“. — V.309: „illyesek mozgásba hozásához egy kevés ∾ kétségtelenül kell“: „selbstverlängnung.

Öntartás, H.47: „∾unk mennél feszesb“; haltung; H.216: „hazánkfiainak életmódja s ∾a“. — *Magatartás* helyett.

* **Öntudalom,** V.243: „ez neveli annyira egy férfiú öntudalmát, hogy . . .“. — Am. *öntudat.*

Öntudat, V.36: vidám ∾tal élni napjait“; V.131: „∾ melegíti belsőjét“. — Vö. NyUSz.

Önvád, V.55: „∾ türhetetlen fulánki“.

Örökiteni, H.181: „a nagy nemzetségeket ∾“: verewigen. – Vö. NyUSz. — Ugyanily értelemben (H.185) **öröködni** is.

* **Örökleg,** V.162. — Am. *örökre.*

* **Összebarátosit,** V.208: „oldhatlan kötelekkel barátositá össze“: verbrüdern.

Összebomlik, H.182 és V.66: „külső erő odajárulta nélkül is ∾“. — Vö. NySz.

* **Összebonczol,** V.65: „∾t s igy erőtlen hazájok“.

Összejárul, H.116. Csak a NyUSz-ban, de más értelemben. — Itt am. *összetalálkozik.*

Összesedik, H.27: „czélelérés végett ∾jen“; H.109: „számos találmányból ∾ett egész. — **Összesités,** V.56: „minden erőknek egy főczélra ∾e“. — **Összit,** V 332: „mindeneket egyesítsenek s ∾senek“.

* **Összeseregit,** H.124: „∾i Isten házába“.

* **Összezsugorul,** V.36: „a növény ∾ az ősz hidegétül“.

Öszveleg, H.161: „a mestereknek ∾ ügyessége“. — V.42 is. — Vö. NySz. és Sl.

P

Pályadíj, V 158: „azon munkáknak nyujtaná e a ∾t“. — Vö. NyUSz.

Pályakör, H.165· V.178: „idegen kéz tüzendi ki további ∾inket“: kreis der bahn.

Pályatér, H.213: „kiválasztott lények ∾e“. — V.38. — Vö. NyUSz.

* **Pályáztatás,** V.312: „sem az angol lórul, sem a ∾rul legtávulabb ideád sincs“: wettrennen.

* **Panaszlan,** V.9: „soktul gyülölve, még többtől félreértve, ∾ fáradni a közjóért“. — V.50: „szótlan s ∾“: klaglos.

Pártvéd, V.160: „tanácsosb lenne gyámoló ∾et ölelnie s férjhez mennie“. — Am. *pártfogó.*

Pazarfény, V.283: „luxussal vagyis ∾nyel. — Kazinczy szava.

Példánypincze, V.288: „∾ vagy mustrapincze“. Vö. **mintapincze.**

Pénzügy, V.92: „∾ körülti tudatlanság“. — Alkalmasint Helmeczy szava. Vö. NyUSz.

* **Pihenet,** H.235: „fejdelminknek utolsó ∾ig hív jobbágyai vagyunk“: bis zum letzten hauche.

Pillanat, H. 58: „órákat ∾okká varázsol". — Előbb *pillantat;* igy még H. 35, 62, 75, 107 stb.

Pinczemesterség, V. 97: „∾ körülti tudatlanság". — Ma: *borászat.*

Polgáriság, V. 252: „civismus, bürgertugend.

* **Pótolék,** H. 107: „vámok helyett egyéb ∾". — Am. *pótlék.*

Predika, V. 172: „∾ hangon szól". — Népies, a „predikál" igéből elvonva.

* **Próbatét,** V. 316: „∾ek tökéletesen eldöntendik.

R

Ragadék, H. 117: „földi ∾okbul szabaduljon ki". — V. 124: „földi ∾in túltör"; V. 193: „lábolhassunk ki az emberi nyomorúság ∾ibul".

Ragadékonyság, V. 143: „mint a pestis, ∾uk által megfertőztetik". — Am: *ragályosság.* — Vő. NySz.

* **Rakház,** H. 120: „tűz ellen bátorságos ∾ak, páhók: speicher.

Redőzet, H. 162: „erőltetett vizsgálat ∾i a homlokon".

Regget, V. 164: „halálát ∾i keblében". — Am. *rejteget* Vő. MTSz.

Régiség-búvár, V. 162: antiquarius (Márt. 1803). Vő. *búvár* NyUSz.

* **Remeklelkű,** V. 21: „milly csekély a ∾ek száma": genial.

Remeklet, V. 144: „Virgilius, ki hatalmas ∾ű epicus": meisterstück, Tzs. (1838.)

Rémváz, V. 55: schreckensgespenst.

Rendelet, V. 225: „előbb utóbb tiszta ∾ű dunapartok": geregelt; V. 243: „tökéletes ∾ű intézet": vollkommen eingerichtet.

Rendelkezés, H. 131: „az emberi észnek olly nagy diszére való ∾". — H. 198: „pénzbeli ∾". — Alkalmasint Helmeczy szava.

Rendezkedés, V. 340: „belső ∾ünk": organisation.

* **Rendfék,** V. 263: „kiket egyéb ∾en nem tarthat, mint a büntetéstüli félelem": schranken der ordnung.

Rendsor, V. 229: a tárgyak ∾ának kijelelője". — Am. *sorrend.*

Rendszeres, V. 2: „kimeritő tartalma, vagy ∾váza". — **Rendszerez,** V. 128: „had, melly ∾ve, disciplinálva nincs. — Am. *fegyelmez.*

Részarányos, H. 222: „∾ egészet alkossanak". — Vő. NyUSz.

Részlet, V. 273: „nem engede több ∾be bocsátkoznom". — V. 328: „száraz részletek (details). — Vő. NyUSz.

Részrehajlatlanabbit, V. 351: „a törvényeket a hatalmas és erőtlen közt ∾á": unpartheiischer machen.

Részvény, H. 155: „actiájábul — ∾ébül ötet illető dividend". — Törv. Szt. Széchenyinek tulajdonitja, noha alkalmasint Helmeczyé. — **Részvényes,** V. 266.

* **Rettegőskődés,** H. 232: „minden ∾ünk éretlen képzelgésinkbül származik".

* **Ringatkozik,** V. 175: „a határtalan bizodalom álmaiba ∾". — Ma: *ringatózik.*

Rokonérzés, V. 9: „hozzám vonzó hazafiúi ∾ek". — V. 246 is. — Am. *rokonszenv.*

Rokonit, V. 162: „∾ja bár egészen különböző tulajdonú nyelveket". — **Rokontalan,** V. 343: „∾ létünk".

Rolla, H. 21 és 82: „rollát választani"; „rollát játszik". — Vő. *szerep,* NyUSz.

* **Romisten,** V. 175: „a ∾ vaskeze nyomja az emberi nemet: „dämon der verwüstung". — Vörösmartynál szintén 1831-ben, „Rom" cz. eposzában.

Romlékony, V. 103: „nem szed rá ∾ borokkal".

Romolhatlan, V. 295: „egy szőlőnedvnek sincs ∾sági prerogativája.

* **Rontalom,** V. 177: „akár észbül folynak, akár rontalmi vágybul": lust am zerstören.

Rothadtság, V. 246: „nemzeti rothadság".

* **Rothanat,** H. 143: „lelki ∾ jele". — Am. *rothadás.* — Vő. „*izzanat*", NyUSz.

Röviditése (a szónak). — A külön czimek alatt felsoroltakon kivül még néhányat idézünk a feltünőbbek közül: **ágzik** (H. 142); **elágzó** (H. 109); **botránkoztás** (V. 248); **fékzendi** (V. 269); **igazlás** (V. 220, 257); **megelégedt** (H. 145 és 184); **palléroztabb** (H. 145); **válogattabb** (V. 226); **zsarlás** (V. 257) stb. Vő. „*i* képző ragos alakokhoz" és „melléknevek közep és felső foka" alatti czikkekkel is.

Rutalom, H. 241: „tulajdon ∾okra fognak ismerni": hässlichkeit. — Régies.

S

Sajtószabadság, H. 101: „publicitás és ∾". — A Törv. Szt. Széchenyire hivatkozik e szónál.

Sanyar, H. 129: „az élet minden ∾inak engedjük át". — * **Sanyarság,** V. 312: „koplalásra, ∾ra": mühseligkeit.

Sarkalat, H. 161: „mindennek ∾ja". — V. 257: „ha legelső ∾i helyesen lesznek lerakva": grund. * **Sarkalatkő,** H. 9: „kiki saját gondolatját hiszi legmélyebb ∾nek.

***Sártégla,** V. 228: „csak ∾bul épültek".

— A kothziegel szószerinti fordítása, noha ugyanott *vályog* is.

Sejdelem, H.112: „mélyen érzett ∾". — Ma: *sejtelem.* — * **Sejditlen,** H.113: „kiki választ magának mestert, habár ∾ is". — H.7: „sejtetlen". — V.18 és 123 újra: ∾.

* **Sejdül,** V.160: „a mi lelkén rémlik, ∾, vagy benne rejtezik. — A „sejdit" párja.

Selejt, V.33: „minden földi ∾tül kitisztult erény". — A „selejtes"-ből elvonva.

* **Selymészház,** V.118: seidenspinnerei.

* **Seregül,** V.178: „az ország képviselői országgyűlésre ∾jenek": versammeln.

* **Sérpótlás,** V.280: „van módja a ∾t megtenni s torlani": genugthuung. — Ma: visszatorlás.

Sérv, H.205: „haza ∾eivel és szennyeivel dicsekedni": gebrechen. — Vö. NyUSz.

* **Sikeresbités,** V.153: „mit kelljen a tárgy ∾e végett tenni". — * **Sikeresül,** V.167: „∾ni fog". — Ma: *sikerül.* — * **Sikeztetés,** V.291: „megint a tárgy további ∾ére fordittatnék".

* **Sinyletlen,** V.40: „hideg, meleg ∾ elbirása: „ohne siechthum.

* **Sírpart,** V.123: a teremtési vágy az ember kebléből csak ∾on szakad ki: grabesrand.

Sorsozás, V.245: „∾, melly nélkül senki taggá nem lehet". — Ma: *golyózás.*

Sorvadoz, V.237: „az állati kellemek bilincsei közt ∾nak"; V.315: „a lótenyésztés ∾".

Sugalom, V.165: a kebelnek gyengéd ihletit és ∾it"; V.345: „nemes szivők ∾a". — Vö. NyUSz.

Súlyegyen, H.32: „∾beli járás". — H.46: „tudni valóink közt nincs összehangzás, ∾".

* **Surlaszt,** l. **Elme** alatt.

* **Süllyeteg,** H.241: „∾ sárárkolat kemény úttá váljon": bodenlos.

Sz

Szakmányoztatás, V.83: „erőszakos ∾ által tűrhetetlen súllyá ne váljék". — Am. *robotoltatás.*

Számlál, V.96: „te engem rossz ∾ónak hirdetsz". — Am. *számol, számit.*

Szebblelkû, H.3; honnunk ∾ asszonyinak". — *Széplelkű*, Kazinczy kedvelt szava. — Föltünő, hogy a „*lelkű* melléknevek a NySz.-ban teljesen ismeretlenek, ellenben a -szivűek igen gyakoriak. — *Nagylelkű* SzD; *hamis-, igaz-, jó-, nemeslelkű* Márt. (1803), *rosszlelkű*, Tzs. (1835.)

Szegénykedés, H.41: „hitel nélkül ∾re vagyunk itélve". — V.268: „por s mocsár közt fog ∾ni".

* **Szegezkedik,** V.28: „hydraként ∾ előmenetelünk ellen". V.194: „ha szoros igazsági okoskodás ellen nem akarunk szegezkedni": entgegensetzen.

Szegül, V.26: „hányan ∾tek és feszültek e javitás ellen". — Vö. NyUSz.

Személyeskedés, V.90: „több okoskodás s kevésb ∾ fordulna elő". Vö. NyUSz. — **Személyesség,** V.26: „ha minden ∾ helyett, a dologhoz tartakoztál volna". — Am. *személyeskedés.* **Személység,** H.14: „életét ∾éhez s körül állásihoz alkalmaztatja". — Am. *személyiség.*

* **Szemtanúság,** V.250: „saját ∾unk".

* **Szered,** V.21: „aranyelválasztásra ∾ (kényesö) kell". — Kovács Mih. (Chem. 1807) a „gyógyszertárt" nevezte *szered*nek; Schuster pedig (Vö. Adal. 51) a kénesöt *szeredany*nak. Ebből lett Sz.-nél: „∾".

Szerencse vadász, V.257: „∾okat, korhelyeket, ügyes erszényürítőket untig találunk". — V.296: **Szerencsehajhász,** V.285: **szerencsehős** is. — * **Szerencsevágy,** V.35: „lépést sem tesz más okbul, mint ∾bul": streben nach glück.

Szerencsétlenit, H.105: „kit éppen az ∾, hogy mindene van". — Vö. NySz.

Szerénykedő, H.216: „az árnyékban ∾ szépet s érdemest kiki csudálva szemléli". Vö. *szerény,* NyUSz.

Szerződés, H.172: contractus. — A régi nyelvben megvolt, de a contractus hosszú időre kiszorította.

* **Szerzősködni,** V.200: „a szövevényes hitel-tárgyrúl ∾": schreiben. — Többet jelent ennél.

Szinenjáró, H.31: „mennyi egyoldalu s csak ∾, felületes": oberflächlich und seicht.

Szinészet, V.330: „∾i társaság". — Vö. NyUSz.

Szinház, V.20: „ha állandó ∾unk lenne".

Szinleg, l. **képleg.**

Szinpad, V.48: „a világ nagy ∾án"; V.117: „hozzuk ∾ra — scenára". — Alkalmasint Helmeczy szava".

* **Szív-ömledés,** V.33: „barátságszülte ∾ek". — * **Szív-ösztön,** V.51: „∾inket semmi nem töltheti be": triebe des herzens. — V.160. — **Szivrokonság,** V.168: „a ∾ legtisztább gerjedelmi". — V. CzF.

* **Szivszorongva,** V.68: „∾ szántam szegényeket".

Szobatudós, V.158: „szennyes ∾". — V.161: „átkozott **szobaszennyesek**". — H.134: **szoba-bölcs.**

* **Szófelekezet,** V.162: „∾ink nyelvkörülti okoskodási": sprachpartheyen.

* **Szobrászni,** V.131: „lehetetlen kavics-

bul emberalakot ~. — V.145: „építő és szobrászó“.

Szógyárnok, V.163: „a ~ felséges kitételekkel gazdagitja a hont“.

• **Szomjados,** V.120: „~ ó földesur“; V.145: „midőn az erő tettek után ~“. L. **árados.**

• **Szorg,** V.323: „lónevelésre gond és ~ kell“: bemühung.

Szorgalmi felekezetbeliek, V.278: „~ seregesen tóduljanak honunkba“: gewerbsleute. Ma: *iparosok.*

Szorgalmi tőke, V.127: betriebskapital. — „Szorgalom-eszközlő tőke“ is. (V.126.)

• **Szőrszálas,** II.113: „igen ~ instructiók“: haarscharf.

Szövedék, II.19: „minden ~it s fonódásit“. - Kazinczy szava.

• **Szövény,** V.283: „durva posztónál sokkal drágább ~“: teppich.

Szűkkeblű, V.137: „bármilly ~nek láttassék is“. — • **Szűklelkű,** V.136: „a Magyar nem ~, nem is fösvény“. — •**Szűkszívű,** V 18: „~ és zavart eszű: engherzig.

T

• **Tágkeblű,** V.131: „~ vagyon körülti könnyelműség a ~ek ismértető jele“: grossherziger. Utóbb Kossuthékat nevezte Sz. ~eknek.

Tagolat, V.123: „az emberi külön részek tagolatja“: zergliederung.

Takarékos, V.243: „azért, hogy olly ~ok, iránylag nagyon olesók is“: einfach.

Találmányos, II.107: „~ esze“. — Am. *leleményes.*

Tanitmány, V.209: „legfőbb ~a a fele baráti szeretet“. — Am. doctrina.

• **Tanúbizonyságos,** V.294: „állításomat ~ factumok fogják megerősiteni“: durch zeugen erwiesen.

Tanújel, II.199: „porba csúszásink számtalan ~ei“. V.322: „tettel páros ~“. — Phil. Szt. „specimen“.

• **Tanútlan,** V.209: „jót tenni habár ~ is“.

Tap, V.274: „egy ~ot sem mehetne“. Am. *Tapodtat.*

Tárnok, V.50: „az itthoni előitéletek ~ai“ V.250: „egyoldalú privilégiumi ~“: schatzmeister.

• **Tartakozik,** V.26: „te szorosan csak a dologhoz ~tál“: streng an die sache gehalten“.

Tartalek, II.179. Itt am. *tartózkodás*, *visszatartás*(?) **Tartalektalan,** V.248: schrankenlos. Vö. NylSz.

• **Tartólag,** V.249: „csak úgy boldogulhat ~“. — Am. *tartósan.*

Távozat, II.110: „2000 esztendei ~“. — Vö. Kreszn.

Tehetséges, V.85; „igy lesznek lakói ~ek: wohlhabend. — Vö. NylSz.

-**teli,** Eleinte -*tele.* Péld. II.223 és 233: „*titoktele*“; II.230; „*reménytele*“. — De már V.1 és V.112: „*szerencse* ~; V.71; „*élet*~“: V.144: „*báj*~“; V.156: „*kín*~“; V.164: „*varázs*~; V.174: *character*-~; V.238: öröm~“.

Telivér, II.59: „az angol ~ kifutja lovunkat“.

• **Télszak,** V.60: „~ot vesszük érkezte idejének“. Vö. *nyárszak.*

• **Tengertelen,** V.13: „~ hazánk“: meerlos.

• **Tengertúl,** V.294: „próbálták ~ra vitelét borainknak. • **Tengertúli,** V.294: „messze gyarmatokra, ~ földre“. — Vö. érdemtúli.

• **Tengeteg,** II.210: „szánakozásra méltó állati ~“: seelenloses geschöpf.

Tényleg, II.165: „a dolog ~ébe (praxisába) bocsátkozom“. — Vö. NylSz.

Természetlen, II.21: „physikai ~ség“. — Vö. NylSz. - **Természet-elleni,** V.20; **Természet ellentiseg,** V.145. — **Ma:** *természetellenes.*

Termesztmény, II.76: „~inkben fulladunk“. Barczafalvinál: „termesztvény“.

Tespedseg, II.124: „apathia és ~“: indolenz. Tzs. (1838): stockung.

• **Tespeszt,** V.344: „kilábolni ~ő tudatlanságibul“: aufreiben, helyesebben: versumpfen.

Testvérit, V.162: „különböző tulajdonú nyelveket ~“.

• **Tézget,** V.166: „bátyját kendezi. öcsét ~i. Am. **tegezni.** L. ezt NylSz.

Tisztkör, V.56: „sikeretlenül fáradtak ~eikben“: amtssphaere. — V.77.

• **Tolmácsjegy.** V.66: „betűk, érzésinknek tökeletlen ~ei“.

Torlaszt, V.48: „Tolna vizeit Pestre ~ja“. — V 140. „törvényeink össze-vissza vannak ~va“.

Torzankodni, V 278: „nem szabad önbirájokká ~“: sich aufzuwerfen.

Továbbít, V.300: „semmi felelet, de ~tatik a zaklatás“: wird fortgesetzt. — **A mai** ~ Barday Sandor szava.

Többszeru, V.71: „egyszerü **vagy** ~ elvekre van-e állitva.

Tökeletesül, II.172: „a ~ésre munkálkodás“. Szótárban Fogarasinál (1836) először.

* **Tökéletlenités,** V.71; „az egész megromlása és ∾e nélkül".

* **Tömjénezkedik,** V.63: „civilisatiói praetensióval ∾ő nemzet".

Tönk, A Törv. Szt. Széchenyitől idézi „banquerotte" alatt. — H.79: *tenkre hozni*; H.88: *tenkre jutni*; H.180: *tenkre tenni*. — — De már V 254: „tönkre tenni".

* **Törpeszt,** V.43: „a kisded nemzetek sorába ∾ minket". — Am. *törpít.*

Törpül, V.137: „szolgaságba ne ∾jünk".

Tudalom, H.217: „ismereteket, ∾akat terjeszteni: wissenschaft. — V.290: „valódi ∾ában":

* **Túl állit,** V.174. „minden ∾ás nélkül". — Am. *túloz* — **Túlbecsül,** V.54: „∾vén honát s maga magát". — **Túlcsapong,** H.163: „legtúlabb csapongó": abschweifend. — V.271: „∾ó tág, vagy felette szűk": exorbitans. Vö. Törv. Szt. — * **Túlhangoz,** V.47: „az előitéletek disztelen kongásit ∾zák: übertönen. — * **Túl-irányú,** V.320: „∾ disparitas": unverhältnissmässig.

Túloz, V 342: „kivált most, midőn szinte minden *tulaz,* — túlcsapong — a világon. — Vö. „**utánoz**".

U

* **Ujságszomj,** V.165: „korántsem ∾bul".

Utánoz, Döbrenteitől „utánnaz" alakban. — H.25: „ne utánazzuk a Francziát"; H.70: „a burkus systemát utánazza". — Azonban H.112: *utánzás*, s a V.-ban p. 333, 348: ∾.

* **Útkör,** V 178: „ne jelelnénk ki a változások ∾ét. — Am. „irány és terjedelem együtt".

Ü

Ügyelet, V.275: „∾i — s eszközlésiben szem előtt kell tartani". — Ma: *üzlet.*

Üstök-csillag, H.143: „kiégett ∾".

V

* **Vagyonosul,** V.128: „∾na a legnagyobb rész. — **Vagyonosit,** V.217: „nemsetiesen ∾ott szinház".

* **Valahai,** H.179: „mennél bizonyosb a ∾ visszafizetés". — Am. *majdani.*

Választottság, H.28: „több személyből álló ∾". — V.290: „∾i ülés".

Váz, H.152: „eltűnik az őket rémitő ∾": gespenst. — V.76: ∾ként — Régies. Vö. NyUSz. — De V.2 már mai értelmében: „rendszeres vázát munkámnak elő nem mutathatom".

Vázrajz, H.39: „földbirtokosink állapotjának ∾a". — Döbrentei szava.

Véd-erő, V.310: „nagy befolyású a nemzet gazdaságára s véd erejére". — V.86: „sem időm, sem akaratom a Magyarhon véderejét itt ex asse felvenni": defensivkraft.

Végesleg, H.152: „∾ abban fogja találni legnagyobb jólétét". — Am. *végre is.*

* **Véghatár,** V.251; „ne essék e két ∾ közé": extrem.

* **Véghezhajtás,** V.63: „önts tüzet ereinkbe ∾ra". — De uo. *végrehajt* is. — A *véghezvitel* hatása alatt.

* **Végirány,** V.226: letzter zweck. — Ma: *végczél,* Ez is megvan V.337. — * **Végkövetkezet,** V.5: „∾i mosolygók. — Sem ez, sem *végkövetkezmény* nincs szótárban.

Végsőség, H.242: „a ∾eket s túlságokat gyűlölöm". — V.159: ∾. — Csak a NySz.-ban.

Végzés, V.38: „tekintse azon társaságot, mellybe helyzé őt ∾. V.82; „áldanám a ∾t". — Ma: *végzet*

* **Vergölődik,** H.54: „vitorlái szél nélkül ∾jenek" Am. *vergődik.*

* **Versenydij,** V.325: „néhány száz aranyka ∾" — Először SimB.

Versenyezés, H.72: „a ∾ megszünne". — Ma: *verseny.* — **Versenyfutás,** H.217: wettrennen

Versenypálya, V.164: „∾át futva". — Vö NyUSz. * **Versenytárgy,** V.13: „kelet és nyugatnak véres ∾ává lőn". — V 347.

* **Vérzivatar,** H.230: „Britannia s Francziaország ∾jai".

Vetemül, V.18: „∾hetne-e azon gondolatra. — V.189: „kritikára ∾töd". — Am. *vetemedik*

* **Vezér-gondolat,** V.12: hauptgedanke. — * **Vezér-szándék,** V.64: „ez volt ∾unk": hauptabsicht.

* **Vigyáztalan,** H.73: „∾ul elgázolja"; H.146: „andalgó ∾ság". — V.26: „∾ságom miatt". — Vö „**ismértelen**".

Világit, H.51: boldogok, kiket inspiratió ∾," — V.243: „sem fűtésre, sem ∾ra". Vö. NyUSz.

Világositás, H.8: „az éjjeli ∾". Ma: *világitás.*

Világpolgár, H.145: „előitéleteken túlemelkedett ∾". — Phil. Szt. Döbrenteitől idézi.

Visszás-érzés, V.136: widerwillen. — Vö.: **rokonérzés**.

* **Viszonérző,** V.38: „∾ szeretet". — * **Viszonérzés,** H.64: „nyájas ∾": gegenempfindung, helyesebben: sympathie. —

* **Viszon-üldözés,** V. 346: wechselseitige verfolgungen.

Viszongás, H. 125, 233 és V. 14: „a régiek ∼i". Jelentése: „meghasonlás, controversia". — L. Kreszn.

Viszonhatás, V. 159: „mágusi viszonyhatást rejt magában": rückwirkung. — * **Viszonhatóság,** V. 163: rückwirkung. Ma: *visszahatás.*

Viszontagol, H 199: „kik egymást ∼va felhőkig emelik". — Am. *kölcsönösen.*

Viszontorlás, V. 110: „a kereskedési ∼ (représailles)".

* **Viszony-idomzat,** V 44: „nyert áldásikért ∼ ban kötelességik is vannak": wechselseitig.

Vizsgaerő, H. 31: „∼tök gyengesége": forschungsgeist. — Törv. Szt. szerint a *vizsga* szót Sz. használja először „disquisitió" értelemben.

* **Vonaglat,** H. 139: „hány haldokló áldja utolsó ∼iban.

Z

Zablázni, V. 73: „az erőt bölcsen ∼". —Am. *zabolázni,* — **Zablátlanság,** V. 83:

Zendület, H. 232: sok évi vérengző ∼ek". — Am. *forradalom.*

* **Zengedelem,** V. 157: „legédesb ∼ű ajak". — Sem ez, sem Arany „zöngelme" (M. Muz. 1856: 449) nincs szótárban.

Zsarnok, H. 171: „a holt tyrannust — ∼ot — ki indíthatja szánakozásra. — V. 162: „∼ divat".

E KÖTET TARTALMA.

DATE DUE			